

R

VI. évf. (1882.)

Értekezések

336.1

II. 6c. 5

~~336.271~~ Bethlen A. gr. A "regale" megváltásáról. 1. f. 1-16. p.

33.01 }
34.01 }

Földes B. A tulajdonjogról. 2. f. 1-10. p. IV.

332.42

II. 8c.

Mándy L. A valutakerés a párisi pénzconferentia
2. f. 11-28 p.

386.1

II. 10. e. 1

György E. Az Alduna és a magyar érdekek. 1. f. 22-
2. f. 29-37. p.

336.3

II. 6e

Pölya J. Magyarország államadisságai. 1. f. 38-79, 2. f. 30-79

351.823

338.1/634.9

Bedő A. Az erdeszeti ügyek közigazgatási kezelése
zárlatban. 3. f. 1-31. p.

387.1

II. 7. c

Schwarzer Gy. Fiume múltja és jövője. 3. f. 32-45. p.

343.53

II. 10. e. 2
322.83 IV

Szilágyi Virg. Utszora és kamat-maximum. 3. f. 48-50

385.08

II. 10. d

Földes B. Az államvasuti rendszer kérdései az elő
parlamentari enquete elöt. 4. f. 1-22. p.

351.79

II. 7. b

Horanovky X. A vízszabályozási ügyek adminisztratívja
és a teherrövelés kérdése. 4. f. 32-49. p.

385.08

II. 10. d

György E. Adatok az első magyar vasút történetéhez
4. f. 50-76. p.

38.064.3

II. 8. b

Ráth K. Az 1880- és 1881. években tartott ország-
parhiállitások szervezeti és pénzügyi eredményei
5. f. 25-49. p.

311 III. 3

Keleti K. Az áruforgalmi statisztika. 5. f. 50-67. p.

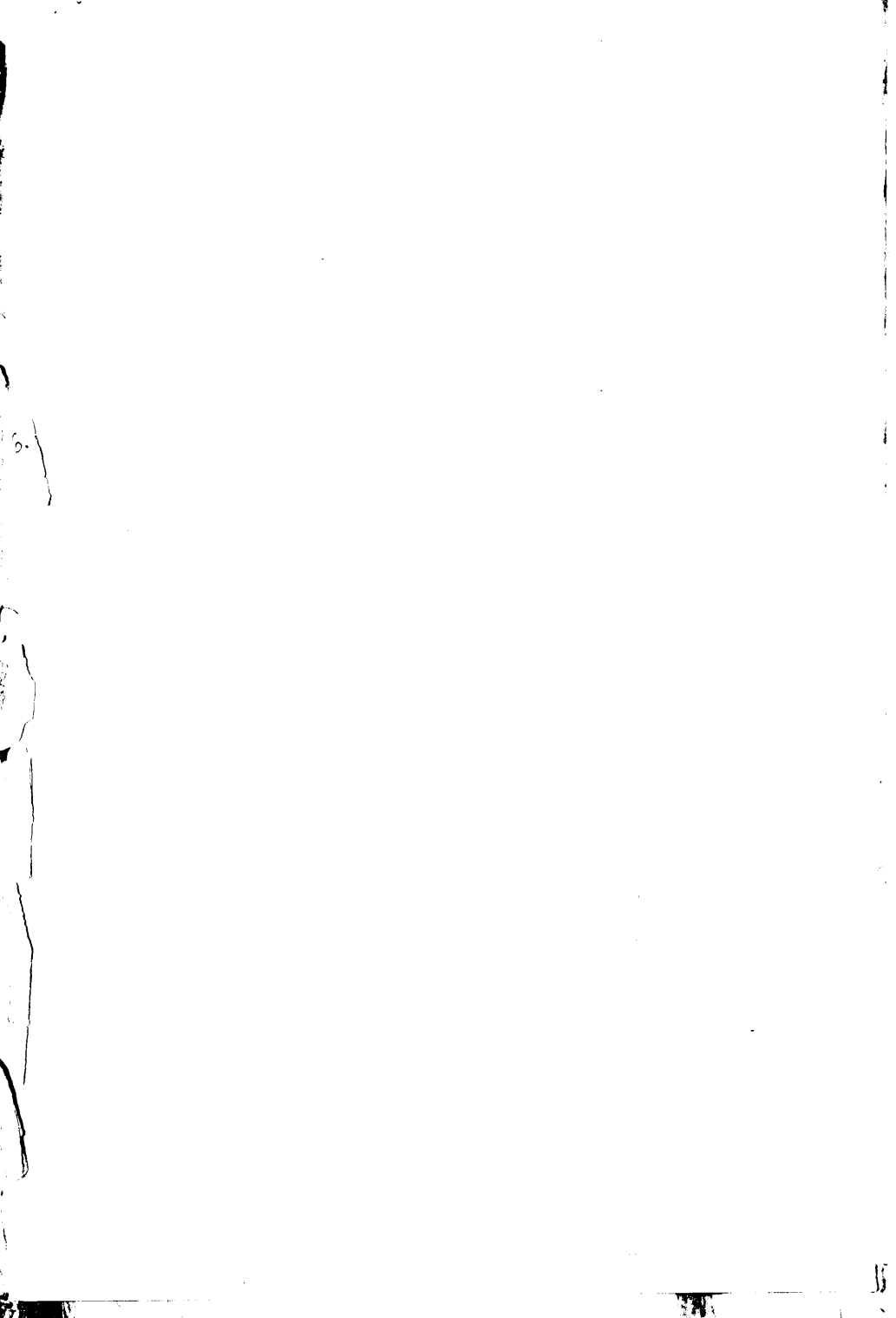
336.08

II. 6c. 2

Pölya J. Országos közönkösgleki pénztár. 5. f. 1-
6. f. 1-37., 7. f. 1-31. p.

- 351.77 Dobránszky P. Gyógyhelyeink és ásványvizeink értékesítéséről. 6.f. 38-56. p.
- 333.02 Kovács S. Magyarország fekvési története annak évi fertőzöttségéről és megterhelhetősége szempontjából. 6.f. 57-79. p.
- 33.07 Földes B. A statisztikai szemináriumokról. 7.f. 32-43. p.
- 336.15 Körösközarich S. Vízi utaink államosítása. 7.f. 44-56. p.
- 336.201 Horvát J. Az eggyenes és függőleges adók összefüggéséről. 8.f. 1-46. p.
- 351.79 Dell'adami R. A vízi jog szabályozása. 8.f. 47-61. p.
- 33.01 Lidny J. gr. Környezetvédelmi és társadalmi eseményekről. 9.f. 1-21. p.
- 336.28 Fenyvesy A. Budapest körzetei háztartása. 8.f. 21-22. p.

M. KÖZGAZD. EGYESÜLET
Székhely. 5/a 42733/6

NEMZETGAZDASÁGI SZEMLE.

VI. ÉVFOLYAM.

1882.

JANUÁR.

I. FÜZET.

A „REGALE“ MEGVÁLTÁSÁRÓL. II. 6. c s

A regale megváltásának kérdése közeledik a megoldáshoz; kormányunk ez ügygyel behatóan foglalkozik, s az erre vonatkozó előterjesztést talán már közelebből várhatjuk, most már tehát nem a megoldás szükségének fejtegetése, hanem a keresztülvitel mikéntje bir gyakorlati jelentőséggel. Bátrak leszünk e cikkben az ugyan-ezen folyóirat 1880. IV. füzetében megjelent dolgozatunk folytatását adni, s a kivitel módzatait tárgyalni.

Ezen ügy is, mint minden más, az érdekek szempontjából különböző felfogásban részesül: kereskedői és iparos részről ugy tekintik a regale jogot, mint a hűbéri rendszer egy alkalmatlan maradványát, melyet a szabad ipar érdekében mielőbb mellőzni kellene. A fiscalis szempont azt követeli, hogy a megváltás lehető olcsón, és az államot directe nem terhelő módon vitessék keresztül. Legyen szabad e kérdést azon osztály szempontjából fejtegetni, melyet az leginkább érdekel, s mely az államot is leginkább kell, hogy érdekelje, értjük a magyar földbirtokos osztályt, s azt olykép, hogy azon vád se érhesen, mintha az önérdék a közérdeket elhomályosítaná.

Ugy látszik, hogy az már elfogadott álláspont, hogy a regale jog a jelenlegi tulajdonosoktól megváltatván, ez a községek tulajdonába menjen át, s legalább annyi ideig fennálljon, míg a kárpótlási tőke teljesen letörlesztetett; hogy azután mi történjen vele, az a jövő nemzedék dolga, de jelenleg a bor- és szeszárulást szabad iparrá tenni alig lehetséges, mert az az államra nagy terheket róna, melyeket egy új szeszadó törvény alig lenne képes fedezni, s tulajdonkép nem a szeszgyártást emelné, hanem a szabad verseny folytán a fogyasztóknak juttatna olcsóbb italt. Mindaz, mit az első életszükségleti cikkek, u. m. gabnaneműek és olcsó szövetek vámmentességének érdekében fel lehet hozni, nem áll a szesz italokra nézve, mert igaz ugyan, hogy népünknel a szesz italok fogyaszt-

MAGYAR KÖZGAZDASÁGTUDOMÁNYI
EGYESÜLET KÖNYVTÁRA

tása általános szükséglet, de hogy annak olcsóbbá tétele kívánatos lenne, azt nem állíthatjuk.

A megváltásnál két fő kérdést látunk :

Először, hogy miként történjék a megváltási ár megállapítása? másodsor, hogy kell-e állami közvetítés vagy nem?

A megváltási ár legyen igazságos, azaz felüljen meg a tényleges jövedelem tőkeértékének, jóllehet a regale jövedelem általában állandó emelkedést mutat, s a vagyonosodás emelkedése és a népesség szaporodása ezt biztos kilátásba is helyezi, mégis egy több évi átlag kell, hogy az alapot megadja; ezen átlag megállapításának a két vásárló fél, ugyanis a község és az eddigi tulajdonos megegyezése útján kell létrejönni az állam megerősítése mellett, vagy vitás esetben annak ítélete folytán.

Az alapot az előbbi adóbevallások, kell, hogy képezzék, azonban azt nem lehet kizárólag alapul venni, mert lehetnek és vannak esetek, midőn a jogosult lábáján kívül lett a bevallás igen alacsonyan megtéve, p. o. ha az egész birtok a regaleval együtt bérbe volt adva a bérlő által, vagy p. o. kis kornaknál, itten eredeti bérszerződések vagy kezelési kimutatásokat is tekintetbe kell venni, s ezeknek egy combinatiója képezheti a bizonyítási adatokat; a gyakorlatban nem lesz nehéz a valóságot kipuhatolni, egy községben köztudomásu dolog az ily bérletár-adó, s igen bajosan lesz bárki is képes a valóságtól eltérő követelését kellően indokolni. Nehézségeket fog felidézni azon kérdés, hogy a használatban levő koresmahelyiség mennyiben képezi tartozékát a megváltandó jognak, vajjon mely esetekben tartozik a község ezeket megváltani, mely esetekben van a községnek joga ezeket kisajátítani, s mikor nem képezik a megváltás tárgyát; ez nagyon nehéz, de megoldandó kérdés, s ezt a törvénynek kell előre pontosan meghatározni, nehogy hosszú, meddő pereknek legyen kuforrása.

Szükséges lesz, egy jól szervezett igazságos központi forumot ad hoc felállítani, mely az önkormányzati közegek és ambulans bizottságok által beszerzett anyagot feldolgozván, a megváltás ügyét gyorsan lebonyolítsa.

A megváltási árt az évi jövedelem 20%-a, vagyis 5%-os tőkéje, kell, hogy képezze, azonban az államra nézve előnyösebb leend, ha a 10%-nyi jövedelmi adónak megfelelő quota a váltság alkalmával hozatván levonásba, tényleg csak a jövedelem 18-szorossa

fizettetnék 5%-os kötvényekben, ez által az államot 10%-kal kevesebb jótállás telhelné, s nem is lesz szükséges az adótörvényt módosítani, minthogy jelenleg ugy az egyesek, valamint a községek is a regale jövedelem után 10%-nyi járadék, vagyis 1-ső osztályú jövedelmi adóval vannak meg róva: --- ha ez évi jövedelem 20-szorossa fizettetnék ki, akkor a szelvényt kellene egy 10%-kos adóval meg róni, és előállana azon nehézség, hogy a községnek előbb tulajdonában volt $\frac{1}{4}$, vagy bármí rész után fennmaradna az eddigi adó tartozás, az ujonnan megváltottnak ellenben adómentesnek kellene lenni, nehogy ugyanazon adótárgy kétszeresen legyen megadóztatva, de így az állam elvesztené a regale jövedelem növekedéséből öt jogosan megillető részesedést. Megjegyezzük, hogy az adó tökécsítésének ezen terve némileg ellentétben van előbbi cikünkben javasolt adóztatási módozattal, azonban azt véljük, hogy az anynyiban czélszerűbb, a mennyiben fiscalis szempontból előnyösebb, míg a kárpótoltakra nézve nem hátrányosabb.

Nem tagadhatjuk azt sem, hogy nem egészen alaptalan azon feltevés is, hogy így idővel megfelelkezvén arról, hogy az adó a váltságösszegből tökécsítve lett levonva, az állam ezen látszólag adómentes papirokat ismét adó alá fogja venni, erre csak azt mondhatjuk, hogy az nem lehetetlen, de a jövő financministerek leleményességét ellenőrizni nagyon bajos dolog.

Az egész kérdés sarkpontja azonban ez: hogy az állam közvetítse-e a kárpótlást, vagy nem? Nézetünk szerint egy oly sora a legfontosabb érdekeknek szól az állam közvetítése mellett, hogy minden habozás nélkül azt conditio sine qua non-kép kell felállítanunk. Megkisértjük e nézetet indokolni.

Jól tudjuk azt, hogy mennyi nehézséget okoz az államnak a szőlő-dézsma-váltság közvetítése, s a közvetítés eszméje elleni ellen-szenv legfőkép innét ered; azonban a különbség itten igen nagy: a szőlő-dézsma-váltságnál az állam jót állt számos egyesekért, kik természetbeli szolgálmánynyal tartoztak, kiknek biztosítéki alapul tulajdonkép csupán szorgalmuk szolgál, mert a megváltott tárgy, a szőlő, sokkal csekélyebb tényezője a jövedelemnek, mint a munka. Nehézségeket okoz a részletek pontos behajtásánál a gyakori birtokcsere, csőd és halálesetek, a mint az államadó is folytonosan mutat fel hátralékot a legerélyesebb eljárás daczára ép ugy az egyesek dézsma-váltság quotája is pontatlanul folyik be, és az állam károsodását

okozza. De a regale váltásánál egészen másképp áll a dolog, ottan meglevő biztos pénzjövedelem képezi az alapot, oly jövedelem, melynek a jelenleginél magasbra való emelkedése bizton feltehető, miként az hővebben ki lett fejtve; a cultura általános emelkedésén kívül még fokozni fogja a jövedelmet, ha több község czélszerűen csoportosítva, együttesen adatik ki haszonbérbe, sőt már az is, ha egy községben, nem mint jelenleg több regale jogtulajdonos antiqua sessioik arányában külön használják ki jogukat, hanem a község együttesen adhatja azt bérbe; az alapról, melyből az állam által közvetített évi részletfizetések megtérnének, nincsen ok aggódni, főkép ha tekintetbe vesszük azt, hogy az adós a község lesz, tehát egy maradandó erkölesi személy, mely az állam közvetlen felsőbbisége és ellenőrzése alatt áll minden ténykedéseiben. Itten egy igen fontos körülményre vagyunk bátrak utalni, mely az állami közvetítés mellett szól; sajnos, hogy nem alaptalan vád, miszerint az állam a községek gazdálkodásait közömbösen nézi, a mily ernyedetlen buzgalmat fejt ki pénzügyi kormányzatunk követeléseinek érvényesítésében, ép annyira hidegen hagyja az államot a községek nevetéséges gazdálkodása, ezért csak örülhetünk azon, ha az állam oly kényszerhelyzetbe jut, hogy a községek adminisztrációját figyelme tárgyává kellend tennie, s egyrészt betiltja a felesleges pazarlást, másrészt óvakodni fog oly törvények és rendeletek hozatalától, melyek a községeket erejükön felüli kiadásokra kényszerítik.

Jelenleg is igen káros a községek rossz gazdálkodása, azonban, ha a regale jog kezökbe kerül, s azt hathatós ellenőrzés nélkül kezelhetik, még nagyobb közgazdasági hátrányoktól kell majd tartanunk.

Az tény, hogy kellő csoportosítás által a regale jog jövedelmét fokozni lehet, erre számos példát hozhatni fel. Azonban, az is tény, hogy a jelenleg a község birtokában levő (kántor) $\frac{1}{4}$ éves jog aránylag sokkal olcsóbban van kiadva, mint a földesuri $\frac{3}{4}$, ennek legfőbb oka az ellenőrzés nélküli kezelés, kéz alatti kibérlés, az árverezés szabályos kihirdetésének elmulasztása, fizetéseképtelen egyénekkel kötött szerződés stb., mind megannyi módjai a község megkárosításának és okai az említett veszteségnek, ezen nem csodálkozhatunk, ha látjuk, hogy községi rendszerünkben nem létezik érdekképviselő, sőt tekintve azt, hogy a birtokos még gazdatisztje által sincsen jogositva magát a községi bizottságban képviseltetni,

azt mondhatjuk, hogy gyakran a legfőbb érdekelt tényleges kirekesztésével szavaztatik meg egy és más teher.

Ime tehát, itten a veszély : ha a regale jogot a községek váltják meg állami közvetítés nélkül, akkor az államnak nem lesz érdeke további eljárásokat ellenőrizni, ha érdeke nem lesz, ugy kedve sem lesz arra, mert ma sincsen, a községek folytatván jelenlegi gazdálkodásukat, nem fogják a regale jogot a lehetőségig kihasználni, nem lesznek képesek abból a tartozó évi részleteket fizetni, azt majd pótolni kell, — a községi adó emelése — tehát egy direct adó-emelés által, s minthogy az adó forint után rovatik ki, legnagyobb részben hordani szokja a terhet az, ki mint kárpótolt követeli az évi kamatot, tehát a birtokos, s így önmagának fogja megfizetni a kárpótlás kamatját, tulajdonkép oly üzlettárs lesz, ki csak a veszteségben osztozik.

Ezen veszély nem képzelődés, hanem nagyon valószínű, az államnak se érdeke, se kedve az ellenőrzésre, a birtokosnak érdeke és kedve is volna, de módja nincsen, ezen egyszerű ok magában is elég arra, hogy a megváltás közvetlen módját elveszük ; de még akkor is, ha a megváltást az állam közvetíti, mulhatlan szükség lesz az 1871 : XVIII. községi törvényt akként módosítani, hogy a 7 virilis községi bizottsági tag magát képviseltethesse, továbbá, hogy érdekeltségének ha nem is megfelelő, de azt megközelítő mérvben legyen jogosítva a bérbeadásnál befolyjni.

Mi a regale megváltását nagyon óhajtjuk, attól jelentékeny üdvös eredményt várunk, ép ezért minden akadályt szeretnénk elhárítani előle, ezek között nem legkisebb a birtokosok méltó aggodalma, hogy az a községek ellenőrzés nélküli gazdálkodása folytán rájuk nézve végzetessé válhat. De magára az államra is jelentékeny garancia fog lenni, ha a községbeli legnagyobb adófizetők, kik hiány esetében legnagyobb mérvben szenvedik a kárt, állandó biztos örei lesznek az állam, mint jóálló érdekének. Ekként melleleg még azon előnyt is várhatjuk a megváltástól, hogy az közvetett oka lesz községi rendszerünk orvoslásának.

Második ok, a miért az állami közvetítést ellenezik, az, hogy a váltásgot nem lesznek képesek a kárpótoltak financirozni, vagy csak kivételes esetekben, s akkor is igen rossz árfolyam mellett. Hogyan lehet képviselni azt, hogy egy p. o. máramarosmegyei község kötelezvényét egy az ország másik szélében lakó magános, vagy

intézet megvegye, hogy így hitelezőjévé váljék egy távoli községnek, melynek belkormányzatáról, de vagyoni állapotáról sincsen biztos tudomása, s ki legyen téve azon eshetőségnek, hogy minden szelvénye beváltását ottan perrel kellend kierőszakolnia, ezen kilátás a legjobb esetben is nagyon leszállítaná az illető papir árfolyamát, ha ugyan egy szűk körbe zárt ily adás-vevésről. árfolyamról, egyáltalán árfolyamról beszélni lehet, azon igazságtalanságot is eredményezné, hogy a kárpótolt hibáján kívül eltérő árfolyam állana elő azon községek papirjai közt, melyek más jövedelmi forrásokkal is bírnak, és más olyanoké közt, melyek kizárólag a községi pótdóra vannak utalva, így a kárpótolt valóságos kárpótlása a kulcs és kamatláb egysége daczára is nagyon eltérő lenne az ország különböző részeiben, legtöbb esetben pedig a kárpótolt a kapott kötvényeket nem lenne képes eladni, illő áron bizonyára nem, s így azon előnytől elesne, mely abban áll, hogy vagyonának egy részét folyósítván, azt a többi rész tisztázására fordíthatná, ellenkezőleg az eddigi jövedelem minimumára lenne utalva azon kötelezettséggel, hogy ha a bérletből az előirányzott jövedelem be nem folyna, kamatkövetelését jó részben a másik zsebéből fizesse ki önmagának.

Harmadszor, kétségtelen, hogy egész közgazdaságunkra üdvös hatással van az, ha olesó külföldi tőke helyeztetik el hazánkban. Bizton feltehető, hogy az állam közvetítése melletti megváltásra ily tőke ajánlkoznék rendelkezésünkre, míg az állami közvetítés nélkül a községek ilyenre nem számíthatnak, hanem utalva lesznek a bel-földi pénzpiacra, értjük a vidéki kis uzsoratelepeket, ez által nem, hogy az általános kamatláb alászállását lehetne várni, hanem ellenkezőleg mesterségesen hatnánk oda, hogy a kamatláb országosan emelkedjék, még több pénz vonassék el a productiv befektetésektől, s az egyesek szorult helyzete legyen a tőkepenzesek munkanélküli bő jövedelmi forrása. Ma is van elég földbirtokra első helyre betáblázott adósság 8% mellett, ily viszonyok közt alig tehető fel az, hogy állami közvetítés nélkül egy község 5%-kos kötvénye 60—70% árfolyamnál drágábban keljen el, hanem feltehető az, hogy egyes tüzerek igen olesó áron összevásárolnák az ily kötvényeket, s ekép a kárpótoltak és a községek rovására nyereszkeskednének; a jelenlegi birtokosoktól tényleg 10—12-szereséért a jelenlegi regale jövedelmöknek elvételnek tulajdonuk, a községekre lenne róva egy terhes kötelezettség semmi különös előny nélkül. Im tehát a legna-

gyobb előny, a mi abban áll, hogy 100 milliót meghaladó olcsó idegen tőke helyeztetnék el az országban, még elmaradna.

Felhozhatunk még méltányossági érveket is, s ugyanis, ha az állam a községeteket rossz fizetőknek tartja, minő joggal tolja őket el magától, s utalja a kárpótolt birtokosokat hozzájuk? midőn bizony több eszközzel rendelkezik követeléseinek foganatosítására, mint az illető magán felek. Végre pedig azok, kik az állam fiscalis érdeke mellett megfélekednek az egyesek érdekéről, gondolják meg, hogy állami hitelünk javulásának nem ez ország vagyonosodása az oka, mert az utóbbi években ezt nem tapasztaljuk, hanem igenis azon hazafias önzetlen odaadás, melyet a nemzet a növekedő adó-terhet elfogadta és viseli. Ha valaki tehát az állam és egyesek érdekét el akarja választani, úgy gondolja meg, hogy az állam erkölcsileg is kötelezve van javult hitelét följánlani azon földbirtokos adófizetők javára, kik ama hitel javulásának tulajdonképen szerzői.

Mindezeket feltéve azt hisszük, méltán kérhetjük azt, vajjon ha az állam a közvetítést megtagadja, nem-e jobb az egész megváltást elhagyni?

Doctrinär részről ezt nem így fogják fel; először is a községet már mai állapotában is, mint valami jól szervezett, érdekeit ösmerő és követő testületet képzelik, minden faluban egy-egy kis Hanza várost látnak, melyet elég önkormányzati joggal nem is lehet felruházni, már mint meglevőt látják azon állapotot, mely talán a késő jövőendő; másodsor a földbirtokosok érdeke előttük meglehetősen közömbös, a regale jogot úgy tekintik, mint egy jogtalan bitortlást a szabad ipar rovására, melynek megszüntetése fontos érdek, s megváltásának egyéb lényeges kelléke nincsen, mint ez, hogy ez olcsó legyen.

Ezen doctrinär irányzat ellen nehéz lett volna felszólalni 10—15 év előtt, de ma, midőn annak számos elhibázott rendszabályát látjuk és türjük, inkább szabad lesz azt e kérdésben is kritika alá vouni; a megoldás egy oly mólját keresvén, mely a legkevesebb áldozat árán aránylag a legnagyobb gyakorlati előnnyel járjon.

Ez valóban nem könnyű feladat; az ország súlyos pénzügyi helyzetében rendkívül nehéz oly módokat találni, melyek midőn az ország kulturáját s az egyesek adóképeségét emelik, egyszersmind az államot megfelelő teherrel nem nyomják, ezen sajnos valóságnak élénk kifejezését adják azon sovány tételek, melyek budgetünkben

a mezőgazdaság, ipar és kereskedelem fejlesztésére figurálnak, ép ezért meg kell ragadnunk egy egy kínálkozó alkalmat, mely pangó közgazdaságunknak egy nagyszabású emeltyűje lehet anélkül, hogy az államot kiadással terhelné.

A regale megváltási összegét előre pontosan megállapítani nem vagyunk képesek, a mennyiben a legutóbbi évekről a bevallási adatok nem állanak rendelkezésünkre, továbbá kérdés az is, hogy a kincstár és a holt kéz birtokában levő regale jog vajjon ugyanily megváltás alá jöjjön-e? Azonban tisztán állíthatjuk, hogy a megváltási összeg a 100 millió forintot meg fogja haladni, ezen nagy összeg mobilisatiója a földbirtokos osztály kezében nagy eredményeket fogna felmutatni: először is a pénzbőség a vidéken még mindig igen magas kamatlábot jelentékenyen leszállítaná, ez által a tőkepénz hasznos gyümölcsöző befektetésekre kényszerítené a kétes értékű takarékpénztári elhelyezés helyett; a földbirtok értékét emelné, s így lehetővé tenné azt, a mi jelenleg nem egyéb szerény óhajnál, hogy az eladósodott földbirtokos birtoka egy részének eladása által a többit tisztázhassa, ezen egyszerű mód ma majdnem lehetetlen, midőn a becsáron alóli eladás a kényszereladásoknál nem kivétel, hanem rendes dolog; végre maradna pénz hasznos befektetésekre, talajjavításra, intensivebb gazdálkodásra, valamint arra is, hogy az eladandó állami javakhoz a belföldiek is hozzászóllhassanak.

Ez a főbb vonásokban a várható eredmény, a földbirtokos osztály megmenthető részének megmentése, vagyis a liquidatio lehetősége.

Hangsúlyozzuk, hogy az állam is bőven fog részesülni az általános adóképesség emelkedésén kívül, az állam megkapja a számos adásvevések utáni illetéket, vállalatok, épületek stb. utáni adótöbbletet, vagyis midőn a regale jövedelem után maig hozott 10⁰/₁₀₀-kos jövedelmi adón kívül megkapja a hason értéknek egy vagy más alakban adóját, tehát keveset hibáznunk, midőn azt állítjuk, hogy itten az adóalap az államkincstár részére meg van kétszerezve; természetesen ez nem áll a közgazdaság szempontjából, mert az érték nem lesz megkétszerezve, de a tőkeérték folyóvá tételén, az, midőn új befektetést talál, ezt nem teheti anélkül, hogy maga adó alá ne kerüljön, különösen akkor, midőn nem börze-speculansok, hanem földbirtokosok fektetik be pénzüket. Ime tehát még az államkincstár jól felfogott érdeke is megegyezik a földbirtokosokéval, s fiscalis

szempontból is óhajtani kell. Az állam közvetítése által úgy a kárpótlak, valamint az állam is e kérdés megoldásából a lehető legnagyobb hasznot huzzák.

Igyekezünk feltüntetni, hogy a kérdésben is az egyesek és az államkincstár érdeke nem áll merő ellentétben, s lehet azt úgy megoldani, hogy egyik se károsodjék. Ugyan azt nem állithatják azok, kik e kérdésben a merev fiscalis nézpontra helyezkednek, mert ezek közt olyanok is vannak, kik a megoldásnak azon módját ajánlják, hogy nyirbáltassék meg a jelenlegi jog, míg az a gyakorlatban végre értékét elveszti, s akkor majd igen olcsón lehet megváltani; az való, hogy ez egy igen körmönfont terv, de vajjon igazságos-e?

A megváltás keresztülvitelénél tanulságot kell, hogy merit-sünk azon hibákból, melyek az urbéri váltság alkalmával történtek, és a mely nagy szabásu mivelet nemzetgazdaságunkra nem hozta azon üdvös gyümölcsöket, melyeket hozhatott volna. Vegyük rendre.

Először káros volt az, hogy a felszabadulás, tehát a tulajdon elvétele sokkal előbb állott be, mint a megváltás, annak elháríthatlan politikai okai voltak, de tényleg oka volt sok vagyoni zavarnak, mely előállt az által, hogy az előbbi jövedelem már nem folyt, a kárpótlás még nem jött, s a közbenjő időben mégis elni kellett, ezen zavart nem egyenlítette ki az, hogy utólag a tőkésített kamat is kifizettetett, ezen időköz, mely néhol 10 - 20 évre is kiterjedt, oka volt a legnagyobb vagyoni zavaroknak.

Másodszor közzgazdaságunkra s államháztartásunkra nagy kár volt, hogy az urbéri papírok azon időben a piacra dobaván. 50—60—65% árfolyamon adattak el, és legnagyobb részben külföldre vándoroltak, annak közzgazdaságunkra ugyanoly hatása volt, mintha egy óriási kölcsönt kötöttünk volna a külfölddel, melynek csak mintegy felét kaptuk meg, de ez egésznek fizetjük kamatait, az ország majdnem két annyival adósa e ezimen a külföldnek, mint a mit attól kapott, s ha az egész váltsági összeg mind productiv módon lett is befektetve, közzgazdaságilag mégis igen rossz üzlet volt. Hasonlít ahhoz, mint mikor egy ember a másiktól árán alól vesz meg egy birtokot, de a vételért magas kamatra vevén fel, mindkét vásárló fél károsodik, csak az uzsorás nyer. Nem mentsége, de magyarázata lehet ez eljárásnak az, hogy azon időben a magyar

földbirtokos osztály épen nem számíthatott az államhatalom jó indulatára. sőt talán örömmel is nézték, hogy azon elem nem erősödik, hanem gyengül, ma ellenben ezen hajlammak ép ellenkezőjével kell találkozoznunk.

A tauulság, a mit ezekből vonhatunk, az, hogy a megváltás vitessék gyorsan keresztül a jövedelem elvétele és annak kárpótlása közt ne hagyassék időköz, és mindent el kell követni arra, hogy a megváltási kötvényeknek lehető jó árfolyamuk legyen, azaz hogy az ország egy olcsó kölcsönt kössön a külfölddel.

Kétségtelen, hogy a helyzet a művelet keresztülvitelére kedvező, a pénzbőség nagy, állami hitelünk jelentékenyen javult, s az országban inkább a gyakorlati józan irány az uralgó, úgy hogy kevésbé lehet attól tartani, mint valaha, hogy egy jelentékeny vagyonrészlet mobilisatiója az embereket a pazarlásra vezetné, ellenkezőleg fel lehet tenni, hogy az legnagyobbbrészt a vagyoni tisztázásra fog fordíttatni, s ép úgy az egyesek, mint az állam előnyére szolgáland. Azonban, hogy ezt elérjük, szükséges, hogy az állam ne úgy tekintse a megváltási kérdést, mint egy alkalmatlan terhet, melyet el akar magától tolni, s a birtokost és községeket egymásra utalván, tőlük elforduljon „qu'ils s'arrangent“, hanem vegye kezébe az ügyet. Csak akkor érheti el azt, hogy se kárt nem okoz, se nem szenved. A művelet keresztülvitelét ekép képzeljük:

Miután a megváltás alá jövő regale tőkeértéke meg lett állapítva, bocsáttassék ki az állam jótállása mellett annak megfelelő 5%-os kötvény 32—34 évi törlesztésre.

Itten önkényt felmerül azon kérdés, hogy az papir vagy arany kamatu legyen? Az bizonyos, hogy a papir kamat sokkal kevesebb veszélylyel jár, s a valuta ingadozásai az elvállalt terhet nem változtatják, azonban az arany kölcsön a külföldi pénzpiac jelen állapotának előnyös kihasználását tenné lehetővé, azaz sokkal olcsóbb pénzt kaphatnánk névleg, majdnem 20%-kal kevesebb tőketelher sulyosodnék a községekre s közvetve az államra, s ha 30 év leforgása alatt sikerül valutánkat rendezni, csak ezt megnyernék. Egy hosszú lejáratu kölcsönnél az ércz pénzérték kevésbé veszélyes, mint egy rövid lejáratunál, s itten is fel lehet hozni mindazon érveket melyek rábírták kormányunkat arra, hogy az állam adósságait arany rente-vé convertálja. Megjegyzendő azonban, hogy könnyelműség lenne egy arany kölcsönt kötni a községeknek

anélkül, hogy a valutaingadozás esélyeinek fedezésére egy külön biztosítéki alapról gondoskodás történnék, ezen alap bőven kitelne azon kamat-különbözetből, mely az arany és papír-kölcsön közt létezik még akkor is, ha nem az utóbbi évek ingadozásait fogadjuk el alapul, hanem annál sokkal nagyobb visszaesést tételezünk fel. Ha ellenben ez aggodalmak a törlesztési idő alatt túlzottaknak bizonyulnak, úgy azon törlesztési idő tényleg rövidebb lenne, s a községek a tehertől korábban szabadulnának. Távol legyen tőlünk az arany kölcsönt feltétlenül javasolni, csak bátrak vagyunk arra utalni, hogy kellő módozatokkal ez is lehetne egyik eszköze a mi velet olcsó és czélszerű keresztülvitelének.

A kormány feladata lenne egy nagyobb pénzerővel előlegesen megalkudni, miként ezt államkölcsön kibocsátása alkalmával is teszi, egy kibocsátási árfolyamban megállapodni, melyen az eme papírt átvenni magát kötelezi. Ezen árfolyam természetesen különböző lenne a szerint, vajjon a kölcsön arany vagy papír leend. De tekintve, hogy az arany még nem biztos, vegyük a kedvezőtlenebbet, a papírt, azt hisszük, hogy nem számítunk vérmesen, ha a jelen piaci conjuncturák közt azt legalább 90%-ra tesszük.

Itten egy eszmét vagyunk bátrak megpendíteni, mely ugyan nem feltétele a helyes megoldásnak, de annak egy oly hasznos függelékét képezhetné, hogy közgazdasági és politikai tekintetben attól jelentékeny eredményt várhatni.

Látjuk, hogy a földbirtokos osztálynak megtakarított tőke-pénze nincsen, ezért van az, hogy egy pár rossz év képes egyesek vagyoni állását megingatni, hogy a tönkrement szomszéd birtokát a jobb gazda se képes megvenni, hogy hasznos beruházásokat vagy adósságra, vagy sehogy se csinál. Egy szóval a földbirtokos osztály pénztelensége úgy annak magának, mint egész közgazdaságunknak kárára van, pedig ha valaha, úgy mostan nem indokolt ezen állapot. Az urbéri és szőlődezsma-váltság e jelen nemzedéknek óriási összegben mobilisálta vagyonának egy részét; a magán terhek, melyek 1848 előtt nyomták az egyes birtokosokat, mind belföldi hitelezőkkel váltak; e szerint, ha részben a terhek törlesztésére fordítottatott volna is, annak másoknál mégis külföldön kellene létezni, ez azonban nincsen így, a kárpótlás tényleg elfogyott, s a papírok külföldre vándoroltak, legnagyobbbrészt ép úgy, mint a különböző földhitel-kölcsönök záloglevelei is mind külföldön helyeztetnek el.

Ebből ezt következtethetni, hogy a nagyobb mérvű vagyon-mobilizáció nem ösztönzi birtokosainkat a tőkegyűjtésre, de még annak megtartására sem, e szerint a lehető előnyök mellett megvan azon hátrány, hogy többé vagy kevésbé hasznos módon a tőke teljesen elköltetik rövid időn, s azután ismét előállanak a pénztelenségből eredő bajok.

A regale megváltása az utolsó alkalom, midőn a magyar földbirtokos osztály megváltás útján tőkepénzhez jut, ha lehetséges. jó lenne megkísérteni azt, hogy a váltságösszeg egy része megtakarítottassék azok által, kik azt kapják; azt akkép, hogy a váltságösszeg egy bizonyos része, p. o. 20%-ka az illető pénzügyintézet által visszatartatván, kamatjával együtt tőkésítettessék, s akkor 30—34 év végével az elérvén ez eredeti összeget (vagyis 100°,^o-kot), váljon esedékessé a betevő vagy jogutódának javára, természetesen a jogosult szabad természetétől függjön ezen betéti műveletbe beleegyezni vagy nem, hanem ha egyszer beleegyezett, akkor már nem mondhatja fel időközben ezen betétet, s daczára annak, hogy fordulhatnak elő esetek, melyekben időközben jó hasznát vehetné, talán végromlástól is mentené meg magát egyes jogosult, mégis általában egy ilyen tartalék-alap földbirtokosaink védbástyáját képezné, s melegen ajánlhatjuk.

Ha az 5%-kos váltság-kötvények kibocsátási árfolyamát 90%-ra tesszük, akkor az illető pénzügyintézet a jogosultnak azonnal kifizetné 70%-kát, s bentartana 20%-kot tőkésítés végett, az intézetre nézve az üzlet előnyös lesz, mert pénzét 5·7%-ra helyezte el. Ugyanis, ha 100 frt névértékű papír után jár 5 frt kamat, a betétben maradó 20 frt után járó 1 frtnyi kamat levonása után marad 4 frt évi kamat, mely a tényleg fizetett 70 frtnak 5·7%-kát teszi ki, az magasb kamat, mint a minő mellett a magyar állam pénzt kap, még a papír-rente kamatjánál is magasb, s így a 90-es árfolyam talán meg is lenne haladható.

Ha e szelvényeket félévenként számítjuk, akkor 30, ha egész évenként akkor 32¹/₂ év alatt érte el a jelenleg betét czímen visszatartott 20% az eredeti összeg névértékét, a mikor is az esedékessé válnék, lehetséges volna különben több módozatok közt választást engedni a betevőnek, p. o. rövidebb idő múlva beálló esedékességet, vagy egy időn tul a folyó kamatoknak esedékessé vállalását, vagy más lehető combinatiót. A fő dolog az lenne, hogy a jövő nemzedék

ismét birtokába jutna az egész váltságösszegnek. nem mondjuk, hogy ingyen, de aránylag csekély áldozat árán, akkor ismét módjában lenne vagyonát rendezni, s ujult erővel folytatni tevékenységét. A ki ezt közömbösen veszi, az gondolja el, hogy minő más helyzete lenne a földbirtokos osztálynak, mennyivel nagyobb adó alapja az országnak, ha ezen egyszerű miveletre az abszolút kormány az 50-es években segédkezést nyújtott volna, midőn az urbéri kötvényeket 50—60—65% árfolyam mellett üzéreik összevásárolták, igen sok esetben annál sokkal alább is előlegeesen, még mielőbb kiadattak volt; ha akkor ezen módozattal egy kis része a névértéknek visszatartatik egy megelőző alku alapján, akkor ma már ismét élvezetében lennénk az óriási összegeknek, melyeknek csak terhét érezzük. A vételjogosultnak szabad választása lesz a közt, hogy a kötvényeket azonnal átvegye, s kedve szerint a napi árfolyamon eladja, vagy a betét egy módozatában beleegyezzen, de ha az állam könnyűvé és vonzóvá teszi neki a takarékoságot és előrelátást, akkor hisszük, hogy az érdekletteknek legalább fele szívesen beleegyeznek, s csak azok nem fogják ezt tenni, kik nagyon el vannak adósodva, vagy pazarlási és vállalkozási hajlamoknak ellentállni nem képesek. E betétet legcélszerűbben fidei commissum alakban lehetne ez elzalogosító ellen biztosítani, mert fennálló törvényeink más módon nem védik meg, pedig az a lényeges, hogy az az egyes családoknak egy tartaléktökéjét képezze.

Hiszük, hogy ezen terv ellen többen felhozzák azt, hogy a takarékoság és előrelátás szép dolog, de hát minek azt ily szövevényes módon csinálni? ha valaki akarja, csak jó kedvétől függ, hogy a váltságösszegnek 20%-kát takarékpénztárilag tőkésítse, s 30 évig várjon, s ugyanazt érte el, mint így. Ez tökéletesen igaz, de mégis fel lehet ellene hozni egy kisebb és egy nagyobb érvet. Ugyanis: ha számításunk kiindulási pontjául felvettük azt, hogy ezen 5%-os kötelezvény árfolyama 90 frt lesz azon feltétel mellett, ha abból 70 frt azonnal kifizettetik és 20 frt tőkésítettik, akkor azon esetben, ha ama papír ugy adatik el, hogy teljesen kifizettesék, a megfelelő börzeárfolyam nem 90 frt, hanem csak 87 frt 50 kr. lenne, azon egyszerű okból, mert a 5.70% kamatozásnak ez utóbbi tőkeösszeg felel meg, így tisztán pénzügyi tekintetben sem egészen közömbös az illetőkre, ez a kisebbik ok.

A nagyobbik a ha, ugyanis ezt mondják, ha az illető egy

bizonyos összeget félretesz, tőkésítés céljából, ugyanazon eredményt. éri el, igen ha félreteszi, de bizony nem igen teszi! Hányszor halljuk magántársalgásban, ha ezen vagy azon ösöm betett volna 10 aranyat az amsterdami bankba, ma megvehetném rajta Kecskemétet; vagy ha nagyatyám ezen ékszeret eladja, s a pénzt tőkésíti, ma uradalmat vehetnénk rajta, és mégis az ilyen esetek a legkritkábbak, legföllebb előrelátó végrendelkezők szoktak intézetek javára ilyes alapítványokat tenni, ellenben egy életjáradék, vagy egy elpazarlás ellen biztosított fidei commissum az élet változó esélyei közt gyakran mentő bárkája egy családnak.

Tekintetbe kell vennünk azt is, hogy a folyó jövedelem megnyirbálása nem szükséges, s az eladósodott földbirtokos is megteheti ez intézkedést, s az adott viszonyok közt vagyoni helyzete momentán is fog javulni. Vegyünk egy példát: X-nak regale jogából tiszta 1000 frt jövedelme van, ezen jövedelem a jelenlegi általános és lebegő adósságnál vidéken minimalisnak mondható, 8°.o mellett 12,500 frt adósságnak, illetőleg ezen adósság évi kamatjának felel meg, ha a jövedelem 20-szorosának = 20,000 frtnak 70%-ka fizettetik, neki ki, ez = 14,000 frt, még mindig marad 1500 frt az adósságán felül, azon kívül, hogy 4000 frtot tőkésített. Segítve lenne tehát az eladósodott emberen jelenleg is, és biztosítva lenne a iövő nemzedék, hogy 30 év múlva 50—60 millió megtakarított tőke állana rendelkezésére, egy nevezetes momentum a közgazdaságban, a takarékosági hajlam felébresztetnék, és a lehetőségig biztosítva lenne a birtokos osztály jövője, melynek sok ellenféllel kellett és kell megküzdeni, de melynek fennmaradása fontos állami érdek, oly fontos, hogy ennél fontosabb kevés van; a pusztulni indult magyar gentry-t nem pótolja sem az idegen földbirtokos, sem a magyar hivatalnoki proletariatus, ha ez végkép tönkre megy, ugy a nemzet testének izmai fognak hiányozni.

Ezen javasolt betéti mivelet sikere attól függ, vajjon lehetséges lesz-e egy vállalkozó pénzerőt találni, másodszer attól, hogy meg lehet-e találni a jogi garantiákat, melyek az egyszer felajánlott betétet az elpazarlás vagy elzálogosítás ellen megvédjék, de minden esetre azt hisszük, hogy czélszerű lesz megkísérteni, mert ez lehetne egyik legfőbb előnye az egész megoldásnak.

Foglaljuk össze az eredményeket, melyeket a két eltérő megváltási módozattól várhatni.

Ha az állam közvetítésével oldatik meg a kérdés, akkor az állam nyerne egy növekvő adó-alapot a községek kezében egyesített regale jogban, a magánosok tőkájük mobilisálása által azon helyzetbe jönnének, hogy vagy kamatterheiktől megszabadulhatnak, azok, kiknek ily adósságuk nincsen, olcsó pénzhez jutnának hasznos befektetésekre, nemzetgazdasági tekintetben ez ország kapna egy olcsó kölesönt a külföldről hasznos beruházásokra. Továbbá ha az utóbbi vázolt tervből lenne valami: egy nagy szabású tőke-megtakarítás történe ép azon osztály részéről, melynek arra legnagyobb szüksége van, s mely ez által mintegy biztosítaná fennmaradását, végre egy közvetett eszköze lenne a községi élet ujjaalkotásának, vagy jobban mondva, a kellő ellenőrzés életbeléptetésének, mely ha hatályosan gyakoroltatik, remélni lehet, hogy bizonyos idő alatt, — miként ezt előbbi cikkünkben kifejtettük — a községek elváltalt tőke-tartozásukat betörlesztvén, tehermentes tulajdonaivá válnak a regale jognak, akkor majd a törvényhozástól fog függeni, hogy vajjon továbbra is fönntartassék a községi kiadások fedezésére, vagy pedig a részeges emberek legnagyobb örömére végleg eltöröltessék?

Ellenben, ha az állam e kérdéstől menekedni akarván, a megváltást a községekre hagyja, akkor előáll egy bonyodalom.

A községek adóssaivá válnak a birtokosoknak a megállapított átlag jövedelem 20-szorosával, vagyis kamatkép az eddigi évi jövedelemmel. Ezen ugy nevezhetjük községi „rente“-t az illető jogosult illő áron nem adhatja el, külföldi olcsó tőke erre semmi esetre se folyik be, s így mindazon előny, mely ebből származhatna szükségkép elmarad. Ha továbbá a községi gazdálkodás s különösen a megszerzett regale jog kezelése felett kellő ellenőrzés nem gyakoroltatik, s az az elérhető áron alul adatik majd ki haszonbérbe, akkor a községi lakók s köztük első sorban a birtokos kénytelen lesz az évi kamatot pótolni rovatul utján, akép egyik zsebéből a másikba tenni a garast, gyakran perbe keveredik saját községével, s végre igyekezni fog papírjaitól olcsó áron is menekedni, s azokat az arra leskődő üzéreknék potom áron is eladni.

A választás tehát nem nehéz, de kimondhatjuk azt is, hogy az utóbbi megváltási módnál a jelenlegi statusquo is jobb, mert a birtokosságtól a regale jogot confiscálni a nélkül, hogy a jelenlegi

tőke értékét megkapja, csak egy újabb csapás lenne azon osztályra, mely már nem bír sokat kiállani.

Jeleztük, hogy a doctrinarismussal és fiscalis felfogással szemben a magyar birtokosság érdekét tartjuk szemelött e kérdés megoldásánál, mindazonáltal azt hisszük, hogy azon vád nem érhet, mintha az állam s a többi adófizetők érdekét hajlandók lennének feláldozni, ellenkezőleg csak oly előnyöket óhajtunk, melyek mások kára nélkül érhetőek el, sőt közvetve összes nemzetgazdaságunknak s az államkincstárnak is meghozzák gyümölcseiket.

Ha a kormány a regale megváltását keresztül akarja vinni, akkor szerény nézetünk szerint első sorban biztosítani kell magát arról, hogy a kibocsátandó papiroknak kellő árkeletök leend.

Másodszor gyakorlati módot kell találni a regale jog tőkeértékének megállapítására.

És végre az 1871 : XVIII. t. cz. községeknel, akként kell módosítania, hogy az először az államnak, másodszor az érdekllett birtokosoknak hatályos ellenőrzési jogot biztosítson a regalejog kezelésére nézve.

Az időpont e megváltásra alkalmas : olesó külföldi tőkepénz, a birtokosoknál pénzhiány, s a kormányban nagy hajlam az adóemelésre ; mindenik megtalálhatja, a mit keres.

GRÓF BETHLEN ANDRÁS.

MORÓCZ ISTVÁN EMLÉKEZETE. ̄. 1.

— NECROLOG. —

Martosi Morócz István, kir. tanácsos, a Ferencz-József-rend lovagja és az országos magyar gazdasági egyesület vezértitkára: született 1816. decz. 25-én (nem 1817-ben, mint több életrője hibásan mondja), Hevesmegyében, Ludas községben, a hol atyja gazdasízt volt; meghalt Budapesten, 1881. október 10-én. Közel 65 évre terjedt munkás életének nagy részét országunk mezőgazdaságának előmozdítására szentelt foglalkozásban töltötte, mely fontos ügy szolgálatában 30 éven felül viselte az országos magyar gazdasági egyesület titoknoki hivatalát.

Gymnasiális tanulmányait Gyöngyösön végezte. A bölcsészeti tanfolyamra Pestre jött, a hol azután a királyi egyetemen az orvosi szak elvégzésével, kitünő sikerrel befejezván tanulmányait, 1846. decz. 16-án orvostudori oklevelet és felavatást nyert.

Már, mint orvos-növendék és készülő orvos nagy előszeretettel foglalkozott a természeti tudományokkal, s azok közt atyjától — a ki elismert jeles gazda volt, — öröklött hajlamánál fogva, különösen a mezőgazdaság segédtantárgyaival.

Mint készülő, illetőleg vizsgáló-rigorosans orvos, két évig a nagy tudományu dr. Pólya József segéde volt, a ki azon időben Pesten, a Városliget mellett magán-téboldját tartott. De már e közben elkezdett mezőgazdasági irodalommal is foglalkozni és több figyelmet gerjesztő munkálatot bocsátott közre a „Magyar Gazda“ szaklapban. Ezen uton összeköttetésbe jutott Török Jánossal, a magyar gazdasági egyesület akkori titoknokával és a „Magyar Gazda“ szerkesztőjével, mely összeköttetés azután egész jövő életpályájára nézve határozó lett. Török legelsőben is 1844-ben a szerkesztőségbe vette őt maga mellé, 1845. december 31-én pedig titoknoki segéddé alkalmazta. Itt kezdődött az országos magyar gaz-

dasági egyesülettel első hivatalos kapcsolata, a mely attól fogva folytonosan megmaradt, és mindig erősebbé fejlett. Ugyanis :

Két igen fontos tárgy foglalkoztatta éppen azon időben a magyar gazdasági egyesületet. Egyik az egyesületnek törvényhozás útján országozítása, — másik egy központi felső gazdasági tanintézet felállítása, mely két kapcsolatos célból az egyesület 1844-ben az országgyűléshez egy kimerítő emlékiratot nyújtott be. Egyikre nézve sem koronázta ugyan ezen uton siker a törekvést. De az egyesület azért nem hagyott fel azzal, hanem különösen a gazdasági tanintézet felállítására, egyelőre társadalmi uton igyekezett a szükséges előkészületeket megtenni. A legfontosabb előgondoskodások egyikét képezte a felállítandó intézethez szükséges tanerőkről gondoskodás. 1845-ben ezek képeztetésére az egyesület kebelében segélyegylet alakult. Ezzel egyetértve, az ismeretterjesztő szakosztály 1846. ápril 18-án tartott gyűlésének ajánlatára, az igazgató választmány ápril 26-diki gyűlésén Morócz Istvánt választotta a vegy- és gazdasági műtanra tanárjelöltül, a ki azon nyarat még az egyesület titoknoksegédi hivatalában töltvén, kiképeztetésének tökéletesítése végett decemberben indult külföldre, mindezek előtt pedig Berlinbe. Itt a vegytanban Mitscherlich és Rose, a gazdasági műtanban (technologia) Magnus és Schubardt tanárok előadásait hallgatta. Azután a gazdasági viszonyokkal és gazdálkodási módokkal megismerkedés tekintetéből beutazta Poroszországot, majd Hollandiát és Belgiumot.

Mily odaadással, hazánk mezőgazdaságának előmozdítására működés teljes eltökélésével, és választott pályája iránt teljes rokonszenvvel tevő a kitűzött célra vezető készületeit, legnyomatékosabban igazolja az, hogy ő ekkor már nős s családos volt. 1844. szept. 29-én nősülvén, most özvegyével, ajkai Balogh Francziska asszonynyal.

E tanulmányai s utazása közben érték az 1848-dik évi események. Felhangzott a veszélyben forgó édes haza szava, mely minden meleg keblű fiát közről és távolról segítségre hívta. E hívásra honszeretete Moróczot is siettetete. 1848. július végén érkezett vissza. De a békés gazdasági tudományok művelését, a háboru zaja közt, ő is hadi étellel váltotta fel, mint hadi orvos lépvén a magyar kormány szolgálatába. Kezdetben a nógrádi nemzetőri zászlóaljnál nyert alkalmaztatást. Majd a kápolnai csata után dandár-főorvossá

neveztetett ki, a nagysarlói ütközet után pedig, a hetedik hadtestnél, Pöltenberg Ernő mellett hadtörzskari főorvossá léptettetett elő. És ezen állásban egész a szabadságháború végéig megmaradt, s a fegyverletétel után Aradról 1849. szeptember végével szabadult meg.

Néhány havi bujdoklás után, 1850. elején került ismét Pestre, a hol visszatérve elbogyott életpályájára, gazdasági képzettségének érvényesítésére legelsőben is a „Gazdasági Lapok” mellett, a melyeket az 1849-diki év második felében beállott megszűnésük után, 1850. január elején Korizmics László újra megindított, mint szerkesztősegéd nyert tért. Ennek folytán jutott vissza a magyar gazdasági egyesület kapcsolatába is: mert ámbár a központi felső gazdasági tanintézet létesülhetését az 1848/9-diki események meghiusították, úgy hogy az még ma is csak az óhajtasok körébe tartozik; sőt a háború következményei magát a gazdasági egyesület szervezését is megzavarták: de annak ideiglenes szervezkedése alkalmával, az 1851. június 9-diki szervezkedő gyűlésen Morócz előadóvá és ideiglenes pénztárnokká választatott, mely állásból azután csakhamar titoknokságra emelkedett fel.

Ez időtől fogva megszakadás nélkül együtt élt ő az országos magyar gazdasági egyesülettel; résztvett annak minden munkájában, fejlődésében és emelkedésében, holtig viselvén annak titoknoki hivatalát.

Egy egész emberöltőn át, megszakadás nélkül viselt fontos hivatalánál, tehetséggel párosult hajlamainál és kitartó szorgalmánál fogva, kitűnő érdemeket szerzett a mezőgazdaságnak mind tudományos, mind gyakorlati mezején.

A tudomány mezején egészen önálló munkát ugyan nem hagyott hátra. Irodalmi működése főképp szaklapokban s időközi folyóiratokban megjelent cikkekre, előterjesztésekre, azután összeállításokra és szerkesztésekre szorítkozik. Ily minőségben azonban igen értékes és terjedelmes. De utólagosan igen nagy kár, hogy munkálatai, főképp az épen általa szerkesztett folyó- és időközi iratokban többnyire névtelenül jelentek meg, s összeszedésök ma már csak címök szerint is lehetetlen.

Egyébiránt, hogy már az orvosi pályán léte alkalmával, a negyvenes évek elején elkezdett a gazdasági irodalommal foglalkozni, s a „Magyar Gazda” című szaklapban számos munkálata

jelent meg, az már fennebb említettett. Orrosi felavatása alkalmával szintén a mezőgazdaság kapcsolatából választotta disszertationális tételét: „Az alkalmazott vegytan történeti vázlata” cím alatt mely Pesten 1846-ban Beimel nyomdájában nyomtatásban is megjelent. Gazdasági utazásának eredményét „Kalászok utamból” cím alatt a „Magyar Gazdá”-ban ismertette, a hol közleményei, a lapnak 1848-ban történt megszűnéséig folytak, melyekben részint általános gazdasági tanulmányait, részint egyes helyeken szerzett tapasztalásait adta elő, egyszersmind párhuzamot vonván a porosz és a magyar gazdasági viszonyok közt. 1851 óta egész haláláig, 30 éven át, szerkesztője levén a „Gazdasági Lapok”-nak, főképp ebben központosította irodalmi működését. Ezen kívül szerkesztette a „Gazdasági egyesület emlékiratait”-t, az „Égyesületi közlemények”-et, „Az országos magyar gazdasági egyesület évkönyve”-it, azonkép az egyesület kiállítási, gép- és ekeversenyi jegyzékeit stb. Különösen igen maradandó emléke gazdasági irodalmi működésének a „Mezei gazdaság könyve” cím alatt, 7 kötetben megjelent nagy mű, melyet Korizmics Lászlóval és Benkő Dániellel együtt adott ki, és a mely az angol Stephens Henri híres Farmkönyvének mintája szerint dolgozva a mezőgazdaságtant, segédtanaival kapcsolatban, egész terjedelemben, s oly alaposan tárgyalja, hogy szakminőségében vele a magyar irodalomban még eddig egy mű sem versenyez.

Mint titoknoknak, hivatalos kötelessége a közgyűlési, választmányi s szakosztályi jegyzőkönyvek vezetése, azután az emlékiratok s előterjesztések szerkesztése levén, ezekben is sok becses szakismeretet rakott le.

De nemcsak, mint titoknok, hanem több ízben mint pénztárnok is szolgálta ő az egyesületet. Különösen 1878-tól egész haláláig, titoknoki hivatala mellett, a pénztárnokság terhe is egészen reá nehezült. 1854-től 1859-ig pedig az országos szőlőiskola igazgatói teendőit is ő látta el.

Ezen utóbbi foglalkozás fejlesztette ki benne a kiváló előszeretetet a szőlőszethez, a melylyel gyakorlatilag is szép eredménynyel foglalkozott. Nagy súlyt fektetett a gyakorlati szőlőszetben különösen a fajelkülönítésre és a fajbortermelésre. Kis-Tétényben egy általa egészen újra alapított szőlőt hagyott hátra, melyben a rendszer gyakorlatilag kivive van, elkülönítve ültetettvén és ter-

meltetvén abban különösen a burgundi, fekete kadarka, tramini, olasz-rajnai, rizling és mézes fehér borfajok.

Morócz István törekvései és érdemei nem maradtak elismerés nélkül. A gazdasági irodalom terén kifejtett eredményes működésért a magyar tud. Akademia 1858. deczember 15-diki nagy gyűlésén levelező tagjává választotta. Az egyesületi téren szerzett érdemei elismerésül az ország megyei és vidéki gazdasági egyesületei közül többen tüntették ki tiszteleti tagsággal, Hajdu-Böszörmény város díszpolgárává választotta, a király és a kormány 1868. april 23-án a Ferencz-József-rend lovagjává, 1880-ban, ez egyesület ötven éves örömnnepe alkalmából pedig királyi tanácsossá kineveztetéssel tüntette ki.

Még a politikai és közigazgatási téren is voltak neki érdemei. Az alkotmányosság helyreállása óta folyvást a kormánypárthoz tartozván, különösen a képviselő-választásokban rendszeren tevékeny részt vett, s az utóbbi időben több választáson keresztül, a főváros ferenczvárosi részeiben, mint választási elnök szolgált a közügynek, s ámbár már régebben gyakran gyengélkedő egészségü volt, de halálát is egy részben az utolsó választási izgalnak fáradtsága okozta. A fővárosnak pedig 1865 óta folyvást képviselő bizottsági választott tagja volt.

Halálát özvegye Ajkai Balogh Francziska asszony, egyetlen leánya Martosi Morócz Erzsébet, férjezett Pottyondi és Csáfordi Pottyondy Béláné, férjével és két unokája Pottyondy Margit és Hona gyászolják. Gyászükbán osztozik a nemzet, különösen az ország birtokos és gazda közönsége, mely érdekének szentelt eredményes munkássága örök emlékéül teszi sirjára az érdemkoszorút.

GALGÓCZY KÁROLY.

AZ ALDUNA ÉS A MAGYAR ÉRDEKEK.

ELSŐ KÖZLEMÉNY.

TÖRTÉNELMI ÉS JOGI HELYZET.

Már a római jog kijelentette a Justinián-féle Institutiókban, hogy „flumina autem omnia et portus publica sunt”. A római jog tehát kimondotta a folyamok teljes szabadságát és közbirtokú voltát, a mi magában foglalja nagyon természetesen a hajózás teljes szabadságát is. Hogy ez elv tisztán a római birodalom keretén belül állítottatott fel: az természetes, miután a római birodalom egyedül képviselte a művelt világot; de a meddig az ő hatalma terjedett: tényleg létesítette is e szabadságot. Ezen elv később, a középkorban nevezetes átalakulásokon ment keresztül a territorialis jog alapján. Ezen átalakulások következtében az egyes hűbéruralom és országok a folyamokon menő szállitmányok után vámokat szedtek, s ezek és az ugynevezett Stappel-monopolok által megszüntették a benső forgalmat a hajókon. Minden tartomány, majd minden hűbérur követelt ily jogokat saját maga részére, s ez által tényleg lehetlenné vált a hajózás a több területeken átfutó folyókon. Érdekes esetek merültek fel nemzetközi szempontból arra, hogy mily súlyt tulajdonítottak még jóval később is az egyes városok és érdekeltek ezen jogaiknak. A francia forradalomé a dicsőség, hogy a szabadság vezérelvét újra helyreállította. 1792-ben november 16-án mondta ki a végrehajtó-tanács a régi római jog alapján, hogy a folyóknak hajózhatása elidegeníthetetlen tulajdonát képezi azoknak a vidékeknek, a melyeket az illető folyók öntöznek.

„Que le cours des fleuves est la propriété commune et inaliénable de toutes les contrées arrosées par leurs eaux;

qu'une nation ne saurait sans injustice prétendre au droit d'occuper exclusivement le canal d'une rivière et d'empêcher que les peuples voisins qui bordent les rives supérieures, ne jouissent des mêmes avantages :

qu'un tel droit est un reste des servitudes féodales ou du moins un monopole odieux, qui n'a pu être établi que par la force, ni consenti que par l'impuissance" stb.

Ez nevezetes ujítás volt, melynek már a rajnai szerződésben hasznát vették. Ez bennünket azért érdekel, mert 1815-ben a bécsi békekötésben, a mely a francia háborúnak vetett véget, ugyancsak a rajnai szerződésben kimondott elv jutott érvényre, és pedig nemcsak általában, hanem specifice a Dunára nézve is. Nevezetesen a bécsi békekötés kimondja az Acte finalban a következő vezérelveket, a melyek első rangu fontossággal bírnak a jelen kérdés részrehajlatlan elbirálásánál :

Article 108.

Les puissances dont les États sont séparés ou traversés par une même rivière navigable, s'engagent à régler d'un commun accord tout ce qui a rapport à la navigation de cette rivière. Elles nommeront à cet effet des commissaires, qui se réuniront au plus tard six mois après la fin du congrès et qui prendront pour bases de leurs travaux les principes établis dans les articles suivants.

Article 109.

La navigation dans tout le cours des rivières indiquées dans l'article précédent, du point où chacune d'elles devient navigable jusqu'à son embouchure, sera entièrement libre et ne pourra, sous le rapport du commerce, être interdite à personne, bien entendu que l'on se conformera aux règlements relatifs à la police de cette navigation, lesquels seront conçus d'une manière uniforme pour tous et aussi favorables que possible au commerce de toutes les nations.

Article 110.

Les système qui sera établi, tant pour la perception des droits que pour le maintien de la police, sera, autant que faire se pourra, le même pour tout le cours de la rivière et s'étendra aussi, à moins que des circonstances particulières ne s'y opposent, sur ceux de ses embranchements et confluent qui dans leur cours navigable séparent ou traversent différents États.

Article 111.

Les droits sur la navigation seront fixés d'une manière uniforme, invariable et assez indépendante de la qualité différente des marchandises pour ne pas rendre nécessaire un examen détaillé de la cargaison, autrement que pour cause de fraude et de contravention. La quotité de ces droits qui, en aucun cas, ne pourront excéder ceux existants actuellement, sera déterminée d'après les circonstances locales qui ne permettent guère d'établir une règle générale à cet égard. On partira néanmoins, en dressant le tarif, du point de vue d'encourager le commerce en facilitant la navigation, et l'octroi établi sur le Rhin pourra servir de norme approximative.

Le tarif une fois réglé, il ne pourra être augmenté que par un arrangement commun des États riverains, ni la navigation grevée d'autres droits quelconques outre ceux fixés dans le règlement.

Article 112.

Les bureaux de perception, dont on réduira autant que possible le nombre, seront fixés par le règlement et il ne pourra s'y faire ensuite aucun changement que d'un commun accord à moins qu'un des États riverains ne voulût diminuer le nombre de ceux qui lui appartiennent exclusivement.

Article 113.

Chaque État riverain se chargera de l'entretien des chemins de halage qui passent par son territoire et des travaux nécessaires pour la même étendue dans le lit de la rivière pour ne faire éprouver aucun obstacle à la navigation.

Le règlement futur fixera la manière dont les États riverains devront concourir à ces derniers travaux dans le cas, où les deux rives appartiennent à différents gouvernements.

Article 114.

On n'établira nulle part des droits d'étape, d'échelle ou de relâche forcée. Quant à ceux qui existent déjà, ils ne seront conservés qu'en tant que les États riverains, sans avoir égard à l'intérêt local de l'endroit ou du pays où ils sont établis, les trouveraient nécessaires ou utiles à la navigation et au commerce en général.

Article 115.

Les douanes des États riverains n'auront rien de commun avec les droits de navigation. On empêchera par des dispositions réglementaires que l'exercice des fonctions de douaniers ne mette pas d'entraves à la navigation, mais on surveillera par une police exacte sur la rive toute tentative des habitants de faire la contrebande à l'aide des bateliers.

Article 116.

Tout ce qui est indiqué dans les articles précédents sera déterminé par un règlement commun qui renfermera également tout ce qui aurait besoin d'être fixé ultérieurement.

Le règlement une fois arrêté ne pourra être changé que du consentement de tous les États riverains, et ils auront soin de pourvoir à son exécution d'une manière convenable et adaptée aux circonstances et aux localités.

Ezen vezérelvek szerint tehát a közös folyókra nézve kimondatik a közös kezelés, kimondatik a teljes hajózási szabadság, kimondatik a lehető egyenlőség a rendőri illetékekre nézve, szintén az egyenlő elv a hajózási illeték -- még pedig a tényleg létezőknél nem magasabb hajózási illeték -- felállításánál, mely később csak az összes riverain államok beleegyezése mellett változtathatják meg. Kimondatik továbbá a vámszedési helyek szabályozása, a vontató utak és a meder fentartásának kötelezettsége a parti államokra nézve. Kimondatik a megállítási kényszer eltörlése, kimondatik a vámok teljes elválasztása a hajózási illetékektől; s kimondatik végül azon elv, hogy mindezen elvek közösen szabályozandók, s e közös szabályzat többé egyoldalulag nem változtatható meg.

Ezen elvek kétségtől óriás haladást képviselnek az eddigi viszonyokkal szemben, s jelenleg is alapjai a nemzetközi felfogásnak a közös folyamok kezelését illetőleg.

Ez volt a jogi helyzet a Dunára nézve, midőn 1830-ban Andrews és Prichard kezdeményezésére a dunagőzhajózási társulat megalakult. A Dunának szabadsága örök időre és határozottan kimondatott; az e szabadság feletti felügyelet a parti államok legalább elvileg megteremtett összeségére bízott, mint az a bécsi congressus acte finaljában határozottan jeleztetik. A napokban közzé-

tett „Denkschrift” szerfelett érdekes adatokat tartalmaz e társulat fokozatos emelkedéséről. Itt csak azt emelem ki, hogy már 1832-ben tervbevéttetett az aldunai hajózás, a mi ekkor még nagyon is theoreticus becsü volt. Practicussá ez csak akkor kezdett lenni, a mikor éppen azon férfi is, a ki. minél távolabb megyünk a korban tőle, annál nagyobbak tűnik fel előttünk : gr. Széchenyi István vette kezébe az ügyet, a ki, midőn aldunai utja Beszédes kíséretében sikerült, ő maga intézett 1833. október 23-án egy emlékiratot József nádorhoz. a melyben sürgeti az Alduna kihasználását és e célra áldozatok hozatalát. Ezen felterjesztésében gr. Széchenyi kifejti azon okokat, a melyeknél fogva, a mi monarchiánknek hatalmi körét az Aldunára is ki kell terjesztenie, hogy ott a hajózási körülmények kedvezőtlenek, ezért jövedelem nem várható, és hogy az Aldunán pl. Widdin, Ruscuk, Galacz stb. oly fontos állomások, hogy ezekre minden áron, tehát áldozatok árán is, a melyeket a felterjesztésben részletez, ki kell a duna-gőzhajózási-társulatnak üzletkörét terjesztetni.

Széchenyi. mint minden, e tekintetben sem állott meg fél uton. hanem a mint messze látó szeme felismerte a helyzet követelményeit, a következő 1833. decz. 2-diki közgyűlésén személyesen megjelenvén, rávette a duna-gőzhajózási társulatot, nemcsak arra. hogy hajóit az Aldunára küldje, hanem arra is, hogy három új hajót építsen a Galacz, Konstantinápoly és Smyrna közti tengeri járatokra.

Az 1833. július 8-án Hunkiár Iskelessiben kötött orosz-török béke kedvezett ezen czélatoknak. Az „Argo” és „Maria Dorothea” rendes járata megindult. De Széchenyi nem csalódott abban sem, hogy ez áldozatokkal jár a társulat részéről. Csakugyan az „Argo” mindjárt az első esztendőben 18,000 forint deficitet mutatott, a minek okát mindenki a szulmai zátonyokban kereste. A társulat azonban ezen deficit daczára is folytatta a járatokat mindaddig, a míg ezeknek elejtésére a társulatot bizonyos körülmények nem kényszerítették.

A drinápolyi béke Orosz- és Törökország közt, hosszú háborunak vetett véget. Ekkor bizonyos megállapodások jöttek létre a két hadviselő fél között, a melyeknek — kedvezvén az orosz fegyvereknek a szerencse — éle Austria ellen volt irányozva. Ezeknek

hatását nem sokára érezte is a duna-gőzhajózási társulat, mert a forgalom csekély lett és zaklatásokkal járt.

1840-ben július 25-én Metternich herczeg ugyan a bajok egy részét orvosolni megkísérlette; ugyanis szerződést kötött Oroszországgal, mely szerint Oroszország világító tornyot állít fel a Szulinán; elhordatja, mihelyt lehet a homokzátont, s nem fogja többé engedni, hogy ott homok és iszap rakodjék le; egyszóval nemesak jelenleg hajózhatóvá teszi, de jövőre is hajózható állapotban fogja megtartani.

E szerződés azonban nem effectuáltatott soha sem, s a Duna-gőzhajózás által tapasztalt nehézségek nem lettek elhárítva. Ehhez nemsokára még egy másik nehézség is járult, a mennyiben Bruck báró kezdeményezésére Triestben megalakult a Lloyd-társaság. Ezen társulatnak nyomását gr. Széchenyi István csakhamar belátta, s miután meggyőződött arról, hogy a két társulatnak versenye az Aldunán meg nem engedhető: maga javasolta 1845-ben a társulatnak, hogy ezek a járatok szüntettessenek meg, hogy a tengeri hajók adassanak át a Lloydnak. Ez iránt a szerződés létrejövén, a tengeri hajók átadattak, és a duna-gőzhajózási társulat a tengeri járatokról Konstantinápoly felé lemondott.

Ma, távol e kortól, kétségkívül nagy elismeréssel bírálhatjuk meg Széchenyi István gr. bölcsességét. A kettős tengeri vállalat elejtésével ő összébb huzta a duna-gőzhajózás keretét, hogy ezen szűkebb kereten belül fejthessen ki nagyobb erőt azon közgazdasági, s részben politikai célok szolgálatában, a melyek ez ő szemei előtt lebegtek.

Egy év múlva, tehát 1846-ban szept. 22-én „Nagy-Péter” orosz gőzös vette át a közlekedést Galacz és Odessa közt, a mi a krimi hadjáratok alkalmával megszűnván, ismét a duna-gőzhajózási társulat vette át ezen üzletet, melyet ez ideig is hetenkint kétszer „Metternich” és „Jason” hajóival a 4. számú különleges díjszabás mellett tart fenn. Még egy tény érdemel ez időtől az aldunai hajózás szempontjából különös figyelmet. Ugyanezen évben vezette át Lazarich főfelügyelő az „Erős” remoqueurt a vaskapun, s ez idő óta, vagyis 1846. ápril 2-ától kezdve, úgy a hogy az egész Alduna meg volt nyitva a forgalomnak.

Jogilag és tényleg ez volt a párisi béke előtt a helyzet, a midőn az Aldunán a duna-gőzhajózási társulatot kivéve egyéb jelentékeny forgalom nem létezett. A nemsokára kitört keleti háboru

zivataraí az aldunai hajózás ügyének legkevésbbé sem kedveztek, mint az természetszerűleg előrelátható volt, s így a dunai kérdés — már csak az új territoriális viszonyoknál fogva is — a legfontosabb kérdésekké nőtte ki magát, a melyről a signatarius hatalmaknak a párisi békében feltétlenül gondoskodniok kellett.

A párisi 1856. márczius 30-diki szerződés következőleg oldatta meg e kérdéseket.

Article 15.

L'acte du congrès de Vienne ayant établi les principes destinés à régler la navigation des fleuves qui séparent ou traversent plusieurs États, les puissances contractantes stipulent entre elles qu'à l'avenir ces principes seront également appliqués au Danube et à ses embouchures. Elles déclarent que cette disposition fait désormais partie du droit public de l'Europe et la prennent sous leur garantie.

La navigation du Danube ne pourra être assujettie à aucune entrave ni redevance qui ne serait pas expressément prévue par les stipulations contenues dans les articles suivants.

En conséquence, il ne sera perçu aucun péage basé uniquement sur le fait de la navigation du fleuve, ni aucun droit sur les marchandises qui se trouvent à bord des navires. Les réglemens de police et de quarantaine à établir pour la sûreté des États séparés ou traversés par ce fleuve, seront conçus de manière à favoriser, autant que faire se pourra, la circulation des navires. Sauf ces réglemens, il ne sera apporté aucun obstacle, quel qu'il soit, à la libre navigation.

Article 16.

Dans le but de réaliser les dispositions de l'article précédent, une commission, dans laquelle la France, l'Autriche, la Grande-Bretagne, la Prusse, la Russie, la Sardaigne, la Turquie, seront chacune représentées par un délégué, sera chargée de désigner et de faire exécuter les travaux nécessaires depuis Isaktcha pour dégager les embouchures du Danube, ainsi que les parties de la mer y avoisinantes, des sables et autres obstacles qui les obstruent, afin de mettre cette partie du fleuve et les dites parties de la mer dans les meilleures conditions possibles de navigabilité.

Pour couvrir les frais de ces travaux, ainsi que des établissements ayant pour objet d'assurer et de faciliter la navigation aux bouches du Danube, des droits fixes d'un taux convenable arrêtés par la commission à la majorité des voix, pourront être prélevés à la condition expresse que sous ce rapport comme sous tous les autres, les pavillons de toutes les nations seront traités sur le pied d'une parfaite égalité.

Article 17.

Une commission sera établie et se composera des délégués d'Autriche, de la Bavière, de la Sublime Porte et du Wurtemberg, auxquels se réuniront les commissaires des trois principautés danubiennes, dont la nomination aura été approuvée par la Sublime Porte.

Cette commission, qui sera permanente, 1° élaborera les règlements de navigation et de police fluviale; 2° fera disparaître les entraves, de quelque nature qu'elles soient, qui s'opposent encore à l'application au Danube des dispositions du traité de Vienne; 3° ordonnera et fera exécuter les travaux nécessaires sur tout le parcours du fleuve; 4° veillera, après la dissolution de la commission européenne, au maintien de la navigabilité des embouchures du Danube et des parties de la mer y avoisinantes.

Article 18.

Il est entendu que la commission européenne aura rempli sa tâche et que la commission riveraine aura terminé les travaux désignés dans l'article précédent sous les n°s 1 et 2 dans l'espace de deux ans. Les puissances signataires réunies en conférence, informées de ce fait, prononceront, après en avoir pris acte, la dissolution de la commission européenne, et dès lors la commission riveraine permanente jouira des mêmes pouvoirs que ceux, dont la commission européenne aura été investie jusqu'alors.

Article 19.

Afin d'assurer l'exécution des règlements qui auront été arrêtés d'un commun accord d'après les principes ci-dessus énoncés, chacune des puissances contractantes aura le droit de faire station-

ner en tout temps des bâtimens légers aux embouchures du Danube.

Ezen határozatokban tehát újra kimondatik a Duna teljes szabadsága, kimondatik az, hogy hajózási illeték nem szedetik. Megteremtetik Isakthától lefelé az európai duna-bizottság a Szulina és a torkolat fentartására oly felhatalmazással, hogy e célra — teljes egyenlőség mellett — vámokat szedjen, kineveztetik a riverain államok bizottsága a folyó fentartása céljából, a mely bizottság az európai bizottság megszűnte után annak agendáit is átvenni. Még precisebben van ezen eszme a következő szakaszban kifejezve, a mely a dunai bizottság tartamát két évre szabja meg, s azután a signatarius hatalmak egyszerüen kinyilatkoztatják, hogy ezen az alapon folytassa a két év után a riverain bizottság műveit.

Ezen jogi helyzet azonban nemsokára ismét nevezetes változáson ment át. Az idő rövid volt, s a bizottság által felhatalmazásához képest felvett kölcsön amortisationalis ideje is ugy kívánván, az 1871. márcz. 13-án kötött szerződésben a Londonban ülésezett ugynevezett pontusi conferentia meghosszabbította annak időtartamát. A nevezett szerződés ide vonatkozó szakaszai közül a VI. szakasz a vaskapu helyzetéről, a VII. pedig a bizottság által élvezett immunitásról szól. A IV. szakaszban 1883. april 24-ig hosszabbított meg a bizottság mandatumát, s az V. szakaszban e riverain bizottság újra megalakítása a riverain államokra bizatik.

Érdekes megjegyeznünk, hogy 1871. február 3-án Lord Granville javasolván a meghosszabbítást, nyíltan kifejezte, hogy ő határozatlan időre óhajtott volna meghosszabbítani, s a 26 évet csak azért javasolta, hogy így könnyebben keresztülvihető, s csak is Austria-Magyarország és Oroszország ellenzésére, melyhez később Törökország is hozzájárult, (de Austria-Magyarország márczius 13-án már a 26 évre is hajlandó volt), szállott le 12 évre. Ugyan e nézetben volt Francia-, Olaszország is; sőt az orosz és török küldöttek ellenzése nélkül a territorialis kiterjesztés Brailáig is elfogadtatott volna. Mindez igen érdekes a mai csoportosulások előjátékánl.

Maga a szerződés két szakasza így szól :

Article IV.

La commission établie par l'article XVI du Traité de Paris, dans laquelle les puissances co-signataires du Traité sont chacune

représentées par un délégué, et qui a été chargée de designer et de faire exécuter les travaux nécessaires depuis Isaktcha, pour dégager les embouchures du Danube, ainsi que les parties de la Mer Noire y avoisinantes, des sables et autres obstacles qui les obstruent, afin de mettre cette partie du fleuve et les dites parties de la mer dans les meilleures conditions de navigabilité, est maintenue dans sa composition actuelle. La durée de cette Commission est fixée pour une période ultérieure de douze ans, à compter du 24 avril 1871, c'est-à-dire jusqu'au 24 avril 1883, terme de l'amortissement de l'emprunt contracté par cette Commission sous la garantie de la Grande Bretagne, de l'Allemagne, de l'Autriche-Hongrie, de la France, de l'Italie et de la Turquie.

Article V.

Les conditions de la reunion nouvelle de la Commission riveraine, établie par l'Art. XVII du Traité de Paris du 30 mars 1856, seront fixées par une entente préalable entre les puissances riveraines, sans prejudice de la clause relative aux trois principautés Danubiennes; et au tant qu'il s'agirait d'une modification de l'art. XVII du dit Traité, cette dernière sera l'objet d'une convention spéciale entre les puissances co-signataires.

Ily alapokon áll az európai bizottság mandatuma. Az általa kidolgozott acte public szabályozza a hajózást. Feladatát bevégezte sikerrel, a szulinaí hajózást lehetővé tette, megindította és kifejlesztette.

A bizottság pénzügyeiről megjegyzem, hogy egyik kölcsöne, a Bischoffsheim és Goldschmidt féle 1882 végén teljesen törlesztve lesz, a második kölcsön álladéka ez idő szerint körülbelül 2.250,000 franc, a melylyel szemben az activák 2.800,000 francot tesznek. E kölcsön a fényes portái volt, jelenleg az Erlanger házé. Ehhez járul az utolsó év tiszta jövedelme 870.000 franczal. Ennélfogva a bizottság, mert a párisi béke és a pontusi conferentia határozatai értelmében a pénz beszerzése a tényleges szükség erejéig terjedhetett, feljogosítva érezte magát arra, hogy a tarifákat leszállítsa. Pénzügyi nehézségek tehát e bizottságnal nem fordulnak elő, sőt az activák felülmulják a passivákat.

A Szulina-torkolat mindennél jobban érdekel minket. A

hivatalos kimutatás, a mely 10 évre megy vissza, kezeim közt van ugyan, azonban nem akarom ennek adatait részletesen felsorolni; s ezért ezek közül csakis a két, bennünket leginkább érdeklő államra: Angliára és Austria-Magyarországra vonatkozókat fogom idézni. A bizottság hivatalos adatai szerint 1871-től 1880-ig a Szulinán 18098 hajó ment ki 5,706,483 tonna tartatommal. Ebből esik az osztrák-magyar monarchiára 1231 hajó 519198 tonna tartalommal; Nagy-Britanniára 3809 hajó 2,755,570 tonna tartalommal. Miután ezen adatok 10 évre szólnak, eléggé tájékoztatókul tekinthetők, számításaim szerint az összes forgalomnak 9%-ja esik az osztrák-magyar monarchiára, 48—52%-a pedig Angliára; a többi feloszlik az egyes államok, mint pl. Görögország, a melynek nagyobb a forgalma, mint a mienk, Francia- és Olaszország közt. Ugyanezen arány áll évről évre is. Hogy ezen osztrák-magyar forgalom nagy része a Metternich és Jason javára irandó, nézetem szerint alig szorul magyarázatra.

Ezen kimutatás a kimenő árak mennyiségére is nevezetes adatokat tartalmaz. A kimenő árak legnagyobb részét a gabona és részben a fa képezi, úgy hogy a Szulinán kivitt cikkekből 1880-ban 4251000 quarter gabona 102389 métermázsa liszt, 10380 métermázsa sajt, 2650 métermázsa gyapju, 11100 métermázsa bor, és 13300 métermázsa különböző áru ment ki. A borra nézve alig lehet feltenni, hogy az magyar áru volna. Meglehet, hogy volt magyar bor is közte, a legnagyobb rész azonban Negotin tájékaról való vörös-bor, a melyből bordeauxit csinálnak. Ezzel szemben a behozatal pusztán kőszénből, még pedig Angliából 60000 tonnára rugott.

Jogilag és tényleg így állott a helyzet a berlini congressus idejében. Ez bizonyos változásokat hozott létre. A Sz.-stefanói békeszerződés, a melynek alapján a tárgyalások megkezdettek, a 12. §-ban ezeket mondja: „Les droits, obligations et prérogatives de la commission internationale du Bas Danube sont maintenant intact.“

Tehát az egyetlen intézkedés csupán a nemzetközi bizottság jogainak, kötelezettségeinek, és prerogatíváinak sértetlen fentartása. Ennélfogva a Vaskaputól Galaczig terjedő folyamrésze nézve semmi intézkedés, sem a megváltozott helyzet követelményeinek megfelelő javaslat nem tétetik. Az önállóvá tett Románia rieverain

jogai még a nemzetközi bizottság kebelébe való felvétel által sem respektáltattak.

A berlini congressus tárgyalásai alkalmával — megfelelőleg a lord Beaconsfield és Gorcsakoff herczeg által tett nyilatkozatoknak — július 2-án az osztrák-magyar egyik küldött Haymerle báró javaslata 4 pontban foglalta össze a kérdést. Ezen javaslat szerint kimondatott volna: 1. hogy „a folyó egész része a Vaskaputól a Fekete tengeri torkolatig semlegesnek nyilvánittatik“ (tehát a vaskapu-galaczi és a galacz-szulinaí rész közt semmi különbség nem tétetik); 2. hogy a nemzetközi bizottság ideje „1883-on tul is új szerződésig“ kiterjesztetik; s abban Románia is résztvesz; 3. hogy „a Vaskapu alatt a hajózási és folyamrendőrségi szabályok hasonlatosak lesznek azokhoz, a melyeket a Galacz alatti vonalra az európai bizottság hoz be. Az európai bizottság egy kiküldött biztosa örökődik ezen szabályzatok végrehajtása felett. A Vaskapu és Galacz közt eső vonalon a kereskedést és hajózást nem terhelheti semmi oly specialis adó, a melynek hatása az volna, hogy a szárazföldi kereskedést és közlekedést előnyözzé a folyamival szemben“; 4. hogy a Vaskapu szabályozásával Ausztria-Magyarország bizatlik meg.

Az ezen javaslat felett kifejtett vitában, maga a javaslattevő báró Haymerle a következő pontokban formulázta javaslata főelveit: 1. a Duna semlegessége a Vaskaputól lefelé; 2. az európai bizottság állandósítása; 3. Románia résztvevése abban; és 4. a Vaskapu-szabályozás ellátása. Az itt részletesen kifejtett eljárás tekintetében az első hiba — s a jelen conflictus első csirája — akkor vettett el, a midőn Bismarek herczeg javaslatára az egész szövegezés bizottsághoz küldetett vissza, a mely bizottság azonban a határozat szerint csupán a főelvekre szoritkozzék, mert csak azok szavaztathatnak meg („seuls susceptibles d'être votés par le Congrès“).

A július 4-ki ülésben Suvaloff gróf Oroszország ellen propositionterjeszti be, a melyben kimondatik, hogy: 1. a Duna szabadsága az 1815, az 1856 és 1871-ki (Bécs, Páris és London) szerződések alapján újra kimondatik; 2. az erődök lerontandók; 3. ez európai bizottság fentartatik; és 4. az 1865-ki acte public a körülmények által igényelt módosításokkal fentartatik. A módosítások egy bizottság által tétetnek, a hova a parti államok biztosai is meghívattak,

és helybenhagyatnak a signatarius hatalmak képviselőinek értekezlete által.

A Haymerle báró által kiemelt elvek közül tehát csupán az első hagyatik fent az orosz javaslat szerint, az is csupán részlegesen. A két szövegből egyet csinálni Bismarck herczeg és Waddington ajánlatára a két javaslattevő bizatik meg; igazi concordantia discordantium. Mindjárt ez alkalommal azonban elfogadtatott a Duna semlegességének kimondása és a Vaskapu-szabályozás; úgy hogy függőben maradt csak az európai bizottság tartama és a Vaskapu és Galacz közt eső vonalrész szabályzata. A két meghatalmazott közös egyetértésével terjesztetett elő aztán a congressusnak, s fogadtatott el azon szöveg, a mely a szerződésben foglalatik. Az 54-ik cikk kimondja, hogy „az európai bizottság tartamára kijelölt idő lefolyása előtt egy évvel, a hatalmak egységre jutnak megbiztatásának meghosszabbítása vagy azon módosításokra nézve, a melyeket szükségeseknek találnak javasolni.“ Az 55. pedig így szól: „A Vaskaputól Galaczig a hajózási, folyamrendőrségi és felügyeleti szabályzatok a parti államok küldötteivel támogatott európai bizottság által fognak kidolgoztatni és összhangba hozatni azokkal, a melyek kimondattak vagy ki fognak mondatni a Galacz alatt levő folyamszakaszra.“ A szöveg így szól :

Article LIII.

La Commission européenne du Danube, au sein de laquelle la Roumanie sera représentée, est maintenue dans ses fonctions et les exercera dorénavant jusqu'à Galacz dans une complete independance de l'autorité territoriale. Tous les Traités, arrangements, actes et decisions relatifs à ses droits, privilèges, prerogatives et obligations sont confirmés.

Article LIV.

Une année avant l'expiration du terme assigné à la durée de la Commission européenne, les Puissances se mettront d'accord sur la prolongation de ses pouvoirs ou sur les modifications qu'elles jugeraient nécessaires d'y introduire.

Article IV.

Les règlements de navigation, de police fluviale et de surveillance depuis les Portes de fer jusqu'à Galacz seront élaborés par la Commission européenne assistée de Delegués des Etats riverains et mis en harmonie avec ceux qui ont été ou seraient edictés pour le parcours en aval de Galacz.*

Igy jött létre, két ellentétes javaslat között egy harmadik, meglehetősen elhamarkodott szöveg. Mily más ez, mint a báró Haymerle eredeti szövege. A cardinális kérdés nem az, hogy ki fogja a javaslatot készíteni, mert hiszen a javaslatra nézve vezérelvül ugysis ki van mondva, hogy az az európai bizottságéval lehetőleg összhangban legyen; hanem az, hogy ki fogja azt végrehajtani? Haymerle báró javaslata megmondja, hogy az európai bizottságnak küldötte: a szöveg megoldatlan hagyja ezt. Hasonlóul megoldatlan marad az európai bizottság tartamának kérdése, mert az, hogy tárgyalások indíthatók meg, megoldásnak bizonyosan nem tekinthető.

S itt van a conflictusnak természetes alapja: magában az alapul szolgáló szerződésnek nem világos, zaklatott és minden oldalra magyarázható voltában.

Érdekes kiemelniük e tárgyalások lefolyásából azon tényt, melyet constatálhatni vélünk, hogy nevezetesen azon politikai ellentétek, melyek monarchiánk és Oroszország közt fennforogtak, nem alterálják a közgazdasági érdekek összhangját. Ez alkalommal Oroszország az én felfogásom szerint sokkal helyesebben támogatta saját szempontjából Ausztria-Magyarország érdekeit, és saját érdekét ugy védelmezte, hogy az reánk nézve előnyösebb lett, mint ha saját küldötteink felfogása érvényesült volna.

A congressus tehát elejtette az osztrák-magyar küldöttek által hangsúlyozott azon eszmét, hogy az európai bizottság állandó legyen, és tisztán és egyedül a hatalmak eshetőleges egyetértésére bízta annak 1883. éven tuli megállapítását.

E két szakasznak confus voltát Bismarck hg. idegessége szülte. Az elhamarkodás következményei érezhetők is, mert míg kezdetben a mi küldötteink akarták az európai bizottság felügyeletét kiterjeszteni, addig most mi félünk leginkább tőle.

Ezekből egyébiránt az is látható, hogy a berlini congressus megállapodásaiban hiányzik annak megjelölése, hogy ki gyakorolja a tényleges felügyeletet. Haymerle bárónak az volt nézete, hogy az európai Dunabizottság egy tagja által gyakoroltassék. A határozat azonban tiszta, és csak a kidolgozásról szól a felügyelet gyakorlása kérdésének függőben tartásával. Később, midőn más vélemények jutottak előtérbe, a monarchia álláspontja e tekintetben erősen megváltozott. Nevezetesen, míg a berlini congressus idejében az európai bizottság tartamának meghosszabbítása mellett foglalt állást, és az európai bizottság egy tagjára akarta a felügyeletet bízni, jelenleg a mellett van, hogy az európai Duna-bizottság befolyása a Galacson felüli Duna-részre oly kevésre terjedjen ki, a mennyire csak lehet.

Ily viszonyok között jött létre 1880. máj. 12-én Ausztria-Magyarország, Német- és Olaszország javaslata: az „Avant projet“, a melynek 3-dik §-a azt mondja, hogy „a jelen szabályzat végrehajtásával egy bizottság, az u. n. dunai vegyes-bizottság van megbízva, a melynek székhelye Rustsuk és melyben Ausztria-Magyarország, Bulgária, Románia és Szerbia egy-egy küldött által van képviselve;“ a melynek 4. §-a azt tartalmazza, hogy „az elnöki tisztet Ausztria-Magyarország képviselője végzendő, a határozatok szavazattöbbséggel hozatnak, és szavazategyenlőség esetében az elnök szavazata dönt.“

A többi 19 §. jelentéktelen — s az összes érdekeltek által már is elfogadott — intézkedéseket tartalmaz.

Épen ez utóbbi kérdés képezi politikai és közgazdasági tekintetben a legutóbbi fordulatok szerint a nehézséget. A mi politikai hiba követtetett el, az politikai uton fogja orvoslását megtalálni a monarchia méltóságának fenntartása mellett. Ránk nézve a közgazdasági érdek ennél sokkal fontosabb, és ezért tisztán erre szoritkozom.

A kérdés ma úgy áll, hogy ha az „Avant projet“ elfogadtatik, annak értelme szerint a vegyes bizottság fogja a Vaskaputól Galaczig terjedő Duna szabadságát ellenőrizni a saját szabványai szerint. Ha pedig nem fogadtatik el, akkor nyitva marad azon kérdés, hogy mi történjék? S mintán a berlini szerződésben kimondatik, hogy az európai Duna-bizottságnak hatásköre alatt lévő folyam-szakaszra

terjedő szabályzatokhoz hasonlók fognak e vonalrésze is alkalmaztatni, kérdés, ki által alkalmaztatnak azok, és ki ellenőrzi azokat?

Az első kérdés tehát, a melylyel tisztába kell jönnünk, az, hogy a Duna-bizottság hatáskörének kiterjesztése a Dunának Galacztól a Vaskapuig terjedő szakaszára megegyezik-e az osztrák-magyar monarchia érdekeivel. Erre azt hiszem úgy közgazdasági, mint politikai szempontból egyhangulag „nem“-mel lehet válaszolni.

A dunai bizottság, mint emlitém, a párisi szerződés és a pontusi conferentia határozatainak értelmében 1883-ban megszűnik. Jogilag tehát e bizottság megszüntethető.

Nemzetközileg véve a dolgot, ezen ügy szintén világos, mert ha a párisi szerződés alapján létrejött dunai bizottság megszűnik, akkor helyreáll az az állapot, a mely a dunai bizottság létrejövetele előtt volt. A bécsi szerződés világosan kimondja az acte final-ban a Duna teljes szabadságát, és azt, hogy e felett a part melletti államok őrködnek. Ugyanez mondatik ki magának a párisi szerződésnek fentebb ismertetett határozataiban is a dunai bizottság megszűnése esetén.

Pénzügyi tekintetben nincs nehézség, mert a mint említeni szerencsém volt, a Bischofsheim-féle kölcsön amortisálva lesz a jövő év végén, az Erlanger-féle pedig elegendő fedezettel bír.

Marad tehát tisztán a közgazdasági oldal, a melylyel foglalkoznunk kell.

GYÖRGY ENDRE.

MAGYARORSZÁG ÁLLAMADÓSSÁGAI.

ELSŐ KÖZLEMÉNY.

I.

Államadóssági járulék.

Ismert és tudott dolog, miként az osztrák kormány adósságot adósságra halmozott. Kétségtelen továbbá az is, miként az osztrák kormány által összehalmozott adósságok Magyarországot jogilag nem terheltek, nem terhelhették, mert azok az ország alkotmányos hozzájárulása nélkül lettek megkötve. Ez adósságok azonban léteztek; s a midőn a közjogi kiegyezkedés fennforgott, a magyar törvényhozás ezeket nem mellőzhette; ezek iránt tehát kellett intézkednie.

Az osztrák kormány által kötött államadósságokra nézve a magyar törvényhozás a közjogi kiegyezést tartalmazó 1867: XII. t.-czikkben kijelenti, hogy azok Magyarországot alkotmányos állásánál fogva szoroson jogilag nem terhelhetik; azonban az ország kész „a törvénytörvény kötelesség mértékén túl is, méltányosság alapján, politikai tekintetektől“ „az államadósságok terhének egy részét elvállalni, s az iránt előleges értekezés folytán, ő Felségének többi országaival is, mint szabad nemzet szabad nemzettel, egyezkedésbe bocsátkozni.“

Az államadósságok tárgyában tartandó előleges értekezletre a quota bizottság, illetve a ministerium lett megbízva. A quota bizottság hozzájárulásával a két ministerium közt az államadósságok iránt megállapított egyesség lényegileg eltér attól az egyességtől, a mely később országgyűlésileg elfogadtatott és törvénybe iktatott. — Az egyességi javaslat értelmében az 1868-ik évre, — a számadási tévedések kijavításának fenntartásával, 145.339.017 forintban megállapított államadóssági kamat és tőketörlesztési teherből a birodalmi tanácsban képviselt országok fizettek volna 109.237.317 frtot; míg Magyarország fizetett volna 36.101.705

frtot; az összszükségletből 62.370.380 frt ezüstben lévén fizetendő, ebből fizettek volna az osztrák birodalmi tanácsban képviselt országok 46.887.801 frtot, Magyarország pedig 15.492.586 frtot; az 1869-ik évi január 1-től kezdve Magyarország évenkénti kamathozzájárulásban állandóan fizetett volna 29.100.000 frtot és ebből ezüstben 12.000.000 frtot; fenntartva nagyobb tévedés esetén ez összegnek kiigazítását. A kiigazítás eszközlésére az 1867-ik év végével bizottság lett volna kiküldendő, a mely az osztrák államadósságot ellenőrző bizottsággal egyetértőleg megállapította volna az osztrák államadósságot és annak valódi szükségletét; és ezen megállapítás alapján lett volna a járulék, a már megállapított arányban, számszerűleg kiigazítandó. Midőn még megemlíteném, miként az egyességi javaslatban ki volt kötve, hogy a két állam budgeteiben 1868-ra esetleg előállandó deficit függő adósság, illetve az államjegyek szaporítása által fedeztessék; megemlítettem azon eltéréseket, a melyek az egyességi javaslat és a létrejött egyesség közt fenn forognak.¹⁾

Míg a magyar állam a szerződést véglegesíteni akarta és így nem akarta az évi járulékot újabb számtételektől függővé tenni; és továbbá nem akart az 1868-ik évre a későbbi évek terheinél nagyobb terhet magára vállalni; a nagyobb teher elvállalásért az államjegyek szaporításában aequivalenst nem találván; addig a birodalmi tanácsban képviselt országok meg általában nem akarták elfogadni az államjegyek szaporítását.²⁾ A magyar állam érdekében és kívánata szerint tehát előlegesen megállapítandó volt és megállapított is az osztrák államadósság és annak kamatszükséglete; és ezen megállapítás után jött azután létre a végleges egyesség.

A végleges egyezményt az 1867 : XV. t.-cz. tartalmazza. E

¹⁾ Törvényjavaslat az államadósságok egy részének a magyar korona országai által elvállalásáról. 1865/68. képv. irom. III. 4.

²⁾ Központi bizottság jelentése. 1865/68. képv. irom. III. 36. A központi bizottság javaslata szerint az évi járulék lett volna 29.105.000 frt. és ebből ezüstben lett volna fizetendő 11.756.000 frt. A járuléknak 29.188.000 forintban történt megállapítása és kapcsolatban az ezüstben fizetendő járuléknak 11.776.000 frtra emelése Lónyay pénzügyminister indítványára a tárgyalás folyamában következett be. Az osztályok tárgyalásának alapjául csak a kamatszükséglet kimutatása szolgált; ezért a IX. osztály 162. sz. különvéleményében a törvényjavaslat tárgyalását a tőketartozás közléséig ellenezte. A kamatkimutatás az országgyűlési irományok közt nincs.

törvénynek az államadósságokat érdeklő intézkedései a következők :

A magyar állam 1868. január 1-től az államadósságok kamatainak fedezetéhez évenként fizet 29.188.000 frtot, és ebből ezüstben 11.776.000 frtot. — A birodalmi tanácsban képviselt országok az addigi államadóssági különféle czimeket egységes járadékadóssággá változtatják át. A mely adóssági czimeket járadékadóssággá átváltogatni nem lehetne. az azoknak törlesztésére megkivántató összegeket a birodalmi tanácsban képviselt országok egységes járadékadóssági kötvények által szerezzék be. Az ezen művelet által beálló tehertöbblet, vagyis magasabb adóssági összeg és kapcsolatban kamat a birodalmi tanácsban képviselt országokat terheli ugyan, de ehhez a magyar állam évente 1.150.000 frtnyi állandó összeggel járul, a melyből 150.000 frt ezüstben fizetendő. — A törlesztések által eső kamat, továbbá az államadósság szelvénykamataadója, valamint a sorsolási kölcsönök nyereményadója a birodalmi tanácsban képviselt országok javára marad.

Az ezüstben fizetendő 150.000 frtra nézve megállapítottott, hogy ez a szab. osztrák általános földhitelintézetől felvett 60 millió, s mintegy felében magyar kincstári birtokokra bekebelezett ezüst kölcsön tőketörlesztésére fordítottassék; kiköttetvén az, hogy e kölcsönnek tervszerint eszközölt vagy előbb bekövetkező törlesztése esetén a 150.000 frtnak további fizetése megszűnik; valamint az évi kamathozzájárulási arány is kevesbitendő lesz azon összeggel, a mely e kölcsön kamataiból Magyarországra, illetve a jelzőgolg szolgáló birtokokra esik.

Magára vállalta továbbá Magyarország a pénztáiraiban elhelyezett készpénz-biztosítékok és letétemények tökevisszafizetését. És a mennyiben az ország e tökevisszafizetéseket teljesíti, — a tökevisszafizetés által eső kamat az évi kamatjárulékból levonható. — Végre közösnek lett kijelentve az államjegyekből és váltópénzjegyekből álló 312 milliónyi függő adósság.

Kijelentetett az egyességben az is, hogy jövődöre mindegyik állam a maga szükségletéről külön tartozik gondoskodni; de ha a két törvényhozás hozzájárulásával közös védelmi tzeleből jövőben még is együttes kölcsön vétetnék fel, ezen jövődő közös adósság kamatoztatásához és esetleges törlesztéséhez mindegyik állam azon

arányban tartozand hozzájárulni, a mely arány a kölcsön felvétele idejében a közös költségekre nézve fennálland.

Mindkét államnak fenntartatott a jog „államadóssági járulékát kötvények törlesztése vagy kézpénzbeli tőkevisszafizetések által csökkenteni. A törlesztett adósság kamatainak megfelelő összeg ez esetben a törlesztő pénzügyi kormányzat hozzájárulási tartozásából levonatik.“

Vizsgáljuk ezen megállapodásokat részletesebben:

Az egyezményben az évi kamathozzájárulás 29.188.000 frtban van megállapítva; és abból fizetendő papírpénzben 17.412.000 frt, ezüstpénzben pedig 11.776 000 frt.

A kamathozzájárulás megállapítása a következő alapon nyugszik. Az osztrák-magyar birodalmat, hogy e most divó kifejezéssel éljek, — 1868-ra államadóssági kamatszükségletben bruttó

123.840.010 frt 26 kr.

terhelte; a miből azonban levonva

a szelvényadót 6.544.307 frt 58 krt

maradt, mint netto kamatszükséglet 122.295.702 frt 68 kr.

Ezen kamatteherből lemegy

további 25.000.000 frt — kr.

mint oly kamat, a mely különben is csak kizárólag a birodalmi tanácsban képviselt országokat terhelte; — marad tehát a két állam közt fel-

osztandó kamatteherként 97.295.702 frt 68 kr.

Ezen felosztás alá került kamatszükségletnek 30%-a (tényleg 710 frt 30 krral kevesebb) képezi azon kamatjárulékot, a melyet Magyarország magára vállalt.

A fentebbiek szerint megállapított kamatokból 49.344.349 frt ezüstben vala fizetendő. Az évente ezüstben fizetendő kamatjárulék megfelel tehát azon aránynak, a melyben Magyarország a kamatteherben általában részesül. ¹⁾

¹⁾ Weninger Vincze „Politikai számtan III. kiadás 202. lap. — Sajnos, hogy ez adatok parlamenti actáinkban hiányzanak. Az 1865/8-iki országgyűlési napló tanúsítja ugyan, hogy a pénzügy egyezmény tárgyalása alkalmával a képviselők közt az államadósság álladéka iránt kimutatás lett kiosztva; a tárgyalás folyamán erre hivatkozás is történik; de a kimuta-

Az arány tehát, a melyben az osztrák kormány által kötött adósságokhoz az ország hozzájárulni tartozik, nagyban és egészben megfelel azon aránynak, a mely a közös költségekre nézve az 1867 : XIV. t.-czikkkel megállapított. Egészben annyiban nem vág össze, mert eltekintve a 710 frt 30 krnyi csekély különbözettől, tekintetbe kell venni azt, hogy a dománialis 60 milliónyi kölcsön kamatai a két államot egyformán, azaz felében terhelik.

Mi alapon lett az állandó egy milliónyi tőketörlesztési járulek megállapítva? erről parlamenti actáink semmi felvilágosítást nem adnak. E tekintetben, hogy alapul szolgált volna földhitelintézeti kölcsön leszámításával 1868-ra 23 millióra előirányzott tőketörlesztési szükséglet, bajos feltenni.²⁾ A kiszámítás iránt adataim nincsenek; ezek nélkül pedig az alapot megállapítani lehetetlen. Egyébként a kiszámítási alap csak történeti érdekekkel bír; azon a tényen, hogy e czimen az osztrák birodalmi tanácsban képviselt országoknak évente és mindenkoron egy milliót tartozunk fizetni bankértékben, a kiszámítási alap tudása vagy nem tudása nem változtat.

Az egyezmény értelmében bankértékben fizetnünk kell évi kamathozzájárulásban 17.412.000 forintot. Midőn 1882-re csak 17.391.700 frt van előirányozva, ezen kevesebbet indokolását találja abban, hogy az államadóssági egyezmény értelmében kifizetésre átvállalt, s az 1868-iki zárszámadás szerint 602.416 frt 41 krra menő készpénzbiztosítékok és letétek már nagy részben a magyar állam által kifizetve lettek.

A bankérték és ezüstpénz közötti különbözet ma a budgetben semmi különös megterheltetést nem okoz az ezüst árának csökkenése folytán; de igen is nagy horderővel bírt e megkülönböztetés a pénzügyi egyezmény megkötése idejében; horderővel bírt még 1878-iki budgetünkben is. Az 1879-ik évben ezen különbség csak 16 frt 56 krnyi csekély összegre megy; 1880-ra ennél magasabb összeg, t. i. 1030 frt 53 kr. van ezüstpénz beszerzési költségben felszámítva.

tást az országgyűlési irományok közt nem találtam. — A kiosztás alá került füzetnek Weninger szerint e czime volt: „Az ausztriai államadósság-állása 1867-nek végével és szükséglete 1868-ban“. E füzetre azonban sem a képviselőház könyvtárában és irodájában, sem a muzeumi könyvtárban szert nem tehettem.

²⁾ Weninger állítja a hivatkozott műben. Ez állítás áll körülbelöl az egyességi javaslatra.

Papírpénzre alapított budgetünkre tehát az a tény, hogy az ezüst ára az arannyal szemben tetemesen csökkent; hogy az ezüstpénz és a papírpénz közt disagio nincs, igen előnyösen hatott. Ezen előny az 1868-iki budgettel szemben 864.552 frtra megy, ha csak azon összeget vesszük, a mely agió czimén a zárszámadásokban kimutatva van; de az előny 148.779 frttal növekszik, ha figyelembe vesszük azt, hogy az ezüstben befolyt vámpénzeken túl ez adóságra 1.027.478 frt tetteleg ezüstben lett fizetve, és ez összeg után agió felszámítva nincs. Ha azonban egész nagyságában akarjuk tudni az előnyös eredményt; akkor szem előtt kell tartanunk azt, hogy a vámjövendelmekből 4.927.860 frt lett e tartozásra fordítva, és az átlagos agió 1868-ban 14.48%. Ha mind e factorokat vesszük, az ezüstagió elestének előnye budgetünkre az 1868-ik évvel szemben, pénzben kifejezve 1.704.885 frt. ¹⁾

Az egyezmény szerint 150.000 frt fizetendő az osztrák általános földhitelintézetttől felvett u. n. dománialis kölcsön tőketörlesz-

¹⁾ Pénzbeszerzési czimén zárszámadásainkban a következő tételek fordulnak elő a krajczárok kihagyásával:

1869.	1.317.731 frt
1870.	1.075.843 „
1871.	847.913 „
1872.	575.857 „
1873.	989.858 „
1874.	670.321 „
1875.	447.920 „
1876.	779.353 „
1877.	1.397.664 „
1878.	661.722 „

Előrebocsájtva azt, miként a vámbevételekben előforduló és Magyarországot a quota arányában megillető ezüstpénzek lettek 1878-ig első sorban az ezüstben fizetendő államadóssági járulékra fordítva, — megjegyzendő, hogy az 1869—1872-iki zárszámadásokban csak azon ezüstpénzek után van agió számítva, a melyek tetteleg beszerezettek; 1873-tól fogva pedig az egész államadóssági járulék után számittatik az agió. Az 1872-ik évre még megjegyzem, hogy az azon évi zárszámadásokban csak 56.478 frt van elszámolva; 519.379 frt pedig az 1873-iki zárszámadásokban mint pótlás fordul elő. — Az 1876—1878. években történt költségemelkedésnek indoka különösen abban keresendő, hogy a fémbeváltó hivatalok az ércpénzt aránytalanul drágán váltották be. Kiegészítésül szolgáljon, hogy a vámjövendelmekből ércpénzbeli törlesztésre fordított 1869-ikben 5.555.262 frt; 1870-ben 5.305.270 frt; 1871-ben 6.319.713 frt.

tésére és a kölcsön törlesztésével eszik a 150.000 frt tökefizetés és ezzel egyidejűleg az ezüstben fizetendő kamathányadból azon összeg, a mely e kölcsön kamataiból Magyarországra esik. Ezen dománialis 60 millió névértékű ezüstkölcsön az osztrák kormány által egy 1866. évi áprilisban kelt osztrák birodalmi törvény alapján lett megkötve. A kölcsön után évenként $5\frac{1}{2}\%$ kamat adómentesen fizetendő, maga a kölcsön 91 féléves egyenlő tőke és kamatrészletekben törlesztendő. A kölcsönnek tehát az előirányzott törlesztési terv szerint 1912-ben kifizetve kell lennie; és 1912-ben e kölcsön törlesztése folytán budgetünk szabadul a 150.000 frt évi törlesztési járadéktól, és szabadul továbbá 1.650.000 frt évi ezüstben fizetendő kamatjáruléktól. ¹⁾

A közösnek kijelentett függő adósság az egyezmény megkötése idejében állott 300 millió államjegyből és 12 millió papírváltópénzből. Az 1868 : VII. t.-czikkkel a 12 millió papírváltópénznek a forgalomból kivonása és annak államjegyek által pótlása rendeltetett el, és ma tehát a közös függő adósság egészen államjegyekből áll. ²⁾

A közös függő adósság kezelése és ellenőrzése iránt az 1868 :

¹⁾ Parlamenti actáinkban e kölcsönre felvilágosítást nem nyerünk. Számadásomban a kölcsön felét vettem a magyar állam által törlesztendőnek. Ebben támogat a törvény kifejezése „mintegy fele“; és továbbá az, hogy 150.000 frt körülbelül megfelel a tőketörlesztési járadék felének. — A kölcsönből a magyar állampénztárba befolyt 1867-ben 5 millió forint. Ez összeg a csak rövid életű vasút-kamatbiztosító alap alakítására lett fordítva. (1869/72. képv. irom. IV. 227.)

²⁾ A papír váltópénz helyett az 1868 : VII. t.-czikkben nyert meghatalmazás értelmében a két állam ércváltópénzt veretett. Magyarország e törvényben fel lett jogosítva 3.300.000 frt ezüst-, és 300.000 frt erejéig réz váltópénzt kiveretni és megfelelőleg ugyanannyi papírváltópénzt beváltani. Ezen beváltásból az országnak 1.988.476 frt haszna volt. Ezen váltópénzek kizárólag Magyarországot terhelik, és az ország egyik függő adósságát képezi.

Felemlitendőnek tartom, hogy a 12 milliónyi papírváltópénzen túl még 26 milliónyi 6 pengőkraiczáros ezüstváltópénzek is voltak forgalomban. Ezeknek a forgalomból kivonását és új 10- és 20-kros ezüstpénzekkel pótlását az 1869 : XII. t.-czikk rendelte el. A beváltás és veretésre nézve megállapított, hogy ez Magyarország részéről 30%, Ausztria részéről 70% arányban történjék. Ezen művelet az országnak 1874—1876-ban 292.159 frt jövedelmet hozott.

XLVI. t.-cikk intézkedik. Az adósság kezelése a közös pénzügy-ministeriumra van bízva; az ellenőrzést a magyar országgyűlés és az osztrák birodalmi tanács által külön külön kirendelt bizottság gyakorolja. Ennek megfelelőleg ez adósság eddigelé a budgetet két irányban terheli. Terheli a kezelési költségben, a mely a „függő államadósság“ rovatban találja előirányzatát és elszámolását; és terheli azon költségben, melyet az adósság ellenőrzésére országgyűlésileg kirendelt bizottság okoz, a mely költség előirányzata és elszámolása az „országgyűlési szükséglet“ rovatban foglaltatik.

Megemlítendő, hogy a közös függő adósság kezelési költségeihez a magyar állam 30%, Ausztria 70%-al járul; és megállapítottatott továbbá az is, hogy azon haszon, a mely előáll az által, hogy újabb alaku jegyek kibocsátása alkalmával az összes forgalomban volt jegyek kicserélésre a köztapasztalat szerint be nem mutattnak, pénzalap alkotására használtassék, a melyből a kezelési költségek fedeztessenek. A mikoron már ily pénzalap lesz, és a meddig az tart, a két állam részéről a kezelési költséghez járulás megszűnik. Ha a közös függő adósság megszűnik, akkor a pénzalap a két állam közt felosztandó akkép, hogy annak 30%-a jusson Magyarországnak, 70%-a pedig Ausztriának.¹⁾

A közös függő adósság eddigelé még csekély terhet rótt állambudgetünkre azon teherhez képest, a mely egykoron ez adósságból állambháztartásunkra háramlani fog.²⁾

Ez adósságot állósított adóssággá kellend átváltoztatni. És ha ez megtörténik, kétséget nem szenved, hogy az évi kamat milliókat fog igénybevenni. Akár közös kölcsön, akár önálló kölcsön által

¹⁾ Az államjegyeknek most folyamatban levő ujakkal kicserélése előtérbe tolja azon kérdést, nem kellene-e e törvényes intézkedést megváltoztatni. Sem a mi finanziaink, sem szövetségesünk finanziaí nem oly rózsásak, hogy módunkban legyen alapokat gyűjteni, és az állam pénzeit olcsóbb kamatra elhelyezni, mint a milyent az állam maga felvett kölcsönei után fizet. Mikor a törvény meghozatott, sokat rózsás színben láttunk; akkor lehetett, ha financialiter az absolute nem igazolható is, különféle alapok gyűjtésére gondolni; e financialis Eldorado lejárt, ma tehát másként kell gondolkoznunk, és kerülnünk kell az ily alapgyűjtésben rejülő tékozlást.

²⁾ A függő adósság által okozott kezelési költségek tettek :

1875.	125.431	frt	1878.	152.757	frt
1876.	132.030	„	1879.	74.143	„
1877.	115.312	„	1880.	115.859	„

szereztesse nek is be az ez adósság állósítására szükséges összegek, állampapírjaink mostani árkeletét tekintve, az adósság évi 5—6 millióval fogja az államháztartást terhelni. S e nagy teher daczára ezen művelet végrehajtását nem lehetend mellőzni. Megkívánják e műveletet az ország gazdasági érdekei, és megkívánja ezt az államháztartás. Ez adósság állósítása nélkül bajos önálló nemzeti bankra gondolni; de különösen igen nehéz az államháztartást rendezni, s azt az ércpénz alapján berendezni. Azt nem tagadhatja senki, hogy a rendszeres államháztartás legelső kelleke a pontos és helyes budgetelőirányzat. A mi papirgazdálkodásunk mellett a pontos, hű, a valóságnak megfelelő előirányzat a lehetetlenségek közé tartozik. Csak némileg zavarodjék meg a börzelevegő, és a mi legpontosabban megállapított papirbudgetünk halomra dől. A magyar állam által kötött kölcsönök, csekély kivétellel, aranypénz kölcsönök. Aranyban kell fizetni azok kamatját; aranyban azok törlesztési járadékát. És ki az, ki képes volna, csak néhány hónapra is pontosan előre kiszámítani az arany agioját papirpénzünkkel szemben? És milliókra megy azon összeg, a melyet agio czimén évente fizetni tartozunk.¹⁾

A valuta rendezése, államháztartásunknak az ércpénz, helyesebben aranypénz alapján berendezése igen nagy feladat; a függő adósság állósításával még az nincs megoldva; és még nincs megoldva a bankadósságnak visszafizetése és törlesztése által, a mely dolog azonban most már csak a mi szövetségeseinkre tartozik. Egész adórendszerünket, az adólábat kellend átalakítani; rendezni kell papirállamadósságainkkal szemben az állam tartozási viszonyát. A valuta rendezése magánjogi szabványokat is kíván; rendezni kell az adós és hitelező közti viszonyt. Nehéz és nagy feladat vár még e tekintetben az országra; de azzal szembe kell szállnunk, ha a rendezett viszonyu europai államok sorában akarunk helyt fogni. A valuta rendezésénél a fő minden esetre az, hogy államhitelünk emelkedjék, hogy sokkal olcsóbb kölcsönöket kaphassunk, mint a

¹⁾ Az államadóssági járulék és a 153 milliós kölcsön beváltása által okozott költségek kihagyásával az államadósságoknál tett pénzbeszerzési költségek:

1873. . . .	727.320	frt	1877. . . .	5.398.907	frt
1874. . . .	1.155.067	"	1878. . . .	4.200.142	"
1875. . . .	2.237.525	"	1879. . . .	5.094.604	"
1876. . . .	4.014.256	"	1880. . . .	6.461.228	"

milyenekre még most szert tehetünk. Államhittelünk kétségtelenül fog emelkedni, ha háztartásunkban képesek leszünk az egyensúlyt helyreállítani; ha képesek leszünk rendes kiadásainkat rendes bevételeinkkel fedezni, a milyeneknek azonban nem tarthatók az olyféle rendes bevételeknek keresztelt pénzek, a melyeknek az állam-pénztárba az 1880 : VIII, IX. és 1881 : XI. t.-cikkek szerint kell befolyjniok. Emelkedni fog hitelünk, ha nem évről évre, sőt néha egy évben többször is fogjuk felkeresni a pénzpiacot; ha kölcsönöket rendkívüli esetekben vagy nagyobb mérvű és valóságos beruházásokra veszünk fel.

De térjünk vissza a közös függő adósságra, illetve ez adósság állósítására. Ez adósság állósítása csak is Magyarország és Ausztria közös egyetértésével történhetik meg. Ez adósság állósítására nézve tehát függünk Ausztriától. Ez törvényhozási függés. Van ezen függő adósság conversiójának még egy eddig fel nem említett akadály a : a kizárólag a birodalmi tanácsban képviselt országokat terhelő, a gmundeni, ausseei és halleini sóbányákra bekebelezett 100 milliónyi zálogjegykölesön. E kölesön az államjegyekkel azon kapcsolatban áll, hogy azoknak a törlesztési terven túl apadása a forgalomban ugy paralizálható, hogy a törlesztési terven túl beváltásra kerülő jegyek helyett ideiglenesen államjegyek hozhatók forgalomba. Az osztrák állam részéről tehát e zálogjegykölesön is állósítandó, hogy az államjegyek forgalma végleg beszüntethető legyen. Megjegyzendő, hogy Magyarország az államjegyeknek a sóbányai jegyek által okozott ideiglenes szaporulatáért szintén kezességet vállalt. ¹⁾

Midőn fentebb a pénzügyi egyezmény pontozatait felsoroltam, kiemelttem volt azt is, miként abban a különféle czimű osztrák államadósságok unificatiója iránt is történt intézkedés. Ez intézkedésnek a birodalmi tanácsban képviselt országok meg is feleltek, és az államadósságok unificatiója iránt törvényt hoztak. ²⁾

Az unificatió a birodalmi tanácsban képviselt országok által egyszersmind fel lett használva az államadósságok kamatadójának tetemes felemelésére. Az unificált 5%-al kamatozó adósságok után a kamatadó 16%-ban; az unificatiónak alá nem vetett 1854. és

¹⁾ 1867 : XV : 5. §.

²⁾ 1868. jun. 20. bir. törv. lap 1868. jun. 23.

1860-iki sorsjegykölcsön, nem különben az 1864-ik évi adókölcsön kamatadója 20° -ban lett megállapítva. Egy külön, ugyancsak 1868. évi június 20-án hozott törvényben a nyereségyadó is fel lett emelve; ez adó államsorsjegyeknél a nyereségyadók 20%-ában; magán sorsjegyeknél a nyereségyadók 15%-ában lett megállapítva. Annak megítélésére, hogy ez eljárás által Ausztria az általa elvállalt kamatterhet mily mérvben szállította le, csak a következő adatokat akarom felhozni. A mint fentebb láttuk, a pénzügyi egyezménynek alapul szolgáló elszámolás szerint, az osztrák tartományok netto kamatszükséglet fejében 1868-ik évre 93.107.702 frt 68 krt tartoztak volna fizetni; tetteleg azonban fizettek 1868-ban 83.624.750 frt 96¹/₂ krt; és 1869-re pedig csak 72.582.292 frt 94 krt. ¹⁾

Habár ezen kamatfogyatkozás nem is egészen a szelvényadó felemelésének következménye; némi részben az eredményt tökevvisszafizetés is hozta létre; ²⁾ még is tetemes azon előny, a melyet az osztrák tartományok az adóemeléssel keresztülvitt kamatreductio által elértek. Kérdés tárgyává tehető, ha vajjon a két állam közt létrejött egyezményvel szemben jogos és igazságos volt-e ezen egyoldalú kamatreductio, és ha már a reductio fogyanatosított, nem kellett volna-e viszont a magyar állam által fizetendő kamatjárulékot a reductio arányában leszállítani? Ha a pénzügyi egyezmény szavait és rendelkezéseit vesszük; ha figyelembe vesszük azt, hogy a kamathozzájárulás állandó, változás alá nem eshető összegben lett megállapítva; ha tekintettel vagyunk arra, hogy a kamatadó, a nyereségyadó Ausztriának lett átengedve; nem vagyunk képesek a kamatreductióban jogsérelmet találni, valamint jogsérelmet nem láthatunk abban sem, hogy a magyar államadósági járulékok aránylagosan le nem szállítottak. Egész másképp alakul a kérdés, ha nem az egyezmény rideg betűjét vesszük; hanem kiindulunk az egyezménynek alapul szolgáló tényekből, azaz azon elszámokodásból, melynek alapján a teher megosztása a két állam közt megtörtént; ha ebből az alaphól indulunk ki, ha szem előtt tartjuk azt,

¹⁾ A m. kir. ministerium előterjesztése a közös ügyi kiadások hozzájárulási arányának újból megállapítására kiküldött magyar országos bizottság jelentése tárgyában. Budapest 1878. 13. és 14. csatolmány osztr. bir. zárszámadási kivonat 1868. és 1869.

²⁾ 1868. 21.865.913 frt, 1869. 12.325.927 frt. A fentebb idézett előterjesztés.

hogy nem pusztán a „méltányosság“ vezette az országot a teherelvállalásban, hogy az elvállalt teher az ország adóképeségének felelt meg; ha ezt vesszük; kétségtelen az, hogy jogunkban állott volna államadóssági járulékunk megfelelő leszállítását kérni. Tételt-e részünkről annak idején ily követelés, nem tudom; valószínűbbnek tartom, hogy ily igényt pénzügyministereink egyike sem tett; az egyezménynek rendelkezései ez igény ellen szólnak, és a mi szövetségeseink nem azok az emberek, kik különösen akkor, mikor mellettök harczol a szerződés, engedékenységet tanusítanak.

A pénzügyi egyezmény még egy pontjával kell foglalkoznunk; értjük az egyezménynek azon részét, mely is így hangzik: „Mind a magyar korona országainak, mind ő Felsege többi országainak tetszésükre hagyatik, államadóssági kamatjárulékukat adóssági kötvények törlesztése vagy készpénzbeli töke visszafizetése által csökkenteni. A törlesztett adósságösszeg kamatainak megfelelő összeg ez esetben a törlesztő pénzügyi kormányzat hozzájárulási tartozásából levonatik.“

Szabadjon e pont mellett némileg hosszabban időznöm. E szerződési kikötés, bármely szempontból vegyük is azt, minden esetre megérdemli a vele való hosszabb foglalkozást.

Felesleges kiemelnem, hogy mostani pénzügyi viszonyaink közt ez államadóssági tehertől nem szabadulhatunk; ama az országnak biztosított joggal, hogy ez adósságtól, akár kötvények törlesztése, akár készpénzbeli visszafizetések által meneküljünk, ma nem élhetünk; saját törlesztéses adósságaink tökefizetését is a budgetet az eredeti adósságnál jobban megterhelő kölcsönökkel fedezzük; miként gondolhatnánk tehát arra, hogy ez adósságot saját erőnkől kifizessük.

Ez adósság kifizetésére még hosszú időt nem gondolhatunk. Még nagyon messze vagyunk az időtől, midőn nem kellend minduntalan a pénzpiacot igénybe venni. A vasutak, a folyamszabályozások, tengerpartunk, a közutak még számos milliót fognak elnyelni, és e milliókat mind kölcsönökkel leszünk kénytelenek fedezni. Adósságtörlesztés, új meg új kölcsönvétel, ez nem járja.

De még is e törvényes intézkedésnek hasznát vehetjük, talán hamarább, semmint gondoljuk; nem ugyan az adósságnak kifizetése, hanem conversiója által.

A conversió kérdése az, a mi arra bír, hogy e kikötésnél

hosszabban időzzem. E kérdésnél mindenek előtt azon további kérdés merül fel, ha vajjon az osztrák birodalmi tanácsban képviselt országok által keresztülvitt kamatreductió könnyítette-e ez adósságnak conversióját? E kérdés azon további kérdést adja: lehetett volna-e a conversiót a kamatreductió folytán a multban keresztülvinni, és lehetséges-e az most?

Az osztrák államadósság kamatreductiója természetesen nagy ellenszenvvel találkozott a külföldön, különösen Angliában és Hollandiában; és ennek folytán az osztrák állampapiroknak árfolyama tetemesen és a kamatreductiónak meg nem felelő mérvben leszállt. Ez a tény több elméleti és gyakorlati államférfit arra birt, hogy a conversio lehetőségét állítsa, és a conversio eszméjével foglalkozzék. A conversio iránt nézetét azonban határozottan és részletesebben csak két igen tekintélyes férfiú mondotta el; ezek gróf Lónyay Menyhért ur és Halász Imre ur.

Halász Imre ur „Pénzügyeink hanyatlásának okai“¹⁾ című értekezésében abbéli nézetének ad kifejezést, hogy a conversiót keresztül lehetett volna vinni (természetesen 1869—1870 években, midőn még a magyar finanziaák fényesen áltak), és „ügyesen keresztülvitt conversio mellett évi terhünket egy negyedrésszel lehetett volna könnyíteni.“ Az indok az, hogy az osztrák 5% rente árfolyama 1869. január 1-től 1871-ig 57—59 közt ingadozott; míg vasuti kölcsönünk árfolyama 1869. január 1-én 100-on, 1870. január 1-én 106 $\frac{1}{2}$ -en, 1870. april 1-én 109-en és 1870. julius 1-én 110-en állott. Felhossa továbbá azt is, hogy míg a mi kölcsönünk átlag kevesebbet jövedelmezett 6%-nál; addig az osztrák rente 8—9%-ot jövedelmezett.

Az árfolyamot nem kívánom bolygatni; bár az tény, hogy az osztrák rente az 59-en felül is emelkedett. A tévedés, egyelőre legalább e mellett maradjunk, a kamat kiszámításban rejlik. Az 5% rente nem 8—9%-ot, hanem csak 7.12—7.36%-ot jövedelmezett, miután egy 100 frtos rente után a tetteleges kamat 4 frt 20 kr. A vasuti kötvény jövedelme nem csak, hogy nem maradt a 6%-on alól, hanem azon felül emelkedett; és 6.62% kamatot hozott akkor, mikor az 110-en állott. A 110 frt egy vasuti kötvénynek az ára. Egy vasuti kötvény pedig representált 120 frtot

¹⁾ Nemzetgazdasági szemle 1874. október—novemberi füzet.

eziúttben vagy is 145 frt 80 krt papírban, ha vesszük az akkori 21.50%-os árfolyamot. Az egész kamatdifferentia tehát a vasuti kölcsönnél a legmagasabb árfolyamot, — a rentenél a legalacsonyabb árfolyamot véve nem egész $\frac{3}{4}$ %. Ez meglehetősen nagy különbség; de nem szabad azt sem szemelől tévesztetni, hogy a vasuti kölcsön törlesztéses és némileg jelzáloggal is biztosított adósság; míg az osztrák rente tőkét visszafizetni nem kell. A törlesztéses adósságok árfolyama mindig magasabb a járadékadósságok árfolyamánál; és ezen különbség ugyanazon állam papírjaiban is kifejezésre talál. Vegyük a földterhermentesítési papírok árfolyama, vagy az úrbéri jelzálogpapírok árfolyama és a papíráradék árfolyama közti különbséget, és állításom igazolva leend. ¹⁾ Kétséget sem szenved tehát az, bár mélyen kell sajnálnunk, hogy 1870-ben az ország nem volt abban a helyzetben, ezen adósságot convertálni; a vasuti kölcsön árfolyama még erre az országot fel nem jogosította. A conversionális lehetőségre alantabb nyilatkozunk.

Foglalkozunk most már gróf Lónyay Menyhért ur állításaival és tervével. A gróf ur „Közügyeinkről” című művében ²⁾ állítja, hogy 1868. és 1869-ik év elején komolyan gondolkozott az államadóssági járulék conversiójáról; de e gondolatról 1868 második felében és különösen 1869 második felében le kellett mondania a sok engedélyezett vasut, a beruházások és különösen az 1870-ik évi költségelőirányzat miatt. „Meg vagyok győződve,“ — így fejezi be a gróf ur nyilatkozatát a conversió tárgyában, — „hogy ha az általam követni kívánt pénzügyi politika (a takarékoság minden körülmények közt) határozottan kivitetik, eddig már az államadóssági járadéknak jelzett conversióját létesíthettük volna.“

Mi birta a gróf urat arra, hogy a conversióról komolyan gondolkozzék? Azon magasabb hitel, a melyet Magyarország Ausztriával szemben 1869, 1870 és még 1871-ben is birt. Adat e tekintetben a magyar vasuti kötvény és az osztrák rente közti árkülönbséget; helyesebben a vasuti kötvény árfolyamának emelkedése, az osztrák

¹⁾ Találomra ideírom a budapesti börze e papírokra vonatkozó pénzrovat árjegyzését 1882. jan. 12-ről 5° o: papíráradék 88.75; magyar földterhermentesítési kötvény 99.50; úrbéri jelzálogkötvény 93.50. Az árjegyzék szerint az úrbéri jelzálog kötvények évi jövedelme 4.97%; az 5% papíráradéké 5.63%.

²⁾ Megjelent Budapest Ráth Mórnál 1873., I. a 19. és köv. lapokat.

rente árfolyamának hanyatlása és illetve stagnációjával szemben. ¹⁾ A további feltétel, hogy az államháztartásban a takarékoság a legszigorubban megtartassék. és ekkor az ország 100 frt valóságos értéket kap 6 frt kötelezése mellett. Az eredmény lett volna évi 6—7 millió megtakarítás, a melynek felét fel lehetett volna használni az osztrák állampapírok beváltására kötött kölcsön 20—25 év alatti törlesztésére, — a második felét pedig beruházásokra.

Mielőtt áttérnénk a gróf úr által állított conversióra és azzal kapcsolatos finantztervre, — egy pár előleges kérdést kell megoldanunk.

Az első megoldandó kérdés az, hogy az államadóssági kamatjáruléknak mely részét szüntethetjük meg osztrák járadékpapír törlesztése által? — A második kérdés pedig az, hogy a megszüntetés alá eshető államadóssági résznek megfelelő járadékok törlesztése által már szabadultunk-e vagy sem az adóssági teher e részétől? vagy is tartozunk-e vagy sem tekintettel lenni arra, hogy a járulék a szelvényadó levonása után lett megállapítva? és erre való tekintettel tehát tartozunk-e vagy sem a megállapított járulékon túl is törlesztéseket teljesíteni, és ha igen, ezen kötelezettség meddig terjed?

Az első kérdés a pénzügyi egyezmény alapján minden controversia nélkül megoldható. Átvállaltuk a 602.416 frt 41 kr-ra menő készpénzbiztosítékok és letétek visszafizetését. Az e tőkének megfelelő kamatösszegetől osztrák járadék törlesztése által tehát nem szabadulhatunk. Ugyanez áll a dománialis kölcsön után részünkről ezüstben fizetendő 1,650.000 frt kamatra nézve. E szerint tehát osztrák járadék törlesztése által szabadulhatnánk 17.381.900 frt papírpénzben fizetendő kamatjáruléktól és 10,126.000 frt ezüstben fizetendő járuléktól. Ennek megfelelőleg részünkről törlesztendő volna 5%-os papíráradékban 347,638.000 frt és 5%-os ezüstjáradékban 202,520.000 frt.

A második kérdés már adhat alkalmat controversiára, bár nézetem szerint egészen alaptalanul. Nézetem az, ha a fentebb kiszámított járadékokat törlesztjük is, ezek törlesztése által még nem szabadultunk a megfelelő államadóssági tehertől; hanem azontul még az osztrák államot a szelvénykamatt tekintetében is tartozunk kárpó-

¹⁾ A számszerű adatok ezek. Átlagos árfolyam 1869 vk. 102, o. r. 59.50; 1870 vk. 106. o. r. 57.50; 1871 vk. 110 o. r. 57.50.

tolni. E nézetemet támogatja azon körülmény, hogy a szelvényadó az osztrák államnak határozottan átengedve lett, és továbbá maga a törvénynek abbéli kijelentése, hogy mindkét államnak fennhagyatik a jog, adóssági járulékat kötvények törlesztése, vagy készpénzbeli fizetések által csökkenteni. Ha tehát a törlesztés a bruttó kamatnak megfelelőleg történnék, oly adósság maradna fenn, mely után a kamatfizetésre gazda nem akadna. ¹⁾

Nézetem szerint kétségtelen lévén az, hogy a szelvényadóért kárpótlás adandó; azon mérv iránt sem foroghat fenn kétség, melyben ennek történnie kell.

A kárpótlás alapjául azon szelvényadó szolgálhat, mely Ausztriának átengedve lett; de nem azon adó, melyet ez állam egyoldalulag sokkal magasabb összegben megállapított. A kárpótlás alapja tehát a 6,544.307 f. 58 krnyi szelvényadónak azon része, mely a mi hozzájárulási arányunkra esik. Ez pedig tészen 1,561.913 f. 100 kr. Ebből esik a papirkamatjárulékra 986.953 f. 100 kr.; az ezüst-kamatjárulékra 574,960 f. Ezeket tökécsítve megfelel nekik 5%, papíráradékban 19,739.060 f., ezüstj. áradékban 11,491.200 f. Törlesztendő volna tehát összesen 5% papíráradékban 367,377.060 f. és 5% ezüstj. áradékban 214,011.200 f.

Mintán már most megállapítottuk azon kötvénymennyiséget, a melyet törlesztésre beszerezniünk kell, áttérhetünk gr. Lónyay ur által állított conversionális lehetőségre, és ezzel kapcsolatos fináncztervre.

Mielőtt véleményt mondunk, helyesnek találjuk azt, ha megkísértjük a gróf úr tervének számokban adni kifejezést. Finánczter-

¹⁾ A magyar törvény kétségtelenül nem igen határozott, és alkalmat adhat controversiára. Az osztrák törvény e tekintetben sokkal szabatosabb, és azt egész terjedelmében ide írom: „Beiden Reichstheilen ist es freigestellt, ihren Beitrag zu den Zinsen der Staatsschuld durch Amortisirung von Schuldverschreibungen oder Capitalsrückzahlungen in Baaren zu vermindern. Der dem effectiven Zinsengenusse (§ 2) der getilgten Schuldverschreibung entsprechende Betrag wird in diesem Falle von der Leistungsschuldigkeit der tilgenden Finanzverwaltung in Abzug gebracht.“ Az osztrák törvény a tetteleges kamatról beszél; a mi törvényünkben erről szó sincs. Az osztrák törvény e hivatkozással „§ 2)“ utal a szelvényadó átengedésére; a mi törvényünkben e hivatkozás hiányzik. Ez eltérések nem bírnak különös fontossággal, mert a végeredmény ugyanaz; de az ilyes dolgoknál a legesekélyebbre is kell ügyelni. Az ilyen mindkét államot érdeklő törvényekben a legkisebb részleteknek is tökéletesen egybehangzóknak kellene lenniök.

vek megbírlásánál ugy is mindig a számok beszélnek. Természetesen a számadási műveletet a gróf úr nem adja, azt én kombinálom. Mielőtt azonban áttérnénk a számítételekre, két megjegyzést kell előre bocsátanom; az első az, hogy akkor, mikor a papirrente 57.50-en állt; az ezüstrente árfolyama volt 67.50; a második pedig az, hogy az 1869-ik és 1870-ik években az ezüst agiója 21.50 % volt.

Lássuk már most mindenek előtt, a legalacsonyabb árfolyamokat véve, az osztrák renték megvételére mennyi pénzt kellett volna fordítanunk. — Fordítanunk kellett volna a 367,377.060 frt papirrente megvásárlásra 57.50% árfolyam mellett 211,237.810 frtot, a 214,011.200 frt ezüst rente megvásárlására.

67.50 árfolyam mellett	144,457.560 frtot
Az összes pénzszükséglet lett volna tehát . .	355,605.370 frt.

Ez összeg kölcsönrel való beszerzendő; és pedig oly kölcsönrel, a melynek effectív kamatja 6%-ra megy, és a mely kölcsön 20—25 év alatt törlesztendő lett volna.

Vegyünk először egy pénzügyileg lehetséges kölcsönt. Tegyük fel, hogy a pénz beszerzésére egy 5%-os kölcsönt kötöttünk volna, a melyért tisztán befolyt volna $83\frac{1}{3}\%$. Névleges adósságunk tehát kitett volna némi csekély kikerekítéssel 426,834.450 frtot. Már most vizsgáljuk a pénzügyi eredményt. Conversió alá

esett kamatjárulékunk kitesz	27,507.900 frtot
ehez hozzá kell adni a 21.50%-os agiót az ezüstben fizetendő kamatjárulék után, ez tesz . . .	<u>2,177.090 frtot</u>

Az öszszükséglet tehát tesz az 1869-ik, vagy 1870-ik évre	29,684.990 frtot
---	------------------

A conversió folytán a kamatszükséglet le- szállt volna	<u>21,341.722 frtra</u>
A megtakarítás tehát	8,343.268 frt

De a felveendő kölcsön 25 éves törlesztéses kölcsön lett volna. Ennek évi kamat és tőketörlesztésre pedig kellett volna 30,384.954 frt 24 kr. Az eredmény tehát az 1869-iki avagy 1870-iki évvel szemben évi 699.964 frt 22 krnyi többszükséglet.

Vegyünk egy más combinatiót; vegyük fel azt, hogy a szükségelt 355,695.370 frtot minden levonás nélkül csak ugy simplán 6% -ra, 25 évi törlesztésre kaptuk volna; mi lenne ekkor az ered-

mény? Fentebb megállapítottuk a szükség-	
letet évi	29,684.990 frttal.
E kölcsön kamatozására és törlesztésére kellett	
volna évente	<u>27,824.882 frt</u>
az eredmény tehát évi	1,860.108 frt

megettakarítás az 1869. évi, avagy 1870-ik évi szükséglettel szemben.

Papiron e tervek nagyon szépek és valóban ragyogók. Azon pénzügyminiszter, ki e tervet keresztülvitte volna, vagy keresztülvinné, az ország hálájára érdemes. E terv 1870-ben valósítva, mily fordulatot adott volna pénzügyeinknek; mily bizton nézhetnénk szemébe a jövőnek. 15 év múlva a mai teherrel szemben 27 $\frac{1}{2}$ millió tehertől szabadulhattunk volna! Évente 27 $\frac{1}{2}$ millió frt beruházásokra, cultur czélokra fordítva, mily nagyszerű eredmény lett volna.

Sajnos a dologban csak egy, t. i. az, hogy az egész tervelés egy nagyszerű pompás légvár. Az egész tervelésre, az első látásra, reá van süttve a kivihetlenség bélyege. És miért? Eltekintek attól, a mit már fentebb igazoltam, hogy a mi hitelünk Austria hitelével szemben fináncziáink virágzó korában, tehát 1869-ik és 1870-ik évben, sem volt valami tulságos fényes; eltekintek attól is, a mit gróf Lónyay úr felemlít, hogy Ausztria hitele folytonosan emelkedett; míg a miénk folytonosan hanyatlott; mondom eltekintek mindettől, sőt felteszem azt, hogy a mi hitelünk évről évre emelkedett volna, finánciális helyzetünk évről évre javult volna; míg Ausztria finánciális dolgai stagnáltak volna: csak azt kérdezem, összevásárolhattuk volna-e az osztrák állampapirokat azon árban, a melyben én azokat felvettem: nem emelkedett volna-e folytonosan e papirok árfolyama már a „kinálat és kereslet“ törvénye alapján? 2.300 millió osztrák rente van forgalomban; ennek körülbelől $\frac{1}{4}$ -ed részét kellett volna összevásárolnunk, és ily nagy tömeget az ár emelkedése, folytonos emelkedése nélkül lehetséges volna-e összevásárolni? Az ily művelet végrehajtása, egy részt a kölcsön elhelyezése, más részt pedig a papirok összevásárlása, egy napi munkába kerül-e? Az ily művelet éveket vesz igénybe, és ki van téve mindazon esélyeknek, melyek az évek folyamában felmerülnek. A combinatióból azonban még valamit, és pedig egy igen fontos dolgot hagytam ki; a bankárdijakat a kötvények bevásárlásánál és a kölcsön elhelyezésénél; a bevásárlási bankárdijak minden esetre felmerültek volna: a kölcsönelhelyezési díjak pedig legalább a második esetben. Csak

gondoljuk meg azt, hogy minden 1%, a melylyel drágábban vásároltuk volna össze a papirokat, 5,817.883 frttal emelte volna a szükségletet, és 6%-os pénz mellett 349.173 frttal szaporodott volna a kamatteher; számítsunk vérmesen, vegyünk áremelkedésben és a bankárköltésben csak 10%-nyi emelkedést; és a kamatteher felszorodott volna 3,491.730 frttal: a 21,341.722 frt évi kamat helyett lett volna 24,833.152 és az évi megtakarítás már lelohadt volna 4,851.538 frtra; és most vegyük hozzá, hogy a 2,177.090 frt agió magától elesett; és marad valódi megtakarítás 2,674.448 frt. De e megtakarításból is még le kell vonnunk az egész kamatszükségletnek legalább is 1/4%-ját; ennyibe legalább is belekerült volna a szelvénybevéltással járó bankári, posta és egyéb költség; ez is tesz 62.083 frtot.

Ideát alkothatunk már most magunknak arról, hogy lehetséges volt-e eddigelé a conversió keresztül vitele; de különösen ideát alkothatunk magunknak arról, hogy ha e conversió a gróf úr terve szerint törlesztéses, és ily rövid idő alatt törlesztendő kölcsön mellett történik, hogy ma miként állottak volna fináncziánk.

Gondolhatunk majd ez adósság conversiójára, és azt szem elől ne is tévesszük; de csak akkor ha hitelünk a mostaninál még magasabb, sokkal magasabb niveaut ér el; gondolhatunk ez államadósság conversiójára, az azzal kapcsolatos teher leszállítására, ha majd effectív 3—4%-os pénzzel fogunk rendelkezni. El fogjuk-e éri? Én azt hiszem, hogy igen, és elérendjük nem mondom, hogy 2—3 vagy 10 év múlva; hanem elérjük ezt még e században, ha csak rendkívüli csapások nem érik hazánkat és rendkívüli körülmények nem zavarják fel Europa és a világ viszonyait. E reményre jogosít hitelviszonyaink története.

Egy az elmondottak után már elkésett kérdést intézek magamhoz: lehetséges volna-e már most az államadóssági járulék conversiójára gondolni? Nem jogosít-e fel minket erre a gondolatra azon körülmény, hogy már most az állam papírpénzkölcsönt is képes kapni, és pedig nem törlesztéses, hanem járadékkölcsönt és továbbánem 6%-os, hanem 6%-on alóli kölcsönt? A mi 5%-os járadékpapirunk és az osztrák 5%-os járadékpapir közt 11—12%-nyi árkülönbözet van; az első papir áll 89-en, az utóbbi papir 77—78-on. Ha a számítást a papirokat árfolyama alapján tesszük meg, találni fogjuk azt, hogy évente mintegy 2 millió frtot takaríthatnánk meg. És a conversiót azért még s

tartom lehetségesnek, mert számadásomba nem vettem fel bankár-provisiót; nem voltam tekintettel arra, hogy mi a bankároknak a járadékpapírt a felvett árfolyamnál olcsóbban tartoznánk eladni, és az osztrák rentét már a bankári díjra való tekintettel is minden esetre a felvett árfolyamnál drágábban tartoznánk megvenni.

Azonban egész más kérdés az, hogy nem lebetne-e már most a jövőre nagy conversiót előkészíteni? Nem lehetne-e már most némileg az utat egyengetni az által, hogy 5%-os rentéink ellenében osztrák rentét vásárolnánk; hogy akkor, mikor a conversió ideje elérkezik, mikor tehát csak ugyan számos milliót fogunk megtakarítani, hogy akkor a conversiót a velünk szövetségben álló országokra való minden tekintet nélkül hajthassuk végre? Nézetem szerint ez lehetséges volna; a kincstárnak ez ugyan ideiglenesen vajmi kevés hasznot hozna; sőt természetesen kárral járna, ha a visszavásárolt osztrák rentéket az osztrák állami pénztárnak, törlesztés gyanánt, azonnal be nem szolgáltatnók; de meghozná minden esetre azon eredményt, hogy még a valóságos conversió beállta előtt, legalább e tekintetben függetlenné tennők a mi pénzügyeinket Ausztria pénzügyeitől. Meghozná azt, hogy a conversió elérkezte idejében nem szorulnánk arra, hogy az államadósságot kész pénzben lefizessük, vagy akkor Ausztriával a conversió iránt egyezkedésbe bocsátkozzunk, a mely alkalommal féltő, hogy mi húzzuk a rövidebbet, és a mi jó barátaink szívesek lesznek valami ürügy alatt az általuk egyoldalulag tett szelvényadóemelést reánk tukmálni. És mi lovagias barátságos nép vagyunk: a szent békéért és jó barátságért sokat megteszünk.

De ideje lesz, hogy végezzünk az osztrák kormány kezelése által reánk háramlott adósságokkal; és hogy e kormányzat által reánk maradt adósságokkal később se legyen dolgunk; itt említem fel a 80 milliómos bankadósságot. E bankadósság az országot semmi szin és ürügy alatt nem terhelte; nem terhelte azt sem jogi, sem méltányossági szempontból. Határozottan és világosan ki is jelenti ezt az 1878: XXI. t. czikk. Midőn a törvényhozás mégis elfogadta az ez adósság iránt a két állam ministeriumai közt létrejött és alantabb részletezendő egyességet, ezt azért tette, „hogy Magyarország és ő Felsége többi királyságai és országai között függőben levő pénzügyi és gazdasági kérdések törvényes rendezése további késelelmet ne szenvedjen.“

A már érintett egyezmény tartalma ez: Az osztrák-magyar bank szabadalma idejére a két országot a nemzeti banktól megillető jövedelem a 80 milliómos adósság tőketörlesztésére fordítandó; a bankszabadalom lejárta alkalmával még fizetetlenül maradó tőkeösszegeből Magyarország átvállal 30%-ot, és azt köteles 50 egyenlő évi részletekben kamat nélkül az osztrák kormánynak lefizetni.

Ez adósságból eddigelé és pedig 1878-ban 251.081 frt 22 kr lett törlesztve. 1879-ben és 1880-ban a két államra semmi jövedelem sem jutott. Az említett törlesztés folytán a bankadósság leszállt 79,748.918 frt 78 kr-ra. A bankszabadalom tart 1887 december 31-ig. És ha a szabadalom akkor részünkről meg nem ujjíttatnék, a bankadósság évi 475—478 ezer frt közt fogja államháztartásunkat terhelni.

II.

Földtehermentesítés és örökváltság.

Mielőtt magára az adósságra átmennék, előre kell bocsátanom, miként csak is a magyar földtehermentesítésre és örökváltságra leszek tekintettel, mert budgetünkben csak is ez adósság szerepel; a horvát- és szlavonországi földtehermentesítés e helyütt figyelmen kívül marad, miután ez, az 1868-ik év kivételével, budgetünkben nem szerepel; ennek kezelése a horvát és szlavonországi autonóm kormányzat hatáskörébe tartozik. — Az állami budget technikája tekintetében még megjegyzem azt, miként ez adósság az államadósságok 2-ik czimét képezi, és csak is az 1871. és 1872. évi budgetekben van a hitel és pénztári műveletek közt felvéve.

Az 1848: IX. t. cz. az úrbért és azt pótló szerződések alapján gyakorlatban volt szolgálatokat (robotot), dézsmát és pénzbeli fizetéseket örökre megszüntetvén, „a magán földes urak kármentesítését a nemzeti közbecsület védpaizsa alá helyezi“ és intézkedik; „hogy a magán földes urak akkénti kármentesítése iránt, hogy az eddigi úrbéri tartozásokkal felérő érték részükre a közállomány által hiány nélkül kifizetessék, a legközelebbi országgyűlésnek részletesen kidolgozandó törvényjavaslat“ terjesztessék elő. — Az 1848: XII. t. cz. elrendeli az úrbéri javadalmak megbecslését. A becslésnél elvül kimondatik, hogy annak alapjául egyedül azon haszon szolgáljon, a mely az úrbérből az illető földes urakra valósággal hármlott, nem pedig azon teher, a melyet az azt szolgáltató alattvalók

viseltek. Az úrbéri hasznok a földes uraknak államkötelezvényekben fizetessenek meg. „A kötelezvények kifizetésére,“ — ez az 1848: XIII: 5. §-ának intézkedése — „a kincstári fekvő javak köttetnek le, s a ministerium felhatalmaztatik ezek alapján kölcsön eszközlésére, vagy az említett javaknak részletenkénti eladására. A mennyiben pedig az említett fekvő javak elegendők nem lennének, a kincstári és országos egyéb jövedelmek is azoknak kielégítésére hypothecául szolgálnak.“ Végre felhivatik a ministerium az eddig kötött úrbéri váltságokra nézve ezen törvény alapján a jog és méltányosság szerint intézkedni.

Az 1848: XIII. t. cz. a papi tizedet kárpótlás nélkül szünteti meg. A mennyiben a tized megszüntetése által a kisebb rendű papság némely tagjainak jövedelme is érdekelve van, és ezeknek ellátásáról gondoskodni kellend, — a kisebb rendű papság ellátása iránt törvényjavaslat készíttessék. A mennyiben a papi tized magán családok birtokába jutott, — az állam által leendő kárpótlásuk iránt szintén törvényjavaslat készíttessék.

Az 1848-iki magyar törvényhozás, mint láttuk, csak is a magánbirtokosokat akarta kárpótolni a vesztett úrbériségért; de kárpótlást kívánt adni az örökváltságosoknak is. A tized kárpótlás nélkül lett eltörölve; csak az alpapságot megillető és a magán birtokosok kezébe jutott tizedre nézve lett kivétel téve.

Tudva van, hogy a földtehermentesítés nagy és fontos művelétének szabályozását nem a magyar törvényhozás eszközölte; ezt az absolut hatalom végezte; de nem az 1848-iki törvényhozás intenciói szerint és az országnak kétségtelenül nagyobb megterhelésével. ¹⁾ — Kárpótlás rendeltetett nem csak a magán földes uraknak, hanem „az egyházi, kamarai, pénzalapi és alapítványi javaknak is.“ — Elrendeltetett a tized birtokába jutott magánosok kárpótlása. Az alsóbb rendű papság tized vesztéséért a kárpótlás évi járadékképen rendeltetett kiadatni. Az örökváltságosok felmentettek a még hátralékos, le nem járt váltsági összegek további fizetése alól; a már lejárt összegeket a földes úrnak megfizetni tartoztak; a már fizetett és hátralék gyanánt még kifizetni kötelezett

¹⁾ A földtehermentesítést szabályozzák Magyarországon a bir. törvénylapban 39 és 42. sz. a megjelent 1853. marcius 2-án kelt nyiltparancsok; Erdélyben az 1854. június 21-én kelt és a bir. törvénylapban 151. sz. a megjelent nyiltparancs.

váltságösszegekre nézve semmiféle kárpótlást nem követelhettek. — A jogosultak azonban a hátralékos és még le nem járt váltsági összegekre néze a meghatározott kárpótlások arányában igényt támaszthattak. Az országos kárpótlás tisztán az úrbéri birtokra szorított. A maradvány és írtványföldek megváltandókul jelentettek ki; de a váltsági összeget maguk a birtokosok országos közbenjárás nélkül tartoztak fizetni. A nem úrbéres telkeken ültetett szőlőket terhelő tartozások a birtokon továbbra is megmaradtak; e terhek azonban megválthatóknak jelentettek ki.

Az úrbéri telkek kárpótlásánál alapul az úrbéri tartozás vételtett. A tartozás és ennek megfelelően a kárpótlási összeg megállapításának alapjául szolgált Magyarországon az 1843/4-iki országgyűlés által a közterhek elosztása végett foganatosított összeírás, — Erdélyben pedig az 1819—1820 években foganatosított községi összeírás és osztályozás.

Magyarországon a megyék az érintett alapon 8 osztályra lettek felosztva. Az első 7 osztály ismét 3 alosztályra, a 8-ik osztály pedig 2 alosztályra. Minden telek után a kárpótlási tőke osztályzatához képest lett megállapítva. A kárpótlás maximuma egy telek után 700 pfrt vagyis o. értékű 735 frt; minimuma 300 pfrt vagyis osztrák értékű 315 frt. Minden zsellértelek után a kárpótlási összeg 50 pfrt, vagyis o. értékű 52 frt 50 kr.

Erdélyben a kárpótlás terület szerint történt, és a községek az említett összeírásban III. osztályba lévén felosztva, a kárpótlás is a III. osztálynak megfelelőleg lett megállapítva. Kárpótlandó évi járadékul megállapított minden 1600 □ öl belsőség és külsőség után az I-ső osztályban 1 frt 10 kr; — a II-odik osztályban 1 frt; a III-ik osztályban 50 kr ppénzben. A kárpótlási tőke az évi járadék huszszorosát teszi. Oly úrbérek után, melyek iránt határozott szolgáltatási, illetve megváltási szerződések léteztek, a kárpótlás a kikötött teljesítmények után történt, a mennyiben ez alapon az általánosan kirendelt kárpótlási összegnél kevesebb kellett. Különös kárpótlás járt a megszüntetett tizedért.

A Székelyföldön a földtehermentesítési kárpótlást a magyar kormány 1868-ban újabban szabályozta azon indokból, mivel a Székelyföldön tized nem létezett, hanem helyette sokkal nagyobb volt a kézi és szekeres napszámok mennyisége; és miután a székelyföldi

birtokosok a tized kárpótlásban nem részesültek, az erdélyi egyéb birtokosokkal szemben hátrányt szenvedtek.

Ezen kormányi intézkedés szerint minden 1600 □ öl után a tizedkárpótlással együtt I. osztályu urbéri községben 36 frt o. é.; II. osztályu urbéri községben 30 frt o. é.; III. osztályu urbéri községben 24 frt fizetendő kárpótlási tőke gyanánt; egyszersmind feljogosítottak azok, kik csak a terület szerint kárpótlásban részesültek, a 3 urbéri osztály szerint 12 frt, illetve 9 frt, illetve 6 frt o. é. pótkárpótlási tőkét kérni. Ha a telek területe kisebb volna, semhogy azért 50 frt járna és ha e telekkel belsőség van kapcsolatban, az, zsellértelek gyanánt kárpótlendő, a keve ebbel kárpótolt a kárpótlási összegnek 50 frtra kiegészítését kérheti.¹⁾

A magyar törvényhozás az absolut hatalom által mellőzött örökváltságosok kárpótlása iránt az 1868: XXXIII. t.-cikkben intézkedett. E törvényben alapelvül kimondatott, hogy kárpótlás adatik az urbéri örökváltsági szerződés értelmében lejárt és tényleg befizetett tőkerészletekért, melyek után azonban kamat nem jár. A kárpótlás mérve és kiszámítása tekintetében határozók a földes urak részére országosan megállapított kárpótlási összegek.

A földtehermentesítés külön és alapszerűen kezeltetik; külön jövedelmi forrással rendelkezik. Ez adósság jövedelmi forrása az egyenes adók mellett kivetett földtehermentesítési pótlék. A mennyiben e jövedelmi forrás a földtehermentesítés szükségleteit nem fedezi, az állam az alapnak kamatozó előleget ad.²⁾

1868-ban az állam a földtehermentesítési alapot 2.748,081 frttal segítézte; de 1869 óta az alap jövedelmei a szükségletet nemcsak fedezték, hanem mindig meg is haladták; úgy hogy az alap azon helyzetben volt, évről-évre a kapott előlegekre törlesztéseket tenni. Adatul szolgáljanak a következő tények. 1869—1874-ig az alap felesleges jövedelmeiből állami előlegek tőke és kamat fizetésére fordított 6.764,714 frt. 1874-ik év végével az államnak

¹⁾ 1868. évi augusztus hó 12-én kelt bel- és igazságügyministeri rendelet, 1868-iki rendeletek tára II. kiad. 395 lap.

²⁾ A kárpótlások fedezete iránt 1854. január 16-án kelt patensek. (Bir. törvénylap 22. sz.) E patensekben előirányozva van, hogy az esetre, ha a rendes adók mellett kivetett pótlékok a szükségletet nem fedeznék, az arra alkalmas indirect adók mellé is pótlékok vettessenek ki. De ezen jogositvány nem használtott.

az alap elleni tőke és kamatkövetelése kitétt 17.920,263 frtot: 1880-ik év végével ez állami követelés leszált 2.007,401 frtra. — Az alap a 6 év alatt nemcsak megfizette a folyó 5%-os évi kamatot, hanem a kamaton túl még 15.912,862 frt tőkét, illetve tőkésített kamatot is törlesztett. Kétséget sem szenved, hogy az 1881-ik év végével az alap jövedelmi forrásaiból az állami előlegeket teljesen visszafizette, mert az alap jövedelmi forrásaira nézve: a földtehermentesítési pótlékok tekintetében semmi változás sem történt.¹⁾

A jogositottak kárpótlásul 5%-al kamatozó kötvényeket kapnak; 10 frton alóli és kötvényadásra nem alkalmas kisebb összegek készpénz-kiegyenlítés alá esnek. A kamatok félévenként fizettetnek, a tőketörlesztés a megállapított törlesztési tervek szerint eszközöltetik. A kamatokat 7%-os állami adó terheli. Az alpapságnak tizedkárpótlásban, a tőkefizetés mellőzésével, készpénzbeli fizetés alá eső évi járadék adatik.²⁾

A törlesztési tervek az 1857. évi június 7-én, illetőleg 1866. évi május 6-án kelt udvari rendeletekkel lettek megállapítva. Ezen tervek elseje szerint a záradék nélküli magyarországi kötvények, melyek a tervben 135.539,000 frtra vannak felvéve, 1857. évi október 31-től — 1897. évi október 31-ig félévenként tartaudó sorsolás útján terlesztendők. A második terv szerint a magyarországi 1867-iki záradékkal ellátott kötvények, melyek 53.684,000 frttal vannak előirányozva, 1867. évi október 31-től — 1907. évi október 31-ig felében kisorsolás, felében tőzsdei vásárlás útján; — az erdélyi 70 millióra előirányzott kötvények pedig 1866. évi július 1-től — 1916. évi június hó 30-ig felében kisorsolás, felében pedig tőzsdei

¹⁾ Az alap által teljesített tőkevisszafizetések 1869: 387,705 frt; — 1870: 900,596 frt; — 1871: 476,925 frt; — 1872—1874 tőkevisszafizetés nincs; — 1875: 1.026,566 frt; — 1876: 2.756,608 frt; — 1877: 2.882,750 frt; — 1878: 3.078,939 frt; — 1879: 2.943,172 frt; — 1880: 2.311,152 frt. — A szövegben állítottakra nézve l. különösen az államszámvevőszék részletes jelentését, 1875-re 80. lap; 1880-ra 90. lap. — Az 1868—1877 évekre terjedő adatokra: zárszámadási bizottság jelentése az 1868—1877-ik évek eredményeiről 1880/81. irományok 10. köt. A zárszámadási bizottság által az alap által tett fizetésekre összeállított kimutatás megtalálható Láng Lajos művében is: A magyar és osztrák államháztartás 1868—1877-ig 39. lap.

²⁾ 1854. január 11-iki nyiltparancsok 5. §. Ezen nyiltparancsokban elvül kimondatik, hogy a kárpótlásokat minden ország maga tartozik fizetni; de a kötvények az összállam garantíájá alatt állanak.

vásárlás útján törlesztendő. A fennálló sorsolási tervek, csak 259.223,000 pfrtról, vagyis o. é. 272.184,150 o. é. frtról kiállított kötvényekre vonatkoztak: a tartozás mennyisége azonban a törlesztési tervekben felvett összeget 1879-ik végéig 20.053,270 pfrttal, vagyis o. é. 21.055,938 frttal meghaladta: és miután az adósság a még várható kiutalásokkal a törlesztési tervekben felvett tartozás 23.700,000 pfrttal, illetve mintegy 25 millió o. é. frttal fog meghaladtatni; a pénzügyminister az 1880: IX. t.-czikkkel feljogosítva lett, hogy az előbbi törlesztési terveket épségben tartsa: a terveken túl megállapított adósságokat pedig a törlesztési tervekben előirt határidőkön belül egyenlő félévi kamat és tőkefizetésre alapított terv szerint egészen tőzsdei vásárlás útján, vagy a menyiben ez kivihető nem volna, sorshuzás alapján törlessze.¹⁾

Már említettem volt, hogy a fennálló szabályok szerint a földtehermentesítés külön alap gyanánt kezeltetik, és külön jövedelmi forrásokkal rendelkezik. Felhoztam volt azt is, hogy az alap részére rendelt jövedelmek, nemcsak hogy elégségesek az alap évi terheinek fedezetére, hanem még felesleget is adnak; és hogy a jövedelmi feleslegek által az alapnak 1881-ik év végével abban a helyzetben kellett lennie, hogy a kapott államelőlegeket kamatostúl megtérítse. Az alap 1881. végével tehát állami előlegekben mivel sem tartozott, a bő jövedelmi forrásokon túl még kintlevő activákkal, jövedelmi hátralékokkal is rendelkezett;²⁾ ezen szerencsés helyzetnek tehát azt kelle logícusan eredményeznie, hogy vagy az alap jövedelmei szállíttassanak le, tehát a földtehermentesítési pótlék reducáltassék, vagy pedig a jövedelem megtartásával a földteher-

¹⁾ 1878/81. képv. irom. XIII. köt. 254. a hivatkozott törvény indokai. Az országgyűléshez 1879. okt. 28-án beterjesztett törvényjavaslatban (1878/9 irom. IX. 335.) a pénzügyminister a földtehermentesítési adósságot és pedig a záradékkal el nem látott adósságot az 1880. jan. 1-től számított 50, és a 67-iki záradékkal ellátott. nemkülönben az erdélyi adósságot 1880. jan. 1-től számított 60 év alatt javasolta törlesztetni. A minister e javaslata ellenzésre talált, az abban rejlő állítólagos szerződésszegés folytán. A minister javaslatát visszavette, és ennek helyébe beadta az országgyűlésen el is fogadott azon javaslatot, mely a megállapított törlesztési terveket érintetlenül hagyja; de az évenként tőketörlesztésre szükséges összeget 5⁰/_o-os járadékokkal rendeli beszerezni.

²⁾ 1880-ik év végével a hátralékok tesznek 9.106,127 frtot. Részletezés I. füz. 24. lap.

mentesítési adósság törlesztése gyorsíttassék. Az eljárás egyike vagy másika következik az alapszerű kezelésből. De sem az első, sem a második eljárásra nem számíthatunk. Ugyanazon 1880. IX. t.-cikkkel, mely a földtehermentesítési adósság törlesztési ideje iránt intézkedik, ugyanazon törvényezikkel a pénzügyminister fel lett jogositva, hogy a földtehermentesítési kötvények kifizetésére szükséges összegeket 5°.-os papíráradék kibocsátása által szerezzze be.

A földtehermentesítési adósság tehát terv szerint fog törlesztetni; a földtehermentesítési alap kapni fogja továbbra is a maga jövedelmeit, bár arra ma már semmi szüksége. Midőn a törvényhozás sem a jövedelmek leszállítását, sem az adósság kifizetésének gyorsítását czélba nem vette, sőt ez adósságnak lassanként fogunatosítandó conversióját határozta el; ezt nem az alap érdekében tette, hanem tette az ország egyéb terheire való tekintettel, melyek parancsolólag követelik, hogy az állambháztartás tökevi visszafizetésekkel ne terheltessék. Régi pénzügyi szabály az, hogy valamely adósság javára meghatározott jövedelem lekötésének nincsen semmi értelme. Ha az adósság javára lekötött jövedelem annak fizetésére nem elégséges, az állam a hiányt egyéb jövedelmekből kénytelen pótolni; midőn pedig a lekötött jövedelem a meghatározott szükségletre már általában nem, vagy legalább oly nagy mérvben nem kívántatik, az állam azért arról a jövedelemről, ha arra más célokból, más terhek miatt szüksége van, le nem mond. A magyar államnak feltétlenül szüksége van azon jövedelmekre, a melyek földtehermentesítési pótlék czimén befolyanak, nem fog, és nem is mondhat le e jövedelemről vagy ennek egy részéről pénzügyeinek megzavarása nélkül, — és hiu remény volna tehát most, — és még hiu remény lesz sok időre a földtehermentesítési pótlékok leszállítására számítani.

A földtehermentesítési adósság a budgetből 1916-ban véglegesen el fog tűnni; és abban e czimen csak az alpapságnak a tízed kárpótlása fejében járó évi 109,548 frt 26 kr fog szerepelni. Azonban ez adósság helyett a budgetet az 5°.-os papíráradék fogja terhelni azon különbséggel, hogy ez újabb adósság, a mint a viszonyok még most állnak, a budgetet nagyobb mérvben fogja terhelni. A megterheltetés nagyobb volta két irányban fog a budgetben jelentkezni: a kamat teherben, miután az új adósság magasabb ösz-

szegü leend, és a régi adósság után élvezett adójövedelem megszüntében. A conversióból az államra tehát eddigelé csak teher háramlík, és az ily conversió nem is a pénzügyileg helyes és fontos conversió, hanem csak olyan kisszerű, ideig óráig alkalmazásba vehető pénzügyi művelet, melyet az államra a helyzet kényszerűsége reáráthat; de a melyet pénzügyi, követendő például felállítani, valamint a magános, ugy az államgazdálkodásban sem lehet. Az 1880-ik évben a pénzügyminister a kapott meghatalmazással nem élt; de 1881-re azt már igénybe vette.

Befejezésül ez adósság állására vonatkozólag, a következő adatok szolgáljanak.

Az adóssági tőke 1867. év végén 234,295,260 frt, — az 1880. év végén 224,136,162 frt. Az utóbbiból 222,581,299 frt kötvénnyel van fedezve, — 1,854,863 frt pedig meg van állapítva, de kötvénnyel még fedezve nincs. A terhelő hátrálékok közt ez adósság 1880-ik év végével 2,363,112 frittal szerepel.

Az adósság törlesztésére tetteleg fordított:

1868.	2.250,801 frt.	1875.	4.394,602 frt.
1869.	3.177,840 „	1876.	4.010,837 „
1870.	2.370,501 „	1877.	4.112,605 „
1871.	4.018,371 „	1878.	4.455,966 „
1872.	3.021,582 „	1879.	4.333,314 „
1873.	3.067,845 „	1880.	4.759,652 „
1874.	4.295,750 „		

Kamat és kezelési költségére fordított:

1868.	13.689,155 frt.	1875.	12.718,784 frt.
1869.	12,115,923 „	1876.	12,530,620 „
1870.	12,611,519 „	1877.	12,478,443 „
1871.	12,958,450 „	1878.	12,166,151 „
1872.	13,108,106 „	1879.	11,895,648 „
1873.	12,924,340 „	1880.	11,655,739 „
1874.	13,087,681 „		

A kötvények állulékában előforduló változásokat a következő táblázat tünteti ki: ¹⁾

¹⁾ Állami költségvetés 1882-re. Részletezés I. füz. 59. l. — A tőke és kamatfizetési kimutatások a zárszámadásokból vannak véve.

	szaporodás	apadás
	forint	ppénzben
1868. . . .	1.438,190	2.341,820
1869. . . .	2.972,550	2.944,150
1870. . . .	4.813,760	2.390,300
1871. . . .	5.371,880	4.006,450
1872. . . .	4.158,010	3.237,250
1873. . . .	5.603,190	3.146,150
1874. . . .	1.273,970	2.964,490
1875. . . .	1.337,270	4.367,490
1876. . . .	916,100	4.080,680
1877. . . .	1.175,440	4.190,460
1878. . . .	1.264,820	4.759,740
1879. . . .	487,490	4.489,840
1880. . . .	211,030	5.121,140

III.

Szőlődézsma-váltság.

Midőn a földtehermentesítési adósság alapját előadtam, kiemeltém volt azt, hogy a nem úrbéres földeken ültetett szőlők terheit az absolut hatalom továbbra is fenntartotta, és ezen terheket csak megválthatóknak jelentette ki. A magyar törvényhozás a szőlőket terhelő tartozásokat 1869-ben kezdődő hatálylyal megszüntette; azokat állami közbenjárás igénybevehetése mellett a birtokosok által megváltandóknak jelentette ki. Ezen megváltáson alapul a magyar államnak „szőlődézsma-váltság“ alatt ismert adóssága.

A szőlőket terhelő tartozásokat a birtokosok tartoznak megváltani, és kötelesek a váltsági összeget vagy egészben egyszerre lefizetni, vagy annak részletekben törleszthetésére igénybe vehetik az állam közvetítését. Midőn az állam közbenjárása igénybevéttetik, a földesur a megállapított kárpótlást „jelzálogi váltsági kötvények“ -ben egyszerre kikapja; a váltság-kötelezettek pedig kötelesek azt, 1869-től számított 22 év alatt egyenlő félévi tőke és kamatrészletekben megfizetni. Az évi részlet a tartozás 8%-ában van megállapítva; ebből esik 2½% tőkefizetésre, 5% kamatra, és ½% kezelési költségre. A félévi részletek előre fizetendők. A hátralékok

után 6% késedelmi kamat jár, és az egyenes adók módjára hajtatnak be. A többletfizetés csak az esetre van megengedve, ha a váltságkötelezett egész hátralékos tartozását egyszerre kifizeti, és ezt teljes névértékben elfogadandó váltsági kötvényekben is teheti. Többletfizetés esetén az államot illető $\frac{1}{2}\%$ kezelési költség a többletfizetésnél nem számítható. A váltságtőke és járulékaik az illető szőlőbirtokos ellenében bekebelezetnek és rangsorozatban a jelzálogos hitelezők követeléseit megelőzi. Az állam a váltság-kötvényeket félévenként tartandó sorsolás útján váltja be. A kötvények 5%-os szelvényekkel vannak ellátva; a szelvények félévenként utólag, 7% állami adó levonása mellett, váltatnak be.¹⁾

A váltsági igények bejelentésére, elvesztésének terhe alatt, véghatáridőül 1879. évi május 29-ike lett kitűzve. Kivételt képeznek oly szőlőbirtok iránt támasztható igények, melyek iránt per folyik; ha a per 1878. évi május 28-ig jogérvényes elintézését nem nyert; továbbá azon szőlők, melyeket a tulajdonos írott szerződés mellett azon határozott és világosan kifejezett feltétel mellett adott által, hogy azok bizonyos évek múlva, vagy bizonyos időben reá vissza szálljanak. Ezen szőlőkre nézve is a bejelentési határidő egy évben van megállapítva; de ezen határidő a peres szőlőkre nézve a per jogérvényes elbírálásától, — a tulajdonosra visszaháramolható szőlőkre nézve pedig a szerződés lejártától, illetve a földbirtokos visszaválthatási jogának lejártától számítatik.²⁾

A szőlőváltsági művelet, a kiutalásokat tekintve, nagyban és egészben befejezettnek tartható.³⁾ A törlesztés az állam részéről

¹⁾ 1868. XXIX. 1870. XX.

²⁾ 1878. VII.

³⁾ Szőlőváltsági kötvényekben kiutaltatott:

1870.	6.615,250	frt.
1871.	9.405,070	"
1872.	3.686,580	"
1873.	2.251,650	"
1874.	1.137,070	"
1875.	681,370	"
1876.	571,330	"
1877.	478,130	"
1878.	189,480	"
1879.	276,480	"
1880.	115,590	"

1871. január 1-én vette kezdetét, és 1890-ben az egész adósság törlesztve leend. A szőlődézsma-váltásági művelet által keletkezett adósság maximuma 26 millióra tehető.

A számvnevőszék már az 1870-iki zárszámadások mellett be-terjesztett jelentésében felemlíti, hogy a pénzügyministert a hátralékok azonnal behajtása iránt erélyes intézkedésre hívta fel. 1.187,392 forintot kellett volna a váltáság-kötelezetteknek 1870-ik év végeig befizetni, és tetteleg csak 34,946 forintot fizettek be. A hátralékok évről-évre szaporodtak, szaporodtak azon előlegek is, a melyeket az államnak a kötvények beválthatása végett adni kellett. A hátralékok 1879. év végével tőkében 7.702,896 fortra felszaporodtak, és kamatban 1.010,079 fortra; az állami előleg ugyanakkor 3.167,834 fortra ment. A tetemes hátralékok rendezését és behajtását czélozza az 1880: VII. t.-czikk, rendelvén, hogy a hátralékos váltáság-kötelezettek 1880. évi január 1-től fogva az évi részletek készteszerését tartoznak fizetni mindaddig, míg hátralékos tartozásukat ki nem fizették; másrészt a törvény azon könnyítést állapítja meg, hogy a késedelmi kamatok és tőkehátralékok után késedelmi kamat csak az esetre jár, ha a váltáság-kötelezettek az újabban megállapított részleteket sem fizetnék pontosan. ¹⁾

Az 1880: VII. t.-czikk legalább 1880-ra a helyzetet nem változtatott; a dézsma-váltáság kamatoztatására és beváltására szükséges összeget az állam 820,596 forinttal tartozott pótolni. ²⁾

Ez állami adósság állása az 1880-iki zárszámadások szerint következő:

¹⁾ A pénzügyministerium részéről a hátralékok felszaporodása a törvénynek alapul szolgált törvényjavaslat melletti indokolásban különösen azzal motiválja, hogy a megállapítások későn következtek be, és miután a fizetések már 1869-ben vették kezdetüket, a váltáság-kötelezettekre egyszerre tetemesebb részleteknek kilizetése esett. Kétségtelen, hogy e ténynek is része van a hátralékok felszaporodásában; de nagy része van ebben a pénzügyi bizottságban az 1882-iki államköltségvetés tárgyalásakor felhozott azon körülménynek is, hogy sok helyütt a becslések túl magasak voltak, és a birtokosok a túl magas összeget nem képesek fizetni.

²⁾ A kiadás volt	2.143,215	frt.
a tetteleges bevétel	1.322,619	„
a közigazgatásilag előírt bevétel	3.447,250	„

Az adósság térszen összesen	18.360,644 frt,
ehez terhelő hátralék	336,797 .
továbbá állami előleg	4.048,430 .
	<hr/>
összesen	22.745,871 frt,

ez ellenében tartoznak a váltásággö- telezettek tőkében	21,923,182 frrtal
	<hr/>
az államnak vesztesége tehát	922,689 frt.

Ezen veszteség ellenében azonban activának kell felvenni a dézsmaváltás után járó egy milliónyi kamatot. ¹⁾

Az állam által előlegben adatott, a krajczárok kihagyásával:

1870.	363,539 frt.	1876.	640,838 frt.
1871.	438,677 „	1877.	941,957 .
1872.	582,809 „	1878.	9,006 .
1874.	90,463 „	1879.	584,985 „
1875.	176,873 „	1880.	820,595 „

1873-ban a szükségletnél több folyt be 601,316 frrtal.

IV.

Maradvány- és irtványföldek váltása.

A maradvány- és irtványföldek tekintetében, az absolut hatalom intézkedése ellenében, a magyar törvényhozás által az 1871. LIII. törvénycikkkel azon változás állapotított meg, hogy a birtokosok váltásági tartozásaiak kifizetésére az állam közbenjárását vehetik igénybe. A földes urak kielégítésére a váltásággötelezettek tartozásainak kifizetésére és biztosítására nézve ugyanazon szabályok állanak, melyek a szőlőbirtok tekintetében az 1868: XXIX. törvénycikkben megállapítottak. Az állam az e nemű tartozásokat 22 év alatt fizeti ki: a kötvények beváltása azonban felében tőzsdéi vásárlás, felében kisorsolás által történik.

¹⁾ Zárzámadási részletezés I. füz. 34. lap. Meghagytam a szövegben 21.923,182 frt; tetteleg ezen összeg 10000 frrtal kevesebb; és természetesen a veszteség 10000 frrtal nagyobb. A tévedés könnyen kideríthető, ha az I. jegyzetben foglalt felállítás a 28. lap I. a) rovattal, vagy a 31. lap I. b) rovattal összehasonlítottatik.

Az alapnak állása 1880-ik évi zárszámadás szerint következő:

Kötvénytartozás	1.527.660	frt.
Terhelő hátralék	16,691	„
Állami előleg	69,436	„
Összesen	<u>1.613,787</u>	frt.

Ez ellenében az alap activái 1.619,650 frt. A váltáság-kötelezettek hátralékai tesznek 174,698 frtot.

PÓLYA JAKAB.

VEGYESEK.

† **Joseph Garnier.** A párisi „Société d'Économie politique” állandó titkára s egyik alelnöke, Garnier, múlt év szeptember 25-én régi szivbajban elhunyt. Sokan ismertük az ő jóságát, kifáradhatlan szívességét, a kik a párisi nemzetgazdák köreiben és estélyein megfordultunk; mindnyájunknak bizonyára élénken marad emlékezetünkben az ő nyílt, őszinte, barátságos modora, derült világnézete, s az az élénkség, melylyel élete utolsó perczeig kísérte a közgazdasági eszmék újabb és újabb térfoglalását.

Garnier 1813-ban született, s 1881-ben halt meg. E hosszú élet körén belől ő folyton tanult és tanított. 1830-ban jött az Alpes Maritimes egyik igénytelen községéből Párisba, lett ott Blanqui tanácsára a kereskedelmi iskolának előbb növendéke, majd ismételtetője, titkára és tanára. E foglalkozásában folytonos érintkezésbe jött a közgazdaság legkitünőbb mestereivel, az irodalommal, s 1835-től a Nationalban, majd később a „Cours d'économie industrielle”-ben érvényesítette nézeteit. Ez időtájban jelent meg Mac Culloch kereskedelmi szótára Angliában, s midőn annak hason másának szerkesztése tárgyában kért Guillaumin tanácsot Blanquitól, az őt egy — mint Garnier maga fejezte ki magát — „közgazda-legény”-hez : Garnierhez utasította. Ez összeköttetés állandó maradt. Guillaumin nemcsak e vállalatot fejezte be sikerrel, de 1841-ben megindította a „Journal des Économistes”-t is, a melyet 4 év mulva Garnier vett át, s melyet 1845-től 1855-ig és 1866-tól 1881-ig szerkesztett. Az utolsó füzet, melyet még ő állított össze, — kivéve az ő közbejött halála miatt róla szóló cikkeket — az 1881. októberi volt.

A „Journal des Économistes” nemsokára megteremtette a „Société d'Économie politique”-ot. 1842. november 15-én volt az

első havi ebéd. Csak öten voltak jelen : Guillaumin, Daire, Darnis, Blaise és Garnier. De a kezdet életrevaló volt. Elnökségét Dumoyer és Passy fogadták el, Garnier a titkárságot. Az ő fíradhatlan buzgóságának volt eredménye a társulat fokozatos emelkedése. Egymásután léptek be abba a közgazdasági irodalom legkitünőbb francia művelői; találkozási helye lett ez a közgazdaság érdekeiért hevülő lelkeknek, s mint ilyen, természetes központja mindazon támadásoknak, a melyek a közgazdaságtan nevében 1848-ban a socialis, 1852 után pedig III. Napoleon abszolút kormánya ellen tétettek. Ez ebédeknek, a társas összejöveteleknek központja, lelke Garnier volt. Mindnyájan, kik ez estélyeken megfordultunk, emlékezhetünk az ő gondos figyelmére. Ő nem akarta szabályok, ügyrend stb. által megkötni a társaságot, ő praecisirozta a vitákat, és az ő — hogy úgy fejezzük ki magunkat — atyai gondoskodása volt az, a mely úgy a társaság tagjai, mint a meghívott idegenek részére oly kellemessé tette ez összejöveteleket.

Az ő működése azonban távolról sem volt a „Journal des Économites“-re szorítva. Részt vett azon mozgalmakban, a melyeket Bastiat az angol Cobden-féle free trade league mintájára akart meghonosítani Francziaországban, mint később tevékeny részt vett a „béke barátainak“ inkább jóakaratu, semmint praktikus becsü agitatioiban; 1846-ban az „Ecole des Ponts et Chaussées“-ban a nemzetgazdaságtan tanára, 1876-ban senatorrá lett, mind azt haláláig folytatván.

Hogy mily merev és határozott volt nézeteiben, arról egész élete ad tanubizonyságot. 1848-ban az akkor uralkodó socialistikus áramlat ellen — igen gyakran élte veszélyeztetésével — lapot szerkesztett, felolvasásokat tartott, ép úgy, mint a hogy hirdette má-1836-ban a polgár királyság fénykorában, republikánus elveit; mint a hogy szidalmazta 1871-ben a commune legnagyobb vérengzései alatt bent Párisban a „Journal des Economites“-ban — a nélkül, hogy a veszélyektől megrettent volna — a Commune eszméjét és vezéreit.

Ép ily határozott és ép ily merev volt tudományos meggyőződéseiben. Ugy tartották, és ő is úgy tartotta magát, mint a nagy nemzetgazdák tanainak védelmezőjét. A nagy angol közgazdákat ő fordította s részben fordíttatta le francziára; Malthus elveinek buzgó terjesztője volt, és — a mint Léon Say mondotta róla szép emlék-

beszédében — valóságos conserválója volt e tudomány főbb mestereinek. Egy kissé az elfogultság rovására lehet írni, ha a párisi közgazdasági társaságban ő ezekkel egy sorban említettik. Leghangosabban bizonyára ő maga tiltakozott volna ez ellen, — és pedig annál jogosabban és helyesebben, mert hisz ő soknemű számos munkáiban épen azt jelöli ki saját maga feladatául, hogy e mesterek eszméit populárizálja és terjessze.

Elég feladat, ha valaki annak megfelelni képes. És talán senki sem volt annyira képes megfelelni, mint ő. Mintegy teremtvé volt arra. Elméje, — ha nem is tulságos keretű arra, hogy új igazságokat fedezzen fel. — de minden esetre elegendőleg penetráns arra, hogy e nagy írók szellemébe teljesen behasson; gondolkodása tiszta, logikája zavartalan, világos; előadási modora — mind a tanzséken, mind az irodalomban, mind a társaságban átlátszó, folytonosan praecis. Elméje nem volt mesterségesen tulterhelve a mások conclusióival: de meg tudta találni az igazságot, és ki tudta azt fejezni tisztán, határozottan, világosan.

Ezen tulajdonságok mintegy indicálták, — a mi tényleg be is következett, — hogy t. i. főmunkája, mely legtovább fent fogja tartani nevét, épen egy tankönyv legyen. A „*Traité d'Économie politique*“ valósággal a legkitünőbb tankönyvek egyike. Tavaly jelent meg nyolczadik kiadása. Világos, tiszta, átlátszó modorban vannak itt összekötve a tudomány vívmányai; nem eredetiségre, hanem azon — magasabb értelemben vett — compilatióra törekszik Garnier, hogy mindazt megismertesse az olvasóval, a mi a dolog lényegéhez tartozik; úgy, hogy a felesleges részletekkel mesterségesen tulömlött és épen ezért majdnem egészen élvezhetetlen német tankönyvek után valóságos lelki gyönyör az ő világos, tiszta, áttetsző gondos művét lapozgatni.

Ez, aztán a „*Nemzetgazdasági Szemle*“, s végül a nemzetgazdasági társaság megalapítása oly érdemek, melyek feledhetlenekké teszik Garnier nevét, nemcsak előttünk, kik e névtől az ő rokonszenves, vonzó egyéniségének emlékét sem tudjuk elválasztani, hanem mindazok előtt is, kik a közgazdasági eszmék haladása és terjedése iránt élénk érzékkel bírnak.

Béke hamvaira!

Gy. E.

A magyar főváros emelkedése. (Budapest főváros az 1881-ik évben. A népleírás és népszámlálás eredményei. Irta *Kőrösi József*, a fővárosi statisztikai hivatal igazgatója. Budapest 1881. Ráth Mór bizománya. Budapest főváros statisztikai hivatalának közleményei. XV. köt. Ára 1 frt 25 kr. 175 l., számos táblázattal.)

A legutóbbi népszámlálás eredménye nagyban s általában véve, nem volt kedvező hazánkra. Kulturalis s nemzetgazdasági emelkedésünknek egyik legfőbb hátráltatója a népesség csekély száma, tovább is megmaradt. Az emelkedés számban alig észrevehető. 1870-ben Magyarország lakossága 13.219,413 volt, az 1880-ki számlálás szerint pedig 13.728,622 s még a csekély különbség is nagyon elenyészik, ha megjegyezzük, hogy az 1870-ki adatban az akkor még önálló határőrvidék nincs beszámítva.

A népesség e lassu, csaknem megdőböntő hullámzását különféle ragályos bajok s másnemű csapások némileg megmagyarázzák, de mindenesetre érdekes tünet marad ez, összehasonlítva azon, itt részletesen kimutatni nem szándékozott tüneténnyel, hogy a nagyobb városok népessége általában jelentékenyen gyarapodott, sőt a valódi emelkedés tulajdonkép csak itt észlelhető, míg a vidéki lakosság száma csekély kivétellel apadt, s különösen a keleti s éjszaki megyékben szembetűnőleg.

Ezt az általános jelenséget, a városi elem gyarapodását leginkább szemtűnő módon illusztrálja Budapest népesedésének gyarapodása. Nagyban véve e számok valóban feltűnőek. A legelső ismert népszámlálás szerint 1787-ben, tehát mintegy száz évvel ezelőtt, a főváros területén 50,009 lélek lakott, 1820-ban 78,599, 1840-ben 107,240. Innen kezdve a gyarapodás igen gyors. 1850-ben 143,289, 1857-ben 187,891, 1870-ben 270,476, 1881-ben 370,767. Az utolsó három évtized alatt tehát az évi átlagos szaporodás $3\frac{1}{2}$ százalékot tesz, melyhez hasonló gyorsasággal Európában igen kevés nagy város népesedett meg. Jelenleg már csak 12 város van egész Európában, melynek népessége Budapestet túlhaladja, és pedig : London 3.829,751, Párizs 2.091,565, Berlin 1.122,385, Bécs 726,105, Szt-Pétervár 669,741, Moszkva 601,969, Glasgow 558,958, Liverpool 553,988, Nápoly 461,571, Birmingham 402,296, Madrid 400,351, Varsó 379,763 lakossal.

Nem szükség olvasóink előtt külön felemlitenünk, hogy a

népesség gyors emelkedése főképp a Duna bal oldalán fekvő városrészekre esik, melyekben az 1787-ki összeszámlálásnál még kevesebb ember lakott, mint a testvérvárosban, míg most amannak lakosságát mintegy 4-szer múlja felül. Az 1—3. kerületben ugyanis 76,814, a többiben 287,673 ember lakik, míg pl. 1840-ben amott 38,974 lelket, Pesten 68,266-ot számítottak. Ennek megfelelően a népes utcák is mind a pesti oldalon vannak, s magában a király-utczában 9559 lélek van, mint valami közepszerű magyar városban.

Kőrösi József, ki hivatásánál fogva Budapest népszámlási adatait feldolgozta, idézett művében főképp a lakásviszonyokat tüntette fel, egy később megjelenő második füzetre hagyva a népszámlálás eredményeinek más tekintetben való kimutatását. E szempont első sorban ugyan társadalmi jellegű, mindamelllett érdekes lesz a főbb adatokat itt is felemlitenünk. A lakott telkek száma a városban 10,145 s ezeknek mintegy két harmada (6411) földszintes házból áll. Budapesten (főképp a Duna jobb oldalán) 199 oly utca van még, hol egyetlen emeletes ház sincs. Tisztán e számot tekintve, a lakásviszonyok a magyar fővárosban alig mondhatók kedvezőknek, különösen ha hozzávesszük, hogy a lakóházaknak mintegy fele van vízvezetékkal s 78%-a csatornákkal ellátva. Mindamelllett a nagyvárosoknál elkerülhetetlen lakási miseriák itt is mutatkoznak, különösen ott, hol az emelkedés gyors volt. A négyszerte népesebb Pesten 6110, Budán pedig 4181 lakóház van, melyből már sokat lehet következtetnünk. Általában véve Budapest a lakóházak népességéhez képest Lipcse és Páris közt foglal helyet, s túltömöttebb, mint London, Amsterdam s más nagy városok, hol egy házra 8—9 lakó esik, míg nálunk 33, s tisztán a pesti részekben 44.

Ezek az adatok már nem mutatnak egészséges társadalmi viszonyokra. Még nagyobbnak tűnik fel a baj, ha a statistikai adatokkal megtudjuk, hogy az utóbbi tíz év óta a kis házak legkevesébszaporodtak, míg az ugynevezett kaszárnyaépületek száma rohamosan emelkedik. A bel- és Lipótvárosban ma már az épületek $\frac{1}{10}$ -e emeletes, és pedig igen nagyrészt három vagy négy emeletes. Más tekintetben is szomorú adat, hogy a nagy lakások száma elenyészőleg csekély, s az egy szobából álló lakások folytonosan szaporodnak. 136,246 szobára 68,535 lakás esik önálló háztartással, s

e mellett igen sok az a hely, hol több család egy helyiségben lakik. 8,473 ember Budapesten hajón, sátrokban, barlangokban s más oly helyeken tartózkodik, melyeket lakásoknak nem lehet nevezni s 30,441, tehát közel $\frac{1}{10}$ van állandóan pinczékben. A VII., VIII. s IX. kerületekben majd minden hatodik vagy hetedik ember pinczelakó. Még szomorubb az az adat, hogy 10 év alatt a pinczelakók száma 9656-al emelkedett. De a többi lakások sem mindig kedvezők. Egy lakásban tíz embernél több mintegy 4000 helyen van s 127 oly lakás létezik a fővárosban, hol 20 és még több lakó tartózkodik együtt az egészség és erkölcsiség kimondhatatlan kárára.

A nagyvárosi kellemetlen viszonyok között a túlnépesség valóban megdőböntő arányokban mutatkozik nálunk is. Gyorsabban emelkedő városrészeinkben egy szobában átlag $5\frac{1}{2}$ ember lakik, s 143,000 ember lakása csakugyan egészségtelennek mondható. E mellett rohamosan emelkedik az albérlők s más idegenek száma. A cselédeket s rokonokat nem számítva, több mint 100,000 ember van Budapesten, kiknek idegenek közt van otthona, s ezek közt legszomorubb az ugynevezett ágyrajárók helyzete, kik a régi Terézvárosban oly annyira elterjedtek, hogy minden hatodik ember ágyrajáró. A szállók is rendesen túltömöttek. 71 szállóban 889 lakót találtak a népszámlálás alkalmával. Hogy e túltömött lakások újabb eredetűek, bizonyos; kis javulás az utóbbi években mutatkozott ugyan, de még mindig 18,540 egyén lakik tízével, sőt még ennél többed magával egy szobában. A túltömött lakások természetesen pinczékben vannak. Van oly szoba, hol 50-en is vannak egybezsúfolva nem- és korkülönbség nélkül. Istállóban lakik 367 ember, fabódékban 180. Kőbányán van oly barlang, melynek egyetlen szűk helyiségében állandóan 4 férfi s 1 nő tartózkodik.

A nagy városok társadalmi árnyoldalai sem mutatkoznak azonban Budapesten oly szomorúaknak, mint pl. Berlinben s más hasonló gyorsasággal növekvő nagy városokban. De hogy e baj nagy, abból is megmagyarázhatjuk, hogy nálunk alig törődik vele valaki. Egy kis meglehetősen rejtve létező „hajléktalanok menhelyé“-n kívül alig van valami, mi a lakás-viszonyok mizeriáit enyhítené. A kaszárnya-bérházak s pinczelakások háborítlanul épülnek, terekről s parkokról nem gondoskodtak, s egyes városrészek még maig is por s piszok fészkei. A főváros emelkedése által reá

rovott köteleességeket nem teljesíti oly mértékben, mint hivatása volna, s aggódni lehet, hogy ha a gyors emelkedés együtt halad nemcsak a halandósági viszonyok lesznek szomorúak, de az erkölcsi állapot is mindinkább súlyedni fog.

—r.

Az egyenes adótörvények és szabályok hivatalos összeállítás. Gróf *Szapáry* Gyula, pénzügyminister rendeletére kiadja a pénzügyministerium. (Budapest, 1882.)

A könyv, melyet olvasóinknak bemutatni szándékozunk, törvény és szabálygyűjtemény, gyakorlati fontosságánál s rendszerénél fogva azonban megérdemli, hogy e helyütt is foglalkozzunk vele.

A gyűjteménybe 12 adótörvény és a reá vonatkozó szabályrendeletek vannak felvéve, u. m. a földadó, a házadó, a keresetadó, a nyilvános számadásra kötelezett vállalatok adója, a bányaadó, a tőkekamat- és járadékadó, a vasuti és gőzhajózási szállítás használatáért fizetendő adó, az általános jövedelmi pótagó, a nyereségadó, a hadmentességi díj, a hazai iparnak adandó adókedvezmények, végül az üzletüket a monarchia mindkét államterületére kiterjesztő vállalatok adója és az ezekkel kapcsolatos szabályrendeletek.

A gyűjteményből hiányzik a fegyveradó és a közadók kezeléséről szóló törvény, mivel ezeknek törvényhozás útján való módosítása van tervben; emellett ezek annak idején fognak egy külön kötetben közreboesáttatni.

A könyv mindenesetre hézagpótló, s egy égető szükségnek felel meg. A mi törvényhozásunk nem igen fukarkodott adótörvényekben; elmondhatjuk, hogy nincs állam, mely rövid másfél-tized alatt annyi adótörvényt alkotott volna, mint a magyar törvényhozás 1868—1881. évek alatt. Az alkotmányosság összeállításának első időszakában jelszó volt az osztrák uralom idejéből maradt adótörvények eltörlése, s új magyar nemzetiekkel való felcserélése. Gróf Lónyay Menyhért, a ki jól ismerte az osztrákoktól átvett adórendszert, ismerte annak előnyeit és hátrányait, s tudta, hogy annál jobbat bajos volna teremteni, nem volt hajlandó a gyökeres változásra, ő csak módosítani s javítani akart azon. Időközben azonban, midőn az adóerő mindinkább igénybe volt veendő: pénzügyministereink a Lónyay-étől eltérő meggyőződésre jutottak, s a földadóval

együtt gyökeresen átalakították az egész egyenes adózás rendszerét, s az osztrák korszak egyenes adótörvényeiből, nem említve a már ugyis csak rövid ideig élő földadóprovisoriumot, pusztán csak a házadó-törvényt tartották meg.

Az új irány az egyenes adók minél jövedelmezőbbé való tétele volt, s ezt úgy vélték elérhetőnek, hogy minden egyes adótárgyra nézve külön törvényt alkottak. Ez növelé az adóczimék számát. Ezen kívül az egyenes adók körének kiszélesítését még előmozdítá az is, hogy saajtságos viszonyaink mellett az egyenes adóknak jutván a főszerep, ezek administratív gépezete levén a legjobb, pénzügyi administratoraink kiváló elöszerezetettel vonnak még oly pénzügyi ágakat is az egyenes adóadministráció körébe, melyek voltaképen az illetékek, vagy a jövedékek sorába tartoznának.

Ily körülmények között az egyenes adótörvények és szabályok száma rendkívül megszorodott, s a gyakorlati alkalmazásokat még nehezité az is, hogy különösen a szabályrendeletek 12 vastkos kötetre terjedő rendelettárakban és pénzügyi folyóiratokban szétszórva jelentek meg, s a későbbi rendeletek által részben módosítva, részben kiegészítve, vagy hatályon kívül helyezve bajos volt eligazodni, hogy mi áll még és mi nem azokból.

E szempontból véve gróf Szapáry Gyula jó szolgálatot tett az adózás ügyének a még érvényben levő szabályok összeállíttatása által, mert legalább remélhető, hogy az egyenes adók administrációja és az egyenes adóügyi judicatura egyöntetűbb lesz, mint eddig volt.

Az összeállításánál kétféle mód követtetik: a földadónál és a házadónál törvény és szabály mintegy összeolvasztatnak, s önálló folyó szakaszokkal láttatnak el; a többi törvényeknél azonban megtartattak a törvények szakaszai, s a szabályrendeletek jegyzet alakjában csatoltatnak a törvény illető szakaszához. Ez utóbbi mód minden esetre jobb, mert a szabályrendeletnek a törvény mely pontjainál leendő alkalmazása körül kétely nem merülhet fel.

Az összeállításba pusztán csak azok a törvényszakaszok vétetnek fel, a melyek tényleg érvényben vannak. Ez olcsóbbá tette ugyan a könyvet, de több esetben annak nem a legnagyobb előnyére, mert, ha valaki korábbi viszonyokra az illető korábbi törvényt akarja alkalmazni, kénytelen a törvénytárhoz fordulni.

A törvények és szabályok pragmaticus összeállítása levén célban, minden tudományos értelmezés kizárattott; ez szárazzá teszi a könyvet; ám de a pénzügyministerium nem is valamely kellemes olvasmányt, hanem törvényeket és szabályrendeleteket akart nyújtani átlátszó, rendszeres összeállításban. E célját el is érte, s épp ezért előre is lehet jósolni, hogy a könyv kiváló gyakorlati haszonnal jár, s különösen a pénzügyi közegek s mindazok, a kik egyenes adóügyekben felvilágosítást keresnek. jó sikerrel alkalmazhatják.

—d.

ÚJ KÖNYVEK.

- Bloch, J.** Wpływ dróg żelaznych na stan ekonomiczny Rosyyi. Tom. 1—V. Warszawa. 1878—80. 4°. Térképpel. 110 M.
- A vasutak befolyása a gazdasági állapotokra Oroszországban.
- Bentner.** Materialien zum Abschlusse eines Handels-Vertrages zwischen Russland und dem deutschen Reiche. Berlin, 1881. Puttkammer et Mühlbrecht. 8°. 101 pp. 2 M.
- Clementini, P.** Commento alla legge per la tassa sulla macinazione dei cereali. Torino, 1881. 8°. 7 M. 20
- Eisenhart, H.** Geschichte der National-Oekonomik. Jena. 1881. Fischer. 8°. VII, 243 pp. 4 M.
- Az egyenes adótörvények és szabályok hivatalos összeállítása.** Gróf Szapáry Gyula pénzügyminister rendeletére kiadja a m. kir. pénzügyministerium. Budapest, 1882.
- Budapest főváros az 1881-ik évben.** A népleírás és népszámlálás eredményei. Irta Kőrösi József, a statisztikai hivatal igazgatója. Budapest, 1881. Ráth Mór bizománya.
- Denkschrift der ersten k. k. privilegierten Donau-Dampfschiffahrt-Gesellschaft.** Zur Erinnerung ihres fünfzigjährigen Bestandes. Bécs, 1881. Selbstverlag der Gesellschaft.
- Seidl Ambrus.** A kamatbiztosítást élvező vasutak megadóztatása. Budapest, 1881.
- Ed. Engelhardt.** Du regime conventionnel des fleuves internationaux. Paris. A. Cotillon et Cie.

NEMZETGAZDASÁGI SZEMLE.

VI. ÉVFOLYAM.

1882.

FEBRUÁR.

II. FÜZET.

A TULAJDONJOGRÓL.

Mentül erősebb korunk gazdasági mozgalma, mentül mélyebbre hatnak az átalakulások, melyek az emberek élet- és gondolkozásmódjában bekövetkeztek, annál szükségesebb és érdekesebb is a társadalmi élet alapintézményeit vizsgálni, és azok belső életelvét nyomozni. Ezen intézményekhez tartozik első sorban a tulajdon, mint természeti tény szükségkép az emberiség létével összeforrvá, és még mint jogfogalom a történetileg öntudatos ember emlékéét messze túlhaladva. Gyámoltalanul odaállitva a külső természetbe, alkot magának az ember egy gazdasági spharát, melyen belül utjait valósítja, belső és külső létét terjeszti és gazdagítja. Ezen gazdasági spharához fűződik a tulajdon fogalma, arra támaszkodik — hogy úgy mondjuk — szükségességének ontologiai bizonyítéka.

Abból, hogy a tulajdon a legrégebb társadalmi intézményekhez tartozik, korántsem következik az, hogy maga is, mint a külső testi világot felkaroló fogalmak: idő, tér, nehézség, változatlan és merev volna. Sőt ellenkezőleg: benne is, mint minden szellemi- és szervesben, egy kiapadhatlan képződési elv lakik, melynek alkotó erejét a történet lapjai bizonyítják. A tulajdon fogalma e szerint — egy divatos kifejezéssel élve — folyékony, sem minden időre, sem minden helyre azonos, de még egyének és tárgyak szerint is gazdag változatosságot mutat fel.

Csak az ingó és ingatlan tulajdon, a nyilvános és magántulajdon, a fő- és használati tulajdon, a korlátlan és hitbizományi tulajdon, a speciális angol származású personal és real property, a nyugati és keleti világ sajátos tulajdonjog fogalmaira kell gondolnunk, hogy erről meggyőződjunk. Emlékeztetünk továbbá azon vegyületre, melyet a tulajdonjog magánjogi és közjogi elemeiben különböző időkben észreveszünk. Mennyire tulnyomó a keleti világban a nyilvános, közjogi elem, mennyire korlátolt a magánjogi, a

földtulajdonnal szemben; ugyancsak a görög világban is a tulajdonjog sok közjogi elemet tartalmaz, és az államjog a tulajdonjog spharáját nem hagyja egészen sértetlenül. Mert habár lassanként kiválnak a tulajdonjog állami elemei és más módon iparkodnak nyilatkozni, úgy az állam mégis sok tekintetben és nem épen mindig a legkíméletesebben nyul bele a látszólag korlátlan magántulajdon spharájába. Legmerevebben a római jog fejtette ki a magántulajdon intézményét, bár itt is az állam erős kézzel szabályozta a magántulajdont és ezt az államjognak alárendelte. Bizonyítja ezt az institutiók következő szabálya: *expedit cuvis reipublicae, ne sua requis male utatur*, bizonyítja a földtulajdon története, bizonyítják a *novae tabulae* stb. A german jog összekapcsolja a tulajdonnal a hivatal-, hadviselés és a bíraskodás kötelezettségét, előmozdítja a tulajdon forgalmát nagyszerű intézményekkel (*feudum*), szabályozza használatát (ezélszabályzatok) és összeköti a tulajdon magán- és nyilvános elemeit. Sőt még a legújabb kor differenciáló hajlama is kényyszerül intézményei által a tulajdon kettős természetét elismerni, és azon eszmét szentesíteni, hogy a tulajdon magánjogi oldala az államjogon alapul, és a nélkül sem nem érthető, sem nem fenntartható, sem ezélszerűleg nem szervezhető.

Valamint tartalma és terjedelme, úgy eredete is a tulajdonjognak igen változó. Állandóan és változatlanul érvényes törvényt itt sem lehet felállítani. A társadalmi és politikai élet alakzataival és szükségleteivel változnak a tulajdon szerzési módjai is, és történelmileg mindegyik jogosult, mely az illető kor miveltségi feltételeinek megfelel. Természetes, hogy oly időben, midőn a tulajdon a családtagok osztatlan közreműködésével állittatik elő, midőn a család az állami épület oszlopa is, igazságosb forrása a tulajdon szerzésnek nem lehet, mint a család: hogy oly időben, midőn az individualismus érvényre jut, midőn a gazdasági és állami tevékenység az egyéni tetterő és akarat kifolyása, egy az individualismuson alapuló tulajdonjog lesz igazságos és az egyesek s az állam jólétének legjobban fog megfelelni. Ezért a tulajdon szerzési ezimeit különbözök lehetnek, és a tulajdonjog positiv felfogása nem fog csak egyik vagy másik történetileg, vagy psychologialilag ismert tulajdonjog-intézmény mellett megállapodni.

Azonban nem a tulajdonjog fogalmának alárendelése a fejlődés általános törvénye alá az, a mire az elméletnek jelenleg any-

nyira szüksége van; nem is a tulajdonjogi rendszer nyilvános jellegének elismerésében fekszik az ujkori elmélet főfeladata. Véleményünk szerint a tudomány feladata sokkal szélesebb. A feladat abban áll, hogy a tulajdonjog fogalmát egyfelől erkölcsi alapjára visszavezessük, másfelől azonban annak változatos alakulását a jog- és gazdasági rend befolyása alatt megértsük, hogy e szerint ugy az abstract igazságot, mint a concret valóságot a tulajdonjogi intézményekben felismerjük,

A feladat, a tulajdon fogalmát összes vonatkozásaiban kifejteni, tartalmát és gazdagságát kimutatni, több pontból kísérleendő meg. A történet feladata a tulajdonjog alakjának és politikájának változásait kifejteni; a jog feladata, a tulajdon intézmény gyakorlati követelményeit formulázni; a statistikára szükségünk van, hogy a tulajdon és jövedelem jelenlegi elosztási módjait megismerjük; a közgazdaság feladata gazdasági célok elérésére legalkalmasabb tulajdonjogi intézmények gazdasági feltételeit kifejteni. Ezen feladat megoldásához a következő megjegyzésekkel akarunk járulni.

A tulajdonjogi rendszerek egyik nagy hibája onnan ered, hogy a tulajdonjog lényege iránt hypothetikus tételek fogadtattak el, melyek az általános eszmékből kiinduló, illetőleg azokat kereső bölcsészt, észjogászt kielégíthetik, de a melyek a gyakorlati élet gazdag alakzatait megmagyarázni elégtelenek. Már pedig bizonyos, hogy a tulajdon alakzatai is a társadalmi élet functiói és azért változnak a társadalommal, az idővel, a műveltséggel, a gazdasággal, a politikai intézményekkel. Ezekről nyeri életerejét és mintáit, és ezekkel együtt változik is. A folyton változó társadalom közepette a tulajdonjog intézménye is természetesen nem maradhat változatlanul.

A társadalmi tulajdon keletkezése különböző forrásokra vezettetik vissza. Ha a *Comte* által felállított, ismeretes schemához alkalmazkodunk, a tulajdon keletkezésének magyarázatában a theologiai, a metaphysikai és a positiv elméleteket lehet megkülönböztetni. A népek első korszakában a tulajdonjog is, mint a többi intézmények theologiai nézetek alapján magyaráztatik. Így találjuk azt a zsidóknál, görögöknél, rómaiaknál. A tulajdon theokratikus eszmék befolyása alatt szerveztetik, és egyetértésben és vonatkozásban áll a vallási intézményekkel. A theokratikus eszmékör halványodásával keletkeznek a metaphysikai magyarázatok. Ezekhez

tartozik *Rotteck* szabadságtheoriája, *Fichte* szerződés-theoriája, ide tartoznak a socialistikus theoriák, a megbizási és személyességi theoriák. Az előbbiek ismeretesebbek, csak a két utóbbiról néhány megjegyzés. A megbizási theoriát *Hoffmannnál* találtuk, kinek elmélete szerint a tulajdonos a társadalom megbizottja a javak igazgatására nézve; a tulajdonos joga tehát a megbizáson túl nem terjedhet, és a társadalom magasabb szükség esetében a megbizást visszavonhatja. A személyességi elmélet különösen az újabb időben számos hívót számlál, mint *Bluntschlit*, *Warnköniget*. leginkább pedig *Alvenst*, ki az elméletet bőven kifejtette. Ezen elmélet szerint a tulajdonjog intézménye származik a személyiség természetéből, mely külső javaknak elsajátítása nélkül céljait nem valósíthatja. Ez elmélet kétségkívül sokkal magasabban áll, és a tulajdonjognak a személyiség fogalmával való szoros összefüggését hangsúlyozta. Azonban bármennyire elismerendő ez, ebből mégis csak annyi következik, hogy a tulajdon intézménye szükséges követelménye a személyiségnek, azonban ez még nem adja magyarázatát a tulajdonjog keletkezésének, mely gyakran ép a fentebbi követelmény valósítását hiúsítja meg; valamint a szabadság szükségéből, — mely szintén a személyiség egyik postulatuma — nem érthetjük a jogrendszer keletkezését, melynek feladata ezen szabadságot valósítani és biztosítani. Mind a két esetben előttünk van az intézmény szülő oka, a tényező, mely ennek valósítását szükségessé teszi, de nem látjuk még az utat, melyen ezen intézmény létesítéséhez jutottak.

Egészen másképen állunk a positiv elméletekkel; ezek közelebb vezetnek a forráshoz, és ha nem is adják az egész igazságot, de annak egy jó részét magukban foglalják. Mindegyik az általános állami, társadalmi, gazdasági és jogi élet számos tényein alapul, habár nem is karolják fel azokat összeségökben. Első sorban említendőek azon elméletek, melyek a tulajdont a *hatalomra* építik. Itt már világosabban látunk és tényleg a tulajdonjog egyik keletkezési módjával állunk szemben. Alapténynek tekinthetjük, hogy a hatalom az első értékmérő az emberek közt, azok kötelezettségeinek és terheinek zsinórmértéke. Valamint az emberek élete előbb csak fizikai élet és a külső lét, az az a környező természet leküzdésében, illetőleg az általa kínált, és csak a legnagyobb erőmegfeszítéssel elérhető anyagok elsajátításában áll, úgy a primitív társadalmi rend

alapja csak az ily állapotok közt kifejtett, személyes, physikai erő lehet. Hogy ez az eset, azt *Ihering* is igen szépen mutatja a hatalmi teoriákról, és annak a római jogrendszerre való befolyásáról irt fejtegetésében. A préda képezi az első szerzési módot (*praeda* = *praedium*); a kard a tulajdon *symboluma*; a szerzésmódja: *capere*. A tulajdon *manucaptum*; a tulajdon és szerzési módja *manucapio*; a lándzsa a nyilvános eladás jelképe (*sub hasta vendere*). De nemcsak a római jogelmélet, hanem a középkori german jogi felfogás is a hatalomra, mint a szerzés forrására vezet vissza; az egész feudális magánjog a hadszerkezet következménye. A hatalmi elméletekhez tartozik az annyira kedvelt *foglalási theoria* is, melynél fogva az uratlan tárgyakon mindenki egyforma joggal szerezhethet tulajdont és a *realis* tulajdon *occupatióból* származott volna.

A pozitív elmélet egyik legfontosbika a *munkaelmélet*, mely szerint az ember munka által szerzi meg tulajdonát azon tárgyaknak, melyeket előállított. Ez elméletet különösen *Lockenél* és *Smithnél*, újabban *Charles Comte*- és *Thiersnél* találjuk. Kiindul azon felfogásból, hogy minden jav munka által állittatik elő, és annak tulajdonába megy át, ki a tárgy alkotója. De miután számos tárgy nem emberi munka által állittatik elő, miután a tárgy nem mindig egy munkás alkotása, hanem többek által és társadalmilag létesittetik: ezen elmélet sem képes a tulajdon keletkezési módjait teljesen kimeríteni. Különbösen sem alkalmas ez elmélet ily alakban a tulajdonkeletkezés pozitív módjait az újkorban megfejtetni. De a munkaelmélet hibája abban is rejlik, hogy a tulajdon céljától teljesen eltekint.

A pozitív elméletekhez tartozik végre a *törvényelmélet* (*legalis theoria*), mely azonban a tények magyarázatára egy ismét magyarázatot igénylő tényt hoz fel, és végre csak annyit mond, hogy a társadalomban minden tulajdonszerzés a törvényből származik. Ez elmélet szerint, melyet különösen *Montesquieu* és *Bentham* képviselnek, a tulajdon a törvényből származik; tulajdonos az, kit a törvény *subjectiv* tulajdonjoggal felruház, és annak érvényesítésére a szükséges eszközöket és védelmet biztosítja. A jogász számára e magyarázat elégséges lehet; de nem a nemzetgazda számára, ki a tünemény okát akarja felderíteni és a jognak a törvényalkotás indokait kívánja szolgáltatni. Hiszen ép az a kérdés, milyen *motivumok* vezérlik a jogot a tulajdonjog szabályozásánál, és

milyen elveken, milyen belső ethikai okokon alapszik a tulajdonjogi intézmény.

Az említett elméletek egyike sem általános, állandó, nem olyan, mely teljesen megmagyarázná a tulajdon keletkezését. A pozitív kutatás nem is juthat tovább, mint a következőkhöz. A tulajdon szüksége az emberi természettel adva van, és a physikai és szellemi élet kifejtésére nélkülözhetlen. Eredeti keletkezési módjaiban combinálva találhatók minden lehető szerzési mód, a hatalom, a munka. Leszámraztatott tulajdonszerzés pedig a jogrendszer alapján történik.

A tulajdon derivatív szerzési módjai részint az egyéni, részint a törvényben kifejezett állami akaraton alapulnak. A szabad egyéniség kifejezését a szerződésben, határát a törvény szabványaiban találja. A törvény pedig szervezi a tulajdont a társadalmi feladatokhoz képest, és ezen feladatoknak alárendeli az egyéni akaratot. Ezért a cultura minden nevezetesebb fejlődése a tulajdonra vonatkozó jogintézményre is ki fog hatni, és ezen esetekben, midőn a társadalmi szükségletekkel ellentétbe jött tulajdonjog átalakulása szükséges, ezt semmi erő vissza nem tarthatja; ellenben pedig nem lehet a tulajdon forgalmát más irányba terelni, mint a mely a társadalom fejlődésével párhuzamos.

De mentől inkább közeledünk az élet sokalaku jelenségei felé, annál számosabbak a tulajdon tüneményei, annál különbözőbbek alakja, forrása, tartalma, tárgyai szerint. Vegyük csak a tulajdont és birtokot, a peculiumot és precariumot a rómaiaknál, a beneficiumot és feudumot a germanoknál stb. De a tulajdon szelleme is változó; a törzsrendszer mellett a törzs érdekében és a törzs szellemének megfelelőleg szerveztetik, a rendi társadalomban rendi érdekek szerint, a kapitalistikus társadalomban kapitalistikus érdekek szerint. Az állam is jelentékenyen befolyásolja a tulajdon fejlődését intézkedései által, és csak igen helyes ösztönnek kell tulajdonítani, midőn a francia parlament a parentes és maitrises eltörlését követelő Turgot-t a tulajdonjog ellenségének nevezte. Mert az államnak fontosabb intézkedései mind, nagyobb kisebb mértékben befolyást gyakorolnak a tulajdonjogi viszonyokra is, és kívánatos is, hogy ez így legyen.

Az elv, mely a tulajdonjog változó újjáalakításában érvényesül, az életfunctiókat az egészséges államttestben élénkíti, ellenben a beteg testben azok lenyomását eredményezi. Midőn Rómá-

nak új erő kellett, keletkezett a *beneficium* és *precarium*; új erőknek megszerzése idézte elő a *feudumot*; az állampolgári eszmék terjedése végre szüli a jobbágyi terhek eltörlését; ellenben süllyedő korszakok hanyatló tulajdonjogalakokat is mutatnak föl; Rómában a szabad földtulajdontól származik a *colonatus*, a középkorban az *alloból* a *feudum*.

Minden tulajdonjogra vonatkozó szabályzatnak olyannak kell lennie, hogy a legkisebb ellentállás irányába vezessen.

Ezen elv keresztülvitele a társadalmi életben nem életnélküli erők vak játékára, nem az egyesek önkényére bízott. A szükséglet, mely a gyakorlati életből támad, a jog által megragadtatik, és alakba öntetik. A jog pedig, mint az összakarát folyománya, nem szentesíthet oly jogintézményt, mely nem a társadalom érdekében áll. Azért minden tulajdonrend nyilvános jelleggel bír; a társadalom létét és fejlődését előmozdítani, ez a feladata. A tulajdonjog szabályozása e szerint az államjogba tartozik; ezt a történet czáfolhatlanul bizonyítja. A hol ennek ellenkezője történik, hol a tulajdon jogrendszer szervezése az egymással harezoló magánérdekek rövidlátó önkényére van bízva, melyek a magasabb állami eszme által még ki nem engesztelve, egymást kizárják, ott a tulajdonjog megszűnik a társadalom érdekének megfelelni. Ekkor a tulajdonjog elvesztvén világtörténelmi jelentőségét, evvel szent és sérthetetlen jellegét, szüntelen támadásoknak tárgya lesz.

A tulajdon kétségkívül bizonyos tekintetben a természeti léttel összefüggő tény; az egyeseknek a külső természet tárgyai fölött gyakorolt és szükségletének kielégítésére követelt uralmát jelenti. Ezen szükség szabja meg ez uralom alsó határát, tartalmát és eszközeit. Ezen uralom különbözőképen alakul személyek, tárgyak, hely és idő szerint. De a külső természet nem csak a szükségletek kielégítésének szolgál; egyttal alapja az emberi személy (*persona* = *personare*) teljes kifejlődésének, oszlopa az összes valási, erkölcsi és jogi életnek. A társadalmi csoportok egymáshoz viszonya, a politikai hatalom eloszlása, a szellemi és erkölcsi erők gazdagsága a tulajdon fejlődésétől függ. Így lesz az említett tisztán csak a természeti viszonyokon alapuló tulajdonból, társadalmi intézmény, fontos tényezője a társadalom-erkölcsi életnek. Ezért a tulajdon szabályozása a társadalmi jog feladatává válik, és a társadalom érdekeinek alapján az államjog által nyújtott elven létesül.

Tehát ismét csak azon eredményhez jutunk, hogy a tulajdonjog szabályozásainál társadalmi, állami szempontok is tekintetbe veendők, és valamint az általános jog és az állami akarat is a társadalom szükségéinek megfelelőleg folytonos változás alatt állanak, úgy a tulajdonjog egyik alakja sem lehet állandó, változatlan. Már fentebb láttuk, hogy az államjog a tulajdon intézmény szellemét határozza; itt hozzátehetjük még azt, hogy korlátait is az állapítja meg. És ilyen korlátokkal találkozunk minden jogrendszerben, még az annyira korlátlan, merev római tulajdonjogban is. És a tulajdon korlátjai a tulajdon legkülönbözőbb alkatelemeire vonatkoznak: a személyekre (peregrini, szerzetesek, zsidók), a tárgyakra (fegyverek, mérgek, emberi személyek), társadalmi állapotokra (éhségek, háborúk), foglalkozási ágakra (pénzüzet, bányászat, földművelés), a tulajdonszerzési módokra (házasság, végrendelet), a közérdekre (de tiquo juncto, kisajátítás, tehermentesítés), az alkotmányra (földbirtok) stb. Ezen korlátok a tulajdonjogtól elválaszthatlanok, és annak föltétlen abszolút jellegét megszorítják.

A különböző tulajdon jogelméletek e tekintetben is igen fontosak, hogy egyuttal összefüggésbe hozattak a magán- és köztulajdon kérdésével, elég helytelenül. Mert miután a tulajdon alapjául választott, és fent ismertetett tényezőknek egy része egészen társadalmi jellegű, azok pedig, a mik magánjellegűek, egyuttal államjogi oldallal bírnak, amaz elméletekből kiindulva, úgy a magán-, mint a köztulajdon fogalmához és constataálásához juthatunk. Ezért a magán- és köztulajdon kérdése ettől egészen függetlenül tekintendő.

A főkérdés az, mi felel meg legjobban az összeség fejlődésének: a magán- vagy a köztulajdon? Bizonyos, hogy e kérdést általában nem is lehet eldönteni. A fejlődés föltételei és következményei változván, e változás megragadja a tulajdonjog intézményét is. A fejlődés folyamata párhuzamos mozgalmat idéz elő a tulajdonjog terén. De azon szempontból is kell már a priori a két tulajdonrendszer elfogadhatását elismerni, mivel minden rendszer kiegészítésével, ellensúlyozással, remediumul, az ellentétes rendszerből is kölcsönöz egyes elemeket.

Helytelen különben, a magán- és köztulajdonrendszereket egymással ellentétbe hozni. Kölcsönös viszonyukra nézve csak a következő általános elvek állíthatók föl. Magántulajdonban okvetlenül mindennek kell állania, a mi a személyes szükségletek kielégí-

tésére szolgál; köztulajdonban mindennek kell állania, a mi a közjólét szempontjából szükséges lévén, ennek csak úgy felel meg, ha köztulajdonilag kezeltetik, a mi nem mindig szükséges föltétel. Mindazon tárgyak, melyek e határon kívül esnek, majd magántulajdonban, majd pedig köztulajdonban állhatnak, és azon törvényt fogják követni, mely a legnagyobb igazságosság és hasznosság mellett a legegyszerűbb leszámolást biztosítja. Ugyan így lehet a magán- és köztulajdon számára felsőbb határt megszabni, és a következő maximába összefoglalni. A magántulajdonnak nem szabad soha oly nagyra lennie, hogy a társadalom szabadsága, a köztulajdonnak soha oly általánosnak lennie, hogy az egyén szabadsága megszüntessék.

Ezen határokon belül folytonos változás állhat be oly társadalmakban, melyekben az összetartás, a solidaritás, az egyenlőség tudata nő, rendszerint a törekvés a magántulajdon megszorítására irányul, ellenben olyanokban, hol az egyének személyes tettereje erősebben érvényesül, a magántulajdon terjedését akadályozó minden korlát ellen küzd. Azonkívül szem előtt tartandó, hogy bizonyos gazdasági rendszerek határozott tulajdonjogi alakot követelnek. Valamint Grimm a jogrégiségekben írja, ugy számos más népről tudjuk, hogy marhatenyésztési korszakban a köztulajdon tulnyomó, sőt még a mezőgazdaság alacsonyabb fokán is találkozunk még köztulajdonnal.

Döntő a két rendszer megítélésére és gyakorlati alkalmazására a következő : tiszta magántulajdon lehetetlen mindenütt, hol az egyén a család, a törzs organismusából, mint önálló egyed még ki nem lépett, hol minden igényei ezen köteleken alapulnak, minden szolgáltatása kiválólag erre vonatkozik; ily állapotok mellett az egyén még nem folytat külön életet, hanem csak egyesítve a családdal, a törzsszel, mint annak egyik része, minden fogalma arra vonatkozik. Tevékenysége is jóformán nem egyéb, mint foglalkozás. Ezen életkorban a szoros magántulajdonra csak igen kevés tér nyílik. Tekintsük ellenben a magasabb polgárosult korszakokat. Itt a természet és külső tényezők hatása az egyéni tevékenység elől háttérbe szorul; a gazdasági alakzatok complicáltabbak; az ingó vagyon és az emberi kéz alkotásai tulsúlyban vannak; a gazdasági kör tulerjed néhány család, vagy törzs esereviszonyán, és egész világrészeket áthatol, egyesít; a családi és törzsi kötelek az indi-

vidualismus hatása alatt állanak. Ily korszakban ismét a vagyonközösségnek mindinkább szűkült a köre.

A mi az ebből folyó gyakorlati következtetéseket illeti, ha nem is reflectálunk arra, hogy a tulajdoni politika lényegesen attól függ, vajjon az e rendszer körül észrevett hibák csak mulandó tényeknek tulajdonítandók, avagy a társadalmi és gazdasági rendszer bennrejlő hibái, azt találjuk részrehajlatlan vizsgálathnál, hogy korunkban épenséggel nem fejlődött a magántulajdon oly merev irányban, mint ez más történeti korszakokban észlelhető. Mindamellet a magántulajdon nyomása bizonyos irányban ép azért nyomasztóbbnak látszik, mivel nézeteink változtak, a politikai hatalom, az alsóbb néposztályok társadalmi jelentősége változott, és egész nyilvános életünk a társadalmi eszmék hatalmas befolyása alatt áll. Ezért korunk funciója gyanánt tekintendő, hogy a tulajdonjogi rendszer is a társadalmi irányban tovább fejlesztetik, mi pl. a kisajátítási jogban is találja kifejezését.

Valamint korunk története mutatja, hogy a politikai szabadság biztosítására nem elég az abstract szabadságot hirdetni, mivel a tapasztalat szerint, daczára ennek bizonyos irányban visszatértünk uj és elég nyomasztó függési viszonyokhoz, ugy a gazdaság terén is a korlátlan szabadság hirdetése veszélyezteti a társadalom összhangzatos fejlődését. A tulajdonjog terén is ép oly helytelen, mint a történettel mereven ellenkező, a korlátlan rendelkezési szabadság hirdetése, mivel egyrészt a tulajdonnak mindig voltak és kellettnek lenni törvényes határai, mivel másrészt a tulajdonnak mindig voltak és kellettnek lenni társadalmi funciói. És ugyanez irányban vezet a jelenben is a társadalmi és még inkább állami életünk nagyszerű fejlődése a tulajdonjogi politikát.

DR. FÖLDES BÉLA.

A VALUTA-KÉRDÉS. A PÁRISI PÉNZ-CONFERENTIÁN. *)

Nem érdek nélküli jelenség az, hogy a valuta-kérdés, illetőleg az ezüst és arany egymásközti arányának a kérdése nem aludt el azon közönyösség után, melyet irányában az 1878. évben Párisban tartott nemzetközi értekezlet tanusított. Az óta, a nélkül, hogy az ezüst helyzete e forgalmi világban rosszabbá lett volna, anélkül, hogy az ezüst depreciációjától várható veszély fenyegetőbb lenne, szélesebb körben támadt fel az érdeklődés e kérdés iránt, s mindent összevéve, a hangulat mind a tudományban, mind a gyakorlati életben kedvezőbbé lett az ezüst irányában. Magok a kormányok, a sajtó, és az irodalom foglalkoznak e tárggyal; a legnagyobb közgazdák hozzászóltak a kérdéshez, és sikra szálltak a monometallismus, vagy a bimetallismus érdekében. Szóval, nem tekintik ma már a kérdést oly alárendelt jelentőségűnek, mint négy évvel előbb, s habár ez elméleti viták árjából előreláthatólag diadalmasan fog kikelni az aranymonometallismus eszméje, mégis azt látjuk, hogy nagyon fontos gyakorlati okok miatt az államok nem szabályozhatják a kérdést pusztán elméleti megállapodások alapján, de tekintetbe kell venniök tényleges pénzvizonyaikat, nemcsak, hanem a velök a szorgalomban érintkező államok pénzvizonyait is. Az érdekesen és nagy tanulmánynyal folytatott vitatkozásoknak üdvös eredménye az lett, hogy ma már a legtöbb monometallista nem oly radicalis, hogy javasolni merné az ezüst azonnali demonetisatióját, s viszont a józanabb bimetallisták is álláspontjuk indokolásában a főszlyt a tényleges helyzetre inkább, mint elméleti érvelésekre fektetik. Így lassanként tisztulnak az eszmék; kevesebb

*) Jelentés a párisi nemzetközi (1881. évi) pénzérték-értekezlet-ről, Hegedűs Sándor, országgyűlési képviselőtől. Budapest, 1882.

Bericht an den Herrn Verweser des Finanz-ministeriums vom offiziellen Vertreter Russlands Geh. Rath Th. v. Thörner.

szenvedély, több megfontolás. A mi még ma lehetetlen, az sikerülni fog az utókornak: egységes elvek szerint, arany- valuta alapján rendezni a belföldi és a nemzetközi pénz-forgalmi viszonyokat. Azt azonban meg kell adni, hogy a kérdés tisztázásában, az adatok és érvek felkutatásában roppant érdemök van a bimetallistáknak, mit teljes mértékben elismernek a monometallisták táborában is.

Hogy mik voltak a kérdés egyes időszakos tünetei az irodalomban, arról a „Nemzetgazdasági Szemle” több ízben tájékoztatta olvasóit. Jelenleg abban a helyzetben vagyunk, hogy két jelentés fekszik előttünk, melyek hü képét adják a Párisban 1881. tavaszán tartott nemzetközi pénzürtékezetnek. Emeli e jelentések érdekességét az a körülmény, hogy mind az orosz czári kormány képviselője Thörner ur, mind Hegedüs Sándor ur, a magyar kormány küldöttje, államuk sajtóságos pénzviszonyai között, elfogulatlan álláspontot foglalhatnak el, s az előttük lefolyt vitákat az elmélet szigorú kritikájával mérlegelhetik. Különben mindkét állam képviselője monometallista; csak hogy Thörner ur kevésbé türelmetlen az ezüst, illetőleg a bimetallismus irányában, mint kormányunk küldöttje.

Lássuk tehát közelebről a kérdést, a két hivatalos jelentés alapján, úgy, a mint a párisi értekezet előtt állott.

I.

Monometallismusról nem beszéltek mindig a szó más értelmében. Ma monometallisták alatt azokat értjük, kik az aranyat akarják elismerni egyetlen fizetési eszközül. A múlt században ellenkezőleg ezüst-monometallismus uralkodott. Van ennek nyoma egyes államok törvényes intézkedéseiben is. A francia „Loi Monétaire du Germinal an XI.” azt mondja: „öt gramm, $\frac{9}{10}$ finomsági tartalommal bíró ezüst képezi a pénzegységet, mely franc nevet visel.” *) Az orosz pénzszabályzat 66-ik czikke, Thörner ur szerint így hangzik: „Minden a birodalomban forgalomban levő pénznek törvényes és változhatlan mértéke a valódi értékű ezüst rubel, mely szerint száz rubel, öt font és hat szolotnik sulyu $83\frac{1}{3}$ próbás ezüstöt képvisel, úgy, hogy egy rubelnek a tartalma 4 szolotnik és

*) „Cinq grammes d'argent au titre de neufdixième de fin, constituent l'unité monétaire, qui conserve le nom de franc.”

21 doli.* Századunk rohamos gazdasági fejlődése, s különösen a nemzetközi kereskedelem emelkedése folytán a forgalom mindinkább elpártolt az ezüsttől, s Anglia már 1816-ban — mintegy a jövő irányát jelölve meg — törvényes fizetési eszközül az aranyat fogadta el. Látni való e rövid visszapillantásból is, — s ezt a nemes érzetek története századokra visszamenőleg igazolja — hogy tulajdonképen az egyes korszakok a régebb időben is monometallisták voltak, csak hogy az ó-korban és középkorban nem az arany, hanem az ezüst volt a pénzrendszerek alapja. Az is kiviláglik a történelemből, hogy fizetési és csere-eszközül minden korban elfogadták mind az aranyat, mind az ezüstöt, s minthogy a forgalom stabilisabb, lassabb menete folytán az árhullámzások sem oly gyakoriak, sem oly rapide-ek nem voltak, mint ma a gőz és villamosság századában, természetesen a két fém közti értékviszony sem zavarodott meg oly sokszor, hogy a forgalomnak terhére lehetett volna, s ha voltak fluctuatiók, azokat az élet természetes módon kiegyenlíthette. Már a múlt század végén azonban érezhető lett az a hiány, hogy a két fém között levő arány nem volt szabatosan, vagy éppen hibásan volt megállapítva. Kitént, hogy az értékviszony megállapítása nagyon nehéz, és nem lehet huzamos ideig állandó. Mert minő gazdasági alapon kell és szabad az értékviszonyt fixirozni? Kétségekivül a két fém kiképződött ára alapján. Már pedig Cernuschi elfogultsága kell hozzá azt állítani, hogy a két fém egymás közti ára mindig az 1:15^{1/2} közti viszonynak volt megfelelő, a mint azt az 1803. márczius 28-án alkotott francia törvény decretálta. És ha ez igaz volna a multa nézve — bár Soetheer történelmi adatokkal mutatta ki annak valótlanságát — mit használna azon tény mellett, miszerint századunkban a két fém egymáshoz való viszonya folytonos hullámzásoknak volt kitéve, és a mondott 1:15^{1/2} viszonyt sohase találta el. Ha ily értékviszony egyáltalában huzamosabb időre megállapítható : akkor az csak úgy lehetséges, ha azon értékviszony nagyobb forgalmi területen érvényes, vagyis mai nemzetközi viszonyainkhoz képest — ha több állam pénzrendszerében érvényesül, úgy, hogy ne legyen vele szemközt oly erősebb gazdasági complexum, melynek keretén belől más értékviszony van megállapítva, mert különben ez utóbbi valutájában eszközölt minden, akár természetes, akár törvényes változás, okvetlen maga után fogja vonni a gyengébb gazdasági complexum valu-

tájának a megromlását. Ez a tapasztalás egyesített néhány államot az u. n. latin unióban.

Ujabb időben azonban két körülmény állott be. Az egyik az, hogy az ezüst termelés nagyban emelkedett; de ugyanakkor az arany bányászat is milliókat jövedelmezett. Soetbeer táblázata szerint ugyanis termeltek a világon :

	arany	ezüst
	franc értékben	
1801—1850 közt . . .	4,081.000 . . .	7,270.000
1850—1879 „ . . .	18,778.000 . . .	9,101.000

A washingtoni pénzverő igazgatójának adatai szerint termeltek Amerikában :

	arany	ezüst
	franc értékben	
1876. évben . . .	240,000.000 . . .	219,400.000
1877. „ . . .	234,000.000 . . .	208,200.000
1878. „ . . .	245,000.000 . . .	249,800.000
1879. „ . . .	202,000.000 . . .	218,200.000
1880. „ . . .	187,000.000 . . .	201,500.000

Eltekintve azon okoskodások vizsgálásától, a melyeket a mono- és a bimetalisták e számadatokból pro és contra következtetnek, mi csak annyit kívánunk azokból constataálni, hogy mind a két fém tömege nevedvén, e növekedésből azon további következmények folytak, hogy egyrészt az ezüst értéke csökkent, másrészt meggyökerezett az a nézet, hogy eljött azon időpont, midőn át lehet térni az idealis, egyetlen arany- valutára. E felfogásnak megfelelőleg Németország csakugyan áttért az aranyvalutára, mi ismét előmozdította az ezüst elértéktelenedését. Ha az ember pusztán csak a számadatokat vizsgálja, érthető a monometalistáknak azon állítása, hogy a termelés növekedése maga nem magyarázza meg az ezüst rohamos depreziatióját. Azonban nem szabad számításon kívül hagyni, hogy a forgalmi világban nagyobbak hitték a termelés mennyiségét, s egyidőben szeltiben beszéltek az ezüstnek folytonosan csökkenő értékéről, mely körülmény megingatta az e fémbe helyezett bizalmat, annak becsét sokkal inkább csökkentette, mint indokolva volt, viszont az arany értékét az ezüsttel szemben megfelelőleg emelte. Ilyen hangulatban ült össze az 1878-iki pénzürtékelet Párisban. Azóta azonban jobban megvizsgálták a dolgot, s kitűnt az ezüst irányában elterjedt pessimizmusnak (ez időszériuti)

hamissága, mely körülmény megmagyarázza a bimetallista írók felülkerekedését és a második párisi pénz-értekezlet higgadtabb modorát.

A fentebbiekben megkisértettük pragmatikus magyarázatát adni a szóban levő kérdés fejlődésének, s most áttérünk azon újabb vélemények ismertetésére, melyeket a múlt évi pénzértekezlet készen talált, továbbá a conferentia némely eredményeinek előadására.

Mindenek előtt vita tárgyát képezte az irodalomban: vajjon szükséges-e a forgalom érdekében fenntartani az ezüst valuta-jellegét, avagy a forgalom kielégítésére a már meglevő és valószínűleg termelhető arany mennyiség is elégséges? A kik ezen kérdést felvetették, azok szakítottak a bimetallismus régi felfogásával. Volt idő, midőn arról folyt a vita, hogy elvileg melyik rendszer észszerűbb: az egyetlen, avagy a kettős valuta rendszere? Laveley szellemes értekezésében még ezen elvi értelemben bimetallista. Ma azonban a legtöbb bimetallistikus írónál nem így hangzik a kérdés, hanem: elégséges-e az arany a forgalom szolgálatára, vagy a csere közvetítésére még mindig igénybe kell venni az ezüstöt? Maga a bimetallista apostol Cernuschi is így fogja fel a kérdést, de nem habozik rá mondani azonnal: hogy az arany és ezüst csak együtt képes kielégíteni a világ növekedő forgalmát. Hasonló eredményre jut Suess, csak hogy más úton. Ő a geológiát hívja tanubizonyoságnak. Természettudományi elmélete nagyon emlékeztet a Carey-Liebig-féle híres talajkimerülési elméletre, mely oly sok közgazdát kétségbeejtett a maga idején. Annyi bizonyos, hogy a bimetallista írók a Suess-féle elméletnek az aranytermelés fokozatos csökkenéséről nagyobb jelentőséget tulajdonítanak, mint a mennyi egy hozzávetőleges számítást, hypothesis megillet. Szerintünk ennél sokkal praktikusabb vállalkozás az, a mit Thörner ur jelentésében olvasunk, ki azt a kérdést teszi fel: mily befolyást gyakorolna a két fém érték-viszonyára, ha Oroszország, Ausztria-Magyarország és Olaszország, a papiros helyett az érczet fogadnák el fizetési eszközül? A kérdés megoldásánál következő számítást tesz: A német pénzverőből egészben, 1,747.239.095 arany márka került ki; miből egy-egy főre esik 32, pontosabban 32.22 márka. Föltéve, hogy a fent említett három, jelenleg kényszerforgalommal bíró államban annyi aranyra volna szükség, hogy egy-egy fejre 35

márka essék, akkor ezen országoknak együtt 166 millió*) lakosuk mellett 5,810.000.000 vagyis közel hat milliárd márka aranyra volna szükségök. Hat milliárd márka-kereslet a nemzetközi piacon, még ha nem is egyszerre jelennek meg ott, hanem évekre feloszlaná, megzavarná a nemes fémek értéképződését, mert bármily mérsékelt részletekben tervelnék is a vásárlást, nem a jelenlegi kereslet, hanem az összes várható kereslet szerint szabályozódnának az árak. Thörner ur úgy véli, hogy ez összeg felét elő lehetne teremteni olyan formán, ha Németország 5 és 10 markos aranyait ($28 + 449 = 477$ millió), Franciaország a maga 5 és 10 frankos darabjait (körülbelül 1200 millió frank), Anglia 10 shillingeseit ($\frac{1}{2}$ milliárd) kicserélné ezüstre, s ha még a többi arany valutával bíró államok, Holland, Belgium, Spanyolország és Portugalia a magok részéről kivonnának a forgalomból $\frac{1}{2}$ milliárdot. S még így is több, mint $2\frac{1}{2}$ milliárd szabad aranyra volna szükség, illetőleg $1\frac{1}{2}$ milliárdra, ha feltesszük, hogy az említett három állam egy milliárdot ezüstben bocsátana ki.

Természetes, hogy akármily alapon vizsgálták is a kérdést, a végeredmény vagy az volt, hogy az ezüstre szükség van, vagy az, hogy még szükség van a forgalomban. Hiszen nem is lehet más-kép; még billonokat is elnyel a forgalom. Emléfgova nem csupán elméleti érdeke van azon okok megvizsgálásának, melyek az ezüst értéke csökkentésében közreműködtek. A Goschen elnöklete alatt működött angol parlamenti bizottság, melynek e kérdés vizsgálata volt feladata, constatálta, hogy a depreciatio 1873-ban keletkezett, és 1876. júniusban hágott tetőpontra, és még folyvást tart. E bizottság a depreciatio okait a következőkben találja :

1. Az ezüst termelés növekedésében.

2. Németország ezüst eladásában. 1879. májusig, mikor az eladást beszüntették, eladott a német kincstár 567,139.992 márka ezüstöt Mintegy 4—500 millió be van már vonva és eladásra vár. A mi még forgalomban van, azt Thielmann, a német birodalom képviselője a conferentián 5—600 millió márkára becsülte.

3. Franciaország ezüst-absorbeáló képessége megszűnt, mert banktartaléka és érczkészlete $\frac{2}{3}$ -ad aranyról $\frac{2}{3}$ -ad ezüstre változott

*) Oroszországban 100, Ausztria-Magyarországban 38, Olaszországban 28 millió lakos számított.

át, tehát szaturálva van harmadfél milliard ezüsttel és azt a forgalomban tartani nem képes.

4. A latin unio 1874. januar 1-én beszüntette az ezüst veretést (csak Olaszországnak engedtek volt meg még 20 millió lira veretést) és erre 1885-ig kötelezte magát. mi által 1,800.000.000 franc ezüst forgalma is megbénult, mely a latin unio területén van.

5. India mérlege kereskedelmében és pénzügyeiben megromlott, tehát az ezüst kivitel ide tetemesen csökkent. Az indiai adóság fejében mintegy 100 millió forinttal fizettetik most több Londonban, mint egy évtized előtt.

Csakugyan ezek az ezüst elértéktelenedésének a fő okai. Hozzáadhatnánk még jelentéktelenebbeket is : pl. a helytelen arány, melyben az államok ezüst és arany váltó-pénzeiket veretik, a mennyiben az ezüstöt valamennyien értékén túl becsülik. Ugyanis a vert arany és ezüst közti értékarány a váltópénzben.

	Standar uncia ára	
Angliában	1 : 14.29	66 pence
Franciaországban	1 : 14.38	65 ¹ / ₂ „
Amerikában	1 : 14.95	63 ¹ / ₁₆ „
Hollandban	1 : 14.28	66 ¹ / ₃₂ „
Skandinaviában	1 : 14.88	63 ³ / ₈ „
Németországban	1 : 13.95	67 ³ / ₅ „

Része van az ezüst depreciálásában Amerikának, mely pedig minden bimetallicus mozgalomban vezérszerepet szokott játszani, a mennyiben ő, ki 1871—1879 mint arany exporteur szerepelt, 1880-ban 15,178.000 és 1881-ben 18,500.000 aranyat vásárolt, és így azon államok sorába lépett, kik keresletet csinálnak az aranynak.

Mindezen kérdések alaposan meg voltak vitatva az irodalomban és a sajtóban, midőn az 1881. april 19-ére összehívott nemzetközi pénz-értekezlet Párisban tanácskozássra összeült. Meg kell vallani, hogy e conferentiától sem vártak — az 1878-iki eredmény után — sokat, s hogy tanácskozásai nem igen érdekelték az embereket, daczára Cernuschi agitáló utazásai s számtalan lármás hangu iratának. Ha ez a conferentia, melyben sokkal több állam, köztük Németország is, képviseltette magát, mint a megelőzőben, sem mutathat fel gyakorlati eredményeket, annak oka a kérdés nehézségén kívül főkép az, hogy a kormányok teljesen előkészületlenek voltak arra, hogy küldötteiket érdemleges utasításokkal lássák el. Ily kö-

rülmények között e tárgyalásoknak meglehetősen egyhangu, mondhatnók, komikus színezetűk volt. S épen azért nem is tartjuk szükségesnek ismertetni az ott folytatott viták menetét, s szorítkoznuk kiemelésére azon két javaslatnak, melyek gyakorlati és konkrét természetűekkel tüntek ki az általános discussiók szó-üzönéből. Ezek egyikét a Német-, másikát az Oroszbirodalom képviselője tette.

Br. Thielmann, minékutána kijelentette, hogy Németország részvétele az értekezleten nem prejudicál későbbi elhatározásának, kormánya részéről a következő nyilatkozatot olvasta fel, melyben elősorolják azon engedmények, melyekre a birodalom hajlandó lenne :

1. az ezüst eladásának beszüntetése ;
2. az öt márkos bankjegyeknek ezüst érmekkel való helyettesítése ;
3. az öt márkos aranyaknak szintén ezüst-érmekkel való helyettesítése.
4. átalakítása és ujraveretése minden 1 : 11 értékviszony szerint vert ezüst-érmekké olyanokká, melyek az 1 : 15¹/₂ arányt megközelítik.

Az első két pontnak úgy látszik nincs más célja, mint az ezüst értékét valamennyire emelni. Voltaképen a harmadik pont se vállalhat nagy fontosságúvá; e pont értelme annyi, hogy a Németbirodalom 28 millió márká aranyat — minthogy az ötmárkás aranyok egészben ennyi értéket képviselnek — ki vonna a forgalomból s ezüsttel helyettesítene. Különb Thörner ur a két utolsó pontról így nyilatkozik: „A harmadik és negyedik javaslat jelentékenyebben áthatóbb, mélyebb, szerves jelentőségű a veszély elhárításának sarkalatos kérdéseire nézve, mely a gazdasági világra általában az arany kínálata és kereslete egyensúlyának megzavarása következtében jön, oly veszély, mely itt-ott már jelentkezik, s azzal fenyeget, hogy a jövőben nagyobb kiterjedést fog ölteni.“ — S midőn e téren örömmel üdvözli Thörner titkos tanácsos Németországot, maga részéről még tovább megy és javasolja a conferentiának, hogy mondja ki, miszerint 10 márkáig az ezüst pénz kizárólagos és általános veretése kívánatos. Ha e terv életbelépne, 3 milliárd ezüstöt csak az Orosz-birodalomban magában el lehetne helyezni, — és ez sokat könnyítene a pénzpiaczen.

Végre a conferentia, sok elméleti fejtegetés után 1882. april

12. szerdái elnapolta magát. Tehát új nemzetközi értekezletre van kilátás. Bajos volna valaunit előre mondani róla, de talán nem tévedünk ha azt hiszszük, hogy a kormányok több előkészülettel vesznek majd részt benne.

Ha összehasonlítjuk a megelőző két értekezlet eredményeit, észre kell vennünk, hogy az 1878-ki többet akart és kevesebbet végzett, mint a múlt évi. Ennek legalább megvan azon érdeme, hogy hozzájárult a kérdés tisztázásához és az egyes államok pénzügyviszonyai megismeréséhez azon becses munkálatok és felvilágosítások által, melyeket tagjai az értekezlet elé terjesztettek. — Az 1878-iki értekezlet eredménye azon „általános phrázisokba burkolt” nyilatkozat, hogy „szükséges a világban az ezüst-pénz szerepét épenúgy tentartani, mint az aranyét, de az egyik vagy másik fém használatának megválasztása vagy mindkettőnek együttes használata mindenik állam specialis helyzete szerint határozandó el;” kimondott továbbá, hogy „az ezüst piacokon az utóbbi időben mutatkozó zavarok különbözőleg hatottak a különböző államokra és azért az ezüst pénzzé verésének korlátozása szintén az egyes állam vagy államesoportok szabad elhatározásának tartandók fen. Végül constatálva lett, hogy „azon véleménykülönbség mellett, mely az ezüst korlátlan verésére nézve nyilvánult, azon lehetlenség mellett, hogy erre nézve még a kettős valutával bíró államok is kötelezettséget vállaljanak, nincs helyén a két fém közötti értékarány feletti vitatkozás.” Azt tüzi ki magának feladatul a conferentia, hogy azt az értékarányt megállapítsa, s az eredményben tagadó határozatra jut. Az 1881. évi értekezlet szerényebb volt a cél kitűzésében. Vrolik ur kérdőpontjai, inkább vizsgálódó, mint határozatot provocáló természetűek. S épen azért az értekezlet rezultátuma a dolgot függőben hagyja, új tárgyalásokat helyez kilátásba, s egy igen fontos eszmét mond ki, azt ugyanis, „hogy valóban a pénzügyi helyzet némely államra nézve indokolttá teheti a közhatalmak közbelépését, és, hogy helyén van most a diplomaciai alkudozásoknak tért nyitni.” — Talán azok több sikerre vezetnek.

Amerika piacza el van árasztva ezüsttel; a német birodalmi bankban csak mintegy 200 millió maradt azon 1747 millió márka aranyból, melyet a birodalom veretett; szintugy Franciaországban alig valami 600 millió franc arany volt együtt a múlt év május havában az állam pénztáraiban, ellenben az ezüst öt francosokból

mintegy 1200 millió franc gyülemlett össze. Ezek voltak a pressans tényezők, melyek a múlt évi nemzetközi értekezlet összejövetelét több oldalról kívánatosá tették. Az eredmény azt mutatja, hogy a helyzet még mindig nem elég pressans. S ha ilyenmü conferentiák eredményre csak nagy bajok beállása folytán juthatnának : akkor a világ beletörődhetnék azok eredménytelenségébe.

Mi azonban azt hisszük, hogy a nemzetközi pénz-értekezleteknek önmagukban is megvan a jogosultságok. Azért, hogy mindez ideig a tanácskozások actualis sikerre nem vezettek, még nem szabad elítelnünk a conferentiát. Ez csak azt bizonyítja, hogy egy kényes, és még elméletileg sem eléggé tisztázott ügyről van szó. S a sikeretlenségnek közvetlen oka feltalálható végre az európai államok gazdasági helyzetében. Hogy Anglia nem nagyon törődik a kérdéssel, az érhető. Németország épen most megy át egy nagy, egész gazdasági életét átható átalakulásra, mely megmagyarázza álláspontját. Franciaország vezetői az alkotmány és közigazgatás javításával, a pártok consolidálásával foglalják el, mióta az államadósság nyügétől megszabadultak. Olaszország kezdetén van államgazdasági viszonyai rendezésének ; végül Ausztria-Magyarország és az Oroszbirodalom budget-jök egyensúlyának helyreállításával vesződnék, s állapotuk épen nem olyan, hogy egyhamar a papírpénz-forgalomtól megszabadulhatnának.

II.

Mikép lehetne a papírforgalomtól megszabadulni, s mily rendszabályokat kellene alkalmazni Oroszországnak, hogy pénzrendszerét javítsa : e kérdés megvilágításának Thörner ur igen érdekes helyet szánt jelentésében. Minthogy e kérdések ránk nézve is tanulmányosak, s azonkívül a specialis orosz pénzviszonyokat is megismertetik velünk legalább bizonyos vonatkozásokban, jónak láttuk a jelentés idevágó részét a fentebb előadottak képesán közzéteenni :

„Olaszországnak — írja Thörner ur — jelenlegi példája bizonyítja a legvilágosabban, hogy a papírforgalommal bíró országok épen annyira, ha ugyan még sokkal inkább nem érdekelvék azon veszély elhárítása tekintetében, mely az arany kereslete és kínálata közt levő egyensúly megzavarásából a világ-piaczot fenyegeti. Ennél fogva tehát teljesen alaptalannak látszanék azon állítás, hogy

Oroszországot, mely csak papir-forgalommal bír, az egész valuta-kérdés nem érinti.

Azonban eltekintve a papir-forgalom kérdésétől, meg kell adni, hogy Oroszország a jelen esetben bizonyos kivételes állást foglal el.

Oroszország az aranytermelése tekintetében első helyet foglal el, minthogy az ő részére esik az egész világ aranytermelésének körülbelül egy hatod része; ellenben nagyon kevés ezüstöt produkál. Nem látszik valószínűnek, hogy Oroszország valaha jelentékeny vevőként jelenjék meg az európai arany-piaczon. Rendezett pénzforgalom helyreállításakor a belföldi szükséglet fedezésére saját arany-termelésünk elégséges lesz, sőt ennek egy részét alkalmasint exportálhatjuk is. Másrészről azon körülmény folytán, hogy idővel elégtelen ezüst-pénzforgalmunkat ki kell egészítenünk, kétségkívül, mint az ezüst vásárlói fognak fellépni az európai piacon (és ezt részben már is cselekedjük). Ily körülmények közt az a kérdés: vajjon van-e elegendő okunk arra, hogy a többi európai államok mellé álljunk az általuk keresett cél elérésénél? Az aranyuk minden további drágulását nekünk, mint arany-termelőknek üdvözlőnk kell, s épen így az ezüst értékének minden további súlyedése ránk, mint ezüst vásárlókra nézve kell, hogy előnyös legyen. Mindez kétségen kívül van; azonban van az előttünk fekvő kérdésnek más oldala is.

Az arany folytatólagos drágulása, mint már fentebb megjegyeztük, szükségkép nagyon veszélyes gazdasági zavarokat fog előidézni más országokban. Remélhetjük-e mi, hogy a válságok, melyek a fő európai piacokat megrázkódtatják, a mi közgazdasági viszonyainkat érintetlenül hagyják? Korábbi évek tapasztalatai egyáltalán tagadólag válaszolnak. Oroszország olyan egy ország, mely gazdasági fejlődésének kezdetén, és abban a kényszerűségben van, hogy a megkívántató tőkek jelentékeny részét az európai piacokon szerezze be; ebben gyökerezik a közvetlen összefüggés az orosz és a külföldi pénzpiacok közt, mely odahat, hogy ezek egyikének bármely jelentékeny ingadozása is nagyon érezhetőleg tükröződik vissza az orosz pénzpiacz hangulatában. Váltoárfolyamunk rögtöni esése a német-francia háboru kinyilatkoztatásakor erre a legjobb példa gyanánt szolgálhat. Ily körülmények között felülkerekedik az a meggyőződés, hogy a vesztesége-

ket, melyeket kétséggel kívül szenvednünk kellene, ha az európai pénzügyi piacokon a válságok nagy sora ütne ki, bajosan pótolhatóak azon előnnyel, melyet az arany áremelkedése és az ezüst árának süllyedése nyújt. Szükségkép oda jutunk tehát, hogy ezen kérdésben a mi magán érdekünk is a legjelentékenyebb európai államok egyetemes érdeke nem egy uton halad.

Nálunk is már régen kiképződött az a nézet, hogy reánk nézve is szükséges, az ezüstről az arany valutára áttérnünk. Sok igen jelentékeny ok szól ezen átmenet mellett. A természetes termelési feltételek bennünket, mint az európai államok között fő aranytermelőt, szükségszerűleg arra utalnak, hogy ezen fémeket tegyük pénzügyforgalmunk alapjává. Sőt ez irányban már néhány nagyon fontos lépést tettünk. Egyrésztől Oroszország külföldi kölesőseit már néhány év óta arany értékben kötötte meg, másrésztől beviteli vámunkat mi magunk aranyban szedjük be.

Az aranyérték behozatala kétség kívül kell, hogy törekvéseink czélja legyen. Bár Németország példája azon szükségre utal, hogy a legnagyobb elővigyázattal kell a munkához hozzátámaszkodni.

A Németország által szerzett tapasztalat azt mutatja, hogy az ezüst-értéknek arany-értékkel való helyettesítése, azaz az ezüstről az arany valutára való törvényes átmenet nyugodtan és gazdasági rázkódás nélkül csak akkor vihető keresztül, ha ezen átmenet már, mondhatni, a gyakorlatban keresztülment, azaz ha az országban az arany már jelentékeny mennyiségben forog.

Kezdetben Németország is a régi pénzügyrendszernek az újra való ily lassu átmenetét helyezte kilátásba. A birodalmi cancellár által a szövetség-tanácsnak 1871-ben a „birodalmi arany pénzverés“ tárgyában előterjesztett törvény javaslatához mellékelt tájékoztatókban azon nyilatkozat található, hogy „a kormánynak nincs szándéka törvényes fizetési eszköz minőségét tulajdonítani az új, birodalmi aranyérmeknek, és hogy azért fenn kell tartani a lehetőséget a törvényben nem tiltott ezüstpénz veretéséhez visszatérhetni; s a javaslat arra van hivatva, hogy mint a pénzügyrendszer végleges rendszerét megelőző rendszabály kísérletet tegyen az arany pénzeknek a forgalomba való bevezetésére, melyek a közpénztáraknál meghatározott díjszabás szerint fogadtatnak el s. t. b.“

Ez a javaslat még sem fogadtatott el. Tekintettel azon jelentékeny eszközökre, melyek akkor az államnak rendelkezésére vol-

tak, határozatba ment, hogy egyszerre minden előkészítés nélkül kell az arany értékre átmenni, és pedig a leghatározottabb módon, azaz úgy, hogy az ezüst csak mint váltópénz hagyassék meg a forgalomban.

De a tapasztalat megmutatta az ily elhamarkodás és a monometallismus ily feltétlen behozatalának veszélyes következményeit. Jóllehet roppant mennyiségű volt az arany, mely akkor az 5 milliárdnyi hadisarez folytán a kormánynak rendelkezésére állott, a kitűzött terv tökéletes megvalósításának lehetetlensége állott be, és kénytelenek voltak a kezdetben tervezett programról lemondani.

A Németország által épen most tett tapasztalatokból nekünk gyakorlati oktatásokat kell vennünk. A nélkül, hogy az aranyvalutára való lassu átmenet gondolatáról lemondanánk, mégis a legnagyobb elővigyázattal s minden lehetséges eredmény tekintetbe vételével kell a dologhoz hozzáátmunk. Ez okból is, véleményem szerint, a papír-értékről az érezétekre, az ezüstértékről az aranyértékre való átmenet kérdését nem lehet összetéveszteni. Ellenben én azt hiszem, hogy legközelebb a nálunk uralkodó főrvényes ezüst-érteket fenn kellene tartanunk. Ennek következtében először is, ha az érezforgalom helyreállításával és akkor, ha az arany pénzek veretése után az arany túlsulyra jutott a forgalomban, csak akkor lehet aztán az aranyvalutára való átmenet által a pénz-reformot befejezni.

A penzforgalom helyreállítása kérdésének megítélésénél, a figyelmet csak az éreznek a papírhoz való viszonyára szokták irányozni, pedig egyáltalán a két nemes fémnek egymáshoz való viszonyat is tekintetbe kell venni, a mint az a fentebb előadottakból kitűnik. Az arany-forgalomra nézve valamilyen országban szükséges, hogy annak mesterséges elértektelenedése, a mi nemcsak értéke veszett papírpénz, hanem értéke vesztett ezüst által is beállhat, akadályoztassék.

Ily körülmények között az érezforgalom helyreállítása, illetőleg a papírpénz beválthatóságának kimondásával reánk nézve is szükséges lesz, hogy a két nemes fém realis értékének megfelelő viszony megállapítására nézve alkalmas mérvszabályt találjunk; továbbá bizonyos mérvszabályokat, a mint az különösen érmetörvényhozásunk hiányai mellett szükséges lesz, szemügyre kell vennünk.

Míg minden európai államban az 1 : 15^{1/2} viszony, mint az arany és ezüst közti értékviszony érvényes, addig nálunk a 1 : 15 viszony van elfogadva, úgy hogy 5 ezüst rubel csak tizenötször több tiszta érczet foglal magában, mint 5 arany rubel (egy fél imperial). Ezen hiány kipótlásául az arany rubel értékéhez 3%-ot adtak hozzá, s így egy fél imperiált 5 rubel és 15 kopekre becsültek. De ezen kiegészítés által, a valódi arány, mint azt Sza w e n k o w bányász mérnök munkája „az éremkérdésről“ (1879) megmutatja, nincs megállapítva, a mennyiben a 3%-nak az arany árához való hozzászámítása után is ez utóbbi, számításunk szerint, csak 15^{45/100}-szer drágább, mint az ezüst, míg egész Europa a 1 : 15^{50/100} arányt fogadja el. Ily módon az arány pénzértéknek valódi értékéhez való hamis aránya feletti általános kérdés, nálunk még inkább bonyolodik azon körülmény által, hogy mi az aranyat még alacsonyabb áron fogadjuk el, mint a többi európai államok a magok 1 : 15^{1/2} arány számukkal, a melyet részökről már ki nem elégitőnek, szerfölött alacsonynak állítottak. E körülmény következtében folytonosan veszteséget szenvedünk minden a külfölddel kötött egyezségünkön, minthogy 100 arany-egységet, mely az európai becslés szerint 1,550 ezüst-egységet képvisel, mi csak 1,545 ezüst-egységre becsülünk; s ezzel veszítünk 5 egységet, vagyis 1/300 %-ot. 27 millió rubelnek évenkénti veretésénél veszítünk tehát minden évben 87,378 rubelt. Azonfelül nagy mértékben elősegíti a dolgok ilyen állása a váltóműveleteket a mi arany-érmeinkkel.

Továbbá van pénzrendszerünkben még egy körülmény, a mi hasonlókép hátrányunkra válik. Arany-pénzünk 88 próbás, azaz egy fontnak (= 96 szolotnik) a tartalma 88 szolotnik tiszta arany és 8 szolotnik réz, tizedes súly szerint (melynél a próba a vert ezüst grammjának milligrammjaiban fejeztetik ki) megfelel 916.66 milligramm 88 próbásnak. Ennek a próbának, mely megközelíti az angolt, három hiánya van : először is a 916.66 arány technikai tekintetben kevésbé kielégítő, mint az Európában általánosan elfogadott 900 : 1000 arány, mert csekélyebb keménységi fokkal s ennél fogva nagyobb elhasználhatósággal bír; másodsor nem felel meg a tizedes rendszernek (mely nálunk a rubelnek 100 kopekre való osztásával fogadtatott el), és harmadsor végtelen törtszám által fejeztetik ki. Érmé-törvényünk szerint a próba a pénzverő minden műveleteinél grammok szerint van meghatározva, hogy

lehetőleg exakt kifejezés legyen nyerhető. Ezért kell az aranynak rézzel való összeolvasztásánál a próbát tizedes súly szerint megállapítani. A meghatározás milligrammokban történik, s ekkor a törtékből csak a milligramm tévedései hagyatnak meg az analyticus mérleg szerkezete szerint; következőleg a próbát csak négy szám fejezi ki. E szerint szükséges, hogy a 916.6 számot fogadjuk el, mint a 88-as próbának megfelelőt. Minthogy pedig az első tizedes hely (6) számítása után, egy második, egy harmadik 6-os és i. t. következik, a 916.6 szám nem pontos, és nem felel meg teljesen a 88-as próbának, mert $\frac{6}{100}$ vagy több mint fele egy tizedesnek törölve van. A próbának 916.7 való emelése másrésztől hátrányos volna a kincstárra nézve. Mindazonáltal a gyakorlatban igen jelentékenyen közel jár fél-imperialunk átlagos próbája a névlegeshez, sőt túl is haladja ezt, ha számításba vesszük arany-pénzünknel a nettoyage-t; s így annál kevésbbé fordul próbánk nem egész pontosságának a ténye a mi kárunkra. 88-as próbánk mellett, mely az angol Sovereigns próbájának megfelel, fél-imperialunk valódi árának = 20 franc 66 centimes-nek kellene lenni. E helyett azonban, mint azt Poznanszkij F. S. ur „A párisi pénzürtékezetnek az orosz pénzforgalomra való jelentőségéről” írott brochure-jében megjegyzi, az orosz arany-érem a francia pénzverőhivatal tarifája szerint, mely az „Annuaire de Longitude 1878”-al egybehangzik, csak $\frac{15}{1000}$ -es próba szerint becsültetik, azaz egy kilogrammból 3.144 franc 85 cent kapható, vagyis egy fél-imperial csak 20 fr. 58 cent, míg ellenben az angol aranyat 3,148 fr. 29 cent; a németet 3,148 fr. 80 cent értékben vették fel kilogrammonként, a francziát plane 3,150 fr.-ban. „E szerint”, — következteti Poznanszkij ur, „az orosz arany beszerzése, melynél egy kilogramm aranyat 3 fr. 41 cent olcsóbbra becsülnek, mint az angolt, 5 fr. 4 cent. olcsóbbra, mint a francziát és 3 fr. 95 cent. olcsóbbra, mint a német arany érméket. a külföldi pénzverő intézeteknek az illető ország pénzévé való átverésénél egyenes előnyt szerez.”

Az orosz pénzzé vert arany ezen viszonylagos olcsóságának okát minden valószínűség szerint a mi próbánk pontatlansága képezi, a mint az a mi szolotnik-súlyunknak a tizedes-súlyra való pontos átszámításánál fenforgó nehézség folytán támad.

Igy tehát pénzrendszerünk két pontatlanságának ránk nézve káros hatásai: a mi pénzeinkben levő arany-többlet, szemben a

többi európai államokban az arany és ezüst közt való értékviszony megállapításával, 90.000 rubelnyi összegre menő veszteséget tesz ki évenként, s hasonlóképen próbánk pontatlansága aranyunknak a külföldön való megbeeslésénél a számításban hátrányunkra van. Tekintettel a gyakorlati nehézségre, mellyel pénzzé vert aranyunk valódi árának pontos meghatározása próbánk pontatlansága mellett jár, a külföldi vevők ezt, hogy magokat lehető veszteség ellen megvédjek, valamivel alacsonyabban becsülik meg, mint az voltaképen megbeesülhető volna. Azonban a dolgok ilyen állása nem csupán egyenes veszteséget von maga után az állampénztárra nézve, hanem még egyenes buzdításként hat az arany kivitelére, a mennyiben egyenesen kiviteli jutalmat involvál. „Eunck következtében” jegyzi meg Posznanszkij ur, „a külföldön a mi imperialaink után, folytonos a kereslet, mely a váltó-műveletek által elégített ki, és ennélfogva a mi papír rubeljeinkre irányzott bank nézve káros speculációt von maga után.”

Ez utóbbi körülményt mindenesetre úgy kell tekintenünk, mint a nemes érzefogalomnak Oroszországban való helyreállítására irányzott mindennemű terv eredménydús megvalósításának fontos akadályát. Ennélfogva mindenek előtt azon előkészítő rendszabály szükséges, hogy pénzrendszerünk ezen két sarkalatos hiánya mellőztessék.

E czélból legelőbb csökkenteni kell az aranyat az imperialok finomsági tartalmában mindaddig, míg a többi európai államokban elfogadott 1 : 15 $\frac{1}{2}$ arányuk megfelel. Öt ezüst rubelben van 21 szolotnik, 9 doli finom ezüst: ha elosztjuk e súlyt 15 $\frac{1}{2}$ -el, az eredmény az lesz, hogy egy félimperialnak, mely névleg 5 rubelbe kerül, 1 szolotnik és 34 $\frac{44}{1000}$ doli tiszta aranyat kell tartalmazni a jelenlegi 1 szolotnik 39 doli tartalom helyett. Egy ily félimperial pontosan 20 francnyi értéket képvisel. Át kellene menni másodszer a 900-as próbára, mely nemcsak a legtöbbet ér az arany-ötvényezés tekintetében, hanem be van vive már (Anglia kivételével) a többi európai államokba és Észak-Amerikába is. A próba olyatén megváltoztatásának, hogy a réz-pótlék a tiszta érczel szemben növekedik, az a következése lesz, hogy az új félimperial, daczára az arany-tartalom esökkenésének, éppen annyit fog nyomni, mint a mostani arany érem.

A fent elmondottak alapján az arany három rubeles darabok

verését — melyeket rövid idő óta a korábbi hollandi forintok helyett hoztak be eddig csak nagyon jelentéktelen mennyiségben forognak, azonnal egészen be kellene szüntetni.

Pénzrendszerünk megjavításával karöltve az érez-péruz szabad árfolyamon való eladását is meg lehetne engedni. Aztán a mi aranyunk az országban maradhatna, és az ezüst, különösen jelenlegi olesósága mellett, az országba folyna.

Annál inkább sajnáljuk a többek közt a papírpénzjegyek hőségét, mint az ilyen pénzjegyeket általában. Azért adjak meg az országban való forgás lehetőségét az érez-pénzeknek, és ne üzzek ki mesterségesen a forgalomból, s így aztán lassanként magától is kétség kívül meghonosodik az a papír mellett, s meg lesz könnyítve az utókornak az érez-forgalomra való átmenet.

Az aranyagio megengedése és az ezüst érték egyidejű megtartása a vámnak névleges értékű aranyban való szedése és a külföldi kölcsönök arany értékben való megkötése mellett nagy következetlenségnek látszik. S ez tényleg következetlenség, de olyan, melyvel megbékélhet az ember: abszolút doctrinarismus a felforgó esetben mervado nem lehet. Azon országok, melyek a papírforgalom állapotában vannak, s ezt megszüntetni nem akarják, nem láthatnak mindenképpen rendszeres következetességgel a munkához azon egyszerű okból, minthogy már maga a beváltás megszüntetése is inconsequentia. Abnormis helyzetben lehetetlenség állandó rendszer a cselekvésben, s ily helyzetben a dolog természete szerint van, hogy nem alkalmaznak az alakijog és igazságosság mértékét.

Később a beváltás megkezdésével az arany és ezüst agio, mely egyszer mind a két nemes fémnek egymáshoz való értékviszonyát is meghatározta, önmagától, természetes módon megszűnik; ekkor aztán beáll az alkalmas időpont a két nemes fém helyes értékviszonyának közvetlen megállapítására vezető rendszabályokra, azaz hozzá lehet fogni az arany tarifálásához. Nyilván való, hogy az 1 : 15¹/₂-os viszony az érmekezel nem hagyható meg, ha az ezüst a börzén jelentékenyen alacsonyabban áll, vagy pedig oly veszélyes következmények állanak be, mint most Franciaországban, t. i. az aranynak elfolyása és a piacnak elárasztása ezüsttel. Fentebb már előadtuk, miért volna hátrányos a veretésnél az 1 : 15¹/₂ arány megváltoztatása. Az okból kell, hogy a pénzvert arany forgalma saját piaci értékének megfelelő, s a kormány

által időszakonként megállapítandó agióval vétessék munkába. Az ezüstnek az aranyhoz való 1 : 18 aránya mellett az új imperiálok értékét 6 rubelben kellene megszabni.

Magától értetődik, hogy ezen megszabásnak nem szabad a tőzsdeárak minden apró hullámzásait követni, hanem annak egy bizonyos időtartam közepes aranyárai szerint kell irányulni. Ha pedig az arany nálunk a beváltás megnyitása idejében az Európában tervezett különböző rendszabályok megalósítása következtében olcsóbbá kezd válni, mi alatt az ezüst ára felszökken, akkor a végből, hogy a két fém ismét a 1 : 15 $\frac{1}{2}$ arányhoz, azaz a verésnél elfogadott szabályhoz közeledjék, nyilván eszik az arany tarifálásának mindennemű szüksége is. Még sem szabad aztán az érték-mérő alapelvétől, vagyis a pénz egységtől eltántorodnunk, hogy szükség esetén az egyik vagy másik fém tarifálásának lehetősége nyitva maradjon.

A fentebbi rendszabályok keresztülvitele után, az arany- és ezüst-pénzek szabad verésére való engedély szemmel láthatólag további veszélylyel nem jár. Kell mégis, hogy a kormány a jövőre nézve e tekintetben is a cselekvés teljes szabadságát fentartsa.

Jelentését bevégezve azon reményének ad kifejezést Thörner ur, hogy néhány év tapasztalata elegendő lesz arra, hogy a különböző sarkalatos kérdésekben tett javaslatokra nézve biztos criteriumnak, s a jövő pénz-politikájának alapjául megbízható adatoknak jussunk birtokába.

MÁNDY LAJOS.

AZ ALDUNA ÉS A MAGYAR ÉRDEKEK.

MÁSODIK, BEFEJEZŐ KÖZLEMÉNY.

KÖZGAZDASÁGI SZEMPONTOK.

Az Alduna kérdése tehát általunk úgy oldható meg, a mint tisztán a közgazdasági és politikai érdekek követelik. E szerint mérlegelnünk kell, hogy mennyire érdekel bennünket a Szulinának nyitva hagyása, és hogy mennyire van az előnyünkre és hátrányunkra?

Előnyünkre van, mint hajózási ut, azon 9°/_o-kal, a melylyel mi a szulinai hajózási forgalomban participálunk. Ez kifejezést nyert a duna-gőzhajózási társulat heti két járatában, a melynek tonna száma a Lloyd azon heti járataival együtt, a melyet Braila és Galacz, más oldalról Tulcsa, Szulina, Burgász és Konstantinápoly között tart fent, megfelel körülbelül a 9°/_o-nak. Azonban e 9°/_o hajó-forgalom nem egyezik meg az osztrák-magyar monarchia kivitelének 9°/_o-ával, mert ennek nagy része leginkább a Galacz és Odessa, illetőleg Braila és Konstantinápoly közt levő oly összeköttetésre vonatkozik, a mely főleg a tengeren jövő áruk átrakása, s így hajóinkon eszközölt angol-orosz forgalom.

A mi kivitelünkre ezen járatoknak — mint lentebb részletelesen fogjuk kifejteni — nincs sok értéke. Azt hiszem, a Duna-gőzhajózási társulat a maga szempontjából ezen járatokra szintén nem fog nagy súlyt fektetni. Hasonlót lehet talán vaktában is mondani a Lloyd-társaságra nézve, legalább erre látszik mutatni azon tény, hogy a Lloyd segélyezési szerződés tárgyalása alkalmával mindig nagy súly fektetett épen a vállalat részéről azon állítólagos nagy áldozatokra, a melyeket a Lloyd-társulat hoz a monarchia érdekeinek a — különben elég busásan segélyezett — fekete tengeri járatokban, a melyek közül ezen járat még a posta által sincs igazolva, a mennyiben a posta jelenleg a várna-konstantinápolyi gőzösök által szállíttatik. Ha tehát van ezen járatoknál bárminemű mate-

riális előny a vállalatokra nézve : az szerfelett jelentéktelen lehet, sőt minden valószínűség oda mutat, hogy azoknak abbanhagyása a két vállalat részéről örömmel üdvözöltetnék.

Különbén is felette érdekes jelenségek jönnek felszínre a legújabb változások nyomása alatt, a melyek a szulinai utnak esekély jelentőségét ezen forgalomra nézve csaknem kézzelfoghatóvá teszik.

Oroszország legújabb időben nagy áldozatokat hoz arra a célra, hogy összekösse a Kaspi tenger forgalmát a Fekete tengerével. A legújabb időben az odessai társulatot segítyezi pénzzel azért, hogy a tiflis-bakui összeköttetést Várna útján biztosítsa. Az orosz kormány tehát nem Galaczból, hanem Várnából indul ki. Ennek van egy politikai, mint forgalom-politikai oka. Újabb időben az átmeneti forgalom nagy része nem veszi többé a galaczi irányt, hanem a ruscsuk-várnai vonalrész felhasználásával az ottani vasutat s így szállítatnak az áruk Konstantinápoly felé. Ez mondható a mostani bécs-budapest-konstantinápolyi forgalom rendes útjának. Ha tehát kereskedelmi szempontból Várna köttetik össze a Fekete-és ez uton a Kaspi tengerrel : a Lloyd-társulatnak sem fizeti ki magát — legalább ez tételezhető fel — eza vállalat. Erre nézve positiv adatokat nem bírok felhozni, mert a két társulat adatai e tekintetben hozzáférhetetlenek.

Hátra marad a duna-gőzhajózási társaság odessai vonala. Ezen vonal jövedelmezőségét szintén nem vagyunk képesek adatok abszolút hiánya miatt mérlegelni ; hogy azonban az felette esekély lehet, ahhoz alig férhet kétség. Különbén a duna-gőzhajózási társaságnak — mint folyam-hajózási vállalatnak — egész irányától annyira elűt e tengeri vállalat, hogy a gr. Széchenyi által felhozott érvek teljes mértékben alkalmazhatók ezen vonalra is ; s ha ezen vonalától megszabadul a társaság : mindenesetre homogénabb lesz működése, s teljes erejét viheti vissza a belhajózásra. Ezen vonal létrejöttét, mint látszik, az összeköttetés abszolút hiánya indokolta ; ezen ok elesvén, most már semmi különös argumentum nem szólhat fentartása mellett.

Ezen gőzösökön kívül még vitorlás hajók is fordulnak meg tőlünk a Szulinán. Ezeknek száma és tonnatartalma azonban jelentéktelen. Az említett 1870 — 1880. tíz évi átlagában évente 570,648 tonna ment ki a Szulinán ; ebből 51,919 osztrák-magyar ; s ebből újra csak 13,342 tonna volt vitorlás. Sőt ezen átlag is a dolog természete szerint folyvást kisebbedik, az utolsó évben csak 8891

tonna volt. A gőzösök versenyét nem bírja ez meg, s így nagyobb fontossággal egyáltalán nem bír, sőt jelen jelentősége is előreláthatólag fokozatosan apadni fog.

Igy hát hajózási fontos érdekünk a Szulinánál nincs. A duna-gőzhajózási társaság járatai természetesen megszüntethetők; a Lloydnak ránk nézve fontos járata a várna-konstantinápolyi; a vitorlások száma és tonnatartalma pedig csekély és apadó. Ezen érdekek magukban véve valami különös áldozatot nem érdemelnek meg.

Marad a kereskedelmi telfogás s a behozatal és a kivitel kérdése ez uton.

A mérleg egyik oldalán az van, hogy mik a behozatali cikkek. Azon cikkek feljegyzése, a melyek a Szulinán keresztül hozatnak be, hiányzik. Adatokat csak a kőszénre nézve bírnak. Hivatalos adatok mondják, hogy 1880-ban Nagy-Britanniából behozatott 59,701 tonna kőszén Galaczon át. A többi árukra nézve a részletes felvilágosítások hiányzanak. A kik ismerik a kőszén-behozatalt Nagy-Britannia részéről Romániába, tudni fogják azt is, hogy mi módon effectuáltatik ez. Valóban a modern közlekedésben hallatlanok azon árak, a melyekkel az angol gőzösök a kőszénét Liverpoolból, a gabonát pedig Liverpoolba szállítják, s igen feltűnt, hogy a buza szállításánál képesek voltak quarterenkint 9 sillingről 4-re leszállani, a mi egy méter-mázsánál alig több, mint 2 francnak felel meg. Eufélfogva a szállítók képesek valának a versenyt Belgrádig, a legutóbbi időben pedig Giurgevoig kiterjeszteni. Giurgevoban huzamos időn át a csak szomszédban levő oraviczai és stajerdorfi kőszén a szállítás miatt drágább volt, mint a newcasteli, minek legfőbb oka azon exorbitans tarifa, melyet a duna-gőzhajózási társulat jónak lát szedni ott, hol monopoliuma teljes, s hol érdekei úgy kívánják. Újabb időben a kőszénre nézve a helyzet megváltozott, a mennyiben a pécsi és az oraviczai kőszén közt cartelegyezmény jött létre, a melynél fogva az egyik nem versenyez Orsován felül, a másik pedig nem versenyez azon alul. A nagy mennyiség, a melylen a kőszénet szállítják, megengedi nekik, a gabona és a többi nyers termények nagymérvű kivitelét. Az az ár, a melyet neki a visszamenő szállítmány biztosít, őket saját szállítási tételeik lejjebb szállítására képesíti. A visszamenő forgalom tehát olcsóvá teszi a kiviteli forgalmat. Ebben rejlik az angol kivitel olcsósága és azon rendkívüli jelenség, hogy még a kőszénre és vasra nézve is képesek velünk versenyezni.

Ha az oraviczai kőszén drága szállításának oka részben azon körülményben keresendő is, hogy a dunagőzhajótársaság egyuttal a pécsi kőszén tulajdonosa, az mégis szembeszökő tény volt, hogy a verseny ideje alatt Belgrádra, Oravicza és Pécs középpontjára is feljutott az angol szén. A cardiffi kőszén tonnája 25 shilling, az oraviczaié 33.75 franc; jósága az oraviczaié 1, a newcastleié 0.72. Ennek oka az, hogy a cardiffi kőszénbányának magának van 15 hajója, s az szállit roppant olcsón; nekik saját depotok vannak stb. A tény azonban szembeszökő. E verseny a Szulinán jön fel, s onnan szorít bennünket, s habár ujabban a kartell óta a magyar kőszén is tesz erőlködések: szembeszökő, hogy Gurgevo nem volna a Szulina nélkül versenyképességünk végpontja, s hogy ugyancsak a Szulina nélkül nem kellett volt a baróti kőszénnek — loco Predeál — oly hallatlan alacsonyra menni le áraival, hogy a román vasutak szükségletét ő fedezhette. Anglia bevitele ma is 4-szer akkora, mint a mienk a szomszédból.

Teljesen hasonló a helyzet a vasárukra nézve. Egy méter-mázsa szállítása a Szulinán át Brailába 2 francba kerül; tehát olcsóbbra, mint akár Brailától, akár Brassótól Plojestig. Hogy így aztán Belgium és Anglia fokozatosan kiszorít bennünket, s az addig általunk uralt piacz már egész Plojesztiig elvész, daczára minden erőfeszítésnek, természetes.

Szándékosan mutattam be azon iparczikkeket, a melyek értékéhez képest legsúlyosabbak lévén, leginkább érzik a geografiai helyzet nehézségeit. Ezeknél kellene tehát, mint legközelebbi szomszédoknak, s mint e czikkekben termelő országnak, legjobban állanunk. S ha még ezekben is ily szomorú a versenyképesség helyzete: mit mondjunk a finomabb, kisebb térinjü és súlyu iparczikkekre, a hol a távolság már aránylag nem nyom annyit a latba.

A czukort vesszük például. A czukor egy időben nevezetes kiviteli cikk volt. Ez azt hiszem, azon nagy áldozatoknál fogva, melyeket az ország adóvisszatérítés czimén fizet, érdeklí az adózókat. Nekünk egyideig sikerült Romániát s az egész Aldunát czukorral elárasztani. Ujabb időben azonban képtelenek vagyunk concurrálni, mert a francia-marseillei czukor feljő Bukaresten felül már Plojestbe. Brailában már csak francia czukor van s a nagy-surányi és a diószegi gyár, a mely az előtt nagy mennyiséget exportált,

kénytelen volt visszavonulni, a minek, mint tudjuk, szomorú vége is lett.

Ezek szerint világos, hogy az a gyűrű, a melyet az osztrák-magyar monarchia forgalma ezelőtt képezett, mindinkább összébb és összébb szorítatik. Nyomról nyomra lehet követni, hogy milyen nagy a visszaszorítás mértéke és mennyire terjed az a Szulina megnyitása óta. Voltak terményeink még a finomabb ipar terén is, a melyekkel versenyezni voltunk képesek. Ludwig brassói harasztáru gyáros például felvette a küzdelmet és megverte a németeket, az angolokat és a francziákat az Al-Duna vidékén. Azonban a nagy versenynek, a mely évről évre fejlődik, most más nem képes ellenállani. Ilyen volt a brassói posztó is, a melyhez minőségre nézve hasonlót nem képesek hasonló olcsó áron előállítani. A posztót azonban hamisítják, s több helyütt magyar posztó czége alatt hamisított posztót vagy olyat árulnak, a mely más vidékről került le. Ezt csak példaképen voltam bátor felemlíteni, mert ez mutatja, hogy azon gyűrű, a mely kiviteli cikkeinket körülvette, keleten az angol és francia cikkek felülkerekedése folytán kissebbedik.

Ámbár e pontnál az igazsághoz híven meg kell jegyezni azt, hogy a magyar posztó még leginkább tartja fent versenyképességét. Tulcsán is van még kereskedés, a mely brassói árut küld a Szulinán ki, Braila és Galacz pedig tömve van brassói áruval. A slivnói posztó Bulgáriában nem enged áruinknak versenyt. Mindazáltal már most is mutatkoznak a jelek, hogy Romániában ezen a téren is vereséget fogunk szenvedni. A szőtt árukban 1880-ban 41·6 millió franc értékét exportált oda Anglia, míg monarchiánk csak 33·5 milliót. Itt is kezd tehát mutatkozni ugyanazon irány, mely fokozatos visszaveretésünket jelenti.

És hogy állunk most már ezen iránylattal szemben a mi közlekedési vállalataink részéről, melyeknek természetes feladata az volna, hogy a Szulinán feljövő idegen verseny ellenében a mi terményeink részére igyekezzenek megtartani a piacot?

Bátor vagyok itt azon állítást kockáztatni, hogy a dunagőzhajózási társulat nem egészen ment a vádtól sem a behozatali, sem a kiviteli irányban. A gabonára nézve, mint az köztudomású, a XI. sz. speciáltarif-át alkalmazza, a mely átmeneti és nagy különbséget állapít meg a román gabna javára. Igaz, hogy ezt módosították újabbban, a mennyiben tételeink meglehetősen mértékben lettek javítva;

de a duna-gőzhajózási társulatnak tendenciája a román üzletet a maga részére megnyerni, és ő, a mint a legutolsó „Denkschrift“ mutatja, nem hajlandó tagadni azon álláspontot, hogy neki a román üzlet megszerzése és megtartása fekszik a szívéen rajtunk keresztül, és így maga is hozzájárul ahhoz, hogy az angol és a francia concurrentia által engedvén elnyomatni kivitelünket, a behozatal a magyar érdek rovására legnagyobb erővel favorisáltassék.

Egy eset, a melyet oly nagy verével elítéltek, és a mely a bécsi lapokban nagy port vert fel, kellő világításba helyezi a dunagőzhajózási társaság eljárását ezen irányban. Nevezetesen a duna-gőzhajózási társaság azon czélból, hogy a francia és az angol áruk szállítását elnyerhesse, direct tarifákat készített Galaczból Bukarestbe Giurgevon át. E tarifa a következő tételeket tartalmazza.

Galaczból Bukarestbe 100 kilónként az I. osztályu áru 3 franc 86 ct. az új tarifa szerint a hajón Giurgevoig, ugyanaz jelenleg 4 franc 12 ct. vasuton a régi tarifával; Galaczból Bukarestbe 100 kilónként a II. osztály 3 franc 16 ct. az új tarifával, — míg volt jelenleg 3 franc 32 ct. a régivel; — az A) osztálynál ugyan e tételek 2 fre. 78-ról 2 fre. 66-ra; a B) osztálynál 2 fre. 41-ről 2 fre. 33-ra, és a C) osztálynál 2 fre. 14-ről 2 fre. 07 ctra szállítottak le. Ugyanez a helyzet Brailára nézve is. Megjegyzendő, hogy ezen illetekbe az átrakodás és a hajózási biztosítási illetek szintén be van foglalva.

A dunagőzhajótársaság ez engedményre kétségkívül a vasutak alkalmatlan versenyé által szorítottatott; de nem lehet tagadni azt sem, hogy ez engedménynek megvan a fontos következménye; nevezetesen ezzel az angol és a francia áruk behozatalát megkönnyíti, de áruink versenyképességét elrontotta, mert hiszen éppen ezek ellen emeli az angol és francia behozatal versenyképességét. Csodálatos tehát, és megvallom részemről comicusnak találom, hogy midőn ez megtörtént, s a román kormány az államvasuti rendszer (a giurgevo-filareti vonal kezdettől fogva államvasut) érdekében ez ellen veto-t mondott, és nem engedte meg a kedvezményeket: a bécsi sajtó rettenetesen feljajdult a román kormány eljárása ellen, mintha bizony ezzel az osztrák érdekeket sértette volna meg, holott a megsértés tisztán a duná-gőzhajózási társulat hátrányára, de az osztrák-magyar ipar előnyére szolgált, mert minél kevésbé protegáltatik az angol és francia áruk behozatala, annál nagyobb az osztrák-magyar áruk kivitele keletre, a mi pedig nagyon is a mi előnyünkre szolgál.

Még egy pár szót megérdemel a Szulinán való kivitel kérdése. Hogy magyar eredetű áru — talán némi posztót, bort és tintát kivéve, nincs a Szulinán kimenő áruk között, azt, ugy hiszem, a fentebbiekben bőven igazoltam. Annál nagyobb előnyére van azonban a román kivitelnek a Szulina; különösen a földközi tenger kikötői és Anglia gabonaszükségleteiknek egy tekintélyes részét a Szulinán át kapják hallatlan olcsó árakon. Hogy ez mily ártalmas a magyar termelésre nézve: azt nem kell bővebben bizonyítgatnom. Elvesztjük először is az átmenetből reánk háramló hasznot; elvesztjük továbbá a mi nyers terményeink piaci áraiból azon különbözetet, a melylyel versenytársaink olcsóbban jutnak a piacra. Így származnak aztán a legkirívóbb érdekes versenyviszonyok, mert hiszen a gőzhajótársaság ezen verseny által is nyomatva, kénytelen a legtávolabb menő kedvezményeket adni a román búza javára. Így pl. a díjtételeket Giurgevoig épen nem számítják, Giurgevotól Orsovaig is a díjtételből 20%-ot engednek; ugy hogy — tekintettel a rendes tarifában is fent levő differentiára — bátran mondhatni, hogy a román búza ingyen jön a magyar határig.

Hogy mily nagy a román gabona export-képességének emelése céljából ezen kedvezményezés még a hivatalos tarifákban is, mutatja azt, hogy még az új u. n. különös árszabásokban is Pancsova pl. métermázsánként 10 ct.-al fizet, Ujvidék pedig 11 ct.-al többet, mint a lent eső Turn-Szeverin, hogy pl. az ebersdorf-passani szakaszon tonnakilómeterenként a magyar államásokról feladott búza 4.25 ctot, a Turn-Szeverin alatt fekvő állomásokról feladott pedig 2.76 ctot fizet, ugy hogy csak ezen rövid szakaszon is egy métermázsá román buza 46 ct. előny élvez a magyar buza felett. Pedig ezek csak a hivatalos tételek, a melyekhez járul még — mint fentebb már említettem — a 20% refactia és a Giurgevoig teljes ingyen szállítás!

Ezen helyzetnek oka a Szulina versenye. A Szulinán keresztül a román gabona hallatlan olcsó szállítási áron éri el a nyugoti piacokat, a mit bizonyít két tény.

Az egyik az, hogy a dunagőzhajótársaság nem a vasutak versenye miatt kénytelen ily alacsonyra leszállítani tarifáit. Ugyanis a megfelelő egységárak a Turn-Szeverin alatt fekvő állomásokról tonnakilómeterenként a vasutaknál 3.92 ctot tesznek, tehát 50%-al drágább a vasut, mint a hajó, minden vasuti verseny daczára is.

A másik tény az, hogy a kivitel tényleg a Szulinán át történik. 1879-ben 81 millió métermázsa búzából csak 17 jött rajtunk keresztül, a többi tengeren; hasonló áll a tengerinél, hol 67 millióból csak 15 jött rajtunk át, az árpa 15 milliójából nem egészen 2 millió stb. 1880-ban hasonló volt az arány; 114 millió frank értékű gabona ment ki a Szulinán, csak 54 millió rajtunk át. A dunai bizottság hivatalos adatai szerint ehhez még 102,000 mm. liszt átjárult. És hogy e tények mennyire éreztetik hatásokat, bizonyítja pl. Marseille kikötői forgalma. Franciaország e legnevezetesebb gabona-emporiumán 1881-ben 5.722,268 mm. bevitt búzából több, mint fele 3.725,000 mm. aldunai eredetű volt.

Versenytársaink kiviteli képességét tehát szintén felette nagy mérvben emeli a Szulina, épügy hasznára válván a mi iparcikkeink ellen a nyugoti iparcikkek behozatalának a keleti piacokra, mint a mi nyers terményeink ellen a keleti nyerstermények kivitelének a nyugoti piacokra!

A kérdés tehát tisztán áll előttünk. A román kivitel a Szulinán, miután arra áruinknak kivitele nincs, lehet román érdek, de nem látom át, hogy miért volna az első sorban a mi érdekünk is. Hasonlóképen a francia és angol áruk behozatala a Szulinán lehet első sorban angol és francia érdek, és a jelen esetben román érdek is, de nem látom át, hogy miért legyen az egyuttal osztrák-magyar érdek is.

Nézetem szerint a mi állásunk természetes előnye a geographiai helyzetnek kellő felhasználása. Míg a Szulina meg nem nyílt, addig a román behozatal és kivitel ránk volt utalva, s minthogy rajtunk keresztül volt a kivitele és rajtunk keresztül látta el szükségleteit, ennek következménye volt azon kedvező állás, a melyet Brassó és a székelység a keleti piacokon elfoglalt. A Szulina megnyitása folytán ezen állás ugy a be-, mint a kivitelre nézve alapjában megváltozott. Azonban valamint nem tartom egyik állam érdekében levőnek sem, hogy a másik állam érdekeit meggátolja vagy érvényre juttassa, épen ugy nem tartom egy állam feladatának sem azt, hogy saját érdekeinek nem előnyére, hanem határozottan hátrányára létesítsen oly intézményeket, melyeknek hasznát mások veszik.

Azt hiszem tehát, hogy az aldunai kérdésben ez a mi álláspontunk. Ha az európai dunabizottság nem tartatnék fen, bekövet-

keznek a bécsi és párisi békében körvonalozott joga a parti államoknak. E szerint a parti államok syndicatusa tartja fen a folyó szabadságát. Pénzügyi nehezség e tekintetben nincsen, legfellebb csak az történhetnék meg, hogy Románia nem volna képes oly erélyvel megvédelmezni a Szulinát az eliszapodástól, mint a minő erélyvel igyekszik jogait a képzelt sértésektől megővni.

Veszély tehát jelenleg nem fenyeget, de ha fenyegetne, gondoskodni kellene arról, hogy a parti államok megtegyék kötelességüket, feuntartván a bécsi békében és a berlini szerződésben kimondott szabadságát a dunai hajózásnak. Arról gondoskodni, hogy a Duna tényleg hajózható legyen, és a Szulina el ne iszaposodjék: lehet első sorban román, angol és francia érdek, de én sem a ki-, sem a bevételre nézve nem látom indokoltnak azt, hogy az osztrák-magyar monarchia e kérdésben oly igen törje magát.

Végzem tehát azzal, hogy ha a kérdés az Aldunán a complicatiók folytatására ad alkalmat, a leghelyesebb visszatérni a bécsi béke által biztosított jogalapra, hagyni a dolgokat természetes folyásukra, helyreállítani a parti államok jogkörét. Hogyha képesek lesznek a Szulinát az eliszaposodástól megvédeni: ez ellen nem lehet kifogásunk, örülünk rajta, mert szabad a forgalom. Ha pedig a Szulina eliszaposodik, s azon senki sem járhat ki meg be: akkor ránk lesznek szorulva; ezt pedig ránk nézve nem tartom valami nagy szerencsétlenségnek. Ennélfogva ezt a conclusiót tartom a leghelyesebbnek, és olyannak, a mely az európai és a nemzetközi jognak ugy, mint közjogi helyzetünknek a tractatusok alapján a legjobban megfelel.

A forgalom mai viszonyai közt nem lehet, és nem is szabad arra számítani, hogy a dunai torkolatok végleg el fognak iszapoltatni; de ha igen: ugy az nem lesz nagy baj ránk nézve. Ez ideiglenes eliszapoláson ugyan fognak azon hatalmas érdekek, melyek a Szulina nyitvahagyásához fűződnek, segíteni, akár a helyreállítás, akár a esernavodai esatorna, akár bármily más uton; de azt hiszem, hogy a dumai bizottság feloszlata semmi esetben sem árthat nekünk, míg igen komoly, és épen ezért felette hatásos fegyver mindazon komoly érdekekre nézve, melyek e pillanatban ellenünk sorakozva vannak.

GYÖRGY ENDRE.

MAGYARORSZÁG ÁLLAMADÓSSÁGAI.

MÁSODIK BEFEJEZŐ KÖZLEMÉNY.

V.

Vasuti kölcsön.

A magyar állam kölcsöneinek sorát a vasuti kölcsön nyitja meg. Az 1867: XIII. t. czikkkel a miniszterium megbízást nyert, hogy vasutak és csatornák építésére valóságos értékben 60 millió ezüst forintnyi, vagy 150 millió franknyi kölcsönt létesítsen 50 évre 4,650.000 frt, vagy 11,625.000 franc évi járadék kötelezése mellett. A kölcsön kötvényeinek és szelvényeinek bélyegilleték és adómentesség biztosított.

A törvénynek alapul szolgáló és a törvényhozásnak be is mutatott a kölcsön értékesítése iránt kötött szerződést Lónyay Menyhért akkori pénzügyminiszter báró Haber Mór frankfurti bankárral kötötte meg 1867. évi augusztus 23-án. A szerződés feltételei röviden ezek. A 60 millió fejében báró Haber Mór kap a magyar államtól 85,125.600 frt névértékű 1867 évi július 1-től 5%-al kamatozó kötvényt. Báró Haber Mór feltétlenül át tartozik venni a kötvények $\frac{2}{3}$ -adát vagyis 56,750.400 frtot 40 millió vételárban, melyet is tartozik 1867. évi november 1-től fogva 12 két havi egyenlő részletben Párisban kifizetni; a hátralevő egy harmad vagy is 28,375.200 frt tekintetében báró Haber Mórnak jogában áll 1869. november 1-ig az optiót gyakorolni. -- és azt gyakorolva tartozik a kölcsön e részét egészben 20 millióért, vagy annak hanyadát a megfelelő árnak készpénzben azonnal történő lefizetése mellett átvenni. Báró Haber Mórnak fenntartatik a jog a kölcsönt aláírás útján beszerezni, a midőn is az egész kölcsön kötvényei rendelkezésére bocsátandók. A 40 millió után báró Haber Mórnak 2% provisió biztosított. A kötvényekre szükséges francia bélyeg felét a magyar állam, felét Haber Mór fizeti. Haber Mór 1867. november 1-től intercalarsi

kamatban $7\frac{1}{2}\%$ -ot fizet. A törvényben említett 60 millió forint tehát a kölcsönnek tulajdonkép brutto hozadéka: — a netto hozadék, leszámítva a provisiót, továbbá a francia bélyegköltséget, nemkülönbén a kölcsön után 1867. július 1-től — október 31-ig fizetni kellett kamatot, lett volna 57,849. 908 frt.

Báró Haber Mór élt a joggal: a kölcsönt aláírás útján beszerezni. Az aláírásokat a „Société général“ parisi bankintézet közvetítette, és aláírási határidőül 1868. évi január hava lett kitűzve. Az aláírások megtörténte előtt Lónyay Menyhért pénzügyminiszter biztosította a magyar állam részére a jogot a kölcsön egy részét aláírhatni, és ez esetben a „Société général“ a kibocsátási költség feléről lemondott. Az aláírások alkalmával a kötvények felét a magyar állam írta alá. A kölcsön aláírása nem sikerült; hivatalos okúl az adatik, hogy az aláírást megelőző január 27-én a francia kormány közzétette, miként 140 millió francnyi kölcsönt veend fel, — és pénzemberek az aláírás előtt a kötvények szállítását az aláírási árnál olcsóbban ajánlották. 1868-ban értékesítettett 352.341 db kötvény, ¹⁾ — az utolsó kötvény 40,523 dbnak eladása 1872-öben történt, és a kölcsön 1872-ben végleg értékesítve volt. ²⁾

A kölcsönért befolyt brutto érczpenzben 61,481.426 frt 76 kr, folyópénzben pedig 72,669.273 frt $75\frac{1}{2}$ kr: levonva a brutto bevételből az értékesítési költségeket, melyek is kitesznek érczpenzben 3,115.870 frtot, folyó pénzben pedig 3,700.095 frtot, a kölcsönért netto befolyt ezüst pénzben 58,365.558 frt 73 kr. folyó pénzben pedig 68,969.178 frt $9\frac{1}{2}$ kr. A kölcsönre befolyt brutto és folyó pénzben 1868-ban 34,999.965 frt $67\frac{1}{2}$; 1869-ben 12,993.183 frt; 1870-ben 3,347.400 frt; 1871-ben 17,353.680 frt és 1872-ben 3,975.015 frt 8 kr. A kölcsön árkelete, a tiszta hozadékot tekintve, ezüstben 68.561% , folyó pénzben pedig 81.02% . A kölcsön után évi kamatban, a számítást az érczpenzhozadék alapján téve meg, — fizetni kell 7.292% -ot. Tekintettel arra, hogy a kölcsönt magasabb összegben kell visszafizetni, és ez további kamattízetést okoz, — a kölcsön kamata 7.78% .

¹⁾ 1865 8 VII., 76. Pénzügyminiszteri jelentés a vasuti kölcsön iránt. A jelentés annyira politikusan van szerkesztve, hogy abból nem lehet kitudni, hogy mennyi lett a kölcsön második felére aláírva.

²⁾ Államzámvéveszők jelentése 1871. zárszámadásról. — A pénzügyminiszter által 1839, 70, 71-re beadott jelentések, nemkülönbén a végjelentés az irományok közt nincs,

A kölcsönkötvények 120 frt, illetve 300 francra szólnak. A tőketörlesztés megkezdődött 1868. július 1-én és befejeztetik 1918. január 1-én.

A kölcsön különös biztosítására szolgálnak az e kölcsönből épített vasutak; és a kölcsön járadéka azokra első sorban bekebelezendő vala. Még a kölcsön aláírása előtt lett a vasutak és esatornák külön telekkönyvezése behozva, és az 1868: I. t. czikkkel szabályozva. Ezen törvény azután módosítva és kiegészítve lett az 1881. évi LXI. t. czikkkel.

A kölcsön hozadéka 1872-ik évben teljesen fel lett használva. A kölcsön egészen vasutakba lett beruházva.

A kölcsönből kiépítve lettek a következő vasutak a következő költséggel, hozzászámítva a $7\frac{1}{2}$ % intercalaris kamatot. ¹⁾

1) Magyar éjszaki vasut	11,019.964 frt 33 kr.
2) Hatvan-miskolczi vasut	8,010.462 „ 02 $\frac{1}{2}$ „
3) Zákány-zágrábi vasut	7,199.735 „ 07 „
4) Salgótarján-zólyomi vasut	8,276.611 „ 16 „
5) Miskolcz-bánrévi vasut	1,936.197 „ 77 „
6) Hatvani-indóház	767.785 „ 95 „
7) Zólyom-rutki vasut	11,453.735 „ 79 $\frac{1}{2}$ „
8) Füzesabony-egri vasut	634.914 „ 88 „
9) Vasuti gépgyárak	1,118.444 „ — „

Építettetni kezdetek a következő vasutak:

1) Károlyváros-fiumei vasut	12,204.762 frt 03 kr.
2) Hatvan-szolnoki vasut	2,485.530 „ 85 „
3) Zólyom-besztercebányai vasut	103,693 „ 19 „
4) Fiumei indóház	1,200.795 „ 64 „

A vasuti kölcsön állása 1880-ik év végén következő:

¹⁾ Zárszámadási bizottság jelentése a vasuti kölcsönről 1872/5 képv: irományok XXIV. köt. 48. lap, irományszám 1030. Mint érdekes adatot a vasuti kölcsönre vonatkozó 1871-iki pénzügyministeri jelentésből kiemelem, hogy a kölcsönkötvények beváltására fordított

	ezüstben	papírpénzben
Magyarországon	93.960 frt	114.457 frt 71 kr.
Ausztriában	109.680 „	131.973 „ 67 „
Külföldön	140.520 „	157.382 „ 40 „

Ez adat szerint el volna helyezve a kölcsön 27.3^o -a Magyarországon; 31.8^o -a Ausztriában; 40.9^o -a külföldön.

1) Hátralékos adósság	78,403.200 frt — kr.
2) Terhelő hátralék : tőke és kamat	576.563 „ 97 ¹ / ₂ „
Összes tartozás .	78,979.763 „ 97 ¹ / ₂ kr.

VI.

Sorsolási kölcsön.

A vasuti kölcsön még teljesen értékesítve sem volt, midőn már is újabb, az államháztartásban „30 milliós sorsolási kölcsön” czim alatt ismeretes kölcsön felvétele lett elhatározva. „Hogy a Duna folyam Budapest mellett akképen szabályoztassék, a mint a hajózás és kereskedés országos érdekei igénylik, s a főváros, mint az ipar és kereskedelem központja, oly állásba emeltessék, mely számára a szabad közlekedés mindazon előnyeit biztosítsa, a melyek az ipar és kereskedés nélkülözhetlen feltételei,” képezik azon indokokat, melyek a törvényhozást egy új kölcsön kötésére birták. ¹⁾

A kölcsön felhasználandó volt a lánchid megvételére; egy, szükség esetén két új álló hid építésére; a Duna folyamnak a főváros határa közt szabályozására; a fővárosban „kellő szélességű fővonaloknak. — mintegy államutaknak a községi utak nagy hálózatában nyitására; és az ezekre szükséges helyszini és magasságrajzi felvételek, tervek, kisajátítások és más előmunkálatok költségére.”

A főváros emelése és szépítése kétségtelenül az állam egyik legmagasztosabb feladatát képezi. Midőn tehát a kormány a főváros emelése végett kölcsönt vett fel, és a törvényhozás ezt helyeselte; ez ellen kifogást tenni nem lehet és nem lehetett. Más kérdés az, ha vajjon a hid megvételét és új hid építését nem lehetett volna-e kihalasztani, és a dolgot ott kezdeni, hogy előbb a országban teremtessek ipar és kereskedés, és a fővárosban teremteszenek meg azon intézmények, melyek az ipart és kereskedést előmozdítják; nem lett volna-e sokkal czélszerűbb mindenek előtt a Dunát szabályozni, nemcsak a főváros határai közt, hanem az ország határain belől; a törvényhozás nem tett volna-e sokkal helyesebben. ha a helyett hogy felhívja a ministeriumot, „hogy kiváló figyelmét és igyekezetét arra fordítsa, hogy a Dunaszabályozással és rakparttal egyidejűleg a kereskedelmi raktárak, a mennyiben szükséges, az e végre alakulandó vállalkozó-társulat közbenjöttével is mielőbb létesíttessenek,” egye-

¹⁾ 1870: X. t. cz.

nesen a törvényben elhatározza, hogy a kölcsön egy része e célra fordíttassék. Nem lett volna-e sokkal helyesebb a város haladásának előmozdítását iparmúzeum, ipariskolák alapításával kezdeni, gondoskodni arról, hogy a munkások olcsó lakásokat kapjanak? A városokat az új utcák és terek még magukban nem emelik, fényessé, gazdaggá nem teszik; a mi városokat emeli, az: az ipar és kereskedés. A mely városnak polgárai az ipar és kereskedés által meggazdagodtak, hatalmasakká lettek, annak a városnak polgárai nem tűrik meg a szűk utcákat, a ronda viskókat, hanem szélesítik az utcákat, és emelnek egyik palotát a másik után. A város emelkedésének egyik fő feltétele a vagyonos polgári osztály; a mely városban ez osztály hiányzik, abban emelkedésről szó sincs. Mivé lehetett volna a főváros, ha 10 évvel ezelőtt ékesítik Duna partunkat ama raktárak, a melyek részben csak az imént nyitlak meg a forgalom részére; mennyire emelkedett volna a főváros, ha a Duna szabályozása egész hosszában ez előtt tíz évvel megkezdetik?!

De messze el is tértem feladatamtól: a sorsolási kölcsöntől. A kölcsön értékesítése iránti szerződés a „Bank-Verein“-nal kötött. A kölcsönért tisztán befolyt az 1870. 1871. és 1872-iki években 24 millió, és így a kölcsön 80-as árfolyam mellett lett értékesítve. A kölcsön 1871. évi január 1-től 1920 július hó 1-ig, a kamatot is beleértve, évi 1,224.000 frt, illetve félévi 612.000 frtos járadékokban kisorsolás útján törlesztetik. A kölcsön maga igen olcsónak mondható, mert annak kamata csak nagyon csekély töredékkal haladja meg a $4\frac{1}{2}$ %-ot. Megjegyzendő, hogy a megállapított sorsolási terv szerint az első 40 évben nem kívántatik meg az egész évi járadékösszeg; de az utolsó tíz évben a megszabott évi járadékok 13,395.800 frttal fognak meghaladtatni. Ezen többlet fedezetére évente 100.000 frt tétetik félre, és ezen állam- és jelzálogpapirok vásároltatnak, és külön alap gyanánt az első magyar földhitelintézetnél kezeltetnek. Az alap vagyona tészen 1880-ik év végével kötvényekben 1,533.480 frtot. ¹⁾

¹⁾ Az alap vagyont képező papirok :

452 db	5%	magyar vasuti kötvény	322.080	frt.	—
288	6%	aranyjáradék	187,100	”	—
413	5%	oszt. földhitelintézeti záloglevél	492.500	”	—
35	$5\frac{1}{2}$ %	m. földhitelintézeti záloglevél	331.500	”	—
59	5%	”	200.300	”	—

1880. zárszámadás. Részletezés I. füz. 51. l.

Azon kérdés merül fel, ha vajjon az évenként félretett 100.000 frt fedezendő-e majd az utolsó években előállandó tulszükségletet? Erre nézve a következőket kívánom megjegyezni. 100.000 frt évente 4%-os kamat-kamatra félretéve a 40-ik év végén 9,882.653 frtra növekedik. Az alap ma a kötvényeket csak névértékükben véve (azoknak tőzsdei értéke magasabb) 284.845 frttal nagyobb összeggel rendelkezik, mint a mennyie volna 4%-os kamatos kamat kezelés mellett. Ezen 284.845 frt többlet 4%-os kamat-kamatra, elhelyezve, félévi kamatoztatás feltételezése mellett, 30 év múlva 934.585 frtot fog képviselni. E szerint tehát az alap a feltételek bekövetkezése esetén az első 40 év lejártával 10,817.238 frtnyi vagyonnal fogna rendelkezni; és ha most vesszük, hogy a többletszükséglet nem egyszerre, hanem a 10 év folyamában áll elő és az alap az alatt folytonosan kamatozik, akkor kétségtelen, hogy ezen többletszükséglet fedezve leend, — sőt ha a 4%-al való kamatoztatás mindvégig sikerül, az állam javára még felesleg is fog maradni.

Más kérdés azonban az, hogy helyes és czélszerű-e, hogy az állam, különösen akkor, mikor drága kölcsönöket vesz fel, ily alapok gyűjtésére adja magát. Minden esetre az államra nézve sokkal több előnnyel járt volna, ha azokat a félretett és félreteendő pénzeket a maga pénztáiraiba megtartja, és önmaga saját szükségleteire felhasználja.

A sorsolási kölcsön, államkölcsön. A kölcsön javára azonban különféle jövedelmek vannak utalva. E jövedelmek: a megveendő lánczhid, és az építendő hid vagy hidak jövedelmei; a vasuti hidou átszállított áruk minden mázsája után egy krajczár, — 1881. január 1-től 100 kilogramm után egy krajczár; — az osztrák államban igazgatósági székhelylyel bíró pénzügyezetek, biztosító társulatok, gyárak, gyárminőségű és közlekedési vállalatok községi adója, melyek üzletüket fiók vagy mellektelepek, illetve üzletük természeténél Magyarországra is kiterjesztik; végre a rakpartok, újonnan nyert telkek jövedelmei és az időközi kamatok.¹⁾

Az e kölcsön állásra vonatkozó 1880. évi adatok ezek: A tartozás tőkehátraléka 26,590,000 frt. — Törlesztésre, alapalakításra és a névértéket meghaladó nyereseményekre fordított 12,240,000 frt; ehez az állam a sorsolási kölcsön javára utalt beve-

¹⁾ 1870: X. és 1880: LXIII.

teleken tul 1,609.390 frt 95¹/₂ krral járult. A kölcsön hozadékából fordítottatott

1) lánczhid vásárlásra	6,714.701 frt 62 kr
2) Margithid építésére	5,240.263 „ 77 „
3) a bpesti Dunarész szabályozására 9,438.528 „ 70 ¹ / ₂ „	
4) háromszögelésre, lejt mérésre	124.000 „ -- „
5) sugárut költségeire	2,768.982 „ 23 „
6) fővárosi közraktárak létesítésére 738.227 „ 23 „	
7) lánczhidi tüzleti anyagokra	55.338 „ 38 „

A kölcsön tehát 1880-ban nem csak kimerítve volt, hanem a kitűzött czelokra a kölcsön hozadékánál 1,080. 041 frt 93¹/₂ krral több is lett fordítva. ¹⁾

1880-ik évre a sorsolási kölcsön terhére tett kiadások, beleértve az államhidak költségeit és a kezelési költséget, kitesznek 1,490.177 frotot; a sorsolási kölcsön javára befolyt jövedelmek pedig ezek:

1) időző kamatok	13.251 frt 92 kr
2) a budapesti államhidak bevételei 707.448 „ 63 „	
3) a főváros által a rakpartokért fizetendő haszonbér	12.000 „ — „
4) vállalatok és társulatok által fizetendő községi póttadó	361.287 „ 79 ¹ / ₂ „ ²⁾

Miként fentebb előadtam, a sorsolási kölcsönből meg vala vásárlandó a fővárost összekötő lánczhid. A lánczhid esetleg az azzal kapcsolatos szabadalom egy részének megváltása iránt az alkudozókat a tulajdonos részvénytársasággal a kormány még 1869. évi

¹⁾ Állami számvevőség részletes jelentése 1880-ra 100. l.

²⁾ A bevételekben előforduló kamatok 359 frt 93 kr kivételével a közmunkatanácsnak a sugárut és nagykörut létesítésére adott előlegek után folytak be. A közmunkatanács által birt előleg 1880 végén tesz 3,766.793 frotot. Az előlegek után a kamathátralék 158.136 frotot. Az 1881. XXI. t. czikkal a közmunkatanács az előlegek után való kamatfizetés terhe alól jövöre felmentetett; — a multa nézve pedig a kamatok, a mennyiben befizetés által meg nem szűntek, törlésbe hozattak. — A budget technikájában 1881-ben azon változás állott be, hogy a sorsjegy kölcsön, a lánczhid elsőbbségi adósság az államadósság rovatában külön czimek alatt vannak felvéve. — A hidak kezelési kiadásai a pénzügyminiszteri budgetben fordulnak elő; a hidak tiszta bevételei pedig az államadóssági budget bevételei rovatában irányoztatnak elő és számoltatnak el.

február 13-án tette folyamatba. A lánczhid megváltására a kormányt és később a törvényhozást is leginkább az bírta, mivel a lánczhid kiépítésére, illetve e célra részvénytársaságot alkotni vállalkozott báró Sina Györggyel 1838. évi szeptember 27-én, illetve 1840. évi májusban kötött szerződésben a részvénytársaság feljogosított még hidakat építeni; de erre nem köteleztetett; és a szabadalom a hid megnyitásától számított 87 esztendőre adatván, a szabadalom csak 1834-ben szűnt volna meg; ezen időn belől pedig a szabadalmazott társaság engedélye nélkül a főváros határában hidat építeni nem lehetett. A lánczhid megvétele iránt a szerződés 1870. évi június 3-án kötött meg, és a törvényhozás által az 1870: XXX. t. cikkel lett jóváhagyva. A szerződés szerint az állam fizetett a még forgalomban levő 9816 db részvényért egyenként 690 frtot, és így összesen 6,773.040 frtot; átvállalta továbbá a még hátralékos 1,386.400 frtnyi elsőbbségi kötvénynek tervszerű kifizetését; végre kötelezte magát arra, hogy fizeti a fővárosnak a hidszabadalomért, a szabadalom lejártáig járó évi 24.000 frtnyi járadékot, nemkülönben a szabadalom lejártával járó 400.000 frtot. A lánczhid átvételével tehát az államra hármlott a lánczhidat terhelő elsőbbségi adósság törlesztése; továbbá a kötelezettség a fővárosnak a lánczhid szabadalom lejártáig évente 24.000 frtot és a szabadalom lejártával egy-szerre 400.000 frtot kifizetni.

A lánczhydelsőbbségi adósságból 1880. végével még 1,160.800 frt volt törlesztendő. Ez adósságnak tervszerűleg 1902-ben kell törlesztnie.

A fővárosnak a szabadalom lejártával fizetendő 400.000 frt fedezetére alap gyűjtetik. 1880-ik év végével az alap állott 15.960 frt névértékű szőlőváltási kötvényből és 21 frt 84 kr. készpénzből. ¹⁾

VII.

Gömöri vasut-zálogkölesön.

Már a vasuti kölesön hováfordítása iránt intézkedő 1868: XLIX. t. cikkben kimondotta a törvényhozás, hogy a bányavidékeken az építendő államvasutakhoz csatlakozással építtetni szándékol

¹⁾ A lánczhid szabadalom iránt kött szerződés 1869/72. képv. irom. V. 273 l. — Pénzügymin. előterjesztés 1869/72. képv. irom. VI. 78.—1870. XXX. t. cz. — Államszámvevőszék jelentése 1880-ra: 101. l.

vasutakat a ministerium segélyezhesse, kimondván ha gőzmozdonyu vasut építtetnék, a vasut tiszta jövedelmének aránylagos lekötésével, a segély mérőföldenként 100.000 frtig mehet.

A törvényhozás a gömöri iparvasutak neve alatt ismeretes vasuti hálózatra gondolt. E vasutak építésére a törvényhozási engedély egy consortiumnak az 1870. XXXI. t. czikkkel lett megadva. Ezen törvény értelmében az állam e vasutak kiépítéséhez mérőföldenként 100.000 frttal bankértékben járult volna. Az állam minden 100.000 frtéért **B** sorozatu 150.000 frt névértékű részvényt kapott volna. Ezen részvények az 5% kamatjövedelmezésben csak akkor részesültek volna, ha a mérőföldenként 311.000 frtban megállapított elsőbbségi kötvények 5 $\frac{1}{2}$ %-os évi kamat és tőketörlesztési járadéka, és a mérőföldenként 80000 frttal előirányzott **A** sorozatu részvények 5%-os évi kamatoztatása ezüstben a vasutnak jövedelméből már fedezve lett. Az **A** sorozatu részvények 4%-os kamatoztatását a vasut létesítésében érdekelt földbirtokosok és iparosok biztosították.

Az e vasutakra megadott engedély azonban hatályát veszítette, mert az építésre vállalkozott consortium a 300.000 frtban meghatározott óvadékot le nem tette.

A vasutakon az előmunkálatok már a consortium által megtétettek, és miután a vasut létrejövetelében érdekelt birtokosok és gyárak már a consortiumnak kötelezett biztosítási összegeket az állam irányában is kötelezték, — e vasutaknak államköltségen és állam kezelés alatt leendő kiépítése lett az 1871. XXXIII. t. czikkkel elhatározva, és egyszersmind a ministerium fel lett hatalmazva, hogy e vasutak építésére mérőföldenként 100000 frtot fordíthasson, és azon kívül még mérőföldenként 317.000 frtnyi zálogkölesönt létesíthessen, kikötötven az, hogy a mérőföldenként kibocsátandó zálogos kötvények évi 5% kamat és $\frac{1}{3}$ % törlesztési hányaddal, vagyis 18.038 o. é. forint évi járadékkal törlesztessenek. ¹⁾

A kölcsön értékesítése iránt a szerződés a bécsi „Unio“ bankkal lett megkötve. A kölcsön aláírás utján vala beszerzendő és az államnak minden névleges értékű 100 frtéért ezüstben, 84 frtot bankértékben kellett kapnia. Ha a kikötöttnél magasabb árfolyam éretnék

¹⁾ Jelentés a gömöri iparvasutak kiépítése tárgyában. 1869/72 képv. irom. 160. l.

el, a 85, 86 és 87 frt a banké leend, az ezentul elérendő összeg pedig a bank és az állam közt feleztetik. A kölcsön minden 100 frtja 75 frttal ezüstben és illetve bankértékben 95 frt $92\frac{1}{2}$ krral lett értékesítve. Az állam javára tehát befolyt minden névértékü ezüst 100 frt után bankértékben 88 frt $49\frac{1}{4}$ kr ezüstben pedig 72 frt $83\frac{33}{100}$ kr. Az egész 6,624.300 frt névértékü kölcsönnek tiszta hozadéka ezüstben 4,824.698 frt 80 kr; bankértékben pedig 5,862.008 frt 68 kr. A kölcsön, az ezüst alapján számítva, 6,8649%-os, a kapottnál magasabb visszafizetést is hozzávéve 7.557%-os. — A kölcsön 40 $\frac{1}{2}$ év alatt félévenként január 1-én és július 1-én tartandó sorsolás alapján törlesztetik. A sorsolás megkezdődött 1872. január 1-én; az utolsó sorsolás 1912. január 1-én leend. A kölcsön be van kebelelve az abból épített bánrév-füleki, bánrév-dobsinai és feledtiszolezi pályaszakaszokra.

Az adósság állása 1880-ik végén: adóssági hátralék 6,031.200 frt; terhelő hátraléktöke és kamat 48.739 frt 36 kr. ¹⁾

VIII.

A 30 milliós ezüstkölcsön.

A képviselőházban még nem tárgyalatott az 1872-iki költségvetés, midőn Kerkapoly Károly akkori pénzügyminister törvényjavaslatot adott be, melyben felhatalmaztatnék egy 30 milliómó-5%-os ezüstkölcsön megkötésére, mely kölcsönért tisztán besfolyni kellend legalább is 22,125.000 frtnak, és a mely kölcsön 32 év alatt volna törlesztendő. A kölcsön szüksége indokoltatott: a a finnei kikötőnek már elrendelt építésével; — továbbá az elrendelt és folyamatban levő államvasuti építkezésekkel, melyeknek fedezetére a vasuti kölcsönből még fennlevő összegek nem elégségesek. A pénzügyminister a kölcsön megkötésére a felhatalmazást az 1871. XLV. t. ezikkal meg is kapta.

A kölcsön értékesítésére vállalkozott consortium tagjai: a franco-magyar bank, a magyar általános földhitelintézeti részvénytársulat Pesten, — a franco-osztrák bank Bécsben; — Mendelsohn és Trs., — Berliner Handelsgesellschaft, — Magnus F. Mart., — Schickler testvérek, — Warschauer Robert és Társa Berlinben. — A con-

¹⁾ Zárszámadási bizottság jelentése 1875. 8. képv. irom. 11. köt. 498. sz. iromány.

sortiummal kötött szerződésben megállapítottatott, hogy a kölcsön aláírás útján szerzettessék be. Kikötetett továbbá, hogy az állam tisztán megkapja a kölcsön 74° %-át; az ezen felül elérendő árfolyam tekintetében megállapítottatott, hogy abból 2° %, tehát a 75 és 76-ik % a consortiumot illesse, a többi pedig az állam és consortium közt egyenlő részben megosztatik. A törlesztésre megállapítottatott, hogy ez 32 év alatt egyenlő tökerészletekben történjék.

A törlesztésre vonatkozó kikötés későbboda lett módosítva, hogy a törlesztés egyenlő évi tőke és kamatrészletekben történjék; melynek ellenében a consortiumnak 2° %-ban megállapított jutaléka 4° %-ra lett emelve.

A consortium a kölcsönt R. Rafael et Sons londoni bankház közbenjöttével 1872. évi jan. 2-án nyilvános aláírás útján értékesítette. Az aláírási árfolyam 81° %-ban lett megállapítva: — a melyből azonban $\frac{1}{2}$ % jutalék R. Rafael et Sons bankházat illette. — A kölcsön e szerint tetteleg 80 $\frac{1}{2}$ % árfolyamon lett értékesítve, és az állam javára tisztán befolyt a kölcsönnek 75.25^o %-a. Az egész

• kölcsönért befolyt ezüstben	22,575.000	frt.
ehez hozzá adva a felpénzt	2,410.388	„ 62 krt
bankértékben befolyt	24,985.338	frt 62 kr.,
a miből levonva a kötvénynyomatási és szállítási költséget	87.478	„ 47 krt
a kölcsönért tisztán befolyt	24,897.910	frt 15 kr.

A kölcsönre vonatkozó megállapításokból még kiemelendő, miként a kisorsolt kötvények beváltása, valamint a szelvények fizetése Londonban Rafael et Sons cégénél történik. A szükséges pénzek a franco-bank és a magyar földhitelintézeti részvénytársaság közvetítésével nevezett cégnek idejekorán beküldendők. E kezelésért a szükséges összeg $\frac{2}{8}$ % -a fizetendő. Az 5° %-os kamatok évente april 1-én és október 1-én váltandók be. A kölcsön sorsolása megkezdődött 1872 julius 1-én; a kölcsön tehát 1904-ben kisorsolva és kifizetve leend.

A kölcsön kötvényei és kamatszelvényei részére a bélyeg- és adómentesség van biztosítva.

A kölcsön évi kamata 6.6445^o %; a többletfizetésre való tekintettel 7.6033^o %.

Ez adósság állása 1880-ban: hátralékos tartozás 25,607.000 frt; -- terhelő hátralék tőkében és kamatban 141.887 frt 35 kr. ¹⁾

IX.

Az 54 milliós ezüstkölcsön.

Eddigél oly kölcsönökkel találkoztunk, melyeket a törvényhozás meghatározott célokra, határozottan beruházásokra rendelt felevétetni; de az 1873. évi deczember 2-án szentesített XXXII. t. cikkben a pénzügyminister meghatalmazást nyert az 1872-ik és az 1873-ik évre előirányzott deficit fedezésére egy 54 milliós ezüstkölcsönt megkötni, melyért valóságos értékben 39,960.000 frt folyjon be az állam pénztárába. A kölcsön egyéb feltételeiül kijelöli a törvény, hogy az 30 év alatt visszafizettség, és utána évi 5%-os kamat félévi utólagos részletekben fizetesség.

Ezen kölcsönt ugyancsak a franco-magyar bank, illetve franco-osztrák bank consortium R. Rafael et Sons cég által Londonban nyilvános aláírás útján értékesítette. R. Rafael et Sons cég ezuttal mint consortialis tag vett részt a kölcsön értékesítésében. A kölcsönért az állam javára csak a törvényben előirányzott összeg, ugyanis 39,960.000 frt ezüstben folyt be, vagyis minden 100 frtért ezüstben 74 frt ugyancsak ezüst pénzben.

A kölcsönért bankértékben befolyt	43.257.458 frt 57 kr;
miből azonban levonandó a kötvénykiállítás, pénzszállítás és pénzbeváltásra tett költségek	157.154 frt — kr;
melynek levonásával a kölcsön tiszta hozadéka	43.100.304 frt 87 kr.

Megjegyzendő azonban, hogy felpénz fejében tetteleg csak 1.673.538 frt 28 kr. folyt be; 1.466.828 frt 22 kr. oly összeget képez, mely az államnak ezüstben történt fizetéseinél felpénz gyanánt elszámoltatott, és végre 157.092 frt 37 kr. 8.30%-át képezi azon 1.892.679 frt 19 kr. ezüstpénznek, mely e kölcsönből 1873-ik végével az állam pénztárában még felhasználatlanul létezett.

A kölcsön egyszer évenként október 1-én tartandó sorsolás útján törlesztetik. Az első sorsolás 1874. október 1-én volt, — és

¹⁾ Pénzügyministeri indokolás 1869 72. képv. irom. XI. köt. 66. -- Zárszámadási bizottság jelentése 1874 8 képv. irom VI. sz. 224.

ettől számított 30 év alatt törlesztetik. — E kölesön javára is határozottan biztosítva van a bélyeg, illeték és adómentesség. A kölesön évi kamatja 6 frt 76 kr., a törlesztéssel együtt 7 frt 89 kr.

1880-ban e kölesönre hátralékos tartozás tett 48.472.000 frtot; a terhelő hátrulék pedig tőkében és kamatban 108.048 frt 60 krt.¹⁾

X.

A 153 milliós ezüstkölesön.

Államháztartásunk legdrágább és legterheesebb kölesönéhez értünk, értem a 153 milliós kölesönt. Hogy a törvényhozás által így indokolja a kölesön felvételét a törvényhozás az 1873: XXXIII. t. cikkben „már is elrendelt vas-uti, esaternázási és kikötői építkezések költsége, valamint a vasuti kamatbiztosítás folytán az államkincstárra nehezedő kiadások folytonos fedezhetése biztosittassék”.

A kölesön megkötésének feltételei a törvényben részletesen megírva vannak. A kölesön 153 millióig ércpénzben terjedhet és javára az államjóságok leköthetők. Egyelőre a pénzügyminister csak a kölesön felének vagyis 76 $\frac{1}{2}$ millió kincstári utalványnak értékesítésére jogosittatik fel. Az utalványok után évi 6% kamat fizetendő és azok 5 év múlva visszafizetendők. Az utalványok $\frac{1}{3}$ -ada vagyis 25 $\frac{1}{2}$ millió 85 $\frac{1}{2}$ % árfolyammal a névérték után számitandó 2% jutalék levonása mellett; másik $\frac{2}{3}$ -ada pedig 86 $\frac{1}{2}$ árfolyammal, szintén 2% jutalék levonása mellett értékesítendő. Az első egy harmad árának, havi részletekben, befizetve kell lennie 1874. február végéig, a másik kétharmadnak pedig ugyancsak havi részletekben 1874 évi július hó végéig. Az utalványokra szükséges angol bélyeget a magyar kormány fedezi. Az államjóságokból befolyó vételárak e kölesön törlesztésére fordítandók. A kölesön második felének, vagy egy részének értékesítési idejét és feltételeit meghatározni, a törvényhozás magának fenntartotta. Mint nem sokára látni fogjuk, ez idő csakhamar bekövetkezett.

Ezen törvényben foglalt feltételekhez még a szerződésben említett azon további feltételek járultak, hogy a magyar állam a kamatokat 14 nappal a lejárat előtt tartozik Londonban fedezni; to-

¹⁾ 1872 75 képv : irom : XXV. 238. 1873 zárszámad. — Zárszámadási bizottság jelentése 1875 78 képv : irom : VII. 274.

vábbá, hogy a consortiumnak a szelvény beváltásáért $1\frac{1}{4}\%$ és az utalvány beváltásáért $\frac{1}{8}\%$ jutalék jár.

A kölcsön értékesítésére vállalkozott consortium tagjai: Rothschild S. M., Wodianer M. és Sina S. G. Bécsben; a magyar általános hitelbank Budapesten; Disconto Gesellschaft és Bleichröder Berlinben; Rothschild M. A. Söhne Min. Frankfurtban, Bank für Handels et Industrie Darmstadtban; Ifj. Oppenheim Salamon et Társa; végre Rothschild S. M. et Sons Londonban.

A kölcsön befizetése megkezdődött 1873. december 8-án; a kölcsön visszafizetésének határideje 1878. évi december 31-re lett megállapítva.

A kölcsönért befolyt ércpénzben	65,917.500	frt:
hozzá a kapott felpénzt	7,723.429	„ 18 krt
befolyt folyó pénzben	73,640.929	„ 18 kr:
ebből levonva	1,985.039	„ 73 $\frac{1}{2}$ krt
értékesítési költséget, bankértékű		
folyópénzben befolyt	71,655.889	frt 44 $\frac{1}{2}$ kr.

Az ércpénz alapján téve a számítást, az utalványok tisztán elkeltek $83,843\%$ -on. Az évi kamat tehát $7,156\%$; az öt év alatt bekövetkező visszafizetést tekintve, de számításon kívül hagyva azt, hogy a kölcsön befizetése és visszafizetése az 5 éven belől történt meg, — a kamat $10,407\%$.

Ezen kincstári utalványok beváltása megkezdődött 1877-ben. 1880 végével csak 8160 frt szerepel még mint beváltatlan 9608 frt 40 kr értékkel.

A kincstári utalványok beváltására fordított, és pedig		
1877-ben	18,822.570	frt beváltására 22,088.145 frt 84 kr
1878-ban	54,246.150	„ „ 63,067.276 „ 96 „
1879-ben	2,127.210	„ „ 2,570.411 „ 07 „
1880-ban	34.170	„ „ 39.391 „ 23 „

összesen 75,230.100 frt beváltására 87,765.225 frt 10 kr.

Ehez hozzáadva az eladott állam-

jószágokért befolyt vételárból

beszerzett 1,269,900 frt kincs-

tári utalványra átlagszámítás

mellett kiadott 1,363.017 frt 42 krt

látjuk, hogy ezen $76\frac{1}{2}$ milliónyi

kincstári utalványok beváltá-
sára kiadni kellett 89,128.242 frt 52 krt. ¹⁾

A kölesön második felének értékesítésére a szükség csakhamar beállt. Már az 1874. május 22-én szentesített XIV. t. cikkben a pénzügyminister megbízást kapott arra, hogy a 153 milliós kölesön második felét vegye fel, vagy esetleg más kölesönt kössön. Nevezetes e törvény arról, hogy ekkor esett meg először az, hogy a törvényhozás a pénzügyministernek kölesön kötésére általános megbízást adott, és csak azt kötötte ki, hogy a kölesön megkötése után a törvényhozásnak jelentést tegyen.

Ezen kölesönt is a Rothschild consortium értékesítette. A consortium ezen kötendő kölesönre, illetőleg az első 76 $\frac{1}{2}$ millióra már megkötött kölesönre még 1874. évi ápril, május és június hónapokban előlegeket adott. Ezen második 76 $\frac{1}{2}$ millió iránt 1874. évi szeptember 24-én megkötött szerződésben az előleg törlesztésére a consortium fix átvett 32,395.200 frtot 83 $\frac{1}{2}$ % árfolyammal; a hátrálékos 44,104.800 frtra megállapított, hogy az aláírás útján fog értékesíttetni. A kibocsátási árfolyam a continensre nézve 89 $\frac{1}{2}$ %-ban és azon kívül az 1874. évi augusztus 1-étől folyó 6% kamat megtérítésében lett megállapítva; és befizetési határidőkül 1874. évi október 16-ik, november 20-ik, december 26-ik és 1875. január 26-ik napjai kitűzve; Londonra nézve a folyó kamatot is beleértve 91 $\frac{1}{2}$ %-ban (illetve a kamat hozzá nem számításával 89.4233%-ban) lett a kibocsátási árfolyam megállapítva és fizetési határidőkül az aláírás, az elfogadás napjai, továbbá 1874. évi november 17-ik, december 17-ik és 1875. évi január 19-ik napjai kitűzve. Az aláíróknak, ha a részleteket az első részletfizetés alkalmával egyszerre lefizetik, 4% leszámítási kamat biztosított. Kikötöttetett továbbá az is, hogy az árfolyam, ha a befizetések az első határnapon történnek, az 1874. augusztus 1-étől járó kamatok hozzá nem számítván, legalább is 90% legyen. A consortium javára az aláírás által befolyandó összeg 4% a biztosított azon kikötéssel

¹⁾ 1874. zárszámadások részletezés I. 31. lap; — zárszámadási bizottság jelentése 1875 '8. képv. irom. XIX. 3. l. Államszámvévoszek részletes jelentése: 1878 '81 képv. irom. XVIII. 273. 1880. évi zárszámad. Részletezés IX. 4. lap. — Államjóság vételúrából vétetett 1873-iki kincstári utalvány 1,269.900 frt és 1874-iki 561.000 frt. Ezeknek vásárlására fordított összesen 1,965.153 frt 88 kr.

mindazáltal, hogy ha a kincstári kötvények árfolyama a megállapított árfolyamokat el nem érné, a hiányt a consortium tartozik pótolni, és ezen kikötés folytán a consortium tetteleg csak $3\frac{8}{10}\%$ jutalékot kapott. Az utalványokat angol bélyeggel a magyar kincstár látta el. A bélyeg és adómentesség az utalványoknak és szelvényeknek biztosított. Az utalványok és szelvények beváltása tekintetében az előleges fedezet, az $\frac{1}{3}$ -ad illetve $\frac{2}{3}$ -ad bankári jutalék a kölcsön e részénél is kikötött. A kölcsön visszafizetésére határidőül 1879. évi augusztus 1-ső napja lett kitűzve.

A kölcsönért ércpénzben befolyt	66,506.873	frt 50	kr.
Ehez hozzáadva a felpénzt	5,799.962	.	80 krt
papírpénzben befolyt	72,306.836	.	60 kr.,
és ebből levonván a	2,120.079	.	22 $\frac{1}{2}$.
értékesítési költséget, a kölcsön			

tiszta hozadéka papírpénzben . 70.186.757 frt 37 $\frac{1}{2}$ kr

E kölcsön átlagos tiszta hozadéka ércpénzben 84,376; évi kamatja 7.11, — és a törlesztési többletre tekintettel pedig kamatja 10.235%.

A kölcsön miként már említettem volt, 1879. augusztus 1-én vala visszafizetendő.

A szükséges pénz már akkora együtt volt, és a legnagyobb rész még 1879-ben tetteleg ki is lett fizetve. 1880. végével 17,850 frt 21.018 frt 37 kr értékkel volt hátralékban. Beváltatott pedig:

1879-ben	75.110.010 frt	88,454.749 frt	47 krral
1880-ban	228.990 .	261.494 .	89 .
továbbá államjóság-			
vételárból vásároltatott	561.000 .	602.136 .	25 .

A 76 $\frac{1}{2}$ millió kincstári utalvány

kifizetése tehát igényelt folyó pénzben 89,318.380 frt 61 krt¹⁾

Állítsuk egybe ezen két szakaszban felvett kölcsönt. Lássuk először a tiszta hozadékot. Tisztán befolyt az 1873. évben elárusított 76 $\frac{1}{2}$ millióért 71.655.889 frt 44 $\frac{1}{2}$ kr
 az 1874-ben eladott 76 $\frac{1}{2}$ millióért 70,186.757 . 37 $\frac{1}{2}$.
 az egész kölcsönért tisztán befolyt 141,842.646 . 82 .

¹⁾ 1875. zárszámad. III. füz. 232. Államszámvéviszék részl. jelentés 1875-re 81. 1875. XVII. t. cz. Zárszámad. biz. jelentése 1875-8. képv. irom. XIX. 5. Államszámvéviszék jelentése 1879-re. 1878/81 képv. irom. XVIII. 273. 1. 1880-ik zárszámadás. Részletezés IX. 6. 1.

A kölcsön beváltására kiadatott és

pedig az 1873-ban eladottra	89,128.242	frt	52	kr
az 1874-ben eladottra	89,318.380	.	61	"
összesen tehát	178,446.623	.	13	"

Levonva ebből a hozadékot	141,842.646	frt	82	kr,
mutatkozik e kölcsönnél veszteség	36,603.976	.	31	.

Ha tudni akarjuk, hogy a kifizetésre fordított pénznek mely részét kellett új hitellel fedezni	178,446.623	frt	13	krból
le kell vonnunk	1,965.153	.	88	kr
és így marad	176,481.469	frt	25	kr

oly összeg gyanánt, melyet hitellel, és pedig 6%-os aranyjárdékok elárúsítása által kellett fedezni. Ha figyelembe vesszük azt, hogy az 1877. évtől kezdve az 1879. év jul. haváig, a kincstári utalványok beválthatásának biztosításáig, elárúsított aranyjárdékok átlag 85 frt 18 krért keltek el; akkor e kölcsön kifizetésére, számításon kívül hagyva azon utalványokat, a melyek eladott államjárságok befolyt vételárából vásároltattak, elárúsítani kellett csekély kikerekítéssel 207,186.500 frtnyi 6%-os arany járadékot. ¹⁾

Ha a befolyást mit ez adósság államháztartásunkra gyakorolt, még tüzetesebben akarjuk vizsgálni, akkor tekintetbe kell vennünk azt, hogy az e kincstári jegyek beváltására elárúsítani kellett aranyjárdékok évi kamatja aranyban 12,431.190 frt;

míg az egész 153 millió után az évi kamatszín-

tén aranyban 9,180.000 frt;

a kincstári utalvány beváltása tehát az évi ka-

matterhet 3,251.190 frttal

szaporította, nem tekintve azt, hogy tulajdonkép 1,269.900 frt államjárságok vételárából lett beváltva. Ha ezt is tekintetbe vesszük, ekkor az évi teher 3,327.384 frtra szaporodik. Nem csekély teher ez; csak gondoljuk meg azt, hogy a most folyamatban levő 6% arany-

¹⁾ A m. kir. pénzügymin. működésének története az 1878/81-ki országgyűlés tartama alatt. Kiadja a pénzügyministerium 1881. 24. l. Csak is az aranyjárdék átlagos ára vág egybe. Az aranyjárdék szükséglet 208,900.000 frtra van téve; a különbség oka abban van, hogy a ministerium a kincstári jegyek beváltására szükséges összeget kerékszámban 180 millióra teszi; a mely másfél milliónál több kikerekítést foglal magában. Az aranyjárdékban szükségletre nézve más eredmény áll fenn, ha az aranyjárdék elárúsítások 1876—1879. végeig vétetnek figyelembe, akkor az eredmény 500.000 frttal még kedvezőbb.

járadék conversiójának minden várakozáson felül kellene sikerülnie, hogy e kamat többlet paralisálva legyen.

XI.

Aranyjáradék.

Az 1875-ik év fordulópontot képez pénzügyeink történetében ; de fordulópontot képez különösen hitelviszonyaink tekintetében is. 1875. évi december 27-én nyert szentesítést pénzügyeink történetében nevezetes 1875 évi XLIX. t.-cz., mely a pénzügyministert felhatalmazza, hogy pénztári tartalékkészletek alkotására, a vasuti társulatoknak beruházásokra adandó összegek fedezésére és a kinestári utalványok beváltásának megkezdésére 80 millio forint erejéig aranypénzben befizetendő járadékkölcsönt köthessen. Rendeli továbbá ezen törvény, miként a kölcsön első fele, névszerint 40 millio forint legalább 80¹/₂ évfolyammal arany értékben, — a másik fele pedig legalább is 81¹/₂ árfolyammal legyen értékesítve ; a járadék után évi 6% kamat aranyban félévi utólagos részletekben leendő fizetendő. A kölcsön kötvényei és szelvényei javára a bélyegilleték és adómentesség biztosított. A kötvények tőzsdei jegyzése fejében fizetendő külföldi bélyeg és illetéket a magyar állam fizeti.

Ezen törvénnyel tulajdonkép csak megerősítést nyert az akkori pénzügyminister Széll Kálmán ur és a kölcsön értékesítésére vállalkozott consortium közt 1875. évi december 6-án létrejött szerződés. A kölcsön értékesítésére vállalkozott consortium tagjai : a bécsi cs. kir. szabadalmazott hitelintézet, Rothschild S. M. és Wodianer Mór Bécsben ; a magyar általános hitelbank Budapesten ; Rothschild testvérek Párisban ; Rothschild M. A. és fiai M. m. Frankfurtban ; Disconto Gesellschaft igazgatósága, Bleichröder S. Berlinben és végre „Bank für Handel u. Industrie“ Darmstadtban. A consortium a szerződés szerint fix át tartozott venni 40 milliót, a másik 40 millióra optionalis joga volt. — A consortium a 40 milliót át is vette és annak árában 1876. évi január-június havakban befizetett aranyban 32.200,000 frtot. — Ezen 40 millio 6%-os aranyjáradékért befolyt papírpénzben . . . 37.034,765 frt.

Eunek értékesítési költségeiben
 1876-ik évben el van számolva 64,293 . 68 kr ;
 és így tisztán befolyt . . . 36.970,472 frt 32 kr.

A 80 millió második felére a consortium az optiót nem gyakorolta; mivel az átvett 40 millió nem volt képes tuladni.¹⁾

Az 1877—1880-ki budgetekben előforduló hiányok, a 153 milliós kölcsön bevéltása, a bosnyák hadjárat a törvényhozást mind újabb és újabb kölcsönök, 6%-os aranyjáraadékok megszavazására birta. Ugyan e tények hozták magukkal, hogy a pénzügyminister a Rothschild vagy hitelbank consortiummal 6%-os aranyjáraadékok értékesítése iránt újabb meg újabb szerződéseket kötött. Nem lehet itt czélom részletezni minden egyes szerződést, mindazon variációkat, a melyeken az értékesítési szerződések keresztülmentek. Csak néhány jellemzőbb adatot kívánok kiemelni.

Ily adatként kiemelem, hogy 1877-ben a consortium vonakodott aranyjáraadékokat fix átvenni: hogy 1879-ik év elején a pénzügyminister maga sem hitte, hogy a II-od kibocsátású kinestári utalványokat aranyjáraadékok elárúsítása által fogja beválthatni és ezért a törvényhozástól azon megbizást kérte, és az 1879. II. t.-czikkel meg is nyerte, hogy 72 millió névérték erejéig 5%-os aranyban kamatozó, és 36 év alatt egyenlő évi részletekben törlesztendő jelzálogos kötvényeket bocsáthasson ki. Kiemelem továbbá azt, hogy a consortiummal 1877. évi május 4-én 120 milliónyi, — 1878. évi szeptember 8-án 60 milliónyi, — 1879. évi január 12-én 140 milliónyi 6%-os aranyjáraadék, valamint az 1875. XLIX. t.-cz. szerint kibocsátatni rendelt 80 millióból visszamaradt 40 milliónyi 6%-os aranyjáraadék értékesítése iránt kötött szerződések csak bizományi szerződések voltak, és a consortium csak a közvetítő szerepét játszotta. Kiemelem továbbá azt, hogy 1877-től — 1879-ik júliusig összesen 369.593,000 frtnyi aranyjáraadék lett értékesítve, és ebből a consortium fix átvett 40 milliót, 31.955,755 frt értékesített az 1877. évi október 9-én és 10-én Párisban, Londonban, Brüsszelben, Amsterdamban, Budapesten, Bécsben, Berlinben, Mn. Frankfurtban tartott nyilvános aláírás útján, 297.637,245 frt, pedig magán eladás által lett értékesítve. 1879. évi szeptemberben eladva lett 15.407,000 frt netto 93⁷⁵/₁₀₀ papírpénz árfolyam mellett. Az utolsó 15 millió aranyjáraadék 87¹/₁₀ árfolyamon aranypénzben fix lett eladva egy consortiumnak 1880. évi február 28-án.²⁾

¹⁾ Államszámvevőszék részletes jelentése 1876-ra 82. lap. 1876. zár számadások. Részletezés I. füz. 41. lap.

²⁾ Pénzügyministerium működése 1878 81. 16. lap.

Az 1876—1880. években tehát összesen 400 millió frt 6%-os aranyjáraadék lett eladva. Ezen aranyjáraadékokért befolyt brutto és papírpénzben:

1876-ban	40.000,000 frtért	37.034,765 frt	kr.
1877-ben	31.955,775 .	31.255,524 .	79 .
1878-ben	146.719,925 .	127.946,174 .	59 .
1879-ben	166.324,300 .	145.232,051 .	24 .
1880-ban	15.000,000 .	15.059,666 .	21 .
	összesen:	<hr/> 356.528,181 frt 83 kr.	

Költségben kiadatott:

1876.	64,293 frt 68 kr.	
1877.	1.600,432 .	41 1/2 kr.
1878.	4.300,484 .	69 1/2 kr.
1879.	4.559,426 .	03 kr.
1880.	40,081 .	46 .
Hátralék költs.	4,097 .	33 .
	<hr/> 10.568,815 frt 61 kr.	

A 6%-os aranyjáraadékok-
ért tehát tisztán befolyt . . . 345.959,366 frt 22 kr.

A 6%-os aranyjáraadék tehát átlag 86.49% árfolyammal papírpénzben lett értékesítve. Az évi kamat volna tehát, az aranyt 20%-os agióval véve, 8.3246%¹⁾

A 6%-os aranyjáraadék valószínűleg rövid idő múlva el fog tűnni budgetünkből, és kívánatos volna, hogy hason kölesönre többé ne szoruljunk. 1881. évi ápril 8-án a pénzügyminister a Rothschild consortiummal szerződést kötött a 6%-os aranyjáraadékoknak 4%-os adómentes aranyjáraadékokra conversiója iránt. A pénzügyministert e conversióra feljogosító 1881. évi XXXII. t.-cz. kiköti, hogy a conversió az 1883-ik év végéig, legkésőbb azonban az 1884-ik év végéig fejeztessék be, és a conversiónak azon eredménye legyen, hogy az eddigi 24 milliónyi kamatszükséglet 21.800,000

¹⁾ 1878/81. képv. irom. II. 331; XI. 331; XVIII. 377; 1880. zárszámadás. Részletezés IX. füz. 7. I. Az aranypénz alapján a számadást megtenni lehetetlen. Az 1876-iki hozadék aranypénzben is ki van tüntetve, 1878-ra csak jegyzetkép. Egyébként 1877-ben volt a tiszta hozadék 25.172,365 frt; 1878-ban a brutto 110.343,215 frt 40 kr. — 1879. szeptemberben eladott papírok tiszta hozadéka 12.330,948 frt; — 1880-ban 13.065,000 frt.

frtra lepadjon. E szerint tehát a 400 milliónyi 6° o-os aranyjárdék helyzett forgalomba tehető 545 milliónyi 4° o-os aranyjárdék.

A művelet még folyamatban van; eredményét eddigelé tudni nem lehet. Az 1882-ik évre beterjesztett költségvetés az előirányzottnál nagyobb eredményt remél, 4° o-os aranyjárdékban csak 540 milliót kellett kibocsátani. Az 1882-iki költségvetés szerint 1881 végéig 207.400,000 6° o aranyjárdék leend beváltva 280 milliónyi 4° o-os aranyjárdék ellenében. ¹⁾

Ha a conversió az 1882. évi költségvetés szerint sikerül, az eredmény évi 2.400,000 frtnyi kamatmegtakarítás leend. Az eredmény kétségtelenül szép. Nem lett volna-e azonban sokkal helyesebb egyelőre, talán csak igen rövid időre, csekélyebb eredménnyel megelégedni? Nem lett volna-e célszerűbb a 6° o-os aranyjárdékokat egyelőre 5° o-os aranyjárdékokká átváltztatni, és a művelet mellett csak 2 milliót évente megkimélni, hogy majd ha a pénzügyi helyzet ismét javul a kamatot 4° o-ra szállítsuk le és ezzel ismét nyerjünk 2 milliót? A 6° o-os aranyjárdékoknak 4° o-osakra conversiójára 4 évi határidő van előirányozva. Kérdés, ha most a 6° o-os járdékoknak 5° o-osakra convertálása volna folyamatba, kérdés az, vajjon az előirányzott 4 év elteltével nem foghatuánk-e már hozzá az 5° o-osaknak 4° o-osakra conversiójára. Most kiátalsunk van évente 2.400,000 frt megtakarításra; de legalább is lefolyhat 10—20 év, míg arra gondolhatunk, hogy 3° o-os rentéket bocsássunk ki, és addig mindig meg kell elégednünk a most elért megtakarítással; míg ha most 5° o-os rentokat bocsátottunk volna ki, akkorára már évente legalább is 4 milliót takaríthattunk volna meg.

XIII.

Tiszai és szegedi kölcsön.

Az 1880-ik évi XX. törvénycikkkel a pénzügyminister feljogosítva lett, hogy a Tisza és mellékfolyói mentében alakult vízszabályozó és ármentesítő társulatok részére 25 milliónyi, Szeged város ujjáépítése céljából 15 milliónyi, összesen 40 milliónyi kölcsönt létesítsen. A kölcsön feltételei a törvényben következőleg vannak megállapítva: az egész 40 milliónyi kölcsön fejében adható

¹⁾ Részletezés I. füz. 67. és 68.

44 milliónyi névértékű nyereménnyel ellátott 4%-al kamatozó kötvény; a kamatok beleértésével a kölcsön évi 2.400,000 forint, illetve utólagosan fizetendő felévi 1.200,000 forintnyi járadékkal 50 év alatt törlesztendő; a névleges kölcsön fele 22 millió akkép értékesítendő, hogy azért az időközi kamatokon túl 20 millió még 1880-ban; a másik fele pedig akként, hogy azért hasonlóképen legalább is 20 millió az 1880., 1881. és 1882-ik években befolyjon. A kötvények, a szelvények és a nyeremények bélyeg, illeték és adómentesek.

A kölcsönre befolyó összegek alapszerűen kezelendők; a kölcsönalap javára esnek az el nem árusított kötvényekre eső netáni nyeremények. A kötvény-birtokosok különös fedezetére szolgálnak a kölcsönvevők által befizetendő részletek, továbbá az említendő alapok. A törlesztési járadékok pontos fizetésének biztosítására két különálló alap alkotandó, u. m.: a tiszai és a szegedi. A tiszai alap alakítandó az által, hogy a vizszabályozó és ármentesítő társulatok által felveendő kölcsönök 6% a visszatartatik; a szegedi alap meg alakítandó a szegedi kárvallott lakosoknak adandó 10 milliónyi kölcsön 6%-ából. A tiszai alap a nevezett társulatok javára szolgál; azok javára gyümölcsöztetik; de azok terhére is történik az alapból levonás, ha egy társulat a fizetésben késedelmeskedik; az összes kölcsönök lebonyolítása után az alap tőkéstől kamatostól nevezett társulatoknak kiadatik. A szegedi alap Szeged városának a kárvallott lakosok által felveendő kölcsönök arányában adatik ki, és a város ellenében bekebelezéssel ingatlanaira biztosittatik. Az alap a szegedi adóhivatalban ellenőrzés alatt gyümölcsözőleg kezelendő; az arra eső törlesztési járadékot a város fizeti; ellenben a várost illeti az alapnak jövedelme, a mennyiben az késedelmes adósok miatt igénybe nem vétetnék; a kölcsönök lebonyolítása után az alap a város tulajdonába megy által.

A kölcsönvevők a kölcsönöket felévenként, u. m. április 1-én és október 1-én előre fizetendő 6%-os évi járadékokban 50 év alatt tartoznak törleszteni. A május 15-én, illetve november 15-én túl is késedelmes adósok ellen a részletek az egyenes adók módjára kamatok, illetékek és költségek felszámításával hajtatnak be. Az adósok tartozásukat előbb is letörleszthetik: az előbb törlesztő vizszabályozási és ármentesítő társulat az általa letett biztosítékot az összes kölcsönökre nézve történt leszámolásig vissza nem kaphatja.

A szegedieknek szánt kölcsönre nézve kiemelem, miként abból 5 millió forint a városnak adandó, és ezután a törlesztési járadék 1882-ik végéig az állam által fizettetik. A szegedi káival-lottaknak, a biztosítási alap javára visszatartandó 600,000 frt levonásával, 9,400,000 frt adandó; ebből azonban 500,000 frt kisebb házbirtokosoknak kamatmentesen adandó azon feltétel alatt, hogy azt 1882-ik évtől megkezdve 10 év alatt 10%-os részletekben visszafizessék.

A kölcsön értékesítése iránti szerződés a hitelbank consortiummal kötött. A kölcsön értékesítése a törvényben előírtnál előnyösebben történt annyiban, a mennyiben a kölcsön második részéért 20 millió helyett 20,400,000 frt fog befolyjni. A kölcsön kamata 5½%-os. A kölcsön 1880. évi július 1-től számított 50 év alatt törlesztendő.

Ezen kölcsönre vonatkozó adatok ezek: 1880. végéig eladott 27 millió forint; miért befolyt	24.686,363 frt 36 kr.
ehez 50 db kihuzott sorsjegyért	50,000 „ — .
befolyt tehát összesen	24.686,363 frt 36 kr.
miből lemegy költség	55,065 „ 81 .
tehát a tiszta hozadék	24.631,297 frt 55 kr.
mihez azonban hozzájönnek a nyereségek	111,950 „ — .
és így a hozadék	24.743,247 frt 55 kr.

1880. végeig kölcsönökben tényleg kiadatott :

a visszabályozási társulatoknak	4.023,195 frt 71 kr.
Szeged városának	1.972,185 „ 20 .
szegedi lakosoknak kamat mellett	1.030,977 „ 50 .
szegedi lakosoknak kamat nélkül	41,175 „ — .
összesen tehát	7.067,533 frt 51 kr. ¹⁾

XIV.

Papírjáradék.

Midőn a földterhermentesítési adósságról szólottam, felemlítettem volt azt is, hogy az 1880. évi IX. t.-cikkkel a pénzügyminister

¹⁾ Pénzügymin. működése 1878/81. 27. l. 1880-iki zárszámadások. Részletezés, I. füz. 74. 75. l.

felhatalmazást kapott arra, hogy a földtehermentesítési kötvények törlesztésére szükséges összegeket 5%-os papíráradékok kibocsátása és elárúsítása által szerezzék be. 1880-ban a pénzügyminister e felhatalmazással nem élt. Az 1881-iki állambáztartási hiány fedezetére azonban a pénzügyminister 1881 januárban nyilvános árverésen eladott az unióbank consortiumnak 14 millió forint 5%-os bélyeg és adómentes papíráradékot, és pedig 13 milliót 75-78%-os netto árfolyamon, 1 milliót pedig 78%-os árfolyamon és ezekért netto befolyt 10.631,400 frt. — 1881. évi február 20-án kelt szerződéssel a Rothschild consortiumnak eladatott 25.977,650 frt névértékű kötvény, és pedig 13.005,000 frt 79-80%-os és 12.972,650 frt 80%-os netto árfolyam mellett; az elsőért befolyt netto 13.005,000 frt; a másodikért befolyt netto 10.378.080 frt. — 1881. június 10-én a budapest-zimonyi vasut építési költségének biztosításául ismét eladatott 12 millió forint 84%-os árfolyam mellett, melyért tisztán befolyt 10.080,000 frt. Januártól — júniusig, tehát körülbelül 5 hónap alatt az emelkedés csak ugyan figyelemre méltó. Míg az első kötvényeladás 6-69% kamat mellett történt; a másodiknál a kamat már csak 6-26% volt; a harmadik kibocsátású kötvény már 5-95% kamat mellett is akadt vevőkre. ¹⁾

Itt lesz helyén megemlítenem azon tényt is, hogy nem csak a földtehermentési kötvények beváltására szükséges összegek, hanem a vasuti kölcsön, a 30 millió kölcsön, az 54 millió kölcsön, a keleti vasut átvételével keletkezett adósságok tőketörlesztésére szükséges összegek is papíráradékok eladása által fedeztetnek; és ezen fedezet az államadósságok rendes bevételei között szerepel. Az utóbb említett állampapírokra nézve az 1880: VIII. t.-cikkkel az rendeltetett, hogy a tőkefizetési szükséglet 6%-os aranyjáradékok eladása által fedeztessék; de ezen rendelkezés az 1881: XI. t.-cikkkel oda lett módosítva, hogy a szükséglet fedezetére kibocsátandó járadékok minőségét a pénzügyminister határozza meg; és ha aranyjáradékot bocsátana ki, — annak kamata 6%-nál magasabb nem lehet. 1881-re a fedezet tetteleg 5%-os papíráradékokkal történt; és 1882-ben a fedezet hasonlóképen 5%-os papíráradékok eladása által fog történni.

Ezen részleges conversió határozottan káros; növeli az állam-

¹⁾ Pénzügymin. működés. 1878-81. 35.

adósságot névleg; de növeli a kamatterhet is. Sokkal ajánlatosabb és természetesen előnyösebb volna, ha ez évről-évre megújuló terhes conversiók helyett, ezen adósságokat mind egyszerre vagy nagyobb mérvben járadékadósságra convertálnók, ha a mellett a kamatozásban előnyt nem is érnének el; de legalább azt tudnók biztosítani, hogy a tőketörlesztési szükséglet, mely évről-évre emelkedik, a budgetből eltűnjék.

Határozottan nem helyeslendő, hogy a járadék eladásából befolyó összegek a rendes bevételek közt szerepelnek; kölcsönből befolyó bevétel sohasem rendes bevétel, és nem szabad ennek lennie és ilyenné válnia. Budgetszerkezet szempontjából sem helyeselhető ez eljárás, mert zavarja az áttekintést. Csak vegyük azt, hogy ezen törlesztéses adósságok — miután egyenlő tőke- és kamat-törlesztési részletekre vannak alapítva — a budgetben mindig ugyanazon összegekben szerepelnek; és ha ehhez a törlesztési adósságok kamatja mindig hozzájön, — és ha pusztán csak is ez jön, — az államadóssági szükséglet rovata évről-évre nagy mérvben emelkedik; holott a kamatemelkedés, tehát a valódi több szükséglet alig tesz többet évi 70—80 ezer forintnál. Ajánlatosabb volna tehát az ily conversió alá eső tőkefizetési szükségleteket, mint az osztrákok teszik, a rendkívüli budgetbe áttenni.

XV.

Vasuti adósságok.

Államadósságaink közt szerepelnek oly adósságok, melyek eredetüket vasutak vásárlásában találják. Ez államadósságok tekintetében csakis néhány statisztikai adatra kívánok e helyütt szorítkozni.

A keleti vasut átvétele által 3 különféle adóssági czim keletkezett, u. m.:

1. 5%-kal arányban kamatozó állami kölcsön. Ez 1963-ig sorsolás útján visszafizetendő. 1880. év végével ezen eredetileg 9.989,300 frtot tévő adósságból még fenállott 9.949,800 frt.

2. I-ső kibocsátásu elsőbbségi kölcsön. Ez 1952-ik évig sorsolás útján kifizendő. 1880-ban még fennállott 44.628,300 frt.

3. II-od kibocsátásu elsőbbségi kölcsön aranyértékben. E

kölesön sorsolás útján 1963-ig visszafizetendő. Ezen eredetileg 30 milliót kitevő kölesönből 1880-ban fennállott 29.995,200 frt.

A vágvölgyi vasut megvétele folytán tartoztunk 1880-ik év végén az első osztrák takarékpénztárnak még 4.688,000 frttal. Ez adósság után $6\frac{1}{2}\%$ kamat előre fizetendő; a törlesztés félévenként 300,000 frttal történik, illetve utolsó részletben csak 188,000 frt lesz fizetendő. Az utolsó törlesztés 1888. évi november 12-én leend.

A tiszavidéki vasut átvételéből az államnak szintén háromféle adóssága van. Az állam tartozik ugyanis 56. 130 db részvényt 1880. évi január 1-től számított 10 év alatt félévenként tartandó sorsolás útján egyenként 245 frtjával beváltani; a beváltásig pedig egy részvény után félévenként 7 frt 35 kr. kamatot fizetni; tartozik továbbá a tiszavidéki vasutnak a cs. kir. szab. hitelintézetből felvett 15.750,000 frtnyi sorsjegykölesön törlesztésére 1924-ig bezárólag évenként 819,000 frtnyi járadékot fizetni; és végre ki tartozik fizetni a 20 milliónyi 5%-kal kamatozó elsőbbségi adósságot. 1946. november 1-én ez adósságnak kifizetve kell lennie.

A zágráb-károlyvárosi vasut vételára fejében a cs. kir. szab. déli vaspályának 1880. évi december 23-tól — 1968. december 31-ig 240,000 frt adómentes évi járadék aranyban fél éves 120,000 frtos részletekben fizetendő.

Miután részletesen áttekintettük államadósságainkat — melőzve a függő adósságokat és a hátrálékokat, melyeket lesz még talán alkalman egykoron külön vázolhatni, — szabadjon államadósságainknak mintegy összképét adni.

1868. évi államháztartásunkat két adóssággal kezdtük meg: az államadóssági járulékkal és a földtehermentesítéssel; ma, miként láttuk, az országot a legkülönbözőbb című adósságok terhelik. 1868-ik év kezdetén az államadóssági járulékot függő adósságot és hátrálékokat figyelembe nem véve, államadósságunk tett 234.295,260 frtot; 1880-ik év végén az állósított államadósság a 996.977,074 frtot már elérte; 1881. év végén az e nemű államadósságaink már az egy milliárdot meghaladták.

1868-ban államadósságaink 52.645,658 frtot igényeltek; 1880-ban ezekre kiadatott 99.902,954 frt; ¹⁾ tehát majdnem a

¹⁾ Zárszámadás szerint az összkiadás 100.535,408 frt; de ebből 632,454 frt a fővárosi közraktárak létesítésére lett kiadva.

kétszeres összeg. Ha azonban e két év közt a terhekre nézve párhuzamot akarunk vonni, az 1868-ik év javára kell írnuuk többlet-fizetésben	2.677,701 frtot,
továbbá tőketörlesztésben	2.550,801 .
összesen tehát	5.228,502 frtot.

Az 1868-iki tetteleges kamatteher tehát 47.417,156 frt.

Az 1880-ik év szükségletéből	99.902,954 frtból
le kell vonnunk a tőketörlesztést	8.734,954 frttal
és így marad kamat, kezelés és pénzbeszerzési teherként	91.168,100 frt.

A 13 év alatt a kamat-teher 47.417,156 frtról 91.168,100 frtra emelkedett, beleértve a szőlőváltság, maradvány- és irtrány-földek váltsága, nemkülönben a tiszai és szegedi kölcsön által okozott kamat-terhet is. ¹⁾

Nem esoda a nagy mérvű kamatemelkedés; évről-évre, néha egy évben többször is csináltunk új, meg új adósságot. Az 1868-tól 1881 végéig, tehát 14 év alatt, csak kölcsönökben 854.767,250 frtot vettünk fel; a mely kölcsönökből a legterhesebbet, a 153 millió forintot, már tökéletesen vissza is fizettük. E sok kölcsön, az ércz-pénz-kölcsönöknél az agiót bele nem számítva; de hozzáértve a 153 milliót kölcsön kifizetése alkalmával felmerült ércz-pénz-beszerzési költséget, 143.670,000 frtnyi kibocsátási veszteséget okozott. 854 millió forint helyett tetteleg csak 736 millió forintot kaptunk, és erre a 736 millióra, csak a 153 milliós kölcsönt véve, visz-

¹⁾ Kamat, pénzbeszerzési és kezelési kiadás:

1869.	51.417,449 frt.	1875.	65.520,559 frt.
1870.	42.679,988 „	1876.	67.522,186 „
1871.	52.516,922 „	1876.	73.159,794 „
1872.	53.351,445 „	1878.	76.716,430 „
1873.	55.364,320 „	1879.	79.986,845 „
1874.	58.345,933 „		

Tőketörlesztésre, a 153 milliót kölcsönt bele nem értve, fordítottatott:

1869.	3.519,600 frt.	1875.	7.022,656 frt.
1870.	2.643,891 „	1876.	7.174,997 „
1871.	4.769,921 „	1877.	7.424,385 „
1872.	4.766,242 „	1878.	8.048,615 „
1873.	4.916,605 „	1879.	8.212,603 „
1874.	6.059,930 „		

szafizettünk, hogy kerek összeget vegyünk, 178 $\frac{1}{2}$ millio forintot. Ezt is számba kell vennünk, ha tudni akarjuk, hogy a 14 év hitel dolgában mily terheket rakott reánk.

És ha államháztartásunk 14 évét a hitelviszonyok tekintetében, — csak az állósított hitelt vesszük — végig nézzük, minden esetre örvendetes és meglepő haladást fogunk találni; különösen, ha gondolunk arra is, hogy hitelügyeink az évek folyamában mily mélyen sülyedtek volt. Vegyük csak a vasuti kölcsönt, hazánk ez első kölcsönét; mennyi fáradságba került azt értékesíteni. És még is, ha e kölcsönt összehasonlítjuk a reá következő kölcsönökkel: a gömöri kölcsönrel, a 30 milliós, az 54 milliós kölcsönrel; nem mondhatjuk-e bátran, hogy hitelünk fokról-fokra alább sülyedt. E kölcsönök kamatozásában nincs valami nagy különbség; de a sülyedést mutatja a törlesztési idők rövidülte. Mily mélyen sülyedt hitelünk, annak legjobb tanúsága a 153 milliós kölcsön. E kölcsön felvétele előtt legalább a látszat szerint 5% kamatot fizettünk; e kölcsönrel már ezen látszattól is meg lettünk fosztva, a kamatot 6%-ra kellett emelnünk; az előbbi kölcsönöket némileg hosszabb törlesztési időkre kaptuk; e kölcsön lejáratára a lehető legrövidebbre lett szabva; a régiebb kölcsönöket fedezet nélkül kaptuk (az építendő vasutakat komoly fedezetnek alig vehetjük); e kölcsönrel kellett kötnünk államjóságainkat. Nem csoda e sülyedés; fináncziáink évről-évre deroutabb helyzetbe jutottak; évről-évre szaporodott a kiadás és vele együtt a deficit; de arra senki sem gondolt, hogy a kiadások szaporodtával a bevételeket is kell szaporítani. Midőn az 1875-ik évben a kormány és az országgyűlés erélyesen hozzálátott a bevételek szaporításához, a kiadásoknak a szükséges és aránylagos mérvre leszorításához, hitelünk is kezdett emelkedni. Az emelkedés lassu és fokozatos vala; csakis az 1881-ik év hozott rohamos emelkedést hitelügyeinkben. Az első 40 millio aranyjárdékot a consortium nem birt túladni; 1877-ben a maga és az állam javára csak 40 milliónyi aranyjárdékot értékesíthetett; a reá következő évben már tetemes mennyiséget lehetett a piacra vinni, és még tetemesebbet 1879-ben; ez év második felében az aranyjárdék árkelete mindinkább emelkedett és 1880-ban az állam maga 15 milliót 87 $\frac{1}{10}$ %-kal aranyban értékesíthetett. Midőn a hitel rohamos emelkedését említettem, gondoltam a papirjárdékokra és a 4%-os aranyjárdékokra. 1874-ben lett értékesítve a

153 milliós kölcsön 2-ik része; azóta 7 év folyt le; és e rövid idő alatt kivittük, hogy 6%-on alóli kölcsönöket kapunk, és hozzá papírpénzben is kaphatunk kölcsönöket, és pedig nem törlesztéses, hanem járadékkölcsönöket. Hitelünk tehát kétségtelenül sokat és nagyot emelkedett. E hitelemelkedés ellenében nem lehetne érvül felhozni az általunk létesített 1870-iki sorsolási kölcsön és az 1880-iki tiszai és szegedi sorsolási kölcsön közt az utóbbi terhére létező nagy mérvű kamat-különbözetet. A két sorsolási kölcsönből államhitelünk emelkedésére vagy hanyatlására következtetést levonni, nagy tévedés volna. A sorsjegykölcsönök sajátos tekiutet alá esnek; és abból, hogy második sorsolási kölcsönünk az elsőnél sokkal drágább, csak az következik, hogy az emberek játékdühe alábszált, és az emberek okosabbak kezdenek lenni és jobb szeretik ma a biztos forintot a reménybeli nagy és roppant nyere-ménynél.

Örvendetes hitelünk emelkedése; de azon kell lennünk, hogy az még fokozottabb mérvben emelkedjék, hogy még sokkal olcsóbb kölcsönöket kaphassunk. Sok, igen sok kölcsönt kell még felvennünk; a közmunkák körében még igen sok a teendőnk. Minél olcsóbb kamatra kapjuk a kölcsönöket, annál előnyösebb ez államháztartásunkra, annál könnyebben felelhetünk meg azon nagy beruházási igényeknek, melyeknek teljesítését elodázhatjuk; de melyeknek, ha hazánkat európai niveaun álló állammá tenni akarjuk, megfelelnünk kellend.

Szorulni fogunk tehát még sok, igen sok kölcsönre. Hasznos és czélszerű beruházásokra kölcsönvétel nemcsak hogy tiltva nincs, hanem határozottan meg van engedve. De óvakodnunk kell a beruházásoknál a tulhajtástól. A beruházások egyszer már majdnem tönkre tették hitelünket; ügyeljünk tehát arra, hogy ez ujabban be ne következzen. És ez nem fog bekövetkezni; sőt ellenkezőleg hitelünk folytonos emelkedését fogjuk elérhetni, ha mielőtt valamely beruházáshoz fogunk, annak hasznosságát minden oldalról megvizsgáljuk; ha még mielőtt a beruházásra a kölcsönt felvesszük, már előre gondoskodtunk, hogy annak kamatai az államrendes, már nyitott vagy ujabban nyitandó jövedelmi forrásaiban fedezetét találja. — És ha államhitelünk emelkedik, alkalmunk lesz törlesztéses kölcsöneinket és adósságainkat, valószínűleg előnyösen, járadékadósságokra convertálni. Én azt hiszem, ha csak időközben

az országot nagy csapás nem éri, és ha háztartásunkban eléggé óvatosak leszünk, hogy mikorra a most folyamatba levő járadék-conversió befejezve leend, komolyan hozzá láthatunk legalább a vasuti, a 30 milliós és az 54 milliós kölcsönök egyszerre való convertalásához. Ez nem tételezi fel hitelügyeink rapid, csak lassu fokozatos emelkedését. És ezt el fogjuk érni, el kell érniünk, ha kitartóan, nem nézve sem jobbra, sem balra, működünk az államháztartás rendezésén.

PÓLYA JAKAB.

VEGYESEK.

Javaslat a czukor-, kávé-, pótkávé-, esokoládé- és sörfogyasztási adónak az 1881. évi IV. törvényczikkben megállapítottól eltérő módon való kezeléséről. (Budapest, 1881.)

Ez a szerzője megnevezése nélkül névtelenül megjelent füzet mindjárt megjelenésekor a mult év utolsó hónapjaiban nagy feltűnést keltett, s nagy hatást szült sajtóban és politikai köreinkben, mert a csacsogó fáma, már jó előre tudatá, hogy szerzője nem kevesebb, mint egy volt pénzügyminister, s nem más, mint Ghyezy Kálmán. Nem lesz talán minden érdek nélküli, ha ily elkésve is foglalkozunk vele. A mű minden esetre az idők tanujele, s a most felszinen levő eszme-áramlatokat tükrözi vissza.

Ghyezy az új fogyasztási adóknak feltétlen híve, s sajnálatos eseménynek tartja, hogy kirovási és beszédési módja miatt folytonos panasz hallatszik ellenük „mert az országnak, ha állami háztartásunknak nagy mérvű chronikus hiányát apasztani, megszüntetni komolyan akarjuk, más e czélra ható törvényhozási intézkedések és társadalmi közreműködés mellett, az 1881. IV. t.-cz. által behozotthoz hasonló több fogyasztási adóra okvetlenül szüksége van, az ez irányban tévesztve tett első lépés pedig, ha hiányai idejében nem orvosoltatnak, a nemzetet más ilynemű adók czélszerű kivetésének és beszédésének lehetősége iránt kétségbe ejtívén, azoktól végképen elidegenitheti s eképen ily újabb adóknak behozatalát lehetlenné teheti.“

Utal Ghyezy Franciaország, Anglia, az északamerikai egyesült államok s Olaszország példájára, a hol szintén a legkülönbélebb fogyasztási adók behozatala által segítettek a kincstár finanszialis bajain, s újabban maga Németország is, csak hogy birodalmi finanzeziáit megszilárdítsa, s a kerületeken és községeken segítsen, újabb és újabb fogyasztási adók behozatalán van, s a régieket emeli.

A szükség és e példák hatása alatt Ghyeczy nálunk ajánlja ilyen fogyasztási adó tárgyaiul még: a gyarmati árukat, a déli gyümölcsöket, gyapju-, gyapot-, selyem-, kender- és lencszöveteket, vagy ezeknek legalább némely nemeit, illatszereket, készruháztokat, agyag-, üveg, pipere- és diszműárukat, olajokat, gyufákat, gyertyákat sat.

Mi is őszintén kívánjuk, hogy a most nálunk divatossá vált eszmének a fogyasztási adók hova tovább fejlesztésének mentül nagyobb sikere legyen, de azt is őszintén megvalljuk, hogy mi a Ghyeczy és egyáltalán a fogyasztási adó barátainak reményeiben nem osztozkodunk. Az Angliára, Franciaországra, Olaszországra, Németországra, szóval e magas ipari államokra való hivatkozást pedig nagyon is problematikusnak tartjuk, mert hiába, a mit azok tehettek, azt mi is tehetjük, de hogy minő sikerrel, az más kérdés.

Vegyük csak fel a Ghyeczy által megjelölt tárgyakat alapul, s nézzük, hogy mely osztályok fogyasztják e cikkeket. A nálunk legnagyobb részt földművesekből álló nép azokat a tárgyakat csak igen kis mérvben használja, s ha 4000 községet találtak a hol ezeket nem fogyasztanak, bizonyára még többet fognak találni, a hol a déli gyümölcsök, pipere- és diszműáruk ismeretlenek lesznek.

Hiszen ismeretes, hogy még alföldi jobbmodu földműveseink is étszereiket maguk termelik, házilag állítják elő, készítik: ruháikat maguk fonják, szövik, kötik, varrják: a felvidéki népséget pedig kizárólag saját házi-ipara ruházza, látja el apró luxus szereivel, italával, étszereivel. A Ghyeczy által megjelölt cikkek fogyasztására maradna tehát a városi elem, a tisztviselők és a birtokos osztály. Hogy a birtokos osztály fogyasztó képessége csekély, azt nem szükséges külön is indokolni, sőt még az sem ismeretlen, hogy városainkban az élet (lakás, élelem, adó) oly drága, hogy a polgárság csak a legnagyobb takarékoság mellett képes megélni: ily körülmények között e két osztály sem tartható erős fogyasztó elemnek. És a tisztviselő osztály? Ki ne olvasott volna fizetés fel-emelés iránti kérvényük méltányosságáról, és ha sine ira et studio vesszük, nálunk nemcsak az alsóbb rendű tisztviselők vannak rosszul fizetve, hanem a magasabb rangúak is. Hisz a múlt évben a fizetésfel-emelés iránti mozgalom az aránylag jól fizetett birói karból indult ki; kiindult akkor, midőn az új fogyasztási adók kezdék

éreztetni hatásukat . . . Ennek az osztálynak fogyasztó képességére tehát nagyon sok reményt nem lehet alkotni.

Mindezekből látni, hogy a Ghyecy által megjelölt fogyasztási cikkek alkalmas adótárgyakul nem kínálkoznak, s azokra, mint államkincstárunk mentő horgonyára tekinteni nem szabad.

De ha nem mondható Ghyecy javaslatának alapgondolata szerencsésnek, még kevésbbé mondható ilyennek az a módózat, melyet Ghyecy a fogyasztási adók kivetésére, beszedésére és behajtására javasol.

A cukor-, kávé- és sörfogyasztási adónak, az 1881: IV. t.-cz. által elfogadott kezelési módja alapján ugyanaz, mely a bor- és husfogyasztási adóra nézve évtizedek óta fennáll. Az adó zárt városokban beszedetik az illető cikkeknek a városba való bevitelénél; nyílt községekben pedig beszedetik a községgel, illetőleg az érdekeltekkel való szabad egyezkedés, bérbeadás, rántalás s esetleg kincstári kezelés útján.

Ghyecy e megállapítási módózatokat helyteleneknek tartja, mert zárt városokban a forgalmat akadályozzák, tetemes alkalmatlanságot és idővesztéséget okoznak a zárt városokkal vevői, vagy kereskedői összeköttetésben levő vidékieknek; nyílt községekben pedig soha sem a való li fogyasztás, hanem egy előre megállapított képzelt összeg képezi az adó alapját, s innen van, hogy az adó kulcsa községről-községre változik, s e kivetési módózat tovább fejlesztésre nem alkalmas.

E bajokon segitendő Ghyecy egy paragraphusról-paragraphusra kidolgozott törvényjavaslatban ajánlja hát, hogy a kávé-, cukor- és sörfogyasztási adó, valamint a még behozandó fogyasztási adók alá tartozó cikkek a kereskedők által önkéntes vallomás útján hozassék az adófelügyelő tudomására; a kereskedő tartozzék pontos könyvet vezetni az általa beszerzett fogyasztási cikkekről, s ezeket havonként könyvkivonatokat útján közleni az adófelügyelővel; az adófelügyelő minden adózó részére külön számlalapot vezet, megvizsgálja az adózó bejelentéseit és az általa eszközölt előleges adókivetést s ez utóbbi helyesbíti s a kereskedő számlájára a netáni adószaporodást, vagy esetleg kevesbedést előírja. Ezen előírást az adóhivatali sommáson, a község pedig egyénenként könyveli.

Ha valamely kereskedő oly kereskedőnek adott el fogyasztási

czikket, ki szintén adóköteles, ezt is feljegyzí: az adófelügyelő pedig intézkedik, hogy az adótétel az illető adóköteles terhére előírassék, e végből levelezésbe lép az illető adófelügyelővel. De nem folytatom tovább, e kivonatos ismertetés is eléggé jelzi a Ghyczy által javasolt rendszer hiányait: a sok írka-firkát, a kincstárnak könnyű megrövidítését és a kereskedelemnek mód nélkül ingatlan alapra helyezését.

Ismételem, bármily nagy tisztelettel hajoljak meg Ghyczy Kálmán hazafias intentiója előtt: javaslatátételre valónak nem tartom s általában nem ismerem el a sokak által tervelt, vagy képzelt fogyasztási adók ily eredményében vetett vérmes remények jogosultságát, s csak örvendek, hogy derék pénzügyministerünk a régi fogyasztási adók (szeszadó stb.) reformja iránt hívott össze enquétet. Egészen helyesen. Mert nekünk nagyobb szükségünk van milliókat behozó, s már az életbe is átment régi fogyasztási adóink okszerű reformjára, mint új s előre láthatólag ephemer életű új adóczímek behozatalára. (d)

A kamatbiztosítást élvező vasutak megadóztatása, különös tekintettel a kötvény-szelvény megadóztatására. Irta *Seidl* Ambrus. Budapest, 1881. Ára?

Miként rendelkeznek az adó-törvények Magyarországon és Ausztriában a vasutakra nézve, a múltban és a jelenben; miképen rendelkeznek az egyes vasutak engedély-okmányai az adókérdés tekintetében; miképen hajtották végre az egyes vasutak engedélyokmányaiknak az adóra vonatkozó határozatait, s vajjon a végrehajtás azon módja megfelelt-e az engedély kelte idején érvényben állott adótörvényeknek; végül vajjon egyáltalában alkalmazhatók-e, és ha igen, mennyiben alkalmazhatók az eggyes vasutaknál a jelenleg fennálló adótörvények, s ha nem, mi a teendő?

Szerző maga megmondja, hogy ezek azon kérdések, melyeknek rövid, de ügyes értekezésében fejtegetésébe bocsátkozik. Mint látjuk, a felvetett kérdés genesise — múltja — jelene és jövője került tolla alatt bonczolás alá. Szerző rendelkezik mindazon kellékekkel, melyek egy szakszerű kérdés megvilágosításához megkívántatnak: alapos eruditióval, éles és logikus ítélő-erővel, folyékony és szabatos irálylyal, s a mi fő, nagy mérvű lelkesedéssel a nehéz és nem mindig háladatos kérdések megoldására. — A N. Sz. fentartja magának a

jogot, hogy e kérdéshez a maga részéről is tüzetesen hozzászóljon; s azt hisszük, hogy Seidl ur könyvét, mint nagybecsü előmunkálatot fogja használni a kérdés minden vizsgálója.

Könyvünk tudományos becséről tájékoztatásul hadd álljon itt tartalmának, s egyáltalában benne foglalt s ezzel összefüggő kérdésnek azon mélyreható felfogása, melylyel bírálója a részletekből az egésznek mintegy quintessentiáját emelte ki.

„Mint földbirtokosok és házi urak, mint kereskedők és iparosok, mint termelők és fogyasztók, a vasutak annyi különböző czimen fizetnek adót, mint bármely más adózó polgár. Azért csak helyeseltethjük, ha szerző nem ment be ebbe a labirintusba, hanem egyelőre azon adónemnél maradt, melyre nézve a szóban forgó vasutak conflictusba jöttek az adóhatósággal; t. i. az 1875 év előtt ugynevezett jövedelemadónál, melyet a vasutaknak — feltéve, hogy adómentességben nem részesültek, — tudvalevőleg a kötvénykamatok levonása nélküli jövedelem után kellett fizetni, melyben tehát indirecte a kötvény-szelvényadó (III-ad oszt. jövedelmi adó) is befoglaltatott, — s melyet az 1875. évi adó-törvényhozás két részre osztott, t. i. a kötvény-szelvényadóra (XXII. t.-cz. a kamat és járadékadóról) és a kötvénykamatok levonása után fennmaradó jövedelem utáni adóra (üzleti adó, XXIV. t.-cz. a nyilvános számadásra kötelezett vállalatok adójáról). S még ezen keretben is szerző különösen a kötvény-szelvények megadóztatására volt tekintettel, mint a melyre nézve voltaképen a conflictus felmerült, s annak idejében nem csekély zajt ütött a sajtóban, mely most csak azért szünetel, mert a kormány kilátásba helyezte, hogy a kérdést a törvényhozás útján a szerzett jogok figyelembe vételével és a közhitel követelvénye szerint fogja rendezni.

Olvasóink emlékezni fognak, hogy néhány évvel ezelőtt az 1875. évi XXII. t. cz. azon intézkedése alapján, mely szerint a kötvény-szelvényadót az illető vállalati igazgatóságok tartoznak levonni a kötvénybirtokosoktól (mi előbb csak jogukban állott) s befizetni az állampénztárba, — a budapesti adófelügyelőség felhívta a kassa-oderbergi vasutat, hogy az idézett törvényes hátrózatnak tegyen eleget. A vasut azonban vonakodott megfelelni e meghagyásnak, azzal indokolván vonakodását, hogy engedélyokmánya szerint a jövedelemadóra, és pedig azon jövedelemadóra nézve, mely akkoriban a kötvénykamatok levonása nélküli jöve-

delem után volt fizetendő, s így tehát közvetve a kötvény-szelvény adóra nézve is nemcsak bizonyos (még akkor le nem járt) időre adómentességben részesült, hanem ezen felül még azon kedvezményben is, hogy a mentességi idő lejártá után a jövedelemadót s tehát ennek a kötvényekre eső részét is az üzleti kiadások közé helyezheti, s hogy ezen engedély alapján kötvényeit oly — a kormány által még külön is jóváhagyott — szöveggel bocsátotta ki, mely szerint a szelvények a jövedelmi adó levonás nélkül váltandók be, ily körülmények között tehát sem a levonást, mint mely által biztos pervesztésnek tené ki magát, sem pedig — míg a mentességi idő le nem jár — a befizetést nem eszközölheti.

Az adófelügyelőség azonban — ha jól tudjuk — a 9 évi adómentesség leszármazását csak az 1875: XXIV. t.-cz. szerinti adó tekintetében concedálta, ellenben a kötvény-szelvényadóra nézve ezt megtagadta, és pedig azon indokolással, hogy a vállalatnak adott adózási kedvezmény csak a vállalat tulajdonosát, tehát a részvényeseket, nem pedig ezek hitelezőit a kötvénybirtokosokat is illethette, s hogy továbbá az 1875: XXII. t.-cz. végrehajtásának a részvényesek és kötvénybirtokosok közti — a kötvények szövegében nyilatkozó — magánegyesség nem praejudicálhat. Ujból is követelte tehát az utóbb idézett törvény végrehajtását, és pedig tekintet nélkül arra, hogy tényleg a kötvényszelvények tuhyomó része nem is a vasut jövedelméből, hanem állami biztosítási előlegekből váltatik be, az engedélyokmány szerint pedig az állami előlegek után adó nem követelhető, — s tekintet nélkül arra is, hogy a kassa-oderbergi vasut — közös vasut, melynek megadóztatására, s illetőleg adójának felosztására nézve a két kormány közt még egyesség nem kötöttet ugyan, de előrelátható, hogy az osztrák kormány nem fog lemondani az osztrák vonalrész össz-jövedelmének — tehát a kötvény-szelvények osztrák hányadára eső jövedelmi részletének is — megadóztatásáról, mely esetben ezen hányad kétszer lenne megadóztatva, — vagy ha lemond az osztrák kormány, ezt csak azon feltétel alatt teendi, ha viszont mi is lemondunk az osztrák államvasut és a dunagőzhajózási társulat kötvény-járadékainak fedezésére szolgáló jövedelem-adójáról, mely esetben mondani sem kell, hogy mi huznánk a rövidebbet.

Hasonló követeléssel lépett fel az adófelügyelőség a pécs-baresi és első erdélyi vasutakkal szemben is, mint melyek engedélyokmá-

nyai azonos határozatokat tartalmaznak. Ezenfelül kiterjesztette figyelmét az újabb garantizált vasutakra is. Ez utóbbiaknak engedélyokmányaik szerint a jövedelmi adómentesség nem meghatározott időre, hanem mindaddig meg van adva, míg azok a garantiát igénybe veszik, sőt később is csak akkor tartoznak az egész jövedelmi adót befizetni, ha az a biztosított összeget meghaladó fölös jövedelemben fedezetét leli, különben csak a fedezet erejéig. Pro superabundanti még az is kimondatott ez utóbbi vasutak engedélyokmányaiban, hogy a részvények és kötvények szelvényei meghatározott időre — rendszerint 10 évre — adó-, bélyeg- és illeték-mentesek. Notabene: a részvény-szelvényadó még 1875-ben és azóta sem lett feltalálva, s különben is valószínű, hogy ezen passus csak a mindkét rendbeli szelvények időleges bélyeg- és illetékmentességét intendálta, az „adó“ szó pedig csak tévedésből jött be, a mennyiben az ebbeli mentesség bizonytalan időre már az előbbi mondatban megadatott. Az adófelügyelőség azonban ezen bizonytalan időre szóló mentességet itt is csak az üzletfölöslegi adóra nézve concedálta, ellenben a kötvény-szelvényadóra nézve csak a 10 évi mentességet ismerte el, mely felfogástól bizonyos jogosultságot azért nem lehet megtagadni, mert a magyar adótörvények szerint — eltérőleg az osztrák törvényektől — a kamatadó (III-ad oszt. jövedelmi adó) behajtása 1871-ig épen nem, s azóta is 1875-ig csak kivételesen terhelte a vállalatot, t. i. csak azon esetre, ha a kötvénybirtokosok részéről való közvetlen bevallástól nem volt eredmény várható, s így csakugyan kérdéses, vajjon a jövedelmi adómentesség alatt, mely a vállalatnak adatott, érthető-e azon III.-ad oszt. jövedelmi adó (kamat-adó) alóli mentesség is, melynek behajtása, illetőleg befizetése a vállalatot nem terhelte.

Mint már említettük, a kormány ezen adókérdések rendezése végett törvényhozási intézkedést helyezett kilátásba, s szerzőnek bevallott célja az, hogy e végből adatokat szolgáltatasson.

Kifejti mindenekelőtt, hogy miként rendelkeznek az adótörvények a vasutak iránt, szembeállítva a magyar törvényeket az osztrákokkal, mi annyival érdekesebb, mert nemcsak ezen törvények — daczára a köztük fenlevő eltéréseknek, — a rokonsági lezármazás viszonyában állnak egymással, hanem mert az engedélyokmányoknak az adókedvezményekről szóló szakaszai is osztrák

minták után szerkesztettek, s így ezen összehasonlítás, ha nem is épen a kulcsot adja meg a fenforgó adó-kérdések eldöntésére, de semmi kétséget sem hagy fenn az iránt, hogy mi volt a felek intentiója.

Kifejti továbbá, hogy miként rendelkeznek az engedélyokmányok az adó tekintetében, és pedig csoportosítva egyrészt a közös vasutak, másrészt az 1866/7. évi alkotmányos átmeneti időben engedélyezett nem-közös pályák, s végre a később engedélyezett tisztán magyar vasutak szerint.

Mint különösen érdekest ajánljuk olvasóink figyelmébe a röpiratnak ez után következő szakaszát, melyben szerző a kötvényszövegek azon passusát illusztrálja, mely szerint a szelvények és kisorsolt czimletek adólevonás nélkül váltandók be, s meggyőzőleg kimutatja, hogy ezen passus nem egy vasutak és hitelezőik közti oly magán egyezséget involvál, melyet az adóhatóság jogosítva volna ignorálni, hanem az a kérdésben forgó kötvényeknek a kormány és törvényhozás által engedélyezett és a kötvények szövegezése szerint tényleg is igénybe vett teljes adómentességet jelenti, és pedig azon keresztülviteli módozattal: hogy az engedélyokmányban meghatározott évek sora alatt ezen kötvények után a kamatadó tényleg be nem szedetik, aztán pedig beszédetik ugyan, de nem a kötvénybirtokosok, hanem a vasutvállalat, illetőleg a garantírozó kincstár terhére.

Nem vonunk le azonban semmit a röpirat ezen fejezetének értékéből, ha annak egy — különben is csak incidentális — pontjára nézve határozott ellemnézetet nyilvánítunk.

Olvasóink előtt ismeretes, hogy nem régiben az osztrák kormány arra szorította az osztrák államvasutársulatot, hogy az u. n. kiegészítő hálózatra kibocsátott kötvények után a szelvényadót vonja le, s állítsa be az üzleti számla javára, mert ezen kötvények szövegében nem ígértetett meg, hogy az adó nem fog levonadni, s mert ezen hálózat a garantiát még igénybe veszi; mely követelése az osztrák kormánynak a birodalmi közigazgatási törvényszék által is helyeseltetett.

Szerző a birodalmi közigazgatási törvényszék ezen ítéletét élesen ostromozza, mert az osztrák adótörvény csak jogot ad a vasut-

nak a levonásra, annak tetszésétől függ tehát, hogy él-e ezen joggal, vagy sem? s arra, hogy e joggal éljen, szerző nézete szerint a vasutat kötelezni, kényszeríteni jogosan nem lehet. Nézetünk szerint szerzőnek ebben nincs igaza. Vegyünk fel egy konkrét esetet. Tegyük fel, hogy a kassa-oderbergi vasutnak sikerült volna kötvényeit jól értékesíteni a nélkül, hogy az adólevonás jogáról a kötvények szövegében lemondott volna, habár erre mind az akkori adótörvény, mind az engedélyokmány által fel volt jogosítva. Ha már a kassa-oderbergi vasut nem részesülne állami biztosításban, s az adóhatóság által szoríttatnék, hogy a kamatadót is befizesse, bizonyára nem jutna eszébe az a nagylelkűség, hogy a kötvénybirtokosok irányában ne éljen a levonás jogával, miután arról le nem mondott. Ugy de a kassa-oderbergi vasut garantiában részesül, s e mellett 9 évi adómentességben is, mely az engedélyokmány szövegezése szerint a kamatadóra is megadatott, de — igénybe nem vették, mert a kötvénybirtokosoknak meg nem ígértették. Ezen ténykörülmeny jogi consequentiája felett a 9 évi adómentesség idején belül még lehetne vitatkozni; de lejár a 9 év, befizettetik a kamatadó ma az államkincstárba, s behelyeztetvén az üzleti kiadások közé, kifizettetik holnap az államkincstárból! S eddig rendén van. Ha azonban már most a kassa-oderbergi vasut akár a kötvénybirtokosok iránti tiszteletből, akár saját szakálára csinált pénzügyi politikából megfeledekzik arról, hogy mint cselekedne akkor, ha kizárólag saját emberségére volna utalva: vajjon a garantírozó kincstárnak — mint ilyennek — ne lenne joga őt erre emlékeztetni, és pedig szeliden, ha ez elég, de keményen is ha szükséges?! Soroljunk-e fel példákat, hogy jogosított fél — igenis — kényszeríthető arra, hogy éljen jogával, ha ellenkező esetben csak mások jogos érdekeit sértené?

Szerző — úgy látszik — azért foglalt ily határozott álláspontot az osztrák kormány eljárása ellen, mert attól tart, hogy annak visszahatása lesz a magyar kincstárnak az osztrák államvasut jövedelmi adójában való részesülésére, mint mely szerző számítása szerint évi 200.000 frttal csökkentetnék akkor, ha az osztrák kormány a kérdéses eljárást a régi hálózatot terhelő 3% kötvényekre is, melyekben szintén hiányzik a le nem vonási záradék, — kiterjesztvén, az ezen levonásokból eredő bevételt kizárólag az osztrák kincstár számára reclamálná. Niucs ugyan kizárva, hogy az osztrák kormány

ily kerülő uton ugyanazt a célt akarná elérni, a mivel a budapesti adófelügyelőség blamirozta magát (hogy t. i. végeredményben a kamatadó a közös közlekedési vállalatoknál tisztán territoriális adónak tekintessék, mint például a szelvény-bélyegilleték), azt hisszük azonban, hogy amannál nem több sikerrel.

A kerülő út ugyanis azért nem vezetne sikerre, mert a levont adó nem reclamálható közvetlenül sem egyik, sem másik kincstár, hanem csakis a vasut által a kötvénybirtokosok helyett már befizetett adókiadás, s így végeredményében a tiszta jövedelem javára, mi által — igaz, hogy az adó valamivel emelkednék, de nem csupán az egyik, hanem mindkét kincstár hasznára. Ma még ugyanis a jövedelem közös, tehát az adóbevétel is közös, s mint ilyen bizonyos kulcs szerint repartíaltatik. Ha pedig 1878: XXII. t. cz. értelmében a számadások elkülönített vezetése megállapittatik, a magyar kormány-nak akkor is bizonyára gondja lesz arra, hogy e czímen rövidséget ne szenvedjen. De az egyenes út sem vezetne eredményre, mert ha való is az, hogy az osztrák államvasut megadóztatására nézve kötött egyezmény idejében a kötvényszelvényadó behajtására nézve a magyar és osztrák törvények eltértek egymástól: arról nem lehet kétség, hogy ezen egyezmény eddig miként hajtatott végre, hogy t. i. az osztrák államvasut egész jövedelemadója a *kötvény-szelvényadó befoglalásával* közösnek vétetett, mi által az egyezkedő kormányok szándéka minden kétségen felül van állítva.

Minden esetre köszönettel tartozunk azonban szerzőnek, hogy a figyelmet ezen eshetőségre is felhívta, s különösen hogy a budapesti adófelügyelőségnek ad oculos demonstrálta, mily nagy bakot lőtt.

És most néhány szót szerzőnek végkövetkeztetéseiről. Szerinte leghelyesebb volna, az újabb garantirozott vasutak engedélyokmányjaiban foglalt — az állami biztosítás igénybe vételeig tartó — fentidézett adómentességet a többi vasutakra is kiterjeszteni, és pedig a közös vasutakra akár az osztrák kormány beleegyezésével, akár e nélkül, de oly módozattal, hogy ezen adómentesség a kötvényszelvények levonása nélküli jövedelemre alkalmaztassék, vagyis hogy a kötvényszelvények is ugyanazon időpontig adómentesek legyenek, — s hogy továbbá a törlesztési hányadok egyáltalában adómenteseknek nyilváníttassanak,

E javaslatot szerző leginkább azzal indokolja, hogy a garancia ideje alatt ezen adóból a kincstárnak nemcsak haszna nem, de ellenkezőleg kára volna, mert a községi adó egyenesen a kincstárnak terhére esnék. Ezen községi adót szerző azon feltevésben, hogy a kötvényszelvényeknek állami előlegekből fedezett része is meg lesz adóztatva, — évi 117.000 frtra teszi, ezen feltevés azonban nem látszik indokoltnak, s azért mi ezen többterhet csak mintegy 50.000 frtra becsüljük. Ez azonban a dolgon nem változtat, s ha a javaslat helyességének criteriuma az, hogy úgy a vasutak, mint a kincstár érdekeinek egyaránt megfelelően: akkor szerző javaslatát csak helyeselhetnénk.

De a jobb ellensége a jónak. S e mellett még az is kérdés, hogy csakugyan jó és helyes dolog volna-e a fővárostól, mely ugyanis annyira károsítva van a vasutak differentiális tarifái által, azon néhány ezer frtot megvonni?

Kérdés továbbá, hogy méltánytalan-e az osztrák eljárás akkor, midőn a törlesztési hányadot is megadóztatja, tudva, hogy a kisorsolás a kötvénybirtokosnak a befektetett tőkén felül mindig bizonyos ágió-nyereséget is hoz? A mi törvényünk nem adóztatja meg e nyereséget, mert az adó csak a tényleg beváltott kamatok, nem pedig a kisorsolt czimletek után is jár, szerző javaslata tehát ezen pontban tárgyaltan, ha csak attól nem tart, hogy az adóhatóság előbb-utóbb — észre veszi magát.

Mi is tudnánk egy jobbat ajánlani a mainál: állítsuk helyre az azonosságot az osztrák törvényhozással; akkor az adó a kisorsolt czimletekre eső részszel szaporodik, s megelőzzük a közös vállalatok megadóztatása kérdésében várható perlekedéseket.

De ez a „jobb“ is ellensége a jónak. Fődolog, hogy a kötvényszelvények a levonás ellen biztosítottassanak; így-e, vagy úgy? ez mellékes, és a dolog lényegére nézve többet szerző sem kíván.

Mindenesetre üdvözljük szerzőt a vasuti szakirodalom terén, s érdekléljük további fejtegetését — a szelvénybélyegilletékről.

Mi azt hisszük; hogy a szóban levő értekezésnek nemcsak elméleti érdeke van, de hogy az hivatva van arra, hogy mozgalmat idézzon elő a kérdés abnormitásainak megoldása felé, bár nem lehet szem elől téveszteni, hogy az ügy meglehetősen bonyolult, s a

mi rosszabb, bizonyos tekintetben nagyon érzékeny természetű. Az ily kérdések megoldása csak akkor sikerülhetni, ha az érdekelt felek igyekezni fognak objektivebb álláspontot elfoglalni, mint a minőre az alaki jog magyarázata őket csábíthatná. A ellentétes érdekek méltánylása pedig csak akkor következhetik be, ha a kérdés minden oldaláról meg leszen világositva. S mert ugy véljük, hogy Seidl ur értekezése épen e czél előmozdítására minden megkívántatóságokkal fel van ruházva, azért megjelenését nyereségnek tartjuk, s ajánljuk olvasóink szives figyelmébe. —m.

A m. tud. Akadémia nemzetgazdasági és statisztikai bizottságának 1882. január 19-én tartott üléséből.

Tárgy : Hegedüs Sándor előadása a párisi valuta-conferentiáról.

Elnök : gróf Lónyay Menyhért. Jelen voltak : Beöthy Leo, gróf Dessewffy Aurél, Gerlóczy Gyula, Galgóczy Károly, Hunfalvy János, Kautz Gyula, Keleti Károly. — Jegyző : Földes Béla.

Az előadó kiváltkép azon jelentését ismertette, melyet mint a magyar kormány képviselője a párisi értekezleten a pénzügyministerhez fölterjesztett. Kitért azonban a jelentésben nem foglalt részletekre is. Hegedüs a conferentia sikertelenségének egyik főokát abban látja, hogy az értekezlet nem volt határozott czélra s határozott programmal összehíva; hogy tagjai részint tudósok, részint diplomaták, részint az illető kormányoktól erre fölkért véletlenül Párisban tartózkodó egyének voltak. Szóval a conferentia nem volt kellőleg előkészítve. Az előadó magát egészen a pénzügyminister utasításához alkalmazta a conferentián, figyelő allást foglalt el, a minthogy az osztrák kormány megbízottja s párisi nagykövetségünk kiküldötte hasonlókép felvilágosítások adhatására, de nem kötelezettség vállalására volt utasítva. Hegedüs elméleti szempontból egyedül a monometallismust tartja jogosultnak, mert állandó értékmérő csak egy fém lehet: a bimetalлизмuskak nincs tudományos alapja; legjelesebb képviselői, ez idő szerint Arendt Németországban és Cernuschi Franciaországban, nem képesek a kettős pénzérték belső, természetsszerű jogosultságát igazolni; csak azt mutatja az egyik, hogy a

német pénzreformában hibák történtek, a másik meg azt, hogy az ezüst depreziációja nagy baj; de azt nem bírják bizonyítani, hogy a kettős érték, és még hozzá az arany és ezüst közti $1 : 15\frac{1}{2}$ -es arány, a valutabajokat most elenyésztetni, illetőleg jövőben megelőzni képes. A tapasztalat eddig az ellenkezőt mutatja. Kétséget nem szenved azonban, hogy az ezüst érték csökkenése kalamitás, melyet legalább is a további hanyatlásban megállítani fölötte kívánatos; mert azt, hogy a hetvenes évek előtti érték-niveaujára az ezüst visszahelyezhető legyen, szóló bajosan hiszi. Arra azonban, hogy a pénzforgalomban, arany monometallikus rendszer mellett is, az ezüstnek nagyobb rész jusson, mint eddig, elég mód kínálkozik egyrészt a német birodalmi kormány ajánlata folytán, mely szerint az öt márkás aranyok és a kisebb papírpénzjegyek bevonatván, ezüst pénzzel lesznek pótlandók, valamint az által, hogy az összes ezüstpénzek nem $1 : 14$, hanem $1 : 15\frac{1}{2}$ arányban veressenek. Hasonló expediens lenne, ha az angol bank, nyilatkozatához képest, csakugyan a Peel-acta szerint ércfedezetének ötöd részét ezüstben tartaná. A többi államokban is szaporítani kellene az ezüstpénzt, és pedig ugyancsak az apróbb aranypénzek és államjegyek bevonása mellett.

Ezen intézkedések, a valuta-rendszer változtatása nélkül is, emelnék az ezüst hanyatlott árát; és minthogy ez által tetemes mennyiségű arany, melyet Lévy, a koppenhágai bank hírneves igazgatója, $2\frac{1}{2}$ milliárd frerra becsül, rendelkezésre jutna: egyuttal az arany nagyobb bősége az aranyvaluta keresztülvitelét megkönnyítené. Szóló lehetetlennek tartja, hogy még az összes művelt államokat átkaroló bimetalikus szövetség is képes legyen az arany és ezüst közt, akár $1 : 15\frac{1}{2}$, akár $1 : 18$ arányban megállapított értékviszonyt hosszabb időre fentartani; mert a pénzpiaczon, a speculáció kezén megforduló fém sokszorta nagyobb, mint a mennyit az összes államok pénzverésre igénybe vesznek, és így ama nagyobb hatalom az egyezségileg, de mégis önkényt megállapított értékarányt az arany és ezüst közt mindannyiszor felforgatni képes, valahányszor ezen fémek termelése, kínálati s keresleti conjuncturái arra módot engednek. Szóló a conferentia sikertelenségének egyik jellemző hatását abban látja, hogy a legfanatikusabb bimetalisták, mint Arendt és Cernuschi, kiki a maga kormányát az ezüstpénz verése körül váratlanul nagy óvatosságra inti.

Hegedüs több intézkedésre utal, mely nagyobb valuta-szövetkezet létrejötte nélkül is, részletes javítást idézhet elő. Ilyen a kölcsönös megegyezés az ezüst pénzek egyenlő ötvénye iránt. Gondot kellene fordítani a chek-rendszer és leszámolási könnyítések terjesztésére. Remélni lehet, hogy a fémpénz szaporítása által a látens ezüst- és aranypénz napvilágra jut; figyelemmel kell kísérni a két fémnek az iparban való felhasználási mérvét. Szóval a nehéz kérdést több oldalról kell megfogni; azt a meggyőződést azonban fenntartja, hogy a valuta szolid rendezésére csakis a monometallismus nyújt módot.

Kautz Gyula, rendes tag, köszönetet mondva faradozásaiért az előadónak, örömmel constatalja, hogy az értekezleten, valamint jelen igen becses előterjesztésében is, a monometallismus rendszerét nem tagadta meg, és csak annyiban engedett a bimetallistikus felfogásnak, a mennyiben azt küldetése némileg követelte. Nem helyesli azonban szóló Hegedüs képviselő ur azon nézetét, mintha a monometallistikus rendszer csak a theoriában és tudományi tételként bírna érvénnyel; ellenben gyakorlatilag, s a jelenleg fennforgó viszonyok között nem volna kivihető. Szóló azt hiszi, hogy ily elentétet tudomány és praxis között, épen ezen tudomány (a nemzetgazdaság) tekintetében, a mely nem egyéb, mint az élet, a történelem és a gyakorlat fejleményeinek mintegy eszményiesített abstractiója, felállítani nem lehet, s nem szabad. Helyteleníti továbbá, szóló, a párisi értekezletre küldötteknek a két kormány által adott utasítást; s ennek főleg azon passusát, hogy az ott történendőkkel szemben: jóakaratu tartozkodásra szoritkozzanak. E tétel ugyanis mind logikailag, mind gyakorlatilag értelmezve, tulajdonkép semmit sem mond; s így szóló kénytelen kimondani, hogy az utasítás e része nem volt méltó egy európai nagyhatalomhoz, s még kevésbbé felelt meg annak a föllépésnek és felfogásnak, a melyet az 1867-ben Párisban megtartott európai pénz-conferentián az osztrák-magyar monarchia küldöttei részéről tapasztaltunk. Utal továbbá szóló, beszéde folyamában arra, hogy nézete szerint korántsem volt a mostani értekezlet eredménytelenségének, sőt meddőségének oka az, a mit Hegedüs képviselő ur jelzett volt, t. i. a tagok heterogeneitása, nem kellő mérvű előleges tájékozottsága, hanem a valódi ok az volt, (a melyet minden valamivel élesebb szemű nemzetgazda és szakember már előre fölismert) hogy a kü-

lönböző államok mindegyike speciál önző czéllal ment a konferentiára, mindenik azt akarta és várta, hogy a többi előljárjon, s hogy főleg az a két állam, a melytől a meglivás kiindult, az Éjszakame-rikai Unió és Franciaország arra akarták az értekezletet felhasználni, hogy ezüst-kalamitásainknak segítsenek véget vetni: stb. Nagy hiba volt az osztrák-magyar két kormánytól az utasítás fentemlített tételének vezérelyül kitüzése annyiban is, hogy a csupa jóakaratu tartózkodás mellett oly határozatok is jöhettek volna esetileg létre, a melyek épen monarchiánkra nézve válhattak volna felette károsokká és visszasakká. Egyébiránt (folytatá szoló) reá nézve az értekezlet egy tekintetben örvendetes hatá- sásu is volt, tudniillik annyiban, hogy meggyőzte újból arról, hogy monometal-likus felfogása, melyet még ma is, a világ legnagyobb emberei és specialistái, Göschén és Fawcett, Giffen és Knies, Nasse és Roscher, Soetbeer és Leroy, Beaulieu és Parien, s mások követnek. elméle- tileg és gyakorlatilag egyaránt correct, s hogy a bimetallismus rendszere, valamint a bold. Wolovsky által proponált alakban már ezelőtt is helytelennek s hibásnak bizonyult be, ugy most az Arendt, Cernuschi, Dana-Horton, s mások által feszegetett interna- tionál-szerződési formában sem kivihető és indokolható. Nem ta- gadja egyébiránt szoló, hogy a tiszta monometallikus rendszernek kiviteli nehézségeit nem kicsinyli, s hogy különösen ő sem örvend az ezüst oly szerfeletti értékesökkenésének, a milyennek tauui va- gyunk. El bajt egyébiránt szoló orvosolhatónak tartja, orvosolható- nak nemcsak a párisi conferentián magán, többek (névszerint a dán államtanácsos Lévy s mások) által előterjesztett módon, hanem azon módok szerint is, melyeket szoló az Akadémiában tavaly tar- tott felolvasásában „a Fémpénz-valutáról“ részletesebben jel- zett. — Végül kijelenti szoló, hogy felette kívánatos volna, ha az Osztrák-Magyar Monarchia kormányai is kezdenének (még a fem- forgó visszás körülmények daczára is) legalább előkészületi ta- nácskozmányokat tartani és lépéseket tenni oly végből, hogy figye- lemmel minden számbavehető eshetőségre, a valuta-kérdés megoldásának minden előre képzelhető eseteire: oly megállapo- dások jöhessenek létre, a melyek alapján a maga idejében előál- landó feladvány megoldása előtt egészen tájékozatlanul s készület- lenül ne álljunk.

Keleti Károly nem osztozik Hegedüs azon felfogásában, hogy

csak a monometallismus bir tudományos alappal; az oly elmélet, mely a gyakorlatban legyőzhetlen nehézségeket okoz, nem bir jogosultsággal. Már pedig a tiszta aranyvaluta keresztülvitele nagy gazdasági zavart okoz, és az ezüst nagy értékesökkenése már magában kalamitás. Helytelen, szóló nézete szerint, az a tétel, hogy értékmérő csak az arany lehet; a pénz (s így az arany is) nemcsak értékmérő, hanem forgalmi eszköz is; ez értelemben tehát az ezüst is, melyre a forgalomnak nagy szüksége van, szintén az arany mellett jogosult. A kettős érték híveinek legnagyobb hibája az, hogy az $1:15\frac{1}{2}$ értékarányt, mely a tényleges viszonyoknak többé meg nem felel, akarják az arany és ezüst közt megállapítani. Ezt változtatlanul megkötni, a dolog természetébe ütközik. Legyen az arány jelenleg $1:18$ és változzék, ha kell, egy pár év múlva és mindannyiszor, a mikor az árviszony másképp alakul, és a bimetalлизмust ép úgy fog lehetni indokolni, mint a hogy most a monometallisták ezt kiváló monopoliiumuknak tekintik.

Földes Béla sajnálja, hogy a ministeri utasítás oly szűk határt vont képviselőnk eljárásának, minthogy épen a kérdés által közvetlenül nem érdekelt hatalmak könnyebben tudták volna a többi államok közti nézeteltéréseket kiegyenlíteni, mivel ez ügynél az érdekelt felek nem mernek tartózkodásukból kilépni; továbbá nagyon kívánta volna, ha az előadó arra a kérdésre is felelt volna: milyen valutát választsszanak azon államok, melyek az aranyvalutát be nem hozhatják, azon okból, mivel elegendő arany nem áll rendelkezésre, hogy a több mint 8000 millió márknyi ezüstpénz helyettesíttessék. Szerinte a bimetalлизмus fő veszélye abban áll, hogy egy mulandó bajt allandóan fenyegető bajokkal remél elhárítani. Mert az ezüst-depreciáció okainak legnagyobb része mulandó; a kettős valutával járó értékingadozások pedig allandó veszélyt képeznének. A bimetalлизмus csak úgy érhet czélt, ha az, a mit keresztülvinni akar, a pénzpiacz viszonyainak megfelel, ha nem, akkor a bimetalлизмus nem vihető keresztül; ha pedig a viszonyok amugy a két nemesérez értékét hosszabb időre allandósítják, akkor a valutakérdés megoldása nagyon könnyű. A kérdés megoldása tehát addig nem sikerülhet, míg a nemesérezek termelési, forgalmi és fogyasztási viszonyaiban nagyobb allandóság ismét be nem áll.

Lónyay Menyhért gróf elnök köszönetét jelenti ki Hegedüsnek az érdekes előadásért és kéri, hogy azt irásba beadja. Szóló

nem hibáztathatja a pénzügyministert azért, hogy Hegedüsnek oly utasítást adott, miszerint az érczaluta dolgában kötelezettséget ne vállaljon. Furcsa is lett volna, ha a párisi értekezleten, a hol ezüst- és arany pénzforgalomról szóltak, mi állást foglalunk, kiknek csak papírforgalmunk van. Szóló a valutakérdéssel régtől fogva, mint egyik kedvenc tanulmányával foglalkozott. Az 1867-iki párisi értekezletre küldött képviselő utasítása iránt, mely az aranyvaluta s lehető egynemű pénzegység, mint a frank behozatalára czélzott, szóló könnyen megegyezett az osztrák pénzügyministerrel. Most a kettős valuta mellett kénytelen nyilatkozni. A természet nem ok nélkül nyújtotta az arany mellett az ezüstöt; mindegyik korlátolt mennyiségben létezik a földben; az arany előállítása mindinkább gyérül és megnehezül. Lehetetlen pénzül az ezüstöt nélkülözni. Az utóbbi évtizedek óriási aranyproductiója daczára elégtelen ez a fém a növekedő pénzforgalmi s ipari szükséglettel szemben. Az aranyvaluta viszonyaink közt annál veszélyesebb, mert annak behozatala az államra s a magánadósokra nézve annyit tesz, hogy a ki eddig 100 frttal tartozott, a 16°/_o-os aranyázsió miatt 116 frtot fog fizetni; míg ha a kettős valuta hozatik be, és pedig az 1 : 18 arány szerint, változatlan marad a kötelezettség. Szóló a Hegedüs által említett eldugdosott fémpénzeknek felszínre kerülésétől nálunk mitsem vár; megtörténik ez például Franciaországban, hol ércpénzforgalom volt és van, és a hol az assignatáktól való félelemben rejtegették el. A check- és clearing-rendszerrel sem sokat vár szóló; mert ennek csak a központ veszi hasznát, míg szerte az országban elégséges pénzforgalomra van szükség. Szóló nagyon óhajtja, hogy a kormány a valuta kérdésével, gyakorlati szempontokat követve, minél előbb behatólag foglalkozzék, és ennek előmozdítására a kormánynál fölkéri különösen az értekezőt is.

Közli :

dr. Földes Béla,
a bizottság jegyzője.

Keleti kereskedelmünk emelése tárgyában a földmivelés, ipar és kereskedelmi minister múlt évben egy bizottságot küldött ki a keleti kereskedelmi viszonyok tanulmányozására. E bizottság részéről dr. Finály Henrik ur, a kolozsvári kereskedelmi és iparkamara elnöke beadta — és a kormány közzé is tette — érdekes jelentését, melyre még vissza fogunk alkalmilag térni.

Ezen jelentés közöltetvén a kormány által a budapesti kereskedelmi és iparkamarával, az utóbbi részéről felvetett a kereskedelmi képviseltetésnek kérdése, a mely tárgyban felette érdekes eszmecsere fejlődött ki.

A kamara e kérdésben ugyanis következőleg nyilatkozik :

„A consulatusi intézmény jelenlegi szervezetében a kereskedő- és iparos köröknek a monarchia mindkét felében már több ízben adott alkalmat felszólalásra, sőt mondhatni, hogy e tekintetben a panaszok soha sem némultak el egészen. Mig a nagy közönség kevés kivétellel azon nézetben van, mely szerint a consulatusoknak adott szűk hatáskör az oka annak, hogy a consulatusok kiviteli kereskedésünk érdekeinek megóvása és gondozása körül a kívánatos intenzív tevékenységet ki nem fejtik, a tisztelettel alulirott kamara jól tudja, hogy a consulatusoknak a kereskedő- és iparos-köröket ki nem elégitő munkássága nem a consulatusoknak adott utasítások hiányos voltának a következménye. Ha a consulatusok a kivitelűt üző, vagy üzni akaró kereskedőket és iparosokat tényleg nem részesítik azon és olyan irányu támogatásban, a melyet és a minőt kiviteli kereskedésünk emelése megkívánna; ha különösen azt kell tapasztalnuunk, hogy ott, hol az osztrák és a magyar kiviteli kereskedés érdekei egymásba ütköznek, ez érdekek képvisellete nagy ritkán van biztosítva oly módon, a mit azt a csak első fejlődésben levő kiviteli kereskedésünk és iparunk kiváló mértékben megkívánná : a kamara jól tudja, hogy e baj oka magában a consulatusi intézmény szervezetében rejlik, a mennyiben teljesen lehetetlennek látszik, hogy a consulatusok a reájuk ruházott politikai és sok águ administratív teendők végzése mellett a számukra kibocsátott utasítás azon követelményeinek, melyek a közgazdasági érdekek ápolására irányulnak, valósággal megfeleljenek. Ehhez a speciális magyar érdekek támogatása tekintetéből még azon nehézség is járul, miszerint nem lehet elvárni, hogy a consulatus, tekintet nélkül a hivatalt viselők egyéniségére, oly esetekben, midőn az osztrák és a magyar kiviteli kereskedés érdekei egymásba ütköznek, mindkét részt egyformán kielégítő eljárást tudjon követni.

Ép azért mindaddig, a mig a consulatusi intézmény szervezeti gyökeresen nem módosítatik, oly irányban, hogy a consulatusok tisztán kereskedelmi képviselletek legyenek, vagy hogy melléjük oly alkalmas közeg rendeltessék, melynek tisztán a kereskedelmi érde-

kek képviselése és gondozása képezné feladatát, és a míg az intézmény közös jellege a monarchia két fele közt fennálló szerződés folytán meg nem változtatható, a tisztelettel alulirott kamara csakis két irányban látja annak lehetőségét, hogy a consulatusok működése a kereskedelem és ipar érdekeinek előmozdítása szempontjából addig a mostaninál eredményesebbé tétessék.*

Részletesen kifejti aztán a kamara azon hátrányokat, melyekkel a consulatusok jelentéseiben találkozunk, hogy azok nem praktikus jellegűek, magyarul nem adattak ki stb. Javasolja a magyar kiadatást, a szerkesztés tekintetében egyöntetű instructiót, s a felállítandó magyar keleti akademiánál a közgazdasági és gyakorlati kereskedelmi irányu képzést. Azért így folytatja :

„A tisztelettel alulirott kamara hivatása szellemében vélne eljágni, ha egyelőre kísérletkép valamelyik, ránk nézve fontosabb keleti kiviteli piacra a maga részéről kereskedelmi képviselőt küldene ki, kinek feladata nagy vonásokban abban állana, hogy a hozzá felvilágosításért forduló egyes kereskedőnek és iparosnak a kívánt felvilágosítást pontosan és részletesen, a mellett egészen üzleti szellemenben és modorban megadja, hogy a kamarát, és ez uton a kereskedő és iparos köröket, az illető piac és az oda irányuló kiviteli kereskedelem minden fontosabb mozzanatáról és érdekes jelentőségéről saját intiatívájából is haladéktalanul értesitse, hogy hazánkban készülő vagy kereskedelem tárgyát képező és kivitelre alkalmas czikkekből mintaraktárt tartson, végre, hogy egyes kereskedőtől vagy iparostól külön egyezkedés alapján megbízásokat fogadjon.

Sikerre a kamarának szándékba vett ezen intézkedése meggyőződésünk szerint csak akkor vezethetne, ha a kamara által kiküldendő kereskedelmi képviselő a Nagyméltóságod vezetése alatt álló ministerium részéről a legmesszebbre menő protectióban és hivatalos támogatásban részesíttetnék, mivel a külföldi hatóságoknál csakis e támogatás adhatná meg működésének azon jelentőséget és nyomatékot, mely a terv sikerének, a vele szemügyre vett cél eléérésének legfőbb feltétele. Azért is azon tiszteletteljes kéréssel fordulunk Nagyméltóságodhoz, méltóztassék bennünket a kamara által kinevezendő kereskedelmi képviselő számára kért hathatós támogatás megadása felől kegyesen biztosítani, és a mennyiben a kiküldés költsége a Nagyméltóságod vezetése alatt álló ministerium költségvetésébe felvehető nem volna, megengedni, hogy e költség meg-

felelő összegben az 1882—1883-dik években a tisztelettel alulirt kamara költségvetésébe felvételthessék.“

Ezen felterjesztésre, illetőleg a felterjesztés ezen részére a kormány következőleg válaszolt, -- igen helyesen kiemelvén előbb, hogy bármily tökéletes legyen is a consularatusi ügy szervezete, az érdekelt körök kellő tevékenysége és erélyes mozgékonyasága nélkül a kereskedés emelkedni, vagy valamely külföldön szilárd alapot nyerni nem fog.

„A mi a kamarának azon kéréseit illeti, mely szerint a keletre kiküldendő kereskedelmi képviselőjét támogassam és esetleg megengedjem, hogy az ilyenek kiküldetésével járó költséget megfelelő összegben 1882—1883. évi költségvetésébe felvehesse, figyelmeztetnem kell a kamarát arra, hogy igen szivesem látnám, ha nagyobb üzleti czégeink saját üzletük czikkeinek kelendősege czéljából alkalmas ügynököt küldenének ki a kelet egyes főbb városaiba, s azokat esetleg kellő mustrákkal látnák el, sőt a kamara tevékenységének egyik kiváló és általam méltánylandó irányát ismerném fel abban, ha a kamara ily ügynökségek felállítására nagyobb czégeinknél érdekeltséget kelteni tudna, és részemről az efféle ügynökségeket consulaink védelmére és kiváló figyelmére ajánlanám.

De hogy a kamara, mint testület, egy kereskedelmi képviselőt rendeljen ki, a midőn ugyanily czélból a fennálló törvények értelmében consulatusaink fennállanak, a melyekhez a kamara bármikor fölvilágosításokért fordulhat, s a melyekhez a mint tudomásom van, a kamarák tényleg fordulnak; és hogy a ministerium egy ily közeg felállítását ne csak megengedje, hanem consulaink mellett még a külföldi hatóságoknak ajánlja is, és erkölcsi támogatásban részesítse — azt sem indokoltuak, sem törvényeink szellemében lehetőknek tartom.

Végül felhivom a kamarát, hogy úgy saját maga, mint testület, mind pedig a kerületében lévő nagyszámu iparosok és kereskedők consulatusaink ellen ne általánosságokban mozgó panaszokat hangoztassanak, hanem a konkrét eseteket közvetlenül nálam a lehető részletességben jelentse föl, mert csak így lesz lehetséges magannak meggyőződést szerezni a consulaink ellen fölkozatni szokott panaszok mivoltáról, és csakis így lesz lehetséges a tényleg netán előforduló visszaállásokat kellően elhárítani.“

UJ KÖNYVEK.

- Johnston, R.** The Land Law (Ireland) Act. With Notes, copious Index, and Précis. London, 1881. 8°. 1 M. 20
- Kleser, Hs.** Geld und Währung. Eine Kritik bimetallistischer Anschauungen. Berlin, 1881. Puttkammer et Mühlbrecht. 8°. VI, 85 pp. 2 M.
- Ratzinger, G.** Die Volkswirtschaft in ihren sittlichen Grundlagen. Ethisch-sociale Studien über Cultur und Civilisation. Freiburg im Br. 1881. Herder. 8°. XIV, 532 pp. 7 M.
- Ellers, T.** Beitrag zur Geschichte der Steuer-Reform im Reiche und in Preussen, unter Benutzung amtlicher Materialien bearbeitet. Berlin. 1881. Parey. 8°. IV, 96 pp. 2 M. 50
-
- Bernardkis.** Les Banques dans l'antiquité. in 8. 2 fr. 50
- Annuaire** de l'économie politique et de la statistique, par M. M. Guillaumin, J. Garnier et M. Block. 1881. 1 vol. in 18. 9 fr.
- de Lavergne L.** Essai sur l'économie rurale de l'Angleterre, de l'Ecosse et de l'Irlande. 8 fr. 50
- Breittmayer A.** Archives de la navigation à vapeur du Rhône et de ses affluents. Tome I : la Navigation du Rhône et de la Saône jusque'en 1838. 1 vol. in 8. 8 fr.
- Mariano Carreres y Gonzales,** Philosophie de la science économique. 1 vol. in 8. 8 fr.
- Royer, Mme A.** Le bien et la loi moral. 1 vol. in 8. 3 fr. 50
- Rapet J.** Manuel de morale et d'économie politique. 4-e édition. 1 vol. in 18. 3 fr. 50
-

NEMZETGAZDASÁGI SZEMLE.

VI. ÉVFOLYAM.

1882.

M Á R C Z I U S.

III. FÜZET.

AZ ERDÉSZETI ÜGYEK KÖZIGAZGATÁSI KEZELÉSE HAZÁNKBAN.

A magyar erdőgazdaság ügye az alkotmányos kormányzat megkezdése óta lényeges változáson ment át, s fejlődése oly szer- ves alakulással történt, mely nem csak, hogy méltán magára vonta az ország közfigyelmét, de egyszersmind az egészséges alap oly tulajdonságaival bir, melyek zálogát képezik annak, hogy a magyar földmivelési és közgazdasági élet ezen egyik elsőrangu tényezője gazdasági fontos hivatásának beltöltésében helyét jó sikerrel fogja megállani.

A magyar állambirtokok sulypontját az erdők képezik, s közgazdasági életünk vezérférfiai, az erdőgazdasági érdekek érvényesítésén páratlan buzgósággal működő országos erdészeti egyesület szakavatott és tapintatos munkásságának segélyével még eléggé a maga idejére biztosíták a népek és országok biztos culturalis fejlődésére feltétlenül szükségelt erdőállományunk jövőjét. Ez pedig hazánkban annyival elismerésre méltóbb és jelentőségében annyira magasabb, mert nálunk az erdők nem csupán földmivelési és culturalis szempontból bírnak hivatással, de egy pillantást vetve a térképre, azonnal szemünkbe tűnik az is, hogy az állami erdők nálunk az ország oly részeire szorítvák vissza, hol a lakosság anyanyelve általában véve nem magyar, s hol a nép mindennapi életére befolyó gazdasági viszonyaik által még a magyar állameszme éltető forrásainak is egyik kiváló életerejét képezik.

Szemben tehát azon áramlattal, mely a magyar állambirtokok mezőgazdasági földterületének eladását kívánja és törvényhozásunknak, mint hiinni akarjuk, inkább a pénzügyi helyzet nehézségeiből kifolyó azon intézkedésével, melynek alapján a mezőgazdasági birtokok nagy terjedelemben adatnak el : csak szerencsét kívánbatunk magunknak ahoz, hogy általánosan elismerve lett az, miszerint az államerdők eladás tárgyát nem képezhetik, s hogy

azoknak minél helyesebb és okszerűbb kezelésére ápoló gondozás fordítandó. A helyzet ezen üdvös felismerését, s a szükséges segélynek maga idejére való alkalmazását bizonyítják: az erdőtörvényt tartalmazó 1879. évi XXXI. t. cz. megalkotása, s az államerdők kezelésének a pénzügyi tárczától való elválasztása, és 1881. évi január 1-től kezdve a földmivelési tárczához történt beosztása.

Az erdőgazdaság üdvös fejleszthetése érdekében történt e haladást, szemben az alkotmányos kormányzat életbelépése óta a közszolgálat ügyeinek rendezése körül észlelt előmenetellel, nem kevés elismeréssel lehet fogadni azért, mert épen e két tényező képezi és veti meg alapját annak, hogy Magyarország erdősegeinek segélyével egyik kétségkívül kedvező jövővel bír, s jó és rossz körülmények között éltető eszközt nyújtó birtokforrását kiapadhatlanul biztosítsa.

A magyar erdőtörvény azzal, hogy a magán erdőbirtokos tulajdonjogainak szabadságát teljes mértékben tiszteletben tartja, s erdeinek kezelésébe csak ott avatkozik, a hol ezt a legfőbb állami érdek megköveteli, de a mely esetben a törvény rendelkezéseinek megtartása magának a birtokosnak is mindenkor javára válik: egyike Európa, s így bátran mondhatni a világ leghelyesebb és legszabadelvűbb erdőtörvényeinek. A mi pedig az állami, törvényhatósági és községi, hitbizományi és közalapítványi, egyházi személyek, mint olyanok, egyházi testületek és közbirtokosságok erdeire a törvényben foglalt azon kötelezettséget illeti, hogy ezek erdeikkel csak oly gazdasági terv szerint gazdáskodhatnak, mely a földmivelési ministerium jóváhagyását megnyerte, szemben az erdők ezen ideiglenes, tehát csak haszonélvező tulajdonosaival, annyira kétségen felül áll helyességében, hogy kérdés tárgyát sem képezheti. A magán erdőbirtokosokra kiszabott törvényes kötelezettség pedig azon tételben sarkallik, hogy a véderdőt, vagyis olyan erdőt, mely más földbirtok termőképességének, s az emberi cultura műveinek, építmények, utak, csatornák megvédésére szolgál, valamint az olyan erdőt, mely feltétlen erdőtalajon áll, melynek talaja tehát másnemű gazdasági művelésre állandóan nem alkalmas, mint erdőt kell fenntartani, és a levágott erdő helyett 6 év alatt újat kell nevelni, s hogy a véderdőkben alkalmazott gazdaságnál szintén a földmivelési minister által megállapított üzemtervet kötelesek követni. A törvény a célból, hogy a magán erdőbirtokosokat erdeiknek rend-

szeres tüzentervek szerinti kezelésére buzdítsa, a 16. §-ban azon igen üdvös határozatot tartalmazza, hogy a községek közigazgatási költségeinek a birtokosokra való kivetésénél a rendszeres gazdasági terv szerint kezelt erdők után, azok egyenes adójának csak fele része vétethetik alapul: a mi a terjedelmesebb erdőbirtokoknál nem jelentéktelen összeget képez, mely közvetve szolgál az erdők jó karban tartásának emelésére. Gondos intézkedése még az erdő-törvénynek a faállományunktól megfosztott kopárterületek beerdősítésére, s a faanyagok szállításának biztosítására vonatkozó intézkedése, mint nemkülönbön azon néhány sorból álló két § is, mely a megítélt büntetés-pénzekből az országos erdei alap létesítését célozza. Ezen intézkedés közigazgatási közegeink, s nevezeseesen szolgabiráink gondos és ügybuzgó eljárása esetében az országnak ugyyszólván minden észrevétel nélkül oly gazdag közgazdasági- és cultur-alapot teremt, melyből idővel az erdőgazdaság fejlesztésére szükséges kiadások minden újabb megterhelhetés nélkül fedezhetők lesznek. És ha ez így fog történni, a minek alapját b. Kemény G. földmívelési miniszter ur, az alap tárgyában kiadott, és annak idején a pénzügyi bizottság részéről is helyeselt szabályrendeletével megvetette, újabb bizonyítéka lesz annak, hogy erdészetünk is ugy, mint az élet terheivel nehezen küzdő ifjú önerején maga vetette meg és biztosította jövőjének egyik támaszát.

Hogy az erdőkárosítási kihágások elbírálása a hosszadalmas polgári törvénykezés által ne nehezítség, e részben az erdő-törvény igen helyes közvetítéssel aként intézkedett, hogy azon károsítások, melyek értéke egyenként 30 frtot nem halad meg, közigazgatási uton bíraltassanak el, még pedig első fokulag, a birtokos tetszése szerint 10 frt értékig községi bíró is választható lévén, a szolgabíró előtt és másodfokulag a közigazgatási bizottság által választott kiküldöttekből a főispán vagy polgármester elnöklete alatt működő erdei kihágási társas bíróság előtt, melynek ítélete nem felelbezhető. A 30 frt értéket meghaladó és büntettet képező károk elbírálása a rendes polgári uton történik, ezen károkat illetőleg is azonban meg van engedve a birtokosnak, hogy ha a lopott tárgy értéke 50 frtot nem halad meg, azt az első fokú bíróság ítéletének hozataláig 10 vagy 30 frt értékre szállíthassa, s kártalanítását a közigazgatási uton érvényesíthesse.

Az erdőbirtokosok által saját érdeikben elkövetett erdőren-

dészeti áthágások elsőfoku elbírálása a közigazgatási bizottság erdészeti bizottsága elé tartozik, míg másodfokulag és végérvényesen a földmivelési ministerium dönt; ugyan ez adja meg a közlekedési ministerrel egyetértőleg, és a törvényhatóságok meghallgatása mellett, a fausztatásra és tutajozásra vonatkozó engedélyeket is.

Az erdőtörvény alkalmazásának tényezői az erdészek, azon szakemberek, kik hivatva vannak azt gazdasági életünk vérkeringésébe beoltani, s kiknek feladatuk az állami erdők kezelésénél azt gyakorlatilag is úgy intézni és alkalmazni, hogy az állami erdők kezelésével, utmutató példát nyujtsanak minden más erdőbirtokosnak, s egyszersmind az államnak is lehető legkedvezőbb jövedelmet szolgáltatassanak, épségében fentartva e mellett a gazdasági érdekek biztosítását, s az államerdőknek, mint olyanoknak elementaris csapások idejére a közszükségletek enyhítésére szolgáló hivatását is; miut például a szegedi árviz alkalmával történt az építésre szükségelt faanyagok árának mérsékelt színvonalon való tartásával.

Az erdőgazdaság ügyeinek szolgálatára hivatott szakférfiak működésének irányát, s bátran mondhatni, hogy bizonyos mértékben annak eredményét is azon szolgálat, vagy hivatali szervezet szabja meg, melynek keretében azoknak mozogni kell. És e részben épen nem lehet tagadni, hogy az állami közszolgálat mai szervezetében fennálló szövevényes hálózat mellett, nem épen könnyű dolog azon irány megtalálása, mely az állami adminisztrációnak, a szükséges ellenőriztetés végett természetsszerűen velejáró nehézsége mellett, a mindennapi élet igényeihez alkalmazkodó helyes gazdasági kezelést lehetővé teszi.

Az erdőgazdaság szolgálati szervezetének megállapításánál pedig kétszeres mértékben kellett érezni annak szükségét, hogy az a lehető legteljesebb mértékben simuljon az élet kívánalmaihoz; mert hiszen az erdőkkel járó teendők a nép kézi munkájának és fuvarerejének segélyére vannak utalva, s mert minden faanyagnak számos kézen kell megfordulni addig, míg piacra juthat.

Általánosan érzett szükség volt, hogy erdőgazdaságunk adminisztrációjának vitelén változtatni kell; mert azon viszony, mely addig fennállott, míg az államerdők kezelése a pénzügyminister tárczájához volt beosztva, s mely az államjóságoknak az erdőkkel való közös kezelésében és igazgatásában állott, rossz gyümölcseit az erdőkre, mind érezhetőbbé tette. Az erdőtisztek, a jóságigazgatók

rendelkezései alatt állván, kénytelenek valának mindazon mezőgazdasági teendőket végezni, melyekkel ezek megbízták, s melynek kifolyása lett az, hogy az erdészeti teendők végrehajtása az erdők nem csekély kárára gyakran háttérbe szorult; s ezen még azon viszony sem változtatott, hogy pár jószágigazgatóság élén szakképzett erdész állott, mert ezek, mint igazgatók a gazdasági ügyvitelért is felelősek lévén, az erdészektől megkövetelték, hogy a gazdasági ügyeket is pontosan végezzék; a mit ezek annyival inkább megtettek, mert, ha az 1 frtos mezőgazdasági bérletügyet, vagy bagatell-per tárgyalását az illető elmulasztotta, az ügyiratok alapján rögtön felelőségre volt vonható, s a kárt sajátjából meg is kellett fizetni; míg ha az erdőbe nem ment az ezen mulasztásából eredő 100 vagy 1000 frtos kár is az előbbihez hasonlóan bizonyító érvényességgel nem volt rá kimondható, mert például, ha azon idő alatt 100 holdnyi erdőültetés volt teljesítendő, a mi 500 vagy 1000 frtba kerül, s a kellő szakellenőrzés hiányában a csemeték elpusztultak, nem volt közvetlen felelőségre vonható az erdősítés sikeréért, mert okul adhatta az 1 frtos mezőgazdasági bérlet tárgyalását s az ezzel igényelt sok írásbeli teendőt.

E helyzetben találta az államerdők kezelését az erdőtörvény megalkotása, melynek életbeléptetése alkalmával mindjárt az arra vonatkozó előmunkálatok teljesítésénél kitűnt annak szükségessége, hogy az államerdők kezelése, a mint ezt az ország közvéleménye is kívánta, a pénzügyministeri tárczától elveendő, és a földmvelési ministeriumhoz átteendő, melynek feladatává tétetett az erdőtörvény végrehajtása, s a melynél már e czélból külön erdészeti osztály, és a külső ellenőrzésre királyi erdőfelügyelőségek voltak szervezendők. A minister-tanács belátván a közvélemény kívánatának helyességét, 1880. évi május hóban tartott egyik tanácskozásában elhatározta az államerdők áttételét, s ezt a törvényhozás az 1881. évi költségvetési törvényvel jóváhagyta.

Az állami erdők ügyeinek intézése a most alkalmazásban álló rendszer előtt tulajdonképen 4 forumon át történt, és pedig: 1) az erdőgondnokság; 2) az erdőhivatal; 3) a jószágigazgatóság; és 4) a ministerium által. Ennek hátránya volt, hogy a 3 első közül kettő rendszeren mindig ugyanazon egyet mondotta vagy írta, t. i. az erdőhivatal az igazgatósághoz intézett jelentésében az erdőgondnokság jelentését ismételte, és viszont az igazgatóság az erdőhiva-

talát a ministeriumhoz intézett jelentésében, úgy, hogy a lényegét véve az erdőhivatal, az erdőgondnokság és az igazgatóság között, s viszont az igazgatóság a ministerium és erdőhivatal között postai közvetítést képezett mindazon esetben, midőn az illető hatóság, vagy tisztviselő helyét betöltötte. Míg másfelől arra, hogy a hely kellő betöltésére a szükséges képesség, a közszolgálat és az ország javára minél általánosabban kifejtsenek, a fenállott rendszer úgy nehézségénél, mint az illető végrehajtó közegeknek inkább csak írásban való érintkezésénél fogva, a lehető legkevesebb alkalmat nyújtotta; melyet aztán még érezhetőbbé tett az, hogy a kezelést teljesítő erdőhivatal a dolgok számszerűségi, s illetve működésének pénzügyi állásáról általában nem volt értesülve, mintán a számadások vezetése és a könyvelés az erdőhivatalok székhelyétől messze lévő jószágigazgatóságok székhelyén volt, például a sóvári erdőhivatalé Besztercebányán.

Az új rendszer, melyet az államerdők kezelésénél a jelenlegi földművelési minister elfogadni, és életbe léptetni jónak ismert, s mely 1881-től kezdve fennáll, 3 forumot különböztet meg, és pedig: a kezelőhivatalt, vagy is az erdőgondnokságot: a kezelés helyi vezetését és ellenőrzését teljesítő hivatalt, mely vagy erdőhivatal, vagy főerdőhivatal, vagy erdőigazgatóság; s végre a ministeriumot. Jelenleg van 4 erdőigazgatóság, 4 főerdőhivatal és 7 erdőhivatal, s ezek alá rendelve összesen 144 erdőgondnokság, melyek élén egy-egy kezelő főerdész, vagy erdész áll. Régebben volt 7 igazgatóság, 2 főerdőhivatal és 27 erdőhivatal, összesen 128 erdőgondnoksággal.

Ebből kitűnik, hogy a vezető hivatalok száma az új szervezéssel 36-ról 15-re szállítottatott le, s hogy az erdőgondnokságoké 16-al szaporítottatott.

Hogy az egyes erdőgondnokságok működésének ellenőrzése belterjesebbé tétessék 41 új kezelő főerdézi állomás szerveztett, melyek kerületei akként osztatnak be, hogy az általuk közvetlenül vezetett erdőgondnokság teendőinek végzése mellett a velök szomszédos erdészek vezetése alatt álló erdőgondnokságokat az általános műszaki ügyekben u. m. a faanyagok okszerű kihasználásánál és szállításánál, az erdők felújításánál, az utak és szállítási eszközök építésénél és karbantartásánál s a határvonalak helyes nyilvántartásánál ellenőrizzek.

A ministerium és az erdőgondnokságok közt lévő középső

hatóságot, mint előbb is említve lett, az erdőhivatal, míg ott, a hol az erdők egy összefüggő csoportban terjedtebbek, s a kerület nagyobb, egy főerdőhivatal gyakorolja; azon főbb vidékeken pedig, hol az erdők oly kiterjedtek, hogy már egy főerdőhivatali kerülettől sem egyesíthetők, és nevezetesen ott, hol az erdőtermékek értékesítése vizen való szállítás útján érheti el főbb piaczat, ott egy külön erdőhivatal és egy erdőigazgatóság gyakorolja; az erdőhivatal azonban a rendszer igényeinek megfelelően az igazgatóságtól független önálló hatáskörrel bír, s csupán az erdőhasználati tervek, a faárak és termelendő fakészletek mennyiségének megállapításában van az erdőigazgatósággal öszhangzó eljárásra utalva, miből kifolyólag természetesen szakbeli működésének az erdőigazgató konronkénti ellenőrzése alatt áll.

Az ezen alapon történt beosztással működnek:

1. A besztercebányai erdőigazgatóság 171.754 k. hold erdőbirtokkal
 2. A zsarnóczai erdőhivatal . . . 77.518 " "
- Mindkettő utalva a Garam vidékére
3. A lipótújvári főerdőhivatal . . . 107.159 " "
 4. A sóvári erdőhivatal 86.790 " "
 5. Az ungvári főerdőhivatal . . . 182.925 " "
 6. A marm.-szigeti erdőigazgatóság 318.559 " "
 7. A bustyaházai erdőhivatal . . . 166.793 " "

Ezen két utóbbi utalva a Tisza vidékére.

8. A nagybányai főerdőhivatal . . . 114.161 " "
9. A kolozsvári erdőigazgatóság . . 307.280 " "
10. A szászsebesi erdőhivatal . . . 165.482 " "

Mindkét utóbbi utalva a Maros vidékére.

11. A lippai főerdőhivatal 118.295 " "
12. A lugosi erdőigazgatóság 98.476 " "
13. Az orsovai erdőhivatal 321.911 " "

Közös viszonyt igényelvén egyelőre a volt magyar határörvidéki ügyek intézése s az Al-duna vidéke.

14. Az apatini erdőhivatal 45.178 " "
15. A gödöllői erdőhivatal 37.471 " "

A magyarországi államerdők összes birtokterülete tehát . . 2,319,752 kat. hold.

A horvát-szlavonországi államerdők birtokterülete, melyet a zágrábi m. kir. erdőigazgatóság kezel 571,300 kat. hold, mellyel együtt véve a m. kir. államerdők összes területe 2,891,055 kat. hold. Közös birtokosa még az állam Máramaros- és Árvamegyékben 431,217 kat. hold erdőnek.

Az államerdők faneimeiből kerek számokat véve 15% tölgy, 25% fenyő és 60% bükk.

Az egyes hivatalok vezetői azon tág hatáskörrel és utalványozási joggal lettek felruházva, mely a helyi gazdaság sikeres vezetésére szükséges, s mely az üzleti dolgokban a törvényhozás által megszavazott államkötségvetés határain belül kellő szabad mozgást enged; magára minden egyes tiszti állomásra pedig munkában van a részletes hatáskör szabályzatának megállapítása.

Az erdők felmérését, becslését és üzemterveinek megállapítását magában foglaló erdőrendezési munkálatok vezetése az összes államerdőket illetőleg a központba lett beosztva, minek előnye az egyöntetű eljárás, s az, hogy a ministerium erdőszeti ügyosztálya a helyi gazdasági viszonyokat alaposabban ismerheti meg, s a munkálat az általános országos érdekeknek megfelelőbben állapítható meg; igen természetes, hogy a mellett a közvetlen kezelést teljesítő erdőtisztek és hivatalfőnökök a gazdasági üzemterv megállapításánál kellő befolyást gyakorolhatnak.

Az erdőkezelés műszaki teendőinek miképen teljesített végrehajtása s a gazdasági üzemtervek betartásának helyi ellenőrzése a kezelést vezető főbb tisztviselőktől független helyzetbe hozott, s ugyancsak a helyszínén lévő állandó állomásokon működő erdőrendezőkre lett bízva, kik közvetlenül a ministeriumnak lévén alárendelve, a multtól eltérőleg sikeresebben ellenőrizhetik a kezelő tisztek működését és annak eredményét.

Az új szolgálati szervezet egyik lényeges változása az is, hogy az erdőtiszteknek a korábban adott utazási átalány meg lett szüntetve, s csupán a lótartási átalány hagyatott meg; a mi abban leli indokolását, mert az erdei kiránduláshoz szükséges kocsis- vagy háttas lónak minden órában rendelkezésre kell állani, míg az utazási átalány a napidíj helyett volt az utiköltség pótlására megszabva. A szerzett tapasztalatok alapján azonban kívánatosabbnak

bizonyult be, hogy az erdőtisztnek mindannyiszor, mikor utazik, a megfelelő szabályszerű napidij adassék az általány helyett, mert az utazásra kevésbé hajlandók, az általányt ugyan felveszik és elköltik akkor is, ha az erdőben nem voltak, míg most napidij lévén részökre megszabva, inkább kimennek az erdőbe, s erre anyagi érdekek által is mintegy serkentve vannak. Erre ugyan némelyek azon kifogást teszik, hogy a napidijak adásával az államnak több kiadása van, — ez azonban az egész átlagot véve nem áll, s ha mégis 5—6 vagy 8000 frt több kiadás is merülhet fel e czímen, ez sem bizonyít semmit, mert az, a kerekaszámban 3 millió holdnyi erdőhirtoknál oly csekélység, mely szemben a gazdaság más ügyeinél ez által elért előnnyel, számba sem jöhet és más alakban különben is többszörösen megtérül.

Kevésbé előnyös, sőt be kell vallani, hogy inkább hátrányosnak ismerhető az új szervezésnek a pénzügyminister ur kivánatára történt azon változtatása, mely az egyes hivataloknál volt rendes erdőpénztárakat megszüntette, s az erdőhivatalok pénztárait az adóhivatalokhoz tette. E változtatással ugyanis a hivatali teendők nem apadtak, mert az erdészethél mulhatlanul szükséges pénzkezelésre a pénztárak helyett állított fizető számvivők a többi kezelő személyzet segélyével kötelesek ugyszólva most is teljes pénztári kezelést vinni, s e mellett az adóhivataltól mégis függő helyzetben vannak, melyek az erdészeti teendőket rendszeren más közvetlenebb feladatukhoz tartozó munkák után végzik. Nem is lehetlen, hogy később szerzendő bővebb tapasztalatok után az erdőpénztárak vissza fognak állíttatni, a mi annyival inkább teljesíthető, mert ugyszólva minden költségtöbblet nélkül válhatik lehetségessé.

Az allamerdők kezelésének a fennebbiek szerint történt szervezete nem csak, hogy a korábbinál gyorsabb és intenzivebb gazdálkodást tett lehetővé, de másfelől a felesleges forumok kiküszöbölése következtében nevezetes költségmegtakarítást is eredményezett, a mi legkevesebbet véve is fel meghaladja az 50,000 frtot; — igaz ugyan, hogy ez magában véve nem sok, de Magyarország pénzügyi helyzeténél nem is megvetendő, s értéke még annál fokozottabb, mert az administratio jobbjá-tétele kétségtelen.

A gazdaság ügyvitelének és a kezelő személyzet működésének a központból való ellenőrzése addig, míg az allamerdők a pénzügyministeriumhoz voltak beosztva, ugyszólva a 0-pontra volt leszo-

rulva; már pedig azon gazdálkodási főelv, hogy a gazda szeme minél többet lássa a gazdaság minden tényezőjét, az ellenkezőt kívánja, s ezért az új szolgálati szervezetnél, a központi igazgatásra hivatott személyzet létszámának kellő kiegészítésével, súly lett arra fektetve, hogy a külső kezelés a helyszínén is kellő mértékben ellenőriztessék, hogy ily alkalmakkor a központi kormányzat képviselője tanácsait, vagy rendeletét már előbb is megadhassa, mintsem azt az illető hivatal jónak látja a ministeriumtól kérni, — nemkülönben gond fordítatik arra is, hogy a központi erdőszámvevőség részéről a számvitel és pénzkezelés ügyeinek állapota az illető hivataloknál koronként felülvizsgáltassék.

A kincstári erdőkben követett gazdálkodásnál Kemény báró minister által irányelvül lett elfogadva, hogy azon erdőkerületekben, melyeknél nagyobb vágásterületek nyérése végett korábban fordalaszállítások történtek, a forda ideje azon magasabb korra helyeztessék vissza, mely mellett a becsesebb és hazai viszonyaink között általában mindig biztosabban értékesíthető vastagabb méretű fák termelhetők.

A tarvátatok egy testben összefüggőleg a helyi tényezők által megengedett lehető kisebb területekre terjesztendők ki, hogy a berdősülés vagy erdősítés újabb sikerülése ezzel is biztosabbá legyen.

A luczfenyő (*Abies excelsa*) erdők a jegenyefenyővel (*Abies pectinata*) megfelelő vegyítésben nevelendők, hogy a vihar és szúrovar által okozható károk lehetőleg elháríttassanak.

Minden üzentestben, s ezzel kapcsolatosan az egymással összefüggő erdőgondnokságokban s illetve mindenik hivatal kerületben az üzemtervek megállapításával kapcsolatosan czélszerű ut-hálózati tervek állapítandók meg, hogy az utépítésekre évenként kiadott összegek segélyével ne csupán az időleges használatra szolgáló utak állíttassanak elő, hanem az építés a használatnak megfelelő helyes sorrenddel és legczélszerűbb irányzattal olyképen történjék, hogy a létesített új utak az állandó rendeltetéssel bíró utaknak lehetőleg kiegészítő részét képezhessék, hogy ekként az utépítésre fordított munkák a jövő kornak is hasznára váljanak. A hol pedig utak építése egyelőre nem lenne kivihető, ott lehetőleg lóval is járható jó ösvények készíttessenek.

A tölgyfák nemesebb faja, a kocsányos és kocsántalan tölgy (*Quercus pedunculata et robur*) és a magyar tölgy (*Querc. hungarica*)

Kitaibel) az eddiginél fokozottabb mértékben tenyésztenő, s az alvidéki erdőkben a vágásoknak eddig észlelt olyan kezelése, hol a bükk és gyertyán a nemesebb tölgyfajok rovására a kihasználásnál elkövetett hibás eljárás következtében tulsulyra vergődött, szigorúan mellőzendő, valamint kiváló gond fordítandó az igen értékes veresfenyőnek (*Pinus larix*) arra alkalmas talajon való kiterjedtebb művelésére, s arra is, hogy ez más fánemekkel tenyésztve mint a következő forda főfája jöjjön használatra.

A vágatás idejének helyes megválasztására, s a fenyőfáknak ott, a hol lehetséges télen való vágatására, valamint a levágott faanyagoknak a vágás utáni gondos kezelésére kellő gond és ellenőrzés fordítandó, s a kezelés minőségének ellenőrzése, a mennyire lehet foganatosítandó azon nagyobb vásárlók irányában is, kik tövön, vagy az erdei főbb rakhelyeken vásárolják meg a fát.

A gazdaság belterjességének fokozatos emelése végett a gondosan alkalmazandó áterdölés vagyis az állabok gyéritése minél kiterjedtebb mértékben foganatosítandó a műszaki célokra alkalmas becsesebb fánemek növekvési viszonyainak javítása végett, valamint ott is, hol az értékesebb fánemeket a kevésbbé tenyészteni kívánt fánemek elnyomással fenyegetik.

Az erdei legeltetés és ideiglenes mezőgazdasági használatra alkalmas erdei belzetek a községi lakosság anyagi viszonyainak javítása és a marhatenyésztés emelése végett lehetőleg a községeknek mint olyanoknak adatnak bérbe.

A magas hegységekben a havasok határöve alatt elterülő erdők tenyészeti határának felfelé való terjedése a havasi területek irányában elősegítendő.

Erdőgazdaságunk, s illetve fánemeink tenyészeti viszonyainak, igényeinek, növekvésének s tulajdonainak kipuhatolására teendő vizsgálatok, s az erdészeti kísérleti munkálatoknak főképen oly irányu teljesítése, hogy azok az erdőgazdaság műszaki szükségleteinek szempontjából felmerülő kívánalmaknak feleljenek meg.

Ezen nagy jelentőséggel bíró munkálatok gondos földművelési ministerünk rendelkezésére tetteleg már a múlt év nyarán kezdeteket is vettek, mennyiben a selmeczi erdőakadémia egyik jeles tanára, Fekete Lajos a minister urtól azon megbízásban részesült.

hogy a lippai főerdőhivatal a lugosi erdőigazgatóság, az orsovai erdőhivatal összes, és a szászsebesi erdőhivatal kerületéből a hunyadmegyei kincstári erdőknek, valamint az ezekkel szomszédos magán erdőknek is az előbb megjelölt czélből való leírását teljesítse; ezen munkálatok pedig, hogy az erdőbirtokos közönségnek utmutatóul szolgálhassanak, később nyilvánosságra is fognak bocsátatni.

A már közlöttek után nem véljük feleslegesnek az államerdők igazgatásánál és kezelésénél alkalmazott erdőtisztek és altisztek létszámát és fizetését a következőkben közölni; megjegyezni kívánván itt, hogy az állomások rendes pályázat útján töltenek be, s hogy a minister ur elé terjesztendő kinevezési javaslatot a központban, az országos főerdőmester elnöklété alatt a 2. előadó főerdőtanácsosból, egy erdőtanácsosból, az erdőrendezőség vezetőjéből, vagy illetve egy erdőfelügyelőből, avagy esetleg ezek helyetteseiből álló 5 tagu bizottság szótöbbséggel állapítja meg. Ugy a kinevezéseknél, mint előléptetéseknél irányadó az illető általános szakképzettsége erdészeti- és állami szolgálatban eltöltött éveinek száma, s hogy a betöltendő állomásra való különös alkalmazhatósága tekintetében a versenytársak között első helyen áll-e?

A fegyelmi ügyek ugyanezen bizottság által tárgyaltnak azon különbséggel, hogy ezekben az erdőtanácsos helyett, az erdőszámvevőség főnöke vesz részt. A tisztviselők létszáma következő :

I. A központi szolgálatnál.

1 országos főerdőmester, ki az állami erdőfelügyelőségi és a kincstári erdők osztályának főnöke	Fizetés : 4000 frt.
---	------------------------

A kincstári erdők osztályában.

1 főerdőtanácsos, mint előadó	3000 frt.
1 erdőtanácsos	2000 „
1 központi erdőrendező	2000 „
2 főerdőmester egyenként	1500—1800 „
1 erdőmérnök	1400 „
4 főerdész egyenként	900—1000 „
2 erdészjelölt „	600 „

Az állami erdőfelügyelőségi osztályban.

	Fizetés :
1 főerdőtanácsos, mint előadó	2500 frt.
2 főerdőfelügyelő egyenként	2000 „
1 erdőfelügyelő	1800 „
1 alerdőfelügyelő	1200 „

Az erdőszámvevőségénél.

1 erdőszámintanácsos	1800 frt.
1 erdőszámvizsgáló	1200 „
5 erdőszámintiszt egyenként	500—1000 „
1 erdőszámgyakornok	300 „

26

A központban lakó tisztviselők a velök egy rangban levő többi ministeri hivatalnokokéhoz hasonló lakpénzjárandóságot kapnak.

II. A külső kezelésnél.

	Fizetés :
3 erdőigazgató egyenként	2500 frt.
2 erdőtanácsos „	1800—2000 „
3 főerdőmester „	1600 „
5 erdőmester „	1400 „
7 „ „	1200 „
1 „ „	1000 „
4 erdőtitkár egyenként	1200 „
8 erdőrendező „	900—1200 „
1 segéd-erdőrendező	600 „
3 erdőmérnök egyenként	600—1000 „
68 főerdész „	800—1000 „
103 erdész „	600—700 „
20 erdőszámvivő „	600—900 „
3 faraktárgondnok „	700—900 „
10 faraktártiszt „	600—800 „
8 erdészeti orvos „	500—600 „
22 erdészjelölt „	550 „
62 erdőgyakornok „	360—480 „
2 gépész „	600—800 „
7 írodatiszt „	500—700 „

342

A kezelésnél alkalmazott erdőtiszték általában véve rangjuknak megfelelő természetbeli lakással bírnak, s azok, kik utazni kötelesek, megfelelő lótartási átalányt és napidíjat kapnak, a kik pedig lótartási átalánnyal nem bírnak, utazás esetén a napidíjon kívül a szabályszerű fuvarköltésben részesülnek: ezen kívül a különféle rang szerint 4—20 hold földjárandóságot bírnak és saját szükségletükre 41—81 méter kemény tűzifa szállíttatik lakásukra.

A kezelő hivatalokat ellenőrző erdőszámvevőségeknél.

	Fizetés :
4 számtanácsos egyenként	1300 1500 frt.
4 számvizsgáló	1200 "
27 erdőszámízt	500—1000 "
2 erdőszámgyakornok egyenként	300 "
<u>37</u>	

Az erdőszámvevőségi személyzet szintén kap természetbeli lakást, vagy ennek hiányában 15% szálláspénzt, továbbá a kincstári kiállítási ár megtérítése mellett tűzifát.

III. A királyi erdőfelügyelőségnél.

	Fizetés :
7 erdőfelügyelő egyenként	1800 frt.
7 " " "	1500 "
4 alerdőfelügyelő	1200 "
5 " " "	1000 "
5 " " "	800 "
<u>28</u>	

Az erdőfelügyelők ezen kívül kapnak 1000 frt évi utiátalányt, 250 frt lakpénzt és 500 frt irodai átalányt; az alerdőfelügyelők pedig évi 700 frt uti átalányt és 200 frt lakpénzt.

A tisztviselőknek általában szolgálati kötelezettségükhöz tartozik a szabályszerűen előírt szolgálati egyenruha viselése, s ettől csak az állomásuk székhelyén végzendő belső irodai szolgálat alkalmával vannak felmentve. Hogy az egyenruha viselését az erdőtörvény köteltnövé tette, azt a szolgálat körében mindenütt tapasztalt szükségesség kívánta, s igen természetesnek fogja találni mindenki, ha tudja, hogy az erdőtiszt számosabb község határára kiterjedő kerületében nem lehet az összes lakosság által személyesen ismer-

hető, hogy a nehezen őrizhető erdő mindennap új meg új erőszakos károsításnak van kitéve, hogy ily eseteknél a miveletlenebb osztály előtt, a rendelkezés jogosultságát külsőleg is szükséges igazolni, s hogy a szolgálatukban erélyesen eljáró tisztek személyei ellen nyíltan és orozva gyakran intézett élet-halál harcra menő támadások a fegyverzet viselését is feltétlenül kívánják, ezt szomorúan igazolják azon gyakori esetek, midőn az illetőket lelövik, megsebzik, vagy összevagdalmják. Szólhatnánk itt még a jogosult önvédelem következtében felmerülő bűnvádi esetekről is, melyekben az erdészeti közegek a törvény betűinek és formáinak alkalmazása mellett az erdészeti szolgálat természetéről kellő ismerettel nem bíró bírák által gyakran ártatlanságuk daczára, és a kihágók iránti téves humanizmusból is elítéltetnek, mert ők rendesen egyedül, vagy másod magukkal vannak, míg ellenökben a csoportosan fellépő faorzók vagy boszszúállók többen tanuskodnak. Reméljük azonban, hogy az erdészeti szolgálat ebbeli érdekei is lehető mielőbb megfelelő szabályozást nyernek.

IV. Altisztek.

A kezelési szolgálatnál.

	Fizetés :
16 irodasegéd egyenként	380—450 frt.
50 erdő-őr	400 "
132 "	350 "
267 "	300 "
179 "	250 "
308 "	200 "
51 erdőlegény	180—200 "
81 segéd-erdő-őr	60—180 "
37 faraktár-őr	200—400 "
6 építő-, ács- és famester egyenként	400—500 "
16 part- és csatornaőr	200—250 "
8 uszató-őr	234—250 "
14 hivatalszolga, huszár és hajdu .	250—400 "
3 gépfelügyelő	450—550 "
6 éjjeli őr	200 "
40 különféle üzleti szolgálta .	100—240 "
6 szülésznő a munkás-telepeken .	200 "

A pénzfizetésen kívül az altisztek általában szabad lakást, 16—30 méter tüzfát és 2—4 k. hold földjárandóságot kapnak.

A fennebbieket összegezve kitűnik, hogy a kincstári erdők kezelésénél és az erdők állami felügyeleténél Magyarországon összesen 453 erdőtiszt van alkalmazva. Ezen létszámon kívül a Horvát-Szlavonországban lévő erdőknél, melyek szintén a földművelési ministerium kezelése alatt vannak, a zágrábi m. kir. erdőigazgatóságnál s a külső erdőhivataloknál van 88 erdőtiszt, 319 erdő-őr és 10 hivatalszolga.

A magyar állami erdészetenél jelenleg szolgál tehát összesen 541 erdőtiszt és 1550 erdészeti altiszt.

Az erdei munkák teljesítésénél foglalkozást nyer még kerek-számban rendes napibérrel és nyugbér-jogosultsággal bíró 3000 állandó, és napszám szerint díjazott 20,000 nem állandó munkás.

A Horvát-Szlavonországban lévő államerdők összes területe, melyet a földművelési ministerium a zágrábi m. kir. erdőigazgatóság útján kezel 571,300 kat. hold. Ezen igazgatóság kerületében a szolgálat még a korábban fennállott rendszer szerint van 6 erdőhivatal segélyével kezelve. Az 1881. év végeig külön helyi igazgatás alatt voltak a zágrábi országos pénzügyigazgatósághoz beosztva a polgári Horvátországban lévő fucčinei és belovári erdők, míg a vinkovezei, gradiskai, glinai, gospici, ogulini és otočaci erdőhivatalokhoz tartozó erdőket a múlt évi július hó 15-én kelt királyi leirattal polgárosított határőrvidéket kormányzó zágrábi katonai főparancsnokság kezelte a hozzá beosztott erdészeti osztály segélyével és ugyan-csak a földművelési ministerium fennhatósága alatt.

Miután a katonai főparancsnokság erdészeti osztálya a polgárosítás alkalmával kiadott legfelső királyi leirat értelmében m. kir. erdőigazgatósággá alakult, f. é. január hó 1-től kezdve a fucčinei és bellovári államerdők is a pénzügyigazgatósági vezetés alul kivétetvén, az említett erdőigazgatóság alá helyeztettek.

A horvát-szlavonországi államerdők szolgálati szervezete, valamint az ezeknél alkalmazott erdőtisztek és altisztek hatásköre, és illetményeiknek megszabása a folyó évben foganatosítani szándékolt új szervezéssel ugyanoly alapon fog rendeztetni, mint ez Magyarországon történt.

Itt megemlítenedőnek tartjuk még, hogy a volt magyar határőrvidéki és a horvát-szlavon határőrvidéki lakosságának az erdei

kező volt : 1878-ban 1.948,830 ; 1879-ben 2.081,644 és 1880-ban 2.156,177 frt.

Ezen számokat közelebbről vizsgáló t. olvasónak feltűnik bizonyára, hogy az 1882. évre számított jövedelem kisebb, mint a megelőző 3 év zárszámadásnak eredménye, miért is ide kell jegyeznünk, hogy ez abban leli magyarázatát, mert a horvát-szlavon határörvidék polgárosítása következtében, a mint ezt a n. kir. földmívelési ministerium 1882. évi költségvetésének indokolása a 41-ik lapon igazolja, 145,910 frt, mely a polgári és katonai eddigi közös kezelés folytán a katonai főparancsnokság és a pénzügyigazgatóság részéről az erdészetnél volt előirányozva, a pénzügyministeri tárczának adatott át.

Az 1881. évről rendelkezésre álló számadási adatok szintén ezt bizonyítják, kitűnván belőlük, hogy a gazdaság pénzügyi eredményét illetőleg sem volt hátrányos az erdőknek a földmívelési minister kezelésébe való átadása ; mert noha az 1881. évi államköltségvetés szerint 1.940,162 frt tiszta jövedelem volt előirányozva, az eredmény tetteleg 2.000,000 frton felül áll, mind a mellett, hogy az előbb megjelölt 145,000 frt horvát-szlavonországi jövedelem, mely 1881-re még a földmívelési tárczánál volt felvéve, tetteleg már ezen évre is a pénzügyministeriumnál lévő állami mezőgazdasági birtokok javára számoltatott el.

A mi az államerdők termékeinek, s azokban előjövő mellékhasználatoknak értékesítését illeti, szabály az, hogy minden anyag vagy tárgy árverés, vagy írásbeli ajánlatok útján adassék el, vagy béreltessék ki. Lehetne ugyan ez ellen a gazdasági pénzügyi tekintetektől észrevételt tenni, de általában véve még is ez ismerendő el a leghelyesebb eljárásnak.

A faanyagok ott, a hol csak lehetséges, mindenütt tövön adatnak el ; s a kincstári fűrészgépek a favásárlóknak keretenként rendszeren 1000 frtért béreltetnek ki.

Nem véljük érdektelennek itt, hogy az állami erdők jövedelmezőségének mértékét még jobban illusztrálhassuk, megemlíteni azt, hogy a pénzügyministerium 1882. évi költségvetése szerint az államjóságok összes bevétele 4.259, 110 és kiadása 1.634,284 lévén, a várt tiszta jövedem 2.624,826 frt, melyből azonban 912,482 frt uradalmi koresmabérletek és egyéb jogok használatából 143,537 frt

pedig késedelmi kamatokból ered; de nem lényegtelen az sem, hogy addig, míg az erdőgazdaságnál az összes helyi igazgatási és számvevőségi költségek az erdők jövedelméből levonatnak, addig a jószágigazgatóságoknak és azok számvevőségeinek 146,695 frtot tevő költsége az államjóságok terhére nincsen felvéve. Egyébiránt nem csak e körülmény igazolja, hogy az államvagyon jövedelmeinek és költségeinek elszámolásánál az államköltségvetésnél, mely egymással nem egyező elvek szerint történik az eljárás, hanem az is, hogy addig, míg az államerdők bevételeiből a pénzügyi tárczának a kinestári ügyészek részéről teljesített jogképviseletért évenként 25,000 frtot kell átszolgáltatni, az államvagyon többi része, s így a mezőgazdaság is, a részéről, számos pere és nagy tömegű hátralékai miatt, sokkal jelentékenyebb mértékben szükségelt ügyészi kiadásokból semmit sem visel, a mi a két utóbbi tételnél, ha csak oly ügyészégi költség vétetik is számításba, minövel az erdészett lett megterhelve, a kiadásoknál, s illetve a tiszta jövedelem kiszámításánál kerek számban 170,000 költség mellőzését igazolja.

Az államerdők szolgálatának szervezetével egyidőben lett életbe léptetve az erdőtörvény végrehajtására szükséges állami erdőfelügyelői személyzet szervezete is. Ez intézmény egészen új lévén, s a céljaira igényelt költségek is az államkiadásoknak egészen új teherrel való szaporítását okozván, igen természetes, hogy úgy a szervezet, mint a vele összefüggő kiadások a lehető legkisebb mértékben lettek megszüabva, oly reménnyel azonban, hogy a mint az ország meggyőződik az új intézmény hasznosságáról, s a fokozatos fejlődés azt szükségessé teszi, e téren is megfelelő mértékben lesz az ügy érdekében szükséges kiadások fedezete megadva, s a felügyelői személyzet is a tényleges szükségletnek megfelelő számban alkalmazva.

Az állami erdőfelügyelet körében teljesített szolgálatok üdvös hatásának pénzbeli eredménnyel való kimutatása lehetetlen, mert az erdőfelügyelőiség tevékenysége a gazdasági állapotok javításának munkásságában összpontosul, s ennek a jövedelmezőségre való hatását főleg csak utódaink élvezik; a mi pedig a jelentő pénzbeli értéket illeti, az leginkább a községi és törvényhatósági erdőket érdekli, s ennek útján a községi vagy törvényhatósági pénztár javára szolgál minden oly esetben, midőn a község kárával járó faeladások vagy használatok foganatosításának eleje vétetik.

Az erdőgazdaságnál azonban a pénzbeli eredménynek egyáltalán nem is szabad egyedül irányadónak lenni, mert hiszen a pénzjövödelem magában igen kedvezőnek is mutatkozhatik némely viszonyok között, mindazonáltal maga a gazdaság szemben az erdők műszaki gondozásával, fenntartásával és azok állandó jövödelemzőségének rendeltetésével, még épen tulságos ros is lehet. És vajjon ki lehet képes kimutatni azon hasznot, melyet az erdők gondos kezelése, és a hegységi kopár területek beerdősítése ntján az árvizek mérséklése által biztosan elérni lehet! Nincs ennek még száma, s hordhatjuk mi a vizszabályozásoknál, a biztosra soha meg nem mondható legmagasb vizállás számításával, a töltéseket töltésekre, de az az egy örökre bizonyosnak marad, hogy az ármentesítés egyik legbiztosabb gátját csak akkor építjük, midőn a hegységi erdők jó karban tartásával a folyammedrek emelkedését a hordalék tömegének csökkentésével biztosítjuk!

Az erdőtörvény végrehajtásának sulypontja hazánk jelenlegi közigazgatási viszonyainak megfelelően a közigazgatási bizottságok kezébe lett letéve; igen üdvös intézkedése azonban az erdőtörvénynek, hogy a közigazgatási bizottságok a törvényben őket megillető teendők végrehajtására egy 3 tagu bizottságot választanak, mely bizottságnak tagjai lehetnek erdőszeti ügyekben jártas oly egyének is, kik különben a közigazgatási bizottságnak nem tagjai. A végrehajtó munkásság mozgató ereje tehát törvény szerint ezen 3 tagu bizottság hatáskörébe lett letéve, s ezt a földmivelési minister a közigazgatási bizottságoknak erdőrendészeti ügyekben való eljárásra a belügyministerrel egyetértőleg kiadott utasitással megfelelően életképessé is tette az által, hogy magát ezen bizottságot az erdőgazdaságot illető minden concret ügyben érdemleges határozat hozatalára jogosította fel, s ennek jelentéseit a közigazgatási bizottság, a mennyiben azok nem concret kérdésekre vonatkozó határozatot vagy itéletet tartalmaznak, tárgyalhatja ugyan, de csak akkor változtathatja meg, ha határozatához a 3 tagu erdőszeti bizottság többsége hozzájárul, vagy a királyi erdőfelügyelő az ellen nem él fellebbezéssel.

Nevezetes teendőjét képezi a közigazgatási bizottságoknak, illetve azok erdőszeti bizottságainak a községek, hitbizományok, közbirtokosságok, egyházi személyek és testületek, törvényhatóságok, s általában az erdőtörvény 17. §-ában megjelölt erdőbirtoko-

sok erdeire vonatkozó üzemtervek megállapítása, melyeket az illetők 1884. évi július hó 1-ig a ministeriumnak jóváhagyásra bemutatni kötelesek. Nem alárendelt jelentőségű e gazdasági üzemterveknél az sem, hogy miként intézkedik a ministerium különösen azon urbéri községi erdőkre, melyeket az illetők legelő-illetőség fejében kaptak ki. Ez erdők ugyanis legelő-illetmény gyanánt lévén kiadva, kívánatosnak ismerendő, hogy azoknál az erdő minőségben való kezelés mellett a használat fősulya azon határig, a míg ezt az illető talajnak teljes termőképességében való megtartása megkívánja, a legeltetési használatra fektessék, ily eljárás mellett meg lévén óva mind az erdészeti érdek, mind a község marhatenyésztési érdeke.

A törvény szerint a minister van felhatalmazva azon utasítás kibocsátására, mely szerint az üzemtervek készítendőek; a kiadott utasítás a magángazdasági igényeknek megfelelően egészen szabad kezet engedett a tervek elkészítésének mikéntjére, s miután e részben az erdészeti tudomány több eljárási módot enged meg, csupán azon egy megszorítás lett téve, hogy a hazai viszonyainknak is megfelelőbb, könnyebben ellenőrizhető, s a használat tartamosságát is jobban biztosító terület szerinti erdőrendezésnek lett elsőség adva.

Az ország 14 erdőfelügyelőségi kerületre lett beosztva, s e czélból a külső szolgálatra alkalmaztatik 14 erdőfelügyelő és ugyanannyi alerdőfelügyelő. A kerületek következők:

1. A budapesti kerület	362,517 k. hold erdőterülettel.
2. „ pozsonyi kerület	717,267 „ „ „
3. „ besztercebányai kerület	1.547,147 „ „ „
4. „ kassai kerület	1.427,517 „ „ „
5. „ debreczeni kerület	648,918 „ „ „
6. „ szathmári kerület	1.755,484 „ „ „
7. „ kolozsvári kerület	1.014,703 „ „ „
8. „ marosvásárhelyi kerület	951,362 „ „ „
9. „ brassói kerület	926,523 „ „ „
10. „ szebeni kerület	1.072,921 „ „ „
11. „ temesvári kerület	1.113,361 „ „ „
12. „ szegedi kerület	126,925 „ „ „
13. „ pécsi kerület	469,398 „ „ „
14. „ szombathelyi kerület	843,236 „ „ „

Az összes erdőterület tehát 13.277,279 kat. hold. *)

A mely kerületeknél az erdőterület nagyobb, ott általában nagyobb azon birtokok száma is, melyek egy tulajdonos kezében vannak, s terjedelmesebb összefüggő erdőtesteket képeznek, vagy az állam tulajdonában vannak. Nem lehet ugyan tagadni, hogy a kerületi beosztás erdészeti szempontból véve arányosabb és helyesebb is lehetett volna, a magas minster-tanács azonban a katasteri kerületek szerinti beosztást tartotta elfogadandónak, s csupán a királyhágón tuli részre engedett ettől eltérőleg Marosvásárhely és Brassó székhelyével két kerületet képezni.

Az összes felügyelőségi költség, személyi és dologi kiadásokat együtt véve, az 1882. évre 85,000 frttal lett előirányozva.

Az országos erdei alap bevétele pedig 24,000 frt, és kiadása 20,000 frt, melyből 10,000 frt erdősitésekre és 10,000 frt egy felállítandó erdőőri szakiskola építésre használandó fel.

Az erdőfelügyelőségek rendes folyó munkáinak intézése mellett nagyobb fontosságú munkálatot képez az erdők nyilvántartási törzskönyvének törvényhatóságok szerinti összeállítás, melynek megfelelő előhaladása után a véderdők kijelölése veendi kezdetét. Ezen munkálat teljes elkészültével fogjuk az országos erdőstatistikát bírni, s miután azt a szakértő erdészeti közegek, a közigazgatási erdészeti bizottságok és az illető birtokosok meghallgatásával fogják végleg megállapítani, megnyugvással várható, hogy az rendeltetésének megfelelő hitelességgel lesz összeállítva. Ezen törzskönyv tartalmazni fogja a következő főbb adatokat: A talaj minősége szerinti alapon: a véderdőt, futóhomokon álló erdőt, a feltétlen erdőtalajon álló erdőt és nem feltétlen talajon álló erdőt. A fanemre nézve megkülönböztetve: a tölgyerdőt, a bükk és más lomberdőt és fenyőerdőt. Az erdőtulajdonos jogi minősége szerint vagyis az 1879. évi XXXI. t.-cz. 17. §-a, illetve szorosabb állami felügyelet alá helyezett erdőbirtokokat u. m.: állami erdőt, törvényhatósági és községi erdőt; egyházi testületek és személyek erdeit; közalapítványi erdőt magán alapítványi erdőt; hitbizományi erdőt; közbirtokossági erdőt; és részvénytársulati erdőt. Végül a 17. §. alá nem tartozó erdőket és ismét ezek közül kiválasztva azokat, melyekre a törvény 16. §-á-

*) Hogy az egyes törvényhatóságok, mely kerületekben vannak beosztva, ez az „Erd. Lapok“ 1880. évi VII. füzetében látható. Sz.

ban biztosított községi adókedvezményt a birtokosok igénybe veszik, s ennek megfelelően magukat rendszeres gazdasági tervszerinti gazdálkodásra kötelezik. Önként értetik, hogy a birtokállomány ezen felvétele később a használatra vonatkozó megfelelő adatokkal is ki leendő egészítve.

Ezen adatokat figyelemre véve kitűnik, hogy készülõ erdõstatistikánk a földmívelési miniszter ur által megvetett alapon teljesen meg fog felelni azon igényeknek is, melyet a nemzetközi erdõstatistika szempontjából attól kívánni lehet, s ezt annyival inkább mondhatni, mert a némethoni erdõstatistikusok részéről a múlt év augusztus havában Hannoverben tartott ülésben kifejezett óhajlás szerint gyűjtendő anyagok általában véve ugyanazok, melyeknek gyűjtése és feldolgozása hazánkban már a múlt év elején elrendelve lett, így tehát e tekintetben sem járunk hátrább a német erdõgazdálknál.

Hogy az erdõtörvény a tőle várt jó sikert egész mértékben meghozhassa, kívánatosnak ismerendő, miszerint a községi erdők gondos kezelésére oly közvetlen befolyást gyakoroljon az állam a műszaki teendők végrehajtásánál, mely a jó kezelést és ennek célját egészen biztosítja, ez pedig nézetünk szerint leghelyesebben és legkevesebb költséggel akként történhetnék, ha a községi erdők bizonyos átalánydíj mellett állami erdészek által kezeltetnének, a mint ez például Franciaországban is történik.

Az erdészeti administratio központi vezetésére a földmívelési miniszteriumban, mint már fennebb a tisztii létszámnál kimutatva lett két ügyosztály van, melyek egyike a kincstári erdők gazdasági ügyeit intézi, míg a másiknak feladata az erdõtörvény végrehajtásából kifolyó teendők, s a vadászat ügyeinek intézése. Mindkettőnek élén egymástól független előadó áll, s ezek közös főnöke az országos főerdőmester, ki mindkét osztály körén kívül állván, feladatához tartozik mindkettőre nézve az általános országos érdekek szempontjából való eljárásnak érvényt szerezni, s az összes műszaki teendők mikéntjére és sorrendjére az irányelveket megadni.

Az erdõtörvény megalkotása és talán a fennebbiek után is azt hinné mindenki, hogy az ország összes erdészeti ügyeinek nem csak közigazgatási kezelése, de a közvetlen állami kezelés alatt álló erdők gazdasági ügyeinek műszaki intézése is a földmívelési minis-

teriumban lett összpontosítva. Minthogy azonban ez nincs így, kötelességünkhöz tartozik azt is megemlíteni, hogy a közalapítványi birtokokhoz tartozó erdők kezelése még most is a vallás- és közoktatási ministerium alatt áll, s itt szintén külön erdészeti közegek alkalmaztatnak. Mi ezt nem csak, hogy nem takarékos eljárásnak, de egészen feleslegesnek is tartjuk, mert azon alig 100,000 kat. holdra menő közalapítványi erdőséget a földmivelési ministerium által a kincstári erdészet útján igen jól lehetne kezelni, s biztosak vagyunk benne, hogy ezen kezelés költsége legalább is egy harmad résszel kevesebbe kerülne, a befolyó jövedelmet pedig félévenként, vagy évenként, minden akadály nélkül át lehetne szolgáltatni az illető alapítványi pénztárnak. Hogy pedig ez így történjék, azt az állam pénzügyi érdeke is parancsolja, mert az államra nézve nem lehet közömbös, ha az alapítványi erdők jövedelme 10 vagy 20,000 frttal kevesebb, mert ez esetben az illető alapok szükségleteit az állampénztárból kell pótolni. Különben is nem lenne ez új dolog, mert már nálunk is kezelték 1867 előtt az állami erdészek azon erdőket, s az osztrák tartományokban ugyancsak a földmivelési tárczánál ma is azok kezelik.

A ki magyar erdőgazdaság kezelésének viszonyairól szól, nem lenne igazságos, ha azon alkalommal az országos erdészeti egyesületről nem emlékeznék meg; mert az alkotmányos kormányzat életbe lépte óta az erdőgazdaság terén nem történt oly nevezetes intézkedés, melynél ezen egyesület munkásságával közre ne működött volna, s oly kérdés, melynél az erdőgazdaság igényeinek okszerű érvényesítésére a kellő lépéseket megtenni elmulasztotta volna, mert hiszen az egyesület buzgó, erélyes és tapintatos elnökének Tisza Lajosnak figyelmét semmi el nem kerül: s midőn az erdőtörvény érdekében kifejtett egyesületi munkásságról elismerőleg kell emlékeznünk, azt sem szabad feledni, hogy ezen egyet szavát, még a kincstári erdőgazdaság szolgálati szervezetének munkába vétele idején is, midőn ellentétes áramlatok az erdészeti kezelésnek az államvagyon mezőgazdasági vagy bányászati ügyvitelével való egyesítését és illetve ezeknek alá való rendelését czélozták, teljes erélylyel vetette a mérlegbé, s az, miként az eredmény is mutatja, nem volt pusztán elhangzó.

Az országos erdészeti egyesület 1866-ben december hó 6-án alakult az akkor rombadülő, és az ország közbizalmába helyet nem

nyerhető, magyarnak nevezett, de németesen működő „magyar erdész-egyletből“; vagyon nélkül és mondhatni adóssággal kezdete működését, s ma van 636 alapító-, 505 rendes-, 5 tiszteletbeli, összesen tehát 1146 tagja s 150,000 frt alaptőkéje; állandó irodalmi alapítvánnyal bír, s erdészeti szakkönyvekre évenként 100 drb arany pályadíjat tűz ki 550 frttal fizetve, ezen irodalmi pályadíjat már kiadta egy erdőbecsléstanra; most van kiírva 200 drb arany egy erdészeti növénytanra és 100 drb arany egy erdőrendezéstanra, 40 arany pedig a futóhomok megkötését tárgyazó pályaműre. Megvásárolta 1873-ban az „Erdészeti Lapok“ tulajdonjogát 6000 frttal, s e közlönyt, mely havonként terjedelmes füzetekben és évenként 70–80 nyomatott iven jelenik meg, tagjainak a tagsági díjak fejében adja, s minden más kiadványait a tagok a tetteleges kiállítási költségek mellett kapják. E lap a tagok és külön előfizetők számára jelenleg 1400 példányban jelenik meg.

Hogy a tagok érdekei minél szorosabban legyenek az egyesülethez csatolva, alapítványt létesített arra, hogy annak kamatjából erdészeti szolgálatban állott tagjai özvegyeinek és árváinak minden évben segélyt adjon, s ezt már 1880-ban megkezdette; a múlt évre e célra 300 frt állott rendelkezésre, de jogosult pályázók hiányában csak 100 frt volt kiadható; a folyó 1882. évre e célra szolgáló kamatösszeg 355 frt; jelenleg pedig tervben van véve egy oly alaptőke képzése is, melynek kamatjából erdészeti szolgálatban álló oly tagoknak szándékoltatik segélyt adni, kik önhibájukon kívül súlyos anyagi viszonyok közé jutottak vagy szolgálaton kívül állanak.

Az egyesület a helyes erdőgazdasági ismeretek terjesztése végett gyűléseit minden évben az ország különböző részeiben tartja, s működése ilyenkor az illető vidék erdeinek megismerésére s megítélésére összpontosul, s nem mulató, de tetteleges, fáradságos munkából álló.

Egyik legszebb és legfontosabb hivatását képezi az egyesületnek az is, hogy az erdőbirtokosoknak erdőgazdasági ügyekben szakértő jó tanácsosul szolgál, melyről a hazai erdőgazdaság javának érdekében azt kívánhatjuk, hogy minél többen vegyék igénybe.

Hátra van még, hogy az erdészeti szakképzés ügyéről szóljunk. Az erdőtörvény az állami erdészethnél, valamint a törvény 17-ik szakában megjelölt, és fennebb egyenként felemlített erdőbirtoko-

soknál feltétlenül megkívánja, hogy rendes szakképzett erdőtiszteket tartsanak. A szakképzés megszerezhetése az erdőgazdaság igényeit tartva szem előtt, leghelyesebben a selmeczi m. k. erdőakademián eszközendő, mert hiszen nem szorulhat egyáltalában bizonyításra, hogy egyetlen más akademián sem adhatnak olyan oktatást, mely a magyar erdőgazdasági viszonyoknak annyira megfelelnetne, mint épen az, mely a hazai erdőakademián szerezhető meg. Az erdőakademián jelenleg 3 rendes tanár és 3 tanársegéd van alkalmazva a szaktantárgyak előadására, a mathematikai és illetve természettani és mérnöki segédtudományokat a bányaakademiával közös tanároktól hallgatják a növendékek. Jól tanuló szegény ifjak segélyezésére 20 erdészeti ösztöndíj van rendszeresítve, egyenként évi 300 frttal, ezenkívül pedig egy ösztöndíj évi 1000 frttal a célból, hogy oly fiatal erdészek, kik már államvizsgát tettek, s már alapos képzettséggel bíró szakemberek a külföldi erdőgazdasági viszonyok tanulmányozására kiküldessenek. Az akadémia rendes hallgatói lehetnek mindazok, kik reáliskolát vagy gymnasiumot végeztek, s erről érettségi bizonyítvánnyal bírnak. Az ilyen előképzettséggel bíró egyének az akadémiai rendes hallgatók részére előírt tantárgyakat akár magán az akademián hallgatják, akár, ha képesek arra, magán uton készülhetnek el azokból, de kötelesek a selmeczi erdőakadémia tanárai előtt vizsgát tenni, s az erdőakadémiai tanulmányok befejezése után 2 évig erdészeti szolgálatban állani, melynek elteltével az évenként ősszel Budapesten tartandó államvizsgálóhoz bocsáttatnak, melyről ha oklevelet nyernek, a törvény által megkívánt szakképzettséggel bírnak. Minthogy a magán uton való elkészülésre a megfelelő alapképzettség igazolása attól van feltételezve, hogy az illető érettségi bizonyítvánnyal bírjon, igen természetes, hogy azok, kik ezzel nem bírnak, az erdészeti szaknál a törvényes képzettséget nem szerezhetik meg, mert az akadémiai vizsgákhoz és államvizsgálathoz nem bocsáthatók. Azok, kik esetleg külföldi erdőakademiákon tanulnak és szerzett bizonyítványaikból hiányzik egy vagy másik oly tantárgyból való vizsgálati eredmény igazolása, mely tantárgy a selmeczi erdőakadémia rendes hallgatóira kötelező, kötelesek ezen tantárgyból vagy az illető külföldi tanintézetben vagy a selmeczi erdőakademián a vizsgát, mielőtt az államvizsgálóhoz bocsáttatnának, letenni. Az államvizsgának belföldön való letétele kivétel nélkül kötelező azokra, kik 1867 óta tettek vagy tesznek

vizsgát; azon államvizsgálati bizonyítványok, melyek az alkotmányos kormányzat idejét megelőzőleg, tehát 1867 előtt Bécsben az erdészeti kormányzat akkori központi székhelyén állítottak ki, Magyarországon szintén érvényesek.

A mi a szakképzett erdészek alkalmazását illeti, ez iránt az erdőtörvény határozottan intézkedik az által, hogy a 17. §. alá tartozó, s fennebb részletesen is megjelölt birtokosoktól megköveteli, hogy minden új kinevezésnél vagy előléptetésnél csak oly szakközvegekre tegyék választásukat, kik erdészeti államvizsgálati oklevéllel bírnak; a földművelési minister pedig elrendelte, hogy az erdőrendészeti hatóságok részéről szakértői munkálatokra csak oly erdőtisztek alkalmaztassanak, kik szakképzettségüket szintén az államvizsgálati oklevéllel tudják igazolni.

Nem hallgathatjuk el itt az erdészeti szakképzés egyik kérdésének megemlítését, s ez az erdőakadémia mai visszás helyzete; ugyanis míg az erdőakadémia szakbeli ügyeinek intézése a földművelési ministeriumot illeti, mint olyant, mely az ország összes erdészeti ügyét kezeli, s melynek ezen feladatával összefüggő hivatása a hazai erdőgazdaság igényeinek megfelelő szakképzett erdőtisztek nevelése, addig az akadémia költségvetése a pénzügyministerium tárczájánál a bányakadémia költségével közösen van előirányozva. Feltétlenül szükség pedig, hogy az erdőakademiát illető költségek felett az akadémia tanügyi érdekeinek czélszerű fejlesztetése végett a földművelési minister rendelkezék, s hogy ezen költségek megfelelően elkülönítve, a földművelési tárczához tétessenek át, s hogy itt mielőbb gondoskodás történjék az iránt, hogy az erdőakadémia tanterve gondosan átvizsgáltsék, tanári kara pedig a szükséges szakerőkkel kiegészíttessék; nevezetesen, hogy az erdészeti vegytannak, növénytannak és a matematikának erdészeti igényeknek megfelelő előadására külön tanárok alkalmaztassanak. Az előbb jelzett elválasztásnak sem elvi, sem kiviteli tekintetben nem áll lényeges akadály útjában, azon néhány ezer forintnyi költség pedig, mely a jobb taníthatás és jobban való tanulhatás végett mulhatlanul szükséges, szemben hazánk erdőgazdaságának jelentőségével figyelembe sem vehető parányi csekélységnek tekinthető. Vannak egyébiránt az erdőakademiának még más kérdései is, minők az oktatás adásának gyakorlati irányban való tüzetes fejlesztése s a tanügyintézmények kezelésével összefüggő szemléleti uton való könnyi-

tése, sőt magának az akademiának a jelenleginél esetleg alkalmasabb helyre való áttétele is, melyek mind a szakképzés érdekeinek kellő méltatásával leendő megoldására várnak, s melyek felett mielőbb megállapodásra jutni szintén szükséges.

A fennebb előadottakkal célunk volt a magyar erdőgazdaság ügyeinek intézéséről e közlöny t. olvasóinak hű leirással szolgálni, hogy abból tájékozást meritve erdőszetünk viszonyaival közelebbi ismeretségbe jussanak, s az iránt érdeklődést nyervén, annak ügyeit minél behatóbban megismerni törekedjenek; mert erős a hitünk abban, hogy minél jobban felismerik ezen eddig félreértett vagy nem méltányolt földművelési szakot és annak munkásait, annál jobban és többre fogják az erdőszetet becsülni, s hazánk közgazdasági életében jutott fontos hivatásának betöltésében elősegíteni.

Azok, kik a magyar vagy más külföldi erdőgazdaság viszonyait és szervezetét ismerik, könnyen összehasonlítást tehetnek a kettő között, s mi nem kételkedünk abban, hogy e hasonlítás eredménye hazánkra kedvezőtlenül mutatkozzék, mert sem az ügykezelés czélszerű beosztásában, sem az arra fordított költségek mérsékelt voltában hátrább nem állunk a külföldnél, s ha magát a fejlődöttséget illetőleg van is még több dolog, melyet még ezután kell elérnünk, de vannak olyan intézményeink is, melyekkel a külföldnél előbb állunk, mint például az erdőszet üzleti céljaira szolgáló vízi építkezések.

Nevezetes kívánni való még a magyar erdőgazdaság érdekében, az annak szolgálatára alkalmazott tisztikar fizetésének korszerű javítása. Az erdőszet természetével függ össze, hogy az ennél teljesített szolgálat minőségének anyagi és erkölcsi értéke a legnehezebben ellenőrizhető szolgálatok közzé tartozik, s ezért bátran ellehet mondani, hogy a közszolgálat ezen ágánál legkiválóbb szükség van a feltétlenül hű, ügyszerető és szorgalmas hivatalnokokra, s azért, hogy a lehető legjobb egyének legyenek ide megnyerhetőek, és szolgálatában megtarthatók, fizetésöket is megfelelő fokozatra kell emelni.

A tisztviselők fizetéseinek javításánál kérdés lehet az iránt, hogy vajjon a fizetési fokozat általánosan szükséges emelése mellett, mikép lehetne elősegíthető az, hogy az erdőszeti tisztviselők érdeke lehető szorososan csatoltassék a szolgálat érdekeihez, s hogy az

a helyi ismeretet nagy mértékben igénylő erdőgazdaság szolgálataira ösztönözve legyen egy és ugyanazon állomáson megmaradva azon minél sikeresebb munkásságot kifejteni.

Ujabb időben különösen és mondhatni, hogy már több évtizeden át élénk törekvés nyilvánul az iránt, hogy a tisztviselőknek az általuk kezelt birtok tiszta jövedelméből megfelelő arányban bizonyos % adassék, s ez nem csak a mezőgazdaságnál talál terjedtebb alkalmazásra, de több magán-uradalomnál már az erdészetenél is alkalmaztatik.

Részükről azonban még nem tudtunk meggyőződni az iránt, hogy az ugynevezett procentuációnak az erdőgazdaságnál való alkalmazása célszerű lehetne; s azért nem is tarthatjuk annak, mert az erdőtiszt, habár gazdasági üzenterve és a kezelési szabályok kötnék is a helyesebb eljáráshoz, netaláni magán érdekeire való tekintettel, s figyelemmel arra, hogy idő- és helybeli viszonyok az erdőgazdaságnál is gyakran megkövetelik az előre megkötött rendtől való eltérést, melynek jogosultságát a nem szakértő tulajdonosok kellő mértékben méltatni vagy megítélni, sok esetben nem lehetnek képesek, s ha ilyen eltérést mellék-érdekből lehetne hajlandó tenni azt még a célszerűség látszatával is fedezhetné, követhetne oly gazdálkodást, mely látszólag a birtokos igényeinek is megfelel, de egészben és lényegében véve még sem egyezik meg a conservatív kezelést igénylő erdő jövőbeli gazdasági érdekeivel.

A jövedelemtől való százalékos jutalmazást tehát, mint az erdőgazdaság természetével nézetünk szerint nem egyezőt mindennütt elejtendőnek véljük, s e helyett leghelyesebb már eleve oly alapfizetést biztosítani a tisztviselőnek, mely szorosan fűzze azt az illető erdőköz és birtokoshoz, s hogy ezen kívül, ha az illető egy és ugyanazon állomáson marad, és munkásságával jó sikert igazol, minden 5 év után, és ennek 2-szer vagy 3-szori alkalmazásával megfelelő fizetési pótlékban lenne részesítendő.

Maga az erdészeti szolgálat azon egyénekre, kiknek életfenntartásukat a hivatali pályán kell keresni, teljes meggyőződésünk szerint egyike bár a legterhesebb, de legszebb és egészséges foglalkozásu hivatásoknak; a természet szabad ölében működik az erdész, s ha kötelességét buzgón és kellő szakértelemmel teljesítő egyén, akkor

főnökei mindenütt ugyszólva kézen hordják, mit épen az erdész-
nek azon elébb jelzett sajátága fejt meg, hogy az illetők minden
működése egész kiterjedésben teljesen nem ellenőrizhető, s így a
főnöknek, ki a munkaért való felelősségben mégis egészen osztozik,
igen természetesen nagyra kell becsülni azon alárendelt tisztársát,
ki hivatalos teendőinek végzésében teljesen megbízható. Lassu e
téren ugyan a haladás, és hasonlónak mondható a katonaságéhoz,
de miként tény az, hogy az erdőben egészséges levegő van, úgy
igaz az is, hogy e szaknál nincs jogosulatlan személyes pártfogás.
mindenki önmagát pártolja munkássága által, s a tehetségesebb és
megfelelően szorgalmas egyének elég szép előmenetelben részesülhet-
nek, és ha meggondoljuk, hogy erdőtörvényünk helyes végrehajtásával
e szak tekintélye folytonosan emelkedik, s a szakértő erdőtisztek is
fokozatosan nagyobb számban fognak szükségeltetni, hazánk ifjusá-
gának bátran ajánljuk, hogy minél többen keressék jövőjüket az er-
dészetenél, különösen ajánljuk pedig azoknak is, kiket jó elmebeli te-
hetséggel áldott meg Isten, hogy minél többen jöjjenek e szakhoz,
hogy így minél jelesebb szakférfiak szolgálhassák ügyünket.

Ha a gyakorlati szolgálatot megkezdő ifju szakerők kellő kép-
zésére valahol jó gondot fordítanak, úgy ez az állami erdészetenél
történik, itt minden egyes hivatal főnökének kötelessége gondos-
kodni arról, hogy a vezetése alatt szolgáló fiatal erdészek, illetve
erdőgyakornokok és erdészjelöltek felváltva a szolgálat minden ága-
zatánál alkalmaztassanak, hogy így minél több oldalú kiképzést
nyerhessenek, s ezt maga a ministerium is gondosan ellenőrzi, és
igyekszik fiatal erdészeit az ország legkülönbözőbb vidékein és vi-
szonyai között alkalmazni.

Az erdőtisztek körében hazafias testületi szellem uralkodik, s
mert legtöbbje tudja, hogy muokájának későn érő gyümölcse nem-
csak mint pusztá termék jön számításba, de az erdők azon nagy fon-
tosságánál fogva, melylyel azok a természet körében s az országok
közgazdasági életében birnak, hazájának jóllétét is emeli, már szol-
gálatának első idejétől fogva a nemzeti érzés azon jó csillaga által
van vezérelve, hogy Magyarország ügyeinek teljesit hasznos szol-
gálatot. És hogy mit jelenthet ez Magyarország nemzeti életében,
csak azok képesek felfogni, kik tudják, hogy az erdész nem csak az
erdők mivélésénél és használatánál tehet szolgálatot, de a köz- és
politikai életben is rendkívül nagy befolyást gyakorolhat a népre,

mely hazánk termőképes területének egy-negyed részén munkájával, keresményével s ezzel összefüggő anyagi és szellemi emelkedésével az erdőkre van utalva. Hazai viszonyaink pedig élénken emlékeztetnek minden gondolkodó magyar embert arra, hogy a magyar erdőtisztikar hazafias irányban való nevelésére. működésére és vezetésére a kormány részéről is szorgos gond fordítandó, hogy azon államférfi, ki ezt nem teszi vagy tenni elmulasztja, avagy kevésre becsüli, az ország életfáján ejt sebet, s hogy mindaz, mi e tisztikar tekintélyének emelésére, szellemi műveltségének fokozására s anyagi jólétének emelhetésére történik, nem csak magában az erdőgazdaság jobb eredményében térül meg bőven, de a magyar nemzeti élet sok más terén is hálás kamattal fizet.

Budapest, 1881. márczius hó 1.

BEDŐ ALBERT.

FIUME MULTJA ÉS JÖVŐJE.

„Tengerre magyar!“ jelszóval felkérem a szives olvasót, hogy kövessen az Adria partjaihoz, a nevezetes quarnerói öbökhöz, azon városba és kikötőbe, melyet Magyarország méltán gyöngyének tekint, mint ilyen őriz, és drága foglalatáról gondoskodik.

Fiume történelmét nehezen eloszlató homály födi. Nevét is többször változtatta. Tersatica, Vitopolis, St. Veit am Flaum, vagy Pflaumb, — mely utóbbi a „flumen“ szóból vétetett — Flumen Sti Viti, és végre Fiume.

180 évvel Kr. sz. e. a régi Liburniában, a most Fiumarának — horvátul Rekkának — nevezett folyó jobb partján, a mai Fiume helyén, Tersatica vára állott, mely főerődje vala egy, a tengerparttól egész az ország belsejébe Hrusiczáig terjedő erős védfalnak, melynek egyes romjai most is találhatók.

Ezen Tersatica, mely Nagy Károly által 799. évben leromboltatott, össze nem tévesztethető a hasonló név alatt, a Fiumára tulsó partján, Fiume fölött magasabb hegyen épített Tersact várával, mely Frangepán híres birtokát képezte és jelenleg is mint Nugent gróf tulajdona, lakható állapotban van. Valószínűleg ezen vár egy a római Tersaticához tartozó erőd volt, melynek alapjaira az új vár építettett, és így megtartotta a régihez hasonló nevét is.

A római uralom alatt Fiume Istriához csatoltatott, és a Kr. sz. utáni 14. évben a polai helytartósághoz tartozott. A birodalom kettészakítása alkalmával a Fiumára folyó, vagy inkább a mellette egészen Karnioliáig elterjedő védfal azon nagy jelentőséget nyerte, hogy a nyugoti birodalmat a keletitől elválasztotta, és midőn keleti Illiria és Pannonia a keleti birodalomhoz csatoltatott, azon rész, hol ma Fiume áll, még a nyugoti birodalomhoz tartozott. Midőn Nagy Károly a longobardok birtokát elfoglalta és Istriát, Liburniát és Dalmatiát meghódította, 802. évben, békekötés folytán, Fiume az aquileai

patriarchának, és későbbben a polai püspököknek lett hűbértoka, kik azt 1139. évben a Duino grófoknak alhűbérbe alták.

Egy 1365. évből származó okirat szerint, Duino Rudolf és Frangepán Bertalan közt, vagy az által, hogy az előbbeni fiunei területet az utóbbinak elzálogosította, vagy más okból birtokper keletkezett, mely iránt azonban szinte ezen okirat szerint a két dynasta kiegyezett, és 1365. Fiume a Duinóéknak ismét visszaadatott. Ezen tény az egyedüli, melyre hivatkozni lehetne azon, még mindig igen kétes állítás igazolására, hogy Fiume, mint Horvátországhoz tartozó Tersact várának birtokterülete, még Mária Terézia előtt is a magyar koronához tartozott volna.

Midőn a Frangepánoknak ezen, általuk is kétes jogalapnak elismert birtoklásáról szólók, talán nem lesz érdektelen, pár szót e nevezetes családnak és nevezett várának hagyományairól koeztkáztatni. Inkább mondák, mint okiratok alapján állítják nyvanis, hogy a trójai Aeneastól származott volna az Anisius Parleoni római család, melynek egyik ivadéka Anisius Flórián, a 717-ik évben, egy nagy vizáradás alkalmával, kenyeret osztván ki Rómában, onnan „Frangepane” nevet nyert. A 822-ik évben négy Frangepán testvér hagyta el Rómát. Eliseus Florenzbe ment, hol az Elisei család alapítója lett, melynek egyik utódja Dante Alghieri volt. Hugo Svájezba, hol grófi rangra emelkedett, Mihály Velenezébe, és Miklós Dalmátiába, illetőleg Szlavonországba ment, hol kitünő bátorsága folytán nagy vagyont nyert, és Tersact várát építette fel, a régi római kastély alapfalaira. Ezen várhoz 412 lépcső vezet. Van két, részint kerek, részint négyszegletes tornya. E vár a XVII. század 2-ik felében a törökök ellen nagy szolgálatot tett. 1826-ben Nugent gróf vette meg a Ciotta családtól, és azt helyreál ítván, ott érdekes ritkaságokat és történelmi műemlékeket gyűjtött.

Tersact még azon legendáról is nevezetes, mely szerint a lorettói szent kápolna 3 évig és 7 hónapig ott állott volna.

A régi okmányok és leírások szerint ez következőkép történt volna :

Nagy Constantin császár anyja, Helena, a szüz Mária háza helyén, Názarethben, templomot építtetett. E helyen imádkozott 1245-ben szent Lajos király is, midőn az egyiptomi király fogságából felszabadult. Midőn Halib, egyiptomi szultán 1291. évben Nazareth várát bevette, állítólag az angyalok vitték e templomot Tersactba.

Ugyanis 1291. évi május 10-én hajnalban oly helyen, hol soha épület nem állott, látták állítólag a keleti építményü kész templomot minden alapkövezés nélkül, e vidéken nem található kövekből. Belül volt fából egy fedélzet, kis kék négyszegre osztva, arany csillagokkal díszítve. A falban elhelyezve zománcozott edények voltak, továbbá oltár, görög alaku keresztrel és a szűz Mária szobrával, természetes hajjal és nazarenus öltözetben.

Ezen eseményről Marotti Georgio monografiát írt. A templom kiméretett, és Frangepán 4 polgárt küldött Názarethbe, kik az ott talált alapzatfalakat és a köveket összehasonlítván, a csoda valóságát bizonyították. 3 év és 7 hó mulva, azaz 1294. évi december 10-én a templom ismét eltűnt, és mint mondják, az Adrián át egy erdőbe repült, mely Lauretta ájtatos asszony tulajdonához tartozott. Az elrémült lakosság vigasztalására Frangepán ott templomot és kolostort építtetett azon felirással : *Hic est locus, in quo olim fuit sanctissima Domus beatae virginis de Laureto.*

E templomhoz zarándokolnak a fogadást tett hajósok, és többnyire igen kezdetleges módon festett és veszélyes helyzeteiket ábrázoló képeket raknak le, melynek nagy tömege már el sem fér a templomba.

Nemsokára azon idő után, midőn a Duino grófok a Frangepánokkal fennállott országokat kiegyenlíthették, az osztrák főherczegek fennhatóságát elismerték és így Fiume és területe Karnioliához jutott. 1399-ben az utolsó Duino, Ugolino gróf leánya Katalin, Wallsee Ramberttel házasságra lépven, ennek gyermekei Wallsee Farkas és Rambert osztozkodtak a birtokokban. Fiume az előbbeninek jutott, ki 1465-ben Frigyes osztrák herczeget nevezte összes birtokainak örökösül.

V. Károly tartományait felosztani szándékozván, Fiumét, Istriával és Goriczával együtt a spanyol koronához, illetve Nápolyhoz kívánta csatolni, de Karniolia rendei ez ellen tiltakoztak, a hűséget megtagadták; mire Károly Ferdinánddal úgy egyezett meg, hogy Fiume az osztrák örökös tartományokhoz számítassék. Így is maradt a dolog, s e város mindég Trieszt testvérvárosának tekintett.

Még V. Károly uralkodása idejére esik azon 1 év és 8 nap, mely alatt Fiume a velencei köztársaság által birtokoltatott. A köztársaság ugyanis a császárnak háborút izenvén, Girolamo Constantino hajóival a Quarneróba érkezett. 1509. évi augusztus 10-én

egy mértföldnyi távolban horgonyt vetve, a várost megadásra hívta fel. Nagy volt az ijedtség, mert védelemre alig volt harczképes egyén. Kénytelen volt tehát a város megadni magát. De a köztársaság nem gondoskodott kellő őrségről és a város egy évi és 8 napi elfoglalás után, ismét a császár mellett nyilatkozott. Ennek megbosszulására Velence Trevisano Angelót küldötte 15 hajóval. E hadvezérnek nejéhez irt, és a Marcus könyvtárban őrzött levelében az eseményeket, t. i. Fiume újbóli elfoglalását következőkép írja le : „Hajnalban érkezett a város elé, s 2200 embert partra szállított, kikre a fiumeiak azonnal lövöldözni kezdtek, minek folytán 8 ember elesett. Dél felé a város külső falait ostromoltatta, és bevette. Részint az ellentállás folytán, részint a miatt, hogy az ostromlók a köztársaság czimerét ledöntve találták, oly dühbe jöttek, hogy a lakosság nagy részét megölték, és az épületeket felgyújtották. A hajósok, a vezér akarata ellen, általában úgy viselték magukat, mint a vad állatok.“ S a levélíró úgy fejezte be jelentését : „Fiume már nincsen, csak volt!“ A vár őrsége erre megadta magát, s ő 40 embert vasra veretvén, és a kastélyt elpusztítatván, hajóhadával nemsokára ismét eltávozott.

Nem sokkal azután ujlag viszály támadt a velenceiekkel, mire az uskokoknak nevezett vad népfaj szolgáltatott okot. Ezek a XV. század végén a törökök által üldözve Clissából Zeng vidékére érkeztek. Eleinte bámulatos bátorságuk miatt, melylyel a partokat védelmezték, igen kedveltettek; később azonban tengeri rablásra adták magokat és kegyetlenkedtek, úgy, hogy folytonos panaszok érkeztek a velencei kormánytól Ferdinandhoz. Ez utóbbi iparkodott őket megfenyíteni, de az nem használt. Velence ismét panaszkodott, mire a császár azt felelte, hogy szüksége van az uskokokra, kik a birodalmat a törökök ellen védik. Ebből azután 1567. évben háboru keletkezett, az uskokok garázdálkodását sokalta Velenczével. Bembo Giovanni, a köztársaság tábornoka, be is vette Carlopagót és Fiumét is fenyegette. E városa ezenkívül még azon veszély is háruult, hogy az uskokok ellene is fellázadtak, és csak nagy nehezen lehetett őket visszaverni.

Hogy mily nevezetes állása volt a városnak a XV. és XVI-ik században, mutatja az, hogy érdekei külön consulok által képviseltettek Dalmátiában, Istriában és a pápai birodalomban. Így 1572-ben Sola anconiai consulnak neveztetett ki 1602. évben Pietro Corso helyett

Grimaldi Giovanni, 1691-ben az utolsó fiumei consul Anconában bizonyos Franchini volt.

Lipót császártól nyerte a város 1659-ben czimerét, egy kétfejű, de egy irányba néző sast, mely alatt korszóból viz folyik, mi a Fiumára folyóra mutat. Alól az „Indeficienter“ szó olvasható, mi a város hiúságát jelzi, melyet úgy béke, mint háboru idejében tanusított.

VI. Károly 1725. évben szabad kikötői privilegiummal ruházta fel a várost, 1728. évi szeptember 17-én a városi tanács pedig viszont a *pragmatica sanctio*t írta alá, mely külön okirat a városi levéltárban őriztetik.

Ezen időre esik a St. Vitus templom kiépítése is. A XIII. században ugyis e helyen csak oratorium állott. Miután azonban Zanzarich Péter nevű legény, ki játékban sokat vesztett, ebbeli dühében kővel dobált a megváltó képére, és ebből állítólag vér folyt, e helyen a csoda megörökösítésére, eleinte kisebb templom, későbbben a jelenlegi nagy szentegyház építettett.

A spanyol örökösödési háboru alatt új ellenség fenyegette a várost. Franciaország ugyanis Forbin Claude grófot, 4 hadi hajóval küldte az Adriára, hogy akadályozza az Olaszországban harezoló Savojai Jenő herczegnek szánt segítségét. Forbin Triestet akarta megtámadni, de a velenceiek által ebben megakadályoztatott. Midőn a francziák látták, hogy Velence csak színleg tartja fenn a semlegességet, Forbin teljhatalmat nyert, és legelőször Velence nagy rémületére, az ottani kikötőben egy angol hajót foglalt el. Később Triestet is bombázta, és ugyanezen szándékkal érkezett 1702. évi szeptember 11-én Fiume elé. A város első ijedtségében 40,000 scudinak 24 óra alatti fizetését ígérte; de midőn helyőrsége időközben megerősödött, a szerződést felbontatta és a francziákat lövésekkel elűzte. Forbin azután Susacnál partra szállt, és Tersact elé érkezett, mire báró Terczi Oktáv, a város kapitánya, számos harcossal elébe vonult, és őt Szt-György mellett hajóikon visszazűzte. A város lövetésére emlékeztet még egy, a gymnasium második emeletén látható francia golyó, valamint a községi jegyzőkönyvekbe iktatott azon határozat, hogy október 23-án, mint a felszabadulás napján, bucsujárás tartassék.

A történelmi események fonalán most Mária Teréziának nagy tényéhez jutunk, mely által Fiume a magyar koronához csatoltatott.

Mária Terézia 1748. évben, legelőször egy ugynevezett osztrák „litorale commerciale“ alkotott, mely állott : Aquiléből, Triestből, Fiuméből, Buccariból, Portoréből és Zengből.

1776-ban ezen litorale megszüntettetett, és Fiume a horvát tengerparttal együtt a magyar koronához csatoltatott.

Hogy az ebből keletkezett közjogi viszony minden kétségen felül megállapíttassék, a nagy királyné 1779. évi april 23-án kelt okiratában kijelentette, hogy : „Magyarország és a hozzá tartozó országok közjávára irányzott intézkedései mellett a magyar kereskedelemről is gondoskodni akarván, azon tenger melléket, mely rövid ideig osztráknak neveztetett, de ősi joggal Magyarországhoz tartozott, ahhoz visszakapcsolja, azonfelül beleegyezik, hogy Fiume városa kerületével együtt ezentul úgy tekintessék és kezeltessek, mint Magyarország szent koronájához csatolt külön test, s a buccarii kerülettel, mely elejétől fogva Horvátországhoz tartozott, össze ne zavartassék.“

Ezen diploma alapján döntendő el tehát azon kérdés, vajjon Fiume mint új szerzemény jött-e a magyar koronához, vagy csak visszakapcsolatott-e? és hogy Horvátország jogezimén, vagy mint önálló terület tartozik-e a magyar koronához?

Szalay a visszakapcsolás elvéhez ragaszkodik, állítván, hogy azon dalmát városok és várak közé, melyek Kálmán királynak hódoltak, Tersact vára is tartozott, és miután ennek közelében Fiume is keletkezett, az is hozzá tartozott volna (?). Tersact várát III. Béla idejében a Frangepánok birták, s attól Fiume is függőbe jött (?), de ez, miután Frangepántól magát felszabadította, a Duino családhoz jutott, melytől az osztrák ház birtokába került. Szalay ezen okoskodása csak azon 1312-től 1365-ig tartó 53 évi időre vonatkozhatik, mely alatt peres viszály fordult elő a Frangepánok és Duino grófok közt, a mely peres viszony mibenlétéről alapos tudomást nyerni, annál kevésbé lehet, miután az egyezséggel be lett fejezve, és a Duinók birtoklási joga ismét el lett ismerve.

Korbuly azt mondja, hogy „tartozott-e Fiume csakugyan a régibb időben, az adományozás előtt, Magyarországhoz, azt ép úgy, mint Fiume régibb történetét, homály fedi.“

Botka pedig — igen helyesen — azt állítja, hogy „nem fegyver, nem békekötés, nem föderatió útján jutott Fiume a magyar kormány birtokába, hanem a nemzeti szerzésnek legkritkábbika —

királyi adományozás — által. Ehhez járul még, hogy 1791-ben a karnioliai rendek Fiuménak Magyarországhoz való csatolása ellen felszólaltak és tiltakoztak, és a várost, mint saját országukhoz tartozót reclamálták.

1779. évben rövid néhány napra a Triestből jövő csekély francia hadsereg megszállta a várost. A francziák vagy inkább német ajku szövetségesei garázdálkodtak, és a városon belül is harcoltak a horvát katonákkal. Miután azonban észrevették, hogy tekintélyesebb osztrák sereg közeledik, eltávoztak. 1803-tól 1809-ig építetett ama gyönyörű ország-ut (Ludovicea), mely a magyar forgalmat Fiume felé terelte.

1809-től fogva egész 1813-ig az egész tengerpart Istriával együtt a francziák birtokába jutott.

Ezen idegen uralom utolsó napjaiban, 1813. évi júliusban a város ismét támadásnak volt kitéve, a Lissából 5 hajóval közeledő angolok részéről, kik Freemantle tengernagy vezetése alatt 22 kis naszádon, 500—600 embert hoztak partra, és az ott levő horvát zászlóaljt Susac felé üzték vissza. Az ott talált árukat felgyújtották. Minthogy azok közt sok olaj is volt, ez a kikötőben levő hajókat veszélyeztette. A talált sót a szegény lakosság közt elosztották, és harmad napon eltávoztak. A francziák elvonulása után, 1814-től fogva Fiume, daczára, hogy 1807-ben már mint a magyar koronához tartozó beczikkelyezve, és már akkor a magyar országgyűlésen követ által képviselve volt, mégis Ausztriához osztatott egy külön kerülettel, melyhez Istria, Albano, Fuanora és a quarnerói szigetek is tartoztak. 1816. évben ott az egész osztrák tengerpart számára felállított egy felső törvényszék, míg 1821-ben a város ismét Magyarországhoz csatoltatott. 1832—1837-iki időközben 19 hajó készült el, és 1837 körül Fiuménak már 45 meszszejáró hajója volt.

Az 1848. események Fiumet, ugyszólván az anyaországtól védtelenül elválasztva találták. Ugyanazon évi augusztus 30-án Bunyevác József horvát vezér 40 határőrvidéki katonával, néhány finánczörrel és egy tömeg vörös-sapkás buccarii nemzetörrel jelent meg a városban, azt erőszakos módon elfoglalta, Erdődy kormányzót 24 óra alatti elutazásra kényszeríté, a városi képviselő testületet pedig, mely ezen erőszak ellen tiltakozott, feloszlatta, és helyébe 40 tagból álló „odbort“ helyezett.

Igy jutott a város Horvátországhoz, melynek uralmát azonban soha el nem ismerte. Jellemző, hogy Jellachich bán 1850-ben történt bevonulása alkalmával még a gyéren hangzott „eviva“ szót is kifogásolta.

Midőn 1861. évi márczius 12-én a képviselő testület jogaiba ismét visszahelyeztetett, azonnal kimondta: hogy Fiume Magyarországhoz tartozik, hogy Horvátországgal nem kíván semminemű kapcsolatban állani, és hogy a horvát-szlavon országgyűléshez követet nem küld. A választás mégis elrendeltetvén, 1222 bejegyzett választó közül csak 870 jelent meg, és ezekből 840 „nessuno“-val jegyzett cédulát adott be; összesen csak 30-an szavaztak egyes nevekre.

A városi polgárság nagy öröme 1868-tól fogva ismét magyar kormányzó vezérli a fiumei terület politikai, és — mint a tengerészeti hatóság főnöke — kereskedelmi és hajózási ügyeit.

Ha Fiume multját vizsgáljuk, nem mellőzhetjük a magyar kormányzók felsorolását sem.

Az első volt 1765. évben Majláth József, utána következett Szapáry Péter, Pásztory Sándor és a francia uradalomig Klobuciczky József.

1822. évben Ürményi Ferencz neveztetett ki, utána pedig Kis Pál, és 1848-ig Erdődy János következtek.

A horvát foglalás alatt gróf Jellacić és gróf Coronini, mint horvát bánok kormányoztak. A magyar törvény helyreállítása után 1868-tól fogva, előbb gróf Zichy József, utóbb gróf Szapáry Géza, ki ezen szép állást jelenleg is oly kitűnő sikerrel és általános rokonszenv mellett, ritka tapintattal tölti be.

Midőn a magyar kormány 1869. év végén a fiumei kikötőt átvette, az kicsi volt ugyan, de az akkori hajóforgalomnak biztos menedéket nyújtott. A Fiumára folyó torkolatánál, hol többnyire a vásári forgalmat közvetítő kisebb bárkák horgonyoznak, valamint a tulajdonképeni — a város belső részéhez közel fekvő — kikötőben, mely a M. Terézia diga vagy hullámgát által védve, egy kisebb moló-val, vagy kikötő-gáttal, az Adamics-molóval is rendelkezett ekkor a kormány, a hajóforgalomnak nagyobb lendületét előrelátva, a kikötő nagyobbítását határozta el, és nevezetesen két nagyobb moló és egy zármoló építését, valamint a M. Terézia digának hosszabítását tervezte. E munkálatok azonban csak részben végeztet-

tek el. A diga 800 méterrel hosszabítottott, és a nagyszerű Zichy-moló építettett.

1873-ban a vasuti összeköttetés, a déli vaspálya által Szt-Péteren át megnyílt ugyan, de a Triest felé gravitáló ezen társaság a kikötő nagyobb felvirágzására vajmi keveset tett! Csak midőn a magyar kormány — nagy áldozatokkal — a károlyvár-fiumei vasutat építette, és a gőzmozdony lejtő vonalban, közvetlenül Magyarországból találja útját a magyar tengerpart felé indult új életnek a félig elkészült kikötő.

A vasuti összeköttetés és a kikötő kiépítése csak fél intézkedést képezett volna, ha a tengeri forgalom rendszeresítése avval karöltve nem járandott. Ezt belátva, és tekintetbe véve, hogy rendes gőzhajó járatok csakis állami subventió mellett tarthatók fenn, a kormány már az 1877. évben Fiume és Liverpool közt közlekedő rendes gőzhajózás létesítése végett, Glym angol céggel szerződést kötött, és 25,000 frtnyi évi segélyösszeget vett fel a költségvetésbe. Ugyanez történt 1878. évben is. Ez évi december 17-én a magyar képviselőház a subventiónak további folytatását is elhatározta. A Glymmel kötött szerződés lejárta után, Burns és Mac Iver céggel kötött szerződés, mely szerint a járatok már nem csak Liverpoolba, hanem Glasgowba is folytattattak. Az eredmény kielégítő volt, mert 1878. év végéig 20 járat alkalmával 77,000 mm. liszt ment Liverpoolba, 87,000 mm. Glasgowba. Az 1879. évi államköltségvetésben már 50,000 frtnyi segély volt előirányozva, és 16,000 frtnyi póthitel is megszavaztatott.

1880. évben törvénybe iktattatott azon szerződés, melyet a kormány az „Adria“ gőzhajózási vállalattal kötött, és mely szerint ezen vállalat évenként 150, legfeljebb 170 járatot tartozott eszközölni, meghatározott időközökben Fiume és Liverpool, Glasgow, Hul, Amsterdam és Marseille, esetleg Fiume és Havre, vagy Rouen közt; mely járatokért a magyar kormány évi 150,000 frtnyi segélyt ígért 5 éven át.

A kimutatások szerint a nyugat-európai kikötők és Fiume közt következő volt a forgalom:

	gőzhajó	behozatal	kivitel
1877. évben	9	7,363	22,446 mm.
1878. „	22	1,996	229,550 „
1879. „	80	42,600	532,600 „

Az „Adria” gőzhajózási vállalatnak 1880-ban Liverpoolba 27, Glasgowba 14, Leithbe 7, Hullba 4, Amsterdamba 5, Marseillebe 7, Rouenba 12, Bordeauxba 3, Cettebe 1, St. Nazaireba 1 gőzöse indult.

Érkezett pedig : Liverpoolból 24, Glasgowból 23, Newcastle és Hullból 8, és Marseilledől 6 gőzöse.

Ez említett évben az Adriának kivi- tele Fiumeből	617,359 mm. tett,
miből vitorlás hajókra	17,711 „
a subventio volt gőzösökre pedig	599,647 „ esett.

A behozatal összesen	60,741 mm. tett,
miből vitorlás hajóra	11,637 „

és így a subvent. gőzösökre 49,105 mm. esik.

Kivitelben a hajók rakományi képességének fele, behozatalban csak 6—7%-ka aknáztatott ki.

A vállalat a trieszti forgalmat is közvetíti, mert ott nagyobb ipar — nevezetesen évenként 134,000 mmázsát kiszállító malom-ipar — létezik, és az ottani piaczon tetemesebb kereskedelmi forgalom van, mint a tiszta átvitelt mutatózó fiunei kikötőben, és így célirányosnak mutatkozik ezen forgalmat más versenyző vállalatnak át nem engedni.

Mind a mellett a vállalat trieszti forgalma a fiuneihez csak ugy viszonylik a kivitelben, mint 20 : 80-hoz ; holott a behozatal a két kikötőbe körülbelöl egyenlő.

A 132 járat közül 95 saját és 32 bérelt gőzössel tétetett, mert ez utóbbiak némelykor igen olcsón szervezhetők.

1881. évben kikötőnk forgalma mesés módon növekedett, ugy, hogy csakis repczéből közel 300,000 mm. került Finnén át kivitelre ; és midőn e kivitel rövid 14 napra szorul össze, sem a vasuti szállító eszközök, sem a rendelkezésre álló raktárak nem voltak elegendők a nagymérvű forgalomnak kielégítésére, midőn naponta 120—130 vasuti waggon rakatott ki, 12,000 mmja, színházba és kórházba kelletett árukat berakni, és tetemes károk és sérülések is állottak be ; ugy hogy akkor a kikötőnek nagyobbitása elhatározottatott, szintugy két új moló építése és a M. Terézia diga hosszabbítása, nemkülönben a kikötői raktárak szaporítása.

Az „Adria” vállalat mult évben 231 gőzöst járatott (a szerződésszerű 150—170-nel szemben) és 963,390 (közel egy millió) mé-

termázsát szállított. El nem hallgathatom azonban ez alkalommal azon panaszokat sem, melyek az „Adria“ subventionált magánvállalat ellen hangoztattak. Ezek leginkább arra voltak irányozva, hogy az Adria hajóit pontosan nem járátja, és hogy nagyobb kivitel esetében szállítási díjait mértéken túl felcsigázta. ez által kivitelünknek jövedelmezőségét, sőt lehetőségét veszélyeztette volna. Ezen panaszoknak azonban eleje vétetik az „Adria magyar gőzhajózási részvénytársaságnak“ m. év december végén lett alakulása által, mely társaság élén teljesen megbízható, magyar érzelmű egyének állanak; sőt a kereskedelmi és a közlekedési minster urak is neveznek ki egy-egy igazgatósági tagot. Ezenkívül kormánybiztosról is van gondoskodva, ki a társaság ügyeit folytonosan ellenőrzi, és a tarifák alkotása ellen óvást tehet, mely esetben 48 óra alatt egy választott bizottság határoz, melyben a társaság két, a kormány három tag által van képviselve, és így a díjszabályzatra ez utóbbi mindig döntő befolyást gyakorolhat.

A fiumei kikötő általános fogalma az utolsó években folyton növekedett; ugyanis:

b e h o z a t o t t		
1877-ben	599,342 mm.	6.508,696 frt értékkel
1878-ban	626,831 „	6.471,852 „ „
1879-ben	679,384 „	6.942,356 „ „
1880-ban	687,929 „	7.851,755 „ „
1881-ben	821,323 „	— „ „
k i v i t e t e t t		
1877-ben	1.199,039 mm.	10.079,677 frt értékkel
1878-ban	1.365,689 „	12.380,719 „ „
1879-ben	2.376,550 „	22.801,193 „ „
1880-ban	2.189,436 „	19.362,498 „ „
1881-ben	2.444,220 „	— „ „

A m. kir. tengerészeti hatóság és a m. kir. államvasutak igazgatósága újabb időben versenyzett a fiumei forgalom emelésére tett czélszerű intézkedésekben.

A tengerészeti hatóság ugyanis a Zichy-molo mellett és ezen molón négy nagy kikötői raktárt építtetett, melynek I-je a vámköteles áruk, a II. és III. a tulajdonképeni átviteli áruk raktározására szolgál, melyek ugyanis, vagy külföldről érkeznek, és közvetlenül a vámterületbe szánvák, vagy a belföldről érkezve tengeren vi-

tetnek ki; végre a IV. az „osztr. magy. Lloyd“ és „Adria“ gőzhajózási vállalatoknak adatott bérbe. Midőn a mult őszi tömérdék forgalomnak, mindezen raktárak elégteleneknek mutatkoztak, daczára annak, hogy vasállványok által két emeletre osztattak, a tengerészeti hatóság egy sokkal terjedelmesebb uj kikötői raktárt épített, az ujonnan keletkezett riván és a csak jövőben keletkező harmadik riván szándékozik a szabad kikötőnek megszüntetése után szükségessé vallandó nagy közraktárakat létesíteni.

Az államvasuti igazgatóság, a déli vaspályával kötött cartell-szerződés által, a magyarországi kivitel iparkodik kizárólag Fiuméba terelni; a mennyiben a budapest-pécsi vonal kiépítésével feyegetne, egyforma olcsó tarifákat létesített Budapest-Fiume és Budapest-Trieszt közt; továbbá a sziszek-fiumei vonalrészben, a vonal rövidebb voltánál fogva, még olcsóbb tételeket létesített, mint Sziszek-Trieszt közt és így a reánk nézve előnyös fakivitel és fake-reskedést a magyar kikötőbe terelte.

Ismeretes azon lázas, de indokolatlan agitatio, mely ez ellen az eddig különösen, de igazságtalanul pártolt trieszti piacon, ezen intézkedésekkel szemben keletkezett. De meg vagyok győződve, hogy a magyar kormány jogos igényeitől egy hajszálnyit sem fog engedni.

A fiumei kikötő ugyanis már a mult században, de leginkább e század kezdetén látta el Magyarországot számos keleti és általában tengerentuli czikkekkel, melyek a Luiza uton az ország belsejébe szállítottak. Csakis Triesztnak a déli vasutal történt összeköttetése által tereltetett el ezen forgalom saját partjainktól. Jogosan követelhetjük, hogy ezen visszás helyzet megszüntetése mellett az előbbi állapot visszahelyeztessék, és így Magyarország behozatalát és kivitelét saját kikötőin át közvetíttesse.

Mi nem akarunk senkit elnyomni, senkit mesterségesen a versenytől elzárni; mi csak azt követelhetjük, mi államiságunk elismerésével karöltve jár, és mire már a természet által utalva vagyunk. Magyarországnak Fiume mögött fekvő lapályai, és Horvátország erdői és földtermékei kifogyhatatlan forrást képeznek, mihez csak hasonlót sem mutathatnak föl a Trieszt mögött fekvő országok. Ezen éléskamarából a legrövidebb és legolcsóbb ut Fiumén át vezet. Fiume kiválólag Magyarországnak és Horvátországnak, mig Trieszt a német tartományok kivitelét fogja közvetíteni. Mi ez utób-

bit el nem vonjuk, de nem is engedjük, hogy az, a mi a mienk, tölünk mesterségesen elvonathassék. Némely oldalról szándékosan terjesztették a Quarnerón való hajózás meseszerűen nagyított veszélyeiről a híreket, daczára annak, hogy a hydrographiai viszonyok olyanok, hogy kedvezőbbet Velence és Cattaro között sehol sem lehet találni. A Quarneróban sehol sincsenek vak szirtek, meredek partjai szembeötlők, mindenütt néhány ölnyre lehet a parthoz közeledni, mélysége átlag 30 ölnyi és feneke agyag lévén, horgonyvetésre igen alkalmas; végre számos kikötő mindenféle menedéket nyújt. Ha a hajó egyszer a fiumei öböllöz ért, nem akadályoztatik többé — még a Bora által sem — a kikötőbe való bemenetben.

Ha végre a hadászati szempontot is akarjuk érinteni, miután kereskedelmi kikötőt erőddel ellátni mindig veszélyes, az erődeket azon három csatorna mellett, melyek a fiumei öbölbe vezetnek: Farasina, Caisole és Maltempo mellett a Cherson, Veglia szigeten, és horvát parton lehetne alkalmazni.

Ha a fiumei kikötő jövőjét tekintjük: tisztában kell lennünk az iránt, hogy már most is tekintélyes kivitel mellett a bevittet is fejleszteni okvetlenül szükséges.

A kiviteli cikkek közt már tekintélyes mennyiségben szerepel a liszt, melyből csakis az Adria hajóival kivitetett Anglia felé.

1878. évben	175,565 mm.
1879. "	418,400 "
1880. "	310,000 "
1881. "	363,139 "

Ujabb időben egyenesen Brasiliába is küldetett, és pedig csak 1881-ben 41,036 hordó liszt, részben vitorlás hajókon.

Továbbá számításba jön a papir a fiumei gyárból:

1877. évben	248 mm.
1878. "	341 "
1879. "	1418 "
1880. "	1965 "

küldetett tengerre.

Nemkülönben az olajpogácsa, melyből elküldetett:

1879. évben	1616 mm.
1880. "	3545 "

A fa, nevezetesen donga és műfa a sziszek-fiumei forgalom emelkedése folytán, Fiume számára visszahódítható lesz; to-

vábbá az ásványvizek, melyekből 1880-ban 2500 mm. ment külföldre. Végre a bor, melyből szerencsés kiviteli feltételek mellett ugyan ezen évben 124,100 mm. küldetett déli Franciaországba, és a repce, melyből 1881. évben 300,000 mm.-át tudunk ugyanoda elküldeni. Legujabb időben még a szeszkivitel kezdeményezettett Spanyolország felé. Úsekély azonban még mindig a bevétel, mely a gőzhajók rakományi képességének csak alig 7%-kát képes kihasználni. Eddig csak vas, és körülbelől 5000 mm. jutézsákok, valamint 16,450 mm. soda birt némi fontossággal. De e téren feladatunk a conjuncturát kihasználni. A kezdeményezés megtörtént az amerikai petroleum szállításával, melyből mult évben a magyar hitelbank és Steinaker cég 86,891 hordót és 21,500 ládát hozott be, tisztán a magyarországi fogyasztás számára.

Ismeretes tény, hogy a Magyarországra szánt összes déli gyünölesök e század kezdetén Finnén át hoztattak be, hol a kezelésre olcsó és legalkalmasabb pinczék állnak rendelkezésre. De a déli vaspálya építésével e forgalom Trieszt felé fordulván, ezt az egyenlő verseny feltételei mellett, ismét régi útjára lehet visszaterelni.

Ép oly ismeretes azon tény is, hogy majd az egész monarchia kávászükségleteit, az éjszak-német kikötök útján fedezi: és hogy könnyü lesz a Braziliával megindítandó rendes hajójáratok segítségével, az oda liszttel menő hajókat visszajáratkor kávéval terhelni.

Midőn most legközelebb Finnében rizshántoló gyár keletkezik, a fejtetlen rizst Chinából és Siamból, vagy egyenesen, vagy Anglia útján Finnéba hozni, ott hüvelyeitől tisztítva az országba behozni, lehetséges lenne; mi által métermázsnaként 1 frt 40 krnyi vám megtakaríttatik, és már ez által ily gyárnak jövedelmhezősége biztosíttatik.

Általában Finnének fekvése, az ipar fejlődésére nézve igen kedvező. A Finnára folyó, és a hegyekből azonnal tekintélyes patakok alakjában kiömlő 15 forrás, körülbelől 4000 lóerejü vízerőt képvisel. A kézi-munka pedig még felette olcsó. A már létező ipar is tekintélyes mértékben kihasználja a kínálkozó kedvező feltételeket. Smith és Meynier nagyszerü papirgyára összesen 260 lóerejü turbinokkal, 52 hollandival és 5 teljesen felszerelt papirgéppel működik; több mint 2 millió frnyi értéket képvisel és 10,800 mm.

különféle papírt. jelesen jó szivarpapírt állít elő, mely egy külön gyárban könyvecskék alakjába vágatik, és keletre küldetik.

Felemlítendő három nagyobb börgyár, egy vegyészeti gyár, két nagyszerű műmalom, melyek egyike viz-, a másik gőzerőre berendezve, együtt, évenként 140,000 mm. lisztet állítanak elő. Egy rizshántoló és egy pamutszövő gyár keletkezésben van.

Végre nevezetes Witehead-nak torpedo-gyára, mely egyetlen a maga nemében, minthogy titkos szerkezetű torpedóit valamennyi nagy hatalmak vásárolják. Ebből a gyár évenként 500 drbot készít, egy darabnak ára 5000—6000 frt közt ingadozván. A mesterséges készülékkel ellátott tengerszin alatti halalakú alkotmány, összenyomott levegő által hajtatik, és 400 méter távolságra az ellenséges hajóra bocsátva, azt érinti és szétpattan, abban 4 □ méternyi lyukat üt, minek folytán a hajó azonnal elsüllyed.

Az aranyművesség egy különös nemét sem lehet érintés nélkül hagyni, mely mint velencei maradvány, még mindig nagy mennyiségekben gyakoroltatik, s annyira keresett, hogy soha sem képesek az illetők minden megrendelésnek eleget tenni. Értem az ugynevezett „Morettit“, azaz apró zománczozott mór fejeket, melyekből fülbevalók, melltik, sőt egész ékszerek állíttatnak össze. Ily ékszert nemcsak minden fiumei hord, hanem a gőzhajók kapitányai elviszik azokat Angliába, a hol igen keresett ritkaságot képez, annál inkább, minthogy a zománcznak összeállítása titok, mely csak kevés beavatott segéd által készíthető. Ez magyarázza az előállítás korlátolt voltát is.

A mi a fiumei lakosságot illeti, nyelvre nézve ugyan olasz, de szíve magyar. A mellett takarékos, munkás és ritka becsületességű. Midőn tavaly, a nagy forgalmi zavarok alkalmával, az áruk utezaszerte szabadban rakattak le, egyetlen egy lopás sem fordult elő. Más városban alig lehetett volna ezt megpróbálni.

Az éghajlat oly kedvező, hogy a fagyponot ritkán éri el, és az üvegházi növények szabadban télen át is virágznak.

Egy vádat hallani többször a fiumeiek ellen, hogy saját vállalkozási szellemmel nem bírnak, csak mindent Magyarországtól és a kormánytól várnak.

A fiumeiek védelmére azonban felhozható, hogy éppen jelenleg, nagy válság közepében vannak. Az ottani polgárok úgy szólván zöme hajótulajdonos, és kizárólag vitorlás hajókkal bír, melyeknek

száma nemcsak, hogy 147-re csökkent, hanem ujak nem építhetők, és a meglevők értéke is nagy mérvben alászállott, és pedig a gőzösök tulsulya folytán. Ily válság constatálható Francia- és Olaszországban is, hol a törvényhozás nagyszerű kedvezményeket biztosít, vagy legalább helyezett kilátásba a hajótulajdonosoknak. Nézetem szerint a vitorlás nagyobb hajók sorsa véglegesen el van döntve, és nagyon nehéz leend partjainkon, hol gőzhajók építésére még kellő gyárok nem léteznek, sőt a volt „stabilimento tecnico“ is már régen bukott, a hajórajt rövid idő alatt gőzösökre átalakítani. Addig azonban, míg ez nem történik, hajótulajdonosaink jövedelme évről-évre eszünkön, nem igen lehet ezen polgári osztálytól követelni, hogy új vállalatokban résztvegyen.

Ha a magyar országgyűlés és a magyar kormány kikötő-építés, a hajózás előmozdítása, vasutépítés és tariffapolitika, végre ipar-előmozdítás útján sokat tett Fiume érdekében, most méltán várhatja a magyar vállalkozóktól, a magyar kereskedőktől is, hogy felkarolva a szent eszmét, és kihasználva a nekik nyújtott kedvezményeket, iparkodjanak a vállalkozást és a kereskedelmi forgalmat ezen kijelölt irányba terelni, és nem fogják a Trieszttel való versenyt csak arra használni ki, hogy néhány krajczárnyi díjtételt nyerjenek, hanem minden körülmények közt hiven ragaszkodni a magyar kikötőhöz, és annak érdekeihez, hogy valahára testté legyen az ige: *Tengerre magyar!!*

SCHNIERER GYULA.

Uzsora és kamat-maximum.

Egy bizalmas megszólításnak teszek eleget; és az uszora kérdését szóba hozom. De midőn ezt teszem, előre jeleznem kell, hogy a mi fenforgó viszonyaink között kikerülhetlennék tartom a kamat-maximum kérdését is némileg érinteni az uszora-kérdéssel kapcsolatban. Nem szeretném azonban, ha ezen kijelentésem bárkiben oly várakozást keltene, mintha e kérdéseket, melyek annyi, s oly messzevágó közgazdasági momentummal állanak rokonságban, kimerítőleg tárgyalni szándékoznám. Nem szándékozem. Mindössze is észleleteket és megjegyzéseket fűzök egymáshoz, melyek a tárgy fölötti gondolkozást és eszmecserét kihívni alkalmasok.

Jól tudom: a nézetek nem egészen egyeznek meg arra nézve, hogy az uszora még jelenleg is szertelenül pusztít az országban. Ugy vagyunk ezzel is, mint az általános jólét és közvagyonosodás megítélésével. Olvasunk tudósításokat, hallunk nyilatkozatokat, melyek a közjólétnek rémületes hanyatlásáról, a vagyonosság megdőb-bentő pusztulásáról tesznek bizonyosságot. És be kell ismernünk az ily felszólalások és nyilatkozatok jóhiszeműségét, mert valóban ott, a honnét ezek felhangzanak vagy vétetnek, többnyire megfelelnek a valóságnak. Vannak az országnak jelentékeny vidékei, melyeken egyik vagy másik osztálynak, itt a földműves népnek, amott a közbirtokosságnak jóléte szembetűnőleg süllyed; vannak keresetforrások, vannak iparágak, melyekre nézve hanyatlás állott be aggodalmat keltő mértékben.

Hanem ha nagyobb, általánosabb keretekben összegezzük a közelebbi pár évtized kulturális haladásának és érték-képzésének eredményeit az egész országban; ha vizsgáljuk fővárosunk épen oly gyors, mint nagy emelkedését és ennek alapjait; ha szemügyre vesszük provinciális városaink eltagadhatlan fejlődését, mely azok

építkezéseiben, kulturális és humanitárius intézményeik szaporodásában, lakosaik életmódjának a műveltségi igényekhez alkalmazkodó átalakulásában nyer kifejezést; ha megtekintjük a földbirtokos osztály jobb részének gazdaságait, melyekben az okszerű földmívelés, a gépek használatának nagy elterjedésével karöltve mindenütt a jövedelem gyarapodására vezetett: ha látjuk parasztgazdáink meglepő vagyonosodását minden oly vidéken, hol a talaj terméketlensége, vagy a vízi s egyéb viszonyok kedvezőtlensége nem hiúsítja meg a jólét emelésére irányzott törekvéseket; és végre ha meggondoljuk, hogy még iparunk is, habár nem kielégítő, de jelentékeny haladást mutat, holott a monarchia másik birodalmának sokkal kedvezőbb körülmények közt élő s fejlettebb iparával az egyenlőtlen erők versenyének titáni harcát kell folytatnia: ha mindezt látjuk és átgondoljuk, akkor valóban alig lehet elzárkoznunk annak beismerésétől, hogy hazánkban a közvagyonosság fejlődése a jövőre nézve bizalmat gerjesztő mérveket öltött.

Éppen így vagyunk, ha különböző helyekről, különböző osztályokhoz tartozó barátainktól igaz feleletet kérünk azon kérdésre, vajjon az uzsora valóban pusztít-e vagy sem? Az egyik határozottan állítja, hogy nem pusztít. A másik ellenkezőleg hajmeresztő adatok felsorolásával állít ki bizonyítványt arról, hogy az uzsora soha sem zsákmányolt lelketlenebbül, mint zsákmányol ma. A tényállítás pedig az, hogy az uzsora minden bizonytalanságosabb téren folytatja rombolásait, mint folytatta tíz év előtt; az országban egész városokat, jelentékeny osztályokat kénytelen lón kibocsátni fojtogató karjai közül, sőt egészen megbízható adatokra támaszkodva örömmel constatálhatom, hogy a magyar alföldnek vagyonos városaiban az uzsorát ma csak névről ismerik. Hanem azért teljesen igazuk van azoknak is, a kik rémdolgokat tudnak beszélni az uzsorás tőke üzelmeiről.

Különösen négy osztály az, a melynek kebeléből, s a melynek érdekében a legjogosultabb segélykiáltások hangzanak fel azon lelketlen üzelmek megfékezése s kiirtása végett, a mely üzelmek irgalmat nem ismerve dulják fel a családok nyugalalmát, s annyi productív erő munkásságának minden sikerét meghiúsítják. A középbirtokos osztálynak igen jelentékeny része mindenütt az egész országban oly annyira el van adósodva, hogy, ha beruházásait s gazdálkodási költség-szükségeit képes is fedezni szolid hitelmű-

veletek segélyével, de a dolog természeténél s gazdasági viszonyaiknál fogva nem bírhat a solid hitelnek azon mértékével, hogy nem is említve a kölcsön-tőke nyugtalanokodásából eredő nehézségeket, a kölcsön kamatainak fizetése, s a gazdasági év folyama alatt felmerülő önfentartási költségek fedezése végett az uzsorás tőkéhez folyamodni ne legyen kénytelen. Ott van aztán a terméketlenebb vidékek földmivelő parasztsága, melyet falukon a korecsmai üzlettel egyesült uzsoráskodás évről-évre szegényit és sanyargat mindaddig, míg kitüzött célját, a hurokból szabadulni képtelen kisbirtokosnak deposedálásával el nem érte: s valóban nem nagyon mélyre ható gondolkozás az, mely e bajon a korecsmai hitel szabályozásával akar segíteni, midőn a korecsma mindig csak czég, mely az uzsoráskodást fedi.

Következik az iparos osztály, mely fölöttébb kedvezőtlen iparviszonyainknál fogva különösen ki van téve az uzsora pusztításainak; mert még a városokban élő iparosoknak is csak egy része az, mely folytonos hiteligényeinek kielégítését a pénzintézeteknél megtalálhatja; nagy része nem találja meg; s ezen rész úgy, mint a kisebb községekben lakó iparos ugyyszólván általában magánkölcsönökre van utalva, s e kölcsönök nagyobb részét az uzsorás tőke szolgáltatja. Végre — s ezt a messzevágó momentumoknál fogva talán első helyen kell vala említenem, — az értelmi munkásságból élő, s különösen a hivatalnoki s tisztviselői osztályok azok, melyeket az uzsorás tőke a legkiméletlenebbül zsákmányol ki; s hogy ez mily mértékben veszélyezteti az igazságszolgáltatás függetlenségét, mennyire megbénítja a közigazgatás szabályszerű működését, s mily erkölestelenítőleg hat az egész társadalomra, mindez bővebb megvilágításra alig szorul.

Azt hiszem, a diagnosis, melyet a szóban levő bajra nézve felállítottam, a valóságnak megfelel. És nem tartózkodom kifejezni azon határozott és mély meggyőződésemet, hogy egyrészt a közjólét és közgyarapodás megvédésének elutasíthatlan érdekei, másrészt nagy és fontos állami érdekek sürgősen s jogosan követelik a bajnak orvoslását. Az államnak hivatása is, de joga is van ahoz, hogy a tőke korlátlan hatalmát megfékezze, midőn ez a közigazgatási értékképzés többi tényezőinek kizsákmányolására s nagy mértékben megsemmisítésére él vissza hatalmával. Az államnak kötelessége, ha kell, a törvény paizsával védni a gyengéket az

erősek ellen, az aránylag gyengébb kulturális tényezőket a túlhatalomra emelkedő tőke ellenében.

A kamatszabadság elvont elmélete, tudom, tagadásba veszi a tőke-gyümölcsötetés korlátozásának jogát, sőt azt sem engedi meg, hogy egy államban, a melynek forgalmi élete szabadelvü institutiókon nyugszik, szükséges legyen a tulságos kamatkövetelés fékezéseére tilalmi törvényeket alkalmazni. Az elmélet azt tanítja, hogy a tulságos kamat, s még az uzsora is egyszerűen közgazdászati baj, melyet a közgazdászati fejlődés útján közgazdászati intézményekkel lehet és kell orvosolni. Az elmélet azt mondja, hogy a pénz minden tekintetben az áru természetével bír, melynek olcsósága vagy drágasága csak a kínálat és kereslet közötti arányoktól függ. S emélfogva, ha azt akarjuk, hogy a pénzkölesön olcsó legyen, közgazdászati eszközökkel fokozni kell a kínálatot. Ez az elmélet mindenesetre plausibilisnek látszik; de ha századok tapasztalása a legrégebb kortól maig arról tesz bizonyosságot, hogy a gyakorlati élet tünetei nem felelnek meg ezen elméletnek: akkor mégis kell valaminek lenni az elmélet deductióiban, a mi téveteg és hibás.

Én hibásnak tartom először azon álláspontot, mintha a pénz minden tekintetben az áru természetével bírna. Van igenis nagy rokonság a pénz és áru között, de hogy a pénzkölesönzésnek és az áruszerzésnek forgalmi törvényei lényegesen különböznek egymástól, ez szembetűnőleg világos csak abból is, hogy áruszerzéseknél az ügyletnek teljes befejezésével rendszerint megszűnik minden correlatio az eladó s vevő között; míg a pénzkölesönzéseknél épen ellenkezőleg a kölcsönadónak és a kölcsönvevőnek egymásra utalása ezen viszonynak sajátzerű következményeivel együtt igazán csak akkor kezdődik, midőn a kölcsön-ügylet létrejött, és e viszony a hitelezőnek bizonyos hatalmát alapítja meg arra nézve, hogy adósától ennek keresményét kisebb vagy nagyobb mértékben magának bekövetelje. Természetes tehát, hogy a mindig hatalmas tőke tultterhessé vált szolgálatából a többi közgazdászati tényezőket pusztán közgazdászati eszközökkel emancipálni lehetetlen, és a gyökeret vert uzsora ellen egyszerűen a közgazdászati fejlődéstől várni segílyt, hiu reménykedés.

Másik tétel, melyet egészen hibásnak tartok, az, mintha az uzsora csak közgazdászati baj volna, és semmi más. Az uzsora er-

kölcsi baj is egyszersmind; mert ugyanazon gonosz hajlamokból meríti ösztönét és indokait, a melyek más vagyonelleni bűnök és vétségek elkövetésére is elvezetik azokat, a kik minden vállalkozásra készek, hogy másnak vagyonát magokhoz vonják, és mások károsításával így vagy úgy, minden áron vagyoni előnyöket szerezzenek. Ez ugyannyira igaz, hogy midőn az uzsora-törvények hatályon kívül helyezését azon motívumból követelték, hogy ez maga után fogja vonni az uzsora pusztításainak megszűnését: ennek analogiájára bárki azzal is előállhatott volna, hogy el kell törölni a lopást fenytő törvényeket, s akkor a tolvaj urak fel fognak hagyni mesterségükkel. A tulságos kamatvételt, melyet uzsorának nevezünk, el is ítéli mint bünt a népek közerkölcsi érzése mindenütt; és ha a „semper ubique“ megdönthetlen bizonyítékul fogadtatik el a dogmák mellett: akkor meggondolva, hogy az uzsorát minden időnek és minden népnek közerkölcsi érzése bűnnek bélyegezte, el kell fogadnunk azon felfogás jogosultságát, mely e bűn ellen védelmet a fenytő törvényben keres.

Hazánk törvényei szigoruan sújtották az uzsorát. Ennek fogalma nagyon egyszerű s átlátszó volt azon oknál fogva, mert a kamat-maximum törvényileg meg volt állapítva, s a kamat-maximum minden átlépése uzsorának tekintetett. Panasz esetében a bírónak nem volt egyéb feladata, mint megállapítani azt, hogy a kamat-maximum áthágása megtörtént, és aztán alkalmazni a törvény szigorát. Az igazság-szolgáltatás eredménye az elítélések eseteit s számát tekintve, nem felelt ugyan meg a törvények intenióinak; mert ha törvénykezésünk tökéletesebb lett volna is, mint a milyen volt, de meg kell gondolnunk, hogy a gyakorlati élet tanúsága szerint az uzsorások rendszeren bírnak az értelmi fejlettség azon előhaladottabb fokával, mely őket képesekké teszi a körülményekhez képest, s a fennálló intézmények segéd-eszközeivel a formák nagy változatosságát fedezni fel, s képezni ki az elkövetett uzsora bizonyítékainak meghiusítására. Az uzsora fogalmának egyszerűsége mellett is nehéz volt tehát az uzsorás ellen törvénykezésünk terén boldogulni. Mindamellet voltak elíteltetések; és ez a tőkét, mely oly elbizakodott tud lenni hatalmában, kétségtelenül nagyon feszélyezte.

Az 1868. évi törvényhozás egyszerre a kamat-maximumot is, az uzsora-törvényeket is hatályon kívül helyezte, a nélkül, hogy

kellőleg mérlegelte volna e lépés következményeit. Sokan azt vélik: az események láncolatában ennek így kellett történni, miután a november 14-iki német szövetségi törvény (1867.) az uzsora-törvényt eltörölte. De más oldala is van a dolognak. A historia egykor fel fogja deríteni talán, s mert a historia igazságosságában feltétlenül nem bízom, azért mondom, hogy földeriti talán, mennyi része volt a hatalmas tőkének az új rendszer megalkotásában, s én e részben még csak sejtelmet sem akarok kockáztatni, s elfogadom a 68-iki törvényhozási tény megítélésében a mindig gyanutlan optimismusnak magyarázatát. A nemzet uszott a boldogságban, szabadságot kapott mindenki, termékeny évek voltak, s a közgazdasági viszonyokban nagy lendület jelei tüntek fel egyszerre. Vajjon midőn minden tényező szabaddá lett: a tőkétől hogyan lehetett volna megtagadni, a mit kívánt? Hiszen a szerinte egyedül igaz egyedül helyes közgazdasági elvek nevében kívánta a kamat-szabadságot, s nem is a maga javára kívánta, hanem az ország közgazdasági gyorsabb fejlődésének érdekében. Persze, azt nem mondhatta: urak, adjatok nekem kamatszabadságot, hogy egyszer kedvemre megborotválhassam ezt az országot!

De megborotválta. Mert ekkor következtek azon évek, melyekben az uzsora soha nem látott orgiákat ült, és pusztított, rombolt irgalmatlanul. Nehogy sötét színezéssel vádoltassam, szívesen mellőzöm a részletezést, és szoritkozom egy legújabb igazságügy-ministeri előterjesztés azon szavainak idézésére, gondolom ez elfogadható bizonyíték, melyekben constatálva van, hogy az uzsora eltörlését követő években ugy a birtokos, mint az iparos osztály kölesönökhöz még sokkal magasabb kamatlábon jutott, mint előbb, és a tulságos kamatok vétele oly vakmerő elvetemültséggel gyakoroltatott, és a szokásos szerződési kamatláb oly magasra hágott, hogy ezen osztályok anyagi léte lőn veszélyeztetve." S hogy az igazságügy-ministeri előterjesztés azt, a mit mond, példával is megvilágítsa, fölemlíti azon esetet, mely szerint 150 frt valóságos kölcsön után a kölesönadó havonkénti 10%-ot kötelezván, s a kamatok tőkésítését is hasonló kamatozásra kötvén ki: a szerencsétlen adós mintegy négy év multával majd 13 ezer forint megfizetésében lett bíróilag elmarasztalva.

Nyolcz évnél föbb mult el, mikorra belátta a törvényhozás, hogy segíteni kell e rémületes helyzeten. Az 1877. évi új kamattör-

vény megalkottatott. E törvény érintetlenül hagyta a teljes kamatszabadságot; csak azt mondotta ki, hogy a kölcsönadó 8% kamat erejéig részcsül jogvédelemben. Hanem a mi e törvényben a tőkét teljesen megnyugtathatta, az volt, hogy a váltó-kölcsönökre e törvény hatálya ki nem terjed; a mi más szóval annyit jelent, hogy váltó alakjában a kölcsönadó vehet annyi kamatot, a mennyit akar, s a váltóilag kötelezett adós ellen 8%-on túl is megadatik a jogvédelem. És voltak oly ártatlan lelkek, a kik komolyan hitték, hogy e rendszabálylyal az uszoráskodás alapján megrendítettett. Ma azonban, miután öt éven át újabb tapasztalatokat gyűjthettünk az uszora üzelméről: igazságügyi politikánk vezetőjének azon őszinte vallomásával állunk szemben, hogy ezen törvénynek eredménye nincs, s nem hozta teljesezésbe azon reményeket, melyeket az uszora elnyomása tekintetében ahhoz kötöttek.

Hanem e vallomást meg kellett előzniök azoknak, a mik az uszora elnyomása céljából Austriában és Németországban történtek. Pár hónappal azután, hogy a mi 1877-ik évi kammattörvényünk megalkottatott: az osztrák birodalmi törvényhozás az osztrák uszora-törvényt létrehozta. A bécsi törvényhozás nem nézhette tovább összetett kézzel az uszora üzelmét, és kimondotta, hogy büntetés alá eső uszora-vétséget követnek el azok, a kik kölcsönadásnál a kölcsönvevő irányában oly feltételeket kötnek ki, melyekről tudják, hogy a részökre biztosított előnyök szertelenségénél fogva a kölcsönvevőnek vagyoni romlását idézendik, vagy mozdítják elő, továbbá, hogy a kikötött feltételek illetően minőségét a kölcsönvevő akár tudatlanságánál vagy tapasztalatlanságánál, akár kedélyizgatottságánál fogva föl nem ismerhette.

Ez uszora-törvény, kamat-maximum nélkül. Az uszora defini-tiója, melyet e törvény ad, mindenesetre mély alaposságról tesz bizonyosságot; de, hogy ennek a gyakorlati élet mi hasznát veszi, ezt kitalálni nagyon nehéz; mert e szerint a tőke köthet ki olyan kamatot, a milyent akar, olyan magasat, a milyent jónak lát, hanem legyen reá gondja, nehogy behoznyittassanak a következők. Először, hogy a szertelen kamat a kölcsönvevő vagyoni romlását idézi, vagy mozdítja elő. Másodsor, hogy a kölcsönadó tudomással hirt e körülményről. Harmadsor, hogy a kölcsönvevő annyira buta, vagy annyira magánkívül volt, miszerint nem volt képes megítélni a kötelezett nagy kamatok említett horderejét. Negyedszer, hogy a

kölcsönadó tudomással birt a kölcsönvevőnek ily mérvü tudatlanságáról vagy beszámíthatlanságáról.

Nem tartozik feladatomhoz mélyebben bocsátkozni annak vizsgálatába, vajjon ily cumulativ bizonyítékok megkivánása mellett hány esetben sikerülhet akár a legnagyobb uzsorást elmarasztalni. Csak azt említem meg, hogy az uzsorának ezen definitiója a német birodalmi jogtudomány helyeslésével nem találkozott. Azt mondották a németországi jogtudósok, hogy az osztrák törvény szerint az uzsora-vétség a csalás jellegével bírna, pedig ez nem csalás, hanem zsarolás. Ennélfogva 1879-ben a német birodalmi törvényhozás bizottsága következő definitióban állapodott meg. „Uzsora-vétséget követ el, a ki másnak szorultságát, tudatlanságát, vagy könnyelműségét felhasználva, egy kölcsönért, vagy fizetési halasztásért, magának vagy egy harmadiknak oly vagyoni előnyt ígértet vagy köteleztet, mely a szokásos kamatlábat oly mértékben haladja meg, hogy az eset körülményeihez képest feltűnő aránytalanság van a kölcsön és a kikötött előnyök között.” Ezt a definitiót a május 24-iki törvény (1880.) sanctionálta.

Ez is kamat-maximum nélküli uzsora-törvény. Ezen definitio szerint az uzsorás valamivel könnyebben megfogható, de csak azon esetben, ha a bíróban előre meg van a jóakarát példát statuálni az uzsorások megriasztására; mert a bírói arbitriumnak korlátlan tért enged annak elhatározásában, vajjon a kölcsön adott összeg, s az ezért kikötött előnyök közt igen nagy-e az aránytalanság a körülményekhez képest. Hanem látni való, hogy a bíró fel is menthet minden uzsorást ily nagy discretionális hatalommal. Ez azonban a németek dolga. Reánk nézve ezen két kamat-maximum nélküli uzsora-törvény-kísérletnek az lett következése, hogy tehát ha már így történt, essünk át mi is azon kísérleten, mely az uzsora üzelmét megfékezhetőknek tartja a nélkül, hogy a kamat-maximumhoz visszatérjünk.

Azon legújabb törvényjavaslatot, mely a parlamentnek be van mutatva, s melynek feladata lesz decretálni az uzsoráskodás létezését, s constatalni, hogy a tizenégy év előtt jogilag elveszett uzsorát végre megtaláltuk megint, — ismerjük mindannyian. Nem is jegyeztem ki abból egyebet, mint az uzsoravétség definitióját, mely ekképen szól: „A ki másnak szorultságát, könnyelműségét vagy tapasztalatlanságát kizsákmányolva oly feltételek alatt hitelez, vagy

ad fizetési halasztást, a melyek a részére engedett tulságos mérvü vagyoni előnyök által, az adósnak vagy a kezesnek vagyoni romlását előidézni vagy elősegíteni alkalmasak: az elköveti az uzsora vétségét." Mindenkinek feltűnhetett, s azért talán felesleges megjegyez-nem, hogy ezen megállapított uzsora-fogalomnak fele Bécsből, a másik fele Berlinből recipiáltatott. A törvényjavaslat indokolása nem is mulasztja el felhívni a figyelmet arra, hogy ezen fogalom szerint már most az uzsora sem a csalási, sem a zsarolási vétségek kategoriájába nem tartozik, hanem a vétségek egy külön válfaját képezi, mely mintegy keresztezés útján létrejött.

A jogtudománye szerint gazdagabbá lett a vétségi fogalmak egy válfajával. Hanem a gyakorlati jogvédelem szempontjából minden-esetre jogosult itt is azon kérdés: vajjon hiszi-e, hiheti-e bárki, hogy ha egy vádlottal szemben, ki ellen uzsora-panasz merül fel: először be kell bizonyítani azt, hogy nagy kamatokat vett vagy köteleztetett, — ha másodszor be kell bizonyítani azt, hogy a kikötött nagy kamatok tulságos mérvűek, a minek bizonyítása minden egyes esetben a fenfor-gó viszonyokhoz és körülményekhez képest változó tulság mér-vének külön birói megállapítását feltételezi, — ha harmadszor be kell bizonyítani azt, hogy a panaszkodó adós könnyelmű vagy tapasztalatlan individuum, vagy hogy igazán szorult körülmények közt volt akkor, midőn a tulságos mérvü kamatot kötelezte, — ha ne-gyedszer be kell bizonyítani azt, hogy a kölcsönadónak tudomása volt a kölcsönvevő szorultságáról, könnyelmű jelleméről vagy tudatlansá-gáról, — ha ötödször be kell bizonyítani, hogy a kölcsönadó roszaka-ratu számításal kizsákmányolta a kölcsönvevőnek most említett tulajdonait, — ha végre hatodszor be kell bizonyítani azt is, hogy a tulságos mérvü kamat a kölcsönvevőnek vagyoni romlását képes elő-idézni vagy elősegíteni, a mi mindig a körülményektől függő na-gyon relativ dolog, — ha mondom mindezt a hat minősítvényt egyenkint és külön be kell bizonyítani: vajjon eliheti-e bárki, hogy akár csak a legvakmerőbb uzsorás hurokra kerülhessen egy ily uzsora-törvénynek alkalmazásával?

Én nem hihetem. Mindamellettt kegyes elnézésökre számítva ki kell jelentenem, hogy ha ezen törvényjavaslat vissza nem vonatik, én azt meg fogom szavazni a parlamentben. Ha valaki tudni akarja ennek az okát, őszintén megmondhatom. Oka az, hogy ha én beteg vagyok és betegségentől szabadulni kívánok, és ha ekkor orvosom

rendel egy orvosságot. melyről positive tudom, hogy használni nem fog, de orvosom ragaszkodik ahhoz, hogy vegyem be, mert mást addig nem ad: hát én beveszem; beveszem azért, hogy orvosom aztán mentől előbb meggyőződjék, miszerint az nem ér semmit. és más hatásosabb gyógyszerről kell gondoskodnia.

Legyen tehát. Ha éppen meg kell lenni, a kamat-maximum nélküli uzsora-törvénnyel tegyünk egy kísérletet. Különböznék is annyi már a jóakaratu kísérlet institutióink átalakításában, hogy ha a többit kibírjuk, nem halunk bele ebbe sem. De ha pár év alatt nálunk is ki fog tűnni, a miről szomszédaink a Lajtán-túl az ő elvben hasonló uzsora-törvényük életbeléptetése óta már meggyőződhetnek, hogy a kamat-maximum nélküli uzsora-törvény oly fegyver, melynek éle nincs, s hogy ezzel az uzsorát fékezni nem lehet: akkor mégis csak be kell következnie a kamat-maximum törvénybe-igntásának.

Nem mondom én, hogy a hol kamat-maximum van, ott uzsora nincs. Van. A mint a bűnök és vétségek egyéb neveit sem lehet végkép kiirtani, még a legszigorubb büntetőjogi rendszabályokkal sem: úgy az uzsora is szerencsét próbál kisebb vagy nagyobb bátorsággal, kevesebb vagy több sikerrel mindig és mindenütt, akár van, akár nincs a kamat-maximum megállapítva a törvénykönyvben. A különbség mégis igen lényeges. Az tudniillik, hogy ha a kamat-maximum meg van állapítva, s egyedül ennek tullepését kell bizonyítani: akkor az uzsorást utól lehet érni, s az uzsorát következetes szigor alkalmazásával fékezni, korlátozni lehet. Kamat-maximum nélküli uzsora-törvényen teljes lehetetlen.

Az bizonyos, hogy az uzsora pusztítása, extensive szembetünöleg vesztett azon terrenumból, melyet uzsoratörvényeinknek hatalyon kívül helyezése után elfoglalt. Ez természetes. A hitelintézetek, különösen a takarékpénztárak nagy elterjedése nagy segítséget hozott az uzsora elleni küzdelemben; és az uzsorának egyéb vagyon elleni bűnös vállalkozásokkal közös jellemvonása az is, hogy ott hagyja a tért, melyen többé nem boldogul, és húzódik más térre, melyen még erejének egész intensivitásával folytathatja üzelmait. A takarékpénztárak és egyéb hitelforrások szaporodása különböző osztályok jelentékeny részeit, sőt egész városokat, egész vidékeket felszabadított az uzsorás tőke uralkodása alól. Csak az kár, hogy e

jóteköny interventio hatályosságát az, hogy a kamat-maximum eltöröltetett, nagy mértékben paralizálta.

A kamat-maximum eltörlése nálunk is maga után vonta azt, a mit maga után vont mindenütt, a hol megtörtént, az általános kamatláb nagy mérvű emelkedését. És hogy a kamat-maximum eltörlése mily roppant erővel hat a szokásos kamatláb fölemelésére, ennek legeclatansabb bizonyitika az, a mi éppen nálunk történt. Közgazdászati viszonyaink oly sokat ígérő lendületet nyertek a hatvanas évek végén, és a relativ pénzbőségnek annyi jelensége mutatkozott, hogy e tényezőkhöz a legvérmesebb reményeket kötötték azok, a kik a közgazdászati fejlődés hatalmába vetett bizalommal követelték a kamat-maximumnak s az uszora-törvénynek eltörlését. Azt hirdették, hogy a tőke, mihelyt felszabadíttatik az uszora-törvény járma alól, önként fog özönlenni a közgazdászati élet értéképző tevékenységének kezeibe; s arra nézve, hogy ezen tőke olcsó is leend, kezességet nyújt közgazdászati viszonyaink örvendetes fejleménye. Hanem a gyakorlati élet nem váltotta be a nagy remények ígéreteit.

A kamat-maximum eltörlésére következzett néhány éven át még semmi sem zavarta közgazdászati fejlődésünket. A termések is jók voltak. Hanem azért a kamat-maximum eltörlése után közvetlenül a magán tőkének nagyon jelentékeny része uszora üzletekre vetette magát, a pénzüintézetek pedig, különösen a záloghitel üzletek és a vidéki takarékpénztárak, megdöböntő rapiditással, hogy ne mondjam mohósággal emelték fel a kamatlábat. Sok helyen hihetetlen magassáig emelték fel; úgy hogy midőn néhány év múlva a dologba törvényhozásilag beavatkozni halaszthatlannak mutatkozott: a törvényhozásnak a hatalmas tőkével szemközt nem volt bátorsága egy nagy elhatározással a kamatlábat lenyomni, s a megzavart egyensúlyt közgazdászatunkban helyreállítani; hanem megállott egy sajnálatos félrendszabálynál, s 1877-ben megalkotta azon törvényt, mely a váltóleszámitolások részére a korlátlan kamatszabadságot meghagyva, egyéb kölcsönöket illetőleg a törvényes kamatlábról felment 8%-ig, mint oly kamatig, mely a törvény védelmében részesüljön. A minek további következése aztán az lett, hogy a zálogjogi bekeblezés alapjául szolgáló kölcsönkötvényekből a 6% kamatláb csaknem egészen eltűnt, s helyét a 8%-os kamatláb foglalta el.

A helyzet ma az, hogy a pénzüintézetek és a magán hitelüzletek sok terrenumot felszabadítottak ugyan az uzsora zsarnoksága alól; de a honnét az uzsorát kiszorítaniok sikerült: a hitelnyújtás minden formájában, az előlegezési ügyleteknél épen úgy, mint a kölcsönzéseknél majdnem kivétel nélkül, oly fölöttébb magas kamatlábal dolgoznak, hogy alig térhetünk ki annak megvizsgálása s fontolóra vétele elől, vajjon közgazdászatunk megbirja-e a pénzüintézetek és kölcsönüzletek általánossá lett kamatmérveit? vajjon ezek visszahatása társadalmi s termelési munkásságunk életerejét nem szívja-e ki oly mértékben, hogy az államnak törvényhozásilag be kell avatkoznia közgazdászati érdekeink megóvása végett. Ha összehasonlításokat teszünk a földnek, a gazdasági munkásságnak, az iparnak tiszta jövedelme közt egyrésztől, és a kölcsönre dolgozó tőkének kamat-jövedelme közt másrésztől: azon eredményre jutunk, hogy a magas kamatláb, melyet azok viselnek, ha nem is képes meggátolni, de igen nagy mértékben nehezíti közgazdászati fejlődésünket. Mert azon ár, melyet a tőke egy vagy más formában szed az értékképzés többi tényezőitől azon segélyért, melyet ezeknek nyújt, absolute semmi arányban nem áll ezek tiszta jövedelmeivel.

E nagy fontosságú kérdés szorosán véve nem tartozik ugyan az uzsora kérdéséhez. De meg kellett érintenem azért, mert az uzsora kérdése s a magas kamatláb kérdése oly nagy rokonsági viszonyban állanak, hogy egyiket a másik nélkül jól megoldani nézetem szerint lehetetlen. Ez — hogy most egyebeket mellőzzek — szembeszökőleg kitűnik abból, hogy minden téren, melyet a nem uzsorás tőke az uzsora birodalmából elhódított, oly magas kamatláb terhét vetette a productiv közgazdászati tényezők, valamint a consummens osztályok vállaira, melyet viselni alig képesek.

Vannak természetesen a viszonyokban rejlő közgazdasági okok, melyek az uzsora hatalmát növelik, és ott, a hol ez meg van törve, az általános kamatláb aránytalanul nagy emelését elősegítik. De ha akár egyik, akár másik irányban, akár az uzsora, akár a magas kamatláb által okozott bajok oly nagy mérveket öltenek. minőket öltöttek nálunk: ennek közvetlen és legfőbb létokát mégis csak a kamatláb korlátolatlanságában találjuk meg. Ez biztosít büntetlenséget az uzsorának; és ez teszi lehetővé, sőt maga után vonja a nem-uzsorás tőke kamatlábának oly magasra emelkedését, melyet a productiv közgazdászati tényezők el nem bírnak.

És a mint mind a két bajnak fő forrása közös: úgy a leghatályosabb gyógyszer ugyanazon eszköz alkalmazásában kell keresnünk. Elméleti szempontokból nagyon sokat lehet felhozni a kamatszabadság mellett, ezt én jól tudom: de midőn azt látom, hogy az oly kedvező közgazdasági viszonyok közt élő Franciaországban az emberek nem hagyják magokat elesébbítatni ezen szempontok által, s hogy ott mind mai napig hajótörést szenvedett a különben hatalmas tőkének azon törekvése, mely az 1807. szept. 3-ki és 1850. decz. 19-ki törvények eltörlésére s a kamat korlátlan szabadságának kiküzdésére irányozza erőfeszítéseit; és midőn itthon mérlegelem a gyakorlati élet megdönthetlen tanulságait: végre is nem mondhatok le azon meggyőződésről, hogy a tőke túlhatalmát, melylyel a többi összes közgazdászati tényezők kihasználására él, és visszaél, teljes lehetlen máskép korlátok közé szorítani, mint törvényhozás útján, a kamatláb lenyomásával, és a közgazdászati viszonyoknak megfelelő kamatmaximum megállapításával.

SZILÁGYI VIRGIL.

VEGYESEK.

Magyarország áruforgalma 1881. év második felében. Az áru forgalmi statisztikáról szóló 1881. évi XIII. törvénycikknek már eddig is sokkal örvendetesebb eredménye lőn, mint a minőt neki a pessimisták jósoltak. Bebizonyult, hogy nincsen számbavehető terhére a forgalomnak. Kitént, hogy a forgalom szabadsága érdekében a törvény ellen — különösen a monarchia másik feléből — emelt kifogások politikai indokok leplezésére hozattak fel. A törvény azonban életbelépett, s ma már a mult év második feléből, jobban mondva május—december hónapokról hat csinos füzet fekszik előttünk, az első kivételével (mely julius haván kívül május és junius hónapokról is szól) tartalmazván mindenik egy-egy hónap áru forgalmának kimutatását, a súly és érték mennyiségének feltüntetésével adva Magyarország kül-kereskedelmének megközelítő képét.

Úgy látszik, nagyon is érzékenyen érzett szükségét pótolta az áruforgalmi statisztikáról szóló törvény: eredménye azon pressiónak, melyet a positiv tudásra törekvő tudomány gyakorolt a törvényhozásra. Legalább az intéző körök gyors eljárásán megérzik a lázas türelmetlenség. Márczius végén hirdették ki e törvény a főrendiházban, és már május hóban folynak az adatok az országos statisztikai hivatal irodájába. Természetes, hogy az első, — május, junius havi — összeállításokon nagyon meglátszanak a kezdet nehézségei. Nemcsak nem tökéletes pontosságuk, hanem nem is teljesek. Lassanként azonban megizmosodik a gyermek, mely csak az imént született, s alig-alig tudott járni. Már julius havában tervszertüleg kitöltött rovatokkal találkozunk az áruforgalmi füzetekben, s a rovaton belül ott sorakoznak a számok: s már érthetően lehet olvasni belőlök.

Igazat mond, a ki állítja, hogy nem pontosak és nem teljesek még most sem ezen statisztikai kimutatások. Legjobban érzi és tudja azt maga az országos statisztikai hivatal. De a kezelés és gyűjtés napról napra pontosabbakká válnak. A vasutak részéről dicséretes buzgalommal találkozni. S hirdik, hogy a kereskedelmi minister a postai szállmányokra is ki akarja terjeszteni a statisztikai feljegyzés kényszerűségét. Ez által különösen az értékes áruk rovatai lesznek teljesebbek, megközelítőbbek, s az Austriával fennálló forgalmunk fog helyes kiegészítést nyerni.

Fontosságát ez áruforgalmi statisztikának, hiányai mellett sem lehet tagadni. Nyereség az minden tekintetben. Mert végre is igen pontos statisztika sehol sincsen. Nem lehet azt mondani, hogy az áruforgalom minden kilogrammja, vagy minden forintja be van a statisztikailag feltüntetett főösszegekbe számítva. S azt hisszük erre törekedni, a minutiositásig, ezeltévesztett fáradtság volna. Nem annyira az összegek ilyen vagy olyan mennyisége az érdekes, mint a viszonyok és arányok a kitüntetett összegekre nézve egymás közt és a beviteli és kiviteli összegek közt. Épen azért tanulságosan lehet szemlélni már most is, az országos statisztikai hivatal áruforgalmi táblázatait, melyekből közlünk itt egy összegezését a múlt év második feléről, mely feltünteti a behozatal és kivitel viszonyait a főbb árucsoportok szerint, a súly vagy darab és az érték megjelölésével. Megjegyezzük még, hogy az áruk az árulajstrom szerint vannak csoportosítva.

Magyarország áruforgalmának főösszeállításja 1881. év második felében, az Ausztriával fennállott forgalmat is beleszámítva :

Folyó szám	Az árucsoport megnevezése	Mennyiségi egység	Behozatal		Kivitel	
			mennyiség	érték frt	mennyiség	érték frt
1	Gyarmatárnk és déli gyümölcs	mm.	244,374 48	12.750,304	131,477 18	4.847.197
2	Dohány és dohánygyártmányok	"	23.770 17	1.919,898	206,202 20	7.683.446
3	Kerti és mezei termények	"	1.184,785 11	11.525.619	6.676,007 92	81.484,983
4	Állatok és állati termények	drb	119,496	—	1.673,522	—
5	Zsiradékok és zsiros olajok	mm.	61,917 89	9.756,604	110,309 31	35.910,316
6	Italok és eledelek	"	73,956 30	2.525,700	68,831 29	3.130,449
7	Tüzelő-, építő- és műanyagok	"	131,686 01	2.893,688	603,633 67	11.801,914
8	Gyógyszer, illatsz. festő- és cserző-anyagok, mézágak és gyanták	"	2.255,905 97	3.315,259	4.418,925 86	12.166,265
9	Szövő- és kötő-anyagok és fonalak	"	513,996 43	6.155,071	221,940 82	1.807,562
10	Szőtt és kötött áruk, ruházatok és pipere-árúk	"	58,810 65	5.699,542	97,675 49	13.894,271
11	Áruk sörtéből, háncs-, káka-, kókusz-dió-, rozs-nád-, szilánk-, széknád- és szalmából, valamint papír és papír-árúk	"	237,275 94	51.162,290	31,201 80	6.209,263
12	Áruk sörtéből, háncs-, káka-, kókusz-dió-, rozs-nád-, szilánk-, széknád- és szalmából, valamint papír és papír-árúk	"	62,307 31	2.363,794	32,771 61	1.169,202
13	Kancsuk és guttapercha, viaszos vászon-, bőr- és szücs-árúk	"	52,269 66	8.682,186	8,722 40	1.808,492
14	Fa-, csont-, üveg-, kő- és agyag-árúk	"	259,466 19	5.059,662	89,448 09	2.514,190
15	Fémek és fémárúk	"	509,661 48	13.969,826	355,892 81	4.710,213
16	Kocsik, szánok és hajók	drb	305	126,017	258	86,393
17	Mű- és hangszerek, gépek és apró áruk	drb	13,507	—	3,715	—
18	Konyhasó-, vegyszeti áruk, gyógy-, festő- és gyjntő-szerek	mm.	63,009 87	6.571.156	14,618 31	1.197,021
19	Konyhasó-, vegyszeti áruk, gyógy-, festő- és gyjntő-szerek	"	211,074 52	5.110,461	113,756 14	3.453,831
20	Irodalmi és műtárgyak	"	4,977 10	789,330	1,839 70	430,340
21	Hulladékok	"	25,501 44	207,584	516,417 42	3.158,676
	Főösszeg	drb	133,308	—	1.677,495	—
		mm.	5.976,849 82	150.586,991	13.729,225 05	197.494,024

Magyarország áruforgalma Austriával 1881-ik év második felében.

Folyó szám	Az árucsoport megnevezése	Mennyiségi egység	Behozatal		Kivitel	
			mennyiség	érték fjt	mennyiség	érték fjt
1	Gyarmataruk és déli gyümölcs	mm.	226.378.84	11.237.465	109.242.23	3.878.968
2	Dohány és dohánygyártmányok	"	3.635.01	494.142	133.485.68	4.731.415
3	Kerti és mezei termények	"	179.493.75	2.700.275	4.733.867.90	54.640.595
4	Állatok és állati termények	drb	13.517	—	1.502.448	—
		mm.	39.825.87	3.231.227	88.114.96	23.580.115
5	Zsiradékok és zsiros olajok	"	62.809.97	2.139.473	48.956.86	2.342.637
6	Italok és eledélek	"	126.455.36	2.630.621	466.886.89	8.286.381
7	Tüzelő-, építő- és műanyagok	"	1.778.604.48	2.581.308	2.731.061.12	5.423.840
8	Gyógyszer, illatszer, festő- és cserző-anyagok, mézgak és gyanták	"	307.995.39	3.960.704	103.664.50	889.975
9	Szövő- és kötő-anyagok és fonalak	"	38.484.59	4.246.558	68.853.54	9.884.107
10	Szőtt és kötött áruk, ruházatok és pipere-árak	"	221.088.94	46.337.956	20.453.53	4.846.426
11	Áruk sörtéből, hánacs-, káka-, kókus-dió-, rozs-, nád-, szilánk-, széknád- és szalmából, valamint papir és papir-árak	"	61.169.66	2.268.824	15.773.73	443.334
12	Kaucsuk és guttapercha, viaszos vászon-, bőr- és szücs-árak	"	47.899.52	8.024.171	5.885.92	1.279.594
13	Fa-, csont-, üveg-, kő- és agyag-árak	"	213.270.17	4.653.972	32.874.69	1.059.991
14	Fémek és fémárak	"	489.808.72	10.004.997	242.207.51	3.080.809
15	Kocsik, szánok és hajók	drb	301	124.047	71	25.055
16	Mű- és hangszerek, gépek és apró áruk	drb	11.093	—	1.127	—
		mm.	46.577.14	4.558.921	7.362.90	580.447
17	Konyhasó-, vegyészeti áruk, gyógy-, festő- és gyújtó-szerek	"	190.378.17	4.585.920	76.552.44	2.031.592
18	Irodalmi és műtárgyak	"	4.536.57	623.910	917.45	184.483
19	Hulladékok	"	21.675.79	181.812	296.538.45	2.019.276
	Főösszeg	drb	24.911	—	1.503.646	—
		mm.	4.060.087.94	114.585.403	9.182.700.30	129.209.039

Közelebről vizsgálva az épen közölt összeállítások egy-két tételét, azonnal szembeötlik, hogy behozatalunk legnagyobb a *szőtt és kötött áruk, ruházatok és pipere-árukból*. Kiadott ugyanis Magyarország 1881. év második felében az említett cikkekért összesen : 51.162,290 frtot; s ugyanakkor csak mintegy 6.209,263 frtot vett be. A kimutatott 51.16 millióból Austria iparosainak fizettünk : 46.337,956 frtot, s ez összegből csak mintegy : 4.846,425 frtot fizettünk a magyar ipar termékeivel. A kitett összegnek fele részén — 25.593,481 frton — pamutszöveteket vettünk (még pedig Austriából : 24.203,262 frt értékben); további 5.820,081 frtot *lenszövetekért*; 9.311,107 *gyapju szövetekért*; 2.539,014 frtot *paszománt és gombkötő árukért*; 2.509,521 frtot *kötött pamutárukért*; 1.305,893 frtot *férfi ruházatokért* költöttünk, még pedig ez összegek túlnyomólag részét Austria piaczaín.

Behozatalunk második nagy tételét a *fémek és fémáruk* teszik : 13.969,826 frttal; mely összegből Austria iparosai vagy kereskedői 10.004,997 frttal repartáltak. Nem lehet bizonyosan tudni, mennyi jut az összegből Austria saját iparának, mennyi élelmes kereskedőinek. A kitüntetett főösszezből csupán *vassínékért* 1.241,711 frt fizettetett, és pedig 1.238,611 frt austriai sínékért; míg hazai vasiparunk e cikkből csak kevéssel vett be többet fél millió frtnál, mintegy 636,994 frtot, s a mi jellemző, Austriába csak 20,364 frt értékű vassint szállítottunk. S ha összegezzük az egyes vasáruccikkek behozatali összegeit, úgy találjuk, hogy több mint 8 millió értékű vasat vásárolt Magyarország föl esztendő alatt. A vason kívül még az *ezüst* szerepel a fémek között jelentékenyebb összeggel a behozatalban. A mondott idő alatt ugyanis — melyről a kimutatások szólnak — 3.430,000 frt értékű ezüstöt importáltunk, s ez összegnek alig $\frac{1}{1000}$ részét teszi azon 3,416 frt értékű ezüst, melyet Austria vásárolt meg tőlünk, minthogy a külföld épen nem szerepel vevőink között.

A *gyarmatáruk és déli gyümölcs* rovatában 12.750,304 frt értékben vásároltunk a külföld piaczaín; ellenben 4.847,197 frtot árultunk. Különösen érdekes ismerni a *czukor* és *kávé* beviteli összegeit. Behozatott : 6.239,994 frt értékű czukor; kivitetett : 4.224,622 frt. Behozatott : 4.171,184 frt értékű kávé; kivitetett : 430,658 frt értékben stb.

Gyógyszer, illatszer, festő- és cserző-anyagok, mézgyák és gyanták

rovatában 6.155,071 frt behozatalt tüntet fel a hivatalos statisztika, s annak ellenében 1.807,562 frt kivitelt: ez összegből a legnagyobb rész *petroleumért* fizettetett: 4.449,832 frt; még pedig ennek is több, mint fele — 2.702,830 frt — Anstria javára esik. Természetes, hogy a mely cikkből ily nagy a bevétel, elenyésző csekély a kivitel; ez esetben nem több, mint 508,241 frt.

Jelentékeny beviteli cikkeknek képeznek továbbá az áruajtrom XII. tételében felsorolt kereskedelmi cikkek. *Kautsuk és guttapercha, viaszos vászon-, bőr- és saücsárukért* 8.682,186 frt folyt ki fél év alatt, és pedig az örökös tartományokba ment majdnem az egész összeg: 8.024,171 frt. Ennek ellenében Magyarország javára összesen csak 1.808,492 frtot irhatunk. Nagyon figyelemre méltó körülmény ez, mert a szóban levő árucsoport tulnyomóan nagy contingensét a különböző *bőrárak* teszik, melyeknek legalább is oly mérvű gyártására, hogy a honi szükséglet kielégíttessék, hazánkban nem hiányoznak az előföltételek. Hasonlót lehetne mondani a *fa-, csont-, üveg-, kő- és agyagárakról*. Ezekből a bevétel ugy áll a kivitelhez, mint 5.059,662 frt a 2.514,190 frt-hoz. A nyers anyag ezen árucikkek sikeres termelésére igen jó minőségben megvan nálunk, de azért *fa- és üvegárakból*, *fa- és üveg luxus árakból*; *kőfaragó munkákból*, *téglákból*, *cserepedények*, *agyag és porcellán-cikkekből* a belföldi szükséglet két harmad részét a külföld (Anstria) olesőbb és izlésebb cikkeiből vagyunk kénytelenek kielégíteni.

Konyhasó, vegyszeti árak, gyógy-, festő- és gyújtószerekből: 5.110,461 frt behozatalt (melyből Anstria-ra 4.585,020 frt esik), és 3.453,831 frt (Anstria-ba 2.031,592) kivitelt constatálhatunk. Mint-hogy e csoport keretében 48-féle árucikk foglaltatik, természetes, hogy az egyes árucikkek nem nagy összegekkel szerepelnek; a végösszeg azonban még is jelentékeny — behozatal és kivitel együtt több, mint 8 $\frac{1}{2}$ millió forintra rugó — forgalmat képvisel egy fél esztendő leforgása alatt.

Igy állanak a főbb beviteli cikkek az áruforgalmi statisztika adatai szerint. Állítsuk szembe ezen adatokkal most azon kiviteli cikkeinket, értékök végösszegeiben, melyek oly tetemes summákkal jelentkeznek a forgalomban, hogy — mint látni fogjuk — Magyarország kereskedelmi mérlege a végeredményben mégis active záródik le.

Első pillantásra szemünkbe ötlük a *kerti és mezői termények*

exportációjának nagy összege, összes kivitelünknek majdnem fele : 81.484,983 frt. Ez összegben szerepel a *buza* kivitel : 21.629,911 (Austriába : 17.899,318) frttal ; a *liszt* : 21.919,030 frttal ; *árpa* : 8.806,917 frttal ; a *repce* : 7.683,899 frttal és így tovább a hüvelyesek, kukorica, zab, rozs, aszalt szilva, egyenként 2—3—4 millió frtot meghaladó összeggel. Szintén jelentékeny összeggel sorakoznak e csoporthoz az őstermelés többi productumai, és a vele kapcsolatos iparágak. Kivitelünk volt ugyanis :

állatok és állati terményekből	35.940,316 frt
(ebből Austriába : 23.580,115 frt)	
szövő- és kötőanyagok és fonalakból	13.894,271 frt
(ebből Austriába : 9.884,107 frt)	
tüzelő-, építő- és műanyagokból	12.166,265 frt
(ebből Austriába : 5.423,840 frt)	
italok és eledelekből	11.801,914 frt
(ebből Austriába : 8.286,381 frt)	
dohány és dohánygyártmányokból	7.683,446 frt
(ebből Austriába : 4.731,415 frt)	

Részletesebben vizsgálva az egyes tételek alkotó részeit, hazánkat nagyon jellemző adatokra találunk. Minden magyarázatot feleslegessé tesz néhány jelentékenyebb tétel feltüntetése. Így pl. a múlt év második felében kivetített : 19.233,683 frt értékű *sertés*; melyből maga Austria : 9.950,011 frt erejéig vásárolt. Behozatott ellenben 94,748 sertés, 4.160,340 frt értékben. Kivetített továbbá : *ökör* 6.543,633 frt értékben. Feltűnő, hogy összes kivitelünket Austria vásárolta meg. A *friss hús* export azonban daczára minden agitációnak nem bír lábra kapni; e fontos árucikkből mindössze 8,557,09 métermázsa, 487,230 frt értékben szállítatott ki, nagy részben (408,699 frt értékben) Austriába. A *lőtenyésztés* nem exportál ennyit. Összesen 3,818 ló exportáltatott : 1.668,674 frt értékben. Rendes kiterjedt kereskedelmi forgalom tárgyát tehát még nem képezik lovaink, mert a mint látszik, a nemesebb, drágább állatokat vásárolja a külföld, majdnem ötödfél száz forintot fizetvén darabjáért.

Az árulajstrom IX. csoportjában felsorolt cikkek közül (szövő és kötőanyagok és fonalak) magas export tétellel tűnik ki a *nyers gyapjú*. Összesen : 12.898,557 frtra rug a fél évi kivitel ; s ebből az osztrák industria 9,132,639 frt értékben vásárolt. S ha a fentebbi

12·8 millióhoz hozzáadjuk azon közel egy millióra menő összeget, melyet élő állatokból (juh, ürü, kos és bárány) vesz be juhtenyésztésünk, több mint 13¹/₂, körülbelül 13·67 millió forintra tehető fél évi kivitelünk.

Erdei termelésünk többet jövedelmez 10 milliónál, 7.729,982 frt áru *dongát*; 1.812,199 frt áru *fűrészelt* faárukat; 1.036,920 frt értékű *keménny épület- és műfát* exportáltunk; ellenben 1.630,648 frt értékű külföldi *köszenet* hoztunk be fél év alatt.

Láttuk fentebb, hogy italok és eledelekből szintén jelentékeny exportunk van. Hordókban 7.595,749 frt áru bort adtunk el, s ha ez összeghez hozzávesszük azon 198,701 frtot, mely palaczkokban kivitt borok után folyt be, borászatunk exportja 7.794,450 frt bruttó bevételt mutat. A palaczkokban *behozott* bort figyelmen kívül nem hagyva, mely 146,817 fontnyi összegével nagyon megközelíti hasonnemű kivitelünket, még mindig azon ténnyel állunk szemközt, hogy borászatunk nem képes önmaga szakszerűleg feldolgozni és a kereskedésbe vinni termékeit. *Szeszgyáraink*: 3.739,615 frt értékű szeszt termeltek a külföld számára; míg saját fogyasztóink: 595,130 frt értékben vásároltak külföldi szeszt. Megjegyzendő, hogy Austria tőlünk: 2.359,880 frt értékű szeszt importált.

Még csak ugy kiviteli cikkre kívánjuk irányozni a figyelmet. *Dohány és dohánygyártmányokból* tesz a kivitelünk 7.683.446 frt (ebből Austriára esik: 4.731,415 frt). S habár 1.919,898 frt áru bevittet constatál a hivatalos áru-statisztika ugyanezen cikkekből, még mindig jelentékeny összeg marad a bevétel rovatában.

Összegezve most a fent közlött és föbb tételeiben részletesen is feltüntetett adatokat, a kereskedelmi mérleg 1881. év második felében a következőleg alakult:

Behozatott 150.586,991 frt, kivetített 197.494,024 frt érték. Mérlegünk tehát 46.907,935 frttal activ. Austriából behozatott 114.585,403 frt, kivetített 129.209,039 frt; tehát Austriával szemben is activ mérlegünk 14.623,636 frttal. —m.

A m. tud. akadémia nemzetgazdasági és statisztikai bizottságnak február 23-án tartott üléséből.

Elnök: Gróf Lónyay Menyhért. Jegyző: dr. Földes Béla. Jelen voltak: Beöthy Leo, gróf Dessewffy Aurel, Deák Farkas, Gerlóczy Károly, Kautz Gyula, Kőrösi József.

Tárgy: Egy votum az államvasutak ellen. Előadja dr. Földes Béla.

Földes: Midőn annak idején az első vasutra engedély adatott ki, senkinek sejtelve sem volt ezen forgalmi eszköz nagy jelentőségéről. De a tapasztalat megmutatta, hogy ezen közlekedési eszköz mélyen belenyúl a népek közgazdasági, de szellemi, politikai életébe is. Midőn evvel szemben észrevették, hogy ezen intézmény első sorban magánérdekeknek szolgál, és ezen magánérdekek nem szabályoztatnak a verseny által, minthogy a legtöbb vasút gazdasági egyedárúságot élvez, mindinkább győzött azon nézet, hogy a vasutakat az állam szigorú ellenőrzése alá kell helyezni, vagy egyenesen annak átadni. Ezen eszme különösen az utolsó években talált kifejezést. Ezen áramlat közepette történt, hogy az olasz kormány 1878-ban egy parlamenti enquetet hívott össze, mely a vasuti rendszerek tanulmányozásával foglalkozott, és mely 7 testes kötetben mutatta be legujabban eredményeit. Daczára annak, hogy az enquete kénytelen elismerni, miszerint az állam vasuti rendszer Olaszországban — a hálózat legnagyobb része az állam kezében van — teljesen kielégítő, mégis azon következtetéshez jut, hogy a magánvasuti rendszer megfelelőbb. Az enquete — melynek véleményét az előadó részletesen kifejti — különösen az államvasuti rendszer politikai veszélyeitől tart: a kormánynak túlnagy hatalmától, a parlamentarizmus ellenőrzés nehézségeitől, a költségelőirányzatnak csak némileg megbízható összeállításának lehetetlenségétől stb. Az enquete a különböző kezelési rendszerek megvilágítására igen gazdag anyagot hord össze, melyet az előadó részletesebben ismertet.

Az enquete utal továbbá azon inconvenienciákra, melyek abból származnak, hogy az állam ilyen roppant nagy vállalatokkal foglalkozik. Az előadó méltányolja az enquete aggályait, azonban feltüntetvén az államvasuti rendszer eszméjének újabb vívmányait, azon érvekről szól, melyek ezen rendszer mellett szólnak. Különbözik azon meggyőződésen van, hogy ezen kérdést csak tekintettel a tényleges adott körülményekre lehet megoldani, minden országban külön. Nálunk, hol a terhes kamatbiztosítéki rendszer következtében az egész kockázat az államot nyomja, a hol ennek következtében a kormány és parlament máris vasuti ügyekkel eléggé el van foglalva, hol a költségvetés megállapításánál a vasuti üzlet mérlege eléggé tekintetbe jön, akkora bajok még nem keletkeztek. Ellenben követeli egész

helyzetünk, közgazdasági jövőnk, hogy az állam legalább a fővonalokra kezét rátegye. De pénzügyi helyzetünk is javasolja, az egyes vasutak megvételét. Hiszen különben is nálunk, mint a legtöbb continentális államban, a finaliter kontemplált rendszer az állami rendszer, minthogy a vasutak az engedélyokmány lejárta után az államra visszaszállnak. Azt is jól kell szem előtt tartani, hogy a vasuti kérdés, mai nap, és különösen a középeurópai államokra nézve, nemzetközi kérdés. Ha Németország a vasutakat megveszi, hogy ellenünk és mások ellen harcoljon, akkor a mi kezünket is kell ugyanazon eszközzel felfegyverezni. Különben e kérdésre vonatkozólag még a következőkre kell figyelmeztetni. Nem elég, ha az államvasuti rendszert proklamáljuk, hanem ezt mindenekelőtt szervezni is kell. A hálózat terjedésével szükséges lesz, azt némileg decentralizálni, a helyi értékek érvényesülését lehetségessé tenni, továbbá a helyi érdekképviseltek rendszeres találkozását és tanácskozását az illető vasuti hatóságokkal előmozdítani. Az államvasuti kérdést megoldani, nem annyit tesz a vasutakat csak megvenni; egy jó szervezet által igazán az állam közgazdasági érdekeinek eszközévé kell tenni, következetességgel is kell eljárni. Ha egyáltalában vannak állami vasutaink, akkor azok hálózatába mindenek előtt azon vonalokat kell bevenni, melyek nagy közgazdasági érdeknek szolgálnak, melyek más hatalmas és veszélyes társulatoknak versenyt okoznak. Ezen szempontból hibának tartandó, ha a Duna jobb partján Bécs felé tervezett vasut, egy magántársulatnak engedtetnék át. Az előadó az enquete munkálataiból még egy igen figyelemreméltó eszmét említ, t. i. azt, hogy magánvasutaknál is az állam tartja fenn magának a jogot, bizonyos esetekben a tárifák leszállítását követelni, ha az abból származó kockázatot magára veszi.

Gróf Lónyay Menyhért megjegyzi, hogy ő azon nézetben van — melynek egyébiránt már több ízben adott kifejezést — hogy a főbb kereskedelmi vonalakat képező vasutak legyenek államvasutak, a mellékvonalakat pedig előállítani és forgalomban tartani a vidéki érdekeltségnek feladata; és az államnak csakis a nélkülözhetlenül szükséges segélyezésekkel czélszerű ezen vonalak építését előmozdítani; azon időben, midőn már a vidéki érdekeltség az arra szükséges áldozatokat meghozni készséggel ajánlkozott. Sőt elismeri azt is, hogy általában a vasutak kezelése rendszeren czélszerűbben eszközölhető a magán-, illetőleg társulati tevékenység — mint az

állam által. Azonban a vasuti kérdés — nemcsak nálunk, de mindenütt — az adott viszonyok szerint kell megítélni. A mi Magyarországnak adott viszonyait illeti : határozottan azon nézetben van, hogy Magyarország mindazon vasutakat, melyek kamatbiztosítás alapján épültek, és mindaddig tiszta jövedelmükből még csak elsőbbségi kötvényeik kamatait sem fedezhetik, az állam vegye tulajdonába, annyival inkább, mintán ezeknek terhe egészen az államra hárul, mert a társulatok igazgatóságainak és részvényeseinek semmi érdeke nincsen a jövedelmek fokozásában, kötelezve lévén az állam — bármi csekély összeget jövedelmezzen is a vasut — a garantizott összeget fizetni. Mai nap már annyira felszaporodtak ezen kamatbiztosítás fejében fizetett összegek, hogy azt az illető vasutak az egész engedélyi idő alatt leróni alig lesznek képesek. Mintán tehát nálunk ezen vasutaknak terhe egészen az államra hárul, ennélfogva kell, hogy az állam rendelkezzeik felettök, és eszközölje nemcsak a több vonalak egyesítése által szükségkép előállandó megtakarításokat, de egyszersmind közgazdasági és kereskedelmi érdekből, a tarifakérdésben is szabadon intézkedjék. Az azután más kérdés, hogy akkor, midőn már a vasutaknak legnagyobb része az állam tulajdonában leend — nem volna-e tanácsos egyes üzleti társulatoknak — kötendő szerződések alapján — a vasutak kezelését átaladni, fentartván azonban az államnak a tarifakérdésbe való befolyást. Köszönetet mond a felolvasónak az érdekes előadásért.

Weisz Bernát Ferencz : Ő is azt kívánja, hogy a vasutak az állam kezében legyenek, annál is inkább, minthogy a magyar vasutak részvényesei nagyjából a külföldön vannak, és saját érdekeiket képviselik. Már pedig kívánatos, hogy házunknál mi legyünk az urak. Különösen fontos az háboru idején, hol a vasutak hivatalnokai nem nyújtanak elég garantiát, minthogy idegen érdekeknek szolgálnak.

Gróf Desselffy Aurél : Elméleti szempontból a magánvasuti rendszer mellett igen nyomós érvek szólnak, de gyakorlatilag nem tartja e rendszert jónak. Különösen hazai viszonyaink között határozottan az állami vasuti rendszer helyesebb, legalább is fő kereskedelmi vonalainknál. Már csak azon egy okból is, mivel addig, míg vámügyünk Austriával közösen intéztetik, tehát kezünk meg van kötve, ez csaknem az egyetlen eszköz gazdasági érdekeink érvényesítésére. Az olasz enquete által felhozott érvek nem oly fontosak, mint a közgazdasági cél, a melyet pedig csak állami

rendszer mellett lehet elérni. A mai állapot mellett, hol vasuti hálózatunk már majdnem ki van építve, hol legközelebb sequestrationalis törvényünk lesz, az állami rendszer követendő. A mi a nyugat felé még kiépítendő vonalat illeti, mely reánk a legfontosabb, mint fő kiviteli irányunk, minthogy itt sem az osztrák államvasutra, sem a Dunagőzhajózási társulatra nem gyakorolhatunk hatást, ezt mindenesetre állami vasutnak kellene építeni; de ha az állam pénzügyi helyzete ezt nem engedi, akkor a nagy cél érdekében, e vasutat magántársulatnak is engedné át, ha az állam döntő befolyása a tarifákra eléggé biztosittatik.

Kautz Gyula: Az előtte szóló leginkább gyakorlati szempontból tárgyalta a kérdést: ő inkább annak elméleti részével akar foglalkozni. Mindig abban a meggyőződésben volt, hogy ép a vasuti kérdés az, mely csak viszonylagosan oldható meg. Annyira eltérők a viszonyok, hogy nem célszerű generalizálni. Egynek felette örül, hogy ezen olasz jelentésben egy a mai körülmények között, igen szerencsés irány van kezdeményezve. Mintegy tíz év előtt megindult ama mozgalom, mely az állam tevékenységét és beavatkozását túlságosan kiterjeszteni kívánja. Azt minden téren is lehetett észlelni; ezen mozgalommal az olasz bizottság határozottan szembe száll, melynek észlelései sok érdekeset, sok újat tartalmaznak. Nem tartja a magánvasuti rendszert annyira kívánatosnak, és az állami rendszernél föltétlenül jobbnak. Magyarország helyzeténél azonban, földrajzi, nemzeti, állami viszonyai között, továbbá az internationális forgalomból reánk háramló okokból, az államvasuti rendszer helyes. De ő sem volna a regalitás elvének merev híve. Végre figyelmeztet arra, hogy a magánvasuti rendszernek is vannak kiváló szakférfiak között meleg szószólói.

Közli : *dr. Földes Béla*, a bizottság előadója.

Az Egyesült-Államok pénzügyminiszterének jelentése az 1879. 80-ki pénzügyi évről.

Az Egyesült Államok pénzügyminiszterének a congressus elé terjesztett évi jelentésében, oly figyelemre méltó részletek találhatók, melyek hazánk közönségére nézve is, úgy hisszük, bizonyos érdekekkel bírnak. Hasznos feladatot vélünk tehát teljesíteni, midőn ezen terjedelmes államokmányt, legalább vázlatosan megismertetjük.

A kincstár bevételei 1876—1881-ig, valamint az 1882. évre előirányzott bevételek főbb tételekben a következők :

A kiadások közül egyebeket elhallgatva, felemlítjük az államadóságok fejében fizetett kamatokat. Fizettek u. i. az Egyesült Államok államadósági kamatok fejében:

Államadósági kamatok.

1876-ban	158.774,023. ²⁹	dollár
1877-ben	97.124.511. ⁵⁸	"
1878-ban	102.500,874. ⁶⁵	"
1879-ben	105.327,943. ⁰⁰	"
1880-ban	95.757,575. ¹¹	"
1881-ben	91.000,000. ⁰⁰	"
1882-ben	88.877,410. ⁰⁰	"

Az összes kiadások pedig tettek:

Összes kiadások:

1876-ban	316.990,549. ³⁹	dollár
1877-ben	238.660,008. ⁹³	"
1878-ban	236.964,326. ⁸⁰	"
1879-ben	266.947,883. ⁵³	"
1880-ban	267.642,957. ⁷³	"
1881-ben	260.000,000. ⁰⁰	"
1882-ben	259.914,822. ⁰³	"

E szerint bevételtöbbletként 1880-ra ki van kimutatva 65.883,653.²⁰ dollár; míg az előirányzott többlet 1881. és 1882-re 90.000,000 dollár.

A mi ezen bevételi többlet felhasználását illeti, a pénzügy-minister tekintetbe vette az államadóságokat törlesztésére teremtett alapot, mely az 1873 beállott általános gazdasági tespedés folytán 1879-ben 87¹/₃ millió dollár követeléssel szerepelt. Csak 1880-ban jutott a kincstár azon helyzetbe, hogy az előszabott 38 milliónyi dollár évenkénti járulékon felül a hiány pótlására még mintegy 36 millió dollárnyi összeget fordíthatott. 1881-re 40 millió mint rendes járuléka az alaphoz tartozván a fenmaradt bevételi többlet vagyis 51¹/₃ millió dollár, éppen fedezi ezen alap ép ily összegű még hátralevő követelését.

Az 1880, 1881 és 1882-re az illető fentebbi alaphoz szolgáltatott évi járuléka levonása után fenmaradt bevételtöbblet az adók

alábszállítására is fordítható, miután semmiféle törvényes kéyszer nincs, mely szerint ezen többletet a törlesztési alap kiegészítésére kellene fordítani. Ezt illetőleg megjegyzi azonban a pénzügyminister, hogy „adókievetési rendszerünk következtében, mint a multban volt alkalmunk tapasztalni, a bevételek összege nagy ingadozásoknak van alávetve, ennél fogva nem volna tanácsos, magunkat az adókból befolyt többlettől megfosztani, mi az államot esetleg azon kellemetlen helyzetbe sodorhatná, hogy az adósságok törlesztésére s egyéb kiadásokra elég pénzzel rendelkezhetnék. Halaszszuk ezen elhatározó lépést addig, míg meg nem szereztük azon meggyőződést, hogy azon bevételek állandó természetűek.“

A többlet eddigelé is nagyobbára a kamatok csökkenése s az adósságok visszafizetésében találja magyarázását. Az 1877. május 1-ig végbement conversió alapján az évenként fizetendő kamatok 14,290.453'50 dollárral alább szállottak; az évenkénti kamatmegtakarítás 109.488,850 dollár adósság visszafizetése folytán 6,144.737'50 dollár. Azt is bebizonyítja Shermann ur, hogy azon esetben, ha az általa tervezett conversió elfogadtatik, évenként 12 millió dollárral csökkennek a kamatfizetések.

Az 1880. június 30-án lezárt pénzügyi évben a belföldi adókból származó bevételek a következők voltak:

szeszes italok	61.185,508. ⁷⁸	dollár
dohány	38.870,140. ⁰⁸	„
erjedt italok	12.829,802. ⁸⁴	„
bankok és bankárok	3.350,985. ²⁸	„
pénzbírságok	383,757. ⁰⁸	„
illeték és bélyeg	7.668,394. ²²	„
hatályon kívül helyezett adótörvényekből eredő hátralékok	<u>228,027.⁷³</u>	-

Összesen befolyt ez adókból: 124.516,614.⁰² „

A nemzeti bankok által fizetett adók, melyek nincsenek a bankok adójába betoglalva, 7.014,971'44 dollárra rugtak. Gyarapodtak a bevételek a lefolyt évben: a szeszes italokból 8.615,224'10 dollárral; erjedt italokból 2.100,482'76 dollárral; e két czikből összesen 11.934,075'99 dollárral szaporodott az adójövedelem. Ellenben a bevételek a dohányadóból 1.264,862'57 dollárral apadtak, minek főokául az adóláb lejjebb szállítása tekinthető.

A bank adóból nyert bevételek az 1879-iekkel szemben csak 152,101'69 dollárral gyarapodtak. Az összes belföldi adóknál mutatózó több bevétel, levonva a dohányadónál s a hátralékok behajtásánál tapasztalható csökkenést, 10.598,147'15 dollár. „Nem emelhetni ki eléggé“ mondja a pénzügyminister, az italokra és dohányra kivetett adóláb állandóságának fontosságát, mely adókhoz ép ezen tulajdonságuknál fogva a közforgalom igen könnyen alkalmazkodik, míg az adók leszállításából a tulajdonosra tetemes kár háramlik, ezek emelése azonban a tulajdonosra ugyszólván nyereségének biztosítékát képezi.“ Áttér azután a minister a beviteli vámokra, melyek az országnak nagy bevételi forrását képezik.

Beviteli vámköből bevétel az 1880. június 30-án végződött pénzügyi évben 186.522,064'60 dollár, a múlt évben 137.250,047'70 dollár volt, s így az előbb említett évben az utána következő évihez képest 49.272,016'90 dollár több bevétel mutatkozik.

Ezen tétel ily hatalmas emelkedése azon körülménynek tulajdonítandó részben, miszerint ez évben aczél és vas, s ezek gyártmányai nagyon keresettek voltak. Főbb tételenkénti bevételek a következők, az egyes vámköteles czikkek után :

czukor	42.000,000	dollár
selyemárúk	18.500,000	„
aczél s vasgyártmányok	19.000,000	„
gyapotárúk	10.000,000	„
gyapju és gyapjuárúk	29.000,000	„
borok és szeszes italok	6.000,000	„

Az általa tervezett conversió s egyéb okok alapján a pénzügyminister ajánlja, az 1881-re eső 51 millió többleten kincstári jegyek beváltását s ezenkívül egyes belföldi adók eltörlését, melyeket az idén bevételképen mutatták ki; így például a bankokra és bankárookra kirótt adót, mely 3.350,985.28 dollárt; nemzeti bankok adóját, a bankjegyadót kivéve, mely fentartandó, mely 4.438,134'80 dollárt bélyegadót, mely 7.668,394'22 dollárt jövedelmezett; szóval ez uton összesen 15.457,574'30 dollár adóteher-könnyítés eszközölhető.

A beviteli vámok alábszállítása is javasoltatott. E rendszabály azonban csak annyiban bir szabadkereskedelmi jelleggel, a mennyiben a kezelési költségek reducálására czéloz. E költségek a múlt évben 5.995,878'06 dollárt tettek, mely összeg az előbbi év költségeinél 510,099'03 dollárral több, mely körülmény részben

nagy térfogatu cikkek szaporodott beviteleből fejthető meg. A kezelési költségek az utolsó négy éven át. s százalékban kifejezve a bevételekhez képest így aránylottak :

Év	Vámkezelési költség	A költség képezi a vámbevételek 0 o-át
1877	6.501,437. ⁵⁷	4.9 ₀
1878	5.826,974. ³² dollár	4.41 ⁰ / ₀
1879	5.485,779. ⁰³ „	3.94 ⁰ „
1880	5.595,878. ⁰⁶ „	3.18 ⁰ „

A kereskedelem megkönnyítésére s a manipuláció egyszerűsítésére célzó kisebb rendszabályokon kívül, ajánlja még a pénzügyminis-ter a Jóremény-foktól keletre fekvő területekről feladott s ott termelt árukna Amerikába a Joremény-fokán át való szállítására kivett különbözőeti vámok beszüntetését, minthogy az ebből eredő bevételek mindössze 167,436.31 dollárnyi csekély összegre rugnak; mivel a Suez csatorna fennállása óta az ily áruk tuluyomó része csak közvetve Európán át szállittatnak Amerikába.

A mi az államadóságok törlesztését illeti, erre nézve Sherman n pénzügyminis-ter terve a következő :

Az államadóságok legmagasabb állaga 1865-ben, a pénztári készletet s a felszaporodott kamatokat leszámítva, 2,756.431,571.43 dollár volt. E roppant összeg 1880. november 1-ig 1890.025.740.89 dollárra apadt; azaz 31.44⁰/₀ kevesbedett. A kölcsönkötvények nagy része jövő év július 1-én lesz beváltható vagy esedékes, még pedig: 6⁰/₀-os kölcsönök 217.699,550, az 5⁰/₀-os kölcsön 469.651,050, összesen 687.350,600 dollár erejéig. Mint már említők, az 50 milliónyi fölösleg esedékes kötelezvények visszaváltására fordítható, azonkívül a kincstár rendelkezik 104.652,200 dollár értékű 4⁰/₀-os kötelezvénynyel, melyek most előnyös árfolyamon elárusíthatók. Felhatalmazást kért továbbá a pénzügyminis-ter, hogy 400 millió dollár névértékben legföljebb 4⁰/₀-ot jövedelmező legalább 10—10 dollárról szóló kincstári jegyeket bocsáthasson ki, melyek a névleges értéken alól el nem adhatók. Felhatalmazást kért továbbá 400 millió 4⁰/₀-os kötelezvénynek névleges értékén való eladására, melyek 5 év mulva a kormány kívánatára beválthatók lennének, de különben a mostani forgalomban lévő 4⁰/₀-os kötelezvényekhez teljesen hasonlóok. Kivánta a pénzügyminis-ter, hogy mindezen pénzügyi műveletek sikeres keresztülvitele céljából ruháztassék fel a rendest meghaladó teljes hatalommal; s azon meggyőződésének adott

kifejezést, hogy így egy év leforgása előtt az 5 és 6%-os kötelezvények be fognak váltatni, s az államadósságok kamatai 12 millió dollárral kevesebbet fognak kitenni.

Mióta a készpénzfizetés megkezdett, nem történt semmi, mi annak megszüntetése után maga vonta volna. Az Egyesült Államok jegyeit a belföldön és a külföldön egyaránt szívesen fogadták el, s névleges értékű érczezel vásárolták meg. A beváltás céljaira készletben tartott vert arany múlt év nov. 1-én 141.597,013.61 dollár volt; s a készlet, összesen az egész év folyamán nem igen üt el ezen összegtől. Az egyetlen nevezetes változást a tartalékban az ezüstpénz gyarapodása képezi, mely jelenség az ezüstpénz veretésnek s az ezüstaprópénz bevonásának tulajdonitandó.

Miután a pénzügyminister ezen tartalékból belátása szerint válthat be kötelezvényeket, ajánlatot, hogy szabná meg a congressus az ércz tartalék maximumát s minimumát.

Az Egyesült-Államok pénzjegyei ellen felhozott ellenvetésekre válaszolván, megjegyzi a pénzügyminister, hogy a mostani papírpénzrendszer egyike a legjobbaknak, ennek nagyobb részét az Egyesült-Államok pénzjegyei (legal tender) képezik.

Ezek kibocsátása meg van szorítva; érczben beválthatók; a fedezet elegendő; szükség esetén a kormány kincstári jegyek eladásával szerezhethet be érczpénzt. Az államjegyek forgalmát a teljesen megbízható alapon kibocsátott, könnyen beváltható bankjegyek egészítik ki; s az egyetlen biztos érték, mely könnyű forgalomképesség s állandóság mellett az értékek egyöntetűségét is biztosítja. November 1-én a pénzverdékben 78.558,811.55 dollár értékű arany, 6.043,367.37 dollár értékű ezüst volt rudakban található. Ugyanaz nap forgalomban levő és rudakban pénzverés céljából heverő ércz volt az országban: aranyban 4.538,826.92 dollár, ezüstben 158.320,911 dollárt, összesen 612.203,603 dollár.

Az 1878. évi február 28-iki törvény értelmében a múlt évben 24.262,571.38 standard uncia ezüst 24.972,161.81 dolláron; (havonként átlag 2.081,013.48 dolláron) vásároltatott rudakban, s 24.095,566.41 standard unciából 27.933,750 ezüst dollár veretett. A törvény elfogadása óta 1880 november 1-ig 72.847,750 standard dollár veretett. Utóbb említett napon ez összegből 7.084,450 dollár volt a kincstárban, ez összegből 19.780,241 dollár künn levő ezüst

nyugtatványokat képviselt. Az napon tényleg forgalomban volt 25.763,291 dollár.

Daczára azon sokféle rendszabálynak, melyekkel a fönt idézett törvény keretében, azt akarta elérni a kincstár, hogy az egész vert ezüst készletet forgalomba hozza; daczára annak, hogy a folyó kiadások ezüstben tétettek, daczára annak, hogy a kincstár ajánkozott, az ezüstöt országszerte csekély díjért, sőt ingyenesen szállítani; bajos volt az ezüst készlet 35%-ánál többet állandóan a forgalomban megtartani. Az ezüst nagyobbbrészt újra visszafolyik a kincstárba, s újra forgalomba hozás alkalmával felmerülő szállítási költségek $\frac{1}{3}$ %-ot tesznek ki. Ellenben az aranypénz s állampénzek a közönség által szívesen elfogadtatnak, s ha a kincstárba vissza is folynak, rajtuk kevés vagy semmi költséggel tudhatni. Vizsgálva e jelenség okait, az ezüstpénz elleni ellenszenv magyarázatául a következőket hozhatni fel:

Az ezüst nagyobb tömegekben igen nehezen kezelhető. Használata főleg testi munka díjazására, vásári forgalomra s a beváltásra szorítkozik. Az e célokra szükséges készlet fölös mértékben is megvan. Különbén is köztudomásu, hogy az ezüst dollárban levő ezüst értéke csekélyebb, mint az aranyé az aranydollárban. Ez ugyan meghatározott összegü ezüst forgalmát nem akadályozza, de gátat vet az ezüstnek külföldre való szállítása és nagyobb összegekben való felhalmozásának, s így vagy mint a legkevésbé értékes pénznem marad forgalomban vagy az állampénztárakba visszakerül. Ennélfogva a pénzügyminister tiszteletteljesen, de egyuttal határozottan is ajánlja, hogy vagy szüntessék be az ezüstnek meghatározott mennyiségben való veretését, vagy veressenek oly ezüsttartalmu dollárokat, melyeknek piaczi értéke egyenlő az aranydollárban tartalmazott aranyéval; bizassék továbbá a pénzügyministerre meghatározni: minő mennyiségben veressenek az ezüstdollárok, ki ezt aztán a kereslethez alkalmazná, mert ha folytattatik az ezüst dollárnak havonként törvényesen két millióban megállapított veretése, ez a kincstárra sok raktározási költséget, vagy ha a közönség habár nem szívesen, elfogadja is az ezüst dollárokat, szállítási költséget hárít. Ezen eljárás folytán a papírpénz névleges értéke fentartására tartalékban levő arany lassanként ezüstre változik majd át, s a kincstár kényszerítve lesz, ez alapnak aranyban való fentartása céljából minden tekintet nélkül a kormányzati kiadásokra ki-

zárólag ezüstöt használni; s így lassanként az arany mint törvényes érték eltűnne; ez pedig nem volt szándéka a törvényhozásnak, midőn a kettős értékrendszert meghonosította, melynek czélja részben az volt, hogy ne függjön a tárgyak értéke egy ércnem forgalomban levő összegétől.

Az időközönként változó értékviszony az ezüst és az arany között fogadtatván el évezredek óta, s a congressus ez elvet követvén, 1793-ban 15 uncia ezüst 1 uncia arannyal, 1834-ben 16 uncia ezüst, 1 uncia arannyal állapított meg egyenértékűnek. Ugy látszik, hogy 1793-ban az ezüst értékét igen magasra, 1834-ben igen alacsonyra szabták; most azonban tényleg 16 uncia ezüst nem ér meg 1 uncia aranyat, az ezüst korlátlan veretése ez értékviszony szerint, az aranyaként mint törvényes értéknek de facto megszűnését, külföldre való kivitelét eredményezné, s ez nem volt a congressus szándékában.

A pénzügyminister tehát ajánlja, a kormány által az ezüst vételénél szerzett tapasztalások alapján, melyek szerint az egy standard dollárban levő ezüst 0.96 aranydollárba kerül, vagyis egy uncia arany 17.64 uncia ezüsttel egy értékű, hogy egy ezüstdollár ezüsttartalma 450 grammal állapíttassék meg, mely egy uncia aranyaként 17.5 ezüstközi viszonyának felel meg. Az ezüstnek ily módon a kereslet szerint való veretése, az aranyat ki nem küszöböli; a hazai ezüsbányák érdekeit előmozdítja, s így általában melegen ajánlható. A mostani dollárok újra veretéséből felmerülő 1% azaz 728.477.50 dollárt tesznek, melyek azon nyereségből volnának fedezhetők, mely az ezüst dollárokból tartalmazott ezüst rudak s ennek névleges értéke közti különbségből származik. E különbség 1878. február 28-ától, az ezüst veretését elrendelő törvény keletkezése óta 1880. novemberig 8.520,871.45 dollár. Ebből a pénz szétosztásából származó 262,008.01 dollárnyi költség még levonandó, s így névleges nyereségképpen marad 8.258,863.44 dollár, miből 7.198,294.56 dollár a kincstárban van, 1.060,568.88 dollár pedig a pénzverdeben. Ezen névleges nyereséget azonban az ezüst-pénz aranyban való kötelező beváltása újra forgalomba hozatalából eredő szállítási költségek már nagyobb részt felemésztették. Ennek folytán az ezüstdollárok ez értékviszony mellett sem lesznek nagyobb értékűek a ruderzűstnél. A még most mutatkozó nyereség azonban teljesen fedezné az újra vezetési költségeit.

Egyelőre tanácsosabb volna az ezüst veretését beszüntetni

bevárván míg nemzetközi egyezés útján az értékviszony megállapítottatik, addig is azonban az országnak, mint nagy ezüsttermelőnek érdekében áll, az arany s ezüst közt a főpiacokon beállt értékviszony-változás folytán minden ezüstdollár készletét, ez új viszonyt elfogadván, beszedni, újra veretni, az u. u. arany „eagle“-t pedig mostani sulya s színsulya szerint fentartani. Az arany „double eagle“ már ma költség nélkül s nagyobb mennyiségben, mint más aranypénznem vezetik, s a legkeresettebb s legczélszerűbb csereeszköz világszerte. Az új értékviszony alapján vert ezüstdollár, valamint már eddig az aranydollár a legjobb ismert standard érték-mérő lesz; a javasolt rendszabály által a rudezüst vásári értéke is ez értékviszonyhoz képest alakulna, a mennyire lehetséges, az arany s ezüst közti értékváltozás megszűnne, s ezüst termelésünknek állandó piacza nyilna.

A pénzügyminister továbbá a congressus figyelmét az ezüst aprópénzre irányozza. Az ezüst aprópénz 1853 előtt a nagy aranytermelés következtében, értékben annyira emelkedett, hogy nagy kiviteli cikket képezett. Ez az ezen évből való törvény által, mely meghatározza, hogy ezüst aprópénz egy dollár értékében 38·4 gram ezüstöt tartalmazzon, meggátoltatott, s az aprópénz értéke leszállítatván, a kivitel megszűnt. A polgárháboru alatt s után az ezüst értéke tetemesen csökkent, s daczára az 1873-ban hozott törvénynek, mely 385·8 gramm ezüstartalommal dollárként rendelé az aprópénz veretését, ennek ezüstartalma csak 82¹/₂ cent. értékű.

Az 1870. november 1-je előtt vert aprópénz 429.749·31 dollárt tesz ki. Ehhez járul még nagy összeg aprópénz a háboru előtti időből, mely körülbelől 22 millió dolláron tulmegy. 1879. jun. 9-e előtt ez aprópénz különösen a kereskedelmi piacokon forgott, ennek következtében az e napról szóló törvény kívánatra beváltásukat törvényes pénzben az állampénztáraknál kötelezővé tette. Az napon 6.813,589 dollár aprópénz volt a kincstárban, 1880. nov. 1-én 24.629,489 dollár volt; e szerint 17.815.900 dollár váltatott azóta be. A kincstárban levő aprópénz rendes tartalékként számítatik, ámbár nem igen hasznavehető fizetéseknél, csak 10 dollár értékeig lévén elfogadása kötelező. Ennélfogva ajánlja a pénzügyminister az 1879. jun. 9-én törvény megszűnését, s az aprópénz veretését, tartalmazzon az ép annyi ezüstöt, mint az ezüstdollár, s így nem szorulna beváltásra: az újra veretés költségei a mostani veretés

révén befolyt nyereség által teljesen fedeztetvén : ha pedig továbbá is beválthatók maradnának, teremtessek számára tartalék, mint akár-mely beváltható pénz számára.

Az értékkérdéssel szoros kapcsolatban áll a kiviteli s beviteli mozgalom, melyekről szóló főbb adatokat a mult évből íme közöljük : Belföldi áruk kivitele 823.946,353 dollár, külföldi áruk kivitele 11.692,305 dollár, összes kivitel 835.638,658 dollár, árubevitel 667.954,746 ; a kivitel több 167.683,912 dollárral ; bevitel s kivitel összelete 1.503,593,404 dollár.

Mult évhez aránylag a kivitel 125.199,217 dollárral, a bevitel 222.176,971 dollárral gyarapodott.

1873. jún. 30-a előtt lefolyt 10 évben évenként átlag a bevitel 104.706,922 dollárral volt több a kivitelnél ; az utolsó 5 évben azonban a kivitel 920.955,387 dollárral, évi átlagban 184.191.077 dollárral volt több a bevitelnél. Belföldi áruk kivitele aranyértékben 376.616,473 dollárral 1870-ben, 823.946,353 dollárra emelkedett 1880-ban, a gyarapodás 447.329,880 dollár vagy 119%-ot tett ki. Bevitel 1870-ben 435.958,408 dollár, 1880-ban 667.954,746 dollár volt, a bevitel tehát 231.996,338 dollárral vagy 53% -al emelkedett.

Az idén kivitt buza, buzaliszt s tengeri a mult évinél 78.253,837 dollárral vagy 39%-al volt több, a gyapot kivitele 49.231,655 dollárral vagy 30·3%-al, élelmi szereké 10.181,592 dollárral vagy 8·7%-al és élő állatok kivitele 4.394,366 dollárral, azaz 38·3%-al volt több a mult évinél. Faggyu, növényolajok, vető mag, zseb s másnemű órák, komló, gyapju s egyéb cikkek is nagyobb emelkedést mutatnak. A lefolyt évben kenyértermények a belföldi árucikkek kivitelének 35%-át, termények, gyapju 27%-át, élelmi szerek 15%-át képezték. Az idei bevitel eddigelé még el nem ért arányokat öltött, s különös gyarapodást mutat következő árukban : kávé, irhák, borok, nyers selyem, thea vámmentesek, réz, gyapot-árúk, selyem, gyapju, gyümölcs. üveg, vas, aczél, drága kövek, dohánylevelekben gyapju és ón. A feldolgozatlan gyapju bevitele, mely 1879-ben 3.900,000 font volt, 1880-ban 12,800.000 fontra emelkedett. Vasúti vas és aczél értéke 70071 dollárral 1879-ben, 4.952,286 dollárra emelkedett 1880-ban.

1862-től 1879-ig állandóan több készpénz szállítottott külföldre, mint a mennyi az országba folyt, legmagasabb fokát 1864-ben

érte el, midőn a kivitel többlete 92.280,919 dollárt kitett. Az 1880. június 30-án befejezett évben 75.891,391 dollár vert pénz s rubban folyt az országba több be, mint a mennyi kivetetett. Folyó év július. augusztus, szeptember, október havában az országba 47.940,805 doll. készpénz folyt be, kiment 4.721,828 dollár: 43.218,977 dollárt tesz ki a pénzbevétel többlete. Az árukivitel túl tévén a bevítelen, valószínű, hogy ily, ha nem még nagyobb mérveket fog öltetni a pénzbevétel.

A jelentés áttérvén a marhakivitelre, említi, hogy az élő marhák kivitele hatalmas lendületet nyert, az 1880-ban lefolyt első 8 hónap alatt 12.462,837 dollárnyi értékű marha szállítottatott külföldre, majdnem kétszerte annyi, mint 1879. év megfelelő részében. E marhát Angliában, hova legtöbb szállítottatik, tíz nap leforgása alatt rendszabály értelmében le kell vágni, e rendeletek megszüntetése céljából oly eljárás ajánltatik, mely Angliának elegendő biztosítékot nyújt a marhavész becsempészése ellen.

Az eddig bemutatott, meglepően kedvező eredményekhez a hajózási viszonyok élénk ellentétet képeznek. A tengerentúli kereskedést közvetítő hajóknál, a múlt évhez képest 138,723 tonna csökkenés mutatkozik, míg a belföldi kereskedést közvetítő hajóknál 37,157 tonna gyarapodást mutat amerikai hajók javára. 1879. július 30-án lezárt évben külföldi tengeri kikötőkben érkezett hajók tonnaszáma 13.768,137, következő évben 15.240,534. 1.472,397, azaz $10\frac{1}{2}\%$ -al több. Amerikai hajók tonnaszáma gyarapodott 78,631 vagy $2\frac{1}{2}\%$ -al, külföldieké 1.393,766 vagy 13% -al. Tengeri s folyó melletti kikötőkben 149.317,368 dollárnyi értékű áru amerikai, 503.949,913 dollárnyit külföldi hajókon hozatott be, kivetetett 109.028,860 dollár értékű áru belföldi, 720.770,521 dollárnyi külföldi hajókon. Az összes be- s kivitelt csupán 17% -ban amerikai hajó közvetítette, míg 1856-ban még 75% -al szerepelt, s dacára annak, hogy azóta a forgalom 724 millióról 1500 millióra emelkedett. E kedvezőtlen viszony még fokozódik az 1880. évben; az áruk értékét alapul vévén, a belföldi hajókoni szállításuk a múlt évhez képest 5% -al csökkent. Az áruk szállítása külföldre amerikai hajókon 50% -al kevesebb, mint a mennyi volt vagy mint a mennyi lehetne. A hajóépítés emelése céljából s hogy az országnak az 1200 millió dollár értékű árukért járó szállítási díj megtakaríttassék, ajánlja a pénzügyminister, amerikai polgárokat azon szabadalommal

felruházni, külföldön épült hajókat vehetni, vagy belföldi hajók építésére jutalomdíjakkal ösztönözni, vagy bevárni, míg az országban épült hajók lassanként a külföldi hajókat a tengerentúli kereskedelemben helyettesítik. A külföldi hajók szállítási előnyei sokkal nagyobbak, semhogy a külföldi hajók megvásárlására adandó szabadalom által, ellensúlyozható volna.

A pénzügyminister e nyilatkozata tanuságot tesz, hogy nem meri a fennálló védvámokat megtámadni, mert ha nem is tagadható, hogy a polgári háboru idejében az áruforgalomban, mint megjegyzi, nagy pangás beállott, másrésről be kell ismerni, hogy a közgazdasági állapotok azóta rendkívüli kedvező lendületet nyertek, s daczára ennek, a hajóépítési ipar rendkívül hátramaradt, mi annak tulajdonítandó, hogy most a hajóépítésnél vasat használnak, továbbá a fennálló magas védvámok folytán a hajóépítés egy néhány czég monopoliuma.

Szembeötlő ellentétét a kültöldiek kezén lévő transoecani kereskedelemnek képezi a belföldi kereskedés. A vasutakon, valamint a part mentén s a folyókoni áruforgalom eredményei a belföldi kereskedés mult évben való mesés gyorsaságu gvarapodását bizonyítják. A vasutak a forgalomnak főereiként szerepelnek; a négy keleti s nyugati fővonalok áruforgalma tetemesen nagyobb, értékét illetőleg, mint a Mississippié, mellékfolyóval együtt s a tavaké. Az ország belsejében fekvő városaink, végzi a pénzügyminister, azon fölöttébb kedvező helyzetben vannak, nemcsak az ország minden részével, hanem a külfölddel is közvetlen kereskedelmi összeköttetésben állani, ez utóbbival a be- s kivitelt illetőleg egyaránt. Az egész országot sűrűn behálózó vasutaink egymásközti s a főbb kikötőkkel összefüggésének köszönhető ez előnyös helyzet, melynek folytán minden város kereskedelmének tágabb tér nyílt, ámbár ennek folytán többszörösödött a verseny, s a nyereség szerényebb mértékre szállítottott. „Nagy és sokoldalú termelésünk, s messzikiágazó sokoldalú iparunk feljogosítanak arra, kereskedelmünk és általában gazdasági viszonyainknak még az eddigieknél is fényesebb s kielégítőbb kifejlést jósolni.“

Junius.

A fumei kikötő emelkedése. A földmivelés ipar és kereskedelemügyi minster ur az „Adria“ gőzhajózási részvénytársasággal

kötött szerződés becikkelyezése végett egy törvényjavaslatot terjesztett be. Ezen javaslatához, a melylyel lesz még alkalmunk foglalkozni, igen becses adatokat terjesztett be Fiume emelkedéséről.

Az országgyűlés által helyeselt azon folytonos törekvés, — így szól az előterjesztés — hogy kereskedésünk s főkép kivitelünk Fiumén át államilag segélyezett rendes gőzhajózási járatok által fejlesztessek, az eddigi tapasztalatok szerint kedvező eredményre vezetett.

Ugyanis Fiuméből indult a nyugot-európai kikötőkbe :

1877. évben 15 gőzös 11,278 tonnával.	
még pedig közte 9 gőzös	
6,530 tonnával	18,750 frt állami segélyben részesült.
1878. évben 26 gőzös 23,437 tonnával,	
még pedig közte 22 gőzös	
19,660 tonnával	31,616 frt állami segélyben részesült.
1879. évben 82 gőzös 72,303 tonnával,	
még pedig közte 67 gőzös	
61,095 tonnával	66,073 frt állami segélyben részesült.

Az 1880 : XXV. törvénycikkbe foglalt szerződés az Adriának 150,00 frtnyi segélyt biztosított, s így ezen időtől kezdve nem egyes hajók segélyeztettek, hanem a társaság a szerződés által meghatározott határok közt tartott fenn járatokat. Ezen két évben nyugot-európai kikötőkbe indult, még pedig :

1880. évben	88 gőzös	74,831 tonnával
1881. „	121 gőzös	121,233 tonnával.

Az ekkép államilag segélyezett gőzhajók által közvetített forgalom részletei a következő táblázatból vehető ki :

A segélyezett hajókon Fiuméből kivitt nevezetesebb czikkek :

	1877.	1878.	1879.	1880.	1881. évben.
liszt	17,169 mm.	171,169 mm.	578,294 mm.	406,551 mm.	387,522 mm.
korpa	4,103 „	6,600 „	8,445 „	5,200 „	11,304 „
repce	— „	20,121 „	— „	400 „	281,655 „
árpa	— „	10,500 „	56,139 „	9,187 „	11,421 „
buza	— „	17,887 „	— „	— „	— „
bab	— „	— „	24,531 „	11,420 „	3,850 „
keményítő	— „	— „	— „	200 „	2,121 „
szilva	— „	— „	— „	4,644 „	2,430 „
bor	— „	— „	— „	82,287 „	21,654 „
papiros	— „	192 „	1,529 „	1,961 „	5,042 „
mangánércz	— „	— „	— „	— „	1,610 „
ásványviz	— „	— „	— „	2,600 „	3,348 „
vetőmagvak	— „	— „	— „	— „	1,855 „

	1877.	1878.	1879.	1880.	1881. évben.
donga	— mm.	— mm.	— mm.	410,000 drb.	992,000 drb.
deszka	— "	— "	— "	3,650 "	29,000 "
talpfa	— "	— "	— "	5,012 "	3,333 "
bükkfa	— "	— "	— "	6,349 "	11,300 km.
épületfa	287 "	— "	41,404 kb.	— "	— "

Az összes kivitel a segélyezett hajókon tett :

1877. évben . . .	22,446 métermázsát	—
1878. " . . .	228,297	—
1879. " . . .	789,645	—
1880. " . . .	606,856	9,692,000 frt értékben.
1881. " . . .	887,130	12,389,468 " "

A segélyezett hajókon behozatott Fiuméba, még pedig a nevezetesebb cikkek közül :

	1877.	1878.	1879.	1880.	1881. évben.
szóda	399 mm.	— mm.	8,685 mm.	16,980 mm.	22,984 mm.
pamut	— "	— "	— "	2,589 "	1,951 "
pamutáru	— "	— "	— "	— "	3,147 "
kézműáru	— "	— "	536 "	1,151 "	1,847 "
zsákvászon	— "	— "	— "	5,025 "	16,389 "
cserzett bőr	— "	— "	1,918 "	1,527 "	2,536 "
pálmaolaj	— "	— "	— "	746 "	1,943 "
rizs	522 "	240 "	— "	1,941 "	2,834 "
kávé	— "	— "	— "	— "	3,556 "
gépek	— "	— "	— "	1,773 "	2,355 "
vas	3,658 "	908 "	22,230 "	22,500 "	17,940 "
dohány	— "	— "	— "	973 "	9,363 "

Az összes behozatal tett :

1877. évben . . .	7,350 métermázsát	—
1878. " . . .	2,056	—
1879. " . . .	53,149	—
1880. " . . .	52,804	1,731,192 frt értékben.
1881. " . . .	95,733	4,006,517 " "

Kiemelendő különösen az, hogy lisztkivitelünk a rendes gőzhajózási járatok fentartása óta határozottan Fiuméba irányul és lassan-lassan elszokik Triestből. Kitűnik ez különösen a lisztforgalomra nem épen előnyös 1881. év adataiból. Ugyanis Fiuméba és Triestbe vasuton a következő mennyiség magyar liszt érkezett :

	Fiuméba	Triestbe
Összesén 1881. évben	363,139 mm.	86,077 mm.

Mily kedvezően hatott a segélyezett gőzhajó-járatok fentartása általában Fiuméra és forgalmára, kitűnik a következő táblázatokból :

UJ KÖNYVEK.

- Léautey E.** Questions actuelles de comptabilité et d'enseignement commercial. 1 vol. in 8. 3 fr. 50
- Auger P.** Les magasins généraux considérés spécialement comme institutions de crédit. 1 vol. in 8. 4 fr. —
- Denayrouse M.** Socialisme et la Science, essai d'économie politique positive. 1 vol. in 8. 2 fr. 50
- Calvo M. Ch.** Le droit international théorique et pratique, précédé d'un exposé historique des progrès de la science du droit des gens. 4 vol. gr. in 8. 60 fr. —
- Fauconnier E.** L'argent et l'or, essai sur la question monétaire. Br. gr. in 8. 2 fr. 50
- Courtois Alphs. fils.** Histoire des banques en France. 2-me édition 1 vol. in 8 8 fr. 50
- Ausweise** über den auswärtigen Handel der österreichisch-ungarischen Monarchie im Jahre 1880. 41. Jhrg. 2.80
Tartalma : Waaren-Durchfuhr in das allgemeine österreichisch-ungarische Zollgebiet.
- Postsparkassen**, die, in England, Belgien. Holland und Frankreich, mit Hinblick auf Österreich. Lex. 8. (364 l.) Wien, Hof- und Staatsdruckerei 6.—
- Eheberg**, Dr. K. Th. Die Revision der directen Steuern und das Project der allgemeinen Einkommensteuer in Bayern. gr. 8. (55 l.) Leipzig, Duncker 1.20
- Geigel**, Dr. Mart., die wichtigsten volkswirtschaftlichen Theorien, verbunden zu einem Grundriss der Geschichte der Nationalökonomie. gr. 8. (32 l.) Würzburg, 1881. Stahel 1.—

NEMZETGAZDASÁGI SZEMLE.

VI. ÉVFOLYAM.

1882.

A P R I L I S.

IV. FÜZET.

AZ ÁLLAMVASUTI RENDSZER KÉRDÉSE AZ OLASZ PARLAMENTI ENQUÊTE ELŐTT.*)

Midőn az angol parlament az első vasutnak építését engedélyezte, még senkinek homályos fogalma sem volt azon nagy forradalomról, melyet e forgalmi eszköz közgazdasági életünkben elő fog idézni. Még kevésbé sejtették, hogy ez a közgazdaság mezején túl, politikai, társadalmi, közmívelődési viszonyainkat meg fogja változtatni. Nehány évtized elegendő volt, hogy ezt belássuk, hogy felismerjük, miszerint a vasút nemcsak egy közgazdasági tényező, hanem hogy az egy nagy politikai, társadalmi, kulturalis és stratégiai tényező, sőt ma már inkább a másik végétől kell tartani, a mennyiben itt-ott már azt is halljuk hangoztatni, hogy az egész gazdasági élet, a mezőgazdaság, az ipar, a kereskedelem jövője csak egy tarifakérdés. Bármikép legyen, annyi bizonyos, hogy a vasut az általa mintegy elemi hatalommal gyakorolt befolyás mellett ezer ponton érinti a közérdeket, és hogy ennek érvényesítése és védelme a vasuti vállalattal szemben az ujkori államnak egyik fontos feladatát képezi. Hozzájárul az, hogy a vasuti vállalatban meg van minden előfeltétel arra, hogy rendesen közgazdasági egyenarúsághoz vezessen, mi annál inkább követeli, hogy az állam a közérdeket ott érvényesítse, hol a verseny jótékony hatására számítani nem lehet. A vasut közérdekű vállalat lévén, ebből azon elv következett, hogy azt vagy az államnak kell kezelnie, vagy annak kezelését csak úgy delegálhatja másokra, ha kellőleg biztosíthatja a közérdek érvényesítését. Ezen alapon keletkezett a különböző vasuti rendszerek két főalapja : a magánvasuti társulat, ill. részvénytársulat és az állami vasut. Ezen rendszereknek ismét vannak számos válfajai. A magánvasuti rendszer legtisztább alakját

*) Felolvastatott a m. tud. akadémia nemzetgazdasági és statisztikai bizottsága előtt f. évi február hó 23-án.

Angliában és Amerikában találjuk; itt a társulatok a vasut tulajdonát és üzemét birják; az államtól segélyben nem részesülnek; az engedélyek örök időkre adatnak. Az állam különösen törvényei kevésbé közigazgatási beavatkozás által biztosítja a közérdekeket. A másik csoportot képezi azon rendszer, melynél a társulatok szintén a vasut tulajdonát szerzik meg, annak üzemével foglalkoznak, de az engedély csak meghatározott időtartamra adatik, rendszeren 90 évre. Ezen rendszernél az állam többnyire bizonyos előnyökben részesíti a vállalatot, segélyekben, vagy a mi leggyakoribb az állam kamatbiztosítékot nyújt a társulatnak; gyakran az állam a pályatest egy részét (al- és felépítményt, mint Franciaországban a szükséges telkeket, mint Északamerikában adja) stb. Az állam az engedély lejárta után a vasutat többnyire ingyen szerzi meg, azonkívül az engedély tartama alatt a postánál, a katonai személyek szállításánál és más különben számos előnyben részesül. A kamatbiztosítás rendszere is igen különböző. Az állam vagy a tőke után bizonyos kamatot biztosít, vagy bizonyos egység után bizonyos nyers bevételt és pedig mind a két esetben vagy azon föltétellel, hogy bizonyos nagyobb jövedelem mellett az előlegek visszafizetessenek, vagy az állam osztozkodik a nyereségben, vagy az állam a segélyt teljesen à fond perdu adja oda. A kamatbiztosítéknál gyakran a lejtő skala rendszerét is alkalmazzák, a midőn az emelkedő jövedelemmel a kamat előleg csökken. Igen helyesen alkalmazta a kamatbiztosítási rendszert Franciaország; az állam ugyanis az új vonalok építésére a régi társulatokat kötelezte akkép, hogy az ancien réseau többletei a nouveau réseau kamatainak fedezésére fordítandók és az állam csak a hiányra nézve vehető igénybe.

Az államvasuti rendszer különösen két alakban jelentkezik. Az egyik rendszer szerint az állam megszerzi a vasut tulajdonát és annak üzemét egy magánvállalatra bizza; a másik rendszer szerint az állam a vasutat nemcsak megszerzi, hanem kezeli is. Az első, vagy az ugynevezett haszonbérleti rendszer ismét kétféle. Az egyik szerint a tulajdonos az egész bevételt veszi és a kezelő társulatoknak bizonyos szempontok szerint költségeit visszatéríti, a társulat nyeresége tehát a takarékosabb üzletből származik. A másik rendszer szerint a vasut tulajdonosa bizonyos arányban osztozkodik a nyers és a tiszta bevételben is. Ez utóbbi rendszernek egyik válfaja ismét az, midőn a kezelő a tulajdonosnak bizonyos meg-

állapított kanont fizet. Ezen haszonbérleti rendszer csak két államban áll fenn, Olaszországban és Németalföldön. Különben megjegyzendő, hogy van oly eset hol az állam a kezelő és valamely társulat a tulajdonos. A haszonbérleti rendszer oly alakban is talált gyakran, különösen Franciaországban alkalmazást, hogy egyik társulat a másik vonalait igénybe vette.

Végre még egy sajátosság rendszerről kell említést tenni, mely újabban Angliában keletkezett, t. i. a vasutvonalok közös előállítására több társulat által, a midőn ugyanazon vonal több társulat által használtatik: ilyen közös üzem 370 van; köztük különösen a 164 kilométerre terjedő Cheshire vasut, melyet három társulat használ: a Great Northern, a Midland és a Manchester Sheffield Lincolnshire társulatok.

Az itt említett rendszerek között azonban egy sincs, mely az újabb időben annyi szószólóra akadt volna, mint az állami vasuti rendszer. Különösen a vasutnak nagy közgazdasági jelentőségéből indult ki e felfogás. A magánvasutak mellett ezen közgazdasági érdekek nem találtak elég ápolást. A viteldíjak magasak voltak; számos esetben egyeseknek kedvezmények adtak; más esetekben a különbözeti díjak által egyes országok vagy legalább vidékek nagy gazdasági érdekei megsértettek; a szállítás nem történt mindig kellő gyorsasággal, a mint p. Foville beszéli, hogy az átvétel és átadás közti idő gyakran oly nagy, hogy az áruszállítmányok átlag csak egy kilométert tesznek naponként. Sok helyen panaszkodnak arról, hogy a vasut az utasok életét könnyelműen teszi ki veszélynek. A vasutak egyedárusági jellege is merészen kifejlődött bizonyítván azt, hogy ezen üzlet körében a verseny nem igen érvényesülhet, mint azt Stephenson, az első mozdonyvasut építője, már évtizedekkel azelőtt ezen szavakkal jósolta: *Where combination is possible, competition is impossible.* A vasutak közgazdasági természetének és jelentőségének felismerése, a magánvasuti rendszerrel számos államban tett kedvezőtlen tapasztalatok, az államnak a gazdasági terén újabban mindinkább kifejtett nagyobb tevékenysége — szemben a régi abstenenciával és non intervention elmélettel — következtében az államvasuti rendszer hívei napról-napra szaporodtak.

Az elmélet ezen újabb alakulása a gyakorlatra is hatott. Németországban, hol az állami vasuti rendszer régóta létezik, újabban ismét Poroszország terjeszti az állami vasutak hálózatát. Francia-

országban is ezen rendszer két hatalmas szószólóra talált: Gambetta és Freycinetre; ez utóbbinak nagy terve szerint 4 milliard frank volna az államvasuti rendszer létesítésére fordítandó és tényleg az Orleánsi vaspályától hálózatának egy része megvétetett. Egyelőre azonban ez irányban több lépés nem történt. Egyéb államokban is az államvasuti rendszer tett haladást. 1880-ban Dániában az utolsó nagy vonal vétetett meg, mely még nem képezte az állam tulajdonát, a 385 kilométerre terjedő Seelandi vasut, úgy hogy jelenleg az 1600 kilométernyi hálózatból csak 100 kilométer van magántársulat kezében.

Ezen mozgalom közepette találkoznak egy állammal, mely nagy apparatussal fog vasuti ügyeinek rendezéséhez és mely minden megfontolás után határozottan kimondja, miszerint a magánvasuti rendszert legcélszerűbbnek tartja. Ezen állam Olaszország. Olaszország évek óta bajlódik vasuti kérdéseivel; végre egy enquetét küldött ki, mely a kérdéseket tanulmányozta és mely a fentebb jelzett konkluzióhoz jut. Az enquete tanulmányai 7 testes kötetben adattak ki; számos adatok, gyakorlati emberek nyilatkozatai, alapos vizsgálódások a létező rendszerek teljességéről oly anyagot képeznek, mely alapos és teljes feldolgozást érdemelne; gyakorlati és elméleti érdekekkel birna egyaránt. Ismeretes, milyen alapossággal készíti elő Olaszország fontosabb törvényeit; csak emlékeztetem azon két nagy és roppant érdekes anyagot tartalmazó kötetre, mely a valuta rendezése alkalmából a papírpénzforgalom hatásáról az olasz kormány által kiadatott és mely a legbecsesebb közleményt képezi, melyet e kérdés fölött birunk. A vasuti enquete dolgozatai is kiváló érdekekkel birnak, és minthogy mi teljes határozottsággal az államvasuti rendszert proklamáltuk és terjesztjük, érdemesnek tartottam az enquete kifogásait ezen rendszer ellen röviden a t. bizottság előtt előadni.

Az olasz vasutügy az 1863. január 4. és augusztus 25-diki, és az 1865. május 14-diki törvény által nyerte első szabályozását. Ekkor az ország hálózata öt csoportra osztatott fel és öt külön társulatnak engedélyeztetett. Az első társulat a Societa ferroviaria dell' Alta-Italia: ez magában foglalja néhány előbb az állam tulajdonát képező vonalat, a lombard vasuti és középolasz-társulatnak engedélyezett, összesen 2010 kilométert, belefoglalva 532 kilométert, mely más társulatoké, de melyeket az alta Italia üzembe átvett.

1. A második társulat a Societa delle strade ferrate romane; újból szerveztetett a livornoi, középtoskánai és maremanai társulat

beolvasztása által. Ezekhez csatoltattak még a liguriai part vonala és a Carrara-Avenzaig, a San Severino-Avellinoig terjedő vonalok. Ezen társulat meg átengedte a meridionalis vasuttársulatnak a Bologna-Anconáig és Castel Bolognese-Ravennáig terjedő vonalokat; hálózata mintegy 1730 kilométer.

3. A harmadik társulat a Societa delle Strade ferrate meridionali, mely az imént említett két vonalat vonalaihoz csatolván, 1750 kilométernyi terjedelmet nyert.

4. A negyedik társulat a Societa Vittorio Emanuele, mely a kalabri-sikuli vonalon kívül, két elágazással bir Cratiból-Cosenzáig, és Bisentótól Potenzáig: hálózata összesen 1260 kilométernyi hosszú, a Taranto-Brindisi és Palermo-Marsalai vonalon kívül, melyek szintén e társulatnak engedélyeztettek.

5. Végre a Compagnia Reale delle ferrovie sarde, mely 400 kilométernyi hosszú.

Ez volt az olasz vasuti hálózat állapota 1865-ben. 1879 végén pedig az olasz vasuti hálózat terjedelme volt:

Az Alta-Italia	2612 kilométer.
Ferrovie-Romane	1617 „
Ferrovie-Meridionali . .	1446 „
A kalabri-sikuli vasut .	1155 „
Kisebb társulatok	510 „

Összesen volt tehát 8348 kilométer vasut, melyből 5384 kilométer állami vasut; 444 kilométernél az állam társ, 564 kilométeren az állam folytatja az üzemet idegen pályán. Az Alta-Italiának megváltása az 1875. nov. 17-én Baselen kötött egyezmény eredménye vala és okát abban találta, hogy az Ausztriával a déli vaspálya megoszlása iránt kötött szerződés máskép keresztül vihetlenek látszott; a Strade ferrate Romane megváltása a társulat rossz pénzügyi helyzete miatt vált szükségessé és az 1880. jan. 29-én hozott törvénnyel kimondatott, mely azóban 1881. december 31-éig függőben tartatott. Ugyanezen okok miatt lett az állam a sikuli-kalabri vasut tulajdona, melynek üzemet a meridionalis társulatra bizta.

Daczára annak azonban, hogy az állam a vasuti hálózat jelentékeny részét kezében tartá, ama kérdés még nem volt végleg eldöntve, vajjon Olaszország ezen rendszert következetesen keresztül vigye, avagy az államtulajdon alapján talán egy más rend-

szerrel tegyen kísérletet. Különösen két javaslat foglalkoztatá az olasz törvényhozást, melyeknek czélja az volt, hogy az államvasutak üzeme magántársulatoknak engedtessek át. Az egyik javaslatot Minghetti és Spaventa ministerek terjeszték elő a kamarának 1874 május 2-án; a másikat ugyanazon alapon 1877 nov. 22-én Depretis minister. Ezen javaslatoknak egyike sem fogadtatott el. 1878-ban a vasuti kérdés tárgyalására és tanulmányozására az említett enquete küldetett ki, azon már irányt adó utasítással, hogy vizsgálja, vajjon mennyiben felelnek meg az Olaszországban addig követett különböző üzleti rendszerek az állam érdekének és mely rendszernek adandó a magánüzleti rendszerek közül az elsőbbség. Az enquetebizottság hat senator, hat képviselő és három a király által kinevezett tagból állott. A bizottság első ülését 1878. augusztus 19-én tartá. Mindenekelőtt egy kérdő-iv szerkesztetett, mely 4000 példányban küldetett szét. Felszólítottak a vasuti igazgatóságok, kereskedelmi kamrák, tekintélyes lapok, a legtekintélyesebb szakférfiak, hogy a kérdésekre feleljenek és egyuttal kijelentetett, hogy mindenki, a ki a bizottság előtt nyilatkozni akar, előtte megjelenhetik. Az enquete ülésezett, Milanoban, Turin, Genua, Savona, Velence, Padua, Vicenza, Verona, Nápoly, Foggia, Bari, Catanzaro, Reggio di Calabria, Messina, Catania, Siracus, Caltanissetta, Girgenti, Palermo, Bologna, Ancona, Livorno, Firenze, Roma, Cagliari, Sassari városokban.

Az enquete kiindul a vasutüzlet gazdasági természetének vizsgálatából.

Nem ismeri el azon nézetet, mintha a vasutüzlet az állam funkcióihoz tartozik, (Cotesta idea non é vera nella scienza, non é vera nella pratico, Relazio 111 l.) Ezen felfogás az állam eszméjének hibás formulázásából származik; tartalmában socialistikus irányu és következményeiben oda vezetne, hogy az elavult absolutismus elpálastolva ismét felelesztessék. Erre az álláspontra a bizottság egyáltalán nem akart helyezkedni és szűkebben formulázván a kérdést, csak annak vizsgálatába bocsátkozott, milyen természetű maga a vasuti üzlet.

A vasuti üzlet számtalan gazdasági tényből áll, melyek részint ipari, részint kereskedelmi jelleggel bírnak. Vasuti szállítással foglalkozni annyit tesz, mint valóságos üzletet vinni, akár gazdasági, akár jogi szempontból tekintjük a dolgot. Ezen üzlet

monopolszerű természettel bír, azonban e monopól nem oly szoros, nem oly kizárólagos, mint azt képzelik. A közönséges utak, folyók, csatornák, lóvonatu vaspályák zavarják eme monopoliumot; hozzájárulnak még a versenyző vasuti vonalok valamint azon körülmény, hogy a vasutak versenye azon irányt is követheti, hogy különböző termelési vagy fogyasztási helyeket keresnek fel. Minthogy mindamellett a vasuti üzlet sok tekintetben és számos irányban monopolszerű természetét megtartja, ez arra indított, hogy a vasutak az állam felügyeletének alárendeltettek. A vasut az üzletet csak akkor kezdheti meg, ha az állam arra engedélyt ad és csak azon feltételek alatt folytathatja, melyeket az állam megállapított. Az állam szabályozza az összes nagy társadalmi, politikai, gazdasági és erkölcsi intézményeket; ezekhez pedig a vasut is tartozik, mely egész közgazdasági, politikai, társadalmi sőt még erkölcsi életünkben érvényesíti befolyását. Az állam törvényei, felügyelő közegei által érvényt szerezhet ama magasabb érdekeknek, melyek a vasuti üzlet által érintetnek. Azon cél, mely az állam által ez irányban elérendő nem követeli, hogy a vasutak az állam által kezeltessenek, annál kevésbé, minthogy ennek igen sok hátránya van.

A vasutak állami kezelésének hívei leginkább azon reményt táplálják, hogy az állam a tariffákat leszállítani fogja, esetleg megelégedvén az üzleti költségek megtérítésével, míg a befektetett tőke fejében nem fog semmit sem számítani. Hogy ezen érv nem megdönthetlen, nem szorul bizonyításra. A mi mindenekelőtt az önköltségeket illeti, ugy sem elméletileg, sem gyakorlatilag nem állítható az, hogy az állami kezelés olcsóbb; vannak oly esetek is, de vannak evvel ellenkező esetek is. Ennyit mindenesetre meg kell engedni, habár a bizottság azon állítását, mintha az állami kezelés mindenütt drágább volna, el nem fogadjuk. A költségek összehasonlítására a következő adatok szolgálnak.

A belga állami vasutak főbb üzleti eredményei a következők:

	kilométer	nyers bevétel	üzlet költség	az üzleti korffinis (üzleti költségek arány-bevételhez)
1874	1619	L. 73.783,794	50.417,478	68%
1875	1966	89.124,045	58.987,022	66%
Az Alta-Italia társulat hálózatán pedig:				
1874	3102	88.890,178	49.324,543	55%
1875	3301	92.378,536	51.323,404	55%

A belga állami vasutakon tehát az üzleti költség 1874-ben 13, 1875-ben 11%-al magasabb volt, mint az olasz vasuton. Igaz ugyan, hogy a belga vasutakon a tarifa alacsonyabb, de Belgiumban a direkt vonatoknál a vasuti adó 25%, Olaszországban mintegy 45%; a katonák Belgiumban 50%-ig leengedést élveznek, Olaszországban 78%-ot, Belgiumban 100 utas közül 30 utazik olcsóbb díj mellett, Olaszországban 43. Az áruknál pedig a viteldíjak meglehetősen egyenlők. Megjegyzendő továbbá, hogy Olaszországban a különbözeti díjak igen tág alkalmazást nyertek, hogy vannak számos különleges díjszabályzatok. Másrészt pedig tekintetbe kell venni, hogy Belgiumban nem oly nagy a küzdelem a vizek ellenében, mi Olaszországban igen sok költséget okoz. Olaszországban sokkal drágábban szerzi a vasut a köszenet és vasat; az Alta-Italia az 1874—75-diki években a köszenet átlag 36.09 lírával fizette a tonnát, a belga vasutak körülbelül ugyanoly köszenet 15.95 lírával. Ha az Alta-Italia ily áron szerezhette volna be a köszenet, 5.422,126 lírát takaríthatott volna meg. Ugyanazt az eredményt találjuk a vasnál; az olasz Alta-Italia a vasat tonnánként 168 lírával fizette, a belga vasutak 112-vel; ezen tételnél a belga aczél mellett az illető vasut 1.120,000 lírát takaríthatott volna meg. Már ezen két tényező 48%-al emelé az Alta-Italia kiadásait. Végre nem szabad elfelejteni, hogy a belga vasutak igen élénk forgalommal bíró vonalakat kezelnek, melyek kilométerként 45,446 líra nyers bevételt adtak míg az Alta-Italián a forgalom sokkal kisebb és csak 28,200 lírányi nyers bevételt adott 1874—75-ig.

Hogy az állami vasutak egyáltalában kedvezőtlenebb eredményeket adnak a költségek tekintetéből, arra még a következő adatok is felhozhatnak: Tekintve 1876-ban az üzleti költség aránya a nyers bevételhez

	az állam vasutakon	a magánvasutakon
Németországban	59	53
Ausztria-Magyarországban . . .	76	50
Belgiumban.	63	59
Dániában	71	55
Norvégiában	74	63
Svédországban	63	57

Összesen pedig tesz átlagban az üzleti költség a nyers bevétel arányában a magánvasutaknál 32%-ot, az államvasutaknál 61%-ot.

Ezen adatok alapján mondá is az 1878-ban Franciaországban kiküldött bizottság előadója : „L'étude comparée de ces deux exploitations, les tableaux qui vous en donnent les résultats prouvent que partout, aussi bien en Italie qu'en Allemagne, en Autriche-Hongrie qu'en Belgique, l'exploitation par l'État a toujours été plus coûteuse.“

Ha az állami kezelés e szerint nem biztosítja az üzleti költségek csökkenését, úgy alig van kilátás arra, hogy az állami vasuti rendszer mellett a díjak alacsonyabbak lesznek. A mennyiben arra utálnak, hogy az állam inkább lesz hajlandó valamely új irány, vagy valamely cikk érdekében ideiglenesen áldozatokat hozni, úgy a bizottság véleménye szerint a társulat is mindannyiszor fogja tenni, a mennyiben kilátás van arra, hogy a forgalom emelkedésével veszteségét behozhatja. Nem igaz, hogy a társulatok nem érdeklődnek a kereskedelem és egyáltalán a közgazdaság fölvirágzása mellett; hiszen ha elég hosszú időre engedélyeztetnek, maradandó érdekek a közgazdaság érdekével összeesik. Tényleg történt, hogy p. az Alta Italia, midőn a piemonti vasutat az államtól átvette, a viteldíjakat leszállította.

Vannak azonban egyéb okok, melyek a bizottság nézete szerint csökkentik ama reményt, hogy az állami vasuti rendszer mellett a viteldíjak alacsonyabbak lesznek. Ezekhez tartozik a közönségnek napról napra megújuló kívánalma nagyobb kényelem, nagyobb gyorsaság, gyakoribb vonatok, kényelmesebb pályaudvarok, új állomások után, mely kívánalmaknak az állam és különösen a parlamentáris kormányok nehezebben fognak ellent állhatni. Vidékek, melyekben még a közönséges omnibus vonatok nem fizetődnek, egyenes összeköttetéseket kívának, holott már most is számos ilyen direkt vonal van, mely minimális forgalmat mutat fel. Így 1878-ban volt az Ancona-Pescarai vonaton, naponta egy negyed utazó az I. osztályon, egy utazó a II. osztályon és mintegy három negyed utazó a III. osztályon. Jelenleg a társulat és az állam közti megállapításon alapszik minden újítás; az állam képviseli a közérdeket, a társulat a magánérdeket; az állam vasuti rendszer mellett a közönség jelszava lesz: sokat követelni és keveset fizetni (voghono avere di piu e pagare di meno, Relazione 120. l.). Ez által a költségek egy része könnyen átháríthatnak a vasutat nem használó közönségre.

Egyesek attól várják a viteldíjak leszállítását, hogy az állam csak az üzleti költségeket téríttetné meg magának. És ki fizesse

ama roppant összeget, melyet a vasutakba befektetett tőke kamatozása, törlesztése követel. Talán az adózók? Ezt a bizottság egyenesen visszutasítja, és pedig egyfelől azért, mivel Olaszországban az adóteher már amugy is majdnem elviselhetlen, de másfelől azért is, mivel ezen áthárítás az osztó igazság elvének nem felelne meg. Ha az állam a közgazdasági viszonyokat javítani akarja, ám rendezze, szállítsa le az adókat, de az adóknak ily célra való felemelése aligha hozna jó eredményt. A viteldijak akképeni megállapítása, hogy azok csak az üzleti költséget térítsék vissza, csak akkor lehetséges, ha a tőke már törlesztve van: akkor a viteldijak alacsonyabbak lesznek akár legyen a vasut az államé, akár társulatoké. Ha pedig az állam a tőke kamatozását és törlesztését magára akarja venni, akkor a magántársulatok is azonnal leszállíthatnák a viteldijakat. Ezen kérdés tehát nem függ össze a kezelés kérdésével: az tisztán pénzügyi kérdés.

A bizottság az államvasuti rendszer mellett felhozott azon leg-erősebb és legfontosabb érvek ellen, hogy az államnak kell kezébe a vasutakat, és pedig gazdaság- és kereskedelem-politikai okokból, küzd azon ellenérvvel, hogy egy versenyképtelen áru versenyét ily rendszabályok által, azaz a szállítási díjak lenyomása által nem szabad előmozdítani. Félő különösen, hogy a protectionisták kezében eszközzé válhatik arra, hogy a külföldi verseny még inkább nehezíttessék és hogy a védelem, mely vámtarifák és kereskedelmi szerződésekkel nem volt elérhető, a viteldij szabályzat által biztossíttassék. A viteldijak szabályozása által a termelési viszonyok megzavartatnának, mesterséges impulzus adatnék itt, mesterséges akadályok emeltetnének ott és a gazdasági viszonyok szabályos fejlődése lehetetlenné válnék; különben megengedhetőnek tartja a bizottság, hogy a vámtárfaharczban az államnak jogában legyen, a viteldijakat megváltoztatni.

Mindezek következtében nem látszik valószínűnek, hogy a viteldijak az állam által alacsonyabban fognak megállapíttatni, mint a magántársulatoknál. Külömben mit mutatnak a tények? Itt először meg kell emlékezni a több állam által az újabb időben behozott szállítási adóról. Nem tekintve azt, hogy ezen adó kedvezőtlenül hat egyes termelési ágakra, eltekintve attól, hogy a mállhadarabok, a vasuti jegy után szedett bélyegadó, különösen a szegényeket sújtja, a szállítási adó a behozatalát követő első 5 évben 73 millió-

val drágította a szállítványokat. Továbbá említették azon körülmény, hogy az állam számos esetben a vasuti társulatok által kért leszállítását a viteldijaknak nem engedte meg, félvén, hogy ez által a kamatbiztosíték terhe emelkedhetnék. Ezeknek valamint annak tekintetbe vétele után, hogy az állam pénzügyi helyzete még igen nyomasztó, hogy még igen sok közintézet lesz felállítandó, a viteldijak leszállítását nem meri remélni. Sőt inkább arra a körülményre figyelmeztet, hogy az állam a viteldijakat is adóknak fogná tekinteni, a melyeket szükség esetében fel lehet emelni, a nélkül hogy ez nagy elégtelenséget szülne. Sőt vannak írók, kik egyenesen ez elméletet hirdetik. (A félelem, miszerint esetleg nagy pénzügyi szükség idején a viteldijak emeltethetnének, épúgy mintha csak adók volnának, nem egészen jogosulatlan.)

Mindezekből az következik, hogy mind a két végtől távol kell maradni; nem szabad a viteldijakat a lehetőnél alacsonyabban megállapítani és a deficitet az adózó polgárookra áthárítani, ép oly kevésbé, a mint hogy nem szabad az állami deficitet az utazó polgárookra és a vasuti szállítványokra áthárítani.

Egy másik nagy aggály, mely az államvasuti rendszer ellen felmerül, az állam illetőleg a kormány kezében ekkéntj összefoglalt roppant hatalom, a teendők felhalmozódása, az állam és a polgárok közti viszonyok megzavarása, az egész gazdasági élet befolyásolása az állam által, a parlamentáris kontrol megnehezítése s. a t. Lássuk e pontokat, legalább röviden, egyenként.

A vasuti ipar illetőleg vállalat roppant terjedelménél fogva ezen foglalkozás számtalan ponton érintkezik az emberekkel és az érdekekkel. A viteldijak szabályozása által a kormány kedvezhet és sujthat, jutalmazhat és büntethet bizonyos helyeket és bizonyos foglalkozásokat, mindig a kincstár vagy a polgárok kárára. Szerződéseket köthet kedvelt egyénnel; műhelyeket állíthatott, hol tetszik; a vonatok számában és gyorsaságában, az érkezés és indulás időpontjának megállapítása által jutalmakat és büntetéseket oszthat. A hivatalnokok kinevezése vagy ki nem nevezése, áthelyezése, büntetése, előmozdítása által roppant hatalmát éreztetheti. De evvel együtt emelkedik a kormány felelőssége; feladatai szaporodnak és bonyolódnak és a kormányok jó összeállítása nehezebbé válik.

Az olasz vasutaknál 54000-nél több hivatalnok van alkalmazva; ezek a többi hivatalnokokkal együtt egy 120000 főre menő

osztályt képeznek, mely az egész országban el van osztva és a közügyekre jelentékeny befolyást gyakorol. Ezek mind választók; képzeljük mármost ama nagy sereg embert, mely a kormány által akár mily kis állásra akar kineveztetni; 1879-ben az Alta-Italia pályázatot hirdetett 120 állásra; jelentkezett 2731. Ezek az ország egyik végéből jönnek a másik felé, költségeket tesznek, alávetik magukat a vizsgának és végre a 2731-ből 120 oly szerencsés, hogy kineveztetik. Nem kell-e egy kedvezőtlen visszahatástól tartani, ha ezen hivatalt áhotozó, többnyire fél műveltségű, elégtelen tömeg kormányváltozásoktól remélvén szerencsésjét, mint türelmetlen politikai tényező a választásoknál fog kezdeni érvényesülni; mert ne felejtjük, hogy már most is minden jelölt, ki akár mily kis állomás után vágyodik, befolyásos politikai férfiaktól mutat fel ajánló leveleket. Helyes-e, kérdi a bizottság, hogy ezen aspirációkat mind az állam ellen uszítsuk? Nem veszélyeztetheti ez a politikai szabadság egészséges fejlődését?

A kormány és az állam tulságos beavatkozást nyer a közgazdasági ügyekbe. Az állam lesz a legnagyobb szállító, a legnagyobb gyáros. Csak a három nagyobb vasuti társulat műhelyeiben 9000 munkás dolgozik. Az állam kőszénbányákat és vasszénbányákat fog szerezni és ki fog terjeszkedni mindazon iparágakra, melyek a vasuti üzlettel összefüggésben állanak. Az állam tetszés szerint fogja megállapítani a munkabéreket; a magán vállalkozók kénytelenek őt követni, pedig helyzetök nagyon különböző; a kormány alatt állanak az adózók és ezek fizetnek: a vállalkozó felett meg áll egy kormány, mely őt adóztatja. És az állam könnyen fog azon helyzetbe jönni, hogy a béreket emelni kell. A munkások tudják, hogy az állam egyhamar el nem bocsáthatja őket, mert fél, hogy strikeolnak és az állammal szemben a strike mindjárt a zavargás alakját veszi fel; attól is fél a kormány, hogy popularitását elvesztheti. Ez következménye annak, ha az állam vállalkozó és egyuttal az, ki az igazságot szolgáltatja, fél és bíró egy személyben. A bizottság ezen körülménynek igen nagy jelentőséget tulajdonít, különösen tekintettel azon ellenséges állásra, melyet a munkások mindinkább az újabbkori állammal szemben elfoglalnak.

Az állam továbbá, nem lenne többé a termelők és fogyasztók érdekeinek részrehajlatlan megbírálója, minthogy maga is termelő és talán a legnagyobb; minthogy továbbá legkevésbé alkalmas az ipar haladását gyorsan követni, a protekcióban fogja keresni az üd-

vét. Az állam erre még az iparosok által buzdíttatni fog és így többé nem lesz védője a munkának és tőkének, a szabadságnak és a szabadintézményeknek.

Ha az állam arra vállalkozik, mi tulajdonképen a polgárok működési köréhez tartozik, az egyéni tevékenység mezejét megszorítja, és ez által tényleg megcsönkítja a szabadságjogokat és a független polgárok számát csökkenti: káros ez azért is, mivel most a független és vállalkozó egyének helyébe hivatalnokok lépnek, melyeknek fő kötelességük az engedelmesség a kormány irányában. És a mi e hivatalnokokat illeti, ezek a bizottság nézete szerint, nem lesznek alkalmasak ily vállalatokra. Az állami burokrácia a közérdek szempontjából van összeállítva és egész szervezeténél fogva alkalmatlan arra, hogy a kereskedelmi vállalat igényeinek megfeleljen. A formaságok, a burokratikus fokozatok, a központosítás, az ellenőrzés, okozzák, hogy a közigazgatás lassu, bilincsekbe verve, személyes kezdeményezés és felelőség nélkül. A közigazgatás ezen természeté érezteti magát a szerződések megkötésénél; a huzavona, mely a munkálatok vagy szállítmányok átvétele, az összeg kifizetése körül előfordúl, okozza, hogy az államnak rendszeren 15—20%-al drágábban számítanak fel mindent, mint magántársulatoknál. Ezt okozza a sok ellenőrzés, a sok sablon. De különben sem fognak az állami közegek az üzletnek jól megfelelni: az anciennitás nem vezet a legjobb közegek kiválasztására; a hivatalnokoknak adott privilegium fizetések lefoglalására nézve növeli bennök a rendetlenséget, elfojtja a felelőségi érzetet. A szabályzatok hatása alatt lassan fognak dolgozni, a mi mind ellenkezik az üzleti vállalatok természetével. Az állami hivatalnok a mellett kevesebb fizetést huz, kevésbé szigoruan büntettetik és így tényleg kevesebbet tesz. Az állami üzlet mellett tehát több hivatalnokra van szükség. Midőn az Alta Italia az állam kezébe átment, rövid idő alatt a buzgalom, a fegyelem a pontosság ezen különben igen jól választott hivatalnoki karban csökkent és avval együtt rosszabbult a szolgálat is. A hol az állam valamely üzletet átvesz, rendszeren azonnal szaporítandó a hivatalnokok száma. Így történt ez különösen Belgiumban; Angliában a távirda átvételénél, szintén szaporították a hivatalnokok. Olaszországban a kormány nyilatkozata szerint hemzsegnek a hivatalok hivatalnoktól, a kik nagyon keveset dolgoznak.

De nemcsak az állam, hanem egyetlen egy társulat sem volna

képes — a bizottság véleménye szerint — egy ma holnap 10000 kilométerre terjedő hálózatot jól igazgatni. Az államnál azonban még a fent említett körülmények is hozzájárulnak. Az állami kezelés nehezítették még azon körülmény által, hogy az alkotmányos formákhoz kell alkalmazkodni. E szerint a hálózat feltétlenül alárendelendő egy miniszteriumnak, melynek felelős vezetése mától holnapra változik. És milyen a parlamentnek az ellenőrzése? lehet-e remélni, hogy a napról napra szaporodó munkája mellett, az ellenőrzési tisztjét kellően fogja teljesíthetni, midőn már jelenleg is az összes szárazföldi államokban a tapasztalat azt mutatja, hogy a parlamentek annál kevésbé felelhetnek meg feladatuknak, mentől több munkával terheltetnek, mentől különbözök a reá bizott teendők és mentől inkább térnek el ezek a tulajdonképeni politikai feladatoktól. Már pedig a vasutak állami kezelése mellett a parlamentnek igen sok időt és munkát kell szentelni mindenféle jelentéseknek, vitáknak, kérelmeknek, ezen közigazgatási ág iránti felszólalásoknak, mely tisztán ipari természetű és az állam tulajdonképeni feladataitól nagyon is eltér. Egy néhány adat mutatja, mikép gyakoroltatik a parlament ellenőrzése. A régi sardiniai államban az 1855. és 56-diki zárszámadás 1863. július 24-én tárgyalatott és elfogadtatott; az 1857-diki zárszámadás 1864. január 26. és 27-diki ülésben; 1871-ben, a május 5-diki ülésben, 11 napi vita után elfogadtattak az 1862., 63., 64., 65., 66., 67. és 68-ra vonatkozó zárszámadások. Az 1875. november 29. és december 4-diki ülésekben megvitattattak és elfogadtattak az 1872-diki zárszámadások; az 1877. márczius 14-diki ülésben az 1874. zárszámadások vizsgáltattak meg. Még nem vizsgáltattak meg az 1875, 1876, 1877, 1878. és 1879-diki zárszámadások, bár az első 1876. december 4-dikén nyújtatott be, az utolsó 1880. november 15-én. A parlament tényleges ellenőrzése tehát igen csekély jelentőséggel bír. Ezen segíteni talán egy külön közeg felállításával vélhetnek, de akkor a parlament megfosztja magát egy közigazgatási ág ellenőrzésétől, mely Olaszországban évenként mintegy 300 milliónyi bugettel bír, Franciaországban 2 milliárdnyi — mint azt ujabban Say kimutatja.

A parlamenti ellenőrzés nehézsége és problematikus természetében is mutatkozik különben, hogy az illető vasuti igazgatóságok igen gyakran kötnek meg szerződéseket, még mielőtt a munkálatok a parlament által megszavaztattak.

Itt mindjárt egy másik fontos körülményről kell megemlékezni, arról tudnillik, hogy az állami vasuti rendszer mellett majdnem lehetetlennek látszik egy némileg reális alapokon nyugvó költségvetési előirányzatnak felállítása. A vasut egy kereskedelmi vállalat, melynek bevételei, melynek kiadásai nagy ingadozásokat mutatnak; hadd emelkedjék vagy csökkenjen a vas vagy kőszén ára egynehány százalékkal, és a mi az előirányzat szerint nyereség volt átváltozik veszteségé vagy megfordítva. Az uzem nem szenvedhet csak azért hogy a költségvetés megtartassék. És hogy mi ennek következménye ezt Le Hardy de Beaulieu, a belga képviselőház másodelnöke, a közmunka és közlekedési miniszterium költségvetéséről irt jelentésében következőképen fejezi ki : A közlekedési miniszterium kezelése alatt kereskedelmi vállalatok állanak, melyeknek eredményei, mint az ár és az apály változnak, de melyeket nem lehet előrelátni, melyek függetlenek a miniszter és a közigazgatás akaratjától, működésétől, előrelátásától. Ezt minden év tapasztalata újból bizonyítja. A kiadások változása és a bevételek bizonytalansága pedig minduntalan az állami budget egyensúlyait megzavarhatják, mely egyensulynak minden jól kormányzott államban meg kell lennie. Itt azonban majdnem a teljes lehetetlenséggel állunk szemben és a kamrák nem tehetnek egyebet, minthogy annak törvényszerűségét konstatálják. A vasuti költségvetés tételei nagyon rugékonyak és igen gyakran túllépetnek.

Ezek a bizottság által különösen hangsúlyozott részei a kérdésnek. Azonkívül kiterjed a kérdés hadügyi oldalára, melylyel azonban itt nem foglalkozunk.

Mindezek alapján a bizottság a vasutak állami kezelését nem tartja czélszerűnek. Fél ama nagy hatalomtól, mely a miniszterium kezében volna és mely nem mindig a közügy érdekében használtatnék fel. A helyzet már amugy is igen kedvezőtlen ; a központi kormány hatalma nőttön nő ; a protekció és nepotismus mind arczátlanabb alakban lépnek föl ; a politikai igazság megnépteljesített, a közigazgatás alkalmatlan emberekre bízatik, a kik azonban hivatkoznak hatalmas protektorokra, és azért jutalmaztatnak, kitüntettetnek, nem helyeztetnek át, nem büntettetnek. Ez a jobb elemekben elfojtja a buzgalmat. A politika befolyásolja a közigazgatást, a politikát a közigazgatás és egyik megrontja a másikat. Oly parlamentekben, hol nem nagy küzdelmek folynak, hanem hol érdekért harczol-

nak, és gyakran csak személyes érdekért, ott veszélyes volna új nagy érdekcsoportokat a politikai és parlamenti arenába bevonni. Ha a kormány hatalmát nagyobbítjuk, akkor talán megóvhatjuk a szabadság külső formáit, de a lényegét minden esetre veszélyeztetjük.

A bizottság egyhangulag a következő votumában állapotodott meg : czélszerűbb, miszerint az olasz vasutak üzeme a magánvállalkozásnak engedtessek át. Minthogy pedig a vasuti hálózat jelentékeny része máris az állam tulajdonát képezi, kívánatos, miszerint az állam az üzemről lemondjon és azt a magánvállalkozásnak engedje át. A bizottság részletes javaslatai a következők : A vasutak az állam tulajdonát képezik és pedig minden ingatlanval együtt. A vasut üzeme magánvállalatnak engedtessek át, mely egyuttal az egész forgalmi tőkét, a kocsikat, mozdonyokat beszerzi, illetőleg az államtól átveszi. A társulat terhére esnék az összes üzleti költség, a pálya felügyelet és fenntartása, a forgalmi eszközök, az állomások ingóságainak fenntartása valamint az üzleti és továbbítási költségek. A társulat tartozik egy tartalék alapot összegyűjteni, mely az üzlet kiterjedésének, a szükségessé vált új beszerzések költségeinek fedezésére szolgál. A nyers bevétel, a tartalékalapra szükséges összeg levonása után következőkép osztandó fel : 1. mindenekelőtt fedezendő a társulat üzleti kiadásai és a társulatnak az üzletbe befektetett tőkének megfelelő kamatok és törlesztési hányad ; 2. lehetőleg az állam mint a vasut tulajdonosa, által befektetett tőke után kamat fizettessek. Ezen rész vagy akkép határozható meg, hogy a társulat az államnak bizonyos meghatározott kanont fizet, vagy akkép, hogy az állam a nyers bevétel bizonyos részére tarthat igényt. Hogy az állami költségvetés ezen tétel ingatag volta által ne szenvedjen, esetleg egy bizonyos minimum volna megállapítandó. Ha továbbá a vasut bevételei bizonyos százalékon túl emelkedik, pl. 6%-on túl, az állam a tiszta bevételben is osztozódik. A tarifára vonatkozólag, és ez tulajdonképen az ügy legfontosabb része, a bizottság a következő elveket mondja ki : 3. a szerződésben pontos adatok alapján megállapítandók a normális tarifák valamint a különleges tarifáknál követendő fontosabb elvek ; 4. A társulat saját kezdeményezéséből javasolhatja a tarifák leszállítását a forgalom érdekében és a mi legfontosabb 5. az állam a közérdek szempontjából követelheti, miszerint bizonyos esetekben a viteldijak leszállíttassanak. Ha

a társulat saját veszélyére nem akarná ezen díjleszállítást életbe léptetni, az állam annak keresztülvitelét saját terhére, esetleg javára követelheti. Ez kétségkívül igen fontos intézkedés volna, és ez elv alkalmazása még magánvasuti rendszer mellett lehetségessé tenné a közgazdasági érdekeknek érvényrejuttatását. A szerződés 60 évre volna megkötendő, akkép azonban, hogy az első harmincz év lefolyása után mind a két fél által felmondható.

Az enquete e szerint az állam vasuti rendszert egyesén vizsgálja. Megjegyzendő azonban, hogy ez jó részben elméleti okoskodások alapján történt és bár az enquete munkálatai ezen jelszót viselik: „Dai fatti trarre il vero“ még sem fektet a tapasztalatra nagy súlyt, mivel a különböző rendszerek sokkal rövidebb idő óta léteznek Olaszországban a gyakorlatban és sokkal gyakrabban történetek rendszerváltozások, semhogy a tett tapasztalatokból megbízható következtetést vonni lehetne. Sőt a bizottság bevallja, hogy az állami vasutak Olaszországban eléggé jól működnek, és hogy a piemonti vasutak annak idején a vasuti igazgatás mintakéjét szolgáltatták.

Senki sem tagadhatja, hogy az enquete által felhozott aggályok komolyak, hogy azok összefüggnek társadalmi és politikai életünkkel és hogy veszélyeket jeleznek, melyeknek politikai intézményeinket kitenni nem szabad. Kétséget nem szenved, hogy a magánvasuti rendszer még nagyon is javítható, tökélyesbithető. Az enquete által javasolt azon intézkedés, miszerint az állam nagy gazdaságpolitikai célok érdekében a viteldíjak leszállítását követelheti, ha az abból származó kockázatot magára veszi, teljesen az állam kezébe adja a tarifapolitikát és a magánvasutak ellen felhozott legfontosabb érv jelentőségét nagyon leszállítaná. Másrészt egy kérdés minden esetre már az engedélyokmányok által el van intézve, t. i. az, hogy az állam 90 év után a vasutak birtokába fog jutni. De az állam megint eladhatja vagy bérbeadhatja. A bérbeadásra nézve érdekes, hogy 1836-ban Deák Ferencz egyik beszédjében már arról szól, hogy ha az állam birná a vasutakat, esetleg bérbe adhatná. De ez a jövő dolga. A mi a jelent illeti, ugy részemről az itt felhozott ellenvetéseket teljesen appreciálom, de azok engemet vissza nem riasztanak. Minthogy ez alkalommal az idő rövidsége miatt azok részletes tárgyalásába már nem bocsátkozhatom, legyen szabad, csak röviden a következőket megjegyezni:

A vasuti rendszerek között egynek sincs oly nagy jelen-

tősége, mint a tisztán magánvasuti és a tisztán állami rendszernek. Mindeddig a magánvasuti rendszer az uralkodó, az állami rendszer csak kivételesen talált alkalmazást. Így áll a dolog a gyakorlatban. De az elmélet egyre hangosabban és gyakrabban szólalt fel az állami rendszer mellett. Tudjuk az okokat, melyek miatt történt, és felesleges volna, azoknak előadásába bocsátkozni. Tény az, hogy a tudomány legkitünőbb képviselői az államvasuti rendszer mellett foglaltak állást. Ezen áramlat még erősítettett azon eredmények által, melyeket az Angliában 1872-ben összehívott enquete földerített. Ok-talan verseny, szűkkebltű önérdék mezejévé váltak a vasutak és számos tény által be lett bizonyítva, hogy a létező szervezet a közgazdasági érdekeknek meg nem felel. Első rangu szakférfiak, különösen Tyler, továbbá Brandon Arnold, Patterson az állami vasut rendszert pártolták; a Westminster, a Fortnightly Review, a világ legtekintélyesebb közgazdasági lapja, az Economist, sőt a Times hoztak az állami rendszert favorizáló cikkeket. Különösen ezen körülmények alapos tanulmányozása vitte Németországban is a tudományt és közvéleményt arra, hogy az állami vasuti rendszernek adják az elsőbbséget. Mellette szólott a vasuti üzletnek monopoliumszerű természete, a vasutaknak nagy fontossága a kereskedelmi politika terén, melynek szabályozása az állam által veszélyeztetve van, ha az államnak vám- vagy egyéb gazdasági politikája szállítási díjakkal ellensúlyozható. Mellette szólott a vasutaknak gyakran hazafiatlan eljárása, mire különösen Franciaországban utaltak; a komplikált tarifa, egyes vasutakon az utazók életének veszélyeztetése, a társulatok által birt nagy hatalom, mely gyakran a parlamenti termekben is kifejezésre jutott, különösen Angliában és Amerikában, mely utóbbi országban egyes társulatok, még az állami hatalommal is képesek szembe szállani. Azon okoskodás, hogy az állam rosszul gazdálkodik, nem alkalmas üzleti vállalatok vezetésére, különösen két okból nem áll; először azért, mivel a vasuti üzlet nem spekulatív természetű, hanem inkább rendes szolgálattevésből áll és így funkciója nagyon hasonlít a közönséges közigazgatási teendőkhez, másodszor mivel ily nagy vállalatok mint rendesen a vasutak szoktak lenni, társulatok kezében is okvetetlenül burokratice szerveztetnek, tehát mindaz, mi az állami hivatalnokok ellen felhozatik, ép úgy vonatkozik ily nagy részvénytársulatok hivatalnokaira; mivel ezek is a

felelősség csökkentésére szabályokhoz alkalmazkodni kénytelenek, itt is hiányzik tehát az egyéni kezdeményezés, itt is hiányzik a közvetlen érdeklődés és így a kiváló nagy buzgalom, melyet valaki saját üzletében érvényesít. A magánvasuti rendszer mellett igen sok kinövés is tapasztaltatott; mindenekelőtt már az építésnél, különösen ha általános bérlet szerint történt; a kamatbiztosítással ellátott vállalatoknál az egész kockázat átháríttatik az államra, anélkül, hogy az a vasutat nagy közgazdasági érdekek érvényesítésénél felhasználhatná. A magántársulati közegek ellenőrzése gyakran illuzorius, mivel a részvényesek a föld kerektségén elvannak szórva. Ennek legjobb példáját szolgáltatja Amerika, hol a vasutak többnyire európai tőkével épültek; minthogy pedig a részvényesek a tengeren innén vannak, egyes igazgatók önkényüleg rendelkeznek hatalmas hálózatok felett, melyek 40—50,000 kilométerre terjednek.

Joggal hangoztatott, hogy az állam minthogy nyereséget nem keres, olcsóbban állapíthatja meg a viteldijakat, semmi esetre sincs ok feltenni, hogy a viteldijakat emelni kénytelen volna. Az állam egyenletesebben fogja a hálózatot kiépíteni, míg társulatok csak ott fognak építeni, hol már közeli jövőben lehet jövedelmezőségre számítani. Egyéb pontokra is kiterjesztették az összehasonlítást és amnyit mindenesetre bátran lehet mondani, hogy nincsen oly pont, melyekben a magánvasutak határozott előnyben vannak; de az államvasuti rendszernek van egy pozitív előnye, t. i. az, hogy jóformán csak mint állami vasut teheti az állam e forgalmi eszközt a közgazdasági politika hatalmas eszközévé.

A mi a kormány által a vasutak államosításával megszerzett nagyobb hatalmát illeti, ugy ez bizonyos mértékben igaz. Azonban szem előtt kell tartani azt, hogy ezen hatalom nem növekedik intenzíve ugyanazon arányban, a mint annak eszközei extenzíve szaporodnak. A kormány továbbá mindig a parlament ellenőrzése alatt áll és a parlament ezen ellenőrzési jogát az állami rendszer mellett is legalább ép oly jól teljesítheti, mint a kamatbiztosítékot élvező társulatok rendszere mellett szükségelt ellenőrzést. Végre figyelemzetendő arra, hogy még mindig jobb, ha az államhatalom erős, mintha nagy magántársulatok mint társadalmi és politikai hatalmak kezdenek szerepelni és azon helyzetben hozzák az államot, mint p. Amerikában, hol a társulatok megveszik az államot — ha

az állam nem fogja megvenni a társulatokat és a hol egyletek keletkeztek és nagy agitációt fejtenek ki a vasuti bajok leküzdésére.

Egyáltalában azt hisszük, hogy az olasz bizottság tulságos feketén látja a dolgokat. A kormány felelőssége, a nyilvánosság is biztosítékokat szolgáltatnak a felhozott politikai veszélyek ellenében. Az államnak tevékenysége a gazdasági téren, a vállalkozás terén sem olyan veszélyes. Hiszen az államnak most is vannak állami jószágai, vannak erdei, bányái anélkül, hogy a gazdasági erők szabad működését zavarná. Pedig ép az erdők és bányák stb. könnyebben engedhetők át a magán tevékenységnek, mint nyilvános utak, melyeken a nagy forgalom mozog, és melyekre az államnak ép úgy van szüksége, mint akár az emberi testnek az ereire.

Tény az is, hogy az államvasuti rendszer sehol annyi kinövést nem mutatott eddig, ellene sehol oly súlyos vádak nem emeltettek, mint a magánvasuti rendszer ellen. Azon állam, mely régóta államvasutakkal bír és mely újabb nagy rendszabályokkal iparkodik államvasuti hálózat kiterjesztésére, igen kedvező eredményeket mutat fel. Poroszországban az állam mintegy 15000 kilométernyi vasutat kezel és 1879 óta, mely időpontban a vasutak államosítása kimondatott, igen sok reformot léptetett életbe. Az üzleti és könyvelési rendszerben, a tarifákban igen sok egyszerűsítés tétetett; a menetrendek jobban vágnak össze és a vonatok gyakrabban közlekednek. A személyszállításnál is számos könnyítés tétetett. Különösen a térti jegyek körül; az átmeneti forgalomban eltöröltettek a régi átmeneti díjak; az egyenesen közelekedő vonatok száma szaporított. Sok tarifatétel leszállított; a szállítási határidők rövidítették: egy központi fölvilágosítási iroda és egy kocsi-raktár állítottak fel. De a szervezetben egyéb fontos intézkedések történtek a hálózat decentralizációjára. Az egész hálózat 7 igazgatóságnak van alárendelve, melyek hálózata 1100—2500 kilométerre terjed. Az igazgatóságokon kívül felállítottak a vidéken üzleti hivatalok a vidéki érdekek előmozdítására; továbbá behozattak a rendszeres konferenciák, melyeket a vasuti igazgatási testületek az illető vidékek gazdasági önkormányzati testületeivel tartanak meg stb. A február hóban a porosz Landtagban a vasutügy felett folytatott vitánál ugyan több panasz is emeltetett, de egészben véve az államvasuti rendszer nem talált ellenzőkre.

Tartsuk szem előtt, hogy vannak kérdések, melyeket csak a

konkrét viszonyok szemeltartásával lehet megoldani, ilyenek a gazdasági kérdések; ilyen tehát a vasuti kérdés is. És milyen e tekintetben a mi helyzetünk? Európa közepében élve, még egyelőre hosszú éveken át nyersterményeinkre mint főaktív czikkeinkre utalva, vasutaink kiváló közgazdasági jelentőséggel bírnak; azoknak felhasználása nyersterményeink értékesítésénél reánk nézve életkérdés. Vasuti társulataink azonban idegen tőkések szolgálatában állanak, nem a mi, hanem a külföld tulajdonát képezik. Hozzájárul, hogy mi a kamatbiztosítási rendszerek közül nem épen a legjobbat választottuk, és hogy mi viseljük majdnem az egész pénzügyi terhet, melyek vasutaink okoznak. Ebből azt következtetem, hogy nálunk a vasutaknak összefoglalása az állam kezében különösen ott szükséges, hol fontos forgalmi vonalokkal állunk szemben, valamint ott, hol az által pénzügyi helyzetünket javíthatjuk.

Ne felejtjük továbbá el azt, hogy a vasuti kérdések mai nap és különösen kontinentális államoknál nemzetközi kérdések. Ha Németország összevásárolja a vasutakat és azokat ellenünk a gazdasági harcban fegyverül használja föl, akkor mi kénytelenek vagyunk, ugyanazt tenni. Hiszen a vasutak unius membra corporis-száznak az egyes államokat és ha oda kint a vasutak segítségével protegálják a maguk termelőit, mi sem tehetünk ennél egyebet.

Azonban a mellett óva kell figyelmeztetni az olasz enquete által nyújtott tanulságokra és bizom még politikai és társadalmi egészségünkbe, hogy a rajzolt bajok nálunk nem fognak bekövetkezni. Másfelől azonban biztosítékokat kell keresni, hogy e bajok be ne következessenek. Nem elég, ha az állami vasuti hálózatot évről évre nagyobbítjuk. Gondoskodjunk arról, hogy az jól legyen szervezve, hogy az csakugyan megfeleljen azon czélnak, melynek érdekében az állami vasutakat kívánjuk. Pedig már is van okunk eziránt panaszkodni, minthogy az állami vasutak igazgatóságának összealkotásánál fájdalom a gazdasági érdekek teljesen kielégítő képviseléről nem lett gondoskodva. Továbbá bizonyos, hogy a hálózat terjedésével a szervezet decentralizálendő. Valószínűleg szükségessé fog válni vidéki bizottságoknak alakítása, hogy az egyes nagyobb vidékek érdekei is kifejezésre jussanak. Szóval, tegyünk meg mindent, hogy állami vasutaink e nevet megérdemeljék, hogy azok nagy

közgazdasági érdekeinknek szolgáljanak, azokat hathatósan előmozdítsák.

Erre szükséges továbbá az, hogy egyáltalában legyen nekünk öntudatos, céltudatos forgalmi politikánk, államvasuti politikánk. Ez pedig szükségkép követeli, ha már egyszer államvasutaink által a forgalmi politikát dominálni akarjuk, ne álljunk meg féluton. Már pedig annyit jelentene az, ha, a mint hirdik, a Duna jobb oldalán Bécs felé vezető vasutvonal nem volna az állam kezében. Hiszen ha ezt a vonalat nem tartjuk az állam kezében, akkor alig van vonal, melyre nézve az szükséges volna. Ennek átengedését hibának tartanók.

Figyelmeztetünk továbbá azon elvre is, mely szerint a kormány bizonyos nagy forgalmi vagy közgazdasági cél érdekében a tarifák leszállítását követelheti saját veszélyére ill. javára. Ezáltal is lehetséges még magánvasuti rendszer mellett is, a tarif ügybe jelentékeny befolyást gyakorolni.

Mindegyik vasuti rendszer követel pénzügyi, gazdasági és politikai biztosítékokat. Azok nélkül a magánvasuti rendszer elfajul, de elfajul az államvasuti rendszer is; ha tehát véleményünk szerint helyzetünkben az államvasuti rendszer mindenestre jobb volna, mint a jelenlegi rendszerünk, ha kívánatosnak tartjuk, hogy az állam ott, hol vagy közgazdasági érdekek vagy a pénzügyi érdek a vasutak megvételét ajánlja, azt meg is tegye, ugy másrészt nem hangsúlyozhatjuk eléggé, hogy ne menjünk valamely elv iránti előszeretetből tovább, mint azt a helyzet gyakorlati megítélése követeli, főleg pedig ne tekintsük a kérdést úgy, mintha az meg volna oldva, ha az állam egyik vasutat a másik után megvásárolja, hanem az állami vasuti rendszert meg kell teremteni, azaz azt akkép kell szervezni, miszerint az ezen rendszerrel fenyegető veszélyek kerültessenek és különösen a parlamentaris élet egészsége és az államháztartásnak rendje és parlamentaris ellenőrzése megóvassék.

DR. FÖLDES BÉLA.

A KATONA KÖTELEZETTSÉG- ÉS HÁBORUVESZÉLY BIZTOSÍTÁS.

STATISZTIKAI TANULMÁNY.

A katonai szolgálat az általános hadkötelezettség folytán az állam polgárai minden rétegére nézve terhessé vált. A háboru mind gyakoribbá kezd válni. Valahányszor megújul, önkénytelenül elő kell nyomulni azon gondolatnak, nincsen-e egy sem társadalmi intézményeink sorában, mely a katona kötelezettségéből kifolyó vesztsést, s a háboru esélyeiből kifolyó csapásokat némileg enyhíthetné?

Az állam mintegy elismeréséül annak, hogy a kik magokat a háboru veszélyének kiteszik, hazafi kötelességet teljesítenek, meghozta az 1880. XXVII. t. cikket, mely a hadi szolgálatra képteleneket hadmentességi díj fizetése alá veti, oly czélből, hogy ezen adóból a hadi szolgálatot teljesítők személyes hátrányai némileg enyhíthessenek. A hadmentességi díj egy részéből külön alap képeztetik, mely a rokkantok sorsának javítására, s az elesettek özvegyeinek és árváinak ellátására lesz fordítandó; a másik része a mozgósítás esetén behívott állandóan szabadságoltak, tartalékosok és honvédek családjainak felsegélésére fordítatik. Az első czélra alap képeztetik, melyhez a birodalom két fele évenként 2 millióval járul, miből Magyarország ujoncz jutaléka arányában 857, 470 frtot fedez.

Az említett törvény alapján a honvédelmi minister f. év febr. 17-éről „a mozgósítás esetében behívott állandóan szabadságoltak, tartalékosok, póttartalékosok, honvédek és egyéb jogosultak gyámol nélküli családjának az 1880 évi XXVII. t. cz. 5. §-a alapján nyújtandó segélyezés módozatáról“ ezim alatt törvényjavaslatot terjesztett be, melyben megszabatik, hogy kiknek van igényök, s miben áll a segélyeztetés. Mint láthatni, a gondoskodás egyenesen azokra szorítkozik, kiknek családjá különben az élet legelső szükségével küzdene.

A mennyiben a hadmentességi díj a honpolgárok azon részére nehezedik, mely a hadkötelezettségben részt nem vehet, mondhatni a társadalom ez uton bizonyos részben a segélyezéshez szintén hozzájárul, hozzájárul továbbá azon részvét által, mely a „Vereskereszt-egylet“ működésében nyer kifejezést. Azonban, ha e hátrányokon alapjában kívánunk segíteni, fel kell vetnünk a kérdést, vajjon az önszegélyző intézmények csoportjában nem találunk-e formát, mely ezen egyesekre háramló vesztsést és háromolható balesetet, illetőleg az ezekből származó hátrányokat megosztaná azokkal, kiket a sors megkímélt. S ha e kérdést felvetjük, első sorban a biztosítási intézmény mutatkozik olyannak, mely ezen társadalmi bajon enyhíteni szintén hivatva van.

Ha ezen gondolat alapján a katonai pálya embereit megfigyelés alá vesszük, úgy fogjuk találni, hogy azok két csoportra oszlanak:

a) olyanokra, kikre nézve a katonáskodás állandó foglalkozás, milyenek a katona tisztek és katonai tisztviselők;

b) olyakra, kik a hadkötelezettség következtében polgári foglalkozások mellett ideiglenesen katonai foglalkozásra is be vannak hívva. Biztosítási szempontból a kettő egészen különböző kategória. Mind kettő ki lévén téve háboru esetén az elesés, a megsérülési esélyeinek, biztosítási szempontból; továbbá

c) mint olyanak tűnnek fel, kik ki vannak téve a háboru baleseteinek, egy kockázatnak, mit a biztosítási művelet egészen más alapon kezel.

Az említett kategoriák közül az első az, melynek a katonai pálya rendes foglalkozása, nálunk régi időktől fogva külön szempont alá esik: miként a tisztviselők rokkantság esetére magok, elhalás és elesés esetére családjok, nyugdíjra tarthatnak igényt. E mellett a Ferencz József alapítvány név alatt működő gondoskodó intézetnél az özvegyek és árvák részére még biztosítást is lehet venni. Mig ellenben a második az, mely általános hadkötelezettség következtében jut a katonai pályához, csak azon esetben számíthat rokkantság esetére maga, behivatás, elesés esetében családja, némi segélyeztetésre, ha különben a társadalom segélyezésére voluának utalva.

Azonban, ha a hadkötelezettek nagy tömegét figyelembe vesszük, lehetetlen azon felismerésre nem jönnünk, hogy a hadkötele-

zettek legnagyobb része a hadi szolgálat évei bekövetkezténél bizonyos anyagi veszteségnek van kitéve. Egyik vesz, mert félbeszakasztja foglalkozását, a másik vesz még az által is, hogy költségesnek van kitéve. S egy háboru esetén mindkettő ki van téve annak, hogy ha megsérül, ha részben vagy egészben munka képtelenné lesz, családjának terhére válik, s kikben a család fenntartóját, elesés vagy rokkantság útján veszítette el, hogy az ily család anyagiilag is sújtva van, felesleges is mondanunk.

Miután a biztosítás a véletlen csapások és veszteségek kárpótlására van hivatva, s miután a katonai szolgálatbani részvét, s különösen a háboru veszély az emberi életet fenyegető véletlen, s mint ilyen, a biztosításnak méltó tárgya : vegyük fel a kérdést, vajjon a biztosítás, mely annyi nevezetes társadalmi kérdés megoldásához hozzájárul, nem fejlett e oda, hogy e baj enyhítéséhez is hozzájáruljon. Ha e kérdésre felelni akarunk, az életbiztosításhoz kell fordulnunk, mint a hová tartozik. Két kérdéssel állunk szemben, a katona-kötelezettség- és háboruveszély-biztosítással, s ha az ezekben rejlő véletlent tekintjük, úgy kell találnunk, hogy bár két különböző kockázat, mindkettő a baleset biztosítás családjához tartozik, mindkettő az életbiztosítás e mellékága elméletén fog valaha megoldatni.

I. A katona-kötelezettség biztosítás.

A katona kötelezettség biztosítás célja : azok részére, kikre a katonai kötelezettség terhe reá nehezedik, a kötelezettség tartamára bizonyos összeget biztosítani.

Az élet biztosítás ezen kiágazása egy még alig ismert kockázat veszélyét kívánja biztosítás alá venni. Ha e kockázat egyéb árnyalataitól el tekintünk is, a dijszámításnak ismernie kell :

a) azon esélyt, mi valószínűséggel bir arra, hogy a gyermek vagy ifju alkalmas lesz-e annak idejében a besoroztatásra vagy sem,

b) azon esélyt, hogy mi valószínűséggel bir az illető arra, hogy a katona kötelezettségi kort eléri,

c) s ha a biztosítást tovább kívánjuk fejteni, ismernünk kell a katonai pálya halandósági viszonyait.

Az elsőre nézve az orvosi statisztika tehetne nyomozásokat,

de még nem kezdte meg. A halandósági viszonyok iránt a halandósági táblázatok tájékozhatnak. A kombinált számítási alap hiányában a biztosítási gyakorlat, a túlélési csoportok, az associációk, a tontinák rendszerét vette fel, melynél fogva bizonyos szám befizetés, s a befizetés azok javára esik, kik a katonai kötelezettség teljesítését megkezdték.

Ha azonban a miveletnek biztosítási formákat kívánunk adni, ismernünk kell a katonai pálya kockázati viszonyait is. Az élet biztosítás a halandósági táblázatok nyomán matematikai valószínűséggel ismeri, hogy bizonyos számú 19, 20, 21 éves emberből évenként hány szokott meghalni, mindazáltal a halandósági táblázatok kellő támpontot nem nyújtanak, mivel a katonai pálya elhalálozási tekintetben a polgárinál veszélyesebbnek bizonyult.

A biztosítás részére tehát a két pálya közti veszélyarányt is ismernünk kell. Annak jelzésére, hogy a statisztikai nyomozódások mely irányban indultak meg, felhozzuk a következő adatokat.

Roll szerint, ezer polgárt, s ezer katonát béke idején véve, az első halandóságának évi átlaga 10·75, az utóbbiaké 20·64. Vallin szerint ki 1862—66 közti adatok nyomán számít, Franciaországban a polgári népesség 20—25 év közt a halandóság 8·89, a katonaságnál 16·6.

Sőt a közkatona és tiszt szintén különböző kockázatnak bizonyult. A jobb elhelyezés, jobb táplálkozás, könnyebb élés, mi béke idején a tiszteknek jut, kedvezőbb halandósági arányokban részesíti őket.

Angol feljegyzések szerint az országon kívül elhelyezett angol katonaság 9 év alatt a következő arányokat tüntette fel :

Meghalt 100 emberből :

1858. évben	tiszt	3·513	altiszt és közlegény	6·701
1859.	" "	2·111	" "	3·396
1860.	" "	1·639	" "	2·603
1861.	" "	1·574	" "	2·567
1862.	" "	1·346	" "	1·981
1863.	" "	1·586	" "	1·682
1864.	" "	1·735	" "	1·893
1865.	" "	1·576	" "	2·102
1866.	" "	1·264	" "	1·549

Olaszországban, befoglalva a háboruban elesteket is, 1000-ből meghalt :

1863—64	altiszt, közlegény	17·41	katonatiszt	11·1
1864—65	"	"	"	16·27
1865—66	"	"	"	15·69
1866—67	"	"	"	18·10
1867—68	"	"	"	18·10
1868—69	"	"	"	17·60
1869—70	"	"	"	10·16
1870—71	"	"	"	10·51
1871—72	"	"	"	11·31
1772—73	"	"	"	12·06
1873—74	"	"	"	12·41
1874—75	"	"	"	13·27
1875—76	"	"	"	11·29

A szolgálati első évek sokkal veszélyesebbeknek bizonyulnak mint a későbbiek. Vallin, Franciaországban, 1862—66 közt, az altisztek és közkatonák szolgálati év szerinti halandóságát következőleg találta :

1-ső szolgálati év allatt ezer közül meghalt	12·57
1-től 3. évig	13·16
3-től 5. "	11·49
5-től 7. "	8·49
7-től 10. "	7·96
10-től 14. "	8·30
14. éven felül	9·95

Kitűnik e szerint : hogy a katonai pálya a polgári foglalkozásnál veszélyesebb, a közkatonaság veszélyesebb a tisztii állásnál, a kezdő évek veszélyesebbek mint a későbbiek. Azonban fel kell tennünk, hogy azon arányban a mint az ország egészségi és közlekedési viszonyai, s a katonaság élelmezési és ruházási kellékei javulnak, mind inkább fog csökkeni.

Bármily kevésse van is a katonai szolgálat biztosítás kockázata statistikailag tisztázva, a biztosítási gyakorlat megkísértette üzletkörébe vonni. Dániában „Hadjötelezettek biztosítási egylete“ czim alatt, már 1857-ben, Drezdában „Szászországi katona kötelezettségi biztosítási bank“ czim alatt már 1863-ban intézet keletke-

zett, melyek ha ki nem fejtették is, de legalább megpendítették az eszmét.

Németországon, hol ezen biztosítási módozat nagyban foglalkoztatja a kedélyeket, két módozatot látunk. Ezek egyikét a Nord-deutsche Lebensversicherungs-Bank állította fel 1877-ben, az által, hogy e cím alatt osztályt állított, mely biztosít a) a beszólított katona hozzátartozói részére kárpótlást a munkaerő vesztésért, b) a beszállított katona részére 3 évre évenkénti, s c) az elbocsáttatás alkalmára bizonyos összeget. Az igény az álló hadseregbe beállításkor nyílik meg. A biztosított összeg első, második és harmadik részlete az illető szolgálati évek elején, negyedik részlete az elbocsáttatásnál szolgáltat ki. Rokkantsága esetére neki, halála esetére öveinek fizettetik.

E formát, még pedig egészen önálló intézet alapján, az 1878. ápril 23-án megindult „Deutsche Militärdienst Versicherungs Anstalt“ fejtette ki Hamburgban, czéljául tűzvén : a hadsereg és tengerészet személyzete részére, szolgálati idejére, s elbocsáttatásuk esetére 100—3000 márkát biztosítani. Az egylet 150,000 mark biztonsági alappal indult. A biztosítási idő a születéstől a 12 éves korig tart. Az igény négy részletben fizettetik ki, a három első részlet a három szolgálati év elején, a negyedik az elbocsáttatásnál. Az egy éves önkénteseknél, fele a katonai szolgálat kezdetén, fele annak végén. Rokkantság esetére, de ugyanazon határidőkben az illetőnek, halála esetére öveinek fizettetik. Nem tartozik azonban az egylet fizetéssel a) ha az illető a katonai szolgálattól felmentetik, b) ha póttartalékba utaltatik, c) ha a katonai kötelezettségi kort el nem éri. E feltételek mellett díj táblázatának kivonata, 100 mark után, a következő :

Belépti kor	Évenkénti díj		Egyszeri díj	
	mark	Pf.	mark	Pf.
0 . .	1 . .	75 . .	18 . .	20
1/4 . .	1 . .	80 . .	18 . .	60
1/2 . .	1 . .	85 . .	19 . .	00
3/4 . .	1 . .	90 . .	19 . .	40
1 . .	1 . .	95 . .	19 . .	80
2 . .	2 . .	15 . .	21 . .	45
3 . .	2 . .	35 . .	23 . .	15
4 . .	2 . .	60 . .	24 . .	90

Belépti kor	Évenkénti díj		Egyszeri díj	
	mark	Pf.	mark	Pf.
5 . .	2 . .	85 . .	26 . .	75
6 . .	3 . .	20 . .	28 . .	85
7 . .	3 . .	55 . .	30 . .	80
8 . .	3 . .	95 . .	33 . .	05
9 . .	4 . .	40 . .	35 . .	40
10 . .	5 . .	00 . .	37 . .	95
11 . .	5 . .	65 . .	40 . .	65
12 . .	6 . .	50 . .	43 . .	55

Mint olvastuk, 1879-ben Majlandban „La Patria“ névvel Olaszország részére a Hamburgi mintájára szintén állítottak ilyen célú társaságot.

II. A háboruveszély biztosítás.

A háboruveszély biztosítás célja volna : a biztosított részére egy kitört háboru alkalmából, ha sérülés éri, s munka képtelenné lesz, évjáradékot, ha elesik, hátramaradottjai számára bizonyos tőkét biztosítani.

E kockázatban a sajátlagi életbiztosítás és a baleseti biztosítás veszélye combináltan jelenvén meg, a járulék és járandóság közti arány felállítása meglehetősen nehézséggel jár már azért is, mivel, mint láttuk, a katonai pálya a polgári pályánál veszélyesebb, s különösen mivel a háboru veszély kockázata megállapítva nincs.

Ugy számítják, hogy a krími háboru tehát 1853 óta a háboruk mintegy 2.000.000 embert pusztítottak el. Ez idő óta a különböző háborukban elesettek számát jegyezve látjuk, ismerjük a hadjáratra szálló létszám s a halottak közti arányt : de a biztosítás az így kihozott arányoknak teljes értéket nem tulajdoníthat, mivel rendszeren a létszám nagyított az elesettek száma kicsinyített alakban tüntettetik fel. Hozzájárul, hogy ha ismerjük is a csatatéren elesettek valódi számát, azok számát, kik kapott sebök következtében a kórházakban, otthon és másutt idő folytán elhalnak, a közzététetni szokott kimutatások alapján nem ismerhetünk.

A részletesebben ismert háboruk adatai a következő arányokat mutatják :

1859-ben osztrák hadsereg	685,000 fő,	halottja	24,882	36.7%
„ francia „	660,000 „	„	10,142	15.4 „

1866-ban	osztrák hadsereg	646,000 fő,	halottja	33,767	52·3%
"	porosz "	437,000 "	" "	10,562	24·1 "
1870-ben	német "	1.351,000 "	" "	40,881	30·3 "
"	francia "	1.067,000 "	" "	?	?

Az átlag 31·76%. Itt azonban csakis a csataterén vagy a háboru tartama alatt elhaltak lehetnek beszámítva. A háboru rokkantjai száma ismeretlen. A fenn említett háborukra egy angol kimutatást látunk, mely szerint a krími háboruban (1859.) 1 halál 23, az olasz háboruban (1866.) 45, a német-francia háboruban (1870.) 53 katonára esett; s a sebesültek aránya 7 annyi.

Az 1877/8-iki orosz-török háboruban hivatalos kimutatás szerint az oroszoknak az európai harcztéren 3·2% halottja, 10·5% sebesültje volt. Egy más kimutatás szerint az európai harcztéren az orosz hadsereg halottjait 130,000-re teszik, sebesültjeiből utólagosan 42,950 halt volna el.

Bosznia és Herzegovina elfoglalásánál 1878-ban az osztrák-magyar hadsereg száma 198,930, ezzel szemben az elesettek száma 4165, s így 2·1% volt.

Ha ezen s az ezekhez hasonló statisztikai adatokat tekintjük, osztanunk kell a biztosítás abbéli nézetét, hogy a díjszámításnak ez idő szerint még kellő alapja nincs. Helyet adunk ugyan azon reménynek, hogy a fegyverek és közlekedési eszközök tökéletesülésével a háboruk mind kevesebb áldozatot fognak kívánni: mint számítják, a régi időkben a csatázóknak fele, most $\frac{1}{7}$ része pusztul el: mindazonáltal a háboruk különböző jellege, a mind újabb fegyverek alkalmazása miatt, a multról a jövőre való következtetést meg lehetős bizonytalanná teszi.

E mellett tekintettel a biztosításra a statisztikának külön kellene tanulmányozni a) a csatázó, b) a nem csatázó katonai személyzetet, mivel a kettő különböző kockázatot.

A háboruveszély kockázati statisztikájának minden hiányossága mellett is, a biztosítási gyakorlat az utolsó időben nagy hajlandóságot mutatott a kockázat miveletét felfogni. Az életbiztosítás terén az a helyzet, hogy a haláleseti tőke biztosítókkal szemben a biztosítási feltételek a biztosítást a háboru tartamára felfüggesztik: az életbiztosító társaságok tehát módot kívántak találni,

hogy az egyszer vett élet biztosítás a katonai szolgálat alkalmából meg ne szűnjön. E gondolat alapján a németországi életbiztosító társaságok már az 1866-ki porosz-osztrák háború alkalmával hazafiúi kérdést csináltak abból, hogy biztosításaikat díjpótlék mellett meg-hagyják érvényökben. De mivel ezen díjpótlékot 10%-ban szabták meg, nem igen vezetett célra. A német-francia 1870-iki háború alkalmával e díjpótlékot a gothai már 6% a stetteni Germánia, a frankfurti Providentia s utána több társaság 5%-ra tette; s a mennyiben a nem csatázó személyzet veszélye csekélyebbnek ismer-tetett fel, ezek díjpótlékát a gothai 4%, a többi 3%-ban állapították meg. A biztosítási feltételek oda mentek ki, hogy a biztosított ösz-szegnek egyik 3, másik 5000 mark maximumot állított; s teljesen fizették, ha az illető a csatatéren maradt vagy kapott sebe követ-keztében 14 nap alatt meghalt, felét fizették, ha sebe következtében a háború tartama alatt halt el, vagy kereset képtelenné lett; $\frac{1}{4}$ -dét ha kereset képes maradt ugyan, de katonai pályáját nem folytat-hatta. E szerint az a nagy rész, mely kapott sebe vagy kapott be-tegsége következtében később lett a háború áldozata, fedezetlen maradt.

E forma mellett, mely a korábban vett életbiztosításokra szól-lott, megkísérették az újabban keletkező biztosítások elhelyezését is, még pedig csakis a baleset biztosítás elméletén. A részvényes társaságok e célra kölcsönös osztályokat nyitottak; külön kölcsö-nös egyletek kezdtek alakulni, de mivel az igény csak egy év múlva nyílt volna meg, a közönség e formát nem kívánta támogatni.

Ausztriában a boszniai expeditio alkalmából 1878-ban a bécsi Beamten-Verein szintén nyitott volt háború veszély osztályt, 6% o díj mellett.

Ezen kísérleteknél sokkal tágabb körű czélt tűzött maga elé a Compagnie d'Assurances militaires czimű társaság, mely 1878-ban Párisban 5.000.000 frank részvény tőkével alakult, oly czéllal, hogy a) baleset biztosítást nyujtson béke és háború idején, b) tőkét vegyen be, s azokat a szolgálatból kilépés idejéig gyümölcsöz-tesse, c) sajátlagi életbiztosítást folytasson. Egyelőre azonban csak baleset biztosítási osztályát kívánta megnyitni.

A VIZSZABÁLYOZÁSI ÜGYEK ADMINISTRÁTIÓJA ÉS A TEHERVISELÉS KÉRDÉSE. *)

A legutóbbi években országos csapássá emelkedett árvizbajok arra indították a kormányt és törvényhozást, hogy ennek orvoslását sürgős gondjai közé sorozza és munka-programmjába felvegye.

A trónbeszédre adott válaszfeliratban kijelentette az országgyűlés, hogy „oda fog hatni, miszerint az összes szabályzatok egy összefüggő rendszeres művé alakíttassanak.“

Valóban nagy ideje annak, hogy az eddigi habozó eljárással szakítsunk, s hogy ha áldozatok árán is, de véget vessünk azonos helyzetnek, mely évenként óriási összegeket temetett az iszapba, mégis folyton megújuló pusztulással fenyegeti Magyarország legtermékenyebb vidékeit és legtermékenyebb községeit.

Országos bajt csak országos intézkedésekkel lehet gyökeresen orvosolni, ugyanazért nagy nyereségnek tartom már azt is, hogy a hivatott faktorok ebbeli feladatukat felismerték; — ha pedig akad egy szerencsés kéz, mely ezen nem könnyű feladatot nemcsak

*) Horánszky Nándor ur értekezésében sok olyan van, a mi bíráló alá esik s észrevételünket talán meg is tesszük, ha a kormánynak kilátásba helyezett javaslata nyilvánosság elé kerül, sőt az értekezés nem fejt ki egészen a kérdés azon adminisztratív részét sem, a melyet kifejteni akar. A vízszabályozási ügyek helyes intézhetésének leglényegesebb alapja: a folyam mérnöki hivatalok megfelelő s czélszerű szervezése, a személyzet állandósítása. Az a mérnök adhatja a legjobb szabályozási tervet, a ki a folytonosan változó és fejlődő folyót folytonosan figyelemmel kíséri, tanulmányozza és ismeri. Talán az is kimondható, hogy csak az ilyen mérnök tud jó szabályozási tervet, javaslatot készíteni. Egy jól szervezett s állandósított folyam mérnökség az, mely a jó szabályozásnak legelső kelteke és gyökere, a melyen a szabályozás életerősen növekedhet. Ha ez nincs, az adminisztráció többi része legyen bármily jó, a siker nem lehet teljes. A folyam mérnöki hivatalok ezen szervezését az értekezés nem méltányolja.

átérzi, hanem átérti és meg is oldja, úgy az élő oszlopot emelend magának azon műben, mely ezerek vagyonát menti meg a végpusztulástól, és létét adja vissza azoknak, kik már évek óta csak egyet ismernek : az áldozatteljes küzdelmet és az áldás nélküli munkát.

Rendszeres és szerves intézkedésekről lévén szó, igen természetes, hogy annak, a mi alkottatik, fel kell ölelni a vízszabályozás kérdését az egész vonalon. Törvényt kell alkotni, mely egyöntetűvé tegye a védművek technikai szerkezetét, egyöntetűvé tegye a vízszabályozási ügyek administratív kezelésének szervezetét, és egyöntetű alapokra fektesse a szabályozási terhek viselését. Csakis e három főfontosságú keretnek felölelése és egymással organikus összhangba hozatala lesz képes megvalósítani azon nagy jelentőségű eszmét, melynek az ország a válaszfelirat idézett szavaiban sokat mondó kifejezést adott.

A felállított keretek elsejével t. i. a védművek technikai szerkezetének törvényileg szabályozandó szükségével, nem foglalkozom; tegyék ezt a technikusok, kiknek dolgába ártani magamat hivatottnak nem érzem, de elmondok egyetmást az adminisztráció szervezetéről, mely egyébként a megoldandó feladatok technikai részébe is bele játszik és a teherviselésről, mint olyanokról, melyek az elérendő célok megvalósításának nem kevésbé fontos tényezőit képezik.

A Magyarországon évek, sőt itt-ott évtizedek óta fennálló vízszabályozó társulatok administratív szervezete a lehető leglazább volt. A szabályozási ügy kizárólag a társulati tevékenységnek volt átadva, a társulatok pedig sorsukat és érdekeltjeiknek ugyyszólván létét egy — legtöbbször a népszerűség szempontjából választott — elnökre, egy szál mérnökre és néhány gátőr, hogy ne mondjam, csősz jóakarására bízták. Ezen elnök lelkiismeretességétől és tevékenységétől függött azután nemcsak a saját öblözetének, de tekintve a szabályozás által magas niveura emelt vizeknek nem is gyanított járását, legtöbb helyütt a szomszéd öblözeteknek sorsa is, mert tartotta légyen valamely öblözet a maga védtöltéseit bármily jó karban, építette légyen ki azt bármily dimenziókban és védelmezte azt bármily erővel és áldozattal, nem egy esetben megtörtént, hogy a szomszéd, vagy éppen harmadik öblözet elhanyagolt szabályozási vagy kezelési viszonyai miatt öntetett nyakon.

Nem volt sem önkormányzati hatóság, sem állami közeg, mely felelősség mellett felügyelt volna arra, hogy mindenik öblözet megtegye a magáét, ugy a kiépítés, mint a védekezés tekintetében nem volt forum, mely arra szolgált volna, hogy annak útján egyik társulat a másikat, vagy az egyes érdekeltek saját társulatukat kötelességeik teljesítésére szoríthatták volna.

A védművek kellő kiépítése, a védekezési előkészületek megtétele és ezeknek terjedelme, melyek kell, hogy abszolút természetű intézkedések legyenek, majorizálás tárgyai voltak és részben még ma is azok, mert igaz ugyan, hogy az államnak fel van tartva a felügyeleti jog, de nincs megszabva a felelős intézkedési kötelezettség, azért legtöbbször senki sem törődött azzal, hogy a társulatok mit csinálnak, a társulatok pedig a gondviselésre és az ő tiszteletbeli functionáriusaik hölcs belátására támaszkodva, óvatos takarékosággal és a ténykedő közegek népszerűségét megillető simasággal tettek annyit, a mennyit éppen jónak láttak.

Az administratióba, elkezdve a társulatok alakulásának első feltételétől, t. i. a szabályozási munkák általános és részletes tervezetének megállapításától, egész az árvizveszély elleni védekezés végső erőfeszítéseig, boldog boldogtalan belefolyhatott. Administrált a közgyűlés, a választmány, a társulati végrehajtó közegek, a törvényhatósági közgyűlés, az alispán, a járási tisztviselő, a folyam-mérnökség, a kormánybiztos és a miniszter; egyszóval mint ez nálunk szokás, mindenkinek jutott szerep, csak hogy a lobogó alul valaki ki ne maradjon, minek azután természetes következtése az lett, hogy a sok bába között elveszett a gyermek, mert a válságok esetén tünt csak ki, hogy a védtöltések nem elegendők vagy nem jók, előkészületek' nincsenek, a mentési eszközök hiányzanak, a védelem szervezetlen, olyan pedig, a ki mindezekért felelős lenne, olyan nincs. Ekkor azután megindult a lótás-futás és kapkodás, megindult a kormánybiztosok vándorlása, a katonaság mozgósítása, melyeket azután a kiadások busás összege szokott követni.

Az 1876-iki és ezt követő évek árvizbajai végre gondolkodóba ejtették a kormányt és törvényhozást. A közvélemény országos intézkedéseket követelt és kezdett érlelődni az eszme, hogy a vizszabályozási dolgokban az államnak neucsak permissiv, de obligatorius jogai és kötelességei is vannak, minélfogva hogy ily szellemenben aliquid fecisse videamur, megalkottuk az 1879. és 1881. évi

törvényeket, melyek azonban csakis az égetővé vált szükségek gyökeres orvoslásának elodázására szolgáló elnémitó intézkedések valának.

A dolgok ily állásában igen érdekes, sőt hogy a consequentiákat levonhassuk, szükséges is egy pillantást vetnünk arra, hogy miként áll jelenben egy vizszabályozási ügy sorsa.

Az alakulni kívánó társulat az érdekelteket egy alakuló közgyűlésre meghíván, ott a már előre elkészített általános műszaki tervezetet, összeírást és költségvetést az ahoz vajmi keveset értő közgyűléssel megszavaztatja, és azt a törvényhatóságnak bemutatja. Ezen tervezetet azután az ahhoz még kevesebbet értő, de azzal rendszerint nem is törődő megyei közgyűlés, melynek majoritását talán éppen az érdekeltek maguk képezik, jóváhagyja, és végleges megerősítés végett a közlekedési miniszterhez felterjeszti, hol az legfeljebb csak a képtelenségek szempontjából revideáltatván, a sürgető befolyás folytán megnyeri az exequaturt és ezzel meg van vetve az ágya a jövőnek, a nélkül, hogy az érdekelteken kívül bárki is komolyan tanulmányozta volna a helyszínét, és az egész technikai művet. Megkezdődik az építkezés, és ismét csak a társulat az, mely örködik a munkálatok felett, anélkül, hogy azt akár az építés milyensége, akár a tervezet pontos betartása, akár a munka haladása tekintetében, nem is említve az éféle vállalatok eshetőleges üzleti visszaéléseit, bárki is lelkiismeretes figyelemmel kísérné, mert meg van ugyan irva a folyammérnöki hivatal felügyeleti joga, de, tisztelet a kivételeknek, sok helyütt ez csak a diurnumokban talál sokszor igen vaskos kifejezést, mert nem tulozunk, ha azt mondjuk, hogy elsörendü érdek, hogy a társulatok ezen hivatalok fejével jó lábon álljanak, mert a mily könnyü, éppen oly nagy dolog ám az a jelentés, melyre ha a választ a miniszteriumtól egy építkező vagy ártérfejlesztő kormánybiztos hozza meg, akkor bekövetkezik az „egy akol egy pásztor“ és a felügyeleti jog az érdekeltek kontójára minden további komoly ellenörzés nélkül ugy lelkiismereteskedik vagy ugy garázdálkodik, a hogy neki tetszik; pedig a tapasztalatok szerint ma a vizi kormánybiztosság sokszor nem annyira a közjónak hozott áldozat, mint inkább keresett állás, melynek megvannak a maga aspiránsai, mit én az ügy egyik veszedelhuének tartok.

Mikor azután a vélmüvek elkészültek, a töltések jó karban

tartása, a védekezési eszközök kellő mennyiségbeni beszerzése, azoknak okszerű beosztása s a védekezés tervszerű megállapítása, egyszóval annak berendezése, hogy a baj bekövetkeztekor minden készen és mindenki helyén legyen: ismét csak a társulat tevékenységére van bízva, anélkül, hogy lenne egy hatósági közeg, melynek ez folytonos felügyeleti, és ha kell intézkedő gondosságát képezné. Igaz, hogy erre ismét ott van a folyammérnökség, igen, de a mellett, hogy ez mint tulajdonképeni igazgatási teendő a folyammérnökség hatásköréhez szorosan nem is tartozhat, a fennálló törvény itt neki nem is ad más hatáskört, mint a ministeriumhoz annyiszor a mennyiszert teendő jelentést, a mit is a mondott oknál fogva vagy éppen nem, vagy csak lanyhán teljesít, a ministeri intézkedés pedig ilyenkor ismét csak rendeletek és meghagyásokkal üti el a dolgot, úgy, hogy mikor a baj megérkezik, nincs mást mit tenni, mint kiküldeni a mentési kormánybiztost és kétszeres áldozatokkal tenni meg mindazt, amit egész éven át nyugalmasan, sokkal könnyebben és olcsóbban előkészíteni és berendezni lehetett volna.

Ezen zürzavart és felelősség nélküli fejtelenséget megszüntetni és az adminisztrációban egy életképes rendet behozni lesz hivatása a megalkotandó organikus törvénynek, ezt pedig én csak úgy képzelem magamnak, ha a teendőkben, elkezdve a védművek milyenségének megállapításánál egész a védekezés legkisebb szükségleteig, az államnak nem csak folyton élő és működő ellenőrködés és rendelkezési jog adatik, de ez kötelezőleg érvényesítettik is mindannyiszor, valahányszor erre a társulati adminisztráció lanyhasága miatt szükség van.

A koronként kiküldött kormánybiztosok legtöbbszörének működése válságok idején azért mutat fel sikert, mert hatalom volt a kezükben, mert legalább erkölcsileg érezték a felelősséget, és mert veszély idején az érdekelt társulatokkal összevágólag munkáltak a kitűzött cél felé. Körülbelül ez irányt kell visszatükrözni nagyban az alkotandó törvénynek is, és a vizszabályozási ügyek minden fázisában mintegy állandóvá tenni azon hatályos működést, mely mentések alkalmával a kormánybiztosi ténykedésben kifejezésre jutott.

És itt eljutottam oda, hogy a kifejtett eszmékre, tekintettel a szervezendő organumokról és legalább nagy vonásokban azok hatásköréről szóljak; mielőtt azonban ezt tenném, lehetetlen megnem

emlékezni azon kiváló fontosságu emlékiratról, melyet a tiszavölgyi társulat, a kormánynak benyújtott, és mely méltán a leggondosabb megfigyelést érdemli.

Ezen emlékirat az adminisztratív organumok szervezetére vonatkozólag is konkrét javaslatokat tartalmazván, ajánlja, hogy a vizszabályozás:

a) A központban egy főhivatalnokra bizassék, ki a ministériumból kirendelendő műszaki és adminisztratív személyzettel rendelkezzen, és az összes tiszavölgyi ügyek vezetésével legyen megbízva, kinek azután tanácsát a tiszavölgyi társulatok központi bizottsága képezze.

b) Hogy minden vizszerkezet fölébe a felügyeleti jogok gyakorlására egy-egy vízi-biztos állíttassék fel.

Kétséget nem szenved, hogy az organumok szerencsés megállapítása a vízi ügyek egyöntetű és hatályos kezelésének egyik főbiztosítékát képezi, de az is bizonyos, hogy a legszerencsésőbb kézzel organizált végrehajtó közegek működésének is csak akkor lehet sikere, ha a feladatok és hatáskörök jól be vannak rendezve és ezeknek működése kellő rendszabályokkal van biztosítva. És mert szerintem ez a kérdés nehezebb, de fontosabb része: igen óhajtottam lett volna, hogy a különben annyi gonddal és szakismerettel szerkesztett emlékirat e tekintetben részletesebb javaslatokat tartalmazzon.

Azonban eltekintve annak ezen hézagától, egyik hibája az emlékiratnak az, hogy a vizszabályozó társulatoknak, mint ilyeneknek, az adminisztratív szervezés keretébe való mikénti beillesztése hallgatással mellőztetik, pedig ez számba veendő közeg, melynek feladatai és kötelességszerű hatásköre kell hogy legyen, és törvénnyel szabályoztassék, mert különben ismét fontos kérdések maradnak megoldatlanul, ugyanis: ha egyfelől a társulatok szervezete és hatásköre minden ízében az autonóm rendezkedésnek hagyatik fenn, másfelől a társulatok közgyűléseinek és választmányának ügyköre nem lesz szabatosan és imperatív rendelkezések által meghatározva, ha a társulat jogai és kötelességei szemben a többi organumokkal nem szabályoztatnak, ha a társulat tevékenységének részint lehetősége, részint kötelező szükségessége a védművek létesítése, fenntartása és védelme tekintetében nem biztosíttatik: akkor két eset következhetik be; vagy az, hogy a társulat mindent az állam gon-

dolkozására biz, vagy az, hogy a társulatok a kormány organumainak teljesen ki lesznek szolgáltatva. Egyik úgy, mint a másik, nagy baj lenne és sokszor orvosolhatlan következményekre vezetne.

Másik hibája nézetem szerint az emlékiratnak az, hogy vagy szükségtelen, vagy a felelős kormányrendszerrel összeegyeztethetlen az, hogy a vízi-biztosok felett egy központi főhivatalnok álljon olyan hatáskörben, amint azt az emlékirat lényegileg óhajtani látszik, mert ez csak úgy volna értékes, ha ezen főhivatalnok számára a törvény által a főbb fontosságú kérdésekben egészen önálló hatáskör biztosítatnék, ami a felelős miniszterrel szemben status in statu lenne, és a hatalom azon megosztására vezetne, mely mellett igazi felelősség alig képzelhető. Ha pedig ez csak azon helyes és üdvös célzt akarja elérni, hogy a szakszerűség és egyöntetű rendelkezés szempontjából a vizszabályozási ügyekkel a ministeriumnak egy külön szakosztálya foglalkozzék, úgy ezt, mint külön organismust, törvényileg felállítani legalább is felesleges.

Lényeges hibája végül az emlékiratnak azon óhajtás is, hogy a tiszavölgyi társulatok ujonnan szervezendő központi bizottsága az imént említett központi organum mellett mint állandó tanács működjék, melynek azután elnöke ő legyen, mert némely és kétségtelenül fontos határozatok a többször említett főhivatalnok elnöksége alatt hozatván, ezen határozatok őt mintegy erkölesileg köteleznék, és ekként vagy megkötnék a kormány kezét, mely esetben maguk a társulatok képeznék a legfőbb rendelkező hatóságot, a mi azután nem lehetetlen, hogy az állam exponált közegeinek független és erélyes eljárását zsbasztaná meg, vagy konfliktusokra vezetne a kormány és az összes érdekeltekből alakult tanács között, a mi szintén magának az ügynek válnék kárára. Igenis, elismerem czélszerűségét és hasznosságát, egy ily függetlenül a kormány organumaitól időnkint összejövő központi kormánytanácsnak, de ennek hatáskörét csakis javaslatok tételére és az egész intézmény működésének, hogy úgy mondjam, nagyban ellenőrködő megfigyelésére vélném szoritandónak.

Ezen hiányokkal szemben feltétlenül szerencsés eszmének tartom az emlékirat azon részét, mely az ugynevezett vízi-biztosi intézmény felállítását óhajtja és arra súlyt helyez, mert azt tartom magam is, hogy ha ezen intézmény, mint az állami feladatok végrehajtó közege, elegendő hatáskörrel és praecis teendőkkal a vizsza-

bályozási ügyek administrációjának organismusába szerencsésen beillesztetik, nagyon sok kérdés meg lesz oldva, és nagyon sok baj lesz sanálva; ugyanazért a vízi biztosítási intézményt én is a létesítendő tervezet egyik sarkpontjának tekintem és megvalósítandónak tartom.

A tiszavölgyi társulatok emlékiratára tett ezen megjegyzések után áttérek magára az alkotandó vízszabályozási törvény általános és részletes feladataira.

Három elvi szempont az, melynek az alkotandó törvény szabványain és azok minden ízén következetesen keresztül kell vonulni.

Az első az: hogy a vízszabályozó társulatok feladata a törvény intézkedéseit és a kormánynak erre vonatkozó rendeleteit saját körvonalozott hatáskörükben végrehajtani.

A második az: hogy a kormánynak feladata a törvény intézkedéseinek végrehajtását állandóan ellenőrizni, és mulasztások esetén annak végrehajtását annyiszor, a mennyiszor, saját vízi-biztosai által közvetlen eszközölni.

A harmadik az: hogy a törvényben meghatározott minden egyes intézkedés foganatosításának felelős közege legyen, hogy az előforduló bajnak és mulasztásnak minden egyes esetben meglegyen a mága gazdája. Ugyanazért:

A társulatoknak meg kell adni a módot, hogy szabályozási érdekeikre hatályos befolyást gyakorolhassanak, a kormány közegeit pedig el kell látni elegendő hatalommal, hogy a társulatok lanyhasága és mulasztása bajt ne okozhasson, viszont pedig biztosítani kell azt, hogy a kormány közegei a kezökbe adott hatalmat a szükségesség teljes mértékéig használják is.

Hogy miben álljon a társulatok befolyása és a kormány közegeinek hatalmi köre, arra nézve legelsőbben is szükséges megjelölnünk azon főbb kérdéseket, melyeket a vízszabályozási törvénynek felkarolni és megoldani kell, és ezek a következők:

1. A társulati alakulás feltételei és módozatai.
2. A szabályozási tervezetnek, továbbá a védművek elhelyezésének és mérveinek technikai szempontból való minimalis kellei.
3. Ezek, valamint az építés kellő ellenőrzésének módozatai.
4. A teherviselés aránykulcsának elvei, értve ez alatt az ártér fejlesztést és osztályozást is, továbbá a pénzügyek feletti intézkedési és kezelési jogkör.

5. A kiépített védművek fentartása.

6. A védekezési előkészületek állandó gondozása.

7. A védekezés mikéntjének berendezése és azon teendők megállapítása, melyek árvizveszély idején az államot, a vízi biztosokat, a közigazgatási hatóságokat és a társulatokat terhelik.

8. Végül meghatározása azon átalakulási teendőknek, melyeket a már létező társulatok vízi műveiknek technikai szerkezete, valamint szervezetöknek az alkotandó törvény szabványaihoz való idomítása tekintetében teljesíteni tartoznak.

A vízszabályozási törvények által megoldandó ezen főbb kérdések egymásutánján indulva, áttérek azon irányelvekre, melyek az alkotandó törvényben szabályozandók lennének.

Ármentesítő társulatok alakításának jogosultságát jövőre kizárólag az érdekeltek többségének elhatározására bizandónak nem tartom, mert ez a többség pusztá önkénye is lehet a kisebbség ellen, pedig a tulajdonnal járó szabad rendelkezés korlátozását csak ott tartom jogosultnak, hol azt köz- és magasabb tekintetek indokolják. Ily magasabb tekintetek lehetnek a fennálló községek létének biztonsága, nagy területek mocsárainak kiszáritása, már létező mentesített területek veszélyeztetése, nemzetgazdasági fontossággal bíró területek kulturális meghódítása stb. Ugyanazért én részemről az államnak tartanám fel a jogot arra, hogy ott, hol a szabályozást nem az összes érdekeltség egyhangulag vagy legalább nem igen nagy többsége kívánja, a társulat életképességére való tekintettel annak létesülése felett a kormány határozzon, csak így lehetővé lehet az egyfelől a kisebbség érdekeit megoltalmazni, másfelől az állam befolyását a közérdek szempontjából biztosítani.

A társulat csak előmunkálatok alapján alakulhatván, ezen előmunkálatoknak az ártérbe bevonandó területek határainak megállapítására, az ezen határokon belül fekvő birtokok tulajdonosainak összeírására és azon körülménynek felderítésére kellene szorítkozni, hogy a bevonandó területek nem tartoznak-e már valamely vízszabályozó társulathoz, és hogy a tervezett szabályozás jár-e és mi hátránnyal a szomszédos vagy átellenben fekvő területekre.

Az előmunkálatok elkészítése után az illető törvényhatóság első tisztviselője egy záros határidő alatti nyilatkozattételre szólítja föl a szomszéd területek tulajdonosait, melynek lejártával az összes érdekelteket egy közgyűlésre meghívja és azok jegyzőkönyvi meg-

hallgatása, illetőleg szavazataik bekívánása mellett az összes iratókat a közlekedési miniszteriumba felterjeszti, hol azután a társulat alakulása tárgyában határozat hozatik.

Itt a helye megemlítenem azt, hogy én, a már létező társulatokat sem véve ki, jogtalanoknak és megengedhetlennek tartom, hogy ugyanazon terület két szabályozási társulat kebelébe bevonassék, mert vannak ugyan területek, melyek két, sőt több oldalról is különböző folyó vagy gyülevész vizek árjai által fenyegettetnek, de ez esetben vagy egy vizszerkezetté kell alakítani az egészet, vagy pedig, ha az egyik társulat árterének csak egyrésze öntetik el, a másik terület árville által következőleg a két öblözet egységes árterének alkalmas nem volna, ugy a társulati életképességre, a fenyegető veszély feltételelességére és a kiépítendő védművek költségessége és fentartására való tekintettel meg kell osztani az ártért, miután az ily összefüggő területek egymásnak kölesönösen szolgálnak.

Az alakulás eszméjével kapcsolatosan felmerül a társulati szervezet kérdése is, melynek egyöntetűségéről, az ügykörök beosztására tekintettel, vagy szintén a törvénynek vagy felhatalmazás alapján kormányrendeletnek kell gondoskodni. E tekintetben pedig megállapítandónak vélném a többi között az alapszabályok szerkezetének azon egyik kötelező szükségét, hogy a társulat ügyeit a közgyűlés, a választmány és a felügyelő bizottság intézze, amely orgánumok ügykörének beosztásánál azután azon hármasszempont szolgálna irányadóul, hogy a közgyűlés bizonyos főbb és az 1871. évi törvényekben meglehetősen szabatosággal körvonalozott kérdésekben határoz, de nem administrál; a választmány administrál s egyszersmind a közgyűlésnek fenn nem tartott dolgokban intézkedik, a felügyelő bizottság pedig vezeti az ellenőrködést a törvények és alapszabályok rendelkezéseinek betartása, a határozatok végrehajtása, az administratív kezelés tisztasága és pontossága felett, mi végből ennek egyfelől teljes betekintési szabadságot kell biztosítani a társulat minden ügyeibe, anélkül, hogy magába az igazgatásba bele avatkozhassék, másfelől pedig felelősség mellett meg kell szabni azon kötelezéseit, melyek reá a közgyűléshez, a vízi-biztoshoz és esetleg mindkettő ellenében a ministeriumhoz közvetlen teendő jelentések tekintetében hárulnak, így gondolván a kölesönös ellenőrzést és ez által a folytonos működést biztosítani.

A társulati szervezet felett ennek mintegy további kiépítésül a vízi-biztosi intézmény behozatala szolgálna. Ezen állami közeg a folyamammérnökséggel együtt mint önálló hivatal közvetlen a minis-
teriumnak lenne alárendelve és hatáskörét képezné mindaz, ami a társulat közgyűlésére és választmányára van bízva, ha ebbeli teendőiket a most említett társulati közegek vagy éppen nem, vagy haryagul teljesítik, hatáskörét képezné pedig úgy, hogy a társulat működését folyton ellenőrizné, azt mulasztásainak teljesítésére a szükséghez képest annyiszor, a mennyiszer figyelmeztetné, sikertelenség esetén pedig felelősség mellett a társulat terhére közvetlen maga intézkednék, hatáskörét képezné továbbá az összeírás és osztályozás feletti panaszok első foku elintézése, valamint hatáskörét képezné a védekezési intézkedések érdekében teendő rendelkezés és azon rendkívüli hatalom, melylyel árviz idején a kormány által adandó felhatalmazás következtében birna, hatáskörét képezné végül a belviz-bajok tekintetében reá ruházandó hatáskör, — miről egy más alkalommal.

A szabályozási mű technikai szerkezetének kellékei, jelesen a belső ártér terjedelmének megállapítása, a töltések czélszerű elhelyezése, a töltéstestek méretei, az azok kiépítésénél szükséges műszaki feltételek minimális kellékei és az ezek betartását biztosító felügyelet módzatai főbb vonásaikban szintén törvény által szabályozandók és pedig egyfelől azért, mert ezek oly kérdések, melyek sem társulati, sem állami elhatározástól nem függhetnek, hanem absolut érvénnyel kell, hogy birjanak, másfelől pedig azért, mert ezeknek az egész folyam mentén egyöntetűeknek kell lenniök, hogy összefüggő rendszeres egészet képezzenek. Hogy e tekintetben mit kelljen törvénybe igtatni, arról, mint fentebb érintém, szóljanak a technikusok.

A kiépített védművek fentartása és a védekezés állandó gondozása egy fő és oly tekintet, mely a szabályozó társulatok életének, hogy úgy mondjam, lelkét képezi, melyre nézve tehát az alkotandó törvénynek annál inkább részletes intézkedéseket kell tartalmazni, mert ebben, valósul meg mindazon áldozat és fáradság végeredménye, mely a vizszabályozás fogalmához van füzve. Elmondom tehát erre vonatkozó nézeteimet részletesen.

Minden árviz elmenetele után, de ezenkívül is minden tavasszal, egy meghatározott időben a szabályozó társulat választmánya

köteles ülést tartani, melyben a töltéseken levő minden rongálások és az előbbi állapot teljes helyreállítására szükséges munkálatokat, valamint a szabályozási műnek használatba vétele alkalmával úgy a szükségletek mennyisége és minőségére, valamint azoknak a töltés-vonalon leendő elhelyezésére megállapított, állandóan leltározott és mindig készletben tartandó, megfogyott vagy megrongált védekezési eszközök helyreépítésére szükséges felvételeket elhatározza, és ezen felvételeknek egy záros határidőben való foganatosítását a társulat közegei által eszközölteti, ugyanekkor egy meghatározott napra közgyűlést hív össze, mely a szükséges munkák és beszerzendő szükségletek előállításának módjai, és tekintve, hogy a társulati költségvetésnek is már erre tekintettel kell megállapíttatnia, a szükséges összegek fedezete iránt határoz. Ezen közgyűlésnek nem lehet joga arra, hogy a szükséges munkálatok teljesítését vagy a hiányzó védekezési eszközök beszerzését megtagadja vagy elodázza, hanem csak arra, hogy ha több kívántatnék, mint amennyi az előbbi állapot helyreállítására szükséges, e felett határozhasson, de határozata mind a felügyelő-bizottság, mind pedig a vizi-biztos által a ministeriumhoz felebbezhető legyen.

A teljesítendő munkák és beszerzendő védekezési eszközökről a kimutatás a felügyelő-bizottság által mindenkor megtekinthető, a vizi-biztosnak pedig a közgyűlést megelőzőleg oly időben küldendő meg, hogy az ez által arra netalán teendő észrevételek a közgyűlésnek szintén előterjesztethessenek. Mind a választmány, mind a felügyelő-bizottság, mind a vizi-biztos felelősek azért, hogy a megrongált védművek helyreállítására a munkálatoknak oly mértékben vétetik igénybe, és a hiányzó védekezési eszközök oly mértékben szereztetnek be, hogy a teljes védképesség biztosítva legyen. A felügyelő-bizottság felelőssége a választmányhoz és evvel egyidejűleg a vizi-biztoshoz teendő előterjesztésben, a vizi-biztosé pedig a közvetlen intézkedésben nyer kifejezést.

Mihelyt ezek iránt a közgyűlés intézkedett, a munkálatok azonnal foganatba veendőek és ennek folyamáról, valamint haladásáról a vizi-biztosnak, ki a munkálatokat időről-időre a helyszínnén is köteles megtekinteni, 14 napról 14 napra jelentés teendő. Ha a választmány kellő időben össze nem jön, és a fentebbiek értelmében el nem jár, ha a közgyűlés vagy éppen nem, vagy nem kellő időben intézkedik, vagy ha a munkálatok kellő mértékben nem folytattat-

nak, a vízi-biztos a ministeriumhoz teendő előzetes jelentés mellett ennek felhatalmazását haladéktalanul kikérni köteles arra, hogy az összes teendőket a társulat számlájára közvetlen foganatosíttathassa, mely esetben a munkálatok kiadásánál és a beszerzendő anyagok beszerzésénél nyilvános árlejtés útján köteles eljárni, mi ha első ízben sikerre nem vezetne, ugy a házi kezeléshez is folyamodhat. Ezen egész eljárásában a vízi-biztos a társulati felügyelőbizottság előzetes értesítése és jelenlétének megengedése mellett, a társulat összes közegeivel közvetlen rendelkezik.

A védekezési előkészületek állandó gondozásához és berendezéséhez tartoznék továbbá az, hogy minden év. szeptember havában a társulat árterébe eső községek és puszták munkaereje összeírassék. Ezen összeírás tárgyát képezné az igaerő és a kézi munka, mely a minister által kiadandó szabályzat alapján a törvényhatóság felügyelete alatt akként foganatosíttatnék, hogy az lehetőleg egyenletesen érje az árterület birtokosait. Ezen összeírásból a társulati választmány minden év október havában egy tervezetet készít, mely tervezetben a munkaerőt a társulati egész vonalra, még pedig tekintettel a lakások közelségére, turnusokra beosztja úgy, hogy a teher mindenkit egyenlően érjen, és veszély idején azok minden akadály nélkül legyenek, és pedig szükség esetén a töltésvonal bármely pontjára a munkaterek utólagos hatósági megszabása és kielégítése mellett kirendelhetők és előállíthatók. Ezen megállapított tervezet a vízi-biztossal, a járási szolgabíróval és az illető községi előljárással közlendő, melynek alapján veszély idején a munkaerő kiállításáért a szolgabíró és község felelős. Ugyancsak a tervezettel egyidejűleg az egész töltésvonal egyes választmányi tagok vagy más társulati érdekeltek között szakértő közeg kirendelése mellett felosztandó és pedig oly szakaszokra, hogy egyes községek egyenkénti, vagy csoportosított munka ereje egy ily felügyelő alatt álljon, hogy így veszély idején mindenkinek meg legyen a maga vonalrésze és munkaereje, és ekként kiki a maga helyén érezze a felelőség súlyát.

A védekezést illetőleg, mihelyt a veszély ideje bekövetkezett, a vízi-biztos a kormány által azonnal rendkívüli hatalommal ruházható fel, aki mint vízi- és kormánybiztos a szükséghez képest rendelkezik az összes administratív hatóságok és társulati közegekkel, és határozatait szükség esetén karhatalommal is végrehajtja. A vízi-

és kormánybiztos a vonalszakaszokon működő felügyelőket az alattuk levő munkaerő alkalmazása tekintetében, hasonló hatáskörrel ruházhatja föl. Így berendezve a védekezést és védelmi előkészületeket, megszűnik a kapkodás, és veszély idején mintegy vezényszóra mindenki helyén állhat.

Ezek azok, miket az administráció szervezete és kezelése tekintetében, ha nagy vonásokban is, de eléggé részletezve felsorolandóknak tartottam, hozzá tevéen, hogy ezeknek további kifejtése és praecisirozása már a törvény gondos szerkesztésének feladatát képezi.

Áttérek most már a szabályozási terhek viselésének fontos kérdésére.

Általánosan ismert dolog, hogy a vízszabályozás nagy része azon községek és területek kárára és veszélyére vitetett keresztül, melyek a szabályozást megelőzőleg árvíz-veszélynek a legmagasabb vizállás mellett sem voltak kitéve.

A legutolsó évek tapasztalatai megmutatták, hogy ha a víz a védműveket elszakgatja vagy áthágja, oly területeket is elönt, melyek a szabályozási művek létesítése előtt vízmentes magaslatok valának. A laikus is látja első pillanatra, hogy ennek oka a szabályozás által összeszorított és gyorsabb lefolyást nyert vizek niveaujának mesterséges felemelésében, egy szóval, magában a szabályozásban gyökerezik, és így méltán felvethető azon elvi kérdés, hogy jogos és igazságos-e bevonni az ártérbe azon területeket, mondjuk fensikokat is, melyek a keresztül vitt szabályozás által nemcsak hogy nem nyernek, de sőt vesztenek. mert míg azelőtt teljesen veszélyen kívül álló birtokok valának, ma azok az árvíz által fenyegetve vannak.

Mielőtt ezen fontos elvi kérdésben véleményt mondanék, szükségesnek tartok egy pillantást vetni azon jogi, birtoklási és tényleges viszonyokra, melyek e kérdés eldöntésére befolyással lehetnek.

Semmi kétség az iránt, hogy ha a vízszabályozások alkalmával a fensiki földek tulajdonosai felvetették volna azon kérdést, melyre akkor nem is gondoltak, mert úgy látszik, hogy a szabályozás azon következményei, hogy t. i. a mesterségesen felduzzasztott vizek a fensiki területekre új viszonyokat teremtenek, egészen számításon kívül maradt, jogosan követelhetők volna vagy a tervezett szabályozás abbahagyását, vagy oly intézkedések létesítését,

melyek birtokaiknak veszélyeztetése ellen teljes biztosságot nyújtottak volna, mert azon általános jogelv, hogy a tulajdonnal való szabad rendelkezés csak addig terjed, ameddig az a mások jogain, vagy a jogos közérdek korlátain túl nem megy, megvédte volna őket azon következmények ellen, melyek a szabályozások következtében a fensiki területekre vonatkozólag előállottak, és mely jogelv az 1871. 39. t. cikkekben is kifejezésre jutott ugyan, de melynek gyakorlati következményei azóta sem érvényesítették, mert azt látjuk, hogy az ezen törvény hatályba lépte óta keletkezett vizszabályozásoknál sem lett megóva a szomszéd és átellenben fekvő területek érdeke, és az új társulatoknál ugyanazon sors érte a fensiki birtokokat, mint a minők azokon a régiéknél bekövetkeztek, miután azonban a létező vizszabályozási művek tudtommal legtöbb helyen ily jogok érvényesítése nélkül létesítették, ezek oly tényleges viszonyokat teremtettek, melyekkel a jogéletnek szintén le kell számolni.

De tovább menve ezen a nyomon, azt látjuk, hogy az ártér-birtokosok ebbeli jogviszonyai sem terelhetők egy és ugyanazon elvi tekintet alá. Vegyük figyelembe például, hogy azon tulajdonos, a ki fensiki birtokát már akkor szerezte, midőn szomszédjában a szabályozási mű fennállott, mennyire más tekintet alá esik, mint az, a kinek a szomszéd szabályozás egyenesen a nyakára hozatott, pedig vajmi kevés — teszem — a nagy Tisza völgyén azon fensiki birtokok száma, melyek a védművek létesítése óta tulajdon-változáson ne mentek volna keresztül, vegyük figyelembe, hogy az, a ki szabályozott a nélkül, hogy az ellen bármely oldalról is kifogás emeltetett volna, továbbá azon ősi ártér tulajdonosa, a ki birtokát már ekként szerezte, oly jogokat évitett el, illetőleg oly jogokat szerzett, melyeket megtámadni ma már nem lehetséges, vegyük figyelembe, hogy a fensiki birtokok ezen helyzete nem kizárólag a helyi, hanem az egész folyó szabályozása folytán következett be, mert például a Tisza mentén csak egyes öblözet helyzetét véve fel, az, hogy azon öblözet fensikjai ma már tényleg fenyegetve vannak, nem pusztán azon öblözet szabályozásából állott elő, hanem előállott az a felett fekvő valamennyi öblözetek szabályozásaiból, melyek együttvéve az árvizet mesterséges összeszorítás által felduzzasztották és annak gyorsabb lefolyást adtak, következőleg a fensiki területekre következett bajokért, hogy úgy mondjam, csak az egész

tiszavölgy solidarisan lehetne felelős, ezt pedig megvalósítani, a jogi és tényleges lehetetlenségek világába tartozik, vegyük figyelembe azon jogos közérdeket, hogy a jelenlegi védművek ma már tömredék község fennállását biztosítják, továbbá, hogy ezen védművek utóvégre is egy tekintélyes közvagyont teremtettek, és ha mindezt és sok más egyebet figyelembe veszünk, csakhamar reá jövünk, hogy a fensiki területekre vonatkozólag, szemben a létesített szabályozásokkal, a magánjogi tekinteteknek oly confusiója, a jogos közérdeknek pedig oly parancsoló kényszere állott elő, melyből csak egy biztos kibontakozási támpont emelkedik ki, és ez a tényleges állapot elismerése és elfogadása, mely tényleges állapot ma az, hogy a vizszabályozási művek a fensiki birtokokat is védik, következésképp azoknak terheikben is osztozniok kell.

Miután azonban a szabályozás előtti ártér gyümölcsözővé tétele a mondottaknál fogva részben azon áldozat által is éretett el, hogy az annakelőtte veszélyen kívül álló fensiki területek a szabályozás következtében árviz-veszedelem alá kerültek, következésképp az ős-árterek mintegy a fensiki területek rovására értékesedtek, jogos és igazságos, hogy a szabályozási művek kiépítésének és fentartásának a fensiki területekre eső részéből is egy meghatározandó arányt szintén az ős-árterek viseljenek, és ezen arány az 1881. 52. t. cz. 2-ik §-ában kifejezett teljesen igazságtalan elv mellőzésével akár számokban, akár elvekben kifejezve méltányosan és igazságosan állapíttassék meg.

Hogy mi legyen ezen arány, a felett a vélemények eltérők lehetnek; hallottam mondani azt, hogy építse ki a védművet az ős-ártér és a fentartás legyen közös, hallottam megfordítva is, hogy t. i. a védművet az egész ártér építtesse ki, és a további fentartás legyen az ős-ártér terhe, hallottam végül különböző számbeli arányokat is: én azonban indokolt kulcsot csak egyet tudok találni és ez az, hogy a védművek azon mérveit, melyek a szabályozás előtt legmagasabb vizállásnak megfeleltek, építsék ki és tartsák fenn az ős-ártér tulajdonosai, azon mérveket pedig, melyek a vizek mesterseges felduzzasztása által váltak szükségessékké, építsék ki és tartsák fel közösen a két természetű ártér birtokosai és ez arányban viseljék az összes társulati terheket is, miután a fensiki területeket tényleg csakis a magasított és erősített védművek ezen részei védik, de ugyanezek védik az ős-ártereket is.

A fensiki területekre vonatkozó nagyfontosságú kérdés fejtegetése után áttérek egy más, nem kevésbé fontos elvi kérdésre, arra nevezetesen, hogy mi történjék a mai fennálló szabályozási társulatoknál azon árterületekkel, melyek a mai helyzetnek megfelelő dimenziókban kiépített védművek terheit már nem bírják? Vannak ugyanis mentesített területek, melyeknek átlagos jövedelmei vagy éppen nem fedezik terheiket, vagy elnyeletnek azon évi járulékok által, melyek ezen földekre a szabályozás következtében nehezednek. Senkitől nem lehet jogilag követelni, hogy ő oly védművet tartson fenn, mely birtokának értékét vagy legalább azon jövedelmét elnyeli, melyet ő azon birtokból szabályozás nélkül bevenne, viszont azonban vannak köztekintetek, melyek kizárják annak megengedhetőségét, hogy ily szabályozások elejtethessenek, ily köztekintetek lehetnek a közegészség, községek elpusztulása, újabb területek veszélyeztetése és magának a mentesített területnek a közvagyon és nemzetgazdaság számára való megmentése. Ezen abnormis állapoton úgy vélek segíthetni, hogy a törvény minden elvi kijelentést mellőzván, kellő és alapos vizsgálat előrebocsátása mellett esetről-esetre alkottassék törvény, mely az ily társulatok subventiójáról gondoskodik. A subventionálásban részt vehetne az állam mint a közérdekek fentartója, továbbá a vizmenti társulatok, melyeknek szabályozási műveiben, legalább részben az efféle bajok forrása fekszik, végül azon területek, melyek a túlterhelt szabályozási mű további fennmaradásából bármiféle közvetett hasznot húznak. Ezek után nem marad más hátra, minthogy egyszerűen felsoroljam azon irányelveket, melyek szerint a teherviselés kérdése törvényileg szabályozandó lenne, megemlítvén, hogy az 1871. 39. t. cz. egyik nagy hibája volt az, hogy az illető földbirtokosok ebbeli érdekeit a társulati eljárás puszta önkényére bizta, és sem az ártér-fejlesztés, sem az osztályozás elveit törvényileg nem rendezte. Ezek a következők:

1. Az ártér mennyisége — nem úgy, miként ezt az 1871. 39. t. cz. 15. §-a megengedte — egység tárgya nem lehet. Ami ártér, az legyen ártér és e felett alknak helye ne lehessen.

2. Kipuhatólandó és megállapítandó legyen a szabályozás keletkezte előtti legmagasabb vizállásnak megfelelő — mondjuk — ősi-ártér és a bekövetkezett szabályozás után fenyegetett — mondjuk — fensiki terület.

3. Törvényileg megállapítandó azon arány, mely a teherviselés tekintetében e kettő között fennálljon.

4. A szabályozási terhek az ártéri összes birtokosok által, úgy mint eddig, osztályozási kulcs szerint viseltessenek.

5. Az ártéri birtokok osztályozásánál a mentesített föld jövedelmezősége szolgálván alapul, ezen jövedelmezőség meghatározásánál tényezőkül a föld minősége, a művelési ág és a belvizek általi kisebb-nagyobb háborgatás szolgálna.

6. Az egész ártérről egy ártér-telekkönyv készítettetnék, mely a tulajdonos nevét, az egyes területek helyrajzi számaikat, azoknak térmértékét és ezen térmértéknek osztályozott holdakra való átszámitását tartalmazná.

7. Megállapítandó lenne azon közeg, mely az osztályozást eszközözi, továbbá azon eljárási mód, mely szerint, és azon forum, mely előtt a felmerülő sérelmek orvosolandók lennének.

Igy azután megszűnnének, vagy legalább a minimumra redukálódnának azon tömérdek visszaélések és panaszok, melyek ma az ártérbirtokosok és gazdák körében a megterheltetés tekintetében méltó indignatio tárgyát képezik.

Mielőtt hosszúra nyult előadásomat bezárnám, még csak azt említem meg, hogy az annyira égető belviz-bajok orvoslása a vízszabályozási ügyek administratiójával szoros kapcsolatban áll ugyan, amennyiben azonban ez bizonyos vízjog alkotását teszi szükségessé, erről talán egy más alkalommal.

HORÁNSZKY NÁNDOR.

ADALÉKOK AZ ELSŐ MAGYAR VASUT TÖRTÉNETÉHEZ.

I.

Hogy azon küzdelem, a melyet a gőzerő felhasználása keltett a közlekedésügy s általában a közgazdaság terén, hamar nyomokat hagyott hazánkban : köztudomásu dolog.

Gróf Széchenyi István előrelátó bölcsesége az 1836. évi XXV. t. cikkben már részletes vasuti programot adott, a melynek nyomán járunk ma is. E törvényezikk 1. §-ában meg van jelölve az a 13 fővonal, mely ma is gerinczét képezi közlekedési politikánkknak.

Gorove István az ő gyakorlati szemével 1839 elején már a kamatbiztosítéki rendszer mellett tör lándzsát „kivonatok egy uti naplóból“ czimü cikkében, s átlép az elmélet teréről a gyakorlati megvalósítás mezejére.

Ugyanezen évben gyakorlatilag is megindult a mozgalom. Egy részről az 1836: XXV. t. cz. világos programja, másrészről a budapesti árviz katasztrófája, s a lánczhidnak gr. Széchenyi István által felkarolt eszméje, a Pest és Bécs közötti vasut megvalósítása iránti óhajt állították előtérbe; s csakugyan csaknem egyidejüleg indult meg b. Sina György és Ullmann M. tervezete a Duna jobb- és balpartján. A Duna balparti vonal az, a mely tényleg kiépítettett, s ma a cs. kir. szab. osztrák államvasut-társaság kezelése alatt áll. E vonal terveit Zimpel Charles amerikai vasuti mérnök készíté. A Budapesten alól eső rész azonban csak aradi vonalán vitetett ki a Zimpel-féle trace szerint, míg Debreczen felé más összeköttetés létesült. Zimpfel trace-a szerint ugyanis a Szolnok-Karczag-Szoboszló-Debreczeni vonal csak variáne gyanánt volt felvéve, míg az eredeti terv fő részé Alberti-Jászberény-Poroszló-Balmaz-Ujváros-Debreczeni lett volna.

Ezek azonban a kérdést csak másod sorban érintik. A Marchegg-Pozsony-Érsekujvár-Vác-Budapest-Czeglédi vonalrészt

teljesen mai nyomon volt az Ullmann-féle tervezetbe felvéve; míg a másik — a b. Sina György-féle tervezet, — mind e mai napig kiépítetlen, s napjainknak ép úgy nagy kérdése, mint a minő volt az 1839-iki évnél, 43 évvel ezelőtt.

A controversia tehát fel volt verve. Ez alkalommal nem tartozik hozzánk vizsgálni a döntés okait, a mely utoljára is az érdekeltek belenyugovásával hozatott a mai vonal mellett; hanem, hogy a kép teljes legyen, az akkori közvéleményből, mely felette kételkedve nézett mindkét vállalat esélyeire, egy nagyon illetékes hangot akarunk Deák Ferencz nyilatkozatában bemutatni, a mely nyilatkozat mutatja az akkor általános csekély hitet, melynek áldozatává lett Franciaországban nemcsak Thiers, de maga Arago is, s mely bizonyára általános volt nálunk; és pedig escdálatos módon még akkor is, a mikor a vasuti tervek már teljesen készek, az előmunkálatok befejezve, a pénz beszerzés — ha szabad e ma használt kifejezéssel élünk — teljesen biztosítva volt.

1839-ben 6. kerületi ülésen tárgyalatott Pozsonymegyének kívánsága, hogy a mennyiben a Ferdinánd császár nevű északi vasut igazgatósága fővonalától Pozsonyig szárnyvonalat szándékozik építeni, s Ő felségéhez több ízben folyamodott azért, adja ki az engedélyt, hogy e vonal a Morva vizétől a fővonalig Austriának egy kis részén átvezetessék, azonban a folyamodvány siker nélkül maradt: kéressék meg Ő felsége az iránt, hogy az 1836: XXV. t. cz. által kijelölt ezen vonalnak Austria egy részén keresztülvezetését engedje meg.

A tanácskozások közben megemlítették, hogy a Duna jobb partján a budai oldalon is szándékba van Bécsig vasut építése, melyre Sina György b. vállalkozik, míg a balpartit a pesti oldalon Ullmann társasága kívánja létrehozni.

Ezen alkalommal felszólalt az akkor már befolyásának és erejének teljes hatalmában álló Deák Ferencz is, s egy szerfelett érdekes nyilatkozatot tett. Szembeszökőleg lehetetlennek tartotta az egész vasutat, nemcsak az egész tervezetben, de a legkisebb részében, tudniillik Bécs és Pozsony között is, nem is pártolja a kérvényt, mert nincs megnyugtatta a kivihetőségről, s többek közt így szól:

„Hánem én azt hiszem, hogy a Debreczen és Pest közti vonalra nézve alig van valaki a RR. között, ki velem együtt — tekintve

a vasutaknak más országokbeli történetét, s hazánk ezen alsó részének statisztikai és geográfiai helyzetét, a fuvarnak e vidéken olesóságát — *úloznak ne tartaná azt, hogy itt valaha vasut létezhessen, ha pedig mégis találkoznék olyan, a ki ezt hiszi, nem bánom, aludlja tovább édes álmát; sőt adja isten, hogy az én éberségem legyen álom, a ki ezt nem hiszem, az ő álma pedig valósuljon. Épen ugy nem hiszem azt sem, hogy Sina a vasutat Bérsből egész Pestig vigye.*“ stb.

Ez volt az áramlat.

Ha Deák Ferencz beszélhetett így, hogy gondolkodhatott az ország nagy része!

És e mellett a vállalkozóknak a versenyzők vak akaratával, a pénzpiacznak meglehetősen közönyével — hiszen a Ferdinánd vasutnál érdekelt Rothschild háznak, mely még akkor nem is volt a mai nagy hatalom, inkább theoretikus támogatásán kívül alig számolhattak valakire — az érdekeltek kishitűségével, bátortalanságával és minden újítástól való félelmével is kellett küzdeniök.

II.

Pozsony vármegyéé az érdem, hogy az ország közvéleményének az első határozott lökést adta. Részbén azon tény, hogy legközelebb volt geográfiailag az akkor már megnyilt Ferdinánd császár vasuthoz, s így a vasuti közlekedés előnyeit már gyakorlatilag ismerhette; részbén azon tény, hogy a duna jobbpárti vasut esetleges létrejövele által veszélyeztetve látta érdekeit: sarkalta a megyét arra, hogy a dolgot kezei közé vegye.

1839. deczember 2-dik s folytatólag több napjain tartott közgyűlési határozat alapján a vasut tárgyában egy körlevelet intézett az összes törvényhatóságokhoz. Érdekes e körlevél hangja, okoskodása. Érdekes, mily leplezve mer még ekkor nyilvánulni a helyi érdek, mely azóta minden vasuti kérvényben és köriratban hasonló tág tógákat keres; érdekes a lánczhyd jövedelmezőségével való argumentálás naivsága; érdekés továbbá azon tény, hogy az egész hálózat ekkor még lóvasut gyanánt terveztetvén, az argumentálás közt a jóakarát megnyerése végett belevétetett az is, hogy mennyi hazai ló fog felhasználtatni; érdekés végül azért, mert a magyar közgazdasági érdekek helyes felismerésével pointirozza, hogy nyers terményeink természetes piacza felé kell törekednünk, s a hazai

politika vezérelve e téren nem lehet más, mint az, hogy a kivített lehetőleg elősegíteni iparkodjék.

A körirat egész szövege így szól :

Nagyméltóságú, méltóságos, főtisztelendő, tisztelendő, tekintetes, nemes, nemzeti és vitélő rendek, kedves barátaink s atyánkfiai !

Midőn az ország közjavanak és honi kereskedésünknek előmozdítására alkotott 1836-ik évi 25-ik törvényczikkely több vaspályákat és ezek közül különösen 1-ső szakaszának 1-ső pontjában Pesttől Bécs felé Austria határszéléig, 4-ikben pedig Pesttől Morva és Szilézia széléig, végre 7-ik pont alatt szinte Pesttől Erdélyig vezető vonalokat nem csak kijelelé, hanem a 13-ik pontnak tartalma szerint részletesen is a törvény őtalma alatt állóknak és a törvényengedte kedvezéseknek használatára alkalmasaknak kijelenté, ezeknek létesülhetése iránt kétségeskednünk már annyival kevésbbé lehet, minthogy ezen jelesül a Dunának bal partján vezetendő vonalra, a törvény biztosításánál fogva, már vállalkozó társaság is, és pedig olyan alakult, mely nagy költségbe került, sőt meg is vizsgált és helyeseknek talált terveivel, rajzaival, nemkülönbén költségvetésével készen állva, e vállalatnak teljesítését némileg az által is biztosítja, hogy a részvények kibocsátása, következőleg azok tulajdonosi által fizetni szokott pénzeknek beszedése előtt már megtörtént előmunkálatokra fordított tetemes költségeit egyedül a tervezett vonalnak létrejövetelével szerezheti vissza; ha tekintjük továbbá, hogy a nagyméltóságú magyar királyi helytartó-tanács is ezen balparti vonalt a törvényben érintettnek és ennek kedvezésére érdemesnek megismerve, az előmunkálatokhoz gyámolító kezek nyújtása végett minket több ízben felszólított, — ily körülményeknél fogva, valamint egy részről e vonalnak létrejövetelét, a vállalkozó társaságnak önérdékében feküdni látjuk; ugy másrésről — köztekintetekből menve ki — meg vagyunk győződve arról, hogy fentebb érintett törvényünk annak építhetését tökéletesen biztosította. — Hogy báró *Sina* György a Duna jobb partján Bécstől Budáig szinte vasutat építeni szándékozik, köztudományra vagyon, s épen ezen két terv egybehasonlításából eredő kérdések iránt a felek közötti vitatkozások okozzák, hogy a balparti vonalnak törvényengedte létesülése, a közérdekeknek tetemes hátramaradásával, mai

napig is akadályoztatik. — Nem czélunk, a Duna jobb partján építendő vasutnak bármely csekély akadályt is elébe gördíteni; mert a fentebb érintett 1836-ik évi 25-ik törvényczikkely bizonyára nem a nemzeti ipart, meg amugy is feletébb csekély kereskedést sorvasztó s elfojtó egyedáruság gyámolításául szolgáló megszorításokra, hanem a kedvezéseknek még inkább bővítésére s akadályok elhárítására vagyon irányozva, minthogy különben a vonalok kijelélése által a vállalkozóknak, a költséges előmunkálatok megtételére, s ezzel pénzek hasztalan vesztegetésére csel vettetett volna, mi egy törvényhozó testnek igazságával és egyenességével meg nem fér, valamint a törvény biztosításának megszüntetése mellett a hazának hitelét is örökre elrontaná; véleményünk tehát egyedül az, hogy a balparti utnak létrejövetelét semmi másféle tekintetek nem gátolhatják, és hogy a vasuti vonalokból hazánkra nézendő hasznokat tekintve, a jobbpartinál célirányosabb. — Mi ebbeli teljes meggyőződésünkön alapuló véleményünknek első részét illeti: az annyiszor érintett 1836-iki 25-ik törvényczikkely első szakaszában Pest városától végpontkép Morva és Szilézia országoknak határai, ugyszinte Pesttől Bécs felé Austriának határszéle tüzetett ki; és mivel az austriai határszélek egy részben; morva- és sziléziának pediglen országunkra nézve kirekesztőleg Pest városától véve, a Dunának bal partján léteznek, a balparti vonalnak törvényben foglaltatását kétségbe hozni annyival inkább nem lehet, minthogy az iránta tett előleges munkálatokat, mint fentebb érintők, a nagyméltóságú magyar királyi helytartó-tanács is, köszönetet érdemlő készséggel előmozdítani méltóztatott. — De továbbá báró Sina György a balparti vasutat azért sem ellenezheti, mivel a budapesti állandó hid iránti szerződésnek kötése alkalmával a nagyobb vámbér, és több évek megnyerése végett önmaga fő-indító okul emlité meg 1838-ik évi kisasszony-hava 20-ról beadott és az országos választmánynak jelentése mellett 8-ik szám alatt előforduló nyilatkozásának 10-ik szakaszában azt: hogy Pest városától Vácznak menendő balparti vasut a hid jövedelmét tetemesen fogja csorbitani; mely az országos választmány által is tekintetbe vétetett nyilatkozás minden hazafinak figyelmét annyival inkább megérdemli, minthogy azon általunk épen nem reménylett esetre: ha tudniillik a létező s a többivel egyforma erővel bíró törvények nyilvános értelme ellenére a balparti vasutnak létrejövetele bárminő okból gátolhatnék,

— a hid iránt kötött szerződésben engedett évek száma s megállapított vámbér, mint egyik legérdekesebb alapjától megfosztott, egyáltalában meg nem állhatna; következőleg a szerződésnek megváltoztatása elkerülhetetlenül szükségessé válnék. Ha folytatólag e balparti vasutnak fenforgó kedvező körülményeit tekintjük, ezek annak fenállhatását tökéletesen biztosítják, mert ezen vonal az országnak fővárosát, Pestet, a legfontosabb kereskedő városokkal, ugymint Pozsonnyal és Debreczennel egyesíti, nemkülönben hazánknak több megyéit, melyek az áldottabbak közé tartoznak, és 4 millió felüli népséggel bírnak, hozandja egymással érintésbe; ha pediglen egyszer a Ferdinánd császár nevét viselő éjszaki vasuttal Austriának Gänserndorf helységétől (hol tudniillik a vasut Bécsig és Brunáig már létez) Pozsony felé építendő szárnyvonal által összekapcsoltatik, hazánknak balparti, következőleg sokkal nagyobb része, Austriával, Morva, Szilézia, Csehországgal, és éjszakra fekvő egyéb tartományokkal, melyekben a magyar termékek legnyereségesebb cikelyek, csaknem közvetlen kereskedési viszonyba jövend, és mivel azon pálya a Dunán keresztül nem vezetetik, a legkönnyebb és élénkebb közlekedésre annyival inkább nyújt biztos kilátást, mint-hogy Morva, Szilézia, Csehországban és egyéb éjszaki tartományokban rajta utazandó személyek és viendő belföldi természetnyek, Gänserndorftól egyenesen és ugyan szakadatlanul vaspályán juthatnak rendelkezési helyeikre, midőn ellenben a jobbparti vonalon császári királyi Bécs városának kerülniök kellett, hol a portékáknak egyik pályáról a másikra való általtétele, ugy a személyek iránti időt mulasztó rendőri szabályok, a gyors közlekedést felettébb nehezitenék. Miután végtére ezen közérdekeket azon környülállás is emeli, hogy a midőn a gőzerőre készülő vasutakhoz megkívántató sinekért és gépelyekért a pénz külföldre vitetik, a balparti vasut még eleinte csak lóerőre leendvén alkalmazva, ehhez a magyar vas, meg ló is használható lészen, következőleg a pénz bejön, és ben marad ekkép kétszeresen is nyertes hazánkban. — Mindezen felhozott okoknál fogva országgyűlési követeinknek utasításul adtuk az érdeklött dunabalparti, vagyis jobban czimezve középponti magyar vasutnak lelkes pártolását, nemkülönben minden akadályok elleni ótalmaztatását; és egyszersmind az országos kívánatok sorába felvételni határoztuk azt is: hogy miután a Ferdinánd császár éjszaki vasuttársaság, és e mellett mi is folyamodtunk Ő Felsőgéhez

kegyelmes királyunkhoz a végett, hogy az éjszakai társaságnak Günsendorftól Pozsonyig (hol már egy vasut, tudniillik a nagyszombati, épül is) lehetőkép egyenes irányban vezető szárnyvonalnak építhetését legkegyelmesebben megengedni méltóztassék, erre azonban mindekkorig válasz nem érkezett; ezen szárnyvonal, ugymint az 1832/6-iki törvényczikkely céljának elérhetésére legalkalmasabb meg legbiztosabb mód, kieszközöltessék, és e végett, mintán annak egy része austriai földön, hová a magyar törvényhozó testnek hatósága nem terjed, lenne vezetendő, és az engedelemadás egyedül Ő Felségének kegyelmétől függne, az országos rendek részéről egy alázatos felírás terjesztessék fel; mi által minekutána különösen reánk, de általában az egész országra nézve is az óhajtott hasznos célt elérni teljes bizonyossággal reményljük, ebbeli igaz hazafiui indulattal párosult kívánatunknak és adott utasításunknak pártolására s elősegelésére nagyságtokat, kegyelmeteket atyafiságosan és barátságosan felszólítjuk, megkérvén egyszersmind, hogy ez iránt (és pedig minthogy minden órán az országos tanácskozásnak tárgya leendő) követeiket minél előbb elhatározó utasítással ellátni sziveskedjenek.

Egyébiránt atyafiságukba ajánlottak, szokott tisztelettel maradunk stb.

III.

Egyelőre azonban nem volt nagy foganata a köriratnak. Az akkori magyar viszonyok csodálatosak voltak. A „laudator temporis acti“ nézetűek tanuságosan nézhetnek reá vissza. Austeriában nem volt alkotmány, s hogy a magyar közigazdasági érdekek, hogy bíráltattak meg Bécsben, azt igazolja II. József császárnak ismeretes leirata Pálffyhoz, ki szokásos és tartaléktalan őszinteséggel jelzi céljait: gyarmati politikát folytatni Magyarországon: felemelni az osztrák iparczikkék árát, s lenyomni a magyar nyers termékekét.

E politika hagyománya volt az is, hogy Austria nem szívesen nézte a mozgalmat. Nincs ugyan okirat kezeink közt, mely igazolná a hivatalos nem akarást, de a késedelmeskedés a csatlakozás megadása iránt a marcheggi hidtól a marcheggi állomásig — mert hisz ennyiről van csak szó — fényesen beszéli ezt. Ez volt a point a kérdésben, s ez ellen kellett küzdeni.

1840. január 7-én gróf Sztáray Albert, egyike az Ullmann-féle szövetség tagjainak, egy nyilatkozatot intéz „a Duna bal partján Pesttől Austria határszéléig építeni tervezett vasut létesítésére alakult részvénytársaság igazgatóságának megbízásából, s mint annak egyik tagja“ Pozsonymegye közgyűléséhez, mint a vasut főpártolójához, kérve a vasut további hathatós pártolását. E kérvényhez melléketül nyújtattak be mindazon okmányok, a melyek a vasut addigi fejlődésére nézve teljes pillantást engednek vetni.

A legérdekesebb az ügy genesisére nézve Szitányi Ullmann Móricznak 1839. december 10-én kelt előadása a „magyar középonti vasutársaság t. cz. ideiglenes bizottságához“, a mely egész terjedelmében következőleg szól :

Az országgyűlési követeknek folyó hónap 6-án Pozsonyban tartott kerületi ülésében azon indítvány tételék Pozsony vármegye részéről, hogy Ő Felsege legalázatosabban megkéressék egy felírásban a cs. kir. kizár. szabadalm. Ferdinánd császár éjszakai vasutársaságnak a pozsonyi szárnyvonalnak, Gänserndorftól az austriai határszéléig, Schlosshof mellett, minélelőbb megadandó építési engedelem iránt, hogy azután semmi kétség se maradhasson a magyar középponti-vasutvonalnak ezzel összekapcsoltatására nézve.

Ezen indítvány általános, élénk, négy óra folyásig tartott vitatkozásra szolgáltatott alkalmat a hazámban tervezett magyar középponti vasutvonal és a bécs-győri vasut fölött; mindkét vállalatnak találkozott, természetesen saját védelmezője; szavazatkor mindazáltal a többség a magyar középponti vasut mellett nyilatkozik, s majd egyértelműleg elfogadtaték azon általános elv, hogy jó egy vasut Béctől Győrig, Gönyőig még jobb, minden esetre azonban legcélszerűbb a Debreczentől kezdve a Ferdinánd császár éjszakai vasutal összekapcsoltatandó, mert ez által egy régóta érzett szükség pótolatik ki, s legbiztosabban meg lesz feelve azon főnyomósságu célnak, miszerint az ipar és kereskedés, következőkép a nemzeti gazdaság kifejlődése üdvösen gyámolittatni fog. Hogy e nézetben mindnyájan osztoztak, esalhatlanul bizonyítja azon körülmény, hogy e vállalat, t. i. a magyar középponti vasutvonal ellen semmi más ok nem állítottatott föl, mint csupán azon aggodalom ébresztetett, mintha e vállalat létesítése nem igazán komoly szándék, hanem inkább csak pusztá részvényjáték, s még e mellett csak az tüzetett volna ki célul, hogy a Ferdinánd császár éjszakai vasut

minél szilárdabban megalapuljon, Gänserndorftól a szárnyvonal Morváig megépíttethessék, s az óhajtott kapcsolat Pozsonnyal kivihetővé tétessék, mi mellett ama vállalat minden esetre milliókat fogna nyerni, Magyarországnak pedig nem lenne egyebe, mint csupán Pozsonytól Gänserndorfig vivő vasutvonal, e mellett azonban a bécs-gönyői vasut is veszedelmeztetnék, vagy épen el lenne veszve. Végül azonban különösen kiemeltetik az is, hogy nem vagyok eléggé gazdag ama nagy vállalatnak a Duna bal partján leendő létesítésére.

Noha ezen aggodalmak önmagokat megezáfolják, s így megezáfolásuk mindazokra nézve szükségtelenné válik, kik hazám viszonyait, különösen pedig ama vállalatunkét csak valamennyire ismerik is : azokra nézve mindazáltal, kiknek e tekintetben közelebről értesülni alkalmuk nem volt, mégis szükségesnek tartom, a t. cz. biztosság elébe következő fölvilágosításokat terjesztetni.

Midőn a vaspályák föltalálása általános alkalmaztatást nyert, hazám iránti legbensőbb hálámnak bizonyítványát adandó, legtisztább szándékkal ily üdvös vállalatnak részére leendő megalapítását határozám el magamban, s már akkor, midőn még semmi versenyző vállalat nem volt ellenem, saját költségem- s veszteségemre dologhoz értő technicusokat biztam meg, kik a Duna bal partján Pesttől Váczig s Pozsonyon át Bécs felé egészen az austriai határig, s ismét Budától különféle irányban Győrig, előleges fölvételeket tegyenek a létesítés lehetőségének megtudhatása végett.

E vizsgálatok eredménye, még inkább az illető mindennemű viszonyok érett megfontolása csakhamar azon teljes meggyőződésre birtak, hogy a Duna jobb partján Budától Győrig építendő vasutvonal a földterületi nagy nehézségek miatt iszonyu költségeket fogna kívánni, s e mellett a haszonra nézve hazámnak szintoly kevéssé lehetne kezeskedni, mint a közérdeknek, s kivált ez utóbbira nézve azért nem, mivel egy részről a természetények szállítása minden e vonaltól délre eső megyékből egészen más iránnyal bír, s azoknak természetői sokkal közelebb érik lakhelyüktől Győrt, sőt némelyek magát Bécsset is, mint Budát, s hogy ennél fogva e tömérédek költséggel járó vállalatnak haszna csupán az utvonal hosszabani vidékre lenne szorítva ; más részről pedig, mivel a Duna balparti megyék természetői, kik egyébiránt hazámban tagadhatlanul a többséget teszik, a jobboldali vasut által egészen ki lennének zárva

ezen intézmény jötekonyságából, minthogy a balparti megyék termékei oly sok terhes, majdnem viselhetlen városi és hid-vámnak, raktári, átszállítási, átrakodási s egyéb fizetendőségeknek lennének alávetve, melyek rájuk nézve lehetetlenné tennék ezen uton a versenyzést.

Sokkal kedvezőbben tünt fel a Duna bal partján minden ki látás mind hazámra mind az általános kereskedési érdekre, nemkülönben az illető társaságra nézve is; ezenkívül felbuzdittatva a közelebbi mult országgyűlés XXV-ik törvénycikkelyének rendelete által, határozattá érett bennem a szándék, tervemet a Duna bal partján valósítani. Egy pillanatig sem késtem, illető folyamodósomat a nagymélt. magyar kir. helytartó-tanács elébe terjeszteni; s az erre következett, üdvös igyekezetemet méltató (realisandae salutaris suae intentionis) 1837-iki nov. 14-én 35,564. szám alatt kelt s A. alatt a programjához csatolt határozatában csak újabb s nagyobb felbátorítást kelle találnom.

· Szándékom nagy voltát fontolóra vévén, világos lön előttem, hogy hatalmas gyámolítókra van szükségem. Ennélfogva 1838-iki mart. 12-én az ide I. alatt mellékelt tervezetemmél a Ferdinánd császár éjszakai vasut igazgatóságához járultam, annak morális gyámolítását kikérve. Mily készséggel fogadá ez, 1838-iki mart. 14-én e végett tartott közgyűlésében, ezen ügyet, s nyujtá majdnem közhangu megegyezését, eléggé megláthatja a t. cz. biztosság a Ferdinánd éjszakai vasut igazgatóságának Bécsben 1838-iki mart. 22-én kelt s II. alatt eredetiben ide csatolt leveléből.

Továbbá megfontolván, hogy az én tiszta nézeteimnek alapul szolgáló cél, t. i. a művelődés emelkedésének előmozdítása s hazám nemzeti gazdaságának nagyobb mértékbeni kifejlődése, még teljesebben elérhetőnek, sőt legnagyobb nyomosságúvá tétethetnek, ha a legtetemesebb vízi utaknak oly régen szándéklott összeköttetése helyreállíttatnék, s az országnak legfontosabb kereskedési helyei s a természet ajándékaiban oly igen dus Tiszavidékek egymás között s a külfölddel folyvást biztos, könnyű, kényelmes és olcsó kereskedési kapcsolatba hozatnának; végre azon tekintetből, hogy a mult évi szerencsétlen vizáradás által meglátogatott testvérvárosoknak, Pestnek s Budának felvirágzása, nemkülönben a dunaparti kárvallott lakosoknak fölsegíttetése mondhatatlanul eszközöltetnék: azon kérdést intéztem a Ferdinánd császár éjszakai vasut alapítójá-

hoz, báró Rothschild urhoz : hajlandó volna e, hatalmas segélye s gyámolítása által, a magyar központi vasutnak ily nagyszerű kiterjesztéséhez járulni? mely alkalommal el nem mulasztám, nyíltan s palástolatlanul kijelenteni, hogy ez esetben még több milliónyi pénz fog kivántatni, melyről én nem rendelkezhetem.

Miután báró Rothschild ur ez oldalról is biztosítá készsége felől, az újabb törvény XXV. cikkelyének 1. §-ában 1, 4, 5 és 6. számok alatt kijelölt vasutvonalokra támaszkodólag, kértem a nagymélt. magyar kir. helytartó-tanáctól kegyes engedelmet, hogy a Pesttől Erdélybe, Kolozsvár irányában Debreczenig vivő vasutvonalat, kellő szárnyvonalaival együtt, létre hozhassam, s azt a Pesttől Bécsig a Duna bal partján Vácson s Pozsonyon át az austriai határig indítványozott pályához csatolhassam; erre is igen bátorító válaszát nyerém, mely a f. é. mart. 24-ikei programjában B. alatt közöltetett, s 1838-iki april 3-án 11,738-ik szám alatt kelt.

De miután ez tudomásra jutott, s a vállalat fontossága általános méltánylatban részesült, a közbizodalomnak megrendítése végett, gonosz irigység által fölizgatott sürgőséggel rögtön az hireszteltetek, hogy elégtelen vagyok ily terjedékeny és nagyszerű vállalat létesítésére. Mellőzve azt, hogy ilyes vállalatok soha sem egyes személyek vagyona, hanem mindenkor csak a tehetősbb közönség hozzájárulása által, t. i. részvényes társaság útján, nyerhetnek valósulást, nem hibázta el egészen kitűzött célját e szeretetlen szándék, s minthogy a közönségnek egy részében valóságos aggodalom gerjesztetek, báró Rothschild ur azonnal nyilvános tanujelét adá valódi készségének s e vállalat iránti élénk érdekének az által, hogy a másolatban III. alatt ide csatolt levelet intézé az akkori magyar kir. udvari cancellárhoz Gróf Pálffy Fidél ő excellentiájához, s a mellett még kéré ő excellentiáját, közölné annak tartalmát Ő cs. kir. Főhercegségével országunk Nádorával s a magyarországi hatóságokkal is.

Még világosabb tanujelét adá ebbeli részvétének báró Rothschild ur f. é. május 4-én Frankfurtba utazása előtt a magyar középponti vasuttársaság ideigl. biztosságának minden t. t. tagjaihoz intézett, s IV. alatt eredetileg ide csatolt levelében.

Ámbár mindezen tanujelekből csalhatlanul kitetszik, hogy azon szemrehányás, mintha a magyar középponti vasut-vállalkozók csak uzsorás részvényjátékokat szándékoznának üzni, a társaság tag-

jait legigazságatlanabbul illeti, még inkább csacska rágalomnak, kiváltkép egy személy ellen intézett alaptalan gyanúsításnak bizonyítandja e szemrehányást a következő lettdolog : a nagymélt. magyar kir. helytartó-tanácsnak fentemlített, f. é. ápril 3-án 11,738. szám alatt kelt határozatánál fogva, azon álláspontra volt helyezve, a középponti vasut vállalatügye, melyre Ferdinánd császár éjszaki vasuté, a velencei, milanoié, bécs-győrié, pozsony-nagyszombatié s minden külföldi a létesíthetési engedelem megnyerése után, s nekem akkor szintoly jogom volt, a részvényeket megkészíttetni és szétszótatni, mint e társaságok igazgatóságainak ; de, noha még akkor közbuzgalom uralkodott a vasutak iránt, a részvények árkelete magasan állott, s én minden oldalról ostromoltatám az e vállalat részvényeit keresők által, folyvást ellenállottam ezen édesgetéseknek, s eltávolítám az oly igen biztosan kínálkozott nyereséget ; mert hazámnak akartam vele használni, s a társasági viszonyt teljesebb rendbe hozni. Épen ezért hagytam előbb mindent a legtokéletesebben megérni, s csak miután minden előfölvétel megtörtént, az építési tervek a legcsekélyebb részletekig elkészültek, s így többé semmi sem vonathatót kétségbe, csak akkor kezdtem részvényes társaság alakításához, s csak a mult november hónapban kezdeték meg az első részlet-befizetés, miután a Ferdinánd császár éjszaki vasutat annyi csapás érte, s oly pillanatban, midőn az ily müiparvállalatok iránti közbizodalom megrendítettett, különösen pedig a magyar középponti vasutvonal a leggyalázatosabb híresztelések által gyanussá téteték. Mi joggal s mi okból érhet engem, ily köztudomásu lettdolog után, kérdem, a részvényjáték szándéklátának szemrehányása ?

Tiszta öntudatom e részben legteljesebb megnyugtatót ad, s annyival könnyebben lemondhatnék személyemre nézve minden nyilvános elégtételről, minthogy f. é. május 18-án minden szerzett jogaimat, semmit fen nem tartván, a társaság részére a biztosság-nak átadtam : azonban minthogy Magyarország rendjeinek elől említett kerületi ülésében egyedül csak a létesítés és létesíthetés iránti aggodalmak feszegettettek, a vállalat lényege pedig legnyomósabbnak ismerteték Magyarországra szintugy mint a közérdekre nézve : mind hazám mind a részes társaság iránti kötelességem azt parancsolja nekem, mint ez üdvös vállalat alapítójának, hogy a t. cz. biztosságot, mely maga is a legnagyobb áldozatokat teszi, mit én leg-

forróbb köszönettel megismerek, s mely a legtisztább szándéktól lelkesítette, minden új határozatában új kezességet nyújt a létesítés legjobb sikere iránt, végre melynek minden lépéseimre vigyázni, s minden áldozatomat s iparkodásomat megmérni s méltánylani alkalmam volt, ezennel alázatosan megkérjem, sziveskedjék az ide csatolt okleveleket a t. cz. biztosság, saját jegyzeteinek, észrevételeinek kíséretében, nemes Pozsony vármegye elébe terjeszteni, hogy az, követői által, ügyünknek az országos ülésben ismét előfordulásakor, a mi kétséget nem szenved, az ország rendeit a létesítés iránt előadott aggodalmakra nézve illően megnyugtathassa.

Fogadja a t. cz. biztosság ez alkalommal legforróbb köszönitem kifejezését minden az e vállalat ügyében nyújtott jótékony gyámolításaért, fogadja legkitünőbb tiszteletemet, melylyel maradok

A t. cz. biztosságnak

Bécs, december 10-én 1839.

alázatos szolgája s tagja

Szitányi Ullmann Móricz.

Ezen nyilatkozat tisztán beszél magáért.

A mellékletek közül érdekes a Ferdinánd császár vasut nyilatkozata, Geymüller János Henrik által aláírva, mely e csatlakozást kívánatosnak mondja, s a magyar vasutat támogatásáról biztosítja. Ezen határozat az 1838. márczius 14-iki közgyűlésen elfogadtatott.

Még érdekesebb b. Rothschild S. M. levele gróf Páffy Fidél, magyar kir. udv. főkanzellárhoz. Ebben tiltakozik Rothschild a vállalkozók ellen emelt azon vád ellenében, mintha az egész tőzsdejátek volna, s többek közt így szól :

„Mi a megkívántató alapítvány-tőkét illeti, bátorkodom excellentiádat bizonyossá tenni a felől, hogy e vállalat, melyben magam is tetemes részt venni szándékozom, s mely mintegy arra látszik jelenleg hivatalos lenni, hogy az annyira sujtolt Pest és Buda városokra nézve áldásos, azoknak ismét felvirágzását előmozdító jóllétforrás legyen, bel- és külföldön oly visszhangra talál, hogy, ámbár a minden statusokban szokott eljárási mód szerint mindaddig, míg a pontos földszinmérési eredményeken alapult költségtervek meg nincsenek, aláírásról vagy részvény-biztosításról gondolkozni sem lehet : mindazáltal az ezen részvények iránti jelentések a közelítőleg számítandó építési tőkét máris sokkal felülmulják, s még most is naponkint szaporodnak.

Ennéfogva excellentiádhoz intézett alázatos kérésem nem csak oda járul, hogy a szándékosan elterjesztett ártalmas híreknek hitelt adni ne méltóztassék; hanem hogy excellentiádat ezennel a végett is megkeressem, miszerint ezen, mind Magyarországra, mind pedig az austriai tartományokra, különösen a Ferdinánd császár éjszaki vasutra nézve oly igen fontos vállalatot hajlandó és hathatós pártolásával s gyámolításával a fő statushatóságoknál szerencsésíteni, s e végre egyszersmind oda munkálni kegyeskedjék, hogy a pályavonalok egyesítési pontjának meghatározhatása s ezután az előmunkák megtehetése végett, a legfelsőbb engedelem az éjszaki vasutigazgatóság által alázatosan kért szárnypályára, Pozsonytól a Morva vizéig, s ugyanazon folyam jobb partjától a Gänserndorf melletti éjszaki vasutig, lehető leghamarabb kegyelmesen megadásék, mivel különben a mostani kedvező évszak elmulasztása a mondott munkát egy egész évvel hátrább fogná vetni.“

E beadvány 1838. april 26-án kelt. Hasonló erélyesen 1839. december 12-én b. Dietrich Józsefhez intézett levelében Rothschild azon terv ellen, hogy e vasut csak Pozsonyig vitessék, kijelentvén, hogy az egész vasut „csak a magyar földön történendő tágasb összeköttetés mellett ígér különös fontosságot, s csak akkor fedeztethetnek az erre fordítandó nagy alapító költségek s munkabérek.“

IV.

Ily előzmények után a bizottság két lépést tett, mely a vállalat sorsára döntő volt.

1839. december 30-án ugyanis a magyar középponti vasutvállalat ideiglenes igazgatósága : Burg Ádám, Coith C. H., Dietrich József báró, Landauer József, Liebenberg Leopold, Löwenthal J. J., Myrbach Károly, Pálffy Ferdinánd Leopold gróf, Sándor Móricz gróf, Sztáray Albert gróf és Ullmann Móricz aláírással ismét Pozsonymegyéhez fordult, a vállalat első támogatójához.

Felette érdekes beadványuk így szól :

„Az országos karok és rendek f. é. decz. 6-án a kizár. szabadalm. Ferdinánd császár éjszaki vasutnak Gänserndorf-tól Pozsonyig indítványozott szárnypályája tárgyában tartatott kerületi ülésének eredménye, — valamint a pozsonyi hirlapnak ugyanazon hónap 20-ikai számában a tek. ns. vármegye részéről kibocsátott, ugyan-

azon tárgyat illető körlevele által köteleztetve érzi magát a magyar középponti vasutnak alulírt ideigleni biztossága, a t. ns. vármegyének, hatalmas pártolásáért és hathatós gyámolításáért, a szóban forgó vállalat iránt különösen élénk részvételének oly sok örvendetes bizonyoságaért, a maga és az egész társaság nevében a legforróbb és legélénkebb köszönetet ezennel kimondani.

Ámbár az 1832/6-dik évi 25-ik törvenyzikkely nem kíván semmi garantiát, s ennél fogva a magyar középponti vasutvállalat társasága semminemű biztosításra nem volna kényszerítve : mégis az alulírt biztosság, a t. ns. vármegye iránti különös tiszteletből s elégtételül, szabad ösztönből, következő nyilatkozásra indított, a részvevő közönségnek annál bizonyosabb s annál biztosabb meggyőződést szerzendő, hogy a t. ns. vármegye következménydus pártolása csak a legőszintébb s legvalóságosabb szándékokon alapult vállalatnak nyújtott ; ugymint :

Hogy a magyar középponti vasut-társaság ideigleni biztossága ezennel ünnepélyesen kötelezi magát arra, miszerint az 1832/6-dik évi 25-ik törvenyzikkely 4. §-ához képest a nagymélt. helytartó-tanáccsal kötendő szerződés után mindjárt egybehivandja a közgyűlést, hogy annak megegyezésével az építés, a technikai s oeconomicai tekintetek aránymértéke szerint, Pesttől mindkét irányban szintugy Pozsony, mint Szolnok és Debreczen felé késedelem nélkül elkezdethessék, s minthogy fontos középállomások mindkét vonalon általán fogva hiányzanak, ugyanaz a kitéüzött czélig minden élénkséggel folytattassék, s hogy ezen itt kimondott kötelezés a nagymélt. magyar helytartó-tanáccsal kötendő szerződésbe formaszert beiktattathassék.

Hogy ezen biztosítás teljesevése tökéletns megnyugvással várható, a következő lettdolgok kifejtése bizonyíthatja.

A fentisztelt karok és rendek bölcseségökben csaknem egyhangulag elismerni méltóztattak, hogy azon vasutnak, mely Magyarországon Erdély határszélétől az austriai határszélíg vonul keresztül, a birodalom középpontjától kiindul s Morva, Csehország, Szilézia s Galiczia irányában immár munkában lévő kizár. szabadalm. cs. kir. Ferdinánd császár éjszakai vasuttal közvetlen kapcsolatba jő, a legfontosabb kereskedővárosokat s a két legnagyobb vizutat magok közt és ama külfölddel összeköti, melyen a magyar termékeknek legnagyobb keletök van, a müipar magasabb felvirágzásának s

áldott hazája nemzeti gazdagsága nagyobb kifejlődésének leghatalmasabb emeltyűjéül kell szolgálnia, s ez által mind épen e nagy-szerű s igen fontos mű alapítója, mind a magyar középponti vasut egész társasága, az eddig tett és kifejtett iparkodásokért, azon igen örvendetes elégtételben részesült, hogy az igazi szükség ezennel elismertetett, s a kitűzött cél eléretett, tudniillik a dicső magyar nemzet kívánságai teljesítetttek. De annál fájdalmasabb volt azon körülmény, hogy a szóban forgó indítvány, ámbár tetemes szótöbbségnek örvendhetett, mégsem talált amaz egyhangu pártolásra, melyre lényege méltónak ítéltetett, még pedig csak azon egyetlen okból, mivel a valóságos létesülhetés kétségbe vonatott. E bizodalmatlanságnak mind a magyar középponti vasut alapítóját, mind az egész társaságot annyival érzékenyebben kelle illetnie, mivel sem az elsőbbi, sem az utóbbi képviselő biztosság által nem csak legkisebb ok nem adatott erre, hanem inkább a legeldöntőbb bizonyosságok nyújtattak a tetteleges kivitel igazi komolyságáról, midőn nem irtóztatva áldozattól s iparkodásoktól, elkövetetett mindaz, mi e részben egy privát férfit s egy társasági választmány hatalmában állott, s habár az elől kimondott, a magyar középponti vasut biztosságától jött kötelezés magában véve már elegendő volna, e nagy fontosságú vállalat tetteleges kivételére nézve uralkodó minden kétséget eloszlatni : legyen szabad mégis az alulirt ideigl. biztosságnak, oly lettdolgokat oklevélszerűleg előadni, melyek a szándékok tisztaságát még világosabbá és szemléltetőbbé tenni képesek leendenek :

1-ször. Miután Magyarországnak összegyűlt t. karai s rendei, a nemzeti gazdagság szabad kifejlésének akadályait jól ismervén s tekintetbe vévén, azoknak elhárítására s a haza jóllétére az 1832/6-dik évi országgyűlésen bölcseségökben a 25-dik törvénycikkelyt alkotni, s Ő Felsege azon veleszületett igen kegyes törekvésénél fogva, hogy erőteljes, szellemdus, vállalkozó nemes magyar nemzetének szellemi s müipari haladása élesztessék, s a honi földre minden hasznos idegen találmány átültetessék, e törvénycikkelyt kegyelmesen megerősíteni méltóztattak : Szitányi Ullmann Móricz ur, több vármegyék táblabirája, hazája iránt tartozó legforróbb háladatoságtól az említett nagy fontosságú s bölcs legujabb törvénynek egy vasut alapítása általi teljesítésére buzdittaték, s választása, hazája minden müipari szintugy mint kereskedési viszonyainak számos évü foglalkozási tapasztalásban gyűjtött helyes ismereteitől

vezéreltetve, szerencsére a 25-dik törvényczikkelyben kijelölt azon utvonaloakat érte, melyek ugyanazon törvényczikkely dicső czéljának legközelebb s leginkább megfelelhetnek, csaknem általánfogva ama vidékeken ajánlván azokat, melyek egyfelől nagyobb részint jó utaknak, sőt az ezek építésére szükséges eszközöknek is hijával vannak, ezért is rajtok a mindenható gondviseléstől a legnagyobb bőségben kiöntött természeti áldások használatlanul maradnak, s nagy darab földeken nem lakik ember, melyeknek tehát csak mindig biztosított, minden évszakban használható utakra, s kényelmes, olcsó szállításmódokra van szükségük, hogy virágzó jólétre s aránylagos népességre emelkedjenek, másfelől mivel épen ezen ajánlott vaspályautak egyenes, minden szükségtelen, vám- és egyéb mellékjárandóságoktól ment kereskedési összeköttetést nyújtanak ama szomszéd tartományokkal és külországokkal, melyekben e termékek legtöbb keletre találnak, következöleg melyeknek concurrentiája s értékesítése leginkább biztosítva van. — Ezen egy ily nagyszerü s üdvös vállalat alapítására szolgáló nemes alkalomnak tehát általános hálás elismerésre s hathatós gyámolításra kellene találni az ország részéről, s minden háborító bizodalmatlanság annyival inkább eltávolítandó volna, mivel ezáltal azon fontos hasznok, melyekhez ezzel az országnak s a közérdeknek bizonyos remény nyújtott, mi máris csaknem közönségesen elismertetik, ki-pótolhatlan kár veszélyének fognának kitétetni: mert egy ily terjedelmes müre megkívántató eszközök nem oly könnyen lennének ismét megszerezhetők.

Hogy a vállalat-alapító ur, Szitányi Ullmann Móricz, szándéka nagyságát egész terjedelmében érezte, hogy saját erőit kellestinél többre nem becsülte, hanem inkább jól megfontolt előlátással iparkodott, tetemes hasznokat nyerni, s hogy még akkor is, midőn e gyámolításokról biztosítva volt, még sem kezdetett el hamarabb egy társasági egyesületnek valóságos létesülést föltételező alakítása, míg minden megkívántató, csak tömérdek költségtétellel elérhető előkészületek a legtökéletesebb érettségre nem jutottak, és így a kivitel teljesen megalapított, méltóztatik a tekintetes nemes vármegye Szitányi Ullmann Móricz urnak folyó hónap 10-én kelt s 4 rendbeli oklevelekkel támogatva A. alatt ide csatolt leveléből megérteni, melynek tartalmát az alulirt ideiglenes biztosság, teljes meggyőződés érzetével, valamint az igazsághoz

tökéletesen hiven, nem csak megerősíteni. hanem ezenfelül még azt is nozzaadni köteleztetve érzi magát, hogy a buzgóság, melyet a vállalat-alapító ur kifejt, a legnagyobb iparkodások, melyeket 2 teljes év óta magára vállalt, az állhatatos bátorság, melylyel minden nehézségek ellen küzdött, s a leghatalmasabb akadályokat, melyek minden tekintetben elébe gördülének, meggyőzte; továbbá, hogy minden neki ajánlott ingerlő kecsegtetéseknek általa történt rendíthetlen megvetései, s végre, hogy azon nagy áldozatok, melyeket ugyanő eddigelő tett, s még most is naponkint tesz, szóval: hogy minden cselekedetei igaz hazafiui szándékának tisztaságát tökéletesen csalhatatlanul bebizonyították.

2-szor. Ha azon okok, melyek Szitányi Ullmann Móricz urat vezérlék, már magokban tekintve minden igaz hazafit a szóban forgó vállalatbani részvételre buzdítottak: még inkább azon körülményben feküdt egy még hatalmasabb felhívás, hogy épen akkor, midőn az alulírottak, báró Rothschild ur által a magyar középponti vasut-vállalatnak még most is fenálló ideigl. társasági választmányába belépésre meghivattak, midőn a veszélyteljes Dunaáradás különösen Pest és Buda kereskedővárosokban hallatlan és következménydus pusztításokat tett: azon teljes meggyőződésnél fogva, hogy a szándéklott vállalat hatalmas emeltyüt nyujtand a nemzeti müipar s a kereskedés magasabb felvirágzására, s ez által azon fájdalmas sebek is, melyeket ama kimondhatlan szerencsétlenség a két fővárosnak örökségül hagyott, hamarabb be fognának gyógyíttatni, közülünk mindenki a legnagyobb készséggel elfogadá az ajánlott kötelezést. E szerint az alulírt biztosság keletkezése csupán emberi s tiszta hazafiui tekinteteken alapult, s ennélfogva már azért is méltó számot tarthatott a közbizodalom megnyerésére.

3-szor. Miután, mint már említettett, minden technikai adatok megszerezettettek, s ezután szintugy a vasut mint minden ahhoz megkivántató hidak s épületek munka-tervei, minden előmértékekkel s költségvetésekkel együtt, egy tapasztalt amerikai vasutmérnök intézése alatt a lehető legnagyobb tökéletességig elkészítettettek, s a vállalat-alapító ur egyszersmind a nagymélt. magyar kir. helytartótanácsnak Budán 1838-ik aprilis 3-ról 11,738. szám alatt kelt k. intézménye által társasági egyesület alakítására s egy szokott módon készült programmának közhírré tételére is felhatalmaztatott,

... az alulírt biztosság.

E napon az engedelem-nyerő Szitányi Ullmann Móricz ur is minden e vállalatra szerzett jogait a részvényes-társaságra átruházván, ezen ideigl. biztosság kezeibe adá minden fentartás és a legkisebb elsőégi jog nélkül, s mivel ugyanazon ülésben a kibocsátandó programának előadott terve megvizsgáltatott s helyben hagyatott, azután kinyomtatása elhatároztatott, e pillanattól fogva az alulírt biztosság is mind a részes társaság, mind az ország ellenében minden felelősséget átvett; s mivel ezenfelül a B. alatt ide mellékelt programma csakugyan a pozsonyi hírlapba, a Hirnökbe és Századunkba, későbbben a közönséges augsburgi s lipcsei ujságba is fölvetetett, s több mint 2000 egyes példányokban a publicum között kiosztatott, és így a nyilvánosságnak átadatott: a részvényes-társaság szerződése megszűnt privat-szerződés lenni, az alulírt biztosság e szerint nyilvános kötelezést vön át, s már ez által elegendő garantiát állított a valóságos létesülésre.

4-szer. Az alulírt biztosság f. é. július 11-én azon legalázatosabb kérelemmel borult Ő Felsége lábaihoz, hogy a magyar középponti vasutvállalat mindazon jogokban és kedvezményekben részesítettnek, melyekkel efféle müipari vállalatoknak minden eddigi társasági egyesületei birtanak. Ő Felsége méltóztatott e legalázatosabb folyamodást kegyelmesen megjelelni, s az alulírt biztosság a legújabb törvény 25-ik cikkelye által biztosított jogának öntudatában határtalan bizodalommal reménylheti a legfelsőbb határozatot. Az ideigl. biztosság soha sem bátorkodott volna Ő Felsége legmagasabb személyéhez járulni, ha a szóban forgó vállalat létesülése valamely csalódáson nyugodott, vagy csak némileg is kétségesnek látszott volna.

5-ször. Már f. eszt. június 30-án elébe terjesztette az alulírt biztosság a nagymélt. kir. helytartó-tanácsnak alázatos kérelmét minden, a folyó esztendei aprilis 2-án 12,247. szám alatt kibocsátott helytartósági k. intézményben kivánt s teljesen kieszközölt mellékletekkel együtt, a mult országgyűlés 25-ik törvénycikkelye 4-ik §-ában föltételézett szerződés k. megkötése iránt; miután aközben már minden illető törvényhatóságok is megvizsgálták a helyszinén a magyar középponti vasut terveit, s — mint a társaság részéről e biztosságnál jelen volt meghatalmazottak jelentik —

azokra nézve nem csak semmiben fen nem akadtak. hanem inkább minden megyék s illető szabad kir. városok e vállalat előmozdítását leghathatósabban pártolták, ennél fogya a valahárai engedelem rövid időn annyival inkább reménylhető, hogy a nagymélt. főbb politikai hatóság, 1837-iki november 14-én 35,567. szám alatt, 1838-iki április 3-án 11,738. szám alatt, s 1839-iki április 2-án 12,247 és 12,988. szám alatt kelt k. intézményeiben, maga is elismerni méltóztatott, hogy az ajánlott magyar középponti vasut az országra nézve üdvös, és irányvonalai világosan azok közé tartoznak, melyeknek az 1832/6-iki évi országgyűlés 25-ik törv.-czikkelye pártfogását biztosítja; s miután továbbá Magyarországnak egy törvénye sem tiltja, a helybenhagyás esetére a részvények részfizetéseinek vég-engedelem előtti beszedhetését; ezen eset pedig a nagymélt. magyar kir. helytartó-tanácsnak említett k. intézményeiben valósággal előfordulván, az alulirt biztosság az első 5%-os részvények befizetését a mult hónapban elhatározá, hogy mintegy az egész társaságot tökéletesen lekötelezze a szóban forgó szándék létesítésére, s egyszersmind birtokába jusson az eszközöknek, miszerint a legnagyobb óhajttással várt vég-engedelem leérkezése után mindjárt hozzá lehessen fogni az ajánlott építéshez. Valóban e befizetés, ezen az országnak oly sok hasznot biztosító vállalat itánti bizodalom megrendítésére tett minden próbák daczára teljesen kielégítőleg meg is történt, s ezért az alulirt biztosság annyival inkább azon kedvező helyzetbe tétetett, hogy mihelyt a vég-engedelem megérkezik, azonnal megkezdethesse az ajánlott építést; mivel báró Rothschild ur, egyesülve a cs. kir. szabadalm. Ferdinand császár éjszaki vasut igazgatóságával, e vállalatnak ujlag megígéri hatalmas gyámolítását, mit a t. ns. vármegye báró Dietrich urnak az alulirt biztossághoz intézett s eredetiben C. alatt ide csatolt leveléből megérteni méltóztatik: ez által a magyar középponti vasutnak valóságos létesülése ujra biztosittatván.

6-szor. Különös öröme szolgál az alulirt biztosságnak, tökéletesen kezeskedhetni a t. ns. vármegye előtt azért, hogy minden technikai adatok, az egész vonalra Pesttől Debreczenig, a Szolnok összekötésére szolgálendő szárnyuttal együtt, a legközelebb mult nyár folytában megszerezettek, melyek eredményei azon megnyugtató meggyőződésre vezetnek, hogy a vasutnak e vonalon ajánlott építése semmi nevezetes nehézségekre nem talál,

s hogy ezáltal nem csak a bánóság, hanem az éjszakai megyék is egyenes összeköttetésbe jönnek Pest és Buda fővárosokkal, ugyszinte az éjszakai bel- és külsőországokkal; továbbá, hogy e munkálatok elkészítésével, még pedig legelőnkebben, a vasut-ügyben jól kitanult és gyakorlott, nagyobb számú technikusok foglalkodnak, s hogy e szerint teljes kilátás van arra, hogy a jövő februárius végeig, az említett vasut-vonal számára szintoly tökéletes készületű építéstervek lehetség birtokába jutni, minő a pest-pozsonyi vonalé, melyet a t. rendeknek látni alkalmok volt.

A fenidézett lettdolgokhoz még azon tökéletes biztosítást véli adandónak az alulirt biztosság, hogy a magyar középponti vasut társasága semmit sem óhajt oly forrón, mint a végszerződés megnyerése után azon helyzetbe jőni, hogy nyomban hozzáfoghasson a valóságos létesítéshez, s ezáltal különösen szándéka tisztasága felől legbiztosabb kezességet nyujthasson. Az alulirt biztosság esedezik a tek. ns. vármegye előtt: méltóztassék azon további biztosítást elfogadni, hogy a magyar középponti vasut vállalata, természeténél fogva, teljességgel nem irtózik semmi concurrentiától, hogy tehát annak részvényes-társasága nem csak semmi más vállalatot meg nem háborít, de sőt minden jelen s jövődöbeli efféle műveknek a a legnagyobb őszinteséggel a legsikeresebb gyarapolást annyival inkább kívánja, mivel igazi szándékának, t. i. a dicső magyar nemzet legvirágzóbb emelkedésének, tulajdonképeni célpontja még csak ez által éretik el tökéletesen, minthogy egyfelől a jó közlekedések hiánya, mely eddig a nemzeti gazdaság kifejlésére nehéz bilincseket tön, egészen elháríttatni, másfelől a nemzeti müipar élesztésére megkívántató forgó tőke, a külföldi pénzekkel létesülendő költséges építés által évenkint milliókkal gazdagíttatni, s ekkép az első alap a müipar emelkedésére letétetni fogna.

Midőn befejezőleg az alulirt biztosság elől kimondott kötelezését ismételve, jelen kötelező nyilatkozását ekképen egész alázatosággal előterjeszti, egyszersmint esedezik: méltóztassék ezt a t. ns. vármegye, oda, a hova tetszik, s böles belátása szerint, fordítani, s a szóban forgó vállalatot hatalmas pártolása s hathatós gyámolítása által továbbra is szerencsésíteni, előmozdítani, s kegyesen oda munkálni, hogy a nagymélt. magyar helytartó-tanács, mely eddig is hathatós gyámolítására méltatta e

vállalatot, tekintetbe vévén a naponkint szaporodó előköltéseket, minél hamarabb hajlandó legyen a szerződés megkötésére, hogy valahára a forrón óhajtott építés elkezdethessék, s ekkép egy ily nagy nemzeti mű, ily valóban hazai vállalat, az ország javára s a nemzet díszére, életbe léphessen s virágozhassék.“

V.

Egyidejűleg a fentforgó nehézségek elhárítására czélzó törekvésekkel, a pénz-beszerzésről is gondoskodni kellett.

Pesten, 1839. május 24-én bocsátotta ki Ullmann M. a középponti vasut programját, a mely ismét érdekesen illusztrálja, hogy vélték akkor 8 millió forintból kiépíteni az egész vasutat.

E programm így szólt :

„A nm. magyar királyi helytartó-tanács alulirotnak az A. és B. alatt ide kapcsolt másolatok szerint szóló, 1837-iki nov. 14-én 35,564-ik és 1838. apr. 3-án 11,738-ik számok alatt kelt magas határozatában megengedni méltóztatott, hogy az általa (alulirott által) ajánlott vaspályára nézve megkivántató előmunkálatokat s kiméréseket az illető s erre különösen felszólított hatóságok segítségével megtehesse.

E magas engedelem következtében a mult nyár folytában mindezen vonalokon részint előleges, részint határozott s a legaprolékosabb részletekbe ereszkedő mérnöki munkálatok s más ide tartozó előrefelvételek valóban meg is tétettek. Ez utóbbi viszonyok elemei, névszerint a Pesttől Pozsonyig a Duna bal partján menendő pálya-rajzok gyűjtettek össze a lefolyt télen, melyekből aztán egy, minden ebbeli kívánatoknak megfelelő építési terv teljesen el is készítettett.

Méltóztatott ennek feljelentésére a nm. magyar kir. helytartó-tanács, a C. és D. alatti másolatban ide kapcsolt, f. évi apr. 2-án 12,247. és 12,988-ik szám alatt, továbbá a fennevezett előlegesen adott engedményre, névszerint a Duna bal partján Pesttől Pozsonyig s onnan egészen az austriai határokig s ismét Pesttől Debreczenig menendő pályavonalakra vonatkozólag, egy részről a pályába eső t. cz. kir. magyar hatóságokat az említett vasuti építménytervek s minden ide tartozó segélyek megvizsgálására, más részről az alulirottat a tervezett költség, az egyesületnek statutumai s a

vitelbérnek árszabálya előterjesztésére utasítani, mire ezen magas rendeletnek végrehajtása, még pedig Pest vármegyében a legjobb sikerrel, valóban teljesített is.

Mint hogy immár épen ezen magas rendeletekben egyszersmind elismertetik, hogy a javasolt vasuti vonalak határozottan azok közé tartoznak, melyeket az 1832/6. országgyűlés 25. törvény-cikkelye pártfogol, egész bizodalommal reménylhetni rövid idő mulva ennek vég-ellátároztatását.

Megjegyezhetni véljük továbbá még, hogy az alulírott kiváltképi feladásául tevé, minden megkivántató előrefelvételeket még egy részvény-társaság alakulta előtt tökéletesen teljesíteni, a mint ezt a már kidolgozott tervek bizonyítják.

Csak egy felületes tekintet is a földabroszra eléggé s kétség-telenül mutatja a szóban forgó vasuti összeköttetések nagy fontosságát; mert az ország fővárosait, Pestet és Budát, a legfontosabb kereskedő városokkal, Pozsonnyal és Debreczennel egyesítik minden közbenfekvő népes és kereskedést üzö helyekkel, továbbá több vármegyét hoznak, melyek a legáldottabbak közé tartoznak az országban s több, mint 4 millió lélekkel bírnak, nem csak egymással, hanem Austria, Morvaország, Szilézia és Csehország cs. kir. tartományokkal s más éjszakilag fekvő országokkal, melyekben a magyar termékek legnyereségesebb cikkelyek, csaknem közvetlen kereskedési viszonyba, mely azonfölül az elemeknek semminemű befolyása által nem károsíthatatik vagy akadályoztathatik, s ennél fogva a legélénkebb közlekedésre annál inkább nyújt biztos kilátást, minthogy az mind az utasokra, mind a portékák szállítására nézve biztosság, olcsóság, gyorsaság és kényelmesség által felette elősegítettik.

Alig szükség tehát terjedelmesebb fejtegetésekbe ereszkedni, hogy meggyőződhesünk róla, miképen e vállalat a legkedvezőbb hozzávetésre (conjecturára) alapított, miképen egy ily útér által a magyar kereskedésnek nem csak felette foganatos felvirágzását eszközöndi, hanem hogy ez által egyszersmind a közérdek kielégítése- s egy már régen élénken érzett szükség betöltéseért kezeskedés nyujtatik, midőn a nélkül is közösen tudatik, mily számtalan mennyiségben vitetnek ki mindennemű termékek a gazdagon megáldott magyar honból, mily nagy áruszállítás történik Austriából, Morva-, Szilézia- és Csehország-, s más éjszaki tartományokból, s

viszont azokba, mely számos utazó jár elejétől fogva a nagy vásárookra s vásárokról a javaslott vasuti vonal minden irányában, végre mely tetemesen fognának növekedni e kedvező viszonyok a pályának a Ferdinánd császár éjszaki vasúthoz kapcsolatása által.

Hogy a fő- és oldalvonalalaival alkalmasint több mint 70 geogr. mértföld hosszú pályának kiterjedésénél fogva a számtalan akadályok ne legyenek legyőzhetetlenek, s mérsékelt építési költséggel a főczél, háborítatlan kereskedési összeköttetéseket lehető legrövidebb idő alatt létre hozni, eléressék, e pálya előlegesen nagyobb részint lóvontatásra fog építtetni, mindazáltal olyképen, a legujabb tapasztalásokkal összhangzó szilárd mód szerint, hogy az, ha az erőművészet láthatólag előrelépő javításai s a vasuti ügynek általában tökéletesb kifejlése által biztos sikerek mutatkoznak, idő folytával gőzerőművek járására is minden további akadályok nélkül használtassék.

Az előzetek (praeliminariák) e vasutak létrehozására, melyek a részvények elkamatolása közben az építés ideje alatt belészámítatnak, közel nyolcz millió forintnyi summát mutatnak pengő pénzben, mihez még 2 millió frt, 8000 darab részvényben, mint tartaléktőke különös esetekre, és számba nem tudott, de a maga idejében netalán szükségeseznek találándó oldalpályák építésére toldatik, mely a részvényesek további rendelkezésére a társaság pénztárába letéve marad, miszerint tehát az összes alaptőke 10 millió forintot teend pengő pénzben.

Ezen 8 millió forint előleges építőtőke beszerzésére egy részvénytársaság fog alakíttatni, s e végből 32,000 darab részvény, 250 pengő forintjával egy-egy, melynek befizetése az alább előadandó módon történendik, kiadatni.

Ezen nyolcz millió forintból immár a korábban tett bejelentések s ígéretek által hat millió forint adatott ki, továbbá 750,000 forint, az alulírott által magyarországbani elosztásra határozva, a további 1.200,000 forint szinte kizárólag a Magyarországbani tállátató részvevők számára letéttetvék : ez utóbbiakra nézve azért Pest sz. kir. fővárosban saját aláírás fog megnyíttatni, melynek hogyani s miképeni módjáról annak idejében különös tudósítás szolgál.

Az engedményért folyamodó minden e vállalatra nyert jogait átadja a részvény-társaságnak, az alább megnevezendő ideigleni

választmány kezelése alatt, a nélkül, hogy akármely kikötést tegyen, vagy a legkisebb előjogokat követelné, egyedül csak az általa tett s bebizonyítható előleges költségek visszatérítéseért.

A társaság szabályszerű összeállításai az első közgyűlések által, nehogy ezen fontos vállalat menetele késleltessék, az egész ügy előleges igazgatását az ideigleni választmány vállalá magára, s az igazgatói választásig annak minden tagjai az összes aláírók meg-egyeztési nyilatkozása által mindazon rendelkezésekre teljesen felvannak hatalmazva, melyek az ezen előrajzban felállított határozatokra, azok tökéletes és czélszerű végrehajtására, valamint ezen nagyszerű vállalat hasznára s előmozdítására szükségesek lehetnének.

Ezen választmány, az engedményért folyamodón kívül, következő urakból áll :

Burg Ádám, Coith C. H., Dietrich József báró, Landauer József, Libenberg Leopold, Löwenthal J. J., Myrbach Károly, Pálffy Ferdinand Leopold gróf, Sándor Móricz gróf, Sigismund, schotten-és telki apát, valamint Rothschild S. M. báró, ki mint az eredetileg privilegiumért folyamodó a Ferdinánd császár éjszaki vasútra, melynek érdekei a szóban forgó vállalathoz kapcsoltatása által épen oly lényegesen mozdíttatnak elő, mint az utóbbi az éjszaki vaspályávali összeköttetése által láthatóképi hasznokat nyer, a választmány hatásában munkás részvételét legnagyobb készséggel ígéré.

A ráták befizetése egy-egy részvényre, az aláírások berekesztése után, következőkép történik : 1839-ben 12 frt 30 kr., 1840. febr. 1-én 12 frt 30 kr., aug. 1-én 25 frt, 1841. febr. 1-én 25 frt, aug. 1-én 25 frt, 1842. febr. 1-én 25 frt. — A másik 50% fizetési határidejének kitűzése az 1843-ban tartandó 5-ik rendes közgyűlésre hagyatik.

A kamatok az építés ideje alatt a befizetés terminusira 4% -tel téríttetnek meg pro anno félévénként. Mi történjék a közbeneső idő alatt elkészülendő s használandó vonalak jövedelmével, az évenként tartandó közgyűlések fogják elhatározni. Az időpont, melyben az első befizetés 25 frtjával egy részvényért megteendő, pótlólag fog közzé tétetni.

Pest, május 24-én 1839.

Szitányi Ullmann Móricz, s. k.“

VI.

A kormány magyar közegeinél pártolásra talált az eszme, mint az természetes is volt az 1836: XXV. t. cz. alapján.

Gerometa Antal a magyar helytartó-tanács 1837. november 14-iki üléséből adja a gyámolítás ígérletét; 1838. april 3-án pedig 11,738. sz. a. Szentiványi Vincze tovább megy; felvilágosításokat kér és tényleges gyámolítást rendel el.

A rendelet szövege im ez :

„Cum designati in hac Instantia ductus Semitarum ferrearum Pestino Ponium, et hinc usque limites Austriae, tum Pestino Debrecinum usque struendarum ad illos pertineant, quibus designati postremorum Comitiorum Article XXV. favores asserti sunt, nullam quidem in thesi circa hos sumptus, et declaratum per Instantem propositum, ac in huius sequelam edendum congruo modo Programma, indilatamve eorum, quae formalis Planorum, et sumptuum Projectorum efformatio exigit, suis locis instaurationem, occurrere reflexionem, quo tamen desideratus per Recurrentem pro suscipiendis operibus his cum ipsarum localitatum assignatione indultus tribui, et annorum, per quos ab iisdem taxae desumi poterunt, habita commodorum ex praedictis semitis praconcepto modo inde a limitibus Austriae Debrecinum usque protendentis pro nationali etiam industria huiusque commercii incremento sperandorum condigna ratione defigi, sicque etiam facultas structuram hanc Ponium usque Limites Austriae inchoandi abhinc tribui valeat, praevidie adhuc ipsa formalia Plana isthuc exhibenda esse; — relate ad insinuatam, unasilul propositi jam alias ab Austriae limitibus per Ponium Pestinum procursum ductus abhinc Debrecinum usque protensionem concernentibus Jurisdictionibus ad praebendam pro laboribus praeliminaribus requisitam assistentiam sub hodierno jam provocatis. *Ex Consilio Regio Locumtenentiali Hungarico, Budae die 3. Aprilis 1838. celebrato.* Vincentius Szent-Iványi, m. p.*

* Minthogy a jelen folyamódásban előterjesztett, Pesttől Pozsonyig s innen az austriai határokig, valamint Pesttől Debreczenig építendő vasutvonalak azok közé tartoznak, miknek az utóbbi országgyűlés 25. törvényzikkelye kedvezményeket biztosít: nincs ugyan semmi ellenvetés általában sem a pályairányra, sem a folyamódó kijelentett szándékára, s ennek következtében a szokás szerint kibocsátandó programmára, ugy-

szinte mindazokra nézve, miknek a formaszertint készítendő terv és költségvetések iránt haladéktalanul munkába kell vétetniök; hogy azonban e munkák megkezdésére a folyamodó által kért engedmény a tervezett vasutmenet kijelölésével megadathassék, az esztendőök, melyeken át e vasutaktól díjak szedethetnek, méltányos tekintettel azon hasznokra, melyek a fentmondott vasutakból a nemzeti iparra nézve is várandók, meghatározathassanak, s a fentemlített építvényekre is engedelem adathassék; előlegesen még a formaszertinti tervek ide fölterjesztendőök; egyszersmind a Pesttől Debreczenig tervezett vasutra nézve az illető hatóságok már felszöllítettak, hogy az előmunkálatokhoz gyámolító kezet nyujtsanak. A nm. m. kir. helytartó-tanács üléséből. Budán, aprilis 3-án 1838. *S:enticányi Vincze, s. k.*“

Hasonló értelemben nyilatkozik 1839. apr. 2-án a helytartó-tanács 12,247. sz. a. Perczel Imre aláírásával; sőt ugyanazon napon Gerometa kirendeli a bejáró küldöttséget is, egyidejüleg értesítvén a magyar hadi főkormányzókat és az illetékes megyéket is. Érdekes ez eljárás és egész felfogásban a mostani rendes eljárás embryója.

Ezen okmányok vannak Enyedy Jankó Mihály, pozsonymegyei volt főjegyző gyűjteményében a magyar vasutügy bölcsőjére vonatkozólag.

Érdekes képet mutatnak az eljárásról, a nehézségekről, melyekkel küzdeni kellett a bátor uttörőknek, míg végre is megkezdheték a munkát, a mely annyi hasznot hozott az országnak.

Tantae molis erat!

Közli GYÖRGY ENDRE.

VEGYESEK.

II A

† **Dobner Rudolf.** — Dobner Rudolf kora halála nagy veszteség a magyar közgazdasági irodalomra nézve. Az ő nagy tehetségei és még nagyobb szorgalma jelentékeny helyet biztosítottak részére a hazai közgazdaság irodalmában. Bizonyos tekintetekben örököse azon eredeti és mély gondolkozásnak, a melyet jeles tanára, később hivatali főnöke, Kerkápoly Károly honosított meg a pápai főiskolán, hozzá páratlan vas szorgalma hivatalnok és író. Csupán szerénysége gátolta annyira tehetségei érvényesítésében, mint a mennyit jogosan vártunk tőle mindannyian.

Dobner Rudolf 1844-ben Veszprém megyében Lepsényen született; iskoláit Pápán s később a budapesti egyetemen végezte, ugyanitt hallgatta az alkotmányos élet kezdetén felállított külön nemzetgazdasági és statisztikai tanfolyamot. Ennek befejezése után külföldre ment, honnan visszatérvén a pénzügyi szolgálatba, onnan a pénzügyministeriumba neveztetett ki, a hol fokenként emelkedve, mintegy két évvel ezelőtt osztálytanácsos lett.

Tanulmányai természete is ide vonta őt.

Külföldi utazása alatt csak az utazás első részében foglalkozott elméleti kérdésekkel. A m. tud. Akadémia nemzetgazdasági és statisztikai állandó bizottsága részéről megnyervén a Wodianer-féle ösztöndíjat, utazásának első czélpontja Lipcse volt: Roschert hallgatta ott, a kinek historikus, positiv természetű eszmejárása, jótékonyan módosította nála azon irányt, a melyet magával hozott, s mely előkelőleg filosofikusnak volt nevezhető. Ezen korszakban igen élénken foglalkozott a földbecslés és javításügyi dolgokkal, s a „Mezőgazdaság Szászországban“ czim alatt az akadémia statisztikai és nemzetgazdasági közleményeiben 1872-ben közzétett dolgozata e tanulmányainak eredménye.

Később adóügyi elméletekkel, különösen a tiszta jövedelmi adóval, mint adóreform tényezővel foglalkozott. s a dolgozatát meglépett át azon térre, a melyen végleg meg is maradt.

Hazajövele idején indult meg nevezetesen az adóreform kérdése. Azon enquéte, a melyet 1869-ben Lónyay Menyhért, akkori pénzügyminister hívott össze, bevégezve munkálatát, de az anyag feldolgozatlanul hevert még Kerkapoly ministeri kineveztetésekor. Dobner R. berendeltetett szolgálatra ide André L. tanácsos kezei alá. Nem jött üres kézzel. Az európai államok egyenes adóiról egy nagybecsű összeállítás jelent meg nem sokára az ő kezei alól, a mely jelentékenyen hozzájárult ahhoz, hogy e tekintetben az eszmék előkészítettessenek a gyökeresebb reformokhoz. E műben, a mely forrás munka még ma is, s rövid, világos áttekintést ad a művelt Európa egyenes adórendszeréről, kimerítően volt ismertelve az összes adórendszer. Gyakorlatilag azonban csak bevezetést nyújtott a földadókatasztterről szóló törvényjavaslathoz, a melynek tárgyalásánál Dobner, az akkori parlamenti bizottság elnöke, Gorové, és jegyzője, Bittó mellett tett jelentéktelen szolgálásokat. Nagy és érdekes viták folytak e törvényjavaslat érdemei körül; a vitákban contra vett részt e sorok írója is; de soha egyikünknek sem jutott eszébe pillanatig is nem ismerni el azon higadt jó akaratot és nagy erudiciót, melyet Dobner akkor is kifejtett.

A pénzügyministeriumban, hol még Kerkapoly idejében alkalmazták, tehetségeit korán felismerték s igen fontos dolgokra alkalmazták, minők az országgyűlés előtt függőben levő pénzügyi tervezetek, törvényjavaslatok készítése. Legutóbb az egyenes adókra vonatkozó összes döntvényeket, rendeleteket stb. nagy szorgalommal állította össze.

De e terhes hivatalos működése mellett nagy irodalmi működést is fejtett ki. Pár évvel ezelőtt „A földadó-kataszter“ című vaskos s a tudományos körök által nagy tetszéssel fogadott mű jelent meg tőle, a „Budapesti Szemlé“-ben számos tanulmányt írt, többek közt a valutáról (bimetallismus mellett), dolgozott a „Nemzetgazdasági Szemlé“-be, a „Magyar Föld“-nek s a lapokba is több cikkeket írt. Az akademia statisztikai és nemzetgazdasági bizottságának tagja volt.

Irodalmi elveit, törekvéseinek egész irányát semmi sem jellemzi jobban és kimerítőbben, mint az a becses bevezetés, a melyet

„A földadó-kataszter“ czimű művéhez irt. Kimerítően, helyes és biztos kézzel mutatja itt ki a bajokat, bátran reá mutat a teendők azon hosszú sorozatára, a melyeket a hazai közgazdaság, különösen pedig a hazai földbirtokos osztály megmentése érdekében tennünk kell. E javaslatok tulnyomóan nagy része teljesen helyes; egy másik része ellen kétségkívül igen sok argumentumot lehetne értékesíteni; azonban az egészből a helyzet higgadt, józan appreciatiója s a meggyőződés bátorsága jótékonyan sugárzik ki.

A földadó története az utolsó évtized alatt igen nagy részben Dobner története is. A vitákban mindig igen élénk részt vett, legutoljára a „Nemzetgazdasági Szemlé“-ben, melynek kezdetétől végig leghűségesebb munkása és támogatója volt.

Öszinte, meleg barátság kötelekei fűztek hozzá. Évek során át melegedett és erősbödött e barátság. A törekvések közössége, a tendenciák azonossága volt a kapocs a lipcsei tanuló-szobáktól az életpályák változatosságain át.

Mennyit reméltünk, mennyit vártunk tőle. Ezen remény mind meghiusult. Gyenge teste megtört s 38 éves korában meghalt. A szomorúságot, melyet halála barátainak okozott, csupán emléke s az a keserű vigasztalás enyhíti, melyet — fájdalom — az utolsó időkben nagyon is sokszor van alkalmunk a közgazdasági irodalom magyar művelőinek csekély falanxában is ismételnünk :

Ibimus illac.

Gy. E.

Jelentése a kulturmérnökségnek a talajjavítások terén 1881-ik évben tett intézkedésekről.

Alig néhány éve, hogy a kulturmérnökök működésüket a talajjavítások terén megkezdették. 1879 kezdetén még az egész ország területén csak egy kulturmérnök volt alkalmazva; ekkor szavazott meg külön e czélra a törvényhozás első ízben 10,000 frtot; mely 1880-ban 20,000-re, 1881-ben 30,000-re, 1882-ben pedig 45,000-re emelkedett, mihez képest a mérnöki létszám is folyvást növekedett, úgy, hogy az az 1882-iki költségvetés szerint a főnőkön kívül 6 mérnökből és 9 segédmérnökből áll, mihez járul 18 rétmester, kik a kassai rétmesteri iskolában nyernek kiképeztetést. És hogy ezen aránylag tekintélyes létszámnak a talajjavítások iránt való érdeklődés is folyvást lépést tartott, eléggé kitűnik abból a körülményből,

hogy a bejelentett és kérelmezett munkálatok jelentékeny részét mindig a következő évre kellett halasztani.

De beszéljenek maguk a száraz adatok, melyek e következő táblázatba vannak összefoglalva :

Kerület	Befejezett	Megkezdett	Tervezet	Helyszini	Összesen
	munkálatok	vagy folytatott munkálatok			
k a t a s z t r á l i s h o l d					
I.	3,043	1,750	7,142	9,200	21,135
II.	30	840	11,226	100	12,196
III.	803	13,421	40,253	—	54,477
IV.	417	—	1,460	9,333	11,210
V.	26	17,950	22,492	5,714	46,182
VI.	1,708	1,290	7,742	23,200	33,940
VII.	275	204	5,796	—	6,275
VIII.	1,600	270	260	17,320	19,450
Összesen	7,902	35,725	96,371	64,867	204,865

A munkálatoknak tulnyomó részét a lecsapolások, patakszályozások és belvizrendezések képezik, az utóbbi évek nedves időjárásának megfelelőleg.

Utánnuk azonnal az alagsövezések következnek, mely javításmód ugylátszik teljesen meghódította a felső vidékek gazdáit, kik a tulságos kötött, vadvizes talajok által sokat szenvednek. Ezen miveletnek költségei a jelentés szerint katastralis holdankint 20 frttól 35 frtig terjedtek.

Az öntözések legkisebb hányadát teszik a munkálatoknak, minek okát a jelentés találón, a vizjogi törvény hiányában keresi.

Az általános jelentést különböző mellékletek kísérik, melyek közül kiváló figyelmet érdemel a már befejezett munkálatok eredményének összeállítása a birtokosoktól beérkezett kérdőívek alapján. Az alagsövezés által elért eredmények kivitel nélkül igen kedvezőek, sőt sok esetben meglepők.

A jelentésnek másik, érdekes részét képezi a régibb idő óta létező talajjavítások ismertetése; ezen miveletek tulnyomó részét külföldi szakértők terveztek és foganatosították, és mivel hazai viszonyainkkal nem voltak eléggé ismeretesek, azért ellibázott rend-

szereket alkalmaztak, mi a költségeket óriásilag emelte anélkül, hogy az eredmény annak megfelelt volna.

A levonható tanulságok igen hasznos utmutatást fognak képezni a jövőre nézve. A régibb idő óta létező alagcsövezések alig tesznek ki 200 holdat, míg az öntözések 8—10 ezer holdnyi tekintélyes területre terjednek ki, minek fele egyszerű, minden mesterség nélkül való elárasztásokból áll.

A jelentés befejező mellékletét képezik a kulturmérnökség által gyűjtött hydrologiai adatok összeállítására.

A törvényhozás most foglalkozik a hydrografiai intézet felállításának kérdésével; és így legalább is érdekesnek tartjuk kiemelni, hogy a kulturmérnökség az általa szabályozás alá vett patakokon azokat az adatokat mind tanulmányozta, melyeket hazai főbb folyóinkra nézve még csak ezután fogunk ismerni, holott ezeknél is azok ismeretének meg kellett volna előznie a munkálatok fogantatását. ☒

A m. tud. akadémia nemzetgazdasági és statisztikai bizottságának márczius 23-án tartott üléséből.

Elnök : gróf *Lónyay* Menyhért. — Jegyző : dr. *Földes* Béla. — Jelen voltak : *Beöthy* Leo, *Dobránszky* Péter, *Gerlóczy* Gyula, *Kautz* Gyula, *Kőrösi* József, *Lukács* Béla. — Meghívott vendég : *Kerpely* Antal.

Tárgy : *Bányászatunk jelen állapotáról s teendőinkről annak sikeres kifejtésére.*

Dr. *Konek* Sándor felolvasó : Mindenek előtt figyelmeztett arra, hogy minden állam, mely pénzügyi helyzetének javítására törekszik, arra van utalva, hogy közgazdasági kutforrásait a kellő reformok és intézkedések megtétele által kihasználja. A pénzügyi és közgazdasági reformnak karöltve kell járnia. Mutatja azt legjobban Olaszország, mely az újabb időben oly kiváló sikerrel halad közgazdasági fejlődése és pénzügyi kibontakozása felé. Ezen példának követése különösen hazánkban ajánlandó. Bányáiparunk fényes multja, érczekben és ásványokban természeti gazdagságunk, népünk ezen iparág iránti hajlama a mellett szólanak, hogy e téren a fejlődés minden föltételével találkozunk. A helyett azonban az utolsó években minden tekintetben sajnos pangást, sőt határozott hanyatlást találunk. Mutatják ezt különösen a következő adatok :

1. A szabad kutatások száma tett : 1867—76. 14,856 ;
1880. 12,239.
2. A bányabirtokosok száma tett : 1867—76. 1,245 ;
1880. 1,222.
3. A bánya-munkások száma tett : 1867—76. 44,609 ;
1880. 41,799.

A bányatermékek értéke tett 1871 : 19·6 millió frtot, 1872 : 22·1 millió frtot, 1873 : 23·4 millió frtot, 1880 : 18·6 millió frtot, különösen nagy a bányászat terén észlelt hanyatlás a kincstári vállalatoknál. Mig pl. az összes adományozott telekből 1867—76-ig átlagban 19% esett a kincstári bányászkozásra, addig 1880-ban csak 14·4%. Igaz, hogy ezzel szemben a kincstári bányatelkek terjedelme nagyobbodott. A kincstári bányamunkások száma 1867—76-ig 10,954-et tett, 1880-ban 9,330-at. Pénzügyi szempontból sem mutat fel bányászkozásunk kecségetető képet : jövedelmezősége következetesen csökken ; még ugyanis 1876-ban a bányajövedelmi adó és mértékilletékek fejében fizetett összegek a termelés pénzértékének 0·85%-át tette, addig 1877-ben 0·73-ra csökkent, 1880-ban ismét emelkedést mutat. Minthogy finanziaális helyzetünk mellett az állam nem képes a kellő befektetéseket tenni, az állami bányászkozás megszorítandó volna.

A bányászat egyes ágaira áttérve, előadó első sorban behatóan foglalkozik nemes ércztermelésünkkel, melynek az e tekintetben a világpiaczon beállott új körülmények mellett ismét nagyobb jelentőséget tulajdonít. Hazánkban az aranytermelés az utolsó korszakban némi emelkedést, az ezüsttermelés határozott hanyatlást tanusít. Tett ugyanis :

	az aranytermelés	ezüsttermelés
	k i l o g r a m m	
1867—76.	1534·5	21·786·5
1880.	1604.	17·443·8

A nemesfémbányászat emelése első sorban az államtól függ, mert az arany- és még inkább ezüstbányák legnagyobb részét a kincstár birtokában vannak. De épen a kincstári termelésnél mutatkozik a legszembevetőbb hanyatlás.

A vasbányászat a legújabb időkhöz azon általános válság alatt szenvedett, mely magát a hetvenes években világszerte érezte. 1880 óta javulás állott be. A nyers vas termelése tett :

1867—76 : 1.2 millió métermázsát.

1880 : 1.3 „ „

A vashányászat különösen az alacsony árak alatt szenvedett és ez volt oka annak is, hogy nyers vasunk nem talál elég kelendőséget kifelé. Vaskohók és vasfinomító műhelyek létrehozása különben a vaskőnek költséges és hozzá csekély tiszta jövedelemmel járó kivitelét tetemesen megszoríthatná. Vannak is szép számmal vaskohóink, csakhogy azok a termelési viszonyok mostohaságánál fogva nem tartatnak folytonos üzemben; így a 108 vasmagas kemenczénk közül 1880-ban 40 volt üzemen kívül. Vashányabirtokosaink részéről nem hiányzik sem a vállalkozási szellem, sem a kor vívmányai iránti fogékonyság. Szerezzünk neki fogyasztási piacokat, támogassuk a hol lehetséges, adó- és egyéb kedvezményekkel és újra fel fog virulni vaskohászatunk, nemzeti vagyónk ezen fontos tényezője. A kincstári bányáknál is kedvezőbb állapotokat találunk, mindamellettt kívánatosnak látszik azokat a magánvállalkozásnak átadni.

A kőszénbányászat általában kedvezőbb fejlődést mutat. A termelés, mely 1867—76-ig 12.9 millió métermázsát tett, 1880-ban 18.1 millióra emelkedett. Itt különösen vasuti összeköttetés által biztosíthatni nagyobb lendületet, különösen a budapest-dorogh-ujszönyi pálya kiépítése által.

A bányászat egyéb ágaira tett megjegyzései után, előadó a következő javaslatokat terjeszti elő :

Hogy bányászatunk eddigi tespedő állapotából kiemelkedjék, és úgy, mint hajdan, az ország közgazdaságában jelentékeny tényezővé váljék, a fönnebb már itt-ott jelzett teendőket formulázva, következő javaslatokban lehet összevonni :

I. Mindenekelőtte szükséges a jelen bányászati állapotokat alaposan ismerni, még pedig nem csak általánosságukban, hanem minden fontosabb mozzanatuk szerint; nevezetesen szükséges tudni, hogy miféle termelési viszonyok forognak fenn minden egyes bánya- s kohászati ágra nézve; ismerni kell az akadályokat, melyek kifejlésük útjában vannak; ismerni kell a helybeli körülményeket, melyek hol fejlesztőleg, hol zsidbasztólag hatnak ki nem csupán az ottani bánya- és kohóműtelepekre, hanem az összes bányáiparra; végre ismerni kell a módokat és eszközöket, melyek segélyével a termelési akadályok elháríthatók és a productiv erők hatványozhatók.

Ezen ismeretek közvetítésére első sorban a bányakapitányságok évi jelentései szolgálhatnak. Míg e jelentések ezelőtt nyomtatva tétettek közzé, tartalmuk jóval tanulságosabb, jóval magasabb volt; mióta azoknak közzététele megszűnt, tartalmuk jobbára a statisztikai kimutatások némi sovány magyarázatára szorítkozik.

Hogy egyfelől a statisztikai kimutatások gyors közlése ezen túl se késleltessék, másfelől azonban, hogy a kérdéses jelentések jövőben céljuknak inkább megfeleljenek, a bányakapitányságok a földm., ipar- és keresk. minister által következőkre lennének utasítandók:

a) minden év elején a legközelebb lejárt évről szóló statisztikai kimutatások oly szerkezetben, mint eddigelé, közvetlenül az országos stat. hivatalnak egyszerű bekísérő levéllel megküldendők;

b) minden év első hónapjaiban egy kimerítő jelentés a ministeriumhoz fölterjesztendő, melyben a mult év bánya- és kohászati termelésében mutatkozó gyarapodás- vagy hanyatlásnak okai tüzeten kiemelendők; abban minden az évben fölmerült esemény, minden mozzanat feltüntetendő, mely a bányaiparra hol kedvezően, hol visszásan kihatott; abban indokolva mindazon intézkedések javaslatba hozandók, melyeket az egyik vagy másik bányaművelési ágnek biztos felvirulása határozottan igényel; abban végre az ottani bányabirtokosok kívánalmi és óhajtásai lelkiismeretesen felhozandók, egyszersmind a módok és eszközök kijelölendők a jogosult és igazolt követelményeknek mikénti valóítására. E végre

c) a jelentés szerkesztését megelőzőleg az ottani bánya- és kohászati üzletekben alkalmazott organumok, a főbb bánya- és kohóbirtokosok, meg egyéb szakférfiak értekezletre meghívandók, és ez alkalommal kifejtett reformeszmék a tanácskozmány eredményeivel együtt a jelentésbe fölveendők;

d) a helyi viszonyokat alaposan ismerő szakemberek koronként felszólítandók, hogy a főnforgó termelési viszonyok iránt külön emlékiratban szakalaposan nyilatkozzanak; ezen emlékiratok szintén a ministeriumhoz fölterjesztendők;

e) mind a jelentések, mind az egyéb beérkező javaslatok a „Közgazdasági Értesítő“-ben fölveendők és ez uton teendők közcincscsé;

f) a földm., ipar- és keresk. minister koronkint országos értekezletre meghívja a bányakapitányságok és jelentékenyebb bányá-

s kohómütelepek képviselőit, meg egyéb szaktudósokat az ajánlatba hozott reformtervek megvitatására, és ha szükséges, a javaslatba tett kohászati folyamatok felülvizsgálását az állami vegyakisérleti állomáson elrendeli.

II. Az államnak bányászatunkban tulmagas arányban való részesülése mind nemzet-, mind államgazdasági szempontból hátrányosnak bizonyulván be; nemzetgazdaságilag : mivel zilált finánczviszonyainknál fogva sem nagyszabásu beruházások eszközése, sem uj telepzetek feltárása nagyobb mérvben nem levén lehetséges, a bányatermelés nem érheti el a fejlemény azon fokát melyre tőkeösszegek fölött bőven rendelkező magán vállalkozási szellem azt emelhetné; államgazdaságilag hátrányos : mivel a bányatelepek föntartására és kezelésére kívánt évi summák jóval hasznosabban más productiv államczélokra fordíthatók, a nagy hozadék és brutto jövedelem mellett mutatkozó fölötte csekély tiszta haszon vagy legtöbb esetben mutatkozó hiánylat a magán bányabirtoknak okszerű megadóztatásából remélhető tiszta bevétel által dusan kipotolható; — elvileg lenne kimondandó, hogy :

„az állam tulajdonában levő bánya- és kohómütelepek fokont kint és kellő óvatossággal magán tulajdonba átbocsátandók, de egyelőre merőben oly telepek irányában, melyek csak bő befektetések mellett ígérkeznek jövedelmezőknek és minden esetre csak oly vállalkozók irányában, kik szilárd hitelük és még szilárdabb szakismeretüknél fogva teljes garantiát nyújthatnak az iránt, hogy ily átruházás nem csak finánczialis, hanem közzgazdasági tekintetben is csakugyan előnyösnek ígérkezik, nehogy a radobóji kénbányák átruházásával szerzett szomorú tapasztalások valahogyan ismétlődjenek.“

Az állambányabirtoknak restrictiója mellett már azon stat. érv harszol, hogy bányászatunk ujabbkori hanyatlása jóval feltünőbb aránymérethen teszi magát érezhetővé a kincstárilag kezelt, mint a magán bánya- és kohótelepeken.

A kellő óvatossággal keresztülviendő birtokváltozás következő előnyökkel kecsegtet :

a) az önálló bányatulajdonosok- és bányapolgároknak jelen fölötte csekély száma örvendetes mérvben emelkednék ;

b) a vállalkozási szellem tetemesen fölébresztetnék ; főleg ha oly hitelintézetek közvetítése vétetnék igénybe, melyek tüzetesen

arra alkotandók, hogy a bányabirtokra mérsékelt kamat és törlesztés melletti olcsó kölcsönöket szerezzenek ;

c) ezzel a magán tőkepénzesek is megindíttatnának arra, hogy újra, úgy mint hajdanában, a lassan ugyan, de bizton jövedelmező bányászati vállalatokba fektessék pénzüket, mi a pillanatnyi meggazdagodással incselkedő börzeüzemnek némi ellensúlyozására szolgálna ; végre

d) az egyes birtokosok adóképesége emelkedvén, a bányajövedelmi adó öreghedésében nem megvetendő finansziális forrás nyílnék.

III. Bányaiparunknak egyik árnyoldala, hogy a kohászati ügy jelen fejletlensége miatt a bányatermelvények nagyrészt földolgozatlan állapotban szállíttatnak külföldre, mi gyakran még a szállítási költségeket sem fedezi, mindenesetre pedig az országot megfosztja a feldolgozásból eredő értékgyarapodási haszontól. Kohóműtelepeknek a bányák szomszédjában való létesítése ennél fogva, és azokat a mai kor kívánalmainak megfelelő berendezése parancsoló szükség, mi csak úgy remélhető, ha az 1881 : 44. t.-cikkben a hazai iparnak nyújtott kedvezmények kiváló mérvben a kohászatiparra fognak alkalmaztatni.

Ennek kapcsában megemlítendő, hogy a vegytan jelen fejleménye szerint különféle érczek manapság oly ásatagokból is előnyösen nyerhetők, melyek még egynéhány évtized előtt, mint meddő kövek a hányóra kerültek ; elhagyott gorczokban százezrekre menő értékek eltemetve hevernek és föltámadásukat helyesebb vegyészeti műfolyamatok alkalmazásától várják ; ezeknek, valamint a külgörgetegek szakszerű átkutatása minden lehető módon megkönnyítendő ; mert a hulladékoknak új értékre való vezetése, százezrekre menő tőkéknek ugyszólván semmiből való előteremtése éppen a mai nemzetgazdaságnak egyik legszebb vívmánya. Az előbbi pontban megemlített kedvezmények ennél fogva első sorban azon hutászati műveletekre alkalmazandók, melyek a hányók előnyös átkutatása, a régi elhagyott gorczokban rejlő érczeknek vegyészeti uton való kivonása végett létre lesznek hozandók.

IV. Bányászatunk tespedő, sok tekintetben hanyatló állapotának általános okai közé tartozik számos ércz- és ásványnak fölötte nyomott forgalmi ára, mely gyakran még az előállítás költséget sem téríti meg ; ezen a további termelést lehetlenítő körül-

ményen tulajdonkép csak társadalmi uton segíthető, az elszigetelt apróbb telepek olyforma egyesülése által, hogy közös kezelés és vezénylés mellett leszállítatván az előállítási költség, még alacsony árak mellett is lehetségessé váljék haszonnal folytatni a bányauzemet. De az állam részéről is sok történhetik a nyomott piaci árak ellensúlyozására, jelesen : a bányatermékek fogyasztására utalt vállalatok keletkezése a lehető legnagyobb kedvezmények engedélyezése által előmozdítandó ; a bányatermének olcsó szállítása, a forgalmi eszközök szaporítása, helyes vasut-tariffái politika, kivált pedig az államvasutakon a lehetőség végső határáig menő szállítási díjmérséklés által eszközendő ; a szomszéd államokban e tekintetben mutatkozó ellenséges vám- és közlekedési politika, ha másként nem, a viszonyosság fegyverével érdekeinknek megfelelőbb irányba terelendő, szóval új fogyasztási piacok megnyitása körül kell, hogy a magánosok erőlködései találkozzanak a kormány hasonirányu törekvéseivel.

V. A *bányamunkásokat* illetőleg, minthogy alsóbb bányatanodákban legkirívóbb a mi szegénységünk, legelőször is eféle gyakorlati iskolák minél több helyen létrehozandók és a nagyobb vállalatok egy ily tanfolyamnak megnyitására szoritandók ; mi azon elvnek kimondásával lenne elérhető, hogy technikai képzettséget föltétel-ző, életveszélylyel járó bányamunkákra sem napszamosok, sem nők vagy gyermekek ezentul nem alkalmazhatók. A bányatanodák látogatása több kisebbrendű ösztöndíjak alapításával támogatandó. A bányatárs-pénztárak, főleg a kincstári kezelés alattiaknak, szigorubb ellenőrzése, különösen a kezelési és egyéb költségeknek megszorítása fölötté kívánatosnak mutatkozik ; a nyugdíjazás, az özvegyek és árvák segélyigényei csak ez uton lévén nagyobb méltatásban részesíthetők. Bányatárs-pénztáraink jelentékeny vagyónállapota, helyes gazdálkodás mellett, lehetővé tenné jutalomdíjak kitűzését oly munkások javára, kik technikai ügyességük, szorgalmuk, erkölcsös magaviseletük által arra különösen érdemesültek, mi nem csekély mértékben táplálná bennök a testületi szellemet és a kölcsönös önbecsülést.

VI. Végre az eddig elősorolt általános teendőkön kívül, vannak még oly sajátlagos teendők, melyek az egyes bányászati ágak érdekében különösen kívántatnának, és fönnnebbi értekezésemben megérintettek, ezeket tehát elég csak néhány fővonásokban itten

körvonalozni; jelesül a nemes fémbányászatra vonatkozólag; mint-hogy az utolsó 15 év óta az aranynek világtermelése folyton lejjebb száll, ellenben az ezüsté mesés arányban emelkedik, mint ezt értekezésemben statisztikai adatok fonalán kimutattam, minthogy továbbá a monometallismus, jelesen az aranyvaluta alakjában mind több foglalást tesz, és így csökkenő kínálattal szemben a kereslet folyton emelkedik, az aranytermelő vidékek mind fontosabb szerepre hivatvák, Magyarország az egy orosz birodalmon kívül Európában ugyszólván egyedül valódi aranytermelő ország, bányászati érdekünk tehát kívánja, hogy az aranytermelésre nagyobb figyelmet fordítsunk, mint az ezüstére; a kincstár tehát, a mennyiben tudna a leginkább kezében levő sok ezüsbányáin, a szerint bővebb beruházásokat tehetne aranybányászatának kellőbb kifejtésére, új telepzetek és erek föltárására, szóval ez ama tér, melyen az állami cselekvőségtől legtöbb várható; de azért az ezüsbányászkodás legkevesbbé sem elhanyagolandó, már az ólom és ólomgelét érdekében kívánatos az ezüsbányászatnak legalább is a mostani helyzetében való fentartása. A rézbányászat sinylő állapotán alig egyhamar gyökeresen segíthető; erre, valamint a vas-, horgany- és egyéb érczekre elég az értekezésemben foglaltakra utalnom, hanem a szénbányászat érdekében két mulasztást nem szenvedő teendőt kell különösen hangsúlyoznom; először a budapest-dorogh-esztergomi vaspálya kiépítésének sürgetése, mert milliókra megy évenként az elmaradó haszonban visszatükröző tényleges veszteség; másodsor a szénbányászatnak a földbirtok alóli fölszabadítása, és így vagy a már régóta legislatív letárgyalása után sovárgó bányatörvényjavaslatnak törvény erejére való emelése minden telhető módon sietendő, vagy ha erre nem egyhamar nyílik kilátás, az országbirói értekezlet nyomán a telektulajdonosnak telkén levő széntelepzetre engedélyezett háromévi elsőbbségi jognak külön törvény útján való megszüntetése hova-hamarább eszközözendő; oly akadály a szénbányászati fejleménynek, hogy legfontosabb közgazdasági érdekek annak mielőbbi elhárítását kathegorikus parancsú teszik.

Az egyes érczek és ásványok termelésében jelenleg uralgó pangás megszüntetésére úgy az egyes bányabirtokosok, mint a törvényhozás és kormány részéről kívánatosoknak látszó további intézkedések részletezése különben is a fönnebb I. f) alatt javaslatba ho-

zott országos szakértekezletek útján levén elvárható, azoknak tüzetes megvitatása e helyütt teljesen fölöslegesnek mutatkozik.

A tetszéssel fogadott előadás után Lónyay gr. felszólítja a jelenlevőket, hogy adják elő észrevételeiket.

Kerpely min tanácsos : Azokra az adatokra kívánok megjegyzést tenni, melyeket az egyes bányakapitányságok beküldenek, s melyekre az igen t. értekező oly nagy súlyt fektet. Azonban tudni kell, hogy pl. az egyes vasgyárak megkeresésre nyújtják be ez adatokat s természetesen ezeknek érdekükben áll, hogy saját iparukat a lehető kedvező színben tüntessék elő. Vagy pedig adókivetés ügyében kívántatnak be az adatok s ki nem látná át, hogy ily esetben sem lehetnek azok megbízhatók. A „Pester Lloyd“ által a „Rückblicke“-ben közölt adatok, melyeket a t. értekező említett, igen hiányosak. Így a salgó-tarjáni bányák fuziója ötször van e kimutatásban felemlítve s mindannyiszor más alakban. – A kincstár nem mondhat le a vasiparról, mikor ennek egyik legfontosabb ágáról, az öntészetéről, mely legtöbb jövedelmet hajt, a magánosok majdnem egészen lemondtak. Hiszen vegyük csak a bessemer-aczél gyártását, mely 1862-ben kezdett terjedni; husz éven át nem találkozott vállalkozó, a ki ily gyárat épített volna. (Közbeszólás : Hát az osztrák-államvasut?) Megengedem, de ez pusztán csak saját szükségletét fedezi. S ilyen a magyar államvasuté is Diós-Győrött. Ha a rima-murányi és salgó-tarjáni vasgyárak, melyek most egyesültek, kénytelenek volnának működésüket beszüntetni, az egész felvidéken nem volna egyetlenegy vasmű sem. A kincstár nagymérvű áldozatokat hoz; szerintem az államé a kezdeményezés s ha az ipar eléggé fejlődik, az állam visszalép. Így volt ez Poroszországban. De nálunk korai még az az óhajtás, hogy a kincstár mondjon le a vas-iparról.

Lónyay M. gr. : Hozzáteszem előttem szólott igen t. tanácsos ur észrevételeihez, hogy a kincstár nem csupán üzérkedik; oly javításokat létesít, oly áldozatokat hoz, melyekre a magán vállalkozás nem képes.

Kerpely : Felhozom még a resiczai gyárat, mely ez előtt styriai lemezeket volt kénytelen feldolgozni; ma már maga készít ilyeneket s ezek oly kitünők, hogy amazokkal bátran kiállják a versenyt, sőt jobbak.

Kautz : Azon elvre kívánok észrevételt tenni, mely szerint az

állam adjon tul a bányabirtokokon, s vegye át ezeket a privát vállalkozás. Nem kívánom a t. értekezletet e sokat vitatott kérdéssel untatni; csak azt jegyzem meg, hogy én teljesen osztozom igen t. tanácsos ur nézetében. Magyarországon nem vagyunk még azon stádiumban, hogy azon systemára gondolhatnánk: átengedni mindent, a mi az állam kezén van, a magánvállalkozásnak. Van bizonyos momentum — s ezt elismerem — hol némely dolgokat, melyeknél a kereskedési és vállalkozási szellem tulnyomó, mire az állam nincs hivatva, át lehet adni. Szükséges, hogy az állam birtokában levő ipar-telepekkel mintegy mintaképeket szolgáltatasson az illető környéknek, s ez által a magánvállalkozást utánzásra serkentse. S e tekintetben az államnak igen ovatosan kell eljárni. — Azonban egy másik nehézség az, hogy hol van az az ember vagy részvénytársulat, mely rendelkezik oly nagy tőkével, melyet neki először be kell ily vállalatba fektetni, hogy az kamatot hozólag működhessék? Némelyek az újabb időben kezdik hangsúlyozni, hogy a bányászat terére is jó volna átvinni a németek által ugynevezett termelő szövetkezetek elvét. Én azt hiszem, jó volna e tekintetben némi kísérletet tenni. Hazánk bányászati viszonyait nem ismerem annyira, hogy ennek előre sikert merhetnék jósolni; de elvileg ez nézetem.

Kerpely: Verespatakon számos kis bánya van, s évtizedek óta mindig mindenki saját maga kezeli ezeket, de egyesülés nem jöhet létre. Vajda-Hunyagon 1870 óta számtalanszor át akarták venni a vasbányát társulatok, de ez még maig sem teljesült; ugy, hogy most maga a kincstár kénytelen átvenni.

Földes: Szükségét látja annak, hogy a vasipar érdekében alsóbbrendű tanodák állittassanak, nevezetesen azon vidéken, hol a vasipar már régebben kiváló jelentőségre emelkedett, de a kisipar a nagyiparral szemben versenyezni nem tudott. A tanodákra nézve egészen azt az elvet lehetne itt is érvényesíteni, mint a gazdasági tanításnál. Itt is czélszerű volna alsóbb közép és felső tanfolyamokat állítani, különösen pedig a vasipar számára. Történt e tekintetben nálunk is valami, de más országokban igen sokat tettek a tanodák felállítása által, hogy erőteljes ipar fejlődjék. Nálunk még tulságos nagy a vásáruk bevitele; csak ily jelentéktelen tárgy, mint a szerek behozatala, következő tételekkel szerepel: 1881. julius 146,626, aug. 152,771, szept. 163,826, okt. 164,209, nov. 147,661,

decz. 135,654 frt. Igen jelentékeny a bevétel csavarokban, szerszámokban stb. Ezen czikkek készítését kellene előmozdítani.

Kerpely : S.-Tarjánban most már a szegeket is kezdik gyártani; a mit a lemezekből le kell vágni, azt felhasználják anyagul szegekre.

Gróf Lónyay : Az értekezésben az adatok nagyon szépen vannak összeállítva, de egy dologra vagyok bátor figyelmeztetni, méltóztassék a vasra nézve azt is kimutatni : mennyi az, a mit behozunk s mily tér van e tekintetben saját szükségleteinket fedezni? Valóban el lehet mondani, hogy az országnak nemzetgazdasági és kereskedelmi szempontból alig van fontosabb kérdése, mint az, hogy vas-szükségleteinket saját magunk fedezzük. Nagyon érdekes lett volna, ha az igen t. értekező kimutatta volna, hogy a kis-ipar terén (kapa, kasza készítés) mily nagy volt 6 hónap alatt a Magyarországra való behozatal. — Fontos kérdés az is, hogy ha a kincstár valamely bányát deficittel tud fentartani csak, beszüntesse-e azt? De vegyük csak azt, hogy minden bányamű egy egész kolóniát képez; ha ez egyszerre megszűnik, az állam elveszti minden adóját, melyet addig innen nyert. Sőt elveszti az erdőjövédelmet is. — Arra nézve, hogy minő pártfogásba kell részesíteni a bányászatot, megjegyzem, hogy ennek egyik legnagyobb akadálya, a roppant magas vasuti tarifa. Adózás tekintetében is kedvezményeket kell tenni. A pénzügyminister tegtessz minden lehető; szerencsés gondolat volt már csak az is, hogy a kohászatot külön igazgatóság alá rendelte. Hasonlókép a kohászati kezelésnél oda fekteti a fősulyt a megtakarításokból, hogy az üzem nyereséges és jövedelmes lesz. A pénzügyministerium érdeme az, hogy azon üzemeket, melyek nagy kárral járnak, beszünteti és ott, hol egészséges virágzó bányászat fejlődhetik, oda fekteti a fősulyt. Mint ezt a gavosdiai kohóknál tette, hol oly végtelen sok az ércz, s melyek már is szépen jövedelmeznek. Magyarország kiváló vasérczekben bővelkedik; Erdélynek ott van a kitűnő gyalári vasércz; ha a kellő intézkedések megtétnak, ez iparágunk igen nagy jövővel bír.

Dobránszky : Az államnak kezdeményezőleg és példaadólag kellene föllépni pl. oly helyen, mint Erdélyben; itt néhol a szén nyersen kijön a hegyekből, a nép törheti. Gyergyóban nagyon sok graphit van, de mi most Szibériából hozzuk azt. A nép, mely eddig tutajozásból élt, a nagy iparral szemben nem bír oly töke erővel.

hogy vállalatokba bocsátkozhatnák; s itt kellene az államnak kezdeményezni s példaadólag fellépni, míg átadhatja a magán vállalkozásnak. A kivándorlás Moldvába nem öltene akkor oly nagy mérvet.

Gróf Lónyay: Az állam nem mehet oly messze, hogy minden egyes iparágat kezébe vegyen, de vannak teendők a melyeket csak ő teljesíthet.

Ezzel az érdekes eszmecsere befejeztetvén, elnök az ülést berekesztette. — Közli:

Dr. Földes Béla,
a bizottság jegyzője.

Nationaloekonomik des Handels und Gewerbfleisses. — System der Volkswirtschaft. Von Wilhelm *Roscher*. III. Band. Stuttgart, Cotta. 1881.

Hogy Roschernek nagyszabásu *System*-je megírásában a legfárasztóbb feladattal a harmadik kötet megírásánál kellett megküzdeni, objectiv tényezőkön kívül azon hosszú idő is bizonyítja, melyre az írónak e kötet elkészítésére roppant olvasottság, és a nemzetgazdaság tudományának minden ágában való otthonossága mellett is szüksége volt.

A harmadik kötetben, — melynek czimét e sorok homlokára irtuk, — voltak megoldandók a legnehezebb vitáskérdések, melyek korunk társadalmát foglalkoztatják, melyek sokkal inkább elfoglalják szellemünket és sokkal kevésbé vannak megszüródve, hogy sem kényelmes tárgyai lehetnének a vizsgálódó észleléseinek.

Ezen égető *napikérdések*: nem az anatom élettelen hullája, mely egész tömegében nyitva van a kutatásnak, hanem élő test, melybe tartózkodással metsz a physiolog, s mely a maga egészében elzárkozva marad vizsgatekintete előtt. A tárgyban rejlő nehézséggel szemben még nehezebb lőn a Roscher helyzete, módszerénél fogva. Eklektikai módszere legyőzhetetlen akadályokba ütközött. Vannak kiegyenlíthetetlenül ellentett kérdések, melyek vagy soha, vagy csak nagyon későn lesznek kiegyeztethetők. S ezt legjobban érzi a nagy tudományú író maga. Történelmi iránya semmiben sem nyilatkozik nemesebben, mint azon tárgyilagosságban, hogy el nem fárad kihallgatni az eszmékben ellenfeleket, kihallgatni a tanukat, kicsinyeket és nagyokat egyaránt. Mégis ha meg kell vallani az igazat, úgy tetszik nekünk, hogy az író művének e har-

madik kötetében nem volt oly elfogulatlan, mint a megelőzőkben; a mindenfelől felhangzó csatalárma néha elragadja őt is.

Nincs szándékunkban ez uttal *Roscher* írói multjával, tudományos módszerével bővebben foglalkozni. Célunk csupán: felhívni a figyelmet a *System* harmadik kötetében tárgyalt nagy fontosságú kérdésekre, melyek közül, a védvám és szabadkereskedelem, az ipar és iparos szövetkezetek, korporatiók, — a valuta ügy, a munkás kérdés, az állami és magán vasuti rendszer, a részvény-ügy sokat vitatott kérdései a legkiemelkedőbbek. S mindezen — még meg nem oldott — kérdésekben szabadelvű, a reformok elől el nem zárkozó, de mind a mellett conservatív szellem vezérli a jeles német közgazdasági író. Szívesen hozzájárul a czélszerűtlen intézményeknek, nem lerombolásához, de ujjal, jobbal pótlásához. Tisztelem a mult társadalmi formáit, intézményeit, mert oly formákat lát bennük, melyek a társadalmi élet gazdasági fejlődésének egy bizonyos fokán jól megfeleltek hivatásuknak. *Roscher* nem radikális; nem indul ki általános tételekből; nem követeli, hogy a gazdasági élet azok szerint kiméretlenül átalakíttassék, elfogadja a modern eszméket, melyeket a történelmi fejlődés szükségszerű fejleményeinek tekint, de áthatva levén azon meggyőződés által, hogy az emberiség fejlődése — mint minden szerves fejlődés, — csak lassu és fokozatos fejlődés eredménye, óva int az elhamarkodástól s szüntelenül figyelmeztet bennünket arra, hogy számos gazdasági bajnak a türelmetlenség az oka, mely jóhiszeműleg jót akarva, midőn lerombolta a régit, sok életre valót is semmisített meg. Ha esztelenek tartanók az olyan embert, ki régi házát rombadönti, mielőtt az ujat kényelmesen berendezte volna: bizony nem lehet más véleményünk a türelmetlen rendszabályok gyártóiról sem. Szembetűnő példát mutat az elmondottakra, az iparszabadság effektuálása. A régi iparos csoportok szétbontásával. Mondja ő, melyek gyakran békók, de egyszersmind összetartó kapcsok is voltak, az iparosság az individuumokra bontatott szét, s épen az által a szegény és gazdag közt levő különbség élesebbé tétetett. Nem elég az ipar szabad fejlődését gátló jogi bilincseket eltávolítani, ez csak a réginek lerontása; a nehezebb feladat az építés munkája lesz: t. i. az iparos szakismeret, iparos tevékenység fejlesztése; az iparos gazdasági erejének gyámolítása. A siker attól függ, hogy vajjon van e a társadalomban regeneratív erő, a régi romjain, ujat építeni; meg

van-e az alsóbb iparüző osztályokban a kellő szellemi és akarat erő a nekik adott szabadság okos felhasználására, meg van-e náluk a kellő gazdasági erő a szabad verseny harcában való küzdelemre. Kell, hogy a középkori iparos testületek nyomába, nagyobb, tágasabb iparos társadalmi körök, csoportok lépjenek öntudatos céllal, élénken érzett érdekekkel. Az ily csoportok, mondja Roscher, nemcsak a maga egyediségében többnyire gyöngye, mulandó egyeseket erősítik és biztosítják, hanem fontos népnevelési eszközt is képeznek a felnőttek számára; úgy a tagoknak egymásiránti felügyelete, mint a jogok és kötelességek kicsiny körben kezdődő, folytonos gyakorlata által.

Valamint az ipar-kérdésének, akképen a *munkás-kérdésnek* megoldását is, az egyesülésben látja Roscher. A munkás ma tudatlanul, tájékozatlanul áll a társadalmi osztályok harcában. Egyenlőséget és szabadságot hangoztatnak fülébe, s e jelszavak csak még jobban éreztetik vele tehetetlenségét, s a fennálló társadalmi egyenlőtleniséget, melyet — mint szintén a szabadságot is — helytelenül magyaráz. Az egyesülések és szövetkezetek ellenben, nemcsak gazdaságilag védenek a nagy tőke és verseny ellen, nem csupán közös célra egyesít munkást és vállalkozót a termelésben, hanem az atomizált munkás tömeg révedező politikai lármája helyébe, az egyesülés által megtisztult politikai elvek képviselőjére képesíti a munkás osztályokat.

A *kereskedelmi politika* kérdésében is megtartja Roscher a maga egyeztető természetét. Természete ez a gazdag ismeretű, bő tapasztalású és egyetemes szellemmel bíró egyéneknek. Már a negyvenes évek elején „*Grundriss der Staatswirtschaft*“ cím alatt közölt tanulmányában szót emelt a *védvám-politika* mellett, pedig abban az időben a *free trade* ugyancsak virágjában volt. Ezen felszólamlása is a hajlamában levő történeti irány következtében találkozott szellemi iránya a Liszt Frigyesével, s könyvét lapozva azt találjuk, hogy felfogása a védvám kérdését illetőleg az óta nem igen változott, ellenben tisztult és világosabb lett. Korunk tapasztalata és a történelem tanúsága világosan azt mutatják Roschernek, hogy egy mivelődésileg fejletlen nép ipari életjele, kitéve a külföldi fejlettebb ipar versenyének, lábra kapni, kifejlődni nem képes. A fejletlen iparu ország az államok nagyobb keretében olyan állást fog elfoglalni, mint a minőt a szegény östermelő vidék foglal el a

fejlődő, virágzó fővárossal szemben, ugyanazon ország keretében. Reflektálva a szabad kereskedelem követői által sokszor felhozott példájára az „üvegházi növénynek“, azt mondja Roscher, hogy meg kell védeni a fiatal csemetét, ha azt akarjuk, hogy a kinőtt fa „a verseny szelét, erőjét és nap sütését“ kiállani képes legyen. Szigoruan ápoljuk, védjük a gyermeket, hogy belőle derék ember legyen, és bizony sokat is kell költenünk míg végre a gyermekből, önálló, kereső képes férfi lesz. A teher, melyet a védvám a fogyasztásra ró, épen olyan jogos — ha helyes irányban alkalmaztatik — mint a költség, mibe a gyermek neveltetése kerül.

Nagyon tanulságosan tárgyalja Roscher a kereskedelmi mérleg tauát, s előadásában az a megbecsülhetlen, hogy a tan fejlődésének kritikai történetét találjuk fel művében kimerítő bőséggel, s mégis aránylag röviden. Megbecsülhetlen történelmi adatot nyújt a közlekedési eszközökről. A vasuti rendszerek kérdésében ugy látszik, az államvasuti rendszer felé hajlik, s különösen kiemeli a kereskedelmi mellett azon bel- politikai fontosságot, mellyel az állami vagy magán vasuti rendszer a központosítás, illetőleg a helyi önkormányzat fejlesztésére bir. Gazdag erudícióval szól hozzá Roscher a bankügy, papirpénz, bankjegy és a valuta kérdéséhez; s nem szándékozunk bokros érdemeit csökkenteni az által, ha megjegyezzük, hogy mind e kérdésekben *mások* őt határozottan tulszárnyalták mind eredetiség, mind ügyesség tekintetében. A napi- renden levő valuta kérdésben szoritkozik az ellenkező nézetek ismertetésére, s pártállást *határozottan* el nem foglal, bár sok tekintetben monometállitásnak látszik.

Egyike e mű legérdekesebb fejezetének az, melyet szerző a városok keletkezésének okai, a városi élet természete és fejlődése törvényeinek szentel. E fejezetben kilép szokásos tartózkodó állásából, és positiv javaslatokkal lép fel a nagy városi mizeriák ellen. Böven nem foglalkozhatunk e javaslatok méltatásával, s ennél fogva csupán annyit jegyzünk meg, miszerint nem hisszük, hogy javaslati életbeléptethetők volnának. Arról van ugyanis szó, hogy a nagy városok tulnépesedése ellen rendszabályok hozassanak. Ezen rendszabályok azonban egy társadalmi törvénybe ütköznének. Mindig voltak a társadalomban olyan gócz pontok, melyektől a művelődés a vidékre kisugárzott. Mig egyenlő *niveau-n* nem áll a városok miveltésge a vidékével, addig amazok *attractiv* ereje nem lesz meg-

szüntethető s annak hatását gátolni nincs is a művelődés érdekében. Minél egyformább a műveltség valamely állam egyes vidékei és a központ közt, annál több nagy vidéki város fog keletkezni, s annál inkább fog ipar, kereskedelem, gyárak, tudomány és művészet decentralizáltatni. Ellenben ott a hol egyetlen nagy fővárost látunk kiemelkedni, úgy, hogy a többiek kulturában hozzá nem is hasonlíthatók, ott bizonyosan találkozni fogunk a vidék nagy hátramaradottságával a művelődésben, A modern városok népesedése nem secundatív, nem stagnans. A városi népesség folyvást változik és felfrissül; s folytonos művelődési körfolyamatban van a körülötte levő vidékkel.

Lehetőleg tartózkodtunk a kereskedelmi és iparos szorgalom nemzetgazdaságtanának hiányai felsorolásától. Legtöbb hibája abból származik, hogy minden érdeket kielégíteni, minden álláspontot felölelni szándékszik. Mi hajlandók vagyunk ezen hibáját előnyének mondani, ha a mű sikerét vesszük szemügyre. Az ipar és kereskedelem ezen kis encyclopaediája, szótára, alig telt el egy éve, s már harmadik kiadásban jelenik meg, mert a közönség minden ismert művek közt a legsokoldalubb tájékoztatást merithet Roscher könyvéből, és mondhatni jelentéktelen fáradsággal, minthogy Roscher írás modora világos, egyszerű és rövid. A szakaszok mellé, melyekben az egyes közgazdasági kérdések tárgyalvák, egész sora van csatolva a jegyzéseknek, magokban foglalvák az irodalmi, történeti, statisztikai, ethnografiai, közgazdasági és politikai ismereteknek egész tárházát, melyet egy hosszú életen keresztül a legmunkásabb kéz, s a legfigyelmesebb szem összegyűjtött. Apró furcsaságok azonban találkoznak e roppant adat-halmazban, sőt olyan dolgok is, melyek inkább érdekességek, mint komolyan számbavehető adatok. Így pl. alig vehető egyébnek gyanításnál, a mit Bécs magyar elnevezésére mond; s szintén nem nagyon gyakorlati azon javaslata, melyet Magyarországnak tesz; hogy pénzjegyeit latin, vagy német szöveggel, felírással lássa el, a nemzetközi forgalomban érthetetlen magyar helyett.

Roscher *Systemjének* két első kötetét magyar nyelven is olvashatni, bár nem eléggé teljes és nem mindig biztos fordításban. Az általunk jelenleg bemutatott harmadik kötet lefordítása és széles körökben leendő olvasása, még több haszonnal járna. —m.

NEMZETGAZDASÁGI SZEMLE.

VI. ÉVFOLYAM.

1882.

M Á J U S.

V. FÜZET.

ORSZÁGOS KÖZSZÜKSÉGLETI PÉNZTÁR.

ELSŐ KÖZLEMÉNY.

Szándékom az 1843/4-ki országgyűlés finánciális választmányának javaslatait ismertetni. Megvallom mindjárt, miként e javaslatok tanulmányozására az úrbéri kárpótlások tárgyában 1853 márczius 2-án kiadott patens, nemkülönbén a magyarországi cs. kir. helytartóság ideiglenes főnökének 1850 november 20-án kelt rendelete birtak. Mellékesen legyen megjegyezve, miként az utóbb említett rendelettel lett hazánkban a földadó az absolut hatalom által legideiglenesebben szabályozva. Az említett patens és rendelet határozottan hivatkoznak az 1844-iki országos finánciális választmány munkálataira és rendelkezéseikről állítják, miként azok a felhozott munkálatokra vannak alapítva.

Az 1844-ik országgyűlési választmány fináncjavaslatai, egyszer olvasva és tanulmányozva, érdekeltségemet mind jobban lekötötték, különösen midőn párhuzamot vontam azon adórendszer közt, melyet e javaslatok czéloztak hazánkban megalapítani, és azon adórendszer közt, melyet az absolut hatalom csak néhány évvel, — mondjuk határozottan — hat évvel utóbb hazánkban tetteg életbeléptetett.

Szabad legyen azonban ne mindjárt in medias res : az országos választmány munkálatainak ismertetésébe bemenni, hanem a dolognak némi feneket kerítve, az előzményeket előadni. Előzőleg ismertetni kívánom tehát a létező finánciális- vagy adóviszonyokat, de csak annyiban, a mennyiben, nézetem szerint, elegendők a kifejlett irodalmi harc és javaslatok megértésére; ennekutánna áttérek magára az irodalomra. Az irodalmi ismertetésnél lehetőleg kerülni igyekszem a politikát; hanem inkább azon különböző javaslatokat és eszméket fogom ecsetelni, melyek az általános adózás keresztülvitele körül felmerültek. Már itt megjegyzem, hogy az

általános adózás nem az állam és annak minden intézményei körül forgott, hanem csak a házi pénztárak és az országos házi pénztár képezték az adózási kérdés tárgyait.

I.

Adózási viszonyok.

Midőn az 1840-iki év, általában lehetne mondani az 1848 előtti idők adózási rendszerét, fináncialis viszonyait vizsgálat alá vesszük, válaszvonalat kell húznunk az állam és a törvényhatóságok feladatai között. E korban az állam majdnem egyedüli köteletségének a honvédelmet tekinté, a beligazgatásra inkább csak felügyeleti jogot gyakorlott; az államnak még igazságszolgáltatási hatalma is igen szűk körre vonatkozott, bár az imént, 1840-ben, a kir. váltótörvényszékek felállítása által, igazságszolgáltatási hatalmában némi öregbülést nyert. A beligazgatás gyakorlása a törvényhatóságok hatalom és ügykörébe tartozott. Nagyban és egészben ez hazánk képe az 1848-iki évet megelőzőleg. Részletekbe bebocsátkozni, kitűzött feladatom körén kívül esik.

Külön feladatai lévén az államnak és ismét külön feladatokkal bírván a törvényhatóságok, ennek megfelelőleg külön jövedelmek felett rendelkezett az állam, s külön jövedelemmel bírtak a törvényhatóságok. Az állam bevételeit és kiadásait kezelte, vagy legalább jogilag kezelnie kellett a m. k. kincstárnak vagyis a m. kir. udvari kamarának; hogy de facto nem így állt a dolog, azt ma igen jól tudjuk. Tudjuk ugyanis, hogy a hadi adó legnagyobb része a hadi pénztárakba folyt; a kamarai pénztárba, a bányászat és pénzverés kivételével, az egyéb állami jövedelmek kerültek; ide folyt be a hadi adónak egy kis töredéke is. A bányászat és pénzverés jövedelme a bécsi államadóssági pénztárba folyt. Tudva van az is, hogy e kamara, mint Weninger Vincze *) mondja, „valóban nem bírt nagyobb hatáskörrel, mint egy mostani kerületi pénzügyigazgatóság.” E kamarának minden csekélységért a királyhoz kellett fordulnia. Ügyei azonban tetteleg nem a király, hanem a bécsi udvari

*) Az osztrák-magyar monarchia államháztartása e század első felében, és Magyarország állása e háztartásban. Statisztikai és nemzetgazdasági közlemények. VI. k. 13. l.

szék „Hofkammer“ vagy pénzügyministerium által lettek elintézve, és a kir. kamara tetteg innen vette utasításait és ügyeinek, számadásainak elintézését.

A törvényhatóságok jövedelmeit és kiadásait a házi pénztárak kezelték.

A m. kir. kincstár jövedelmeit képezték: a hadi adó, a zsidó türelmi adó, a szab. kir. városok királybére, a XVI szepesi város adója, a birtokos katolikus főpapság várépítési segélye, a sójövédék, posta-jövédék, harminczad, lottojövédék, salétrom- és puskapor-regale, bányászat és pénzverés, a pesti és pozsonyi kir. zálogházak, a koronai és kamarai javak. Ezen jövedelmekhez még járultak némi vegyes és rendkívüli bevételek u. m.: az udvari kancelláriánál és a váltótörvényszékeknél fizetett díjak, a magvaszakadási örökségek vagy fiskalitások, a megürült római és görög katolikus püspökségek jövedelmei, kamarai birságok és elkobzások, idegenek által fizetendő örökségi díjak, kincslelet.*)

A kir. kincstárt a jövedelemkezelési kiadásokon túl terhelték: a m. kir. udvari kancellária, a helytartó-tanács, az udvari kamara, a hétszemélyes tábla, a kir. tábla, a kerületi táblák, a váltótörvényszékek, a kir. ügyek igazgatóságának költségei. Ezen kiadásokon túl fennmaradt jövedelem a kir. udvartartásra, a mai közös ügyekre és az osztrák államadóságokra lett fordítva.

Az ország jövedelmeiről sem az országgyűlés számot nem kért, sem a kormány arról számot nem adott. A jövedelmek hováfordítása egészen a korona kényére volt bízva. De a jövedelmek megállapítása, a hadi adó kivételével (ennél is az adótárgyakat a kormány állapította meg), szintén, ha némikben törvényellenesen és az ország sérelmére is, leginkább és legnagyobbbrészt a kormány műve volt. Csak pár példát hozok fel: a só ára országgyűlésen kívül is emeltetett; a harminczad-, vagy határvám-díjak önkényesen az országgyűlés befolyása nélkül lettek megállapítva; a zsidó türelmi adó egészen önkényes volt, és ép ezért annak beszédésében a törvényhatóságok közre sem működtek.

Ma tudomással bírunk minden krajczár bevételről, minden krajczár kiadásról; ismerjük és ismerhetjük, legalább az összalla-

*) Fényes Elek: „Magyarország statisztikája.“ III köt. Pest, 1843. Die Einkünfte des Schatzes im Königreiche Ungarn. Buda, 1846.

mot érdeklőleg, hazánk pénzügyi viszonyait minden ízében; csak a községi bevételeket és kiadásokat borítja még sűrű homály. A 40-es években jól tudták és ismerték az egyenes adókat, u. m. hadi adót, városi adókat, egyházi segélyt, zsidó türelmi adót; de csak annyiban, a mennyiben tudatott ez adóknak kivetett mennyisége; de azok tetteles hozadéka már ismeretlen nagyság volt, a mennyiben erről hivatalos kimutatások nem léteztek.

A kincstár jövedelmeiről keringtek egyes adatok, sőt összeállítások is; de a valóban azok, sok tekintetben, nem igen feleltek meg, számításokon, hypotheziseken alapultak.

Fényes Elek már idézett művében Magyarország és kapcsolt részei: Horvát- és Szlavonországok tiszta jövedelmét és kiadásait következőkben állapítja meg.

Tiszta bevételek.

1. Koronai és kamarai javak	1.600,000	frt — kr.
2. Sójövedék	4.985,000	" — "
3. Bányászat és pénzverés	1.096,000	" — "
4. Postajövedék	80,000	" — "
5. Harminczad és vám	4.000,000	" — "
6. Lottójövedék	155,750	" — "
7. Fiskalitások	41,982	" — "
8. Hadi adó	4.395,244	" 38 ¹ / ₂ "
9. Hadfogadási díj	75,000	" — "
10. Zsidók türelmi adója	158,700	" — "
11. A XVI szepesi város adója	18,221	" 20 "
12. A szab. kir. városok királybére	18,031	" 2 ¹ / ₅ "
13. Egyházi segélypénz	50,136	" 24 "
14. Vegyes és rendkívüli jövedelmek	500,000	" — "
Összesen	17.174,065	frt 24 ⁷ / ₁₀ kr.

Kiadások.

1. Kir. udvartartás (fele)	1.500,000	frt — kr.
2. Állandó katonaság	6.828,000	" — "
3. Adórestantia	445,568	" — "

4. Kir. udvari kancellária, helytartó tanács.

kamara, fő-, kerületi- és váltótörvény-

szekek 1.098,000 frt -- kr.

Összesen 9.871,568 frt — kr.

A kincstári bevételekhez még hozzájárulnak a deperditák 910,040 frt $50\frac{1}{8}$ krral, melyek tulajdonkép a házi pénztárak által fizettettek és a házi pénztár javára kivetett adókkal fedeztettek. Ezen adatok szerint tehát a korona az összes a kincstár által fedezendő kiadásokon túl még 8.212,538 frt 15 kr. többlettel rendelkezett. Felemlitem, miként Fényes a határörvidék bevételeinek és kiadásainak hozzászámításával a többletet 7.166,619 frt $48\frac{17}{32}$ krra teszi.*)

Dr. Wildner Ignác, — ki az 1840-ik év váltótörvény szerkesztésében közreműködött és ebbeli érdemeiért honfűsített is, — „Ein Haupthinderniss des Fortschrittes in Ungarn“ című művében az 1840-ik évig terjedő 10 évi középszámítás szerint következőben állapítja meg Magyarország országos évi tiszta bevételét a száz-as számok kihagyásával.**)

A) Egyenes adók.

1. Katonai adó	3.935,000 frt
2. Kamarai adó Horvátországban	95,000 „
3. Kir. városok kir. adója	37,000 „
4. Toborzási adó	75,000 „
5. Pótlék a m. kir. testőrsereg fentartásához	104,000 „
6. Zsidók türelmi taksája	84,000 „
7. Subsidium ecclesiasticum	68,000 „
Összesen	4.397,000 frt.

* Fényes felszámítja a katonai határörvidék bevételeit és kiadásait is; de kitűzött feladatomnál fogva, a mennyiben csak is Magyarország és kapcsolt részei pénzvizonyait kívánom tájékoztatás végett előadni, e számadatokat kihagytam.

** Századunk 1842. 35—38. sz. Wildner munkájából részletes kivonatot tartalmaz. — Az általam közölt jövedelmi kimutatás olvasható: Fényes Elek, Magyarország hátramaradása ügyében. Felelet Dr. Wildner Ignác urnak. Lápce, 1844.

B) Indirect jövedelmek.

1. Harminczadi jövedelem, mind a külfölddel, mind az osztrák örökös tartományokkal való közlekedésben	1.118,000	frt.
2. Vámjövedelem katonai végvidéken	438,000	„
3. Vámjövedelem a kölcsönös közlekedésben	1.057,000	„
4. Só	5.046,000	„
5. Díjak	119,000	„
6. Lottó	260,000	„
7. Posta	116,000	„
8. Salétrom és puskapor	180,000	„
9. Kamarai uradalmak	1.683,000	„
10. Bányák	277,000	„
	<hr/>	
Összesen	10.594,000	frt.

C) Különös jövedelmek.

1. Adalékok	16,000	frt.
2. Fiskálítások	91,000	„
3. Megürült papi javadalmak	98,000	„
4. Redkivüli jövedelmek	93,000	„
5. Deperditák	632,000	„
6. Adományozott kir. jószágok 5 ^o / _o	484,000	„
	<hr/>	
Összesen	1.414,000	frt.

Wildner Ignác szerint tehát az ország 16—17 milliónyi évi tiszta jövedelemmel bír.

Ma sem vagyunk még abban a helyzetben, tisztán látni azon kor országos pénzügyi dolgait. Az irodalom még nem rendelkezik e tárgyban részletes adatokkal; ezeket még mindig az akták homálya fedi. Weninger említett művében igen becses adatokat birunk; ezekből tudhatjuk, hogy az ország pénze hová és mire lett fordítva, azaz, hogy mennyiben és mily összegben fedeztük az udvartartást, a közös költségeket és az osztrák államadosságokat; de ezek alapján az ország jövedelmét és kiadásait czímek szerint egybeállítani nem vagyunk képesek; és ezek csak arra képesítenek minket, hogy a 40-es években forgalomban levő, általam ismertetett adatokat részben megigazíthassuk. Természetesen, célunkra ez adatok felhasználása any-

nyíval bajosabb, mert e kimutatások a régiebbek mellőzésével, 1837 és 1838-ik, továbbá az 1846 és 1847-ik évekre vonatkoznak; és az 1837 és 1838-ik évek kimutatásaiban némely bevételeknél nem lehet határozottan kiválasztani azon összeget, a mely Magyarország, és azon összeget, mely Erdély, avagy a katonai határörvidék javára szól; annál kevésbé pedig lehet e műtétet a kiadásoknál megtenni, mert ezek a magyar korona minden országaira vonatkoznak.

Magyarország tiszta bevételei az 1838-ik évre vonatkozó kimutatás szerint ezek :

1. Hadi adó	4.469,691	frt	48	kr.
2. Királybér	18,696	"	15	"
3. 16 szepesi város adója	13,842	"	18	"
4. Egyházi segélypénz	66,740	"	32	"
5. Zsidó-adó	78,044	"	13	"
6. Határvám	1.977,545	"	59	"
7. Sójövedék	4.849,459	"	16	"
8. Illetek	64,453	"	12	"
9. Lottó	370,834	"	8	"
10. Postajövedék (Erdélyt beleértve)	126,153	"	55	"
11. Államjavak	1.331,142	"	36	"
12. Bányajövedék	568,000	"	—	"
13. Járulékok	61,158	"	35	"
14. Fiskalitások	47,058	"	25	"
15. Államjavak eladása	169,479	"	1	"
16. Vegyesek	4,757	"	27	"
	<hr/>			
Összesen	14.317,087	frt	2	kr.

Megjegyzem, hogy fentebbi, a bevételekre tett észrevételem a 12—16 tételekre vonatkozik.

Közlöm még a bányajövedékre vonatkozó kimutatást. E kimutatás szerint a bányajövedelem a következő tételekből alakult :

1. Bányák	337,066	frt.
2. Bányailletek	202,596	"
3. Pénzverés. — Hiány	21,398	"
4. Bányajavak	40,162	"
	<hr/>	
Összesen	558,526	frt.

1846.

Bevétel.

1. Egyenes adók	4.597,064	frt.
2. Határvám	2.495,022	„
3. Sójövedék	5.573,077	„
4. Illetékek	160,854	„
5. Lottó	395,031	„
6. Posta	80,760	„
7. Lőpor és salétrom	188,517	„
8. Állami uradalmak	2.311,283	„
9. Bányászat	224,635	„
10. Különfélék	417,904	„
	<hr/>	
Összesen	16.445,087	frt.

Kiadás.

1. Pénzügyi hatóságok	229,652	frt.
2. Fiskálátusok	23,708	„
3. Pénztárak	27,409	„
4. Különfélék	82,540	„
5. Igazságügy	311,572	„
6. Politikai közigazgatás	569,868	„
7. Számvevőségek	147,200	„
8. Udvari kancellária	264,417	„
9. M. udvari számvevőség	43,789	„
	<hr/>	
Összesen	1.700,155	frt.

E kor pénzügyeinek felvilágosítására közlök még egy kivonatot a m. kir. udvari kamara pénztári hivatalának 1839. november 1-től — 1840. október 31-ig terjedő kimutatásából. Ezen számadás szerint tettek a kamarához befolyt bevételek 21.918,166 frt 9 krt pengőpénzben, 470,507 frt 52¹/₂ krt váltópénzben, 6052 frt 16 krt állami kötvényekben; a kiadások tettek 21.935,631 frt 52 krt pengőpénzben, 489,707 frt 31 krt váltópénzben és 4892 frt 18 krt államkötvényekben. A bevételek közt átfutó tételként szerepel 2.373,005 frt pengőpénz; ugyanennyinek vehetők az átfutó kiadások; de már ezek a rendesektől elkülönítve nincsenek.

Az átfutó bevételek vonatkoznak a bécsi udvari kamarától és

más osztrák pénztáraktól a harminczadokhoz, sóhivatalokhoz, bányahiva'alokhoz és más pénztárakhoz áttett pénzekre, melyek az örökös tartományok helyett teendő fizetésekre voltak felhasználandók.

Ezen számadásból csak egy pár jövedelmi ágat kívánok kiemelni, a vonatkozó bevételekkel és kiadásokkal. A kiadásoknál azonban meg kell jegyezni, hogy azok nem egészen kezelési kiadásokat tartalmaznak, hanem ezekben oly fizetések is foglaltatnak, melyek az osztrák pénztárakat terhelőleg tétettek. *)

B e v é t e l.

1. Harminczad	5.484,092 frt.
2. Só	9.984,708 „
3. Uradalmak	2.558,797 „
4. Lottó	435,831 „
5. Posta	153,154 „
Összesen	<u>18.616,582 frt.</u>

K i a d á s.

1. Harminczad	3.182,186 frt.
2. Sólhivatal	4.359,845 „
3. Uradalmak	600,535 „
4. Lottó	41,500 „
5. Posta	5,000 „
Összesen	<u>8.192,066 frt.</u>

Ha a birt adatokból nem is áll előttünk egész részletesen az állam háztartása; abból még is igen fontos következtetéseket vonhatunk le.

A Weninger által közlött adatok igen sokban megegyeznek Fényes számításait; de Wildner Ignác kimutatásait is.

Igy, hogy csak némiket említsék fel, mindketten túlbecsülik a harminczad és vámjövedelmet; az első négy millióra, a másik 2.913,000 frtra teszi, holott Weninger szerint e jövedelem tett

*) Fényes Elek. Magyarország hátramaradása ügyében. Lipse, 1844. A kamarai számadás a 36-ik lap mellékleteként. A váltópénzt pengő pénzre átszámítottam.

1837-ben 1.752,143 frtot; 1838-ban 1.977,564 frtot; 1846-ban 2.495,022 frtot; 1847-ben 2.552,312 frtot.

Tévedésben van mindkettő az egyenes adókra nézve.

Fényes, miként fentebb láttuk, a bevételekben felszámítja az összes kivetett egyenes adókat; a be nem folyt adókat pedig a kiadások közt hozza fel. Fényes számítása szerint tehát egyenes adókban tetteleg be kellett folynia, kerek összeget véve, 4.269,766 frtnak. Wildner valamivel többre 4.397,000 frtra becsüli a tényleges jövedelmet.

Weninger szerint egyenes adókban befolyt 1837-ben 4.633,437 frt; 1838-ban 4.647,015 frt; 1846-ban 4.597,064 frt; 1847-ben azonban csak 3.961,064 frt.

Az egyenes adók legfontosabbja kétségtelenül a hadi adó. Weninger a hadi adókra vonatkozólag két leszámolást közöl az 1838-ik és az 1847-ik évről. Az 1838-iki leszámolás szerint volt a hadi adó hátraléka Magyarországon és Szlavonországon 1838-ik év végén 6.070,092 frt, 1847-ik év végén 6.418,657 frt.*) Szaporodott ugyan a hátralék; de ha e szaporodást és az 1847-ik év bevételét egybevetjük, úgy azt kell következtetnünk, hogy 1838—1846. évben nemcsak a folyó adó folyt be rendesen, hanem a hátralékokra is történtek fizetések.

Fényes az udvartartás költségeit 3 millióra teszi; tényleg az udvartartásra kiadatott Weninger kimutatása szerint 1838-ban 5.707,509 frt 11 kr.; 1846-ban 5.224,515 frt; 1847-ben 5.464,219 forint.

Ha nem vagyunk is tehát képesek a rendelkezés alatt álló adatokból teljesen és részletesen összeállítani hazánk állami bevételeit és kiadásait, némi tényeket constatálhatunk. Constatálhatjuk, hogy az állam jövedelmeiből az ország anyagi és szellemi előmenetelére semmi sem lett fordítva, és ha lett is talán valamely összeg e czélokra a különfélék rovatában kiadva, az a semmivel határos.

*) Az 1847-ik év végével a hátralék 4.757,767 frtban kimutatva. Az apadást a november és decemberben eszközlött fizetések okozzák; de e fizetések tulajdonkép már 1848-ra esnek. A közigazgatási év ugyanis novemberből—novemberig számított. Weninger az 1838-ik évi hátralékot az év végére teszi; de számadási összevetésekből azt vagyok kénytelen feltenni, hogy nem a polgári, hanem a közigazgatási év végét érti az alatt.

Vegyük alapul az 1846-ik évi kimutatást, mely bizonynyal a leghitelesebb, és mit tapasztalunk? Az állam a legfőbb hatóságokat fizette, az igazságszolgáltatásra csak 311,572 frtot, a tiszta bevételeknek 188%-át fordította. *)

Ha a	16.445,087 frt
bevéteiből levonjuk az	1.700,155 „
kiadást, az állam rendelkezésére maradt	<u>14.744,932 frt.</u>

Ehhez hozzá kell adnunk a deperditákat 910,041 frtot
és akkor kapunk 15.654,973 frtot,
mely az 1840-es években az ország jövedelméből udvartartásra és honvédelmi célokra, osztrák adósság fizetésére lett fordítva.

A köztudomásra jutott adatok alapján igyekeztem általános képet adni az országos pénzügyeknek; az országos jövedelmeknek és kiadásoknak. Kitűzött célomhoz képest vázolnom kell a nemesség adózási privilegiumát és a hadi adót; és annak utána ismertetnem kell a megyei házi pénztárakat.

„A karok és rendek, úgy a földes urak, valamint mindazok, kik nemesi joggal bírnak, mindörökre adómentességben részesítendőek; de kötelesek a haza védelmére fegyvert fogni.“ Ezt állapítja meg az 1723:6. t. cikk, és ezen állásponton maradt is az egész ügy 1848-ig.

A nemesé volt a föld tulajdona, következetesen cselekedett tehát, midőn az 1741:8. t. cikkel kimondotta: a köztelér semmi esetre sem terhelheti a földet. (Ne onus publicum quoque modo fundo inhaeret.)

Ugyanazon törvénycikkben, melyben a nemesség a maga adómentességét örök időkre decretálja; ugyanezen törvényben ki-

*) Az ország a hétszemélyes táblát, a kir. táblát, a ker. táblákat, a váltófeltörvényszéket és váltótörvényszékeket tartotta és fizette. A hétszemélyes tábla és kir. tábla birái egyenként 1500 frt fizetést kaptak. A hétszemélyes tábla állandó tanácsát alkotó 5 tagja és a váltói ügyek két előadója egyenként 3000 frt fizetésben részesült. A kerületi táblák elnöke 1000 frtot, az ülnökök 800 frtot kaptak; azonkívül osztozkodtak a díjakban. A váltófeltörvényszék elnökének fizetése 5000 frt, a tanácsosok fizetése 2000 frt. Váltótörvényszékeknél fizetések: elnök 2500 frt; bíró 1200 frt; Pesten elnök 3000 frt, bíró 1100 frt.

mondja, hogy az ármálisták a megyék szükségleteihez hozzájárulni tartoznak; az ármálisták e kötelezettsége azonban az 1805: 1. t. czikkkel megszüntetve lett.

A nemesség adó kiváltságán részt tört az 1836: 11. t. czikk. Ebben kimondatik, „hogy a jobbágyi földeket használó nemesek mind a hadi adó, mind a házi pénztárak terheit viselendik, a hadfogadás elősegítésére rendelt általános somma oda nem értetvén.“

A nemesség kötelessége a haza védelmére fegyvert fogni. Kötelessége a király felhívására, a király vagy a nádor vezérlete alatt, a haza védelmére személyesen felkelni, a banderiumokat kiállítani. E kötelességet az ország határain belől önköltségén, az ország határain kívül a kir. kamara költségére tartozik teljesíteni. A hazán kívül azonban a nemesség csak az országgyűlés beleegyezésével tartozik hadakozni. De a nemesi felkelés elrendelése általában is az országgyűlés feladatai közé tartozik és törvényben nyer kifejezést. Századunkban kétszer: az 1805: 1. t. czikkkel, és az 1809: 2. t. czikkkel lett a nemesi felkelés elrendelve.

Századunkban két ízben fordult elő, hogy a nemesség a haza védelmére, ezen valóban rendkívüli esetben, minden abból a jövőre levonható következtetés nélkül, jogainak épségben tartása mellett „önkéntes ajánlatot“ tett azon feltétel alatt, ha törvényes kötelezettségének, a nemesi felkelésnek nem kellend eleget tennie.

Az 1807: 2. t. czikk önkéntes segedelemül ajánlja minden papi, nemesi, városi, s általában minden úrbéri tehertől ment ingatlan birtok egy évi tiszta jövedelmének hatodát, az ingó javak értékének pedig századát; a művészek, oklevelesek, kereskedők, iparosok és hasznóbérlők tiszta jövedelmének szintén hatodát s ingó javaik értékének századát; végre a tőkepénzesek tőkájének, a tisztviselők, hivatalnokok és nyugdíjasok díjainak századát.

Az 1812: 1. t. czikk a nemesség által természetben kiszolgáltatandó egy millió pozsonyi mérő rozsban és másfél millió mérő zabban állapítja meg az önkéntes ajánlatot.

A nemesség egy adóval volt megterhelve: a sóregállal. Midőn az 1802-iki országgyűlésen újabb két milliónyi adó kivetéséről volt szó, hogy az egész teher ne nehezedjék az adózók vállaira, a sóár felemelése lett javaslatba hozva, és a só ára az 1802: 3. t. czikkkel 1 frt 6 krral lett emelve.*)

*) Horváth Mihály: „Magyarország története.“ VIII. 234 l.

A nemes harminczad és vámmentességet élvezett a jószágain termett, és a saját szükségletére és használatára beszerzett és behozott árukra; de a kereskedés végett szállított vagy nyereményre vásárolt árucikkek után a harminczadot megfizetni tartozott.*)

Az országgyűlési költségeket a vármegyék házi pénztárai viselték volt: az 1836 : 44. t. czikkkel ki lett mondva, hogy az 1832 G. évi országgyűlés költségét „csupán ezen esetre és minden innen származtatandó következesek nélkül, szabad ajánlásképen egyedül a nemesi rend és azok, kiket a törvény azon nevezet alá foglalva ért, fogják viselni.“ Viselte azután a nemesi rend az 1840-iki országgyűlés költségeit is, természetesen szabad ajánlásképp és óvás mellett.

Az 1836 : 37. t. cikkben a nemzeti muzeum épületének „felállítása végett 500,000 frtok ajánlatnak, mely somma egyéb segedelmek módjára, a törvényhatóságok közt egyedül a nemesi rendre és azokra, kiket a törvény ezen név alatt foglalva ért, fog felosztatni.“

Az 1840 : 44. t. cikkben a nemesség a pesti magyar színház javára, az azt terhelő adósság kifizetésére, felszerelésre és színházi alapra önmaga által fizetendőleg felajánl 450,000 igaz értékű ezüst forintot.

Csorbát ütött elvileg a nemesség „nem adózási jussán“ az 1836 : XXVI. t. cikk, kimondván, hogy a Buda és Pest között építendő hidon vámot, kivétel nélkül, mindenki köteles fizetni.

Összefoglalva az elmondottakat, a kép melyet kapunk ez.

A nemesség minden országos teher és adótól mentes; kötelessége, veszcly idején, a honvédelem. A nemesség egy osztályát az úrmálistákat a mult században még terhelte a házi pénztár javára szóló adó; e században, a 19-ik században, mentették fel őket osztályosaik e kötelezettségtől.

A különben terhekkal kapcsolatos honvédelmi kötelezettséget szabad ajánlatokkal váltja meg a nemesség e század első két tizedében; de látjuk őt már nemzeti közczélokra is adózni, sőt a jobbágyság vállairól egy terhet: az országgyűlés költségeit loemelni.

1805-ben a birtoktalan nemesség vállairól leveszi a házi adó

*) Löw-Récsi : „Magyarország közjoga.“ Budapest, 1869. 207 l.

terhét; 1836-ban már nem csak e terhet teszi vállaira, hanem még meg is pótolja a hadi adóval. Igaz, hogy ez utóbbi törvény sok helyütt, különösen a Tisza vidékén, irás maradt, az életbe átvive nem lett. Megrontotta osztályos társait a törvény által; de annak az életben mellőzése által gondoskodott arról, hogy ezek az ő osztályos társai az ő megrontására közre ne működjenek.

Az 1832/6-ik országgyűlésen még egy nagy elv nyert érvényt: a közös adózás elve a hidvám fizetésben. Csekélység az egész; hidvám?! Igaz, de ebben azon elv rejlik: országos czélokra adózzék mindenki egyaránt, nemes és nemnemes.

A hadi adó az 1715 : 8. t. cikkben alapul. Ezen törvény fenntartatja a nemességnek a régi törvényeken alapuló honvédelmi kötelezettségét; „de mivel“ — így folytatja a törvény — „pusztán ezzel az országot elegendőleg megvédeni nem lehet, minden eshetőségre, úgy bel-, mint külföldiekből nagyobb erejű rendes katonaság tartassék; miután pedig kétségtelen, hogy ezt zsold nélkül fenntartani, ezt pedig adó nélkül megszerezni nem lehet; a szükséges subsidiumok és contributiók mindig az országgyűlésen lesznek a rendekkel megállapítandók.“

A hadi adó az 1715-iki országgyűlésen terményekben lett megállapítva; az 1722/3-iki országgyűlésen azonban már készpénzben, 2.138,000 frtban. Az 1840-iki országgyűlésen a hadi adó, beleértve a magyar nemes testőrség fenntartására rendelt 100,000 frtot, 4.395,244 frt 38¹/₂ krtban lett megállapítva, és ezen kívül 75,000 frtban lett megállapítva a hadfogadási segély.

Az adó megszavazása egyik országgyűléstől a másikig vagyis 3 évre történt azon óvás és kikötés mellett, hogy a karok és rendek annak behajthatásáért szavatosságot nem vállalnak, valamint egyik adózó a másikért fizetni ne tartozzék, és a megajánlás hatályát veszítse, ha az országgyűlés a törvényes határidőre, 3 éven belől, össze nem hívatik, fenntaradván az ujonnan összehívott országgyűlésnek intézkedési joga. Az adó megszavazása a királyhoz intézett feliratban történt; törvénybe az nem iktattatott.

Az adót viselni tartoztak a nemnemesek, 1836 óta a jobbágyi telket bíró nemesek is, továbbá a szab. kir. városok és szabad kerületek polgárai. Közjogunk szerint a szabad kir. városok és szabad kerületek testületileg nemesek; de a polgárok, mint személyek, a nemnemesekhez tartoznak. Ezen közjogi felfogásnál fogva történt

azután az, hogy a szab. kir. városok és szabad kerületek polgárai nem csak a contributiókat vagyis a jobbágyokat terhelő adókat tartoztak fizetni; de hozzájárulni tartoznak azon önkéntes ajánlatokhoz is, a melyeket a nemesség vállalt magára. Vagy is a városi és szabad kerületi polgár fizette a jobbágy és fizette a nemes adóját. Különben a szab. kir. városok mint önálló földbirtokosok szerepeltek. Birtokaik és ezen alapuló jövedelmeik nem estek hadi adó alá, a porták közé felvéve sem voltak és ez további rátiója annak, hogy a nemesség által vállalt teherben részt venni tartoztak.

Az országgyűlés állapította meg nem csak az adó mennyiségét, hanem egyszersmind az egyes törvényhatóságok által az adóból viselendő összeget; az országgyűlés vizsgálta és állapította meg az egyes törvényhatóság portáinak számát.*) Az adó minden egyes portára egyenlő mennyiségben lett kivette. A porta-megállapításnak alapul szolgáltak az urbéri birtok és általában az adótárgyak. Felemlitendő, hogy a nemesek által elvállalt önkéntes ajánlatok az országgyűlésen a törvényhatóságok közt szintén a porták száma szerint lettek megosztva. A megosztás az egyes megyék közt igen egyenlőtlen volt, mert az úrbéri birtok a majorsági területhez viszonyítva nem minden megyében egyenlő; e tekintetben az egyes megyék közt roppant nagy aránytalanság létezett. Az úrbéri és majorsági földek közt létező aránytalanságot csak pár példában akarom kitüntetni. A megyék és szabad kerületek területéből adóköteles föld 12.441,183 hold; adómentes pedig 43.334,372 hold. Százalékokban kifejezve a föld területének 22·3%-a adó alá esik, míg 77·7%-a adómentes. Ez az országos arány, mely azonban az egyes megyékben fenálló aránynak általában meg nem felel. Így

	adó alá esik,	adómentes
Árvaországban . . .	48·9 %	51·1 %
Csanádországban . . .	34— „	66— „
Fehérgyőrben . . .	14·6 „	85·4 „
Pestországban . . .	19— „	81— „
Szabolcsországban . . .	5·8 „	94·2 „**)

*) Az átvizsgálás teljesítésével, úgy az 1830., mint az 1832 6. országgyűlés a nádort kérte fel. A horvát porták száma iránt tárgyalások folytak.

***) Egy hold alatt 1200 □ öl értendő. Az adatokat egy később közlendő az 1843 1. orsz. irományokban levő adókiivetési lajstromból veszem. A területkiszámítás nem pontos; apodicticus igazságot annak az országgyűlési financiaális választmánya sem tulajdonít.

Meg kell azonban jegyezni, hogy az adómentes földek közé fel vannak véve a terméketlenek, és ezek közt foglaltatnak az erdők is. Ezt szem előtt kell tartanunk, ha álkövetkeztetésekbe nem akarunk bonyolódni, ha megkísérlenők az 1840. évi földterhet az 1852/3. évi földteherrel egybevetni. Hogy ez egybevetésnél még ki kellene tudni, hogy a hadi adóból mennyi esett a személyekre, mennyi a kereskedői és iparos foglalkozásra, az kétséget sem szenved.

A porták száma törvényhatóságokként változásoknak voltak alávetve, és sok országgyűlési panasznak és tárgyalásnak képezték alapját. Az utolsó portakiigazítás az 1832/6. országgyűlésen lett foganatosítva. Ezen kiigazítás szerint a porták

száma összesen	6346 ¹ / ₈ .
Ebből esik : a megyékre	5279 ¹ / ₈ ,
szabad kerületekre	182 ² / ₈ ,
szabad királyi városokra	650 ² / ₈ ,
visszakapcsolt részekre	98 ⁴ / ₈ ,
Horvátországra	135 ² / ₈ .

Az 1840-iki országgyűlésen, mint láttuk, a hadi adó és hadfogatási díj 4.470,244 frt 38¹/₂ krban lett megállapítva. Ebből Horvátország fizetett 93,722 frtot.

A többi összeget, vagyis 4.376,522 frt 38¹/₂ krt a magyarországi porták tartozták megfizetni. Horvátország a hadfogatási díjhoz nem járult, és különben is azon joggal bírt, hogy az adónak csak felét fizesse. E jogosultsága a porták aránylag kevés számában van kifejezve. És Horvátország ezen előjoga, miként már megjegyeztem volt, az 1832/6. országgyűlésen a két tábla közt több izenetsváltásra adott alkalmat. E szerint egy magyarországi portára esett évi adóban 707 frt 42³/₈ kr.

Az 1832/6. országgyűlés irományaiából egész terjedelmében közlöm a porták lajstromát. A kerületek összesnek az e kori katonai beosztással. A katonai elszómolásokban a temesi kerület „Bán-ság“ név alatt fordul elő, a szerémi kerület pedig ezekben „Szlavonia“ névvel bír.*)

*) Weninger id. értekezése VII. 121 l. A portális kimutatás 1832 6. orsz. irom. VII. 721 l. Marczaly : Magyarország II. József korában. Részletesen közölve van utóbbiban a porták törvényhatóságokénti száma az 1723, 1724, 1729, 1733, 1780, 1792, és 1847. években.

A kerületek és törvényhatóságok.

Pozsonyi kerület.

	Porta sz.
Pozsony vármegye	200
Pozsony városa	40
Nagyszombat városa	14
Szentgyörgy	3 ¹ / ₃
Bazin	6
Modor	6
Nyitra vármegye	224
Szakoleza városa	5
Trencsén vármegye	130
Trencsén városa	2 ¹ / ₈
Moson vármegye	120
Győr	52
Győr városa	18
Komárom vármegye	92
Komárom városa	8
összesen	921

Besztercezi kerület.

Árva vármegye	54
Liptó	34
Turócz	24
Bars	88
Körmöczbánya városa	8
Ujbánya	2
Zólyom vármegye	52
Besztercezebánya városa	8
Brezsnóbánya	5 ¹ / ₈
Libetbánya	2
Zólyom	2 ¹ / ₈
Körpona	3
Nagy-Hont vármegye	72
Selmeczbánya városa	11
Bélabánya	1 ⁶ / ₈
Bakabánya	2
összesen	369 ⁶ / ₈

Soproni kerület.

	Porta sz.
Sopron vármegye	194
Sopron városa	24
Kis-Márton városa	5
Ruszt	2
Vas vármegye	212
Kőszeg városa	6 ¹ / ₈
Zala vármegye	170
Veszprém vármegye	98
összesen	711 ¹ / ₈

Budai kerület.

Pest vármegye	244 ⁵ / ₈
Buda városa	38
Pest	80
Nógrád vármegye	100
Heves vármegye Eger érseki várossal	148
Jász-Kun kerület	125
Esztergom vármegye	56
Esztergom városa	8
Fehér vármegye	92
Fehérvár városa	19 ² / ₈
Csongrád vármegye	61
Szeged városa	46
Csanád vármegye	39
Arad	100
Arad városa	10
Békés vármegye	84
összesen	1250 ⁷ / ₈

Kassai kerület.

Abauj vármegye	65
Kassa városa	18
Zemplén vármegye	104
Sáros	74

	Porta sz.		Porta sz.
Eperjes városa	8	Pécs városa	12
Bártfa „	5	Tolna vármegye	128
Szeben „	2	Bács vármegye a Tiszán	
Szepes vármegye	68 ⁴ / ₈	innen i koronai kerü-	
Lőcse városa	7	lettel	290
Késmárk városa	5	Szabadka városa	46
Gömör és Kis-Hont vár-		Zombor „	30
megye	92	Ujvidék „	22
Torna vármegye	12	összesen	811
Borsod „	84		
Ung „	35	<i>Szerémi kerület.</i>	
XVI szepesi városok ke-		Verőcze vármegye	80
rűlete Lubló, Podolin		Eszék városa	11
és Gnezda városokkal	26	Posega vármegye	55
összesen	605 ⁴ / ₈	Posega városa	2
		Szerém vármegye	81
		összesen	229
<i>Debreczeni kerület.</i>		<i>Temesi kerület.</i>	
Mármaros vármegye	60	Temes vármegye	254
Szatmár „	79	Temesvár városa	24
Szatmár-németi városa	12 ⁴ / ₈	Torontál vármegye	254
Felsőbánya „	9	Krassó „	112
Nagybánya „	4 ² / ₈	összesen	644
Szabolcs vármegye Pol-		<i>Erdélyhez csatolt vármegyék és</i>	
gár mezővárossal	70	<i> kerületek.</i>	
Hajdu városok kerülete	31 ⁴ / ₈	Zaránd vármegye része	15 ⁴ / ₈
Bihar vármegye	214	Kraszna vármegye	16
Debreczen városa	41	Közép-Szolnok vármegye	42
Ugocea vármegye	12	Kővár vidéke	25
Bereg „	32	összesen	98 ⁴ / ₈
összesen	565 ² / ₈	<i>Pécsi kerület.</i>	
		Somogy vármegye	123
		Baranya „	160
		Fiume városa	4
		Horvátország	135 ⁶ / ₈

A megyék a reájuk kivetett adókat megint az egyes községek közt osztották fel. A felosztás alapjául a dikális vagy rovatos ösz-

szeirás szolgál. A dikális összeírásnál meg kell különböztetnünk az adótárgyakat, a tulajdonképeni dikától. Az adótárgyakat egy 1775-ki rendelet jelöli ki. Az adótárgyak és rovatok következők. *)

1. Jobbágyok.
2. Fiúk,
3. Leányok. } ha a 15 éves életkort meghaladták.
4. Fitestvérek.
5. Zsellérek.
6. Lakók.
7. Szolgák.
8. Szolgálók.
9. Saját igavonó ökrök.
10. Kikölesönzött igavonó ökrök.
11. Hizott ökrök.
12. Fejős tehének.
13. Meddő tehének.
14. Három éves marha.
15. Két éves marha.
16. Borjúk.
17. Igás lovak.
18. Ménes lovak.
19. Három éves csikók.
20. Két éves csikók.
21. Disznók.
22. Juhok.
23. Kecskék.
24. Házak I. II. III. osztály.
25. Szántóföldek I. II. III. IV. osztály.
26. Rétek I. II. III. IV. osztály.
27. Szőlők I. II. III. osztály.
28. Szilvások.
29. Káposztás föld.
30. Dohánykert.
31. Gyümölcs és konyhakert I. II. III. osztály.
32. Vizi malmok I. II. III. osztály.

*) Die Einkünfte des Schatzes im Königreiche Ungarn. 133 l. Marczaly : Magyarország II. József korában. Függetl. : Pest vármegye adója.

33. Száraz malmok I. II. III. osztály.
34. Borsajtók.
35. Lentörök.
36. Kendertörök.
37. Festékmalmok.
38. Mészárszékek.
39. Juhnyájbérlők.
40. Sörmérés-bérlők.
41. Bormérés-bérlők.
42. Pálinkafőző üstök.
43. Méhkasok.
44. Iparosok és kézművesek I. II. III. osztály.
45. Kereskedők.
46. Kereskedés.
47. Legelőre járó barom : u. m. ökrök, lovak, tehenek, juhok, kecskék, disznók; mindegyik fajra I. II. III. osztály.
48. Fuvarosok I. II. III. osztály.
49. Napszámosok I. II. III. osztály.
50. Tüzi-fa, épület-fa, ipar-fa. Mindegyikre külön I. II. III. osztály.
51. Nádas.

Az adótárgyak a birtokosok vallomása alapján évente összeíratnak. A megyék feladata volt a helytartó-tanács felügyelete alatt az adótárgyakat egymással párhuzamba tenni, és az adótárgyakat rovatba, adóegységbe hozni. Egy adórovatot képező adótárgyak mennyisége nem minden megyében volt egyenlő, például némely megyében 20 ökör képezett egy adórovatot, más megyében egy fél ökör; de maguk az adótárgyak egymás közt sem parifikáltak minden megyében egyformán és e tekintetben egész önkény uralkodott.*)

A dikális adórendszer megértése végett néhány példát akarok

*) Pesti Hirlap. 1842. év 198. sz. Kossuth Lajos. Adókiivetés. „Amde miként bántak e kimondhatlan fontos ügygyel (az adótárgyak arányosításával) a vármegyék? Amugy akarom, parancsolom formában neki álltak a közgyűlésen, s a nélkül, hogy a megye népességének s vagyonának statisztikája előttük állna, elméleti mindenhatósággal a priori elhatározták, hogy egy jobbágy = 3 leány = 2¹/₂ jármos ökör = 1 fejős tehen = 10 tinó = 24 hold föld = 1⁴/₄ malom = 7¹/₂ méhkas vagy 5 frt kocsmabér stb.“

kivenni Pestmegye 1775-ik évi adórovataiból. Ezen adórovatolás szerint egy dikát, adórovatot, vagy adóegységet képez : 6 jobbágy, 8 fiu, 16 leány, 6 zsellér, 8 jármos ökör, 8 fejős tehén, 12 meddő tehén, 30 borju, 60 juh, 4 I. osztályu ház, 8 II. osztályu ház, 12 III. osztályu ház, 14 hold I. osztályu szántóföld, 20 hold IV. osztályu szántóföld.*)

A felosztás igen egyszerű. A megyére kirovott adó elosztatott a megyei adórovatokkal és kijő egy adórovatra eső összeg. A községben létező adórovatok sokszoroztattak az egy adórovatra eső adóösszeggel és az eredmény adta a község által fizetendő adót.

Az adókivetés tehát igen egyszerű ; a baj csak az, hogy egyik község a másikra akarta az adó terhét tolni és az évi összeírás alkalmával nagy mérvű eltitkolások fordultak elő. A nagymérvű eltitkolásokat minden író panaszojja. Az eltitkolás tekintetében egy adattal is rendelkezem. Pestmegye összes adórovatai :

	1775-ben	70.395
	1841/2-ben	52.490
marharovatja :	1775-ben	21.663
	1841. 2-ben	10.576
legelő marharovatja :	1775-ben	4.601
	1841. 2-ben	3.134**)

Ezen eltitkolások eredményezték azután azt, hogy ha az országos adó vagy megyei adó változást nem szenvedett is, a községre kivetett adó évről evre változott.

Az adónak egyéni kivetését a községi előljáráóság, a földes ur. szolgabíró vagy adóbehajtó közbenjárásával vagy anélkül is, fogatatosítja. A kivetésnek alapul kellene szolgálnia a dicális összeírásoknak, de mivel azok sok valótanságot tartalmaznak, a községek azokat többnyire mellőzik, hanem a kivetést az egyénekre az előtük ismeretes vagyoni viszonyok alapján fogatatosítják.***)

A megyék szükségleteik legnagyobb részét adók útján fedezték. A megyei pénztárakba folytak törvénykezési díjak is. A megyék költségvetésüket maguk állapították meg ; de e tekintetben a

*) Marczaly. 431 l.

**) Házi költségvetés és adókivetés Pestmegyében. Pesti Hirlap 1842. év 199. sz.

***) Die Einkünfte des Schatzes. 135 l.

helytartó-tanács ellenőrzése alatt álltak, különösen új tehervállalást, új hivatal felállítását, fizetésjavítást s' b. a helytartó-tanács helybenhagyása nélkül nem fogamatosíthattak. A megyei vagy házi adót a megyék állapították meg, és felosztották a községek közt. A házi adó ugyanazon tárgyakat érinté, melyeket a hadi adó ; a felosztás és behajtás a hadi adó módjára történt.

A megyék költségeiket rovatok szerint állapították meg egy még a múlt században, 1790-ben, kelt helytartó-tanácsi rendelvény alapján. A rovatok ezek. 1. Tisztviselők fizetése. 2. Fogadott szolgák készpénzbeli bére. 3. Szolgák ruházata. 4. Napibérek. 5. Kölcsönvett tőkék visszafizetése. 6. Kölcsön kamatja. 7. Írószerek. 8. Rabtartási költség. 9. Kir. dézsma hasznobére. 10. Megye középületeire s megyeház közszükségleteire kívántató költség. 11. Utak és hidak. 12. A cigányoktól elszedett gyermekek tartása. 13. Jobbfajú lovak szaporítása. 14. A katonaság tartásából leszármazott készpénzbeli veszteségek (deperditák). 15. Történetből származott károk. 16. Be nem szedhetővé vált és elengedett adó pótlása. 17. Hivatalos fuvar és kézi munka. 18. Előre nem látható szükségek pótlása. 19. A megyei adófizetők által múlt évi tartozásaikon felül tett fizetéseknek folyó évi adójuk lerovásába leendő beszámítása. 20. A múlt évi bevételeket haladó kiadások. *)

A megyék szükségletét Fényes a deperditákon kívül 2.700,000 frtra teszi. A megyék, szabad királyi városok és kerületek szükséglete a deperditákkal szintén Fényes szerint a hadi adóval felér. A deperditák, miként már fentebb említve volt, 910,040 frt $50\frac{1}{8}$ kr-ra teszi.

*) Házi költségvetés és adókiivetés Pestmegyében. Pesti Hírlap 1842. év 198. sz. Pestmegyében 1842 3 összesen 145,205 frt 45 kr. lett előirányozva. Üresen hagyattak, mint szükségtelenek az 5. 6. 9. 12. 13. 15. 20. rovatok. Az előirányzott költségből esik, krok hihagyásával a betöltött rovatokra és pedig 1) 24,525 frt; 2) 18,230 frt; 3) 5,596 frt; 4) 4,177 frt; 7) 1,804 frt; 8) 10,207 frt; 10) 10,000 frt; 11) 2,021 frt (csak hidakra; a megye alatt levő nincs); 14) 33,488 frt; 16) 1,823 frt; 17) 26,975 frt; 18) 13,513 frt; 19) 19,186 frt. A 17 rovat felvilágosítására szolgáljon az 1840 1-iki évre vonatkozó zárszámadás. Kiadatott ugyanis: rendes tisztviselők előfogataira 16,400 frt; tiszteletbeliek előfogataira 2,900 frt; szekerekre és kézi munkásokra 7,758 frt. Ez utolsó rovatban foglaltatik a katonák részére kiállított fuvar.

Dessewffy Emil *) a megyék szükségletére nézve a következő adatokat közli. A megyék szükséglete tett 1834-ben összesen 2.985,500 forintot; 1837. 8. a kiadás valamivel többre ment 3.100,000 frtnál; 1839 40-re pedig elő lett irányozva 3.071,850 ft.

Az 1834-ik évben a szükségletek a következő czímek szerint oszlottak meg.

1. Tisztviselők	570,000	frt.
2. Szolgák	400,000	„
3. Deperditák	389,000	„
4. Tisztviselők hivatalos utjai	382,000	„
5. Elegy kiadások	317,000	„
6. Napi bérek	160,000	„
7. Adózók előre fizetésének betudása	128,000	„
8. Szolgák ruházata és fegy- vere	127,000	„
9. Utak, hidak	125,000	„
10. Fogházak	116,000	„
11. Középületek és azok fenn- tartása	105,000	„
12. Történetes károk kárpót- lása	67,000	„
13. Irószerek	54,000	„
14. Be nem szedhető adók .	19,000	„
15. Tökek törlesztése	13,000	„
16. Árvák és özvegyek	10,000	„
17. Kamatok	3,500	„

Meg kell azonban jegyezni, hogy a tisztviselők költsége tetemesen emelkedett a mezei rendőrségről intézkedő 1840 : IX. t. cz. folytán, a mennyiben megyénként újabb állások rendszeresítettek. Pestmegye költségvetését véve alapul, a megyékre az állások által 100,000 forintnyi teher hárult.

A tisztviselők és szolgák létszáma és fizetések Fehérmegyében 1841-ben a következő **): 1) főispán 1500 ft; 2) első alispán 600 ft; 3) másod alispán 300 ft; 4) főjegyző 500 ft; 5) első aljegyző

*) Alföldi levelek. 74 l.

***) Madarász : „Nyílt levél“ Pesti Hírlap. 1841. év, 80. sz.

250 frt; 6) másod aljegyző 150 frt; 7) levéltárnok 250 frt; 8) fő-adóvevő 500 frt; 9) első al-adóvevő 250 frt; 10) másod al-adóvevő 150 frt; 11) számvevő 200 frt; 12) 3 főszolgabíró egyenként 300 frt; 13) hat alszolgabíró egyenként 150 frt; 14) főügyvéd 300 frt; 15) alügyvéd 150 frt; 16) 9 esküdt egyenként 100 frt; 17) biztos 100 frt; 18) egy-egy irnok 100 frt; 19) első földmérő (mérnök) 250 frt; 20) másod földmérő 150 frt; 21) főorvos 500 frt; 22) másod orvos 300 frt; 23) első seborvos 250 frt; 24) két al-seborvos egyenként 150 frt; 25) tiz bába egyenként 50 frt; 26) várkapitány 150 frt; 27) 12 hajdu egyenként 64 frt; 28) őrmester 180 frt; 29) 22 katoná egyenként 129 frt; 30) lovas biztos 150 frt; 31) 15 lovas kerülő egyenként 75 frt; 32) háromorvos 100 frt; 33) hóhér 150 frt.

Ismertetnünk kell még a deperditákat. Ezek alatt a katonatartásból származott veszteségek értendők. Az adózók a katonákat a szabályos étellemezzel, lakással, fuvarozással, fával, gyertyával és egyéb szükséglettel tartoztak ellátni. Ezen természetben kiszolgáltatott étellemezés és szolgálat a hadi adóba beszámítottak, és a közhatóság és katonai hatóság közt computus tárgyát képezték. Az összeszámítás azonban nem a folyó árak, hanem egy még 1751-ben szabályozott árjegyzék szerint történt; mi által a katonatartással terhelt adózóra veszteségek származtak, melyeket a megye megtérített. A beszámításnál fizettetett 2 font kenyérért 2 kr., 6 font zabért 4 kr., 8 font szénáért 2 kr., hálópénz fejében 1 kr., fuvarozásért 1 állomásra 48 kr. Fa, gyertya és más apróbb szükségletek általában nem térítették meg.

PÓLYA JAKAB.

AZ 1880. ÉS 1881. ÉVEKBEN TARTOTT ORSZÁGOS IPARKI- ÁLLÍTÁSOK SZERVEZETE ÉS PÉNZÜGYI EREDMÉNYEI.

I. Düsseldorf 1880.

Az 1880-ki düsseldorfi kiállítás Westphalen és a rajnai tartományok ipari termékeit ölelte fel. A kezdeményezés mérnök- és iparegyletek köréből indult ki, melyek részéről az érdekeltek 1878. augusztus havában alakuló gyűlésre hívtak össze Düsseldorfba. Ezen gyűlés megválasztotta a később 200 tagra kiegészített nagybizományt, mely ismét 5 szakbizottságot alakított, u. m. : I. pénzügy és sorsjáték ; — II. csoport-szervezés, (17 külön csoport-bizottsággal), bejelentés, átvétel, felállítás és visszaszállítás ; — III. építés, kerti-munkák, diszítések, zene és ünnepélyek, vendéglők stb. ; — IV. katalogus, érmek és diszokmányok ; — V. képzőművészet. Ezenkívül még külön „decoráció“- , „közlekedés és lakás“- , továbbá „bor“-bizottságok alakultak. Lokális bizottság a vidéken 71 szerveztetett.

A kiállítás két elnöke és vezértitkára, a szakbizottságok elnökei és helyettes elnökei, Düsseldorf városának két hatósági képviselője, továbbá 15 vidéki tag képezték a kiállítás központi választmányát s illetőleg végrehajtó közegét (Vorstand).

Két garancia-alap képeztetett. Az elsőhez hatóságok és vasuti igazgatóságok járultak 100,000 márkával, s célja volt netáni hiányt első sorban fedezni. A második, 390,000 *M.* alap, 5000, 1000, 500 és 300 *M.* garancia-jegyek kibocsátása által létesítettett az esetleges további deficiztnek fedezésére.

Kiállítási helyül az *állatkert* választatott. A főépület tervének elkészítésére pályázat iratott ki 2500 és 1000 *M.* díjjal. Pályanyertesek lettek Boldt és Frings düsseldorfi építészek, kik az építkezésre is vállalkoztak 105,000 *M.*-ért. A faszerkezetű főépület

32,000 \square m. területet vett igénybe; 3 hosszcsarnok, 4 keresztcsarnokkal szelve, mi által 6 udvar képeztetett. A fő-homlokzatot négy torony által flankirozott magas kupola díszíté. A födél aszfalt-papirlemez (Pappe); magas oldalvilágítás, a műcsarnokban felső világítás. 56 különféle melléképület és pavillon emeltetett a külső területen, ezek közt Siemens és Halske czég világító-tornya, továbbá villamos-vasut, ugyanezen czég által használatra bocsátva.

A kiállítók száma 2560-at tett, a képzőművészeti kiállításban ezenkívül 851 német művész vett részt. A kiállítás tartott 1880. május 9-től október 1-ig. Belépti díj 1 *M.* *Kiállítóknak* nem volt szabad bemenetük, hanem 50% díjelengedéssel válthattak belépti- vagy bérleti-jegyet (ez utóbbi az egész kiállítás tartamára 12 *M.*, nem kiállítók számára 24 *M.*).

Térdíj : fedett csarnokban 4 *M.*, fél-fedett csarnokban 1 $\frac{1}{2}$ *M.*, szabadban $\frac{1}{2}$ *M.* pr. \square m. A kiállítási-alap jutaléka eladott vagy a sorsjáték számára megvásárolt kiállítási tárgyak után : 50 *M.*-ig 10%, 50—500 *M.*-ig 5%, 500—1500 *M.*-ig 3%, 1500 *M.*-on felül 2 $\frac{1}{2}$ %. Művészeti s műipari tárgyak után a jutalék különbség nélkül 5% volt. A kiállítványok tűz elleni biztosítása fele részben a kiállítókat, fele részben a kiállítást terhelte. A kiállítási tárgyak tisztogatása a kiállítót illette, ki azzal a felügyelő személyzetet is megbizhatta, de csak a hivatalos órákon kívül.

Csoportbeosztás : I. Mezőgazdaság és erdészet; II. bányászat; III. kohászat; IV. gépipar és közlekedési eszközök; V. fém-ipar; VI. vegyészeti ipar; VII. élelmi cikkek; VIII. kő-, anyag- és üveg-ipar; IX. fa-ipar; X. apró-árúk; XI. szövészet; XII. ruházati-ipar; XIII. bőr- és kautsukezikkek; XIV. papír-ipar; XV. sokszorosító-ipar; XVI. tudományos eszközök; XVII. hangszerek; XVIII. építészet; XIX. oktatásügy; XX. műipar; XXI. műipari régiségek; XXII. képzőművészeti kiállítás.

Bevétel.

	Előirányzat szerint	Tényleges eredmény
Subventiók	100,000 <i>M.</i>	91,377 <i>M.</i>
Sorsjáték jövedelme	90,000 „	183,118 „
Eladási jutalékok	25,000 „	35,918 „
Vendéglő- és egyéb bérletek	70,000 „	243,692 „

	Előirányzat szerint	Tényleges eredmény
Katalogus eladásából és hír- detések	10,000 M.	40,510 M.
Térdíjak	60,000 -	121,949 -
Belépti-díjak	400,000 -	1.013,728 -
Különféle bevételek	15,000 -	54,221 -
Összesen	<u>770,000 M.</u>	<u>1.784,513 M.</u>

A kiadások 1.520,642 M.-ot tettek, úgy hogy a kiállítási vállalatnak 263,871 M. tiszta jövedelme volt. Miután a bevételek oly nagy mértékben túlhaladták az előirányzatot, a kiállítás egész kerete fokонként tetemesen kibővítettett, úgy hogy a tényleges kiadások lényegesen eltérnek az előirányzott téttelektől. Az 1881. október 1-ről keltezett zárjelentés nyomán összesítem a főbb kiadásokat a következőkben :

építkezések	533,439 M.
vendéglők	76,417 -
az épületek belső díszítése	112,861 -
gőz-kazán felállítás, transmisziók	59,384 -
parkirozás	42,971 -
nyomtatványok	26,916 -
hirdetések	68,104 -
katalogus	28,108 -
érmekek és okmányok	16,635 -
fizetések és bérek	120,876 -
zene és ünnepélyek	92,186 -
tűzbiztosítás	11,769 -
tűz- és rendőrség	13,685 -
légszusz- és vízvezeték-használat	34,975 -
leltár	16,277 -
bérfizetések, helyreállítások és kártalanítások a használt területért	126,178 -
fel nem sorolt kiadások	139,861 -
	<u>1.520,642 M.</u>

A garancia-jegyzések alapján Trinkaus C. G. düsseldorfi bankház folyó-számla hitelt nyitott a kiállítási bizottságnak provi-

sió-mentesen, mely 1880. május 1-én 142,000 *M*-ot ért el, de már ugyanazon év június közepéig teljesen visszafizettetett.

A sorsjáték után a bevétel 465,334 *M*., a kiadás 282,216 *M*., e szerint a tiszta jövedelem 183,118 *M*. volt. Kibocsáttatott 2 szeresben 600,000 drb, elárúsított 545,000 drb 1 *M*-os sorsjegy. Nyereménytárgyakra 277,000 *M*. fordított. Az el nem vitt nyeremények értékesítéséből befolyt 16,845 *M*.

A vendéglők — ide nem értve a sörházakat — főbérlőnek voltak kiadva, ki 20,000 *M*. pausális bért és azonkívül minden a kiállítás pinczéjéből vett palaczk bor után $\frac{1}{2}$ *M*. illetéket fizetett. Öt sörfőzde, mely sörödéket állított fel, minden kimért hectoliter sör után 25 *M*-ot fizetett (csupán egyike e czégeknek 1200 hectolitert mért ki). A borokat a kiállítás szerezte be és kezelte az emlitett bizottság által, fogyasztatott pedig összesen 54,204 palaczk (24,386 p. Mosel, 21,781 p. rajnai, 5758 p. vörös bor, 1042 p. német pezsgő, 1237 p. francia pezsgő). A savanyuvizek után palaczkonként 10 *d*., a czukrászat napi bevételei után 33% járt a kiállításnak. A kézi eladás iparczikkekre nézve egyébként csak némely kisebb speciálításokra volt korlátozva, s kitett az átlag 10%-kos jutalék 16,000 *M*-ot.

A katalogusból 3 kiadás vált szükségessé s mintegy 25,000 példány kelt el 1 *M*-jával. M. Dumont-Schauberg czég Kölnben a mintegy 10 ivre terjedő katalogus egy példányát füzve 56 *d*-ért állította ki a kiállítási bizottság számára. A hirdetések Haasenstein és Vogler czég közvetítette 15% rabatt mellett, de oly kötelezettséggel, hogy a birodalom erre kijelölt városaiban tartozik 3000 drb disz-plakát (tableaux) díj nélküli kifüggesztéséről gondoskodni. A hirdetési-díj következőleg volt megállapítva : egész oldal 60 *M*., $\frac{1}{2}$ oldal 35 *M*., $\frac{1}{4}$ oldal 20 *M*., első és utolsó oldal 100 *M*. A hirdetések után 14,000 *M*. folyt be.

A fizető látogatók száma tetemesen felülmulta az 1 milliót ; pontos kimutatás a nagyszámu állandó bérleti jegyek miatt nem volt lehetséges. Díjelengedésben részesültek (hétköznapon 50%, ünnepnapokon 25%) : közkatonák és altisztek, vasuti-, -posta- és távirdai hivatalnokok egyenruhában, továbbá testületek és iskolák, a mennyiben legalább 30 személyből álló csoportokban látogatták a kiállítást főnökeik vezetése mellett. A botoknak és ernyőknek kezdetben kötelezőleg elrendelt ruhatárba helyezését csakhamar be

kellett szüntetni. Nagy alkalmatlanságot okozott a befolyt aprópénznek rendkívüli felszaporodása; daczára annak, hogy a folyó kiadások lehetőleg abból fedeztetek. a kiállítás berekesztésekor 180,000 *M.* ezüst váltó-pénz maradt a főpénztárban.

A kiállított gépek hajtására 11 kazán felállítására vált szükségessé, melyek kiállítók által ingyen bocsátattak rendelkezésre, azonban a falazás, a víz és fűtőanyag költségeit a kiállítás fedezte. Külön szakbizottságok alakultak a kiállított kazánok és motorok, valamint a kőszén-nemek fűtőerejének tudományos megvizsgálására, speciális szabályzatok alapján.

Az iroda-személyzet a kiállítás megnyitásakor következő alkalmazottakból állt :

- 1 iroda-főnök,
- 1 író („Literat“).
- 1 levelező,
- 1 főpénztárnok,
- 2 könyvelő,
- 8 iroda-segéd.

A további kiállítási személyzetet képezték :

- 1 építész-mérnök,
- 1 gépész-mérnök,
- 1 gépmester,
- 1 főkertész,
- 1 főfelügyelő,
- 3 pénztárnok,
- 3 segédpénztárnok,
- 50 felügyelő,
- 4 kapus,
- 3 ellenőr,
- 38 munkás és napszámos a csarnokban, kertben stb.,
- 11 nő a ruhatárban és toalettekben,
- 7 éjjeli őr.

A kiállítás összes fizetéses személyzete e szerint 140 egyénből állt; azonkívül a hatóság részéről a kiállítás tartama alatt 1 rendőrbiztos és 6 rendőr, 1 tűzoltóvezető és 6 tűzoltó volt kirendelve.

A folyó napi kiadások 380 és 530 *M.* közt váltakoztak. A tűzbiztosítás 8½ millió márka érték után 3% díj mellett eszközöltetett, 16 társaság participált a kockázatban.

II. Grác 1880.

Stiriai országos kiállítás.

(1.212.367 lakos [1880-ban] — 22,451 [] kmtr. terület.)

A Grácban 1880. évben rendezett stajerországi gazdasági- és iparkiállítás szeptember 1-től október 3-ig tartott. Az általános tárlat mellett még a következő időleges kiállítások tartattak :

- szept. 1— 8. bor-, gyümölcs- és kertészeti-kiállítás ;
 „ 3— 5. ló-kiállítás ;
 „ 16—20. tehenészeti termékek kiállítása ;
 „ 17—19. szarvasmarha-, juh-, sertés- és kecske-kiállítás ;
 „ 17—21. stiriai borvásár ;
 „ 20—24. méhészeti kiállítás ;
 „ 23—30. bor-, gyümölcs- és kertészeti-kiállítás (II.) ;
 „ 26—28. baromfi- és eb-kiállítás.

Az általános kiállítás tárgyai 5 főcsoportba voltak osztva, 31 osztálylyal, u. m. :

	kiállító
I. mezőgazdaság és erdészet, 9 osztálylyal	279
II. bányászat és kohászat, 3 osztálylyal	93
III. egyéb ipari termékek, 13 osztálylyal	425
IV. művészet, műipar, hangszerek, 4 osztálylyal	311
V. tudományos eszközök és munkálatok, közoktatásügy, 2 osztálylyal	213
Időleges kiállítások	537

Összesen kiállító 1858

Az érdekelt termelők és testületek képviselői 1880. év elején alakuló közgyűlésre egybegyűlvén, kiállítási elnököt, 2 alelnököt, vezértitkárt és 30 tagu választmányt választottak a szervezési munkálatok megindítása végett. Elnöknek választották : gr. *Washington* Miksa, a stajerországi gazdasági egyesület elnöke, alelnök : Dr. *Kienzl* Vilmos, Grác város polgármestere, *Krepesch* Gyula, a gráci kereskedelmi- és iparkamara elnöke, vezértitkár : Dr. *Wilhelm* Gustáv, műegyetemi tanár.

A központi választmány saját kebeléből 6 tagu *végrehajtó bizottságot* választott, továbbá következő speciális bizottságokat alakított : ünnepély-bizottság (10 tag), pénzügyi-bizottság (21 tag),

építési bizottság (11 tag). Ezenkívül minden kiállítási-csoport szakszerű szervezése számosabb tagu külön csoport-bizottságokra bízott.

A tárgyak részben egy társulatilag külön létesített állandó iparesarnokban, részben ideiglenes épületekben voltak elhelyezve. A kiállítás 33 napi tartama alatt azt 231,000 személy látogatta, s pedig a mi a *fizető* látogatókat illeti, eladatott :

	fizető látogató
20 kros belépti-jegy (ünnepnapokon)	78,875
30 „ „ (hétköznapokon)	52,767
40 „ „ (kedden és csütörtökön)	23,268
2951 bérlet, 12 jegy à 3 frt	35,412

Összes fizető látogató 33 nap alatt : 190,322

Átlag naponta 7000 személy látogatta a kiállítást; az ünnepnapokra esik 13,000—21,000, a köznapokra 3—7000 fizető látogató. A zárszámadás főbb tételei a következők :

Bevétel.

Az 1870. kiállítás jövedelméből tőkésített alap	11,675 frt
Subventiók	23,070 „
Térdíjak	15,531 „
Belépti díjak	55,764 „
Sorsjáték jövedelme	5,699 „
Különféle bevételek	6,087 „
Összesen	117,826 frt.

Kiadás.

Fizetések és bérek	4,679 frt
Iroda-költségek és nyomtatványok	8,740 „
Építkezések és díszítések	44,778 „
Bérfizetés az állandó iparesarnok alapja javára	30,000 „
Tárgyak felállítása, megőrzése és biztosítása	8,102 „
Érmek és okmányok	2,508 „
Ünnepélyek	2,381 „
Különféle kiadások	3,556 „
Összesen	104,744 frt.

A kiállítás tiszta jövedelme e szerint kitesz 13,082 frtot, ide számítva azonban a 30,000 frtot, melylyl a kiállítás az állandó

iparesarnok alapjához bérfizetés czimén járult. a tiszta jövedelem **43,000** frttal vehető fel. Az említett 13,082 frt pénztár-maradványból 10,000 frt az iparesarnok-alap további gyarapítására, a fennmaradó összeg pedig jutalmazásokra és segélyekre fordított.

A kiállítás tartama alatt „Tagblatt der Grätzer Landes-Ausstellung 1880“ czimű napi-közlöny jelent meg (ára 3 kr.).

A tőzsomszédságnál fogva talán nem lesz érdektelen, ha felsorolok némelyeket azon iparczikkék közül, melyek Grácban leginkább kelendőségnek örvendtek. — A gazdasági gépek osztályában leginkább Stiriában gyártott gazdasági eszközök és kisebb gépek adtak el tömegesebben. Nagy kelendőségnek örvendtek varrógépek és tűzmentes szekrények, mely utóbbiból csupán Wertheim czég 50 darabot adott el. Tömegesen adtak el üveg- és porcellán-czikkék; Gürtler és fia czég meistersdorfi üveggyára egy fajta üveg-servicet nem kevesebb mint 104-szer adott el 33 nap alatt. A tetsetősb müipar-czikkéből általában kevés maradt eladatlanul, leginkább találtak azonban a hangszerek vevőkre, a mennyiben a kiállított 36 zongora és pianino (drbja egészen 1200 frtig), ugyszintén az Estey & Comp. által kiállított harmoniumok és pedálorgonák egytől-egyik elkeltek. A magyarországi kiállítók közül a herendi porcellán- és zsoboki márvány-gyárak említettnek, mint melyek igen jó vásárt csináltak, ellenben feltűnő, hogy a Stajerországban készült diszkoesik közül legtöbb Magyarországra adott el.

A bíráló-bizottság által odaitélt jutalmak : I. állami díjak : 105 ezüst-érem, 92 bronz-érem ; II. kiállítási jutalmak : 145 diszoklevél, 488 érem, 341 dicsérő oklevél.

Az osztrák kereskedelmi ministerium állami díjainak odaitélésére nézve iparkiállításoknál a következő elvek irányadók :

1. Az állami-díjak megelőzik a bármely fokozatban odaitélt egyleti vagy egyéb lokális jutalmakat ;

2. az állami-díjak odaitélésénél első sorban azon tartomány vagy kerület veendő tekintetbe, a hol a kiállítás rendeztetik. feltéve, hogy az illető területbeli kiállítók közt a díjazásra érdemesnek találhattnak ;

3. külföldi czégek csak másod sorban részesítendőek az állami díjazásban, ha t. i. a jury nézete szerint a tartományból vagy az illető kerületből kellő competensek nincsenek, vagy ha egyes

kiválólag jeles iparműveknél az ezen szabálytól való eltérés igazolva van ;

4. állami intézetek, muzeumok, a kormánytól függő szakiskolák állami díjakban nem részesíthetők ; végre

5. a képzőművészet, közoktatás, az építészeti és mérnöki szakok, továbbá a mezőgazdaság, erdészet stb. körébe tartozó művek és termények kiállítóinak állam-díjak szintén oda nem ítéltetők.

III. Brüsszel 1880.

Belga nemzeti kiállítás.

(5.336,185 lakos [1876-ban] — 2.945,539 hektár terület).

Belgium függetlenségének 50-ik évfordulója alkalmából tartott nagy nemzeti ünnepélyekkel egy nagy nemzeti gazdasági- és ipar-kiállítás is hozott kapcsolatba, melynek költségeit ép úgy, mint a többi nagy ünnepélyekkel járó kiadásokat, részben az állam, részben II. Leopold király fedezé. A kiállítás főprogramját 1879. augusztus 20-áról kelt királyi rendelet alapítá meg. A kiállítási bizottság egyik külön sectióját képezte a nemzeti ünnepélyek rendezésére királyi kinevezések útján alakult bizottmánynak ; elnöke volt Vanderstraeten, vezértitkára De Vergnies. Maga a kiállítási bizottság 20 tagból, a „bureau executiv“ 5 tagból állt.

Kiállítási területül a király által a „Champ des Manoeuvres“ engedtetett át. A kiállítás 4 hónapig volt nyitva, 1880. június 15-től—október 16-ig. A „réglement général“-ból kiemeljük, hogy a kiállítók az igénybe vett térért semmiféle *térdíjt nem fizettek*, nemkülönben a kiállítási-bizottság fedezte az oda és visszaszállítás, átvétel, installatio, a felállítás és a felügyelet összes költségeit. Ugyiszintén ingyen kapták a kiállítók a gépesarnokban a hajtó gőz-erőt, vizet, légszeszt stb.

A kiállítási tárgyak négy főosztályba soroztattak :

- I. Közművelődés és művészet.
- II. Ipar.
- III. Mezőgazdaság és kertészet.
- IV. Műipari régiségek.

Ezen osztályok mindegyike több csoportra és összesen 101 osztályra volt felosztva.

A tulajdonképeni ipar-kiállítás 4 főcsoportban (extractiv-ipar, gép-ipar, textil-ipar, élelmi-cikkek) és 40 alosztályban 2668 belga iparos emelkedő versenyképességéről tett tanúságot.

IV. Boroszló 1881.

Porosz-sziléziai országos iparkiállítás.

(4.003,223 lakos [1880-ban] — 40,286 □ klm. terület).

A *tizenötödik* sziléziai iparkiállítás volt az, mely Boroszlóban m. é. május 15-től — október 4-ig tartatott. Ugyanis a boroszlói iparegylet már 1832. évben elhatározta, hogy Szilézia ipartermékei minden két évben a fővárosban országos versenyre fognak bocsátatni, s csakugyan 1832. évtől 1852-ig pontosan megtartattak e kiállítások minden két évben; 1832-ben a kiállítók száma 84-et tett, husz évvel későbbben a katalogus 1700 számot tüntetett fel. Ezután csak 1857-ben és 1870-ben találkozott ismét a sziléziai ipar nyilvános versenyen a székvárosban.

Az 1881. évi boroszlói országos kiállítás eszméje a sziléziai iparosok XVI. szövetségi gyűlésén pendítettven meg, ezen gyűlés központi bizottsága csakhamar megtette a szükséges előmunkálatokat a végett, hogy részben a tartományi-gyűlés és Boroszló városa hozzájárulásával, részben magán-jegyzések útján 220,000 M. garancia-alap biztosítsák, és hogy az iparkamrák, ipartársulatok és egyéb érdekelt körök részvétele mellett 1880. április 19-én az alakuló nagygyűlés megtartható legyen. Itt megválasztatott a később 124-re kooptált kiállítási nagybizottmány és kimondatott, hogy a netáni tiszta jövedelem a sziléziai központi iparegylet kezelése alatt hazai ipari célokra fordítsák. Ugyancsak az alakuló-gyűlésen Dr. *Websky* E. gyártulajdonos választatott a kiállítás, illetőleg a nagybizottság elnökévé.

A „General-Comité“ mellett egy 10 tagu „Geschäftsführender Ausschuss“ (Dr. *Websky* elnöklete alatt : Boroszló főpolgármestere, két városi tanácsos, egy ipartanoda-igazgató, egy építész, négy iparos) továbbá egy építési-bizottság, egy pénzügyi-bizottság és tizenkilenc csoport-bizottság működött.

Csoportbeosztás :

	igénybe vett egé- szen fedett tér	kiállító
I. Bányászat és kohászat	2000 \square m.	37
II. Gépipar	2200 „	124
III. Fémipar	570 „	127
IV. Diszmu-árak	175 „	33
V. Vegyészeti-ipar	400 „	56
VI. Élelmi-czikkék	700 „	96
VII. Kő-, agyag- és üvegipar	650 „	35
VIII. Fa-ipar	850 „	110
IX. Textil-ipar	875 „	90
X. Ruházati-ipar	750 „	133
XI. Bőr-ipar	650 „	59
XII. Papir-ipar	180 „	30
XIII. Sokszorosító-ipar	180 „	60
XIV. Tudományos-eszközök	250 „	40
XV. Hangszerek	300 „	21
XVI. Építési-ipar és műszaki tervek	625 „	133
XVI. a) A német lakház feltüntetése	1000 „	47
XVII. Iparművészeti régiségek	70 „	48
XVIII. Iparoktatás	250 „	29
XIX. Kertészet	— „	21

Összesen kiállító : 1329

A fa-szerkezetű főépület, mely az előző évi düsseldorfi kiállítási csarnokok elszállított anyagából némileg módosított terv szerint épült, 1500 \square m. fedett tért szolgáltatott. Térdij : fedett-tér 20 M., szabad-tér 3 M., minden egészen vagy részben elfoglalt \square m. után.

A mellék-épületekkel az összes fedett-tér kitett 22,300 \square m., a szabad-tér a parkban 75,700 \square m., tehát az összes kiállítási terület : 98,000 \square m. Az összes építkezések után a vállalkozóknak csak bér fizettetett, mely a főépületnél mintegy 14 M.-ot tett egy beépített \square m. után ; a lebontás a vállalkozót illeti.

A kiállítók száma a fenti csoport szerinti részletezés szerint 1329-et, a fizető látogatóké 530,000-et tett. Az ingyenes és leszállított-áru jegyekkel együtt naponta átlag 5000 személy látogatta a kiállítást, azonkívül este 6 órától fogva a kiállítási-parkba napi átlagban 1130 belépti-jegy adatott kj. .

A főbb kiadási tételek a következők :

	előirányzat	tényleges kiadás
Építkezések	295,000 M.	290,000 M.
Diszitések	20,000 „	19,000 „
Fizetések és bérek	50,000 „	54,000 „
Föld és parkirozási munkák, vízvezeték stb.	75,000 „	86,500 „
Szén-fogyasztás	15,000 „	5,500 „
Víz- és légszesz-fogyasztás, villamos világítás	15,000 „	6,700 „
Hirdetések és nyomtatványok	15,000 „	38,000 „
Biztosítások	8,000 „	7,400 „
Hangversenyek és tűzijátékok	25,000 „	25,000 „
Érmek és okmányok	10,000 „	8,200 „
Hányad a műkállítás költségeihez	12,000 „	12,000 „
Különféle kiadások	43,000 „	24,000 „
Összesen	583,000 M.	576,300 M.

Tényleges bevétel :

Térdij	128,000 M.
Belépti díj	296,000 „
Hangversenyek	30,000 „
Vendéglő-bérletek	43,000 „
Külön italmérési illetek	40,000 „
Rubatár stb.	4,800 „
Sorsjáték jövedelme (kiadatott 300,000 drb 1 M-kos sorsjegy)	70,000 „
Összesen	611,800 M.*)

A hivatalos zárjelentés még meg nem jelenvén, a fenti pénzügyi eredményeket kikerekített főbb tételekben a bizottság sziveségéből közölhetem.

A jury által odaitéltetett a kiállítóknak : 5 arany, 22 ezüst, 73 bronz állami-érem ; — 23 arany, 95 ezüst, 176 bronz kiállítási érem és 240 diszoklévél.

*) Mint látható, ez összegben a legesekélyebb állami vagy hatósági segély sem foglaltatik.

V. Halle 1881.

Szász- és thüringiai országos kiállítás.

Nyitva volt 1881. május 15-től október 2-káig. Résztvett 1552 kiállító a következő 21 csoportban : I. mezőgazdaság, erdészet és kertészet; II. élelmi cikkek; III. bányászat és kohászat; IV. vegyészeti ipar; V. építési ipar és műszaki munkálatok; VI. gép- ipar és forgalmi eszközök; VII. fém-ipar; VIII. kő-, agyag- és porcellán-ipar; IX. fa-ipar; X. bőr és papír-ipar; XI. diszműárúk; XII. textil-ipar; XIII. ruházati ipar; XIV. házi ipar és női munkák; XV. házi- és szoba-berendezés; XVI. sokszorosító ipar; XVII. tudományos eszközök; XVIII. hangszerek; XIX. iskola-ügy; XX. művészet; XXI. közegészségügy.

Az 1879. július 24-én tartott alakuló gyűlésben megválasztotta az előkészítő bizottság, mely az érdekeltek köréből magát kiegészítvén, 1880. márczius havában megállapítja a kiállítás végleges programját és megválasztja a szervező közegeket. Ezen 150 tagu kiállítási nagybizottmány mellett egy tiz tagu végrehajtó bizottság (Vorstand), azonkívül a következő szakbizottságok működtek : pénzügyi bizottság, 4 tag; zene-bizottság, 3 tag; „restauráció“-bizottság, 5 tag; 20 csoport-bizottság és végre a csoport-bizottságok elnökeiből alakított külön központi választmány.

A kiállítás 4 és fél havi tartama alatt 469,000 fizető látogató számára adatott ki belépti jegy, azonkívül 7737 bérleti jegy állította ki. A zárszámadások még nem tétettek közzé, de a Vorstand szivességéből nyert magán értesülés szerint az 556,000 *M.* bevételek nem fedezendik teljesen a kiadásokat, minek okául az utolsó hetekben beállott rossz időjárás hozatik fel; attól eltekintve, hogy a kiállítás semmiféle állami vagy hatósági segílyt nem vett igénybe. A kiadott 200,000 drb 1 *M.* sorsjegy után 50,000 *M.* tiszta jövedelem eredményeztetett. A bevételek és kiadások annak idején következőképen irányoztattak elő.

Bevétel.

Térdij	80,000 <i>M.</i>
Katalogus	10,000 „
Vendéglő-bérletek	45,000 „

Sorsjáték	50,000 M.
Belépti díj	250,000 „
	<hr/>
Összesen	435,000 M.

K i a d á s.

A kiállítási terület bérlete	30,000 M.
Pályázatok	3,000 „
Kertmunkák és vízvezeték	20,500 „
Építkezések	225,500 „
Fizetések és bérek	20,000 „
Érmekek és okmányok	8,000 „
Zene és ünnepélyek	30,000 „
Tűzbiztosítás, tűzország és leltár	14,000 „
Nyomtatvány és postaköltségek	27,000 „
Gőzkazánok, transmissiók, tüzelőanyag	11,000 „
Decoratiók	15,000 „
Villamos világítás	4,000 „
Különbféle kiadások	20,000 „
	<hr/>
Összesen	435,000 M.

A garancia-alapra 350,000 M. összegig történtek jegyzések.

A Hartel créfeldi építész pályá-nyertes terve szerint emelt kiállítási főépületet nemcsak a legszebbnek, hanem a legczélszerűbbnek is találtam valamennyi újabb németországi ideiglenes kiállítási csarnokok között. 110 m. homlokzatu négyszöget kepez, a középén 42 m. magas kupolával; a kupolában keresztelő főhajók 15 m. szélesek és azonkívül mindkét oldalon 5—5 m. mélységű páholyszerű osztályok, úgynevezett „Coje“-k szegélyezik szobaberendezések számára. Ezen négyszögű főcsarnokhoz van csatolva a mintegy 2 m.-el *mélyebben fekvő*, 103 m. hosszú és 41 m. széles gépcsarnok. Az összes csarnokokban magas oldal-világítás van alkalmazva.

A kiállítási terület 10 hektárt vesz igénybe, 24,450 □ m. van beépítve és pedig kizárólag ideiglenes-faszerkezetű épületekkel. Kivételt képez az iparművészeti régiségek számára szilárd anyagból épített pavillon, melynek alépitménye egy kisebb halászati-kiállítás befogadására szolgált. Az építő-vállalkozó összesen 270,000 M.-ért bocsátotta ez összes épületeket a kiállítás használatára, mely ösz-

szegből a főépületre 220,000 M. esik. Itt is, úgy mint Düsseldorfban és Boroszlóban, az épületek a vállalkozó tulajdonát képezik, ki azokat saját költségén lebontani és eltávolítani tartozik. Úgy értesültem, hogy a fenti hallei főcsarnok fogja az idén Berlinben tartandó nemzetközi egészségügyi és életmentési kiállítás tárgyait befogadni.

A meglehetősen komplikált belépti-díj „Tableau” így szolt :

I. Napi belépti-jegyek :

Hétfőn, kedden, szerdán, pénteken, szombaton	M. 1.—
Ünnep- és vasárnapokon és csütörtökön	„ —.50
A kerthben délután 6 órától fogva	„ —.30
Elemi iskolák tanítóik vezetése mellett	„ —.20
Polgári-, reál-iskolák és gymnasiumok	„ —.30
Katonák „charge” nélkül	¹ / ₂ napi ár

II. A kiállítás egész tartamára érvényes bérleti-jegyek :

Egy személyre	M. 15.—
Család 2 taggal	„ 22.50
Család 7 tagig	„ 30.—
Az állandóan működő bizottságok tagjai	szabad
Ezen bizottsági tagok 1 családtaggal	M. 10.—
Bizottsági tagok 6-ot meg nem haladó családtaggal	„ 20.—
A nagybizottmány és a csoport-bizottmányok tagjai	„ 10.—
Ily bizottsági tagok 1 családtaggal	„ 17.50
Ily bizottsági tagok 6-ot meg nem haladó családtaggal	„ 25.—
A kiállítók számára	„ 10.—
Kiállítók 1 családtaggal	„ 17.50
Kiállítók 6-ot meg nem haladó családtaggal	„ 25.—
A kiállítók nélkülözhetlen segély-személyzete	szabad

VI. Stuttgart 1881.

Württembergi országos iparkiállítás.

(1.920,132 lakos [1880-ban] — 19,450 □ klm. terület).

Az első württembergi országos kiállítás 1812. május havában tartatott Friedrich király várkastélyában, ezt követték az 1816,

1824, 1827, 1830, 1833, 1836, 1839, 1842-iki országos iparkiállítások. Ezután számos helyi és kerületi kiállítás rendeztetett, míg 1871-ben tartatott meg ismét egy általános „sváb“ iparkiállítás Ulmban, 1163 kiállítóval.

Az 1881-diki württembergi országos kiállítással kapcsolatba hozatott a rég tervezett stuttgarti állandó iparcsarnok felállítását, úgy hogy egyszersmind ez utóbbi épületnek ünnepélyes felavatását képezte a kiállítás megnyitása mult év május havában.

A kiállítás fővédnökségét ő Felsége Károly király vállalta el, helyetteseül Hermann Sachsen-Weimar-Eisenachi herceget jelölve ki. Daczára e legmagasabb protekciónak s daczára annak, hogy Württemberg összes iparügyeinek intézésére a hirneves „Centralstelle“-ben külön központi kormányhatósági közeg áll fenn, ezen kiállítás kezdeményezése szintén magán körökből indult ki, valamint annak vezetése is minden irányban teljesen nélkülözte a hivatalos jelleget. Az érdekelt testületek képviselőinek 1879. november 17-ikén tartott közgyűléséből megválasztott a kiállítási központi-bizottság, melynek tagszáma később 75-ig egészítettet ki. A központi bizottság s egyszersmind a kiállítás elnökeül megválasztott *Jobst* Gyula, a kereskedelmi és iparkamara elnöke; alelnök Dr. *Hack* főpolgármester; vezértitkár *Keller* Rudolf kereskedő.

A központi bizottságnak, mint felső kiállítási forumnak végrehajtó közegenként az „Executiv-Ausschuss“ működött, melynek tagjait a kiállítás elnöke, annak helyettese és 5 választott tag (közük *Diefenbach* államtanácsos) képezték.

Ezenkívül a következő „sectiók“ alakítottak :

1. építési sectio, 9 taggal ;
2. pénzügyi sectio, 10 taggal ;
3. kertészeti sectio, 10 taggal ;
4. installationális sectio, 62 taggal ;
5. művészeti sectio, (két alosztálylyal : újabbkori képzőművészet és müipari régiségek) 19 taggal ;
6. rendfentartási sectio ;
7. katalogus- és sajtóügyi sectio, 12 taggal ;
8. gazdasági sectio, 10 taggal.

Csoportbeosztás.

	kiállító
I. Mezőgazdaság és erdészeti termények, kereskedelmi és műkertészet	54
II. Bányászat, agyag- és üveg-ipar, 3 oszt.	76
III. Vegyészeti-ipar, 4 oszt.	66
IV. Élelmi-cikkek, 3 oszt.	82
V. Gépek, vasuti felszerelések, szerszámok és készülékek, 5 oszt.	182
VI. Kocsik, tűzoltószerek, kötélverő-munkák, 3 oszt.	45
VII. Fémipar, 3 oszt.	201
VIII. Fa-ipar, apró-árúk, 4 oszt.	186
IX. Bőr-ipar, 3 oszt.	112
X. Textil-ipar, 7 oszt.	266
XI. Papir-ipar, 2 oszt.	30
XII. Sokszorosító-ipar, 4 oszt.	91
XIII. Tudományos eszközök, 3 oszt.	70
XIV. Hangszerek, 3 oszt.	67
XV. Építészet és műszaki munkálatok	20
XVI. Műipari régiségek	—
XVII. Jelenkori művészet	—

Összesen iparos kiállító 1548

A kiállítás helyéül a város központjában fekvő *városi park* engedtetett át. A már említett új állandó iparcsarnokhoz fa-szerkezettü ideiglenes épületek (Schedbau) csatoltattak, melyek szintén oly módon bonthatók le, hogy hasonló célra más városban újból felállíthatassanak.

Tér díjak :

	zárt csarnokokban	nyitott csarnokokban
föld-tér	10 <i>M.</i> pr. ☐ <i>m.</i>	5.— <i>M.</i> pr. ☐ <i>m.</i>
asztal-tér	15 " " "	10.— " " "
fal-tér	5 " " "	2.50 " " "
szabad-tér 2 <i>M.</i> pr. ☐ <i>m.</i>		

Az 1882. február 18-ról kelt hivatalos zárszámadás **304,142** *M.* tiszta jövedelmet tüntet fel. Magánértesülés szerint a kiállítást 144 nap alatt 458,000 személy napi belépti-jegy mellett, mintegy 500,000 pedig bérlet mellett stb. látogatta, úgy hogy egy napra átlag 7000 látogató esik. Az előirányzati és zárszámadási főbb tételek a következők :

Bevétel.

	Előirányoztatott	Tényleges eredmény
Sorsjáték	70,000 M.	81,274 M.
Belépti díjak	202,000 „	567,240 „
Térdíjak	60,000 „	79,277 „
A katalogus elárusításából	12,000 „	17,264 „
A sör- és bormérés bérbeadásából stb.	36,000 „	78,758 „
Előirányzott hiány	40,000 „	— „
Összesen	420,000 M.	823,813 M.

Kiadás.

Íroda-költségek, jutalmazások, előre nem látott költségek	41,900 M.	30,515 M.
Építkezések, bérfizetések	198,000 „	206,391 „
Pénztárt ellenőrző személyzet, belépti- jegyek	13,000 „	22,148 „
Kertek és virágok fenntartására, gyü- mölskiállítás	30,600 „	38,636 „
Gőzkazánok, transmissiók, villamos világítás, installatiók	34,500 „	66,562 „
Művészeti kiállítás	30,000 „	16,983 „
Jelentések, hirdetések, falragaszok	26,000 „	46,348 „
Leltár, zeneeladások	35,000 „	47,983 „
Felügyelet és tűzörségi költségek . . .	11,000 „	44,105 „
<i>Fölösleg</i>	— „	304,142 „
Összesen	420,000 M.	823,813 M.

VII. Milano 1881.

Olasz nemzeti kiállítás.

(26 801,154 lakos [1871-ben] — 297,455 □ klmtr. terület).

A kiállítás kezdetben csak Felső-Olaszországra szorítkozólag terveztetett. A milanoi kereskedelmi kamrából indult ki a kezdeményezés 1879. év végén, mely testület a végrehajtó bizottságot is ugyanakkor megalakította, tiszteletbeli elnöknek megválasztván

gróf *Belinzaghi*, syndicus, elnöknek *Marcia L.*, vezértitkárnak *Terruggia A.* Az előmunkálatok folyamában folyton szélesbült a kiállítás eredeti kerete; aláírások útján csakhamar biztosított mintegy 800,000 frank garancia-alap, s a részvét minden oldalról oly mérvet öltött, hogy már csak „olasz nemzeti kiállítás“ rendezéséről volt többé szó. S pedig az *első* ily általános nemzeti jellegű kiállítása volt ez az egyesült Olaszországnak, a meenyiben az 1862-ki florenczi ipartárlat csak gyenge kísérletnek tekinthető e téren.

Nagy mértékben hozzájárult a vállalat sikeréhez, hogy a kiállítás helyeül, hosszas tárgyalások után és sokféle ellenzések dacára, a *városi park* (*giardino publico*) engedtetett át, mi által mintegy 200,000 \square m. kiterjedésű gyönyörű kert állt a bizottság rendelkezésére. Az első építkezés, melyhez Cerutti terve alapján 1880. márcziusban hozzá fogtak, csak 15,000 \square méter fedett térre volt tervezve. Még a bejelentési idő lejárta előtt azonban 30,000 \square méter fedett térnek szüksége állt be, míg a kiállítás megnyitása napján, 1881. május 5-én, több mint 50,000 \square méter terület volt beépítve. Megkönnyítette ezen fokozatos terjeszkedést a közel 1 millió lirára rugó magán aláírások mellett a kormány részéről nyújtott 500,000 *L.* és a városi hatóság részéről megszavazott 100,000 *L.* segély, ezenkívül a kormány nem kevesebb mint 2 millió darab egy lírás sorsjegy kibocsátását engedélyezte; ezen sorsjáték 3 főnyereményét 300,000 *L.* aranyban, további nyereményeit pedig 100,000 *L.* értékig bevásárlott kiállítási tárgyak képezték.

Az iparkiállítással kapcsolatos gazdasági és állat-kiállítás rendezése a lombardiai gazdasági egyesületre, a külön épületben elhelyezett képzőművészeti kiállítás az állandó műcsarnok-társulatra, egy speciális nemzetközi s egyszerűs mind historikus zenészeti kiállítás rendezése pedig a Conservatoriumra bízott.

A pompás *giardino publico* központi fekvésénél fogva a bizottságnak sokféle látványosságokról és szórakozásokról lehetett gondoskodni. Ilyenek voltak: lóversenyek 50,000 *L.* díjakkal a nagy hyppodromban; a 30,000 személyt befogadni képes óriási arénában villamos fényben uszó vásárcsarnokok, vendéglők, kis színházak, skating-ring, panorámák s sok más hasonló látványosságok helyeztetek el. Renz társasága meghívott a kiállítás tőzsomszédságában épített külön lovardában állandó előadások tartására; egy 3000 m. magasságig emelkedő léghajó (*ballon captif*)

nem kevesebb vonzerőt gyakorolt a közönségre, mint a parkban közlekedő villamos vaspálya és a felhuzó géppel ellátott magas torony, melyről pompás kilátás nyílik Milánóra és a kies lombardiai síkságra egész az Alpeselekig.

Miláno városa a kiállítás tartama alatt az oda özönlő vendégek tiszteletére több izben ki volt világítva, s a Scala-színházban a rendes előadási időny megtoldatott több hónappal. A kiállítás alatt tartatott meg Milánóban a nemzetközi vivóverseny, a nemzeti lövés-ünnepély, az olasz zenészek congressusa, a nemzetközi meteorologiai congressus stb.

Belépti díj pénteken 2 L., minden más napon 1 L. Csupán az ipar-kiállításban 7876 kiállító vett részt, s pedig Lombardiából 2940, Piemontból 787, Velenczéből 588, Toskanából 919, Romagnából 275, Rómából 157, Sardiniából 108, Nápolyból 252, Siciliából 369, a többi tartományokból 1481.

A kiállítási tárgyak 11 csoportba és 69 alosztályba voltak beosztva, u. m.

Csoport	Kiállító
I. Extraktív iparágak, bányászat, mezőgazdasági és erdészeti ipar, ásványvizek, 1—7 oszt.	1058
II. Gépek és szerszámok, 8—12 oszt.	665
III. Vegyészeti ipar, 13—20 oszt.	625
IV. Élelmi cikkek, 21—26 oszt.	1494
V. Agyag- és üveg-ipar, 27—28 oszt.	233
VI. Papír- és sokszorosító-ipar, 29—31 oszt.	346
VII. Textil-ipar, 32—36 oszt.	541
VIII. Szükségleti iparcikkek „Arts usuels“ (ruházatok, bu- torok, fűtési és világítási készülékek, ékszer- ek, ötvös művek, lábbelik, kalapok, asztalos munkák, szalma-ipar, háztartási cikkek stb.), 37—50 oszt.	1606
IX. Tudományos eszközök, hangszerek, műszaki munkála- tok és rajzok stb. 51—60 oszt.	520
X. Hadászat és tengerészet, 61—62. oszt. (az illető mi- nisteriumok)	3
XI. Közoktatásügy, ipariskolák, jótékonyági intézmények stb. 63—69. oszt.	795

A kiállítás ünnepélyes megnyitása alkalmával Umberto király e szavakat intézte volna a bizottság elnökéhez: „Jól tudtam azt,

hogy Milánóban semmi sem lehetetlen, hanem a mit az imént lát-
tam, az felülmúlja minden képzeletemet.*

Egyik jelentés pedig, mely a kiállítást szakszerűen ismerteti, hozzáteszi, hogy midőn már a nagy nemzeti vállalat sikere biztosítva volt, mind azok is, kik kezdetben magát az eszmét többé-kevésbé hangosan perhorreskálták és annak kivitele elé ahol csak lehetett akadályokat gördítettek : azok most leginkább magasztalják a nagy nemzeti művet és igényt tartanak az érdem és dicsőség jókara részére. Ám legyen — ugymond a jelentés — a fő az, hogy a ki a milánói olasz nemzeti kiállítást látta, az oly nemzettel ismerkedett meg, mely méltó vérével kivivott függetlenségére és szabadságára.

Terruggia vezértitkár ur szíves volt a legközelebbi napokban (márczius 15.) az 1881-ki „Esposizione Industriale Italiana“ még munkában levő zárszámadásainak megközelítő eredményeiről közvetkező kimutatást velem közölni :

B e v é t e l.

Aláírások „à fond perdu“	790,000 L.
Előlegképeni aláírások	127,000 „
Állami segély	500,000 „
Városi és tartományi segély	150,000 „
Belépti díjak	1.073,797 „
Abonnement	153,000 „
Sorsjáték	815,000 „
Bérleti jövedelmek	46,000 „
Összesen	3.654,797 L.

K i a d á s.

Építkezések	1.662,000 L.
Nyomda- és sajtó-kiadások	140,000 „
Ünnepélyek és multságok	220,000 „
Érmek és okmányok	150,000 „
A képzőművészeti, kertészeti stb. kiállítás dotatiója	143,000 „
Administráció, műszaki iroda	600,000 „
Visszafizetés az aláíróknak	660,000 „
Összesen	3.575,000 L.

VIII. Nürnberg 1882.

Bajor országos ipar- és műkiállítás.

II. Lajos király védnöksége alatt.

(5.271,561 lakos [1880. végén] — 75,864 □ klmtr. terület).

Bajorország mint első sietett értékesíteni az 1851-ki első világtárlaton Londonban szerzett tapasztalatokat, s az 1854-ben Münchenben tartott általános német iparkiállítás számára még a sydenhami kristálypalotát is utánozta kicsinyben. Ez ismeretes müncheni kristály-iparsarnok azóta számos alkalommal fogadta be különösen a német művészet jelesebb termékeit, így 1876-ban ott tartatott a németországi képzőművészeti és műipari kiállítás, 1879-ben pedig a müncheniek épen nemzetközi műkiállítás rendezésére vállalkoztak. Már egy évvel később felmerült az 1882-ki bajor országos iparkiállítás eszméje, s annak színhelyeül legilletékesebbnek találtatott Nürnberg városa, a német iparszorgalomnak legrégebb és legnevezetesebb bölcsője.

Országos bizottság alakult 1880. év pünkösd ünnepén, mely megválasztotta a különféle központi szakbizottságokat, megindította a lokális bizottságok hálózatának szervezését és megbizta a nürnbergi *bajor iparmuzeumot* a végrehajtási, különösen műszaki teendőkkal. II. Lajos király elvállalta a védnökséget, egyidejűleg 25,000 M.-ot bocsátva rendelkezésre oly célból, hogy *kisiparosoknak a térdij elengedtessek*. Mintegy $\frac{1}{2}$ millió M. garancia-alap csakhamar biztosított nyilvános aláírások útján. A kormány késznek nyilatkozott a bírálati eljárás szabályozását és a bíráló bizottsági tagok kinevezését magának fenntartani; a bírálat költségeire, s illetőleg a *jury-tajok díjazására 75,000 M. vétetett fel az államköltségvetésbe*.

Az országos bizottmány tiszteletbeli elnöke *Pfeufer* kir. belügyminister; I. elnök: báró *Stromer*, Nürnberg városa-főpolgármestere; II. elnök: *Faber* Lothar, gyártulajdonos; III. elnök: *Hünle* Frigyes, gyártulajdonos; központi előadó: *Stegmann*, a bajor iparmuzeum igazgatója. A kiállítási iroda, ideértve különösen a műszaki irodát is, az iparmuzeum hivatalnokainak vezetése alatt áll.

A kiállítás 1882. május 15-én fog megnyitvatni és október 15-én berekesztetni.

A programmszerű bejelentési határidő lejárt 1881. márczius 15-én, de három hóval meghosszabbított. A bizottságnak így egy teljes éve maradt az installationális munkálatokra, s nem csoda tehát, ha m. év október elején tett látogatásom alkalmával a kiállítók teljes névjegyzéke, helybeosztási sorszámokkal együtt, már ki volt nyomtatva. A tárgyak beszállításának f. é. márczius 1. — április 15. közt kellend megtörténni. Térdij : a fedett csarnokokban egy egészben vagy részben igénybe vett \square méter után : asztalter 20 *M.*, faltér 15 *M.* Nyitott csarnokokban vagy szabadban e díj fele számítatik.

A bizottság által előállított 4 *m.* kosszu, 4 osztályu. négy oldalról üvegezett szekrények bére : a középén 1 \square *m.*-osztályok 25 *M.*, a három oldalról üvegezett szélső 2 \square *m.*-osztályok 65 *M.* (az egész szekrény tehát 8 \square *m.*, 230 *M.*) — Szintén a bizottság által előállított, igen czélszerűen szerkesztett és diszített szabadon álló asztalok bére : középső 1 \square *m.*-osztályok 15 *M.*, szélső 2 \square *m.* osztály 35 *M.*, (az egész asztal, 8 \square *m.*, 130 *M.*)

Az eddigiektől lényegesen eltérő rendszer szerint állapított meg a csoportbeosztás, mindenütt a kész iparczikkék mellé felvettvén a nyersanyagok, félgyártmányok és az előállításához szükséges segédeszközök :

- I. csoport : Fogyasztási és használati ipartermékek az élet és háztartás számára (Gewerbliche Konsumtionsprodukte für Leben und Haushalt). — Élelmi cikkek, világítási, fűtési és tisztogatási eszközök ;
- II. „ Készítmények növény- és állati rostokból. (Arbeiten aus vegetabilischen und animalischen Fasern.) Textil- és ruházati ipar stb., az illető nyersanyagok és félgyártmányok ; festés, fehérités és appetirozás, a szakbavágó iparágak segédeszközei, szerzőszámok és készülékek stb. ;
- III. „ Készítmények papírból ;
- IV. „ Készítmények bőrből, prémből, kaucsukból stb. ;

- V. csoport : Kisebb készítmények esontból, szaruból, gyöngyházból, kőből, tajtból, borostyánkőből stb. ;
- VI. „ Készítmények üvegből ;
- VII. „ - agyagból ;
- VIII. „ - kőből, cementből, gipszből ;
- IX. „ „ fémből ;
- X. „ „ fából ;
- XI. „ Lakberendezések, decoratív festéssel és nagyobb műipari összművek ;
- XII. „ Képzőművészeti és sokszorosító műiparágak ;
- XII. „ Ipari szakoktatás ;
- XIII. „ Közlekedési eszközök és intézmények ;
- XV. „ Erő- és munkagépek ;
- XV. „ Mező-, erdő- és kert-gazdasági gépek és eszközök ;
- XIV. „ Műkertészet, a mennyiben egyszersmind a kiállítási telep díszítéseül szolgál.

A kiállítók száma az elfogadott bejelentések szerint : 3211. A város által átengedett Maxfeld nevű városi ligetben felépített csarnokok 30,482 □ m. területet vesznek igénybe. A faszerkezetű ideiglenes főépület térfogata 13,000 □ m., s mintegy 120,000 M. bérlettel mellett bocsátatik az építő vállalkozó által a kiállítás használatára. Az 1880-ki düsseldorfi kiállítás impozáns gépesarnoka, ha nem tévedek, 30,000 M.-ért szereztetett meg szintén bérletképen s épen ottlétemkor állíttatott fel, de, mint mondják, nem utoljára, mert még egy harmadik kiállításon is van hivatva szolgálatot tenni.

Az odaitéendő arany-, ezüst-, bronz- és elismerő-érmekre nézve azon elv állíttatott fel, hogy az összes odaitéendő jutalmaknak 5%-át az arany, 20%-át az ezüst, 35%-át a bronz és 40%-át az elismerő-érem képezze. Minden éremhez rövid indokolást tartalmazó oklevél állíttatik ki. A jutalmak ünnepélyes közzététele a király nevenapjára, aug. 25-ére van kitűzve.

A katalogus minden csoport élén tudományos vázlatokban feltüntetendi az egyes iparágak fejlődési történetét, műszaki, szépművészeti, statisztikai, és kereskedelmi tekintetben; ismertetni fogja az ország segédforrásait és ezeknek hasznosítását, hogy

anyagot szolgáltatasson más országok termelési és munkaviszonyaival és az ott elért eredményekkel való összehasonlításra.

Mindazok, a kik hivatva vannak saját nemzeti iparkiállításunk szervezési munkálataiban tevékeny részt venni, ne mulasztják el az idei nürnbergi országos kiállítást megtekinteni. A lelkesedéssel, melylyel ott az ügy felkaroltatott, lépést tart a szakértelem és a szerzett tapasztalatoknak minutiákba menő gondos értékesítése.

RÁTH KÁROLY.

AZ ÁRUFORGALMI STATISZTIKA.

Ritka dolog napjainkban, hogy egyszerű közgazdasági kérdés és törvényen alapuló kormányintézkedés akkora érdekeltséget keltett volna Lajtán innen és túl, mint az *áruforgalmi statisztikáról* szóló törvény és a foganatosítása iránt intézkedő ministeri rendelet.

Míg a kérdés csak előkészületi stádiumban vala, Magyarországon egyes szállító vállalatok és kereskedelmi körök szólaltak volt föl ellene; amazok munkával való tulságos megterhelését, emezek újabb megadóztatást és a kereskedelmi forgalomnak megakasztását látván a készülő intézkedésben. De míg magyar részről, alkotmányos országhoz illően, minden ellenmondás megszűnt, mihelyt a tervezett javaslat törvénynyé vált és legfeljebb aggályok nyilvánultak minél halkabban egyes magánkörökben; a szomszéd Austriában, teljesen ignorálván azt, hogy Magyarországnak önálló s megtámadhatlan törvényhozási joga van, a kormány végrehajtó intézkedését támadták volt meg, meetingeket tartottak, petitiókat fogalmaztak s oly izgalom keletkezett, hogy a világ már-már el akarta hinni, mintha itt csakugyan valami flagrans jogsérelem forogt volna szóban.

Mint egyébiránt remélhető volt, e mesterségesen szított agitatio szomszédainknál is mihamarább le lohadt, és ismét békésen élünk meg az iparos és kereskedelmi érdekeit féltett Austriával. Mégis eléggé érdekes helyzetet teremtett volt a kérdés, hogy vele itt annál is inkább tüzetesebben foglalkozzunk, minthogy jelenleg már némi eredményekre is rámutathatunk.

Az érdeklődést nem fogja csökkenteni, ha a kérdésnek történelmi fejlődését is megtekintjük.

Midőn az Austria és Magyarország között ősidőktől fogva fenállott volt vámsorompó 1850-ben az absolut kormány által eltöröltetett, hazánknak önálló kormánya sem létezett és a szent István korona országai az akkori osztrák birodalomnak csak oly provin-

ezüjáját képezték. akár Stajerország, Galiczia vagy Bukovina. Az egységes vámterület, mely ily uton a politikai viszonyokat tekintve, ugy szólván, természetszerűleg keletkezett, nem is volt Magyarországra nézve káros; sőt tagadhatatlan, hogy közgazdaságilag hazánk ez idő alatt erősen fejlődött. Ha nem is ez ország iránti gyöngéd szeretetből, hanem, hogy a közterhek viselésében ez is kapja ki osztályrészét, ekkor nyertünk többféle kulturintézményt. Akkor készült a földadóprovisorium az ugynevezett ideiglenes kataszter, mely első nyújtott némi felvilágosítást földterületünk miveltési ágairól; akkortájt vitetett keresztül az urbéri váltság; épültek nagyobb szabásban, kő- és vasutak, szóval az osztrák kormány otthonosan rendezkedett be új provinciájában, mint tette egy századdal előbb Bukovinával és készül tenni ujabban, minsegélyünkkel, Boszniában. Senki sem tagadhatja, hogy mellözve a politikai ellenszenv akkori teljes jogosultságát, ezek civilisatorius intézkedések voltak, melyek, igaz, hogy a magunk pénzén és gyakran rovásunkra, de mégis az országnak is érdekében történtek és Magyarországnak ekkor — gazdaságilag legalább — nem is igen volt rosszabb dolga bármely osztrák tartományánál.

De az idők kereke forgott, nagy események a volt osztrák birodalmat austriai-magyar monarchiává változtatták és Magyarországnak, visszahódítván elévülhetetlen állami jogait, 1867-ben visszanyerte önálló felelős kormányát is.

A kibékülés első hónapjaiban megkötöttet, mint két független és önállóan intézkedő állam között az osztrák-magyar kereskedelmi és vámszövetség a közös vámterület alapján. E szövetség az akkor szabadelvű kereskedelem-politikai irányban haladó Austriával kötöttet, s mint az 1867. XVI. törv. czikk lön a magyar corpus jurisba iktatva.

Egységes vámterületen álltunk tehát Austriával és kereskedelmi forgalmunk ismeretét azon közös kimutatásokból voltunk kénytelenek meríteni, melyek a vámhivatalok kimutatásai alapján készülnek, és a melyek „Handels-Ausweise der oest. ung. Monarchie” czime alatt látnak évenként napvilágot. E kimutatások kitünő, nagy gonddal szerkesztett munka és semmivel sem állnak hátrább a művelt külföld bármily — hasonló czélnek szolgáló — statisztikai művénél.

Mennyire vehetjük mi hasznukat, de mennyire vehetik hasz-

nát maguk az osztrákok is, arról lesz szerencsém alább megemlékezni.

Itt csupán röviden emlitem meg, hogy Magyarországon csakhamar beláttuk, hogy belőlök a magyar kereskedelem forgalmát nem tanulmányozhatjuk, hogy magyar kereskedelmi politikához belőle adatokat nem merithetünk.

*Korizmic*s László, hazánkfiáé az érdem, hogy az 1867-ben szervezett országos statisztikai tanács egyik legelső ülésében e tényre rámutatott, minek következtében elhatároztatott, hogy a statisztikai hivatal, akkor még a kereskedelmi ministeriumnak egyik szerény ügyosztálya, a *szállító vállalatok áruforgalmi kimutatásai* alapján igyekezzék anyagot gyűjteni és a hazai áruforgalomról Austriával és a külfölddel némi ismereteket közzétenni.

Ez megtörtént és 1868-tól 1874-ig meg is jelent a statisztikai hivatal kiadásában évről-évre egy füzet, mely Magyarország behozatalát és kivitelét az egyes szállító vállalatok és a fontosabb áruk és értékek szerint kitüntette.

Hogy az ebbeli kimutatások tökéletesek nem lehettek, az természetesnek fog látszani, ha elgondoljuk, hogy szállító vállalataink az áruvajstromokra nézve nem fogadtak el egységes nomenklaturát, hogy egyik 120, más 60, más épen csak 40 árunemet mutatott ki, hogy gyakran legkülönbözőbb áruk egy collectív czim alá voltak foglalva, minélfogva az értékkszámítás majdnem lehetetlenné vált és számtalan — bár minutiosus lelkiismeretességgel készült, mégis csak — combinatív számításokra kényszerítette a hivatalt.

De, még e tökéletlen alapon is, némi képét hazai forgalmunknak, mégis csak nyertük. A számok megdöbbsentők valának; kitesztett belőlük, mennyivel adózunk mi évről-évre iparczikkekben a külföldnek (Austriát is ide kellvén sorozni, mert megkülönböztetni az ő áruit, a rendelkezésre álló elégetlen eszközök mellett nem lehetett) s mennyire nem vagyunk képesek ezt saját nyers és ennélfogva értéktelenebb termelésünkkel megfizetni.

Az akkori politikai és társadalmi ellenzék föl is kapta a kérdést, és e számok alapján indult meg a 70-es évek elején, — mikor a vámszövetségre nézve öt évi fenállása után a felmondhatóság bekövetkezett — az országos magyar iparegyesületben az önálló vámterület melletti agitáció. — Az e fölött keletkezett nagy vita folytán, mely később az országgyűlésbe is átvitetett a számok megbízható-

sága is megtámadtatott s be kellett ismernünk, hogy ellenőrzésükre kellő eszközökkel nem rendelkezünk. Nem vállalhatván felelősséget a számokért, melyeknek oly vitalis kérdésnél, minő az Austriával kötendő új vámszövetség, ekkora fontosság tulajdonított: beszüntettem a további adatgyűjtést és közlést, míg határozott kormányi vagy — a mi még czélszerűbbnek látszott — törvényhozási intézkedés ez irányban nem fog rendelkezni.

Ekkor következtek be az újabb tárgyalások Austriával a lejárt vámszövetség újra megkötése iránt. A tárgyaló felek magyar részről épügy, mint a magyar törvényhozás, elég fájdalmasan érezték a megbízható statisztikai anyagnak teljes hiányát s így a kereskedelmi minister fölhivatott a ház által, gondoskodjék róla, hogy a magyar áruforgalomról megbízható adatokat szerezzon be. Vajjon Austriában is érezték-e a tárgyalások statisztikai alapjának hiányát? Nem tudom, a Bécsben folyt értekezletek után itélve, aligha! Egyébiránt erre amugy is visszatérek.

Most a tárgy történelmi fejtegetését nem akarván megszakítani, csak annyit jegyzek meg, hogy a magyar áruforgalmi statisztika mikénti szervezése és a szükséges adatok mikénti gyűjtése iránt, a statisztikai hivatal bízott meg a kereskedelmi minister ur által megfelelő tervnek készítésére. A tervzet bemutatván, azt a minister ur, egy a nagyobb szállító vállalatok és a kereskedelmi kamara, valamint a kereskedelmi és közlekedési ministeriumok képviselőiből alakult nagy enquete elé terjesztette.

Ez értekezleten sok nehézség merült föl. A statisztikai hivatal eredeti terve szerint ugyanis, mind a szállító vállalatok, mind a kereskedelmi világ megkimélése végett a vasutaknál különben is használatban levő, több példányban kiállított *rovatlapok* lettek volna használandók. A tárgyalás folytán azonban kitűnt, hogy e rovatlapok az áruknak leginkább csak az egyik rovatról a másakra való átmenetének kitüntetésére használtván, nem mutatják ki az eredeti feladás állomását. De még ha e bajon lehetett volna is segíteni, fölmerült a másik nehézség, hogy t. i. e rovatlapok több példányban, mint jelenleg, technikai nehézségek miatt ki nem állithatók, a létezőknek pedig épügy, mint a szállító leveleknek meghatározott rendeltetésök van, minélfogva az okmányok egyike sem szolgáltatható át statisztikai czélokra.

Az is szóba került, hogy a szállító vállalatok maguk mutas-

sák ki, megállapítandó egységes árulajstrom szerint, a behozott és kivitt árukat; de ez ellen unisono tiltakoztak, kimutatván mekkora munka- és személyzet-szaporitással járna ez rájuk nézve s mennyire ellenkezik a szaporított nomenklatura saját irányukkal, mely a szállított áruknak minél kevesebb osztályba való sorozását kívánja. Ezt egyébiránt a statisztikai hivatal sem fogadhatta volna el, mert általa csak oda jutott volna, a hol 1874-ben megszüntette ebbeli működését az okon, hogy semmiféle ellenőrzési eszközzel nem rendelkezik arra nézve, hogy a közlendő adatok iránt a felelősséget elvállalhassa.

A megbízható kimutatások alapföltétele ugyanis az, hogy az *űsanyag*, vagyis valamennyi szállított tétel után egy-egy okmány kerüljön a statisztikai hivatal kezébe, melyből azután fel- és leadási állomások, vagyis behozatal és kivitel, és a különféle árunemek szerint szerkeszthesse a kimutatásokat. Miután sem a rovatlap, sem a szállító-levél e célra használható nem volt, új okmány teremtését kellett kontemplálni s így keletkezett a *nyilatkozat* űrlapja.

Felmerült azonban még egy másik nehézség is, s ez a költség kérdése volt. Bárha teljes ismeretünk a fölmerülő anyagra nézve nem volt, mégis több hozzávető számítás alapján kiderült, hogy körülbelől 6—8 millió tétel, vagyis egyes szállítás az, mely Magyarország határain át évenként kivetetik vagy behozatik. Világos, hogy e tetemes anyagnak olyképen való feldolgozásához, hogy egy-egy hónapnak tételei a következő hónapban fel is dolgoztassanak, oly hivatalos apparátus kell, mely évenként legalább 60—80,000 forintba kerül. Hogy a törvényhozás ennyivel szaporítsa a statisztikai hivatal évi budgettjét, arra kilátás nem volt. De méltányosnak is látszott, hogy a ki közvetlenül hasznát veszi az intézmények, t. i. a magyar kereskedelem, ennek terheit is fedezze. Ezt annál inkább el lehetett várni, mert más államokban régóta létezik ugynevezett *statisztikai illeték* („droit de statistique“), mely, hogy csak egy példát említsek, Franciaországban, 5 centime alapján, évenként 5—8 millió frankot jövedelmez az államnak.

Más országokban, nevezetesen Németországban, ez illeték szintén létezik; de ott az áru vagy szállitmány minősége szerint más meg más, s 5 és 20 fillér között változik. Magyarországra nézve csak egységes tétel határozott meg, mely 2 forintban lévén meg-

állapítva, ugyanily értékű bélyeges őrlapok használata által vol behozandó. Eleinte a kihallgatott kereskedők, mig a célba vett illeték nagyságát nem ismerték, aggodva nyilatkoztak a kereskedelemre netalán súlyosodó újabb teherről: de megtudván, hogy akár egész waggonnal is szállítandó egynemű áruért csak 2 kr. fizetendő, ebben teljesen megnyugodtak s az enquête megállapodásai, mondhatni, egyhangulag hoztattak.

Ily alapon készült a törvényjavaslat, mely m. é. márczius hó 24-én, ő Felsége által szentesítettén, mint az 1881. XIII. törv. cikk azon év május 1-én lépett életbe.

Üzleti közönségünk belenyugodott a törvénybe és az általa elrendelt csekély terheltetést számba sem vette, szeme előtt tartván ama fontosabb közgazdasági érdekeket, melyeknek e törvény szolgálni hivatva van. Csak legújabb időben támadtak némi aggályai, a törvény végrehajtását szabályozó ministeri rendelet s a hozzákapcsolt árulajstrom láttára, azon nehézségekre nézve, melyekkel a nyilatkozat megfelelő rovatainak őszinte és lelkiismeretes betöltése netalán járhatna. A nyolcz hónapi gyakorlat azonban ez aggodalmakat is megszüntette s a gépezet most minden irányban kielégítőleg működik.

De szükséges is volt e kérdésnek törvény által való gyakorlati megvédése, mert — és itt vissza kell térnem a bevezetésben állítottakra, de a mondottakat igazolni akarom is — egész eddigi osztrák-magyar áruforgalmi statisztikánk egy nagy fictio volt, melynek számaiból sem Magyarország, sem Austria nem okulhattak. Hogy mi nem okulhattunk belőlök, az talán bizonyításra sem szorul, mert hiszen az egész mozgalom, mely Magyarországon ez irányban megindult, a törvény s az ennek fogantatására kiadott kormányrendelet ennek legfényesebb tanubizonysága.

De Austriában sem okulhattak e statisztikán, mert számai nem voltak az osztrák kereskedelem tényei, mint nem voltak a magyaréi sem. Avagy mit bizonyítanak az oly számok, melyekre nézve, igaz, vissza kell nyomnom az 1868—1874-iki időközre, a mikor ugyanis még némi szerény magyar áruforgalmi statisztikával bírtunk, de melyekre nézve csakis a legmegbízhatóbbak közül emelek ki néhányat.

Az egész osztrák-magyar monarchiában volt a buza

	behozatala	kivitele
1872-ben	2.389,000 vámmázsa	1.146,000 vámmázsa.
1873-ban	4.156,000 „	770,000 „

Ugyanekkor volt Magyarországon, ugyszólván semmi behozatal mellett a buza kivitel

1872-ben	4.215,000 vámmázsa.
1873-ban	3.020,000 „

Magyarország tehát 1872-ben már kétszer annyi búzát szállított kifelé, mint a mennyi az egész monarchia behozatalaként a kimutatásokban előfordul, és négyszer annyit, mint a monarchia kivitele tett; viszont 1873-ban Magyarország kivitele nem emelkedett a monarchia behozatalának nagyságáig; de ismét több, mint négyszeresen haladta meg egymaga a monarchia összes kivitelét.

Borban az egész monarchia a hivatalos kimutatás szerint

	behozott	kivitt
1872-ben	125,000 vámmázsát	256,000 vámmázsát
1873-ban	257,000 „	228,000 „

ellenben *Magyarország* tényleg

	behozott	kivitt
1872-ben	85,000 vámmázsát	1.496,000 vámmázsát
1873-ban	71,000 „	1.379,000 „

E számokra természetesen könnyű rámondani, hisz ugyis tudjuk, hogy a magyarországi nyers terményeknek egy része Austriában marad. Igaz, de ki veszi hasznát azon, hivatalos számok által konstatált ténynek, hogy a monarchia 1872-ben 1.240,000 vámmázsával, 1873-ban pedig 3.380,000 vámmázsával több búzát hozott be, mint kivitt, 1873-ban meg 30,000 vámmázsával több bort hozott be, mint a mennyit kivitt, mikor pedig, mint láttuk, csupán Magyarországnak 4 és 3 millió, borban pedig 1.300—1.400,000 vámmázsányi exporttöbblete volt.

Nem merem t. hallgatóimat sok szám felsorolásával untatni s azért még csak egyet említek meg, mely ezuttal nem a nyers terményekre, hanem fontos iparcikkre vonatkozik. *Gyapjuáruban* például a monarchia behozatala 1873-ban 74,000, kivitele 73,000 vámmázsa volt, tehát ugynevezett kereskedelmi mérlege 1000 vámmázsával passiv volt. Ugyan ez időben Magyarország egymaga behozott gyapjuáruban 153,000 vámmázsát s kivitt 29,000-et, tehát

behozatali többlete volt 124,000 vámmázsa. Vajjon hová lett hát csak Brünn- és környékének posztó-ipara a hivatalos vánkimutatókból, melynek pedig termékeit csak ismerjük e hazában is? És Magyarország vajjon honnan szerezte ama 153,000 vámmázsa gyapjuárut, mikor a monarchia határain csak 74,000 jött be?

Ime a számok, melyeknek fentartásáért Bécsben oly annyira lelkesednek, és a statisztikai anyag, melylyel ők teljesen be akarják érni, és csak Magyarország nem nyugszik meg bennök; mert a nemzet öntudatára ébredt annak, hogy gazdasági megerősödésre törekednie, ez érdekeket minden loyalis fegyverrel védenie kell, s hogy ezt megtehesse, tisztán kell látni kormányának és nemzetnek egyaránt. E tisztán látásnak egyik első föltétele, hogy kereskedelmi forgalmunkat ismerjük, s ennek alapján ipar- és gazdasági érdekeinket szemmel tarthassuk.

Még a hol egyedül volna jogosultságuk a közös vámvonal mentén nyert számoknak, ott t. i. mikor a monarchia két kormánya, kölcsönös megegyezéssel, közös actióra készül a külföld irányában, még ott is cserben hagytak.

Hogy t. i. az együttes vámterület kimutatásai e tekintetben nem támogattak, az fájdalom világossá vált legujabban is a Németországgal folytatott vámtárgyalásoknál. Lisztünk, borunk, szőlőnk exportja megnehezült a nélkül, hogy compensatióul csak valamit is nyertünk volna.

Haugosabban szóló adatokra volt tehát szükségünk, melyekre okmányokként hivatkozhattunk, kimutatva belőle, melyek a mi valódi anyagi érdekeink s miként kell azok ápolásáról gondoskodnunk. Az osztrákok pedig, ha loyalisak akarnak lenni, legjobban cselekednének, ha velünk karöltve járnának el a helyzet földerítésére és igazságos rendezésére irányzott törekvésünkben.

Karöltve járva el, nemesak a nagy közlekedési vállalatok szállítmányai, hanem a postaforgalom, sőt a határszéli árucseré adatai is meg volnának szereshetők. Így nyernénk mindketten tiszta alapot, melyen az alkudozás az enyém és tied között a kétszer kettő = négy alkalmazásával nem csak megindítható, de igazságosan fogatosítható is volna.

Egy ország sem hanyagolhatja el büntetlenül anyagi érdekeit. Magyarországon számos jel arra mutat, hogy termelő erőnk, ha nem is hanyatlott még, de korán sem fokozódott megfelelő arány-

ban szomszédainkkal. Az egyoldalú termelés hátrányos következményei mindinkább éreztetik magukat, s az országszerte felhangzó óhaj a hazai ipar megteremtése s megerősítése után nem holmi jelző értelmetlen ismétlése, hanem a nemzet kebeléből kítőző segélykiáltás, melyet a szükség élénk érzete keltet.

E szükségérzetnek szüleménye a szóban levő törvény is, háztartásunk jövő berendezésének egyik alapját megvetni van hivatva a magyar áruforgalmi statisztika.

A tényleges állapot s az ügy történelmi fejlődésének e rövid vázlata után, tekintsük immár az eredményeket.

Az áruforgalmi statisztikáról szóló 1881. XIII. törv. cikk nehéz probléma megoldását bizta az országos statisztikai hivatalra.

A mit más államokban a zárt és teljesen körülhatárolt vámterület mellett a vámhivatalok havi és évi kimutatásai nyújtanak, azt Magyarországnak, nyílt határok mellett, az áruforgalmának legnagyobb részét közvetítő szállító vállalatok (vasut és gőzhajózás) közbejárása mellett magának a szállító közönségnek t. i. a kereskedőknek kimutatásai alapján kell összeállítani.

Ebből önként következik, hogy a nyers anyag se teljes, se tökéletes nem lehet. Hiányzik ugyanis belőle nemcsak azon összes forgalom, mely nem vasuton vagy hajón szállítatik, bár ez esekélyebb fontosságú és inkább csak határforgalomnak nevezhető; de hiányzik azon rész is, mely a posta által közvetítették s a mely mióta a posta 5 kilogrammos küldeményeket elfogad, egyre növekszik s épen kis térfogatu, de annál nagyobb értéket képviselő tárgyakra terjed. Ezen postai áruforgalom a behozatalban évenkénti átlagban 2·2 millióra, kivitelben 650 ezerre terjed.

E hiányokat és hézagokat szem előtt kell tartani, hogy az áruforgalmi statisztika belbecsét egészen és önámítás nélkül megítélhessük. De midőn ezt őszintén kinyilatkoztatjuk, viszont nem vontunk le semmit valódi belbecséből, mely — minél szigorubbak vagyunk ítéletünkben — annál inkább méltányolható arra nézve, a mit helyeset és teljeset nyújt.

És e tekintetben csakugyan meg lehetünk elégedve azon adatokkal, melyeket az 1881-diki év második feléből, vagyis a július—december havi időközből nyertünk.

Az adatokat — a fiemei tengerészeti hatóságot is beleszámítva — 17 szállító vállalat szolgáltatta még pedig következő havi összegekben:

Vasutak és gőzhajók	B e h o z a t a l						K i v i t e l							
	július		augusztus		október		november		december		összesen			
	1923	1924	1923	1924	1923	1924	1923	1924	1923	1924	1923	1924		
Alföld-fiumei vasut . . .	1,425	1,682	2,084	2,162	2,187	1,907	11,447	5099	707	668	653	684	741	3,962
Arad-körösvölgyi v. . .	53	58	82	92	99	79	463	77	59	81	79	101	129	526
Déli v.	19,263	19,742	22,001	22,915	18,063	18,707	120,693	12,241	15,164	17,696	14,705	16,690	13,145	89,664
Szamosvölgyi v.	—	—	201	201	187	203	599	—	—	2	11	11	9	33
Első erdélyi v.	605	753	1,067	968	839	741	4,973	141	161	196	225	296	256	1,278
I. magy. grócsországi v. . .	194	202	371	242	298	333	1,643	227	301	307	266	341	1,333	2,775
Győr-sopron-chenfurti v. . .	597	982	1,135	876	1,018	750	5,658	1,617	1,916	1,932	1,492	1,124	283	8,364
Kassa-oderbergi v.	2,662	2,921	3,875	3,253	3,247	2,946	18,904	2,473	2,369	2,152	2,410	2,730	2,722	14,856
M. állami v.	13,825	18,114	26,392	23,396	20,121	19,657	123,535	6,216	8,457	9,167	10,132	9,619	7,610	51,201
M. éjszak-keleti v.	1,979	1,493	1,521	1,629	1,457	1,400	8,579	1,354	1,470	1,087	1,266	1,360	1,516	8,053
M. nyugati v.	2,172	2,968	3,162	3,162	2,758	2,516	17,338	881	1,284	1,628	1,436	1,326	1,457	8,015
Mohács-pecs-bácsi v.	1,658	1,965	2,430	2,155	2,021	1,931	12,160	1,105	1,184	1,068	988	1,002	912	6,259
Oszták állami v.	19,682	23,288	27,301	27,083	27,034	24,560	148,948	10,638	21,144	28,367	25,538	20,306	18,777	130,770
Duna-gőzh. társulat	12,207	13,117	14,372	13,618	10,241	6,249	69,804	5,633	5,941	6,735	7,192	6,096	2,662	34,258
Páncsovai gőzh. társ.	—	—	—	—	14	—	14	213	37	89	111	82	—	532
Győr gőzh. társ.	—	—	—	—	9	9	9	—	—	—	665	146	33	844
Tengeri hadiság Finne	—	—	—	—	2,418	2,133	1,551	—	—	—	—	4,478	3,183	7,661
Összesen	77,724	87,315	106,401	101,752	92,002	84,121	549,318	49,331	60,193	71,175	67,169	66,392	54,768	369,031

Ebből látni való, hogy mind a behozatal, mind a kivitel szeptember havában kulminál, utána legerősebb még október havában, de azontul az év végéig hanyatlik.

Azt is látni azontul, hogy mely forgalmi és szállító vállalatok azok, melyek külforgalmunkat leginkább közvetítik, mint ez a következő összeállításból kitűnik :

Az összes forgalomból esik

	a behozatalnál	a kivitelnél	összesen
Az alföld-fiumei vasutra	2·09%	1·07%	1·67%
Az arad-körösvölgyi vasutra	0·09 „	0·15 „	0·10 „
A déli „	21·97 „	24·29 „	22·98 „
A szamosvölgyi „	0·11 „	0·00 „	0·06 „
Az első erdélyi „	0·90 „	0·35 „	0·68 „
Az első magyar-gácsországi vasutra	0·30 „	0·75 „	0·48 „
A győr-sopron-ebenfurti „	1·03 „	2·27 „	1·52 „
A kassa-oderbergi vasutra	3·44 „	4·00 „	3·67 „
A magyar állami „	22·49 „	13·88 „	19·02 „
A m. éjszak-keleti „	1·56 „	2·18 „	1·81 „
A m. nyugati „	3·16 „	2·17 „	2·76 „
A mohács-pécs-barcsi vasutra	2·21 „	1·70 „	2·00 „
Az osztrák-állami „	27·11 „	35·44 „	30·45 „
A Duna-gőzhajózási társulatra	12·71 „	9·28 „	11·33 „
A pancsovai gőzhajózási társulatra	0·00 „	0·15 „	0·05 „
A győri „	0·00 „	0·23 „	0·09 „
A fiumei tengerészeti hatóságára	0·83 „	2·09 „	1·33 „

Míg tehát az osztrák államvasut összes külforgalmunknak közel egy harmadrészét (a kivitelben épen 35·44%-át) közvetíti, s a déli vasuttal együtt kivitelünknek több mint felét szállítja : egész külkereskedésünkben tényleg csak e kettő, továbbá a magyar állami vasut és a Duna-gőzhajózási társulat szerepelnek kiválóbban, melyek együttvéve annak több, mint 4 ötödét, vagyis 83·78%-át közvetítik.

Ezen közel egy millió (918,349) nyilatkozaton bejelentett áru az osztrák-magyar vámlajstrom 19 főosztályu s azonbelül 437 áru-nem csoportosítottván, képezi az anyagot, melyből külkereskedelmünknek hosszú idő óta, először nyerjük némi áttekintő képét.

Igaz hogy az áruvilálatkozatkor az illető vasuti vagy hajózási állomás van megjelezve, a honnan az behozatott vagy a hová szállított s így azt vélhetnők, hogy e körülményből az áruk provenienciájára és rendeltetésére is lehetne következtetést vonni s így kereskedelmünk irányát is megítélhetni. De e föltevés téves, mert összes kereskedelmünkkel elannyira Austria közvitetéséhez szoktunk, hogy összes forgalmunk jó két harmada oda gravitál, utána csak Németország szerepel még átlag 12° o-kal, a többi állam alig esik latba, mint azt a következő táblázat mutatja.

	Behozatal métermázsa	Kivitel métermázsa	Összesen métermázsa
Ausztria	4.060,088 = 67·93 ° o	9.182,700 = 66·88 ° o	13.242,788 = 67·20 ° o
Német- ország	538,787 = 9·01 „	1.816,050 = 13·23 „	2.354,837 = 11·95 „
Svajcz	2,400 = 0·05 „	306,520 = 2·23 „	308,920 = 1·57 „
Olaszország	80,389 = 1·35 „	447,786 = 3·26 „	528,175 = 2·68 „
Francia- ország	1,077 = 0·02 „	828,350 = 6·03 „	829,427 = 4·21 „
Belgium- Holland	2,700 = 0·04 „	84,017 = 0·61 „	86,717 = 0·44 „
Nagy- Britania	57,034 = 0·96 „	237,831 = 1·73 „	294,865 = 1·50 „
Oroszország	8,436 = 0·14 „	38,098 = 0·28 „	46,534 = 0·24 „
Bosznia- Herzegovina	10,671 = 0·18 „	58,385 = 0·43 „	69,056 = 0·35 „
Románia	884,235 = 14·79 „	352,349 = 2·57 „	1.236,584 = 6·27 „
Szerbia	122,588 = 2·06 „	169,513 = 1·24 „	292,101 = 1·49 „
Balkán- félsziget	48,737 = 0·81 „	175,976 = 1·28 „	224,713 = 1·13 „
Más álla- mok	159,707 = 2·67 „	31,650 = 0·23 „	191,357 = 0·97 „
Összesen	5.976,849 mm.	13.729,225 mm.	19.706,074 mm.

Közelebbről tekintve e táblázatot az is kiderül, hogy a behozatal és kivitel az egyes államokkal szemben nem egyformán mutatkozik. A nyugati államokba *kivitelünk* erősebb, a keleti és al-dunai tartományokból a behozatal nagyobb. Igaz, hogy egyelőre az áruk csak súlyuk szerint szerepelnek, értékök még nem jövének tekintetbe, s így meg nem ítéltető egyes országokkal szemben mennyiben kompenzálja vagy nem, a kivitel a behozatalt? De tény, hogy a Romániából behozott áruk tömege például 6-szor akkora,

mint az oda kivitt áruké, szerbiánál is a behozott áruk az összes behozatalnak 2·06%-át, a kivitelnek csak 1·24%-át képezik.

Ha az egyes országokból hozott vagy oda bevitt áruk értékét is tekintjük egészen más kép alakul. Meg kell ugyan máris jegyeznünk, hogy az áruk értéke később tetemes rektifikáczióknak lesz alávetve; de az csak az egész behozatalra s kivitelre nézve lesz kiszámítható, az egyes országokkal való forgalomban nem volt keresztül vihető. Ezért itt csak a bejelentett érték szerepel. Tekintve azonban, hogy áruk súlyának és értékének bejelentése egy és ugyanazon rendszer szerint eszközöltetett, az alábbi táblázat is, mint az egyes országokkal folytatott kereskedésünknek megközelítő képe elfogadható.

	A behozott árúk értéke	a kivitt o. é. frt.	Tehát a több	behozatal kevesebb
Ausztria	114.585,403	129.209,039	—	14.623,636
Németország	11.261,564	31.655,658	—	20.394,094
Svájcz	144,694	4.368,574	—	4.223,880
Olaszország	2.750,793	4.749,223	—	1.998,430
Franciaország	175,408	9.369,153	—	9.193,745
Belgium-Holland	142,077	1.212,348	—	1.070,271
Nagy-Britania	3.008,392	4.354,102	—	1.345,710
Oroszország	463,564	647,143	—	183,579
Bosznia- Herczegovina	293,033	1.313,053	—	1.020,020
Románia	7.909,865	3.918,206	3.991,659	—
Szerbia	6.342,881	3.803,827	2.539,054	—
Balkánfélsziget	688,303	2.132,969	—	1.444,666
Más államok	2.821,014	760,729	2.060,285	—
Összesen	150.586,991	197.494,024	—	46.907,033

Anélkül, hogy egyelőre e feltűnő nagy kiviteli többletnek elemzésébe boesátkoznánk, annyit már is jelezhetni, hogy kereskedelmünk alapjelleget a nyers termények forgalma szolgáltatja. Ezekkel emelkedik kivitelünk oly nagyra a nyugati államokba; ezekben haladja meg a behozatal Romániából és Szerbiából, oda való kivitelünket. A dolog még világosabb lesz, ha azon árukat tekintjük, melyek az ország kereskedelmi forgalmának főbb tárgyait képezik.

Az árucsoport meg- nevezése	Behozatal	Kivitel	Behozatal	
	métermázsá		több	kevesebb
1. Gyarmatáru és déli gyümölcs	244,371	131,477	112,897	—
2. Dohány és dohánygyártmányok	23,770	206,202	—	182,432
3. Kerti és mezei termények	1.184,785	6.676,008	—	5.491,223
4. Állatok és állati termények	61,018	110,309	—	49,291
5. Zsiradékok és zsiros olajok	73,956	68,831	5,125	—
6. Italok és eldelek	131,686	603,634	—	471,948
7. Tüzelő-, építő- és műanyagok	2.255,906	4.418,926	—	2.163,020
8. Gyógyszer, illatszert, festő- és cserző-anyagok, mézgak és gyan-ták	513,996	221,941	292,055	—
9. Szövő- és kötő-anyagok és fonalak	58,811	97,676	—	38,865
10. Szőtt és kötött áruk, ruházatok és pipereáruk	237,276	31,205	206,071	—
11. Áruksörtéből, hánscból, káka, kókuszrost-, fű-, nád-, szilánk-, széknád, és szalmából, papír és papír-áruk	62,307	32,772	29,535	—
12. Kaucsuk és gutta-percha, viaszos vászon, bőr- és szücsáruk	52,270	8,722	43,548	—
13. Fa-, csont-, üveg-, kő- és anyagáruk	259,466	89,448	170,018	—
14. Fémek és fémáruk	509,662	355,893	153,769	—
15. Kocsik, szánok és hajók	darab	darab	—	—
16. Mű- és hangszerek, gépek és apró áruk	63,010	11,618	48,392	—
17. Konyhasó, vegyszeti áruk, gyógy-, festő- és gyújtó-szerek	214,075	143,756	70,319	—
18. Irodalmi és műtárgyak	4,977	1,390	3,587	—
19. Hulladékok	25,505	516,417	—	490,912
Összesen	5.976,850	13.729,225	—	7.752,375

Habár az árúk súlya egymagában nem eléggé jellemzi a forgalom minőségét, annyit mégis látni a közlött táblázatból, hogy az összes 7·7 milliónyi kiviteli többletet két árúcsoport szolgáltatja t. i. a *mezei és kerti termények* (vagyis gabona és lisztek. 6—5·5 millió mmázsa) és a *tűzelő, építő és műanyagok* 2·1 millió mmázsa súlyban. A nagyobb értéket képviselő iparanyagok és ipartárgyaknál a behozatal szerepel túlnyomólag nagyobb összegekkel.

Hogy pedig e tekintetben helyesen megítélhessük áruforgalmi statistikánk eredményeit, ki kell jelenteni, hogy azon értékevállás, mely az egyes *árunyilatkozatokon* foglaltatik, kielégítőnek el nem fogadható. És e tekintetben saját statistikánk merőben eltér azon eredményektől, melyeket másutt a vámlájstromok adatainak feldolgozásából merítenek.

Mert míg a vámlájstromokból készült áruforgalmi kimutatók a legtöbb államban igen pontosan kitüntetik e *behozott árúkat*, melyek nagy részére vám levén vetve, már azért is szigorúbban ellenőriztetnek: a *kivitt árúk* kimutatott mennyisége alig felel meg a valóságnak, mert vámentesen szállítván legnagyobb részt, ellenőrzésök is lazább, lájstromozásuk is ennél fogva kevésbé szabatos.

Erre legjellemzőbb példát mutatott ki a német birodalmi statisztikai hivatal, más államok behozatalával való összehasonlításból kiderítvén, mennyire marad a valóságon innen a vámlag kimutatott németországi árú kivitel.

Ezen tapasztalatok vezettek Németországban is ahhoz, hogy az áruforgalom a nagy szállító vállalatok kimutatásai alapján állítassék össze. Mily eredményekre jutottak ott, ez idő szerint még nincs tudva. Saját tapasztalataink azonban kiderítették, hogy a *kivitel*, melynek minden egyes tétele az országban való feladás alkalmából teljesen ismeretes, sokkal pontosabban kerül kimutatás alá, mint a *behozatali árúk*. Ez utóbbiaknál t. i. a kereskedő, még inkább pedig a szállítást átvevő egyén, gyakran nem is tudja kellő részletességgel mily nemű árúkat tartalmaz a küldemény, s ha ez súlya szerint *eléggé* pontosan is van kimutatva, *ára* vagy *értéke* igen sok esetben csakis hozzávetőleg lesz bevallva.

Legnagyobb nehézséget okoztak és legtöbb utánpótlást igényeltek e tekintetben a IX. csoport: „szövő és kötőanyagok és

fonalak“, továbbá és főleg a X. csoport: „szőtt és kötött árúk, ruházatok és pipereárúk“; némileg a XIV. csoport: „fémek és fém-árúk“ is ide tartoznak.

Hogy itt ne teljesen a nyilatkozatok kiállítóinak kénye-kedvére, és bevallásaikra legyünk utalva, más eljáráshoz kellett folyamodni és az árúk *kereskedelmi értékét* (Handelswerth) kutatni. E tekintetben pedig nagy előnyül szolgáltak az osztrák cs. és kir. statisztikai központi bizottság munkálatai, a hol ugyanis kereskedők-ből és szakfértiakból alakult külön bizottság áll fen, mely évről évre állapítja meg a vámtarifában foglalt egyes árúk kereskedelmi értékét. Fájdalom, hogy e bizottság működése olyképp foly, hogy az 1881-diki áruforgalom egyes tételeinek értékét csak f. év június havában fogja megállapítani. Így saját anyagunk értéki helyesbítésére az 1881-diki adatokhoz kellett visszanyulni. Elkintve azonban, hogy az eltérés egy évről a másra voltaképen csekély, hogy nagyobb mérvű érték emelés vagy csökkenés iránt némi anyag itt is áll rendelkezésre, beható számítgatás és összevetés után a magyar áruforgalom egyes tételeinek oly kereskedelmi értékét iparkodtam megállapítani, mely a valóságot a mennyire lehet megközelíti.

Lehetett volna ugyan hazánkban is szakértőkből álló oly bizottságot állítani össze, mely a jelzett föladatnak megfelelt volna. Tekintve azonban, hogy csak csonka évvel van dolgunk, hogy az áruforgalom összessége (a postaforgalom hijával) különben sem áll rendelkezésünkre: nem látszott czélszerűnek a kezdet nehézségeit még egy nagy apparatus működésével is tétezní, bár erre jövőben okvetlenül át fog kelleni térni, mint a kormány ezt különben már jelezte is.

Ha az adatokat ekkép közelebről szemügyre vesszük az előbbi állítás, melynél fogva a kiviteli adatok sokkal megbízhatóbbak a behozatali adatoknál újabb megerősítést nyer.

Míg ugyanis a behozatalban csak két árúcsopórt van, melynek kiszámított kereskedelmi értéke csekélyebb a bejelentett értéknel, és pedig a *gyarmatarúknál* 16·5%-kat, *tűzelő és építő anyagoknál* 26·3%-kal, a kivitelnél 4 ily csoport fordul elő, de sokkal csekélyebb, a legnagyobb tételnél is alig 7·5 %-kal. De a mely csoportoknál a kereskedelmi érték a kivitelben is nagyobb a bejelentett értéknel, a különbözött sokkal csekélyebb és csak 13·8%-át ké-

pezi az összes kiviteli árúk értékének, holott a behozatalnál a különbözet 55·2%-ra rúg.

Sőt a kivitel értékkülönbözete még csekélyebbre süllyedne, ha a kimutatás csak olyan árúkra szorítkoznék, melyek belországi termelésből eredvén, tényleges kivitt képeznek. De nem szabad megütköznünk azon, hogy számos oly áru is fordul elő Magyarország kiviteleként, melyek itt tudvalevőleg éppen nem termeltetnek, mint például a gyarmatarúk, de a kereskedelmi forgalomban akár mint visszaküldött, akár az itteni raktárakból tovább szállított árúk szerepelni kénytelenek.

E számításokból azt látjuk, hogy voltaképen csak 7 árucsoport az, melyben Magyarország exportképes s a melylyel annyira a mennyire a külföldről hozott egyéb árucikkek értékét fedezheti. Mindmeggannyi nyers termények, melyhez még a hulladék járul. Vagyis: dohány és dohánygyártmányok; szervi és mezei termények (köztük buza és liszt); állatok és állati termények; italok és eledelek; tüzelő-, építő- és műanyagok; szövő és kötanyagok és fonalak. Az V. csoportban: „zsiradék és zsiros olajok“ alig van különbözet a behozatal és kivitel között, valamint a XV. csoport: „kocsik, szánok, hajók“ magában is csekély értékű levén, alig mutat ki csekély hivatali többletet.

De még minden nyers anyagban vagy terményben sem vagyunk aktívek (hogy a régi divatu, de ujabban sokat hangoztatott műszóval éljünk), mert a gyarmat áru és déli gyümölcs, mint éghajlati viszonyainknál fogva természetes is 6·5 millió frtba kerül e félévén át, míg a VIII. csoportbeli: gyógyszer, illatszer, festő és cserzőanyagok stb. szintén közel 4 millió többletet képeznek a behozatalban.

Minden többi árucsoport, a hol ugyanis már feldolgozott termékekkel, vagyis *iparcikk*ekkel van dolgunk, tetemesen magasabb behozatalt tüntet ki.

Nem szabad azonban még számokat említeni, melyek teljesen megbizhatók nem levén, mert csakis kombináczió alapulván: csak a hivatalos statistika hitelét ronthatnák. De különben a csekély anyag, mely idő tekintetében egyelőre még rendelkezésünkre áll s mindössze egy rövid félévre terjed, óvatossá kell hogy tegyen, nehogy a konjunkturális statistika mezejére átesajjunk.

Eddigelé csak az uttörő munka első sikerét kívántam néhány szóban bemutatni, inkább arra utalva, mit várhatunk idővel a megindított munkától, sem mint már is kombinálni és okoskodni a nyers anyag alapján.

De a tény, hogy az áruforgalmi anyag, főleg ha a póstafor-galom adataival kibővül, hónapról hónapra a nyilvánosság elé kerül s ezentúl évről évre összefoglaló áttekintésekbe fog egybegyűjteni: mind becsesebbé teszi e munkát és arról biztat, hogy évek múltán oly áruforgalmi statistikának leszünk birtokában, mely megbízható alapját fogja képezhetni kereskedelmi és közgazdasági politi-káinknak.

KELETI KÁROLY.

VEGYESEK.

Helyreigazítás. — A m. tud. akademia nemzetgazdasági és statisztikai állandó bizottságának február 23-án tartott üléséről, a melyen „egy votum az államvasutak ellen“ dr. Földes Béla felolvasása képezte a discussio tárgyát, a „Nemzetgazd. Szemle“ márcziusi füzetében közölt jelentést illetőleg, következő helyreigazítást vetünk, melyet tisztelettel közlünk :

„*Kautz Gyula* nyilatkozata érdemileg oda irányult, hogy a *ma-gínvasuti* rendszert nem tartja annyira hiányosnak és czélszerűtlennek, a mint azt napjainkban igen sok elméleti és gyakorlati szakférfiu tartja; tekintettel azonban *hazánkra*, mind *politikai*, mind *internationalis* forgalmi érdekeinkre való ügyelettel, az *államvasuti* rendszernek ad elsőséget, a nélkül egyébiránt, hogy a vasutügyet kizáró *regalítás* tárgyává tenni lenne hajlandó.“

A m. tudom. akademia nemzetgazdasági és statisztikai bizottságának április hó 27-én tartott üléséből.

Elnök : gróf *Lónyay* Menyhért. — Jegyző : dr. *Földes* Béla.
— Jelen voltak : *Deák* Farkas, *Dobránszky* Péter, *Gerlóczy* Gyula, *György* Endre, *Hunfalvy* János, *Kautz* Gyula, *Konek* Sándor, *Kőrösi* József, *Lukács* Béla, *Matkovits* Sándor.

Tárgy : *Keleti* Károly előadása *Magyarország úrúforgalmának statisztikájáról*.

Keleti Károlynak előadását,*) röviden a következőkben foglalhatjuk össze :

Forgalmi statisztikánk rövid történelmi vázлата után előadó az 1881. XIII. törvényezikk alapján nyert eredményeket mutatja be. Az adatok tudvalevőleg az 1881. második, július—december havi

*) Az előadást egész terjedelemben e füzet cikkei között közöljük.

félévre vonatkoznak. Ez idő alatt a *behozatalban* 549,000, a *kivitelben* 369,000 *árnyilatkozat* lőn feldolgozva. Tekintve a vasuti és hajózási vonalakat, melyek külforgalmunkat leginkább közvetítik, kitűnik, hogy a déli vasut a behozatalban 21·97%-kal, a kivitelben 24·29%-kal, az osztrák államvasut 27·11 és 34·44, a duna-gőzhajózási társulat 12·71 és 9·28%-kal szerepelnek. E szerint az összes 17 vonal közül e négy az, mely összes forgalmunknak közel négyötödét, vagyis 23·78%-át közvetíti, míg a többi 13 vonalra csak 16·22% esik.

Tekintve az időre, melyben külforgalmunk mozog, kiviláglik, hogy az mind a behozatalban, mind a kivitelben szeptember havában kulminál, október hóban pedig az év vége feléig némileg hanyatlal. Rendelkezésre levén azonban már az 1882. január—márcziusi adatok is, konstatálható, hogy ez időben ismét emelkedik, úgy, hogy az őszi hónapokban a mult évi forgalom nagyságát bizonyára eléri, ha tul nem szárnyalja.

Bárha az árnyilatkozatokon az illető áru feladási és leadási állomása jelezve van, ebből még sem lehet az áruk valódi provenienziájára, vagy végleges rendeltetésére következtetni; miután kereskedelmünk annyira megszokta az osztrák közvetítést, hogy külforgalmunkból Ausztriára egymagára 67·20% esik. A fennmaradó harmadban osztozkodnak azután a többi államok oly formán, hogy a nyugateurópai államokba a kivitel van tulsulyban, még pedig Németországba 13·23%, Svájcba 2·23, Olaszországba 3·26, Franciaországba 6·03, Nagybritanniába 1·73%, holott behozataluk ugyane sorrendben csak 9·01, 0·04, 1·35 és 0·96%. Megforditva áll a viszony Romániát és Szerbiát illetőleg, mely országokból a behozatal 14·79 és 2·06%, a kivitel oda pedig csak 2·57 és 1·24%. E százalékok az áruk súlymenységére vonatkoznak, mely is a szóban levő félévben a behozatalban 5.977,000, a kivitelben 13.729,000 métermázsát, s így egészben 19.706,000 métermázsát tüntet ki. Az áruk súlyában tehát a kivitel 7.752,000 métermázsával haladja meg a behozatalt.

Kevésbé megbizhatók az adatok az *értéket* illetőleg. Ha a bevallott értéket tekintjük, a behozatal 150.586,991 frtot tett, a kivitel 197.494,024 frtot s e szerint a kivitel értéke 46.907,033 frttal haladta volna meg a behozatalt. E számok azonban nem fogadhatók el erős kritika nélkül. Előadó beható vizsgálatait folytán ugyanis

kitűnt, hogy ellenkezőleg a más államokban tett tapasztalatokhoz, Magyarországon épen a *kiviteli* adatok sokkal megbízhatóbbak a *behozatali adatoknál*. Azon áruk, melyek Magyarorszáiban kerülnek feladásra, teljesen ismertek nemök és értékök szerint; azon áruk azonban, melyek behozatnak, kevésbbé azok. E tekintetben egészen a bevallók jóakarátára vagyunk utalva. Csak is így vált lehetségessé, hogy Magyarország exportja hónapról hónapra több millióval haladta meg az importot, mely körülményből több ízben már teljesen hibás következtetések vonattak.

Hogy az igazságot inkább megközelítse, előadó megkísérté az egyes árunemekre a bécsi statisztikai központi bizottság által megállapított *kereskedelmi értéket* substituálni. Itt azonban ki kell emelni, hogy ez csakis *kísérlet* és előadó maga említi föl a nehézségeket, melyekkel az oly áru átlag-értékének megállapítása jár, melyek mint a pamut- és gyapjuárak, selyemárak stb. métermázsánkint 20 és több száz, sőt ezer frt között is váltakoznak. Az ekkép nyert eredmény természetesen a másik végreletre vezetett s ily számítás mellett a kivitt áruk értéke 197 millióról 229 millióra, vagyis 13%-kal, a behozott áruk értéke pedig 150 millióról épen 336 millióra, vagyis közel 55%-kal emelkednék.

Hogy ezen számítás is méltón fogadható némi jogosult kéteyllyel, ez világos és következik belőle, hogy minden irányban megfelelő eredményhez csak szakférfiak működése mellett juthatunk s csak az ő segedelmoőkkel lesz lehetséges az egyes áruk *kereskedelmi értékét* hitelesen megállapítani, mint ezt a kormány már kilátásba is helyezte.

Előadó által bemutatott ezen és hasonló adatokból kiderül s erre rá is mutatott, hogy ily rövid időköz anyagából következtetések árufozgalmunk mozgalomára még nem vonhatók, de kiderül az is, hogy külkereskedelmünk *menyiségi kimutatására* eléggé megbízható, *értékkimutatása* azonban még sok tanulmányt és munkát igényel, mig a hitelesség ugyan e fokára emelkedhetik.

Gróf *Lónyay* : Valóban nagy szorgalmat fejtett ki az országos statisztikai hivatal azon eredményeknek, melyeknek elvezetében a jelen felolvasás bennünket részesített, összeállításánál, s örömmel üdvözlöm a statisztikai hivatal főnökét, hogy ez eredmények összeállítását megkezdette. Omne initium durum; tökéletes egy kezdet sem lehet. Azonban e táblázatok is már örvendetes kö-

vetkezmények abstrahálására bátoritanak s én csak köszönetet mondhatok a bizottság nevében mélt. Keleti urnak, hogy a M. T. Akademia Nemzetgazd. Bizottságának mutatta be először e nagyfotosságu adatokat.

Konck : Köszönet illeti az igen t. felolvasó urat, hogy alkalmat szolgáltatott arra, hogy azon mechanizmus belsejébe bepillant-hatunk, melylyel az orsz. magyar stat. hivatal dolgozik. Azon kimutatások, melyek eddig készültek, különösen a kereskedelmi forgalomra nézve nagy zavarba hozták a tudomány és elmélet szakembereit. Oly megdöböntő számokkal állottunk szemben, melyeknek bebizonyíthatását nem hittük, s épen ezért nem szolgáltatnak elég erős támpontokat. Magamról tudom, hogy e tekintetben mennyit kellett tétováznom, míg csak felszines megállapodásokra is juthattam; mert hiányzott a vezérfonal, mely minden kétséget eloszlatott volna. S különösen nehéz a külföldi árváltozások kérdése, mert csak akkor vagyunk képesek eligazodni, ha a változásokra súlyt fektetünk. Austriában régóta szokásban van, hogy időről-időre új értékalap vétetik fel. S ez igen hasznos szolgálatot tesz arra nézve, hogy néhány év múlva képesek legyünk némileg megállapodott ítéletre jutni. Azt tartom, igen czélszerű volna félékenként vagy az utolsó füzethez csatolva kimutatni, hogy mily alapon történt az érték kiszámítása az egyes csoportoknál, a mi kétségtelenül a kereskedelmi világnak szolgálna hasznos kiindulási pontul.

Keleti K. : Igaz, hogy ha nem mutatjuk ki mily érték szolgál alapjául a számításnak, idővel nem fogunk tudni eligazodni. Azonban itt teljesen mentek vagyunk a tévedésektől, mert számításaimban nemesak az érték van kitéve, hanem a súly is. A súly és érték összehasonlításából tudni fogjuk 10 év múlva is, hogy mely ár csökkent vagy emelkedett. Minthogy az összeg minden árunál ki van téve, mindenki meggyőződhetik, hogy azon árak, melyeket a stat. hivatal felvett, helyesek-e vagy nem?

Kautz : Én azt tartom, hogy az az időszak, melyre vonatko-zolag igen t. akademikus tagtársunk számításait kiterjeszté, oly rövid, hogy nagyon óvatosnak kell lenni, oly következtetéseket vonni, melyek könnyen tévedésbe ejthetnek. Megvallom továbbá azt, hogy e szám adatok, bármily kitartással és szorgalommal készültek legyen, kétszeres elővigyázatot igényelnek. Én t. bizottság, megvallom, hogy a tudomány mai állásánál fogva a kivitel és be-

hozatal kérdéseire nem fektetek oly nagy súlyt, mint ezt azelőtt tették. Az értékszámításnak még egy más igen érdekes feladata van Magyarországon, mint azt az igen t. elnök ur az imént velem közlél, az, hogy vajjon az osztrák ipari védvámoknak minő eredménye van a magyarországi ipar consumenseire nézve akkor, midőn igénybe vétetnek érdekeik biztosítására és támogatására. Van még egy dolog, mely mindnyájunk fülét megütötte, az nevezetesen, hogy az értékstatisztika alapján feltűnőleg nagyobb importtöbbletet kapunk, mint az önbevallás által. Engem épen nem aggaszt az, hogy az import nagyobb, mint a kivitel, mert meg vagyok győződve, hogy ez a kettő egymást valamikor kiegyenliti, és jelentékeny bevitele csak oly népeknek lehet, melyek jelentékeny vevőképességgel bírnak. Nagy köszönettel tartozunk a t. felolvasó urnak ez adatokért, mert ha ma-holnap köztünk és Austria közt keresk. alkudozások fognak folytattni, lesz mire támaszkodnunk.

Matlekovits Sándor : Egyetértek teljesen abban Kautz tanárral, hogy e rövid időre szóló adatokat nagyon óvatosan kell fogunk. Mindazáltal az áruforgalmi statisztikának ily módon való feldolgozása, daczára esetleges hiányainak, már eddig is nem volt minden haszon nélkül. Így például a vámtárgyalások alkalmával. Rendesen azt hiszik, mind Magyarország, mind Austria részéről, hogy a pénzügyi vámok compensatióul szolgálnak, azaz, hogy Magyarország kisebb mérvben fogyaszt bizonyos czikkekből, mint a mennyi vámban a quota aránya következtében részesül; ez állított a többiek közt a kávéról is. E tekintetben ez a hat hónap is bizonyos zsinormértéket nyújt. Kiténik e számításból, hogy az összes fogyasztásból 25% esik Magyarországra. Ha tekintetbe vesszük, hogy a kávé fogyasztási adónak meghonosítása folytán a kereskedők szükségleteiknek nagy részét 5 kilos csomagokban most a postán szállíttatják, és a postai forgalom nincs felvéve az áruforgalmi adatokba : ugy a Magyarországra eső 31.4%-os quota a fogyasztásnál is nagyon meg fog közelíttetni. Áttérek az érték kérdésére. Én kezdettől fogva ellensége voltam annak, hogy a kereskedő által bevallott érték vétessék fel számítási alapul. De amint megvagyok győződve arról, hogy a bevallott érték nagyrészt hibás, ugy másrészt azon átszámítást sem tartom helyesnek, melyet most Keleti tagtársunk fölemlített. Nézetem szerint az osztrák értékeket nem lehet alapul venni a magyar forgalomnál. És pedig két oknál

fogva : 1) mert a magyar forgalomban más áruk szerepelnek, mint az osztrák forgalomnál ; pl. ha a pamutfonalak vétetnek tekintetbe, Austriába a behozatalnál a 36-os számon felüliek, és különösen a 60-as számon felüliek is szerepelnek ; hozzánk Magyarországra a házi-ipar számára leginkább a 12 számon aluli fonalak hozatnak ; már pedig a 36—60-as számok egészen más értékűek, mint a 12-ös számok ; — 2) nem lehet az osztrák értékeket alkalmazni, mert forgalmi statisztikánk az árukat más csoportokban mutatja ki, mint azok az osztrák kimutatásokban szerepelnek, s így természetesen nem tudom mily arányban vannak a mi csoportjainkban az osztrák csoportok ; az átlag-érték megállapítása igen nehéz, és csak hosszas tanulmány alapján lesz lehetséges.

Gróf *Lónyay* : Az önbevallás valóban nem nyújt biztos támpontot s talán csak akkor érne valamit, ha elég nagy bírságok sanctiójával ruházhatnék föl.

Földes : Az országos statisztikai hivatal 1874-ig közölte Magyarország áruforgalmát, azontul közölte rövid kivonatokban az általános osztrák-magyar vámterület áruforgalmát ; ugy látszik, hogy ez utóbbi adatok most ismét elejtetnek. Kívánatosnak tartja, hogy ezentul is legalább rövid összefoglaló kimutatásokban közöltessek nálunk is az általános osztrák-magyar vámterület áruforgalma, minthogy az osztrák hivatalos kimutatás csak német nyelven jelenik meg.

Kéleti : Végeldöntés még e tekintetben nem hozatott, miután az évi összeállítás még nem került kiadás alá. Megvallom, hogy magam sem tudtam elhatározni, hogy mit adjak ; eddig nem lehetett az osztrák-magyar külforgalmat feldolgozni, miután a forgalmi statisztika egyes füzetekben jelent meg. Ha az egész meg fog lenni, alkalmasint az általános osztrák-magyar vámterület forgalmáról fogjuk a legfontosabb adatokat közölni.

Mulrony Pál : Azon indítványt vagyok bátor tenni, hogy legyen egy külön rovata a Fiumén át jövő forgalomnak is.

Kéleti : A fiumei forgalom kimutatására a multat illetőleg a hivatalos lap adatai szolgálnak ; jelenleg pedig a stat. hivatal számára pontosan beküldetnek a hivatalos adatok.

Gróf *Lónyay* : Mindenesetre e kimutatások, bár teljesen nem is megbízhatók, nevezetes következményeket engednek. Mert arra

tanítanak, hogy még sem állunk oly rosszul, mint sokan hiszik, de egyszersmind arra intenek, hogy elbizakodnunk nem szabad. Köszönetet mondok ismételten e munkálatért.

Ezzel az érdekes eszmecsere befejeztetvén, elnök az ülést berekeszti. — Közli :

Dr. Földes Béla,
a bizottság jegyzője.

A brüsseli külügyi hivatal konszultasi osztálya.

Anglia superiorális helyzete a világpiaczon teljes jogosultsággal tulajdonittatik nem csekély részben azon körülménynek, hogy gyarmatai, valamint alattvalóinak utazó kedve s hajlama földgömbünk legtávolabb részeiben is bizonyos időre, vagy állandóan letelepedni, — az idegen országok lakosai szükségleteinek oly pontos ismeretét vonják maguk után, minőt a versenyző kereskedő népek egyike sem mondhat sajátjának.

A bolygónk minden pontjain ezereknént elszórva élő angol alattvalók akarva, vagy nem akarva naponta értesítik az idegen népek változó szükségleteiről az anyaországot, s közvetlen vagy közvetve kijelölik az utakat és eszközöket is, melyek felhasználásával azok angol tőke és angol vállalkozási szellem igénybevétele mellett fedezhetők.

Az egyesek ez iránybani szakadatlan működése mellett a kormány s az általa életbe léptetett intézmények is hatalmasan elősegítik e törekvéseket. A „Reports from Her Majesty's Consuls“ és a „Reports of Her Majesty's Secretaries of Legation“ eléggé tanuskodnak azon kiváló értelemről, melylyel Anglia diplomatai és konszultasi testülete kereskedelem-politikai feladatát felfogja. E functionáriusok kezdeményezésének nem egy kereskedelmi vállalat köszöni már sikerét, s az Egyesült Királyság nagy iparos központjainak kereskedelmi kamarái nem ritkán jönnek azon helyzetbe, hogy érdekelteiknek fogyasztási cikkekéből gyakorlatilag egybeállított s jól rendezett mintagyűjteményeket mutathatnak, melyeket Nagy-Britannia külföldi képviselői bocsájtottak rendelkezésükre.

Nagyobb mérvben jutott az utolsó években az európai szárazföld és az éjszakamerikai Egyesült-Államok kereskedői, de főképp iparos köreiből annak szüksége kifejezésre, hogy a konszultások, vagy távol idegen kereskedelmi emporiumokban levelezők egész hálózata felett rendelkező más testületek útján információk szerez-

tessenek a piaci viszonyok, az ott letelepedett cégek - a kelendő-
sége képes árucikkek felől. Könnyen érthetőleg a kereskedői világ
oly képviselőiben sem volt hiány, kik egy vagy más tengerentuli
területnek kizárólag saját zsebük javára, vagy legfeljebb néhány
versenytárrsal együttesen történt sikeres kizsákmányolását meg-
szokva, ferde szemekkel követték a jelzett törekvéseket, s vészt
jósó phrásisokkal, minők a piaci tulságos elárasztása, egészség-
telen verseny, a gyártmányok rosszabbulása stb. igyekeztek a moz-
galmat megállítani, mely azonban ennek daczára is mindenütt se-
bes léptekkel halad előre az állandó sikerre a világpiaczen egyedül
biztos kilátást nyújtó irányban.

Az e nemű teljesítmények néhány kiválóbbját szemügyre véve,
egy találjuk, hogy épen azon intézet, mely talán a jelzett részről
leghevesebb támadásoknak volt kitéve. — a berlini „Central-Verein
für Handelsgeographie” — alapítása óta áldásos működést fejt ki
az említett értelemben; látjuk, hogy tagjainak száma, fennállásának
három éve alatt 50-ről 2700-ra emelkedett, s Európában, Ameriká-
ban és Ausztráliában 30 fiókintézetet volt képes életbe léptetni. Ez
év folyamán a társulat Berlinben kereskedelmi muzeum nyitását
tervezi, s fennállása óta mindig a legkészségesebben szolgált min-
dennemű pontos és megbízható értesítésekkel úgy a belföldi iparo-
soknak, mint a tengerentuli országokban letelepült kereskedőknek.

Hasonlókép fejlődnek a dolgok Franciaországban is, hol az
1871-ben Bordeauxban alapított „Société de géographie commer-
ciale”-t 1875-ben a párisi, és 1876-ban a marseillei követte. A keres-
kedelmi földrajzi központi egylettel csaknem azonos célokat követő
hasonló intézetekkel bír a Svájc Genfben és St. Gallenben, Portu-
gallia Lissabon és Portóban, Spanyolhon Victoriában s Olaszország
Rómában és Milanóban. Az 1881-iki milanoi tárlaton az olasz kül-
ügyministerium tengerentuli országok árumintáinak egy gyűjtemé-
nyét állítá ki, mely a felállítandó kereskedelmi muzeumnak van hi-
vatva alapját képezni. A hollandiai kormány a „Nederlandsche
Maatschappij ter bevordering van Nyverheid”-del együttesen szintén
hasonló intézet létesítését célozza Amsterdamban.

Ezek előadása után foglalkozzunk most kissé behatóbban
azon alkotással, mely tekintettel berendezése és szervezetére minden
ilynemű intézeteknek mintául szolgálhat: a „Musée commercial”-al
Brüsszelben. Ez intézet, mely nagyszerű kiállítási helyiségeit már

nehány hó mulva a belga ipar rendelkezésére bocsájthatja, a külügyi ministerium konszlatusi osztályából keletkezett, s azzal jelenleg elválaszthatlan egésznet képez.

Hogy mily szellem hatja át a brüsseli külügyi hivatal ez osztályát, a többi közt a belga konszlatusi hivatalnokok számára fennálló utasítás következő részletéből is kitünik :

„ Si une marchandise de provenance tierce est préférée au produit similaire de Belgique, donner les raisons de cette préférence. Désigner les prix de vente des principaux produits que les pays tiers fournissent en concurrence des nôtres ; envoyer, si la chose est praticable, des échantillons étiquetés avec soin, de manière à pouvoir être consultés utilement et à faire connaître les conditions que doit remplir la marchandise pour satisfaire au goût et à la mode des consommateurs.“

A brüsseli konszlatusi osztály külföldön levő közegeivel már évek óta hatalmasan mozdítja elő a fenjelzett értelemben a hazai ipar érdekeit. Minden mutatkozó alkalmat megragadott, hogy az ipar részére gyakorlati utmutatással szolgáljon, s igen gyakran érkeztek a konszlatusoktól minta-gyűjtemények, melyek a kereskedelmi kamarák elé terjesztettek, később pedig az antwerpi „Institut supérieur de commerce“-be lettek elhelyezve.

A külügyi minister Mr. Frère-Orban és államtikára Mr. Lambremont azonban ezt még nem tarták elégségesnek, s nézetük szerint a belga ipar igényeinek kielégítésére még sokkal többnek kell történni. A fennemlitett konszlatusi utasítás csak egy részét képezé azon reformoknak, melyeket a minister az illető osztálylyal tervezett. A beküldött minták és gyűjtött informatiók értékesítéséről, s az előbb igen gyakran csak „becses anyag“ gyanánt felhalmozott konszlatusi jelentések terjesztéséről magában a házban, a külügyi ministeriumban kívánt gondoskodni, kereskedelmi muzeumot alapítani, s ezzel kereskedelmi értesítő hivaltalt egyesíteni, mindkét osztályból pedig a hivatalos konszlatusi jelentések és recueils-ek szerkesztőségével együtt a külügyi ministeriumban egy új konszlatusi osztályt képezni.

Nem mintha Belgiumban a nevezett személyiségek tervei az érdekelt, s különösen a kereskedői körökben nem találtak volna határozott ellenzésre, sőt inkább az ellenzők pártja oly jelentékeny contingens által volt képviselve, hogy Frère-Orban ur és államtit-

kára csakhamar vesztettek kevésbé azon lelkesedésből, melylyel kezdetben a reformokhoz fogtak. s végül is a brüsseli tárlatnak kellett tervük jósága és életrevalóságának próbaköveül szolgálni.

A brüsseli ipar-palotában „Musée commercial du Ministère des Affaires étrangères“ czim alatt kis, és csupán csekély számú fogyasztási és termelési területekre terjedő próbakiállítás kapcsolatban értesítő hivattal rendeztetett. E kiállítás sikere teljes volt s a mintagyűjtemények a belga ipar által történt használatának módja, valamint a fáradhatlan tevékenység, melyet az értesítő hivatal az iparosok igényeinek kielégítésére kifejtett, az alapítandó állandó „Musée commercial“ számára csakhamar a legkedvezőbb prognosticont engedék felállítani.

1881 márczius hó 22-én a minister törvényjavaslatot terjesztett a kamara elé, melyben a ministerium részére egy épület megvétele s a „Musée commercial“ berendezésére 315,937 franknyi hitel engedélyeztetett. E javaslat elfogadásával oly intézet létrejövetele lett biztosítva, mely most a belga ipar részéről lelkesedéssel üdvözöltetik, míg a kereskedői világ az azzal szemben előbb kifejtett, kicsinyes és önző okokból eredő ellenzésével felhagyott. Az ujonnan alkotott, vagy — ha úgy tetszik — reformált konszultusi osztály — mint már említettem — három osztályból áll.

1. A *Musée commercial*. E muzeum gyűjteményeit a következők képezik :

a) idegen országbeli kereskedelmi piaczok oly behozatali cikkeinek mintái, melyek ez időszert a belga ipar által vagy már szállíttatnak, vagy tekintettel fejlettségére sikerrel készíttet-hetnének ;

b) idegen országok oly nyers terményei és félgyártmányainak mintái, melyek Belgiumba behozatnak, vagy sikerre kilátással behozattathatnának.

A különféle piaczok szükségletei szerint folyton megújított és kiegészített ezen minták beszerzése a kereskedők közreműködése mellett a belga konszultusok által eszközöltetik. Minden egyes minta az eredet, vétel- és eladási ár, csomagolás, osztályozás, fuvar, vám és egyéb költség, fogyasztási mennyiség stb.-re vonatkozó, s az iparosokra nézve szükséges lehetőleg kimerítő adatokkal van ellátva. Szemben azon körülménnyel, hogy csakis kevés számú kereskedelmi piaczokkal kezdve, az intézet terjedelmének és működé-

sének lassankénti bővítése czéloztatik, minták megvételére az első évben csupán 30,000 frank lett a költségvetésbe felvéve.

2. *Az értesítő hivatal.* Ez osztály tökéletesen kereskedelmileg van szervezve. Teendőihez tartozik :

a) egy vagy más belga ipar-gyártmány kelendősségi képességéről — a belga konszultatusok közvetítésével — a különböző kereskedelmi piacokon megbízható információt szerezni, s úgy arról, valamint beküldött tengerentuli termékek használhatóságáról a belga piacon, értesítésekkel szolgálni ;

b) szállítási vonalak, fuvardíjak stb.,

c) külföldi és belföldi czégek teljesítmény és hitelképességéről felvilágosításokat adni; új nyersterményekkel kísérleteket tétetni stb. ;

d) a külkereskedelmet nehezítő akadályokra vonatkozó panaszokat feljegyezni s azok elhárítására a kellő lépéseket megtenni.

Az értesítő hivatalban egy külön olvasó szoba van berendezve, melyben a világ nagyobb kereskedelmi lapjai, piaci jelentések, díjszabási körözünyek stb. állanak az érdeklődők rendelkezésére.

3. *A konszultatusi jelentések szerkesztősége.* E jelentések vagy rendesek, melyeket a konszultatusok bizonyos meghatározott időközökben tartoznak beküldeni, vagy olyanok, melyek a konszultatús szerint, vagy a belga ipar szükségletei által feltételezve, a szerkesztőség ösztönzésére készíttetnek.

Azon utasításokon kívül, melyekkel a konszultatusi hivatalnokok a jelentéstételekre nézve elláttatnak, a külügyi ministerium is közzéteszi a „Rapports des Associations commerciales et industrielles du Royaume, destinés à renseigner les Consuls de Belgique et les négociants étrangers.“ E kétkönyvekben, melyeknek immár második kötete jelent meg, a konszultatús a hazai ipar s ennek terjedelme, versenyképességére stb. vonatkozó adatoknak egész halmazát találja, melyeknek rendes és rendkívüli kereskedelmi jelentéseinek fogalmazásánál, a minta-gyűjtemények egybeállításánál s értesítések adásánál szerfelett nagy hasznát veheti.

Azokban nem csupán írásbeli jelentések tételére szorítkozik a konszultatús kötelessége. Ha a functionáriusok bármelyike szabadsággal, vagy állomását megváltoztatandó Brüsszelben időzik, kereskedelem-politikai tartalmu előadások tartására a muzeumban hiva-

talból felkéretik, s azonkívül az egyes kereskedők és iparosok interviewing-jeire is felelni tartozik.

Az osztály vezetősége és a konszultusi testület végül Belgium iparos kerületeinek gyakori beutazása által az érdekeltekkel folytonos érintkezésben áll.

M. O.

A magyar kereskedelmi és iparkamarák reformjához.
Pályanyertes dolgozat. Irta dr. *Ullmann Sándor*. Budapest, Grill k. 1882. Ára 60 kr.

Az ipari jogrend megalkotása önmagában véve is egyike a legnehezebb politikai feladatoknak, de sokszorosán súlyosbítja azon harc, a mely ezen jogrend alapjai körül folyik a tudományban és a gyakorlati életben egyaránt. Az individualismust, mely e század közepe körül diadalmaskodott az egész művelt Európában, erős fegyverekkel támadja meg a socialismus. A harc hosszú lesz, talán csak évtizedek múlva fog végleg eldőlni, de eredménye nem lehet kétséges; a küzdelemből új, igazságosabb gazdasági és társadalmi jogrend fog kikelni, a melynek első csirái már láthatók is egyes törvényhozási alkotásokban. Ezen megváltozott alapon nyugvó államban, a a jövő államában, mások lesznek a kormányzati és jogalkotó közegek is, mint ma, midőn az igazságos és helyes érdekképviselétről szó sem lehet. A nemzetiségi és politikai érdekeket egyaránt összefogja zuzni a gazdasági érdek tulnyomósága. Az olyan idő, mint korunk, midőn a legszenvedélyesebben folyik a fent érintett harc, nem alkalmas a codificatióra, annak napja csak e harc befejezésével fog megérkezni. Lépésről-lépésre, olykor öntudatosan, máskor akaratlanul haladunk a czél felé.

Talán nem esalódunk, ha azt hisszük, hogy az itt jelzett körülményeknek szintén részük van abban, hogy az ipartörvénynek annyira sürgetett revisiója oly soká és oly nehezen készül el. A mai viszonyok között az előbbtől lényeges intézkedésekben különböző ipartörvényt alkotni még nem lehet, s ha ilyet alkotnának, ép azok lennének vele legkevésbé megelégedve, a kik legjobban sürgették a revisiót. Az ipartörvény reformja általános nem lehet, csakis részleges, a reform nem terjedhet ki a törvény lényegét alkotó elvekre, csak is ezen lényeget nem érintő szabályzatokat lehet megváltoztatni. A kereskedelmi és iparkamarákról nem az ipartörvény intéz-

kedik ugyan, de azért a tárgy természeténél fogva a kereskedelmi és iparkamarák rendezése az ipartörvénybe való. Az ipartörvény revisiójának előkészítésénél a kormány arra is kiterjesztette figyelmét, hogy mennyire igénylik a kereskedelmi és iparkamarák a reformot. Az 1880. év szeptemberében tartott egyetemes kamarai gyűlésen az erre vonatkozó kérdőpontok tárgyalattak is. Ezen kérdésekkel foglalkozik a czimben irt munka is, a melyet a pesti Lloyd-társulat pályadíjjal jutalmazott. A munka sok tekintetben nem elégti ki a várankozásokat, s épen azért nem, mivel szoroson ragaszkodott a pályakérdéshez, a mely gyakorlati jellegű művet kívánt. A mű nem elég theoretikus; ugy veszi a kereskedelmi és iparkamarai intézményt, a mint van és nem vizsgálja, hogy mi az lényegileg, mert a kereskedelmi és iparkamarai törvényből nem derithetni ki ezen intézmény lényegét. A kereskedelmi és iparkamara lényegileg tisztán tanácsadó testület, a melynek választását az állam az érdekelteknek engedte át, és jobb, használhatóbb közegek hiányában bizonyos administrationális teendőkkel is felruházta. Nem önkormányzati közeg, mert fontosabb kereskedelmi és ipari közigazgatási ügyeket nem intéz el. Ez a végső oka annak, hogy a kereskedelmi és iparkamarákkal nem törődnek a kereskedők és iparosok, mert a kamarákhoz nem fűzi őket más érdek, mint az, hogy ők viselik a fentartási költségeket. Érdeklődést a kamarai intézmény iránt csak ugy lehetne kelteni, ha az állam valóban önkormányzati közegekké tenné a kamarákat, a mire azonban még gondolni sem lehet. Szerzőnk érzi, sőt ki is írja ezen igazságot, midőn azt mondja: „a kamarai intézmények tulajdonképeni feladata a szaktanácskozásban és véleményadásban rejlik. Ennek köszönte ezen intézmény keletkezését, ez válhatlan hivatása és jellege.“ Ezen igazság következményeit azonban nem vonja le szerzőnk, mert tudta, hogy azok gyakorlatilag ugy sem lesznek megvalósíthatók. Mert ha ez a kamarai intézmény lényege, s ezt bajos lenne elvitatni, akkor a kamarai illeték szedését nem igazolhatni többé. Nem az iparosoknak, hanem az államnak van szüksége a kamarákra, hogy jól intézhessen a kereskedelmi és iparügyeket, tehát csakis az a méltányos eljárás, ha az állam viseli azok fentartásának költségeit is. Az államot illeti ennél fogva a kamara megalakításának joga is, a melyet csak azért ruház a kereskedők és iparosokra, mivel a valószínűség a mellett szól, hogy ezek — legjobban ismervén egymást — legképzettebb és

legkiválóbb kartársaikat leginkább ki tudják választani. A kereskedelem és ipar érdekeltjeinek egy kamarába való egyesítését is csak opportunus érvekkel védelmezhetni, elvi szempontból vagy minden termelési ágat egyesíteni kell a kamarában, vagy pedig minden termelési ágra külön kamarát kell alkotni. Nem kárhoztathatni tehát azt a mozgalmat, a mely a kamara két osztályának a kereskedelmi és iparosztálynak nagyobb önállóságot követel, mert ha a teljes ülésekben nagyobb közgazdasági kérdésekre nézve a két osztály tagjai között véleménykülönbség merül fel, a szavazással való eldöntés ugy sem jelent az ügy érdemére nézve semmit.

A mit mi a mű főhibájának tartunk, hogy t. i. nem elég theoretikus, az mások, így a bírálók szemében nem legkissebb előnye volt. A pályakérdés oly művet követelt, mely a kereskedelmi és iparkamarák jelenlegi szervezetének hiányait részletesen tárgyalja és „gyakorlati” utmutatást ad a törvényhozás útján való javításra. Ennek a követelménynek a mű megfelel, mert ha a jelenlegi kamarai rendszer keretében gyakorlatilag megvalósíthatnak azon utmutatások, a melyeket szerzőnk ad, azok a kamaráknak csak javára válnak de azt ne higgye senki, hogy ugynevezett életképes és érdeklődést keltő kamarákat lehessen teremteni. A maiaknál jobb kamarákat alakíthatni, de olyanokat, a melyek iránt a közvélemény érdeklődne nem. Nem azért, mert mainapság a jelentékenyebb kérdésekre nézve más uton sokkal könnyebben nyilatkoznak a megfontolásra érdemes, sőt arra igényt tartó vélemények, mint a nehézkes szervezetű kamarák, a melyekben a legtöbb esetben nem azok ülnek, a kik arra méltók volnának. A mű javaslatai általában véve helyesek és kivihetők. E javaslatok között talán legfigyelemre méltóbb az, melyet az osztrák törvény alapján tesz szerzőnk, t. i. hogy a kamarai tagok érdekesoportok szerint választassanak, azaz a kamarai választók adójuk szerint osztályoztatnának, mondjuk három-három csoportba és mindegyik csoport külön-külön választani a maga képviselőit. Az, hogy az osztrák törvényben bentfoglaltatik ezen intézkedés, nem ok arra nézve, hogy ne tartsuk jónak, határozottan jobb mint a mostani, a mely mellett a nagykereskedői párt kizárhatta a kiskereskedőit vagy kisiparosit is megfordítva. Ezen módoszat legalább megnehezíti az ilyen üzemeket, a melyekhez hasonlók az életben nem ritkák. Nem helyeselhetjük azonban a szerző azon javaslatát, hogy csak azon kereskedők és iparosok le-

hessenek kamarai választók, a kik egyuttal országgyűlési képviselő-választók. Ez visszaesés volna a mostani kamarai törvényhez képest, a mely mindenkinek megadja a választói jogot, a ki ipar-adót fizet. A javaslat igazolását nem is találtuk föl a műben, a mint hogy azt nem is igazolhatni. A műről részletesebben nem szólhatunk, mert akkor minden javaslatával külön kellene foglalkoznunk, legnagyobbbrészt helyeseljük azon javaslatokat, a melyek azouban a kamarai intézményt nem fogják átalakítani. A mű történelmi része elég gazdag, bár nem elég mély, az irány egyszerű és világos, úgy hogy a kis munka elolvasását azoknak, kiket a tárgy érdekel, tehát első sorban a kereskedőknek, az iparosoknak és a törvényhozóknak, bátran ajánlhatjuk.

Heltai Ferencz.

A tengeri zsákmányjog elvei a háboruban. Irta dr. *Csarada* János. Budapest. A szerző tulajdona. 1882. 8r. 208 l. Ára 2 frt.

Dicséretes szándékkal, nagy szorgalommal lépett a nemzetközi jog magyarországi mivelői sorába az egyetemnek egyik ifjabb magántanára oly kérdés taglalásával, mely az európai nemzetközi jogtudományt élénken foglakoztatja. A tengeri zsákmányjog sokszor sokak által bőven megvitattott kérdés, melynek mondhatni: egész bibliographiája van.

Csarada urnak ily bő apparátus mellett könnyű és nehéz dolga volt. Könnyű, mert adat, anyag, mondhatni kiforrott rendszerek állottak rendelkezésére; nehéz, mert ily temérdek anyag feldolgozása a productiv eszmék termelésével nem áll mindig egyenlő arányban. Előadásában szerző a történeti rendszert alkalmazza — igen helyesen. Adja a tengeri jognak történelmi fejlődését az ókoron kezdve az Egyesült Államoknak Olaszországgal 1872-ben kötött szerződéséig. A tárgyalás folytán bizonyos humanistikus szellem nyilatkozik a munkában, mely a kérdés fejlődését mindig az összes emberiség szempontjából tekinti. Nem kívánhatni szerzőtől, hogy a kérdés historiai fejlődésének minden tagozatát apróra vegye, s így épen nem kifogás számba jön, midőn megjegyezzük, hogy az ó- és középkori tengeri fejlődés előadásánál, a keret nem mindig megfelelően széles, s hogy szerző — mi természetes is — aránylag jobb s erősebb jogász, mint historikus, s mondhatjuk nemzetgazda is.

Azt, hogy az ókorban a keletázsiai tengeri kereskedésről kevesebb szó van, nem hibáztatjuk, de határozottan hiánynak kell tartanunk, hogy a középkori olasz tengeri jogról, tehát a legfontosabb faktorról csak nagy futólagos emlékezés történt. S egyik hiányát a különben ügyesen eklektikus szerzőnek épen az olasz források aránylag gyér fölhasználásánál magyarázhatjuk. Nagyon is föltétlenül ragaszkodik a mesterekhez, néhol teljesen recipiálva eszméket, melyeket meg kellett volna rostálni.

Mikor azt a kérdést fejtegeti, hogy volt-e az ó- s a középkorban semlegesség? idézi Cauchy-t két lapon (*Droit marit.*), s annak szellemes, de épen nem adatosságot a középkorra nézve is elfogadja. A középkorban a hűbérrendszer miatt nem képzelhető semlegesség. Nem ott, a hol feudalismus van, de ha szerző a velencei, s olasz tengeri városi, a ragusai viszonyokat tekinti, talál elég esetet, hogy igen is volt semlegesség már a XIV. s a XV. században, nem az újabb nemzetközi értelemben, de tényleg az akkori viszonyoknak megfelelő. Általánosítani, csak markans, sok adatból lehet, de adatok nélkül tételeket — ha még oly tetszetősek is — állapítani meg — rendszerint meddő.

A zsákmányolásnak, kivált az olasz köztársaságoknál s a Levanteban valósággal gazdasági jelentősége volt. Okvetlenül tért kell vala engedni a szerzőnek, hogy Velence, Genua vagyonosodását, melynek épen egyik tényezője a *mare clausum* vala, bőven kifejtse.

A *Consolato del mare*, az 1681 *ordonnance*, az 1744. s 1778. francia rendeletek, a spanyol, angol szabályzatok s a XIX. század eszményei s szerződéseinek minutiosus részletességgel s bizonyos közvetítő irányban tárgyalatnak, s minthogy elég könnyű áttekinthetőséggel vannak összeállítva — szerző hasznos és tanulságos munkát végzett.

E fejezeteket teljes elismerés illeti ugyan, de nem állhatjuk meg, hogy szerzőt ne hibáztassuk; a miért Austriának s Magyarországnak speciális tengerjogi szabályait nem méltatta. Ott van a pozsarwáci 1718-ban kötött szerződés, melynek

VIII. cikkelye azt mondja ki: Hogy ha császári (t. i. német) hűj ottomán partok közelében törést szenved, segélyben részesi-

tendő, s ha a hajó valósággal megfeneklik, a portéka a consuloknak adandó át.

IX. cikkely. Legyen gond arra nézve, hogy a közép tengeri török martalóczok a császári hajókat ne háborgassák. Majd meg a

XI. cikkely : Császári hajókat nem szabad ottomán csapatok szállítására kényszeríteni. Azután a

XVII. cikk : a kalózkok rabságából kiszabadítandó német, magyar, olasz, belga (császári) alattvalók s kereskedők nem tarthatók fogságban.

Ugyancsak az 1739. belgrádi béke XI. cikkelye e hajózási szerződést érvényében megerősíti, sőt a porta afrikai hűbérállamaira : Algirra, Tunisra, Tripolisra is kiterjeszti. Nemkülönben az 1784. török-osztrák egyesség „Senid“ szabályozza a császári hajós a kalózkérdést.

Szerző természetesen a „nemzetközi“ szó alatt csak a francziát, angolt, hollandot értette, pedig erős meggyőződésünk, hogy bármely magyar nyelven írott általános tudományi érdekű munkában, ama hazai viszonyok tárgyalásának is helyet kell foglalniok, melyek az illető tárggyal összefüggésben állanak.

S e tárgy olyan. Már az tulzott kívánság volna, ha szerzőtől a trieszti s fumei tengeri hatósági levéltárak átkutatását követelnők, hol — biztos tudásunk van róla — tárgya magyar s osztrák részét illetőleg, sok és beceses adatot találhat vala. Ez esetben megint a hazai keret válik a mű általános érdekének hátrányára.

Csarada munkájának beceses része : az utolsó fejezet, melyben a tengeri zsákmányjog nemzetközjogi irodalmát tárgyalja és pedig első sorban a régi iskola hiveit : Albericus Gentilist és Hugo Grotiust, majd meg a Grotiust követő régibb elméleteket, azután az újabb írókat, a szerint, a mint a zsákmányjog fentartása mellett, vagy ellene szólnak. E fejezetek kivált a kérdéssel ezután foglalkozókra nézve birnak beceset; mert érdekes s kimerítő kutfőkre utalnak.

A mi most már szerzőnek egyéni nézetét illeti : ő határozottan a tengeri zsákmányjog eltörlése mellett nyilatkozik. Szerinte a kérdés végmegoldása „nem nyilvánulhat másban, mint abban, hogy a hatalmak mondjanak le a tengeri zsákmányjogról is ugyan.

azon föltételek alatt, miként azt a szárazföldi zsákmányjog tekintetében tették; és juttassák akképen a magán-tulajdon szentségét a tengereken is teljes érvényre és elismerésre. Azon katonai czél, mely ma még egyetlen érv gyanánt szokott a tengeri zsákmányjog mellett felhozatni, hogy t. i. az ellenfél a kereskedelmi hajókat hadműveletekre és illetve csapatszállításokra fölhasználhatja, a tengeri zsákmányjog fenntartását legkevésbé sem képes plausibilissé tenni, és legfeljebb csak annyit igazolhat, hogy eféle hajók a háboru tartama alatt zár alá vétessenek, azokuak restitutiója és illetve a mennyiben az lehetséges nem volna, a tulajdonosoknak teljes kártalanítása a békekötésben szabályoztassék.

Ez szerző tanulmányainak végeredménye; óhajtása azonban nagyon távol áll a valósulástól, mivel Anglia a tengeri hatalmak elseje szívósan ragaszkodik még a szelidebb formájú bár, de mégis csak zsákmányjoghoz. Valamint az örök béke eszménye is az ábrándok világába tartozik, a tengeri zsákmányjog teljes megszüntetése sem tartozik még a megvalósítható eszmények közé. A törekvés jogosult, szerző nézetében minden humanus gondolkozó osztozik — *mig háborura nem kerül a sor.*

Midőn Csarada ur munkáját ezennel a közönségnek ajánljuk: nem mulasztjuk el az alkalmat, hogy a szerzőt bizonyos tekintetben tökéletlen irányára figyelmeztessük. Nehány lapon valóságos ügyvédi irodabeli stylussal találkozunk. Több kifejezését, p. o. a „partvetődék“ (hajótörés alkalmával partra vetődött portéka) szót stb. is meg kell róvnunk. Néha a legrövidebb szónál is jobb a hosszú körülírás, csak érthető legyen.

Kivánjuk, hogy szerző idővel ez irodalmi szakban méltó helyet foglaljon; e kezdő munkájával szándéka, szorgalma, máris elismerést érdemel.

Thallóczy Lajos.

Az osztrák vasutak gabona-tarifái. — A bécsi gabona- és liszt-tőzsde elnöke *Weil J.* a bécsi vasuti tarifa-enquête használatára egy kis, igen tanulságos röpiratot adott ki, melyben a bel-földi vasuti tarifák hatását a bécsi gabona-kereskedelemre és az alsó-austriai malomiparra vizsgálja. Fejtegetései két irányban mozognak. Előbb a gabona-kereskedelem kelyzetét Magyarországgal s különösen Budapesttel szemben, azután a Galicziából és Oroszor-

szágból jövő gabona-kereskedelmet ismerteti, a mennyiben azok a fennálló vasuti tarifák által befolyásoltatnak. Az első tekintetben konstatálja, hogy míg Magyarország gabonakereskedelmét és malomiparát tarifapolitikája által nagy mérvben kedvezményezi, Bécs az osztrák vasutak abszolút és relatív magas tarifái által gabonakereskedelmének fejlesztésében akadályoztatik. A Bécsbe szakadó 6 vasut tarifái magasabbak a magyar államvasutak díjszabásainál, és pedig 12·9%-kal az osztrák államvaspályán, 18·8%-kal a deli, 25·8%-kal a Ferencz József, 31%-kal az éjszaknyugoti, 33·2%-kal a Nándor császár éjszaki és 37%-kal az Erzsébet nyugoti vasuton. Ehhez járul még, hogy az osztrák vasutak a bécsi kereskedelmet még kedvezőtlenebb helyzetbe hozzák az által, hogy a tarifák Magyarországból a belföldre lényegesen olcsóbbak, mint Bécsből. Így például a fuvar Budapestről Prágáig relatív 18·5, Brünnig 32·2 és Bodenbachig 24·2%-kal olcsóbb, mint Bécsből. Magyarországból a fuvar Morva- és Csehország nagyobb piacaira kilométer- és kilóként átlag 0·253, Bécsből 0·310 krajczárba kerül, mi Bécs hátrányára átlag 22½%-nyi különbözetet tesz. És ez annyira megy, hogy a fuvar Magyarországból direct az éjszaki tartományokba még akkor is olcsóbb, mint Bécsen át, ha ez utóbbi irány rövidebb. Így például a fuvar Budapestről Pilsenig vagy Egerig 9·2, illetőleg 20·7 krral olcsóbb, mint Budapestről Bécsen át Pilsenig, illetőleg Egerig, daczára annak, hogy az ut Bécsen át rövidebb. Ugyanazonos természetűek tehát a panaszok, mint nálunk. Lássuk az orvoslási módokat. E tényekkel szemben annál könnyebb volna — szerzünk szerint — a mielőbbi segély, mert csupán az osztrák vasutakra kellene megfelelő befolyást gyakorolni. A Galicziából és Oroszországból jövő gabnakereskedelemre nézve kiemeli szerző, hogy gácsországi gabnanemek hozatala a bécsi piacra a tulságos magas díjtételek miatt csaknem lehetlenné tétetik, míg a Svájcba szóló forgalomra nézve igen olcsó díjszabások alkalmaztatnak. Ez Bécsset nem kevésbé károsítja, mint Gácsországot, s mindkét viszonylat rendszeres forgalom helyreállítása által csak nyerhetne. Normális években a mai fuvarviszonyok mellett a monarchia lajtháninenni, főkép gabonát termelő tartományai, Gácsország és Bukovinának termékei nem juthatnak Austria nyugoti részeibe. Hasonló feltűnő visszásságok állanak fenn az aldunai tartományokkal való forgalomban is. A röpírat végül a kívánandókat a követ-

kezőkben foglalja össze : „Követeltetik 1. hogy az osztrák vasutak azon dijszabásai, melyek kiválóan magas, a belföldi forgalomban érvényes díjtételek által tűnnek fel, megfelelően leszállíttassanak, s hogy elvileg egy és ugyanazon viszonylatban a rövidebb vonalrészekre szóló díjtételek ne lehessenek magasabbak, a hosszabb vonalakra érvényeseknél; 2. hogy a Bécsből Cseh- és Morvaországba irányuló forgalomban Bécsre nézve a Magyarországból a nevezett tartományok felé menő forgalommal szemben kedvezőtlen fuvarviszonyok megszüntessenek; 3. hogy a Galiczia és Bukovinából Bécsbe érvényes tarifák lényegesen leszállíttassanak; 4. hogy a belföldi dijszabásokban direct feladás esetén az áthuzandó vonalrész összhossza képezze még akkor is a dijszabási öv alapját, ha több vasut részes a szállításban; ha pedig ez nem volna minden esetben elérhető, legalább ott, hol csakis *egy* igazgatóság vagy üzletvezetés alatt levő vonalak forognak szóban, az összes vonalrész *egy* övnek tekintessék, s hogy direct feladás mellett a közbenső pályák kezelési illetékeket ne számíthassanak; 5. hogy belföldi köztárházak semmi körülmények közt se részesítenek a külföldieknél kedvezőtlenebb elbánásban; 6. hogy az osztályozás egyöntetűsítése, hol még nem áll fenn, végrehajtassék, a melléilletékek tekintetében az osztrák vasutakon egyforma eljárás követtessék, s hogy végül, ha lehetséges, a tarifa-alapokra nézve is egyöntetű rendszer alkalmaztassék.“

UJ KÖNYVEK.

- Caron, Alb.**, Die Reform d. Knappschaftswesens u. die allgemeine Arbeitsversicherung, gr. 8. 86 l. Berlin. Puttkammer et Mühlbrecht
netto 2.80 M.
- Jäger, Dr. Eug.**, die Agrarfrage der Gegenwart. Socialpolitische Studien.
1. Abth. gr. 8. (VIII, 252 l.) Berlin. Puttkammer et Mühlbrecht
netto 2.40 M.
- Kaizl; Privatdoc. Dr. Jos.**, die Lehre v. der Überwälzung der Steuern. gr.
8. (X, 131 l.) Leipzig. Duncker et Humblot netto 3.20 M.
- Fenne, Avocat, J. G.**, Essai d'un nouveau système de contributions publiques supprimant par un droit unique, l'impôt foncier, l'impôt des capitaux et l'impôt du revenu dans le canton de Berne. gr. 8. (68 l.) Delémont 1881. Bern
netto 1.— M.
- Forschungen**, staats- u. socialwissenschaftliche. Kiadja Gust. Schmoller. 3 köt. 4. füzet. gr. 8. Leipzig, Duncker et Humblot netto 8.— M.
Tartalma : A porosz-német vasvámok története 1818-tól a jelenkorig. Dr. Max Sering-tól.
- Götz, W.**, das Donaugebiet, mit Rücksicht auf seine Wasserstrassen nach den Hauptgesichtspunkten der wissenschaftl. Geographie dargestellt. gr. 8. (XVIII, 481 l. 3 fametszettel) Stuttgart. Graninger netto 8.— M.
- Westergarnd, Harald**, die Lehre v. der Mortalität u. Morbilität. Anthropologisch-Statist. Untersuchungen. Jena. Fischer. netto 7.— M.
-

NEMZETGAZDASÁGI SZEMLE.

VI. ÉVFOLYAM.

1882.

J U N I U S.

VI. FÜZET.

ORSZÁGOS KÖZSZÜKSÉGLETI PÉNZTÁR.

MÁSODIK KÖZLEMÉNY.*)

II.

Az adó irodalmi téren.

Az adókérdést 1841-ben Fiáth Ferencz, Fehérmegye alispánja, hozta felszínre. Fehérmegyének 1841 január 18-án tartott közgyűlésében azon indítványt tette : nyilatkoztatnák ki a vármegye rendei, hogy a házi adó egy részének elvállalását igazságosnak találják s hagynák meg ennek folytán az országos tárgyakban véleményadásra megbízott választmánynak, hogy a jövő országgyűlésre adandó utasítás végett, úgy a korszerűség, mint a mód és feltételek iránt véleményt adjon.

Az indítványnak a válaszmányhoz utasítása elfogadtatott, de az indítványban foglalt elv : a házi adó egy részének elfogadása ellen már „több nagy hazafi és liberalis“ rögtön felszólalt, mert az „nem egyéb, mint a vagyontalanok harez a vagyonosak ellen, melyből csak örökös zavar és nyugtalanság származik“, és mert a nemesség úgy is adott adózási fundust a jobbágyok által birt birtokokban.**)

Más megyékben is tétettek ez időben indítványok a házi adó tárgyában ; de minket tulajdonképen a megyék közgyűlései nem érdekelnek ; reánk inkább az tartozik, fővonásokban ecsetelni az adó körül az irodalom terén felmerült eszméket és javaslatokat.

Az adózási javaslatok és vitatkozások politikai színnel bírtak. Magával hozta ezt már a kitüzött elv : az adózásnak a nemesekre kiterjesztése. Jegyezzük meg, hogy a felmerült adózási javaslatok és viták csak a házi adó és az országos pénztár körül forog-

*) Az első közlemény megjelent a „Nemzetgazd. Szemle“ f. évi V. füzetében.

**) Pesti Hirlap. 1841 : 7. és 20. sz.

tak; oly indítvány, mely a nemeseknek a hadi adóban való részvétét hozta volna szóba, oly indítvány, ez időben, a pártok egyike részéről, szabatosabban kifejezve a pártok élén álló vezérek egyike részéről sem történt. Egyesek már ekkor szót emeltek az általános és közös teherviselési elv mellett, például Békésmegye követjének ezt utasításul is adta. A központosítási párt zászlajára már a közös adózás elvét tűzte; de e párt fellépése és elveinek hirdetése inkább az 1844-ik év második felére esik, a midőn is a „Pesti Hirlap“ szerkesztését Szalay László vette volt által. Ez időben az általam ismerttetendő pénzügyi törvények már az országgyűlésen tárgyalás alá voltak véve. Ez okból kellett a központosítási vagy doctrinair párt nézeteit itt figyelmen kívül hagyni. *)

Kossuth Lajos 1847-ben megjelent „Adó“ czimű cikkben**), sajnálatát fejezván ki, hogy izgatásai nem az általános adózásra terjedtek, mert így talán valamiben czélt lehetett volna érni, megvallja, hogy midőn egyedül a házi adó mellett kardoskodott, ezt inkább csak taktikából tette, reménylve, hogy ebben az egyben bizton czélt érhet. A megyei házi adó és ezzel kapcsolatban az országos házi adó tehát csak lépés lett volna előre; a végczél lett volna, hogy a haza minden lakosa, nemes, nemnemes, országos és

*) Pesti Hirlap. 1843. 241. sz. „Ha képtelen állapot, hogy a honi adót csupán a nép viseli, mint ezt senki sem tagadja, valóban nem kevésbé áll e képtelenség a hadi adóra.“ Századunk : 1842 : 61. sz. X. Y., „Közvállalatokról Magyarországon is gondoskodnék a kormány, ha a magyar adó a status-szükségeknak megfelelően; ha a nemesség a status szükségletéhez egyenes adózás által oly arányban járulna, mint a nemnemesek. Az általános közös adózás igazsága van különben hangoztatva egy „A“ aláírással „A házi adó“ czim alatt a „Világ“-ban megjelent és még ismerttetendő cikksorozatban; az elvnek a hadi adóra leendő alkalmazásának lehetetlensége a nemességnek védelmi kötelezettségével van kapcsolatba hozva; egyébként részletesebben e téma vitatva nincs; miután az, a cikk szerint, semmi oldalról sem lett indítványba hozva. — Trefort Ágoston „Pesti Hirlap“ 1844. július 23-án megjelent 373. számában reflectálva a finansziális választmányának országgyűlési tárgyalás elé kerülő munkálatára így nyilatkozik : „Mi akkor“ (ha az adókérdés ujabban fogna a megyéknél szóba kerülni) „a közös teherviselés elvét azon értelemben főgjuk pártolni, hogy mindenki, bárminek is született, s bármicsoda természetű birtoka legyen, minden e honban létező adóban birtokához aránylag részt vegyen.“

**) Bajza „Ellenőr“ Politikai zsebkönyv. 1847.

municipalis czélokra egyaránt adózzon. Midőn a nemességnek a hadi adóban való részvétet nem indítványozta, nem az lebegett szeme előtt, hogy a kormány az adók- és országos jövedelmekről nem számolt; hanem az, hogy tartott tőle, hogy a kormány felelősség nélküli adókezelése kibuvónak fog felhasználtatni és az, hogy a nemesség némi joggal hivatkozhatnék arra, miként ő a honvédelemre van kötelezve, és ezen kötelezettsége, ha ritkán is, de még is súlyos terhet rak vállaira. *)

Midőn az adózás kérdését irodalmi téren vázolom, nincs szándékomban az irodalmat nyomról nyomra követni, mert ekkor csak cikksorozatokot közlenék; hanem inkább igyekezni fogok egy bizonyos eszmecsoportositást eszközölni, habár ez azon hátránnyal is fog járni, hogy több név, és még számosabb cikk és értekezés megemlítés nélkül fog maradni. És ép ez eszmecsoportositás kényszerít arra is, hogy e kor irodalmi harcát, habár csak csekély 3 évre terjed is az, két részre oszszam. Az első terjed az 1843/4. országgyűlés megnyitásáig, helyesebben gróf Széchenyi Istvánnak „Két garasos telekadó“ javaslatával történt felléptéig; a második ezzel veszi kezdetét és tulajdonkép e körül is forog. Az első korban a vita a házi adó és az országos házi adó körül forgott; a másodikban, miután a házi adó kérdése a megyékben megbukott, már csak az utóbbiról lehetett és volt is szó.

Ki kell emelnem azt is, miként nincs eszemágában sem az egyes felmerült eszméket bírálat alá vennem; kimutatnom, hogy a contrat social-féle eszme és arra alapított adózási kötelezettség meg nem áll, hogy például az adóalapul javasolt díjrendszer a gyakorlatban nem érvényesíthető; vagy fejtegetnem, hogy a személyadó igazolható-e vagy sem, vagy mi alapon és mi viszonyban igazolható, az állam háztartásában helyesebb-e az adó vagy a kölcsön; a belföldi vagy a külföldi kölcsönnek adandó-e hely, a 10 vagy 100 milliónyi kölcsön elég lett volna-e stb. Egy szóval, mellőzni fogok minden megjegyzést és adni fogom az eszméket úgy, a mint azokat találtam. Tennem kell ezt már azért is; mivel a felmerült finanziaális eszmék és javaslatok csak bevezetésül szolgálnak

*) Megjegyzendő egyébként, hogy Kossuth Lajos már a „Pesti Hirlap“ 1844. évi 358. számában odanyilatkozik, miként nemsokára itt lesz az idő, midőn az általános és közös adózásnak kell bekövetkeznie.

tulajdonképi tárgyunkhoz : az 1843/4. országgyűlésen vitatás alá vett adójavaslatokhoz.

Az adókérdést irodalmi téren ez időben, vagyis 1841-ben, gróf Sztáray Albert penditette meg egy a „Századunk“ szerkesztőjéhez intézett nyílt levélben. *)

„A magyar nemesség helyzete“ — így szól a nyílt levél — „rendszeretlen (abnormis), a kor szelleméhez nem mért.

„Nem azért, mivel többet bir mint más, és azt megtartani „akarja; mert hiszen a vagyon mindenütt egyenlőtlen, a nem- „nemeseknél is, de azért nem kevésbé szent.

„Nem azért, mivel a nemesség csak nem egyedül vesz részt „a törvényhozásban, miután az 5-ik rend, mely eddigelé a nem- „zeti képviselőből ki van zárva, arra még egészen éretlen, s a „törvényhozás, főleg az utóbbi időkben, a vagyonnak kármentes- „sítés nélküli átruházásával a parasztra, a megváltási jog meg- „engedésével s az egész úrbéri törvényvel bebizonyítá, hogy „*nélküle* is gondoskodik *érette*.

„Nem mivel a nemesség adót s robotot vesz; mert ez jól „szerzett jog, mely csaknem mindenütt fennáll vagy állott, csak „forradalmak által ragadtatott el erőszakosan, vagy egyértékű „megváltások által ruháztatott át, mint Würtemberg-, Baden- és „Poroszországban.

„De minden terhek alóli felmentése a beligazgatásban, a „melyen még is most a műveltség, ipar s általában anyagiakbani „haladás felé hajló iránynál fogva, annyi igények követeltetnek, „rendszeretlen, nem a korszellemhez illő, sőt mi ennél még több, „az örök igazsággal ellenkező.“

A status-terhekben azonban a nemesnek nem kell részt venni; sőt ebbeli joga törvényben ismételve biztosítandó s pedig azért, mert erre elegendő alapot adott még 1715-ben.

Adózási javaslatai ezen főrangú úrnak a következők :

1. Az adózó fizesse az egész hadi adót.

2. Az eddigi élelmezési rendszer szűnjék meg. E helyett az országgyűlésen adópótlás ajánltassék, mely a valódi és szabályozott ár közti különbségnek megfeleljen.

*) „Századunk.“ 1841. aug. 16. 66. sz.

3. A katonaság kapjon kaszárnyákat. E célra szintén az adózók adóval terheltessenek.

4. Jobb és egyenlőbb kivetési rendszer létesíttessék.

Viszont azonban az adózóktól az adót kir. kinevezéstől függő „kir. pénzbeszedők“ hajtásák be. Ezeket, valamint a tartományi biztosokat, az adózók ügyvédjeit a megyékben s általában azon egyéneket, kik a katonai élelmezéssel, szállásolással, átkeléssel foglalkoznak, a kormány fizesse.

A nemesség fizesse a törvénykezési és politikai megyei hivatalnokokat, s a polgári, valamint a fenytő törvénykezés és politikai beligazgatás költségeit. Ezen kiadásokhoz azonban ne járuljanak az urbéri telket bíró nemesek; azok kizárólag a hadi adót fizessék.

A polgári törvénykezés költségeit díjak fedezzék; a fenytő eljárás és rabtartási költségeket, a mennyiben a büntettek vagyonából meg nem téríttetnének, a nemesség fizesse, „mivel ő épen az, melynek a vagyon és közbiztonság leginkább érdekében fekszik, s mivel e részben a nemnemes már századok óta előre róttá le tartozását.“

Az adókivetés körül elkövethető visszaélések meggátlására a nagyobb adózóknak nagyobb befolyást is kell biztosítani.

Az utépitést, a mennyiben pénzzel eszközölhető, a nemes teljesítse. A paraszt az utépitéshez szükséges kézi-munkát igazságos fizetés mellett, de kényszerítve szolgáltatassa; a fuvarozást pedig ingyen teljesítse.

Vízi utak, a tenger mellékkeli szorosabb összeköttetés és hasonló nagyszerűbb vállalatok létesítése közkieltségen történjék; mi célra a sóár volna mérsékelten felemelendő és az elért jövedelem tökesítendő.

„Ámbár egy részről — így nyilatkozik Nagyságos Nyitra Zerdahely Lőrincz uram, *) — a magyar jobbagynak joga van telkéhez, törvényesen meghatározott igen csekély bér mellett, joga van telke haszonvételeit eladni, joga állományát a földes úrtól kö-

*) „Századunk“ 1842. 7. sz. A házi adó megbukása után ismételve javasolja a dikalis rendszer megszüntetését és annak egyedüli fej- és telekadóval pótlását : Századunk 1843. 44. sz.

vetelni, polgári birtokot szerezni, joga boltot nyitni, borral kereskedni, biráját választani, ingyen pörlekedni, ugarját és kaszálóját dézsma nélkül használni, magát szerződés mellett megváltani; van actoratusa, van apellatája, szabad ősisége, magvaszakadásban ősiségi joga stb., van még azon néhány kiváltságos jogok birtokában is önerejüleg, csupa tanulás útján magát felvinni; de más részről mind ezen jogok mellett még is sok teher nyomja azon népet, mely köteles mindenféle adónak terheit saját vállán viselni.“ — Az adózó népen tehát segíteni kell; de miként? — Segítsenek a terhet viselni „minden urodalmak és uraságok nememes tisztjei, belső, külső cselédei“, a nemesek adózásáról is majd szó lehet úgy 20—30 év múlva, mert „tempora mutantur et nos mutamur in illis.“ És segíteni kell az által, hogy a mostani dikalis adó helyett hozassék be fej- és telekadó.

Azok, kik oly nagyon ajánlják a nemeseknek a házi adóban részvétét; azoknak szándéka jó lehet ugyan, — így oktat bennünket Tekintetes nemes és nemzeti Kolosváry Miklós uram, *) több nemes vármegye táblabirája, ki szüntelenül Anglia és az amerikai szabad státusokra hivatkozik, — de figyelmüket a nemesség törvényes terheire nem fordították. Mig a nemesség katonáskodási terheitől fel nem oldatik, addig őt arra kényszeríteni, hogy a portalis insurrectió terheit viselje, a legnagyobb igazságtalanság volna. Általadta a nemesség jobbágyi telkeit azon néposztálynak, mely a portalis insurrectió terheinek viselésére köteles, mely birtok elégséges e teher fedezésére, ha igazságos és aránylagos lesz annak felosztása. A tisztviselőknek fizetést nem a nemzeti nagy tanács rendelt, hanem Mária Teréziának határtalan kegyelme és pedig azért, mivel azok az állandó katonasággal, az adó beszédésével fáradoznak. Azok fizetésében tehát részt venni nem volna egyéb, mint a portalis adózásba elegendni. — Szabad ország, már mint Anglia és az amerikai szabad státusok, — zsoldos municipális tiszteteket, birákat nem tart. Őseink nem is adtak zsoldot tisztviselőiknek és jobb idők is jártak akkor. „Mióta“ — így végzi az én nemes tudós táblabíró uram feljajdulását — „a megyei tisztségek és birói

*) Honi adó. Századunk 1842. 78. Ezen tisztelt urtól 1842. 79. sz. még egy cikk van „Adó“ czim alatt, a melyben adózást, kapcsolatban az állandó hadsereggel, fejtegeti.

székek kenyérhivatalokká kezdettek válni; lankadni kezd bennünk a közjónak, a nemzeti szabadságnak valódi szeretete, növekedik köztünk a pártoskodás, erővel, alávaló megvesztegetésekkel használtatnak a nemesi voksok a tisztí választásokban.*

Nekünk magyar nemeseknek, sok okból a házi adót felvállalni nem lehet, — szól és ujong egy sujtásos magyar ember, *) — mert 1-ször mily sokat tettek már a lejárt országgyűlések a jobbagyóért és van-e annak valami látatja? 2-szor „mert a házi adó felvállalásánál megállapodás nem történik és jön majd utánna a fekete leves.“ A házi adó felvállalása a népen mit sem segít, „mert a rest paraszt akkor is csak szegény fog maradni; az igyekező, valamint most, vagyonos lesz.“ „Ne azzal segítsünk a népen, hogy nyakunkra terhet vállaljunk fel, hanem neveljük a népet, s nem fogja idejét a rettentő pályinka-ivással, Isten-káromlással, a koczigban heveréssel vesztegetni. Az ő restsége miatt pedig nemes ember fizessen. Mily következtetés?! — Szabad akaratunkból, mint szabad nemesek, tegyünk mindent az emberiségért, a közjólétért, műveltségért, csatornákért, vas- és jó országutakért, Mátyás szobraért, szóval minden szépért és nagyért; de hogy a magyar nemes adófizetővé váljék, azt ne tegyük csak azért, hogy Kossuth és compagnie uraimék így akarják. A Pesti Hirlap, hála, nem szentirás.“ „Ha a magyar nemes embernek“ — így végzi névtelen írónk, sujtásos magyar emberünk iránygyakorlatát — „csak úgy kell fizetni, mint parasztnak, ha a nemnemesnek is csak az a választási s egyéb jogai lesznek, mint a nemesnek; ha a nemesi birtokot Magyarországhban zsidók is fogják birhatni, úgy nemessége egyébből nem álland, minthogy pecsétnyomóján 9 vagy 7 vagy 5 gomb látható.“

A házi adó terve kivihetetlen, — bölcsekedik egy másik, magát b. y. i. betük alá rejtő honfiu, kinek szintén van egy receptje az adózó nép felsegítésére**), — mert az adó aránylagos felosztása, csak meghatározott igazságos kulcson alapulhat. Hazánkban, a hánsági megyéket kivéve, felmérések alig vannak; a legelők és erdők a jobbagyokkal közösen használtatnak. Míg tehát az ország

*) Századunk 1843. 15. sz. Ezen debachalást már a szerkesztő „Orosz József“ megsokalta és kijelenti, miként ő a nemesség adó elvállalása mellett volt.

**) Századunk 1843. 22. sz.

felmérése és a tagosztály meg nem történt, bármily részrehajlatlan és lelkiismeretes eljárás mellett sem lehet a birtok-arányt meghatározni, és ennek folytán a törvényhozás nem volna képes a nemességnek az adóban részesülési arányát meghatározni. Ha az adókiivetés a rendkívüli, subsidionalis ajánlatok kivetésénél követett önkényszülte kulcs szerint történnék, csak végtelen panaszok, keserves ellentmondások, sőt nyílt ellenszegülések idéztnének elő. Névtelenünk országos pénztárhoz sem járulhat; mert a fumei vasut, folyamszabályozás és egyéb közmunkák 100 milliót igényelnének, és annak kivetésére nincs biztos, igazságos kulcs. De a paraszton segíteni kell. „Elvül vegyük fel“, — ez a recipe — „hogyminden ember, nemes és nemnemes, fizessen uti vámot; az utak pedig árverés mellett magánvállalkozók által készíttessenek.“ Már hogy ez által a nemes megint egy nagy jogról lemond; az alattomban értetődik.

Indítványba hozatott az is, hogy a nemesség a házi adó felét*); és az is, hogy csak egyes rovatait fizesse.

De míg a mostani igazságtalan adókivetési rendszer, míg a mostani hűtlen vagyonkezelés tart; addig nem lehet kivánni a nemesség hozzájárulását. „Csak e kettőt vigyük ki: hogy a pénztárak ne lopattathassanak meg soha, s hogy az adózó népre igazságosan vettessék ki az adó“ — kiált fel honboldogító névtelenünk,**) ki azonban szükségesnek és igazságosnak tartja a közös adózást. A nemesség nagy része nem bír tudatával annak, hogy adómentessége a honvédelemmel kapcsolatos és az terheket róv reá; de tudja azt, hogy neki az adómentesség örök időkre van biztosítva és ez az ő elévithetlen joga; nem fog tehát a nemesség az adó mellett szavazni. Ha komolyan kívántatik a nemesség megadóztatása, azt ne néhány ur végezze, ne történjék intézkedés „sine me de me“, hanem e kérdésben szavazzon az egész nemesség; mellékutakon ugy sem lehet czélt érni, mert senki sem lesz, a ki az adót behajtsa és önkénytelen az adó körül legnagyobb szájhős ifju urak sem fognak

*) Szöllősy Balázs. Jelenkor 1842. 65. sz.

**) K—u. J. Futólagos gondolatok a házi adó elvállalása iránt Századunk 1842. 102. és 1843. 2. és köv. Míg névtelenünk megszavazási indítványában bizonyos finom guny rejlik, a nemesség általános megszavazását, „midőn a nemesség sarkalatos jogáról van szó“ komolyan kívánja Varga S. „Társalkodó“ 1842. 143. l.

fizetni. A behajtás, a szigorú behajtás is szabályozandó lesz, ha az adó mellett a nemességnek legalább $\frac{2}{3}$ -ada nyilatkozik. De ha a nemesség el is vállalná a házi adó felét, el volna-e érve a cél, az anyagi és szellemi helyzet javítása? Nem, csak annyi volna elérve, hogy a nemesség is fizet. Ez által a nép terhén csak némileg volna könnyítve; a nemesség ugyanannyival megterhelve, „megosztják a falat kenyeret és mindenki éhes marad.“ A nemesség ne járuljon a házi adóhoz, hanem fizessen országos célra. A nemesség pedig fizethet kétszer annyit, mint a nép, és az ő adójából alapíttassanak népiszkolák, utak, vasutak, folyamszabályozások.

Gróf Széchenyi Lajos általános adózást sürget, hogy azzal az Austria és Magyarország közt létező közbenső vámvonallal adta jövedelmét megváltani lehessen. Ez az alkotmánynyal is össze volna egyeztethető és a nemességre újabb terhet nem gördítene, mert a vámot akkor mikor vesz és a mikor elad, úgy is megfizeti. Az állam szabadulna a sok kezelési költségtől, a polgárság még nyerne, mert a kezelési költségeket is meg kell fizetnie, és mert az árukat szabadon vehetné és eladhatná. *)

Azt hiszem, hogy már untig eleget foglalkoztunk azokkal, kik akartak adózni a házi adóra, de csak mint osztály, óvakodva és tartózkodva az adózó néptől; azokkal is, kik általában, vagy legalább még most nem akartak adózni, és azokkal is, kik nem a házi pénztár, hanem csak közczélokra kívántak rendszeres adózást, vagy csak szabad nemeshez illő ajánlatot. Irodalmunk dicsőségére legyen feljegyezve, hogy az ilyféle javaslatokat összböngészni kellett; a történelemből úgy is jól tudjuk, hogy az adókérdést az éretlen tömegek, a bunkós botok buktatták meg.

Szabadjon most áttérnem az elmélet embereire, és azoknak eszméit és nézeteit ecsetelni. Nem fogom ez alkalommal se minden egyes cikket, értekezést felsorolni; számosat mellőzni fogok, mert csakis az adó körül felmerült új eszméket vagy elméletet fogom előadni.

„A polgári társulat“ — ezt tanítja Szokolay **) — „az emberiség anyagi és szellemi céljainak biztosabb létesítése végett sza-

*) Világ. 1843. 7. és 8. sz.

**) Pesti Hirlap 1841: 97. A contrat social-féle eszme kifejezést nyert Thurzó Miklós cikkében is. Társalkodó 1842. 113. l.

had egyezkedés által alakult, melyben hallgatólag magukat arra kötelezik, hogy a közczél előmozdítására minden eszközoeket meg fognak szerezni.“ Ezen társadalmi szerződés, a társadalom anyagi és szellemi jóléte alapja az adózásnak, és ennél fogva adózni tartoznak : a) a földbirtokosok, mivel a társadalom jótéteményeiben részesülnek ; b) a tőkepénzesek, mivel az állam közzintézteit követeléseik által leginkább veszik igénybe, és az államnak sok költséget okoznak ; c) az anyagi és szellemi munkások. Az állam jótetteiben való részesülés lévén az adózási alap, e szerint a polgárok „a mint több vagy kevesebb jóban részesülnek, úgy több vagy kevesebb adót is fizessenek.“ Az adó növesztésére ne szolgáljon alapul a vagy on pusztá öregbülése, mert így a financia tekintetéből is csalódnánk, igazolni sem lehetne tettünket. Az adót csak a szükség igazolhatja ; míg más forrás van, adót kivetni nem szabad, és csak annyi adó vettessék ki, a mennyit a költségek igényelnek. Azon elvet, hogy az adó a jövedelem mértéke szerint vettessék ki, helyeselni nem lehet ; ez elv mellett a gazdag dynasta palotáitól, kertjeitől, melyek jövedelmet nem hoznak, meg nem adóztatnék, míg a pór zsupos viskójától is fizetne adót. Helyeselni ez elvet azért sem lehet, mert a dynasta minden esetre több állami jóban részesül a pórnál, mennyiben jobban veszi igénybe az államintézményeket, a törvényhozó és ítélő testületeket, tömlőczöket, rendőrséget. Helyeselni ez elvet már azért sem lehet, mert nincs azoknak igazuk, kik a tőke kiméletét tanítják ; ez elv „maga igen aljas köpönyeg, azért óvni meg valamit magunknak, hogy később annál többet fizessünk.“ Nem a jövedelem, hanem a vagy onból fiztessék az adó. A közadakozásból élők adója könnyittessék, mert oly részt nem vesznek a közjóban, mint a gazdagok, kik terjedelmes jószágokkal, és minden kéjelmekkel birnak. Hibás elv az adót a költségek levonása után fennmaradó tiszta jövedelemből kivánni, mert így a gazdagok vagy semmit, vagy nagyon keveset adóznának. Ha az állam csak a természetileg a közczéllal kapcsolt kiadásokra szoritkozik, ha az adózási kötelezettség kivétel nélkül mindenkire kiterjed, az adóelosztás a közjóban részesülés elve szerint fogantatottatik, az egyenes adó elég leendő, és nem kell folyamodni a gyűlöletes indirect adóhoz.

Szerzőnkkel az indirect adók káros eredményében egyetért

Szochonyi ur is, *) ki részletesen is tárgyalja az indirect adók mellett és ellene szóló érveket és ellenérveket, melyeknek részletes felsorolásával azonban kár volna az olvasót fárasztani, minthogy azok ugyis meg vannak minden tankönyvben; hanem már az adózási alapelvben egymástól eltérnek. Az adó ne érintse a személyt, sem vagyonát, hanem a személynek a státus akár szellemi, akár anyagi jótéteményeiben részesülését tekintse. Szerzőnk tehát a díjrendszert hirdeti. Az indirect adók már hirdetett elvénél fogva sem bírhatják szerző helyeslését, de ellenzi azokat különösen még azért is, mert ha a legszükségesebb élelmi czikkeket érintenék, súlyosan nehezednének a szegényekre, ha ellenben csak a vagyonosabbak által használt élvezeti czikkekre terjednek, hiányzik bennök az általánosság, és elkülönzést létesítenek.

Gróf Desczffy Emil adózási javaslatait és adó körüli eszméit az 1842-ik évben megjelent „Alföldi levelek“-ben tette közzé.

Erős kormányt, erős végrehajtó hatalmat sürget. A törvény nem maradhat holt betű, azt végrehajtani, és pedig erélyesen végrehajtani kell, csakis így emelkedhetik az ország jólétre. „Ne zavarjuk össze a vitatás, törvényhozás és közigazgatás feladatait. A vitatás és sajtó kimutatják a szükséges javításokat, azaz megszántják a földet és bevetik. A törvényhozás az életbe viszi által a javításokat, azaz megtermi a növényt és megéri a magot. A közigazgatás foganatosítja a feltett szándékot, azaz learatja a termést és haza takarítja.“ **)

A nemesség részvéte a házi adó terheiben feltétlenül szükséges és igazságos. De ezen terhekben megkülönböztetendők azok, melyek rendszeresíthetők, vagyis a melyeknek költségeit tudni és megállapítani lehet, és azok, melyeket rendszeresíteni és így előre megállapítani nem lehet. „A rendszeresíthető budget, mint quantitas cognita a nemesség és egyéb osztályoktól egyenes adózás mellett szedetnék be olyformán, hogy a nemesség és honoratiorok jövedelem s keresetmód — arány és *törvényes* kules szerint fizetnének — a nem rendszeresíthető, az ország által önvállaira vétessék. (Nem volna igazságtalanabb rendszer, mint csupán a fekvő birtokot tűzni ki adózási tárggyul.)“

*) Századunk 1843: 21. 23. 24. Adó.

**) Bevezetés 16. lap. Az adózási javaslatok a II-ik függelékben foglaltnak.

A rendszeresíthető budgetet *) az országgyűlés állapítja meg, és attól a törvényhozás beleegyezése nélkül eltérni nem lehet.

Mi különösen eddigelé a megyék hatáskörébe tartozó, de javaslatára szerint az ország kezelésébe átmenő utakat és hidakat illeti, ezekre nézve a nemes gróf igen részletes javaslatokat tesz. Csak néhány alapelvet fogok kiemelni. „A mai rendszer” — ugymond — „kevés jó ut és hid, sok rossz ut és hid, és legtöbbször épen semmi ut és hid, melynek elseje és másodika legtöbbször a paraszt pénzéből és munkájából kerül ki, és melynek mindhármán ő fizet, a nemesség pedig se nem fizet, se nem csinál körülé semmit is, és még is használja.” E rendszer továbbra fenn nem tartható. Helyébe új rendszer lesz megállapítandó. „Vezéreszmék volnának benne, minden honpolgár részvéte ezen teherben, a felügyelés központosítása; felelőssége a törvényt végrehajtóknak; ezzel arányban álló hatalom és hatáskör; mérsékelt utvám mindenütt, hol már jól készült és fentartott ut létezik; de nem rendes jövedelmi forrásként, hanem csak mind segéd-pénzalap.” Az utak elkészítésére az erők központosítandók olyformán, hogy valamig az országos kereskedési fővonalok el nem készülnek, mindaddig újakat építeni ne lehessen. Az utvámok az országos pénztárba folyjanak. A felügyelés központosítása végett országos közmunkahatóság állíttassék fel. E hatóság álljon a király által kinevezett 8 tanácsosból, és az országgyűlés által választott ugyanannyi országos mérnökből. A király a 8 tanácsost, a neki az országgyűlés által ajánlt 24 tagból választaná; az országgyűlési választásoknak meg alapul szolgálna a megyék által tett ajánlatok. Meghatározandó az utakon teljesítendő munka mennyisége, de megengedendő annak természetben teljesíthetése vagy megváltása. Ne legyen tehát se kényszer-munka, se kényszer-megváltás.

De az utakon és hidakon kívül szükségesek vasutak és folyam-szabályozások.

A vasutak kamatbiztosítás mellett lesznek építendő, az

*) A rendszeresíthető budget közé számítja Desewffy az összes megyei kiadásokat, a deperditakra, középületekre, az utak- és hidakra teendő kiadások kivételével. A középületek azért vannak kivéve, mert az azokra fordított kiadások legnagyobb része a katonai elszállásolással van összefüggésben. Mely kiadásaok esnek tehát a rendszeresíthetők alá, e tekintetben utalok az első cikkre.

esetre, ha nemzeti fontosságú vonalak építése forog fenn. „Nemzeti fontosságú vonaloknak pedig még most csupán azok tarthatók, melyek a honi kereskedés központját Budapestet, az adriai tengerrel és a honi kereskedés azon főbb pontjaival kötnék össze, melyek jelenleg sem folyó víz, sem kőút által összekötve nincsenek, és a mely vonalokon az anyagok távolsága miatt kőutak is igen sokba telnének.“

De akár jövedelmi minimumról, akár folyószabályozásról legyen szó, elkerülhetlenül szükséges, hogy az ország jövedelméről gondoskodják. „Mert hogy a szükséges pénz szabad ajánlásból állítsák, józanul senki sem fogja javasolhatni.“ *)

Jövedelemül indirect forrásokat ajánl. Az indokok ezek. A szükséges költségeket a honpolgároknak minél kevésbé alkalmatlan, az ipart minél kevésbé nyomasztó uton kell előállítani. Az egyenes adózás igazságos kivetése és rendes behajtása számtalan nehézséggel jár; elkerülhetlen aránytalanságok követtetnek el, a melyeket, a mint számos európai országok példája tanusítja, tömérdek pénzbe és időbe kerülő kataszterek, mérések és becslések által sem lehet tökéletesen elkerülni. Hazánkban az egyenes adózásra nézve fennforog azon nehézség is, hogy sem mérés, sem becslés nincs; némi igazságos alap nyerésére tehát legelőbb ilyenell kellene birni, és ez tömérdek költségbe kerülne. Ellenben az indirect adó kivetése és

*) Desewffy e kemény ítéletét az általunk már az első cikkben kiemelt azon tényben nyeri igazolását, miként az önkéntes ajánlatok a megyék közt, a nádori porták szerint lettek felosztva, és e felosztás nagy aránytalanságot okozott; továbbá a szövegben az egyenes adók tekintetében elmondottakban. Nem szabad azt sem szem előtt tévesztetni, hogy Desewffy Emil a közös adózás barátja. Önkéntes ajánlatok alatt pedig csak a nemesség által vállalt pénzterhek értetnek. Ezek pedig roppant hanyagsággal lettek behajtvá. Érdekes lesz e tekintetben egy ugyancsak az „Alföldi levelek“-ben foglalt nyilatkozatot (17. l.) kiemelni: „Kölcsönt fogunk felvenni, hogy némely nagy nemzeti munkálatokat véghez vihessünk? Mit fogunk felelni, ha a tőkepenzes azt kérdi: Uraim, mondják meg, nemzeti ajánlatok és egyéb országos terhek rendesen be szoktak-e szedetni, és így tőkém kamatait a kitűzött időre biztosan várhatom-e? Mit fogunk felelni? Kénytelenek leszünk elismerni, hogy az egyik megye az 1830-iki koronázási ajánlatot még nem szedte be, egy másikban az 1832-iki országgyűlés költségei még kün vannak, a harmadik az 1839-ikinek költségeit az országgyűlés berokesztése után másfél évvel veti ki stb.“ A hanyag kezelés egyébként általános panasz.

behajtása könnyű, és egyszersmind meg van „azon jó oldaluk, hogy az ipar, kereskedés, népesedés és fogyasztás gyarapultával szaporodnak.“ Ezekben tehát oly forrást is bírnak, hogy az ország növekedő szükségletével együtt is növekednek.

Az indirect adókra vonatkozó javaslatai ezek.

A sóárt az országos szükségletek javára az 1792 : 14. t. cz. 11 krral emelte; emeltessék ez még további 29 krral, és az országnak 800.000 frtnyi jövedelme leend.

Lajstromozási adót kell fizetni a nemesi örökösödési osztály- és birtokátruházásnál; mérsékelt bélyegadót mindenféle nyugtatványok, kötelezvények, váltók, perbeli irományok- és folyamodásoknál.

A harminczad meghagyásával, mérsékelt fogyasztási adó volna kivetendő a bejövő kényelmi czikkekre, fűszerekre, selyemszövetekre, továbbá közszükségleti czikkekre, mint gyapju- és gyapotszövetekre; végre ki volna vetendő mérsékelt vám a kivitt gyapjura. A vám volna selyem és fűszernél az érték 2%-a; gyapjuszöveteknél 1 $\frac{1}{2}$ %; gyapotszöveteknél 1%; gyapjunál 1%. Ezek jövedelme volna a be- és kiviteli lajstromokra való tekintettel 1,252.000 forint. *)

Az ajánlott, mintegy 2 milliót tevő jövedelmekből fedezendő volna a megyék házi pénztárainak nem rendszeresíthető költségei; továbbá felhasználandók volnának azok egy 8—10 milliónyi országos kölcsön kamatoztatására és gyors törlesztésére. A kölcsön felhasználandó nagyobb vizszabályozási munkálatok, áradás gátló társulatok segélyezésére, Ludovicea-ut megvásárlására, egy nemzeti fontosságú vasutrendszer létesítésére vagy segélyezésére. A házi pénztáraknak adandó segély, és a kölcsönre fordítandó összegben túl még maradna 4—500.000 frt, melyből 200.000 frt fordítható volna népnevelésre valláskülönbség nélkül.

Ha az adókérdést a történelem adta utasítás szerint, tehát az események rendje szerint tárgyalnók, minden esetre Kossuth Lajosnak kellett volna adnunk az elsőbbséget; az ő nézeteit és javaslatait Desewffy javaslatai előtt kellett volna vázolniuk. Az adózás körül

*) A jövedelemkiszámítás dr. Becher művéből vett adatok alapján történik. A nemes gróf a „Világ“ 1843 : 98. sz. azonban kijelenti, hogy Becher adatai hibásak, és a vámok legfeljebb egy harmad, mintegy 400.000 frt jövedelmet adnának.

az izgatást Kossuth Lajos, gróf Sztáray nyílt levelének közzététele után kezdte meg. E nyílt levél adta Kossuth Lajosnak a várva várt alkalmat az adóra czélba vett izgatások megkezdésére. *)

„A magyar státus-élet“ — így végzi Kossuth Lajos adócikkeinek elsejét — „nem három nap rögtönzött műve, nemzetünk történetével fejlett az együtt, egyszerre. Ily nemzetnél a békés reform útján nem lehet felejteni, nem lehet megvető szemhunyorítással mellőzni a historiát. Nektek, a XIX. század gyermekeinek jutott osztályrészül e nemzetnek multját és jövődjét közvetíteni, nektek nem az élvezet, nektek a fáradalom dicsősége jutott, a fáradalomé, melynek hivatása a világnak példát mutatni, minőt az évkönyvek még nem mutatnak, hogy egy nemzetnek aristokrátiája nem három napok tűzmelege előtt meghajolva, hanem az igazságszeretet ösztöneitől buzdíttatva, igazságos lenni tudott, akart, mert“.**)

Átvizsgálva a jobbágyság keletkeztét és fejlődését a honalapítástól korunkig, az eredmény az, hogy az ország nemesei eredetileg nem áldozatképen, hanem önhasznukért adtanak a parasztnak földet. „A boldogtalan emlékezetű II. Ulászló korában (1514 : 14) megvallják őseink, hogy a *nemesség parasztok nélkül nem sokat ér.*“ A földesúr soha sem volt a jobbágnak átengedett föld korlátlan ura, hanem csak bizonyos, törvényileg meghatározott szolgáltatásokat vehetett a jobbágytól.

Áttérve hazánknak adózási viszonyainak, vagy a mi régibb időben ezzel egyenlő, a honvédelem történetére, és ebben négy korszakot különböztetve meg, melynek utolsója az állandó katonaság felállításával kezdődik, constatálja, hogy az állam irányában köteles terhet 1715-ig nem a jobbágyság, hanem a nemesség róttá le, őt terhelvén a honvédelem kötelessége. Következőkben reflectál azon védvre, hogy a nemesség az adó biztosítására fundust, alapot adott a jobbágyi földekben. „Az 1715 : 8 a földesúr és jobbágyi közti viszonyon legkisebb változást sem hozott, s a földesúr azon jövedelméből, melyeket jobbágyaitól soha kény, hanem mindig törvény-

*) Bajza. Ellenőr. Politikai zsebkönyv 1847. „Adó“ Kossuth Lajostól. Ebben azon vallomás van foglalva, hogy az adót megbeszélte ugyan hirlapjában, de az izgatás megkezdésével várt addig, míg azt egy nagyobb földbirtokos szóba hozza.

**) Pesti Hirlap 1841 : 75. sz.

határozta mérték szerint vőn, 1715-ben még csak egy csirkét sem vesztett, és ha ezekre megemlékezik, a historiának s törvényeinknek el nem sophismázható nyílt szózata ellenében lehetetlen lesz tagadnia, hogy csalódáson épül ama jó hitű vélemény, mely a közterhek tökéjét 1715-ben a földbirtok egy része feláldozásával örök időkre lerovottnak hiszi.* *)

A házi adó egészen újabb keletű, 1715—1720 előtt az nem ismertetett. A tisztviselők fizetése képezi a legnagyobb rovatot; erre a régibb időben nem igen volt szükség, mert a nemesség a hivatalokat fizetés nélkül vagy igen csekély díjazás mellett teljesítette. Annyi bizonyos, hogy a létező csekély házi adót régebben a nemesség viselte; igazolja ezt Mátyás király alatt hozott 1486 : 64. t.-cz., mely még Lipót alatt is az 1659 : 68. t.-czikkkel lett megerősítve. Tény az is, hogy az 1723 : 6. t.-czikk megállapította, hogy az ármálisták a házi adó terheiben aránylagos részt vegyenek, és e kötelesség alól csak az 1805 : 1. t.-czikkkel lettek felmentve. Pestmegye számadásai is azt igazolják, hogy a múlt században a jobbágyok a házi adó terheihöz nem járultak, hanem ezt azok tartozták fizetni, kik contributiót nem fizettek.**)

Az 1723 : 90. t.-czikkben ki van mondva azon elv, hogy az, a ki közállomány jótéteményeiben részesül, részesnek kell lennie annak terheiben is. Az örök igazság, a jog, a törvényesség, alkotmányunk józan szelleme, a méltányosság, az önérdek követelik, hogy a nemesség aránylagosan részt vegyen a házi adó terheiben. A házi adót a nemesség maga alapítja meg, maga veti ki és szedi be; az ily adóban részt venni nem lealázása a nemességnek, az abbani nem részesedés szégyen. „Jól rendezett státusban az adótóli mentesség polgári lealacsonyítás. Ki az, ki Angliában, Frankhonban, a szabad Amerikában adót nem fizet? A rabszolga, a béres cseléd és a koldus : a szegény, a kinek semmije sincs. Ki az, ki nálunk adót nem fizet? Megnevezés nélkül is mindenki tudja. Arczpiritó egy párvonal! És melyik részen van a jog, felemelt fővel nézni fel oda, a hol Astraea mérlegében a népek sorsa felméretik?! Amott a státus

*) Pesti Hirlap 1841 : 75. 76. 1844 : 358. Igen éles birálat alá vannak véve Kossuth historiai fejtegetései „Századunk“ 1841 : 92. 103. sz.-ban „Politikai nézetek“ czim alatt.

***) Pesti Hirlap 1841 : 77.

a szolgától és koldustól adót nem kíván, mert nem adott neki semmit, a miért azt kívánhatná: nekünk az édes hon anyatejének tejszínét adá, s mi éppen azért nem adózunk!- *)

Az adó nem öncél. A nemesség részvéte a házi adóban nem azért kívántatik, hogy a nemesség is adózzék, hogy a nemesség csupán a népen segítsen. Az állandó, a közösen viselendő teher a népet, a nemzetet egybeforrasztja és az egybeolvadt nemzet a tornyosuló veszélyekkel megküzdeni képes. — Elfogadhatlan tehát a Sztáray-féle adózási javaslat, mely a népet nem hozza közelebb a nemességhez; sőt az egyenjogúak közt is válaszfalat akar emelni. Helytelen azon javaslat is, hogy a nemesség a házi adónak egy részét vállalja el és még helytelenebb, hogy a nemesség bizonyos rovatokat fizessen. Ez utóbbi javaslatok helytelenek és igazságtalanok, mert a nép és nemesség közti arányt, a nemesség pusztá kény, kedv, sőt szeszély szerint határozná meg, és így nem közelítene azon axiómához, a ki mint részesül a közállomány jóvoltában. a szerint részesüljön annak terheiben is; továbbá nincs azoknak semmi alapjuk, mert a házi adó minden egyes rovatának előnye ugy a nemesre, mint a nemnemesre egyaránt kiterjed; és mert ezek a népnek semmi segítséget nem hoznának, a nép annak jó voltát nem érezné; sőt gyűlölséget, idegenséget támasztanának és megrendítenék a kivetett adóban rejlő igazság és szükség iránti hitet. Erőre csak a különböző néposztályoknak egymással kiengesztelése, egyesülés és egybeforrás vezethet; és ezért kiáltja annyí hű ajak: viseljük együtt, aránylag, testvériesen a közigazgatás minden terheit. Egy-két rovatkának kiszemelése alamizsna, mely tengetni képes máról holnapra, de nemzetnek erőt adni? soha sem! **) De helytelenek a javaslatok azért is, mert az elkülönítés által nemesak a parasztság, hanem a nemesség is magát terhelve érezné: „Az adóbani részvét által könnyíttessék a nép terhe: de ez ne legyen szerepsere, és az adómentesség vagy aránytalan könnyítés privilegiuma a nemességről a nemnemesekre ruháztassék; hanem ugy, hogy mindenki értéke szerint annyit fizessen, mennyi aránylag reá esik.”

A liberum oblatumocska embereinek szól, midőn mondja:

*) Pesti Hirlap 1841: 78., és 1842: 133. sz.

**) Pesti Hirlap. 1841: 79; 1843: 211. sz.

„Mi örökkön-örökké azt fogjuk mondani, hogy nincs vasut, nincs csatorna, nincs subsidialis áldozat, nincs haszon, nincs anyagi nyereség, melyért a házi adóhavi állandó részesülést cserébe adnók, s ha csakugyan oly boldogtalan csillagzat uralkodik nemzetünk fölött, hogy nem volna beününk elég erő avagy akarat saját javunkért, hazánk boldogságáért egyszerre legyőzni a balitélet kétfejű szörnyetegét, ha csakugyan két szükséges dolog (a házi adó és országos házi adó) közt kellene választanunk, azt mondanók: „vállaljuk el a megyei közköltségek viselésében arányos részesülést, ennek (ha másképp nem lehet) alárendelünk minden más kérdést; de azt semminek. Állandó adóban, a néppel együtt egyenlő arányban viselendő, csak magunk határozatától függő adóban szellemi alap rejlik, erős mint a köszirt, melyen a haragos tenger megtörik“.*)

Mulhatlanul kell és szükséges, hogy a házi pénztárak kezelésében több rend, nagyobb takarékoság hozassék be. Kell és szükséges, hogy a most divatozó költségvetési rovatok az országgyűlés által átvizsgáltassanak és megállapíttassanak. Vannak azokban olyanok, melyek elavultak, czélszerűtlenek, milyenek cigányoktól elszedett gyermekek tartása, a jobb fajú lovak szaporítása, a deperditák, hivatalos szekerezések; hiányzanának pedig bennök olyasok, milyeket meg a kor igényel, milyenek a népnevelés némely ágai. A házi költségvetésnek oly rovatai, melyek esetleges változásoknak kitéve nincsenek, az országgyűlésen állapíttassanak meg és a megállapított költségeket a megyék önhatalmulag meg ne változtathas-

*) Pesti Hirlap. 1842 : 134. sz. Az erő eszméjének a Pesti Hirlap 204. sz. újabb kifejezést ad. És meg nem állhatom, hogy ezt ide ne jegyezzem. Meg kell jegyeznem, hogy Kossuth Lajos e cikkben a tiszai megyékben az urbéri telekkel bíró nemeseknek önérdékből történt meg nem adóztatását ostorozza, és már az alkalomból szól, midőn már majdnem bizonyossá vált az adókérdés megbukása. „Pedig hiába uraim! akár-mint áztatjuk is magunkat, a nemzetnek erőre van, erőre lesz szüksége; erő nélkül csak egy nagyszerű sir, s a becsületos emlékezet örökzöld cyp-rusa várhatna reánk, de élet és fejlődés nem; habár az, a mi magát a népben nemzetnek nevezi, egy mindenható dobbanással lerázhatná is magáról századok ónsúlyait, s egy merész röppenéssel a civilisatió hegyére állna, egy perczben tulszárnyalván (a mi lehetetlen) a fejlődésnek mind-azon stádiumait. melyekre más szintugy nem lomha nemzetek csak százados munkával jutottanak.“ — Mint látni fogjuk, Széchenyi, habár nem ily gyönyörűen, de ugyanez eszmét fejezi ki, csak sokkal keményebb ítél-lettel sújtja a nemadózási akaratot.

sák. „Jövendőben úgy a megyei tisztviselő-kar szaporítása, mint a fizetések emelése vagy szállítása országgyűlésileg s csak általánosan történhetnék. Elismerjük, hogy némely hivatalok fizetésére nézve a megyei osztályzásnak helye lehet; mert például egy bihari alispán-nak csakugyan sokkal több dolga van, mint egy tornainak.“

A házi adó kivetésére szolgáló kulcsot az országgyűlés állapítsa meg; a kivetés, beszédés és kezelés a megye hatáskörébe tartozék. A házi pénztár rendszeresíthető rovatainak költségeit az országgyűlés állapítván meg, a nem rendszeresíthetők költségeit a közhatalóságok állapítanák meg, és a fedezetet az alapadóhoz járó toldalékfillérek által szereznék be; ebben annyiban volnának korlátolandók, a mennyiben az országgyűlés a kivethető toldalékfillérek maximumát meghatározná. Az összes megyei költségvetésnek országgyűlésen megállapítása azért lehetetlen, mert ezek országgyűlési megállapítása nehéz, mert a megyék viszonyaikat, helyzetüket és kívánalmait jobban ismerik, és mert, habár a beligazgatás végeztéljai az összállamot érdeklik, vannak még is oly kiadások, melyek pusztán valamely helységet, vagy a megyét egészben érdeklik és ilyeket országossá tenni igazságtalan volna. *)

A házi adók szükségletei rendes adókkal fedtessenek. Adónemek volnának :

1. Személyadó. Ez egyenlően, különbség nélkül (tehát nem osztályadó [Klassensteuer] gyanánt) terheljen nemest, nemnemest. Mentességet élvezzenek koldusok, cselédek. A személyadó csak akkor gyűlöletes, ha pusztán ez képezi minden adózás alapját. Ellenben igazságos, midőn azon egyedüli helyes és igazságos alapra építettik, hogy a ki mint részesül a státus jóvoltában, akként részesüljön annak mellőzhetlen terheiben is. A személy, mint a mely szintugy tárgya, sőt főtárgya a státus oltalmának, tehát szintén adótárgyat képezzen; azonban mérsékelt, de egyenlő kulcs szerint rovassék meg. **)

*) Pesti Hirlap. 1841 : 79. és 1842 : 138. sz.

**) Pesti Hirlap. 1841 : 79. Ugyanezen eszmét fejezi ki Kossuth a Pesti Hirlap 1843 : 211. számában. „A személyek mindig nevezetes tényezői lesznek az adókivetésnek, és így ha maradunk az aránylagos részesülés egyedül igazságos elvénél, ez a nemesség meg fogja óvni szerfeletti tulterhelhetéstől, minthogy a nemesség személy-száma a nemnemes adózók személy-számához képest aránylag igen csekély.“ De már 1847-ben „Adó“

2. Birtokadó. Ezt mindenki aránylag fizesse. A szabad földbirtok vétessék kulcsalapul, termékenységi osztályzat szerint; tehát a mennyiséget minőség által pótoló eszmének, mint adó tekintetében egyenesen az ipart terhelő szerencsétlen gondolatnak számításával. A jobbágyföld parifikáltassék a szabad földdel, és annak értékéből a jobbágyi adózások és püspöki dézsma levonassanak. A jobbágyi földet terhelő földesúri tartozás és dézsma után adót a földbirtokos fizessen; a jobbágy a levonások eszközzése után kezén maradt értéktől. Az adó csak a valóságos birtokot, ne pedig a szinlegeset terhelje; ennek folytán a birtok értékéből levonandók a birtokon fekvő betáblázott adósságok; de ezek közé nem tartozhatnak váltó-adósságok. *)

3. Tőke- és jövedelemadó. Ezt fizessék a fekvő birtokkal nem bírók, mint tőkepénzesek, ügyvédek, orvosok, mérnökök, fizetések vagy nyugdíjazott hivatalnokok stb. „Valósítása a minő jogszerű, ép úgy a szoros igazsághoz emberileg közelítve ki is viendő.* **)

„Bármi sok tekintetek is ajánlják a jövedelmi adót, ha még is eszünkbe jut, hogy ahhoz magok az angolok is igen nagy státuskorállapotban mintegy heroikus gyógyszerhez folyamodtak; ha megfontoljuk, hogy vagy a magánviszonyokbani legkellemetlenebb kutatással jár, vagy pedig, ha önkénytes bevallásra bizatik, a nemzet homlokára a hivatalos hazugság bélyegét sűti; ha végre tekintetbe vesszük, hogy igazságtalanság nélkül egy mérték szerint nem mérhető, mert a kinek családja élelméhez 1000 frtra van szüksége, s ennek éppen annyi jövedelme van, attól már egy garas is áldozat, míg a félmillió jövedelemmel bírónál talán 100,000 frt hiányt sem okoz; őszintén valva, legalább míg Nagy Károly azon javaslata, hogy ha a jövedelem arithmetikai arányban nő, az adó geometriai

czikkében így nyilatkozik: Az adónemek megválasztásában határozat tárgyát képezne: „a személy jöjjön-e adózás alá? (én nemmel felelnék) s ha igen, minő arányban?“ Hogy a személyadó miért volna mellőzendő, indokolva nincs. E most már ismételve említett cikkben ismételve vannak a P. H. szétszórt adójavaslatok. A cikkben Kossuth részletesen leírja addigi működését és igazításait az adó körül. Valóban nagy kár, hogy Kossuth hírlapi czikkei, értekezései, szónoklatai, mindannyi remekművek, még eddig összegyűjtve meg nem jelentek és a nagy közönségnek hozzáférhetővé nem tétettek.

*) Pesti Hírlap 1841 : 79. és „Adó“ 1847.

***) Pesti Hírlap 1841 : 79. sz.

arányban növekedjék, kellő mérséklettel gyakorlatban nem vétetik, mindaddig lehetetlen a jövedelmi adót a legterhesebb, legbosszantóbb, egyszersmind pedig igazságtalan adónak nem tartanunk.“ E kemény ítéletet Kossuth Lajos később, a „Világ“-ban e miatt megtámadtatva, mérsékli és kijelenti, hogy ő a jövedelmi adó igazságos voltáról meg van győződve, és ítélete nem az adónemre, hanem annak kivetésére vonatkozik. *)

Az országos házi adótár, melynek kezelése alá tartoznának a vasutak, csatornák, folyamszabályozások, szóval az országos munkálatok, kiadásait miként már Desseffy javasolja, indirect adókból fedezze.

Nem helyeselhető azonban a só-ár még további emelése. „Az indirect adóztatási rendszer status axiomái közé tartozik, hogy az első szükségleti élelmiszerek adóval a lehetőségig kevésbé terheltesenek; mert az indirect adónak minden nemei közt a legaránytalanabb súlyú, következőleg a legigazságtalanabb az, mely főképen a legszegényebb néposztályt nyomja.“ A só jövedelmét szaporítani kell. Ezt a fogyasztás szaporítása által kell eszközölni; a belfogyasztást kell előmozdítani a só olcsóbbá tétele által; azonkívül

*) Pesti Hirlap 1842 : 132 és 146. sz. Ismételve utalnom kell az „Adó“ czikkre és ebből kiemelem a jövedelemadóra vonatkozó nézetet. Az adórendszer alapelvének kell lenni, miszerint minden ember csak valódi, nem pedig névszerinti értékétől adózzék. Ennek legjobban megfelelne a jövedelmi adó. Ebben alapelv volna, hogy bizonyos minimum határozassék meg, osztályzat szerint különböző nagyságban, melytől mint a birtok vagy kereset nagyságához mért élelmet fedezőtől, adó nem vétetik. „De a minő igazságos e rendszer, oly nehéz, gyakorlatilag az alkalmazás.“ Hogy valakinek eszébe ne jusson, Nagy Károlyban valami socialista vagy communistikus íróra gondolni, kiemelem mindjárt, hogy Nagy Károly Pozsonyban 1841-ben névtelenül megjelent „Daguerréotype“ szerzője, ki igen szellemdúsán, ragyogó iránylyal fest némely viszonyokat és tárgyakat, és így „Adó“ czim alatt is közöl egy rajzot vagy genre-képet. Az absentismus eszméjét is innen veszi Kossuth. Ez eszmedús rajzok megérdemlik az elolvasást, és ki tanulva egy-két élvezetes órát akar tölteni, annak a művet melegen ajánljuk, ajánljuk abból különösen azon dúsgazdag, a világ fővárosaival szépségben, művészetben, tudományban, iparosságban vetekedő 1890-iki évi Budapestet. Igaz, hogy még addig 8 év áll előttünk és addig még sok minden lehetséges; de az a gyönyörű Budapest, a hatszáz ezer lakossal bíró vagyonos, hatalmas főváros — sajnos! de való, ábrándkép lesz még akkor is.

külföldre kell sót eladni. „De mi magános emberek kereskedelmi vállalatainak szeretőik e mezőt megnyitva látni; mert hiában, az alkalmas piac kikeresésében s általában a tevőleges kereskedés mezején, sokkal nagyobb sikerrel mozog a magános erő.“ *)

Javallandó a lajstromozási adó, különösen azért is, mert ez ösztön leend a telekkönyvek mielőbbi behozatalára, melyek különösen a nemesség hiteligenyei szempontjából oly sürgősek. Csak hogy ez adót ne csak a nemesek, hanem osztálykülönbség nélkül mindenki fizesse.

A bélyegadó mellőzendő. „Az indirect adó e nemét az aránytalanság vádja is kitünőleg nyomja, mert az csakugyan nem lehet arányos, tehát igazságos adónak nevezni, melynél az adózónak értéke tekintetbe egyáltalába nem jő, mely tehát, míg a vagyonosabb osztályoknál szót sem érdemel, különösen a legszegényebb néposztályt nyomja.“ A bélyegadó helyébe, mely különben a nép előtt is gyűlöletes, inkább kimondandó volt a betáblázási kényszer. Minden adós-levél, terhes szerződés csak egy birna érvénynyel, ha az bizonyos idő alatt betábláztatnék. Ez által kapcsolatban a telekkönyvvel, el volna érve az, hogy mindenkinek valódi vagyona tulatnék; az országos adótár pedig jövedelemre tenne szert az által, hogy a fennálló betáblázási díjak egy féllal vagy egészszel emeltetnének, és e megyék e díjakat az országos adó-tárba beszolgáltatnák.

Helyeslendők a vámok. Helyes volna azonban a dohányra is némi kis adót vetni, annyiban t. i. hogy vágott dohány- és szivar árulásáért 4—5 fokozatu osztályzat szerint évenként bizonyos taksa fizettség. Ha azonban ezt mellőzni is lehetne, annál bizonyosabban súlyos adót és vámot kell róni a külföldi fényüzési és élvezeti cikkekre. „A ki amerikai dohányt színi, franczia bort inni, vagy ínycsiklandó ceyloni fűszerrel élni kíván, az ám tegye, ha kedve tartja. Fényüzési cikkeknel sem vagyunk az erőszakos kizárás barátai : „Champagneit stb., a mennyit tetszik! de vámot tőle jó terheset!“

Javasoltatik a czimek, rendjelek, hivatalok adásáért járó kancelláriai díjak felemelése az országos adótár javára. **)

*) Pesti Hirlap 1842 : 139. sz.

**) Pesti Hirlap 1842 : 141. — A betáblázási taksák megítélésére nézve, sajnálatomra! nem rendelkezem oly adatokkal, melyek azoknak

Adó alá volna még vonandó az országos adótár javára a szabatosan értelmezendő absentismus. Fizetnék pedig az absentisták a megyei adók kétszeresét vagy háromszorosát. Az igazság abban van, hogy az absentisták az országból távollétük miatt, nem osztozkodnak az indirect adók terheiben.

Erkölcstelen hatása folytán igen súlyos adó alá lesz veendő a pálinka-főzés, és annak Galicziából behozatala súlyos és terhes vármok által leendő megakadályozandó. *)

A vasutak államköltségen lesznek építendőek. E célra fel lesz veendő 10 milliónyi kölcsön. „Már erősebbek által régen megmutattatek, hogy a minő rossz számolás, sőt nemzeti szerencsétlenség, gyümölcstelen kiadások végett (minő például roppant állandó hadseregtartás) adósságokba keveredni, oly rossz számolás adósságot nem tenni, midőn általa nem csak több nyereség szereztethetik, mint mennyi kamat érte fizettetik, hanem a nemzeti vagyon is tetemesen szaporodik.“ **)

A conservatív párt közlönye „Világ“ részletesen és terjedelmesen fejtegeti az adózási alapkérdést és a javaslatba hozott adónemeket.

A nemesség kétségtelenül adott adóalapot az úrbéri birtokban. De axioma lévén az, hogy kiki azon arányban járuljon a társaság terhei viseléséhez, a mely arányban él ugyanazon társaságnak jótekonyságával, nem képzelhető az érintettnél már eredeti alapjában igazságtalanabb kijelölést. A nemes is meg van róva az adó-alap által, mert ha a birtokos attól nem tartoznék fizetni vagy kevesebbet kellene fizetnie, a birtokos azon összeget megtakarítaná, és ezt felhasználná a föld javítására, mi által a nemes a kilenczedben több jövedelmet huzhatna. Igen, de csak a portális értékkel bíró nemes van így megadóztatva, míg a másik nemes, ki sokkal jövedelmezőbb, de más természetű birtokkal bír, adómentességet élvez. De igazság-

valódi mérvét kitüntetnék. De azok megítélésére álljon itt az 1832 6-ik országgyűlésen szándékozott megállapításuk. Ezen terv szerint adóssági betáblázásért fizetendő lett volna a jegyzőnek 200 frtig 2 frt; 3000 frtig 3 frt; 10,000 frtig 6 frt; 25,000 frtig 10 frt; 25,000 frton tul 20 frt. (Irományok II. köt. 383.) A tényleges díjak nagyobbak vagy aránytalanabbak voltak-e, természetesen megítélni nem tudom.

*) Pesti Hirlap 1842 : 143. sz.

**) Pesti Hirlap 1842 : 134. és 135. sz.

talan az úrbéri telek adó-alapul kijelölése már azért is, mivel több mint hibás oly adóztatási rendszer, melynek alapja épen nem vagy kevésbé változik, a reá rótt terhek pedig tizszeresen szaporodnak; miként ezt Pestmegye igazolja, melynek házi költségei 1740-ben 12,004 frtot — 1840-ben pedig 136,500 frtot tettek.

„Az hangzik, arra, hogy honunk jóléte alkotmányos alapon növekedve eszközöltessék, szükséges az aristokrátiának tekintetét és erejét fentartani, csökken pedig az egyik, gyengül a másik, ha a magyar aristokrácia, adómentességi s így legfőbb kiváltságáról lemond.“ Ez nem áll. Egy néposztálynak, úgy miként az egyénnek tekintelye függ erkölcsiségétől és értelmiségétől; de ezen felül még szükséges az is, hogy azon osztály jogszerű állapotáról maga legyen meggyőződve. Az adómentességet pedig, ha csak a pusztá nemesi névvel nem; de mással igazolni nem lehet. *)

Az aristokrácia ereje növekedni fog, „ha teljes ép erőnk érte-
tében, mentek minden kényszerítéstől s egyedül a rokonszeretet, s igazság-méltánylás következtében nyujtandunk nemnemes társainknak könnyítést, s áldozatot hozunk nekik s általuk a közös hon oltárára. A szivből eredt adomány szivhez szóland s egy kapocs, melynél erősebb nincs t. i. a szeretet kapcsa lánczolandja egygyé a közös haza közös polgárait, s egy nagy lépés történendik honunk aunyi külön érdekek által megszaggatott erejének összeolvasztására.“ Hajdan az aristokrátiának azon dicső feladat jutott: a hazát védeni; e teher egyedül és kizárólag őt terhelte. „Az állandó hadsereg behozatala által Európának s így honunknak állása is változott; honunk az aristokrátiától véráldozatot nem kíván; most a béke áldásai között a vérrel szerzett, a vérrel megtartott nemzeti vagyonnak jobb kezelése s a nemzeti kincs ily módoni szaporítása kevésbé veszélyes, de azért nem kevésbé dicső feladatunk. Ez pénzbeli áldozatot kíván; s nem hiszszük, hogy azon aristokrácia, mely vészteljes időkben majd kirekesztőleg vitte eredeti typusa szerint, más terhek nem létében, önköltségén gyakorlott katonáskodása által a státus terheit, vonakodják a béke áldásai között ezeknek aránylagos s többi polgártársaival közös viselésétől.“

Jobb utak, vasutak, esatornák, flumei kikötő, börtönjavítás.

*) Világ 1842 : 35. sz. A cikksorozat „A“ betűvel van aláírva. Az író országgyűlési képviselő volt.

Ezek képezik a haza kívánatait, a hazai szükségleteket. Szép szavak, sziveket rázkódtató virágbeszédok, zajos gyűlések s több efélek ilyet létrehozni nem fognak; ide okosan használt pénz, és ismét pénz kell. „És azon néposztály adja-e, mely ha nem elviselhetlenül, de bizonyosan több mint eléggé van terhelve? vagy mindezek csak pium desideriumok maradjanak? Az első teljes lehetetlenség, a másikkal lennie nem szabad.“

A hadi adót viseljük tovább is azok, kik avval eddig megróva voltak; de a házi adó költségeihez a haza összes népessége osztálykülönbség nélkül járuljon. *)

Érdemes, de sajnos! névtelen conservatívünk különbséget tesz az országos házi adó, törvényhatósági házi adó és községi házi adó között.

Országos házi adó alá ne csak az országos nagy közlekedési eszközök, vasutak és csatornák tartozzanak; hanem ide tartozzanak mind azon költségek, melyek a közös hazát közösen érdeklik, s nemcsak azok, melyek a nemzet anyagi, hanem azok is, melyek annak szellemi kifejlődésére fordítandók. A közös teherviselés elve az országos és törvényhatósági adóra vonatkozzék. „Egyik a másik nélkül félszeg lépés, mert véték az igazságot megtagadni, mert véték a nemzeti emelkedésre szükséges áldozatoktól rettegve vonakodni; de ha még is választani kellene, alá tudnók rendelni a nemzeti hasznot az igazságnak, s az országos házi adó lépne háttérbe.“ **)

Visszautasítandó az oly ajánlat, hogy a nemesség vállalja el az egész házi adót; az ilyen aránytalanságot szül, politikailag sem helyeselhető, és nem egyéb, „mint terhelés egyrészt, adómentesség másrészt.“ Ha a házi adó a hadi adóért kárpótlás akar lenni, akkor e két adó közt összeszámolást kell tenni, hogy a nemesség és a nemnemesség adózási terhe egymáshoz arányban álljon. Egyes rovatok elvállalása igazságtalan, mert nincs oly házi adó rovat, a mely úgy a nemes, mint a nemnemes hasznára ne volna.

A megyék ne izgattassanak meghatározott adónemek elvállalására. A megyék utasításai csak a közös adózásra terjedjenek; az

*) Világ 1842 : 35. sz.

**) Világ 1812 : 38. sz.

adó meghatározása bizassék az országgyűlésre. Az országgyűlés által alakítandó regnicoláris bizottság lesz majd adatok birtokában; és ezek segítségével s felhasználva a pénzügyek körül keletkezett tudományos irodalmat, leend majd az hivatva az országnak legjobban megfelelő adórendszert megállapítani.

Az adózási kérdés discussio, de ne utasítás tárgyát képezze. A legjobb egyenes adó a vagyon-jövedelmi adó; ez a legkevésbé terhes is. „mert nem ismerünk akár a nemzet, akár az egyesek tulajdonságos megrovását annyira biztosító elvet, mint a nemzetgazdálkodásnak azon kétségbe nem vonható elvét, hogy a törzstőkét illetni nem szabad, minek mentesítése már e szóban jövedelmi adó s ennek természetében rejlik.“ *)

A házi pénztár szükségletei egyenes adózás; az országos házi pénztár szükségletei ellenben indirect adók által fedeztessenek. Az indirect adók nem igen helyeselhetők, mert aránytalanságot szülnek, melyet elméletileg sem lehet elenyésztetni. Az ország viszonyai közt azonban, midőn direct adózásra szükséges kulcs: kataszter és becslés hiányzik, az indirect adókhoz kell folyamodni. „Az egyenes adózás nehézsége a törvényhatóságira nem áll, mert ott, hol az adómenyiség csekély, hacsak a kulcs megállapításában végtelen hibák, a végrehajtásban pedig nevezetes visszaélések el nem követtetnek; katasztrirozás nélkül is, egyedül bevallás útján érintetlenül marad a törzstőke.“ Az országos házi pénztár szükségletei fedezetére nagyobb mérvű adózás kell; nem mellőzhető tehát a kataszter. A kataszter elkészítése pedig 20 milliót és 10—20 évi időközt igényel. A kataszter elkészítését a pénzhiány gátolja; de annak bevégzését bevárni nem is lehet. Ezért kell az indirect adózást ideiglenes kiegészítőül felhasználni. Ezzel azonban nemzeti érdekeket is lehet kapcsolatba hozni: a pálinka-mirigy, fényűzés korlátozását, kereskedési mérleg javítását, és lehet azzal elérni, hogy oly tárgyak, melyek direct megadóztatása nehézséggel jár, pl. elmebeli és művészeti jövedelmek, vagy épen lehetetlen, mint a tőkepénzek jövedelmei, így indirecte adó alá vettessenek.

Nem helyeselhető a terhes szerződésekre és kölcsönvételre az

*) Világ 1842 : 39. 45. 48. sz. Meg kell jegyezmem, hogy az adózás tárgyában már csak Kossuth Lajos adózási terveire vonatkozó bírálatot adom.

illeték, nem helyeselhető a betáblázási kényszer; sokkal helyesebb azokat bélyegadó alá vonni. Nem helyeselhető azért, mert a kötelező levél érvényességét betáblázástól függővé tenni már a kivihetőség folytán is lehetetlen. Ingóságokra adott kölcsönt hol lehetne betáblázni?

A betáblázási kényszer rontaná a hitelt és káros volna. Az adósság-betáblázást ép a legjobban fizető adósok nem szeretik. *)

Bélyegadó hogy hazánkban népszerűtlen volna, az még ki próbálva nincs. A népszerűtlenség nem is érv valamely adó ellen. Különbösen is a bélyegadó a legalkalmasabb a pénztőke megrovására. Alkalmazandó lesz tehát a kötvényekre és szerződésekre az arányosság elvével megegyező osztályozások mellett.

A királyi díjak szaporítása sem helyeselhető, mert nem a megtiszteltetés, hanem a vagyon és jövedelem teszi az adó alapját. A hivatalnokok is, különbség nélkül, járuljanak fizetéseik arányában a direct adóhoz; a teherviselésben aránylagos részvétre mentességi okul nem szolgálhat csekély fizetés. A jövedelem legyen az adózási alap, de nem a cím vagy megtiszteltetés. Czímek, rendjelek a királyi kegyelem kifolyásai és nem fényüzési cikkek; azokat tehát adóval terhelni, helytelen.

Midőn pálinka-adó hozatik javaslatba, abba nem csak a pálinkát, de minden szeszes italt be kell vonni. Sulyos adóval azonban a pálinkát terhelni nem szabad, mert ez csak a termelést nehezíti; ha a vámsorompók Austria és hazánk közt ledőlnek, csak Galicziára képeznének kedvezményt és nálunk megakadályoznák a nyers anyag felhasználását. Vétessenek tehát adó alá a szeszes italok, de csak mérsékeltten.

Czikkirónk igen melegen és nagy hévvel pártolja az absentismus, a külföldi borok és fényüzési cikkek minél sulyosabb megadóztatását; helyesli a nemrendszeresíthető költségek pótdadó által való beszerzését és küzd az ellen, hogy a nemesség adóelvállalása a szavazatokban divó rendszer felbolygatását okozza.

Conservatív, szabadelvű, egyaránt nemes hévvel küzdött a nemesség adózása, lehet mondani a közadózás mellett; a nagy kérdés, miként már említettem, a megyei gyűléseken megbukott; győzött a

*) Világ 1842 : 62. sz.

középkori sötétség, a felizgatott tömeg. Elesett a közadózás kérdése, elesett, hogy más alakban ismét feltámadjon.

A megbukott adókérdést, miként már említettem volt, új életre ébresztette gróf Széchenyi István. Említettem volt már azt is, miként a házi adó kérdése megbukván, kevés kilátás lehetett azt újra sikeresen szőnyegre hozni. A nemes gróf, a siker embere, nem is sürgette a nemesség részvétét a házi adóban, hanem izgatott a közös adózás mellett országos czélokra, melyet bár ha nem is a folyamatra levő országgyűlésen, de legalább a jövő országgyűlésen elérhetőnek hitt. Az országos czélokra szóló közös adózás iránt nézeteit és javaslatait „Adó“, majd „Két garas“ czim alatt az általa pártfogolt „Jelen kor“-ban tette közzé. *)

A nemzeti nagyság és haladás egyik alapfeltétele a közszellem, az egység. Közszellem, egység nélkül lehet és existálhat néptöredék; de életerős, életvidor nemzet nem. Nagy eszméket, nagy czélokot csupán egy egybeolvadt, egybeforrott nemzet valósíthat. A nemzet egyesülését vagy közérdek, vagy közinség eszközölheti. A közinség nemzeti veszélylyel jár; a közérdek létrehozása a nemzet-től függ. A közérdeket leghatalmasabban és legbiztosabban felébrésztí „az aránylag mindenki által egyenlően viselt és ehez képest mindenkit egyenlően érdeklő közadó.“ Ha az adó magában véve nem képes e nagy horderejű változást előidézni, létrehozza azt az adónak súlyos, aggasztó, tűrhetlen volta. A nemzeti egység létesítése követeli és kívánja, hogy azon ideál felé törjünk: egyenlő jog, egyenlő teher. Nemzeti nagyságra törekedni, nemzeti nagyságot elérni, ezért küzdeni; ez minden nemzet fő kötelessége. A mely nemzet ezt elérni nem akarja, azon nemzetnek nincs feladata, azon nemzet nézzen elébe a biztos, de nem a nagyszerű halálnak, hol ember millióinak szemében gyászköny ül; hanem minden dísz, szánakozás és hálaérzet nélküli kitörültetésnek nemcsak a nagy természet virányából, hanem legközelebbi szomszédjainak tüsténti emlékezetéből is.

Erőre és hatalomra csak gazdag, a törvényt tisztelő nemzet

*) Az első cikk 1843. június 8-án jelent meg. A cikksorozat könyvalakban is megjelent Budán, 1844-ben.

emelkedhetik. Ennek elérésére a nemzetnek anyagilag és szellemileg előrehaladnia kell. A haladás intézményei olyanok, melyeket tollvonással lehet létesíteni, és olyanok, melyeket pénz nélkül életre hozni általában nem lehet. Az utóbbi intézmények létrehozatala adó nélkül meg nem eshetik. Az adó jól használva gazdasági investitio természetével bír. „A lehető legnagyobb adó sem teher, de valódi áldás, ha biztos és jól kamatozó tőkére veretik, midőn egy garas adó sem kevesebb, mint zsarolás, ha az viszont haszon nélkül párolog levegőbe.“

Magyarország anyagilag és szellemileg nagy parlag. „Nincs közlekedése, melyet az ember a kedvező időnek s körülményeknek mintegy *akarátja* nélkül, sőt daczára, saját akarátja szerint szabadon használhatna — és szótárom szerint ez a szabad közlekedés — *nincs* gyára, *nincs* kiképzésre kellőleg szolgáló intézete, *nincs* valóságos hitele, *nincs* kiállító ereje, *nincs*, *nincs*, *nincs*, — kár volna a számtalan *nincs* felsorolásával időt fecsérelni — mind annak csak fele is, mikkel nem egy szerénykedő kis nemzet száz perczenttel magasabban áll, mint a hetykeségben és elbizottságban mesterét alig lelhető ámitásteli magyar; *van* ellenben egy szép királysággal felérő mocsára, korlátlan vize, tenger sivataga, *van* homokbuczkája tán annyi, mint csillag az égen, *van* megbomlott intézet-romja akár hány, *van* tudatlan vagy rest keze vajmi sok; szóval: *van* tömérdek oly kincse, melyet tőle a nagy természet egy gondolkozó lénye sem irigyel, sőt melyért azt nem egy szánja vagy kaczagja le.“

A hazát investálni kell, és az investitiot el is bírja; él a magyar nemzetben, bár általa fel nem ismerve, a haladási vágy, akarat és erő; és hazánk földét virálynnyá lehet átalakítani. Sokat, igen sokat kellene tehát az országban beruházni. A beruházás mérvét azonban nem a szükséglet, hanem az arra való tehetség állapítja meg. A beruházást tulesigázni, és ez által a nemzet erejét kimeríteni, „egyenesen vérét és csontvelejét“ megtámadni, hiba és bűn volna, mert az ilyes nem teremhet tartós fényt, csak ephemér felcsillámlást.

Vannak esetek, midőn a nemzet becsülete, létele *van* megtámadva, a midőn tehát a nemzetnek minden erejét fel kell használnia, hogy diadalt arathasson; ilyen esetekben az áldozat nagysága, a nemzet teherviselési képessége kérdés alá nem jöhet, ily esetekben mindent fel kell áldozni; „de tulesigázott, kozzkára bocsátott áldo-

zatokra, melyek az ország csoutvelején ütnének csorbát,* békés időben, az anyagi haladás gyorsítására, nincs semmi szükség.

Mielőtt egy nemzettől nagy adók követeltetnek, azt előbb annak elbirására képessé kell tenni. A nemzetet egy intézmény, bármí fényes, bármí szükséges legyen is az, még adóképessé nem fogja tenni; ennek elérésére sok tényezőnek egybe kell folynia, együtt működnie. Szükségesek tehát jó közlekedés; gyors és jó hitel; biztos, gyors, pártatlan, osztálykülönbség nélküli igazságszolgáltatás; derakas belfogyasztás, minden békótól felszabadított külkereskedés; az ingatlan tulajdonának biztonsága, a személy- és vagyónbiztonság, gyakorlati kiképzésre szolgáló és elégséges intézetek; kereskedelmi becsület, közerkölcsiség, közszellem, társulati hajlam és egyesülés stb. — „Óra, bármíly mesterileg legyen is egyébként részleteire nézve készítve, nem járhat jól, ha részei egybehangzásban nincsenek, sőt épen nem is járhat, ha valami akármíly kicsi de alkotó résznek híjával van. Gazdaság vajmi kétes állapotban lebeg, ha kellékei közt nem létezik bizonyos lánczolat, és néha egy kútásásra rozsul választott hely elég, a legköltségesebb investitiókon csorbát ütni.“

Az adóterv alapeszméje ez. Magyarország területe, Fényes szerint, 4894 négyszögmérföld, vagy 1200 ölekbén 62.398,500 hold. Adóban minden holdtól 2 garas fizettség. Az ország összes adója tenne tehát 6,239.850 frtot.

Az adó ne fizettség örökre, hanem csak 35 éven által.

Az adó csupán csak az ország anyagi és szellemi kifejtésére fordítassék; a czélokát és intézményeket, melyre az fordítassék, az országgyűlés állapítsa meg vagy maga, vagy megbízottjai által.

A befolyt pénzeket egy Budapesten felállítandó országos kincstári hivatal kezelje, és ez minden országgyűlésnek számot adni tartozzék.

Holdanként 2 garas adó képezze az alapelvet. Az egyéni kivetésnél azonban ezt a birtok minőségéhez és termőképességéhez, már megterhelt vagy szabad voltához kell arányosítani. Az adó fizesse mindenki, nemes, nemnemes, de nem volna igazságos, hogy az úri jogokkal és már is adóval terhelt birtok annyit fizessen, mint a szabad, eddig adómentes birtok. Nem volna az sem igazságos, hogy egy mocsárt, hasznavehetetlen földet annyi adó terheljen, mint egy alföldi jól jövedelmező birtokot.

Az egyéni kivetésnél különbséget kellend tenni a birtokok közt minőség, jövedelmezőség szerint. Igaz, hogy az ily adó kivetése nehézséggel jár. Felhozatik az is, hogy erre kataszter kívántatik, és ez sok költségbe kerül. Szükség esetén a katasztert is meg kell csinálni, és az annak elkészítésére szükséges költségeket szájnálni nem szabad; de az adózás megkezdésével addig várni nem lehet. Végre is matematikai szabatosságú igazságos kulcsot ez adó kivetésére ugy sem lehet kidolgozni; es egy nemzetnek sem sikerült ily kulcs elkészítése. Megközelítőleg arányos és igazságos kivetést kell tehát elérni; és ez elérhető volna költséges kataszter nélkül is, ha követtetnék Somogy megyének a subsidiumok és más nemesi ajánlatok kivetése körül követett eljárás. Somogy megyében ugyanis elrendeltetett és 1806-ban be is fejeztetett a birtokok összeírása. Az összeírás foganosítottakkép, hogy a nagyobb földbirtokosok előadták térképeiket és telekkönyveiket; a nemcs községek határai — ezek hiányában — mérnökök által fölmérettek. Az adókivetés alapjául 1814-ig a birtok területe holdakban szolgált tekintet nélkül annak minőségére és jövedelmezőségére. Később ennek figyelembe vétele is el lett határozva; de az osztályozás nem minden egyes holdra, hanem határonként lett foganosítva. A birtokok 5 osztályba soroztattak, és ezek egymással bizonyos idealis kulcs szerint arányosítottak. 1834-ben ez vala a kulcs:

1. osztály	20
2. „	17
3. „	14
4. „	11
5. „	8.

Midőn tehát egy első osztályu egy holdnyi birtok után 20 kr. adó esett, akkor az 5-ik osztályura 8 kr. jutott; ha az első osztályura 10 kr.; a negyedekre 4 kr. adó esett. A nemességi községekre az adó a birt terület szerint egészben lett kivette; az adónak egyéni felosztását a községek maguk eszközölték.

Az egész ország által fizetendő adó megállapították 6,239.850 frtban, vagy kerek összegben 5 millió forintban. Ezen adó sokkal esekélyebb, semhogy azzal az országot valami derekasán beruházní lehessen. E célra sokkal nagyobb összeg szükségeltetik. Az öt millió alapul szolgálna tehát egy 100 milliónyi kölesönnek. Tekintve azt, hogy 1° -os státuspapírok al parin állnak, holott a kormány-

ban helyezett bizalmon kívül más fedezettel nem bírnák; tekintve, hogy Magyarországnak eddig még semmi adóssága sincs, és a kölcsön fedezetére jelzálog ajánlatik, az ország $3\frac{1}{2}\%$ mellett kapna pénzt. Ha most az egész adó e kölcsön javára fordíttatik, akkor azt 35 év alatt törleszteni is lehet.

Az állam a 100 milliónyi kölcsönt egyszerre fel nem használhatja, a pénzt pénztáraiha gyümölesözés nélkül nem hevertetheti; abba a helyzetbe jutna tehát, hogy 90 milliót biztos és jó jelzálog mellett a földbirtokosoknak kölcsön adhatná. De e kölcsönadással nyereségre is lehetne szert tenni, és a nyereséget szintén beruházásra felhasználni. Az állam ugyanis a pénzt felveszi $3\frac{1}{2}\%$ -ra, és ezt a hitelt szorult birtokosoknak 5% mellett hasonlóképp, és pedig 30 év alatti törlesztésre adhatná.

A kölcsönvétel és kölcsönadás művelete azt eredményezné, hogy míg a pusztá adózás mellett évente csak 5 milliót lehetne beruházásra felhasználni, és összesen beruházásra 30 év alatt 150 millió fordíttatnék, addig a javasolt kettős művelet mellett az első három évben 15 millió helyett 23.500.000 frt volna beruházásra fordítható, és 30 év alatt nem 150 millió, hanem $167\frac{1}{2}$ millió fordíttatnék beruházásra, nem tekintve az intercalaris kamatot.

E kettős művelet tehát a beruházási összeget növelné, különösen az első években, és gyorsítaná is a beruházást; de eredményezné továbbá azt is, hogy az eladósodott földbirtokosok, olesőbb hitelre tevén szert, a kamatnyereség által könnyen elbírnák az adót, és továbbá a birtokosok azon helyzetbe is jutnának, birtokaikat instruálni. Ezt nyereség mellett is tehetnék a közlekedési eszközök javulása folytán. A birtokosok az eszme elfogadásával tulajdonkép adót sem fizetnének. Az általuk fizetett adó megtérülne a kisebb kamatban és azon jobb haszonban, melyet birtokuk hoz.

A haza beruházására fel kell használni minden csak lehető forrást, de ha célt érni akarunk, a legbiztosabb a telekdíj. A felemelt sóár nagyon kevés jövedelmet ad; a sóárnak további emelése helytelen terv. A só „termesztő országban levegő, víz, meg fű után legszükségesebb szer és annak feldrágítása annyi, mint az országot ott terhelni, hol az annak leginkább fáj.“ De ha a sóár felemeltetnék is, mely jövedelmet eredményezne az, lehet-e arra valamely nagy tervet, nagyobbszerű beruházást alapítani?

Indirect adó ajánlatik. A boldogabb viszonyok közt élő nem-

zetek ez adókkal esudákat művelnek. Ezeknek hazánkban alkalmazása még most lehetlen. Mire volnának azok kivetendők? Hol vannak hazánkban azon élvezeti cikkek, melyekre bizton és bátran adót lehessen kivetni. Hazánkban alig fogyasztatik más, mint a mi az élet fentartására feltétlenül szükséges. Mielőtt a fogyasztási adókra gondolni lehet, az ország vagyonságának kell emelkednie, derekabb belfogyasztásnak kell létesülnie. Különben is az élvezeti cikkek fogyasztása, még a bélyeget is beleértve, vajmi csekély jövedelmet hozna; nagyon kevéssel fogná meghaladni az azzal kapcsolatos költségeket. Ha indirect adó alá vonni lehet valamit, terheltessek meg súlyosan, az elnyomásig súlyosan a pálinka.

A fő és legelső kellék az adó megszavazása, és hogy a kölcsönterv keresztülvihető legyen és a kölcsön minél olcsóbb kamatra beszerezhető, biztosítani kell az adónak pontos és szigorú behajtását; biztosítani kell úgy, hogy a kölcsönadó is meggyőződve legyen arról, hogy pénzét és kamatait pontosan és biztosan megfogja kapni. Ha e tárgyban szigorú törvények lesznek hozva, lehetővé tenné a külföldi kölcsönt és ha ez nem sikerülne, belföldi kölcsönt megkötni.

A második sorba következő kérdés jönne az adónak, illetve a felvett kölcsönnek mely beruházási célokra fordítása. Ne tűzessék ki előlegesen bármily kedvenc eszme foganatosítása, és ne aláírtassék különösen valamely kedvenc eszme például a most anynyira kedvelt fiúmei vasut adózási alapul. A beruházás ne egy vidéken foganatosíttassék pusztán. Ne egy vidéken, ne is csupa egyenemű beruházás foganatosíttassék; de alkalmaztassék változatos beruházás és az ország különböző részeiben, hogy annak haszna minden vidéken éreztessék, és ha talán egy tervre nézve számadási hiba fordulna elő és ennek folytán annak keresztülvitele terv szerint meg nem történhetnék, a felmerülő akadályok elcsüggedést ne okozzanak és a terv sikertelensége, más tervek sikeres keresztülvitele által kiegyenlítettessék.

Ezekben központosulnak a nemes gróf eszméi és nézetei az adózás körül. Az értekezéseknek csak vázát adtuk; de ki vannak merítve az azokban rejlő eszmék, a mennyiben az adózás anyagi részét illetik. A mű természetesen számos észrevételt és vitát tartalmaz a házi adónak megbukása, a kormány állása körül. Apostrophálva vannak benne a pártok, különös felhívás intéztetik a „Pesti Hírlap”

pártjához, hogy nyilatkozzék határozottan az eszmének elfogadása és pártolása, vagy ellenzése iránt.

Midőn Széchenyi művétől és javaslataitól búcsút veszek és átadom a szót a bírálóknak, szabadjon ez eszmevázlatot Széchenyinek e műben az adó igazolására és szükségére elmondott értekezéséből kivett kijelentésével befejeznem. „Hogy adót fizetni fogunk s pedig rövid idő múlva, az előttem axiomai világosságban áll. A különbség csak az, hogy vagy mi magunk fogjuk azt kényünk, kedvünk s erőnk szerint vállainkra venni, s hazánk előmeneteli csatornáiba fektetni, vagy idegen hatalom fogja e mütételt kénye-kedve szerint s tán erőnket haladólag végbevinni; a rendesen lefizetett adónak nyugtatóján kívül pedig tán mit sem fektetni a homba. Egyiknek vagy másiknak reggele elkerülhetlenül s tán szaporábban, mint gondolnók, ránk virad, erről legyünk bizonyosak.“

Midőn a kritika terére átmegyek, csakis az ellenjavaslatokkal és fontosabb, a dolog lényegére vonatkozó ellenjavaslatokkal kívánok foglalkozni.

Gróf Széchenyi adójavaslatára és kölcsönterve „Morion“ név alatt egy, a nemes gróf művében le is nyomtatott és ugyanott éles bírálat alá vett cikkben van megtámadva. Általában addig a földadó helytelen, míg az ipar és kereskedelem megadóztatva nincs; 100 millió kölcsön beruházásra kevés; a kölcsönnek az arisztokratia felsegélésére fordítása helytelen.

A kölcsön eszméje, mint láttuk, fennforgott már gróf Desseffy Emil és Kossuth Lajos javaslataiban. Ezek csak kisebbszerű és pusztán az országos beruházás igényeire használandó kölcsönök voltak. Széchenyi által javasolt kölcsön már nagyobbserű és nemcsak pusztán országos beruházásra, hanem ezzel kapcsolatos jelzalog-intézetre is volt irányozva.

Még Széchenyi fellépte előtt felmerült az eszme, hogy az ország szükségéi ne kölcsönrel, hanem adóval fedeztessenek. Az ország most 5 milliót fizetni képes; évi 5 millió beruházásokra ideiglenesen elég. Most csekély kölcsön vétetnék fel, a szükségletek növekedtével további kölcsön; a kölcsönök kamatozása és törlesztése végre is az adót folytonosan növelné és az országot tönkre tenné. *)

Vitátás tárgyává lett téve a hazai vagy külföldi kölcsön elő-

*) Világ 1842 : 91. sz.

nye vagy hátránya. *) Pulszky Ferencz 1844-ben felszóllal általában a kölcsön és Széchenyi tervének elfogadása mellett; igazolja, hogy a külföldi kölcsöntől nincs mit tartani, és az a hazára előnyös leend. **)

Széchenyi tervének bírálatát a „Pesti Hirlap“ kezdé meg. Az első érdemleges kritika a kölcsönre vonatkozik. Kételyek támasztatnak az iránt, hogy a kölcsön $3\frac{1}{2}\%$ -ra és általában al parin megszerezhető legyen; kétségek támasztatnak az iránt is, hogy e kölcsön egyszerre megszerezhető legyen. A terv keresztülvitele azonban kívánatos, és hogy azt és az adókérdést általában sikerre lehessen vezetni, a következő ellenjavaslatok tételnek. A 100 millió vétessék fel 4% -ra. Az első pénz mindjárt az anyagi és szellemi haladást előmozdító munkálatokra fordíttassék. A hol már az előmunkálatok készek, ott rögtön kezdessenek meg a főmunkálatok. A mely tervekre nézve még előmunkálatok sincsenek, azokra az előmunkálatok siettessenek. A felvett kölcsönnek csak azon része fordíttassék minden vidékre kihatólag földbirtokosoknak 5% mellett való kölcsönadásra, a melyet a legjobb igyekezet mellett sem lehetne nemzeti beruházásokra tüstént felhasználni. A kölcsönadás ne hosszú időre történjék, hanem csak azon feltétel mellett, hogy ez által semmi nemzeti vállalat kivitele akadályozva ne legyen. E módosítások szükségesek, mert különben irigykedések támasztatnak és a szegényebb nemesség azon véleményt táplálná, hogy a pénz nem az ország jóvoltára, hanem a gazdagabb nemesség felsegélésére szolgál. ***)

Kossuth Lajos Széchenyi tervét, mint üdvöst és czélszerűt, magáévá tette annak kijelentése után, miként ő országos czélra direct adózást azért nem javasolt, mert nem hitte, hogy a nemesség ily javaslat elfogadására elég erkölcsi erővel bírna. A terv elfogadásához azonban azon feltételt kötötte, hogy a 100 milliónyi kölcsön fele részére elsőszéggel birjon a földművelő adózó nép és ebben

*) Századunk 63., 64. sz.

**) Pesti Hirlap 1844 : 336. sz.

***) Pesti Hirlap 1843 : 286., 287. sz. Névtelen; állítólag gróf által közzétéve. Már előbb is jelent meg a Pesti Hirlapban egy pár észrevétel; de azok nem a dolog lényegére vonatkoznak, hanem inkább személyeskedések. E czikkek egyébként Széchenyi művében jegyzetként le vannak nyomva és Kossuthtól eredtek.

azon rész, a mely magát megváltani akarja és a nép a felveendő költséget kisebb részletekben törleszthesse. Kívánja ezt pedig némi kárpótlásul azon teherfölletért, a mely az adózó népre a telekadó által háramlani fog. *)

Kossuth Lajos ez adózási eszmét melegen is pártolta, fenntartva némi más források kijelölését, az eszme kivitelére vonatkozó javaslatokat. Adatokat is gyűjtött. Javaslatba hozta az adónak az egyes megyék közt osztály szerint való elosztását. Javasolta ez adó beszedésére, független és jól díjazott pénztárnokok renszeresítét. Sürgette az adózásnak még az országgyűlés folyamában keresztül vitelét. **)

Széchenyi tervét pártolja gróf Dessewffy Emil is. Kifejezi abbéli nézetét, hogy a költségen nehezen lesz megköthető és különösen egyszerre. Nem helyeselhető ugyan általában, hogy az ország bankár legyen és pénzüzleteket csináljon; de Magyarország mostani különös viszonyai közt ez elvtől el lehet és el kell térni. Azonban az állam ne akarjon a költségnadással sok nyereségre szert tenni. A költségen ne csak nagy birtokosoknak, hanem kisebbeknek is, különösen magukat megváltó jobbágyoknak, adassék; és ne rövid időre, hanem hosszabb törlesztés mellett. Az államnak rendelkezésére nem lesz egyszerre oly nagy összeg, hanem a részletek biztosabban fognak befolyani, az adózókon meg jobban leend segítve.

Az eszmét magát csak helyeselni lehet. A maga részéről csak azért nem hozott javaslatba direct adózást országos czélokra, mert a házi adó által a nemességet előbb adózásra akarta szoktatni. Igaz az is, hogy az indirect adózás nem sokat hoz, és arra valamely derekas beruházást nem igen lehet alapítani és az indirect adók hozadékában is tévedett, a mennyiben a vámjövédelmet Becher után indulva, túlbecsülte. Az indirect adózást azonban mellőzni nem lehet. „A financier szemében nem az a főkérdés, hogy ez vagy amaz adó népszerű-e, vagy nem? hanem inkább az, vajjon könnyen beszédhető-e, vajjon tartósan jól jövédelmező-e? Minden adó, melyet a státus valódi szüksége megkíván, igazságos; de azt, hogy a szegényt és gazdagot arányosan érje a teher, igen nehéz a gyakorlat-

*) Pesti Hirlap 1843 : 310., 311. sz.

**) Pesti Hirlap 315., 320., 344., 348. sz.

ban megközelíteni azon egyszerű okból, mert a financier feladása nem abban áll, hogy experimentálgasson, hanem hogy azon bizonyos milliókat, melyeket a státus költségei megkívánnak, előállítsa; de ezen milliókat, mihelyt azok csak valamennyire nagyok, előteremteni máskép nem lehet, mintha oly jövedelmi forrásokat nyitunk meg, melyekhez a tömegek járulnak; tehát első szükségű cikkekre vetett adókból származott forrásokat, mert nagyobb jövedelmeket csak ilyenekből reménylhetni. * *)

PÓLYA JAKAB.

*) Nyílt levelek gróf Széchenyi Istvánhoz. Világ 1843 : 88., 98., 99. és 102. sz.

GYÓGYHELYEINK ÉS ÁSVÁNYVIZEINK ÉRTEKESÍTÉSÉRŐL. *)

Hazánk az elásott kincsek hazája. Aránylag csekély az, mit a természet pazaradományából javára fordít népünk. Abban is, a mit hasznára fordít, több a természet ajándéka, mint az iparkodás gyümölcse.

Legfeljebb kenyértermését szedjük a kövér földnek és ingyen legelőkön hizlaljuk nyájainkat azon idők ősi módjára üzött gazdaságainkban, mely időkben a gőzerő még nem szegődött az ember munkatársává, sem a villámerő nem szállt le az égről dolgozni a földre.

Hegyeink méhében még sok helyen szűz érintetlenségben hevernek az ásványkincsek.

Tudok helyeket, a hol a felszínre törnek elő a köszéntömbök sziklái és a nép még arra sem érdemesíti, hogy fejszéje fokát rontsa a szén törésével. Más helyeken magasba nyuló hegytömegekből a legtisztább konyhasó-sziklák világítanak a visszaverődő napfényen.

Szibériából hordja drága pénzen egész Európa a gráphitot, pedig Csikmegyében egész hegyeket képez, melyeken a kecske legelészik.

Szárhegy hófehér márványával az országutat kövezik és a nép szegényes házikóit építi belőle; a ditróit pedig a helyett, hogy a palotáknak képezné ékét és pompáját, ott fekszik ösnyugalomban az Orotva-patak partján, alig eszmél még a tudomány is létezése felől.

Fémek, érczek és az ásványkincsek egész világa hever még itt ősi nyughelyén és várja a kincskereső vállalkozás muukás szellemét, várja a fölpezsdülő ipart, mely a természet adományait az élet javaivá varázsolná.

*) Felolvasatott a magyar tud. Akademia nemzetgazdasági és statisztikai bizottságának ülésében.

És így várakoznak a természet ezer meg ezer forrásai arra, hogy az ember vállalkozó iparával jólétét meritse azokból.

Ezek sorában méltó figyelmet érdemelnek hazánk gyógyhelyei és ásványvizei, melyekkel oly bőven meg van áldva ez az ország, hogy avatottak állítása szerint, hasonló nagyságu területen sehol sem fordul elő ily gazdagsága a ritka gyógyerejű forrásoknak.

Crantz bécsi orvostanár már több mint 100 évvel ezelőtt, 1777-ben *) Magyarországon több gyógyforrást talált, mint Ausztria 12 tartományában együtt véve. (334 + 322 = 656 forrást.)

Jeles szaktudósunk Bernáth József pedig 1689 olyan községet ismer, melynek határában ásványvizek fakadnak. Sok helyen azonban nemcsak egy, hanem több forrás buzog, nem ritkán épen egész csoportja és telepe a forrásoknak; úgy hogy forrásaink számát már Hunfalvy 2216-ra teszi, de az valójában többre megy 3000-nél is; miként erről azon új források tanuskodnak, melyek a balneologiai buvároknak napról-napra tudomására jönnek. **)

Vannak hazánkban hévizek, hideg kénes vizek, borvizek, vasas, aczélos, rezes, timsós, keserű vizek, konyhasós, égvényes vizek, gyantás, kőolajos források, semleges vizek ritka változatosságban és csudás gyógyerővel.

Bernáth osztályozása szerint magas hegyvidékünk jellegző ásványvizei: a savanyuvizek, az erdélyi fennsíkon a konyhasós vizek, az alföldön a szikes vizek.

Ásványvizeink között vannak olyanok, melyek hazánk speciálisait képezik; úgy hogy valamint hazánk szőlőhegyein terem a borok királya, a tokaji: hasonlóképen vannak ásványvizeink, melyek párja nem ismeretes határainkon kívül sehol a föld kerekén.

Ilyenek: a budai keserűvizek, a borvizek királya: a borszéki források, Mehádia hatalmas hővizei, melyeknek valósággal herculesi gyógyerejük van. Említsem-e a természet azon tüneményszerű játékát, mely Parádót a legkülönbözőbb ásványforrások valódi gyűlhelyévé teszi, a hol kénes, timsós-vasgáliczos és vasas savanyuvizeknek egész forrásgyűjteménye van egy csoportban?!

Avagy hol van párja a kovásznai „Pokolsúr”-nak, mely forrongó geyszer módjára e terem szélességének megfelelő hatalmas

*) Gesundbrunnen der oesterreichischen monarchie.

***) Bernáth.

vizoszlopokban lobog ölnyi magasságokra, és van idő, midőn vulkán-szerű kráteréből elemi erővel tör ki, elboritva hamvas iszapárjával az egész községet?

Monsummano barlangjának hire körüljárja a földtekét, gyógyerejét felhasználja a szenvedő és a kenyérkereső emberiség egyaránt. Azonban a tudomány egy-két emberén kívül, kinek van tudomása messzebb tájakon a torjai „büdös“ barlangról, melyen át a föld méhéig ható sziklahasadékokból csodás gyógyerejű kénpárák ömlenek ki, sárga kénvirággal lepve be a barlang bérczoldalait?!

E barlang kénpárája és a környékén szerte-széjjel „fortyogó“ kénes tócsák és ásványvizek fürdője rövid idő alatt visszaadja teste épségét és erejét a nyomoréknak, kinek tagjait guzsusá törte a köszvény vagy más bajok. E barlang csepegő kénes vizének erejétől meggyulad újból a szembajosok kialvóban levő szemevilága.

Mind e drága gyógyerő kárba vész a közegészségre és a nép jólétére nézve. Legfeljebb ősi sátrak alatt ver tanyát a barlang sziklatalpánál a közeli vidék szenvedő népe. Ennyi az összes hasznai mai nap.

A tüköszöveteken át csepegtetett külföldi sósvizek mesterséges soolfürdői, micsodák a tordai vagy szováti természetes sóstavakhoz képest, a hol magasán kiemelkedő sósziklákból törnek elő szemeink láttára egész sós-patakok, folyvást csergedező ereken át táplálva az üde tófürdőket csaknem ingyen használatra és oly só-tartalommal, hogy attól egész testünk kristállizált sóalakká válik. Ugyanott a sóhegyek tetején egy egész iblanyos tó, a „fekete tó“, melynek buborékokban felszállongó gázait a fürdőnép mulatságból gyujtogatja, hogy gyönyörködjék a fellobbanó lángokban.

Vagy ha más országban volna, nem úgy zarándokolnának-e Borszék nagyszerű forrásaihoz a népek rajai, mint az egészség és életüdeség szent forrásaihoz? A hol a borviz annyi, mint a tenger; a hol az ember egész lobogó tavakban találja azon drága ásványvizeket, melyek királyi asztalra való felséges üdítő italok; a hol a szénsav feltörő gyöngyeiben mint egy pezsgőtengerben fürdik az ember méternyi magasra lobogó források hullámaiban, melyek előtt Zsigmondy kalapot emelt, hogy hódoljon a felséges természet csodás erői előtt: az oly helyeken más országokban központjai volnának a nép jólétének, dús fürdő-községek palotái és csarnokai hirdetnék a természet jótevő bőkezűségét, gyógyulna a beteg, üdülne

az egészséges, gyarapodnék és mivelődnék a vidék népessége, mely most keresethiányban kivándorolni kénytelen.

Nálunk mind e pazar kincsek nagy részben haszon nélkül hevernek. Alig érzi jótéteményeiket a nép és az ország.

Pedig gondos felhasználás mellett, hogy messzebb ne menjek, csak Austria főbb gyógyhelyeinek évenként 100,000-re menő vendégszáma után 50—60 millió forintnyi jövedelme van, nem is számítva az ásványvizüzetből befolyó milliókat.

És mi más képe van fenn a havasi világ távoli zugában Gas-teinnak, mint a hasonlíthatlanul becsesebb Borszéknek. A miveltség és jólét minő képe tárul szemünk elé Marienbad szegényes forrásainál, hogy ne említsem Karlsbadot, Baden-Badent, hova az egész világ hordja össze adóját a nép jólétének gyarapítására ?!

Azok eredetileg mind szegény, sziklás erdővidékek, hol a természet nem kényeztette el a lakókat kövér, buzatermő földekkel. A nép e helyeken a föld szegénysége miatt csak nyomorogva élhetne meg; de a nép szorgalma, igyekezete szövetségre lépett a természettel és azon ásványforrásokat, melyek iratos erdőinek sziklamagányjaiban fakadnak, jólétének és haladásának kiapadhatlan forrásává tudta varázsolni.

Benépesültek a hegyek elhagyott zugai. Pezsgő élet települt a hajdan lakatlan tájak ősvadonáiba. Fürdőtelepek támadtak. Egész községekké növekedtek a gyógyhelyek pompás nyaralóikkal. Kaszinók, bazárok, szellem- és kedélyüditő berendezések foglalják el az erdei vadak csendes birodalmát és megannyi paradicsomkertek szövődnek be a balzsamos erdők koszorujába.

Ilyenek az ember iparának hódításai. Ősfészkeiből kiverte a duló vadat és üdülő helyekké varázsolta át a források táját, egy kézzel gyógyszert nyújtva a test és lélek betegségének, másik kézzel gyarapítva a nép jólétét. Mert a gyógyhely és vidékének népe jó fogyasztókat talál a gyógyhelyek vendégseregében. Értékesíteni tudja minden termékét, sőt munkáját, ügyességét, miveltségét. A kereső emberek, munkások és üzérek egész rajai gyülekeznek össze. Vállalatok vállalatokra keletkeznek. Szaporodik a gyógyhely vidékének terjedő gyűrűzetében a telepek, a községek és a népesség száma.

Ez a virágzó gyógyhelyek hatása a népesedésre.

A forrásüzlet, a gyógyipar pedig a kereskedés és ipar egész új ágainak ad lendületet közös javára a közegészség, a közgazdaság és a népesedés egyaránt fontos érdekeinek.

De nemcsak anyagi haszon ered a jól gondozott gyógyhelyek forrásaiból; mert a gyógyulást és üdülést keresők nemcsak pénzt hoznak magukkal forgalomba, hanem ismeretek, eszmék, műveltség, szellemi áram is tódul nyomukban. A nép lát, hall, tapasztal, észlel. Mivelődik már a műveltekkel való tiszta érintkezés hatásánál fogva is. A szellem és kedély üdülésére hivatott berendezések nemcsak a vendégeknek válnak javára, hanem okul, tanul azokból a nép is, emelkedik műveltségének látköre, felszíne. A mi szépet, hasznosat eltanul, azzal disziti aztán saját háza táját, gazdagítja és nemesíti élete módját.

Ime : a gyógyhelyek népmivelő, polgárosító hatása.

Kell-e hangsúlyoznom a kincstár érdekét, mely a virágzó gyógyhelyeknél szintén megtalálja a maga számláját, részt kérve a nép fokozódó jövedelméből az állami szükségletek javára is.

De a mi a legfontosabb és épen hazánk népessége érdekéből a legfontosabb tekintet, a közegészségnek eddig kellően nem méltányolt tekintete az, melyre kiváló súlyt kell helyeznem oly országban, a hol elijesztő aratása van a halálnak, a hol a halandóság magas aránya felülmul minden európai arányokat; a hol a majdnem 16 millió főnyi népesség 10 év alatt nem birt $\frac{1}{4}$ (225,681) millió számmal szaporodni, nem azért, mintha meddők és terméketlenek volnának a hazai népfajok, mert a 22%-nyi magas születési arány épen nagyon is termékeny fajokról tanuskodik; hanem azért, mert a közegészség ügyének általános elárvultsága, pangó senyvedésre kárhoztatja a népesség életét.

A gyógyhelyeknek közegészségügyi tekintetben különös jelentőséget kölcsönöz a mai kor sajátos életmódja, minek folytán mindazoknak, kik egész idejüket állandóan egészséges légkörben nem töltik, a gyógyhelyekben való üdítő tartózkodás hosszabb vagy rövidebb ideig, komoly életszükségévé vált. A városok lakója, ki összetömött házsorokban erjedő anyagok és a kimondhatlan csatornák egész hálózatának miasmatikus páraival fertőzött élenyszegény légkörben mérgezi magát; hozzá még télen a kályhák széngőzét is nyeli, nem ritkán a nedves lakások penészgombáinak önkénytelen élvezetével szaporítva a különböző mérgek naponként szedett

bőséges adagait; a városok lakója, kivált, ha olyan hivatása van, hogy egy szűk helyen egész tömegekkel kénytelen pusztítani a levegőt, melynek néhány ember számára is alig van élenye; főképp a ronda, rendezetlen kis városok lakója földes, nedves, alacsony házikókban töltve ideje javát, a hol vízvezeték hiányában sokszor még tiszta, egészséges ivóviznek is szűkében vannak, fürdők pedig egyáltalán ritka fényűzési czikkek: az ily városok lakói, ha józanul gondolkoznak és többre becsülik egészségöket, munkaerejük épségét, életkedvök ruganyosságát, mint a folytonos adózást bajaik daemonainak: már családjaik iránt tartozó kötelességből is úgy rendezik be életterveiket, hogy évenként bizonyos időt egészségök megjavítására és megszilárdítására fordítanak és legalább egy évre új munkaerőt és munkakedvet merítenek a gyógyhelyek levegőjén, forrásain, gondülő életmódján.

A gyógyhelyek ma valóságos menhelyek. Mert mit érhet a gyógyszertár minden csudaszere, ha megmarad a fertőzött légkör, az idegroncsoló életmód és a lélekbántó foglalkozás, ezerféle kis és nagy vesződéseivel, test- és kedélyemésztő lázasságával?!

Kivált a mai időben, midőn az ember is úgy él, mint a gép, nem a szervi élet természeti törvényének szabályos üteme szerint, hanem valóságos gőzerővel töretve vagy a munka vagy az élvezet láza által.

Hiszen jól tudjuk, hogy munkáink csakugy mint élveink és szórakozásaink rohamos folyásuak, idegroncsolók. Az izgalmak állandó betegségében szenved testünk-lelkünk. És az ölü mérleghez annyira hozzászokott már vérünk, hogy el sem lehetünk többé nélküle: nem is izlik, a mi nem ingerlő; nem is érdekes, a mi izgatni nem bír, nem is vállalkozás, ha nem koczkajáték; nem is hirnök, ha nem villám; és az élet csak akkor élet, ha úgy repül mint a szárnyas madár.

De aztán repül is, tűnik is mint hab után a muló habtünet. Mind rövidebbre szabja a Párca az életfonalat.

Az ember ezen izgató, lázas életmód mellett gyorsan nyüvi izmainak és idegeinek gyöngye szövétét. Kimerül, ellankad. Munkaeréye és életkedve csappan. Elméje és kedélye betegeskedik. Általános baj az előbb alig ismert *idegyesség!* A test gépezete gyakran felmondja a szolgálatot. Mint a nyütt mozdonynak, javításra van szüksége. Így lehet belőle megint ember egy időre.

Ez tény. Statisztikai módon bebizonyította ezt Engel, a mai kor gőzerővel élő embereinek általában rövidülő élettartamáról tanuskodó észleleteivel.

Valamivel kedvezőbb azok sorja, kiknek egész életmódja tulajdonkép fürdői életmód.

Érttem azon embereket, kik a mezőn élnek, testedző mezei munkát végezve, életök javát egészséges, tiszta légkörben töltik.

De még ezeknek is támadhat bajok, melyek ellen sokkal gyökeresebben és kellemesebben védekezhetnek a természet gyógyszertáiraiban, mint az emberek patikájában.

Bizony nem kényes izlés, sem kábító divat tehát azon indítók, mely arra ösztönöz, hogy a gyógyhelyek és gyógyforrások hasznát és fontosságát hangsúlyozzam.

A mit az okos ember üdülésre áldoz, az tulajdonkép hasznos beruházás, mely meghozza gyümölcseit akkor, midőn az ember testen-lélemben hatványozott munkaerővel dolgozik és edzve van oly bajok ellen, melyek máskülönben könnyen megakaszthatnák a legtörekvőbb embert is kenyérkereső munkájában.

Azt hiszem : megérdemlé a fontos ügy azon néhány szót, melyet sokoldalú hasznosságának futólagos feltüntetésére szenteltem.

Gyógyhelyeink és ásványvizeink a közegészség, a közgazdaság, a népesedés, a közmívelődés és a kincstár egyaránt fontos érdekeinél fogva megérdemlik azt, hogy azok értékesítésének kérdésével foglalkozzunk és kiszállongjon e körből is a tanácsadó eszmecsere az élet légkörébe.

Kérdem : vannak-e és mennyiben vannak értékesítve ez idő szerint gyógyhelyeink és ásványforrásaink ?

Kérdezzük meg ez iránt az igazmondó statisztikát, hogy adjon felvilágosítást biztos adataival.

Hát van nekünk ilyen statisztikánk, mely bizalomra számot tarthatna ?

120 év óta készülődünk ilyen statisztika megteremtésére. Mária Teréziának kormánya 1762. január 7-én bocsátotta ki azon rendeletet, hogy : „a megyei és városi törvényhatóságok a hatáiraikban előforduló ásványvizeket, szakértő közegek által vegyvizsgálattassák és a vizsgálás eredményéről, valamint az illető vizek tapasztalt gyógyhatásáról jelentést tegyenek.“

E rendeletnél nagyobb sikerrel működött magán uton az

1770-es években Crantz bécsi tanár, ki a monarchia ásványvizeit ismeretes „Gesundbrunnen“-jében addig nem ismert terjedelemben sorolta elő.

A kormányrendeleteknek még egész láncolata bocsíttatott ki 1785, 1794, 1796, 1805, 1812, 1814, 1815 és 1823-ban minden lényegesebb eredmény nélkül.

Pedig időről-időre akadtak ügybuzgó emberek, kiknek sikerült oly mértékben megnyerni a kormányt az ügy pártolására, hogy Kitaibel tanár által a kormány valóságos tervet dolgoztatott ki a végből, hogy mi módon lehetne a magyarországi ásványvizeket és fürdőket minél nagyobb hírre emelni, úgy az ország, mint a szenvedő emberiség javára?

A m. kir. udvari kancellária 1812-ben ő Felsőségének oly rendeletét adja közzé, „mely szerint az elismerés legfelsőbb fokára való hozatása céljából a főorvosoknak legsürgősebb kötelességükké tétetett : siettetni az ásványvizekről szóló tudósításaiikat, hogy ezek nyomán Kitaibel képessé tétessék Magyarország teljes hydrographiáját szerkeszteni és kiadni; azon felül minden módon oda törekedjenek, hogy a belső ásványvizek drágábbak ne legyenek mint a külföldiek; továbbá, a palaczkok töltésére és bedugaszolására a legnagyobb gond fordíttassék és az ország különböző helyein raktárak állíttassanak fel e vizek számára, miután ő Felsőge a külföldi vizeknek behozatalát, a hazaiak érdekében, tökéletesen megszüntetni szándékozik.“

Ez 1812-ben rendeltetett el; azonban hasonlóképen csekély eredménnyel.

Századunk 40-es és 50-es éveiben Tognio Lajos orvostanár buzgólkodott e téren. Beutazta az ország nevezetesebb ásványforrásainak vidékeit és 500 forrás vizénél többet vegyelemezett, mely elemzéseket folyóiratokban és „Magyarhon ásványvizeiről“ (1843) szóló füzetében tette közzé; azonban a közöny, az utjában álló nehézségek és más „mostoha körülmények“ e buzgó szakembert is arra kényszeríték, hogy felhagyjon a hálátlan munkával, miként ő maga írja említett füzetében.

1854-ben kezdette meg a helytartó tanács a fürdők- és ásványvizekre vonatkozó adatokat hivatalosan gyűjteni, melyeket dr. Linczbauer tett közzé igen röviden, hosszú című „statisztikájában“ 1859-ben.

1857-ben Wachtel tudor hivatalosan bentazta a fürdőhelyeket és tapasztalatairól „Ungarns Kurorte und Mineralquellen“ czimű munkájában ad számot; 1862-ben pedig Dr. Aug. Freiherr von *Hürdtl* mindazon adatokat, melyeket az osztrák kormány és az akkori cs. kir. rendőrségi főparancsnokság hivatalos uton gyűjtöttek, nagy szorgalommal rendezte össze „Die Heilquellen und Kurorte des oesterreichischen Kaiserstaates“ czimű tartalmas munkában, mely azonban minden komoly törekvés mellett a valódi tényállások feltüntetésére, Magyarországra nézve sok tekintetben hézagokat hagy és tévedéseket tartalmaz.

A IX-ik nemzetközi statisztikai congressusnak Budapesten is lettek hasonnemű munkák bemutatva, melyekről azonban Bernáth József kitűnő balneologusunk azt írja, hogy azok jeles példái a hibákkal telt munkáknak, hemzsegnek a téves adatoktól és remekelnek nem létező források kitalálásában.

Legujabb időben a magyar kir. belügyministerium 1874. május 21-én kelt 20,861. szám alatt körrendeletet bocsátott ki a törvényhatóságokhoz, hogy a jelenleg területeiken létező ásványvizekről és gyógyhelyekről jelentéseiket küldjék be. Ezen rendelet azonban csak az anyaország területére szólnán, a társországokból e téren új adatok nem gyűjtettek.

A törvényhatóságok által beküldött anyagot feldolgozta az országos statisztikai hivatal és az összeállítások végeredményét a „Magyar statisztikai évkönyv“ IV-ik évfolyamának 1876-ban megjelent 1-ső füzetében rövid átnézetben tette közzé.

Ez tehát azon hivatalos statisztikai kimutatás, melyet csakis egy évről, az 1874-ik évről birunk és nem is az egész magyar állam területéről, hanem csak a magyar és erdélyi részek ásványvizeiről és gyógyhelyeiről.

Ez lenne hát azon hivatalos statisztikai forrás, melyből hazánk gyógyforrásainak fontos ismeretét meritenünk lehet!

Távol áll tőlem az, hogy a minden irányban oly buzgó tevékenységet tanusító országos statisztikai hivatalra háritsam a vádat azon közönyért, léhaságért és lelkiismeretlenségért, melyet — fájdalom! — a statisztika becsét nem értő és nem méltányoló közönségünk és hatóságaink, a viszonyaikra vonatkozó adatok beszolgáltatásában tanusítanak.

Jól tudjuk : minő gyanus kémkedésnek tekint közönségünk minden kutatást, mely viszonyainak valódi felderítésére irányul épen saját előnyeinek érdekében ; ismerjük azon ellenszenves bizalmatlanságot, mely holmi új adók és terhek kivetésének czélzatát látja a közviszonyok valódi állása után buvárkodó hivatalos miveletekben ; tapasztaljuk minden irányban azon könnyüvévérést, melylyel az igazmondás kötelességén tulateszi magát a hivatalos és nem-hivatalos társadalom oly adatokat szolgáltatva tények gyanánt, melyek csak arra valók, hogy azokkal kiszurják annak a „kémkedő” kormánynak és statisztikai hivatalának a szemét és lerázzák nyakukról a komoly utánnajárás munkáját. Jól tudjuk, hogy sok helyen a patriarchális kényelemszeretet ősi hagyománya még ennyit sem enged meg ; hanem értetlen közöny és néma hallgatás a felelet a statisztikai hivatal közérdekü kérdéseire.

Midőn a közönség és a hatóságok ily kevéssé lépnek munkaszolidaritásba a központi statisztikai hivattal ; midőn szándékosan vagy nem szándékosan küldik is, nem is, a helyes és hamis adatokat : az ily tarka jellegü anyagból nem kerülhet ki más, mint torzképe a valóságnak.

Szükséges-e idézni a csattanósnál csattanósabb példákat ?

Az 1874-ik évre vonatkozó statisztikai kimutatások szerint magyar és erdélyi területen az ásványvizek és azokkal biró községek száma : 281 ; holott Tognio Lajos egyetemi orvostanár a 40-es és 50-es években egymaga több forrásnak a vizét elemezte 500-nál ; Hunfalvy minőség szerint osztályoz és lelhelyek szerint elősorol 2216 forrást ; Bernáth pedig a kereskedelmi ministerium megbizásából készült térképen és összeállításában közel 1700 lelhelyet jelöl meg, melyek között sok helyen nemesak egy forrás, hanem a források egész csoportja fakad ; úgy hogy forrásaink száma bátran többre tehető 3000-nél is.

A Bernáth lelkiismeretes birálatán keresztül ment adatok alapján készült azon balneologiai térkép, mely most a berlini egészségügyi kiállításon nem tudom, kikerülte-e a tüzenyészet sorsát és azon káron kívül, melyet okozott a kereskedelmi ministeriumnak azon szerencsétlen fotografus, ki e becses térkép másolatával megbizatva, azt ép oly költői szabadsággal pingálta hamisra, mint a hogy az emberi arcok festésénél megszokta és így a másolt térképek jámborlelkü meghamisításával azokat teljesen haszontalanokká

tette, nem tudom, ezen káron felül nem érte-e kereskedelmi minis-
teriumunkat és a balneologia ügyét azon sokkal nehezebben pótol-
ható kár, hogy az eredeti térkép is megsemmisült a berlini tűz-
vész által ?

Ezt közbevetőleg megjegyezve, azt hiszem elég lesz még csak
azon meglepő adat által jellemezni az országos statisztikai hivatal-
hoz beküldött anyag tényhűségét, mely szerint 1874-ben hazai für-
dőink látogatóinak száma ugy van feltüntetve, hogy 165,901 az
állandó fürdővendégek száma, a főváros fürdőibe jár 1.708,833, a
magyar és erdélyi fürdőkbe pedig mindössze épen 1.840,019
vendég!

Hogy honnan kerül össze ez a millió és ezek a százezrek, mi-
dön leglátogatottabb fürdőink vendégszámának az átlagát a sta-
tisztikai kép következő szerény arányai tüntetik fel, ez az adat-
gyártók titka. — Fürdőink vendégszáma :

Mehádia	4500	Daruvár	600
Krapina-Teplitz	2700	Bártfa	500
Balaton-Füred	2500	Borszék	400
Püstyén	2200	Tusnád	
Trencsén-Teplitz	2000	Parád	
Varasd-Teplitz	2000	Szobráncz	
Harkány	1600	Hévviz	
Szliács	1100	Herlein (Ránk)	
Előpatak	1050	Jolsva	
Tátra-Füred	1000	Vichnye	
Buziás	900		

Ezen és még néhány más gyógyhelyeink évi vendégszáma te-
hát legfeljebb ha 24—25,000-re rug.

Hol marad ez a szerény szám a statisztikai hivatalnak bekül-
dött büszke százezrek és pompázó milliók mellett ?!

Ez tehát nem statisztika, melynek legfőbb jellege és elidege-
nithetlen természete az igazság, a tényhűség, hanem statisztikai
köpenybe burkolózó önámítás!

Megláthatjuk-e hát ezen kedélyes statisztikából állapotaink
igaz képét; tudhatjuk-e, mennyire vannak értékesítve páratlan
gyógyhelyeink és forrásaink ?

Nem.

Csakis egy szerény ágára az ásványvizek értékesítésének, az ásványvízüzletre derít némi fényt a legujabb áruforgalmi statisztika, mely azonban csak a vas- és vízi utakon jövő-menő forgalomra terjeszkedik ki ez idő szerint, tehát nem nyújt tájékozást azon kocsiforgalomra, mely főkép Romániába és Moldvába irányul Erdély határszéli savanyuvizforrásainak, főkép a borszéki borviznek szállitmányaival.

Ezen áruforgalmi statisztika legfőbb adatai az ásványvízforgalomra nézve a következők :

1881. július—decemberi felében volt Magyarország ásványvízforgalma :

	behozatal		kivitel	
	méterm.	forint	méterm.	forint
Austria	14,748·20	162,700	9,930·34	145,523
Németország	16,643·47	176,027	1,729·27	35,560
Franciaország	3,482·90	46,120	—	—
Románia	1,547·80	16,504	—	—
Olaszország	1,233·45	14,518	—	—
Svájc	700	8,000	—	—
Oroszország	571·94	5,729	—	—
Szerbia	135·47	2,245	—	—
Balkánországok	138·22	2,423	—	—
Főösszegek	39,451·25	438,137	11,670·84	181,405

A behozatalban jelenkező ásványvizek, tehát a külföldi ásványvizek métermázsánkénti értéke átlag : 15 frt, a kivitelben szereplő ásványvizek, tehát a hazai ásványvizek értéke métermázsánként : csak 11 frt! Tehát a mi ásványvizeink hasonló súly, de hasonlíthatlanul kitünőbb minőség mellett sokkal kevesebb értéket képviselnek, sokkal csekélyebb jövedelmet hoznak.

Különben is oly fejletlen ásványvízkereskedésünk egyáltalában, hogy a mi kevés ásványvíz hazánkból, főkép nyugoti irányban forgalomba jön, az főleg budai keserűvíz ; többi ásványvizeinket kis részben használják a hazai fogyasztók, jobbra pedig megiszszá a föld, vagy elnyelik a felhők.

Felséges borvizeinket nemcsak Nyugat-Európa piacai nem ismerik, hanem még idebenn, forrásaink tövénél is, a Giesshübli, Bilini és Seltersi járja nem ritkán derek magyar uraink asztalain, a

kiknek szózatossá hazafisága többre becsüli az idegent, a külföldit a jó hazainál!

Ime : ilyen természetű és ennyi mindössze azon anyag, melyet hivatalos statisztikai forrásokból merithetünk gyógyhelyeink és ásványvizeink értékesítésére nézve.

Tudhatunk ebből valamit?

Egyet igenis. Tudhatjuk azt az egyet, hogy biztosan nem tudhatunk semmit, hogy nem ismerjük önmagunk saját kincseinket, következésképp nem ismerhetjük azok értékesítésének biztos adatok tanulságából merithető feltételeit.

Minélfogva első rendű szükség e célra egy határozott vezérszémek szerint rendezett állandó hivatalos statisztikának a megalakítása és folytonos vezetése, hogy az teljesen megbízható tényezők közreműködésével évről-évre hű képét nyújthassa gyógyhelyeink életének, fejlődésének, haladása feltételeinek és folytonos figyelemmel kísérve gyógyhelyeink és ásványvizeink értékesítésének jellegző mozzanatait, a mutatkozó tények javalata nyomán tudhassa a törvényhozás, a kormány, megérthessék a tulajdonosok és vállalkozók, megítélhesse a közönség : melyek e téren hazafias teendői és kötelességei?

Ez idő szerint ilyen megbízható hivatalos statisztika hiányában ; miután a törvényhatóságok által időről-időre a belügyminis-teriumhoz küldött adatok is hivatalos gondviselőik által láthatatlan államtitkok gyanánt rejtegettetnek a nyilvánosság vizsga szeméi elől : nem marad más hátra, mint magán uton gyűjtött adatok és tapasztalataim alapján jelezni azon főirányokat, melyekben, igénytelen gondolkodásom szerint, kötelességek várnak a törvényhozáásra, kormányra, tulajdonosokra, vállalkozókra és a társadalomra általában.

A gyógyhelyek és ásványvizek sokoldalú értékesítése céljából véleményem szerint

I. A törvényhozás feladata :

Védterületi törvény alkotása az ásványvizek létezésének és épségének biztosítása céljából.

Érdemileg egyre megkülönböztetve törvényalkotásával biztosítani a források létezését és épségét, miként azt az 1856. július 14-iki francia törvény, a „loi sur la conservation et l'aménagement des sources d'eaux minérales“ eszközölte ; vagy pedig ha más törvényekben

van gondoskodva ezen biztosítékokról, miként arra példa „das Preussische Allgemeine Berggesetz vom 24. Juni 1865.“

Ez érdemben való biztosítékok az erdőtörvények azon intézkedései is, melyek a források és ásványvizek eredetének területén levő erdők különös védelméről és biztonságáról vannak hivatva gondoskodni.

A védterületi (perimètre de protection) törvény nélkülözhetlen; mert a tényleg hazánkban is érvényben álló 1854-iki bányatörvény nem biztosítja az ásványvizek létezését és épségét. Minden messzebb menő bizonyítgatás mellőzésével legcsattanósabban bizonyítja ezt a teplitzi források eltűnésének esete, a dux-osszezi bányamiveletek következtében.

Hasonló okokból hasonló katasztrófák beállhatnak nálunk is; a források vegyalkatának vagy vízbőségének a megzavarása pedig bekövetkezhetik bármely föld alatti vagy föld feletti munkálatok bolygatásai folytán is.

Ezen veszélyek ellenében törvényes biztosítékokra van szükség, melyek az európai törvényhozás és gyakorlat példája szerint, a védterület jogintézményében és a szabad kutatás korlátlanságának okszerű körülhatárolásában keresendők.

Máskülönben a szabad kutatás, a szabad földmunkálatok veszélyeivel szemben a források eredetének területén, sem a tulajdonosnak nem lehet bátorsága ásványvizeinek és gyógyhelyének értékesítése céljából okszerű beruházásokat tenni, sem más vállalkozók nem nyerhetnek ösztönt arra, hogy tőkéiket oly gyógyhelyek vagy ásványvizek értékesítésének költségeibe fektessék, melyek a források eltűnésével vagy megrontásával járható szabad földmunkák kockázatainak vannak folyvást kitéve.

A kutatás szabadsága gonoszlelkűség mellett a zsarolás eszközévé aljasítható esetleg, mely eshetőségre tanulságos bizonyíték épen itt a fővárosban Saxlehner esete, kinek keserűvizes földjein csak azért is aranyat akar keresni a zsaroló élelmesség, hogy Saxlehner zsebében csakugyan megtalálja az aranyat a kutatás felhagyásáért.

Forrásvédterületi törvény alkotásának sürgetésére hazánk forrástulajdonosai két ízben országos congressusokban fejtették ki nézeteiket és kívánásaikat és azokat emlékiratban és törvényjavaslat alakjában indokolva és megállapítva, e sorok írója által a kép-

viselőházhoz terjesztették ; minélfogva remélhető, hogy a védterületi törvény megalkotásával sietni fog hazai törvényhozásunk is nyomába lépni a többi európai törvényhozásoknak.

E helyen még azon eszmét penditem meg, hogy a törvényhozásnak arra is módot kellene találni, hogy szükség esetén, ha parancsoló és fontos közérdek követeli, a gyógyhelyek tulajdonosainak lehetővé tétessék gyógyhelyeiknek egészségi közérdekben álló okszerű berendezése azon esetben is, ha talán egy közvetlen szomszédtulajdonos birtoka bármely okból gátat emelne eléje. A szabad egyezkedés sikertelensége esetén, itt is helyt követelhetne a közérdek a kisajátítási törvény alkalmazhatóságának.

II. A törvényhozás, a kormány és a törvényhatóságok együttes feladata továbbá :

Állandó forrás- és fűrdőstatisztika szervezése a vidéki statisztikai bizottságok és hatósági orvosok bevonásával a működő szervezetbe.

A már előbb elemezett és hangsúlyozott szükség és célszerűség indokából különösen ajánlom ezen ügyet a közgazdaságügyi kormány, a statisztikai és közegészségügyi tanács, az országos statisztikai hivatal és a belügyministerium figyelmébe.

Törvény szükséges, mely megállapítsa a hatóságok és tisztii orvosaiknak teendőit a statisztikai szolgálat körében ; annál is inkább, hogy világosan meglevén szabva a köteleességek, a kormányok executiv rendelkezése hatályosabb közreműködésre bírassa a hatóságokat, nem pedig a régi kedélyes megyei szolgálat hagyományos szellemében teljesítenek vagy ne teljesítenek, hiven vagy hamis adatok szolgáltatásával az országos statisztikai hivatal rendelkezései.

A porosz kormány a közigazgatás igen sok ágában nagy szigorral és nagy sikerrel veszi igénybe a vidéki statisztikai bizottságok, a hatósági orvosok, a lelkészek és tanítók közreműködését.

Jó példát tanulhatunk mi is tőle.

Fontos feladatok egy ily statisztika szervezésénél : magának a működő szervezetnek összevágó berendezése, az eljárási mód helyes megállapítása, és az anyaggyűjtés közvetlen céljából a közérdekű kérdőpontok szabatos meghatározása és feltevése.

III. A kormány feladata továbbá :

a személyszállítás és az ásványvizforgalom könnyítésére és élénkítésére lehető szállítási kedvezmények kieszközlése a szállító nagy

vállalatoknál, különösen pedig szállítási kedvezmények biztosítása az államvasutak valamennyi vonalain.

E pontnál alig szükséges felemlítenem azon érdekközösséget, mely a szállító vállalatok és a közönség között fennáll.

A gyógyhely tulajdonosának és a közönségnek érdeke, hogy könnyen, gyorsan, olcsón lehessen a fürdőkbe jutni; az ásványvíz-kereskedés érdeke, hogy az ásványvizek olcsón szállíthatók, olcsón adhatók, olcsón élvezhetők legyenek, hogy az ily módon fokozható tömeges fogyasztás gyarapítsa a vállalkozók hasznát is emelkedő mértékben.

A szállító vállalatok viszont annál több és jövedelmezőbb forgalomhoz jutnak, minél inkább élénkítik okszerű kedvezmények nyújtásával a személy- és áruforgalmat.

Tényekben nyilvánul a szállítási kedvezmények hatása. A Dunán és vasutakon olcsón hozzánk szállított ásványvizek kiverik olcsóságukkal asztalainkról saját ásványvizeinket; mert míg Budapesten a Giesshüblit, Seltersit megkapjuk 30 krajczárért, a Borszékinek 40 kr. az ára vendéglőinkben.

IV. Feladata a kormánynak és a hatóságoknak :

Szigoru végrehajtása a közegészségügyi 1876 : XIV. törvény-cikk 100—108. §§-aiban foglalt rendelkezéseinek, melyek a gyógyhelyek berendezésére vonatkoznak; erélyes alkalmazása az 1879 : XXI. erlőtörvény 2—5. §§-ainak, és kiváló gond a források eredetének területén fennálló erdők védelme, illetőleg azon területek beerdősítése ügyében; jól tudván azt, hogy az erdők elpusztulásával a források kiapadása járhat.

V. De leghangosabb szóm van a gyógyhelyek uraihoz, kiknek önérdekük is parancsolja, hogy gyógyhelyeiket iparkodjanak mindazon jogos követelések szerint kellően berendezni, melyeket ma már ez érdemben törvény és közönség ugy közegészségi és kényelmi, mint gazdasági tekinteteből egy korszerű igényeknek megfelelő gyógyhely iránt méltán támaszt és támaszthat.

Fürdők és mindennemű gyógyeszközök, szállás, ételmezés, üdítő szórakozás nem fényüzési követeléseai az elkényeztetett izlésnek, hanem tényezői a valódi gyógyhatálynak; minélfogva azokról lehető célirányos módon gondoskodni kell, ugy azonban, hogy a mellett a gyógyhely urai ne engedjék elharapózni az oly méltánytalan és az árképződés törvényeivel ellenkező magas árakat, melyek

csak arra valók, hogy fürdőhelyeink ismeretes fosztogatásaikkal még a megszokott környéki vendéget is elriaszszák.

Nem fényezés, nem pompa kell nekünk. Ez drágítja a fürdői életet és számüzi az egészség forrásaitól a szűkölködő szegényebbeket.

Különbén sem adhat a világ legnagyobb fénynyel berendezett gyógyhelye sem több pompát a természet igaz barátainak, mint az örökszép természet ezernyi bájaival; azonban a mire multhatlan szükség van gyógyhelyeinken: az a mintaszerű tisztaság, az egészséges kényelem, a kedélynyugtató rend és egyáltalán mindazon intézkedések, melyek a test és lélek egészségének és üdülésének tényezői.

Nem szabad ma már a gyógyhelyeket azon tivornyatanyák mértéke szerint tekinteni, hová hajdanában a környék mulatozó népe járogatott kitombolni és muzsikáltatni magát tekintet nélkül: vajjon háborgatták-e a más izléssel bíró betegek vagy üdülők nyugalalmát.

A gyógyhelyeken nem tűrhető kicsapongásokkal elűzzük fürdőinkből nemcsak az idegent, de még a jobb izlésű hazait is, kik gyógyhelyeken az üdülés csendes menhelyeit keresik, nem azon vásári lármát, mely elől épen városaik köznapi zajából menekültek az erdők csendjébe.

Pedig gondoljuk meg, hogy egyáltalán nem szükséges vendégeinket pénzökkel együtt még mesterséges módon is kiűzni a külföldre, hová a vasutak hálóin gyorsan és olcsón elrepül velök a gőzerő, és a hol szebbnél szebb gyógy- és üdülő helyeken kényelmet is, élvezetet is, üdülést is jutányosan és bőven találnak.

Szép és hasznos dolgot mivelne minden gyógyhely ura, ha a gyógyhely és környékének természeti és történelmi viszonyait jellegző és ismertető tárgyakat és emlékeket gyűjtené és azokból gyógyhelyi muzeumot rendezne; az ily geologiai, balneologiai, ásvány-, növény- és állatgyűjtemények, a történelmi emlékek és minden anyag, mely a helynek és a tájnak életére, multjára és jelenére tanulságos fényt derithet, sok tekintetben érdeket kelthet és ösztönt adhat a mivelődés és gazdaság szempontjából szép művekhez és hasznos vállalkozásokhoz; mindenestre gazdagítja érdekességben a gyógyhelyet első sorban.

VI. Az *ásványvizkereskedő* érdekében áll: követni a külföldi

kereskedők elelmisségének, mozgékonyságának, áldozatkészségének, szívósságának a példáját.

A kereskedő tudja legjobban, hogy ma reklám nélkül semmi sem kelendő. Nem áll az ma, ha hajdan példabeszéd volt is, hogy „a jó bornak nem kell czégér”. Igenis: kell! mert ma — elég ferdén — csak azt tartják nagyon jónak, a mit nagyon ajánlanak. Legalább tény az, hogy a nagyhangu kínálás és ajánlgatás csábitja legjobban a bűvös hangok után induló közönséget.

Tehát mozogjanak kereskedőink is! Ismertessék és kínálják forrásaink vizét. Ne kiméljék az áldozatokat, hogy bejuthassanak a nagy forgalom mérvadó helyeire; majd megtérül a hozott áldozat a haszon gyarapodásában. Létesítsenek raktárakat. Nyissanak ügynökségeket. Küldjenek házról-házra édesgető mustrákkal utazó ügynököket. Tegyék kényelmessé a fogyasztó dolgát. Ne sajnálják a lapok hátától a hirdetések hangzatos hivogatásait. Eszközöljenek ki szállítási kedvezményeket a szállító vállalatoknál. Használják úgy mint a külföldi kereskedők, az izléses, behizelgő etiketteket jó és erős palaczkokon; nézzenek a csínra, jóságra, pontosságra és olcsóságra.

Mozogjanak: és menni fog!

VII. Az *ipar* feladata: felkarolni a gyógyipart az ásványvizek gyógy- és élvezeti szerekké váló feldolgozása által. Honosítsuk meg a vizek szállítására alkalmas palaczkokat gyártó ipart és a csomagoláshoz szükséges dobozok czélszerű készítési módját.

Ne járjunk még üveg nemüekért is Drezdába Siemenshez: ne drágítsuk még a külföldről hozott palaczkok árával is ásványvizeinket, hanem inkább értékesítsük itthon saját üveganyagunkat önmön hasznunkra.

VIII. Végül a hazai *társadalomnak*, a közönségnek is vannak hazafias kötelességei.

Közönségünk jó része nagy ellenmondásokban szenved gyakran. Szereti hazafiságát hirdetni *szóval*; de *tettleget* jobban szereti azt, a mi idegen, a mi külföldről való czikk. Hazafisága jelszavait népszerű szólamokba szedve, fennen követeli egyebek közt iparunk védelmét, a külön vámterületet; azonban arra nem gondol ez a szózat hazafiság, hogy ha politikai vagy nemzetközi nehézségek miatt ez idő szerint nem állíthatók fel a sorompók az ország határain, felállíthatók azok sokkal hatályosabban saját házunk küszöbénél.

Ez tisztán önmagunktól függ.

Hát legyen minden udvar egy külön vámterület, melyre be ne bocsássuk az idegen ipar termékét.

Giesshübeli helyett fogyaszszuk a Borszékít, Parádit, Bártfajt, Luhit, és a helyett hogy külföldi fürdőkbe hordjuk ki kevés pénzünket is, adjuk azt hazánk fiainak és gyógyhelyeinek gyarapodására.

Ez az okos hazafiság egyuttal jó számítás is. Hazafias támogatás mellett felvirágzanak majd hazai gyógyhelyeink is, föllendül idővel ásványvizkereskedésünk is, a népnek új ipara támad, keresete nyílik a hegyvidék azon szegény népének is, mely most kivándorolni kényszerül; idebenn megmarad a gazdának annyira szükséges munkaerő és az áldozatkész hazafiságot megjutalmazza saját önérzetén felül azon olcsóság és kényelem, mely gyógyhelyeink tömeges felkarolásának tényéből természetszerűleg fog kifejlődni.

Ezzel kapcsolatban az egészség és üdülés forrásai hozzáférhetőek lesznek a szegényebbeknek is. Nyerni fog a közegészség ügye. Évről-évre rosszabb lesz a halál aratása. Szaporodni fog a népesség és ezzel hazánk ereje.

E célra közreműködni pedig elháríthatlan hazafias kötelesség!

DR. DOBRÁNSZKY PÉTER.

MAGYARORSZÁG FEKVŐ BIRTOKA,

ANNAK ÉVI FORGALMA ÉS MEGTERHELTETÉSE SZEMPONTJÁBÓL.

A forgalom, mely a fekvő birtok körül valamely országban évről-évre mutatkozik, nem csekély nemzetgazdasági jelentőséggel bír, egyrészt mivel mindazon társadalmi mozzanatok, melyek az általános forgalomra hol kedvező, hol visszás befolyást gyakorolnak, ugyanazon irányban hatnak ki a fekvőségekkel való forgalomra is, és így ennek hullámozásában is a közgazdasági viszonyok elég felismerhetően tükröződnek vissza; másrészt mivel az ingatlan javak saját természetüknél fogva a közforgalom legnagyobb részét tevő ingóságoktól sokban eltérő érdekeket ismervén, a közviszonyok befolyása reájok még sem érezteti magát oly annyira egyformán, mint a közönséges forgalmi cikkekénél, így például a városi telkek, a városi házak és épületek, melyek inkább a speculatio tárgyai, jóval szorosabban követik az általános forgalmi áramlatot, mint a gazdasági testek; az árkülönbség is, pl. a városi jóságok és kisebb birtokrészek közt jóval feltünőbb, mint a napi forgalom rendes árucikkei közt, mi a birtokmozgalomban mutatkozó fluctuációnak helyes megítélésénél nem tévesztethető szem elől.

Hozzájárul, hogy a fekvőbirtoknak tömegesebb átruházása, a mint az évről-évre különböző arányfokokozatokban mutatkozik, nem *pusztán közgazdaságilag* fontos, hanem sok tekintetben még fontosabb *nemzetiségi és politikai szempontból*; mert a változatok a fekvőbirtokban gyakran egyes nemzetiségek, egyes néposztályok közt fenforgó arányviszonyra, kivált pedig azoknak, mint politikai tényezőknek társadalmi és állami szerepelésére, lényeges kihatással lehetnek, főleg oly országban, mint hazánkban, hol az állameszme teljes érvényesülése érdekében, legkevésbé sem lehet kívánatos, hogy a fekvő birtok azok kezéből, kik eddig az ország politikai egységének legmeghívottabb képviselői, leglelkesebb szószólói, nagy

mérvben menjen át olyanok kezébe, kik inkább centrifugalis irányzatu elemei a magyar államnak.

Az *átruházás módja* is más jelentőséggel bír a fekvőségeknél mint a közforgalom egyéb tárgyainál, jelesen a végrehajtás folytán beálló birtokváltozás egészen más hatással van, mint az ingó javak elárverezése; a föld mindenütt, de kivált tulnyomólag agronom országban, valamint az egyéni létezésnek, ugy a conservativ elemnek főalapját képezvén, a birtoktól minden kényszerített megválás nem csak az egyeseknek létjogát, hanem magának az állam- és társadalomnak conservativ érdekeit is képes, még pedig gyakran nagyon is érezhető modorban megrázkódtatni.

De nem csekélyebb közgazdasági jelentőséggel bír a földtulajdonnak évi *megterheltetése*, kivált, ha a rendelkezésre levő adatok lehetővé teszik a megkülönböztetést, a hasznos befektetés céljából elvállalt, és a merőben személyes eladósodásából származó terhek közt; ha továbbá kimutatható, vajjon a megterheltetés az állam irányában való tartozásból, vagy hitelműveletekből veszi-e eredetét, vajjon magánhitelezők vagy valamely hitelintézet részéről forog-e fenn a követelés, hogy milyen a kamatláb, törlesztés útján történik-e a tőkevisszafizetés stb.; különös érdekekkel bírnak a végrehajtás útján helytnyerő bekebelezések, miről többet alantabb. Szemben pedig az évi betáblázásokkal, az ugyanaz évi törlések is elég nagy fontosságot nyernek, a meunyiben ez uton a birtokon nyugvó jelzálogi tehernek évi gyarapodása kideríthető, mely kétségkívül az általános forgalmi életben mutatkozó hullámozást többetkevesebbet hiven követi; ha pedig egyszer az összes teherállapot fel van véve, mely a fekvőbirtokon bizonyos időben jelzálogilag biztosítva volt, akkor az évi bekebelezések és törlések egybevetéséből minden egyes évre lehet megtudni, mennyire megy ezen teherállapot; mit okvetlenül szükséges ismerni, ha a birtokos osztálynak akár további teherviselési, akár hitelígnyleti, és kölcsönfedezési képességét teljes megnyugvással akarjuk megítélni.

A földbirtok forgalmi viszonyaira vonatkozó adatok kétrendű forrásból meríthetők, az egyik forrás a *telekkönyv*, a másik a vagyon átruházásánál fizetendő illetékekre vonatkozó *fináncz-kimutatások*; nálunk, fájdalom, csak az egyik forrás kínálkozik, t. i. a telekkönyvi, és az sem szolgáltatja — mint utóbb lesz alkalmam kimutatni — mind amaz adatkészletet, mely e fontos mozzanatnak teljes

megvilágítására szükséges lenne: a másik forrás pedig teljesen hiányzik, holott a mindennapi életben előforduló jogügyletek már a szigorubb finanziaális ellenőrzés szempontjából sokkal hivebben, sokkal részletesebben kerülhetnek színre ez uton, mint a telekkönyv nyomán; az illeték ki-zabásánál mindazon okmányok jutnak az eljáró pénzügyi organumok kezébe, melyek a kérdéses jogügyletre némi vonatkozással vannak, itt tehát pontosan constatálható. vajjon miféle jogezim és mily érték alapján jött létre a birtokváltozás; itt tehát könnyen lehet feljegyezni, hogy az átruházás adásvevés alapján vagy egyéb módon történt-e, jelesen csere, egyezkedés, házastársak, szülők és gyermekek közt, vagy épen ajándék útján, már pedig csak az önkénytes adásvevés az, mely a szabad forgalom körébe vág, és leginkább csak ez uton létrejött birtokváltozás vehető tekintetbe, midőn a fekvőbirtok körüli mozgalmat közzgazdaságilag akarjuk méltányolni.

De daczára annak, hogy nálunk ezen feljegyzések az illeték kirovásánál helyt nyernek, daczára annak, hogy az eljáró közegeknek ebbeli hivataloskodása az illető számvevőségek által lelkiismeretesen felülvizsgáltatik, sőt daczára annak, hogy egyes adóhivatalok, melyekre az illetékek bevételezése bizva van, a kívánt adatokat bőven tartalmazó ebbeli lajstromaikat havonként beterjesztik a pénzügyministeriumnak, hogy itt a szakszigorlat megejtessék, amaz igen beces adatok tétlen tőke gyanánt, a hivatalos irományok közt eltemetve maradnak, a nélkül, hogy akár administratív czélokra kellőleg hasznosíthatnának, akár a tudománynak hozzáférhetőkké tétetnének: erre legszólóbb tanuságul szolgál azon körülmény, hogy midőn a vagyónátruházás utáni illetékek újabb novelláris törvénynyel módosítva lettek, a magyar kormány nem volt azon helyzetben, hogy ebbeli javaslatát statisztikai alapokra fektethette volna, tehát administratív uton is éreztetik a hiány, mely az osztrák absolut kormány uralma alatt legkevésbé sem forgott fenn.

Mint hogy az adóhivatalok minden hónap elején a lefolyt hónapra szóló ebbeli kimutatásokat rendesen beszoigáltatják, a ministerium keblében minden nagyobb fáradság nélkül, a havi összegek egy erre rendelt főlajstromba lennének bevezethetők, a mi az év végével megadná az egész országra vonatkozó adatanyagot. Ilyenmü kimutatások azután a telekkönyvileg nyert számadatoknak, hol ellenőrzésére, hol kiegészítésére szolgálának. Meg vagyok győződve,

hogy a minden reformeszme, minden a közigazgatás és a tudomány igényei által követett intézmény iránt ép oly fogékony, mint azok keresztülvitelében a kezdeményezést szívesen megragadó pénzügyi ministerünk, nem fog vonakodni oly intézkedést életbe léptetni, mellyel kebelbeli tisztí személyzetének minden tulterhelhetése nélkül a tudománynak nagy szolgálatot tenne, főleg, ha az általam megpendített eszmével oly szerencsés lennék, a tisztelt bizottság helyeslését kinyerni.

A mi a másik forrást illeti, a telekkönyvi kimutatások nálunk a magyar felelős kormány fennállása óta legelőször 1875-ben lettek közzétéve, de ez időtől fogva évenként az országos statisztikai hivatal évkönyvében foglalnak helyet, még pedig oly gyorsan, hogy jelenleg már az 1880-ik évi adatok nagyobb részét össze vannak állítva, mely tekintetben újra a magyar országos statisztikai hivatal tulszárnyalja Lajtántuli társát; de az osztrák közleményekben, habár a felvételi mintázat mind a két államterületen teljességgel ugyanaz, még is annyiban nyújtatik gazdagabb statisztikai anyag, a mennyiben ott a táblázat végén ki van mutatva, hogy az összes átruházási és birtokterhelhetési esetek közül, hány vonatkozik a nagybirtokra, hány a városi, hány a bányatelkekre, és hány egyéb birtokra. Ebben véghetetlen kedves támpontok kínálkoznak annak megítélésére, hogy mennyire tér el egymástól az említett négy birtokkategoria tekintve azoknak évi forgalmát és jelzálogi megterhelhetésöket. Ez pedig nálunk is könnyü szerrel lenne kimutatható. A telekkönyvi hatóságok az igazságügyi ministeriumtól egyszerűen oda lennének utasítandók, hogy ebbeli beadványuk végén jegyezzék fel az erre vonatkozó adatokat; de az osztrák módozatról némileg eltérő modorban; nálunk t. i. a bányabirtok nem szolgál ugy mint Austriában, a speculatio tárgyául, nálunk a bányatelepek egyáltalán nagyon csekély forgalmi jelentőséggel birnak, jobbára fix kézben vannak, és inkább a stabilismus elvét képviselik, ellenben nálunk a gazdasági birtoktesteknél főjelentőséggel bir meg tudni, hogy a kis-, közép- és uribirtok miféle változásokon megy keresztül egy-egy évben: a telekkönyvi közegek tehát arra lennének kötelezendők, hogy mutassák ki, mennyi kisbirtok, t. i. egész 30 holdig, mennyi középbirtok, vagyis 30 holdon felül egész 1000 holdig, végre mennyi az 1000 holdat meghaladó uribirtok változtatja meg egy-egy évben előbbi tulajdonosát, és mennyi új teherrel

jelzálogilag terheltetett meg, mennyi régibb teher alul szabadult fel mindegyike a felemlített három birtokosztálynak; ezenkívül még csak a városi birtok lenne külön felveendő, mert ennek évi mozgalmá valamint másutt. ugy nálunk is egészen más törvényt követ; így tehát nálunk is csak négyrendű kategoriának felvétele válnék szükségessé, t. i. városi, gazdasági kis-, közép- és uribirtok.*)

Még egy, igen könnyen létesíthető kibővítése a jelenleg használt mintának felette kívánatosnak mutatkozik, t. i. azon főrovat, mely a birtokátruházás eseteit valamely szerződés alapján feltűnteti, egy alrovattal lenne ellátandó, hogy ezek közül mennyi jön a szabad adásvevés folytán történt átruházásokra? mert akkor nyernek a szükséges támpontot annak megítélésére, milyen tulajdonképpen a fekvő birtokkal való szabad forgalom. Ausztriában ezen alrovat szintén hiányzik ugyan, de úgy látszik, magukban az eredeti beadványokban, az átruházási szerződés különböző nemei külön feltűntetve vannak, legalább *Dr. Winkler*, ki e tárgyról a *Statist. Monatschrift* című hiv. folyóiratban időszakonként igen alaposan értekezik, különváltan felemlíti az adásvevési eseteket, ezt pedig csak a telekkönyvi kimutatások fonalán teheti.**)

Ezen általam ajánlott két csekély pótlással, tekintve a birtokátruházást, egyelőre beérhetnők, mert a milyen jelentéktelennek látszik is első pillanatra a javaslatba hozott reform, oly nagy horderejű lenne az, a mit következtetésképpen a nyert adatokból le lehetne vezetni; főleg kiváló értékkel birna megtudni, hogy a közép-birtok miféle változásokon megy át évenként, mert az, valamint közgazdasági ugy politikai, financiaális és társadalmi szempontból, a közfigyelemnek kétségkívül egyik méltó tárgyát képezi.

*) Hogy miféle törvényes alapon nyugszik nálunk a telekkönyvi intézmény, hogy miféle feljegyzések vannak e célra törvényeink és kormányrendeleteink által előszabva, hogy miféle eljárás követendő minden egyes bejegyzésnél, azt névszerint elősorolni nem lehet a jelen értekezésnek a feladata, mely egyedül a birtokváltozás és megterheletés közgazdasági méltatásával kíván foglalkozni, az erre vonatkozó tudnivalók megismertetése a jogi szakmunkáknak a feladata, e tekintetben elégséges az e tárggyal tüzetesen foglalkozó *Dr. Herczegh* egyetemi tanár „a telekkönyvi rendtartás“ című munkájára hivatkoznom, mely második kiadásban Budapesten 1877-ben jelent meg.

**) V. ö. *Realitätenverkehr und Realitätenbelastung* im J. 1878 és im J. 1879. *Stat. Monatschr.* VI. évf. 9. és 493. l.

A telekkönyvi intézményre nézve különben azon fölényünk van Ausztria felett, hogy nálunk egész Magyarországra terjed ki a telekkönyvi hatóságok hálózata. 66 királyi törvényszékünk (oda értve a fiumei kir. törvényszéket is), meg azoknak területén telekkönyvi hatósággal felruházott 114 járásbiróság járván el e tisztí működésben, holott Lajtán túl Vorarlberg és Dalmátia, meg az istriai tengerpart, Galiczia és Bukovina részben nélkülözik a telekkönyvi hivatalokat, és így nálunk az arra vonatkozó adatok területi szempontból vagyis földrajzilag teljesebbek, mint a lajtántuliak.

Azon nagy átalakulásnál fogva, melyen telekkönyvi intézményünk az urbéri kapcsolóból fenmaradt jog- és birtokviszonyokat szabályozó 1871: 53., 54. és 55., meg utóbbi törvényünk jelesen 1880: 45. t. cz. folytán jelenleg átmegy, valamint azon körülménynél fogva, hogy az állandó földkataszter nálunk mindinkább végleges befejezése felé indul, teljesen igazoltnak látszik, ha a telekkönyvek dús tartalmának értékesítésére irányzott statisztikai kimutatások tüzetes tanulmányozás tárgyául tétetnek, és mindazon reformok, melyek jelen szerkezetükre nézve kívánatosoknak mutatkoznak, komoly discussio alá vonatnak, hiszen a kataszter és a telekkönyv, — mint *Inama-Sternegg* egyik legújabb értékezésében helyesen megjegyzi, — ama két pótolhatlan okmány, mely a földbirtoknak jogait és kötelességeit tartalmazza, a fekvőbirtok statisztikája pedig, mely azoknak alapján készül, ama nem kevésbé nélkülözhetlen könyv, melyből a közigazgatás a földbirtok iránti jogait és kötelmeit megismerni tanulja.*)

Jóllehet telekkönyvi kimutatásaink jelen szerkezetükben nem szolgáltatják a stat. alapokat a fekvőbirtok forgalmi viszonyainak mindenképen kielégítő megvilágítására, mégis a bennök foglalt stat. anyag elég érdekes momentumokat juttat színre, kivált ha a több ivre szóló adatok egymással egybevettetnek és az évi hullámzás feltüntetésére kellőleg felhasználtnak; így következő volt a birtokátruházás valamely *szerződés* alapján:

*) Stat. Monatschr. VIII. évf. 4-ik füzet 1882.

	az egyes átruházási esetek száma	a változások eseteink pénzértéke	átlag egy átruházásra jött pénzérték szerint
1875.	138,088	108.105,371 frt	780 frt.
1876.	130,120	108.124,309 „	830 „
1877.	152,963	114.744,686 „	750 „
1878.	157,519	113.083,650 „	718 „
1879.	165,166	113.664,405 „	688 „
5 évi átlag	148,771	111.544,484 „	761 „

Ebből kitűnik, hogy a *szerződésbeli* birtokátruházások esetei, az egy 1876-ki évet kivéve, évről-évre gyarapodnak, az átlagos érték ellenben folyton alábbszáll, mi vagy arra mutat, hogy mind emelkedőbb mérvben a kis birtok kerül forgalomba, vagy a telekérték folytonos csökkenésére vall, oly körülmény, mely Lajtán túl is teszi magát érezhetővé, főleg szemben az 1873-ki évvel, ez év után állván be az általános üzletválság, mely a földértékre is zsibbasztólag hatott ki, még pedig 1879-ben is, jóllehet ez évben a hitelpapírok, takarékpénztári betételek és banküzletek már mérsékeltebb hozadékkal kedveskedvén, el lehetett volna várni, hogy a tőke inkább a fekvőbirtok felé fog fordulni. Mi ugyan nem vagyunk képesek az utóbbi évek ebbeli adatait az 1873-iakkal egybevetni, mert ez évről nem bírjuk a kívánt adatokat, de valószínűleg nálunk 1873-ban legélénkebb lehetett a fekvőbirtokkal való forgalom, és legmagasabb az egyes átruházott birtoknak átlagos értéke, mert ez év után nálunk is úgy mint Lajtán túl az általános forgalmi válság uralma alatt folyton lejjebb szállt, így jelesen Ausztriában az átlagos átruházási érték 1873-ban még 3502 frt, ellenben 1879-ben csak 1702 frt volt, tehát több mint felénnyire leszállt; különben még az utóbbi években is ott a szerződések alapján helyt foglalt birtokátruházásoknak mind általános, mind viszonylagos pénzértéke kétszer-háromszor nagyobb volt mint nálunk, így szerződésileg átment fekvőbirtok *Ausztriában*:

	az átruházás esetei	a pénzérték szerint	egy átruházási eset átlagos értéke
1875.	158,425	355.505,024 frt	2,243 frt
1876.	156,395	324.253,529 „	2,073 „
1877.	165,223	304.930,579 „	1,845 „
1878.	158,439	282.725,119 „	1,818 „
1879.	154,340	262.720,935 „	1,702 „
öt évi átlag	158,564	306.027,037	1,930 „

az átruházási esetek számára nézve alig van különbség Magyarország és Ausztria közt, de annál nagyobb a különbség az értékre nézve, vagy mivel ott jóval több nagyobb birtok és városi telkek kerülnek forgalomba, mint nálunk, vagy mivel ott a telek még annyival nagyobb forgalmi értékkel bír, mint nálunk.

A *végrehajtás* útján beálló birtokváltozás, akár az *állam*, akár *magánosok* irányában való tartozás miatt állott legyen be, mindenestre sajnos közgazdasági viszonyokra vall, mert ebben nem a tulajdonosnak szabad elhatározása, hanem a kényszer az efféle birtokváltozásnak a motivuma, tehát minden egyes esetben gazdasági kényszerhelyzet annak a forrása, ha tehát ezen változások esetei évről-évre gyarapodnak és szemben ezen gyarapodással a végrehajtás alá kerülő fekvőségek átlagos értéke évről-évre lejjebb száll, az mindenestre válságos idők, a birtokososztály sanyaru oekonomiai sorsára mutat. E tekintetben az 1875—79-ik évre terjedő quinquenniumban következő párhuzam mutatkozik Magyarország és Ausztria közt:

M a g y a r o r s z á g b a n

	hány eset	mennyi érték	átlagos értéke minden egyes esetnek
1875.	9,606	10.713,511 frt	1,115 frt
1876.	12,982	10.185,162 „	784 „
1877.	15,965	14.393,535 „	901 „
1878.	15,285	15.385,380 „	1,006 „
1879.	19,213	16.671,848 „	867 „
öt évi átlag	14,610	13.469,888 „	902 „

A u s z t r i á b a n

	hány eset	mennyi érték	átlagos értéke minden egyes esetnek
1875.	5,005	15.896,004 frt	3,169 frt
1876.	6,342	26.050,428 „	4,107 „
1877.	7,981	31.795,395 „	3,983 „
1878.	10,264	34.149,056 „	3,327 „
1879.	12,360	36.680,140 „	2,967 „
öt évi átlag	8,390	28.914,204 „	3,446 „

a kényszerített birtokváltozások esetei ennél fogva mind nálunk, mind Ausztriában folyton növekvőben vannak, mi arra mutat, hogy vala-

mint nálunk ugy Lajtán túl is a birtokosok gazdasági helyzete folyvást rosszabbodik, de mégis roppant nagy a különbség köztünk és Ausztria közt, mert nálunk az öt évi átlag után évenként 14,610, ott ellenben csak 8390 ily kényszereladás áll be egy-egy évben, és míg ugyanazon átlag szerint, minden egyes végrehajtást szenvedett birtok nálunk 902 frtot képviselt, ott 3446 frt a végrehajtás alá került egyes birtoknak átlagos értéke, tehát majd négyszer akkora mint nálunk; ez vagy arra mutat, hogy ott jóval nagyobb értékű jószágok kerülnek kényszereladás alá, mint nálunk, vagy arra, hogy ott annyiival nagyobb a földnek általános forgalmi értéke, vagy végre és pedig nagy valószínűséggel ez arra mutat, hogy Ausztriában a végrehajtásoknál a birtok nem szokott annyira a becsáron alul átruháztatni, mint nálunk, a hol a mindennapi tapasztalás szerint ily alkalommal valóságos botrányösszegért szoktak elharácsoltatni; hogy mennyi kárt szenvednek azáltal földbirtokosaink, csak ugy lenne constatalható, ha a végrehajtás alá kerülő birtoknak *becsúra* is minden egyes esetben felvétetnék, mert csak akkor tűnék szembe, hogy mennyire károsultak ez által a tulajdonosok és mennyire rug évenként a veszteség az egész országban, ez pedig szintén a telekkönyvi hatóságok túlságos megterhelhetése nélkül könnyű szerrel lenne eszközölhető; arra elégséges az illetőket oda utasítani, hogy a végrehajtás alá került fekvő jószágnak becsúra a telekkönyvi feljegyzések alapján, az évi kimutatások egyik alrovatában felvétessék; mert a becsár és a végrehajtás utján befolyt pénzösszeg közti különbözetből világosan kiderülne a veszteség, melyet hazánk földbirtokosai ily kényszerített birtokváltozás folytán évenként szenvednek. Mindenestre a fenebbi párhuzam Ausztriával nagyon is szomoruan üt ki hazánk fekvő birtokúra nézve, mit még azon észlelet is megerősít, hogy a szóban levő quinquennium átlaga szerint az összes birtokátruházás egyéni eseteiből nálunk 6.9%, Ausztriában ellenben csak 4% esik a végrehajtás utján helyt nyert birtokváltozásokra, és ez értékből nálunk 7.4%, Ausztriában 6.8% a kényszereladásra jön.

A gyakori esetek, melyekben végrehajtás folytán megy át a fekvő-birtok más kezekre, nemcsak az illető tulajdonosokat, hanem a jelzálogos hitelezőket is nagy mértékben károsítják, kik a kényszereladásból befolyó csekély pénzösszegben nem találván jelzálogilag biztosított követelésük fedezetét, a birtoknélküli adós pusztja személyes fizetési képességére utalva vannak. Ezen kár pedig, mit a kény-

szer-birtokváltozás folytán a jelzálogos hitelezők évenként nálunk szenvednek, nemcsak sejthető, hanem positiv adatokkal kimutatható. Évenként több ezerre menő esetben a birtokon jelzálogképen nyugvó terhek csak azért törültenek ki a nyilvános könyvekből, mert a birtok kényszerű eladásánál bejött összeg nem vala elegendő a hitelezők teljes kielégítésére, és milliókra megy évenként az összeg, mely e körülménynél fogva a hitelezők rovására kárba megy; így telekkönyvi kimutatásaink fonalán a *befolyt vételár elégtelensége* miatt, vagy *csőd* esetében *töröltetett* betáblázott követelés, és pedig:

	Magyarországban		Ausztriában	
	hány esetben	mennyi értékkel frttal	hány esetben	mennyi értékkel frttal
1875.	2,148	3.069,901	3,755	9.236,562
1876.	4,729	4.603,114	5,391	15.475,177
1877.	4,534	6.180,723	8.428	23.703,252
1878.	4,518	8.151,009	11,748	34.082,356
1879.	4,427	8.176,588	13,955	32.227,781
öt évi átlag	4,071	6.036,267	8,655	22.945,025

Átlagban ennél fogva évenként nálunk 4071 esetben telekkönyvi törlés egyedül fedezet hiányánál fogva nyer helyet, és 6.036,267 frtnyi jelzálogos követelések mintegy füstbe mennek, és még sajnósb, hogy a jelzálogos követelések összege, melyek e miatt nem érvényesíthetők, évről-évre fokozódik, 3.069,901 forint öt éven át 8.176,588 frtra emelkedvén; nem is nagy vigasztalás, hogy Lajtán túl e tekintetben még nyomasztóbb viszonyok uralkodnak, ott átlagban évenként 8655, tehát több mint mégegyszer annyi esetben ily telekkönyvi törlések fordulván elő, és a kárba menő követelések 22.945,025 frtra, vagy csaknem négyszer akkora összegre rugván, mint nálunk. A fokozatos emelkedés is szembetűnően nagyobb arány-méreteket tüntet fel Lajtán túl mint Lajtán innen, ott 1875-től 1879-ig 9.236,562 frttól 35,227,781 frtra emelkedvén. A „socio habuisse dolorum”-féle vigasztalás ez esetben annál soványabb, minhog itt nem csupán egyes hitelezők megkárosodásáról, hanem az egész ország roppant közgazdasági káráról van szó, mert a tőke-pénzesek okulva, hól saját, hol mások szomorú tapasztalásán, nem egy könnyen határozzák el magukat kölcsönadásra, még akkor sem, ha követelésök jelzálogilag biztosítottnak látszik, ez pedig tág kaput

nyit az uzsoráskodásnak, bármily lelkes buzgalommal törekedjék is a legislatio meg a kormány az uzsorának lábrakapását főleg a birtokososztály irányában telhetőleg megakadályozni. Nem is segíthet e bajon bármiféle legislatív intézkedés, mely annak direct elnyomására van irányozva, ha csak a tápanyag el nem vonatik, mely a kór-állapotot folyton táplálgatja. ha a talaj nem készítették elő akkép, hogy a megfogamzott baj mélyebb gyökeret ne verhessen. Egyáltalán a social bajok gyógykezelésénél követni kell a modern orvostudomány utmutatását, mely az emberi organismusban mutatkozó lázas állapotot nem annyira positiv elfojtás, mint tápelvonás utján igyekszik megszüntetni.

A birtokváltozásnak harmadik neme az, mely *halál* folytán áll be. Erre valamely ország közgazdasági viszonyai már kevésbé folynak be, miért évenkénti előfordulásukban jóval nagyobb szabályosság és tetemesen csekélyebb ingadozás észlelhető, mint a közforgalmi élettel szorosabb kapcsolatban levő fenn érintett két neménél az ingatlan vagyon átruházásának. Azoknál inkább az *általános halandósági* viszony irányadó, és csakugyan a párhuzam Ausztriával e tekintetben, valamint a nagyobb szabályosságot mindakét államterületen, úgy Magyarországnak általán nagyobb mortalitását félreismerhetlenül tünteti fel, így haláleset következtében volt birtokátruházás :

Magyarországban			Ausztriában		
	hány esetben	miféle értékkel	hány esetben	miféle értékkel	
1875.	45,874	47.677,622 frt	37,964	89.218,827 frt	
1876.	46,147	52.704,156 „	37,440	109.044,736 „	
1877.	50,453	57.401,210 „	38,453	91.651,112 „	
1878.	48,458	57.576,198 „	38,889	103.423,431 „	
1879.	51,121	61.203,771 „	40,037	101.839,007 „	
öt évi átl.	48,411	55.312,599 „	38,556	99.039,422 „	

Nálunk ennél fogva átlag egy évben 48,411 *esetben*, Lajtán túl ellenben csak 38,556, vagyis 9,855-tel kevesebb esetben áll be halál folytáni birtokváltozás, mi világosan nagyobb mortalitásunkra vall, főleg ha meggondoljuk, hogy mennyivel nagyobb az ottani népesség egyáltalán, jelesen mennyivel több ott a földbirtokos, mint nálunk ; ellenkezőleg a halál folytán az örökösökre átszálló ingatlan vagyonnak átlagos *értéke* Ausztriában aránylag több mint kétszer akkora,

mint hazánkban, nálunk t. i. fekvőségi örökösödés egy-egy esetére átlag 1142 frt, Ausztriában ellenben 2568 frt érték esik, mi újjólag arra mutat, hogy mennyivel magasabb ott az ingatlanok becsára, és mennyivel nagyobb ott a birtokososztály átlagos vagyonodása, mint minálunk. Különben azon körülmény, hogy nálunk is, Ausztriában is a halál következtében átruházott fekvőségek átlagos értéke tetemesen magasabb, mint az élők közti jogügyletek eseteiben, jelesen a szerződés alapján helyt nyerő birtokváltásoknál, nálunk úgy állván mint 1142 frt 761 frthoz, Ausztriában mint 2568 frt az 1930 frthoz, könnyen megmagyarázható, ez egyrészt onnan van, mivel halál esetében a hagyatékos birtoknak értéke merőben becslet útján állapittatik meg, mire valamely kényszerár nem folyhat be, míg az élők közti jogügyletek folytán helyt nyerő birtokváltásnál az érték alapjául rendszeren a kikötött vételár szolgálván alapul, erre nézve jóval érezhetőbb az általános forgalmi viszonyoknak kényszerbefolyása; de hogy még a végrehajtás útján következő birtokváltásoknál is az egyenkinti átlagos érték magasabb, mint a szabad forgalomnál, és pedig nemcsak nálunk, de egyaránt Ausztriában is, mindenesetre sajátlagos tünemény, mely arra látszik mutatni, hogy a szerződéses átruházások még inkább állanak a nyomasztó közgazdasági viszonyok pressiója alatt, mint a kényszerűségből helyt nyerő birtokváltások, melyeknél a bírói becsü minden esetre nagyobb szerepet játszik, mint a tiszta alku szüleményeinél.

Ha már most a birtokváltásoknak eddig tárgyalt három külön kategóriáját *egybefoglalva* összegezzük, a fekvőbirtok mozgalmáról Magyarországon és Ausztriában következő képet nyerünk; volt egyáltalán birtokátruházás:

M a g y a r o r s z á g b a n

	hány esetben	miféle értékkel frt	minden egyes esetre átlag mennyi érték jön
1875.	193,568	166.496,844	808 frt
1876.	189,249	171.013,627	903 „
1877.	219,381	186.539,431	850 „
1878.	224,262	186.045,229	840 „
1879.	235,500	191.540,025	813 „
öt évi átlag	<u>211,792</u>	<u>180.326,971</u>	<u>850 „</u>

Ausztriában

	hány esetben	miféle értékkel frt.	minden egyes esetre átlag mennyi érték jön
1875.	201,394	460.619,855	2,287 frt
1876.	200,177	459.318,693	2,294 „
1877.	211,657	428.377,086	2,024 „
1878.	207,592	421.297,606	2,029 „
1879.	206,737	401.260,084	1,940 „
5 évi átlag	205,511	434.174,665	2,112 „

Hogy a városi telkek inkább mint a gazdasági testek tárgya az üzérkedésnek, már másutt említettem, miért népesebb, nagyobb városokban már ez oknál fogva is a birtokforgalom jóval élénkebb, mint a mezőségen, mihez még az is járul, hogy az általános ipar,-pénz és forgalmi üzlet összehasonlíthatlanul nagyobb levén népes városokban, mint faluhelyeken, a birtokszerzés iránti hajlam és vételképesség is fokozottabb mértékben mutatkozik; jelesen pedig a végrehajtás útján beálló birtokváltozás esetei rendszeren jóval gyakorabbiak, és kivált gyakoriak a kényszereladás után befolyó összeg elégtelensége folytán helyt nyerni szokott tehertörlesztés esetei, minek bebizonyítására elégséges fővárosunk birtokmozgalmát külön szemügyre venni; *Budapest*en volt átruházás a fekvőbirtok értéke szerint és pedig:

	szereződés alapján frt	végrehajtás alapján frt	haláleset kö- vetkeztében frt	összesen frt	összegek elég- telensége mi- att töröltetett frt.
1876.	9.442,844	2.205,905	6.289,868	17.938,618	2.262,772
1878.	8.225,135	2.466,915	4.167,666	14.859,718	4.693,729
1879.	7.994,397	1.901,012	6.818,061	16.713,471	3.756,294

A fővárosi fekvőbirtok összes forgalma tehát, mely 16—17 millió frtot tesz egy-egy évben, egész Magyarország ebbeli mozgalmának 9—10%-át képezi; ebből eléggé kitűnik fővárosunk kiváló szerepelése a fekvőségekkel való üzlet terén is, jelesen a szerződés, tehát szabad alku nyomán létre jövő adásvevéseknél, az összes ez uton hazánkban egy-egy évben helytfoglaló birtokváltozások közt Budapest 7—8%-al van képviselve, még feltűnőbb a szerepelése a végrehajtásilag létrejövő birtokátruházások terén, ebben 18% a részesülési iránya, mi egyrészt a közforgalom minden egyes ágai-

ban uralkodó pezsgőbb életnek, és jelesen az itt virágzóbb telek-speculációnak egyik természetes kifolymánya; de legnagyobb, csaknem mondhatni exorbitans azon részesülési aránya, melylyel a tehertörlések ama eseteiben szerepel, a midőn a betáblázott követelések azért töröltetnek a telekkönyvben, mivel a kényszereladás után befolyt összeg nem volt elégséges a jelzálogos hitelezők kielégítésére, míg az egész országban az 1875—79-ki átlag szerint egy-egy évben 6.036,267 frt kerül ez oknál fogva törlés alá, Budapestén 3.7—4.6 millióra megy az efféle törlések évi értéke, úgy hogy az összes ily uton veszendőbe menő követelésekből magára a fővárosra 60—76% esik. Valamint sajnos ez észlelés, tekintve fővárosunk realhittelét, úgy tekintve az egész ország érdekét, inkább kedvez momentumnak mondható, mert elnézve attól, hogy a többi iparos és kereskedelmi városainkban is e tekintetben a siksnálnál magasabb percentuatio észlelhető, ha pusztán a Budapestre eső osztalékot az össz-sommából levonjuk, az egész országban a fővároson kívül csak 3—4 mill. frtra rug azon követelések sommája, melyek kényszereladás folytán elüttettek jelzálogi biztosításuktól, tehát a gazdasági birtok iránti bizalom nincs annyira megtámadva, mint ha az egész egyévi 6 millió forint a mezősegi ingatlanokra vonatkoznék; fővárosunk népe, főleg iparos és kereskedő osztálya realhittel nélkül is talál elég módot és alkalmat hiteligénye kielégítésére, de még a fővárosi realhittel sem szenved ez alatt oly mérvben mint szenvedne a gazdasági birtok, mert többnyire nagy és gazdag hitelintézetek viszik a kárt, azokat pedig a kockázat kevésbé szokta visszariasztani újabb kölcsönadástól — est modus in rebus. —

Összege azon követeléseknek, melyek valamely ország fekvő birtokát *terhelik*, mint már másutt megemlítettem, nem csekély nemzetgazdasági fontossággal bír, különösen fontos megvizsgálni, hogy ezen *teherállapot*, miképen változik évről-évre, mennyivel növekszik, mennyivel apad az egyik évről a másikra, minthogy a közgazdasági viszonyok ezen hullámzásra kétségkívül némi befolyással vannak, minek megítélésére azonban szükséges tüzetesen meghatározni, hogy az egyes betáblázások miféle jogezimen nyugszanak. Telekkönyvi kimutatásainkban az új terhek keletkezését négy külön rovat szerint feltüntetve találjuk, a mint t. i. a betáblázás hol szerződések bekebelezése, hol előjegyzés igazolása, hol végrehajtás, hol végre hagyaték kiszolgáltatása folytán nyer helyet.

Ha mindjárt ezen négy rovatban foglalt adatok elég sok támpontot nyújtanak a teherállomány változatainak kellő megvilágítására, mégis kívánatos, hogy Ausztria példájára nálunk is az első rovat három alrovatra osztatnék fel, a szerint, a mint az új teher vagy jelzálogos kölcsön, vagy a vételár hátralékai, vagy egyéb szerződések alapján lett a nyilvános könyvekbe bevezetve. Ezen alfelosztás mellett, mely Ausztriában is csak 1878 óta talál helyet az ottani telekkönyvi kimutatásokban, biztosan lehet meghatározni, hogy mennyi esik az ujjonon bevezetett teherből kölcsönben vett összegeknek, mennyi pedig az adásvevésnél kikötött ár ki nem fizetett részleteinek biztosítására, mind a két momentum sok tekintetben figyelemre méltó jelenség, csak ez uton lehet pontosan constatálni egyrészt, mennyi új kölcsön vétetett fel a birtokosztály részéről minden egyes évben, mi a fenforgó reálhiteligény nagysága iránt, jelesen annak fedezésére szolgáló hitelmalaszt kielégítő vagy ki nem elégitő volta iránt, képes szolgáltatni a kívánt tájékoztatást; másrészt ez uton megtudható, hogy mennyivel növekszik a birtokon nyugvó teher azáltal, hogy a vételár nem lett nyomban kifizetve, a nemzetgazdaságtan több korypheusa, köztök jelesen az e kérdéssel tüzetesen foglalkozó *Rodbertus* „Über die heutige Creditnoth des Grundbesitzers“ azt vitatván, hogy a földbirtokosnak mai nagy eladósodása leginkább a birtokszerzés alkalmával elvállalt terhekből származik, mi azonban az osztrák, igaz, eddig csak két évről szóló adatokban legkevésbé sem találja igazolását; annál kívánatosabb lenne, hogy mi is e kérdés megoldásához hazai adatokkal járulhassunk. Ezen reform nálunk is könnyű szerrel lenne keresztülvihető, mert a fennebbieknek külön kimutatása nem jár az illető telekkönyvi hatóságoknak valami különös megterheltetésével, még pedig nagyobb súly nézetem szerint nálunk arra lenne fektetendő, hogy képesek legyünk felismerni, mennyi új teher keletkezik évenként kölcsönfelvétel alapján, és azért, ha munkakimélés szempontjából igazságügyi minisztériumunk nem lenne hajlandó az évi kimutatások rovatait a szigorú szükség mértékén túl szaporittatni, egyelőre azzal is beérhetnők, hogy legalább az az egy új rovat felvétessék, mely külön feltünteteti a jelzálogos kölcsönöknek évi betáblázását.

Kimutatásaink jelen szerkezete szerint a collectiv vett szerződések, valamint *hagyatéki útszolgáltatás* alapján, mint új teher lett telekkönyvileg bekebelezve:

	szerződés alapján	hagyatéki átszolgáltatás alapján
1875.	116.058,733 frt	5.247,984 frt
1876.	113.781,356 „	5.895,945 „
1877.	107.417,535 „	7.666,327 „
1878.	103.081,720 „	5.835,681 „
1879.	102.290,528 „	5.952,602 „
öt évi átlag	108.525,975 „	6.119,707 „

E czímen tehát a teherállapotnak évi növedéke a szóban levő quinquenniumban évről-évre kisebbedett, csakhogy nem tudhatni, ezen leolvadás nagyobb részét onnan származik-e, hogy a birtokosok folyton csökkenő arányban veszik igénybe a jelzálogos hitelt, vagy onnan, hogy kevesebb oly vétel fordul elő, melynél a vételár fennmaradt részletei lettek telekkönyvileg biztosítva, vagy hogy végre egyéb jogügyletek, mint a női hozomány, óvadékok és egyéb követelések, mint péld. bérlési, adó és visszavásárlási, szolgálatom és zálogjog biztosítására irányzott bekebelezések kevesbültek-e; mindenesetre leg-érdekesebb volna megtudni, hogy a kölcsönfelvételnél milyen ingadozás mutatkozott az utolsó öt éven át. Ha felvesszük, hogy nálunk a fennemlitett három tényező közt körülbelül ugyanazon arány forog fenn, mint Ausztriában, hol a kétévi adatok szerint a szerződési bekebelezésekből mintegy 70% jön a kölcsönüzletre, föltéve továbbá, hogy ezen arányviszony körülbelül ugyanaz mutatkozik mindaz öt utolsó éven át, akkor nálunk a bekebelezett kölcsönösszegek tennének:

1875.	81.241,111 frot
1876.	79.646,945 „
1877.	75.192,271 „
1878.	72.157,204 „
1879.	71.603,364 „
öt évi átlag	75.968,179 „

ez természetesen merőben csak feltételezésen nyugszik, és ebben az analogia annál kevésbé szolgálhat biztos alapul, mert épen az volna megtudandó, hogy maga a felvett alap mennyiben változik egyik évről a másikra; azért újra ismétlem, hogy nálunk legalábbis azon egy rovatnak hivatalos kimutatásainkra való bevezetése mutatkozik okvetlenül szükségesnek, melyből a jelzálogos kölcsöntételek évi változásai bizton lennének kivehetők; addig is a fennebbi valószínűségi calculus szerint hozzávehetőleg fel lehet venni, hogy fekvő-

birtokunk mintegy 75—80 millió forintnyi új kölcsönrel szokott évenként terheltetni, és hogy 33—36 millió forint új teher egyéb szerződések alapján szokott évenként keletkezni.

A *hagyatéki* átszolgáltatás folytán helyt nyelő bekebelezések annyiban állanak némi összeköttetésben a szerződés folytán előforduló bekebelezésekkel, a mennyiben ez esetekben is úgy mint adás-vevéseknél a vételár ki nem fizetett részletei, az örökséggel járó, de ki nem elégitett tartozások képeztén a bekebelezés tárgyát, mindkettő egyaránt a fekvőség birtokába jutó új szerzőnek tőkeerejére és fizetőképességére enged következtetést; hihetőleg tehát nálunk is úgy mint Ausztriában, leginkább a gazdasági közép- és kisbirtokot terhelik; az u. n. parasztbirtoknál leggyakrabban fordulván elő az eset, hogy az örökös (legyen az akár végrendelet, akár törvény útján a birtokosnak az egész birtokra való jogutódja) nem képes társörökösait vagy a hagyományosokat készpénzzel kielégíteni, minek természetes következtése, hogy ezeknek követelése telekkönyvileg biztosítottatik.

Rokontermészetűek továbbá az *igazolt előjegyzés* és a *végrehajtás* folytán helyt nyelő bekebelezések; mindkettő peres igényből származik, mindkettő azoknak gazdasági szorultságából veszi eredetét, kik ellen irányozva vannak, hihetőleg tehát nálunk is úgy mint Ausztriában, főleg a kisebb gazdasági birtok az, mely ezen fajtájú bekebelezések tárgyát képezik, jóllehet, nálunk peres igények a mindennapi tapasztalás szerint, elég sajnós mérvben a közép-, sőt még az uribirtok ellen is folyamatban levén, valószínűleg azok irányában elég jelentékeny számmal fognak igazolt előjegyzési és végrehajtási betáblázások is intéztetni, csak hogy ezt kimutatási mintáink jelen szerkezete szerint számszerűleg nem vagyunk képesek feltüntetni; a szóban levő quinquennium egyes éveiben bekebelezve lett:

	igazolt előjegyzés alján	végrehajtás folytán	együtt
1875.	11.246,653 frt	17.358,319 frt	28.604,972 frt
1876.	10.496,660 „	17.970,894 „	28.467,554 „
1877.	9.939,277 „	19.309,446 „	29.248,723 „
1878.	8.281,765 „	18.552,691 „	26.834,456 „
1879.	12.657,884 „	21.375,352 „	34.033,236 „
öt évi átlag	10.524,448 „	18.913,340 „	29.437,788 „

Valamint a végrehajtás alapján birtokváltozás, mint fennebb

láttuk, úgy a betáblázás esetei is az utolsó öt éven át folytonos gyarapodást tanúsítanak, mindkettő ugyanazon egy forrásból fakadván, t. i. a közvagyonodás roszabbodásából, és minthogy a végrehajtás útján eszközöltetni szokott bekebelezések idővel rendszeren arra vezetnek, hogy a birtokos lassankint magától a birtoktól is végrehajtásilag elüttetik, nem nehéz a kettő közt fennlévő okilagos összefüggést felismerni, az utóbbinak folytonos gyarapodása elemi szükségességgel maga után vonván a kényszerű birtokváltozásnak fokozatos növekedését.

Ha mind a négy módja a birtok-terheltetésnek összegezve egybeállítatik, következő kép tárul fel előttünk Magyarországról egyrészt, Ausztriáról másrészt; új terheltetés czimén jelentkezik:

	Magyarországban	Ausztriában
1875.	149.911,689 frt	387.270,556 frt
1876.	148.144,856 „	342.267.091 „
1877.	144.332,585 „	283.849,658 „
1878.	135.751,875 „	292.140,628 „
1879.	142.276,367 „	258.196,006 „
öt évi átlag	144.083,470 „	312.744,787 „

Mind a két államterületen tehát a birtokra telekkönyvileg évenként újjólag vezetett tehernek összege kevés kivétellel, évről-évre alább szállt, mi első pillanatra kedvező jelenségnek látszik ugyan, de tekintve azt, hogy a kevesbedés leginkább csak onnan származik, hogy a szerződések különösen kölcsönfelvétel folytán helyt nyerő bekebelezések apadásából származik, azt legkevésbé sem lehet feltétlenül kedvező momentumnak jellegezni, mert nem egyéb, mint az általános, a telki beruházásokra is kiható üzleti válságnak egyik signaturája, és csak annyiban némiképp örvendetes mozzanatnak vehető, a mennyiben ugyanazon öt év alatt a telekkönyvből való *teher-törlések* ellenkező irányban folyton gyarapodtak, és így a *teher-többlet*, mely a beiktatás és a törlés egymáshozí viszonyításából évenként származik, évről-évre kisebb összegre olvad le, mi ha másra nem, legalább a fekvőbirtoknak megkönnyebbülésére mutat; így lett:

	Magyarországban			Ausztriában
	új teher beke- belezve	régibb teher törölve	maradt teher- többlet	az évi teher- többlet
1875.	149.911,689 frt	61.678,057 frt	88.233,632 frt	152.352,495 frt
1876.	148.144,856 „	75.007,696 „	73.137,160 „	114.067,430 „

	Magyarországban			Ausztriában
	új teher beke- belezve frt	régibb teher törölve frt	maradt teher- többlet frt	az évi teher- többlet frt
1877.	144.332,585	72.649,991	71.682,594	38.717,189
1878.	135.751,857	83.876,404	51.875,453	49.954,156
1879.	142.276,367	80.699,778	61.576,589	31.161,007
összesen	720.417,354	373.911,926	316.505,428	386.252,277

Nálunk és Ausztriában is a *teher-többlet* évről-évre apadt, csak-hogy jóval nagyobb arányban Lajtán túl, mint nálunk, ott t. i. az öt éven át új teherképen lett telekkönyvileg bekebelezve 1563.723,939 frt, és ezzel szemben a törlések 1177.471,662 frtra rugtak, úgy hogy az öt év után fennmaradt teher-többlet nem sokkal magasabb mint nálunk, vajjon ez az ottani földbirtok javára magyarázható-e, vagy nem inkább-e kifolymánya emez általános pénz- és üzletválságnak, mely Lajtán túl az összes gazdasági életben is, ennél fogva a fekvő birtokra vonatkozó mozzanatokban is jóval nagyobb mérvben teszi magát érezhetővé, mint nálunk, a merő telekkönyvi adatokban nem lelheti teljesen kielégítő megoldását. Dr. *Winkler* idézett exposéiban ugyan ez észlelést feltétlenül az ingatlan vagyon javára magyarázza, de kérdés, vajjon az ellenpróba igazolná-e feltételvezését; minden-estre reánk nézve elég kecsegtető momentum, hogy nálunk az öt éven át a teher, mely alul a földbirtok felszabadult, többlet tesz mint felét azon tehernek, mely ez idő alatt reá új betáblázások által fektetve lett, és nem szabad szem elől téveszteni, hogy nálunk az összes törlések közt, ama törlések, melyek a kényszerbirtok-változásnál befolyt összegnek elégtelensége miatt helyt nyertek, csak 8%-al, Ausztriában ellenben közel 10%-al szerepelnek; hogy pedig annak a körülménynek nagy befolyása van magára az általános törlési som-mára legjobban mutatja fővárosunk ebbeli viszonya; itt a törlések egyik-másik évben még tetemesen felülhaladják az új terhek bekebelezését, így péld. 1878-ban új teherképen a fővárosi ingatlanokra 10.823,885 lett betáblázva és 15.138,603 frt lett törölve, szintegy 1879-ben 10.389,305 frtnyi új betáblázással szemben áll 14.311,007 frtnyi törlés.

Hivatalos kimutatásaink az eddig felsorolt változásokon kívül még három külön nemét tüntetik fel a telekkönyvi bevezetéseknek, melyek azonban, minthogy csak részben új terhekre vonatkoznak,

ellenben nagyobbreszt már betáblázva volt követelések újabb biztosítására, vagy azoknak más személyekre való átruházására vonatkoznak, közgazdasági szempontból korántsem birnak oly fontossággal, mint az eddig tárgyalt telekkönyvi bevezetések; ezek közül különösen kiemelendők az *egyszerü előjegyzések*; ezeknek t. i. az esetben adatik hely, ha az okirat nem bir ugyan a bekeblezésre szükséges kellékekkel, de megfelel a törvény által elészabott ama feltételeknek, melyek mellett az előleges kiszorítás eszközölhető, az egyszerü előjegyzésnek czélja tehát előleges biztosítást nyújtani addig is, mig a rendes bekeblezés eszközölhető, mi az előjegyzés igazolása utján történik. Ebből kitetszik, hogy az egyszerü előjegyzések csakugyan új teherállapotot tüntetnek fel, mely időleges ugyan, de rendszeren az utóbb bekövetkező igazolás folytán állandóvá válik, ebből egyszersmind felismerhető azon okilagos összefüggés, mely az évenkinti előjegyzett és az előjegyzés igazolása folytán ugyanazon vagy a reákövetkező évben bekeblezett követelések közt természetszerűleg fennforog. Ezen okilagos összefüggés nem szökik annyira szembe, ha az egyes évek ebbeli adatait egymással egybevetjük, mert mind az előjegyzés, mind az igazolás folytán helyt nyerő bekeblezés következtében felmerülő teherállapotban évről-évre nem csekély ingadozás mutatkozik, de igen is szembe szökik akkor, ha több évek átlaga egymással tétetik párhuzamba, így a szóban lévő quinquennium átlaga szerint (mint fennebb kimutattam) évenkint 10.524,448 frtra megy az igazolt előjegyzés alapján bekeblezett új teher, mig ugyanazon 5 évi időközben átlag minden évben 10.506,430 frt új teher keletkezik egyszerü előjegyzés nyomán, mely két összeg csaknem teljesen összevág; jelesen tekintve az egyes éveket, az előjegyzési esetek- és értékekben következő hullámzás mutatkozik; t. i. volt *egyszerü előjegyzés*:

1875.	14,264 esetben	13.186,369 frt értékkel
1876.	14,203 „	9.639,951 „ „
1877.	15,403 „	10.761,289 „ „
1878.	13,335 „	8.566,688 „ „
1879.	15,299 „	10.377,857 „ „
öt évi átlag	14,500 „	10.506,430 „ „

A *végrehajtási jognak* bekeblezésesei oly fennálló követelésekre nézve, melyek már különben is telekkönyvileg biztosítva voltak,

épolý kevéssé változtatják a fekvőbirtok teherállapotát, mint a betáblázott követelések másra való átruházásának bekebelezése, az előbbi a birtokon már előbb nyugott jelzálogi teher csak végrehajthatóságát biztosítván, az utóbbi csak a hitelező személyében való változást jellegeztván; közgazdasági szempontból tehát sem az egyik, sem a másik nem bír különös nyomatékkal; e tekintetben a szóban levő quinquennium egyes éveiben következő mozgalommal találkozunk:

	a végrehajtási jog már jelzálogilag biztosítva volt követelésekre nézve bekebelezve lett		betáblázott összegek átruházása bekebelezve lett	
	esetben	frt értékkel	esetben	frt értékkel
1875.	10,438	3.288,250	5,816	7.167,723
1876.	12,200	7.158,730	5,681	7.141,716
1877.	16,388	10.548,608	7,711	7.632,496
1878.	13,754	10.690,964	9,963	8.294,678
1879.	13,457	8.920,805	5,350	4.230,334
öt évi átlag	13,247	8.121,471	6,904	6.900,389

Ha az eddig tárgyalt *birtokváltzási* és *megterhelési* eseteket egybefoglaljuk, tiszta képet nyerünk telekkönyvi intézményünk összes mozgalmáról minden egyes évben, de ez nem annyira közgazdasági mint adminisztratív szempontból figyelemre méltó mozzanat; közgazdaságilag legfeljebb csak annyiban bír némi fontossággal, a mennyiben mutatja, hogy mily mérvben vétetnek igénybe telekkönyvi hatóságaink a fekvőbirtok részéről és mily arányban növekszik ezen igénybevétel egy évről a másikra; holott adminisztratív tekintetben abból meggyőződés merithető az iránt, hogy miféle tevékenységet fejtenek ki a telekkönyvi hatóságok egyáltalán és azoknak minden egyes organuma külön-külön véve, hogy vajjon továbbá megfelel-e a telekkönyvi ügy vezetésével megbízott személyzet létszáma, a fekvő birtok részéről vagy a birtok ellen évenként támasztott igényeknek, mert ha valahol épolý pontos és lelkiismeretes, mint gyors és haladéktalan ügyvezetés a jogoltalmat kereső közönség érdekében elutasíthatlan követelmény, akkor kétségkívül a telekkönyvi ügy az, mely ily pontos és gyors kezelést hangosan követel, minden rendetlenség, pongyolaság, vagy lassu, lanyha eljárás, kiszámíthatlan károkat szülhet, miért inkább adminisztratív, mint nemzetgazdasági tekintetek érdekében összevonva

állítom itt egybe telekkönyvi ügyünk összes mozgalmát mind az öt évre:

	a telekkönyvi összes mozgalom volt és pedig:	bevezetési vagy törlési eset	bejegyzett vagy tör- lött érték
1875.		497,324	404.728,635 frt
1876.		508,913	418.106,578 „
1877.		555,899	432.514,403 „
1878.		549,627	433.225,813 „
1879.		576,010	438.045,161 „
öt évi átlag		537,554	425.324,118 frt

Hogy ezen összes mozgalom egy évi értékéből mennyi esik az álló, vagyis egyszer mindenkorra levő összegek mennyiségére, mennyi pedig az évenkénti tartozások mennyiségére az hivatalos közleményeinkben évenként ki van mutatva ugyan, de mivel ezen tartozások nincsenek közelebb minősítve, vajjon t. i. tőke után évenként fizetendő kamatok, vagy életjáradékok, biztosított hasznvételi jogok, női hozomány, vételári hátralékok vagy adó restantiák stb., a közlött adatok sehogyan sem szolgálnak a fekvőbirtok közgazdasági és finanziaális viszonyainak megvilágítására, épügy semminemű gyakorlati következtetésekre nem szolgálnak ama adatok, melyeket hivatalos közleményeink szintén évenként az iránt nyújtanak, hogy az értékek mennyiben vonatkoznak osztrák értékben, mennyiben pedig váltó- és pengőpénzben, idegen értékben, vagy értékpapirokban kifejezett összegekre, mennyiben szólnak végre évi tartozásokról; miért elég itt csak általán említeni, hogy az összmozgalom értékéből évi tartozásokra jött 1875-ben 2.814,391 frt; 1876-ban 1.919,590 frt; 1877-ben 1.754,868; 1878-ban 1.424,971 frt; végre 1879-ben 1.719,662 frt.

Mindezen eddig felhozottakból kitűnik, hogy pusztán telekkönyvi kimutatások fonalán nem lehet valamely ország fekvő birtokának oekonomiai és pénzgazdasági jellegét helyesen megítélni, arra még számos statist. támpontok szükségesek, melyeket csak pénzügyminiszteri kimutatásokban lehet feltalálni, noha még ezek fonalán sem lehet teljes biztonsággal eligazodni a fekvőbirtoknak nagyon is kényes, szerfelette sok befolyásoktól függő gazdasági természete körül; de minden behatóbb tanulmányozás ez irány-

ban új meg új adalékot szolgáltathat a kitűzött cél megközelítésére; a jelen értekezés még ily szerény adaléknak sem tekinthető, egyedüli célom volt megjelölni azon egyszerű reformokat, melyek segítségével oly hazai adatok nyerhetők, melyek fonalán csakugyan némi adalékokat lehetne szolgáltatni ezen nehéz social problémának az egyik vagy másik irányban való megfejtéséhez.

DR. KONEK SÁNDOR.

VEGYESEK.

Helyreigazítás. — A „Nemzetgazdasági Szemle“ legutolsó füzetében a m. tud. Akademia nemzetgazdasági és statisztikai bizottságának ápril 27-iki üléséről szóló tudósításában, Magyarország áruforgalmának statisztikája tárgyában, dr. *Kautz* Gyula ur nyilatkozata nem egészen hiven lévén visszaadva, közöljük a helyesbitett szöveget :

Kautz : Nézetem szerint az időköz, melyre az előterjesztett adatok vonatkoznak s a következtetések levonattak, oly rövid, hogy nagyon óvatosnak kell lennünk, nehogy tévedésbe ejsük magunkat. Megvallom azt is, hogy én az ilyféle statisztikai adatokra, ha nem igen részletesek, nem helyezek oly nagy súlyt; míg másfelől azt hiszem, hogy sokat nyernének belbecsben a tisztelt előadó ur által oly nagy szorgalommal és alaposzággal egybeállított számítások, ha annak kiderítésére is szolgálhatnának, minő hatással vannak a *védvámok* hazai iparunkra s ipar-árui fogyasztásunkra. Végül szükségtelen mondanom, hogy *azon körülmény*, hogy behozatalunk jóval nagyobbnak mutatkozik mint kivitelünk, nem aggaszt, miután e két momentum lassanként egymást *kiegyenlíti*, s különben is nem épp szegény népek szoktak vásárlókként a világpiaczen fellépni. — Nagy köszönettel tartozunk egyébiránt felolvasó urnak az ilykép előállítandó statisztikai anyagért, mert ha maholnap köztünk és Ausztria között a vámszerződési alkudozások fognak napirendre kerülni, — becses támpontot birandunk azon anyagban és számításokban.

A m. tudom. akademia nemzetgazdasági és statisztikai bizottságának f. évi május 4-én tartott üléséből.

Elnök a megjelenésben akadályozva lévén, az elnöki széken : *Konek* Sándor. — Jegyző : dr. *Földes* Béla. — Jelen voltak : *Dobránszky* Péter, *Halász* Imre, *Deák* Farkas.

Tárgyak : *Konek* : fölolvassa Magyarország fekvő birtokáról, annak évi forgalma és megterhelhetése szempontjából.

Galgóczy Károly : A gazdasági magtáregyletek rendszere s azok feladata a magán és közgazdaság körül.

I. *Konek* Sándor felolvasó : azon közgazdasági jelentőség kiemelésével vezeti be előadását, melylyel valamely ország fekvő birtokának évi forgalma bir. Az általános társadalmi mozzanatok természetesen a fekvőbirtok forgalmára is befolyást gyakorolnak, de a közviszonyoknak ezen befolyása még sem érezhető ez irányban oly anynyira egyformán, mint a közönséges forgalmi czikkeknél. Ehez járul, hogy a fekvőbirtok tömegesebb átruházása nemzetiségi és politikai szempontból is nagyon fontos, nem lévén közömbös az államférfiúra nézve, mily elemek kezébe jutnak az átruházás alá került földbirtokok. S e tekintetben az *átruházás módja* különös figyelmet érdemel, és pedig főleg a végrehajtás útján történő kényszerátruházások.

A tárgyalt kérdéssel összefüggő kérdések közt nem csekély közgazdasági jelentőséggel bir a földtulajdonnak évi *megterhelhetése*. E fő szempont alatt vizsgálható aztán az adósságteher természete : vajjon beruházásból, vagy merőben személyes eladósodásból származik-e az adósság ; vajjon a megterhelés az állam irányában való tartozásból vagy hitelművelethől veszi-e eredetét ; vajjon a hitelező magános-e vagy valamely hitelintézet ; végre milyen magas a kamatláb ? Nem szabad továbbá figyelmen kívül hagyni az *évi törlesztésre* vonatkozó adatokat sem.

E kérdések megpendítése után áttér az előadó azon források ismertetésére, melyekből a földbirtok forgalmi viszonyaira vonatkozó adatok merithetők. Kétfélék ezek :

1. *telekkönyv* ; 2. a vagyónátruházásnál fizetendő illetékekre vonatkozó *fináncz-kimutatások*.

E források közül nálunk csak a telekkönyv van meg ; és ez sajnos körülmény, minthogy az illeték-kimutatások sokkal hüebben és hajlekonyabban követik a birtokforgalom hullámlásait, mint a telekkönyv.

Annál sajnosabb körülmény ez, mivel a nyers anyag pontosan begyűjtetik az illeték kirovó hivatalok által, de a beérkező hivatalos tabellák mintegy hozzáférhetetlenül hevernek a pénzügyministerium irattárában a nélkül, hogy akár administratív czélokra is kellőleg

felhasználtnának. Feldolgozásuk pedig a hivatalos elintézés folyamán, nem járna nagy fáradsággal.

A telekkönyvi kimutatások a magyar felelős kormány fennállása óta, legelőször 1875-ben tétettek közé, s ez időtől fogva az országos stat. hivatal évkönyveiben foglalnak helyet, és pedig elég gyorsan, a mennyiben már az 1880. évi adatok nagy részben össze vannak állítva. Az adatok gyűjtése azonban tökéletesítendő volna oly irányban, hogy a birtok jellege, t. i. városi, gazdasági kis (30 holdig), közép (30—1000 hold), és uri (1000 holdon felül) birtok kvalitásai — kitüntető volna.

A birtokátruházás eseteit feltüntető förovatát a jelenleg használt mintának egy alrovattal megtoldva, támpontokat nyernénk a fekvőbirtok szabad forgalmának a felismerésére.

Ezen javaslatok után áttér a felolvasó a fekvőbirtok *szerződésbeli átruházásainak* számszerű feltüntetésére 1875—1879. közt. Az adatokból kitűnik, hogy a szerződésbeli átruházások esetei — az egy 1876. évet kivéve — évről-évre gyarapodnak, ellenben az átlagos érték folytonosan alább száll, minek oka vagy a telkek értékének csökkenése, vagy az, hogy a kis birtok kerül emelkedő mérvben forgalomba. Hasonló jelenség észlelhető Ausztriában is azon különbséggel, hogy Ausztriában az átruházási esetek átlagos értéke magasabb.

Még inkább jellemzik közgazdasági és socialis állapotainkat a kényszer átruházásokra vonatkozó adatok. A végrehajtás útján történő átruházások esetei évről-évre növöben vannak, s az átlagos eladási ár csökken. A baj aggasztó a Lajthán túl is, de nálunk sokkal nagyobb mérvben. S ez a baj két oldalon is rontja a közgazdasági helyzetet. Roppant azon tőke összeg mennyisége, mely évről-évre, mint behajthatlan, a birtok árából ki nem telő, követelés töröltetik. Megingatja e körülmény a közhitelt, s végzetes erővel vezet az uzsorához.

A birtok átruházások harmadik neme; a *halálozás* folytán történő átruházások. Az idevágó esetek mennyisége az általános halandósági viszonyokkal függ össze, s ehez képest Ausztria alacsonyabb számú tétellel szerepel. Érdekes itt az átruházott birtokok átlagos értéke, és pedig az, hogy ez átlag jóval nagyobb, mint a szerződéses átruházásoknál. — A birtok átruházásokra vonatkozó statisztikai képet előadása folyamán kiegészíti még felolvasó a városokban s különösen Budapesten történő átruházások természeté-

nek ismertetésével. s azután áttér a földbirtok megterhelhetetésének, s a teherállapot évről-évre való változásainak vizsgálatára, s nehány javaslatot tesz arra nézve, mikép lehetne a teher állapot eredetének megvilágítása czéljából a telekkönyvi kimutatásokat módosítani, mi által nehány nagyon fontos látópont tárulna fel a vizsgáló közgazda szemei előtt.

A rendelkezésre levő adatok szerint az 1875 — 1879. évi quinquenniumban a teherállapot növedéke évről-évre kisebbedett, mely jelenség okai a létező adatokból meg nem magyarázhatók. — Bár e körülmény első pillanatra kedvező jelenségnek látszik is, tekintettel arra, hogy a kevesbedés leginkább csak onnan származik, hogy a szerződések különösen kölcsönfelvétel folytán helyt nyerő bekebelezések apadásából áll elő, azt legkevésbé sem lehet feltétlenül kedvező momentumnak jellemezni, mert nem egyéb, mint az általános üzleti válság egyik signaturája és némikép csak annyiban vehető örvendetes mozzanatnak, a mennyiben ugyanazon mérvben a telekkönyvből való tehertörlések folytonosan gyarapodtak és így a teher-többlet évről-évre kisebb összegre olvad le, és pedig jóval nagyobb mérvben Ausztriában, mint hazánkban.

E feszült figyelemmel hallgatott értekezést követőleg :

II. *Galgóczy* Károly olvasta fel tanulmányát: „A gazd. magtár-egyletek rendszere s azok feladata felett a magán- és kis-gazdaság körül.“

Mindenek előtt megkülönbözteti értekező: a gazdasági magtár-egyleteket, a kereskedelmi magtár-egyletektől vagyis kereskedelmi közraktáráktól Ő ezuttal tüzetesen az elsőkről szól; melynek kapcsán bemutatja a czeplédi magtár-egylet alapszabályait. Ez az utóbbi két év mostohasága s egyéb okok miatt nem volt ugyan képes megindulni. De e körülmény nem rontja le az eszme, illetőleg intézmény helyességét és magán s közgazdasági értékét, melynek közvetlen feladata hármas :

1. Közös magtárak felállítása, 2. az adás-vevés közvetítése, 3. pénzelőlegek közvetítése, vagyis az ingóságai hitel szervezése.

Az elsőket illetőleg utal értekező azon sok veszteségre, mely a gabonának szokott módon veremben tartásából származik. Kiemeli, hogy ha fenékvíz nem bántja, — meg nem dohosodik is — még akkor is veszít értékéből a vermes gabona. Csak az elháríthatlanul

keletkező, úgynevezett veremfenék is roppant veszteség. Egyenként építeni földön felüli magtárt, ismét sok költség. Ez szerteszét a tanyákon nem is eshetik mind a közlekedési vonal közelében. A rossz utak miatt sokszor lehetlenné válik a szállítás. A kezelés és megőrzés szintén sok gondosságot igényel. Az együtt, közösen építkezés sokkal kevesebbe kerül. A közös magtár vasut mellé, piacra vagy jó utvonalba tehető, mely a szállításra bármikor kényelmet nyújt. Szükséges kellékekkel együtt olcsóbbért felszerelhető és gondozható, mint külön. Azon gabona-összeg értéke, a mely a vermekben a szorgalmas gondozás mellett is óvhatatlanul elromlik, vagy azon összeg kamatja, a melyért egyenként álló külön magtárt építeni lehet, valóban elégséges arra, hogy a közös magtárban szükséges hely béreltessék.

A közös magtárak pedig kétféleképen kezelhetők: névszerint vagy úgy, hogy az egyes termelők külön osztályt bérelnek és abban elkülönítve raktárolják különféle termékeiket, vagy pedig, hogy osztályozva összeöntözik azokat. Az első esetben a termelő saját terméke különlegességének birtokában megmarad; — a másodikban a különlegességi tulajdon megszűnik, és a beadónak csak ugyanazon osztályú és annyi termékhez marad joga, a melyet és a megnyit beadott. Az elsőt a nagyobb termelők használhatják, a kiknek van annyi, hogy egy egész osztályt sajátjokkal külön tölthessenek meg; a második az olyanoknak való, a kiknek egész osztályra nincs szükségük.

Az *adás-vevés* közvetítését illetőleg, azon kénytelenséggel szemben, hogy a nagy fogyasztónak most szerteszeljéről, apró tömegekben kell összegyűjteni szükségletét, s az adás-vevés többnyire sok nehézségekkel járó, s sok kellemetlenséget előidéző mustra szerint megyen, kiemeltetik a kereskedelmi forgalomnak abból származó könnyűsége, gyorsasága és biztossága, ha a vevő a különféle gabonát a közös magtárban osztályozottan s egyenlőleg rakáson találja. Ezen az uton lehetséges legbiztosabban az, hogy a mostani mutatvány és szokvány kereskedés helyett, az osztályozatos gabonakereskedés lépjen életbe, mely szerint a kereskedelmi-forgalom a legtávolabb helyek közt, még távirati uton is, leggyorsabban eszközölhető s igen sok költség megkimélhető, mely a termelő hasznára válik.

A *gazdai hitelre* nézve megkülönbözteti értekező azon kölcsönö-

ket, a melyeket a birtokos hasznót hajtó befektetésre, felszerelésre igényel, azoktól, a melyekre rossz termés, károsodás, vagy más ok miatt időközileg szorul, de a melyek hasznót nem hajtának. Az első félék kielégítésére a hosszú lejáratu ingatlansági kölcsönök alkalmasak, a melyek a befektetésök által eredményezett emelkedő haszonból apránként törleszthetősöket is nyerik. A második félék csak rövid lejáratu kölcsönökkel fedezhetők czélszerűleg s minél előbb törlesztendők. A legtöbb tönkrejutás a kétféle kölcsönnek összezavarásából származik. Oly kiadások fedeztetnek hosszú lejáratú jelzálogi kölcsönnel még a gazdaság körül is, a melyek csak átmenők s jövedelmi alapot nem szaporítanak, ellenben a rövid lejáratu kölcsönök akkor sem fizettetnek pontosan vissza, mikor mód volna benne, s gyümölcstelen rakásra gyülekvésökkel okozzák az elterhelhetést. Mióta földhitelintézetek létesültek, azóta a jelzáloghitel Magyarországon is apránként elég czélszerűleg szervezkedik. Azonban a gazdai ingósági hitel még szervezve nincs. A kezesek jót állásával biztosítást igénylő, különösen váltó-hitel nem gazdának való. A kezesség miatt majd annyi egyén jut zavarba és károsodásba, mint saját eladósodása miatt. A gazdai ingósági hitel megalapítására a legczélszerűbb eszközül szolgálhatnak a közös magtárak. Az ezekbe beraktárolt gabona kézi zálogot képezvén, szükségtelenné teszi a kezességet, eladásakor pedig a kapott árból törlesztetvén az előlegezett kölcsön, megakadályozza az adósság összegyülekezését. És a pontos törlesztésnek e némileg elkerülhetlensége maga is valóban tapasztalás szerint sok adósnak hasznára válik.

Ezek ben van a közös magtárak közvetlen feladata ismertetve.

Közvetett feladatkép kiemeltetik, hogy saját vidékükön tanulmányozzák a termesztett gabonafajták különféleségét, figyelmeztessék erre a termelő közönséget, nyújtsanak segédkezet a legjobb fajta megválasztására, melyhez a kereskedelmi eredmény is igen becses ntmutatóul szolgálhat.

Mezőgazdasági termelésünket, az ily közös magtárak elszaporodása, az országnak azokkal, mintegy hálózattal való bevonásra volna képes leghathatósabban emelni s a külföld versenyének meggyőzésére segíteni, különösen az osztályzatos gabonakereskedés létesíthetése által, mely nélkül ma már a világkereskedelemben megillető helyet elfoglalni is alig lehet.

Budapesten az országos központi közraktár éppen most van

megindulásának kezdetén. Ez tulajdonkép kereskedelmi közraktár. Igen sokat használhat a termelőnek is. De mindazon feladatokat megoldani még sem lehet hivatott, melyek a gazdasági közös magtárakra nézve kiemeltetnek. Értekező a kétféle raktárak közt röviden érinti a különbséget. Azonban azon következtetésre jut, hogy a gazdasági magtárak is felvehetők a közraktárak kapcsolatába, és legezészerűbben épen a központi közraktár kapcsolatában létesíthetők; mert habár a kereskedő főtörekvése, hogy minél olcsóbbért vásároljon, a termelőre pedig, hogy jó termékét minél jobb áron adhassa el, a két érdek épen a közvetítő közraktárak által egyenlíthetők ki legezészerűbben, miután a mi megkönnyíti és kevesíti a termelő terhét, s szaporítja annak hasznát, az egyszersmind használ a kereskedőnek is és viszont, csak ne egyoldalulag, hanem kölcsönös méltánylással tekintsék és vegyék figyelembe egymás érdekét.

Rövid vita után, melynek folytatása egyik legközelebbi ülésre halasztatott, az ülés berekesztetik. — Közli :

Dr. Földes Béla,
a bizottság jegyzője.

A m. tudom. akademia nemzetgazdasági és statisztikai bizottságának május hó 17-én tartott üléséből.

Elnök : gróf *Lónyay* Menyhért. — Jegyző : dr. *Földes* Béla.
— Jelen voltak : *Deák* Farkas, *György* Endre, *Halász* Imre, *Lukács* Béla.

Tárgyai : *Kőrösi* József „a főváros nemzetiségi állapotáról és magyarosodásáról”, és

Dobránszky Péter : *Magyarország gyógyforrásai és ásványvizei.*

Kőrösi : A Podhraczký, Rupp és Rómer által gyűjtött adatokból kitűnik, hogy Pestvárosa a török korszak előtt tiszta magyar vala, mint ez a birák neveiből is kitűnik. A törököknek 1686-ban történt kiűzése után azonban a viszonyok nagyon változtak. Egy, a levéltárban előtalált okmányból azt vettem ki, hogy a Pesten peres ügyekben megforduló vidékiek már 1688-ban azon panaszkodnak, hogy a hatóságnál nyelvüket nem értik; 1720-ban csak két magyar nevet találok a tanácsban, valamint német a polgármesternek neve is 1686-tól a XIX. század elejéig. A nép közt azonban még 1720-ban is $\frac{1}{5}$ rész volt magyar, miint ezt az ez évben készült portió-adó összeírásból kivehettem. Szintugy kutatván, mily hangzásúak voltak az 1686-tól 1833-ig polgároknak fölvettek nevei, azt találom, hogy

1686—1700-ig		34·8% magyar
a XVIII. század	I. tizedében	17·4
„	II. „	15·3
„	III. „	15·5
„	IV. „	16·4
a XIX. század	I. tizedében	20·9
„	II. „	21·6
„	III. „	21·4

A jelen kor felé közeledvén, mindinkább szaporodik a magyarok száma. 1851-ben maga az osztrák kormány Pesten 38%, Budán 17¹/₂% magyart talál, daczára annak, hogy erőszakosan oda dolgoztak, hogy mentül kevesebb magyart hozzanak ki, és daczára annak, hogy az izraelitákat, továbbá a nem itt honos eselédeket, tanulókat stb. kihagyták. Ezek beszámításával a magyarság Pesten fele részt, és egész Budapesten is még mindig 43·8% teszen. A németiség érdekében kifejtett nagy pressio, Terczy, akkori polgármesternek bizalmas jelentéséből bizonyítva.

Ezen 1851-iki megbízhatlan forrás szolgáltató 30 éven át az adatokat Magyarország és fővárosa nemzetiségéről. 1857-ben és 1870-ben a nemzetiséget nem kérdezték. 1880-ban is eredetileg csak a „beszélt nyelvek“-et akarták kérdezni. Előadó a statisztikai tanácsban a nemzetiség fölvételét indítványozván, annak kitudására fölvétetett az „anyanyelv“ rovata. A két fogalom ott mindennütt különböző, hol nagy a bevándorlás és hol politikai átalakulás történik, így tehát nálunk is. Az eredmény tehát a való mögött elmaradhatott. Anyanyelv szerint van Budapesten :

55% magyar, tehát abszolút többség,
33% német,
10% tót.

Buda mindig erősen német vala, most is az, különösen női lakossága tekintetében. Legmagyarabb a Belváros, József- és Ferenczváros.

A magyar és a német nyelvet egyformán értik a fővárosban ; a német nyelv nagy elterjedését leginkább az okozza, hogy sok magyar is beszéli, lévén a 200,000 magyar közt 63,834, a ki csak anyanyelvét beszéli, de 120,000, a ki németül is ért.

Említésre méltó fontos körülmény, hogy a magyar vidékek — mint földművelésből élők — csekély mérvben népesítik a fővárost, míg a szegényebb és iparos tót és német vidékről igen nagy a

bevándorlás (Kartogramm-al illusztrálva). Ebből kifolyólag a főváros folytonos magyarosító föladata és jelentősége.

Hitfelekezet tekintetében legmagyarabb a helvét (96%), utánuk az izraelita (79%), míg ágostai és katolikus közt mintegy $\frac{7}{10}$ rész magyar.

Kié a jövő? azaz mivé lesznek a gyermekek? A válasz megnyugtató: a magyar gyermekből csak 5% németesedik el (a hol t. i. magyar atya német nőt vett el); különösen Budán. Ellenben a németekből 36% magyarosodik. A tót gyermekek közül 62% idegenedik el; fele részben magyarrá, fele részben németté lesz. Eltótosodása a német gyermekeknél 300 eset közül egyszer, magyaroknál épenséggel csak 1500 eset közül egyszer észlelhető. Megjegyzendő különben, hogy az elnémetesedett gyermekek is, a városi nyilvános iskolákban később magyar nyelvre taníttatnak. Panasz egyes hitfelekezeti iskolák ellen, az izraeliták különös elismerést érdemelnek, miután iskoláikat már 15 évvel ezelőtt egészen magyarosították, minek következtében 100 zsidó gyermek közt most már 92 beszél magyarul; 100 helvét közt 96, ágostaiaknál 77, katolikusoknál 62.

Visszapillantván a fővárosnak nemzetiségi állapotára, 1720., 1851. és 1880-ban, azon biztató tanulságot vonhatjuk le, hogy daczára a sors mindenféle változásának, daczára annak, hogy e magyarság évszázadokig üldöztetett, az mégis folyton erősbödött és szaporodott. Tehát nem mesterkéltség, hanem a körülményekben, különösen a magyar nemzet vezérszerepében gyökerező historiai és szükségszerű fejlemény. Tagadhatatlan különben, hogy ezen természetes folyamat menete az utolsó két évtizedben, a fővárosi hatóság hazafias magatartása és különösen az iskolák magyarosítása által gyorsított. Erőszakhoz nem szabadna nyulni, 150,000-re rugván a magyarul nem beszélők száma, kiknek magyarosodására időt kell engedni.

Elnök köszönetet mond a felolvasónak.

Deák Farkas a család és az iskola közti viszonyt, tekintettel a nemzetiségi érzület ápolására, néhány tényleges adattal illusztrálja.

Dobránszky Péter bemutatja munkálatát, melynek felolvasása a már előrehaladt idő miatt egy későbbi ülésre halasztatik.

Mire az ülés az elnök által berekesztetik. — Közli:

Dr. Földes Béla,
a bizottság jegyzője.

NEMZETGAZDASÁGI SZEMLE.

VI. ÉVFOLYAM.

1882.

O K T Ó B E R.

VII. FÜZET.

ORSZÁGOS KÖZSZÜKSÉGLETI PÉNZTÁR.

HARMADIK, BEFEJEZŐ KÖZLEMÉNY.

A pénzügyi választmány javaslatai. *)

A pénzügyi választmány nemcsak az adóügyekben, hanem közgazdasági dolgokban is dolgozott ki törvényjavaslatokat. Az előzményekhez képest azonban csak az adózási javaslatokat fogom ismertetni; a közgazdasági javaslatok csak annyiban lesznek érintve, a mennyiben felemlitem azon mintegy budgetszerű összeállítást, mely a jövedelmek mi célokra fordítását kitünteti. A pénzügyi választmány javaslatba hozta a közmunka szabályozását. A közmunka összefügg a pénzügygyel. E javaslat ismertetése azért marad el, mert a közmunka az 1843/4: IX. t. cikkel ugyanis szabályozást nyert, és ennél fogva ismertebb. Megemlítem, hogy a pénzügyi választmány azon közgazdasági tárgyakon kívül, melyek a budgetszerű összeállításban említvék, vasuti dolgokkal is foglalkozott; nevezetesen tárgyalta a Pesttől a Duna balpartján Pozsonyig és Austria széléig, nemkülönben Pesttől Debreczenig vezető vonalat, továbbá a flumei vonalat.

Az országos közszükségletek fedezésére országos pénztár állítatik fel. Az országos pénztár jövedelmeit képezi országos ajánlat és más indirect- vagy mellékjövedelem.

Az országos ajánlat vagy egyenes jövedelem megállapittatik 3 millióban. Ebből az eddigi adózók fizetnek 250,000 frtot. Az ajánlat e része az egyes törvényhatóságok közt a porták száma szerint osztatik fel, és a törvényhatóságok által a régi alapokon lesznek kivetendők.

*) 1843/4. orsz. irományok III. köt. 266. és köv. l. — 250. számú iromány.

A nemesi osztály az ajánlat hátralékát, vagyis 2.750,000 forintot tartozik fizetni. Ezen adó az egyes törvényhatóságok közt a követ-

M e g y é k é s s z a -

1	2	3		4	5	6
Sorszám	M e g y e	Terület a kebelbeli kir városokéval együtt		A városok területe	Melyet a 3-ik rovattalban kitétt területből levonván, marad a megyék területe	Onnét az országos összeírás adatai szerint levonván a megyei adó alatti telkeket
		☐ mérföld	egy ☐ mérföld 13,333 holdjával számítva			
		☐ 1200 ☐ ölekb en				
1	Abauj	52	693,316	—	693,316	117,807
2	Arad	108	1.439,964	23,148	1.141,816	275,586
3	Árva	37	493,321	—	493,321	241,299
4	Bács	170	2.266,610	319,234	1.947,376	1.084,222
5	Baranya	91	1.213,303	15,916	1.197,387	641,394
6	Bars	49	653,317	22,375	630,942	110,183
7	Békés	65	866,645	—	866,645	255,253
8	Bereg	67	893,311	—	893,311	111,602
9	Bihar	200	2.666,600	—	2.666,600	435,856
10	Borsod	65	866,645	—	866,645	153,764
11	Csanád	29	386,657	—	386,657	131,470
12	Csongrád	62	826,686	187,682	638,964	162,842
13	Esztergom	19	253,327	—	253,327	79,580
14	Fehér	75	999,975	27,383	972,592	143,939
15	Gömör	76	1.013,308	—	1.013,308	136,861
16	Győr	28	373,324	7,727	365,597	86,491
17	Héves	120	1.599,960	—	1.599,960	234,787
18	Hont	46	613,318	16,786	596,532	132,981
19	Komárom	53	706,649	4,107	702,542	160,237
20	Kőrös	30	399,990	14,974	385,016	138,940
21	Krassó	108	1.439,964	—	1.439,964	296,058
22	Liptó	42	559,986	—	559,986	62,665
23	Mármaros	178	2.373,274	—	2.373,274	86,800
24	Mosony	35	466,655	—	466,655	176,665
25	Nógrád	77	1.026,641	—	1.026,641	191,194
26	Nyitra	121	1.613,293	—	1.613,293	262,104
27	Pest	191	2.546,603	36,199	2.510,404	478,893
28	Posega	45	599,985	5,712	594,273	147,614
29	Pozsony	82	1.093,306	20,433	1.072,873	258,010
30	Sáros	65	866,645	19,682	846,963	187,178

kező táblázatok szerint lesz felosztva. Az egyéni kivetés a törvényhatóságokra bízatik, mely azonban törvényes szabályozást nyerendő.

b a d k e r ü l e t e k.

7	8	9	10	11		12
Marad tiszta megyei majorsági birtok	Ahoz járul még a jobbágyok utáni jövedelem fejében az adó alatti birtoknak harmadrésze	E szerint megyei majorsági birtokban felvétetik	Megyék osztályozása	Mely szerint a kitett majorsági birtok után aránylag fizetendő pénzbeli illetőség térszen		Észrevételek. A 3., 5., 7. és 9-ik rovatban kitett megyebeli területben, és a 11-ik rovatban feljegyzett pénzbeli illetőségben befoglalattatik azon városok területe és fizetendő mennyisége, melyek nevei az illető megye sorában előjönnek jelesül.
				frt	kr.	
1200 □ ölekleben						
575,509	39,269	614,778	5	34,547	40	Kassa
1.141,230	91,862	1.233,092	5	69,294	3	
252,022	80,433	332,455	9	6,227	28	Ujbánya
863,154	361,407	1.224,561	1	114,691	4	
555,993	213,798	769,791	4	50,468	27	Debreczen
520,759	36,728	557,487	5	31,328	11	
611,392	85,084	696,476	3	52,184	57	Esztergom
781,709	37,201	818,910	8	23,009	28	
2.230,744	145,285	2.376,029	5	133,521	48	Bakabánya
712,881	51,255	764,136	4	50,079	43	
255,187	43,823	299,010	3	22,403	58	Kőrös
476,122	54,281	530,403	4	34,773	53	
173,747	26,527	200,274	3	15,005	58	Szokolca
826,653	47,980	876,633	1	82,104	30	
876,447	45,620	922,067	6	43,179	54	N.-Szombat és Pozsony
279,106	28,830	307,936	3	23,072	46	
1.365,173	78,262	1.443,435	5	81,114	21	N.-Szombat és Pozsony
463,551	44,327	507,878	6	23,783	39	
542,305	53,412	595,717	4	39,055	57	N.-Szombat és Pozsony
246,076	46,313	292,389	7	10,953	56	
1.143,906	96,686	1.242,592	8	34,913	57	N.-Szombat és Pozsony
497,321	20,888	518,209	8	14,560	28	
2.286,174	28,933	2.315,407	9	43,371	42	N.-Szombat és Pozsony
289,990	58,888	348,878	1	32,675	32	
835,447	63,731	899,178	5	50,529	38	N.-Szombat és Pozsony
1.351,189	87,368	1.438,557	3	107,786	58	
2.031,511	159,631	2.191,142	3	164,176	—	N.-Szombat és Pozsony
446,659	49,205	495,864	7	18,576	50	
814,863	86,003	900,866	2	75,936	44	N.-Szombat és Pozsony
659,785	62,393	722,178	7	27,055	22	

1	2	3		4	5	6
Sorszám	M e g y e	Terület a kebelbeli kir. városokéval együtt		A városok területe	Melyet a 3-ik rovathban kitétt területből levonván, marad a megyék területe	Onnét az országos összeírás adatai szerint levonván a megyei adó alatti telkeket
		□ mértföld	egy □ mértföld 13,333 boldjával számítva			
			1 2 0 0 □ öleekben			
31	Somogy	114	1,519,962	—	1,519,962	256,916
32	Soprony	57	759,981	33,091	726,887	180,520
33	Szabolcs	115	1,533,295	—	1,533,295	90,921
34	Szatmár	106	1,413,298	74,890	1,338,408	130,365
35	Szepes	66	879,978	85,501	794,447	172,603
36	Szerém	43	573,319	—	573,319	268,886
37	Temcs	116	1,546,623	—	1,546,623	640,476
38	Turócz	21	279,993	—	279,993	46,592
39	Tolna	65	866,645	—	866,645	248,560
40	Torna	10	133,330	—	133,330	23,252
41	Torontál	132	1,759,956	—	1,759,956	539,067
42	Trencsén	87	1,159,971	2,597	1,157,374	256,084
43	Ugocea	22	293,326	—	293,326	17,628
44	Ung	59	786,647	—	786,647	73,279
45	Varasd.	34	453,322	13,922	439,400	98,362
46	Vas	96	1,279,968	9,113	1,270,855	239,305
47	Verőce	83	1,106,639	—	1,106,639	331,700
48	Veszprém	74	986,642	—	986,642	158,888
49	Zágráb	108	1,439,964	1,396	1,438,568	204,207
50	Zala	100	1,333,300	—	1,333,300	229,217
51	Zemplén	108	1,439,964	—	1,439,964	235,927
52	Zólyom	50	666,650	67,866	598,784	66,190
53	Jász-Kun kerület .	84	1,119,972	—	1,119,972	559,986
54	Hajdu kerület . .	17	226,661	—	226,661	113,331
55	Magyar tengerpart	6	79,998	—	79,998	1,040
56	Zaránd	25	333,325	—	333,325	55,801
57	Kraszna	19	253,327	—	253,327	55,801
58	Közép-Szolnok . .	39	519,987	—	519,987	129,218
59	Kövár vidéke . . .	17	226,661	—	226,661	35,256
	Összesen	4,259	56,785,247	1,009,737	55,775,510	12,441,183

7	8	9	10	11	12
Marad tisztá megyei ma- jorsági bírtok	Ahoz járul még a job- bágyok utáni jövede- lem fejében az adó a- latti bírtoknak harmad- része	E szerint megyei majör- sági bírtokban felvé- tetik	Megyek osztályozása	Mely szerint a kitett majorsági bírtok után aránylag fizetendő pénz- beli illetőség teszen	Észrevételek. A 3., 5., 7. és 9-ik rovatban kitett me- gyebeli területben, és a 11-ik rovatban feljegyzett pénzbeli illetőségben befog- laltatik azon váro- sok területe és fize- tendő mennyisége, melyek nevei az il- lető megye sorában előjönnek jelesül.
1200 □ öleken				firt kr.	
1 263,016	85,649	1.318,665	4	88,420 9	
546,367	60,173	606,540	1	56,807 53	Kismárton
1.442,374	30,307	1.472,681	6	68,964 52	
1.208,043	43,455	1.251,498	6	58,606 59	Szatmár-Németi
621,874	57,531	679,408	7	25,453 3	Lőcse
304,433	89,629	394,062	2	33,219 41	
906,152	213,492	1.119,644	2	94,378 11	Temesvár
233,401	15,531	248,932	9	4,662 56	
618,085	82,853	709,938	2	59,084 11	
110,078	7,751	117,829	5	6,621 26	
1.220,889	179,689	1.400,578	1	131,176 38	
901,290	85,361	986,651	7	36,963 28	
275,698	5,876	281,574	8	7,911 35	
713,368	24,426	737,794	7	27,640 24	
341,038	32,787	373,825	6	17,506 1	
1.031,550	79,768	1.111,318	2	93,676 22	
774,939	110 567	885,506	5	49,761 19	Eszék
826,254	52 796	881,050	4	57,762 44	
1.234,361	68,069	1.302,430	7	48,793 41	Zágráb
1.104,083	76,406	1.180,489	5	66,338 —	
1.204,037	78,642	1.282,679	6	60,067 10	
532,594	22,063	554,657	6	25,974 17	Breznóbánya és Li- betbánya
559,986	—	559,986	3	41,958 9	
113,330	—	113 330	5	6,368 37	
78,958	520	79,478	9	1,488 46	Bukkari és Fiume
277 521	18 600	296 124	9	5,546 56	
197,526	18,600	216,126	9	4,018 26	
390,769	43,073	433,842	9	8,126 38	
191,405	11,752	203,157	9	3,805 30	
43.334.327	3.922.792	47.257,119	—	2.701,533 54	

V á r o s o k . *)

1	2	3	4	5	6	7	8	9	
Sorszám	V á r o s o k neve	Városok területe	Az adó alatti térek a közlegelővel együtt	Melyeket a 3-ik rovatban kitétt területből levonván, marad a városok majorsági mennyisége	Ahoz járul még a kir. kisebb és egyéb adó alatt nem állóközös haszonvételek fövédelme fejében az adó alatti birtoknak fele része	E szerint a városok majorsági birtoka gyanánt felvételük	Városok osztályzata		
							1200 ☐ öllel számítva hold		frt
1	Arad	23,148	10,558	12,590	5,279	17,869	1	1,673	36
2	Bakabánya	—	—	—	—	—	7	—	—
3	Bártfa	7,699	5,190	2,509	2,595	5,104	7	191	13
4	Bazin	5,973	2,818	3,155	1,409	4,564	3	341	58
5	Bélabánya	3,874	954	2,920	477	3,397	7	127	16
6	Besztercebánya	46,254	5,538	40,716	2,769	43,485	6	2,036	23
7	Breznóbánya	—	—	—	—	—	7	—	—
8	Bukkari	—	—	—	—	—	9	—	—
9	Buda	17,337	11,498	5,839	5,749	11,588	1	1,085	19
10	Debreczen	—	—	—	—	—	4	—	—
11	Eperjes	7,349	5,266	2,083	2,633	4,716	3	353	21
12	Eszék	—	—	—	—	—	4	—	—
13	Esztergom	—	—	—	—	—	3	—	—
14	Felsőbánya	13,224	8,984	4,240	4,292	8,732	6	408	55
15	Fiume	—	—	—	—	—	9	—	—
16	Győr	7,727	5,992	1,735	2,996	4,731	2	398	47
17	Kaproncza	14,974	7,528	7,446	3,764	11,210	8	314	58
18	Károlyváros	1,396	824	572	412	984	5	55	18
19	Kassa	—	—	—	—	—	3	—	—
20	Késmárk	10,877	9,924	953	4,962	5,915	6	277	—
21	Kismárton	—	—	—	—	—	3	—	—
22	Komárom	4,107	2,944	1,163	1,472	2,635	3	197	26
23	Korpona	16,370	16,050	320	8,025	8,345	8	234	29
24	Körmöcbánya	22,375	4,888	17,487	2,444	19,931	7	746	41
25	Kőrös	—	—	—	—	—	8	—	—
26	Kőszeg	9,113	4,056	5,057	2,028	7,085	2	597	13
27	Libetbánya	—	—	—	—	—	7	—	—

*) **Észrevétel.** Azon városok, melyek után az illető rovatok üresek, a területük iránti tudósításukat még fel nem terjesztették, annál fogva a területük és a fizetendő illetőségük az illető vármegyék területébe, és a pénzbeli illetőségébe még benn foglaltatik.

1	2	3	4	5	6	7	8	9		
Sorszám	Városok neve	Városok területe	Az adó alatti térek a közlegelővel együtt		Melyeket a 3-ik rovathoz kitért területből levonván, marad a városok majorsági mennyisége		Ahoz járul meg a kir. kisebb és egyéb adó alatt nem álló közös házonycétek jóvedelme fele részre		E szerint a városok majorsági birtoka gyanánt felvécték	
			1200 □ öllel számítva hold		Városok osztályzata		Mely szerint a 7-ik rovathoz kitért majorsági birtok után aránylag fizetendő pénzbeli illetőség teszen		frt	kr
28	Lőcse	—	—	—	—	—	5	—	—	
29	Modor	8,460	3,530	4,930	1,765	6,695	2	501	38	
30	Nagybánya	61,666	5,982	55,684	2,991	58,275	7	2 198	10	
31	Nagyszombat	—	—	—	—	—	2	—	—	
32	Pécs	15,916	9,990	5,926	4,995	10,921	2	920	34	
33	Pest	18,862	15,370	3,492	7,685	11,177	1	1,046	50	
34	Pozsega	5,712	2,308	3,404	1,154	4,558	8	128	4	
35	Pozsony	—	—	—	—	—	1	—	—	
36	Ruszt	1,540	1,198	342	599	941	4	61	42	
37	Selmeczbánya	12,912	2,704	10,208	1,352	11,560	7	433	5	
38	Soprony	31,554	12,898	18,656	6,449	25,105	1	2,351	18	
39	Szabadka	212,436	165,396	47,040	82,698	129,738	1	12,151	7	
40	Szokolca	—	—	—	—	—	3	—	—	
41	Szatmárnémeti	—	—	—	—	—	6	—	—	
42	Székesfehérvár	27,383	20,210	7,173	10,105	17,278	1	1,618	15	
43	Szentgyörgy	6,000	2,870	3,130	1,435	4,565	3	342	3	
44	Szeben	4,634	2,950	1,684	1,475	3,159	7	118	21	
45	Szeged	187,682	152,268	55,414	76,134	111,548	3	8,357	58	
46	Temesvár	—	—	—	—	—	1	—	—	
47	Trencsén	2,597	1,590	1,007	795	1,802	6	84	23	
48	Varasd	13,922	7,752	6,170	3,876	10,046	5	564	32	
49	Ujbánya	—	—	—	—	—	7	—	—	
50	Ujvidék	35,769	29,748	6,021	14,874	20,895	1	1,957	—	
51	Zágráb	—	—	—	—	—	5	—	—	
52	Zólyom	5,242	2,646	2,596	1,323	3,919	6	183	32	
53	Zombor	71,029	60,130	10,899	30,065	40,964	1	3,836	39	
54	XVI székesi város	74,624	39,444	35,180	19,722	54,902	6	2,571	2	
	Összesen	1,009,737	611,996	367,741	320,998	688,739	—	18,466	6	

A nemességet terhelő adónak a törvényhatóságok közt felosztásában a következő alapelvek szolgáltak zsinórmértékül.

Az adónak a törvényhatóságok közti felosztásában, alapul nem vétethetvén a nádori porták, kulcsul a föld területe, tekintettel annak minőségére és jövedelmezőségére használtatott. Kiderítettett a lehetőség szerint minden törvényhatóságnak területe négyszeg mérföldekben, és ez átszámított 1200 négyszeg öles holdakra. Kiszámított továbbá az utolsó portális összeírás alapján minden egyes megyére nézve, az adózók kezében levő földbirtok. A kiszámításnál egy kaszáló egy holdnak vétetett. A jobbágyokat illető legelőmennyiség meghatározásánál tényezőkül szolgáltak : a telkek száma és a hozzávetőleges legelő-illeték.

A törvényhatóság területéből levonattott az adózók kezén levő birtokmennyiség. E levonás eszközlése után fennmaradó terület adta az eddig adómentes birtokmennyiséget. Ehez azonban még hozzáadattott az úrbéri birtokok területének egy harmada, tekintettel arra, hogy a földesúri haszonvételek adó alá fog esni. E két mennyiség adta minden egyes törvényhatóságra a megadótatandó földbirtok mennyiségét. A terület hasznavehetősége vagy hasznavehetetlensége azonban figyelembe nem vétetett. A terület még csak az adófelosztás egyik alapját adta. A felosztás másik alapját képezte a törvényhatóság osztályzata. A törvényhatóságok osztályozásánál alapul szolgált : a földnek minősége a termékenységre való tekintettel, a természetények becse és kelendősége, a közlekedésnek könnyebb vagy akadályozottabb állapota, a keresetmód, az éghajlat, a népesség száma, általában a föld haszonvétele befolyással bíró körülmények és így az is, hogy egy törvényhatóság területén több, egy másik területén pedig kevesebb hasznavehetetlen föld létezik. A törvényhatóságok 9 osztályba lettek sorozva és egymásközt arányosítva. A táblát alantabb közöljük. A szabad kerületeknél : u. m. Jászkun- és Hajdu kerületeknél, továbbá Fiume és Bukkarinál tekintet volt arra, hogy ezek adóval már megterhelvők, de területeik az úrbéri szolgálatoktól mentesek. Ez okból az adókiivetésnél alapul a kerületek területének fele vétetett. A városoknál megkülönböztetett azon terület, mely az egyes polgároknak kezén van azon területtől, melyet a város mint földbirtokos bir. Az első, mint a portális összeírásban már előforduló csak felében, a másik egész terjedelmében vétetett adózási alapul.

Az Erdélyhez csatolt részek területi megállapítása és osztályozása hozzávetőleges számitáson alapul.

K i m u t a t á s a

a törvényhatóságok köztli osztályzatnak s az arányának meghatározása, melyben az osztályok egymásközt állnak.

I.	II.	III.
5	4 ^{1/2}	4
Bács vármegye	Pozsony vármegye	Békés vármegye
Fehér "	Temes "	Csanád "
Mosony "	Tolna "	Esztergom "
Soprony "	Szerém "	Győr "
Torontál "	Vas "	Nyitra "
Arad városa	Győr városa	Pest "
Buda "	Kőszeg "	Jász-Kun kerület
Fehérvár "	N.-Szombat "	Bazin városa
Pest "	Pécs "	Eperjes "
Pozsony "		Esztergom "
Soprony "		Kassa "
Szabadka "		Komárom "
Temesvár "		Kismárton "
Ujvidék "		Modor "
Zombor "		Szakolcza "
		Szt.-György "
		Szeged "
IV.	V.	VI.
3 ^{1/2}	3	2 ^{1/2}
Baranya vármegye	Abauj vármegye	Gömör vármegye
Borsod "	Arad "	Hont "
Csongrád "	Bars "	Szabolcs "
Komárom "	Bihar "	Szatmár "
Somogy "	Heves "	Zemplén "
Veszprém "	Nógrád "	Zólyom "
Debreczen városa	Torna "	Varasd "
Eszék "	Verőcze "	XVI szepesi város

Ruszt városa	Zala vármegye	Besztercebánya v.
	Hajdu kerület	Felsőbánya "
	Károly városa	Késmárk "
	Lőcse "	Szatmárnémeti "
	Varasd "	Trencsén "
	Zágráb "	Zólyom "
VII.	VIII.	IX.
2	1 1/2	1
Kőrös vármegye	Bereg vármegye	Árva vármegye
Posega "	Krassó "	Mármaros "
Sáros "	Liptó "	Turóc "
Szepes "	Ugozca "	Erdélyi részek
Trencsén "	Kaproncza városa	Magyar Tengerpart
Ungvár "	Korpona "	Fiume városa
Zágráb "	Kőrös "	Buccari
Bakabánya városa	Posega "	
Bártfa "		
Bélabánya "		
Breznóbánya "		
Libetbánya "		
Körmöcz "		
Nagybánya "		
Selmecz "		
Szeben "		
Ujbánya "		

Közzetett forrásokul megjeleltetnek. *)

1) Az 1792:14. t. cz. által 11 krral felemelt sóárból az eddig összegyűlt és a magyar kir. kincstár kezelése alatt álló alap, nemkülönben az ezután e czimen befolyandó összeg.

2) A nemesek harminczadi vámmentességének a legközelebbi országgyűlésig lett megszüntetése folytán előállandó jövedelem.

3) A külföldön jogtalanul tartózkodók által e czimen fizetendő illetőség.

*) 1843/4. orsz. irom. III. 296. l. Ez adók törvényjavaslatok alakjában lettek indítványozva.

Az absentista által fizetendő illeték áll a rendes országos ajánlati adó egyszeres felemelésében. Az absentista tehát az országos adót kétszeresen fizeti. Jogtalan távollévőnek vétetik az, ki az országban: Magyarország és kapcsolt részeiben, legalább félévig állandóan nem tartózkodik. A félévi tartózkodást az összeíró bizottság felhívására mindenki igazolni tartozik. Jogtalan távollévőknek nem tekintetnek azok a) kik 24 éves korukig tanulás végegt külföldön tartózkodnak; b) kik tapasztalás-szerzés végegt külföldön utaznak; de ez utazás, akár egyfolytában, akár megszakítottan teljesíttessék, két évnél tovább nem terjedhet; c) kik közhivatal miatt — ide értve a külföldi követségeknél alkalmazottakat is — tartózkodnak az ország határain kívül.

A 3 milliót egyelőre a legközelebbi országgyűlésig, illetve addig, míg az új országgyűlés e tárgyban intézkedik, vagyis 3 illetve 4 évre lesz megszavazandó. A 4 év alatt befolyó 12 milliónyi jövedelem következőképen leendő felhasználandó, u. m.:

1) országos utakra évente 1.000,000 frt; 4 évre tehát	4.000,000 frt
2) Luiza-út megváltására 1.200,000 vagy	1.350,000 „
3) fiunei kikötőre	250,000 „
4) országos út és csatorna-hálózat terveinek készítésére s a szükséges felmérésekre	150,000 „
5) Tiszaszabályozás tervének elkészítésére és a munkálat megkezdésére	600,000 „
6) a többi folyók szabályozására, a Dunát beleértve	400,000 „
7) hitelintézet alapítására	200,000 „
8) a népnevelésre évente 100,000 frt, 4 évre tehát .	400,000 „
9) lótenyésztés előmozdítására évente 50,000 frt, 4 évre	200,000 „
10) Pest városának a Duna árja elleni biztosítására évente 100,000 frt, 4 évre	400,000 „
11) statisztikai hivatal felállítására évente 10,000 frt; 4 évre	40,000 „

Ezek szerint tehát lesz a 4 év alatt az összes kiadás 7.990,000 frt, és marad 4.010,000 frtnyi felesleg. A felesleg a hitelintézet leveleiben léssen elhelyezendő.

Felemlíti a választmány, hogy a kijelölt szükségeken kívül még számosak léteznek, melyek fedezetet kívánnak, és ezek közt különösen kiemelendők:

- a) az országnak a kir. kincstár irányában fennálló tartozása ;
- b) a nemzeti muzeum ;
- c) a műegyetem és reál-iskolák ;
- d) a gazdasági- s ipar-egyesület ;
- e) a Pesten építendő országház.

A törvényhozásnak leendő feladata megállapítani, hogy e különös szükségek fedezetére általában és mennyit akarna fordítani. Az egész összeg felhasználása már azért sem javasoltatik, mert a pénztárba mindig felesleges pénznek kell lennie.

Csak némiket kívánok a kiadási tételekre vonatkozólag a javaslatból kiemelni.

Az országos pénztár által építendőkül és fentartandókul jeletettek ki azon utvonalak, melyek Pestet összekötnék

- 1) Fehérváron, Varasdon, Zágrábon által a magyar tengerparttal ;
- 2) Gyöngyösön, Miskolczon és onnét egyrésről Kassán, Eperjesen és Komárnyikon ; másrésről Tokajon és Vereczkén által, harmadik részről pedig Gömör és Szepes megyéken keresztül Galicziával ;
- 3) Debreczenen által egy részről Nagy-Váradon keresztül Kolozsvárral, másrésről Nagy-Károlyon, Szatmár-Németin keresztül Mármaros-Szigettel ;
- 4) Bécs felé vezetendő vonalban az austriai főherczegséggel, Győrt Sopronnal összekötő mellékvonallal ;
- 5) Pápán, Szombathelyen által Grác felé vezetendő irányban Styriával ;
- 6) Nyitrával, és onnét Holicson keresztül Morvával, Jablunkán keresztül Sziléziával ;
- 7) Beszterczén, Rosenbergen keresztül Krakó felé Galicziával ;
- 8) Szegeden, és onnét Temesváron keresztül Szeben felé vezetendő irányzatban Erdélylyel ;
- 9) Szolnokon, Békés és Arad megyéken keresztül, Károlyvár felé Erdélylyel ;
- 10) Zimonynyal és ezen irányban Eszéknel vagy Vukovárnál, azon közlekedési vonallal, mely az altiszai vidékről szintén a magyar tengerpart felé vezetendő. — Legsürgősebbeknek az 1—4 alatt felsorolt utvonalak jelöltetnek meg. Ezek építése elrendeltetik ; a többi utvonalak a kijelölt sorrendben csak akkor lesznek kiépítendőök, ha

az előbbiek már kiépítve vannak. Az évi egy millión kívül ez utóbbiak építésére fordítandók a törvényhatóságok által ingyenesen kiállítandó közmunkák. Azon törvényhatóságok, melyeknek területén országos utak keresztül mennek, az ingyenes közmunkák felét az országos utakra tartoznak kiállítani; szabad kir. városok a határukon keresztül vezető országos utakra minden háztól egy gyalog, és minden polgárok kezén levő 50 holdnyi földbirtoktól egy igás napszámot tartoznak kiszolgáltatni.

A csatornák, melyek iránt tervek volnának készítendőek, a következők :

1) Pestet-Szegeddel összekötő csatorna.

2) Szamosból kezdendő, s Kraszna, Ér, Berettyó, Körösök folyóit forrásuknál, s a hegyek tövéhez minél közelebb felfogó s a Marosba vezető vezeték (derivationalis) csatorna.

3) A Tiszából Szolnok felé vezető csatorna.

4) A Balatonnak a Rába; és

5) a Fertőnek a Rábaza általi, részint csatorna, részint szabályozás közbenjöttével, összeköttetése a Dunával.

6) A Szávának a Drávával összekötése.

A Tisza úgy a többi folyók szabályozása országosan, országos költségen foganatosittatik. A folyószabályozásokkal együtt történnek az ármentesítési munkálatok, de ezek az ármentesített területek terhére.

A hitelintézet országos és országos jóállás és kezelés alatt áll. A hitelintézet feladata a földbirtokosoknak méltányos kamat és évi törlesztés mellett jelzálogi-kölcsönöket adni. Az állam a kölcsönöszegeket jelzálogi kötvények kibocsátása által szerzi meg. Kölcsönadatik nemesi, kerületi, szabad kir. városi földbirtokra, nemkülönben községeknek, az utóbbiaknak azonban csak örökváltsági célra. A hitelintézet szervezetével, a hitelintézet szabályaival részletesebben foglalkozni sem célszerű, sem a tér meg nem engedi, bár ezeknek ismertetése érdekes volna.

A törvényhatóságokra, miként láttuk, az országos pénztár javára fizetendő adó a terület, a földesúri jövedelem és a terület osztályzata alapján lett kivétel: az adónak a törvényhatóságok közti felosztásában tehát a kulcs a földbirtok.

Az országos pénztár javára fizetendő adó azonban tetteleg nem kizárólagos földadó. A földbirtok és általában az ingatlanok

haszonvételeit a törvényhatóságra kivetett adónak csak azon részre terhelte, melyet a személykeresetre, keresetre, járadékokra, egyszóval az ingó vagyounra és keresetre kivetett adó nem fedezett. Mig az országos kivetésnél csak a birtok képezi a kivetés alapját; addig az egyéni kivetésnél, melyet a törvényhatóságok, helyesebben megyék eszközöltek, az egyenes adók egész rendszerével találkozunk. Az adók egész sora lett javaslatba hozva, u. m. földadó, házadó, személykereseti adó, kereseti adó, járadékadó és jövedelmi adó. A javaslatban az adók nincsenek a mondottam adónemek szerint határozottan elkülönítve. Az adónemek és a vonatkozó elvek ismertetésében azonban e rendet kívánom követni. Teszem ezt inkább a könnyebb áttekintés és mai adóinkkal való összehasonlíthatás végett, semmint azért, mert a beosztást csakugyan létesíteni és szigoruan keresztülvinni lehetne.*) Megjegyzem a városok és kerületek a reájuk rovott adót saját hatáskörükben és saját körülményeik szerint fogták volna az egyének közt felosztani. A különböző adónemek tehát csak a megyékre vonatkoznak.

Földadó.

Adó alá esik a törvényhatóság egész területe, tekintet nélkül arra, hogy az hasznavehető-e vagy sem, és tetteleg művelésre használtatik-e vagy sem. Adómentesek azon földterületek, melyek adóval (házi és hadi) már terhelvék; továbbá azon területek, melyeken templomok, iskolák, kórházak, egyéb középületek állnak, valamint azok is, melyeket közlekedési vállalatok foglalnak el; végre adómentesek a községeknek az úrbér behozatalakor összeírt közös javai és azon legelő, mely Temes-, Torontál- és Krassómegeyékben a jobbágyoknak pótlásul adatott. A közlekedési vállalatok által elfoglalt úrbéri földrészek azonban adó alá esnek.

*) Törvényjavaslat az ország közpénztárába fizetendő summának a törvényhatóságok kebelében eszközendő személyenkénti kivetésről. A törvényjavaslat 9 fejezetre oszlik. Az egyes fejezetek czíme ezek: I. Az összeíró választmányról. II. Az összeírandó tárgyakról, s azoknak összeírásánál utasításul szolgáló szabályokról. III. Az összeírásról. IV. Az összeírás megvizsgálásáról. V. Az összeírás költségeiről. VI. A személyenkénti kivetésről. VII. Az összeírásnak évenkénti kiigazításáról. VIII. A kerületekről és szab. kir. városokról. IX. Az összeírásnak és személyenkénti kivetésnek a levéltárban fentartásáról. — Ismertetésem különösen a II. fejezetre vonatkozik.

Az adó alá eső birtokok osztályozandók. Az osztályozásnál dönt a földterületnek helyzetéhez, minőségéhez, s a gazdálkodásnak a vidékben szokott módjához képest, tekintettel a művelésnek azon nemére, melyre alkalmas, közönséges iparral és szorgalommal elérhető jövedelme. A hasznavehetlen terület az utolsó osztályba sorozandó. Minden megyében 8 osztály lészen megállapítandó. Az 1-ső osztályba tartozó földeket a holdankénti jövedelemnek maximuma alapján, már a törvényjavaslat jeleli meg. Kiderítendőnek maradt a 8-ik osztályba tartozó földbirtok hozadéka. Az első és nyolczadik osztály közt eső hat osztály jövedelme aritmetikai progressióban állapítandó meg.

Az első osztályba tartoznak :

Bács, Fehér, Soprony, Torontál, Pest, Pozsony, Szerém, Temes, Tolna és Vas megyékben, azon földterek, melyeknek holdja évenként 6 frtot vagy ennél többet behoz.

Baranya, Békés, Csanád, Győr, Nyitra, Borsod, Csongrád, Esztergom, Komárom, Veszprém megyékben és Jász-Kun kerületekben azon földterek, melyeknek holdja évenként . . . 5 frtot vagy ennél többet jövedelmez.

Abauj, Arad, Bars, Bihar, Heves, Szabolcs, Somogy, Torna, Verőcze, Zala, Gömör, Nógrád, Szatmár, Zemplén, Hont, Zólyom, Varasd, Szepes, Zágráb megyékben, Hajdu kerületben és XVI szepesi városokban azon földterek, melyeknek holdja évenként . 4 frtot vagy ennél többet jövedelmez.

Kőrös, Sáros, Trencsén, Ung, Bereg, Krassó, Liptó, Pozsega, Ugocsa, Árva, Máramaros, Turócz, Kraszna, Zaránd, Közép-Szolnok megyékben, Kővár vidékén s a Tengermelléki kerületben azon földterek, melyeknek holdja évenként 3 frtot vagy ennél is többet behoz.

A 6, 5, 4, 3 frtnyi holdankénti jövedelem azonban egyszerűsmind maximum, a melynél magasabb jövedelmet felvenni nem szabad.

A földterület összeírását, felmerését és beclését és osztályozását a megyei közgyűlés által megyebeli birtokosokból választott bizottság foganosítja a szolgabíró, eskütt és megyei mérnök közbenjöttével; de ezeknek döntő szavazatuk nincs. Ezen bizottság határozata ellen felszólamlásnak van helye, az összeírások bevé-

zése után közhírré teendő 2 havi határidőn belül. A felszólamlás megvizsgálását a megyei felszólamlási bizottság eszközli.

A terület megállapításánál a földbirtokosok közbenjárni tartoznak; tartoznak kiadni térképeiket és ha ki nem adnák, költséjükre felmérés eszközendő. Megjegyzendő, hogy az összeírás és felmérés nemcsak a nemes birtokokra, hanem helyiségről helyiségre, pusztáról pusztára és így az egész területre foganatosítandó. A felvett összeírási jegyzékben azonban kitüntetendő a nemesi birtok, a jobbágyi birtok és az adómentes birtok. A birtokösszeírásra vonatkozó lajstrom a felszólamlási határidő, illetve a felszólamlás elintézése után változás alá nem eshetik; sem a birtok területe, sem osztálya tekintetében változásnak helye nincs. Mindazonáltal határfelmérés, szabályozás és arányosítás eseteiben kiigazítás kérhető. A birtokösszeírás alkalmával, az adóra való tekintettel, megállapítandó volt a jobbágyok legelőbeli illetősége.

Ház- vagy épület-adó.

Adó alá esnek a belső telkek és azokon levő épületek akár helységben, akár azon kívül legyenek is azok, a következő elvek szerint :

a) Adómentesek azon épületek, melyek a földbirtokosnak, tisztjeinek vagy eselédjeinek lakásul szolgálnak, vagy a gazdaság folytatására használatnak. A telkek azonban, akár beépítvék azok, akár nem, adó alá esnek; azok, minőségükhöz és a helyi körülményekhez képest, a határbeli földek arányában az első 3 osztályba sorozandók.

b) Belső telkeknél, melyektől bér fizettetik, ha a ház a zselérére, adóalap az évenként fizetett földbér; ha azonban a ház is a földesuré, az adóalap: a bérleti szerződésben, vagy ennek nemlétében, becslés alapján megállapított évi jövedelem, 25% épületfentartási költség levonásával. A becsü-jövedelem a községekben bérbeadott épületek 7 évi haszonbérének átlaga és parifikáció alapján állapítatik meg.

c) Belső telkeknél, melyeken épületek nincsenek, az adóalap az utolsó 7 évben fizetett bérnek átlagos összege.

d) A majorsági zsellérek belső telkeire az a) b) c) pontokban megállapított elvek alkalmazandók.

Miként látjuk ez adónem, mai adóviszonyaink szerint, részben földadó, részben házadó.

Az összeírást a már említett választmány foganatosítja. A szerződéses jövedelem évenkénti összeírás és bevallás alá esik. Az osztályozás, parifikáció és átlagszámítás alapján kiderített jövedelem azonban érvényét megtartja.

Személykereseti adó.

Az adónak alá van vetve az ország minden, a személyes adóval meg nem terhelt, a 20 éves kort meghaladt lakosa. Az adótól azonban mentesek a nemnemes cselédek, bányamunkások, a tetteleges szolgálatban álló katonák, nyugdíjazott közkatonák és altisztek. Az adótétel különbség nélkül 20 kr. Az adónál évenkénti összeírás és kiigazítás történik.

Kereseti adó.

Az adónak alá vannak vetve, a gyári, ipari, kereskedelmi, szellemi foglalkozásból eredt jövedelmek. Az adótétel általában a jövedelem 1%-a, a mennyiben egyes keresetekre fix tételek megállapítva nem volnának.

1) Gyáraknál a jövedelmet képezi az épületekbe és gyárba fektetett üzleti tőkének 5%-a.

Megjegyzések. a) A földbirtokos által, mezei gazdaságával közvetlen összeköttetésben, annak gyarapítására és élénkítésére folytatott gyári és ipari üzlet, jelesen ser-, eczet-, szeszfőzés, cukorgyártás, selyemtenyésztés, fűrészmalom és hamuzsirégetés adó alá nem esik.

b) Ha a földbirtokos más gyári üzletet folytat, a gyártól a kereseti adót, a telektől pedig az 1-ső osztályú földadót fizeti. Ha azonban a gyár és ezzel kapcsolatban akár a telek, akár az épületek bérbe vannak adva, a földesúr, a bérleti haszonvétele után (a mibe azonban az ingóságokért fizetett bérösszeg be nem számítható) házadót fizet; a bérlő gyáros azonban a rendes kereseti adót fizeti.

2) Nagy- és kiskereskedők, gyógyszerészek adó alá eső jövedelmét képezi, akár külön iparüzletbe, akár kereskedésük rendes

folytatására befektetett tőkék 5%-a. Ha társaságok vagy egyesek több iparüzletet folytatnak, vagy ugyanazon iparüzletet több helyeken, vagy az iparüzletnek több egymással mellőzhetlen összeköttetésben nem levő ágait elkülönözve üzik, mindegyik ilyen üzlet, mint önálló üzlet, külön léssen megrovandó.

3) A nemesek által birt haszonbérletek. Adó alá eső jövedelemnek tekintendő a haszonbérbe fektetett tőke 5%-a.

4) Köz- és magánhivatalnokok évi rendes fizetése. A köztisztviselők azon törvényhatóságban adóztatnak meg, a melyben állandó fizetésüket huzzák.

5) Valláskülönbség nélkül a papi személyek, beleértve a szerzeteseket is, azon jövedelmei, melyek más adónemmel terhelve nincsenek. Ezek az 1% kereseti adón túl a 20 kr. személyes kereseti adót is tartoznak fizetni. Kivételt képeznek azonban az irgalmas barátok, a Szent-Erzsébet szüzei és a neveléssel foglalkozó oly kolostorok, melyek fekvő jószággal vagy parochialis jövedelemmel ellátva nincsenek.

6) Ügyvédek, orvosok, mérnökök, sebészek, magán-tanítók vagy nevelőintézetek vállalkozói, művészek, művészetek tanítói, gyógyszeráros segédek, kereskedő segédek állandó és határozott fizetései után adóztatnak meg. A mennyiben fizetéseiken kívül más jövedelmük is volna, az egész országra értendő következő osztály és tétel szerint adóztatandók meg :

1-ső osztályban adótétel	20	frt
2-dik " "	16	"
3-dik " "	10	"
4-dik " "	8	"
5-dik " "	6	"
6-dik " "	4	"
7-dik " "	3	"
8-dik " "	2	"

7) Mesteremberek, a szerint, a mint legénnyel vagy anélkül dolgoznak, a mesterség nemének s a helybeli körülmények figyelembe vételével az alábbi legnagyobb és legkisebb tétel közt a törvényhatóság által megállapítandó fokozatokban lesznek megrovandók.

	legnagyobb	legkisebb
Legény nélkül dolgozó mesterek adója	2 frt — kr.	— frt 30 kr.
1 legénnyel dolgozó mesterek adója	2 „ 30 „	1 „ — „
2 „ „ „ „	3 „ — „	1 „ 30 „
3 „ „ „ „	3 „ 30 „	2 „ — „
4 „ „ „ „	4 „ — „	2 „ 30 „
5 „ „ „ „	4 „ 30 „	3 „ — „
6 „ „ „ „	5 „ — „	3 „ 30 „
7 „ „ „ „	5 „ 30 „	4 „ — „
8 „ „ „ „	6 „ — „	4 „ 30 „
9 „ „ „ „	6 „ 30 „	5 „ — „
10 „ „ „ „	7 „ — „	5 „ 30 „
11 „ „ „ „	7 „ 30 „	6 „ — „
12 „ „ „ „	8 „ — „	6 „ 30 „

8) A házaló kereskedők azon elvek szerint adóztatandók meg, a melyek a mesteremberekre lettek megállapítva.

9) A fuvarosok, ha üzletüket egész éven át folytatják, minden négylovas szekértől 8—2 frt közt adóztatandók meg; ha azonban a fuvarozást csak időszakonként gyakorolják, az adótétel 4—1 frt közt állapítandó meg.

A keresetadó évenkénti összeírás és megállapítás alá esik.

Járadék-adó.

Ez adó terheli az özvegyi és hajadoni jogot, a tartás és élelem fejében járó határozott jövedelmet, és végre a hitbizományi javakból családtagok részére kijáró évi járulékot. Az adóláb a jövedelem 1%-a. Ez adó évenkénti bejelentés, összeírás és megállapítás alá esik.

Jövedelemadó.

Ez adónem alá soroljuk a földbirtokkal kapcsolatos dologi jogositványokat; tehát azon hasznot adó jogokat, melyeknek maradványait az 1868: XXVI. t. cikk, jövedelemadó czimén, az 1875: XXII. t. cikk tőkekamat és járadékadó czimén vesz adózás alá. Jövedelemadó alá tartozóknak veszem ezeket, és nem sorolom őket a tőkekamat és járadékadó tárgyai közé azért, mert miként már némileg az adónemek felsorolását megelőző bevezetésben kiemeltem, és most ismételve megjegyzem a földadó, az épületadó, és a

jövedelemadó által érintendő hasznok, földesuri hasznok czime alatt vannak a javaslatban felvéve és arányos adó alá csak annyiban esnek, a mennyiben az egyéb adónemek által a törvényhatóságokra eső adóquota fedezve nincs. Az adólabat ezen jövedelmekre nézve mindegyik törvényhatóság a maga szükséglete szerint állapítja meg.

1) Az úrbéri haszonvételre nézve következők az alapelvek. Adóalapul csakis az úrbéri telek után élvezett valódi jövedelem szolgálhat. A jövedelem kiderítése végett a jobbágytelkek, tekintettel a föld termékenységére, a napszám becsére, az úrbéri szolgálatok használhatóságára 4 osztályba sorozandók és az összeírásban, a törvényben minden osztályra nézve megállapított jövedelemmel veendőek fel. A jobbágytelkek jövedelme

az 1-ső osztályu úrbéri földekre	40	frt	—	kr.
a 2-dik " " "	35	"	—	"
a 3-dik " " "	30	"	—	"
a 4-dik " " "	23	"	20	"

Házaz zsellér után az úrbéri jövedelem 4 frt; ház nélkül levő zsellér után 2 frt. Az ezek által netán birt úrbéri föld után a jövedelem külön számítandó.

Ha örökváltsági szerződés, kiváltság vagy állandó szokás szerint a földesúr a törvénynél megállapítottnál kevesebb jövedelmet vesz, — a földesúr csak a tetteleges jövedelem alapján adóztathatik meg. A törvényes és tetteleges jövedelem közt fennálló jövedelmi különbözet után az adót a község, vagy a magát megváltott birtoikos fizeti. A községre eső adót az egyesek azon arányban lesznek kötelesek viselni, a mely arányban a földesúri tartozáshoz járulnak. Ha a község maga váltotta meg az úrbéri szolgálatokat, a község az adót az egyesekre az eddigi szokás szerint veti ki. Azon községek vagy jobbágyok, kik a földesúri tartozásoktól akár örökös megváltás, akár kiváltság által tökéletesen mentesek, az elesett úrbéri haszonvételek után az adót úgy tartoznak megfizetni, mintha azok még fennállanának.

2) A dézsmajövedelmet, ha váltsági szerződés létezik, a váltsági összeg adja; ilyenek nem létében az 7 évi átlag alapján állapítandó meg. A természetben szolgáltatni szokott dézsma jövedelme az évenként adatni szokott természetmennyiség és piaci ára szerint, a beszédésre szükséges költségek tekintetbe vételével állapítandó meg.

Ha a dézsmát a földesúr állandó szerződés mellett szedi, a dézsma jogosult az adót a haszonbéri összeg után, — a bérlő földesúr pedig a tiszta haszonvétel után fizeti. Ha azonban a dézsma csak ideiglenesen van bérbeadva, a dézsmatulajdonos úgy adóztatik meg, mintha a dézsmát természetben venné; a haszonbérlő azonban, ha csak a dézsmát maga nem köteles adni, más haszonbérlő módjára keresetadóval terhelhetik.

3. A vadászat-, kőbánya-, mészegetés-, kőszénbánya-, boltbérjövödelme 7 évi középátlag alapján a költségek levonása mellett állapítandó meg.

4. Ha folyók, tavak és egyéb vizek által fedett területek halászati hasznot hoznak és ez nagyobb azon haszonvételnél, melyben e területek a földadó osztály szerint felvétetnének, e területek földadó alá nem esnek, kivéve még is azon esetet, ha e területek után a földesúr a halászaton kívül más jövedelmet is huzna; hanem adóval a halászati jognak 7 évi átlag alapján megállapítandó jövedelme fog megterhelteni.

5. Kisebb kir. haszonvételek jövedelme 7 évi átlag alapján állapítandó meg, melyből azonban 10—20% épület fentartási költségben levonandó; e levonás azonban elesik, ha az épületek fentartására a bérlő van kötelezve.

6. A vízi vagy szélmalomok évi jövedelme 7 évi átlag alapján, de a jövedelem egy harmadáig terjedhető levonással, állapítottatik meg. Haszonbéri szerződés esetében a haszonbéri összeg képezi a jövedelmet. A saját használatra szolgáló malom azonban adó alá nem esik.

7. A jobbágyi állományhoz nem tartozó szőlők és irtványok évi jövedelme 7 évi átlag alapján állapítandó meg.

Az adó alá eső jövedelmek összeírását és megállapítását az érintett megyei bizottság fogantatosítja a szerződések felmutatása és szakértők kihallgatása mellett. A felelősségi jog igénybe vehető. A jog érvényesen megállapított tételek változás alá nem esnek.

Az országos pénztár jövedelmeinek beszédése és kezelése.

I.

A jobbágyokra kivettett adó a régi mód szerint hajtatik be. Az országos ajánlatra nézve azonban a következő eljárás lett meg-

állapítva. Az adóbehajtás körül felelőség mellett eljárnak az adószedő, a megyei főpénztárnok, eskütt, alispán és végre a kerületi biztos.

Az adószedőt a megye választja; fizetését azonban az országos pénztártól kapja. Az adószedő, a megyei főpénztárnok, nemkülönben a kerületi biztos óvadékokat tartoznak letenni. Az adószedő hivatalától csak rendesen hozott ítélettel, midőn köz- vagy hivatali bűntettben illetve vétségben mondatik ki bűnösnek, mozdítható el. Az adószedő az adó pontos behajtásáért felelős. Az adóbehajtás körül mulasztása által okozott kárt végrehajtás terhe alatt megfizetni tartozik. Az adóbehajtást, u. m. az adóbeszedést, foglalást és árverést az eskütt közbenjöttével, a vett adólajstromok szerint, a helyszínen eszközli. Az adóbehajtást februárban, illetve novemberben megkezdeni; és áprilisban, illetve decemberben befejezni tartozik. A behajtott adófelelőség terhe alatt köteles január, illetve május hó első napjaiban a megyei főpénztárnoknak kimutatás mellett beszolgáltatni; és ugyanakkor köteles az alispánnak kimutatást beadni úgy a behajtott és átszolgáltatott, valamint a végrehajtás útján be nem szedhető adókról.

Az eskütt az adóbeszedésnél és nyugtatványozásnál, nemkülönben a végrehajtási foglalásnál és árverésnél felelőség mellett közbenjár. A beszedés körül elkövetett mulasztás által okozott kárt végrehajtás terhe mellett megtéríteni tartozik.

A főpénztárnok az adószedőtől a behajtott adót nyugta mellett átvenni és külön kezelni, azaz arról külön naplót vezetni és azt külön pénztárban megőrizni tartozik. Kötelességében áll, ha az adószedő az egész adót neki január 8-ig, illetve május 8-ig be nem szolgáltatotta, az alispánnak azonnal jelentést tenni; általában pedig kötelességében áll január és május havak első napjaiban az alispánnak az adóról táblás kimutatást adni. A kezelt pénzt félékenként a kerületi adóbeszedőnek nyugta mellett átadni köteles és tartozik az átadásról a nyugta hivatalos másolatának bemutatása mellett, az alispánnak azonnal jelentést tenni. Köteles a pénztári hiányt 24 óra alatt különbeni végrehajtás terhe mellett megtéríteni; azonkívül mint hűtlen kezelő, fenyítő vizsgálat alá esik.

Az alispán az ellenőrzést gyakorolja. Kötelességében áll a főpénztárnok jelentésére az adószedő és esküdt ellen a mulasztásuk által okozott kár iránt a végrehajtást elrendelni és azonnal foga-

natosíttatni. Köteles a főpénztárnokat ellenőrizni; a pénztárt a napló és beszedési lajstrom alapján évente többször, de legalább is négyszer megvizsgálni, és hiány esetében a főpénztárnok ellen a végrehajtást azonnal foganatosítani, nemkülönbén a megyének a vizsgálat elrendelése iránt jelentést tenni. Az alispán mulasztásáért felelős. Nemesak a kárt tartozik megtéríteni, hanem közkereset alá vonandó. Ha a megye a közkeresetet el nem rendelné, ezt a közvádló az országos igazgatóság megkeresésére megtenni köteles. Az alispán köteletségében áll a főpénztárnok jelentését és a kerületi biztosnak ahhoz csatolt nyugtájának másolatát az országos igazgatóságnak félévenként bemutatni.

A *kerületi biztos* a megyei főpénztárnoktól az adót félévenként nyugta és a főpénztárnoktól kapott ellennyugta mellett átveszi és azt a kir. kincstár főkpénztárába, vagy a só vagy harminczadi pénztárba nyugta mellett beszolgáltatja. Az adó átvétele alkalmával tartozik egyszersmind a főpénztárnok irományait átvizsgálni, és ha a kezelésben rendellenességet tapasztal, arról az országos igazgatóságnak jelentést tenni.

A *megye nemessége*, ugy az adózóktól be nem hajthatott, nemkülönbén az adószedő, vagy főpénztárnok kezelése alatt eltűnt adókért felelős és köteles a reávetett egész adót beszolgáltatni. A kerületi biztos által átvett adóért a kir. kincstár felelős.

Az adó két félévi részletben fizetendő. A fizetési határidőt a megye állapítja meg; de ezen határidőnek január hava és Szent-György napja, illetve Szent-Mihály napja és december hava közt kell esnie. Az adóbeszedésnek február, illetve november havában meg kell kezdődnie. Az adózók azon napról, melyen az adószedő és eskütt a községben megjelenend, előlegesen értesíttetnek. Azon adózóknak, kik a kitűzött határnapon tartozásuknak eleget nem tesznek, ujabbi ápril illetve december havára eső valamely határnap adandó. Azon adózó ellen, ki a második határnapon sem tesz eleget adózási kötelezettségének a végrehajtás az ingóságokra azonnal foganatosítandó, a végrehajtási ürverés pedig 15 nap múlva megtartandó. A végrehajtást szenvedett a végrehajtás foganatosítása ellen, birtokon kívül, a megyei törvényszékhez felebbezhet. A felebbezés azonnal megvizsgálandó és sommásan elintézendő. A vizsgálat az adó kivetésére ki nem terjedhet.

Az országos pénztárt kezeli a kir. kincstár felelőssége alatt a

helytartótanács fizető pénztára, azaz beveszi az országos pénztárt illető összegeket és teljesíti az igazgatóság utalványára a fizetéseket és tartozik az igazgatóságnak a pénztár állapotáról havonta kimutatásokat és minden év végével végszámadást beadni. A kir. kincstár a fizető hivatalba befolyt pénzekért, ugy a hiányért, valamint az igazgatóság utalványozásának megfelelő célra fordításért felelős és a károkat megtéríteni tartozik.

II.

Az országos pénztárt és közmunkákat kormányozza egy igazgatóság a megfelelő segédszemélyzettel. Az igazgatóság a helytartótanácsnak különálló és független osztályát képezi.

Az igazgatóság áll egy elnök, egy alelnök és négy ülnökből. Az elnököt és két ülnököt ő Felsege nevezi ki. Az alelnököt a főrendi, — és két ülnököt a követi Tábla szavazattöbbséggel választja. A választott tagok hivatalukat egyik országgyűléstől a másikig tartják meg; ha a választott tagok valamelyike időközben meghal, a legközelebbi országgyűlésig helyettest a nádor rendel. A kinevezett tagok más hivatalt nem viselhetnek; a választott tagok hivatalukról le nem köszönhetnek. Az igazgatóság elnöke az országgyűlés mindkét tábláján — szavazat nélkül — üléssel bír és a szükséges felvilágosításokat megadni köteles. Az országos pénztárra vonatkozó tárgyak vagy számadások tárgyalása esetén az igazgatóság egyéb tagjai is a K. K. és R. R. által kitűzendő határnapon megjelenni kötelesek, és ugy a számadásokat vizsgáló választmánynak, valamint az alsó- vagy felső tábla üléseiben az ügykörükbe tartozó tárgyak iránt felelni tartoznak.

Az igazgatóság két részre oszlik: végrehajtói és ellenőri osztályra. A végrehajtó-osztályt a kinevezett tagok, az ellenőr-osztályt a választott tagok képezik. A végrehajtó osztály *tagjai* az országos pénztárból évi rendes fizetést kapnak; az ellenőr osztály tagjai elfoglaltságuk idejére utazási költségük megtérítése mellett, napidijban részesülnek. Az elnök fizetése 6000 frtban, az ülnököké 4000 — 4000 frtban; a napidij pedig 6 forintban állapittatik meg.

A végrehajtó-osztály külön is tanácskozhat és határozhat; az ellenőr-osztály csakis a végrehajtó-osztálylyal együtt tanácskozik és határoz. A közös tanácskozások félévenként tartatnak, és

márczius és szeptember hó első hétfőjén megkezdetnek, és mindaddig folytatnak, míg az országos pénztárhoz tartozó és közös tanácskozásra utasított ügyek elintézését nem nyertek. A határozathozatal szótöbbséggel történik; szavazategyenlőség esetében az elnök szava dönt. A tanácskozásról jegyzőkönyv viendő. A jegyzőkönyvet a kinevezett ülnökök készítik, és tartalmazza az előforduló tárgyakat és a hozott végzést rövid kivonatban. Az ellenvélemény és annak indokolása a jegyzőkönyvbe, hitelesítése alkalmával, lesz felveendő.

Az igazgatóság határozatai (intézkvényei) a hatóságokhoz és egyénekhez, az ahhoz hozzájárult igazgatósági tagok aláírásával ellátva, pecsét alatt küldetnek meg. A határozatoknak mindenki engedelmeskedni tartozik. Az engedetleneket a kir. tábla, illetve a báni tábla közkereset alá vonja, és az okozott káron túl, az országos pénztár javára, 5000 frtig terjedhető bírságban vagy két évig terjedhető rabságban marasztalja. Ha köztörvényhatóság tagadja meg az elfogadást avagy teljesítést, a jelen büntető rendelet az indítványozóra és azokra, kik szavazatukkal az indítványhoz határozottan hozzájárultak, alkalmazandó.

Az igazgatóság közös tanácskozásának tárgyai a következők:

1. Az országgyűlés által kijelölt czélok vagy munkák mi módon leendő végrehajtása.
2. E czélok elérésére megkívántató költségek előirányzata.
3. A félévenként végzendő munkák megállapítása.
4. Az országos pénztár javára ideiglenesen felveendő kölcsönök.
5. Közös tanácsülésekben hozott határozatoknak megváltoztatása később kifejtett okok miatt, jelesen már megállapított munkatervek megváltoztatása.

6. Azon magános személyekkel vagy egyesületekkel kötendő szerződések helybenhagyása, kik a törvény által kijelölt víz-csatornáknak, vas- vagy országutaknak, akár egész kiterjedésben, akár csak bizonyos részben, saját költségükön leendő kiépítését magukra vállalják.

7. Az előleges költségvetésben fel nem vett rendkívüli kiadások.

8. Azon törvényhozási intézkedések javaslatba hozatala, melyek a közmunkák czélszerűbb szabályozására, különösen pedig az

országos pénztár jövedelmeinek biztonságára, öregbitésére és czél-szerűbb kezelésére vonatkoznak.

9. Külön törvény, vagy az igazgatóság végrehajtó-osztálya által közös tanácskozásra utasított ügyek.

10. A félevenként bevégzett munkák iránt a jelentések tárgyalása, nemkülönben a számadások sommás kivonata.

11. Hivatali visszaélések miatt a közkereset megindítása.

Mindazon ügyek, melyek a közös tanácskozásnak fentartva nincsenek, a végrehajtó-igazgatóság hatáskörébe tartoznak. —
Jelesen :

1. Utalványozza az országos pénztár bevételeit és kiadásait; azonban csak olynemű kiadást s csakis azon összeg erejéig utalványozhat, melyre a törvény vagy az országgyűlési határozat meghatalmazást adott.

2. Évnyegyedenként s azonkívül is, a hányszor azt szükségesnek tartja, megvizsgálja az országos pénztárt.

3. Szorgalmazza a törvényhatóságoknál és kerületi biztosoknál a jövedelmek rendes kivetését, behajtását és a főpénztárba szolgáltatását; de általában köteles mindent megtenni, a mire nézve a jövedelmek tekintetében jogosítva avagy kötelezve van.

4. Megvizsgálja a fizető hivatalok által vezetett számadásokat, azokra észrevételeket tesz, az észrevételeket a fizető hivatallal közli, a hiányok pótlása iránt pedig intézkedik.

5. Előkészíti a közös ülésre bemutatandó félévi kimutatást.

6. Évente rendes, okmányokkal támogatott számadást ad az országgyűlésnek.

7. Kinevezi és elmozdítja a segéd-személyzetet.

8. Az országos pénztár mind központi, mind törvényhatósági tisztviselői részére, hivatalos teendőik iránt utasítást készít és azokat ő Felsége jóváhagyása után életbe lépteti.

9. Gyakorolja az országos pénztár ugy központi, mint törvényhatósági tisztviselőire a felügyeleti jogot.

10. Felfogadja és elbocsátja a hivatalszolgákat.

Már a financialis választmány kebelében is támadtak kifogások a javaslatok ellen.

Gróf Andrassy György és Gróf Barkóczy János nagynak ta-

lálják a nemességre kirovandó 2.750,000 frtot, és azt 1.375,000 frtra kérik leszállítani. Megengedik, hogy az általuk javasolt összeg a közszükségleteknek általában meg nem felel; de a nemesség fizetési tehetsége még most csekély, és azt nagy adóval, különösen még mikor a kivétési kulcs sines megpróbálva, kimeríteni nem kell. Az adó még most inkább csak ösztönül szolgáljon.

Gróf Andrassy György, Gróf Barkóczy János, Gróf Zichy Ferencz, Busán Herman, Osegovich Metell a jobbagyságra kirovott 250,000 frt ellen tesznek kifogást. Különvéleményüket és a 250,000 frt megszavazásának ellenzését arra alapítják, hogy ez adó a nemességet csak felingerelné, „a szegényebb nemesség gyakorta nem annyira egy bizonyos teher mennyiségében, mint annak az adózó néppeli közösségében ütközik meg;” továbbá hogy az adózó nép már ugyis elviselhetlenül van megterhelve.

A horvát-szlavon és dalmátországi képviselők a horvát megyék osztályozása, és az azokra történt adókvetés tárgyában adnak be különvéleményt. A horvát megyék régi szabadságaik és gyakorlat szerint, ugy a hadi adónak, miként a subsidiumoknak csak $\frac{1}{45}$ — $\frac{1}{46}$ részét fizették; ezen alapon viseljek ezen adónak is terhét.

Csausz István, Ertl Nep. János, Hauszer Ernest, Markovits Antal, Nagybánya, Sopron, Pozsony és Bártfa városok képviselői lándzsát törnek a sz. kir. városok mellett. Az általános közös adózást kellene behozni; viselje mindenki birtokaránylag a hadi-, a házi- és az országos adót. A mostani országos adóval a városok kárpótlás nélkül njabb kettős terhet vesznek magukra. A 250,000 frtból a városokra esendő adóért a városoknak valamely kárpótlás adassék; a nemesség által fizetendő adónál pedig a kvetés a városokra ne legyen terhesebb, mint a megyékre; azaz a városoknál is az adó alá eső területeknek csak $\frac{1}{3}$ -ada adassék a tehermentes területhez.

Fejér Lajos, Fejérváry Miklós, Glyeczy Kálmán, Karátszonyi László, Lónyay Menyhért, Nagy Károly kész törvényjavaslattal támogatott különvéleményt adnak az országos pénztár jövedelmeinek beszedése és kezelése tárgyában. — A különvéleményt beadók a hatósági rendszer mostani bolygatását veszélyesnek tartják; a hatósági jogokkal összeütközönek tartják azon intézkedést, hogy az adószedők hivataluktól csak bírói ítélettel legyenek elmozdithatók, és ez által inkább az igazgatóságtól és a felsőbb bíróságoktól té-

tessenek függővé; továbbá az alispán felelősséggel tartozván az adó beszedésre felügyelni, felesleges, hogy még a kerületi biztosok is kimerítően gyakorolják a vizsgálatot, és végre a megye rendjeinek ellenőrzése csaknem mellőztetik. Mellőzendő léssen különösen a a külön adószedők intézménye; hanem ez adót is a megyei alpenztárnokok szedjék be, kik különben sincsenek oly nagyon megterhelve.

Leglényegesb változást azonban a kezelésnél javasolnak. A pénztárt felelősség mellett egy igazgató kezelje. Az igazgató vagy főigazgató mellett legyen ugyan egy aligazgató is, de ez a főigazgatót csak betegség, vagy egyéb akadály esetén felelősséggel helyettesíti; egyébként azonban a főigazgató utasítása szerint jár el. Valamint a fő-, úgy az aligazgatói hivatalra is, az alsó-tábla három egyént ajánl, és ha felső-tábla ez ajánlathoz hozzájárul, közülök nevez ő Felsege. Ha a két tábla a jelöltekre nézve egyességre nem juthat; a két tábla által, titkos szavazással megválasztott és kiküldött bizottság, titkos szavazással választja meg a három-három jelöltet. Ezen bizottság áll 47 tagból. A főrendi tábla választ 15 tagot; a törvényhatósági képviselők és pedig a megyék 24, királyi városok 6, kerületek 1 s Horvátország 1, összesen tehát 32 tagot. Az ő Felsege által kinevezett igazgatók hivatalukat, országgyűlésen kívül le nem tehetik, más hivatalt meg nem viselhetnek. Ha az igazgatók valamelyike elhalálozna, avagy betegség folytán a hivatal viselésére képtelenné válnék, midőn az országgyűlés együtt nincs, a megürült állásra ő Felsege a nádor által ajánlott 3 egyén közül nevez ki helytestest. Az igazgató számadásait és irományait a két tábla által alakított választmány vizsgálja meg. A vád alá helyezést a rendek határozzák el, ha az igazgató a törvény vagy országgyűlés határozatait nem teljesítette, vagy megszegte, vagy kötelességében vétkes hanyagsággal járt el. — A vád felett egy a felső és alsó tábla által, a fentebb érintett arányban megválasztott 31 tagból álló bíróság határoz. A vád alá helyezést akár az alsó, akár a felső tábla külön-külön határozhatja el; akár a két tábla együttesen.

Szükségtelen kiemelni az igazgatóság tárgyában beadott különvélemény indokolását. Collegialis hatósággal szemben a felelősség a legmesteribben körülírt szabályok mellett is illusorius. Az indítványozók előtt természetesen egy nagy eszme: a kormány fele-

lőssége is lebegett, és ez valódilig csak úgy volt és érhető el tettleg, ha minden igazgatási ág élén egy felelős egyén áll. Hogy a kormány tagjainak felelősségét kinevezett bírákra bízni nem lehet; és hogy a felelősség illusorius, ha erre nézve a két tábla egyetértése kívántatik, szintén tények, melyeket ma vitatni felesleges.

Gróf Batthyányi Lajos, Bezerédi István, Klauzál Gábor, Kerkápolyi István, Radvánszky Antal különvéleményeikben indítványozzák a házi adóban való közös és aránylagos részvétet; egyébként pedig, az országos adó elhatározása esetén, csatlakoznak az adó beszédése és kezelésére nézve Fejér Lajos és társai által beadott indítványhoz.

Az adó sorsa ismeretes. A kérdés megbukott. A fináncziális választmány munkálatai csak becses anyagot képeznek. E munkálatok azonban megérdemlik a tanulmányozást, megérdemlik már azért, mert látjuk, hogy eleink mindazon egyenes adókat, melyek hazánkban ma is a legjövedelmezőbbek, meghonosítani kívánták. De a különböző érdekek mennyi kimelésével fogtak e munkához. A fináncziális választmány javaslata szerint, 3 milliónyi új terhet fogott volna az ország magára vállalni. De ezen új teher mily csekélység azon roppant terhekhez képest, melyet az absolut hatalom a polgárok vállaira rakott. És mily különbség azon teher közt, melyet az ország e javaslat szerint volt elvállalendő, azon terhekhez képest, melyekkel az absolut hatalom látta el az országot, a cél, azaz a hováfordítás tekintetében is.

Évente 3 millió forint mily csekélység! Mindazon czélokot, melyek valósítandókul jelöltettek ki, ily csekély összeggel alig lehetett volna elérni, de jött volna a „fekete leves,” mint sujtásos magyar emberünk mondja.

Jött volna bizonynyal még sokkal több adó. Évi 3 millió országos beruházásra egy csepp a nagy tengerben. Azzal csak a munka lett volna megkezdve és némi eredmény elérve.

Nem kívánok az adójavaslalatok érdemébe, azok bírálatába bebozsátkozni; az maga egy egész tanulmányt képezne. Csak egy kérdést kívánok felvetni, de nem megoldani, ha vajjon nem czélszerűbben és helyesebben fejlődtek-e volna egyenes adóink, ha e javaslatok életbe lépve, a felosztásos rendszer vált volna uralko-

dóvára? ha a rendszerrel együtt az egyéni érdekek az adóügyekhez szorosabban kapcsolódtak volna, azon felelősség és azon kényszer hatása alatt, hogy az egyik által elhárított adó a másokra esik vissza?

Tanulmányunkban láttuk, hogy a hadi adó felosztásos adó volt, és mennyi volt benne a visszaélés az adótárgyak eltitkolásában. Ezt érvül lehetne felhozni, hogy a felosztásos rendszer sem vet gátat az adótárgyak eltitkolásának. Igen, de e dologban nem szabad elfelejteni, hogy a nemesek adót nem fizettek és ennek folytán szemet-hunytak annak, ha egyik község a másokra toltta az adóterhet. Az ilyen visszaélést a földesurak szívesen is láthatták; az ő jobbágyaik vállán kevesebb teher maradt. És végső esetben is nem a maguk zsebéből volt szó.

Vajjon — szabadjon e kérdést is feltennem — ha ez adójavaslatokban lerakott eszmék életbe léptetnek és az életben kifejtetnek, vajjon ezek, a felelősség terhe alatt és a pénz, szabadjon mondani: zsebkérdés mellett, nem tették-e volna mostani sem élni, sem halni nem tudó törvényhatóságainkat életvidor, életerős intézménynyé a nemzet anyagi és szellemi haladásában? A politika, a nagy országos dolgok, azok a központba tartoznak; ott vitassanak, abban állapíttassanak meg. Az országos termék visszhangozzák a nemzet életkérdéseit; a megyék termei meg hallják ama kisebbrendű, de mégis nagyon fontos anyagi és szellemi kérdéseket, ugyszólván mindennapi kenyérvizsgálatokat, melyek a megyék szűk körére szorítkoznak.

Kiemelni akarom továbbá azon erkölcsi hatást, melyet tett volna a nemzetben és a nemzet életére, ha az általános adózást az ország alkotmányos törvényhozó hatalma léptette volna életbe. Az abszolút hatalom alatt adót nem fizetni, erkölcsi kötelességé vált. És oly sokat lett mondogatva, hogy hazafias tett az adónemfizetés, a kormányközegek elámitása és megcsalása; hogy bizony még ma is igen sokan, mondhatni nagy számmal, az adófizetést nem szívesen teljesítik.

És még egy „ha“ áll előttünk és pedig egy igen fontos. Ha a nemzetnek sikerült volna az általános adózás elvét életbeléptetni, az adóemelkedés csak lassu lett volna és nem növekedett volna a semmiből óriássá. Ha 1844-ben az adózás megkezdett volna, ha a beruházásokat (mi alatt azonban nemcsak vasutakat,

utakat, folyószabályozásokat stb. értek, hanem érték igazságszolgáltatást, közigazgatást, nevelést stb. is), maga a nemzet eszközlő és eszközlő alkotmányos elvek szerint lassan, de fokozatosan és ha ez által a nemzet megszokta volna a beruházásokban mértéket tartani; kétlem, de nagyon kétlem, hogy ma az államadóssági járulék-tól eltekintve, egy milliárdot már meghaladó adóssággal dicsekedhetnénk-e?! A vágy a százados mulasztásokat helyrehozni, az országot anyagilag és szellemileg egy „dobbanással” felvirágoztatni, a visszanyert alkotmány és szabadság első napjaiban kormányfő-
fiainkkal és törvényhozóinkkal elfeledtette, hogy mindenben van határ; elfeledtette nagy és halhatatlan Széchenyink ama bölcs tanácsát „tulusigázott koczkára bocsátott áldozatokra, melyek az ország csontvelején üténének csorbát” békés időben, az anyagi haladás gyorsítására, nincs semmi szükség.

PÓLYA JAKAB.

A STATISZTIKAI SEMINARIUMOKRÓL,

MINT A NEMZETGAZDASÁGI ÉS STATISZTIKAI TANÍTÁS NÉLKÜLÖZ-
HETLEN ESZKÖZÉRŐL.

Korunkat az állampolgárság korának szokták nevezni. Az állam fogalma alá esnek az összes polgárok s nincs kizárva innen senki oly sorompók által, melyeket születés, történeti jog képeznek. Mindnyájunk részét képezzük az államnak, és az állam mindnyájunk érdekének előmozdítására törekedik. Ezért mindnyájan kívánjuk, hogy az állam nagy, erős, hatalmas legyen, kívánjuk, hogy az állam a legnagyobb, a legnehezebb feladatok valószínűsítésére egyesítse egész erejét. A nyilvános és közfeladatok száma korunkban napról-napra szaporodik, sőt a magánfeladatok, a magánérdekek mindinkább a közérdek jellegét öltik magukra. A művelődési, a gazdasági, az egészségi kérdésekből lesznek közművelődési, közgazdasági, közegészségi feladatok. Az egyén mintegy csak az államban mutatkozik ismét egész valójában.

E fejlődési folyamatot számos körülmény támogatja. Ezek közé tartozik a hírlapirodalom. A hírlapok ez állapotot tiszta öntudatra emelik; mindennap újból és újból fölhívják érdeklődésünket minden iránt, mi akármily oldalról a közérdeket érinti, és ez érdeklődésünket beviszik minden körbe, a hol az írás s olvasás ismeretes. Így napról-napra foglalkozunk mindnyájan a közérdek szüntelen szaporodó kérdéseivel; és minthogy foglalkozunk velök, gondolkozunk is felőlök, és minthogy gondolkozunk, ítélünk is felőlök, és minthogy ítélünk, vélekedni is akarunk, befolyást akarunk gyakorolni: jobb ismereteinket, belátásainkat érvényesíteni akarjuk.

Itt van gazdasági egyleteink egyre szaporodó csoportja, itt a kereskedelmi és iparkamrák, az iparegyletek és ipartársulatok, részvénytársulatok, a községi, a megyei, végre a parlamenti ülésterem,

melyek mindmegannyian alkalmat nyújtanak, hogy állampolgári kötelességeinket gyakoroljuk. És melyek ama kérdések, amelyek itt leggyakrabban föllépnek? Statisztikailag is ki lehetne mutatni, hogy bizony nagyon ritkán tisztán jogi kérdések, még ritkábban vallási kérdések, hanem túlnyomólag olyan kérdések, melyek gazdasági természetűek, és melyek megoldása helyes gazdasági alapismeretek és statisztikai adatok nélkül nem sikerülhet. A község kölesönt kíván felvenni, helyi vasutat kíván építeni, vagy gátakat kell építeni a vizár ellen; a részvénytársulati közgyűlésen szóba kerül a nyersanyag jobb beszerzési módja, vagy a czikkek eladása érdekében felkeresendő új piacok; a gazdasági egyletekben szóba hozatik a jelzáloghitel, az uzsora, a birtokminimum kérdése; — mindezekben tanács és tájékozás nélkül állunk, ha nem ismerjük ama tudományokat, melyek par excellence századunk tudományai, — a nemzetgazdaságtant és statisztikát! Azon idő, midőn a nyilvános kérdések sora Verbőczyvel és a pragmatica-sanctióval ki volt merítve, elmúlt, és jelenünk és jövőnk követeli, hogy ugyanoly részletességgel ismerje a jelen és a jövő nemzedék a gazdaságtan és statisztika műveit, mint őseink a Tripartitumot és a pragmatica-sanctiót!

A statisztika, alkalmazva a roppant fontossággal bíró populationistikai és gazdasági kérdésekre, az egyetemi tanítás fő tárgyai közé tartozik. A statisztika anyagot szolgáltat az összes államtudományoknak, sőt még a jogi szakoknak, a mennyiben az intézmények hatását engedi felismerni. A módszer szigora kizárja a felületességet. Logikai gondolkozáshoz szoktat és a jelenségek szigorú szolgálatára tanít. Serkent munkára és fejleszti az értéket az állapotok teljes megítélésére. Ennek tulajdonítandó, hogy az utolsó tíz év alatt a statisztika művelése mindinkább előtérbe lép; legjobban elégíti ki a tudományos igényeket, mert általános törvényeket enged felismerni, de legjobban egyuttal a gyakorlati igényeket, mert belevisz minket a jelenségek közvetlen körébe. Ily jelentősége azonban csak akkor lehet, ha tudományos szellem, ha szigorú módszer, gondos megfigyelése a jelenségeknek és szigorú megítélése az azokat kifejező számoknak, továbbá ha statisztikai világirodalom alapos ismerete, különösen pedig fáradságot nem ismerő munkakedv támogatja a statisztikai kutatást. Lehet-e ezt az eddigi móddal elérni?

Az egyetemi tanítás igen sokáig jóformán egészen az előadásokra szorított. Ezen előadási rendszernek sok hiánya van. A tanár nem győződhetik meg arról, vajjon hallgatói megértették, vajjon irányba, módszere megfelel-e azok előkészültségének. Az előadásban továbbá a tudomány csak per summos apices tárgyalható; a részletkérdések nehézségeivel a hallgató meg nem ismerkedik, a hallgatott tételek mélységéről is, ha elég alaposan előadottnak, fogalma nincs. De ha csak a főelvekre szorított az egyetemi előadás, akkor alig adhat többet, mint a mennyit egy, még hozzá elég rövid kézikönyvben találunk, és ez esetben az egyetemi hallgatás úgy a pénzt, mint az időt tekintve, tulságosan költséges; továbbá sem a hallgatót, ha nem épen a leggyengébb képzettségű, sem a tanárt ki nem elégíti. A puszta hallgatás nagyon kényelmes, különösen az utolsó gymnasialis év után, midőn a fiatal emberek az érettségi vizsgák fáradalmain épen túlvannak. Az egyetemen most elszoknak a tanulástól, a munkától. A tudomány pedig soha egyszerű átvitel, tölcser segítségével, nem történhetik; a ki nem maga dolgozik, az járatlan marad a tudományban, az legfeljebb annyira viheti, hogy a vizsgát valahogyan lerázza, és a censorban azt a vélelmet költi hogy — trivialiter szólva — konyított a tudományhoz. Az egyetemi előadások főfeladata a tanulmányozásra serkenteni, a munkára, holott jelenleg a kontemplatív hallgatás még jegyzetek tétele által is csak ritkán nyeri a dolgozás jellegét.

Ily s hasonló hiányok felismerése vezetett az újabb időben arra, hogy ugynevezett seminariumban, a hallgatók munkálkodásra buzdittassanak. A tanulás ily irányu reformja első sorban az induktív-experimentatív szakmákban következett be, a természet-tudományban számos elágazásaival együtt és alkalmazott szakmáiban, mint az élettan, a szerves vegytan, a technikai tudományokban stb. A tanítás ezen fontos reformja azonban itt meg nem állapodott. Első sorban a történeti tudományokban iparkodtak a seminariumban által munkára buzdítani a hallgatókat, a tudomány módszereivel megismertetni és azáltal, hogy a tanulók maguk bizonyos kérdések megfejtésével foglalkozzanak, velők a tudomány terjedelmét jobban megismertetni, hogy annak mélyére vezetik, mintha a felületen annak terjedelmét mutatnák be nekik. Mert régi paedagogiai és bölceleti tény, hogy valamely tudományról helyes fogalmat jobban szerezhethünk, ha mélyébe bebocsátkozunk, mintha

csak annak kerületét járjuk be. Ily módon a történeti tanítás terén a seminariumokat, mint a tanítás szükséges eszközeit ismerték fel. Most egy hallgató, ki történettel akar foglalkozni, azonnal belép a seminariumba, és azonnal kezd dolgozni. És hogy ez uton milyen fényes eredményt lehet elérni, azt, hogy másokat ne említsünk, Curtius, Moumsen, Waitz seminariumai bizonyították.

Hasonló seminariumok létesítettek a nemzetgazdasági és statisztikai tanítás érdekében. Az ezen ismeretágot használt módszerek sajátosságai, a jelenségek bonyolultsága, egyes részek nagy elvontsága egyfelől, másfelől az élet változatossága által előidézett proteusszerű átalakulás, és a napról-napra fellépő új jelenségek és új problémák, melyek a gazdaságtan és statisztika tárgyát képező életkörökben fellépnek, az állami és társadalmi élet legfontosabb kérdéseinek helyes megoldásának abszolút lehetetlensége szigorú gazdasági ismeretek és statisztikai adatok nélkül — mindmégannyi ok, mely sürgősen követeli a tanítás ezen eszközének felkarolását. Ha tekintjük azt, hogy mily csekély tudományos érzéket hoz az ifjuság az egyetemre, ha szem előtt tartjuk, hogy az itt-ott található érzék a sok terhes vizsga által még elnyomatik, ha a pusztán előadásokon alapuló rendszernek semmittevésre csábító természetét szem előtt tartjuk, kétségtelen lesz, hogy az ily eszközzel szemben, eredményt csak úgy érhetünk el, ha az egyetemi tanár munkára serkenti a hallgatókat, e munkában vezérli őket, a kellő módszerrel őket megismerteti, és munkálataikat ezen szempontból is felülvizsgálja, ha egyáltalában a tanulókkal közelebbi érintkezésbe lép, és egész személyiségével iparkodik reájuk hatni mindkét tanulmányban. Úgy a nemzetgazdaságtanban, mint a statisztikában, a közügy iránt érdeklődő fiatal emberekre annyi inger rejlik a tanulásra, hogy az, a ki egyszer komoly muzsájokkal megismerkedett, annak komolyan fogja magát szentelni. Kevés tapasztalomból is mondhatom azt, hogy nem ismerek egyetlen egy fiatal embert, a ki komoly munkára buzdítva, e tudományokkal foglalkozott, hogy azokat elhagyta volna, és rendesen elég mélyen hatottak be e tudományok, annyira érdekes és vonzó titkaiba. Nagyon is igaz van Göthének, midőn mondja, hogy még azt is, a mit öröklünk, munkával kell magunkévá tenni. A mit könnyű szerrel tanultunk vagy szereztünk, a mihez nem tapad munkánk, annak rendesen kevés értéket tulajdonítunk, és munka nélkül, különösen a

gazdasági és statisztikai tudomány könyvei mindig „ein Buch mit sieben Siegeln“ fognak az illetőre maradni.

Az ifjúságot tehát nemcsak kontemplatív hallgatás, hanem kiválólag munka által kell a tudományba bevezetni. Ezáltal az államtudományok és különösen a nemzetgazdaságtan és statisztika tanítása valóban gyakorlati irányzatot fog nyerni. A közpályára készülő fiatal emberek csakugyan megtanulják majd, miképen kell ezen disciplinákkal bánni, miképen kell azokat alkalmazni: miképen kell társadalmi jelenségeket megfigyelni, és ezáltal alapos embereket fogunk nyerni mindazon körökben — parlament, hírlapirodalom, oktatás — hol most a dilettantismusnak igen tág tere van.

A statisztikai seminariumok ezen nagy jelentősége az államtudományi oktatást tekintve, megköveteli, hogy az illetékes köröknek figyelmét azokra felhívjuk, annál is inkább, minthogy újabban ismét meglepő eredményekről szólhatunk, melyek e seminariumok segítségével elértettek. Legyen megengedve, ezen, a statisztikai seminariumok működéséről és berendezéséről újabban általam összegyűjtött adatok, és saját tapasztalataim alapján, rövid jelentést tenni.

A statisztikai seminariumok között kiváló helyet foglal el a *berlini* seminarium, mely Engel vezetése alatt állott. Ezen seminarium főfeladata, statisztikai és közigazgatási szakerőket nyerni, és nagy hatása és érdeme mellett, csak azon egy tényt kell kiemelni, hogy Németországban majdnem az összes fiatalabb tanárok, kik a nemzetgazdaságot és statisztikát alaposan művelik, ezen seminariumban dolgoztak. Minthogy azonban ezen seminarium egészen önállólag és függetlenül van szervezve, arról e helyen bővebben nem szólunk.

Sokkal inkább veszi igénybe figyelmünket a hallei seminarium, mely újabban a legtöbb eredményeket mutatja föl, vezetve az ügybuzgó Conrad által. Erről bővebben kell szólanunk.

A hallei egyetem statisztikai seminariuma 1872-ben Conrad által alapítottatott, ki a híres Hildebrand tanítványa volt, és különösen „Agrarstatistische Untersuchungen“ című pontos és szorgos tanulmányai által, vonta magára a szakférfiak figyelmét. A seminariumi könyvek megszerzésére, évi 600 márknyi segélyzésben részesül a kormány részéről, melyhez a seminarium működéséről

évenként jelentés teendő. A seminarium feladatáról Conrad nekem a következőket írja : „Egyfelől célja a seminariumnak, hogy az előadásokat kiegészítse ; ezen szempontból egyes kérdések itt bővebben tárgyaltnak, mint az az előadásokban lehetséges volna ; e találkozások által továbbá tapasztalom, mely pontok azok, melyeket hallgatóim eléggé nem értettek meg. Ezért minden ülés elején kérdést teszek, vajjon kíván-e valaki valamely pont felől felvilágosítást ? Ezáltal támpontot nyerek arra nézve, mennyiben érik hallgatóim az előadásaimat, milyen irányban változtatandók ; de a hallgatók is ezáltal buzdíttatnak arra, hogy az előadásokat ne csak meghallgassák, hanem átértsék és azok fölött gondolkozzanak, A seminarium főszülya azonban a vitatkozásokban rejlik. A nemzetgazdaságtan és statisztika tanára főnehézsége a tanítványokat a tárgy nehézségeire, az alapelvek fontosságára figyelmeztetni, melyeknek téves felfogása, a leghelytelenebb eredményekhez vezet.

Ez az előadásokban teljesen nem érhető el. Itt, a mi világosan adatott elő, oly egyszerűnek és magától értetődőnek látszik, hogy mélyebb gondolkozás nem is szükséges. Ellenben az egyesekhez intézett kérdések azonnal figyelmeztetik a tanulót arra, hogy a tárgy nem oly egyszerű. A vitatkozások által arra vezetem a hallgatókat, hogy a kérdésekre egymásnak adjanak feleletet, és hogy maguktól iparkodjanak a cél felé közeledni. Ez uton elérik az is, hogy mindnyájan élénk érdeklődéssel kísérik a tárgyat, és hogy a seminarium második föladata teljesíttessék, miszerint a vitatkozásban ügyességet szerezzenek. A seminarium harmadik föladata a tagokat önálló munkálkodásra buzdítani, és pedig egyrészt az ülésekben tartandó felolvasások, másrészt nagyobb írásbeli dolgozatok által. A seminarium minden tagja köteles félévénként legalább egy felolvasást tartani ; a tárgyat vagy az illető maga választhatja, vagy pedig a tanár jelöli azt ki. A tárgyak választására vonatkozólag, Conrad következő megjegyzést tesz : a tárgy választásától függ a seminarium virágzása. Mindig arra van irányozva a figyelmem, hogy a hallgatók előbb kisebb előadásokat tartsanak az alapfogalmakról, hogy szellemi képességeit ezáltal megismerjem. Az ügyesebbeknek olyan tárgyakat jelölök ki, melyek később tudori felavattatási dolgozatokká kiegészíthetők, és melyekre lassanként az illető egész erejét és érdeklődését központosítja. Ez igen gyakran sikerült is, és most már igen szép számmal vannak dolgoza-

tok olyanoktól, kiknek eredetileg nem is volt szándékuk, irodalmilag fellépni.“

Az előadások rendszeren csak $\frac{3}{4}$ —1 óráig tartanak, mivel inkább csak bevezetésül tekintetnek a vitákhoz. Nagyobb írásbeli dolgozatokat előbb átnézek szobámban az illetővel együtt, és abból inkább csak egyes részletek vagy kivonatok olvastatnak a seminariumban. Minden héten egy-két óráig tartó seminariumi ülés van, de a szükséghez képest rövidebb időközben is tartatnak. Az ülésekben jegyzőkönyv vezetetik, mi szintén igen jó gyakorlat a tanulóknak számára; de szükséges az azért is, hogy a vita eredményei pontosan megállapíttassanak; végre azért, mivel a tanárnak mutatják, vajjon a vitatkozás helyesen volt-e vezetve, és jól fejeztetett be. A jegyzőkönyv vezetése azonkívül könnyíti a vita folytatását egy későbbi ülésben. Az üléseken kívül kirándulásokat rendezek nagyobb uradalmak, gyári telepek stb. megtekintésére, miről szintén jegyzőkönyv vétetik föl, és vitatkozás tartatik egyik legközelebbi ülésben. Ezáltal érdeklődés keltetik a gazdasági élet tüneményei iránt, és az ismeretgyűjtés nagyon előmozdittatik. Végre tartatnak Halléban külön statisztikai gyakorlatok. Ezeknek célja a hallgatókat a statisztikai irodalomba, továbbá a statisztikai munkálkodásba és a statisztika módszerébe alaposabban bevezetni. Egyes dolgozatok közösen végeztetnek a tanárral együtt, a mennyiben mindegyik egy országot, vagy korszakot stb. magára vállal. Ily módon keletkezett ama szép dolgozat: „Beitrag zu Untersuchung des Einflusses von Berufstellung u. Beruf auf die Mortalität.“ Ugyanily módon készült egy dolgozat, mely a házasság és letelepedés iránt hozott törvények befolyását a születésekre és esketésekre foglalkozik, egy másik dolgozat, mely Halle városának szegényügyével foglalkozik stb.

A seminarium tagjainak száma, tekintve az egyetem apadását, természetesen nem lehet igen nagy, de következetesen emelkedik és minőségileg is halad, a mennyiben most már többnyire olyanokból áll, kik mind nagyobb dolgozatokkal foglalkoznak. A jelentkezők nagyobb száma inkább enged is közülök a javát kiválasztani. Kezdetben leginkább mezőgazdák képezték a seminarium tagjait, jelenleg kiválólag nemzetgazdák, olyanok, kik a nemzetgazdasági kérdések történeti és statisztikai tárgyalása iránt érdeklődnek. A tagok között eszerint találjuk különösen nagyobb mezőgaz-

dák fiait, továbbá statisztikusokat és nemzetgazdákat, olyanokat, kik a parlamenti pályára készülnek, kiváltkép pedig olyanokat, kik mint nemzetgazdaságilag és statisztikailag képzett publicisták a nagyobb napilapok nemzetgazdasági rovatánál akarnak dolgozni, és a hírlapirodalom felé fordulnak. Különösen ez utolsó irányban igen nagy fontosságot kell a seminariumoknak tulajdonítani, a melyek egyedül nyújthatnak biztosítékot, hogy alaposan képzett és a gazdasági és statisztikai kutatások nehéz és szigorú módszerét teljesen ismerő szakértők nyilatkozzanak a hírlapok útján, melyeknek mai napság oly roppant befolyásuk van a közvéleményre.

Eltételezve kisebb dolgozatoktól, melyek részben a „Jahrbücher f. Nationalökonom u. Statistik” című jeles folyóiratban jelentek meg, a seminariumban többnyire igen jeles és számot tevő dolgozatok készültek, melyek mind közzé is vannak téve.*)

*) 1. Joh. v. Sommaruga : Die Städtereinigungssysteme in ihrer land- u. forstwirtschaftlichen Bedeutung. Halle, 1874.

2. de Lœuw : Die Lohnstatistik (Zeitschrift f. Schweiz. Statistik 1876.)

3. Bein : Die volkswirtschaftlichen Grundbegriffe in den landwirtschaftl. Lehrbüchern. Berlin, 1881.

4. Franz Gromes : Die Entwicklung der Preise der landwirtschaftlichen Producte in Böhmen, im Zusammenhange mit den Fortschritten der Landwirtschaft dargestellt auf Grund der Beiträge zur Geschichte der Preise für d. Wiener Weltausstellung d. J. 1873. Halle, 1878.

5. Carl Krökel : Das preussisch-deutsche Zolltarifsystem in seiner historischen Entwicklung seit 1818. Jena 1881.

6. Humbert : Agrarstatistische Untersuchungen über den Einfluss des Zuckerrübensbaus auf die Land- u. Volkswirtschaft. Jena, 1877.

7. Beitrag zur Untersuchung des Einflusses von Lebensstellung und Beruf auf die Mortalitätsverhältnisse, auf Grund des statistischen Materials zu Halle v. 1855—1875.

8. James : Studien über den amerikanischen Zolltarif, seine Entwicklung u. sein Einfluss auf die Volkswirtschaft.

9. Paasche : Studien über die Natur der Geldentwerthung u. ihre praktische Bedeutung in den letzten Jahrzehnten auf Grund statistischen Detailmaterials entn. der Stadt Halle a/S.

10. M. Conrad : Die Entwicklung der Häuserpreise in den letzten 100 Jahren in Freiburg 1 Br.

11. Patten : Das Finanzwesen der Staaten u. Städte der nordamerikanischen Union.

12. Kremp : Über den Einfluss des Erndteausfalls auf die Getreidepreise während der Jahre 1846—75 in den hauptsächlichsten Ländern Europa's.

Ezek ama nagyobb dolgozatok, melyek e seminariumból kerültek, és melyek majdnem mind az újabb statisztikai irodalom becsesebb, sőt kiválóbb termékeihez tartoznak. Különben megjegyzendő, hogy a dolgozatok közzététele előtt azok felett, ugy alakilag, mint tartalmilag igen szigorú bírálatot gyakorolnak. Mindenki megígéri, hogy dolgozatát előbb, mintsem az a tanár által közölhetőnek nem nyilvánítatik, nem nyomatja ki. A dolgozatok a tanár részéről gondosan és ismételtén átolvastatnak, a mellett azonban minden közvetlen segély, vagy a felfogás befolyásolása szorgosan kerültetik.

A hallei seminariumban a következő szabályok állanak fenn :

1. §. Az államtudományi seminarium célja, a hallgatóknak alkalmat nyújtani, hogy 1. az igazgató vezetése alatt nagyobb dolgozatokat készítsenek, 2. hogy egyes tudományos kérdésekbe mélyebben behatoljanak, mint az az előadásokban lehetséges, 3. hogy a tudományos vitatkozásban és előadásban gyakorlatot szerezzenek.

2. §. Ezen célból hetenkint két órai ülés tartatik, melyet rendszeren a seminarium egyik tagja előadással kezd meg, a melyhez a vitatkozás csatlakozik.

3. §. A tagok rendesek vagy rendkívüliek. A felvétel tárgyában az igazgató dönt. Mint rendes tag csak az vehető fel, a ki legalább a nemzetgazdaságtanról tartott két főkollegiumot hallgatta, azonkívül egy éven át e tudománnyal foglalkozott. A rendes tagok az ülésekről csak igazolás alapján maradhatnak el. Kötelesek egy félévben legalább egy előadást tartani, és az ülésekről fölvetett jegyzőkönyvet sorrendben vezetni. Jogukban áll a seminariumi könyvtárt használni és a kirándulásokban részt venni.

4. §. Minden tag felévenként öt markot tartozik a könyvtári pénztárba befizetni, melyből a katalogus vezetőségéből, könyvek kikölcsönzéséből más apró költségek, továbbá a könyvtárnok díja, és rongált és elveszett könyvek újbóli beszerzéséről származó költségek fedeztetnek.

5. §. A seminarium könyvtárának használata minden szombaton 10—12 óráig van megengedve.

13. Borst : Die Grund- u. Gebäudesteuer des Grossherzogthums Sachsen-Weimar.

14. Klinckmüller : Die amtliche Statistik in Preussen im vorigen Jahrhundert.

15. Werner Graf Goerts-Weisberg : Die Entwicklung der Landwirtschaft auf den Goertz-Weisberg'schen Gütern in der Provinz Hannover auf Grund archivalischen Materials.

16. Diddo Wiarda : Die geschichtliche Entwicklung der wirtschaftlichen Verhältnisse Ostfrieslands.

17. Em. Sax : Die Hausindustrie Thüringens, I. Theil : Die Hausindustrie im Meininger Oberland.

6. §. Az üléseken kívül statisztikai gyakorlatok tartatnak a seminariumi könyvtár helyiségében, és pedig minden szombaton délelőtt, melyeken részt venni a tagok ugyan jogosítottak, de melyek nem kötelezők.

7. §. Végre kirándulások rendeztetnek Halle és környékének gyári telepeibe. Erről is jegyzőkönyv vezetetik.

Érdekes közleményeit Conrad következőképen fejezi be : Előadásaim mellett a seminariumnak szentelem legtöbb időmet, és benne találok legtöbb örömet. *Napjainkban gyakran panasz-kodnak, hogy a tanulóknak hiányzik a tudományos érzék. Nem akarok a fölött vitatkozni, mennyiben igaz ez. Azonban egy dolog előttem nem kétséges, az tudniillik, hogy a jelenlegi állapotok javulását csak úgy várhatjuk, ha a tanárok közelebbi érintkezésbe lépnek a tanulókkal, és egész személyiségükkel iparkodnak rájuk hatni.* Meggyőződtem, hogy akkor sokkal gyakrabban lehet érdeket kelteni és tudományos tevékenységre buzdítani, mint azt sejtik, és hogy a hiányos előképzés az egyetemi ifjúságnál, a módszer megjelölése, és a tanár folytonos vezetése által, csak némileg képzett tanulóknál is gyakran bámulatraméltó mértékben kipótolható. *Mind ezek alapján itt épen a nemzetgazdaságtan és statisztika tanítása szempontjából, a seminariuumokat korunk egyik főkövetelményének tekintem.*

Az itt közölték tanuságot tehetnek arról, hogy a seminariuumok az újabbkori államtudományi, de különösen nemzetgazdasági és statisztikai tanítás fontos eszközei. Rendszeres és módszeres munkára tanítják a hallgatókat, alaposabban megismertetik velök a forrásokat, az irodalmi eszközöket. Valamint az ügyvédi hivatásnak előiskolája az irodában való dolgozás, ugy a seminariuum különösen képző előiskolája azoknak, kik a nyilvános pályákra készülnek és kik itten alapos munkával az alapkövet rakhatják le későbbi működésükhöz.

A többi seminariuumok közül különös említést érdemel a strassburgi egyetemmel összeköttetésben levő seminariuum, melynek élén Knapp és Schmoller (ez utóbbi most Berlinben van) állottak. Erről Knapp a következőket írja nekem : A seminariumba beirt hallgatók hetenkint egyszer, egy-két óráig tartó esti ülésre öszehivatnak. Itt különösen két irányban folynak a dolgozatok : 1. okmányok olvastatnak és magyaráztatnak, (p. a porosz agrar törvényhozás, városi jogok stb.), ennek eredménye többnyire az, hogy az egyik-másik hallgató tudományos munká-

latra buzdíttatik, mely esetleg tudori felavattatási dolgozat is lehet, 2. a tanulóknak erejökhez képest, dolgozatok adatnak föl, az irodalmi források megjelölésével: a dolgozat ha elkészült, felolvasatik és a tanárok által megbiráltatik. A seminarium hatásának titka egészen abban rejlik, *mennyiben képes a tanár a tanítványokat munkálkodásra buzdítani.* Az üléseken a nemzetgazdaságtan és statisztika tanárai rendszeren jelen vannak. A strassburgi seminariumból is, bár úgy látszik, nincsen oly jól szervezve, mint a hallei, igen szép dolgozatok kerültek már ki, melyek közül egynehány Schmoller „Staats- u. socialwissenschaftliche Forschungen“ czimű gyűjteményes vállalatában megjelent. A seminariumnak külön helyisége és szakkönyvtára van, ez utóbbinak költségvetése 400 tallér.

Azonkívül vannak statisztikai seminariumok Jenában, Gieszenben stb. A giesseni *Laspeyres* vezetése alatt áll, és eddig leginkább anyaggyűjtéssel foglalkozik. Látogatói különösen jogászok és erdészek.

Legyen szabad végül egynehány, ugyan még nagyon szerény tapasztalatról is szólni. Azon óhaj által vezérelve, hogy hallgatóimat lehetőleg minden eszközzel buzdítsam a tudomány mivélésére, már 1879-ben felszólítottam a nálam jelentkezett hallgatókat, hogy hetenként egyszer, az egyetemi épület egyik tantermében megjelenjenek, hol kérdéseikre bővebb felvilágosítást akarok adni, és egyuttal egyes kérdéseket kidolgoztatni kívánnék. Emlékszem, hogy elég szép számmal jelentek meg a hallgatók, és hogy igen dicsérendő buzgalmat is kezdtek kifejtetni: de már a tanév elején Nagyváradra, a jogakadémiához neveztetvén ki, e kísérlet abban maradt. A kísérletet megújítottam az utolsó félévben. Többen jelentkeztek, különösen olyanok, kik nemzetgazdasági és statisztikai előadásaimat hallgatták. Az első théma, melylyel foglalkoztunk, hazai vasutaink forgalma és jövedelmező képessége volt. A tagok közül egy vállalkozott a tárgy bővebb kidolgozására, és munkálatait későbbben a többiek jelenlétében föl is mutatta. Egy másik thema, „a vasuti törvényhozás fejlődése hazánkban“ volt; azonban az, ki ennek kidolgozására vállalkozott, betegség következtében akadályozva volt azt befejezni. Mindkét esetben én szolgáltattam az illetőknek a szükséges anyagokat. Azonkívül tartottam többször colloquiumokat, hol a hozzám intézett kérdésekre felvilágosítást is adtam. Végre a seminarium tagjaival kirándulást tettem a fővárosi

közraktárakba, hol az igazgatóság megbízásából a nagyfontosságú vállalat minden berendezését az épületeket, a könyvek vezetését, a közraktári jegy mintáit stb. megmutatták. Távolról sem tekintem ezt nagy eredménynek, de meg vagyok győződve, hogy ha e találkozáskor egy külön, akármily kis szoba állott volna rendelkezésre, és a hallgatók tudták volna, hogy engemet egy bizonyos napon ott találhatnak, és ha csak egynehány könyv, közgazdasági szótár, statisztikai évkönyvek és közlemények lettek volna ott találhatóak, még sokkal nagyobb lett volna a buzgalom. Ifjaink között elég számban találkoznak olyanok, kik különösen ezen szakmában alapos kiképzetésre vágyódnak, de hiányzik a vezetés, hiányzik a módszer; ennek nálunk igen jó hatása volna, s e hatást első sorban vizsgálóknál, a tudori felavattatási dolgozatoknál, későbbben a hírlapokban, az irodalomban és a különböző gazdasági egyleteinkben, testületeinkben stb., sőt még a parlamentben történő s államtudományi kérdéseket illető fölszólalásoknál is észre lehetne venni, miért is kívánatos, hogy ez intézmény a mi egyetemünkön is mielőbb gyökeret verjen. Ha semináriumban évenként csak egynehány fiatal ember nyerne kiképzést, hogy a nehéz disciplinákkal mélyebben foglalkozzék, ha megtanulná a nagy kitartást, és feszült figyelmet, mely nélkül gazdasági jelenségeket észlelni és magyarázni nem lehet, akkor sokat nyertünk. Lassanként képződik egy törzs, mely helyt foglalván a közigazgatás, a törvényhozás, a hírlapirodalom, a gazdasági egyletek és kereskedelmi kamrák, nagy vállalataink terén, alapos ismeretével, továbbá rendszeres és módszeres munkával a nagy gazdasági kérdések megoldását, és népünk társadalmi viszonyainak megismerését előmozdítaná. A legnagyobb eredményt a tanítás ott mutatja föl, hol munkával kötik össze, és hol az érintkezés hallgatók és tanárok között egyénileg történik, és ez csak semináriumok segítségével érhető el.

Napjainkban a statisztikára még nagy feladatok várnak. Még nem birunk kellő ismeretével népünk életviszonyaival, és így nem tudjuk kellő biztossággal az irányt kijelölni, a melyben haladnunk kell. Ezért terjesztenünk kell a statisztikai szellemet, terjesztenünk az érdeklődést a közviszonyok iránt és a szigorú módszert azok teljes megítélésére. Ez lenne különös feladata és célja hazai statisztikai semináriumainknak.

DR. FÖLDES BÉLA.

VIZI UTAINK ÁLLAMOSÍTÁSA.

Jó termelés, ügyes elosztás, élelmes felhasználás a nemzetgazdaság fejlődésének alapja.

E hármas siker elérhetéseért érték-alakulatainkat nem hagyhatjuk a szabályozatlan örök szertecsapongó kényére, — hanem már társadalmunk szervezetének kell a rendelkezésére álló anyagokban rejlő örök alkotó hatását akképen egyensúlyba hozni, hogy azok a közgazdaság jótékony elemeivé idomuljanak.

Vegyük akár a magasztos rokonszenvet, akár a számitó önzést az egyesek cselekvénye alapösztnéül, — örök igazság marad, hogy a társadalomnak önvédelme tekintetéből folyton érdekében áll a létért való küzdelmet ellenőrizni, lehetőleg irányítani, — következőleg ott, hol a verseny egyeseknek erejét tulszárnyalja, feltámad az állam joga, sőt kötelme gondoskodni a közjölét előmozdítását biztosító intézményekről. — E magasabb ethikai tekintetekben gyökerezik közgazdaságunk alakítása körül az államnak szervező, buzditó tevékenysége.

A nagy világ minden izületén nyilvánuló nemzetközi verseny ma már a létnek oly mellözhetlen feltételvé izmosodott, hogy ennek szétrombolhatlan kényszere alól önmegsemmítésünk nélkül magunkat ki nem vonhatjuk, — a minden oldalról tulszárnyaltatás aggodalma kell, hogy a hazai közvéleményt élénkebben érdeklődtesse a gyakorlati élet követelményeivel, — kell, hogy a még megmenthetőnek mentéseért munkásságunk az eddiginél fokozottabb, belterjesebb, öszhangzatosabb legyen; s tekintettel különösen hazai viszonyainkra, kell, hogy a külföld hatalmas versenyének naponta növekvő veszélye égyensúlyozásáért hazánkban ugy a termelés, valamint a felosztás s felhasználás esélyeit nemzetgazdasági igényeinkhez megfelelően rendezzük.

E rendezés alapfeltétele, hogy a fejlődés összes elemeit, tényezőit elválatlan s kapcsolatos összhangzásba hozzuk; e követelmény már is hatalmasan nyilvánul azon Európaszerte megindult mozgalomban, mely a talaj hozamának fokoztatása mellett a forgalom eszközeinek nyereségre számító üzleti jellegük elenyésztetésére törekedik, és a közlekedési eszközök hivatásait a közgazdaszat fejlődésének azon természetszerű igényeire alapítja, hogy azok egyedül a forgalmat, még pedig a lehető legolcsóbban, esetleg díjtalan közvetítsék. A forgalmi politika körében ez újítást a társadalom és államlet jól felfogott érdekei kívánják, — ez elől egy állam sem zárkozhatik el, ha csak önkényt le nem mond egy politikai, mint közgazdaszáti függetlenségéről.

Azon lázas tevékenység, melyet Amerika a termelés és ipar terén a tudomány átgondoltságával kifejt, s melylyel Európa kebelében ennek piaczaiv progressiv kifejlődöttségével versenyre kél, egész Európának gondot ad, ha csak gyarmattá sülyedni nem akar. — Látjuk például, hogy a vasiparral Angliában sikerrel nyitott versenyt, és ma az angol saját piaczaiv a gyártmányok hazájában hasonló jószágú amerikai vasipar-czikket olcsóbban s tömegesebben vehet, miut hazai készítményeit. — Európa kényszerülve van a verseny-küzdelmet teljes mértékben megvívni, ezt tudva, aggdóva szórol el keblünk, mivé törpülünk mi e harc alatt, ha társadalmi feladatunkat untalan csak a feudál omladékokat támogató szolgálai készségben keressük, holott tájékoztatlanságunk- és önbizalmatlanságunknak évek során át tartó ködében oly következetesen teljesítetik ellenünk s rajtunk a tönkrejuttatás szomorú művelete, miutha csak fogadás kötelezné az intéző erőket azon ügyekvésben, hogy a keletkező az elmulotton a tönkretevés mesterségében tultegyen.

Több tájékozottság, nagyobb önállóság érzete, biztosabb cselekvés akarata kell, hogy izmosítsa a gazdaszat, ipar s kereskedelem terén felhasználható erőinket; ez összes erőinknek összhangzó, kapcsolatos és belterjes fejlesztése, állami ügy társadalmi egyéniségünknek kifelé is fentartása, biztosítása: létkérdésünk.

Igaz, hogy törekvéseink létesítését csak a meglevő anyaggal s a mai állapotban kell s lehet foganositanunk, és mert a politikai hanyatlással egyszersmind közgazdaszáti hanyatlásunk is bekövetkezett: hazánk jelen kóros állapota felett a kétségbeeséssel határos aggdalmunkban, jövőnk iránt a csüggedés reszketegségével bár,

de mégis laukadatlanul keresni a remény szálait, hazafiúi kötelességünk.

Igen szomoruan tapasztaljuk, hogy Magyarország, mint főkép csakis termelő ország, adóképeség tekintetében épen nem birhat valami nagy ruganyossággal, — s fájdalommal szemléljük, hogy az adó-alap ma már minden izületében meg van támadva, — sőt égető kínnal kell elszenvednünk azon rohamos vagyonszerét, melynél nemzetünk legéletrevalóbb zöme — nagy s középirtokosaink — kik előbb biztos jövedelmeik tudatában függetlenül képesek valának eltartani magukat s családjukat, s a függetlenség nemes érzetét beleoltva a közügyek vitelébe, önzetlen képviselték a közhatalmat, mióta ez ország fennáll, s ha kellett karddal védték, béke idején pedig tanácscsal önzetlen kormányozták ez országot, — a hazaszeretet e prototypjei nyomtalanul eltűnnek! — — A volt jobbágy is ma csak névleg tulajdonosa már vagyonának, — valósággal rab-szolgája a falu korcsmásának, uzsorásának. — — A sülyedés meredélyén pusztulunk, veszünk!

Ma gazdasági javításokra népünknek sem pénze, sem hitele, — ingatlana telve adósságokkal, — gazdasági felszerelvénye elégtelen, — s ha meg is lenne szorgalma, készsége, személyes ügyesége, — de mert nincs megfizetési képessége, menthetlen sorvad jóakarata, igyekezete mellett.

Forgalmunk terén pedig legközvetlenebbül tapasztaljuk, hogy bár terményeinket szívesen fogadta Svájc, Éjszak s Délnémetország, — sőt Bécs és Ausztria, mint szintén egyik évszázadon vevőnk, vizen, szárazon tőlünk szerezte be szükségleteit, — de egyfelől az osztrák ország állam eszméjének úgy politikai mint társadalmi úton való létesítésére czélzó azon törekvés, mely közlekedési eszközeinknek fejletlen hagyása s irányítása által Bécsnek állandóan előnyöket nyújtásban nyilvánul, olcsóbb kiaknázhatás tárgyául tekintett hazai piacainkat fokozatosan alábbcsüszteszi, — másfelől pedig az orosz és észak-német kereskedelmi és forgalmi politikáknak tendenciája, melylyel vasutainknak hálózatait önczéljaiknak megfelelően rendezik, évente nagyobbítják, — és ezáltal a nagy világ terményei, főleg a muszka gabona, az északi tenger kikötőinek a német vasuti tarifapolitika által oly annyira megerősödött versenye folytán, emelkedő mérvben lephetik el nemcsak Éjszak-Németország piacait, hanem még, gyámolítottva az osztrák forgal-

mi eszközök által, azon terményeket Szászországban, Délnémetországban, sőt Bécsben is találjuk, — és látjuk délről, hogy Oroszország és Románia nemcsak egyenes vasuti összeköttetésbe léptek a nyugattal, hanem saját kikötőikbe futó pályák által még a távolabbi tartományok nyers terményeinek is megszerzik az olcsóbb vízi szállítás előnyeit. — s figyelembe véve, hogy a Balkántól délre eső vidéken az aratási időszak megelőzi a Magyarországit, — s hogy e gabonának nyugot felé elszállítására nem a Konstantinápolyból Magyarországon keresztül futó vasutat, hanem Bulgária a ruscsukvárnai, Kelet-Rumelia a drinápoly-burgaszi, Románia a bukarest-kösztenzsei vonallal hamarabb elérhető Duna és tengeri utat fogja mint olcsóbbat közlekedése eszközéül használni, — és ugyanazon az utakon fogja viszonzásul a nyugot iparterményei számára az oda való bevitt a mi nemzeti iparunk versenyére és hátrányára megtalálni; — a mint is 1879. évben 81 millió mm. oláh búzából Magyarországon keresztül csak 17 millió mm., 67 millió kukoriczából 15 mm., továbbá 15 millió mm. árpából 2 mm. szállított,

1880. évben pedig 114 millió frank értékű oláh gabonából Magyarországon 54 millió frank értékű vitetett át, — sőt 1881. évben a marseillei kikötőbe érkezett 5.722,268 frank értékű búzából 3.725,000 fr. értékű tisztán aldunai vala, — nem is említve azt, hogy Anglia élelmessége a cardolfi kőszénnek tonnáját Oláhországban 25 schillingért adja, míg hazai termelésünket e szomszéd államnak 33 frank 75 centimeren alól nem adhatjuk: — e főbb mozzanatokban feltüntetett versenynek küzdelme, saját viszonyainknak komoly, elfogulatlan és beható megfigyelésére utal. — Helyzetünk e mérlegelésénél közgazdasági állapotaink egyik szomorú tanúságaként kétségkívül szemünkbe ötlük, hogy az évente 16—22 millió között megdöbbentő mennyiségben ingadozó vasuti államszegély az állam közvetlen terhévé változott, — és dacára ennek ugy termelésünk, mint forgalmunk naponta érezhetőbben hanyatlik.

A tényleges állapotot tekintve és véve okoskodásunk kiindulójául: — folyományképen határozottan a következő tételt állítjuk fel:

Ha van az államnak érzéke, hogy a forgalom javára a közlekedés érdekében annak megkönnyítése, előmozdítása tekintetéből kötelemeket vállaljon el, és a közlekedés hálózatát nemzetgazdasági kívánalmakhoz rendezze: érzékének kell lenni arra is, hogy

ugyanazon közgazdászati kivánalmaknak megfelelően a talajt termelésre alkalmassá tenni közreműködjek.

Közgazdászatumk alapját, szerintünk, két feltétel képezi: a talajjavítás és a közlekedési eszközök olcsósága.

A talajjavításnak kiváló s nélkülözhetlen tényezői: az árvizek elleni védelem biztosítása, mocsárok, lápok kiszáritása, ármentesítés, lecsapolás, alagcsövezés, mivel e műveletek által a talaj termőképessége létrehozatik, biztosítottatik. És ezzel elérkeztünk azon térre, melyen nyers ipartermelésünknek, ugy kereskedelmünknek összhangzó, kapcsolatos, s önerőnkön alapuló belterjes fejlesztését természetes utakon, egészséges forgalommal létesíteni, biztosítani, és így független önállóságunkat kivívni képesekké válhatunk.

A folyók- és tavaknak a talajjal való szervi egybeköttetése a termő erőknék rendezésénél kijelelik az állam azon tevékenységét, mely közgazdászatumk függetlenítése, önállósítása biztosításáért többé már mellőzhetlen.

Alaptételül állítjuk fel továbbá azt is, hogy a termelésnek és forgalomnak nem egyedül érintkező, hanem csatlakozó esélyei azon műveletek, melyek a vízhasznosítás forgalma alá esnek.

Ha a Dunától, ugy a Tisza, Dráva és Szávától kezdve mindannyi nyilvános folyóink, tavaink, s belvizeink szabályozása a tudomány s műszaki elvek követelményeihez képest akkép létesítettik, hogy a vizek használata nemzetgazdászati igényeinkhez képest elosztathatik, — megadtuk talajunknak a termőképességét, és megteremtettük egyuttal a legolcsóbb közlekedési eszközt, a viziutat. — Már pedig kétségtelen beigazolt tény, hogy a vizszállítás olcsóság tekintetében messze elhagyja a vasutak díjtételeit, — és a világgforgalom mai viszonyait figyelembe véve, kivált tömeges áruszállításnál, melyek nálunk épen a szállitmányok legnagyobb részét képezik, csakis egy egészséges és természetes viziut-hálózat képesíti forgalmunkat arra, hogy ez a viziutak kihasználása által főleg Oroszország és Amerika félelmes versenyét egyensúlyozva, terményeinkkel Európa főfogyasztó államai szívéig olcsó díjtételek mellett eljuthasson.

Vizeink szabályozásának tehát kettős a feladata: talajjavítás és viziut-képezés. — E kettős feladatnak megfelelően kell azokat rendeznünk, s rendszerességet létesítünk, ha e munkálatainkat a következő elvekre fektetjük:

- a) a viziuttra alkalmas folyók és tavak közvagyonot képeznek ;
- b) az ország egész területe a folyók és tavak eső-vidékéhez képest, külön egészet képező általános érdekelttségnek jelentetik ki.

Megtaláltuk ezzel a nyitját annak, hogy vizszabályozásaink, mint a nemzedékről nemzedékre kiható termő erőket rendszerbe foglaló művelet, miképen létesíttessenek nemzetünk jólétének általános emelésére, — mert :

Tény az, hogy e kettős feladat megoldása által a talaj állagában létesített javítás annak értéksaporodását eredményezi, — de egyszersmind :

Tény az, hogy a csatornák képezése, valamint a folyó-medrek megigazitásával előállított viziut kihasználása szintén jövedelmet nyújt.

Amerika versenye onnan fejlődik, mert viziutjain Chicágóból Newyorkig 1470 kilométer távolságra 88 krért, — azaz 0,059 kilométer egységért képes gabonáját szállítani ; — félre nem lehet tehát ismerni, mily lendületet nyerhetne tömegárúink belforgalma, és az által mennyivel olcsóbbá válnék kivitelünk, ha rendszeresen kifejlett viziut-hálózat állana rendelkezésünkre.

Égalji viszonyaink sokszor káros hatásainak ellensúlyozása karöltve jár azon mérhetlen hasznu eredménnyel, mely természeti erőink ügyes és élelmes felhasználásával lépten-nyomon ajánlkozik, — s jövőnk jólétének biztosítékát rejti.

Ha már most veszszük mai helyzetünket : vizszabályozó és ármentesítő társulataink pusztán taláalomra lett alakulásuk következtén, a végkimerültség kétségbeesésében a maximális megterheltetés elvét követelik kimondatni. És még egy részről ezen elv érvényesülését szorgalmazzák lét fentartásuk érdekében, addig az intéző hatalom különbséget kíván tenni a közérdek követelése folytán fennmaradó, vagy csak magánérdeket képviselő társulatok között, — különbséget, hogy vajjon a maximális megterheltetésen tuleső összegek elengedtesenek az állam által, avagy csak előlegnek tekintessenek, míg viszonyaik kedvezőbbekké válnak. A maximális tételek kulcsa után tapogatózva, mig egy részről axiómakint vétetni követeltetik, hogy a földek ármentesítés előtti értéke, jövedelme nem apasztathatik, addig másrésről, kiindulva a Tisza

vidék mai szervezetlen helyzetéből, a közhatalom képviselőjében ez lehetetlennek jelentetik ki azzal, hogy ismeretlen tényezőkkel számolni nem lehet.

Mіндеzen, de egy újabb eszme, egészségesebb irány s tökéletesebb cselekvési kör szülemelését jelző alakulatok, vagy csak akár chaotikus sejtelmek közül jogosultan kimagasul a következő folyomány :

Ha a vasutak segélyezése, kamatbiztosítás, államosítás, vagy bármi czimen, a forgalom tekintetéből az államot költségekkel terhelheti, minél inkább emelkedik kötelemül ugyanazon államnak, kivált tömeges áruknál, az olcsóbb szállítási eszközök, viziutak előállítását létesíteni, előmozdítani, segélyezni; különösen pedig azon mindenestre komoly átgondolásra méltó, kiváló s sajátlagos földirati helyzetünknel fogva, mely csakis vizutaink fejlesztése által ugyszólva természetszerűen nyújtja azon egyetlen tényezőt, mely a világ piaczeit előmlő verseny által mindinkább veszélyeztetett kivitelünket, még pedig az osztrák határon túl való kiszállításnál versenyképességünket és forgalmi eszközeinknek az osztrák állam hátrányos befolyása alól való függetlenítését biztosíthatja.

Képzeljük például, hogy Dunánkon Orsovától Dévényig a hajózás akadályai eltávolítottak, a közbeneső parti piaczokon kikötők léteznek, a Dunába ömlő Tisza, Dráva, Száva folyóink mellék-patakaikkal a viziut akadálytalan forgalma kivánalmainak megfelelnek, e folyóink s patakjaink völgyeiben gyülemlő belvizeink leeresztésére csatornáink a viziutnak megfelelő szabványos szelvénynyel bírnak, sőt ezek mellett főbb piaczaink közvetlen csatornákkal összekötvék; habár közlekedési hálózatunk ily gyűjtő és továbbító berendezése alatt a vasutak által a forgalomba honosított, de azelőtt nem ismert tényezőnek, a sebességnek, előnyeiről tömeges szállításainknál le kellend is mondanunk, azonban tömegáruinkat a legolcsóbb viteldijakért viziutainkon dél felé a tengerig, nyugaton pedig a világ piaczaire közvetítendők, és e mellett a már kellő összeköttetés hiányában sorvadó vasutaink forgalmát is emelnők, mivel a forgalom élénksége annak terjedését eszközölvén, a személy és iparczikk, valamint az u. n. darabáruk s a fogyasztási czikkek a kereslet s kínálat fokozottabb növekvéséhez képest mindenkor gőzmozdonyaink által fognának szállíttatni, — következő-

leg elvül állíthatjuk azt, hogy viziutaink nem hogy paralyzálandóak vasutainkat, hanem inkább azok vasutaink számára kellő összeköttetést és forgalmat teremtenének.

Minthogy pedig az tagadhatlan, miszerint vasutaink segélyezése évente átlag 16 milliót nyel el a nélkül, hogy annak megszüntét reménylhetnők, avagy végét láthatnánk, s e teher közadóink állandó rovatává fajult: maga e körülmény igazolja, hogy mily céltévesztett vasuthálózatunk, vagy jobban mondva vasutforgalmi politikánk mennyire hibás és természetellenes. Ha már most tekintetbe vesszük azt, hogy vasutainknak különben is még csak ideig-óráig fenn maradható üzletszerű kezelésénél, ha viziutaink kiépítése után valamelyik vonal még sem lesz életképes, ezt bátran eltemethetjük, mivel annak fennlétét csakis a határtalan időre szóló biztosítás tengetné, — már pedig ha komolyan meggondoljuk, hogy ezen elhibázott forgalmi eszközeink évi segélynyújtása 270 millió forint tőkének kamatait emészti meg, és azt, hogy véres veritékünkkel kiizzadott e millióinknak korlátot és határidőt nem ismerő feláldozása anyagi érdekeinket igen csekély és mindenesetre nem megfelelő irányban mozditja elő: nem bocsátkozva vasutainknak sem történelmi fejtegetésébe, sem létezésük okának egyéb elemzésébe, pusztán s egyedül a ténylegességből kiindulva, ha másrésről tekintetbe vesszük viziutaink gyarló szerkezetét, s hogy ezen legkezdetlegesebb helyzetben is vasutainkkal versenyeznek, s a forgalomnak az olcsó szállítást biztosítják:

Józanul csakis azon következtetésre juthatunk: miképen földirati helyzetünk nyújtotta természetes viziutainkat talajunk termőképességének együttes helyreállításával rendezni, kiépíteni elhalaszthatlan feladatunk.

Egyébiránt viziutaink rendezésének, kiépítésének fogalma nem tartalmazza egyuttal az államnak azon kötelmét is, hogy az, állam egyáltalán minden, a vízhasznosítás körébe eső műveletet még pedig közkölttségén, létesítsen. — Jelen értekezés ily tág következtetés indokául nem szolgálhat. — Hanem igen is az állam kötelme közé sorolandó mindazon alapvető művelet, mely a talaj termő képességének akadályai elhárítására okvetlen szükséges; — a magasabb gazdaság, az ipar s kereskedelem fokozottabb alakulatai, a mint az alap megvettetik, önmaguktól fognak fejlődni, —

és a culturalis állapotnak emelkedését majd az illető érdekeltek összehatása létesítendi.

Sőt midőn a talaj termőképességének akadályai elhárításánál és a víziutak létesítésénél az állam rendszeres tevékenységét nélkülözhetlennek nyilatkoztatjuk, legkevésbé sincs szándékunk az amugy is mindenféle igénybe vett állami kiadásainkat újabbakkal súlyosítani, — hanem alapul s fedezetül veszszük azon értékszaporodást, mely a talaj termőképességének biztosítása s a forgalom fokozása által támad — e kapcsolatos s rendszeres műveletnél államunknak csak közvetítő munkásságát kívánjuk, — mert egész biztonsággal állithatjuk, hogy e műveletek létesítése egyáltalán nem követel oly vissza nem térülő áldozatot, melyet az állam a vasutak segélyezése által elvállalt terhek viselésével hozni kényyszerül.

Ezeknek tekintetbe vétele után tapasztalatokon alapuló, egész szabatos s viszonyainkhoz képest nálunk is — a vizek hasznosítása tárgyában országghatóságilag kiküldött bizottság által 1880. évi feb. 14-én — alkalmazhatónak megismert számadatok eredményeképen állitható, hogy a folyók és patakok medreinek igazítása, egybevetve az újból előállított víziutak létesítési költségeivel, 55,200 frt átlaggal számszerűsíthető. Dunánknál Dévény-Gönyő, valamint Baziás-Orsova közötti szakaszait kivéve, ez 55,200 frt átlag alapul vehető. Ezen számítás szerint az imént jelzett kivételeken, mint csakis nagyobb állami befektetéseket igénylő folyamszakaszokon kívül, javítandó avagy létesítendő víziutaink vonalait egyelőre 3000 kilométerre téve, 165.560,000 frt tőkére van szüksége államunknak, hogy e megpendített eszme, a víziutak államosítása, megvalósulhasson.

A megvalósítás esélyeit, sorrendjét, valamint kivitelének egyes részleteit ezuttal főbb vonásokban sem tárgyalhatjuk, mert az eszmének kell mindenek előtt közvéleménynyé érlelődni, mely azután kijelelné például: a Tisza balpartján lévő árterek belvizeinek olykép való levezetését, hogy e csatorna kiindulna Vásáros-Náménynál, mely egy másodrendű csatorna által az ecsedi lápot képező Kraszna, valamint a nyiri vizeket befogadva, egész nyírségben keresztül oly magas sikon haladna, melyről a tiszai balpart árterének öntözése keresztül vihető lenne, azután a Keresztur és Tiszalök közötti dombokat átvágva, összeköttetnék a már tervezett

Tiszalök-gyomai csatornával, Gyomán egy osztó mű által a Körös nagy vízének feleslegét felfogva, a vedresházi átmetszésbe vezető Marosba ömlenek, és a Maros nagy vízének fölöslege előbb már az Aranka erén, a keletdéli hegyekről leomló vizek pedig egy Temes-Maros csatornán vízhasznosítással levezettetnének; avagy a Duna és Tisza közötti belvizek érdekében a Csongrád-budapesti csatorna kiépítését, sőt a Tisza-titeli beömlésnek 0,026 esés nyérése végett Páncsovára rendezését, továbbá a Temesvár-Bezdán-Budapest-Győr-Dévény-passzaui víziut akadályai elhárítását, s egyidejűleg a Temesvár-Bezdán s Vukovár-Samaz-Száva-Kulpa víziutat Fiume felé, valamint a különböző vidékek árterein a főbb folyóinkba ömlő patakok rendezését, és belvizeknek leeresztését.

Ezekről, mint kiviteli részletességektől, eltekintve, s egyedül az eszmét követve, miután a 165.560,000 frt tőkének évi törlesztési járuléka a tőkebeszerzés legmagasabb esélyét számítva, 11.592,000 frtot tenne, ha a törlesztési, avagy esetleg a tőkének kedvezőbb feltételek mellett lehető beszerzésénél enyhébb évi járulék ismeretében figyelembe vesszük, hogy a szükségelt tőke csakis részletenként a foganatosítandó munkálatok haladásához képest évről évre a törvényhozás által meghatározandó hitel nagyságában lenne folyósítva, ez által a kamat vagy egyéb című fizetési szaporulatnak eleje vétetnék; — egész biztonsággal lenne tehát berendezhető az évi fedezet legmagasabbjaként és pedig határozott időtartamra a törlesztési járulékul fentebb kitett 11.592,000 frt összeg.

A munkálatok haladása egyuttal a kivitelnek életrevalóságát biztosítván, a befektetett összegek következőkép térítettnének meg az államnak :

1-ör a talaj termőképességének helyreállítása, fentartása egyuttal változatlaná és biztossá tenné a kataster-jövedelmet, ha tehát hat millió hold árterünk termőképességének biztosított állapotában az osztályzatok szerint a kataster járulása egyenlegét átlag holdanként 80 kr. több adóval jegyezzük, egyáltalján nem megyünk tul sem a lehetőség, sem a valószínűség és elérhetőség határán. — Ez összeg adna évente 4.800,000 frtot.

2-or a talaj termőképességének biztossága, folytonossága növeli a termelés mennyiségét és ez által nemcsak hogy nyers terményeinknek eladásra kerülő mennyisége magában, hanem a forgalom igényei is emelkednek, és így határozottan állítható, miké-

pen kiindulásul véve a tényleges helyzetet, vagyis a legközelebb elmúlt 1881. évnek második felében mutatkozott be- és kiviteli forgalmat, mely szerint a 133,308 darab és 5.976,849·82 mm. összesen 150.586,991 frt értékű behozatalunk, 1.677,495 darab és 13.729,225·05 mm., összesen 197.494,024 frt értékű kivitelünk vala, — e statistikailag kimutatott félévi forgalom saját kétszeresét kétségtelenül elérendi, — és így 78 millió mm., 1392 millió frt be- és kiviteli évi forgalmunk valószínűen reménylhető, — mint-hogy pedig a fentebb összegezve kimutatott félévi forgalomból 81.484,983 frt kivitt és 11.525,619 frt behozott gabona- és liszt-nemű 12.166,265 frt kivitt, 3.315,859 frt behozott tüzelő, építő és műanyag, 19.233,683 frt kivitt, 4.160,340 frt behozott sertés oly tömeges árut képez, melynek szállításánál az olcsóság igenis tekintetbe kell, hogy vétessék, viziutaink szállítására legalább 40 millió mm. és 750 millió frt értékű be- és kiviteli forgalmat teljesen és tökéletesen biztosítottnak vehetünk, melyhez a belföldön elhasználandó tárgyak forgalmát is tekintetbe véve, és utalva a szab. dunagőzhajózási társulatnak 1.685,000,000 mázsa mértföld 1876. évi szállítására, — legalább négyezer millió mázsa mértföldre tehető összes szállításunk, — és tekintetbe véve a vizek hasznosítása tárgyában országhatóságilag kiküldött bizottságnak 1880. évi febr. 14-én tartott ülése megállapodását, mely szerint az eddig 2%-kal szedett szállítási adóból a hajózási vállalatoktól évente kerekszám-ban 500,000 frt összeg folyt be, — és hogy e szállítási adónak 4%-ra való felemelése legkevésbé sem lenne a hajózásra terhes, sőt oly ellenőrzés mellett, hogy minden hajó az összes szállítási költségei után megfizesse az adót, a szállítási adó a jelen állapotban is 1.400,000 frttal számszerűsítették, — tekintetbe véve végre, hogy a zárszámadási bizottságnak jelentése szerint a vasuti és gőzhajózási szállítás használata után 1880-ik évben 1.914,738 frt 10 kr. tényleg befolyt: — kiépitendő viziutainkon felpeszülő forgalom után tonna-kilométerenként 0f. 00,25 kr. vontatási, és 0f. 00,36 kr. hajóbér-átlag után 4% szállítási adó mellett reménylhetünk évi bevételül 2.000,000 frtot.

3-szor mesterséges viziutainkon tonna-kilométerenként szedendő $\frac{5}{10}$ kr. hajó-vámot, a szállítás, átlag egy harmada után számítva: 5.000,000 frt,

vagyis összegezve :

a) kataster egyenlege	4.800,000	frt
b) szállítási adó	2.000,000	"
c) hajóvám	5.000,000	"

e szerint 11.800,000 frtra

tehetjük az évi bevételt.

Az ipar s magasabb gazdaság vizhasználatáért e helyen mit sem számítunk fel, mivel e culturalis műveletektől ezuttal teljesen eltekintettünk.

A fentebbiek szerint a viziút költsége szállítási adóval együtt tonna-kilometerenkint Of. 00.63,44 krra rugna, melyhez adandó a mesterséges viziúton szedendő vízi- vagy hajóvám tonna-kilometerenként Of. 00,50 kr., — és így egy tonna-kilometer teher a mesterséges viziúton Of. 01.13,44 krba kerülne, — igen természetes a törlesztési évek alatt csak, és arányitva az évi törlesztési járulékhöz, míg ugyanez idő alatt a vasuti szállítás legolcsóbb díjtétele szállítási adó nélkül tonna-kilometerenként Of. 01,50 krral jegyezhető.

És ha elképzeljük, hogy vasutaink ma csak egy tizedrészben fedezik, avagy pótolják szükségletüket, kilencz tizedrészben pedig folyton emésztik az állam jövedelmét, ha e mellett tekintetbe vesszük a mai sanyaru talajviszonyainkat, midőn vizeink folytonos kiáradásai a védelem rendszertelenségében talajunk terméketlenségét s ez által közelszegényedésünket okozzák, és látjuk, hogy ez uton államháztartásunknak ugy is elviselhetlen hiányai a köznyomor általánosodásával és a kibontakozás reménytelenségében csak szaporodnak : kell, hogy komolyan foglalkozzunk azon szerves erőink tanulmányozásával és megismerésével, melyeket maga a természet nyújt, kell, hogy ezeknek érték-alakító összehatását akképen rendezzük, hogy a jó termelés, ügyes elosztás és élelmes felhasználás elemeivé, tényezőivé, nemzetgazdaságunk fejlődésének alapjává váljanak ; szolgáljon buzdításul ez eszmének megvalósítására a mérnök- és építészegylet vízépítészeti szakosztályán ez évi febr. 10-én a csatornák és vasutak harcát oly élénken, Anglia nagyságának alapját oly adatgazdagon ismertető felolvasása közben Herich Károly nyug. miniszteri tanácsos által halhatlan emlékü Beszédes Józsefünknek felidézett e jóslatszerű intelme : „A mi kereskedésünk alig szerezheti meg nálunk a vasutak és csatornák együtti építésére kivántató költségeket, és mivel minden nagy fog-

lalkozásban a dolog természetéből kell előbb, kell utóbb valónak lenni, azért ha vasutaink és csatornáink építését egyszerre nem bírjuk, csatornáinkat építsük és folyóinkat szabályozzuk előbb, mint földiparos nemzetek példája szerint előbbvalókat.

Mai viszonyaink között helyzetünk tarthatlanságát, annak felismerésével, hogy a létért való küzdelem szakadatlan harcza alatt — ha élni akarunk — nincs többé elvesztegetni való időnk, be kell vallanunk : az önfentartás ösztönének ez érzete jogosulttá tesz állapotunk javítására irányuló minden törekvést, a magasabb erőknek és behatóbb felfogásnak maradván mindenkor nemes feladata, a nyilvánosságra jutó e törekvések legjobbjának ügyes felhasználásával biztos kezekkel megalkotni államunk jólétének, nemzetünk nagyságának magasztos épületét. És ha mint egyszerű homokhordó jelen értekezésemmel e törekvők közé sorakozni megkísérletem, mentse ki a mélyen tisztelt közönség kegyessége előtt jó szándékom őszintesége fogyatkozásaimnak határtalanságát!

KRISZTINKOVICH EDE.

VEGYESEK.

† Dr. Konek Sándor, a budapesti egyetemen a statisztika nyilvános és az egyházjogtan jogosított tanára, akadémiai rendes tag; s közlönyünk egyik kiváló munkatársa, mint mély részvétellel tudatjuk, a magyar tudományos világ kárára, folyó évi augusztus 1-én Balaton-Füreden, hol gyógyulás céljából időzött, 63-ik élet-évében meghalt. A nagyérdemű tanár s író működéséről álljanak itt is a következő adatok :

Született Pesten 1819. augusztus 18-án, hol tanulmányait is végezte (1834-ben a gymnasiumot a kegyes rendieknél, 1835—36-ban a bölcsészeti és 1837—39-ben a jogi tanfolyamot); 1839—45-ben mint segédfogalmazó működött a m. kir. udv. kamaránál s ez idő alatt letévén a jogszigorlatokat, valamint az ügyvédi vizsgát is, 1840. jogtudorságot, 1841. pedig ügyvédi oklevelet nyert. Szabad idejét előkelő családok sarjadékainak a jogi tanpályára való előkészítésére használta. 1845. a győri jogakadémiához neveztetett ki a statisztikából és bányajogból rendes tanárnak, s midőn e tanintézet megszűnt, a pozsonyi jogakadémiához tétetett át, hol kellő tanerő hiányában a közigazgatási és pénzügyi jog tanszékét is rája bízták, egyuttal pedig az akadémiai könyvtár gondozója lett, míg 1854. a pesti egyetemre lön kinevezve a statisztika rendes tanárául, a pénzügyi isméből való előadások kötelességével; Vízkelety tanárnak nyugalmaztatásával 1860-tól egész 1870-ig tanította az egyházjogot is, melynek tanításáról ekkor azonban önkényt lemondott.

1860. visszanyervén az egyetem dékánválasztási jogát, Konek lön első dékánul megválasztva s mint ilyen az oly régóta elmaradt egyetemi ünnepeket, nevezetesen a tanácsnak dékáni beszéddel való megnyitását visszahelyezte. Ez alkalommal tartott ünnepi be-

szédében az eddig nálunk ismeretlen egyetemi segédegyletek jótékony hatásáról értekezvén, ez oly hatással volt a fiatalságra, hogy Konek hathatós közreműködése mellett legott megalakult a joghallgatókat segélyező egylet.

A rákövetkező két évben is dékánnak választatván, folytonosan gondozta e szülöttje érdekeit; 1869. egyetemi rektorrá emeltetvén, egy 500 frtos alapítványt tett, hogy annak kamataiból a joghallgató segélyező-egylet kiválóbb jogi és államtudományi munkákat szerezzon be s ingyen ossza ki szegényebb sorsu érdemes tanulók között. Ugyancsak 1869., még rektorrá választatása előtt, kir. tanácsosi czimet nyert. E mellett a magy. tud. akademia már 1858. levelező s 1867. rendes tagjául választotta. Mint az orsz. statisztikai tanácsnak fennállása óta rendes tagja, részt vett több nemzetközi statisztikai kongresszuson. Az alap- és államvizsgálatokon, hol mint vizsgáló mindaddig folytonosan résztvett.

Az irodalom terén is nagy tevékenységet fejtett ki. Munkái : „A statisztika elmélete“ (Győr 1847); „A statisztika legujabb állása“ (Pest 1855); „A statisztika elmélete, a statisztikai tanfolyam számára“ (Pest 1869); „Az osztrák-magyar monarchia statisztikai kézikönyve“ (Pest 1865, 2. kiad., 1868); „A magyar birodalom statisztikai kézikönyve, folytonos tekintettel Ausztriára“ (akademiai díjat nyert mű, Budapest 1875, 2. kiad., 1878); „Adalékok Magyarország nyers terményeinek ártörténetéhez a XIX. században“ (Pest 1873); „Az egyházjogtan kézikönyve, különös tekintettel a magyar állam egyházi viszonyaira“ (Budapest 1865, 5. kiadás, 1881.)

Számos értekezése jelent meg a m. tud. akademia kiadásában önállóan is, melyeknek főbbjei : „A nemzet szellemi élete a párisi kiállításon“ (1867); „A magyar korona országainak legujabb népesedési mozgalmai“ (1868); „Ujabb adataink Magyarország bűnvádi statisztikájából“ (1879); „A statisztika és nemzetgazdaságtan közötti viszony a mai korban“ (1875). Egyéb értekezései részben a „Statisztikai és nemzetgazdási közlemények“-ben, részint más szaklapokban jelentek meg. A „Nemzetgazdasági Szemlében“ megjelent dolgozatok közül kiemelendő a külön is megjelent : „Tengeri kereskedelmünk érdekei“ (Budapest 1878). Még ez évi juniusi füzetünkben is alkalmunk volt tőle Magyarország fekvő birtokaival

egy érdekes s nagyfontosságú tanulmányt közölni. Ide sorolandó még számos czikk a „Jogtudományi Közlöny“-ben és több alkalmi- és emlékbeszéd. Áldás a derék férfiú emlékezetére!

„Értekezések a nemzetgazdaságtan és statisztika köréből.” Ily czimű, időhöz nem kötött füzetes vállalatot indított meg az akadémia nemzetgazdasági s statisztikai bizottsága. Szerkeszti Dr. *Földes* Béla, a bizottság jegyzője. E gyűjteményben a Budapesti Szemlében közzétett dolgozatok, továbbá a bizottság kebelében felolvasott, és egyéb a nemzetgazdaságtan és statisztika körébe tartozó értekezések fognak közzététetni. Különösen hazánk gazdasági életét érintő gyakorlati kérdések fognak legkiválóbb szakférfiaink által tárgyalatni. Az értekezések évenként mintegy 20 ivnyi terjedelemben fognak megjelenni; egy-egy kötet ára egyelőre 2 frttal van megállapítva. Az értekezésekből eddig megjelentek: Dr. *Földes* Béla: Adalékok a papírpénz történetéhez és statisztikájához. Ára 20 kr. Dr. *Konek* Sándor: Bányászatunk jelen állapota s teendőink annak sikeres kibejtésére. Ára 30 kr. Dr. *Jekelfalussy* József: Népiünk hivatása és foglalkozása az 1880-ban végrehajtott számlálás szerint. Ára 20 kr. *Tisza* István: Az adóáthárítás elmélete. Ára 20 kr. *Jekelfalussy* dolgozatát alább részletesen ismertetjük. Ugyan-e bizottság kiadásában tervelnek a franczia „Annuaire de l'économie politique et de la statistique” mintájára egy *nemzetgazdasági és statisztikai évkönyvet*, mely közéletünk és különösen a közgazdasági élet legfontosabb mozzanatait fogja felölelni, a népesezési mozgalmat, a mezőgazdaságot, az ipart, kereskedelmet, forgalmat, pénzügyet, a bel- és külföldi gazdasági törvényhozást, a bel- és külföldi irodalmat, gazdasági egyleteink, nagyobb vállalataink működését, kiállításaink eredményét, a főváros közgazdasági viszonyait, az akadémia nemzetgazdasági és statisztikai bizottságának működését, az ott tartott felolvasások rövid összefoglalását, az azokhoz fűződő vitákat stb.; — mindezekről teljes és folytatólagos képet fog adni. Az Évkönyvnek legkiválóbb nemzetgazdasági és statisztikai szakereink közreműködése van biztosítva. Az Évkönyv mintegy 20 ivnyi terjedelemben fog megjelenni. Ára 2 forint. Mindkét vállalatot üdvözöljük; reméljük, hogy kellő pártfogásban fognak részesülni.

Népünk hivatása és foglalkozása az 1880-ban végrehajtott számlálás szerint. Irta Dr. *Jekelfalussy József* min. titkár, az országos statisztikai hivatalban. Budapest, 1882. 26. 1. Megjelent, mint az akadémia által kiadott „Értekezések a nemzetgazdaságtan és statisztika köréből“ első kötetének harmadik száma.

A legutóbbi népszámlálás általános eredményeit Dr. Jekelfalussy József ministeri titkár már a jelen év elején közzétette egy kis magyar s német nyelven kiadott füzetben, mely „A Szent-István korona országainak népessége, lakviszonyok és háziállatok kimutatásával“ czim alatt az Athenaeum kiadásában jelent meg. A fenn czimzett mű — egy- pár megye részletes adatainak külön füzetekbeni közrebocsátását nem számítva — a második ugyane szerzőtől, s már tárgyánál fogva is igen érdekes és fontos.

Az érdekes anyag feldolgozása lehetőleg részletesen történt. A számláló lapok könnyű kezelhetése után lehetővé lesz az egyes iparosok s kereskedők oly módon csoportosítása, hogy az olvasó több száz iparágról, (természetesen csak annak személyi oldalát véve tekintetbe) eléggé tiszta képet nyerhetett. A sokkal nagyobb számban képviselt mezőgazdasági ágak csoportosítása is inkább abból az okból maradt el, mivel a munkafelosztás e téren hazánkban alig ismeretes.

Összehasonlítva a nyert adatokat az 1870-ki népszámlálás eredményével, mindenekelőtt feltűnő, hogy a *bizonyos foglalkozás nélküli egyének száma* e kimutatásban 2781, 181-re (ezek közt 14 éven fölül levő 96,477) azaz 20·26%-ra van téve, míg az 1870-ki számlálás, a lakosságnak közel 52%-át tüntette fel foglalkozás nélkülinek. Csak e számot tekintve, állapotunk nagyon örvendetesnek látszanék, mivel azt kellene hinnünk, hogy a lakosságnak közel 80%-a productiv munkásságot fejt ki. De e felfogás illuzorius. A jelenlegi számlálás ugyanis — elméletileg egészen helyesen — a foglalkozók közé számítja a családtagokat, továbbá a tanulókat (1651, 644), sőt azokat is, kik jövedelemből, nyugdíjból, vagy alamizsnából élnek (95,054), mely esetben az arány jelentősen megapad.

A főösszegek különben a következők :

	férfi	nő	együtt	1870-ben
1. értelmiségi keresettel foglalkozik	99,637	14,928	114,565	103,640
2. személyes testi szolgálatot teljesítők	504,296	862,376	1'366,672	1'107,628

	férfi	nő	együtt	1870-ben
3. háztartással foglalkozók	—	3·127,359	3·127,359	3·163,154
4. föld- és erdőműveléssel foglalk.	3·669,117	—	3·669,117	4·417,574
5. iparral foglalkozók	677,583	67,620	745,203	659,780
6. kereskedelemmel foglalkozók	145,498	18,257	163,755	124,598

összesen : 5·196,121 (?) 4·090,540 (?) 9·188,671 9·576,394

Megemlítjük különben, hogy ez összegezés csak részben történt Jekelfalussy adataiból s az összehasonlítás már csak azért is hibás, mivel a múlt számlálásnál az önálló háztartással foglalkozó nők nem voltak kimutatva, (ezek helyett a férjes nők számát iktattuk ide) s mint fentebb is említettük, a bizonyos foglalkozás nélküli egyének számának megállapítására nézve, az új népszámlálásnál más elvek voltak irányadók. De a többi csoportokban is történtek lényeges változtatások. Az értelmiségi osztálynál például még az oly állami tisztviselők sem voltak bevonva, kik valamely iparvállalatnál vagy forgalmat közvetítő vállalatnál voltak elfoglalva, s a bányászat s kohászat művelői most egészen az iparral vállalkozók rovatába vitettek át, (mi is ideszámítottuk). A táblázat tehát csak általános áttekintésül szolgál, a nélkül, hogy következtetések alapján vehetnők.

Sokkal inkább tájékozva lehetünk az egyes osztályokra nézve, melyek főbb adatait szintén közölni akarjuk.

Az *értelmiségi kereset* című csoportban Jekelfalussy 114,565 egyént, azaz a népességnek 0·83%-át mutatja ki, míg az 1870-ki népszámlálás e czímen 103,640 egyént, vagyis az összes lakosság-nak 0·76%-át tüntette fel. A jelenlegi számadás részletei a következők.

	férfi	nő	együtt
pap, lelkész, apáca	14,058	741	14,799
tanár, tanító	24,622	5,306	29,928
író, művész	1,367	398	1,765
orvos, sebész	3,387	—	3,387
mérnök	2,279	—	2,279
ügyvéd, közjegyző . .	4,691	—	4,691
köztisztviselő	27,644	210	27,874
bába	—	7,829	7,829
egyéb	21,569	444	22,013

összesen : 99,637 14,928 114,565

A szám e csoportban tehát jelentékenyen szaporodott, mely körülmény önmagában igen öröndetes, különösen, ha tekintetbe vesz-

szük, hogy a szapororodás nagyrészt a tanárok s tanítók számának köztudomás szerint, rohamos emelkedése okozta, de másrészt, ha hozzá vesszük a földbirtokosok, nagyobb iparosok s kereskedők számának közelebből meg nem határozható, de kétségkívül ide tartozó százalékát, s ha meggondoljuk, hogy hazánkban tisztán jövedelmeiből élő „magánzó“ már 33,115 van, kétség merül fel, vajjon a szellemi proletariatus nem emelkedik-e hazánkban csakugyan oly mértékben, mint azt a hírlapok — természetesen inkább egyes esetekből kiindulva — néha napján emlegetni szokták. Amnyi tény, hogy sokszor emlegetett s sokszor sürgetett ipariskoláink száma még most is elenyésző csekély, másnemű szakiskolák is alig tudnak gyökeret verni, míg a gymnasiumi növendékek száma folytonosan gyarapodik.

A személyes testi szolgálatot teljesítők (házi cseléd, napszámos, közszolga) száma az új népszámlálás szerint 1.366,672, azaz 9·96% s ezek nagyrésze (862,376) a nőkre esik. 1870-ben csak 1.107,628 egyén volt ilyenül kimutatva s így az emelkedés rohamos, bár azt hisszük, hogy a számítás különféleségében is rejlik némi ok.

Az őstermeléssel foglalkozók száma, mint a táblázatból látszik, nagyon megapadt az utolsó tíz év alatt. Ez apadást nem lehet annak tulajdonítanunk, hogy az új számlálás a halászat és erdészetnél, nem különben a bányászat- és kohászatnál alkalmazott egyéneket az iparosok közé számította, mert a levonást mi is megtettük, hanem a felvidéki tömeges kivándorláson kívül főképp a földbirtok szerfeletti szétdarabolásának, mely azt eredményezte, hogy a többi foglalkozási ágak csaknem kizárólag a földművelés rovására gyarapodtak. A főbb összegek a mostani népszámlálás szerint a következők :

		° o-ban
birtokos	1·133,086	30·89
hasznobérlő	22,236	0·61
tiszt	10,923	0·29
évi szolga	518,514	14·13
munkás és zsellér	783,748	21·36
családi kisegítő	1·200,610	32·72
	<hr/>	
	összesen : 3·669,117	100·00

Részletesebb adatokat J. nem közöl. Megdöbbenő az adatokból, hogy a birtosok száma nagyobb, mint a munkásoké, s a családta-

gokat is idevére, alig esik két egyén egy-egy földbirtokosra, amely arányt helyesnek tartani nem lehet.

Az iparosokat J. kimutatása 285 iparágban tünteti föl, melyeket ismét 19 csoportra oszt. Ezek főösszege a következő :

	Önálló vállalkozó	segéd személyzet	összesen
1. Mü- és kereskedelmi kertészet	3,286	3,233	6,519
2. Halászat és vadászat	1,482	1,900	3,382
3. Bányászat és kohászat	171	25,149	25,320
4. Kö-, föld-, agyag- s üvegipar	10,885	16,293	27,178
5. Fém- és fémáruipar	4,232	11,507	15,739
6. Mechanikai ipar	54,441	41,376	98,817
7. Vegyészeti ipar	2,255	3,047	5,302
8. Fűtő- és világítószereipar	1,377	10,622	11,992
9. Fonó- és szövőipar	23,879	13,639	37,518
10. Papírpar	693	1,448	2,141
11. Fa-, csont-, guttapercha, kaucsuk stb. ipar	31,376	30,946	62,322
12. Bőr-, szőrme-, serte-, toll- stb. ipar	69,756	58,181	127,937
13. Ruházati- és pipereipar	37,767	42,411	80,178
14. Építőipar	24,417	36,927	61,344
15. Polygraphiai és művészeti ipar	831	3,625	4,456
16. Élelmezési és élvezeti ipar	39,892	45,635	85,527
17. Elszállásolási és indítási ipar	25,718	13,497	39,215
18. Látványossági és mulattató ipar	3,098	16,010	19,108
19. Iparos, az iparág megnevezése nélkül	11,369	19,832	31,201
Főösszeg	346,925	398,278	745,205

A főösszeg szerint az ország lakosságának 5.42%-a foglalkozik iparral, míg 1870-ben 4.86% volt. Az emelkedés tehát nem nagyon jelentékeny, de tekintetbe kell venni, hogy a bányászat- és kohászatnál az apadás igen jelentékeny. 1870-ben 49,542 egyén foglalkozott ily munkával, 1880-ban 25,320, sőt ha a fűtő- és világítószerek gyártóit is ide számítjuk, mint 1870-ben történt, csak 41,124. Magától érthető különben, hogy az iparüzésnél nem egyedül a szám dönt, hanem az igazi termelés értéke, s ezt a jelen kimutatásból megközelíthetőleg sem vagyunk képesek megítélni. Jellemző, hogy jelenleg, míg a mindennapi szükségleteket előállító iparágak a legnépesebbek, bár alig van ma már iparág, mely hazánkban egyáltalán nem képviseltetnék.

A kereskedelemmel foglalkozókat J. műve szerint 43 ágban s 4 csoportban tünteti fel. A főösszegek következők :

	önálló vállalkozó	segéd személyzet	összesen
1. Kereskedelmi ipar	58,102	21,204	79,306
2. Kereskedelmi segédipar (közvetítők, bizományosok, bankárok stb.) . . .	4,231	3,112	7,343
3. Közlekedési ipar	12,680	28,471	41,151
4. Kereskedő a ker. ág megnevezése nélkül	15,699	20,256	36,955
Főösszeg	90,712	73,043	163,755

A főösszeg szerint a kereskedők, a közlekedési ipart üzök nagy számát, a lakosságnak csak 1·19%-át képezik, de a haladás e téren az utolsó évtized alatt igen nagy, mert 1870-ben a kereskedés- és forgalomnál csak 124,598 egyén, azaz 0·92% volt elfoglalva.

A jelen számlálás már az ipar- s kereskedelemmel foglalkozók számát bizonyos kategoriák szerint is osztályozza, melyek becses, bár az 1870-ki adatokkal nem lehetvén összehasonlítani, inkább csak érdekes tájékoztatót mutatnak.

Igy a nőkre vonatkozólag kimutatja J., hogy a bányászatnál 376 (1·48%), az iparnál 67,244 (9·34%), a kereskedés- s forgalomnál 18·257 (11·15%) nő volt elfoglalva, tehát iparral s kereskedelemmel foglalkozott 85,877 nő (9·45%). Nem kell felednünk, hogy a fonó-, szövő- és ruházati ipar részben kizárólag nők által üzetik, de kétségtelen, hogy a nők száma a munkaképesítés terén igen szaporodik. A segédek s tanoncok száma aránylag még mindig csekély s a munkásokból (163,759) csaknem felét a bányamunkások képviselik. Szerző számítása szerint az iparosok közt 21·69, a kereskedőknél 16·65% nem tud olvasni s írni. E számok természetesen főleg a munkásokra vonatkoznak, de így is elég kedvezők, mivel az összes népességnek 45·74%-a nem tud olvasni s írni. Ebből is látható, hogy az iparos s kereskedői osztály nálunk is a műveltség egyik terjesztője. Nemzetiségi tekintetben a német s magyar mellett kiváló helyet foglalnak el a tótok, főkép mint építészek s bányászok. A magyarok száma az iparosok s kereskedők közt még kevesebb mint a németeké, de míg az összes idegen anyanyelvű népességnek csak 10·81%-a bírja a magyar nyelvet, a százalék az iparosoknál, kiknek foglalkozása pedig csak inkább csak helyhez kötött, 30·65%-ot, a kereskedőknél pedig már 44·33%-ot tesz, mely körülmény eléggé mutatja, hogy az ipar s kereskedelem emelése a magyarosodás érdekeit is előmozdítja. Ismeretes dolog, hogy

a kereskedelemben a zsidók nagy szerepet játszanak. Jekelfalussy kimutatása 46·78%-ra teszi számukat, sőt az iparnál is 8·26%-al szerepelnek, míg a zsidóság az összes népességnek csak 4·55%-át teszi. A római kath. százaléka az iparban 58·70, a kereskedelemnél 33·14, népesség arányához képest legkevesebb (6·03% iparos, 5·22% kereskedő), a görög keletiek közt található, Számítást tett végre szerzünk az iparos s kereskedő osztálynak megoszlására nézve s 143 várost véve fel a városi elem képviselétéül, az eredményt így találja :

	iparos	%	kereskedő	%
a vidéken	479,756	64·38	89,088	54·40
a városokban	265,447	35·62	74,662	45·60
együtt : 745,203	100·00	163,755	100·00	

Megjegyzendő, hogy e városokban csak 2·143,036 lélek, azaz a tényleges népességnek csak 15·61%-a lakik, s így a különbség szembetűnő. A városi életet jellemzi továbbá, hogy míg az említett 143 városban található iparosoknak csak 26·35% önálló vállalkozó, az összes tiszteknek 52·20, a segédeknek 49·00, a tanoncoknak 47·96, a munkásoknak 31·63, és a családi kisegítőknél 24·56 százaléka, a városokban található önálló vállalkozóknál nyer alkalmazást. Ugyan e viszony észlelhető a kereskedőknél is, képezzék ugyanis a városokban található önálló vállalkozók az összes kereskedőknek csak 29·52%-kát, mégis itt nyer alkalmazást az összes tiszteknek 57·79, a segédeknek 43·51, a tanoncoknak 51·7, a munkásoknak 41·63, és a családi kisegítőknél 17·63 százaléka. Mindez különben apriorilag is következtethető tételek illusztrációja.

A sok szomorú adat mellett tehát örömmel constatálhatjuk, hogy az iparosok s kereskedők, továbbá az értelmiségi osztály tagjainak száma folyton szaporodik, s a hol hanyatlás mutatkozott, a mezőgazdaságban s bányászatban, azt főképp elemi csapásoknak kell tulajdonítunk. Haladásunk részletes kimutatása azonban oly statisztikai mű feladata, mely nemcsak a személyekkel fog foglalkozni.

— r.

A nemzetgazdaság alaptana. Papnevelő-, tanítóképző-, mezőgazdasági-, ipari-, kereskedelmi- és polgári tanintézetek számára. Irta : Alsó-viszokai Gerlóczy Gyula. Budapest, 1883. Ára 3 frt 20.

Rendesen meg van a sajátságos jellegök azon könyveknek, melyeknek írói tényleg a tanítással foglalatokodnak. Különös, de úgy van, hogy az ily írók művei legnagyobb részben csak *skizzek*; valljuk be, hogy — szerencsére — a legtöbb esetben nagyon pontosan és technikai szabatsósággal rajzolt skizzek. Meg van a skizzeknek azon ismert tulajdonságuk, hogy könnyen áttekinthetők, könnyen tájékoztatók s az olvasó sohasem téveszti el szeme elől, még a legszövevényesebb részletek közt sem, a fő-, a vezető vonalakat. Ehez járul még, hogy az ily művek annyira részarányosak szoktak lenni, hogy bennök minden kérdés egyforma fontosságúnak tünik fel; s a nehezebb problémák akár az által, hogy nagyon is általánosságban elemeztetnek, akár pedig az által, hogy mellettök a könnyebbek különösen kiemeltetnek: könnyűeknek, meggyőzhetőeknek tünnek fel; szóval olyan a perspektívájuk az ily műveknek, hogy semmit sem változtatnak ugyan a dolgok formáin, de egyenlő mérettel állítanak elő mindent, a nagy dolgokat a kicsinyek előnyére csökkentvén, ez utóbbiakat a nagyok rovására szélesbitvén. — Tapasztaltatott, hogy az épen előadott tulajdonságok, bizonyos szempontokat tartva szem előtt, előnyei azon könyveknek, melyekről a fenti rajzot közöltük; s azt is megengedjük, hogy ezen könyveket öntudatosan írják meg úgy, a hogy az irodalomban megjelennek; s céljok is elismerésre méltó, de van egy nagy hátrányuk, mely csaknem gyümölcsteleenné teszi azt a gondot és fáradságot, melyet szerzőik a könyvre fordítottak: t. i. e könyveknek majdnem semmi hatásuk sincs a *képzelő erőre*, pedig ennek a tudományos olvasmány közben is folyton ébren kell tartatnia. A tanárok ritkán tudják beleönteni könyveikbe képzelő és gondolkozó erejök azon munkáját, mely agyvelejökben végbemegy, midőn hallgatóik lelki szemei elé kívánják tárni a gondolatok egész folyamatját, melynek egyes szálaiból a tudomány egész szöveve, rendszere készül.

Épen az előadottaknál fogva az ily könyvek különös szempont alá esnek. Szerzőik rendesen a tanítás céljaira irnak. Leszállanak olvasó közönségök niveaujára. Nekik irnak, nekik beszélnek. Ha tehát megakarjuk ítélni az ily könyveket, mindig számot kell adnunk magunknak azok szellemi állapotáról, a kik azokat majdan olvasni fogják. — Ez a bíráló kötelessége. Ezzel szemben a szerző kötelessége az, hogy ne kívánjon bírálójától lehetetlenséget. Vajjon ho-

gyan fognók feltalálhatni a cél-pontokat, melyek érdekében egy könyv iratott, ha olvassuk, hogy az „papnevelő-, tanítóképző-, mezőgazdasági-, ipari-, kereskedelmi- és polgári tanintézetek” hallgatói számára van hivatva alapvonalul szolgálni? Mennyi complicatióknak kellett a szerző előtt állani, hogy mindezen különféle előkészültségü, s hivatásuknál fogva más-más szellemi rayonban mozgó olvasó közönség számára öntudatos, megfelelő olvasmányt nyújtson? S ha a szerző, hosszas tanulmány s rendkívül fárasztó combinatiók útján mind e nehézségeket legyőzte is, bírálója érzi a lehetetlenségét annak, hogy számot adjon annyi különböző előkészültséggel bíró s annyi különböző gondolat-irányban nevelődött olvasó valószínű szellemi állapotáról: pedig mindezzel tisztában kell lennie, ha lelkiismeretesen akarja megítélni, hogy a könyv, melyről ítélnie kell, kitűzött céljának megfelelni alkalmas-e.

Részünkről meg kell jegyeznünk — minthogy már önkénytelenül is a fent idézett könyvre térünk át — hogy kissé nagyon is sok a feladat, melynek e könyv eleget tenni hivatva van, s beható átolvasás után kijelenthetjük, hogy e könyv — ha a részletezett feladatoknak megfelel — erre csupán az által képes, hogy annyira rudimentalis természetűvé lett, mikép benne azon különös célok azon soknemű olvasó közönség egyikének specialis érdeke sem látszik szem előtt tartva lenni, melyek számára e könyv szánva van. Csupán az kétségtelen, hogy oly egyének szükségére írta szerző művét, a kik hivatásszerűleg a jog- és államtudományokkal nem foglalkozhatnak. — Könyvünk álláspontját különben legjobban megmagyarázza, ha feltételezzük, mikép e könyv vezérfonalul szolgál a müegyetem hallgatói számára, kikre nézve nagyon kívánatos, ha megismerkednek azon közgazdasági forgalmakkal, s azok helyes logikus használati módjával, melyekkel gyakorlati feladatuk megoldása közben lépten-nyomon találkozhatnak. S e célnak hisszük, e kézikönyv elég jól meg is fog felelni; s igen jó szolgálatot tesz arra, hogy a tanítványok áttekinthető összességökben találják fel benne azon fogalmakat és törvényeket, melyek a tanár kimerítő előadása közben nagyon is igénybe vette figyelmes elméjüket. — Épen ezen célja a könyvnek — ha ugyan a cél felállításában nem tévedünk, — nagyon is szorgos kötelességévé kellett, hogy tegye a szerzőnek, hogy a fogalmak felállításában, a törvények, elvek levezetése és relatióba hozásában elegans és szabatos legyen, mivel-

hogy oly ifjak számára irt, kik tüzetesen a közgazdaság tudományával nem foglalkozhatván, az esetleges tévedéseket később autodidactica nem javíthatják ki, kikre nézve tehát e könyvnek nagyon megbízható forrásnak kell lennie.

Mindezen elősorolt okoknál fogva a kézikönyv, melyet ezuttal bemutatni szerencsénk van, a közgazdaság elméletének csak vázát adja elő rendszeres összeállításban, a nélkül, hogy a tárgyalt nagyfontosságú kérdések elemző megvizsgálására törekednék. E könyv nem provokálja ennél fogva a vitát, s bírálónak sehogysen adatik alkalom arra, hogy a közgazdasági elvek fejtegetését megjegyzésekkel kisérje. Problemák tehát nem vettettek fel s valóban ily irányu könyvben azok felvetése nem is volna indokolt; s így megnyugvással jelenthetjük ki, mikép a közgazdaság alapelveit a Gerlóczy ur könyve a jobb közgazdasági írók által megállapított formában, nagyban és egészben igen helyesen tárgyalja.

Meg kell azonban jegyeznünk, hogy ezen állítások csak a könyv szorosan közgazdasági részére vonatkoznak. Azon körülménynél fogva ugyanis, hogy könyvét szerző olyan olvasók számára irta, kik a jog- és államtudományok elveivel nem ismerősek, e könyv egy bevezető részszel bir, mely bölcsészeti, sociologiai, s főleg jog- és államtudományi meghatározásokat foglal magában. Ezen meghatározások- és osztályozásokra nézve általában ki kell jelentenünk, hogy azok megírásánál szerző a tudomány újabb haladását teljesen figyelmen kívül hagyta; fejtegetései elannyira scholasticusak, hogy mi azok gyümölcsöző és a gondolatra nézve termékenyítő hatását határozottan kétségbe vonjuk. Nem bírjuk elképzelni, hogy az ott tárgyalt fogalmak az emberről, az államról, társadalomról és jogról, a deductio szakgatottsága és a meghatározások egymásközi folytonosságának hiánya miatt az olvasó gondolat-világában szerves ismeretté alakulhassanak. Ehez járul még, hogy szerző meghatározásai nem szerencsések, nem szabatosak, és pedig a nélkül, hogy a szabatoság rovására világosságukban nyerének. Igazolásunkra legyen szabad néhány példát felhozunk.

Mindjárt a legelső lapon az ember fogalmának egy definíciójával találkozunk, mely szerint az ember : érzéki-, szellemi- és társas lény. A nélkül, hogy az ember megmagyarázná, soha sem szabad ily pleonázmusokkal képezni a meghatározásokat. Nem-e ugy hangzik e definíció : hogy az ember oly társadalmi

(mert a „társas“ jelzöt helyesen társadalmira véljük kiigazítani) lény, mely szellemmel is, erkölcsiséggel is bír? holott nincs társadalom szellem- (ész) és erkölcs-, hozzátehetjük még nyelv nélkül, s ez okon az ember az egyedüli *társadalmi lény*. S épen a nemzetgazdaságtan előadásainál ki lehetett és ki kellett volna kerülni azon elavult filozofiai deductiókat, melyek a fent idézett definíciót követik, és basírozni kellett volna a tudományt az ember társadalmi természete, a társadalom gazdasági viszonyainak összevont fejtegetésére. Azért hogy ezen eljárás szokatlanabb lett volna irodalmunkban, még nem mondhatni, hogy nem lett volna helyesebb.

A többi még e szakaszban foglalt fejtegetések a lélektanból vannak átvéve, de fájdalom, a régi antiquálódott lélektanból, pedig e fontos tudomány modern vivmányai alapján, sokkal jobban meg lehet magyarázni a gazdasági tünemények egy némelyikét, mint a régi alapon, mely ugyszólván, kapcsolatot is alig képezett a nemzetgazdasáttal.

Elhibázottnak tartjuk az egész második szakaszt, mely oly fontos tárggyal foglalkoznék. E §-ban a *társulatok* oly scholastikus al- és felosztása soroltatik elő, mely a mellett, hogy üres és semmit nem magyaráz, ma már az életben sem használtatik. Teljesen hibás továbbá a *társadalom* fogalmának a társulattal való összehozása; s e körülmény kapcsolatban a társadalom nem szerencsés definíciójával, arra enged következtetni, hogy szerző nem akarja elismerni, mikép a társadalom az emberre nézve szükség, akaratótól nem függő, természetében rejlő szükségszerű valami. Nem mondjuk, hogy szerző a társadalmat a társulattól meg nem különböztetné, csak azt nem akarnók, hogy az együttes tárgyalás valakit helytelen idearum associatióra vezesse. — Pedig ezen szerző előtt se kívánatos eset, annál könnyebben bekövetkezhetik, mint-hogy néhány sorral alább az államról is az mondatik, hogy az *társulat*. Sohasem volna szabad az ily *megközelítő* kifejezéseket, melyeket az ember, a fogalom könnyebb megértetése céljából használ, a szükséges magyarázatok nélkül odaállítani. — Azt se hiszszük, hogy általános érvényű volna a fentiekre következő tétel (6 lap): „egy állam már külföldi államhoz való viszonyában is nemzetnek neveztetik.“ Az állam más külföldi államhoz való viszonyában is állam marad, és semmi szükség sincs rá, hogy a nemzet nagyon is ingatag fogalmával azonosíttassék.

Feltűnt nekünk a törvény definíciója is. „A törvény vagy szabály nem egyéb (?), mint a cselekvési szabadságnak korlátja vagy szabványa“. Ez az egy definíció elárulja, mily jogbölcseleti iskolának tanítványa a tisztelt szerző ur. Igen kevés hive van ma már ezen iskolának. — Alább azon *distinctio* tétetik : „a törvény forrását tekintve, tényleges (positiv) és természetes törvény“. A dolog úgy áll, hogy nincs más törvény, mint a *tételes*; az u. n. természeti (naturalis) törvény egy abstractió (és épen azért jobban lehetne idealisnak nevezni), s egyáltalában, ha ily természetes törvény van : akkor az is *tényleges*. — Nem kielégítő a *jog* magyarázata sem. — A méltányosság definíciójánál az mondatik : „a jognak vagy törvénynek, az erkölcs érveivel képest mérséklése (enyhitése), a méltányosság.“ Egy nemzetgazdának nem szabad lett volna feledni, hogy több esetben a *célszerűség* teszi szükségessé a méltányosságot. Ezután oly magyarázása és osztályozása következik még a jognak, mely okvetlenül zavart idéz a gondolkozó tanítvány fejében elő. Ide igtatjuk a bevezető sorokat : „A külvilágban az embert az állattól méltósága, vagyis személyisége (vagy ősi joga) különbözteti meg. Az ember-méltóság alatt értjük pedig azon ősjogot, mint személy azaz érzéki-, szellemerkölcsi- és társas lény, létezni és szabadon működni.“ — De hát szükség van ezekre, és az ezekhez hasonlókra? hát lehet itt jogról szó? S vajjon rendén van az, ha az író az ember társas természetéről egy nemzetgazdasági könyv bevezetésében egyebet sem tud mondani mint, hogy ebből ered : 1) a jog embertársainak segílyt nyújtani megengedett célokra, 2) a jog embertársainak szellemi-, erkölcsi- és érzéki erejének fejlődését előmozdítani.

Nem folytatjuk tovább e szemelvényeket. A tulajdonképeni közgazdasági részbe be sem bocsátkozunk, hisz elvi vitát úgy sem idézhetnénk elő. A könyv ezen részére nézve megjegyeztük már fentebb, hogy abban kevés a gáncsolni való; meglátszik rajta, hogy nemzetgazda írta.

Még csak az előszóról akarunk egy pár szót mondani, melyet szerzője „Utmutató“-nak czimzette. Teljes mértékben osztozunk mi is abban, hogy honi viszonyaink közt kiváló fontossága van a közgazdasági tudás terjedésének. Egészben mi is egyetértünk azon javaslataival, melyeket ezen eszmék terjesztése érdekében szóba hozott. Egyik eszköznek mi is azt tartjuk, hogy egy népszerű és

ügyes kis kézikönyv irassék, melynek meg legyen az a jó tulajdonsága, hogy olvastassék. A mintát meg is jelölhetjük Maurice Block: Népszertü nemzetgazdaságtanában.*) S nem átaljuk kimondani, hogy bizonyos szükebb körben szerzőnk is elérendi művével az általa hangoztatott üdvös célt, de műve szelleme és tárgyalási módjánál fogva szélesebb olvasó közönségre nem számíthat. Mi ugyan örömmel látnók az ellenkezőt, mert ez a nemzetgazdasági érzéknek népünkben való izmosodásáról tenne bizonytságot. S megvagyunk győződve, hogyha mindenki oly őszintén akarná a célt, mint szerző, akkor már a közeljövőben szép eredményt érhetnénk el. — Mindaddig azonban teljesen jogosult maradnak szerző urnak következő egyaránt igaz és szép szavai: „Meggyőződéseim szerint jelenleg türhetetlen gazdasági helyzetünknek — különösen az önzés túlzott uralmának az önérdéknek a közérdekkel kellő összhangzása felett — alig van valóban meghatározható közvetlen oka, mint éppen a nemzetgazdasági ismeretek érezhető hiánya vagy azoknak legnagyobb részt ferde alkalmazása.“ Adná Isten, hogy szerző önmaga czáfolhatná meg műve kiadásában e kemény, de igaz vélemény nyilatkozatát.

—m.

A nemek aránya hazánkban. Dr. Nágel Emil a bécsi „Statist. Monatschrift“ számára terjedelmesebb statisztikai tanulmányt készített „Die Sexualität in Ungarn-Siebenbürgen“ czim alatt. E tanulmányból szerző szivességéből az eredeti közlemény kéziratából a következő kivonatot közölhetjük:

A nemek aránya tárgyában Keleti Károly mások által tett kutatások folytán hazánkban is több érdekes eredményt lehetett megállapítani, így például nálunk is tapasztalható, mint Európa más részeiben, hogy a nők számának túlsúlyban léte a férfiaké felett éjszakról, nyugatról, dél és kelet felé apad, s végül némely vidékeken a férfiak száma lesz túlnyomó. Dr. Nágel e kutatásokat részben a legújabb népszámlálási adatok alapján folytatta, s az újszülöttekre is kiterjesztette oly módszer szerint, mint azt Keleti a születési s halálzási adatok összehasonlítása által tette, bár ki-

*) Ugy értesültünk, hogy e derék könyvecske magyarra is lefordított. Szerk.

jelentí, hogy e számoknak csak a törvényes születteknél, vallásfelekezetnél s városi lakosságnál tulajdonit absolut értéket.

Az *újszülött fiuk számának többlete* a magyar korona területén igen mérsékelt; az osztrák tartományokéval összehasonlítva 0·5%-al, Olaszországéval összehasonlítva pedig 1·5%-al kisebb. Ellenben Svédországot kivéve, nálunk születik egész Európában legtöbb iker- vagy épen hármás gyermek. Ugyanis a fiuk többlete három évi átlagot számítva 105·5, a több születteké pedig 1·41 (Svédországban 1·45, Bajorországban 1·39, Franciaországban s Belgiumban 0·87). Az ikrek sexualitása azonban kisebb, mint a hármásoké egész Európában. Ikek közt ugyanis az arány következő :

1 fiu 1 leány	= 38·8 százalék
2 fiu	= 31·1 „
2 leány	= 30·1 „

A vegyes párok tehát a csekély fiutöbbletnek megfelelőleg többször fordulnak elő, mint a fiupárok, kiknek születése pedig Európában szokottabb, öt európai állam tíz évi átlaga erre nézve a következő számokat adja : Egy fiu egy leány = 36·8, 2 fiu = 32·76, 2 leány = 30·43 százalék.

Az egyes *néptörzseket* véve tekintetbe, 16 tulnyomólag magyarajku megyében 3 év alatt a sexualitás arányszáma 104·8, 10 tót megyében 104·8, 13 oláh megyében 107·3, a székelyeknél 104·61, az erdélyi szászoknál 106·53. A legnagyobb szám tehát az oláhok között fordul elő; e szám feltünőleg csaknem egészen megegyezik az olaszoknál tapasztalt arányszámmal. A szabad királyi városokban ugyanazt a három évet (1876—8) véve alapul, az arányszám 104·9. Megjegyzendő, hogy ez utóbbiaknál az ikergyermekek közt (1333 fiu s 1413 leány) a leányok száma szerfelett nagy.

Ugyanez időszakból főkép az 1876-ki születéseket véve tekintetbe, az egyes *vallásfelekezeteknél* a következő eredményeket találjuk : A római katolikusoknál a sexualitás száma 104·3 (halvaszületteknél 175·0, a legnagyobb valamennyi felekezetüeknél). Az ágostai hitvallásuaknál 107·5, a helvét hitvallásuaknál 105·09, a görög nemegyesülteknél 105·8, a görög katolikusoknál 107·8, a zsidóknál 114·3. Ez utóbbiaknál tehát igen feltünő a fiuszülöttek rendkívül nagy száma, s ehez hasonlót csak Görögországban s a délszláv tartományokban találunk, hol az arányszám 111—115.

Jellemző azonban, hogy ezzel kapcsolatban a többszülöttek száma a zsidók között igen csekély, így az ikerszüléseknél csak 0·09, míg egész Magyarországon 1·41. Hasonló kis arányszámot csak a legnépesebb országokban találunk, így Franciaországban s Belgiumban 0·09, Magyarország városaiban 1·02—1·06 az arányszám, minek magyarázatát szerző Duncan számításai szerint abban is találja, hogy a szülések városokban nem oly gyakoriak, mint vidéken s kevésbé népes országokban, az ikergyermekek születése pedig rendszeren az anya 30-ik éve, s az 5—6-ik szülés után lesznek gyakoriabbak.

Ez újabb adatok is megerősítik a már régebben észlelt tényt, hogy Magyarországon az ikerszülések aránylag igen gyakoriak; 71·9 szülésre iker- s 5652·9-re már hármas szülés esik. Egész Európában hasonló tünemény csak a szintén gyér népességű Svédországban tapasztaltatott, hol a nők érettsége késő korban áll be, s a szülések többsége a 30-as évekre esik. Lehetséges, hogy nagy befolyása van erre annak is, hogy a svéd nők sokaig, gyakran 50-ik életévökig megtartják szülési képességüket. A falusi egészséges életmódu lakosok rendszeren több fiugyermeket nemzenek, mint a városi lakosok s több ikergyermeket. Különösen Würtembergben észlelték ezt. Nálunk a városi szülötteknél még az ikergyermekek közt is feltűnő sok a leány. A szülések gyakorisága, s a törvényes házasság jótékony hatással van a fiugyermek számának többségére, az ikerszülések ellenben hátrányosnak mutatkoznak. Egészben véve, mint láttuk, a fiuk többlate Magyarországon igen mérsékelt = 105·5, kisebb, mint az európai középszám; a magyar, tót- s székely nők még ez átlagos számnál is kevesebb fiugyermeket szülnek.

Hogy az *iker- s hármas szülések* gyakorisága a nép általános gyarapodásával összeköttetésben nem áll, mint azt különösen Sick Pál a württembergi adatokból következtette, látható a zsidónők példájából, kiknél az ikerszülések nemesak nálunk, de Livlandban is a legnagyobb ritkaságok közé tartoznak. Franciaországban, hol szerző nézete szerint csak a késői házasságok, s más társadalmi s erkölcsi bajok okozzák a csekély szaporodást, holott a nép, mint általában a latin fajok, a legszaporábbak közé tartozik, mint a múlt évszázadban volt, az ikerszülések száma egész Európában a legkisebb, azaz 0·03. — (Gyakori ikerszülések s a népesség gyara-

podásának összeesése physiologiailag szerző szerint így magyarázható meg: A rossz aratásoknak nemcsak a házasság ritkulása lesz következménye, hanem az is, hogy a házasságokat a leányok érettebb korában kötik, midőn azok testszervezete alkalmasabb az ikerszülésekre, mint látható abból is, hogy a hamar elhervadó oláh, görög, szerb nőknél az ikrek születése igen ritka, s a fiugyermekek többsége 115-ig s azon fölül is megy. Az eredmény azonban nem nyilatkozik rögtön, hanem csak akkor, ha az alkalom a házasságkötésekre kedvezőbb lesz, s a korán férjhezment leányok száma nem oly nagy, hogy az egyes szülések erősebb mutatkozása az ikrek születését egyensúlyozza vagy éppen eltakarja. Félre nem ismerhető viszony lehet azonban a népesség sűrűsége s az ikrek születésének ritkasága közt. Így nálunk is a városokban az ikrek születésére vonatkozó átlagos 1·4 százalék 1·02—1·06-ra száll alá, mint azt mar fentebb is megjegyeztük.

A legújabb népszámlálási adatok szerint a tulajdonképeni Magyarországon (Fiume s Horvátország kivételével) 13.728,622 lélekszám mellett a nemi arányszámok a következők:

			<i>ezer férfira</i>	
Nem szerint volt . . .	6.749,646 férfi,	6.978,976 nő,	. . .	1·034 nő.
Ezek közt 5 éven felül	5.613,965 „	5.843,129 „	. . .	1·040 „
„ „ 5 „ alul	1.135,681 „	1.135,847 „	. . .	1·000 „

A fiugyermekek természetes és nem jelentéktelen többsége (5·5%), tehát a nagy gyermekhalandóság következtében, mely az általános halandóságnak csaknem 50%-át képezi, s mivel a fiucecemők általában könnyebben halnak el, az 5-ik évnél már csaknem egészen eltűnik, s ekkor a nők számának túlsúlya következik.

A nők túlsúlya számra nézve hazánkban nem rendkívüli ugyan, mivel a legutóbbi népszámlálási adatok szerint Nagybritaniában s Irlandban (részben az ir férfi-lakosság kivándorlása következtében) 1·043, az osztrák-magyar monarchiában 1·041, Németországban 1·037-et tesz: mindamellett a munkaerő ily apadása főképp földműveléssel foglalkozó államban igen figyelembe vehető, annyiival inkább, mert az arány a legutóbbi népszámlálás óta igen emelkedett, mely körülményt részben a mosonyi németek, felvidéki tótok s erdélyi oláhok férfitagjainak kivándorlása által lehet megmagyarázni. A nők arányszámának szaporodását különben a szerző által már közzétett következő táblázat is mutatja:

		1869	1880
19 túlnyomólag magyar megyében esik 1000 férflakosra		1016 nő	1019 nő.
13 " oláh " " 1001 " "		1000 " "	1002 "
8 " tót " " 1000 " "		1063 " "	1097 "
A székely vidéken 1000 nőre		1012 férfi	1026 férfi.
Az egész tulajdonképi Magyarországon 1000 férfira .		1017 nő	1051 nő.

A legtöbb nő tehát a tótoknál található, hol a férfiak egy része tudvalevőleg az év nagy részében, s így a népszámlálásnál sem volt otthon. De az oláhoknál is, hol előbb kissé több volt a férfiak száma, szaporodtak a nők. Egyedül a székelyeknél vannak a férfiak nagy többségben, mivel a nők innen tudvalevőleg Oláhországba, s Keletre vándorolnak ki. A nők száma azonban legjobban gyarapodott a szabad királyi városokban, hol 1869-ben ezer férfira 1033 nő, s 1880-ban ezer férfira már 1066 nő esett. A nők túlsúlya, mint említettük, északról s északnyugatról, kelet s délkelet felé kisebb lesz, sőt itt némileg egyes helyeken a férfiak száma jó túlsúlyba.

Hitfelekezetek szerint az 1880-ki tényleges lakosságból a nemi arányra nézve a következő számokat közölhetjük :

a) római kathol.	3.154,791	férfi	3.327,804	nő ;	ezer férfira esik	1050	nő
b) helvét hitvall.	998,000	"	1.025,257	"	"	1020	"
c) ágost. hitvall.	543,317	"	564,198	"	"	1030	"
d) gör. n. egyes.	971,474	"	965,487	"	1006	"	1000
e) gör. katolikus	741,911	"	744,831	"	1000	"	1003
f) zsidó	307,044	"	317,693	"	"	"	1030
g) örmény kath.	1,549	"	1,672	"	"	"	1070
h) unitárius . .	27,855	"	27,932	"	"	"	1000
i) mohamedan .	17	"	—	"	"	"	"
k) más hitf. általában	191	"	281	"	"	"	"
l) hitfelek. nélküliek	714	"	597	"	"	"	"

A nők arányszáma legnagyobb a római s görög katolikuskoknál, s ennél fogva a nemek aránya van a legtermészetellenesebb helyzetben.

Dr. Nágel Emil.

A föld vasúthálózatának kiterjedése 1881. év végén.

A „Manual of Railroads of the United states for 1881“ New-Yorkban megjelenő évkönyv 907-ik lapján átnézetet nyújt a világ vasút-hálózatáról. Átszámítva az ezen összeállításban angol mértföldekben kimutatott vasúthálózatot kilométerekre és földrajzi mértföldekre, az egyes világrészek s országaik vasúthálózatainak kiterjedése 1881. év végén a következő volt :

	kilométer	=	földrajzi mértfld*)
Belgium	4,112	=	555·6
Németalföld	2,221	=	300·1
Luxenburg }			
Nagy-Britannia	28,879	=	3,902·6
Svájcz	2,637	=	356·3
Német birodalom	34,174	=	4,618·1
Franciaország	26,166	=	3,522·4
Dánia	1,576	=	213·0
Ausztria-Magyarország	18,491	=	2,498·8
Olaszország	8,289	=	1,120·0
Portugalia	1,249	=	168·8
Spanyolország	6,199	=	837·7
Svédország	5,874	=	793·9
Törökország	3,082	=	416·5
Oroszország	23,517	=	3,178·0
Görögország	12	=	1·6
Norvégia	1,323	=	178·8
Europa 167,801 = 22,676·0			
Északamerikai egyesült államok	39,200	=	18,811·0
Canada	10,068	=	1,360·5
Mejico	1,866	=	252·2
Cuba	1,382	=	186·7
Jamaica . . . ;	40	=	5·4

*) 1 angol mértföld = 1·6 kilométer = 0·217 földrajzi mértföld ; 1 földrajzi mértföld = 7·4 kilométer.

	kilométer	=	földrajzi mértföld
Közép-Amerika	202	=	27·3
Chili és Peru	4,199	=	567·5
Brasília	3,058	=	413·0
Argentín	2,473	=	334·1
Paraguay	72	=	9·7
Uruguay	376	=	50·8
Venezuela	113	=	15·3
Ecuador	122	=	16·4
Columbia	121	=	16·3
Bolivia	50	=	6·7
Britt-Guyana	34	=	4·6
Trinidad	26	=	3·5
<hr/>			
Amerika	163,402	=	22,081·3
<hr/>			
Britt-India	13,752	=	1,858·4
Ceylon	175	=	52·4
Java	156	=	21·1
Japan	388	=	239·2
Kis-Ázsia	274	=	37·0
<hr/>			
Ázsia	14,745	=	2,208·1
<hr/>			
Algier	1,153	=	199·2
Tunis	249	=	34·7
Egyptom	1,518	=	205·0
Cap és Natal	1,075	=	145·3
Mauritius	106	=	14·3
<hr/>			
Afrika	4,101	=	497·5
<hr/>			
Új-Seeland	1,884	=	254·6
Tasmania	278	=	37·6
Victoria	1,811	=	244·7
Új-Dél-Wales	1,184	=	160·0
Queensland	809	=	109·3

	kilométer	=	földrajzi mértföld
Dél-Ausztrália	900	=	121·6
Nyugot-Ausztrália	116	=	15·6
Tahiti	4	=	0·54
<hr/>			
Ausztrália	6,986	=	994·0

Az egész világ vasúthálózatának kiterjedése a fenti adatok szerint kitesz tehát 219,805 angol mértföldet = 357,035 kilométer = 48,248 földrajzi mértföldet, vagy a vasúthálózat kiterjedése kilencszer haladja meg az egyenlítő hosszát.

UJ KÖNYVEK.

- Block, Maurice**, népszerű nemzetgazdaságtan. A francia akadémia által a legelső dijjal koronázott pályamű. Ford. Dobóczy Lajos 40 kr.
- Bismarck. Prince de.** Discours avec Sommaires et notes, table chronologique et index alphabétique. vol. X. 7 frt. 20 kr.
- Friedberg. Dr. Rob.,** Vorschläge zur technischen Durchführung einer procentualen Börsensteuer 48 kr.
- Statistisches Jahrbuch f. das Jahr 1879.** Herausg. von der k. k. statist. Central-Commission. 7. Heft. Landes- und Grundentlastungsfonde, dotirte politische Fonde für Zwecke des Cultus und Unterrichtes, Gemeinde-Haushalt 50 kr.
- Statistisches Jahrbuch für das Jahr 1879.** 10. Heft. Sanitätswesen und Wohlthätigkeits-Anstalten. Viehseuchen. Brand-Statistik. Hagelschäden 65 kr.
- Statistisches Jahrbuch für das Jahr 1880.** 7. Heft. 1. Abth. Staatshaushalt. Staatseinnahmen. Staatsschuld 85 kr.
- Statistisches Jahrbuch für das Jahr 1881.** 1. Heft. 1. Abth. Flächeninhalt. Bevölkerung. Wohnorte 60 kr.
- Statistisches Jahrbuch für das Jahr 1881.** 5. Heft. Klerus. Lehranstalten. Periodische Presse 2 frt. — kr.
- Bestimmungen zur Durchführung des allg. Zoll-Tarifes für das österr.-ung. Zollgebiet vom 25. Mai 1882** 40 kr.
- Statistik des deutschen Reiches.** Herausg. vom kaiserl. statist. Amt. 54 Bd. Waarenverkehr des deutschen Zollgebietes mit dem Auslande im Jahre 1881. I. Theil 7 frt 20 kr.
- Statistik des deutschen Reiches.** 56 Bd. I. Statistik der deutschen Seeschifffahrt. I. 2 frt 40 kr.
- Westphalen-Conn,** die wirthschaftl. Regenerirung Oesterreich-Ungarns. 1 frt.
- Koritz Antal,** Tőkeelhelyezés és értékpapirokkal való üzérkedés 60 kr.
- Chlupp, Ritter von Chlonau,** gemeinfassliche systematische Darstellung der die Verzehungssteuer vom Biere in Oesterreich-Ungarn betreffenden Gesetze und Vorschriften 1 frt 30 kr.
- Block. Maurice.** Kleines Handbuch der National-Ökonomie oder Volkswirtschaftslehre. Nach der 5. Auflage des Originals übersetzt v. A. v. Kaven 60 kr.

- Der Kampf um die Währung.** Organ des deutschen Vereines für internationale Doppelwährung. (Folyóirat) Egy évre 3 frt.
- Oettingen, Alex. v.** Die Moralstatistik in ihrer Bedeutung für eine Social-ethik 3. vollständig umgearbeitete Aufl. 9 frt
- Allgemeiner russischer Zoll-Tarif** sammt den durch Gesetz vom 1. Juni 1882 erfolgten Modificationen 80 kr.
- Földes Béla,** statisztikai tanulmányok a gabonaárak hullámzásairól a 19. században és a gabonadrágaságok hatásairól 80 kr.
- Endemann Dr. W.** Handbuch des deutschen Handels-, See- und Wechselrechtes. 2 Bände 20 frt 82 kr.
- Perrot, Charles,** Caisses de prêts et d'épargne ou propositions pour rémédier au manque d'argent chez les petits bourgeois et chez les paisans d'Alsace-Lorraine etc. 1 frt 20 kr.
- Schvarecz, Julius.** Elemente der Politik. Staatstypen und Staatsformationen 1—3. Lieferung 1 frt 08 kr.
- Kauffmann,** die Finanzen Frankreichs 15 frt.
- Schober,** Katechismus der Volkswirtschaftslehre 3. Aufl. 1 frt 80 kr.
- Schulze-Delitzsch,** Jahresbericht für 1881 über die auf Selbsthilfe gegründeten deutschen Erwerbs- und Wirthschafts-Genossensch. 4 frt 80 kr.
- Kovács Elek,** az uzsora természete és korlátozásáról 40 kr.
- Baradeze, Lois,** du conseil de Surveillance dans la Société en commandite par actions 2 frt 40 kr.
- Gisclard, Auguste,** code des chemins vicinaux et des routes départemen-tes. 2 vols 4 frt 20 kr.
- Prost, Auguste.** L'Immunité. Étude sur l'origine et les développements de cette institution 2 frt 10 kr.
- Bontemps G.** Extinction du pauperisme par l'association du capital et du travail 60 kr.
- Leroy-Beaulieu,** de la colonisation chez les peuples modernes 2. édition 5 frt 40 kr.

(Közli Kilián Frigyes, magy. kir. egyetemi könyvtárús.)

NEMZETGAZDASÁGI SZEMLE.

VI. ÉVFOLYAM.

1882.

NOVEMBER.

VIII. FÜZET.

AZ EGYENES ÉS FOGYASZTÁSI ADÓK ÖSSZEFÜGGÉSÉRŐL

AZ ELMÉLET ÉS GYAKORLATI ÉLET SZEMPONTJÁBÓL.

(Schwartner díjat nyert dolgozat.)

Az országos finanziaákat rendes körülmények között, első sorban a közadózási rendszer segélyével teremtik elő. A közadózási rendszer ugyanis nem egyéb, mint különböző adóalakoknak azon czélből való szerves egybeillesztése, hogy az állampolgárok valódi jövedelmükhöz képest szolgáltatassák árát azon szolgálmányoknak, melyek csak az államban, mint a közzgazdálkodás magasabb formájában, eszközölhetők leggazdaságosabban. Ezen adóalakoknak kiválólag két faja különböztethető meg, ugymint: 1) az egyenes és 2) a fogyasztási adók. Ne legyen a tisztelt olvasó azon hitben, hogy ez adóalakoknak miként való alkalmazása és rendszerbeillesztése közömbös dolog; korántsem, de sőt kiváló fontosságú az országos pénzügyekre nézve ma, midőn az átmenet az állami adórendszerre már megtörtént; ma, midőn a közjövödelmek sem domaniáljóságokból, sem regalékból nem, hanem közadóztatás utján állittatnak elő. A törvényhozás részéről már-már megindított, részben foganatosított adóreformjaink tekintetéből gyakorlati jelentőségű ezen tétel: „mutattassék ki az összefüggés, mely az egyenes és fogyasztási adók közt az életben és elméletben létezik.“ Ma, midőn az óriási dimenziókat öltő országos finanziaáknak a forgalomból kihatásáról van szó, midőn továbbá a politikai joggyakorlásnak a census-sal való összefűzését a modern társadalom timokratikus parlamentjeiben ész- és természetszerű szükségességgnek hirdetik és olyannak dekretálják is, a midőn végre a mai társadalmi állapotoknak épen nem ignorálható ellenesei, Cobbet elkeseredettségével neki mennek a közadózási rendszernek, s erre visznek vissza minden társadalmi bajt és nyomort: tisztában kell lennünk az

iránt, hogy az egyenes és fogyasztási adóformákból kombinált adórendszerrel lehet-e az egyes állampolgárok valódi jövedelmét aránylag, tehát igazságosan érinteni? Tisztában kell ez iránt annyival inkább lennünk, mert a sociál-demokrata gyűléseken ép úgy, mint az iparos-egyletekben tagadván a fogyasztási adó igazságos voltát, egyenesen kárhoztatják és annak a közadózási rendszerből való kiküszöbölését óhajtják. Sőt Lassalle Ferdinánd social-demokrata démagog a fogyasztási adóban egyenesen azon intézményt látja, melynek segítségével a bourgeois-k a nagy tőke javára való adómentesség különjogát foganatosítják ¹⁾.

Nem úgy! $V = \frac{tp_i}{r}$ ez a modern társadalom bourgeoisinak a szabad munka mellett ama kabbalája, melynek mennyiségtani alkalmazásával eszközlik az emberkiszajátítást, ez azon egyszeregy, mely szerint liberális szórongyok dobálása közben megteremtik a modern civilizáció légkörében az éhező pauper-ek millióit. Nem térhetünk át ezuttal az értékképződésnek, a társadalom gazdasági létalapja első és legjelentékenyebb törvényének lezármatatására ²⁾,

¹⁾ Ferd. Lassalle : „Die indirecte Steuer und die Lage der arbeitenden Klassen“ 7. l. : „Die indirecte Steuer, meine Herren, ist somit das Institut, durch welches die Bourgeoisie das Privilegium der Steuerfreiheit für das grosse Kapital verwirklicht und die Kosten des Staatswesens den ärmeren Klassen der Gesellschaft aufbürdet.“ Marx Károly a tudományos social-philosoph Ferd. Lassalle tanítványát hihetőleg kipirongatta handabandáért, a minthogy a világgal tudatta is, mily viszonyban áll hozzá Lassalle Ferdinánd, ezen a 60-nas években Berlinben is elhasznált eszköz : „Wenn Ferd. Lassalle die sämmtlichen allgemeinen theoretischen Sätze seiner oekonomischen Arbeiten — mond Marx — fast wörtlich auf die von mir geschaffene Terminologie hinab, aus meinen Schriften entlehnt hat, und zwar ohne Quellenangabe, so war dieses Verfahren wohl durch Propaganda-Rücksichten bestimmt.“ Marx : Kapital, Vorm. Anmerk.

²⁾ Mivelhogy az érték állaga a társadalmi emberi munka (Aristot. Pol. I. 3. 11 ; S. Bernadi Lib. de modo bene vivendi Il. 121 ; Div. Thomae Aquin. Summ. c. Gent. Lib. I. cap. 28 ; Petty W., Smith A., Marx K. stb.), ez pedig nem egyéb, mint az emberi ideg- és izomerőnek kiadásozása : az érték mekkorasága kérdésénél három mozzanat lép előtérbe, t. i. : 1) az idő ; 2) az erő hatályossága ; 3) az erő forrása, vi ője (maga az emberi lény). A munka emberi ideg- és izomerőnek folytonos kiárasztása lévén, ez erőforrás fentartására a kiadott munka egy részét vissza kell irányítani ; ez a munkaerő újból-termelése, mely a fogyasztás gazdasági folyamata útján történik. A munkaerő hatályossága függ : 1) az erő termelékenységtől, 2) annak belterjességétől. Ha ugyanis a szükséges társadalmi embermunka

csak arra utalunk, hogy lévén az idézett s mennyiség-tani alakba is öntött törvény szerint az értéktöbblet annál nagyobb, minél nagyobb a munkaidő (t), a munkatermelékenység (p), és a munkaerő belterjüése (i), és mennél kisebb a munkaerő újbóltermelése (r): nyilvánvaló, hogy első sorban szabad-munkást óhajtának a társadalom verejtékén meghizni akaró modern polgárok („gens honnêtes“-ek)³⁾, hogy az abszolút magántulajdon pajzsa alatt és ama törvény rationell kezelése mellett ugyancsak elégorjék javukra az értéktöbblet, mely akár mint „revenu“ az individuál fogyasztás csatornájába foly, akár mint tőkenövedék a termelés-kiterjesztésben a tőkének amugyis nagy akkumulatíverejét hatványozza.

A munkaidő (t) nagyobbítását elérjük a munkanap meghosszabbításával; ezért a törekvés a munkásra nézve kedvezőbb „nor-

nagysága emelkedik az által, hogy a neki megfelelő időt megrövidítjük: akkor azt mondjuk, hogy a munkaerő produktivitása emelkedett; ha pedig a munkaerő nagysága emelkedik az időre való tekintet nélkül, pl. nagyobb kiárasztás folytán: ekkor a munkaerő intenzitása nagyobbodott. Ami végre az időt illeti, mivel az az emberi erőkiadásosások egymásutánjának szükségképenisége, mint ilyen egyszersmind a munka mértéke. Összviszonyítva két áruértékét (V és v), a mondott mozzanatokra való tekintettel találjuk, hogy:

$$\begin{aligned} V : v &= T : t \\ &= P : p \\ &= J : i \\ &= r : R \end{aligned}$$

$$V : v = TPPr : tpi R.$$

az összehasonlítás könnyebbsége végett $V = 1$ -nek véve fel, ugy szintén: $T = 1$, $P = 1$, $I = 1$, $R = 1$, kapjuk ezen arányt $1 : v = r : tpi$, miből $v = \frac{r \cdot tpi}{1}$. Ez az áru értékének változó része, ehhez adandó még az érték állandó része (C), melyet az áru nyers anyagzata (teszem a eszímánál a fél- és talpbőr, ezérna, pép stb.) képvisel. A producenst kiválólag a változó érték (értéktöbblet, surplus) érdeklí.

³⁾ Mekkora higvelejüséggel dicserí Ganilh azon társadalmat, melynek zömét képeznék eme, „gens honnêtes“-ek!: „qui se multiplient et s'approprient tous les bicnfais, qui resultent de la diminution des frais du travail, de l'abondance des productions et du bon marché des consommations Dans cette direction l'espèce humaine s'élève aux plus conceptions du génie établie les principes salutaires de la morale, les lois tutélaires de la liberté et du pouvoir, de l'obéissance et de la justice, du devoir et de l'humanité“. Ganilh: Des systèmes d'Econ. pol.

málmunkanap⁴ (10 óra) megtagadására; a vallásos, különösen katolikus ünnepek eltörlésére stb.

A munkatermelékenységnek (produktivitásnak) (p) sokszorozói ezek: 1) a tudomány technológiai alkalmazásában; 2) az összmunkálás (cooperatio); 3) a tőkének mint termeléseszköznek terjedelme; 4) a természet erő⁴⁾ és 5) az embernek mint munkásnak átlagos fejlettsége.

A munka belterjűségének (intenzitásának) nagyobbitását célozza jelesen a darabmunkabér és a háziipar.

A munkaerő újból-termelésére (reprodukciójára) (r) fordított érték kisebbitését elérjük végre az áruknak nagyban produktívával összefüggő elolcsósodása mellett, főleg a relatív túlnépességnek teremtése által. Ezen relatív túlnépésedés létesülésének főbb feltételei következők: 1) proletár emberszaporaság a vallásosságtól, mint erkölcsfejlesztő mozzanattól, megfosztott „polgári házasság” útján; mert hiszen a monogam keresztény házasság institúciója felbonthatatlanságával és gyermeknevelési kötelességeivel, meg az emberi méltóság emelését célozó vallásos mázával egyrészt a propagációnak nem kedvez, másrészt az emberi méltóság („Isten képmása”) féle rendeltetés felé irányított erkölcsös család többé kerül, és a nemzetjövendelemben nagyobb arány szerint („munkabér”) kellene részeltetnie; már pedig ismeretes képletünk szerint r-nek minél kisebbnek kell lenni! 2) További feltétele a relatív túlnépésedésnek a gyermek és női munka⁵⁾ általános alkalmazása; végre 3) hatalmas emeltyűje ezen viszonylagos túlnépésedésnek az emberi izomerőt helyettesítő gép természetes mozgató erőivel (gőz, villany stb.), melylyel rögtönözve ezer meg ezer emberi kezét lehet az utca közvetére kitenni.

A modern kapitiliszitikus társadalmi termelésnek, hogy úgy mondjuk, physiologiai törvényeit kell tehát egy józan oekonomiai foederalismus irányelvei szerint korlátozva életbe léptetni mindannyiszor, valahányszor a társadalmi nyomor enyhítéséről van szó, és nem az országos finacziák eléteremtését az adórendszer egy- valamely céliránytalan reformjával megnehezíteni; nem szabad ezt

⁴⁾ Ez a tőke és a természet tulajdonképeni jelentősége a társadalmi termelés-processusban.

⁵⁾ Ez egyik fő- és eltítkolt oka a nőemancipációnak.

tenni különösen manap, midőn az európai államrendszer 1870 óta oly alapokon kezd felépülni, melynek betetőzése nem lehet más, mint az európai létrejogosított népek államiságának ignorálásával létesítendő burkusgermán és esetleg orosz caesarismus Tartani lehet ettől annyival inkább, mert eme caesaristikus tendentia legyezgeti a társadalmon hizlalt polgárságot is, amennyiben egyelőre parlamentaristikus ronggyal édesgeti; mohón kap utána, a bourgeoisie, meg nem fontolván azt, mire már Aristoteles *) is figyelmeztetett, hogy ügyesen választott vagyonadó segélyével, bármikor rendelkezik a zsarnokság még az abszolút magántulajdonjog jellegével ellátott vagyon felett is. Avagy mi más a tulszaporítás folytán elértéktelemlt papirpénz, nem vagyonadó-e? Nunc ad inceptum redeo.

Az adórendszerek fő adóformái — mint a bevezetésben mondtam — az egyenesek és a fogyasztásiak; az előbbieket ismét vagy hozadékiak vagy jövedelmiak, különbözvén a hozadékiaktól abban, hogy a jövedelmi adók a gazdasági személyiségre való vonatkozással, az önbevallott jövedelemnek néhányad részei, míg a hozadéki adók a gazdasági személyre való vonatkozás nélkül egy- valamegy vagyonalakzat (telek, ház, ipar-, hitel-, kereskedelemüzlet) tiszta hozadékának érintése útján ragadják meg az egyesek jövedelmét. Már e különböztetés, de még az egyes adóelméletek tanulmánya is feltételezi a jövedelem fogalmának előrebocsátandó ismertetését, annyival is inkább, mert oly gazdasági kategória ez, mely összefüggésben egyéb gazdasági elvekkel, kiváló szerepet játszik az adótanban.

Valamint egyesek, úgy egész államok és népek gazdasági végtőrekvése : oly javakat előállítani, melyeket gazdasági állapotuk roszabbulása nélkül szükségleteik kielégítésére fordíthatnak, azaz. végtőrekvésük : jövedelem-szerzés.

Helyén lesz a jövedelem tulajdonképi lényegét közelebről vizsgálni, miután nemzetgazdasági, statisztikai, fináncz- s közadózási szempontból a jövedelem fogalma, mely — mint technikus kifejezés — első pillanatra egész általánosságban minden kétséget kizáró jelentőségűnek tűnik föl, felette vitás, és az irodalom tanúsága szerint a jövedelem tana majdnem mindenütt ingatog és határozatlan maradt. †)

*) Aristotel. Pol. V. 9. 5.

†) V. ö. Hermann : Staatswirthschaftliche Untersuchungen VII.

Az A. Smith-féle iskolában az állam valódi természetének, jelesen illetőleg az egyesek viszonyát az állam irányában, félreismérésével összhangzatban az egyes embernek a javakhozi viszonyában, a jövedelem definitiójára nézve is egyoldalu irány fejlődött ki; innen van a jövedelemről im ez a definitio: „Unter Einkommen oder Reineinkommen versteht man nur die frei verfügbaren Werthe, die man nach Befriedigung der Lebensnothdurft noch übrig hat, während die zur Erhaltung des Lebens des Arbeiters consumirten Mittel nur als produktionsaufwand behandelt werden,“ vagy rövidebben: „Überschuss über alle nothwendigen Ausgaben“⁸⁾.

Ezen definitio azonban az újabb német irodalomban többé nem uralkodó, és határozottan visszautasítandó, ha egy, az értelem-szerű haladást elismerő, a munkásosztály emberi egyenjogosítását méltató, és a mai modern tudomány szükségleteinek minden kérdésnél megfelelő, azaz: valóban tudományos terminológiához akarunk fordulni.

A jövedelemtanban, nem tekintve a különféle színezést, jelesen két felfogás szerint fejlődött ki a jövedelem fogalom-határozata. Az egyiknek szerzője az angol Ricardo, a másiké a Németországon kiválóan nagy hírnévre vergődött Hermann, a kinek Schmoller a tübingai folyóiratban főérdemül a jövedelem-tanának szabatos kifejtését tulajdonítja; tehát a tudományos terminológiát a Hermann adta definitiójában találjuk meg, mely Schmoller szerint lényegében föltétlenül elfogadandó⁹⁾.

Ricardo felfogása szerint jövedelem alatt csak a tőkeképző többleteket („surplus“), azaz: a földjáraadékokat és a tőkenyereményeket kell érteni, mert csakis ezek adnak valódi tiszta jövedelmet.

„Vom Einkommen“ 297. és 327. l., Mangoldt: 120. §., Stein: 108. l., Bernhardi: Grundeigenthum, Roscher, Kautz, Schäffle: N. G.-tanuit, Guth: „Die Lehre vom Einkommen“ 19. l.

⁸⁾ L. Jacob, Rau, Storch, Stein felfogását, meg Marx jövedelem-tanát.

⁹⁾ V. ö. a jövedelemről bővebben: Hermann: Staatswirthschaft. Unters. Schmoller: Über die Lehre vom Einkommen in ihrem Zusammenhang mit den Grundprinzipien der Steuerlehre 1863. tüb. folyóirat; Bernhardi: Grosses und kleines Grundeigenthum; Roscher, Mangoldt, Schäffle: Mensch und Gut in der Volkswirthschaft, deutsche Vierteljahr. 1861. 4. Heft.

A munkabér pedig rendszeresen csak a munkatermelési költségeit képezvén, tőkeképző surplus-t nem nyújt. „Az egyesre nézve — ugyanond — ki 20,000 L.-rel 2,000 L. nyereséget eszközöl, mindegy, akár sok, akár kevés embert táplál : nem ugyanaz-e egy nép érdeke? feltéve, hogy valódi tiszta jövedelme (t. i. a földrente és tőke-nyeremény) ugyanaz : épen semmi jelentőséggel sem bír az, vajjon 10 vagy 12 milliónyi népessége van-e.“

Igy Ricardo. Azonban a közgazdaság szempontjából a munkabér nem élvezetlen kiadás; a munkás munkájában a forgalmi tőkének reá fordított részét visszatéríti, és nem mint Schmoller mondja, „ép annyit kap a munkás, mint amennyit ad“¹⁰⁾, hanem igenis többet ad a munkás, mint amennyit kap a munka-adótól, mert a vállalkozó az abszolút és relatív értékek alakjában a munkabért nagyon is meghaladó értéket nyer. A vállalkozó forgalmi tőkéjét a munkabér kifizetése tehát épen nem csökkenti, mert az létez tovább a munka által elért új érték alakjában, már pedig e esökkenésnek be kellene állnia, ha a nemzetre nézve a munkabér kiadás-ként jelenkeznek. E szerint Ricardo okoskodása oda fut ki, hogy mivel a munkabér az egyes termelőre nézve szükséges kiadás, a munkásosztály fentartása a társadalmi termelés szempontjából csak annyiban szükséges, amennyiben az pl. az olaj megszerzése, melyet valamely gép tengelyére kenünk.

Ricardo egész felfogása nem egyéb durva chrematizmusnál, mely a társadalmi termelés folyamatában főcéljául a tőkések és vállalkozók fentartását tűzi ki.

Szükkeblü egyoldalúsága daczára Ricardo felfogása képezte a jövedelemtanban az iránytűt, mely a közgazdaságtan íróit a legujabb időkig vezényelte a jövedelem definíciójában.

Számos követői¹¹⁾ mellett azonban nem hiányoztak ellenesei

¹⁰⁾ „Der Arbeiter erhält ebensoviel, als er selbst gibt.“ Schmoller : „Die Lehre vom Einkommen in ihrem Zusammenhang mit den Grundprinzipien der Steuerlehre“. Tübing. Zeitschr. 19. évf. 10. l.

¹¹⁾ Igy : Mac-Culloch, Senior, Torrens, és az újabb angol iskolából John Stuart Mill; a francziák közül sokan töltetlenül fogadták el e jövedelemtant, némelyek e tárgygyal nem is foglalkoznak. A németek Hermannig mindnyájan a Ricardo-féle felfogást követték, sőt a legujabb időben Stein Lőrincz is jövedelemtanában, az angol chrematizmus felé hajlik.

sem, kik közt említendők különösen a francia Say, Sismondi és Gamilh; ezeknek bírálata azonban eredményelküli.

Épen azért, mert oly tekintélyes vala a jövedelemnek Ricardo-féle fogalomhatározata, szükséges annak dogmatikus odalát tüzetesebben megismernünk.

Ricardo jövedelemtanában „valódi tiszta jövedelemről” beszélvén, a számvető termelőt tartja szeme előtt, ki gazdasági jogosultsággal és szükségességgel törekszik tiszta hozadék után. Mondjuk, gazdasági szükségességgel keres a termelő, mint olyan, produit net-et, mert a legnagyobb gazdaságiatlanság volna, ha a gazdasági személy a termelés sikerességére tekintettel nem lenne. Szenvedne a társadalmi egész, ha az áralakulatot az áru productionális költségeinek leszorítása és használati értékének fokozása által nem tenné kedvezővé; mely kedvező áralakulás eszközlésének jutalma az előnyös tiszta hozadék, mely tekintettel az ügyetlenebb termelőkre, járadékká válik. Már pedig a járadék képezi a szabad verseny mellett regulatív mozzanatát a leggazdaságosabb termelésnek, mint minden gazdasági tovafejlődésnek átálán.

A termelési processushban tehát a termelőnek okos számvetőnek kell lenni, hogy a termelési költségek leszorítása és a használati érték emelése által mennél nagyobb produit net-re tegyen szert, annálisinkább, mert ez képezi mérvét az egyes termelési ágak kiterjesztésének, kisebbitésének és végleges abbanbagyásának.

Ehhez képest tehát a tiszta hozadék (Reinertrag) a magángazdaságban, különösen ennek termelési számvetésében, igen jelentékeny gazdasági kategória, de azért korántsem fejezhető ki azzal annak tartalma, ami a gazdasági személynek, mint olyannak, jövedelmét képezi. A Ricardo-féle felfogás szerint e jövedelem fogalomhatározatában, különösen a magángazdasági kalkulus alá vetett, „surplus”-termelési mozzanat jutott kifejezésre: a kalkuláló magánvállalkozó lebeghetett Ricardo szeme előtt, midőn a jövedelem fogalmát meghatározta. És ezen épen nem akadhatunk fenn, ha ismerjük a Ricardo-tannak genesisét. A physiokraták tanítása szerint csak az agrikol termelésnél felvett „produit net” Smith Ádámot nem elégithette ki; miért is ő a jövedelem fogalmának meghatározásánál majd a „produit net”-et, majd a valódi jövedelmet közgazdasági szempontból tekintette, és így a jövedelemtanban a legnagyobb zürzavart idézte elő következetlenségei által. Ricardo, az

éleseszü wigh és kapitalista, a Smith A. ellen intézett támadásban szorosán magángazdasági álláspontján adta az ismeretes egyoldalú, mert hiányos, definíciót.

A jövedelemtanban a Ricardo-féle felfogás ellenében érvényre emelkedett a Hermann-féle fogalomhatározás.

E szerint ugyanis jövedelemösszesége mindazon gazdasági javaknak, melyeket valamely gazdálkodó alany bizonyos időszakban (gazdasági periodusban) szükségleteinek fedezésére, vagyonának csökkentése nélkül felhasználhat. A jövedelemhez tartozik mindenkor közvetlenül, azaz, csere nélkül felhasznált vagy élvezett gyümölcse a munkának és tőkevagyonnak. Valamint egyesek, úgy államok és népek egészben véve szükségleteik kielégítésénél rendszerint önmön munka-eredményükre, és önmön vagyon-használmányukra vannak utalva; e kettő tehát: a munka-eredmény és saját vagyon-használat egyenkint vagy összeköttetésben az egyedüli javak, melyeket úgy egyesek, mint népek évenként elfogyaszthatnak, azaz: e kettő eredeti jövedelem¹²⁾. A munkások létszükségletét vagy ranghoz képesti fentartását fedező összeget levonni azok jövedelméből avégett, hogy megkapjuk az ugynevezett tiszta jövedelmet, nem szabad. Époly kevésbé szabad a nemzet-jövedelemből, mely nem egyéb, mint az egyes jövedelmek összegzete, oly nagy összeget levonni, mely szükséges hasonmagyságu munkástömeg után növelésére. Nem szabad az elsőt tenni, mert ennek alapja a többlet-termelésnek ál-belevonzolása volna a jövedelemtanba; de nem szabad másikat sem eszközölni, mert a munkásosztály folytonos fenmaradása a szülők természeti ösztönén alapszik, vagy mint Schmoller mondja: „a folytonos kiegészítődésnek oka az, hogy gyermekek nemzése és nevelése a szülőkre nézve élvezet, éppolyan, mint az ember erkölcsértelemszerű szükségének bármelyikére történt jav-használat.* A munkásosztály fenmaradása a nemzetre nézve mindenesetre elutasíthatlan követelmény; ám e cél eléréjéig egy fenségesebb rend törvénye által, mely szorosán épen nem esik, mint cél, az egyed gazdasági életkörébe. „Miért — kérdezi foytatólag Hermann — történjék e levonás épen a munkásoknál, és nem

¹²⁾ V : Ö : még Journal des Economistes-ban (III. Serie 10. köt.) az adó alapjáról közölt tudományos eszmecsere, ahol Villiaumé az állandósított és a munka utáni jövedelem között különbséget kíván tenni.

egyszersmind azon munkaképteleneknél is, kik elégséges életjáradék felett rendelkeznek? És továbbá, ha e levonást a zavartalan termelés folytathatóságával indokolják: miért nem történik az minden produktív embernél?

A nyers- és tisztajövedelem megkülönböztetését Hermann mindezeknél fogva elveti és jól mondja, hogy nyers- és tisztahozadék (Roh- und Reinertrag) van ugyan a vállalkozó, az üzleti complexum szempontjából tekintettel pusztán a termelésre, de a gazdasági személyiség szempontjából csak egy jövedelem van, ugymint: a személy jövedelme. Legtöbb embernél az összes bevétel mindenestre elválasztandó a jövedelemtől; ez az egyesre nézve némely esetben bajos is lehet, de nincs jelentősége a fogalomra nézve, és a jövedelem fogalmával össze nem függő számvetési kérdés az, melybe sajnos, Ricardo az egész jövedelemtheoriát olvasztotta.

A Hermann-féle fogalomhatározat a közgazdaságtanban ma nap már általános elismerésnek örvend, úgy, hogy az újabb szakírók mindnyájan ellenvetés nélkül adoptálták Hermann jövedelemtheoriáját.

Az általunk is elfogadott Hermann-Schmoller-féle jövedelem-meghatározás mellett lehetséges és ajánlatos is a nyers- és tisztajövedelem közti különbséget elejteni, és rövid uton csak egy jövedelemről beszélni, amidőn minden egyes praktikus esetben megleszen határozottan jelölve, mi tartozik s mi nem, a jövedelemhez.

A bevételnek a jövedelem fogalmával való felelőssége oda vezetett, hogy hozadék- (Ertrag) és jövedelemnek (Einkommen) ¹³⁾ ¹⁴⁾

¹³⁾ Mangoldt: „Volkslehre“ 282. l., és Bluntschliban „Einkommen“ cikk alatt lényegileg Hermann álláspontját foglalja el, tisztán elkülöníti a hozadék fogalmát a jövedelem fogalmától, a Ricardo-féle tiszta jövedelmet pedig szabad jövedelemnek mondja. A Hermann-féle jövedelem-theoriát legvilágosabban kifejté Schmoller Tüb. Zeitschr. 1863. 1. l. „Die Lehre vom Einkommen in ihrem Zusammenhang“ etc. tudományos értekezésében. Roscher jeles munkájában a tisztajövedelmet szabadnak nevezi, de csak annak következtében, hogy a jövedelem szónak tágasb értelmet ad, mint a minőben azt közönségesen használják. Ő t. i. bevételnek mond minden jószágot, mely bizonyos idő alatt a vagyonhoz járul, jövedelemnek pedig minden bevételt, mely tevékenységből származott. Nyers jövedelmet képeznek szintén minden javak, melyeket a gazdaság előállított, ezekből leszámítva a termelés költségeit, marad a tiszta jövedelem, ebből továbbá levonva a producens szükségleteire fordított kiadásokat, marad végre azon

egy és ugyanazon értelem tulajdonított; s ezen körülmény nyújtott okot és alkalmat a hozadék- és jövedelemnek tiszta és nyers megkülönböztetésére, mely még a tulajdonképeni eredeti jövedelem természetének félreismerésével azon téves feltevést szülte, hogy némelyek a tiszta, mások pedig a nyers jövedelemből élnek. Így például: mivel a vállalkozónak összes hozadéka — mint nyers — a munkások munkabéreit is involválta, azért mondók, hogy a munkás munkabéréit a vállalkozó nyers jövedelméből nyeri és abból él; ámde a munkás tevékenysége, szolgáltatása a társadalom részéről elismert cserejav, tehát nem a vállalkozó nyers jövedelméből él, hanem önmunka-eredményéből, melyet be lévén cserélve, tevékenysége helyett elfogyaszthat. Midőn azt állítják a nemzetgazdák, hogy a tőkejövedelem mások tőkéjéből, vagy színtén mások nyers jövedelméből nyeretik, szintén tévedtek, mert nem ügyeltek az ellenértékre, teszem, a megvásárlott tőkehasználmányra, mely époly elismert cserejav, mint a munkaeredmény.

Ha Roscher és Mangoldt megkülönböztetik még az ugynevezett „szabad jövedelmet”,¹⁵⁾ mely szerintük nem egyéb, mint az életfentartáson felüli jövedelemrész, ezáltal nem akarták a régi tiszta-jövedelem-féle tant megújítani, sem a jövedelem tartalmát talán bizonyos határvonásokkal megkülönböztetni, hanem egyszerű tudományos reflexio e megkülönböztetés a jövedelem fogalmán alapuló szegénység — jómóduság — és gazdaságra, mint oekonomicum jelenségekre.

jövedelem, melyet ő szabadnak nevez. Mi azonban a termelt javakat, követve az általános szokást, még nem nevezük, nem is tartjuk jövedelmeknek, csak bevételeknek, ámbar más tekintetben nem tagadható, hogy p. o. a fekvő javak kezelésénél a tiszta jövedelem azon értelemben vétetik, melyben azt a nagy tudományu Roscher használja.

A Roscher-féle álláspontot, mely lényegileg nem különbözik Hermann, Schmoller-étől, foglalja el Kautz is: N. G. 145. I. Schäffle pedig a Hermann-féle jövedelmet nyersnek, és a Mangoldt-féle szabad jövedelmet tisztának nevezi, lényegileg tehát kevésbé, inkább az elnevezésben mutat eltérést.

¹⁴⁾ Roscher (III. k. I. fejt. 144. §.) mondja: „Jedes Einkommen besteht aus Producten, Arbeitserfolgen und Vermögensnutzungen.“

¹⁵⁾ L. Rau: I. k. 71. §. a) Mangoldt: Volkslehre 282. I., Roscher (III. k. I. fejt. 145. §.) mondja: „Bei jedem Einkommen lässt sich der rohe, der reine und der freie Betrag unterscheiden.“

Mindezekhez képest a jövedelemtanban megismertetett két kiváló felfogást röviden úgy jellemezhetjük, hogy az első (Ricardo-féle), az angol chrematizmus, mely tekintettel pusztán a többlettermelésre, jövedelemnek csak a valódi tőkeképző többleteket (földrentét és tőkenyereményeket) tisztán magángazdasági szempontból tartja. Ellenben az újabb (Hermann-féle) felfogás szerint jövedelemnek tekintünk mindoly javhasználatot, melyet a gazdálkodó egyed vagyonának csökkentése nélkül, szükségeinek kielégítése végett alkalmazhat. Ez utóbbi felfogásnak lényege tehát a személy összes szükségkielégítésére irányzott vagyonszaporulatban, és nem mint Ricardo gondolja, a személyre vonatkozás nélküli tőkeakkumulációban áll. A jövedelem tehát nem hozadéki kategória, hanem szerves egész, a mint az a személyiség fogalmából összefüggésben a szükségkielégítéssel természetszerűen eléáll.

A jövedelem-tannak vázlatos kifejtése után áttérhetünk az egyes adóelméletekre, melyek a jövedelem fogalmának meghatározásához képest felépültek; és ezen egyes adóelméletek szempontjából fogjuk az egyenes adóknak összefüggését a fogyasztásiakkal vizsgálni.

A kitűzött pályakérdést ketté választva, így :

I. „mutattassék ki azon összefüggés, mely a jövedelmi és fogyasztási adók közt az életben és elméletben létezik,“ s

II. „különösen az: lehetséges-e és mily módon a közadózási rendszert kizárólag a jövedelem vagy a fogyasztás alapjára fektetni?“ — adni fogjuk a jövedelmi- (egyenes) és fogyasztási- (nem egyenes) adók viszonyának A) az újabb nagy theoretikusok elméleteiben, B) a praktikus államintézményekben, illetőleg adótörvényhozásokban való állását, és végül C) az egy-adó rendszerét ismertetjük.

A.

Az adóknak egyenes- és nem egyenesekre való megkülönböztetése az egyes államok budgetjeiben úgy, mint a theoretikusok elméleteiben, jelesen azok felosztása alapjául elfogadva, fordul elő; mai napig azonban e felosztásnak különböző értelmezés tulajdonítottatik.

E tekintetben legelőnyöseb a finantzudományban kifejlődött

azon definitiót s terminológiát elfogadnunk, mely szerint megkülönböztetnek 1) becslési- és fogyasztási-adókat; az előbbieknél az állam a polgár jövedelmének, vagy kereset forrása hozadékának egy részét adóképen követeli, az utóbbiaknál ellenben bizonyos a polgárok által tett kiadások mértéke szerint vétetik az adófizetés, és a mennyiben a kiadások mérvadókul szolgálnak az egyesek jövedelmének becslésénél, előbb a fogyasztási adókat az indirekt adókkal identificálták; ellenben mai nap 2) direkt és indirekt adók közt a szakemberek sajátságos ellentétet látnak, a mennyiben direkt adókkal azok terheltetnek, kiket az állam azokkal valóban érinteni akar, míg az indirekt adókat nem a tulajdonképeni megrovandókra veti, hanem egy közbenvetett személyre, és az állam azt czélozza, hogy emez a fizetett adót a termelvények felemelt árában a vevőkre hárítsa át, úgy, hogy a vevők (fogyasztók) kiadásai, fogyasztásuk mérve szerint lesznek megadóztatva. Ebben áll a direkt és indirekt adók viszonyának elméleti állása, mely szerint ujabban a nagy fináncztheoretikusok a két adóosztály közt így formulázták a különbséget :

„Egyenesadóknak azok neveztetnek, melyek által a polgárok jövedelme, vagy jövedelem-részletei azon pillanatban vétetnek fel, midőn mint szerzemény a vagyonba belépnek; — közvetett adóknak ellenben azok, a melyek által az illető jövedelem-részletek azon pillanatban érintetnek, midőn szükséglet-kielégítés tekintetéből mint kiadás (költség) a vagyonból kilépnek.“

Ezen terminológiával megegyezőleg, a theoretikusok az adók három főosztályát állították föl:

- 1) direkt-becslési, röviden direkt adók,
- 2) direkt-fogyasztási adók, és
- 3) indirekt-fogyasztási adók, röviden indirekt-adók főosztályait.

A 2) alatti főosztályba sorolák a fényüzelmi- és lakás-adót; az 1) és 3) alatti főosztályokat szintén több alosztályra tagolák, miként alább látni fogjuk.

„Minden adó jövedelmi adó“ — mondják az ujabb fináncz-theoretikusok, kiknek elméleteiben a jövedelem-adó fogalmának három különböző értelmezésével találkozunk össze, jelesen:

- 1) minden adó jövedelem-adó, a mennyiben az egyesek jövedelmét kevésbiti közvetlen vagy közvetve; 2) minden adó jövede-

lem-adó, amennyiben a polgárok megadóztatása által nem célzata az államnak a fönlévő tőkék csorbitása, avagy megsemmisítése, hanem a külön-jövedelmek érintése; s végre 3) a theoretikusoknál a jövedelem-adó a direkt becslési adók speciális nemeként jelenkezik, mely a hozadéki adók ellentétét képezi.

Az indirekt adóknak pedig jelesen két értelmével találkozunk össze a theoretikusoknál, és pedig:

1) a midőn a termelvények, árucikkek előállítóira, vagy forgalomba hozóira vettetnek ki a revőkre való átháritás célzatával: ezek indirekt termelési adók; és 2) direkte a consumensekre kivett fogyasztási adók: s ezek a tulajdonképeni fogyasztási adók.

Az egyenesadók forrásául az állam az adózók keresetét, járadékát, jövedelmét, szóval vagyonszaporodását veszi föl, és e szerint itéli meg a polgárok adófizetési képességét; a közvetett adók ellenben olynemű megadóztatását képezik a polgároknak, hol ezek adófizetési képessége sem bevételeik mérve, sem produktiónális üzletiszta hozadéka, sem jövedelmük, sem vagyoni állapotuk szerint nem, hanem inkább fogyasztásuk alapján ítéltetik meg.

Ezen adók kiindulási pontja és föelve tehát azon föltevés, hogy minden ember rendszerint annyi kényelmet és személyi élvezetet szerez magának javaival, amennyire azt jövedelme megengedi, azaz: minden ember fogyasztása terjedelmét és mértékét anyagi állapota és vagyoni ereje szabja meg; tehát minnél jobban költekezik valaki, annál kedvezőbb finanziaális állásnak örvend, s így annál nagyobb adófizetési képessége is.

Ezen fejtegetés alapján a finanziaetheoretikusok azon eredményre jutottak, hogy 1) a közvetett adók forrása végelemzésben nem lehet más, mint a jövedelem bizonyos észszerű határok között, míg tudniillik ezen adók, teszem a munkások munkaerejét meg nem támadják, és ebből folyólag 2), hogy a jövedelemre egyenesen kivett direkt-, és a fogyasztásra kivett indirekt adók nem állanak egymással ellentétben, sőt inkább összefüggésben és összhangban, amiért egymás kiegészítésére és helyettesítésére is alkalmasoknak látszanak.

A jövedelemnek eléadott Ricardo-féle chrematisztikus meghatározásán alapszik az ugynevezett „tisztta-jövedelem megadóztatási elmélet“ („Reineinkommenbestenerungs-Theorie“), mely ugyan nagyrészt a physiokratismusban is gyökerezik, a mennyiben

Quesnay és követői a föld „produit net”-jét tekintették a nemzet tiszta jövedelmének, és ennek folytán egyszersmind az egyedüli, valódi adóalaprak (egy földadó); azonban a tisztajövedelem megadóztatási elméletet teljes érvényre Ricardo emelte adóáthárítási elméletével; „minden adó elvégre” — ugymond — „a földrente- és tőkenyereményből, mint tiszta-jövedelemből fizetendő: ehhez képest kell tehát az adókat rendszeresíteni.” Érvényben maradt ez elmélet a legujabb időkig nemcsak a fináncztudományban, hanem a finánczpraxisban is, az utóbbiban törvényszabványok útján, melyek ez elméletre való tekintettel, még mindig bizonyos levonásokat irnak elő, az előbbiben pedig változó elméleti okoskodások köpenyében. A tiszta-jövedelem megadóztatási elmélet szerint ugyanis az adózó életfentartását fedező rész annak jövedelméből levonandó, és csak az, ami ezen levonás után fennmarad a jövedelemből, képezi, mint tiszta-jövedelem, az adó alapját s annak tárgyát. Ezáltal egyszersmind ama visszausithatatlan oekonomiai követelmény: a tőkevagyon integritása — Ricardo szerint — meg lenne óva.

Ez elmélet következménye a jövedelem chrematisztikus fogalomhatározatának, mely szerint csak a földrente és a tőkenyeremény adja a valódi tiszta-jövedelmet; a munkabér pedig, mert rendszeren csak termelési költségeit teszi ki a munkának, valódi „surplus” nem nyújt. Aztán „quod uni justum, alteri aequum”-hoz képest nemcsak a munkásoknál, hanem az „életfentartási kiadás” fejében a többi adófizetőnél is kell a tiszta-jövedelem megadóztatása végett ily levonásokat eszközölni. És e subtraktionális műveletnél a legnagyobb önkényt tanusítják jelesen a német theoretikusok. Így például Fulda a munkabér és tőkenyeremény tekintetében azt nevezi tisztajövedelemnek, ami az illető munkás és vállalkozó saját, meg családja életfentartására szükséges jövedelemrész levonása után fennmarad. Lotz tovább megy, és a subjectiv tiszta-jövedelmet állítja föl a megadóztatás tárgyául általán minden egyesnél. Ugyanigy Jakob, Biersack már nemcsak a szükséges, hanem a ranghoz illő életfentartási kiadás levonását kívánja; míg Rau e levonás eszközzését csak a munkabér- és vállalkozó nyeresémből látja szükségesnek, ellenben a tőkekamatot és földjáraadékat tiszta-jövedelemnek veszi; mert ez utóbbiak munka- és fáradság nélkül nyert jövedelmet képeznek.

A nélkül hogy ez elméletet, mely az ugynevezett tiszta-jöve-

delem megcáfoltával amugyis megdől, bírálat alá venni akarnók: ugyanez elmélet szempontjából való összefüggését az egyenes és fogyasztási adóknak fogjuk megkísérteni.

A direkt hozadéki adók ez elmélet szerint a fundált vagyon átlagos tiszta-hozadékanak érintése által a tiszta-jövedelmet annál is inkább fogják terhelni, minthogy a tanácsolt levonás után a „produit net“ bármely finom kataszteri operációval is csak megközelíthetőleg számítható ki, s azonkívül a direkt jövedelmi-adónak kiegészítő szerepe is, majdnem egészen elmosódván: így, mert mindenki rendesen tiszta-jövedelméhez képest fogyaszt a szükségesnél túl oly árúknak megadóztatása, melyek nem tartoznak a szükséges életfenntartáshoz, aránylag fogja a tiszta-jövedelmet, mint az adók egyedüli alapját érinteni; miáltal e fogyasztási adók alkalmas „korrektívum“-ként jelenkeznek. E nézletpontból tehát csak a többé-kevésbé fényüzelmi fogyasztási adók indokolvák, amint későbbben Stein Lőrincz elmélete szerint, csakugyan határozott helyet foglalnak el az adórendszerben azon rendeltetéssel, hogy a jövedelmi-adóval egyetemben a tiszta-jövedelmet támadják meg. Ricardo ép ezért saját álláspontján helyesen ajánlja a szükséges élelcikkek megnemadóztatását, mert a vagyonos polgárok viselnék a terhet: mit ő nagykönnyen adóáthárítási elméletével bizonyít, s így megegyez Smith Ádámval, ki ugyanerre figyelmeztette a vagyonos osztályt. Ám a fináncpraxis a fényüzelmi adókkal, mert esekély állambevételt képeznek, különösen ha nagyobb tételekben vettetnek ki, amidőn annál inkább megszorítják a polgárok fényüzelmi kiadásait, egyedül meg nem elégedhetett, és a legszükségesebb élelcikkek megadóztatásához folyamodott. Ekkor azonban a tiszta-jövedelem-megadóztatási elmélet legérzékenyebb oldalán lőn megtámadva, mert a munkabér Ricardo állítása szerint konfiskálható „surplus“-t nem foglal magában; ám a legszükségesebb életszerek megadóztatása másrészt ily konfiskálható „surplus“-t tételez föl¹⁶⁾. Jól érezte ez ellenmondást Jakob; s azért zavará-

¹⁶⁾ Ricardo szerint ez persze csak paradoxon, melyet ő — mint érintők — adóáthárítási elméletével nagy könnyen megmagyaráz. Az adóáthárításról, legyen az az adónak akár át-, akár visszatolása, összefüggésben itt annyit mondunk, hogy az állam a polgárok megadóztatásánál arra tekintettel nem lehet, hogy az egyes adófizető miként teremti elé adóját: vajjon áruinak árában („az adótermelési költség“) leli-e meg; vagy nagyobb mun-

ban ¹⁷⁾ minden áron még a munkásosztálynál is az életszükséglet levonása után tiszta-jövedelmet vesz fel, és azután egy naiv zsámítással azt hozza ki, „hogy hiszen ezen tiszta-jövedelmet az állam úgy is elszedheti, s illetőleg aránylag megadóztathatja, ha a helyett, hogy nagyobb összegben többször direkte venné el, ezt aránylag az életcikkekre veti ki; de vigyázzon, hogy így többet, mint direkte vett volna el, ne konfiskáljon.“

A finánczpraxis tehát azonnal kénytelen volt a tiszta-jövedelem megadóztatási elmélettel kollidálni; s minthogy olyan esetben, amidőn a gyakorlati élet egy valamely teoriával össze nem egyeztethető, rendesen az elmélet iránt figyelembehagyás áll be: úgy történt itt is; a fogyasztási-adóknak a hozadékiakkal való kökszistenciáját egy esomó gyakorlati érvel indokolják, ami mellett az idevágó elméleti okoskodások valóban élezekként tűnnek fel. Furfangos a hozadéki és fogyasztási adók összefüggésére vonatkozó „ordre naturel“-féle okoskodás, mely szerint ugyanis a polgárok az államnak teljesítéseiket magángazdasági vagyonerejükhöz képest róják le; melynek tekintetében két nagy csoportot lehet a magángazdaságok közt megkülönböztetni, t. i. vagyonosokat, és vagyontalanokat (munkások). Ez képezi alapját azon követelménynek, hogy az adórendszert „ezen oekonomiai természetes rendre,“ mint alapra, kell visszavezetni úgy, hogy a vagyonos polgárok az adó lerovásakor fizessenek bizonyos mérv szerint, a vagyontalanok pedig dolgozzanak. Ez utóbbit az által éri el az állam, hogy a munkásosztályt kényszeríti munkája néhányadrészenek az állam számára való kiadására. Minthogy pedig a munkásnak munkája egy részét ¹⁸⁾ önreprodukeziójára kell fordítania, melynek értékegyene sajátmaga és családja életfentartására szükséges áruk árában jut kifejezésre:

káság, erőmegfeszítés által állítja-e ki; vagy végre, vajjon eme vagy ama élvezetről való lemondás útján szerzi-e még adóját? — Eine solche Obliegenheit“ — mondja jól Kronke — „würde die Forderung enthalten, dass der Staat über alle einzelne Staatsbürger sorgfältige Vormundschaft führen, und Jedem sein bescheiden Theil Speise und Trank zumessen soll. Es wäre ganz dasselbe, wie wenn der Staat, so oft einem Gewerbe eine neue Konkurrenz droht, eingreifen wollte.“

¹⁷⁾ E zavarát különben maga is bevallja Jakob: Finanz-wiss. jegyz. a fogyasztási adókhöz.

¹⁸⁾ A munka másik része az abszolút és relatív értékek alakjában, persze a tőke praemium-út képezi.

ezen árúk árának fogyasztási adókkal való emelése útján „a munka néhányadrészének az állam számára való kiadásozását“ („Veranlagung der Arbeit für den Staat“) egyszerűen elértük, mert a munkás immár többet kénytelen dolgozni¹⁹⁾.

Hasonló ehhez azon további okoskodás, melyet „magasabb nemzetgazdasági szempont“-nak tetszett elnevezni az angoloknak. „A munkásosztály serénységét, szorgalmát, mely a nemzeti vagyonosodásnak ilyen meg olyan emeltyüje“ — így hangzik azon nagyszabású gondolat — „kell fokozni azáltal, hogy az állam drágítsa meg mesterségesen — fogyasztási-adókkal — a legszükségesebb élelcikkeket, minek folytán a munkás kényszerítve lesz többet dolgozni.“

Meg kell itt összefüggésben a tiszta-jövedelem megadóztatási teoriával Stein Lőrincz adóelméletéről em'lékeznünk. Az általa ajánlott és felállított adórendszernek fölve, hogy az egyenes hozadéki adók a tőke tiszta hozadékát, az indirekt (fogyasztási) adók a munka tiszta hozadékát, a jövedelmi-adó, végre a személy tiszta-jövedelmét támadják meg a luxusadókkal együtt.

Stein, — ki a jövedelem-adó, direkt- és indirekt adók tekintetében egynémileg új és eltérő nézetet fejtett ki, jelesen az indirekt adókat tápszerek és élveszközök megadóztatására célzóknak tekintvén, azt is állítja, hogy munkára vetett adók (Arbeits-steuer) — ellentétben a direkt adókkal, melyek a tőkét, mint a jövedelem forrását és alapját vonják adó alá²⁰⁾, — a jövedelmi és fogyasztási adók közt a kölcsönhatást a termelési tényezők és ezek jövedelmeinek harmoniájában találja.

A produktív erők ugyanis összműködnek, kölcsönös közrehatásban egyik a másikat elősegíti a gazdaság és termelés terén; az általuk előállított jövedelmek szintén, mint közösek, harmoniában kell, hogy legyenek. Mivel pedig a produktív erők s azok jövedelmei az állam oltalma alatt állanak, kell, hogy leróvják tartozásukat iránta adók által, melyek szintén ama közös jövedelmek részletei. S minthogy az adónemek a produktivitás bázisára fektet-

¹⁹⁾ Fortbonais: „Retablissement de l'impôt sur l'ordre naturel.“ Sonnenfeld: „Dadurch kommt die Abgabe der natürlichen Ordnung der Entrichtung am nächsten, nach welcher der Arbeiter nicht zahlet, sondern arbeitet, der Geldbesitzer nicht arbeitet, sondern zahlet.“ III. 131. §.

²⁰⁾ V. ö. Stein: Finanzwiss. 482. 1.

vék, ama adóképen nyújtott részletek csak úgy fogják a visszatérőleg jelenkező adókat reprodukálni, ha maguk is új es új előállításhoz járulnak kölcsönös közrehatásban.

Az e termelési tényezőknek megfelelő jövedelmiágak harmóniájának a gyakorlati életben kimutatására, és e harmonia sokoldalú s — mértékű fixirozására, hogy épen ezen jövedelmi ágaknak megfelelő jövedelmi és fogyasztási adóformák mértékeihez eljuthassunk, szükségképen egy állami intézménynek kell léteznie, mely mintegy kultakaró az egész közadózási rendszernek egyöntetűségét és egyszerűségét is megadja. Ezen intézmény adókataszternek, maga az alakszerű eljárás pedig katasztrozálásnak mondatik. Az adókataszter intézményének feladata és célja ugyanis, hogy az összműködött termelési faktorok behatásainak egyenkint elválasztott mértékét a gazdaság eredményében, nyereségében gyakorlatilag kikutassa; és csak e feladata helyes megoldása mellett nevezhető ezen észszerű intézmény valódi adókataszternek.²¹⁾

Stein, hogy védje a tiszta-jövedelem megadóztatását, felveszi a maga által elvetett adóáthárítási elméletet. Minthogy a tiszta hozadék megadóztatása által (direkt hozadéki és indirekt fogyasztási adók) a fizetett adó, mint termelési költség, továbbháríthatik, a valóságos tiszta-jövedelem megadóztatlan maradna: a (direkt) jövedelmi adónak és a fényüzelmi adóknak lesz tehát feladata a gazdasági fejlődéssel mindinkább képződő tiszta-jövedelmet megragadni. Megjegyezvén azt, hogy ez adóelméletben észrevehetően visszatükröződik Sonnenfels, ki „osztályadó“-ját különösen azért hangsúlyozta, mert ez adó, áthárításának nehézsége mellett, egyenesen a vagyonos osztályokat sújtja, és így alkalmas rendkívüli időkben nagy állambevételek realizálására: megjegyezvén — mondom — ezt, látjuk, hogy Stein szerint a fogyasztási adók kettős okból veendőek fel az adórendszerbe: egyrészt azért, mert a munka tiszta hozadékát csak a fogyasztás útján lehet megtámadni, ebben levén a munka javmértékét és adóegységét²²⁾; másrészt mert ez

²¹⁾ Helyesen mondja Höfken: „Die Reform der Besteuerung in Österreich“ cz. értekezésének 6. lapján: „Eben hierin (t. i. az egyes esetekben sokszor elkülöníthetlen együttes közrehatásában a termelési tényezőknek) finden die bestimmte gleichartige Objekte erfassenden und nach festen Normen erhobenen Spezial-Steuern wesentlich ihre Begründung.“

²²⁾ „Die Arbeitssteuern sind Konsumtionsteuern, insofern die Arbeit

adókkal, különösen a fényüzelmekkel, egyszersmind a személy tiszta-jövedelmét is érintjük. Steinnak érdeme tehát az, hogy a tiszta-jövedelem-megadóztatási elméletnek ellenmondásait látszólag megszüntette az által, hogy mindennemű adómentességet kárhóztatván, a munka-adót, mint indirekt hozadéki adót, a fogyasztási adóformában az adórendszerbe fölveendőnek mutatja ki, noha ez által maga válik következzetlenné, amennyiben az adóáthárítás, melyet elvileg elvet, adórendszerének mégis alapját képezi.

A tiszta-jövedelem-megadóztatási elmélet ferdeségei kétségtelenek lévén, a kombinált adórendszer, vagyis oly adórendszer, melyben a hozadéki-, fogyasztási- és jövedelmi adóformák egyaránt helyet foglalnak, elméletileg csak úgy indokolható, ha a megadóztatás tárgyául az egyeseknek nem tiszta, hanem valódi jövedelmét vesszük föl.

Az adó forrását az egyesek valódi jövedelme képezvén, a közadózás mértékének meghatározásánál a forrás természetéhez képest nem reflektálhatunk külön-külön sem a javak világára, mint olyanra, sem egyedül a személyiségre; hanem mindkettőt egyetemben, amint e két elem mint szerves egész a magángazdaságban feltűnik, kell tekintetbe vennünk, a midőn is különösen két mozzanat lép előtérbe: 1-ör a vagyonnak a gazdasági folyamatban való dinamikus jelentősége; 2-or a gazdasági személynek, mint olyanak, a jövedelemre-behatása, mely a jövedelem-képződésben, és a jövedelem-alkalmazásban válik hatásossá. E momentumokra kell tehát különös figyelmet fordítanunk, midőn a közadózásnak mértékét meghatározzuk, és illetőleg az adórendszert szervezzük.

Az egyesek jövedelme az életben, daczára annak, hogy a személyiség és annak szükségkielégítése által meghatározott realitást nyer, mégsem jelenkezik egységes, tömör, egy pontban megragadható összegként; hanem a gazdasági személy szükségéhez képest különböző megjelenési alakokban tűnik föl, és sokirányu csatornákon foly szét: szükséges tehát az ilyen természetű jövedelmet annak különböző jelenkezési alakjaiban megragadni, mit nem

nur in der Konsumtion, auf der sie beruht, ein Güttermass und eine Steuereinheit empfängt.“ Stein : Finanzwiss. 188. l. és : „ . . . und die einzige Art und Weise, wie die persönliche Arbeit und ihr Reinertrag allgemein und gleichmässig besteuert werden kann, besteht in der Besteuerung der Konsumtion.“ id. m. 291. l.

egy adóval, hanem különféle adóformák egész rendszerével, azaz : kombinált adórendszerrel érhetünk csak el. Kombinált fog egy ily adórendszer lenni annyival inkább, mert az az egyesek valódi jövedelmét is csak megjelenési alakjaiban ragadhatjuk meg biztosan. E különböző adóformák azonban az egyesek jövedelméhez helyesen legyenek arányítva : a különböző nevezetek alatt fizetett adók összege, nem pedig az egyes adó, kell, hogy az adózó jövedelmének megfeleljen.

A jövedelem megjelenési alakjai közt első sorban főlemlendő egyvalamely teleknek, háznak, ipar-, kereskedelem- és hitelüzletnek tiszta-hozadéka. Ezen vagyonalakzatok mindegyike ugyanis a tiszta-hozadékban a személynek jövedelmet ad, melynek megtámadására legalkalmasbak a hozadéki adók (föld-, ház-, ipar- és tőkeamatadó), mert ezeknél a finanszoperációk mindegyik jövedelemforrás természetéhez legcélszerűbben alkalmazhatók. Ám ez adóformáknál a tiszta-hozadékot csak átlagosan, a külső jelek és körülményekhez képest, határozhatjuk meg; s így ennek megadóztatása által a személynek csak valószínű jövedelme lesz érintve, mely a gazdasági személyiség hehatása következtében válik valódi jövedelmévé az illető birtokosnak. Ezen szubjektív behatás, természeténél fogva, a fináncziális kutató műtétek tárgya nem lehet, más szóval : a hozadéki adóknál a gazdasági személyiségnek a jövedelemre behatási mozzanata számításba vehető nem lévén, ezek a személy valódi jövedelmét igazságosan nem érinthetik; de azonfelül rendszeren még azon összeget sem teszik ki az átlagosság miatt, mely mint tiszta-hozadék tényleg jelenkezik. Ennélfogva oly adóalakoknak kell a hozadéki adók mellé illesztődniök, melyek főtökintettel vannak a személyiségnek a jövedelemre behatási mozzanataára, azaz : melyek időszakonként magához a gazdasági személyiséghez tartják magukat. Ily adóalakok : a jövedelmi adó, és a fogyasztási adók.

Mínthogy helyes katasztrális operációkkal egyvalamely teleknek, háznak, ipar- és kereskedelmi üzletnek tiszta-hozadéka többé-kevésbé pontosan meghatározható, s az ily tiszta-hozadék az illető birtokosnak körülbelül valódi jövedelmét fogja képezni, különösen a gazdasági élet alacsony fokán, a mikor a gazdasági személyiség behatása a jövedelemre e vagyonalakzatoknál majdnem egészen eltűnik : ekkor az átlagos tiszta-hozadék meg-

adóztatása, hozadéki adókkal helyén lesz. A gazdasági életfejlődés zsengebb korszakában eszerint a hozadéki adók maguk, például egy kereseti adó társaságában, az igazságos adórendszer követelményeinek megfelelhetnek. Ámde nem így van ez a gazdasági életfejlődés magasabb fokán, midőn a gazdasági személyiség foly be döntőleg a jövedelemre, mely befolyás alatt rentékkal telítve képződnek az egyes jövedelmek, s mely befolyás az egyes vagyonalakzatok természetének megfelelőleg majd kisebb, majd nagyobb mérvben érvényesül : ekkor már oly adóformáknak kell a hozadéki adók mellé lépniök, melyeknek a gazdasági személyiségnek jövedelemre-behatás mozzanata vétetik leginkább tekintetbe. Ily adóforma jelesen a már említett jövedelmi adó („kiegészítő-adó“)²³⁾. Ha közelebbről vizsgáljuk a teleknek, háznak, ipar-, kereskedelem- és hitelüzletnek természetét, úgy találjuk, hogy például az iparüzletnek tiszta-hozadéka, nemkülönben a kereskedelem- és hitelüzleté, legkevésbé határozható meg külső objektív jelek szerint finánczmiveletek útján ; itt a gazdasági személy szubjektív viszonyai lépnek előtérbe, amiért is az objektív jelek szerint meghatározott átlagos tiszta-hozadék megtámadása, épen nem felelne meg a személy valódi jövedelme igazságos megadóztatásának ; más szóval : e jövedelemforrásoknál a gazdasági személyiségnek a jövedelemre behatása a főmozzanat, és épen ezért az iparadó és egy netáni tőkeamatadó, mint hozadéki adók, a személy valódi jövedelme megtámadásának szempontjából, magukban elégtelenek lesznek : ezek mellé a jövedelmi adót kell tehát ismeretes kiegészítő természeténél fogva kitünően koordinálni. Innen van, hogy pl. Poroszországban az ipar- és jövedelmi adót régóta egynek tekintették ; így például a mi adórendszerünkben sem képeztek a legújabb időkig az említett adók önálló hozadéki adóformákat, hanem egyszerűen a jövedelmi adó alá (1868 : 26. t.-cz.) foglaltattak, és csak az 1875-diki adótörvények léptettek életbe a volt személyes kereseti- (1868 : 24. t.-cz.) és a jövedelmi adó (1868 : 26. t.-cz.) egybeolvasztása folytán külön önálló kereseti- (1875 : 29. t.-cz.), önálló tőkeamat és járadék- (1875 : 22. t.-cz.), és külön nyilvános számadásra kötelezett vállalatok és egyletek adóját (1875 : 24. t.-cz.), nemkülönben önálló bányaadót (1875 : 27. t.-cz.).

²³⁾ „Die Einkommensteuer drückt die Epoche der Herrschaft des gewerblichen Kapitals aus.“ Stein. L. Finanzw.

A házadónál a gazdasági személyiségnek jövedelemre-behatása majdnem egészen ignorálható, mert itt a kutató finánczoperációkkal körülbelül a tényleges tiszta-hozadékot lehet kiszámítani, és ennek érintése által a háztulajdonosnak jövedelmét megtámadni. Az átlagos számítás folytán a házadónál beálló hiányokat a fogyasztási adók fogják kiegyenlíteni, mint melyeket más okokból is, tudniillik : a városi életnek a vidékkel szemben való sajátos természeténél fogva, amugyis kell alkalmaznunk. Épezért a jövedelmi adót nem tanácsos a házadó mellé illeszteni, még a legkisebb százalékos tételben sem ²⁴⁾).

A telek-jövedelemforrására a személy befolyása a gazdasági élet fejlődésével mindinkább nagyobbodik, különösen ha e befolyhatás általános feltételei fogantatosítvák, milyenek : jó közlekedési rendszer, a földhitel nagyobb mérvű kifejtése, nagyobb tőkebefektetés, általános, de különösen szakmíveltség stb., szóval : az intenzív földipar feltételei. Ekkor már a gazdasági személynek behatása a telek-jövedelemforrásnál is előtérbe lép ; amiért is a földadó, mint hozadéki adó, nem fog megfelelni céljának, ha azt a jövedelmi adóval össze nem kötjük, és pedig kezdetben a földadóhoz rótt százalékos tételekben, később, midőn a gazdasági személyiség jövedelemre behatási mozzanata tulnyomó : a jövedelmi adó, mint földadóalak, a földadót is elnyelheti, miként az Angliában történt. A földadó mellett a fogyasztási adóknak, melyeket a városi élet természeténél fogva a legszükségesebb élelczikkekre vetünk, valódi-jövedelemmegragadási rendeltetése a nagyrészt közvetlen fogyasztás miatt majdnem egészen meghiusulna : s már ennél fogva is kiválólag a jövedelmi adó lesz mint korrekтивum a telekadó mellett indokolt.

A hozadéki adókra való tekintettel, a jövedelmi adónak im ezen kiegészítő feladata mellett azonban, mint mindinkább önállóbbá váló adóalaknak (általános jövedelmi adó) rendeltetése egyzersmind a pénztőkének és munkának, különösen a „qualifikált”-nak jövedelmeit megtámadni, annál is inkább, mert ez adóalak,

²⁴⁾ Ebben találják elvi indoklásukat Kerkápoly volt pénzügyminister eme szavai : „A házadót illetőleg meggyőződésem, hogy itt apróbb igazításokon kívül gyökeres változtatásra nem lesz szükség.” Országgyűl. beszédje 1873. jan. 27-én.

mely, mint fentebb láttuk, szorosan a gazdasági személyiséghez tartja magát, az oekonomiai liberalizmus korszakában legalkalmasab az ekkor különösen a gazdasági személyiség behatása következtében képződő s járadékkal szaturált jövedelmeknek egyenes megadóztatására, és pedig a jövedelem külső megjelenési alakjához képest, mely ez esetben : „az önbevállott jövedelem.“

Az egyesek jövedelmének az említetteken kívül van végre egy kiváló megjelenési alakja, és ez a jövedelem alkalmazása, hováfordítása, mely kétféle : 1) individuál-fogyasztás, és 2) tőkegyűjtés. A tőkegyűjtésre fordított jövedelemrész, amennyiben a tényleg fizetett adó által nem is volna érintve, megtámadva lesz később, a midőn a magángazdasági folyamatban tényleg hatásossá válik, akár egyvalamely tőkekölesőnre fordítsuk, akár termelés-kiterjesztést eszközöljünk vele. A jövedelem hováfordításának első nemét kell tehát mint jelenkezési alakját az egyes jövedelmének kiváló figyelembe vennünk.

Ha az állam és egyed közös célja az ember földi boldogsága, az emberi természetnek megfelelőleg kettős oldalt tüntet fel, tudniillik : a szellemi és anyagit ; és ha e kettős oldal tényleg szellemi és anyagi vagyon után való törekvésben jut kifejezésre : akkor ama főcél megközelítését eszközlő gazdasági folyamat nagyjelentőségét el kell ismernünk. Eme gazdasági folyamatnak lényege abban áll, hogy az emberegyed rendelkezésére bocsátott vagyon a személy tovafejlődését feltételező rugékonyságot nyer, és épen ez a jövedelem. E rugékonyságnak indító oka és eszközlője a „gazdasági személyiség“, melynek, mint olyannak, feladata lesz oly gazdasági folyamat fogatosítása, hogy ez után visszahatólag magának a személyiségnek tovafejlődését eredményezze. Történik pedig ez a termelés és fogyasztás összefüggő egésze által, tudniillik a vagyon kitágul, hogy természetszerűen a személy szükségkielégítéséhez képest ismét összehúzódik. Ha a magángazdaságot egy ruganyos lapdacshoz hasonlítjuk, akkor e kép segítségével a magángazdasági folyamatot legérthetőbben magyarázhatjuk meg. A gazdasági személynek ugyanis, hogy magába fogadjon — szükség-kielégítés —, vagy képünk szerint, hogy a ruganyos lapdacs összehúzódik : előbb kiadnia kell — termelés —, vagy képünkhöz képest, a lapdacsnak ki kell tágulnia.

E szerves folyamatnak, melyet Schäffle oly találóan

ir le ²⁵⁾, lecsapódása a jövedelem, mint a személyiség továbbfejlődésének feltétele, mely e szerint szorosan a gazdasági személylyel van összefüggésben, s nagysága a gazdasági személy mozgékonyaságától függ. Ám az ép most mondottakhoz képest a személyiség fejlődésének folyamata különösen a magába-fogadás — szükségkielégítés, fogyasztás —, utján megy véghez, mely gazdasági szükségességgel jövedelmet tételez fel. Ellenkezőleg t. i. a törzsvagyon megtámadása esetében, a legkárhóztatandóbb gazdaságiatlanság állana be.

Az ember szükségeinek kielégítése, — élvezés, fogyasztás, — eszerint szintén megjelenési alakja az egyesek jövedelmének, s biztos jel, mely szerint a jövedelem constatálható és megragadható.

A jövedelemnek valamennyi imént felsorolt megjelenési alakjaira tehát a czélszerű adórendszer megállapításánál főfigyelemmel kell lennünk, s a gazdasági életfejlődéshez képesti jövedelemalakulás természetének megfelelőleg, majd az egyikhez, majd a másikhoz az adóformákat kötnünk.

Mindezekhez képest egy igazságos, mert az egyesek valódi jövedelmére alapított adórendszer megalkotásánál oly adóalakokat kell választanunk, melyek alkalmasak arra, hogy az egyesek jövedelmét egyrészt jelenkezési alakjaihoz (tisztá-hozadék, bevallott jövedelem, individuál fogyasztás), mint a megragadhatóság biztos jeleihez képest támadják meg; másrészt úgy ragadják meg, amint az a gazdasági személyiség befolyásához képest alakult. Ilyen adórendszer adóformáinak e szerint kettős rendeltetéssel kell birniok: 1-ör, hogy a jövedelmet jelentkezésekor, még pedig biztos jelek szerint támadják meg; 2-or, hogy a jövedelmet a gazdasági személyiség behatásához képest érintsék. A hozadéki-, a jövedelmi-

²⁵⁾ „Führt man beide, den Kreislauf des oekonomischen Güterlebens abschliessende Vorgänge auf einen einheitlichen Gesichtspunkt zurück: so ergibt sich leicht die Anschauung: die Produktion ist ein Umsatz von innerer Lebenskraft in äussere Lebenswerkzeuge; . . . umgekehrt besteht die Konsumtion, welche den Nutzen der äusseren Güter in die Innerlichkeit des persönlichen Lebens wieder zurücknimmt, und im eigentlichen Sinne des Wortes ein Ausnehmen, ein „consumere“ ist, in einem Umsatz entäusserter Lebenskraft zu persönlichem Leben, in einem Heranbilden des Produktes in persönliches Dasein.“ Schäffle: Kapitalismus und Socialismus 23. l., és id. m. 95. l.

és fogyasztási adók olyanok, melyek a jövedelmet megjelenési alakjai szerint támasztják meg; a jövedelmi adó és fogyasztási adók ezenkívül még a gazdasági személyiség jövedelemlere-behatási mozzanatának megfelelőleg, a valódi jövedelem megtámadását czélozzák, míg a hozadéki adók a külső jelek és körülmények szerint meghatározott átlagos tiszta-hozadék érintése által a személynek csak valószínű jövedelmét róják meg.

A jövedelmi és fogyasztási adók a mondottak szerint oly adóformák, melyek a jövedelem megragadásakor magára a gazdasági személyiségre vannak főtekintettel. A különbség e két adóforma közt csak az, hogy míg a fizetett egyenes jövedelmi adó meghatározott sommában jelenkezik, addig a (nem-egyenes) fogyasztási adók határozatlanok, és függnnek az individuál fogyasztástól, melyet többé-kevésbé az egyéni akarat ural; minélfogva, füződven ugyanis a politikai jogok gyakorlása a kétségtelenül alkalmasabb, mert határozottabb köztelherviselést feltüntető direkt adózáshoz, a direkt jövedelmi adó egyszersmind czélszerű mérve a politikai joggyakorlásnak (census), míg a fogyasztási adók természetüknel fogva ily mérvveszszöt nem képezhetnek.

Noha mindkettő a személy valódi jövedelmét törekszik megtámadni, hiányosságuknál fogva egyedül egyikkel sem érnök el a czélt: nem a jövedelmi adóval, mert egyrészt adatai nem eléggé megbizhatók, és másrészt a kisebb jövedelmeket (munkabér) épen nem, vagy csak nagy nehézséggel és csekély eredménnyel regisztrálhatja; de épúgy el nem érhető ama czél egyedül a fogyasztási adókkal sem, mert a nagyobb tételekben kivetett fogyasztási adók a fogyasztás megszorítását eredményeznék, mi egyrészt csekély állambevétel szülne, másrészt pedig a tőkehalmozásra fordított jövedelemrész, mely a termelés kiterjesztésében jelenkezik, megadóztatás alá nem esnék. Mindkettőt, mint egymást kiegészítő adóalakokat, fel kell tehát venni az adórendszerbe, mert csak együttes összzhatásukban érhető el eredménnyel a czél. Fel kell vennünk jelesen a jövedelmi adót azért, mert 1-ör a hozadéki adókat, azáltal, hogy a személy valódi jövedelmére, nem pedig a magánvagyon alakzatainak átlagos tiszta-hozadékára van tekintettel, rektifikálja egy, az egyesék valódi jövedelmére fektetett adórendszer szempontjából; mert 2-or a pénztőke és munka egyéb, sokfélekép kombinált és netáni járadékkal telített jövedelmei egyenesen csak a

jövedelmi adóval ragadhatók meg legcélszerűbben, az említett jövedelmek a személyiség túlnyomó behatása következtében oly adóalakot kívánván, mely magához a személyiséghez tartja magát. Fel kell venni továbbá egy, az egyesek valódi jövedelmére fektetett adórendszerbe a fogyasztási adókat is, mert 1-ör a jövedelmi adónak önbevalláson alapuló adatai nem eléggé megbízhatók; mert 2-or a számos kis jövedelem csak a fogyasztás útján támadható meg legcélszerűbben, különben e kis jövedelmeknél a direkt adóbeszedés költségei aránytalanságban állanak a beszedett adóhoz.

Az ilyen kombinált adórendszer adóformáinak azonban pontos adatokon alapuló helyes arányban kell lenniök, úgy, hogy a különböző néven fizetett adók összege feleljen meg az egyesek jövedelmének. Ez az adórendszer gyakorlati keresztülvitelének egyik legbonyolultabb oldala. Ha például az összes állami adó nagysága az egyesek jövedelme 30%-ának elvételét kívánná: akkor a földadó pl. csak 20%-ot tehetne ki, mert a jövedelmi adó, ha ilyen, mint kiegészítő, már e hozadéki adóhoz lépett, legalább is 6%-ban, a fogyasztási adók pedig, ha a cikkek jól választatnak meg, 4%-ban fogják érinteni a földbirtokos valódi jövedelmét. A házadó csak 22%-ot tehetne ki, mert a fogyasztási adók — jövedelmi adó nem lévén melléje — az illető házbirtokos jövedelmét körülbelül 8%-ban fogják megróni. A jövedelmi adó, mint önálló adóalak, szintén nem róhatja meg az egész 30%-os adólábbal az illető adófizetők jövedelmét, hanem pl. csak 16%-kal, mert számítani lehet arra, hogy a fogyasztási adók ugyanez adófizetők jövedelmét már körülbelül 14%-ban érintik.

Bluntschli, Schäffle és mások szerint a jövedelmet, mint a magángazdaság folyamatának lecsapódását, e folyamat két fázisában, tudniillik a jövedelemszerzés- és jövedelem-alkalmazásban kell megragadni; az előbbi esetben direkt-, az utóbbiban indirekt adóformákkal. Szerzés és alkalmazás e felfogás szerint két önálló tényezőként jelenkezik a magángazdasági folyamatban, melyek, mint a gazdasági személyiség két különálló oldalai, külön-külön önálló és egyenletes megadóztatást követelnek²⁶⁾.

²⁶⁾ „Die Persönlichkeit ist in der Steuer nicht nur nach der Gewinnwerdung, sondern auch nach der Seite des Genuswerths des Vermögens zu erfassen.“ Schäffle: Mensch und Gut etc. Deutsche Vierteljahrsschrift 1861. IV. K.

Még határozottabban jutott e felfogás Stahl adótheoriájában kifejezésre. Stahl ugyanis a megadóztatás kettős elvét találja részint a vagyon-előállító társadalom (vermögenerzeugende Societät) viszonyában, részint az egyesnek, mint jogosított személyiségnek, állásában; ez utóbbi azonban egészen háttérbe lép. Ehhez képest ő a „social-vagyont“ állítja fel a megadóztatás tárgyául, mely alatt érti a gazdasági közszervezetre alapított szerzési és élvezési lehetőséget; miből — ez elmélet szerint — a szerzés és élvezés külön megadóztatása, még pedig a végső határig következik. „Die Erwerbszweige“ — úgymond ő — „sollen besteuert werden, je nachdem sie abgeben können, die Genussartikel, je nachdem sie es ertragen können.“

Már a fentebb mondottakban mintegy utaltunk arra, hogy az adórendszer mindig egyvalamely állam tényleges gazdasági életviszonyainak kell, hogy megfeleljen, az adórendszer relativ legyen, azaz, az egyes államok konkrét politikai és gazdasági viszonyai szerint alakuljon és módosuljon; szükséges tehát az úgynevezett „relativismus“-ról különösen megemlékeznünk.

Az adótanban ugyanis „relativismus“-nak azon elvet kell tartanunk, mely szerint az egyes adóformák rendszerbeiktatását egy állam politikai, de különösen gazdasági élete indikálja. A politikai viszonyok befolyanak kitűnően az adó nagyságára, rendkívüli adóformák alkalmazására (pl. vagyonadó)²⁷⁾, némelykor két, ugyanazon célú eléréő, adóforma választására, például midőn valamely politikai jognak gyakorlását csak direkt adófizetéssel tanácsos összekötni (census), vagy pl. midőn politikai tekintetből kötött államszerződések teszik szükségessé ezen vagy amon adóformának az adórendszerbe illesztését stb. Ámde eltekintve e politikai mozzanattól, mint említettük, az összgazdasági népelet tényleges viszonyai, és azoknak természetszerű fejlődése is elutasíthatlan szükségességgel követelnek alkalmas adórendszert.

Ha változik az alap, változnia kell a reá épített rendszernek is. Hogy az egyes valódi jövedelme a gazdasági személy behatása

²⁷⁾ Ilyen rendkívüli — (amennyiben nagyobb pénzüsszegek rögtöni előteremtése másként nem eszközölhető) — indirekt adó a kényszerfolyamos papírpénznek túlszaporítás folytán beálló elértéktelenedése az ércpénzhez képest.

következtében a gazdasági élet fejlődésének különböző fokán más és más lesz, kétségbenvonhatatlan: másnak kell lenni tehát a gazdasági élet fejlődésének különböző fokán az adórendszernek is.

A gazdasági személyiség oly korszakban, melyben semmiféle intézmény a személy tevékenységét le nem köti, sőt a kapitalisztikus oekonomiai társadalomrend egész sorát nyújtja azon feltételeknek, melyek a gazdasági személy tevékenységét fokozó hatással támogatják; oly korszakban, amidőn kisebb-nagyobb járadék a pezsgő gazdasági élet minden pontján ingerként hat az egyes gazdasálgódóra; azon kulturidőszakban, midőn a felszabadított gazdasági erők szabadon mozoghatnak az össztársadalmi termelés terén, s az okszerű földművelésnél épúgy nyílik kisebb-nagyobb rentére remény, mint az ipar-, kereskedés-, pénzkölcsönzés- és bármely szerzőmódnál: egy ily korszakban a gazdasági személy foly be döntőleg a jövedelem nagyságára általán. Ennek következtében olyan természetű adóformákról kellend gondoskodnunk, melyek kisebb időközökben magához a személyiséghez tartják magukat, illetőleg ennek behatása következtében támadt s netáni járadékkal telített jövedelmet támadják meg. S feutebb láttuk, hogy ily természetű adóalakok a jövedelmi adó és a fogyasztási adók, melyek egy, a gazdasági fejlődés magas fokán álló államnak adórendszerében előbb-utóbb a kizárólagos adóformák lesznek; értve ezt úgy, hogy a hozadéki adók a jövedelmi adóba olvadnak, s külön önálló adóformákat majdan nem képeznek.

Ellenben egészen más adóformái lesznek oly állam adórendszerének, mely a gazdasági fejlődés alacsony fokán áll. Itt a gazdasági személy nem foly be döntőleg a jövedelem nagyságára, hanem megkötöttségében egészen háttérbe szorul; amiért is a fundált vagyon átlagos tiszta-hozadékanak érintése által körülbelül az illető birtokosok valódi jövedelmét adóztatjuk meg. A hozadéki adók e korszakban pl. egy kereseti adó társaságában, mely által a munkavagyon jövedelmét támadnók meg, egy igazságos adórendszernek tökéletesen megfelelhetnek.

De vegyünk például oly fejlettségű államot, melyben a kapitalisztikus oekonomiai rendszer a társadalmi termelést részben meghódította: van, teszem azt, az ily államnak nagyipara (gyár-
ipar), mely azonban a még elég erős kézműipart teljesen le nem

szorította a termelés teréről, hol nagyipar létez tehát erőteljes kézműipar mellett; tegyük fel továbbá, hogy ez államnak földmivelése is különböző fejlettségű, azaz, némely vidéken okszerű mezőgazdaságra találunk, míg egészben csak extensiv és primitív a földművelés; mondjuk továbbá, hogy a gazdasági élet ily átmeneti stádiumában a forgalom is kielégítő, és annak feltételei különféle intézményekben eléggé fogyanatosítvák, a tőke a spekuláció vezénylete alatt tömbösült, s csak produktív alkalmazásra vár; mondjuk végre még azt is, hogy a gazdasági élet mozgalmassága a városokban kielégítőleg nagy, míg a vidéken még nagyon lassu és egyhangu: ezen állam ilyetén elegendő gazdasági életviszonyai szükségképen oly adórendszert fognak kívánni, melynek adóformái az egyesek jövedelmét nemcsak jelenkezési alakjaihoz képest ragadják meg, hanem egyszersmind úgy támadják meg, amint az a mindinkább előtérbe lépő gazdasági személyiség befolyása folytán képződött, azaz, a netáni járadékokkal szaturált jövedelmeket is érintik. Ily adóformákat a jövedelmi és fogyasztási adókban ismerünk. Ám másrészt, tekintettel arra, hogy a gazdasági személyiség nem igen befolyásolja a jövedelmet az előbb kiemelt primitív gazdasági viszonyokhoz képest, oly adóformákra is szükség lesz, melyek a gazdasági személyiség jövedelemre — behatási mozzanatára nincsenek tekintettel, hanem pusztán a tiszta-hozadékhoz tartják magukat. Ily adóalakok pedig a hozadéki adók, melyek a fentleirt gazdasági életviszonyoknak megfelelőleg, még mint önálló adóalakok (különösen a ház- és telekadó) veendőek fel azon állam adórendszerébe. Egyvalamely állam tehát, melynek ily átmeneti gazdasági viszonyai vannak, adórendszerébe kell, hogy felvegye a hozadéki adókat épúgy, mint a jövedelmi adóformát és a fogyasztási adókat. Ez utóbbiakat különösen azért, mert — mint már említettük — 1-ör noha a jövedelmi adó is oly természetű, hogy rövid időközökben magához a személyiséghez tartja magát, mégis, mert adatai, nem eléggé megbízhatók minden esetben, az egyesek jövedelmét nem fogja igazságosan érinteni; s így a fogyasztási adók képezik itt a korrektívumot; mert 2-or ily átmeneti korszakban számos oly kis jövedelem létez, különösen a nagyobb gazdasági élénkséggel bíró városokban, mely kis jövedelmek legezlszerűbben fogyasztási adókkal támadhatók meg.

B.

Mialatt a physiokraták az adó principiumát viszonyában a nemzeti jövedelemhez felállíták, Ádám Smith volt az első, ki az adó-elvet vonatkozásában a nemzetgazdaságtanhoz jelezte; a németeknek pedig feladatul jutott, ebből egy rendszert alkotni, mert tudvalévő dolog, hogy Quesnay és Ádám Smith óta sem a francia, sem az angol irodalom nem teremtett semmi jelentékeny és lényegeset az adóügyekben. Az adótan tehát specifikus német tudomány Justi óta, — és az maradt Garieus Morton fáradozásai daczára —, úgy, hogy a német tudomány mai napig elismerést érdemlő systémát alkotott a financiaiból; és jelesen az adók legezelszerűbb felosztásának kérdése hozta létre az adórendszert, melynek megalkotásánál a tételes adótörvényhozásokat illetőleg, az egyes államokban időnkint életbeléptetett adóformáknak, ezek elemei- és észszerű elrendezésüknek kérdése bir kiváló fontossággal.

Az adórendszer egy szerves egész kell, hogy legyen; minél fogva az államok adótörvényeinek olyanoknak kell lenniök, hogy e rendszerbe illesztett egyes adóformák ez organismust meg ne zavarják.

Mi e helyütt, hogy a praktikus államintézményekre tekintettel, az egyenes és fogyasztási adók coexistentiáját kimutathassuk, jelesen az angol, francia és német államok adórendszereit és ezekbe foglalt adónemeket ismertetni és jellemezni vagyunk hivatva; amiből azután ki fog világítani, miként hívtak életbe praktikus államintézmények önként új meg új adónemeket, és miként iparkodtak az egyes törvényhozók időszerűleg, és az ipari meg kereskedelmi élet fejlődésével lépést tartó adóformákat az adórendszerek szerves egészébe vonni, azaz más szóval, egy ujonan életbeléptetett adóformát a már divó adókkal kapcsolat- és összefüggésbe hozni. ²⁸⁾)

²⁸⁾ „Dennoch wäre es im tiefsten Widerspruche mit aller Wissenschaft, nicht anzuerkennen, dass das allgemeine Wesen der grossen Steuerarten die einzelnen Unterarten auf allen Punkten beherrscht, und sie zuletzt als organische Theile des Ganzen verständlich macht. Was in den positiven Darstellungen der Steuersysteme einzelner Länder sehr begreiflich ist.“ — Stein: Finanzwiss. 283. l.

Ángliában az egyenes adók rendszerét ki teszi az „Income tax“, melyben a föld- (a régi „Landtax“ átmenet volt az új adórendszerre), járadék- és iparadó különböző módozataiban — mint az egyes jövedelemszerzési forrásokból meritett jövedelmeknek megadóztatásai — vannak specifikálva.

A közvetett adók-rendszere praegnans különbségét nyújtja a fogyasztási- (Excise) és élvezeti- (Assessed taxes) adóknak. Közvetett adókhoz tartoznak: Excise duty (belföldön termelt italokadója), License (forgalomra vonatkozó adó), és Custom duty (vámadó az ország határán). Ángliában azonban „indirekt adók“ kifejezése ismeretlen, és a License-, meg Assessed Taxesban az angol törvényhozás szerint ipari adó is foglaltatik.

Ángolországban e vázlatos adórendszeréből látjuk, hogy abban az egyes adónemek rendezetlenül és különböző megjelölések alatt fordulnak elő; ennek oka az, hogy Anglia soha sem birt systematikus adótörvénynyel, mai nap azonban az állampolgári adók a jövedelem alapjára fektetvék.

Franciaország adórendszere, mely legélesebb történelmi bizonyítéka annak, hogy az egy-adó (l'impôt unique) elve tarthatlan, egészben felfogva, szerves jellemű, mely szerves fejlődésében több jellemző stádiumot tüntet fel. A constituante, hódolva a physiokraták sociál színezetű nézeteinek, alapelve: „a földadó az egyedül adó“, mely a Contribution foncière- törvényben (1790. nov. 23.) találta kifejezését. Csakhamar azonban a földadó elégtelennek bizonyult be, és a francia állam a tőke, még pedig a szellemi- épügy, mint az értéktőke megadóztatása felé irányult a Contribution personnelle et mobilière- re vonatkozó törvényben (1790. decz. 18.): e tőkemegadóztatás jellemzi a francziák első adókorszakát, miután a Constituante az 1791-iki februári törvény által az összes indirekt adókat megszüntette.²⁹⁾

A második korszak a direkt adókat rendszerbe önté, és bár egyes részint új — contribution des portes et fenêtres — 1798. nov. 4. törv. —, részint előbb hatályon kívül helyezett adónemeket ismét életbe léptetett — Contribution des patentes 1791. márcz. 17. törvény által —, bár továbbá az Enregistrement-et, sajátságos össze-

²⁹⁾ Franciaországban az Octroi-adó majdnem valamennyi élelmiszerekre fennállott.

köttetését az illeték- és forgalmiadónak, hatályába visszahelyezte, s hozzákapcsolta a bélyegadót is, részben mint használati- (1797. szept. 30. törv.), részben mint forgalmi adót (1798. nov. 3. törv.): mégis azonban a *consumtio* még mindig érintetlenül hagyatott. Csak a harmadik korszak volt adózási szempontból a gazdasági élet összletességének másik, a jövedelemnél kevésbé jelentéktlenebb tényezőjére: a fogyasztásra figyelemmel; s így e korszak főjellemonása az indirekt-adók systematikus életbeléptetése, jelesen a *droits reunis* által (1804. febr. 23. törv.), melyet a só-, dohány-, lőpor- és répacukor megadóztatása követett.

Németország adórendezését illetőleg, utalunk Poroszország és Ausztria adórendszereire, melyeken ellentétes jellem és irányfejlődés mutatkozik.

Poroszországban az adósystema az állampolgári és földesuri társadalmak hárza közé került, kimondván az 1810. okt. 27. és 28. ediktum, hogy minden állampolgár egyenlően különbség nélkül, tehát az uri előjogok eltörlése mellett, tartozik adózni, ami azonban az 1814. máj. 12-ki rendelet által visszavonatot.

Poroszhon direkt-adósystemájának alkatelemei: a föld- és iparadó (1820. máj. 20. törv.) a vasuti- és bányaadóval. Az osztályozott jövedelmi adóval, mely a tulajdonképeni jövedelmi adót pótolja, behozatott a járadékadó (1851. máj. 1. törv.), míg a bélyeg-, illetőleg forgalmi adó 1822-ben végleg szabályozva lön.

Az indirekt adók systemájába több adóforma van beillesztve, így az örlési- és hus-adó, osztályadó, dohány-, ital-adó. Élvezeti adóját — 1818. legelőször — a vámtarifákban és bélyeg-adóban leli, ámbár jellemző Porosz-, sőt egész Németországra nézve, hogy önálló élvezeti adója tulajdonképen nincs, mert elvégre az ital-adó alapjában használati adó. Az osztályozott jövedelmi adó pedig összefüggésbe hozatala a járadék-adónak a tiszta jövedelmi adóval.

Poroszhonnak, mely Szászthon és a legtöbb német állammal ellentétben vegyes adórendszerrel bír, direkt és indirekt adórendszerét összehasonlítván, e kettő állása közti összefüggő szálak észrevehetők. Az örlési- és hus-adó ugyanis az egyes városokban kivételes pótlása az osztályadónak, tehát nem önálló fogyasztási adó, hanem a direkt adók rendszerének sajátosságos kiegészítése; az iparadó pedig behajtásának alapelveire nézve hozadéki adó, eredményé-

re nézve azonban, a megadóztatott nagyobb iparüzőket illetőleg, a személyadó felemeléseként hat. ³⁰⁾)

Poroszországnak az 1820-ban consolidált, és alapelveiben bár tágult, de ezután is megmaradt összes adórendszere, jelesen az indirekt adók tekintetében, fontos fejlődést nyert a vámegyesület megalakulása folytán, amennyiben vámokat és egyéb adókat is életbeléptetett; az accisák pedig a répaczukor-adónak beillesztése, és a sómonopolnak a lóvá átalakítása folytán, nyertek lényeges materiális változtatást ³¹⁾.

Ausztria a systematikus adótörvényhozást valamennyi európai államok közül legelső kezdetre meg, és pedig a Consimento Milancse-vel 1713-ban. József császár főérdeme, hogy a megadóztatás általánosság és egyenlőség elvét legelőször az összes német államok között és a francia revolutió előtt megállapítá, midőn adórendezési pátensében (Steuerregulirungs-patent vom 20. April 1705.) mondja: „Dass jede Provinz, jede Gemeinde und jeder einzelne Grundbesitzer nach Verhältniss des Nutzens das Seine in gleichem Masse zur Bedeckung des Staatserfordernisses beitragen müsse.“

Ami illeti Ausztriának adórendszerét, direkt adóformáit képezik; a földadó, melytől egyfelől az házadó, és másfelől az iparadó el lőn választva. Ez iparadóhoz járult a jövedelmi adó, mely t. i. az iparadóformákat, meg a járadékadót felölelte; a bélyegadó pedig 1850 óta Ausztriában is az illeték és adó alaptételeinek összezavarása következtében, a többi európai államokéhoz hasonló sorban részesült.

Ausztria indirekt-adórendszerét a fogyasztási adóforma képezi (1829. törv.), melyhez az italoknak önálló megadóztatása, és 1850 óta a répaczukoradó járult; a só- és dohány indirekt megadóztatása monopolfórmában történik; tulajdonképeni fényüzelmi adónak csak városokban van helye, pl. a kutyaadó. 1869-ben egy önálló jövedelmi adónak behozatalára czélzott adótörvényjavaslat vissza lőn vonva.

Összehasonlitottuk alapvonásokban Európa három kultúrnépe

³⁰⁾ V : ö : a porosz adótörvény 2. 4. 12. §§-ait.

³¹⁾ V : ö : Nasse : Bemerkungen über das preussische Steuersystem 1861. dolgozatát, mely a porosz adóviszonyokról összehasonlítólág más, jelesen Anglia adórendezésével, alapos kritikát foglal magában.

adórendszereit, melyek mindegyikében a direkt és indirekt adónemek vegyületét látjuk; ehhez röviden hazánk jelenben fennálló adórendszerét vázlatban adjuk.

1867-ik évre nézve, a midőn Magyarország először intézkedhetett önállólag finanziaíról, az országgyűlés felhatalmazása alapján a magyar kormány teljes érvényben fentartotta az absolut idősza kból reánk maradt adórendszert. Nehogy a közigazgatás megakadjon, a törvényhozás megbizta a ministeriumot, hogy az 1867. évre már kivetett adókat, s az előbbi évekről fennmaradt hátralékokat behajthassa, a közvetett adókat, az államegyedáruságokat, ugyszintén az illetékeket fentarthassa. 1868-ban, egy új adórendszernek végleges megállapítása lehetetlen lévén, az országgyűlés a tényleges adórendszer alapjait, a feltűnőbb hiányok pótlása mellett fentartotta. Ezen, az osztrák uralom idejéből származott adórendszer ideiglenesen évről évre érvényben hagyatott, és még ma is érvényben van, de az 1875-ki adótörvények által lényeges módosításokat szenvedett.

Egyenes adórendszerünk, mely majdnem kizárólag a hozadékadóztatás elvére van alapítva, a következő adóformákat öleli fel: a földadót (1850. márcz. 4-én kelt nyiltparancs, 1868 : 25. tez. 1875 : 7. tez. 1881. 40. tez.), a házadót (1850. márcz. 4. ny. p., 1868 : 22. tez., 1870 : 51. tez., 1873 : 6. tez., 1875 : 23. tez.), a keresetadót (1875 : 29. tez.). A keresetadó egyesítése az ezelőtti személyes kereseti adónak s a jövedelemadó egy részének. A személyes kereseti adó az 1850. nov. 20-án kelt helytartói körrendelettel hozatott be és az 1868 : 24. és későbbi törvényczikkek által ideiglenesen — legutóbb az 1873 : 7. tez. által jelentékeny módosításokkal 1874. decz. 31-ig fentartatott; az ezelőtti jövedelemadó pedig a magyar korona alatti országokban az 1850. april 25-én kelt ny. parancsesal hozatott be, és több rendbeli lényegesebb módosítással az 1868 : 26., 1870 : 49., 1871 : 58. és 1873 : 7. tez. által fentartatott. A volt személyes kereseti adó lényegileg a mostani keresetadó első két osztályának felelt meg, csakhogy a keresetadó I. osztályának tételei most magasabbak; azok pedig, kik ezelőtt a jövedelemadó I. és II. osztálya alá tartoztak, a keresetadó III. és IV. osztálya szerint vonatnak adó alá. A jövedelemadó III. osztályát egy külön adónem, t. i. a tőkekamat- és járadékadó (1875 : 22. tez.) váltotta fel. A volt jövedelemadó I. osztályába sorozott részvényvállalati, valamint

az ugyanezen osztályba tartozott bányászati jövedelem megrovására két önálló adónem szerveztetett, u. m. a nyilvános számadásra kötelezett vállalatok és egyesületek adója (1875 : 24. tetz. és 1880 : 60. tetz.), s a bányaadó (1875 : 27. tetz.).

Mindezeket kiegészíti az 1875 : 47. tetz. alapján kirovandó általános jövedelmi pótóadó, melynek tárgyaiként az érintett egyenes adónemek különféle mennyiségben vétetnek fel alapul.

Az egyenes adókhöz járul a vasuti és gőzhajózási szállítás használata után fizetendő adó (1875 : 20. tetz. és 1880 : 61. tetz.), nemkülönben a szabadalmazott osztrák állam-vasuttársulat, az első dunagőzhajózási-társulat, és a működésüket az osztrák-magyar monarchia mindkét államterületére kiterjesztő vállalatok adója (1870 : 17., 1873 : 13. tetz.).

Végre életbeléptettek az 1875-iki adótörvények a cselédtartásért, tekeasztalokért, játék helyiségért, kocsis- és ló tartásért fizetendő adót (1875 : 26. tetz.), de ezt az 1879 : 48. tetz. eltörölte; életbeléptették még a vadászat s a vadászatra használható fegyvereknek adóját (1875 : 21. tetz.). Az 1879 : 49. tetz. pedig behozta a nyereségadókat.

Adórendszerünk a fogyasztási adók sorába a szesz-, a bor- és hus-, a sör- és a cukoradót veszi fel. A cukoradó 1849. nov. 12-én, a többi fogyasztási adók 1850. szept. 20-án kelt nyílt parancsesal hozattak be. A szesz-, sör- és cukoradó, a só-, dohány- és vámjövédékkel együtt, — melyekre vonatkozólag a vám- és kereskedelmi szerződés létrejöttéig fennállott szabályok az 1868 : 11., 14., 16., 19., 20. tetz. és 1874 : 37. törvényzikkék által érvényben hagyattak, — a meghosszabbított, illetőleg ismételt megkötött vám- és kereskedelmi szerződés értelmében a monarchia mindkét államterületén egyenlő törvények és igazgatási szabályok szerint kezeltetnek.

A szesz- (1878 : 24. tetz.) és cukoradót (1878 : 23. tetz. és 1880. 47. tetz.) törvényhozásunk legújabbán szabályozta; míg a bor- és husadót, mely iránt Magyarország önállóan intézkezhettek, legutóbb az 1875 : 28. tetz. szabályozta, mely szerint az 1868 : 17. tetz. annak több későbbi törvényzikkékbe foglalt módosításaival, valamint az ezen adóra vonatkozó gyakorlati szabályok — amennyiben az id. legújabb tetz. által nem módosítottak — a törvényhozás további intézkedéseig érvényben maradtak.

Ezen fogyasztási adókhoz járulnak hazánkban a regále- és monopoliumoknak nevezett bevételek, t. i. a jövedékek, melyek részben fogyasztási adók gyanánt hatnak, s jelesen ide sorolhatnók a sójövődék (1868 : 11. tez.), a dohányjövődék (1868 : 14. tez.), a lottojövődék (1868 : 15. tez.), a posta- és távirdajövődék, valamint a közösügyi költségvetésben előforduló vámjövődék. A gyakorlat, valamint a tudomány még egyéb jövedékeket is ismer, melyek azonban magyar államháztartásunkban nem fordulnak elő, csupán — habár nem mint jövődék — szerepel költségvetésünkben a pénzvérsi regál (1868 : 7. tez.).

Pénzügyi rendszerünkben az érintett bevétel-forrásokon kívül előfordulnak még az illetékek, melyeket az 1850-iki patens honosított meg, jelesen a bélyeg- és jogilleték (1868 : 23. tez. s 1875: 25. tez.), díjak (1875 : 25. tez.), út- és hidvám, fémjelzési- (1868 : 18. tez.) és bányailleték. Az 1880 : 27. tez., melyet az 1880 : 59. tez. módosított, életbeléptette a hadmentességi díjat.

A finansztudományban régóta uralkodik azon alaptétel, hogy a kormányok és törvényhozók az adók változtatása- és ujtásában tartózkodók és óvatosak legyenek. E tétel mindenestre szem előtt tartandó, mindazonáltal legkevésbé se tartsa vissza a tudományt kijelölésétől ama végezőloknak, melyekre a törvényhozók reformtörekvéseiket kell, hogy irányozzák; s ekkor azután a praxis feladatává válik a nehéz adókérdés megoldása, s jelesen az adók megváltoztatásában az átmenet kedvező időpontjának, a politikai és közgazdasági viszonyak tekintetbevételével az adóujtás legegyszerűbb módjának, és a felépített adórendszerbe legalkalmasabb adó-alakok felvételének meghatározása; ami annál nehezebb gyakorlati feladat, minthogy a direkt adók csak egyik alkatrészét képezvén az adórendszernek, mellettük állanak a fogyasztásiak, a miért is a rendszer megalkotásakor az egyenes adók állása- és viszonyzatának kérdése, a fogyasztásiakhoz kiváló fontosságú lesz.

C.

Az egy-adó rendszeréről.

Az egy-adó (l'impôt unique) eszméjének feltalálása, és az egy-adórendszerének felállítása régóta foglalkoztatja a finansztudomány mivelőit. Így a physiokraták felállították az egy-földadó rendszerét;

igy egynémely államokban az általános vagyoadó, másokban a személyadó jutott érvényre. A socialisták a progressiv-adót pártolva, ennek alkalmazhatására szükségesnek tartják, hogy csak egyetlen egy-adó, tudniillik, az összes keresettőli adó (munka-adó) álljon fenn; legujabban pedig az általános jövedelem- és fogyasztásadó körül hangoztattatnak javaslatok. Hogy az általános fogyasztási adó — miként fentebb láttuk — képtelenség, az tiszta dolog, noha Sonnenfels bizonyos körülmények közt, például Hollandiában kivételőségét hiszi³²⁾, de a tényleges gazdasági életviszonyok tekintetbevételével tiszta dolog az is, hogy az általános jövedelmi-adó sem képezheti a kizárólagos adóztatási formát.

Az általános jövedelmi adó ugyanis oly adóforma, mely lajstromaiban az egyesek bevallott jövedelmeit feljegyezvén, ezeket meghatározott %-os adólábbal érinti minden egyéb adóforma mellőzésével. Ha az állampolgárok igazmondósága mellett tényleg azok valódi jövedelme fordulna elé az adólajstromokban, annak tekintetbe vételével, hogy az egyenes adófizetés a polgári önérzetet nagy mérvben emeli, ez edóforma valóban az egyszerű és igazságos adó eszményképe volna. Ám fentebb láttuk, hogy árnyoldalai miatt mint olyan, épen nem felelne meg az igazságos adó követelményeinek. Emellett soha sem szabad felednünk, hogy az általános jövedelmi adó életbeléptetése után azon czélzattal sopánkodnak, hogy ellátva azt egy kis progressiv adólábbal, a vagyon és jövelem igazságosabb megoszlását idézze elé. Nem tekintve azonban a történetileg kifejlett vagyonmegosztást és a magántulajdon alakultát, kétségbevonhatlan tény az, hogy modern oekonomiai liberalismusban magában fekszik az abszolút magántulajdon létének és a jövedelem különböző fokban való megoszlásának szükségessége. A szabad verseny mellett az ügyes spekuláció, a termelés föltételeinek s általában a gazdasági életviszonyoknak eszes kizsákmányolása, rentével telített jövedelmeket támaszt: a rente mint praemium jelenkezik az ügyes termelőre való tekintettel. A gazdaságos termelés pedig az áruk termelési költségeinek csökkentése és használati értékük emelésében állván, e folyamat az osztársadalom jóléte- és fejlődésével jár. És így az egyenlőtlen jövedelemmegoszlás alapja a rente

³²⁾ „Die Universalaccise kann höchstens nur im einem Handelsstaate wie Holland eingeführt werden.“ Sonnenfels: III. 166. §. b) jegyz.

levén, s az a fejlődött gazdasági életben gyökerezvén : vajjon nem balfogás volna-e a jövedelemnek magában a gazdasági életben véghezmenő megosztási folyamatát mesterkéltnon-módon megzavarni ?

Az érintettek következtében a jövedelmi adó általános adóul nem, hanem mint kiegészítő adóforma kínálkozik. Van ugyanis a gazdasági és forgalmi életben oly jövedelem, mely sem tőkének, sem munkának nem kizárólagos eredménye, hanem a mely tőkét és munkát a termelésnél alkalmazó gazdasági személyiség behatása nagy mérvben influál, olyformán, hogy a gazdasági egyén eme befolyását majd nagyobb, majd kisebb erélylyel érvényesítheti azáltal, hogy a tőke és munka produktivitasát majd nagyobb, majd kisebb mértékben sikerül kizsákmányolnia. ³³⁾ A gazdasági életfejlődés magasabb fokán a gazdasági személy döntőleg befolyván a jövedelem nagyságára, az ennek behatása következtében támadt, s netáni rentével szaturált jövedelmek megadóztatására szolgál a jövedelmi adó, mely a direkt és indirekt adók kiegyenlítésére lévén hivatva, kiegészítő-jövedelem-adó nevét viseli.

Czélunkhoz képest, hogy a pályatétel második részét : „lehetéges-e és mily módon a közadózási rendszert kizárólag a jövedelem vagy a fogyasztás alapjára fektetni?“ megoldani megkíséréljük, szükséges jelesen 1-ör az adórendszer mérvalapjáról, és 2-or a kombinált adószervezet princzipiális megállapításáról értekeznünk.

1-ör Az adórendszer mérvalapja. Hogy a kombinált adószervezet princzipiális megállapításához eljuthassunk, szükséges a finantztheorethikusok által mélyen vitatott adórendszer mérvalapja ³⁴⁾ kérdésével nekünk is behatóan foglalkozni, és jelesen a) a fejenkinti egyenlő megadóztatás eszméjére fektetett; vagy b) az egyes állampolgároknak a közület előnyei- és jótéteményeiben részesülési aránya szerinti; avagy végre c) az államtagok vagyoni ereje, és fizetési képessége szerinti adórendszer czélszerű és igazolt-e, valamint

³³⁾ „Bei jedem Einkommen, das Verkehr mit anderen hat, ist die unmittelbar productive und die erwerbliche Seite zu unterscheiden: erst müssen gleichsam die Privatproducte in den gemeinsamen Kasten der Volkswirtschaft eingeworfen, und sodann die Privateinkünfte aus demselben herausgezogen werden.“ Roscher : 148. §.

³⁴⁾ V. Ö. Schäffle : Nat. Oek. 3:99—400. I., Walcker : Steuerwesen 1. sk. I.

az elmélet, úgy a gyakorlati élet szempontjából? — lesz a feladvány megállapítanunk.

a) A fejenkénti egyenlő megadóztatás eszméje kissé mélyebben hatva az adóügyben, és a theoria mellett a praxisról sem feledkezve meg, azonnal tarthatlan- és kivihetetlenek bizonyul be, mert α) mellette az egyenlőség fogalma helytelen, sőt túlzott értelmezést nyerne; β) még egy abszolút demokratiai államformára szervezett államban is félszeg volna, sőt igazságtalan, és γ) in ultima analysi, ily megadóztatásnak az volna értelme, hogy kiki azért fizet adót, mert ember, avagy azért, mert él és lélezkzik, mintha tehát a levegő használatáért adóznék.

b) Az egyes állampolgároknak a közület előnyei- és jótéteményeiben részesülési-mértéke szerinti adózási rendszer ³⁵⁾ elve ez: „az adót az államnak ama általa szolgáltatott előnyökért, és pedig azok összeségeért a közintézmények összköltségeinek fedezésére fizetjük, melyeket állam hiányában élveznünk nem lehet.“ Ezen felfogás abstrakte nem épen okszerűtlen. Igazság szerint ennél fogva mindenkinek oly arányban kellene adót fizetni, melyben az állam jótéteményeit és intézményeinek előnyeit élvezi. Kitűnően azonban a gyakorlat szempontjából e rendszer szintén hiányos és félszeg, mert α) absolute lehetetlen valami matematikai külkifejezést adni azon mértéknek, melyben az egyes állampolgár a közintézmények- és állami szolgáltatásokban részesül; és nem áll az, hogy a gazdag több közületi jóban és előnyben részesül, mint a szegény, sőt inkább megfordítva, mert a gazdag több rendelkezésére álló segéd-eszközeivel állam nélkül is képes volna magán segíteni; β) e rendszer mellett az állam egy biztosító társasággá korecsulna, már pedig ethiko-politikai szervület, melyben az intézmények és funkciók szoros egységben hatnak; γ) gyakran megeshetnék, hogy az egyes polgárok az államtól élvezett haszon egyenértékét meg sem fizethetnék; végre δ) az állami intézmények nem az egyesnek, mint ilyenek, hanem, mint ama ethiko-politikai egész tagjának szolgálnak előnyére, és az adó által egyrészt e szervület fennállása, másrészt az állami közjavaknak költségfedezése eszközöltetik.

c) Az államtagok vagyoni ereje és fizetési képessége szerinti

³⁵⁾ V. Ö. Montesquieu : Esprit des lois XIII. k. 1. f., J. Garnier, Thiers, és az angol Manchester-iskola tanát.

adóztatási rendszer helyes és igazolt ez alapelv szerint : „minden állampolgár azon arányban járuljon a közszükségletek fedezéséhez, mely arányban azt vagyoni állapota, fizetési képessége és jövedelme megengedi.“

Hogy a vagyonban foglalt tárgyak, az anyagi és szellemi produktív erők- és tőkékkel szerzett bevételek, azaz, a jövedelem ³⁶⁾ az adóképesség alapja és forrása, igazolja : *a*) a tapasztalat és a gazdasági, s adóviszonyok természete, mert csak a jövedelem ismerjele és kutforrása az adózó polgárok azon sokoldalú viszonyainak, melyek által erők és képességeik produktivitását s reprodukivitását leginkább érvényre hozhatják. Ámde nem a vagyonösszeg és puszta birtok, hanem egy szakember helyes kitételeivel élve, „a vagyon alapján és segélyével szabályszerűleg megvalósított s megmeg visszatérő jövedelem és bevétel, még pedig a tiszta, azaz, a termelési költségek s üzletkiadások levonása után, új értéként fennmaradó s a tőke reprodukív-erejének hű kifejezését képző jövedelem azon forrás, melyre az adók irányzandók;“ *β*) megegyez a tiszta-jövedelemnek ³⁷⁾ adóalapul elfogadása a közgazdaság és pénzügy követelményeivel, mert ilykép egyfelől a produktivitás-elve, mely a tőke- és törzsvagyon kiméltése elvét magában involválja, leginkább érvényesülhet, másfelől a pénzügyre azon előny helyzetik kilátásba, hogy a szellemi képességükkel termelő állampolgároknak személyes szolgálataik után huzott jövedelmét is sikerül adónak alávetni; *γ*) megegyez az egyenlőenység és igazságosság elvével, mert nem a holt jószágtömeg, hanem annak jövedelme vetetvén adó alá, távol lesz a veszély, hogy két egyenlő nagyságu bár, de nem egyenlő jövedelmet szolgáltató vagyon egyenlően és igazságtalanul meg ne rovassék; másrészt épazért, mert nem a holt jószágtömeg az adó tárgya, az egyes iparágak és vállalatok kockázatása is el leszzen kerülve, — miután minden polgár adóerejéhez mérten lévén megróva, adófizethetési képessége mintegy konsolidáltatik.

A mondottak eredménye az, hogy a praktikus adó-szervezet

³⁶⁾ A jövedelem fogalmát a Hermann-Schmoller-féle meghatározás értelmében véve.

³⁷⁾ Jede Steuer ist eine Abgabe vom Reineinkommen, ihrem Principe nach; jede Steuer, die auf diesem Principe beruht, ist eine rationelle.“ Stein : 164. l.

a jövedelem alapjára legyen fektetve ³⁸⁾; és a törvényhozás feladata leszen az egyes adófajok behozatalánál a relativismus elvének, azaz, az egyes gazdasági és sokoldalú vagyoni viszonyoknak megfigyelésével oly adóalakokat életbeléptetni, melyek mindegyike végelemzésben direkte vagy indirekte a tiszta-jövedelem megadóztatását tüzi ki czélpontul ³⁹⁾.

2-or A kombinált adószervezet. A fentebbiekben az adórendszer mérvalapjáról lévén szó, a jövedelem az adófizetés- s adóképesség ismerjeléül lőn feltüntetve; azonban legyen bár a jövedelem az adórendszerre nézve legfontosabb és szabálmérvet nyújtó forrás, mindamelllett az államtagnak teljes gazdasági viszonyait és személyiségét nem karolja át, mert a jövedelmen kívül a vagyon- és életmód, azaz, a fogyasztás is az állampolgárok gazdasági személyiségét és viszonyait hű kifejezésre hozó momentumok, olyannyira, hogy egy jól szervezett adórendszerben az érintett három momentum egyike sem mellőzhető teljesen.

Hogy a vagyon, — t. i. a gazdasági javak, tőkék, ingók és ingatlanok — az adóképesség ismerve, kétségtelen, mert a vagyonnal rendelkező állampolgár nemcsak, hogy anyagilag az élet kényelmeiben szükségét nem szenved, hanem produczens szerepet játszani, vagyis új javakat és értékeket előállítani is képes.

A jövedelemnek az adófizetési képesség ismerveül jelenkezését a fentebbiekben tüzetesen megmutattuk; mindazonáltal nem tartthatni még a tiszta-jövedelmet sem az adóképesség egyedüli, kizárólagos és teljes biztosságu ismérvének, mert α) sok esetben pontosan meg nem mérhető és teljesen meg nem határozható; β) praktice nem képez állandó nagyságot; és γ) a jövedelem mellett felis-

³⁸⁾ V. Ö. Baumstark : „Zur Einkommensteuerfrage“ szép értekezését; Schmoller jeles cikkét (Tüb. Zeitschr. 1863. 59. l.), mely szerint a Hermann-féle jövedelmet kívánja arányosan megadóztatni; és Laspeyres Staats-Wirtschaft cikkét (Bluntschli-Staatswörterbuch), hol mondja : „Az adó alapja azon élvezetek összege, melyeket minden önállóan gazdálkodó alany bizonyos időszakban munkájából és vagyonából szed, vagyis, természetes munkaereje és eddigi vagyona által szerezhet.“

³⁹⁾ „Minden okszerű adó által a tiszta-jövedelem megadóztatása czéloztatik, azonban a tárgy, mely a jövedelmet nyújtja, a különféle adóknál különbözik, t. i. ez telek, tőke és munka lehet.“ Karvasy : Pénzügyt. 46. §. 1.

mertatik ugyan a polgárok vagyonának reproductív és értékképző ereje, de a gazdasági élet összetettségének másik, nem kisebb jelentőségű oldala : a vagyonhasználás és élvezés (a konsumtíó)⁴⁰⁾ figyelmen kívül maradna ; már pedig az egyesek rendszerint vagyoni erejük és jövedelmük arányában fogyasztanak ; a fogyasztás tehát az adóképességnek szintén ismérvét képezi. Im ez a fogyasztási adók nagy elve, mely szerint az organikus adórendszerbe a (direkt) jövedelmi adók mellé egyszersmind fogyasztási alapformák illesztendők.

A mondottak alapján eredményül kimondhatjuk, hogy az általános egy-adó (l'impôt unique) rendszere lényegében el nem érhető⁴¹⁾ volna az, akár a birtok-, akár a jövedelem-, akár a fogyasztásra építve, mert α) gyakorlatilag nem foganatosítható ; s β) a gazdasági dolgok természetével ellenkezik ; hanem kétségtelen a mondottak után, hogy principáliter helyes és praktikus adószervezetnek csak az lesz tartható, mely egyfelől a gazdasági élet viszonyaira, másfelől az adótárgyak sokoldalúsága- és különszerűségeire méltó figyelemmel : egy kombinált rendszerét nyújtja több, maguk közt összefüggő s egymást kölcsönösen megigazító és kiegészítő, direkt és indirekt jövedelmet és fogyasztást egyaránt érintő adóformáknak. Ebben áll a kombinált adószervezet principális megállapítása.

Hogy a pályatétel második részének ezen pontját : „mily módon lehetséges a közadózási rendszert kizárólag a jövedelem vagy a fogyasztás alapjára fektetni“ ? — megoldani megkíséreljük, határozott kifejezést adhatunk abbéli nézetünknek, hogy közadózási rendszer katasztrozálás útján legyen kombinált adórendszer. Ugyanis a helyesen készült kataszter (adószorozat)⁴²⁾ az összes adó-

⁴⁰⁾ „Die Wirthschaftlichkeit umfasst (§. I. Z. 3.) nicht bloß das Gebiet der Production, sondern auch dasjenige der Consumption, sie ist nicht bloß Produktivität, sondern auch Oekonomie im Güter-Verbrauch.“ Schöffle : 24. I. 2.)

⁴¹⁾ „Die Idee einer einzigen Steuer beruht auf dem Missverständniß des Wesens der Steuer selbst. Ihre Aufgabe wäre nämlich nicht, alle andern Steuerobjecte mit Ausnahme des einzig besteuerten, unbesteuert lassen, sondern die Vertheilung der Besteuerung dem Verkehre mit dem besteuerten Objecte zu übergeben.“ Stein : 190. I.

⁴²⁾ Kataszter szó „capitationis regestrum“-ból veszi eredetét, legelőször bizonyos birtok-adói nemre lőn alkalmazva ; némelyek „κατατασις“ (összeállítás, rendezési sorozat) görög szóból deriválják ; és jelszen a földadó

rendszernek, s jelesen az okszerű adópolitikának alapja és legelső feltétele; és tényleg azon arányban tökélyesbült is az egész modern adóügy, amely arányban a kataszter-ügy kifejlődött és szabályos alakot öltött.

Nézetünk szerint ugyanis elméleti szempontból az adókataszter célja abból áll, hogy a harmoniában összműködött termelési erők behatásainak mértékét az eléállított jövedelemre a gazdasági életben és gyakorlatban kinyomozza.

Ha pl. a három termelési erő (telek, tőke és munka) mindegyike egyforma produktivitással működne közre a javak és jövedelem eléállításánál, akkor $t = t_1 = m$, minek folytán $x = t = t_1 + m$ ⁴³⁾, a miből

$$\begin{aligned} t &= \frac{x}{3} \\ t_1 &= \frac{x}{3} \\ m &= \frac{x}{3}, \text{ vagyis:} \end{aligned}$$

a nyers hozadékot három egyenlő részre kellene tagolnunk és nyernők az egy-egy termelési erő nyers hozadéki jutalékát; ebből leszámításával a termelési (fentartási, felszerelési, beruházási stb.) költségeknek, ugyancsak egy-egy termelési erő tiszta hozadéki jutaléka áll elé, melyet a kataszter útján nyomoztunk ki.

A kataszter az egyenes adóknál arra való, hogy a tőkének mint adóforrásnak, tiszta hozadékát megtudjuk, megmérjük, és az adólábbal érintsük.

A mérés, osztályozás és becslés, mint az adókirovás alapjául szolgáló műveletek képezik a katasztert, és az ily módon kirovott adók, kataszter-adó nevét viselik.

A fogyasztási-, illetőleg munka-adókataszter⁴⁴⁾ a tőkétől különválasztott, önállóan jelenkező munkának mint adóforrásnak, és tiszta hozadékának adólajstromokba való feljegyzésében áll. Am a munkaerő nem képez állandó nagyságot; a miért is mérhetlen lévén, a gazdasági életben tiszta hozadékaival együtt, produktív állapotban fennmaradására szükségképen megkivántató feltételben mérjük és

kiszámításának módozatát jelzik kataszter szóval, mely a tiszta-hozadék parcellánkénti meghatározása tekintetéből a „Tabelle ausiliari per la calcolazione della rendita netta delle singole particelle espressa nel catasto per jugero dell' Austria inferiore a 1600 □ Klafter“ — áll kapcsolatban.

⁴³⁾ $t =$ telek, $t_1 =$ tőke, $m =$ munka. $x =$ nyers hozadék.

⁴⁴⁾ V. ö. Stein : id. m. 512. l.

becsüljük; e feltétel pedig a fogyasztás, melyben a munka javmértékét és adóegységét leli. A tudomány szempontjából elvben a fogyasztási adókataszter kifogás alá nem esik; a nehézséget a fogyasztási adóknak az államgazdasági életben praktice foganatba veendő kezelési rendszerének mi módon való megállapítása szüli, mely kezelési rendszer a legtöbb államban, így minálunk is, a fogyasztási adókat kivetésük, illetőleg beszedésük tekintetéből, az egyenes adók jellegébe öltözteti.

Hogy a törvényhozás által adótárgyakul kijelölt vagyon-alakzatokat megadóztathassuk, szükséges azokat mérni, vagyis, az adóegységet kell keresni: és e méréssel veszi kezdetét a kataszteri eljárás. Kérdés azonban csupán, a vagyonokat, vagy azok termőképességét is kell-e mérni?

Amely államban vagyon-adó dívik, a vagyon-adókataszterben elég pusztán a vagyonokat mérni, másutt azonban az adórendszer a produktivitás alapjára levén fektetve, nemcsak a vagyont, hanem ennek produktivitását is kell mérni, mire megkivántatik a gazdasági életben, hogy a vagyontól hozadéka, mely a produktív magán-gazdaság folyamatának — hogy úgy mondjam — lecsapódása különválasztható legyen. Vannak ugyanis vagyonok, melyektől hozadéka különválasztható, a miért is mindkettő mérhető, pl. a tőkénél; vannak azonban oly vagyonok is (pl. a munkaerő), melyeknél e különválasztás nem sikerül, mert a bor-, hus-, sónak produktivitása magától a bor-, hus- és sótól külön nem választható, és nem jelezhető, hogy pl. egy font husnak 10 krajczárnyi hozadéka van.

Ezen kataszteri mérés alapján a vagyon hazadékának meghatározása után a törvény azt mondja: abból egy részlet az államot illeti, mert a produktív képességet közintézményeivel elősegítvén, a hozadék egynehányad részét az állam maga produkálta; amiért ön-részletének értékét a polgártól adóképen követeli.

Ezen felfogás szerint az adó mennyiségét mérni annyit tesz, mint azon jövedelmi quantumot meghatározni, melyet az állam az adózó vagyonának összeredményében bír: ez okból kell nemcsak a vagyont, hanem produktív erejét is mérni.

A vagyon hozadékának, és az adó mennyiségének meghatározása ezéjjából tehát kettős mérés eszközözendő: 1-ör magának a vagyonnak, és 2-ör produktív erejének mérése, mely utóbbi ismét további két mérést igényel, u. m. a) tisztán és elkülönítve magának

a vagyon produktív erejének, illetőleg ennek megfelelő hozadéknak mérését, és b) az állam által fokozott produktív erőnek, illetőleg ennek megfelelő hozadéknak mérését : mindkettő együtt képezi az összhozadékot.

Az a) alatti hozadék érintetlenül hagyandó, mert mint tőke jövő termelésnél eszközül fog szolgálni ; a b) alatti részlet pedig az összhozadék egysége, vagyis maga az adó, melyet eszerint maga az állam produkált, és melyet viszonyítva az összhozadékhoz, nyerjük az adólábat.

Legyen pl. az összhozadék 100 frt, melyből az államproduktiónak megfelelő hozadék tegyen ki 30 frtot, úgy x alatt az összhozadékot y alatt államproduktió hozadékát értve, az arány lesz : $x : y = 100 : 30$.

Ezen felfogás szerint eredményként azt mondhatjuk, hogy a kataszter intézménye, vagyis az adótárgyaknak hozadékaikkal való feljegyzése, mintegy összekötő kapesot képez az adótárgyak és hozadékai, illetőleg az adóegység és adóláb között, mely utóbbinak meghatározásában a kataszter zsinórmérvül szolgáljon a törvényhozásnak.

DR. HORINKA IMRF,
nyilv. r. jogtanár Győrött.

A VIZI JOG SZABÁLYOZÁSÁHOZ *).

A közgazdaságunkat érdeklő jogreformok sorában kiváló helyet foglal el a vizi jog szabályozása, melyet a közvélemény újabbán erélyesen sürget. A törvényhozás alkotmányunk visszaállításától az 1840-ben lefektetett alapokon ismételve foglalkozott e jog egyes részeinek kimerítőbb rendezésével; egy szerves egészen alkotása azonban mindaddig nem sikerült és a dolog természetében feküdt, hogy épen a vízhasználati jog maradt rendezetlen, a sürgősebb árvédelmi jog-mellett.

Méltatlan volna, e mulasztást irányadó köreink elvi tájékozatlanságának tulajdonítani; talán közelebb járunk a valósághoz, ha nagy súlylyal bíró egyes magánérdekek jogosulatlan politikai befolyására vezetjük vissza több eddigi kísérletnek meghiusulását. Tagadhatatlan azonban, hogy e mellett az eddigi tervezetek tanúsága szerint megállapodott nézet nem volt arról, mi veendő fel a célba vett vizi törvénykönyv keretébe.

A vízrendészethez közelebb álló árvédelmi jog tekintetében az eddig alkotott törvények consolidatiója és esetleg javítása kétségkívül felölelendő lesz, s ama kodex által. E jog alapelveinek lehető fentartása azonban indokolva van az által, hogy számos gazdasági és jogi alakulatnak, szabályozási társulatok létrejövetelének és működésének, sok száz millióra menő beruházásoknak alapját képezvén, a szerzett jogok sérthetetlenléte és a jogfolytonosság érdeke parancsolják, hogy ezen alapok a mennyire lehet, kiméltessenek és fentartassanak.

Egyébként is kétségkívül tekintettel kell lenni fennálló jogunkra, habár annak szabályait kivétel nélkül fentartani nem lehet. Példaképpen utalhatunk a Deák Ferencz által szövegezett 1840:

*) A VIII-ik magyar jogászgyűlésen tartott előadás után.

10. tcz. alapelvére, melynek analogonját csaknem minden külföldi vízi jogi törvényben is találjuk, hogy t. i. a víz természetes lefolyását más kárával gátolni nem szabad. Lehetnek esetek, hol akár belvizek levezetése, akár a vízhasználat termő erejének fokozása végett, el kell és el lehet térni ezen magában véve kétségtől helyes, úgy szólván természetjogi igazságú elvtől.

Mindenesetre úgy a keret körülhatárolása, mint az anyagi jogszabályok tekintetében speciális viszonyaink és érdekeink mellett figyelemmel kell lenni az újabb külföldi törvényhozási alkotásokra és gyakorlati tapasztalatokra, valamint az e téren haladó tudomány megállapodásaira és követelményeire is.

A code Napoleon és az ezt követő polgári törvénykönyvek, utóljára az 1866-ki olasz codice civile egyes vízi jogi alapelveket, jelesül a közfolyók jogi minőségének meghatározását a dolgok felsztásának czimében, és a vízvezetési jog szabályozását a szolgáltatásokat tárgyazó fejezetben felölelték, mivel e részben a római magánjog irodalmilag elfogadott rendszerét követték. Különösen a legvirágzóbb európai, t. i. az olasz vízi jogi irodalom, épügy mint a francia mai napig, a római corpus juris-ból indul ki positiv jogi, hermeneutikus részében. A sok ezer kötetre menő milanói vízi jogi literatura, melynek magára a nagyszerű lombardiai vízvezetési rendszer gazdasági és technikus kifejlődésére is befolyást tulajdonítanak, a digesták 43-ik könyvének 12-ik czimének: „de fluminibus, nequid in flumine publico ripave eius fiat quo peius navigetur“ magyarázatán alapult. Ez természetesen nem zárta ki az elvek lassu továbbfejlesztését a gyakorlati szükséghez képest. Ha összehasonlítjuk *Pecchio* XVII. századbeli alapvető műveit: *de aquaeductu* és *de servitutibus* a jelen század első felében korszakalkotó *Romagnosi*: *Condotta delle acque* és *Ragione civile delle acque* czimű törvényhozási tudománynyá emelkedő munkáival, ezeket pedig a legújabb, kitünőbb irodalmi termékekkel, p. o. *Sebastiano Gianzana* tól (Le acque nel diritto civile italiano Turin, 1879. négy kötet, *Acque* a *Mancini*-féle encyclopaedia 1882-ki 9-ik füzetében), vagy a belga *Wodon*-tól (Le droit des eaux et des cours d'eaux Bruxelles, 1874.), e haladás irányát és vívmányait világosan felismerhetjük. Mint egykor a praetorok a XII. táblás törvényt, a császári korszak remek jogászai a praetori edictumot, úgy ezen pandekta-irodalom idővel a corpus juris szabályait módosította, elveit fejlesztette.

Megmarad a digesták magyarázata, de ez nem gátolta azt, hogy sok tekintetben még az alapelvek is módosítottak. Míg p. o. a remek római jogászok a közfolyó ismervét a perennitásban, vagyis a nyáron ki nem száradásban találták, mi különben is csak olasz égalji viszonyok között birt értelemmel, addig az ujkor elején felélesztett római jogi irodalom a közjogi ismervet, az állami jelleget inkább a közlekedési célra való alkalmasságban, a vizek hajózhatóságában és tutajozhatóságában találta. Ezen ismérvek: *navigable* et *flottable*, melyek különben szintén már a római digestákban szerepeltek s onnét recipiáltattak, alapul vétettek a francia és olasz s ezeket követő polgári törvénykönyvekben is.

A tisztán római jogi irányra következett volt az észjogi, vagyis törvényhozási tudomány irány, előbb merő elvontságban, majd történelmi és a positiv európai jogokat összehasonlító alapon. A végső fejlemény pedig a jognak áthatása nemzetgazdasági és technikai elvekkel volt, a melyre nézve a legérdekesebb és leggyakorlatiabb kísérleteket ismét napjaink olasz irodalma tünteti fel, hol a jogászok a technika, vagy a technikusok a jogtudomány ismeretét sajátítják el, midőn ezen, különben még a jövőnek fentartott téren haladnak.

Ezen irodalom mögött természetesen messze hátramaradnak a polgári törvénykönyveknek említett hézagos vízi jogi szabályai, melyek a magánjogi rendszerbe sem illenek közjogi jellegük folytán. Azok kiegészítését Franciaországban a közigazgatási rendeletek és az iudikatura, Olaszországban számos specialis törvény is képezi, minek nagy hibája, hogy a szétszórt joganyag egységes, elvi konstrukcióját, sőt gyakorlati könnyü kezelését lehetetlené teszi.

Ugyanazért az újabb törvényhozási irány az, hogy a magánjogi törvénykönyvek teljesen mellőzik a vízi jogi szabályokat. Az osztrák polgári törvénykönyv már pusztán a közfolyók említésére szorítkozott — s egyedül ezt említik a mi modern magánjogi írónk is. Az utolsó német, t. i. a szász polgári törvénykönyv már egészen kihagyja a vízi jogot, s ebben is követi azt a magyar magánjogi törvénykönyv javaslata.

A haladás egyáltalán a jogban is az individualisatio, az alkalmazkodás a specialis viszonyok egyes köreihez. Az atomisált egyének akarat szabadságára fektetett formalistikus magánjognak az

egyes életkörükből életet kölcsönöz az azoknak megfelelő gazdasági és társadalmi elvek befogadása és joggá emelése. E processus útján alakul a modern socialis jog, alakul a külön kereskedelmi, vasuti, tengeri, bányászati, mezőgazdasági, ipar stb. jog. Ily önállóan saját elveiből construálendő a vizi jog is. Felette helytelen volna tehát a vizi, valamint p. o. a mezőgazdasági jogot más alakban, mint szerves egészet képező, önálló kodexben szabályozni. A vizi jognak vannak köz- és magánjogi, büntető és rendészeti, közigazgatási és törvénykezési sajátos szabályai, melyeket másképp egybefoglalni lehetetlen. E mellett azután felesleges, egyes elveket a polgári törvénykönyvben ismételni, melynek általános elvei ugyis alkalmaztatni fognak a vizi magánjogra, amennyiben ennek szabályai és természete azt megengedik.

Ezen alapon vannak construálva az újabb, p. o. az osztrák 1869-ki, a badeni 1876-ki, spanyol 1879-ki, svéd 1880-ki vizi jogi törvények, melyek, valamint némely olasz és angol specialis törvények, a belga 1877-ki magánvizrendészeti és a porosz 1879-ki viztársulati törvények számos utánzásra méltó anyagi intézkedést is tartalmaznak.

Hogy fogalmat adjunk ezek keretéről, példakép vázoljuk egy-némelyikét. Így a spanyol 1879. június 13-ki Ley sobre las aguas 4 czimből, 15 fejezetből, 258 szakaszból áll. Az első czim a vizek tulajdonáról, a második a medrek, partok, alluvio s avulsio jogviszonyairól, a védgátokról és mocsárkiszáritásról, a harmadik a vizi szolgalmakról (vizvezetékek, vízmerítési, árasztási stb. építmények), a negyedik a nyilvános vizek közhasználatának szabályozásáról szól. Az egyes intézkedések sorából felemlítjük a következőket. A magánvizekre nézve fentartja a partbirtokosok jogát. Ásványvizeket is használhat *tényleg* a földtulajdonos, különben a partbirtokos; a kormány kisajátíthatja azokat fürdőkre, de a tulajdonos két éven át elsőbbséggel bír ez értékesítésre nézve. A tó és posvány mederrel együtt az illető földbirtokosé. Szabályozza a kutak ásását, esőviz felfogását. Elszakított föld a tulajdonosáé marad, áradvány azé lesz, kinek földéhez tapad, elhagyott folyóágy és uj sziget a partbirtokosoké. A vízben talált ingóság, mit az elvitt, a találóé lesz, ha hatóságnál jelentés tétetett és a tulajdonos 6 hó alatt nem jelenkezett. Védgátépítés szabad, ha nem változtat a vízfolyáson, növényültetés, ha nem árt a hajózásnak és nem okoz ár-

vizveszélyt. Egészségtelen mocsárt az állam, tartomány vagy község hivatalból kiszáríthat; a közmunkákra bátorító miniszter (de fomento), más esetben is, ha a mocsárszárítás nagyobb műveket igényel, társulást engedélyezhet, illetve az érdekletteket részvétellel kötelezheti. A ki saját költségén akar posványt kiszárítani, erre követ, földet igényelhet állami birtokból. A szolgálmak a code Napoleon szellemében szabályoztatnak. Az alsó területen tűrni kell a vízlefolyást, de a magasabbon nem szabad oly vízszabályozást eszközölni, mely ama szolgalmat súlyosbitaná.

Viszont az alsó birtokos nem emelhet falat, gátat a lefolyás ellen. A vízvezetéki stb. szolgalmat bármily vízhasználati célra is, elrendelhető a miniszter vagy tartományi kormányzó által, természetesen a földbirtokosok kártalanítása mellett. A szolgálmai jog a concessio lejártá, 20 évi nemgyakorlás stb. által megszűnik. Közfolyók a hajózhatók. A kormány megállapítja az ingyenes vízmerítés, itatás, fürdés, kikötés, halászat stb. módját, helyét, és engedélyt ad a víz magánhasználatára a lakosok és vasutak vízzel való ellátására (e célra magánvíz is kisajátítható), öntözésre, hajózható esatornára, malmokra és gyárakra, tavakra és vízmedencékre, továbbá az érdekelteket hozzájárulásra kötelező öntözési társulatok alakulására, ha legalább 20 birtokos 200 hektárral érdekelve van. A társulati választmányi tagságot ingyen el kell fogadni. A vízi bíróság esküdteit (jurados de riego) a közgyűlés, elnökét a választmány választja. A tengeri vizekről (partszolgalmakról, part melletti vizek használatáról s építményekről, kikötők osztályozásáról s rendőrségéről stb.) külön 1880. május 7-ki törvény intézkedik.

A svéd 1880. december 30-ki törvények közül az első (om jordlegares rätt öfver vattnet ä hans grund) a vizek tulajdonát és használatát szabályozza. Jellemző benne, hogy miként a skandináv és angol jog általában közelebb áll a primitív germán joghoz, és kevésbé alakult át a római jog és római államfogalom befolyása következtében, mint a többi kontinentális jogok, e vízijogban is még praedominál a teljesen magánjogi felfogás és nagy szerepet visz a szomszédjogként jelenkező közösség eszméje. A közigazgatási hatóság helyett itt a törvényszék szerepel, mely p. o. még azt is meghatározza, mely folyó hajózható. De ily folyón is a partbirtokosok tulajdona érvényesül és csak a közepe, a szélesség egy harmada, bír állami jelleggel, mint a királyi ér (kungsl ådrar), melyet nem szabad eltor-

laszolni, a második törvény a favitelre szánt vizek használatáról (om allmän flottled), a harmadik a hajózásra szánt vizekről (om allmän farled), a negyedik a kisajátításról (om tilläg till förordningen den 14. April 1866. angående jords eller lägenhets afstående för allmänt behof) intézkedik, míg a mocsárszárítást külön szabályozá az 1879. június 20-ki törvény.

A belga jog mintegy középállást foglal el. Királyi rendeletek (arrête royal du 28 août 1820, 10. septembre 1830. stb.) s egyes törvények (1836. községi, 1848. s 1851. öntözési vízvezeteki szolgalmakról stb.) szabályozták azt eltérően, a francia államtanács mint közigazgatási bíróság judikaturájától, mely Franciaországban irányadó maradt. Jelesül nem fogadtatott be az ama judikatura által behozott distinctio köz- és magánérdekű vizek között, és az administratio (itt a tartományi autonom hatóság) az apró vizek rendezésébe is befoly.

Az említett 1879. május 7-ki törvény intézkedéseiből felemlítjük a következőket. Minden vizekről jegyzék és vízrajzi leírás készül, mely a vízművekre, töltésekre, hidakra is kiterjed. Új mű emelése türendő, ha nem veszélyes másokra nézve, mi reklamationalis eljárással konstatáltatik. E vízrendészeti költségekből egy-egy harmad az államot, a tartományt és a községet terheli. Javítási munkákat állami engedélyt és az egész költség magánviselését tételezi fel.

Ha azonban az állam rendeli el azt, akkor költségeinek fele őt terheli. A rendőri hatóságot a tartományi állandó bizottság gyakorolja.

Ellenben a francia-olasz vízijogon túlhalad a közjogi felfogásban, a közgazdasági érdekek érvényesítésében az egyéni magánjog rovására az újabb német és osztrák törvényhozás, melyek a helyes, társadalmi jogi álláspontból indulnak ki. Az idézett 1869-ki osztrák törvény sok tekintetben mintaszerűnek vált be a gyakorlatban, bármi aggályt tápláltak ellenében a szakjogászok elméleti szempontból. Tett ugyan concessiókat a jogászai álláspontnak, de tulnyomóan megőrizte közgazdasági jellegét, a mint eredeti alapját csakugyan az 1849-ki mezőgazdasági congressus javaslatai képezték, melyeket az 1850., 1862. s 1865. évi törvényjavaslatok is figyelembe vettek, míg végre a törvény 1869-ben létrejött. A keret és rendszer meghatározása is helyes. Külön rendezésnek tartattak fenn az ön-

álló elvekre fektetendő hajózási és tutajozási, halászati, vízi építkezési és hajómalomrendtartási szabályzatok. Ellenben felvették, bár jobbára csak elvi szabályozással: a vizek jogi természetére s osztályozására, azok használatára s levezetésére, az árvédelemre, a vízi társulatokra, a büntetésekre, hatóságokra s eljárásra vonatkozó szabályok. A vízi társulati jog továbbfejlesztését látjuk az 1879-ki porosz törvényben.

A fejlődési tendentia ez újabb jogban az egyéni tulajdon korlátozására megy, a közgazdasági termő erők lehetőleg teljes és általános értékesítése érdekében. Ehhez képest a törvényes szolgalmak szaporitva, a használat kisajátítása és a kényszertársulás kiterjesztve lesz. Külön hatóságok, vízi könyvek stb. intézmények biztosítják a vízrendészet foganatját, mely a közlekedési, termelési és közegészségi érdekeket egyaránt uralja és ehhez képest a vízfolyás, partok, meder fentartására, a víz infectiójának elhárítására s a vízi jogi viták megelőzésére terjeszti ki feladatát.

A vízi jognak, ha azt egész világtörténeti fejlődésében és mai világjogi állásában tekintjük, félreismerhetlen mindenkor szoros kapcsolata az illető társadalmi és nemzetgazdasági viszonyokkal. Keletkezése az ókorban egyidejű a chinai, hindu és egyiptomi vízvezetékek alkotásával. Magasabb kifejlődést nyert az a rómaiaknál, a hol alapját ugyan szintén a vízvezetési jog képezé, de e mellett a természetes folyók és a tenger külön vízi joga képződött. A magántulajdon rideg kultusza mellett a szolgalmak és elbirtoklás intézményeiben az egyéni tulajdon természetes gazdasági korlátozása érvényesült, a közjavak fogalma (*res publicae*) pedig külön társadalmi jog alapjává lett. Minden folyóvíz közdolognak tekintetett, miként a levegő vagy tenger. Nem képezé az állam tulajdonát, hanem minden polgár, minden ember közös, szabad ingyenes használatának tárgya volt.

Van okunk feltenni, hogy e felfogás a népnek ősi szokásaiban gyökerezett és hogy azzal hasonló eszmét csaknem minden népnek őstörténete mutat. A létfeltételek alapját képező természeti elemek — hová eleinte a föld is számítatik, utóbb abból csak az utak, néhol az erdő és lege is — régente csaknem mindenütt a kommunizmust uralják. A folyó vízre nézve ez ép oly természetes, ugyszólván észjogi volt, mint akár a levegő tekintetében. A folyó víz természetes, szüntelen változó állapotában a római tulajdon fogalmát,

mely birtoklást tételez fel, a priori kizárja. Ugyanazért a tulajdon fogalma a római jogon kezdve a legújabb elméletekig, vagy csak a birtokba vett határozott mennyiségű vízre és a víznek mesterséges medenczéire, u. m. kut, tó, vízvezeték stb. szorított, vagy közvetve konstruáltatott a part és meder-tulajdon segítségével. A vizet mintegy az ingatlan földnek járulékaul tekinteni, ez volt azon felfogás, mely a kifejlett földbirtokrendszernek leginkább megfelelt. A rómaiaknál a későbbi jogfejlődés csakugyan feltünteti az ellentétet és tusát a praetori *interdicta* által oltalmazott *flumen publicum* elvén nyugvó ősjog és a magán földtulajdonnak a vízhasználat monopoliumára való kiterjesztése között. Innét erednek az annyiféle magyarázatra és kontroverziára alkalmas szolgáltatott eltérő tételek a corpus jurisban. Innét van, hogy a császárság korában mindinkább érvényesül azon tendencia, a közhasználat fogalmát a közlekedési célra és így a publikus jelleget az ennek szolgáló folyókra szorítani, melyeken a hajózás, kikötés, halászat stb. mindenkinek sérthetetlen joga volt, míg a magán birtokon levő forrás vagy patak és kisebb folyó, míg másnak elbirtokláson nyugvó használati joga ellen nem állott, a földtulajdonos szabad, önkényű rendelkezése alá esett, ki annak folyását megváltoztatni, elterelni, megszüntetni feljogosítva volt.

A középkor egy egészen új fejlődésnek lesz kiindulási pontja, melynek alapját egyrészt a községi szokások, másrészt a királyi, majd a hűbérjogszerű földesuri hatóság képezi, mely a királyi hatalomnak mintegy derivatuma. A német weisthümer, az osztrák taidinge, a francia costumes, az olasz statutumok, a mór-spanyol fueros vizijogi részei e fejlődést világosan feltüntetik. A közösség, a kényszer-társulás elve az egyéni rendelkezést félreszorítja. Az uri jog a fentartott, kiváltságos regale fogalmát a vízre kiterjeszti. E fejlődést és annak ujkori tusáját a római joggal és a közgazdasági érdekekben közigazgató modern államhatalommal a magyar jog is feltünteti.

Sajnálatomat fejezhetem ki a felett, hogy Micskei Imre mérnök 1868. évi vizijog kézikönyve a hazai jog ismertetését az 1715 : 69, 1723 : 122, 1751 : 14, 1791 : 67, 1807 : 17, 1827 : 33, 1836 : 25, 36 és 1840 : 4, 10. törvénycikkekre, tehát a legutóbbinak — a jelen fejlődés alapjának — kivételével olyanokra szorítja, melyek a valódi magyar vizijogot történetileg már meg sem ismertethetik.

A magyar vízijog alapját Verbőczy Hármaskönyvében és kiválóan az I. rész 87-ik címében találjuk fel, mely oly érdekes anyagot nyújt, hogy annak most csak rövid érinthetését valóban fájjalnunk kell. Az avulsionak a római jogtól eltérő szabályozása, a malom-, rév- és halászati regále biztosítása, az árvédelem esetében idegen földön emelendő építményekre nézve *törvényes szolgálomak* konstituálása, sőt ily szolgálom kiterjesztése, a malomgátak emelése tehát *viszhasznosítása* esetére, — mikről e cím intézkedik — tanúságot tesznek arról, hogy Verbőczy, bármennyire állott a római és hűbérjog befolyása alatt, közgazdasági szempontból az akkor uralkodó magántulajdon-rendszeren már felülemelkedni és oly intézményt meghonosítani birt, mely azóta, fájdalom ismét feledésbe ment.

Az ujkor, a legujabb törvényhozások voltak azok, melyek a vízi jogot első sorban a *közérdek*, a *közgazdaság lehető emelése* szempontjából, a közönséges magánjogtól eltérően szabályozták.

A tulajdon tekintetében két rendszert lehet megkülönböztetni. Az egyik, a régibb az, mely csak a hajózható és tutajozható folyókat, a másik és újabb az, mely minden folyóvizet tekint az állami fenhatóságnak és kezelésnek alávetett közjavnak. Amaz a francia-olasz, emez a német-osztrák jogban érvényesül. A római jogot mindegyik alapnak tekinti és mint fentebb említők, ezt joggal is teheti. A pandekta-jog e részének legalaposabb művelői, mint *Hesse*, *Baumert*, *Kappeler*, *Nieberding* stb., akaratlanul feltüntetik az abban lappangó ellentéteket. Hogy mely folyó hajózható, az taxative szokott meghatározatni. Az ily folyónak azon része, mely még nem hajózható, mint az oszthatlan egésznek darabja, szintén a *res publica* jellegével bír, és ha bármely eddig nem hajózható folyó államilag hajózhatóvá tétetik, a közjelleget ez által fölveszi. Még e rendszerben is benrejlik tehát közvetett elismerése az állami rendelkezésnek a magántulajdonban levő folyók felett is, az állam jogában állván azokat közvizekké tenni, a minthogy az állami ingerencia csakugyan egyáltalán el nem kerülhető magánvizeknek sem úgy közigazgatási, valamint a jogok gyakorlásának kollíziójával szemben törvénykezési tekintetben. Ép azért egyszerűbb, következetesebb, a modern közgazdasági irány uralmának megfelelőbb azon rendszer, mely minden *folyóviznek közjelleget tulajdonít*, mi természetesen nem zárja ki azt, hogy a partbirtokosok használati joga esetleg előbbségi joggal ruháztathassék fel. E rendszer mellett a különben elkerülhetlen magánjogi kollízióknak és szüntelen vi-

táknak legkönnyebben vétetik eleje, a közgazdasági érdekből szükséges állami rendelkezés, engedélyezés, jogosztás a leghatározottabban biztosítottatik. — E rendszer felülemelkedik azon magánjogi felfogáson, mely a tulajdon bázisát és központját a földbirtokban találta, és *megfelelve a mai gazdasági rendszer igényeinek, egyenlő megóvását engedi meg az ipari, miként a kereskedelmi s mezőgazdasági érdekeknek.* E rendszert fogadta el az osztrák törvény is.

Megemlítendő, hogy ugyane rendszer elfogadását nálunk már 1843-ban sürgette a magyar gazdasági egyesület, midőn több évi munka eredményeképp egy egész vízi jogi törvénytervezetet dolgozott ki. A mezőgazdasági érdekeken kívül az elvi álláspontja mellett arra hivatkozott, hogy alkotmányos országban minden polgárimagán jog a közjog kifolyása, hogy a vízi regále ki nem zárja avizek bizonyos fennmaradt közhasználatát, pl. hajózás, itatás, mosás, fürdés stb. tekintetében, és hogy az 1723. 122. t. cz. óta elismert állami fenhatóság a folyóvizek felett már involválja azok kivételét a magántulajdonból.

Ez előrehaladott felfogás mögött messze elmaradt tényleges jogállapotunk és különösen a jogpótlásra hivatott kir. kuriánkat illeti szemrehányás azért, hogy merev ellentétbe lépve a rómaiak vagy angolok mintabíróságaival, e téren az élet igényeivel haladni egyáltalán nem tudott és aktaporos juszticiájában nemcsak a régihez, hanem mitöbb, a ferdén felfogott régihez mereven ragaszkodott, mi által az országnak tömérdek kárt okozott.

Sokkal fontosabb ügy ez és sokkal közelebb érdekel bennünket, magyar jogászokat, hogysen súlyos vádammak adatszerű igazolásával adósmaradhatnak.

A *mai jogállapot*, illetve jogtalansági állapot e részben a következő: A kir. kuria állandó joggyakorlata szerint (és e bölcseségben a jogügyi igazgatóság soká osztozott), még azon nagy folyóknál is, melyek tényleg hajóztatnak és ennél fogva budget nyelvünkön szólva, mert minden budgetben e folyók felszámlálvák, *államiilag kezeltetnek*, melyek közjavi jellegét tehát az o. p. tkben közvetített római jog nyomaiban haladó újabb jogiróink, mint Wenczel Gusztáv stb. is elismerik, (kiknek összes vízjoguk a javak felszámolásánál tett e megjegyzésben áll), tehát még ezekre nézve is ama joggyakorlat azt tartja, hogy a *folyómeder* a partbirtokosok magántulajdonát képezi! Tehát a folyók válhatlan alkatrésze, a Duna, Tisza stb. medre, az ország földrajz ereinek alapja, néhány ezer birtokos con-

dominiuma. E valóban hajmeresztő, unikumnak mondható felfogás — mert hasonló jogászszabály vagy tán soha sehhol sem létezett — egyszerűen „hazai usussal” indokoltatik, holott azt a nálunk recipiált római jogszabály az *alveus derelictuson* való tulajdonkezelésről teljesen kizárja. Illustrálja ez azon mesés középkorias felfogását bíróságainknak, mely e téren is a földesuri magánjog tulajtonságán sarkall a közérdekek rovására. De illusztrálja ezt azok hasonló nézete is, kik a tulajdonrendezést úgy képzelik, hogy minden vizecske tulajdonosa meghatározottassék. és kik szintén azt tartják, hogy ez idő szerint a folyóvizek magántulajdona teljesen praeponderal, mert hazai jogunk azt a földesuri malomregálebau statuálja. Tehát a földesuri malomregále kiterjesztetik a part- és meder-monopolizálás monstrumává! Nem kevésbbé érdekes és szomorú, hogy ugyanazon bíróságok, melyek az *alluvio* és *inzulanata* tekintetében a római jogelveket uralják és az állami folyószabályozás által nyert földeket, pl. a Margitszigetnél a földtulajdonosnak az állam kárpótlása nélkül odaitélték — a római és minden egyéb jog szerint a közfolyóhoz tartozó *partot*, melynek szabad használata illuzorius és lehetetlen, feltétlen *magán'tulajdonnak* tekintik. Az egyedüli törvényes szolgálat, melylyel per usum kárpótlás nélkül kivivhatott a közlekedési miniszterium, a vontató uté, melyet még fától tisztán tartani is köteles a birtokos. Egyébként virágozik a zsarolás, főleg a forgalom székhelyein, a partbirtokos tvhatóságok (városok) részéről. Noha pl. a Dunahajozási akta, egy törvényerejű nemzetközi szerződés szerint csak az árulerakodásért követelhető díj, ellenben a kikötés meg nem akadályozható s azért partbér csak akkor szedhető, ha a parton a kikötéshez használt építmények emeltettek, ezek költségeinek fedezéseül, tényleg a dunagőzhajozási társulat a legnagyobb vexaciók és zsarolások áldozata volt sok helyütt és csak úgy tudott magán néhol segíteni túlzott igényekkel szemben, hogy maga is vett egy darab partmelletti földet, valahol a város mellett s azután ily alkalmatlan helyen való kikötéssel fenyegette az illető várost. Így pl. Pozsony városa, hol az állami szabályozással pusztá parkburkolat csináltatott, a partbért az idén évi 700 frtról 5000 frtra akarja felemelni, vagyis kétszer oly összegre, mint a quaivel bíró főváros; regále czimén, mely semmi joggal nem bír, és ellentétben a vontató ut régi szabadságával, a partbéren kívül országszerte mindenütt karópénzt szednek a kikötésért, ott is.

a hol ily karót se veretett be a község, pl. Szolnokon; ehhez járulnak a hidvámok és hidakon való átbocsátási díjak és mindenféle igény a kikötőhöz vezető forgalmi utakért, töltésekért, milyenek pl. Uszódon, Zentában, Bezdánban támasztattak. Szóval ezerféle akadály gördítették a forgalom, a kereskedés elé, a szerencsétlen kapzsiság által, melynek tartozó legkisebb tributum az, hogy minden községnek honoratiorjai, hol gőzhajóállomás van, igényt tartanak állandó szabadjegyekre. Igen érdekes eset, mint bánnak el az ország egyik legelső viziforgalmi társulatával, a Dunagőzhajózásival, mely 5% haszonnal működik, a szegedi eset. Szegeden a szabályozással quai épült, de alsó, a kikötésre szánt része oly alacsony a vízszin felett, hogy évenként a magas vízálláskor el van árasztva, tehát oda áruraktárak, utasok, hivatalnokok, csarnokai stb. nem építhetők. Már most tavaly Tisza Lajos városi uralkodása alatt azt ajánlották a társulatnak, hogy egy 160 méter hosszú darabon csináljanak 2 méternyi feltöltést, melyre áruraktár építendő, ha a társulat 17,000 forintot fizet a városnak és abban egy palotát építet. Szeged ugyanis még üres, paloták szépek, s hogy ily feltöltés felett eliszapodás állna be, az mellékes. Hisz megszoktuk, hogy az állam drága pénzen csinál kikötőt, melyet a bérlő azután tönkre hagy menni, mind péld. Újpesten, hol ezenfelül a gyári befolyások az álló vizet valóságos pestis fészekké tették. Kimondandó volna tehát ezen visszaélésekkel szemben, hogy a karó pénzregále semmi jogalappal nem bír, hogy a vontató ut tekintetében a községek nem rendelkezhetnek, s hogy a part bizonyos része hijózható folyó mellett ép oly forgalmi eszköz és közdolog, mint maga a vízfolyás.

Saját gyakorlatomból tudok esetet, hogy a partbérlő egyes kereskedőnek kijelenté, hogy őt egyáltalán semmi áron sehol sem engedi kikötni. Ez történt a Dunán Visegrádon. Se megye, se bíróság nem segített. Ellenkezően a szolgabíró karhatalommal védi a birtokost s a kikötést bitorlót megbírságolja, a bíróság pedig helyt át ily alapon birtokháborítási keresetnek! Kimondandó volna tehát ezen abusussal szemben a vízjogi törvényben, hogy a közfolyók alkatrészét képezik medreik és szabad közhasználat tárgyát azok partjai is mindazon czélok tekintetében, melyekre nézve a folyók használata mindenkinek ingyen megengedve van, u. m. hajózás, tutajozás, vízmerítés, itatás, fürdés, mosás stb. végett, természetesen az államilag előírt módon, helyen és időben. Kimondandó lenne

továbbá, mint Ausztriában is tették, hogy a közfolyók jelen bitorlása megszüntettetvén, azokra vonatkozólag bekeblezett telekkönyvi jogok is mint eredetileg érvénytelenek, kárpótlás nélkül törlendők. Nem szerzett jogot sértene ez, hanem inveterált bitorlást szüntetne meg. Ellenben aggályt táplálnak némelyek az iránt, hogy ha a nemhajózható folyók vagy folyórészek közminősége is kimontatnék, ez a jogosult államra a rendes, azonnali kezelés kötelességeit, óriási költségeit róvná. Ez aggályt nem osztom, mert állami kötelezettséget arra, hogy nem használt meder tisztíttassék, ott állammérnöki állomás kreáltassék stb., gyakorlatilag nem képzelhetek, az állam jogát pro futuro pedig csak így látom biztosítva.

A mai tényleges állapot az államilag nem kezelt, nem hajózható folyók tekintetében a teljes szabálynélküliség, magánháboru, ököljog és chaosz állapota. Az 1840 : 10. t. cz. elve, hogy a vízfolyás más kárára nem változtatható meg, itt is kiindulási alapul szolgál a vízhasználat körüli törvénykezésben, de azzal természetesen sokra nem lehetni. Az állami engedélyezés vízi építményeknek s ha valaki regalét szerzett malmoknak felállítására, a vizerő megosztása több jogosult között, mindez ma önkényüleg történik.

A visszaélések — s itt a megyei bíraskodásnak jut az orosz-lányrész — mindennaposok ; az emberek hozzászótkak az injuriához. A controversia utolsó fokon a közlekedési ministeriumba kerül, hol nincs kollegiális szervezet, nincs e heterogen funkezióban iskolázott hivatalnok-testület. A közönség bizalma a burokratikus, írásbeli, titkos eljárásban semmi és bármelyik fél veszítse ügyét, ezt csak ellenfele hatalmasabb konnexiónak s informálásának tulajdonítja.

Hogy ily állapot nem tűrhető, ha jogállamról beszélni akarunk, nagyon természetes. Kérdés első sorban és ez a legnehezebb kérdés az egész vízijogban, mely rendszer szerint szabályoztassék az anyagi jog, az u. n. tulajdon e vizekre nézve ?

Itt előre kell bocsátanom, hogy sokan szervezett magántulajdonnak, magánjogtárgynak tekintvén e folyókat, melytől a partbirtokosok meg nem foszthatók, a törvényhozást jogosultnak sem tartanák ennek megváltoztatására, konfiskálására. A jogászok hasonló aggálya győzött Ausztriában a gazdasági követelmények felett, s ott a vízi törvény ismételve kimondá a nem hajózható folyókra nézve, a már szerzett jogok érintetlenül hagyását. Én e jelfogást, mely petitio principii is, nem osztom. Nézetem szerint

igenis respectálandók a tényleg szerzett, vett vagy elbirtokolt vízhasználati jogok, de nem respectálandó ezek kizárólagossága, midőn épen a víz-monopolizálás, a vízregalék megszüntettetnek, és nem respectálandó magára a vízfolyásra formált tulajdoni igény, mert ilyen alappal *de rerum natura* nem birhat, mert tényleg nem létezhet, nem létez tulajdonjog a birtokba vehetetlen, változó kontinuum vízfolyásra nézve. Létezik igenis párttulajdon s e vizeknél nagyon természetesen kárpótolni kell a partbirtok igénybevételét idegen vízhasználó által, valamint kárpótolni kell a földbirtokosokat, kiknek földjein keresztül teszem öntözés vagy lecsapolás céljából valaki vízvezeték, csatornát, drainage csöveket vezet, mit az állam akkor is engedélyezhet, ha a felek szabad megegyezése előzően nem sikerült. De magántulajdonban a vízfolyás csak akkor lehet, ha ez egyetlen egy birtokos földjén létezik csupán, mint a kut, a forrás, a patak, mely ugyanazon birtokon ered és végződik. Itt is az állami ingerentia in thesi jogosult, mert a folyóvíz az ország közdolga, összefügg az egész országban s fontosabb köz-, mint magánérdeket ural, de az állami ingerentia itt természetesen mellőzhető, mint felesleges, *vexatorius*.

Azon rideg magánjogi felfogás mellett azonban, mely e téren nálunk eddig uralkodott, azon államellenes szellem mellett, mely törvényhozásunkra sokszor befolyt, nagyon is kétes, vajjon keresztülvihető volna-e azon legegyszerűbb, legvilágosabb, legkövetkezetesebb vízijogi elv, mely minden folyóvíznek közdolgai minőségét, állami hatóság alá helyezését decretálná?

És így kérdés támad, minő szabályozás volna a legezészerűbb, a legjogosabb, ha a partbirtokosok prioritását és mintegy elévülhetlen jogát egyáltalán elismerjük?

Ezen esetben is csak a tényleges használatot kellene tekintetbe venni és minden vízfeleslegre bárki másnak lehetne használatot engedélyezni, fenmaradván természetesen minden partbirtokos joga, később is bármikor az ő parthossza szerint ráeső vízrészt tényleg használatba venni. Tehát *practice* illusztrálva, ha pl. egy folyóvíz mindegyik partján két-két birtokos volna egyenlő területtel, de most csak egy akarná tényleg használni a vizet, ő használhatja az egészet s a többi nem protestálhat, míg maga nem akar tényleg használatot venni. Vagy ha egyik partbirtokos sem használja, vagy ha használata mellett is marad vízfelesleg, távolabbi

birtokos vagy idegen személy is igényelhet használatot. De ez természetesen precär maradna, mert bármikor korlátozható a partbirtokos tényleges használatba lépése által. Mert ezzel szemben elbirtoklás ki volna zárva s így pl. valamely nagy iparvállalatnak a teljes vizerőt magának biztosítani csak úgy lehetne, ha a vállalat a kizáró vízhasználati jogot az összes, vagy megfelelő számú partbirtokosoktól bizonyos évekre vagy örökre megvenné.

E rendszer mellett a közigazdasági érdek — a tényleges használat oltalma — megóvatnék legalább némileg, míg az most a partbirtokosok szeszélyének van feláldozva, kik minden idegen hasznosítás ellen tiltakozhatnak. Másrészt az egyes partbirtokosok joga biztosítva lenne, míg a *prior tempore potior jure* elve a jogfosztás a rablás határáig vitetik az által, hogy a ki 32 évi használatra, pl. az egész folyóerőre hivatkozhatik, az mindenki mást, partbirtokost is örökre, teljesen kizárhat a vízhasználatból. — A *Herrich* közlekedésügyi miniszteri tanácsos által 1870-ben készített vizijogi törvényjavaslat e részben azon elveket állította fel, hogy az állami engedélyezés mindig csak bizonyos időtartamra történjék, hogy elsőbbsége és skálája az érdekeknek a törvényben előre fixiroztassék, úgy hogy a kormány, pl. a mezőgazdasági érdeket az ipari, ezt a halászati stb. érdekek fölébe helyezni s ehhez képest eljárni tartozzék. Utóbbi javaslat minden esetre czélszerűtlen lenne, mert lokális körülményektől függ, mi fontosabb valamely vidéken, de lehet, hogy tisztán egyenlő magánérdekek szerepelnek s így csak a használat megosztása volna igazságos. Az elsőt — a konczeszziót néhány évre — valamint sokféle állami bérszedést a vízhasználatért *Herrich* a fiskus érdekében kontemplálta. Valami országos vízdonatio-félét tarthatott szem előtt. Mellesleg megjegyzem itt, hogy e törvényjavaslat, mely 152 §-ból áll, még a minisztertanácsba se került.

Ezen törvényjavaslat szerkezete különben jogászi szempontból valóban mulattató. Mutatványul közöljük az efféle jogászi konzepeziókat :

3. §. „Azért, hogy valaki a víz természetes lefolyását túrni tartozik, s a lefolyást nem akadályozhatja, még nem tulajdonosa a víznek.“

5. §. „Szántás által okozott, s így barázdákon folyó vizek ellen panasz vagy kereset nem indíthatatik.“

7. §. „Mindenkinek szabad, a vizek ártalma ellen magát — másnak kára nélkül — védeni. Önvédelemre azonban valakit csak akkor lehet kötelezni, ha annak mulasztása által mások károsíthatnának.“

A javaslat sok részben a bajor törvényt követte, másban felette eredeti volt. Sorsát sajnálni nincs okunk.

Legujabban *Kvassay* földmívelési mérnök ur készített egy törvényjavaslatot, melybe szintén betekintheztem. Ez is elejtetvén, bírálata felesleges volna. Csak annyit jegyezhetek meg reá, hogy valamint a *Herrich*-félén meglátni rajta, hogy nem jogász szerkesztette.

Nem lehet feladatunk, hogy itt a tulajdon, szolgalmak stb. tekintetében részletes propozíciókba bocsátkozzunk a főelv kijelölésén kívül. E részletek a számos külföldi törvények nyomán a főelvvvel összhangban könnyen szabályozhatók. Feladatunkhoz képest elég, ha azon meggyőződésünknek adunk kifejezést, hogy a vízijog szabályozása és igazgatása csak akkor felelhet meg közgazdasági céljának, mely itt döntő, ha kimondatik alapelveként, miszerint minden folyóvíz köztulajdonnak tekintendő, mely használata államilag engedélyeztetik olykép, hogy a partbirtokosoknak első sorban biztosíttatik ugyan a megfelelő tényleges használat, de nem adatik nekik kizárólagos, nem tulajoni jog. Ez elvnek természetes folyamánya a vízhasználat szabadsága érdekében, el sem kerülhető megszüntetése minden vízi regalénak. További folyamánya a vízhasználatához szükséges törvényes szolgalmak konstituálása. Harmadik folyamánya az egyes használó vagy riverain eltiltása a vízfolyás önkényü módosításától stb.

Ezzel áttérek a vizpolicziához közelebb álló *árvédelmi* jognak diskutiálására. Nagyon messze vezetne, ha idevágó újabb törvényeink részletes kritikájába akarnék bocsátkozni. Az alapelv, a kényszerítés, el van fogadva csaknem minden törvényhozás által, benne volt már régi komposzesszorátusi jogunkban, és másutt néhol csakugyan tovább van vive alkalmazásában vízhasznosítási célokra is, vagy az államnak jog van adva, hogy proprio-motu rendelhessen el szükséges vagy hasznos vizimunkálatokat az érdekeltségek költségére, a mennyiben ezek önkényt társaságot alakítani s arra vállalkozni nem akarnak. Én azonban ezt részemről nem helyeselhetem s a *jus singulare* ily kiterjesztésére kényszerítő okot

nem látok. Bizonyos nagy folyók egységes egyöntetű szabályozása, minden érdekelt köteles hozzájárulása s állami vezetés mellett, ez igen is visszautasíthatlan követelménye a közérdeknek. Erről mindenütt egyes, külön törvényekkel gondoskodnak. Azt is kimondhatni, hogy az állam az egyes birtokosoktól utólag költséghezjárulást oly munkálathoz, mely államilag inicziáltatott, igényelhet a birtokosnak nyújtott haszon arányában, ha ő azt igénybe veszi, de a közönséges vízijog elvéül ezt felállítani jogosan nem lehet s nem kell, mert hiszen nálunk az állam még az ország főfolyamainak ugyszólván átvételétől is fázik, nehogy minden folyóvizek körüli gyámkodást és ennek terheit elvállalni mielőbb akarná. E költségkérdés tudvalevően vitális és a mi vízi jogi politikánk, a társulatok magatartása, a törvényhozás elhatározásai mindig első sorban ennek befolyása alatt állnak. A külföldi törvényhozások a leg-tarkább rendszereket tüntetik fel, bár azt, hogy valamely országos, nagyforgalmu folyó szabályozásához az érdekeltségek mellett az állam hozzá ne járuljon, nem igen találjuk másutt. Ujabbán leggyakoribb a költségmegosztás rendszere az állam, a megye vagy község és az érdekelték között.

Marsovszky Gyula közlekedési miniszteri osztálytanácsos ur az ő jogászgyűlési véleményében, mely érdekes világot vett a vízügyi osztály, a jelenlegi legfőbb administratív és jurisdictionalis vezetés szellemére és bizonyos „praktikusok“ reformfogalmaira, igazságtalannak jelzi a jelen általános árvédelmi kötelezettséget a veszélyeztetett községek lakosaira nézve. Szerinte a munkáért kárpótlást kellene kapni a birtoktalanoknak, „kiknek mindegy, ha eluszik a határ“, az érdekelt birtokosok részéről. Visszaélést is jelez az érdekelt társaságok eljárásában, melyek szerinte, ha nincs is veszély, vészharanggal odakergettetik a parasztokat, hogy ép szükséges gátemelést így ingyenmunkával végeztessenek. Hogy ily visszaélésnek, ha előfordul, elejét venni, azt megtorolni kell, kétségtelen. Nemesak kártérítést igényelhetnek a zaklatott dolgozók, hanem meg is fenyítendőek ily eljárás szerzői. Véleményező urtól, ki, mint mondja, ily esetek szemtanuja volt, sajnálom, hogy nem mondja meg, mit tett orvoslás s megtorlás végett a hatóság, a közigazgatási bíróság, a közlekedésügyi miniszterium. Ily visszaélés azonban nem lehet mérvadó egy törvény elvei bírálatában, s én részemről az általános ingyenes munkaköteleességet árvízveszély esetében mint

másutt, nálunk is igazságosnak tartom, mert azon veszély nemcsak a birtokot, hanem emberéletet is fenyeget, az pedig már a szegény embernek se lehet mindegy véleményező ur nyelvén szólva, ha családja és saját élete, mindene „eluszik a határral.“ Egyébiránt e kérdés egyáltalán nem tartozik a vízi jogba, hanem egy közmunka törvény keretébe, melynek alkotása szintén égető szükségét képez.

Korszerű és vonatkozó jogunk hézagait pótló közmunkatörvény sok tekintetben érintené a vízijog rendezését és előmozditaná annak hatályos alkalmazását.

A súlypont az alkalmazásra nézve természetesen a közigazgatási bíraskodási szervezeten nyugszik, melyek számos hibáit és hiányait itt ecsetelni felesleges, melyek reformja azonban magasabb rendű, általános politikai érdekű kérdést képez.

Itt is érdekes, mint képzeli a miniszteri víziügyi osztály vezetője a reformot. Marsovszky Gyula ur jelzett véleményében ugyanis az állami folyam mérnökben látja a leghivatottabb szervet az összpontosítandó adminisztratív hatalom közvetlen elsőfoku ellátására. Kikel különösen az alsó foku testületi bíraskodás ellen, melyet lassan s rosszul végez a törvényhatósági közgyűlés és közigazgatási bizottság, s oly egyes bírói rendszert kontemplál, hogy az alispán legyen az in thesi omnipotens bíró, ez azonban köttessék a szakértők, vagyis a meghallgatandó mérnökök többségének nézetéhez, úgy hogy e kerülön is tulajdonkép az állammérnök — a ki adminisztrál — egyszersmind a bírói döntés hatalmával ruháztatnék fel. Ily szervezet s eljárás fonákságát magyaráznom nem szükséges. A bíraskodás átruházása elsőfokon legfőlebb a közgyűlés állandó bizottságára képzelhető, de nincs semmi okunk arra, hogy az amugy is sajnosan hanyatló önkormányzati szellemet végleg elöljük, a kollegiális bíraskodást feladjuk és a heterogen adminisztratív és bírói funkciót egyes emberben összesítsük. Nem is az alsó fokon kell nálunk első sorban javítani, megalkotni a közigazgatási bíraskodást, hanem a legfelsőben. A vízijogi kontroverziák elbírálása utolsó fokon a közlekedésügyi miniszterium helyett, országos közigazgatási törvényszékre lenne ruházandó, melynek szervezete s eljárása megfelel az általános igazságszolgáltatási követelményeknek.

Összegezvén ezen gyakorlati, törvényhozási szempontból vázolt követelmények és indokolásuk eredményeit, a következő proposíciókban concludálunk :

1. A vízijog nem a magánjogi törvénykönyvben, hanem külön szerves törvényben szabályozandó.

2. E törvényből kihagyandók és különtörvényekben szabályozandók : a) a hajózásra, tutajozásra és usztatásra ; b) a halászatra és egyéb vízi termékek nyerésére ; c) a hajómalom rendtartása ; d) a víziépitményekre vonatkozó intézkedések.

3. A vízijogtörvénykönyvbe felveendő, a vizek jogi természetére és osztályozására, azok használatára és levezetésére, az árvédelemre, a vízi társulatokra, a vízügyihatóságokra és eljárásra és a büntetésekre vonatkozó szabályok.

4. A vízijogra is kihatván, egyszersmind kívánatos egy kimerítő és korszerű közmunka törvény alkotása.

5. Árvédelmi törvényeink alapelvei fentartandók. Az államhatalom befolyása az árvédelem terén azonban fokozandó.

6. A vízhasználati és levezetési jog szabályozásánál első sorban az ország közgazdasági érdekei tartandók szem előtt. Ehhez képest minden természetes folyóviz — olyannak kivételével, mely ugyanegy magánbirtokon ered és végződik — az állami rendelkezésnek alávetett közdolognak nyilvánítandó.

7. A törvény életbeléptekor már szerzett magán vízhasználati jogok érintetlenül hagyatnak.

Kárpótlás nélkül tartoznak azonban túrni a hajózható közfolyók partbirtokosai e partoknak államilag előírt módon való használatát bárki által, a mennyire az szükséges a közfolyókon mindenkinek ingyen megengedett közlekedés, áruszállítás, mosás, fürdés, vízmerítés, halászat stb. céljából. Az ezzel ellentétben fennálló igények és szokások különösen a hajózható folyók medreinek és partjainak kizáró magántulajdonára nézve alaptalanoknak, azok telekkönyvi biztosítása érvénytelennek nyilvánítandók s az e tekintetben formált jogok minden megváltás nélkül eltörölendők.

8. A nem hajózható folyóvizek vízhasználatának állami engedélyezésénél a partbirtokosok rendszerint nem mellőzhetők, ha tényleg használatba veszik a birtokuk parthosszának arányában őket megillető vízmennyiséget vagy vizerőt, és ezen igényüket meg nem szüntetheti másoknak elbirtoklással szerzett vízhasználati joga.

9. A mennyiben folyóvizek használatára és levezetésére szükséges : idegen földek, vizek vagy vízi építmények használata, az

törvényes szolgálomként a jogosultak megfelelő kárpótlása mellett megengedendő.

10. A kényszertársulás elve a vízhasználat céljából való társulásra ki nem terjesztendő.

11. A vízi jogi vitákban való bírászkodás alsó fokon az autonóm törvényhatóságok állandó bizottságaira, első fokon a miniszteriumok helyett a közigazgatási bírászkodást ellátó és e célra szervezendő közigazgatási törvényszékre ruházandó, melynek szervezete és eljárása megfelel az általános igazságszolgáltatási követelményeknek.

Ezen propositiók némi értéket és súlyt nyertek azáltal, hogy az opportunitási szempontból mellőzött 4, 11. pontok kivételével, a nyolczadik magyar jogászgyűlés által csaknem egyhangulag elfogadtattak. Végleges, illetékes ítéletet ez ügyben természetesen csak közgazdasági szempontból hozhatni, miért kívánatos lenne, ha a jogászok által megindított eszmecsereét közgazdászaink beható értelmezése követné.

DR. DELL' ADAMI REZSŐ.

AZ ERDÉSZET OROSZORSZÁGBAN.

Az orosz erdőségek e nagy birodalom európai részében is rengeteg területet vesznek igénybe. Pontos felmérések még eddig nincsenek, de megközelítőleg az összes terület 38—40%-a, azaz körülbelül 178 millió desszjatin erdőség. Ausztria-Magyarországban a területnek 29, Németországban 26, Franciaországban pedig csak 17%-a tartozik az erdőséghez. Oroszországban tehát az erdők területe hasonlíthatatlanul nagyobb, mint Nyugat-Európában, s még ha a mocsáros vidékeket s cserjéseket levonjuk is, egy főre közel 2 desszjatin erdő esik. Az erdők megoszlása azonban igen különböző. Archangel, Wologda, Olonez, Perm kormányzóságokban az egész területnek mintegy 60%-a erdő, míg Astrachauban, Jekaterinos, Shawban s Chersonban is 54% az erdőség, míg Poltawaban, Bessarabiában, s Tauriában csak 4%.

Az erdőgazdaság nagyon lényegesen függ a sajátságos megoszlással. Az erdőkben gazdag s az e tekintetben igen szegény vidékek közt nagy a távolság, nincsenek mindenütt hajókázható folyamok a közvetítés előmozdítására. Növeli a bajt, hogy a legsűrűbb lakosságu vidékeken átlag kevés az erdő. Oroszország erdőszete ez okokból nem oly virágzó s jövedelmes, mint fagazdagságánál fogva várható, sőt ellehet mondani, hogy az éjszaki lakók a nagy erdőségeknek inkább csak hátrányait érzik.

A legtöbb erdő a kincstár, valamint kormány kezelése alatt álló bányák tulajdona. Egy, a földművelési viszonyok kikutatásával 1873-ban megbízott bizottság a használt 115 millió desszj. területű erdőségre nézve a következő táblázatot állította össze.

Vidékek.	Kincst. erdőségek.	Magán. erdőségei.	Összesen.
Éjszaki fagazdag . . .	57.912,000	9.254,000	67.196,000.
Közép „ . . .	17.542,000	29.556,000	45.099,000.
Déli faszegény . . .	96,000	83,000	179,000.

Az állami erdőségek tehát túlnyomólag a fagazdag éjszaki tartományokban vannak, míg az országnak erdőkben ritkább közép részén a magánbirtok túlnyomó. Az állami hivatalos kimutatások szerint egész Oroszországban az állami erdők 123 millió dessj.-t tesznek. Kezelésök a kincstári miniszterium egy külön osztályában, s a lengyel erdőké, valamint a bányatelepekhez tartozó erdőké, a pénzügyminiszteriumban van koncentrálva, míg az uralkodó ház magánerdőit az udvari miniszterium kezeli. Finnország erdőinek külön igazgatója van, a kaukázusi erdők az ottani helytartó alatt állnak. Ezenkívül minden kormányzóságban van egy főerdőmester, ki az ottani kincstári igazgatóság tagja, s némely helyen a kerületi igazgatóság feje. Minden kormányzóság külön erdészeti kerületekre oszlik, melyek száma az erdők nagyságától s jövedelmétől függ. Jelenleg 599 oly kerület létezik 27,199 erdőmesterrel s csőszszel. E szám még aránylag igen kevés, mert minden csőszre átlag 45 dessj. erdőség esik, s ennek lehet főképp tulajdonítani, hogy az erdőkben oly sok orzás s visszaélés van. 1878-ban 62,144 eset fordult elő, melyek közt 17.696 esetben a tetteseket nem lehetett kipuhatolni. Az erdőőröket nagyrészt a parasztok közül választják, s a község fizeti őket, az erdőmesterek kiképzése a szent-pétervári s petrowski (Moskva mellett levő) akadémiákon történik, ezenkívül Lissino faluban, 70 werstnyire Szt.-Pétervártól erdészeti iskola van, melynek növendékei, mint erdészek a 4-ik osztályu erdőkben nyernek alkalmazást.

Az erdők szabályszerű kezelését jelenleg csaknem kizárólag az állami erdőkben lehet találni. Itt gondoskodnak többek közt új fák ültetéséről, mocsárok kiszáritásáról, tisztán tartásról stb. De ez okszerű kezelés is csak e század második felében kezdődött s jelenleg is csak 11 millió dessj. erdőség van czélszerűen berendezve, az új erdőségek száma 3,532 dessjatinra terjed. Évenként azonban átlag 2,154 dessj. területet fásítanak be s jövőre még nagyobb tevékenységet szándékoznak kifejteni. Nagy buzgalmat tanusítanak továbbá a közlekedés könnyítése érdekében, 1881-ben 4,817 werst. hosszú árkokat készítettek, 556 werstnyi új utat létesítettek s 9 hidat építettek.

Ha mindamellét az állami erdőségekből nyert fa mennyisége az utóbbi években kisebb lett, ennek oka abban rejlik, hogy a favágásnál most nagyobb kiméletet tanusítanak. 1872-ben 668 millió,

1870-ben már csak 541 millió kubikláb fát vágtak le. Egy évre tehát egy dessj.-ból csak 6 köbláb esik, míg Poroszországban 847, Bajorországban 131, Szászországban plane 165 köblábat vágnak le, mely összehasonlításnál különben nem kell elfelednünk, hogy aránylag kis erdőterületekről van szó. A pénzbevétel az utóbbi 15 év alatt, azaz 1866 óta, 4 millió rubelről 12 millióra emelkedett, de e szám sincs arányban a nagy területtel, mert egy dessjatinra átlag csak 13 kopek bruttóbevétel s 7—8 kopek tisztahaszon esik, míg Poroszországban $2\frac{1}{2}$ rubel, Szászországban 10 rubel tisztajövedelem jut hasonló területből. Legjövödelmezőbbek az ország közép részein levő erdőségek, északon egy dessjatinra alig jut 1 kopek.

Igen nagy az adó is, melyet az erdőségekért fizetni kell. 1866-ban még csak 98,000 rubel volt, 1875-ben már 1.830,000, azaz huszszor annyi. A kivetésnél ugyanis helytelenül nem a jövedelmet, hanem az erdőségek nagyságát szokták szemügyre venni. Igen természetes, hogy sok helyütt jelentékeny a veszteség, s maga az állam bérbe adja az erdőket nem egy kerületben, s a magánosok s testületek igyekeznek e tehertől megszabadulni, akár eladás, akár az erdők kivágatása által. Ufa környékén s más helyeken valódi rablógazdálkodás folyik, úgy hogy már a fahiány kalamitáit is érezni kezdik. Legsomorubbak a viszonyok ott, hol az erdők parasztközségek tulajdonát képezik, kiket az okszerű gazdálkodásra karhatalommal sem lehet kényszeríteni. Többször hangsúlyozták már, hogy e magánerdőségeket vásárolja össze az állam, s vegye kezelése alá. Valóságos erdőtvény még nincs, csak a Krim félszigetben állanak fenn némi intézkedések az erdők védelmére.

A nemzetgazdasági haszon, mely az erdőségekből származik, a fanemek szerint különböző. Egy Orenburgtól nyugot felé Pensa, Tambow kormányzóságokon át, s azután nagy kanyaródással Tulán s Charkowon keresztül Kiewig s Galicziáig húzott vonal választaná el körülbelül az erdőségeket. E vonal felett a tülevelű fák, alul pedig a lombos erdők az uralkodók. A fenyőfa általában tulnyomó s tülevelűek csak Grodnoban tartoznak északon a ritkaságok közé. Charkowban igen sok diófa s a délnyugoti erdőkben sok tölgyfa van. A valódi erdőipar épület- s asztalosfák kivágásából áll, a lombosfák főképp asztalos munkához használtatank fel. 1879-ben már 397 fűrészmalom volt 8652 munkással, de a malmok nagy része ki-

csiny s csak 30—40-ben alkalmazzák a gőzerőt. A legjelentékenyebbek Archangel környékén vannak. A faszállítást a parasztok nyáron tutajokon eszközlik, télen pedig a jégen vontatják, a folyók partjain halmozzák fel a levágott fadarabokat, melyeket márczius végén vagy ápril elején, még a jégzajlás előtt, tutajokká kötnek össze.

Nagy haszna van a fának Oroszországban a házépítésnél. A középső földművelési vidéken levő 1.820,000 lakóház közül csak 74,000 van kőből s vályogból, a többi mind fából; s az ugynevezett ipar vidéken (Moskva és Nisni-Nowgorod között) 1.400,000 ház közül csak 6,800van kőből s vályogból építve. Az épületfa minősége igen különböző s rendszeren csak a legközelebbi erdőkből kerül. Éjszakon a fenyőfából 21 láb hosszú s 15—20 hüvelyk vastag gerendákat használnak e célra, a középvidékeken megelégesznek 15 láb hosszú s 7 hüvelyk vastag gerendákkal s délen a gerendák 9 láb hosszúak s 5—6 hüvelyk vastagok. Némely vidékekről, különösen Wolga, s Don felső részeiről, az épületfát messze vidékre elszállítják. Hajók, csónakok építésére is sok fa kell, mert Oroszország összes víziutain évenként mintegy 75,000 különböző jármű közlekedik, melyeknek egy negyedrésze évenként megsemmisül. 1870-ben 9,488 vízijárművet építettek 4.643,805 rubel értékben, 1879-ben 6,353-at 4.830,863 rubel értékben. Sok viziszállítási eszközt, a mint rendeltetése helyére ér, rögtön szétbontanak s mint épület- vagy tüzelőfát használnak fel. E hajók építésére rendszeren fenyőfát használnak, csak benső felszerelésül jó a nyárfa, s a tölgy. A hadihajók számára régebben ingyen adták a fát az állami erdőségekből, 1859 óta azonban pénzért veszik leginkább ügynökök közvetítésével.

Nagyon elterjedt az országban a faipar, részint mint házi, részint mint gyári foglalkozás. Az előbbi hazája Moskva, továbbá Nisni-Nowgorod, Kazan s más szomszéd kormányzóságok. Fakocsigyártással 35 kormányzóságban 530 falu lakossága foglalkozik s tisztán a jekaterinenburgi kerületben, a kerekekből évenként 145,000 rubelt vesznek be a parasztok, kik e munkát mellékfoglalkozás gyanánt üzik. Régebben e háziipar még inkább el volt terjedve. Butorokra is sok fát használnak. Moskva vidékén 87 faluban mintegy 2000 paraszt foglalkozik ezzel s évenként 460,000 rubelt vesznek be. Szemenowban (Nisni-Nowgorodban) a fakanálipar nevezetes. Évenként különösen nyárfából, juharfából mintegy 400 millió darabot készítenek, s mivel e kanál rendszeren csak egy évig tart, a keres-

let állandó. Perm s Wladimir parasztjai különböző festett edényeket készítenek fából, s vannak oly vidékek, hol a parasztnak gazdaságát e diszedények száma szerint becsülik.

A gyárilag kezelt faiparral természetszerűleg sokkal biztosabb számaink vannak. 1879-ben 191 építészeti s butorgyár volt, melyek egy évben közel 3 millió rubel értékű tárgyat természetettek. Nagyon elterjedt a papirkészítése a nyárfából. Oroszországban s a finnek közt jelenleg 10 ily gyár van, hol a fát hidraulikus malmokban zuzzák össze. 8 kilogramm papírra egy kubikláb fa szükséges. Jelenleg évenként még csak 2½ millió papírt gyártanak ily módon. Fenyőfa ily célra kevésbé alkalmas.

Tűzfát rendkívüli nagy mennyiségben fogyasztanak el s még többet a vasutak gépjainak fűtésére. Megközelítő számítás szerint tisztán a vasutak szükségleteire évenként 42,250 dessj. erdőt váganak le. Az építési fából különösen a balti tenger kikötőiből sok megy külföldre, legtöbb Angolországba, Hollandiába, Belgiumba, Franciaországba. 1860-ban a fakivitel értéke (tisztán Európát véve) 4.972,834 rubel volt, 1870-ben 13.145,568 rubel, 1875-ben 27.226,355 s 1881-ben 29.648,000 rubel. E számok megítélésében különben a papírrubel agiójának ingadozása is nagyon irányadó. Általában 1874 óta, midőn 33.596.636 rubelt tesz a kivitel, némi hanyatlást tapasztalhatunk, mely sajátságos körülményt a szakférfiak annak tulajdonítják, hogy a hajókázható folyók szomszédságában a kivitelre alkalmas régi törzsek jelentékenyen megapadtak. Különben is a kivitel igen esekély a belföldi forgalomhoz képest, melyet megközelítőleg 250 millió rubelre becsülnék, melynek fele tüzelésre megy.

A fán kívül hasznát veszik még az erdőből a gombáknak, gyümölcsöknek, vadállatoknak, hamunak, faszénnek stb. Ezek értékét ma még nem vagyunk képesek megbecsülni. Szurkot s kátrányt az éjszaki s éjszakkéleti kormányzóságokban készítenek, legtöbbnyire a parasztnak. Matthaei szerint 1879-ben 1,101 főzőhely volt, hol egy millió rubel értékűnél valamivel több szurkot, kátrányt s terpentint állítottak elő; számuk az utóbbi években jelentékenyen emelkedett. A hamukészítő gyárak száma ellenben az utóbbi időkben jelentékenyen megapadt s most már csak 153 létezik. Ehez képest e tárgyak kivitele is sokkal gyengébb, mint az előtt. Jelentékeny mennyiségben szerzik össze a fakérget, saruk-, szőnyegek- stb. szá-

mára. Tömérdek füz- s nyárfát, de különösen hársfát rongálnak meg ezért. Nyugoton némely kormányzóságban minden paraszt fakéregből készült sarukat visel, s ezért Werecha szerint évenként mintegy 100 millió fát hántanak meg. Szerencsére ujabban a bőrcsizmák használata kezd elterjedni.

Az erdészettel bizonyos összeköttetésben áll a tőzegipar. Sok időn át elhanyagolták, ujabban azonban már nagyobb figyelemben részesítik, különösen oly helyeken, hol a fa ára emelkedett. A tőzeg területét egyes vidékeken hivatalosan megállapították, egyes helyeken mintakezelést létesítenek. Legtöbb turfa van éjszakon, Archan-gel kormányzóságában 17 millió dessj. nagyságu is, de a terület egész nagyságát megállapítani nem lehetséges. Wladimir kormányzóságban Pokrow kerületben részvénytársaság kezeli a turfát, melynek gyáraiban 20 gőzgép van s telepein számos szárító-csatorna. Az orel-witebski vasutvonalon már tőzeget használnak a gőzgépek fűtésére s mivel jelentékenyen olcsóbb a fánál, használata bizonynyal terjedni is fog. 1870 óta már tőzeget is visznek ki külföldre; meglehetősen nagy mennyiségben, bár évről-évre ingadozó arányban. 1870-ben volt 840 pud 50 rubel értékben, 1875-ben 114,108 pud 3,839 rubel értékben, 1879-ben 43,400 pud 1,340 rubel értékben.

Ezzel fejtegetéseinknek végére értünk. Mindenki láthatja, hogy az erdőnek rendkívül nagyfontossága van az orosz nemzetgazdászban. Sok ezer ember anyagi léte függ tőlök, nem is említve, hogy az éghajlatra s így a lakosság egészségi viszonyaira mily nagy hatása van. Az erdőkezelésnek törvény útján rendezése sem késhet sokáig; ez esetben az erdők jelentősége még nagyobb lesz. (A „Russische Revue“ után). —r.

VEGYESEK.

Az amerikai verseny és a magyar mezőgazdaság. Irta Szathmáry György. Budapest, Ráth Mór 1882. 146 l. octav. Ára 1 frt 40 kr.

Az amerikai verseny kérdése évek óta foglalkoztatja Európa szakférfiait, s Franciaországban és Nagybritániában már a kormány is foglalkozott vele. Míg azonban külföldön egész sereg tudományos munka támadt, mely e verseny nagyságát szabatos számokkal s részletes leírásokkal egész hiven tünteti vissza, nálunk mind- eddig megelégedtek azzal, hogy a külföldi írók után egész általánosságban ecsetelték a bajt, s nagy mondatokban „meghuzták a vészharangot.” Szathmáry fenn czimzett röpirata az első mű, mely e kérdést magyar nyelven is részletesen tárgyalja, s mely különösen az Egyesült-Államok, s hazánk mezőgazdasági viszonyainak állapotát gondosan összeállított számok segítségével összehasonlítva a bajról, a mennyiben minket is fenyeget, tiszta képet igyekszik nyújtani s egyuttal reámutat azokra az eszközökre, melyek segítségével idővel s megfeszített buzgalommal, e veszedelmes versenyt némileg ellensúlyozni képesek lehetünk.

Szerzőnk, mint előre is jelezhetjük, derekasan megfelelt feladatának, s műve a nagy kérdés minden részletére vonatkozólag, igen sok s nagy fáradsággal összegyűjtött tájékoztató adatot nyújt. Alláspontja különben kissé pessimistikus. Ő ugyanis az amerikai versenynek mezőgazdaságunkra vonatkozólag, határozottan forradalmi jelentőséget tulajdonít, s az Egyesült-Államok pár év alatt tagadhatlanul óriásivá nőtt kivitelét jövőben is folytonosan emelkedőnek tartva (mert a munkabér nagyságát, az amerikai termőföld egy részének intenzív gazdasággá alakulását s más tényezőket

nem méltatja eléggé), abban a nézetben van, hogy gyökeres reformok nélkül, a mi mezőgazdaságunknak tisztán e hatalmas versenyvel szemben is, a teljes megsemmisülésnek lenne kitéve.

Bárminő legyen különben nézetünk a veszély komoly voltára nézve, hogy a kérdés fontos s actualis, azt nem tagadja senki, s Sz. adatai még jobban meggyőznek erről minden gondolkozó főt.

Az 1873-ki válság terelte Amerikát (mely név alatt szerző a közszokásnak megfelelően mindenkor az Egyesült-Államokat érti) nagyobb arányokban a földmivelés felé. A krízis előtt Amerika 4—700 millió forintot költött csupán vasutakra, s ez összeg rögtön 100 millióra szállt alá. Átlag minden 21-dik czég megbukott, s a bankrot-tőke 1552 milliót tett. 121 vasuttársaság szüntette meg fizetéseit, s 84 vasut került kótyavetyére, más 60-at is hasonló sors fenyegetett s 144 vasut cserélt gazdát 3 év alatt. Mind ez új irányt adott a tőkének, mely most a mezőgazdaság felé fordul, ugyszintén a másutt foglalkozás nélkül maradt intellektuális tőke is.

Hatvan év alatt azon felül nem kevesebb, mint tiz millió ember vándorolt ki Amerikába, jobbára már munkabíró korában, tehát termelő és nem pusztán fogyasztó elem s a roppant területeknek lassankint gazdájuk került. Az Egyesült-Államok kormánya 56—112 holdas szabályos birtokokra különíté el a földeket, ugy bocsátá áruba, rendkívül kedvező feltételekkel, de csak azoknak, kik valóban meg is települtek e földeken. Öt évi birtoklás s a helyi terhek pontos fizetése teljes tulajdonává tette a földet kinek-kinek. A vasut-, csatorna- stb. társaságok azon felül ingyen kapnak földeket, melyeket benépesíteniök önérdükük. 1875-ben 3, 1877-ben 5 millió holdat adott el az állam, 1878-ban pedig már 14 milliót, így teremtve meg azt a hatalmas földmivelő osztályt, mely minálunk leginkább szorongatva van. Az Unio nyugati részei óriási magtárrá lettek, s Minnesota, Jova, Dacota és a felső Missisipi-völgy ma egy roppant terménytábla 1300 kilométer hosszúságban és 1000 kilométer szélességben, 600 millió hold, hajózható folyókkal, tavakkal, csatornákkal és vasutakkal, egy buza- és kukoricza-tábla, mely hatodfélszer akkora, mint egész Ausztria és Magyarország.

A termelt gabona szállítására nézve az elevátorokon kívül, főkép a rendkívül kifejlesztett közlekedési eszközök birnak hatással. 1881-ben az Egyesült-Államok vasutjainak hossza 160 ezer kilométer volt, s 1868-tól 78-ig a szállítás árát 140%-al leszoritották,

s ehez képest a teherszállitmányok tömegét sikerült megháromszorozniok. Az amerikai termelő búzáját Angliában már 6—11 forintért árulhatja, s 8 forinton felül minden krajczár tiszta nyereség. A kivitel a búzából 1870-ben még csak 217,000 métermázsa volt, 1881-ben ellenben 40 millió 800 ezer métermázsa, s ezzel szemben a mi kivitelünk 1880-ban csak 2.941,000 métermázsa volt, tehát az amerikainak alig 7%-a. Hasonló nagy a folyton növekvő verseny a liszt- s marhakivitel tekintetében, sőt újabban még a gyümölcskivitel is emelkedik, úgy hogy a közel jövőben megérhetjük azt az időt, mikor a budapesti piaczon olcsóbban kapjuk a legfinomabb amerikai gyümölcsöt, mint az itt termettet. Egyik legfőbb piacunk, Németország 1880-ban már *több* búzát, rozst és kukoriczát fogyasztott Amerikából, mint monarchiánkból; liszt-kivitelünk 1878 óta több mint 100%-tel csökkent, mialatt Amerikáé csaknem ugyanannyival emelkedett; marhakivitelünk 1877-től 80-ig 346 millió frt értékkel csökkent, s az amerikai szesz bekerült már Svájcba, Konstantinápolyba, sőt Triesztbe és Fiuméba is.

Igaz, hogy nálunk is évről-évre több föld vitetik mivelés alá, de különösen a gabonanemüeknél a termés általában csökkenő vagy legalább bizonytalan és nagy mértékben hullámzó. A búzaki-vitel értéke 1871—79-ben 2.151,361 forint volt, s a behozatalé ugyan ez időben 15.428,745. A fiumei kereskedésben a főforgalmat az orosz buza képezi. A tarifareform s az olcsó csatornahálózat kiépítése nélkül nem is képzelhető, hogy az alföldi buza ezentul is versenyképesse legyen. Állattenyésztésünk sem kielégítő. 1870-től a legutóbbi népszámlálásig a szarvasmarhaállomány csak 100,638 darabbal szaporodott, a ló, kecske s más állatok fogytak, a juhok száma 1.508,577 darabbal apadt. A bor- s szőlőkivitel emelkedett ugyan, de nem oly arányban, mint megérdemlette volna, s még távol állunk attól, hogy a magyar bor rendes világkereskedelmi árucikk legyen. Így állunk a gyümölcskereskedéssel is, melyből igen sok a behozatal.

Hazánk mezőgazdaságának szomorú állapotát mutatja, hogy az őstermeléssel foglalkozó lakosság száma rohamosan apad, s a földbirtok szerfölött feldaraboltatik. Igaz, hogy 337.410,410 frtra menő kivitelünkéből 265.584,990 frt közvetlenül vagy közvetve, az őstermelés vagy mezőgazdaság köréből kerül ki, de nem kell felednünk, hogy összes kivitelünknek több mint két harmada Ausztriába megy, s

összes behozatalunk több mint $\frac{3}{4}$ -része Ausztriából származik, s hogy tisztán őstermelési tárgyat 55.763,974 forint értékben hozunk be. S így Magyarország, a tulnyomólag nyers termelő állam, még mindig igen tetemes összeget ad más országoknak nyers termelésre. Még relativ kifejlődött mezőgazdasági iparágunk, a lisztipar is, nagyon szenved a külföldtől. Drága termelésünk, s még drágább s czélszerűtlenebb szállító eszközeink, valamint az adózási viszonyok, nagyon megnehezítik a magyar gazda életét.

A mű szerzője e viszonyok ismertetése közben számos reformot pendít meg, s igen sok józan indítványt tesz, melyeket azonban kevésbé részletez, s a mű végén nem foglal össze. Mindemellett e mű kétségkívül nagy jelentőséggel bír irodalmunkban, mert egy nevezetes kérdést először tárgyal kellő részletességgel, s talán először tünteti fel nagy szorgalommal összeállított számadatokban e kellő képet hazánk mezőgazdasági viszonyairól, a külfölddel összehasonlítva. Ohajtjuk, hogy e nagyrészt szomorú adatokat s abból eredő következtetéseket, illetékes körök figyelmükre méltassák.

—r.

Az angol mezőgazdasági statisztika, melyet különben csak 1867 óta mivelnek rendszeresen, igen világos képet nyújt most már e hatalmas szigetország mezőgazdasági viszonyairól, mivel e 15 év óta rendszeresen megjelenő jelentések nagyban s egészben véve ugyanazokat a kérdéseket tárgyalják, s ma már a közönség előtt is oly népszerűek lettek, hogy a kiadott kérdőíveket nagyrészt maguk a földmivelők, földbirtokosok töltik be s különösen Skotországban már csak 2%-ot kell átlag kormányközegeknek megbeszélni vagy a beküldött adatokat kijavítani. Az általános kataszter hiánya jóformán az egyedüli lényegesen érezhető baj, mely ez összeállítások használatát némileg megnehezíti.

Ily körülmények között nem lesz felesleges a legutolsó jelentések (Agricultural returns) alapján némi összehasonlításokat tenni a 15 év alatt történt változások tárgyában ez országban, melynek földmivelését is méltán oly nagyra becsülik.

1880-ban Nagybritániában összesen 47.386,000 hold föld volt mivelés alatt, melyből $24\frac{1}{2}$ millió, tehát felénél több a tulajdonkép Angliára esik. A kultura alá vett terület nagysága csak-

nem évről-évre szaporodik, bár Irhonban 1875 óta visszaesés is van, úgy, hogy most 200 ezer holddal kevesebb a művelés alatt levő terület, mint 1867-ben volt. De ha az ekével művelt földeket a legelőkkel összehasonlítjuk, Nagybritánia többi részeiben is visszaesést tapasztalhatunk. 1872 óta ugyanis a szántóföldek száma folytonosan apad s a megmaradtak nagy részét is takarmányra használják fel oly annyira, hogy általános jelként tekinthető, hogy ez országban a földművelés súlypontja mindinkább a baromtenyésztésre esik. Az egész országban 1867-ben a luczerna s más takarmány 3.990,000 holdat, 1880-ban már 4.434,000-et vett igénybe, s Irhonban 1.658.000-ről 1.910,000-re emelkedett. A fő emberi táplálék, a buza, Irhonban már annyira kevés gondban részesül, hogy tenyésztése csak 149,000 holdon történik, míg 1856-ban 544,000 holdot tett. Az amerikai verseny e téren tehát rendkívüli diadalokat aratott. A messze földről behozott olesó buza arra kényszerítette az angol gazdákat, hogy más jövedelmezőbb művelési ágakat karoljanak fel s ezek közt első sorban a baromtenyésztést. Az árpa emelkedett egy kevésbé, de más élelmi eszközök, még az Irhonban oly fontos burgonya tenyésztése is jelentékenyen apadt. Így például Irhonban 1870-ben még minden 5-18 lakosra esett egy hold burgonyaföld, míg ma már 6-53 léleknek kell átlag ily területről táplálkoznia.

Még szomorubb adat az, hogy a baromtenyésztés állapota sem örvendetes. 1880-ban a gazdaságnál használt lovak száma Nagybritániában 1.421,000, Irhonban 499,000 volt, a szarvasmarháké Nagybritániában 5.912,000, Irhonban 3.921,000, a juhoké Nagybritániában 27, Irhonban 3½ millió, a disznóké Nagybritániában 2, Irhonban 0·84 millió. Legnagyobb mértékben emelkedett utóbbi időkben a lovak száma, mely körülményből a folyton apadó szántóföldeknek jobb művelésére lehet következtetni. A többi hasznos házi állatoknál már apadás mutatkozik, különösen a juhoknál, mely állatokból Angliában ma öt millióval kevesebb van, mint 1868-ban. A disznók száma Irhonban, hol pedig az a lakosság huseledelének legnagyobb részét képezi, 1871 óta mintegy felére szállott le.

Összehasonlítva ez adatokat az általános földművelésre vonatkozó számokkal, a brit, különösen pedig az irhoni gazda szomorú állapotát elég világosan látjuk magunk előtt. A külföldi verseny, melyhez járul még az alkalmas munka-

erők hiánya, a gabonatermelés megszorítására vezetett, nagyon megapadt ezenkívül még a len- s burgonyatermelés. Igaz, hogy ez által több mivelt talajt nyertek a baromtenyésztés számára, de e talajon nem táplálkozik most sem több állat, mind eddig, ellenkezőleg a nagyobb terület daczára, a baromállomány megkisebbedett. A statisztikában elfogadott számarányt (egy szarvasmarha = 10 juh = 4 disznó) véve alapul, Nagybritániában 1867-ben 16.132,000 hold legelő- s takarmányföldre esett 8.627,000 gazdasági állat, s 1880-ban 21.785,000 holdra 9.104,000; Irhonban 1867-ben 12.146,000 holdra 4.493,000 s 1880-ban 12.617,000 holdra 4.489,000 állat. A baromtenyésztés 1874-ig virágzani látszott, azontul a gazdaságnál használt állatok száma jelentékenyen megapadt, holott az állattenyésztésre szánt földterület nagyobb lett.

Igen sok jel mutat arra, hogy e tekintetben is az amerikai verseny volt az irányadó. Nem is említve más akadályokat, maga a hivatalos jelentés kiemeli, hogy az amerikai szalonna nagymértékbeni behozatala, káros hatással volt a disznótenyésztésre Tudva van ezenkívül, hogy Amerikából részint élő állapotban, részint levágva, igen sok szarvasmarhát s juhot hoznak Angliába; bizonynyal ez is hozzájárult ahhoz, hogy az angol földmives a baromtenyésztéssel már kevesebbet törődik.

Végül a kép kiegészítéseül még egy pár adatot emelünk ki a gazdasági területek megoszlására nézve, mely adatok (félreértések elkerülése végett már most megjegyezzük) az angoloknál divatos bérrendszer folytán nem jelentik egyuttal, mint nálunk is, a birtorányosságát. 1880-ban Nagybritániában az 50 holdnál kisebb birtokok száma 71%-ot tesz, 50—100 holdig 12%-ot, 100—300-ig 14%-ot, 300—500-ig 2%-ot, azonfelül alig egy százalékot. A kis birtokok száma tehát igen nagy, mely körülmény annál feltűnőbb, mivel Nagybritániában a miénkhez hasonló falvak száma aránylag igen csekély s e számban a kertek nem foglaltatnak. A tisztán szántás-vetésre használt területnél azonban a középes gazdaság (100—300 hold) a tulnyomó, az egésznek mintegy 40%-a, azaz földmiveléssel főkép a nagyobb birtokosok s bérlők foglalkoznak, nem pedig a parasztok. Ugyancsak ez a sajátság tapasztalható a baromtenyésztésre vonatkozólag, nemesak a juhok, mint nálunk is, de a szarvasmarhák, disznók is főkép csak a nagyobb gazdáknál találhatók. Az 50 holdnál kisebb terjedelmű szántóföld felett ren-

delkező gazdákra átlag csak két ló esik s másnemű barom is igen kevés, a juhok közt Angliában csak 5·1, de Skóthtonban már 42·8.

A legújabb 1881-ről szóló adatok (1000 holdas számokban) a következők:

	Anglia	Wales	Skóthton	Irhon
Szántás-vetésre használt terület	24,664	2,769	4,762	15,304
Takarmányra	13,008	969	3,590	10,092
Rét s legelő	11,656	1,815	1,172	5,212

A házi állatokra vonatkozó számok a következők (1000 darab):

	szarvasmarha	juh	disznó
Nagybritániában	5,912	24,581	2,048
Irhonban	3,954	3,259	1,088
Összesen	9,866	27,830	3,136.

A szarvasmarhák száma tehát a megelőző évhez képest jelentősen emelkedett, de a juhoké s disznóké nagyon apadt, az előbbié 2.650,000 darabbal, úgy hogy 1874 óta Angliában már közel 7 millióval kevesebb juh található. A legutóbbi évben különben a kedvezőtlen időjárás is nagyon apasztotta a juhok számát. Nevezetesen továbbá, hogy 1881-ben a középirtokoknál 321 s a kis birtokoknál 191 nem volt elfoglalva (unoccupied farms), azaz az angol mezőgazdaság jelen kedvezőtlen viszonyai között nem találkozott bérlő számukra. Bizony mind ez adatok nem nagyon kedvező színben tüntetik fel az angol mezőgazdasági viszonyokat.

A kötelező önszegély, különösen a munkás osztályok számára, Bismarck socialpolitikai terveinek egyik kiegészítő részét képezi, s a jelen évben már a törvényhozás útján is megkísérelte annak életbe léptetését. Az érdekes kérdés a német irodalomban igen heves vitát keltett fel, sokan ugyanezen a socialistikus eszmék erősödését látták ebben, míg mások abból az elvből indulva ki, hogy már-már terheessé váló szegényügy megoldása csak ily módon lehetséges, s különben is, mint szellemi tekintetben a kötelező népoktatással már megtörtént, a szegény nép anyagi jólétéről is lehet s kell ily módon gondoskodni, határozottan pártolják az eszmét. Ez utóbbiak között a legkiválóbb Dr. *Schüffle* Albert, volt tübingei jogtanár s később osztrák miniszter, kinek „Der Korporative Hülfskassenzwang“ című

e kérdést tárgyazó műve (Tübingen Laupp) most hagyta el a sajtót. Schäffle nagyban s egészben Bismarck álláspontját tartja helyesnek, követeli, hogy a különböző ipartársulatok s különösen gyármunkások, kötelezve legyenek oly biztosítási társulatokat létesíteni, melyekben a betegsegítés, nyugdíj, véletlen esetekben gyámolítás s esetleg még munkaszünetek s munkapangás esetén, segítés is czélul legyen kitűzve, s melyek a hórházak, szegényházak, menedékhelyek, népkonyhák s más humanistikus intézetek feladatát egyesíteni törekedjenek. Szerző különben nem ragaszkodik az egyes ipartársulatokhoz, szeretne hasonló intézményeket, a mennyiben lehetséges, a földmivelőosztály körében is létesíteni, ohajtanát továbbá, hogy kisebb községekben a község összes lakossága állítson ily kényszerbiztosítási társulatokat, s ezen társulatok egymással kölcsönöségi viszonyban léve, a munkások szabad költözködése s működése legkevésbé se korlátoztassék. Az ily társulatok állami segélyezését méltányosnak tartja, de csak szükség esetén, s akkor is úgy, hogy az államsegély folytonosan apasztassék s végül megszűnjön. Helytelennek tartaná azonban már csak a tőkeszaporodás szempontjából is, hogy azok állami kezelés alatt álljanak. Az ily társulatok elterjedése által a szegényügy rövid idő alatt egészen új fordulatot nyerne, s a munkásosztály bére (mivel a minimáltételek befizetése ily intézetekbe, minden munkás napi szükséglete lenne) jelentékenyen emelkednék. A vonzó tervet szerző általában minden oldalról kedvező színebe tünteti, s bár saját eszméinek prioritását Bismarck terveivel szemben, több helyen tüntetőleg kiemeli, általában igen kedvezőleg nyilatkozik a német államférfiu törekvéseiről is. A kis füzet méltó az elolvasásra.

— r.

Az európai bankok aranykészlete. Az aranykivitel az amerikai Egyesült-Államokba, mely közeli kilátásban van, az európai nagy bankokat más helyzetben találja, mint a milyenben az előző években volt. Míg az előtt, főkép az angol bankot vették igénybe, ez idén az amerikai szükséglet nagyobbrészt a francia bank által elégítették ki, mivel ennek aranykészlete szaporodott, míg ellenben a másik két bank nagyobb aranyösszegeket volt kénytelen kiadni. Egy francia szaklap a londoni, párisi és perlini jegybankoknál az aranykészletben történt változásra vonatkozólag, mely 1880., 1881. évek utolsó öt hónapja alatt és az 1882. évi augusztus óta mutat-

kozott, érdekes kimutatást közöl, mely szerint a három nevezett bank október elején következő volt: *angol bank*: 1880-ban 23·3 millió, 1881-ben 21·6 millió, 1882-ben 21·4 millió font sterling; *francia bank*: 1880-ban 684·3 millió, 1881-ben 607·1 millió, 1882-ben 988·1 millió frank; *német birodalmi bank*: 1880-ban 531·6 millió, 1881-ben 501·5 millió, 1882-ben 503·2 millió márka. Mig aszerint az angol és francia bankok készlete megfogyott, e nevezetesen az előbb nevezett aranykészlete jelentékenyen csökkent, a francia bank aranykészlete túlhaladóan emelkedett. Az angol bank ugyanis, augusztustól, vagyis attól az időponttól kezdve, midőn az őszi szükséglet kezdődik, december végeig 1880-ban 4·4 millió font sterlinget, 1881-ben 4·9 millió font sterlinget vesztett. Ha az angol bankot ebben az évben ugyanannyira igénybe vennék, mint az előző években, akkor aranykészletének kerek 18 millió font sterlinget kellene tenni, a mi oly eshetőség, mely ellen a bank kamatlábfelemelés által biztosíthatja magát. A német banktól aligha vonhat magához jelentékenyebb arany mennyiséget, mivel aranykészlete szintén nem nagy s azért további csökkentése ellen védekeznie kellene. Ily körülmények közt annál bizonyosabb, hogy az amerikai arany szükséglet fűdőzésére, a francia banknak közel egy milliárd frankot tevő aranykészletét fogják igénybe venni. Egészben véve, az idén az európai pénzpiacz nincs rosszabb helyzetben, mint két évvel ezelőtt. A rendelkezésre álló arany csupán helyet cserélt, úgy hogy most Párisban van, mig azelőtt Londonban volt.

A községi póttadó a porosz városokban. A községi háztartás első rangu fontosságú kérdését hazánkban még nem méltányolták eléggé, törvényes rendezéséről egyhamar alig lehet szó, az orsz. statisztikai hivatal is csak a jelen évben kezdte meg először az ide vonatkozó adatok gyűjtését, s e tárgyban tett munkálatairól még semmi sem jutott nyilvánosság elé. E tekintetben különben más országokban sem történt jelentékeny munkálat, kivéven Poroszországot, hol Herrfurth már több év óta gondosan kezelt s szorgalommal összeállított adatokat ad ki a községek háztartására nézve. Ez adatokat dolgozta most fel kritikai megjegyzésekkel Gerstfeld Fülöp „Städte Finanzen in Preussen“ czimű művében, mely Schmol-

ler Gusztáv ismert „Staats- und socialwissenschaftliche Forschungen“ című füzetes vállalatában jelent meg.

A közlött adatok szerint jelenleg két kis városka (Gebesce s Kemberg), az egyedüliek egész Poroszországban, hol községi adónincs, míg a többi 1189 város közül csak 434-ben kevesebb a pót adó fejenként 5 márkánál, 549-ben van 10 márkáig, 199-ben 20-ig s a többiben azon felül, míg a falusi községek $\frac{2}{3}$ -ában is fejenként több mint 5 márka pótadót szednek. E pótadó felhasználásánál a városokban rendszeren a községi adósság törlesztése s közlekedési eszközök, faluhelyeken ellenben a közoktatásügy s szegényügy veszik igénybe a nagyobb részt. A községek negy részének lakossága a pótadók által tul van terhelve, az 1880/1-ik évben az átlagos összeg fejenként 783 fillért tett ki, a 157 nagyobb városban pedig 1419 fillért, mely szám jelentékenyen nagyobbnek tűnik fel, ha hozzágondoljuk, hogy a porosz városok legnagyobb részében községi pótadót nem fizet az, kinek évi jövedelme az 1400 márkát meg nem haladja, s hogy a községi fogyasztási adók behozatalával az azok behajtásával járó nagy költségek s kellemetlenségek miatt a legtöbb városi hatóság idegenkedik. Jellemző ez utóbbi pontra nézve, hogy például a baromvágatási adót 1873-ban az állam a községeknek engedte át, s mindamelllett 157 nagy (10,000 lakosnál többet számláló) város közül csak 12 vette igénybe e jogát. A söradót 1876-ban e 157 város közül szintén csak 10 szedte s hasonló adatok vannak más indirect adókra nézve.

A városok ennek következtében a pótadó nagysága ellenében főkép csak azt a remediumot tudják, hogy az állam egyes szükségleteik kezeléséről maga gondoskodjék. A westfáliai városok 1881. január havában s a hannoveri városok 1881. május havában tartott értekezleteikben ez eszmét megbeszélve a többek között a következő kérelmeket intézték a törvényhozó testülethez: 1. Az állami osztály s jövedelmi adó reformáltassék alkalmas jövedelmi megállapítás által, a szegényebb osztályok felmentése s a vagyonosabbak erősebb megterhelhetése útján, különösen a tőkekamat erősebb megadóztatását kell oly intézkedésnek tekinteni, mely a községi adórendszer helyesebbé tételét előmozdítja. 2. Az állami épületadókat át kell engedni a községeknek, s a földadót a kerületeknek. 3. Az elemi iskoláztatás s rendőrség „személyes költségei“ (tanítók, rendőrök stb. fizetése) legalább felerészben, a servis- és szállásolási költ-

ségek pedig az egészen az állam által fedeztessenek. 4. A községi italmérési- s vágatási adóknál fennálló törvényes korlátok s akadályok szüntettessenek meg.

Szerzőnk maga is nagy részben méltányosoknak tartja e követeléseket, különös tekintettel arra, hogy különösen az évtizednek első felében a városok nemcsak helyi érdekü, de nemzetgazdaságilag is fontos befektetéseket nagy számmal eszközöltek s a községi adósságok nagy része innen ered, s mivel a számadatokból világos, hogyha a községek egyes költségeinek fedezésére az állam nem vállalkozik, különösen a kisebb községek nem képesek a terhet elviselni. Különben a panasz nem mindenütt jogosult. Nem az adómenynyiség nagysága a sujtoló, hanem, hogy a községi adó a jövedelem megadóztatására van alapítva, mely adóalap helytelen s községekben az ingatlan s iparra kivetett adó czélszerűbb volna.

Az állam által viselendő kiadások közé tartozhatnak mindazok, melyeknek közérdekü jellege kétség felett áll. Ilyenek a közlekedésügy, tűz- s vízveszély ellen biztosítás, közegészségügy, kórházak, árva- s szegényügy. De legfontosabbnak tartja, hogy a *községek az elemi oktatás terhe alól felmentessenek s arról egészen az állam gondoskadjék*, a mint az szerinte logikai okokból is következik. Ez intézkedésnek nagy gyakorlati jelentősége is volna, mivel a községek nagy része még mindig nem fordít kellő gondot az iskolákra, s a népnevelés ügye Poroszországban épen nem mondható szerző szerint virágzóznak. A községi ingatlan s iparadó emelése, különösen, ha kimondják, hogy a 3000 márkánál kevesebb jövedelemmel bíró egyének adómentesek, községi czélokra szintén ajánlható s e mellett különösen a városokban az italmérési- s vágatási jog rendszeres kezelése is behozandó. Az állami összes reáladók, azaz nemcsak a föld- s házadó, hanem az iparadó is, egészen átadhatók a községeknek, szükséges továbbá feltétlenül megtiltani, hogy 3000 márka jövedelemnél kevesebb összeg felett rendelkező egyének községi pótagó alá vettessenek s ezenfelül is legfeljebb csak az államadó 100%-át lehetne kivetni reájok abban az esetben, ha az adószükséglet, az indirekt községi adók jövedelmének levonása után, az állami reáladók jövedelmének 200%-át felülhaladja. —r.

Ausztria-Magyarország hitelszükséglete 1882-ben. Az osztrák hitelintézet a bizományszerű eladás végett átvett törlesztési járadékot meglepően gyorsan adta el. Ez a körülmény eléggé bizonyítja, hogy a közönség a régi államadóssági címleteket még mindig keresi, a mi annál figyelemre méltóbb, mivel Ausztria-Magyarországnak kibocsátásai 1882-ben jelentékenyek voltak. A törlesztési járadék kibocsátásával a műveletek, melyek által a két pénzügyminiszter 1882-ki szükségletét fődözi, tökéletesen befejeztetett. Most már az az idő következik, midőn az illető körök új igények kielégítésére készülhetnek. 1882-re a kölcsönök sorozata be van fejezve. E sorozat jelentékeny volt s következőképen alakult:

	Névleg millió frt	Árfolyam ‰	Effektív millió frt
Ausztria : 5%-os papíráradék . . .	40·776	92·12 ¹ / ₂	37·56
Ausztria : 5%-os papíráradék . . .	9·829	92·12 ¹ / ₂	9·05
Ausztria : Egységes államadósság . .	14·000	76·50(?)	10·71
Összesen :	64·605	—	57·32
Magyarország : 5%. papíráradék . .	28·000	87—	23·25
Magyarország : 5%. papíráradék . .	13·000	85—	11·05
Összesen :	41·000	—	34·30
Közös kormány : 26,666 db cseh északi vasuti részvények 150 frtjával .	3·999	135—	3·59
Közös kormány : 32,500 db Ferencz- Józs.-vasuti részvények 200 frtjával	6·500	192·30	6·24
Összesen :	10·499	—	9·84
Ausztria-Magyarország	116·104	—	101·46

Az összes 116,104 millió frtnyi kibocsátáshoz, illetőleg a bevett 101·46 millió forinthez még 6·727 millió forint csatolandó, melyet a déli vasut vételárának törlesztése fejében fizettek, s melyet a közös kormány szintén a 8 milliós kölcsönnek részben való fődözésére vett igénybe. Ha a cseh északi vasuti és a Ferencz-József vasuti részvényekért befolyt, valamint a déli vasut által fizetett összeget Ausztria és Magyarország közt a kvóta arányában felosztjuk, akkor az 1882-ki nem adó által fődözött szükséglet következőnek mutatkozik : Ausztriára esik 68·69 millió effektív forint, Magyar-

országra 39·50 millió effektív forint, Ausztria-Magyarországra összesen 108·19 millió effektív forint.

Közös vámjövédék. A vámjövédék 1883-iki bevételei és kiadásai a delegációk elé terjesztett előirányzat szerint úgy részleteikben, mint a főösszegekre nézve az 1882-re megállapított összegektől jelentékenyen különböznek. A mi első sorban a vámjövédék végeredményét illeti, úgy az minden költség és visszatérítés levonása után 1883-ra 14.670,225 frttal irányoztatik elő, míg 1882-re e czímen semmit sem lehetett a költségvetésbe felvenni, mivel a fogyasztási adóvisszatérítés nagyobb volt, mint a vámjövédék bevételei, sőt a kormány előirányzatai szerint még 4.689,148 frtnyi vámjövédéki-hiány is mutatkozott, de a magyar delegáció elhatározta, hogy itt nem állít be deficitet, hanem a bevételt a kiadással egyensúlyoztatja, mely határozathoz az osztrák delegáció is hozzájárult. Az 1883-ra előirányzott vámjövédék az előző esztendeivel szemben 14.670,225 frtra rugó többletet mutat. Az egyes tételekben mutatkozó változást a következő táblázat mutatja:

Vámbevétel :	1881.	1882.	
	millió forint		
Ausztria	40·32	28·00	+ 12·32
Magyarország	4·80	3·37	+ 1·43
Bosznia és Hercegovina	0·14	0·07	+ 0·07
Összesen :	45·26	31·44	+ 13·82

A vámjövédék emelkedéséhez még a visszatérítés csökkenése járul. A visszatérítés előirányoztatott

	1883-ra	1882-re	
	millió forint		
Ausztriára	26·00	31·50	— 5·50
Magyarországra	2·14	2·19	— 0·05
Összesen :	28·14	33·69	— 5·55

Az összes 1883-iki eredmény ennél fogva 19·37 millió forinttal kedvezőbb, mint az 1882-ki, mert míg az előző évben 4·68 millió frtra rugó deficit volt, 1883-ra 14·67 millió frtnyi többlet mutatkozik. Ezt az összeget úgy nyerjük, hogy ha a vámjövédékből a fönti összegű restitucziót, valamint a kezelési költségátalányt 1·85

millió forint erejéig levonjuk. A vámbevételek emelkedése arra vezethető vissza, hogy az 1882-iki előirányzatnál az új vámtarifát nem vették figyelembe, míg ellenben 1883-ra már a magas vámok vétettek számításba. A bevételi vám e szerint 1883-ra sokkal nagyobb összeggel van előirányozva, mint 1882-re és pedig következőleg:

	1883.	1882.	
	millió forint		
Ausztria	35·75	25·00	+ 10·75
Magyarország	4·25	2·96	+ 1·29
Bosznia	0·17	0·09	+ 0·08
	<hr/>		
Összesen :	40·17	28·05	+ 12·12

A bevételi vám jövedéke ennélfogva 1883-ra 12·12 millió forint többlettel van előirányozva.

Algirt rendszeren nem szokták a világ bortermő országai közé számitani, azonban tény, hogy Algir bortermelése évről évre nagyobb lesz s jelentősége már eddig is elég nagy. 1878-ban a tartományban 17,613 hektár szőlőtermelő föld volt, 1880-ban pedig már 23,723 hektár. 1878-ban 338,220 hectoliter bort termesztettek, 1880-ban 432,580-at. Az egész termés két harmadrésze Algir tartományra esik, hol a szőlőművelés az utolsó két évben csaknem megkétszereződött. 1878-ban volt 106,465 hectoliter, 1880-ban 201,100 hectoliter. Oran s Constantine tartományok termelése eddig ingadozó volt, most azonban szintén gyorsan emelkedik.

UJ KÖNYVEK.

- Agricultural returns of Great Britain, with abstract returns for the united Kingdom 1882. London, 1882. . . .
- Baerenbach, Fr. Die Socialwissenschaften. Zur Orientirung in den social-wissenschaftl. Schulen und Systemen der Gegenwart 3 frt.
- Baron, A. Le pauperisme, ses causes et ses remèdes 3 frt 60 kr.
- Boehme. Grundzüge der Gefängniswissenschaft 1 frt 80 kr.
- Blanc, Louis. Questions d'aujourd'hui et de demain. 4-e série. Socialisme. (Organisation du travail. Le socialisme : Droit au travail) 2 frt 10 kr.
- Cohn, G. Volkswirtschaftliche Aufsätze 9 frt.
- Dumaine, Ch. Du Contrat d'assurances sur la vie et des droits de mutation par décès, auquel il donne lieu 1 frt 80 kr.
- Frantz, C. Die Weltpolitik unter besonderer Bezugnahme auf Deutschland 3 frt.
- Gesekus, A. Die rationelle Wirtschaftsorganisation in der Landwirtschaft zum Zweck der höchstmöglichen und allmählich steigenden Rentabilität 3 frt 60 kr.
- Gautieu, A. Études sur la liste civile eu France 3 frt 60 kr.
- Gneist. Englische Verfassungsgeschichte 8 frt 40 kr.
- Hartmann, G. Internationale Geldschulden. Beitrag zur Rechtslehre vom Gelde 1 frt 20 kr.
- Inchiesta parlamentare sulla marina mercantile (1881—1882) Roma Eredi Botta, 1882.
- Mallock, W. H. Social Equality : a Short Study in a Missing Science 4 frt 32 kr.
- Marie, J. De l'Administration départementale Tome I. Des conseils généraux 3 frt 60 kr.
- Matthaei, Fr. Die wirtschaftlichen Hilfsquellen Russlands und deren Bedeutung für die Gegenwart und die Zukunft 60 kr.
- Meyer, M. Die neuere Nationalökonomie in ihren Hauptrichtungen. Dritte Auflage 2 frt 55 kr.
- Neumann-Spallart, F. X. Oesterreichs maritime Entwicklung und die Hebung von Triest 1 frt 80 kr.
- Perels, E. Handbuch des landwirtschaftlichen Transportwesens 12 frt.

Pigeonneau, H., et. A. de Foville. L'administration de l'agriculture au contrôle général des finances (1785—1787). Procès verbaux et rapports	4 frt 50 kr.
Poor, Manual of Railroads of the United States and Canada, for 1882—83	20 frt 16 kr.
Radich A. Fiume közjogi helyzete	2 frt.
Schäffle, Dr. Albert C. Fr. k. k. österr. Minister a. D. Der korporative Hilfskassenzwang. Tübingen Laupp, 1882	1 frt 80 kr.
Schweiger-Lerchenfeld, A. Der Orient	9 frt.
Strahalm, Fr. Politisch-statistische Tafel der Oesterreich-ungarischen Monarchie V. Jahrg.	50 kr.
Szathmáry Az amerikai verseny és a magyar mezőgazdaság	1 frt 40 kr.
Transactions of the Manchester statistical. Society. Session 1881—82, and index. Manchester John Heywod, 1882.	
Trefort Á. Kisebb dolgozatok az irodalom, közgazdaság és politika köréből	1 frt 80 kr.
Umlauf, Fr. Die Oesterreichisch-Ungarische Monarchie. Geographisch-Statistisches Handbuch	6 frt.

(Közli Kilián Frigyes, magy. kir. egyetemi könyvtáros.)

NEMZETGAZDASÁGI SZEMLE.

VI. ÉVFOLYAM.

1882.

DECZEMBER.

IX. FÜZET.

KÖZGAZDASÁGI ÉS TÁRSADALMI ESZMETÖREDÉKEK.

I.

A társadalmi kérdés korunk legnagyobb problémáinak egyike, sőt talán legnagyobbika, mert ennek helyes megoldásától függ a haladás, műveltség és humanizmus az általános jólét terjedésének lehetősége.

Az e részben felállított sok elmélet közt legkevésbé vélünk tévedni, ha a természet örök törvényéhez tartjuk magunkat, mely szerint az ember hivatása, hogy önmagán, s a természetten minél inkább uralkodni törekedjék, s hogy ezeket helyesen kormányozva, tökéletesítve, saját boldogságát alapítsa meg.

Hogy miként ezt az irás oly szép költői nyelven kifejezi, hogy „Isten az embert a maga képére teremtette.“

Minden eddigi haladásunk, polgárisodásunk, a gazdaszat, ipar, kereskedés, a humanizmus, a tudományok mai fejlődési foka mindezen elv alkalmazásának eredménye.

Csak hogy az emberek legnagyobb része az állatiságnak, a tudatlanság, restség, önzésnek hódolva, a legtöbb esetben ha teheti még mindig inkább szeret és szokott embertársán, mint önmagán s a természetten uralkodni.

A művelt keresztény államok földrészünkön, miként Afrika vad törzsei, ma is fülig fegyverkezve folyton farkasszemet néznek egymással.

Allandó katonaságuk 6—8 millióra megy, — de csak 4 milliót és félmillió lovat számítva — ezeknek a békés foglalkozástól való elvonása és tartása, évi három ezer millió frt kárt okoz.

Allamadósságuk évi kamata pedig, s más inproduktív kiadások évenként két ezer millió frtot — tehát ezen művelt társadalmak csak évi vesztesége is 5 milliárd frtot képez.

A közel 8 ezer millió *frtnyi* állambevételéből 62% fordítottatik ezen inproduktív kiadásokra, — és csak 38% — nálunk alig 22% — marad a valódi országos szükségletek fedezésére.

Évi deficitük 350 millió *forintra* megy, s ez folyton új adósságokkal fedeztetik.

Maga a *három utolsó háboru* 10 milliárd frt költség és 1¹/₂ millió emberélet áldozatába került.

Ez mind tényleges megtagadása a hivatkozott törvénynek, és kiáltó bizonyossága a műveltségre igényt tartó társadalmak még mindig nagy hátramaradottságának, mely szerint még ma is nem képesek azon valóban *emberi* és emberhez illő álláspontra fölemelkedni, hogy csakis önmagukon s a természetten — nem pedig embertársaikon törekednének uralkodni.

Mert ezen — minden józanul gondolkodó által elítélt — természetellenes állapot, s a társadalom rendes működését és haladását gátló temérdek évi veszteség egy *nemzetközi bíróság* által ép úgy megszüntethető volna, mint egyes államokban ez a polgárok egymásközi jogviszonyaira nézve történik.

Ezen bajokat egyes állam magában nem képes megszüntetni, de azért minden illetékes faktornak kötelessége az ily visszásságok ellen szavát emelni, mert végre is nem a népek vannak a kormányokért, hanem megfordítva a kormányoknak csakis az képezi *létfogossultságát*, hogy a népek a társadalmak jólétét minden lehető módon előmozdítani törekedjenek.

Ezen s hasonló visszásságok nemcsak, hogy megsértését képezik a jelzett természeti törvénynek, hanem a társadalom természetes fejlődését is akadályozzák, megnehezítik a jólét általános elterjedhetését, általános elégtelenséget szülnek, mely — miként az összetorlódott villanyosság — sokszor viharként dühöngő forradalmakba tör magának útát, ha ezen bajokat a társadalom idejében orvosolni elmulasztja.

A század eleje szokatlanul termékeny volt nagy emberekben, de nagy munkájuk bevégezte után már többnyire kidőltek mint vezérek a küzdők sorából. — Kossuthnak — aggkora daczára is, még mindig törhetlen óriási lelkierését úgy látszik egy téves eszmének igézete tartja lebilincselve, hogy a távolból tétlen szemlélője marad küzdelmeinknek: — mert a mely nemzet *csak egy*

bármily nemes eszméért lenne képes lelkesülni, ez nem hogy *jövé*t, de *életet* sem érdemelne.

Voltak már a jelennél sokkal nehezebb idők, s a magyar nemzet — ha az események nyomása alatt — koronként megalkudott is a körülményekkel, — nagy multjához mért jogos igényeiről, természeti jogairól, azért nem mondott, nem mondhatott le, s nem fog lemondani soha!

Korunkban már — hála a gondviselésnek — a szorong és ágyú harcát is — csak az évek, évtizedeken át kitartó küzdelemmel vívott eszméknek a *műveltségnek fegyverei* vezérlik győzelemre, s Nelsonnak a trafalgári döntő csata előtt kiadott magasztosan egyszerű napiparancsa, mikép *„Anglia elvárja, hogy minden egyes teljesítse kötelességét“*, most már a műveltség a humanizmusnak mindig nagyobb mérveket öltő békés harcában — a haza minden egyes legnagyobb és legkisebb tagjának szól egyiránt.

A társadalmi baj és elégtelenség jelei másutt a szocializmus, kommunizmus, nihilizmus, míg nálunk főleg a panslavizmus s más nemzetiségi s vallási izgatások alakjában jelentkeznek mind sürűbben.

Társadalmunk helyes érzékére mutat, hogy ezen körjeleneteket fölismerve, a sajtó- s az újabbban alakult *„Széchenyi“*, *„Hazafias“* s a vidéki egyletek útján, a bajt lehetőleg orvosolni törekszik.

Azonban nézetem szerint a baj sokkal idültebb, elterjedtebb s mélyebben gyökeredző, hogyszem ezt egyes speczifikus szerrel — milyen az említett egyletek homogén alapszabályszerű működése, — s egyedül ily vidéki egyletek hatásához képest palliatív eljárással orvosolni lehetne.

Tisztelettel hajlok meg azon jeles honfitársaink előtt, kik hazafias, nemes kötelességérzetök sugallata folytán, a vidéken nemcsak szóval, hanem áldozatkészséggel is, a cselekvés terére léptek. — Mert csak az egy Schlauch püspök ő Excejának következő szavai is: *„Nincsen jégezedési pontunk e hazán kívül. — Felvirulásunkra, többet mondok — fennállásunkra minden egyes karra, minden egyes szellemi erőre szükségünk van idebenn. Egyet nélkülözni szerencsétlenség, egyet is ellökni bűn volna“* — oly mély belátásn államférfiúi bölcsességről tanuskodnak, mely csak elfogulatlan, tiszta, világos ész, s a honfi kebel melegének magas hőfokán fogamzhatik meg.

Azonban egyebeket most mellőzve — már csak az eljárás sikere, s ennek nem ugyan központosítása, hanem egyetemessége s egyöntetősége tekintetéből is, — és hogy a jeles erők el ne forgácsolóssanak, — hanem hogy abban minden egyes — kicsi és nagy — a ki nagy elődeinknek méltó utóda akar lenni, — a jó honleány és honfinak alkalma legyen önmaga által meghatározandó bármily csekély hatáskörben is résztvehetni, a költő azon szép és igaz szavai szerint :

„Nur aus der Kräfte schön vereintem Streben
Erhebt sich wirkend erst das wahre Leben.“ —

ez okból mondom : mindenek feletti *1-ső kötelességem* vélném, hogy miként ezt a Pesti Napló, mindjárt első felszólalásom alkalmával, *igen helyesen* kiemelte, — a *mozgalomnak a központból kell kiindulni*, s az egész országba, minden megyébe, minden községbe szétágazva, — minden vidéki — különben önállóan működő egyesületnek szövetkezeti kép, a központi egyesülettel összeköttetésbe lépni s egy szerves egésszé alakulni.

A mi az egyesület szervezeti s alakulási módját illeti, arra nézve helyesnémi miatt elégnék vélnem ezuttal az általam a *Népmentési egyesületek* tárgyában készített *alapszabály-tervezetre* utalni, mely a néptanítók országos gyülekezete s több hatóság által is helyesnek lőn elfogadva, — s melyet egy, e tárgyban általam összehívandó központi értekezlet bölcs belátása szerint módosítani s kiegészíteni lesz hivatva.

II.

Hogy működésünkben helyesen járassunk el, szükséges : 1-ör, hogy *ösmerjük magunkat*, helyzetünket ; 2-or, hogy különböztessük meg, melyek azon tényezők, melyek a *kormány*nak, és melyek a *társadalmi működésnek* képezik feladatát.

Tartsunk tehát előbb egy futólagos szemlét társadalmi viszonyaink felett, nem pártszínezetű szemüvegen, hanem minden rokonság és ellenszenv nélkül — egyedül a hazaszeretettől sugalt, s lehetőleg a tényeknek megfelelő tárgyilagossággal.

Az őskor költői szépségű mythológiája szerint az Isten minden embernek két tarisznyát akasztott a nyakába, az elől függőbe mások hibáit, — a hátul függőbe pedig saját hibáit helyezte, — tehát nézzük meg lehetőleg a hátul lógó tarisznyát is.

Ha valakit ösmerni akarunk, igen sokat mondó tényezőt ismerünk az által, hogy *vannak-e* az illetőnek, s milyen természetű *adósságai?*

Igaz, hogy a legműveltebb államoknak, Angol- és Franciaországának legtöbb adóssága van: 8—9 milliárd, csakhogy Anglia nem is európai, — hanem *világhatalom*, Franciaország pedig, utóbbi szerencsétlen háboruja mellett is, a *leggazdagabb* háztartású állam. Azonkívül a nagy adósság kamatai azoknál nem szivárognak évenként *külöldre*, mint nálunk.

Monarchiánkban az *államadósság évi kamatai* 1811-től 1848-ig 7.7 millióról, 40.7 millió frtra, 1858-ig pedig 103.7 millió frtra szaporodtak.

A *deficit* 1848-tól 1867-ig — két évtized alatt, 1912 millió frtra halmozódott, — tehát *évenként közel 100 millió volt*, — s maga az 1865—1866-ki két év alatt 511 millió forint *új adósság* tétetett.

Boldogult Horváth István — a genialis egyetemi tanár, mikor a 40-es években, az állami finanziaikról beszélt — azt mondta, hogy a *papírpénzt* Mária Terézia idejében kezdték el készíteni, — először csak 50 ezer frtot. — s miután látták, hogy ez oly *könnyen* megy, most már annyi van, hogy *számát* se tudjuk.

Igy vagyunk az *adósságszínállással* is.

Az 1867-ki kiegyezéskor — hogy az osztrák tartományok az adósság terhe alatt össze ne roskadjanak — *méltányosság és nagylelkűségből* elvállaltuk az összes adósság kamatainak az $\frac{1}{3}$ -át, ke-rekszámban 30 millió frtot, a mintegy 400 millió frtra menő közös papírpénzen kívül.

A legújabb kormány-kimutatás szerint, specziális, magyar államadósságunk évi kamata tesz 108 $\frac{1}{2}$ milliót — összes kiadásunk 35% -át (az osztráké csak 26%) — vagyis tökében az adósság mint egy 2 ezer millió forint.

Az önálló magyar kormány tehát az utolsó *15 év alatt*, több mint *2-szer annyi a lósságot* csinált — igaz, hogy főleg beruházásokra — mint a menyire ez az előző *100 év alatt* felszaporodott.

Államháztartásunk, — az évenkénti *új adók*, — s az 1867. óta, már több mint 25% -kal *jölemelt* adóknak daczára, 20—40 millió frtnyi *évi deficittel* jár.

A nagymérvű *adóégreajtásokra* illeték fejében megszavazni szokott 200 ezer frt helyett, 7—900 ezer frt szükségeltetik, s mind a mellett már 1875 végével is, 149 millió frt volt az *adóhátralék*.

A több mint 4 millió hold kiterjedésű, és 450 millió frt becsértékű ingatlan *államvagyon nem jövedelmez semmit*. Mert a mely része 1—2 millió frtot jövedelmez is, azt a más részekben jelentkező *deficitok*, s 9—10 millió frtra menő, be nem hajtható *bérlátralékok*, egészen fölemésztik.

A magyar, főleg *jogász és generosus* nemzet, de a *gazdasági* érdek iránt nem látszik valami nagy hajlammal birni.

Innen magyarázható meg, hogy az állami kiegyezésnél *jogainkat* lehetőleg kiczirkalmaztuk, s Ausztria terheit, hogy ez valamikép össze ne roskadjon alattuk, egész az elviselhetlenségig, részben *nagylelkűen* magunkra vállaltuk. Az egyesség *gazdasági* részében azonban a *vámszövetség* által még a lehetőséget is nagy mértékben kiadtuk kezünkől, hogy az elvállalt nagy terheket előteremthessük. Hogy is van az a régi vers?

„Természete a magyarnak, hogy jogait nem hagyja,
De ha tudnak vele bánni, az *ingét is odadja*.”

Tanuság az egészről az, hogy az állam nem tud gazdálkodni. Nem tudja a mit az elemi iskolákban tanított — a *2-szer 2-töt*. Pedig ezt — ha elveszni nem akarunk — okvetlenül meg kell tanulni, s kérlelhetlenül foganasítani.

A mi a *társadalmat* illeti: ez az anya és leány legközvetlenebb rokonsági viszonyába van az államkormányzattal, mely a társadalom legtehetségesebb fiaiból ujonezozza magát. Csakhogy itt a baj gyökerei is már jobban fölismerhetők.

Egyik kiválóan jellemző tulajdonát képezi társalmunknak, hogy ez a *munka* becse és tiszteletének érzetétől még mindig igen szerény mértékben van áthatva, mely *hiányvörös fonalkép* a társadalom minden osztályain keresztülhuzódik.

A *földműves, iparos, tudósok* osztálya közt csak elvétve találhatók egyesek, kik az *intensív*, a sikert egyedül biztosítani képes *kitartó munka, gazdaság, takaréklosság* szükségét érzének.

Mindenki csak az *Isten áldását* szokta a legnagyobb mérvben előre eskomptirozni. Ez ugyan határtalan, de már a régiektől tudhatnánk azon igazságot, hogy „*Laboribus dii omnia vendunt*” s a

keresztény vallás is azt tanítja, hogy „a hit jó cselekedetek nélkül, meghalt ő magába.”

Az *iskoláztatás, iskolábajárás és tanításnak* nagyobb részét nem az a célja, hogy a növendék *értelmesen termelni, s az élet viharai-
val dacolni képes* önálló jellemmé fejlődjék, hanem hogy lehetőleg *munkánélküli* uri helyzetre vergődjék, vagy hogy legalább meg-
élhessen.

Az a *gyakorlati életrevalóság*, mely nem a csuszás-mászás, nem a meggyőződés folytonos föláldozásával minden körülmények-
hezi alkalmazkodásban, hanem a lelkiismeretes becsületesség és
kitartó szívós munkásságban rejlik, mely az angolok nagyhatalmi
állásának alapja, s melynek Broughton személyében élő kifejezését
találjuk, kiről meg van írva, hogy *„ha csizmatisztitónak született
volna is, addig nem nyugszik, míg Anglia első csizmatisztitójává föl
nem küzdi magát,”* — ez az életrevalóság csak igen kis részben
mutatkozik társadalmunkban.

A *magánügyekre nézve*, a mondottakból sokat ismételnem
kellene, azért e helyett csak ezek gazdálkodási módját megvilágító
egy-egy praegnansabb statisztikai adatokra szorítokozom. Ezek szerint:

A *magánosok adóssága* csak a hitelintézeteknél 1875-ik évig
tett 205 és fél millió frtot.

Az 1876—1880 közti 5 év alatt szinte csak a hitelintézetek
részére s a kitáblázások levonásával, *évenként* átlag 70 millió frt
új adósság lett betáblázva.

Ugyanez idő alatt *évenként* 20,000, mond huszezer birtok lett
birói árverés útján, eladva.

Ezen tömeges birtokváltozást pénzügyérünk nem tartja cala-
mitásnak, a külföldi tőkének helyi viszonyaink iránt nyilvánuló
bizalomnak tekinti ezt, míg én a gentry bukása, a magyar birtokos
faj pusztulása előjelének itelem, pedig ezen osztályt bukni hagyni,
annyi volna, mint kiszolgáltatni az országot a „homines novi-
élelmes, de *csakis* élelmes fajának, melynek, és ezt tapasztalásból
tudjuk, jelszava: ubi bene, ibi patria. Ezt meg kell gátolni minden-
esetre, meggátolni az által, hogy a vagyoni hanyatlás és pusztulás
proceszusát társulás által „viribus unitis” állítjuk be, hogy megis-
mertetjük velük első sorban az *okszerű gazdálkodást*. Ez „conditio
sine qua non”-ja ezen osztály megmentésének.

1000-re megy átlag évenként azon esetek száma, hol a *dobra-*

ütött vagyomból — annak értékcsökkenése vagy tulterhelhetése miatt, *a hitelező nem kapja meg kölcsön adott pénzét.*

A hitelezők ezen czim alatti vesztesége évenként átlag hat millió frtra rúg.

A gazdaság jövedelmezhetőségére okvetlenül szükséges *vonómarha száma* 1870—1880-ig 20%-al, a juhoké 30%-al *fogyott*, a helyett, hogy szaporodott volna.

Ezen számok minden ékesszólásnál világosabban bizonyítják, hogy állami és társadalmi viszonyaink nem normalisak, nem egészségesek. Minélfogva itt volna az ideje, hogy a társadalom minden egyes tagját gyökeres kura alá vegye, hogy szünnénk meg végre-valahára *folytonosan vétkezni* az által, hogy azon sok és szép tulajdonokat, melyekkel a gondviselés a *magyar fajt* — s azon sok áldásokat, melyekkel a *magyar földet* oly pazarul ellátta, — czéljukhoz képest, a magunk javára kifejleszteni meggondolatlanul és könnyehüen elhanyagoljuk.

III.

Társadalmi szempontból a *kormány teendői* 3 osztályba sorozhatók a szerint, a mint ezek *gazdasági, kormányzati* vagy *törvényhozási* természetűek.

Nem akarok az ellenzéki sajtó azon hibájába esni, mely minden létező és nem létező bajainkat mindig és mindig egyedül csak a kormány hibás működésének tulajdonítja, s ez által a valóban létező és javítható hiányoktól is elvonja a figyelmet.

Az is igaz, hogy sokkal könnyebb valamit bírálgatni és kifogásolni, mint *jobban tenni*, s bármely ellenzék jusson is kormányra, az ott rendesen más színben látja a dolgokat, mint előbb.

A százados viszonyokat megváltoztatott állami kiegyezésnél, végre sok oly bürokratiai schlendriánt vettünk át az osztrák kormánytól, mely csak hosszú évek tapasztalása és munkája által szüntethető meg.

De másrészt eléggé nem becsülhető előnyünk, mit századokon át nélkülöztünk, hogy kormányférfaink európai műveltséggel bíró, s mind megannyi kitünő jó hazafiak, s már egyéniségük garantiál szolgál arra nézve, hogy a *valóban* hibásnak mutatkozó eljárásukat — mert hiszen ők is csak emberek, s nem csalhatatlanok — legjobb tudomásuk és tehetségük szerint helyrehozni igyekeznek.

A) *Gazdasági tekintetben* tehát, a helyett, hogy mindig újabb és újabb adóemelésekkel igyekeznek a kormány a deficitet megszüntetni, erősödjék csak meg a nép előbb, azután könnyen viseli a nagyobb terhet is. Mátyás király idejében kevés volt a rendes adó, mégis önként előteremtette a nemzet a sok háborukra kellett temérdek költséget, mert vagyonos volt. Adóemelések helyett tehát

1-ör és első sorban az *államjósúgókat*, nem eladogatni, — hanem minden áron s minden lehető eszközökkel — például *iparos telepítések útján jövedelmezőkké tenni*. A 450 millió frt becsértékű ingatlan államvagyonnak minden körülmények közt és okvetlenül legalább 5°,₀-lit, tehát *évenként 20—22 millió frtot kellene és lehetne tisztán jövedelmezni*. Különben ezen állami birtokok leghelyesebb benépesítése a csángó magyarokkal betelepítése volna, és ezzel nemzetünk egy régi óhaját is megvalósítanók!

Tisza Kálmán és Szapáry gróf ő excellenciáik szintén nem maguk kezelik nagykiterjedésű uradalmakat, mert hivatalos teendőik ezt nem engedi. Ugyan mit mondanának, ha kormányzó tisztjük az év végével azon ujsággal lepné meg őket, hogy bizony a mit az egyik uradalom jövedelmezett, azt a másik uradalomnál mutatkozott hiánylat fedezésére kellett fordítani, és így évről-évre nincs semmi jövedelmünk.

Én megvagyok győződve, hogy ő excjaik — a milyen takarékos jó gazdáknak van szerencsém őket ismerni — az ilyen kormányzó tisztet egy óráig se tűrnék meg többé hivatalában, hanem más ügyesebb, értelmesebb, lelkiismeretesebb kormányzó tisztről, s a lehető legszigorúbb *ellenőrzés* behozataláról gondoskodnának, s maguk is lehetőleg utánna nézve, mindaddig nem nyugodnának, míg uradalmaikból legalább is az 5% tiszta jövelemet ki nem nyernék.

Vegyünk egy *majámpéldát*, — mert a sok rossz közül, hála isten van még utánzásra méltó is. A történelmi nevezetességű gróf Pálffy Ferencnek nem igen okszerű gazdálkodása miatt, zár alá vett birtokai sok időn át alig fedezték a kezelési költségeket, *épen mint az államjósúgók*. 1850-ben bekövetkezett halála után, fia gróf Pálffy János, a legválságosabb időben vette át a birtokot, a midőn az egyszerre beszüntetett robot-munka óriási zavart idézett elő, melyet a temérdek adóssági teher miatti gond még inkább fokozott. A genialis és hálálatos ifju gróf *nevelőjét* tette ura-

dalmi teljhatalmú kormányzóvá, s ez bár maga hihetőleg soha gazdaság mellett nem volt — hanem mert lelkesen mindennek utána nézett, s a gazdaság minden ágában *ellenőrködött*, — az uradalmak számát szaporította és azokat fokozott jövedelméből minden adósságot kifizetett, az uradalmakat a kor s tudomány igényei szerint fölszerelte, — később pedig maga a gróf a fővárosban is palotákat szerzett, egyszersmind eszközölte, hogy terjedelmes uradalmi teljesen magyar adminisztráció mellett, az ország legrendezettebb, legjövedelmezőbb gazdaságai számát szaporítsák.

A magyar példabeszéd azt tartja, hogy *„üres konyhának boldog a gazdasszonya“*. A *semmiből* csak Isten tudott világot teremteni, de a hol bőven van miből, és még sem tudni eredményt mutatni, ez már aztán öreg hiba.

2-or. A *bérhátralékokat* képező ca. 10 millió frt, *erdei s bányászati* felszaporodott készletek ca. 20 millió frt, összesen 30 millió frtot, a fenti módon értékesíteni kellene.

Államerdőink termelésük 50%-át se képesek értékesíteni, *még nyers tűzifát is* szállítanak külföldre, és csökkentik a magán birtokos versenyt. — *„Ez oly szegénységi bizonyítvány iparviszonyainkra nézve, melytől borzadva fordul el a közgazda.“*

És nehogy valaki azt vélje, hogy ez csak olyan ellenzéki színre valló csattanós frázis, — megjegyzem zárjel közt — *hogy ezt nem én mondom, hanem Keleti miniszeri tanácsos ur egyik hivatalos iratában.*

Bányáinkból a drága *kobalt* és *nickel* érc nyers alakban vándorol Angliába, értékesebb *vaskövünk* pedig a sziléziai olvasztókba, hogy ott feldolgoztatva, sokszoros értékben, az idegen iparost gazdagítsa.

Ezek, valamint *kőszénbányáink* a legalkalmasabb teret szolgáltatnák az *iparnak* külföldi vállalkozók általi tetemes fejlesztésére, azonkívül, hogy a kormány nevezetes tőkéket kapna adósságai törlesztésére, a helyett, hogy mint most, csak *az adósságok szaporítása végett keresi fel* a külföldi tőkét.

3-or. *Az adóhátralékoknak* nem lenne szabad, miként már 1876 elején volt — s a nevezetes egyszerű törlések után is — maig se sokkal kevesebb — *149 millió frtra felszaporodni.*

Ezek behajtását nemcsak költséges végrehajtásokkal, hanem erkölcsi módon is kellene eszközölni.

Vannak szegény községek, sőt egész megyék, a melyek *bersühetheli dolognak* tartják az adónak végrehajtás nélküli pontos befizetését. — Tehát ha terhes is — rendkívüli eseteket leszámítva — a többi is megteheti. — Az ilyen szép példákat minél gyakrabban közzé kellene tenni.

De ellenkezőleg már megtörtént, hogy a hetyke, éretlen eszű szolgabíró a községi számadásoknak — úgy mint neki eszébe jutott bekívanni — rögtöni be nem adása miatt, a *lepmagyobb adófizetés idején*, októberben tömegesen felfüggesztette hivataluktól járásában a községi jegyzőket. A községi bírák nem értve sem írást, sem számadást, — a befizetni akart adókat nem fogadhatták el; — a nagyságos alispán ur — kihez fölebbeztetett az ügy, még fürdőben mulatott, s nagysokára szó nélkül helyben hagyta a kegyelt szolgabíró basáskodását, — s így közel $\frac{1}{4}$ éven át, a járás nagy részében jóformán semmi adó nem lett befizetve.

A nép nem igen tud takarékoskodni, kiadja a pénzt, s azután mikor már pénztelen, nyakra-főre neki esnek s ingó-ingatlanát elpredálják. Ilyen s hasonló esetek számosan vannak, sokszor a szépen jövedelmező végrehajtási illetekek szaporítása tekintetéből is.

A *főispánnak* ez volna tehát I-ső kötelessége, hogy ezen fontos ügy ne volna többnyire csak a községi jegyzők jóakarására bízva. — Sőt a *végrehajtás nélkül szorgalmasan* eljáró s jó bánásmódú *jegyzőket jutalmakkal* is serkenteni kellene, — a helyett, hogy mint most látjuk, hitelünket, civilizációnkat kompromittáló országos botránykép, csak *egy megye részére 200-ával toborzák össze az ulóvégrehajtókat*, — s a nép erkölcsi élete depraváltatván, ez az absolutismus gyászos korszakában is hallatlan lázadási merényletekre vetemedik.

I. *Megtakarításokat* lehetne eszközölni: például az aránylag nagyon költséges, központi kormányzati, 3 milliót meghaladó kiadásoknál 1 millió frtot; az országgyűlési kiadásokból, a korábbi évek előirányzatához képest, legalább 300 ezer frtot; a rendelkezési alapnál 100 ezer frtot a sokkal vagyonosabb Ausztriában fennálló arányhoz képest.

Komoly akarattal sokat lehet tenni. József császár a *magyar testőrök* létszámát 120-ról 60-ra leszállította, s az ekkép megtakarított 60 ezer frttal — mint Schwartzner megjegyzi — „*lösemintariumot*” alapított *Mezőhegyesen*, mely most a 16 millió frt értékű.

négy magyar állami ménes közt, egymaga több mint a⁴/₅ fele értéket képviseli.

B) Kormányzati tekintetben :

1-ör. A *belügyministeri tárcza* egy elösmert közigazgatási tehetőségű *külön minister* önálló vezetésére lenne bizandó.

Tisza Kálmán minden nagy tehetségei, fáradhatatlan szorgalma mellett, a kormány, országgyűlés vezetése, s a közös kormány ügyeire kellő befolyása által annyira igénybe van véve, mikép absolute lehetetlen, hogy csak *physikai ideje* is volna a *belügyi tárcza* ügyeivel behatóan és tüzetesen foglalkozhatni.

Mindjárt kormányra léptekor igen helyes érzékkel megalkotta többek közt az oly nagy horderejű *közigazgatást* gyökeresen szabályozó, kétségkívül igen jó törvényeket.

Ezek által az összes megyei és városi administráció szálai a *főispán* utján, mind-mind a minister kezébe összpontosulnak, úgy, hogy a *havi s félévi* jelentések alapján, az egész ország administrációjának menete, miként a vérkeringés gyorsabb vagy lassúbb lökötése, a központban folyton észlelhető és ellenőrizhető *volna*.

Közigazgatásunk azonban mégis sok tekintetben *középkori* színezetű, a törvényt *holt mechanismusnak* mondják, Pozsony már pláne strikeolt is ellene. — Persze, mert a törvény magában nem administrál, — a legjobb törvényhez is alkalmas *ember* kell, ki abba lelket, szellemet önteni tudjon.

Ilyen azonban se lent, se fönt nincsen.

A ministernek nincs ideje hozzá, alárendelt közegei pedig nagyobbrészt nem törődnek vele.

Például a napokban egyik fő fő ministeri hivatalnok megállítja kocsiját a főváros népes utcáján, — az összecsendült közönség bámulva várja, hogy az ott ácsorgó *koldusnöt* be fogja kisértetni, — nem — sokáig keresgélve tárczáját, *pénzt nyújtott neki*, hogy a pálinkás boltban leihassa magát. — „*Ex uno disce omnes.*“

Ilyen fogalommal bírnak még a fő fő ministeri tisztviselők is az európai közigazgatás kellekeiről, hogy még a *fővárosban is ápolni kell az utcái- s házaló koldulást*, a minthogy ez szépen diszlik is, előmozdítva a napirenden levő rablásokat.

Mit érnek e szerint azok a törvényhatóságtól félévenként tömegesen beérkező jelentések, ha nincs, a ki azokat behatóan átvizsgálva, feldolgozva, évi ministeri jelentések alakjában közzétenné, a

tapasztalt hiányokat orvosolná, a ki a közgazgatást a törvények szellemében vezérelné.

Ez által maguk a jelentések s a bizottságok mindmégannyi merő chablonszerű holt formalitássá fajulnak.

A lehető legkirívóbb satyra erre nézve, hogy ámbár minden törvényhatósági *főorvos havonként* hivatalos jelentést tesz a *közegészség* állapotáról, s ez félévenként felküldetik a belügyminis-
ternek, — mégis — a helyett hogy *ő volna, ő kér*, meg egy másik minis-
tertársa is, *felvilágosítást* a nagy gyermekhalandóság okairól, mely már régóta Európában ritkítja párját, s mely fajunkra, annak számarány-fejlődésére bénítóleg hat.

2-or. *A nemzetiségi és vallás elleni izgatást világosan és határozottan tiltja a törvény, a kormánynak tehát kötelessége volna ezt mindjárt kezdetben és minden előforduló alkalommal megakadályozni, esetleg megbüntetni, és nem várni be, míg ez egész közsé-
gek- és vidékeket nyílt lázadás és rablás színhelyévé teszi.*

Nem az elámitott együgyű népet, hanem az izgatókat kellene rögtön és kíméletlenül büntetni, bárki legyen is az.

Az nem civilisált államba való abnormis állapot, megvárni, hogy egyes békés polgár kényszerítse a másikat a törvény megtartására. *Ez a kormány kötelessége.*

A Pesti Napló 170-ik számában hibás tant hirdet, azon tételt állítva fel, hogy *„mivel a hatóság nem elég erős megvédelmezni a magyarság érdekeit”,* tegye ezt a társadalom, tehát *„szegyet szeggel”,* alapít-uuk magyarosító egyleteket stb.

A magyarság nem szorul erre, de a hatóságnak nem is ez a feladata. — A hatóságnak arra kell elég erősnek és éberszeműnek is lenni, *hogy törvénysértést ne tűrjön*, hanem az állam- és állampolgárok érdekeit, bárki ellen is megvédelmezze.

Éppen megfordítva, ugy helyes a tétel, hogy *a társadalom magában nem elég erős, hogy az izgatók ellen, az állampolgárok érdekeit megvédelmezze*, mert épen e végett létezik a kormány.

3-or. *Főispánokul* csak elősmert, legkiválóbb tehetségű, érelyes hazafiak nevezendők, s tervszerűen kidolgozott *utasításokkal* látandók el.

A főispán kezében az összes ministeriumok teendői összpontosulnak, s ő van főleg hivatva, hogy az egész megyei s városi ad-
ministrációba lelket, szellemet öntsön. Neki mindenütt, mindenbe

és mindenek fölött kell *ellenőrködni* tudni, mert az egész közigazgatási apparatus rendelkezésére áll.

Törvényeink s a *kormányrendeletek* évenként — elég hibásan — egész könyvtárakká szaporodnak, melyek kellő áttanulmányozására most már egy egész életkor szükséges.

Ha tehát azt akarjuk, hogy ezek — mint történik — legtöbb esetben holt betűk ne maradjanak, könnyebb tájékozás végett — a főispán feje se káptalan — mulhatatlan szükségesek volnának a rendszeres *utasítások*.

4-er. *A közoktatás* terén az ipari oktatás még mindig elhanyagoltatik.

A közoktatási törvény és a kormány számos rendeletei és utasításai szerint ugyanis az összes *elemi-, felsőnép- és polgári* iskolákban, továbbá az összes *tanító- és tanítónőképezdékben* tanítani kell a *mezőgazdaságot*, s a vidékre való tekintettel tehát legalább is minden városban az *ipart* gyakorlatilag (tanműhelyek felállításával) és erre alkalmas gyakorló helyiségekben.

Mégis a törvénynek már 14 évi fennállása után is a több mint 15 ezer iskolából kilépő növendékekről, ezeknek 6, illetőleg 9 évi iskoláztatásuk után is a miniszteri jelentések szerint csak annyit tudunk, hogy hány tanult meg közülök *írni és olvasni* és hány *csak olvasni!*

A 70 *tanítóképezde* közül 27 a törvény világos rendelete ellenére, még *gyakorló iskolával se bír*.

Még a fővárosban levő 5 állami tanítóképezde közül is csak 3-ban tanítanak gyakorlatilag némi *ipari foglalkozást*, a második fővárosban *Kolozsvárott* levő szintén állami két tanítóképezde *egyikében sem*.

A *fővárosi 142 elemi-, felsőnép- és polgári iskolák* többnyire kis helyre szorított, s a gyermekek egészségére nézve is veszélyes *kaszárnyaszerű épületek*.

Az életkérdésünket képező *gazdasági* s itt főleg *ipari* gyakorlatra szükséges *kertje* csak 18-nak, *faiskolája* csak 5-nek van.

Tehát a *physikai* lehetőség is ki van zárva, hogy a növendékek ezen legszükségesebb, leghasznosabb ismeretekbeni gyakorlatot megszerezhessék.

A főváros ezen elrémítő példája után elképzelhetjük, hogy

milyenek a viszonyok s milyen gond fordittatik az ország vidékein ezen állapotokra.

Igen természetes azután, hogy a nép gazdasági és ipar ismeretei évtizedeken át a fagyponton aluli színvonalon kell, hogy maradjanak, hogy az ezen pályák iránti fogékonyság a nép közt semmikép nem akar terjedni, mert *ignoti nulla cupido.*

Hogy mennyit lehetne e téren tenni, nem mondom egy miniszternek az egész országra kiterjedő hatóságával, de csak egyes tanító erélyes szorgalmával is, azt megmutatta Tessedik Sámuel, szarvasi evang. lelkész és tanító, már éppen egy századdal ezelőtt, ki minden más segély nélkül, egyedül hogy kérelmére a földesuraságtól alig egy holdnyi haszonvehetetlen földterületet kapott, ezt kertté alakítva, abba neje közreműködésével mind a két nemű tanulókat a mezőgazdasági és iparos ismeretekben oly sikeresen gyakorolta, hogy ezek néhány év alatt az *okszerű gazdálkodás, rét- és földművelés, külföldi növények termesztése, maggyűjtés, gyümölcs- és erdei-fák tenyésztése, méhészet, selyembogártenyésztés, továbbá a selyem- és gyapjúfonás-szövőésben, bámulatos előhaladást tanusítottak.*

Igen tisztelt Békey Imre fővárosi tanfelügyelő ur pedig a párisi kiállításról tett jelentésében mondja, hogy „a külföldi arva házakban a fiuk és leányok az elemi oktatás mellett a *kertészetet minden munkájával tanulják, s a háziipar 100-féle ágazatának legtöbbszörében alapos oktatást és foglalkozást nyernek.*”

A társadalom méltán megvárja tehát a kormánytól, hogy a közoktatási törvénynek ezen, a nemzeti jólétre nézve kiszámíthatlan fontosságú intézkedéseit, legalább a jövőre haladéktalanul és sikeresen foganatosítsa. Végre:

(C) *Törvényhozási tekintetben*: Arra kell törekedni a kormánynak, hogy a vámszövetségi szerződés idejének letelte után, az önálló vámterület megalapíttassék.

Kell, hogy a kormány azon magasabb nézpontra emelkedjék, mikép ez nem *párt-*, hanem *létkérdés* a nemzetre nézve.

Ez nem annyira *műpári*, mint főleg és első sorban *mezőgazdasági kérdés.*

Ez képezi a sokat emlegetett és mindenesetre nagy jelentőségű *apárpolitikának* lényegét, s az *apárkérdésnek* egyedül helyes megoldását. Mert a történet és tudomány által rég megállapított

tény, hogy a birtokviszonyoknak bárminő korlátozása, ennek jövedelmezőségére s az általános jólétre nézve hátrányos.

Tény, hogy mi a mesés nagysága, még nagyobbára szüz földterületekkel bíró, olcsó szállítási utakkal rendelkező, kisebb állami és társadalmi terhek mellett termelő országokkal nyers terményeinkre nézve előnyösen nem versenyezhetünk.

Tény, mikép már a priori lehetetlen, hogy nyers terményeink csekély árával a külföldi iparterményekből álló culturszükségleteink, mondjuk csak 2—3-szorosan nagy értékét fedezhessük.

A mezőgazdának a tőke, s az ezt egyedül termelni képes ipar jobb kezét képezi. Mert csak a nyers terményeknek minél nagyobb mérvű s lehetőleg helybeli fogyasztása, feldolgozása, képes a földnek jövedelmezőségét és értékét folytonosan és mindig nagyobb mérvben emelni.

E nélkül a föld jövedelmét sokszorosán fokozni képes *okszervi belterjes* gazdálkodásról még csak álmodni is képtelenség.

A legjelentékenyebb társadalmi *faktor a munkaerő*, mert ez minden egyesnek rendelkezésére áll. Az állampolgárok csak $\frac{1}{3}$ -át 5 milliót, s egynek évi keresményét csak 300 frttal véve, az évi jövedelem 1500 millió frtot tesz, míg az összes termőföld (30 millió hektár) az alig jövedelmező $\frac{1}{3}$ erdő sat. leszámításával, legjobb esetben évi 5 frtjával, csak 100 millió frt jövedelmet ad.

De a munkaerő által képzett ezen nagy jövedelem a *legreszendőbb*, mert örökre veszve van, ha termelése pillanatában nyereségesen nem értékesíttetik.

Értékesítésének pedig lényeges *feltétele* kelléke, hogy a testi s szellemi erők *kicserélése* — mint a pénznél — minél *gyorsabb*, az erők *körforgása* minél *szakadatlanabb* legyen.

Ha a körforgás *gyors*, a társadalom *erős*, ha *lassú*, akkor a társadalom *gyönge* és beteg.

Ha minden pillanatban *verseny* mutatkozik a munkaerő *megvételében*, akkor a társadalom a *szabadság, polgárisodás, jólét* útján halad.

Ha pedig minden pillanatban *verseny* mutatkozik a *munkaerő eladásában*, ez biztos jele a társadalom hanyatlásának.

Ez utóbbi eset van nálunk, mert piacunk a századokon át gondossan ápolt külföldi olesó — bár a miénknel sokszor rosszabb — a gyári iparcikkekkel van elárasztva, s a *belföldi munkásnak, ipa-*

rosnak alig van annyi keresete, hogy abból nyomorultan *eltengődjék*, — vagy a mi előbb hallatlan volt — *kivándorol*.

Százmilliókat képez ez által a *munkacröbeni évi veszteség*, melynek természetes hivatása volna a gyárnépességet szaporítani, tökélet termelni, s az *iparos* és *földmivelő* osztálynak karöltve járó érdekeit előmozdítani.

A még *fejletlen* ipartól azt kívánni, hogy az a *fejlettel* versenyezzen, éppen olyan képtelenség, mint hogy az a ki uszni, vivni, lovagolni nem tud, azzal versenyezzen, a ki ezen ügyességeket éven át való tanulás- és gyakorlattal elsajátította.

S éppen ez az oka, hogy nem is létezik önálló nemzet, melynek gazdasága. ipara kellő állami védelem nélkül kifejlődhetett volna.

Deák igen bölesen megkülönböztette s világosan kiemelte a kiegyezési törvényekben, hogy a *vám- és kereskedelmi ügyek* nem folynak a pragmatika sanctióból, s *nem tartoznak a közügyek közé*. A *vámszövetséget* mint egészen *független állam* egyedül kísérletkép kötöttük meg 10 évre *Ausztriával*, 1878-ban pedig újabb 10 évre 1887. december 31-éig.

IV.

A mi már most magát a társadalmi működést illeti, 1. a *baj oka*, mint már előbb érintém mélyebben fekszik, mint a külső jelenségekből látszik. A *nemzetiségi különbségek* már előbb is léteztek, és nagyobb arányokban mint most, a *panslavismus* s ezzel rokon természetű nemzetiségi és vallási izgatások csak *űrűgy*, a mivel egyesek többnyire személyes és nem mindig tiszta céljaikra felhasználják a mindinkább öntudatra ébredő nép *clégületlenségét* a létező kormányzati s társadalmi állapotokkal szemben. Valódi *okát* a bajnak a *megélhetés*, a *jólét hiánya* képezi.

Az újkor *demokratikus* vívmányai felszabadították a nyers tömeget az *absolutismus* békői alól, de a századokon át gyámsághoz szokott elemekben hiányzik még az önálló működésre szükséges *szellemi erő*, a *joyokkal* viszonos *köteleltségérzet*.

Ők egyenjogú faktoroknak ismertetvén el, irigy, ellenséges szemmel nézik a *vagyonos osztályt*, mely vagy régi privilegiált állása, vagy *szellemi fölénye* által jutott *vagyonhoz*.

Az új átalakulás előnyei a *személy* és *polgári szabadság* törvény előtti *egyenlőség*, alkotmányos *jogok*, *szabad föld*, *szabad sajtó*, tanulási- és *iparszabadság* sat. előttük mind nem sok értékkel bírnak. Mert ez nekik közvetlen tényleges *hasznot* nem hoz, sőt ezek nagy részét a megszaporodott verseny folytán éppen károsnak tartják.

Szellemi fejlettségük hiányossága miatt még nem fogják fel, mikép mindezek csak a lehetőséget adják arra, hogy kiki saját tehetségeit akadálytalanul s kellően kifejtthesse, hogy ezek nem *tényleges* vagyoni javak, hanem csak *vagyonszerzési eszközök*.

A polgári szabadság terjedésével, s a kormánynak kevés takarékosági hajlama folytán, az *állami*, *községi*, *társadalmi terhek* folyton növekednek, — a legnagyobb részt mezőgazdasággal — még pedig a legprimitívbb módon foglalkozó nép *keresetképessége* ezzel nem halad, nem képes aránylagosan haladni.

A kisbirtokosnak még most is többnyire kevés és rosz marhával, rosszul megszántott, trágyázatlan s szemetes konkolyos maggal bevetett földjében sem oly minőségű, sem annyi termése nincs, mint a milyet s a mennyit kellő művelés mellett, földjének fele vagy 3-ad részében is termelhetne.

Szellemi s anyagi *üzleti tőke* hiányában ekkép a kellően nem művelt föld után 2-3-szoros nagyságban viseli, a különben is elég nagy *adó- és munkaterhet*.

Ily gazdálkodás mellett tehát számtani biztossággal be kell következni *elpusztulásának*, melyet még a *korcsmai* dupla krétával vezetett számla, a száz percentes *kölcson*, *perköltés* sat. rohamosan siettetnek.

„Paupertas maxima meretrix“ szegénységnek erkölcsi romlottság, pusztulás, tömeges kivándorlás, s mindennemű bűnös izgatások befogadására való fogékonyság a rendes kísérei, nemcsak az idegen nemzetiségi, hanem mint látjuk a székely, tehát a legtöbgyökeresebb magyar vidékeken is.

2-or. *A cél*, melyet a társadalmi egyleteknek kitűzni, a *főszuly*, melyre ezek tevékenységének irányozva lenni szükséges, a *megélhetés*, a *jólét terjesztése* kell tehát, hogy legyen, főleg és első sorban.

Hiába beszélünk annak hazafiságról, a kinek nincs mit ennie. Elelőtt csak két ut áll nyitva, *elveszni* vagy *gonoszságra vetemedni*.

ha épen *koldulni* nem akar. Még ha megélhetési módja, ha keresete van, saját józan esze után önként fogékonnyá lesz a hazafias érzelmek befogadására.

Arra kell törekednünk, hogy a *megélhetést*, a *jólétet* minden *községbe*, még a legszegényebb *kunyhóba* is otthonossá tenni se-gítsük, hiszen nem a szuronyok száma, de az *egyese-k* jóléte képezi az állam erejét!

A *nevelés*, *polyárisodás*, *erkölcsiség*, *magyarság*, *hazafias szellem* csak a *jólét*, a *kedvező anyagi helyzetnek* megállapítása és *ápolása ki-séretében* terjeszthetők sikeresen.

3-or. A cél elérésére szükséges *módok- és eszközöket*, a termé-szeti törvények megfigyelése és követése adja kezünkre, hogy min-denki önmagán s a természetten minél inkább uralkodni törekedjék.

Ezt követve, a legkisebb község határa is alkalmas arra — kivált nálunk, hol mind a gazdaszat, mind az ipar érdekében 2—3 annyi népességre lenne még szükségünk, mint a mennyi van, hogy lakóinak bőven nyújtsa a megélhetést, a jólét eszközeit — még pedig, ha a *gazdaszat*, *ipar*, *értelmiség karöltve fejlődnek*, minél számosabban lesznek, annál nagyobb mértékben. Például csak maga Angolország gépei 600 millió ember munkáját képesek elvé-gezni, közel kétannyit, mint a mennyen egész Európában laknak.

Az egyletnek, főleg és első sorban a *házi-iparnak* minden községben, minél nagyobb mérvben, s minél szélesebb körbeni elter-jedését és meghonosítását kellene feladatául tekinteni, úgy hogy az, mint a mezőgazdaság biztos kiegészítő eszköze és támasza, minden földműves családnak az év nagy részét különben is tétlenül eltölteni szokott időben, otthonos foglalkozása kiegészítő részét képezné.

Különösen pedig arra ügyelni, hogy *ezen képesség megszerzése*, *minde-n elemi iskolában lehetővé tétessék*.

A gabona, liszt, bőr, hús, tej, faggyu, szappan, kender, len, vas, fa, vessző, nád, szalma, csont, sat. mind oly anyagot képeznek, melyek a vidék sajátságaihoz képest könnyen elsajátítható, s a csalá-d összes tagjai által gyakorolható kevés ügyességgel, a család egész házi szükségzeit fedezni képes, jövedelmi forrásul szolgálhat-nak, a mint ezt már egy más alkalommal tartott felolvasásomban is említettem.

Ezek mind emelik a vagyonosságot s képessé teszik a föld-mivelőt, hogy mindig több és több szükségleteit képes legyen fe-

dezni. Az ekkép csak némileg is emelkedett jólét, önként maga után vonja a *kis iparnak* napról-napra nagyobb mérvbeni elterjedését.

A társadalmi egyletnek ez volna tehát 2-ik sorbani, az elsőnél már sokkal könnyebb, de mégis igen fontos feladata, hogy a *kisiparnak* iparos szövetkezetek útján is, szintén minden községbeni elterjedését előmozdítsa. Milyenek az *ács, molnár, kovács, pék, lakatos* sat. foglalkozásai, továbbá *marha-, gyümölcs-, baromfi-, selyembogár-, méhtenyésztés, konyhakertészet, bor, vegyeskereskedelem* stb.

Ezek mind megannyi biztos és csálhatatlan tényezők arra nézve, hogy a gazda termelvényének közvetlen és helybeli fogyasztói legyenek. Ezuton a termelő megkiméli a piacra szállítási időt, költséget és fáradságot, a kereskedő és ügynökének díját, s a külbeviteli vámot, miáltal terményének s földjének ára növekedik, s jövedelme évenként szaporodik. Mig másrészt a nyers terményt fokozatosan értékesebbé tenni képes ipar, mindig nagyobb mérvbeni elterjedést nyer. Például egy font len csipkévé átalakítva, ugyanannyi súlyu arany értékűvé változtatható át.

Átalában az *ipar, minél nagyobb sokféleségének, minél több községbeni elterjedése azon feltétlenül szükséges kellek, mely a mezőgazdaság helyes fejlődésének egyedüli s kizárólagos alapját képezi.*

Idejáru, a mint Liebig már rég kimutatta, hogy a föld minden jótékonyága mellett, nem *ajándékoz* semmit, hanem csak *kölcsönöz*, s ezt, miként a legszigorúbb s legpontosabb bankintézet csakis a rendszeres *visszafizetés* feltétele alatt teszi, hogy a legtermékenyebb talajnak termőképessége is csak arasznyi időre terjed, s a termőképesség folytonos fentartására lényegesen szükséges, hogy a termelvény lehetőleg *helyben* elfogyasztatván, az *trágya* alakjában a földnek ismét visszaadassék.

Ezen feltétlen és életbevágó kötelezettségét is csak a fentebbi módon teljesítheti a gazda. *A mezőgazdaság kellő kifejlődése* tehát ez okból is csak ez uton — *csak az iparnak* minél nagyobb foku — minden kisebb-nagyobb községbeni aránylagos lokalizálása által létesíthető.

Azt mondhatnák sokan, de hiszen gabonatermésünk értékesítésének rendes módja az *export*, a kivitel.

Épen ez egyik legnagyobb hibánk s romlásunk főoka, mert statisztikai adatok szerint, nemesak hogy összes gabonatermésünk szükséges lenne a belfogyasztásra, hanem még 3-szor annyit kelle-

ne termelünk vagy behozunk, mint a mennyit kiviszünk, a Franciaországban belfogyasztás arányához képest.

Épen a kisbirtokosra nézve van annak a lehető legkárosabb hatása.

A kereskedők osztályából egy sincs nálunk oly számosan képviselve, mint a *gabnakereskedő*.

A legkisebb falut is több gabonakereskedő vagy legalább *ügynök* járja be a betakarítás idején. Mert minden gazda egész évi kiadására, főleg ebből szokott pénzt teremteni, tehát sok az eladó, ezekhez járul a *pap, mester, jegyző, csász, pásztor* sat., kik szintén jövedelmük ezen részéből szakítanak legalább egy részt az eladásra. Jön a *végrehajtó*, s a gazda, a mit nem akarna is tenni, a vetőmagra, a malomba készítettet is, erővel kiteszi *eladásra*.

Ezen rendkívüli nagy *kinálat*, természetellenes alacsony fokra lenyomja a gabona árát.

A *korcsmáros, boltos zsidó*, állandó gabonakereskedő, ki sokszor még lábán lefoglalja a termést adóssági követelés fejében, szintén a lehető *legolcsóbb áron*, s kamat fejében rendszeren 2—3 mérő gabonát szed száz frt kölcsön után.

Egész szekér-karavánok szállítják azután heteken, hónapokon át a gabonát a közelebbi városba vagy a vasuti állomáshoz, mint valami nagy jólétre mutató bő termés eredményét, mint a kivitelre szorult *fölösleget*.

Pedig mindez nagyobb részt a szegény gazdának szájából kivett falat kenyerét képezi, melynek ő és családja sirva néznek utánna.

Épen ez a romlás, pusztulás oka. Épen ezt kell és lehet az egyleteknek, a *házi-ipar* s a *kisipar*, község és országszerte való meghonosításával megszüntetni.

GR. ZICHY JENŐ.

BUDAPEST KÖZSÉGI HÁZTARTÁSA. *)

Sokat vitatják nálunk, de különösen a külföldön azt a kérdést, vajjon a községi terhek öregbedését, mely néhol messze túlhaladja az állami terhek növekedési arányát, a szorosan vett községi feladatok, vagy pedig az állam által, a községekre hárított teendők idézték-e elő? A mióta a községi pénzügyek reformja Poroszországban napirenden áll, ezt az így formulázott kérdést folyton vitatják, és Bismarck herczeg adó- és pénzügyi programmjának egyik ágazata mindig arról szól, hogy mikép lehet a községek túlterhelhetését, részint feladataik megszorítása, részint állami bevételek átengedése útján enyhíteni. Poroszországban a községi financiaíkról fölvetelt rendelt el kormány, és az ebbeli eredményt Herrfurth titkos kormánytanácsos közzétette a porosz statisztikai hivatalos folyóiratban. Pest városa s később az egyesített Budapest az évek hosszú során át hangoztatja sérelmeit, hogy az állam elvon tőle folyvást jövedelmeket, másfelől meg egyre hárít a fővárosi hatóságra nem tartozó terheket. Utóbbi időben a főváros ez ügyben külön emlékiratot dolgoztatott ki, melyben érintett sérelmeit kifejti.

A fölvetett kérdést hazánkban csak Budapest háztartásának fonalán vizsgálhatjuk, mert más városok költségvetése és zárszámadása nem áll nyilvános rendelkezésre. És a nyomozás a fővárosnál különösen érdekes azért is, mert az állam és község közötti azon viszony, mely itt szóban forog, sehol sem talál annyi érintkezési pontot, de másfelől a határvonal nem is mosódhatik el annyira, mint a fővárosban. A tanulmányra tíz évi háztartás statisztikájával rendelkezünk; a mennyiben az 1873-ban végrehajtott egyesítés óta 1874-től kezdve, Budapestnek 8 évi zárszámadása, az 1882. évben helybenhagyott költségvetése s az 1883-ra szóló költségelőirányzata áll

*) Olvastatott a m. t. akademia nemzetgazdasági s statisztikai bizottságának október havi ülésében.

rendelkezésünkre. Az utóbbi két év budgete és praelimináréja pedig, ha nem is nyom annyit, mint a zárszámadás, mégis levonandó következtetéseinkre elég megbízható alapot nyújt, minthogy a fővárosi költségvetést mindig nagy gondnal készítik elő s a zárszámadás azt meg nem hazudtolja. És végre Budapest tíz évi háztartásának nagy vonásaiban megismerése már magában, a fölvetett főkérdésre való tekintet nélkül is, a főváros és a községi élet iránt érdeklődőkre nézve eléggé vonzó lehet.

A Poroszországban elrendelt statisztikai felvétel a 10,000 lakosnál népesebb városokra terjedt ki s az 1876-ik évre vonatkozott. Az 1869-ből meglevő korábbi fölvetelhez mérve, igen nagy öregbedés mutatkozik ugy a községi kiadások, mint a községi adósságok, de különösen a községi adók tekintetében. Csak egy pár példát idézek. Berlinben az összes kiadás volt 1869-ben 11.938,644 márka, 730,072 lakos mellett, fejenként 16.42 m., 1876-ban 56.157,012 m., 966,858 lakos mellett, fejenként 58.09 m. Kölnben az összes kiadás volt 1869-ben 125,172 lakos mellett 3.391,674 m., vagyis fejenként 27.12 m., míg 1876-ban 135,371 népesség mellett, 10.358,635 m. és így fejenként 76.58 m. Majna melletti Frankfurtban 1869-ben az összes kiadás volt 78,277 lakos mellett, 3.119,211 m., vagyis fejenként 39.88 m., míg 1876-ban 9.584,124 m., tehát fejenként 93.05 m. A városi adósságok kamatozására fordítottatott Berlinben 1869-ben 1.223,895, fejenként 1.68, 1876-ban 4.699,013, fejenként 4.86. Kölnben 1869-ben 525,783. fejenként 4.20, 1876-ban 1.297,527, fejenként 9.59 m. M. m. Frankfurtban 1869-ben 279,795, fejenként 3.57 m., 1876-ban 673,300, vagyis fejenként 6.53 m. A községi adókból a bevétel volt Berlinben 1869-ben 10.206,030, fejenként 13.98, 1876-ban 20.725,701, fejenként 21.43 m. Kölnben volt a községi adókból a bevétel 1869-ben 1.502,373, fejenként 12.01 m., 1876-ban 2.908,320, fejenként 21.48 m. M. m. Frankfurtban a községi adókból a bevétel volt 1869-ben 1.148,214, fejenként 18.50 m., 1876-ban 2.048,948, fejenként 29.88 m.

E szerint a *fejenkénti* emelkedés a nevezett hét év alatt :

az adóbevételeknél :	az összes kiadásoknál :
Berlinben . . . 13.98-ről 21.43 m.-ra,	16.42-ről 58.09 m.-ra.
Kölnben . . . 12.01-ről 21.48 m.-ra,	27.12-ről 76.58 m.-ra.
M. m. Frankfurtban 18.50-ről 19.88 m.-ra,	39.88-ről 93.05 m.-ra.

Más szóval, tehát

az adóbevétel emelkedett :	addig a kiadások emelkedtek :
Berlinben 53.21 0/0-kal,	Berlinben 253.77 0 0-kal.
Kölnben 78.85 0/0-kal.	Kölnben 182.74 0 0-kal.
M. m. Frankfurtban 7.02 0 0-kal,	M. m. Frankfurtban 133.32 0 0-kal.

Az adóbevételek és az összes kiadások közti ezen visszás arányú növekedés vonta csakhamar maga után a városi adósságoknak tökében és évi kamat- és törlesztési szükségletben való jelentékeny öregbedését; sőt az ez utóbbi tehernek emelkedése okozta viszont egy részben az összes községi kiadások emelkedését. Berlinben az említett hét év alatt az adósságok kamatjára s tőke törlesztésére a fejenkénti évi kiadás emelkedett 1.67 márkáról 4.86 m.-ra, Kölnben 4.20 márkáról 9.59 m.-ra, M. m. Frankfurtban 3.57 márkáról 6.53 m.-ra.

De a tulajdonképi kérdés — mint mondtam — az : a valóban községi, vagy az államtól áthárított funkciók vonták-e magok után a terhek ezen öregbedését? A poroszországi statisztikai hivatal folyóiratában foglalt összeállítás ezen czím alatt : „Általános állami kiadások, a rendőrségit beleértve“, a szóban forgó három városra nézve, a következő adatok fordulnak elő :

Város	1869.		1876.	
	egész kiadás	fejenként	egész kiadás	fejenként
Berlin	1,572,072	2.15	3,742,319	3.87
Köln	120,003	0.98	354,402	2.62
M. m. Frankfurt	192,714	2.46	430,481	4.18

A fennforgó kérdésnél nem jön tekintetbe az, vajjon szűk, avagy tág-e Poroszország közigazgatási szervezetében a városok önkormányzati hatásköre, s hogy nem végeznek-e ott állami közegek állami költségen oly feladatokat, melyeket nálunk a községi organumok, az államtól való minden költségmegtérítés nélkül teljesítenek. Nem bocsátkozunk tehát ennek vizsgálatába, sem a porosz városokat illetőleg, sem Budapestre vonatkozólag; mert nem keressük azt, vajjon absolute s fejenként sokat költenek-e a városok az államtól átruházott funkciókra, hanem azt, hogy az az

előbbi években állami funkciókra ott és nálunk történt költségek lényegesen szaporodott-e a törvényhozás és a kormány újabb rendelkezései folytán?

Poroszországot illetőleg, Herrfurth porosz belügyminiszteri tanácsos tagadólag felel e kérdésre. — És ezt igazolja a) az utakra, beleértve a csatorna, kövezés, világítás és tisztántartásra, b) a szegényügyre s c) az iskolaügyre fordított költségekkel, a mely kiadások szorosabb értelemben vett községi feladatokra esnek. Az a, b, és c pont alatt említett költségekből a fejenkénti hányad volt márkákban :

		a)	b)	c)
Berlinben	1869-ben	3.70	4.88	4.19
	1876-ban	16.59	5.21	9.77
Kölnben	1869-ben	2.92	2.66	5.13
	1876-ban	6.81	8.46	8.99
M. m. Frankfurtban . . .	1869-ben	14.58	1.37	5.00
	1876-ban	27.26	2.35	29.36

Ezekon kívül a kiadások a községi adók beszédésére, a községi vagyon kihasználására, az általános adminisztrációra s mint előbb láttuk, az adósságok kamatjára s törlesztésére, a szóban levő hét év alatt, szintén jelentékenyen gyarapodtak. Mindezekben pedig, ha érintenek is állami feladatokat, községi teendők jelentkeznek és mint Herrfurth állítja, a törvényhozás és kormányzat nem tett semmi olyan változásokat, a melyek a városokat nagyobb kiadásokra szorították volna; legfőlebb azt az egyet, hogy a költözködési törvény folytán, a munkás-osztály nagyobb hullámozása mellett, a szegényügy mindinkább veszt községi természetből; azonban az újabb törvényhozás semmikép sem terhelte meg nagyobb mérvben a községeket, a helybeli szegények ellátása tekintetében.

Ha azonban az állam nem is háritott át teendőket a községekre, mégis megnehezítette háztartásukat az által, hogy a törvényhozás útján, több rendbeli jövedelmi forrásukat elzárta. Így a marhavágó és az őrlési állami adó eltörlésével elvonta az ehhez csatolt városi adópótlék alól az alapot, eltörlölte vagy megszorította a városi kövezet-, határ- és hidvámokat, a vásári helypénzszedést, a polgárjogi díjt stb.; megnehezítette a birodalmi indirekt adórendszer kifejlesztése által a városi ilyenmü adók alkalmazását.

Ezek szerint nem ugyan az állam által átháritott funkciók,

de igenis a szorosan vett községi feladatok következtében, és részben a községi bevételek elvonása folytán, igen nagy mérvben megnehézült a városok háztartása Poroszországban. Vélemény-különbség nincsen a fölött, hogy segíteni kell a városok háztartásán, csak a módokról és eszközökről térnek el a nézetek.

A szóban levő városi statisztika részletes kimutatást közöl, továbbá a községi intézmények használatáért járó díjak 1877-ki bevételi eredményéről.

Bármennyire érdekesek is ez adatok, sok tekintetben, az általam föltett kérdésre nem nyújtanak felvilágosítást; először is, mert csak ezen egy évre szólnak és így nem láthatni belőlök, mennyire emelkedtek a bevételek és kiadások egy korábbi évhez képest; de másodsor ha azt látjuk is, hogy p. o. Berlinben a községi adókból való bevétel tett 1876-ban fejenként 21.43 márkát, a községi intézmények használatáért és hasonlókért járó díjak 1877-ben 18.11 márkát, vagy Kölnben és M. m. Frankfurtban az első kategoriabeli bevétel fejenként 21.48, illetőleg 19.88 márkát, még a második kategoriabeli 22.63, illetőleg 20.54 márkát: ebből semmi következtetés sem vonható, mert az egyes városokban fennálló intézetek igen eltérők, és mert ez a bevétel bruttó szám, a melyre nézve nincs eléggé kimutatva, hogy mekkora költség terheli azt. Így p. o. Berlinnek és Kölnnek van városi gázgyára, Frankfurtban nincs; Kölnben és Frankfurtban vannak községi árucarnokok és közvágóhidak, Berlinben nincs; Kölnben és Frankfurtban szed a város kikötő- s partdíjakat, Berlinben nem; Berlinben a községi elemi iskolákban, a tanítás egészen díjmentes, Kölnben és M. m. Frankfurtban eléggé magas (9.60—14.40, illetőleg 6—18 m. egy évre gyermekenként); Kölnben nincs községi gymnasium, és a város egyéb középtanodákra is igen keveset költ, míg Frankfurt és különösen Berlin minden rendű középiskolát tart fenn, és pedig ez utóbbi város igen nagy áldozatokkal. Az intézmények ilyen, részben a város fekvése által támadt különbözősége mellett, a fejenkénti bevétel nagysága nem nyújt semmi támpontot; az intézmények használatáért járó díjakból eredt bevétel, összehasonlítva az adózásból eredt jövedelemmel, pedig azért nem lehet irányadó, mert a gázért vagy vezetékvizért bevett egy-egy márka a városnak sokkal nagyobb előállítási költségébe kerül, mint a községi lakbéradóból egy-egy márka. Azért, ha Berlin a

községi adózástól fejenként 21.43 márkát vesz be, az intézmények használatáért pedig 18.11 márkát : akkor ez az utóbbi bevétel aránylag csekély, és jogosult az a nézet Poroszországban, hogy a községi intézmények igénybe vételért, nagyobb díjakat kellene szabni.

De térjünk át Budapest viszonyaira. A panasz, hogy a törvényhozás és a kormány mind újabb terheket hárít a fővárosra, régiebb keletű, mint Budapest egyesítése. Hogy egyebet ne említsek, Pest városa folytonosan sérelmet látott abban, hogy a kormány országos rendőri czélokra tetemes kiadásokat követelt a várostól, hogy a törvénykezési kiadásokat csak körülbelől két harmadával térítette meg a városnak, és hogy a Pest határában fekvő országos utak fentartására mindinkább elvonta a várostól a dotációt. Újabb időben a sérelem oly formulában jelentkezett, hogy a törvényhozás többféle jövedelmet vont el a fővárostól, és viszont mind-egyre nagyobb terheket ró reá.

Ezen tétel megítélése végett, össze fogjuk hasonlítani a bevételi s kiadási jellemzőbb csoportokat, a fővárosi háztartás 1874-ki és 1881-ki zárszámadásai, illetőleg 1883-ki költségelőirányzata alapján.

Az összes bevételekre s az összes kiadásokra nézve nem vehetjük azonban mindjárt a főváros egyesítését követő első, vagyis az 1874-ki évet kiindulásul, mert a költségvetési s zárszámadási keret, a mint ma fenáll, csak az 1875-ki évvel állapodott meg. Így az 1874-ki zárszámadásban még külön vízvezetési alap állott fenn, a melyből csupán egy bizonyos jövedelmi felesleg: 119.000 frt tételt át a bevételek közé, holott 1875-től fogva, a vízmű a községi alapba foglaltatván, annak úgy kiadásai 109,958, mint brutto bevétele 766,424 frttal szerepelnek. — Hasonlókép nagy különbséget tesz az 1874-ki budget, illetőleg zárszámadás a többi évekéhez képest a tekintetben, hogy az utóbbi években mint bevétel és kiadás egyenlő összeggel keresztül vannak vezetve a város épületeiben elhelyezett hivatalokért és iskolákért számított, de valóságos kiadást és bevételt nem képező lakbérék, holott 1874-ben ezek még nem vétettek számításba. Ámbár nézetem szerint egészen helytelen ezen keresztülvezetés a költségvetésben, a mire például az állami budget nem nyújt analogiát : mindamelltt ez nem zavarja 1875-től fogva a mérleg helyességét, hanem igenis kizárja az egyszerű összehasonlítást az 1871-ki háztartással. Hasonlókép inkommu-nurabilissé válik a későbbi évekével az 1874-ki zárszámadás a miatt.

hogy ez évben még külön mértékhiteltesítő hivatali és külön adósságtörlesztési alap állott fönn, holott most csak a budai sorsolási kölcsön törlesztésére szolgál, szerződés szerint, külön alap és ez utóbbi meg a kisajátítási alapon kívül még csak a letétképen kezelt alapok, minő a kórházi, gyám-tartaléki, tisztii nyugdíj- és a főváros kezelésére bizott hasonló alapok és alapítványok számoltatnak el külön.

Veszem tehát az 1876-ki eredményt kezdetnek és az 1881-ki szintén zárszámadási eredményt, azonkívül még az 1883-ki előirányzatot. A rendes és rendkívüli, valamint az ingatlanok eladásából eredt bevételek tettek :

1875.	1881.	1883.
5.957,561,	6.409,268,	7.027,990,

a hasonló kiadások :

6.114,523,	8.571,123,	9.225,972.
------------	------------	------------

E szerint 1875-től 1881-re terjedő emelkedés tesz a bevételeknél 7.57, a kiadásoknál 40.17 %-ot. A különbözet a bevételek és kiadások hét évi emelkedése közt tehát, ha nem is akkora, mint az említett porosz városoknál, igen nagy és ez a különbözet okozta is az adóssági teher jelentékeny emelkedését.

Mint hogy általános az a hit, hogy a fővárosi háztartás deficit nélkül folyik, az itt idézett adatok pedig mindegyik évről mutatnak, még pedig 1881-ről jelentékeny hiányt : kénytelen vagyok egy megjegyzést itt közbevetni. A tőkeforgalom és átfutók czime alatt, egyedül a zárszámadásokban szereplő bevételeken és kiadásokon kívül, a melyeket mint a városi háztartást érdemileg nem átléráló tételeket, egészen figyelmen kívül hagytam, a költségvetésekben úgy, mint a zárszámadásokban, a valódi rendes és rendkívüli bevételeken és kiadásokon kívül, külön szakaszok alatt kimutattatnak az ingatlanok értékesítéséből származott bevételek és az ezen bevételekből fedezett kiadások, melyek szabály szerint beruházások. -- Ezeket egyszerűen az egyéb rendkívüli bevételekkel és kiadásokkal egyneműeknek tekintem. Továbbá külön szakasz alatt vannak elszámolva a kölcsönpénzekből teljesített beruházások, a melyek pedig csak olyneműek, mint a többi építkezések, és ezekre a bevételek közt külön szerepelnek fedezetül a kölcsön útján beszerzett pénzek. Természetes, hogy ha a kölcsönpénzek a szükség mérvéig bevételként szerepelnek, akkor nem jelentkezik deficit. De csakis a kezelésben nincs deficit ; mert

mihelyt az állami háztartásnál elfogadott magyarázat szerint a kiadások egy részét, ha ez rendkívüli is, kölcsönrel kell fedezni, hiány van a háztartásban. És ez az eset tennforog a fővárosnál több éve, a mióta az egy ideig függő, később 6 milliónyi konszolidált kölcsönrel fedezte beruházásait. A befektetések nélküli rendes és rendkívüli háztartásban meg van azonban esekély különbözettel az egyensúly. Így :

	1875.	1881.
a bevételek voltak :	5.495,556,	6.375,470.
a kiadások voltak :	5.529,679,	6.384,627,

Az emelkedés tehát egyenletes, mindegyiknél mintegy 860,000 forint és azért az ingatlanok eladásából és a kölcsönökből befolyt pénzt nem is fordították egyébre, mint heruházásokra.

Ezen megjegyzés után visszatérek a főkérdésre. t. i. a bevételek és kiadások emelkedési arányára. Ha a kiválóbb csoportokat nézzük, megtaláljuk az ezeknél jelentkező, fölötté egyenetlen emelkedés magyarázatát. Nézzük mindenekelőtt a bevételeket. És most már a részleteknél az 1874-ki eredményeket is felhasználhatjuk.

Az állami egyenes adók utáni községi pótlék, mely most 25 % -ot tesz, de a mely nem valamennyi államadó után vethető ki, tett 1874-ben 1,598,372, 1881-ben 1.636,178 frtot, és előirányozva van 1883-ra 1.626,000 frttal, és így fejenként véve, az adójövedelem csökkent. 1870, 1871 és 1872-ben Pest városában egyenlő lépést tartott az állami adók emelkedésével a községi pótlék jelentékeny szaporulata. 1873-ban a főváros egyesítése előtt, közvetlenül Pest városa behozta a 3 krajczárnyi lakbéradót, minden bérforint után, és fölemelte a 20%-nyi községi pótléket 25-re. Az egyesítés után az egész fővárosra egyenlően alkalmaztatott e pótlék, a mi a községi adójövedelmet 1874-ben tömegesen öregbítette; de azóta a községi adótételben nem történt változás. 1874 óta a főváros jövedelme a községi pótlékből, daczára annak, hogy az állami adó 20%-kal többet hoz, daczára annak, hogy a népesség (1874-től 1881-re) 20%-nál is többel szaporodott, és daczára annak, hogy a forgalmi s fogyasztási adók a jólét emelkedéséről tanuskodnak: mégis stacziómaris maradt. Maradt pedig azért, mert a törvényhozás eltiltotta a községeket a pótlék kivetésétől az általános jövedelmi póttadó, a fényüzési adók, a hadmentességi díj és az új fogyasztási adók után, a mint mellékesen legyen megjegyezve, a takarékpénztári betétek megadóztatását most tervező javaslat, min-

den helyes ok nélkül, mert az is csak tőke-kamatadó, a községi pótlékot szintén eltiltja. És hová jut majd az egyenes adók községi pótléka utáni jövedelem, ha keresztülvitetik a pénzügyminister által kilátásba tett leszállítás az alapadóknak és fölemelése az általános jövedelmi pótdadónak, a mely után azonban a községek pótlékot ki nem vehetnek? Leszállított a községi adópótlék hozadéka a tiszavidéki vasut államosítása által, és pedig nemcsak magának a társulatnak, hanem állami hivatalnokokká lett személyzetének községi adótól való mentessége által. Megakasztotta végre az állami s a községi adó közti arányos emelkedést az a körülmény, hogy a közmunkaváltság és az osztrák közlekedési, pénz- és biztosító intézetek itt lévő fiókjainak kétségen kívül egyre növekvő községi adója, az 1870-ki sorsolási kölcsön-alap részére elvonatik a községi pénztártól.

Mindjárt másképen alakul a törvényhozás behatásának annyira ki nem tett házbérkrajczár jövedelme, mely 1876-ban 3-ról 3.4 krajczárra emeltetett ugyan, de jelentékeny jövedelmi szaporulat és újabb csökkenés után, az 1883-ki előirányzat 636,000 frttal még mindig 11%-nyi emelkedést mutat az 1874-ki 571,873 frt bevételhez képest. Még nagyobb a fogyasztási adópótlék jövedelme, mely 1874-ben 564,541, 1881-ben 717,355 frtot eredményezett és 1883-ra 737,000 frttal előirányoztatik. A köveztvám hozott 1875-ben 691,191, 1881-ben 799,106 frtot és 1883-ra előirányoztatik 847,733 frt. Ugy a fogyasztási adónál, mint a köveztvámnál, részben a tarifa fölemelése, nagyobb részben pedig a fokozott fogyasztás és élénkebb forgalom idézte elő a jövedelem emelkedését. Ezen bevételek mellé sorozható még a haszonvételi jogok — köztük az italmérési regálé — helypénz és partjavadalom czimén eredő bevételek 1875-ben 158,656, 1881-ben 382,534 frttal, az 1883-iki előirányzat szerint 352,495 frttal. Végre a telekátíratási díjak 1874-ben 181,776, 1881-ben 192,919 és 1883-ra 180,000 frttal. Látható ezekből, hogy a közvetett adók igen jelentékeny tényezőt képeznek a főváros háztartásában, sokkal nagyobbat, mint az államban az indirekt adók. Körösi, ki különben a közvetett adók keretét nálamnál szűkebbre fogja, a Bulletin des finances des grandes villes 1880-ra szóló füzetében kimutatja, hogy Budapesten az egyenes adók fejenként 15.8, a közvetettek 11.74 frankot hoznak; és míg a németországi városokban a direkt adók igen sokat, az

indirekt adók aránylag alig valamit, p. o. Berlinben az egyenes adók fejenként 25.91, az indirekt adók pedig csak 0.75 frankot hoznak : addig megfordítva a francia s olasz városokban a közvetett adó a túlnyomó, lévén p. Párisban a fejenkénti 13.93 frank direkt adóbeli jövedelemmel szemben, a közvetetteké 77.58 és Turinban 4.46 direkt, 19.14 frank indirekt adóbevétel. Így a budapesti viszony a két adónem közt a közép, — talán a helyes középuton mozog.

A felsorolt adószériü bevételek szolgáltatják különben a fővárosi *netto* jövedelem túlnyomó tömegét ; mert habár nagy számot tesznek a vízvezetéki, közbiztonsági bevételek és az átvezetett, de nem valóságos bérek miatt, a ház- és lakbérek is : ezekkel szemben oly költségek állanak, hogy az üzemi költségekhez a befektetett tőkéknek csak kamatait hozzászámítva — a fővárosi háztartásra nemcsak felesleg nem marad, hanem pótolni kell azokat a főváros egyéb jövedelmeiből. Ezeket az ágakat tehát helyesebben a kiadások közt veszem tekintetbe.

És most térjünk is át a kiválóbb kiadási czimekre. Első helyen említem a közigazgatási költségeket (személyi s dologi kiadások, nyugdíjak stb). 1874-ben 929,400, 1881-ben 1.086,174, 1883-ki előirányzat 1.112,561 frttal.

Ezen emelkedésben jelentékeny tényezőt képez az adókezelési költség. És ez egyike azon sérelmi pontoknak, a melyeket a bevezetésben említett fővárosi bizottság jelentése kiemel, a mennyiben az állami adóknak a törvényhatóságra hárított kezelése folyton és érzékenyen öregbedő terhekké sujtja a fővárost. A végrehajtási és intézési díjakból befolyt összegek levonása után az állami s községi adók kezelési költsége tett 1874-ben 140,525, 1879-ben 213,490 frtot. A tényleg befolyt állami s községi adó, valamint az idegen hatóságok megkeresésére beszédett összegek 1874-ben 7.7345,545, 1879-ben 8.9286,627 frtra mentek. 1874-ben a kezelési költség az egész összegnek 1.82, 1879-ben már 2.38%-át képezte. Hogy pedig a befolyt összeg emelkedése mellett, a kezelési költség százaléka, mint különben várható lenne, nem csökkent, hanem még közel egy harmaddal öregbedett, annak mindenek fölött az 1875-ben behozott új állami adók, nevezetesen a fényüzési-, fegyver- és általános jövedelmi pótdó, továbbá az előbbi jövedelmi adónak gyökeres átalakítása és az 1876-ban megalkotott adó-

kezelési törvény az oka, melyek mind tetemes munkaszaporitást vontak maguk után. És a fővárosnak, valamint minden más községnek még az a kárpótlás sem jutott, hogy az új adók után községi pótlékot vehessen ki. A költségek tömeges felszaporodásával szemben, a kormány 1876-ban egy és mindenkorra 20,000 forint államsegélyben részesítette a fővárost. A fényüzési adók eltöröltettek ugyan, de fölváltotta azokat a hadmentességi díj, a melynek kezelése amazoknál sokkal nagyobb költséget involvál. Új, jelentékeny költséget támasztott az 1877. XVIII. t. cz., mely az államnak adóügyekben való jogi képviselését a törvényhatóság tiszti ügyészére utalja. Fog-e s mennyiben az új adókezelési törvény, melyet a képviselőház közelébb tárgyalás alá vesz, könnyíteni e helyzetet, és minő hozzájárulással fog a főváros esetleg terhelhetni, ha az állam átvenné a fővárosban az összes adók kezelését : azt meg nem ítélni még ma.

Nagyobb összeget képvisel a főváros által fizetett állami és községi adó 1874-ben (előirányzat) 68,500, 1883-ra 74,781 forint. Az államrendőri költségek fedezéséhez járul a főváros 1874-ben 378,360, 1883-ra 404,880 frttal. Szegényügyre, jótékony intézetekre, lelenczekre, árvákra stb. 1875-ben 107,533, 1883-ra 246,450 frt. Mind meg annyi emelkedések.

Térjünk át az iskolaügyre. Békey jelentése szerint a főváros hatósága az utóbbi 9 évben, évenként átlag 781,807 frtot költött alsó- s középfokú tanintézeteinek fentartására, 1868, óta 1881. végéig pedig — az államtól nyert összesen 370,000 frtnyi építési segély levonása után — 2.700,000 frtot fordított iskolai épületek felállítására. 1874-ben a rendes tanügyi költség volt, a tanügyi bevételek és a 46,800 frtnyi államsegély levonása mellett 381,042 frt, 1881-ben a hasonló bevételek, jelesen a 31,000 frtra leszállított állami segély mellett 666,958 frt. Az emelkedés e szerint 285,916 frt, tehát 75%, vagyis közel 5·8 % egy év alatt. És megjegyzendő, hogy itt a ritka kivétellel városi épületekben elhelyezett iskolákért, a házbér nincsen számítva, a minnek hozzáadásával, minthogy a nagyobbrészt kölcsönpénzből felállított iskola-épületek nagy kamat- és tőketörlesztési, szükségletet involválnak, igen jelentékenyen nagyobb összeget képvisel a főváros tanügyi költsége. Pedig a legközelebbi években mintegy újabb fél milliót lesz kénytelen a főváros kölcsönpénzekből iskolaépületek felállítására fordítani.

A közegészség ügyének szolgáló két intézményre : a vízvezetékre s a közvágóhidra nagy tőkét fordított. és fordít különösen az előbbire még mindig a főváros. A vízműbe be lett fektetve 1874. végével 2.655.000 frt. és hozott tiszta 3·9%-ot : 1881. végével már 4.944.000 frtra ment a befektetett tőke s hozott 4·4%-ot : kerül pedig a fővárosnak a pénz, törlesztés nélkül 6·4%-ba. E befektetéshez azonban 1882-ben és 1883-ban még igen jelentékeny összegek járulnak, a melyek a közelebbi időben le fogják apasztani az egész vízmű jövedelmi százalékát. A vízmű e szerint jó ideig, több mint 100,000 frttal marad passzív, daczára annak, hogy üzemi bevételei sokkal nagyobb mérvben növekednek, mint üzemi kiadásai. Míg bevételei 1875-ben 266,424, 1881-ben 383,052, 1883-ra 524,200 frtra mentek, addig üzemi kiadásai ugyanazon években 106,958, 164,968, illetőleg 190,223 frtot tettek. Még jobban áll a közvágóhid és a marhavásár. A bevétel tett 1875-ben 157,219, 1881-ben 164,408 frtot, ugyanakkor a kiadás 61,619, illetőleg 56,933 frt. A bevételek emelkedésének itt meg épen a kiadások csökkenése felel meg. A közvágóhid építési költsége 1881 végéig 2.117,000 frt, e szerint 1881-ben, a vásártér és a közvágóhid telkét számitáson kívül hagyva, 5·7%-ot hozott, de minthogy a 6·7%-ba került kölcsönpénzből épült, ezen intézet is passzív és helyt kell állaniok e hiányért is az adószerű bevételeknek.

De közegészségi intézményekről szólva, valóban nem tudom, min is kezdjem : a vizen és huson, vagy a csatorna és kórház ügyén, a nyilvános parkokon vagy a köztisztaságon? Főlemlitem előbb, a mivel rövidebben végezhetek, hogy a városliget, sétányok és faültetvények fentartására s terjesztésére költetett 1875-ben 96,247 és 1883-ra van tervezve 117,280 frt kiadás. Utczák és terek tisztogatása, öntözése, világitása s a házi szemét kihordatása 1875-ben 374,494, 1881-ben 504,903, 1883-ra 519,800 frt. A rendes, folyó költség e szerint közel 28%-kal emelkedett. A csatornahálózat fentartása, átalakítása s kiterjesztése igénybe vett 1874-ben 363,381 frtot, 1881-ben, minthogy az általános csatornázás megindítása küszöbön állott, csak 94,942 frt használtatott fel : míg 1883-ra 426,000 frt költség terveztetik, a miben 200,000 frt az általános csatornázás megkezdésére, az utóbbi kölcsönből, illetőleg a közraktárakért visszakérült 3.200,000 frtból egyelőre fentartott egy millió első részletét képezi. Az általános csatornázásra, mely vagy 5

milliót fog igénybe venni, ezen túl évenként a befejezésig mind nagyobb összegek fognak szükségeltetni.

A fővárosi s idegen kórházakban ápolott helybeli szegényekért fizetett Budapest 1874-ben 4833, 1881-ben 52,937 és 1883-ra 55,600 frt. Egy új kórházra meg van ajánlva, s pedig kölcsönpénzből 1,250,000 frt és egy heveny-fertőző betegek számára 300,000 frt, mely azonban előreláthatólag 5000 frtba fog kerülni.

A Rókus- és a Szt.-János kórház túlnyomólag saját alapjaikból és az ápolási díjakból tartják fenn magukat. A főváros a helybeli szegény betegekért, az előbb említett összegekkel viseli az ápolási díjakat, melyek a városi hatóság részére, a belügyminister által ugyanazon mértékben számíttatnak, mint a vidékieknek, bár a kórházi alapítványok helybeli szegények ápolására vannak rendelve; és bár Budán a főváros házi pénztárát megillető átírási díjnak fele, a belügyminister rendeletére, egészen illetéktelenül a János kórház bevételére fordíttatik, tehát az ország akármely vidékéről származó betegek javára használtatik fel. — A nagymérvű emelkedés különben onnan keletkezett, hogy míg előbb a vagyontalan betegek ápolási díjait az országos alap térítette meg, 1875-től kezdve — a vagyontalan bujakórosok ápolási költségeit kivéve — az illetőségi község viseli. Ennek következtében a fővárosi kórházaknak, az ország számos községén és törvényhatóságán vannak állandóan mintegy 300,000 frtnyi követeléseik, melyeket csak hosszas késedelem után bírnak realizálni, a melyek mellett tehát jelentékeny kamatvesztéséget szenvednek alapjai, s a minek következtében nagyobb összegű kezelési alapot kellend a város házi pénztárából és egyes alapítványokból kamattérítés nélkül, tehát a községi pénztár kárával, igénybe venniök. Az 1,600,000 frtot igénylő új kórházaknál ez a baj még súlyosbodni fog, minthogy a belügyminister az ápolási díjakba, az eddigi tapasztalatok után ítélve, a kölcsönpénzen épült kórházak kamatterhét az ápolási önköltségekbe, melyek az új kórházaknál előreláthatólag ugyanis igen magasak lesznek, beszámíttatni nem fogja engedni. Ez is egyike azon sérelmi pontoknak, melyet a főváros az említett jelentésben hangoztat és egy azon számos ok közül, a mely miatt egy-két állami kórháznak Budapesten félállítását sürgeti.

Utak, utcák és terek fentartására és építésére fordít a főváros 1874-ben 1,012,085, 1881-ben 676,421 és 1883-ban, ha az új

kövezésekre s egvéb utczaburkolatokra fölvett 300,000 frt le nem szállittatik 870,000 frtot. A főváros föl-alá szálló, de mindig igen nagy költséget tesz az utak és utczák fentartására. Ez a nagy költség sokszor vétetett kifogás alá, mint a mely nincs arányban a fővárosi háztartás többi kiadási czimeivel, és főökát ezen nagy költsézésnek sokan az 1870. X. t. cz. 26. §-ban foglalá azon rendeletében keresték, melynél fogva a főváros rendes jövedelmeinek legalább felét közmunkák, parkok, utak, utczák stb. létesítésére, fentartására és világítására fordítani tartozik. Én azt hiszem, hogy a mint a multban, az idézett törvény meghozatala előtt, ama költségek hasonlókép felét tették a rendes bevételeknek, azok ezentúl is igénybe vennék ugyanazt az arányt, minden kényszerítő szabály nélkül. Mert Budapest sok nagy városhoz képest igen nagy kiterjedéssel bír, de viszont a forgalmi adókból nagy jövedelmet is huz. Az utakra és utczákra fordított költségek, ha kellő takarékossgal használatnak fel, a fővárosi forgalom öregbedése következtében a legjobb czélok egyikére irányulnak. És nem is mondhatni, hogy más, akár régebben konszolidált, akár újabban fejlődött nagy városokhoz képest, túlnagy lenne az utakra és terekre Budapesten fordított költsézés. A Körösi-féle előbb említett Bulletin des finances des grandes villes szerint 1880-ban utak, utczák, terek és csatornák építésére és fentartására Budapesten fejenkint 4'01 frank költetett. München és Bordeaux 5'08, illetőleg 5'03, M. m. Frankfurt 6'55, Stuttgart 7'84, Páris meg épen 21'11 frankot. Ellenben Bécs költött — de a csatornákat nem számítva — 3'25, Prága 1'39, Lipese s Trieszt, mindegyiknél a csatorna-költségek nélkül 3'51, illetőleg 2'83 frankot fejenkint stb.

De van épen az utak dolgában a fővárosnak sérelme a kormány irányában. Mikor a Budapest területén levő országos utak 1868-ban a fővárosnak átadattak, ezeknek építésére és fentartására átengedettett a közmunka-váltság jövedelme. Nemsoká ezután megalkottatott az 1870. X. t. cz., melynek rendelkezése folytán a közmunka-váltság, a közmunka-tanács által kezelt és annak rendelkezése alatt álló fővárosi alapba szállittatik. A kormány hosszas tárgyalások után belátta, hogy a fővárost kárpótlás illeti meg, és az országos utak építési s fentartási költségeinek némi pótlására 1873-ban 15, 1874-ben és 1875-ben 20 — 20,000 frt segélyt nyújtott, 1876-tól fogva azonban végleg megvonta a segélyt. A főváros

annál is inkább nehezteli ezen segélymegszüntetését, mert a föle megvont közmunkaváltságot, mely sok ezer apró, egy-két forintos tételekből áll, és folytonosan nagyobb terjedelmet ölt, neki kell drágán kezelni a közmunka-tanács részére.

Végre nagy tényezőt képez a kiadások emelkedésében, a behurházások egy részére — a mennyiben t. i. nem ingatlanok értékesítéséből fedeztettek — fölvett kölcsönök kamat- és tőketörlesztési szükséglete, a mire a főváros 1875-ben 785,111 frtot fordított, 1883-ban pedig 1.123,863 frt fog szükségeltetni.

Eljutottam hézagos dolgozatom leggyengébb pontjához. Számokban kellene kifejeznem, a mint a porosz városokra nézve Herrfurth tévé, hogy a bevételek és kiadások emelkedésében mekkora része van az állami intézkedéseknek és mekkora a főváros minden irányban való fejlődésének? Vonhatnék én is a bevételi s kiadási egyes kategoriák közt határvonalakat, de a mint a nevezett poroszországi fölvétel nem találhatta el mindenütt a helyes határokat: úgy itt is nehezen eldönthető vita támadna a fölött, hogy mi — nem a törvény szerint — hanem igazában egy vagy más téren a község, és mi az állam teendője? mi esik a költségekből az állam helyett teljesített funkciók rovására, s mi a községekre? Hogy egyebet ne említsek: az adókezelés nagyra nőtt költségeinél épen séggel nem lehet kimutatni, hogy a személyi s dologi kiadásokból mi esik az állami, mi a községi adók kezelésére. És mégis világos, hogy nemcsak az állami intézkedések folytán, de az állami adóbevételek szaporodása következtében szaporodtak a város költségei, mert — a mint láttuk — a községi egyenes adók (a többit sem kezeli a főváros házilag) stacionáriusok maradtak. De különben is annyi itt az érintkezési pont, hogy éles határvonalak között lehetne ugyan praegnans számokat előállítani, de az egész igazságot ezek nem fejeznék ki már azért sem, mert az egész igazsághoz tartozik azon nagy anyagi áldozatoknak is a latba vetése, a melyeket az állam 1870 óta, az akkor fölvett kölcsön és más források felhasználásával, a fővárosnak biztosítására, szépítésére, közlekedési-, tudományos- és műintézetekkel való gazdagítására fordított. És bár ezekhez a főváros kisebb-nagyobb arányokban hozzájárult és hozzájárul folyvást: az államkincstár többet tett Budapestért mint a közmunkatanács felállítása óta Londonért ott az állam, vagy Berlin újabbi nagyrafejlődéseért az ottani kincstár.

Az élesen formulázó számok nem adnának e szerint a fölvetett kérdésre teljes választ. Az előbb felsorolt adatok összeségökben, habár csak nagyban, de eléggé tájékoztatnak. Tény az, hogy a főváros kiadásainak emelkedése túlnyomólag a szorosán vett községi szükségletek: mint az utak és utczák, a vízmű, az iskolaügy, a szegény- és az egészségügy, az administratio öregbedő igényeinek tulajdonítandó; de bizonyos másfelől az is, hogy állami segélyek megvonása, községi bevételek elterelése s a törvényhozás által, különben más községekre is folyton reárótt, részben nem is községi újabb teendők súlyosbitották meg Budapest háztartását. Ezt az utat ne folytassa a kormány és törvényhozás, mert különben elviselhetlenné válnak a nagy terhek, melyeket a főváros mindenek előtt egészség- és iskolaügye érdekében még magára venni kénytelen. És a mi áll Budapestre nézve, az felhozható még inkább számos vidéki városról és egyéb községről, a melyeknek kimélni kell erejét azért, hogy mivelődési s egészségügyi hiányait pótolni módjuk legyen.

FENYVESSY ADOLF.

11. 10.

A MUNKÁCS-STRYI VASUT KÉRDÉSE.

A munkács-stryi vasutnak — még ki sincs építve — már is hosszú, de csendes élettörténete van. A mi e vasut érdekében történt, zajtalanul az érdekelt miniszteriumok bureauiban ment végbe; zajtalanul a közönség érdeklődése nélkül. Mi okozza ez érdektelenséget: alig lehet megmagyarázni. Az még nem magyarázza meg e jelenséget, ha felteszszük, hogy a közönség vitális érdekét nem bírja e vasut létesítésében, mert a legrosszabb esetben, ha egyébert nem, az iránt kellene nyilvánulni a közérdeklődésnek, hogy oly vasut, melynek a közgazdaság szempontjából érdeket tulajdonítani nem lehet, ki ne építtessék. E sajátos jelenséggel szemben némi becse lesz talán, ha közelebbről vizsgáljuk a munkács-stryi vasut kérdését; természetesen tárgyalásunknak, pusztán probabilis értéket tulajdonítván, minthogy egy kérdés, mely alig lett a nyilvánosság előtt megbeszélve, úgy hogy a vele szemben elfoglalt különböző álláspontok alig ismeretesek, a kellő határozottsággal és szabatsággal nem tárgyalható, minélfogva mindannak, mi elmondandó lesz, egyéni véleménynél nagyobb értéket magunk sem tulajdoníthatunk.

Az az idő, midőn e vasut kiépítésének eszméje legelőször felmerült, a hetvenes évek elejére esik, a nagy vasutépítések emlékezetes korszakába. A vasut engedélyezése akkor már annyira elő lett készítve, hogy — tudtunkra — a közigazgatási bejárás is megtartott. Nem sok hiányzott tehát már abból, hogy az építkezés tényleg megkezdessék. De ez a „nem sok“ véletlenül a legfontosabb volt. Ugy látszik, hogy akkor az építendő vasut finanzeirozása nem sikerült. Lehet, hogy más akadály is merült fel, s azok közé lehet talán számítani a nehézségeket, melyek a gácsországi szakasz kiépítése ellen osztrák részről származtattak; de a fő akadály alighanem

az építési tőke előteremtésében állott, mely művelet a válságos pénzügyi aera beálltával még bajosabban volt keresztül vihető. Akkoriban ugyanis a munkács-stryi vasut, mint magán vasuti vállalat szervezetetett kamatbiztosítással. A szomorú viszonyok, melyek a garantírozott vasutakra bekövetkeztek, s talán a kiépítés kérdésének, a várható forgalomnak alapos áttanulmányozása, szóval a kérdés minden oldalú megfontolása: egyelőre elődáztták e vasut kiépítését. Az állami építés, mint a mely most már az egyedüli számbavehető mediumul kínálkozott, szintén nem volt időszertű: az államnak is éveken át súlyos fináncziális bajokkal kellett küzdenie; az adóügy reformálását csak alig hogy megkezde, s annak eredménye biztosítva nem volt. Így történt, hogy a többi szervezettü vasutak közt a munkács-stryi vasut is lekerült a napirendről, s el lehet mondani, hogy majdnem teljesen a feledés homályába merült.

Midőn azonban a kormány a hazai vasuti hálózat czélszerü kiegészítése, a forgalmi politika öntudatos szervezése tekintetében hatékonyabb intézkedések és rendszabályok keresztül viteléhez fogott, s e czél érdekében nagy áldozatokról, milliókra menő beruházásokról sem riadt vissza, bizonyos oldalról ismételten felvetették a munkács-stryi vasut kiépítésének kérdését, nyomatékos érveket hozván fel a vasut mielőbbi kiépítése mellett. A hetvenes években a vasut építését *leginkább* forgalmi szempontokkal indokolták. Ugy látszik, akkor az lebegett a tervezők szemei előtt, hogy e vasutvonal internationalis jellegü s hivatva van, hogy az országot a keletről jövő forgalmi vonalakkal összekösse, a keleti és pedig részben az orosz forgalmat vagy legalább annak egy részét, a magyar vonalakra, s a magyar vonalokon át nyugotra terelje, s a nagy költséggel és kamatgaranciával kiépített magyar északkeleti vasutat localis jelentőségéből kiemelje. Természetesen még akkor a magyar államvasutak budapest-predeáli vonala nem volt meg, a budapest-zimonyi vasut pedig mint valami nagyon fontos, de elérhetetlen köz-óhajtás tűnt fel.

Ma, ugy hiszszük, lényegesen más a helyzet. A munkács-stryi vasut jelentősége az átmenő forgalomra nézve, ugyanis egyrésztől lényegesen alteráltatik a gácsországi vasuti hálózat szervezése által, de másrésztől e vasut kiépítése vesztett jelentőségében az által, hogy a magyar állam a brassó-tömös-predeáli csatlakozás

folytán, sokkal előnyösebb összeköttetést nyert a kelet forgalmának egy jelentékeny részével, mint a munkács-stryi vasut kiépítése folytán nyert volna. Ez a körülmény teljesen igazságot szolgáltat a kormánynak, a miért az érintett esatlakozást elébe tette a munkács-stryinek. Valóban, ha megfontoljuk, hogy a munkács-stryi vasut végpontja Gácsországban az Albrecht-pálya egyik állomása (stryi), azon Albrecht-pályáé, mely még azon nem valószínű esetben is, ha annak stryi-stanislai vonala a keletről jövő, stryi-leMBERGI vonala pedig a keletről menő forgalom szempontjából valamikép a munkács-stryi vasuthoz kapcsolhatnák, sem volna képes keresztülvinni, hogy a leMBERG-czernowitz-jassyi vasut kezéből, mely e tekintetben a hatalmas és gazdag Karl-Ludwig és cs. kir. Ferdinands-Nordbahnnal érdekközösségben áll, a Jassyban átvett forgalmat kiragadja: kénytelenek vagyunk felhagyni a reménységgel, hogy a munkács-stryi összeköttetés, a magyar állam érdekeinek szolgáló internacionális jellegű összeköttetéssé váljék. Nem kedvezőbb az eredmény az Odéssa felé menő, vagy onnan jövő forgalmat tekintőleg sem. A Karl-Ludwig pályával találkozunk itt is, e pálya versenyével kellene a stryi-munkács-budapesti iránynak megküzdeni.

De eltekintve mindezekről — hogy a munkács-stryi vasut transito jellege ellen tehető kifogásokat lehetőleg kimerítsük — meg kell még jegyeznünk, hogy e vasutterepe is emelkedési viszonyainál fogva, sem látszik alkalmasnak transito forgalom közvetítésére, nagy terjedelemmel bíró tömeges árúk szállítására. A munkács-stryi vasut a hegyi vaspályák jellegével bír, a mi nemcsak azért figyelemre méltó körülmény, mert a vonal hosszához arányítva, tetemes építési költséget feltételezván, ez is egyik akadályául tekinthető e vonal versenyképességének, hanem különösen azért, mert e vasut valószínűleg magasabb emelkedési viszonyokkal bír, s ennél fogva a *virtualis hosszúságban* elveszti azt az előnyt, melylyel netán természetes hosszúságban bírna. Sajnos, nem állnak rendelkezésünkre az adatok, melyek alapján e körülményre bővebb világot vethetnénk, s melyek alapján e vasut virtualis hosszúra vonatkozólag számításokat tehetnénk, s így egyelőre be kell érniünk feltevésekkel, de melyekről azt hisszük, hogy a valóságtól nem nagyon térnek el.

És ha a munkács-stryi vasut transito-jellegére vonatko-

zólág általunk fentebb elmondottak csakugyan megállják a helyet (a min kételkedni alig lehet), akkor e vasut nemcsak egy fontos közgazdasági kriterionnal lett szegényebb, hanem közgazdasági bázisát vesztette el. A munkács-stryi vasut ugyanis számbavehető helyi forgalomra nem számíthat, s fájdalom, oly forgalmi vidékek felé vezet, melyek a mi kiviteli cikkeknek nem vásárlói. A munkács-stryi vasut egyébiránt oly sajátos forgalmi helyzettel bír, hogy még az esetben is, ha ez volna az egyetlen összekötő kapocs Jassy és Odessa felé, első sorban a magyar közgazdaságnak nagy szolgálatokat nem hozna. Lehetetlen szem elől téveszteni ugyanis, hogy az e vasut általa közvetítendő *import* tulnyomó nagy részben oly nyers terményekből fogna állani, melyekre Magyarországnak, mely azon nyersterményeknek szintén producense, szüksége még sokáig nem lesz: a mi pedig a *kivittelt* illeti, Magyarország (minthogy a mint láttuk, fő kiviteli cikkei azon a vidéken szükségeltetnek) abban csak akkor vehetne részt, ha ipara az illető piacok igényeihez simulni és a létező versenyyel megküzdeni tudna. Valószínű azonban, hogy a nyugotról jövő iparezickek mellett (minthogy azok átboesátására a forgalom és az üzleti jövedelem érdekében kényszerülnék) a saját gyártmányaink nem volnának képesek akár minőség, akár ólesóság tekintetében, a versenyt sikeresen kiállani. Belső forgalomra tehát e vasut nem számíthat; transito jelentőségére nézve fentebb adtuk elő nézeteinket.

Mindent összevéve, eredményként kimondhatjuk, hogy a munkács-stryi vasuttól számbavehető közgazdasági eredményt várni nem lehet, sőt fennforog lehetősége annak, hogy e vasut közgazdaságunkra káros is lehet, amennyiben nemcsak a magyar állami és a kamatbiztosítással ellátott kassa-oderbergi, hanem magának a magyar északkeleti vasut forgalmának is ártalmasa lehet az által, hogy számos oly árú, mely ma Munkács vidékéről az említett vasutakon haladva megyen Észak-Németország felé, jövőre valószínűleg Lembergen át a Karl-Ludwig pályán szállíttatnak.

Ámde a munkács-stryi vasut kiépítése kérdésében most már a forgalmi szempont csak másodrendű jelentőséggel bír, magának a kiépítésnek szüksége és sürgőssége a vasut stratégiai hivatásával indokoltatik. Meg kell vallani, hogy tisztán üzleti és műszaki combinációkban (mint a milyen kétségkívül egy vasut tervezése is) zavarólag hat, ha a realis tényezők közé heterogén elemek mindig

x-ét fogják képezni a számításnak, s az ember nagyon könnyen bele eshetik azon hibába, hogy ennek az ismeretlennek az értékét vagy nagyon nagy, vagy nagyon kicsinynek veszi. Épen azért, ha katonai részről e vasút kiépítése nagyon fontosnak, elodázhatatlannak jeleztetik (hisz' minden, a mi katonai, azt egyszersmind, mint elodázhatlan categoricus imperativust szokták feltüntetni) — alig lehet kétségbe vonni, hogy a vasút kiépítése el fog hátróztatni. Bizonyos oldalról fel fogják ugyan vetni a kérdést, hogy ha a szóban lévő vasút létesítése katonai érdekekben történik, a költségeket mért nem viseli a katonai kincstár. Azonban ezen felfogás ellen mindenekelőtt azon kérdést lehet emelni: vajjon könnyebb lesz-e akkor az állam által elviselendő teher, ha a vasút a katonai kincstár terhére bocsáttatik? Mi részünkről azt hisszük, hogy ugyanazon teher sokkal súlyosabban fogna a budgetre nehezedni azon említett esetben, miúta a vasút építési költségei a civil budgetben fognak fedezetet találni. Semmi által nincs indokolva tehát, hogy e vasút építését kiemeljük azon körből, hova minden vasútépítés és üzletvezetés természete szerint tartozik s czélszerűségi okok által nincs indokolva, hogy jelen esetben a vasúti politika elveivel ellenkező valami fogadtassék el.

Egészen máskép ítélendő meg azok álláspontja, kik nem a költségteher szempontjából, hanem elvi álláspontról ellenzik e vasút kiépítését, minthogy azoknak természetesen, annak hadászati fontosságát kell kétségbe vonniok. Laicus embernek bajos dolog e kérdésben nézetet kockáztatni. Annyi azonban előttünk kétségtelennek látszik, hogy *támadó háboru* eshetőségeire, a monarchia a felvonulásra jelenleg elégséges forgalmi utakkal rendelkezik, s különben is egy beruházás megítélése egészen más szempontok alá esik, ha az esetleg agressiv célra kívántatik. — A *védekezés* esélyeit véve fel, a munkács-stryi vasút kiépítése érdekében kedvező nézpontra akadunk. A védelem esetében a támadó fél természetesen a leggyengébb pontokat használja fel támadásra, s ekkor felmerülhet szüksége annak, hogy a megtámadott pontra a legrövidebb uton kell haderőt szállítani. Szembeszökő, hogy specialiter Magyarországra nézve, a munkácsi vonal nem tekiüthető gyenge positionak.

Nem ugyanaz a helyzet Gácsországra nézve. S csaknem teljes

positivitással meg lehet állapítani, hogy a *munkács-stryi vonal kiépítése eminenter nagyobb előnnyel jár Ausztriára, mint Magyarországra nézve*, mely természetes határainak kellő megerősítése által külső támadás ellenében, sikeresebben védekezhetik, mint a minő védelmet e vasut nyújtani képes. Mindazonáltal el kell ismerni, hogy a munkács-stryi vasut Magyarországnak is tehet szolgálatot az által, hogy háboru esetén, a harc színhelyét, a magyar állam területéről localizálja.

Azonban ne bocsátkozzunk hadászati kérdések fejtegetésébe. A fentiek által csupán jelezni kívántuk azon irányelveket, melyek alapján a vasut kiépítése laikus előtt is indokoltnak tetszhetik. Ehez még csak egyet adunk hozzá. A katonai erőnek ujabban foganatba vett territorialis elhelyezése kívánatosná fogja tenni, hogy a határszélekig az ország minden vidékéről egyenes irányu összeköttetések létesíttessenek. Ilyenek egyikéül fogható fel a munkács-stryi összeköttetés is. S ha felteszszük, hogy a védelem vagy a támadás Oroszország ellen irányul, akkor, ha a balszárnyon a felvonulás Ausztriából a gácsországi fővonalakon át, Magyarországból a kassa-oderbergi és I. magyar gácsországi vonalakon történik, a jobb szárnyat pedig az Erdélyben elhelyezett és oda mozgosítandó haderő képezi, — a munkács-stryi vasut lesz hivatva, a centrumnak az operatiók színhelyére való szállítására.

Mindezt csupán a végből tartottuk szükségesnek felhozni, hogy megmutassuk, miszerint eltekintve különös és előttünk természetesen ismeretlen szempontoktól, csupán általános fel-fogás szerint is meg van az alap, melyen a munkács-stryi vasut kiépítése kívánatni fog; továbbá, hogy megteremtsük a basist azon, a mi szempontunkból sokkal érdekesebb kérdések megbeszélésére: mily módozatok mellett történjék a munkács-stryi vasutnak, ha ez engedélyeztetik, kiépítése és üzletben-tartása, s végre mikép lesz körülbelöl eszközölhető az építési költségek realizálása?

Szemügyre véve a vasut irányát, a legfelölőbb, a mit észre-veszünk, hogy tulajdonkép ez az u. n. munkács-stryi vasut geogra-phiae elkülönzött két részből áll: t. i. a munkács-határszéli és a határszél-stryi vonalrészéből. Amaz Magyarország területére esik, ez utóbbi galicziai földön halad át. Ez a körülmény veres fonalként

vonul át e vasut történetében, és nem kevésbé complicálja a kiépítés kérdését, s complicálni fogja e vasut ügyeit később is, ha mindjárt kezdetben kategorikus megoldást nem nyer.

Következő lehetőségek vehetők ugyanis fel. Vagy egészben egy vasuti vállalatnak engedélyeztetik az egész vonal Munkáctól Stryig; vagy mind a magyar, mind az osztrák vonalrész külön építtessék ki, s végre harmadik, illetőleg negyedik lehetőség gyanánt feltehető, hogy a külön kiépített két szakasz egységes üzletben kezeltetik, vagy mind a két vonalrész külön megfelelőleg, a m. kir. állam költségén épülvén ki, külön tartatik üzletbe, szóval mindkét állam független dispositiójára áll. Ámbár még más combinatio is felvehető, mint alább látni fogjuk.

Az általunk felvett első combinatio, t. i. az, hogy az egész vonal egy vállalatnak engedélyeztessék, ismét két lehetőséget involvál. Engedélyezhető az egész vasutvonal mint magán vállalat, vagy kiépíthetné az egészet valamelyik kormány. — Arra azonban, hogy a munkács-stryi vasut kiépítésére egy vasuttársulat *ad hoc* vállalkozzék, azt hisszük, alig lehet kilátás. E vonal sokkal rövidebb, forgalma sokkal jelentéktelebb, minthogy önálló társulati szervezkedést és igazgatást megbirhatna. Mint magán vasut tehát e pálya csak úgy létesülhetne, ha egyik vagy másik csatlakozó vasuttársulatnak engedtetnék át. A helyzet azonban az, hogy a végpontokon csatlakozó vasuttársulatok közül egyik sincs abban a kedvező helyzetben, hogy az építést önerejéből realizálhatná, a nélkül, hogy az állam segélyezésére ne szorulna. S még akkor is, ha tényleg egyik vagy másik állam hajlandó volna, a csatlakozó pályák valamelyikét, a kiépítés keresztülvitelére, nagy áldozatokkal segíteni, kétséges: vajjon nem szenvedne-e hajtórést a dolog azon, hogy akár a magyar, akár az osztrák állam vonakodnék megengedni, hogy területén idegen és a másik államtól függő vasuttársulat tartsa a vasut tulajdonát és igazgatását birtokában. Nem nehéz elképzelni, hogy e körülmény, ha valamikép előállana, folytonos bonyodalmaknak s vasuti casus bellinek volna forrása. De eltekintve mindettől constatálható, hogy a csatlakozó pályák egyike sincs abban a helyzetben, hogy pusztán a munkács-stryi vonal átengedése által, más, az üzlet czélszerű vezetésére szükséges mellékpályák megszerzése nélkül, eleget tehetne azon kötelezettségeinek, melyekkel a munkács-stryi vasut költségei,

illetőleg a kamat-garancia czimén, az őt segélyező állam irányában tartoznék.

Ha vasut-politikai szempontból már az is nehézségbe ütközik, hogy egy idegen és a másik kormánytól függő társulat vonala nyuljék be, mondjuk, az osztrák állam területére, szóval, ha alig volna kinyerhető az osztrák kormány beleegyezése abba, hogy egy magyar vasuttársulat építsen és birjon vasutat az osztrák területen (s ez az eset fennforog megfordítva is), akkor még kevésbé mutatkozik kivihetőnek, hogy az ekként az osztrák vagy a magyar területre beágazó vasut, mint állami vasut létesíttessék. Ugyanezen, a két állam független vasuti politikájából folyó nehézségek fennállanak azon fentebb érintett további combináció ellen is, hogy a kir. állam költségén külön-külön kiépítendő két vonalrész, egyik vagy másik állam kormányától függő egységes üzletvezetésbe adassék át. Sem az egyik, sem a másik állam nem engedné meg, hogy forgalmi politikájába idegen kéz ily közvetlenül nyulhasson bele. Alaposabban fontolóra véve a dolgot, meg kell vallanunk, hogy a kérdésnek ily oldalról való felvetését, csak a magyar kormány részéről látjuk jogosultnak. Tény, hogy ha e vasut egész Munkácsig osztrák fennhatóság alá engedtetnék át, az osztrák kormánynak államnak rendelkezésére eszközök, melyekkel a magyar kormányra nézve kényelmetlen lehetne, vagy legalább a munkács-határszéli vonalba fektetett kiadást gyümölcstelenné tehetné. De megfordítva nem úgy áll a dolog. A munkács-stryi egész vonalnak egymagában, nézetünk szerint nincs meg az a jelentősége, a melylyel az osztrák vasuti politika alteráltathatnék.

A dolgok ilyen állásában nincs más expediens hátra, mint, hogy a munkács-stryi vasut két külön részét, a két állam megfelelően a maga költségén építse ki. Hogy erre meg van-e az illető kormányokban a hajlandóság, az más kérdés, melyet e helyen eldönteni nem lehet. Annyi azonban kétségtelen, hogy a conjuncturák jelenleg nem épen kedvezők. Most, midőn a budapest-zimonyi vasut költségeinek nagy része még mindig terheli a budgetet, a budapest-ujszönyi vonal költségei pedig szintén legközelebb lesznek előállítandók: most alig lehetne az állam-költségvetésbe beilleszteni egy 10—15 millió forintból álló kiadást, a mennyibe a munkács-stryi vasut körülbelül belekerülhet. S ez az állapot eltart az említett vasutak teljes befejeztéig, eltart 3—4 esztendeig; úgy hogy

nagyobb pénzerővel, a munkács-stryi vasut építése, csak 1885-ben volna megindítható. Természetesen így azon időpont, midőn a vasut üzletbevehető, csak évek mulva következhetik be. A vasut kiépítése ugyanis tetemes természeti nehézségek leküzdésével jár. Számos alaguton, s nagyrészt magas hegyek közt, szűk völgyekben halad a vonal trace-a s a vonalnak a Reszkiid-Kárpáton való keresztülvezetése aligha igénybe nem vesz 4-5 esztendő. Ez a körülmény azonban bizonyos tekintetben előnyére szolgál a munkács-stryi vasut ügyének (bár melleleg megjegyezve, hadászati értéke általa a távol jövőbe ódáztatik el), azt hisszük ugyanis, hogy épen ezen nagy építési nehézségek miatt válhatik már legközelebb, mindenestre 1885. előtt lehetővé, hogy a munkács-határszéli vonal építése megkezdessék. Mert, természetesen, mindenekelőtt a nagy alagutak és egyéb lassan haladó műtárgyak építendőik ki, s ezen csak korlátozott mennyiségű erővel és lassan haladó munkálatok előreláthatólag, az építkezés első éveiben nagyobb összegeket nem fognak igényelni. Így pl. az első két évben alig fogna követeltetni több fél, illetőleg egy milliónál, mely összeg előteremtése nem tartozik a lehetlenségek közé. Szóval, tetemes pénzszükséglet tulajdonképen akkor állana be, a mikor az állam már megszabadult a többi vasut-építésektől s teljes számerejével foghat a szóban levő vasut kiépítésének befejezéséhez.

Az épen előadottak megvilágítására legyen szabad néhány adatot ide igtatnunk a pálya műszaki viszonyairól, amikből egyszerűs mind annak valószínű költségeire is következtetni lehet.

Meg kell jegyeznünk azonban, hogy ezen adatok azon régebbi munkálatok alapján állítottuk össze, melyekről czikkünk elején emlékeztünk meg, de valószínű, hogy azoknál *újabb* adatok nem is léteznek.

A munkács-stryi vasut magyarországi része mintegy 70 kilométer, (9:38 mértföld) hosszú. Emelkedési viszonyai a következők:

a I. szakaszon	1 : 180
a II. " 	1 : 60
a III. " 	1 : 40

A vasuton négy alagút és ugyancsak négy viadut képitése válik szükségessé.

A négy alagút hosszúsága sorban a következő:

az első	135 méter
a második	105 .
a harmadik	210 .
a negyedik	1488.3 .

Ezen utolsó alagút az ország határán van, sőt a határszél majdnem közepén metszi úgy, hogy egész hosszúságából 760 méter a magyar, 728.3 méter pedig a gácsországi vonalrészre esik. Ezen imposáns hosszúságú alagút költségei igen nagy tételt képeznek a vasut előirányzatában. 2.500,000 frt lett e czimre a költségszámításba felvéve, de az eddigi tapasztalatok szerint a tényleges építési költség ezen összeget jelentékenyen túl fogja haladni.

A fentebb említett négy viadukt hosszúságai a következők:

az 1-ső 10 nyilással . .	100 méter hosszú
a 2-ik 16	160
a 3-ik 7	70
a 4-ik 8	80

Látni való ezekből, hogy a munkács-stryi pálya vasutépítészeti szempontból egyike lenne a legszebb, legérdekesebb vonalaknak; de ne feledjük el, hogy az ily drága vonalak kiépítésére az államok csak nagy közgazdasági és nemzetközi érdekek kielégítésére, mindenekelőtt pedig megfelelő jövedelmezőség reményében szokták magukat elhatározni.

Még csak egy kérdés van hátra, a melyről megakarunk emlékezni, minthogy a fent elmondottak kapcsán, mintegy önként felmerül. Ha az állam költségén épül ki a munkács-határszéli vonal, kérdés: miként fog annak igazgatása és üzletbentartása rendeztetni? Nézetünk szerint a vasut üzletének vezetése, a magyar északkeleti vasutnak mindenesetre átengedendő lesz, csupán az lehet kérdés, hogy az ebből felmerülő tényleges és jogi viszonyok mily formában szabályoztassanak? Arra, hogy állami vasut magántársulat által kezeltetnék, még nem fordult elő példa nálunk. Ausztriában azonban ilyenmü szervezésnek nem egy példájára akadunk. Vannak vasutak — s ilyen a munkács-határszéli is — melyek helyzetöknél fogva, máskép czélszerűen nem is adminisztrálhatók. Ily esetekben az üzlet vezetését elvállaló magánvasutttársulat hatásköre alig ter-

jed többre, mint a pálya forgalomban tartására, egy szóval, kezelési teendőkre. A szoros értelemben vett igazgatási teendőket az állam maga tarthatja fenn magának arra alkotott organumok segítségével.

Részletezett javaslat mellőzésével, mi e célra azon formát ajánlhatjuk, a melyben az osztrák *Dniester*-pálya az I. magyar-gácsországi vasutnak az 1876. évi április hó 10-én kötött szerződés által átadatott.

E szerződés szerint az átadott vonalrész és az üzletvezető vasut vonalairól elkülönített üzleti számadások vezetettnek. Az átviteli forgalomból származó bruttó bevételek, melyek mindkét vonalat illetik, amennyiben a szállítmány által meghozott egész utra egy fuvarlevél állittatik ki, az átviteli távolság szerint osztatnak el. A közös üzleti kiadások, mint a milyenek közé számithatók az általános igazgatás, a központi üzletvezetőség költségei, továbbá a pályafelügyelet, pályafentartás, forgalmi és kereskedelmi és állomási szolgálat stb.-re vonatkozó kiadások a pálya-hossza arányában osztandók el. A mi különösen a pályafentartás költségeit illeti, ezek közvetlenül az illető vonalak terhére könyvelendők el, a közös pályaudvarok kivételével. Az új építkezéseket, beruházásokat, bővítéseket stb. természetesen a tulajdonos államkinestár köteles fedezni, illetőleg az e célra engedélyezett kiadásokat az üzletvezető vasutnak megtéríteni, vagy a mi valószínűbb eset, előlegezni. Szintén külön könyvelendők el a fuvarozási és vonatmozgósítási költségek. Az üzleti számadások a kormánynak az átengedett vonalrészről külön terjesztendők fel bizonyos megállapítandó (pl. negyedévi) időszakokban. Az állam a szerződésben magának különös felügyeleti jogot köthet ki, s e célra a rendes organumokon kívül, még külön arra delegált organumot állithat fel, s egyáltalában a szükséges állami ingerentiát magának a legszélsőbb határig menőleg biztosíthatja, az üzletvezetést ellenőrizheti, az üzletvivő-társulat számadásaiba, könyveibe beletekinthet stb.

Az alkalmazandó hivatalnokok jogviszonyai szabályozását illetőleg, a magyar állam annál kényelmesebb helyzetnek örvend, minthogy a munkács-határszéli vonal egészen újból lesz berendezendő, szerzett jogok a helyzetet nem complicálják, s tényleg a kormány már most is igen széles jogkörrel bír a vasuti személyzet alkalmazása tekintetében, a kamatbiztosítást élvező vasutakkal

szemben, szóval a kormány mindazon jogviszonyokat kikötheti magának, melyek a duna-drávai vasut igazgató tanácsát megilletik az üzletet vezető államvasutakkal szemben, s minthogy a munkács-határszéli vasutnál a helyzet épen megfordítva van, a mennyiben a vasut tulajdonosa maga az állam, a kormány a maga számára még szélesebb hatáskört szerezhethet meg.

Igyekezünk a felvetett kérdést egészen *objektive* tárgyalni; a mi annál nehezebb volt, minthogy értekezésünk a szükséges adatok hiányában, csak a dolog formális oldalára szorítkozhatott

M. L.

VEGYESEK.

A m. tud. akadémia nemzetgazdasági és statisztikai bizottságának, f. évi október 31-én tartott üléséből.

Elnök : gróf *Lónyai* Menyhért. — Jegyző : dr. *Földes* Béla.
— Jelen voltak : *Trefort* Ágoston közoktatási minister. *Mattekovics* Sándor államtitkár, *Kautz* Gyula, *Hunfalvy* János, *Deák* Farkas, *Galgóczy* Károly, *Gerlóczy* Gyula, *Lukács* Antal, *Lukács* Béla, *Kerpely* Antal, *Kőrössy* József, *Fenyvessy* Adolf, *Dobránszky* Péter.

Első tárgy : Az európai államok pénzügyi statisztikája, összehasonlító átnézetben, olvassa *Kautz* Gyula r. t. ur.

Értekezése bevezetésében utal felolvasó arra, mily nehézséggel jár a fejlődése kezdetleges korát élő pénzügyi statisztika művelése. Nemcsak az egyes államokban különbözően kezelt statisztikai anyag összehasonlításában rejlik a nehézség, pedig a statisztika ezen ágának lehetőleg összehasonlítónak kell lennie; az egyes államok budgetjeinek különböző berendezése, a melynél fogva nem mindenütt van a brutto és netto számtételek közötti különbség jelezve; az átfutó tételek, meg a bevételek statisztikájával járó költségek nem egyenlő módon számoltatnak el; a zárszámadások rendszerében, a pénztári kezelés- és elszámolásban mutatkozó eltérések stb. mindmégannyi oka az összehasonlító pénzügyi statisztika hiányosságának. A rendkívül fáradalmas és bonyolult számítások és érték-reduktiók miatt, a számítási hibák alig-alig kerülhetők el, ezért ajánlatos mindig az eredeti és felolvasó által felsorolt forrásokra visszamenni.

Világgrészünk államai háztartásának összehasonlításánál felolvasó az 1881. költségvetéseket vette kiinduló pontul. Ezek szerint tettek a rendes és rendkívüli kiadások, hétéltudva az államadóssági

kamatterhet is : Angliában 830 millió frtot, Franciaországban 1100 millió frtot, Ausztria-Magyarországban 760 millió forintot, ebből külön Ausztriában 460 millió frtot, Magyarországon 300 milliót, Oroszországban 750 millió forintot, a Német-birodalomban (az egyes államoktól elvonatkozva) 280 millió frtot, Poroszországban 450 millió frtot, Itáliában 570 millió frtot, Spanyolországban 330 millió frtot, Svéd-Norvégiában 65 millió frtot, Törökországban (1876-ban) 220 millió frtot, Belgiumban 116 millió frtot, Hollandiában 103 millió frtot, Bajorországban 112 millió frtot, Szászországban 31 millió frtot, Württembergben 26 millió frtot, Romániában 48 millió frtot, Portugáliában 75 millió frtot, Svájcban 25 millió frtot, (a canton kiadások nélkül csak 17 millió frtot), Dániában 23 millió frtot, Görögországban 44 millió frtot, Szerbiában 10 millió frtot, Montenegróban egy harmad millió frtot, végül az Észak-amerikai Unióban 520 millió frtot.

Az állami kiadásokat az egyes országok népességéhez viszonyítva, a következő számarányokat találjuk ; egy-egy lakosra esik : Franciaországban 30—34 frt, Angliában 23—24 frt, Hollandiában 23—24 frt, Bajorországban 20—21 frt, Belgiumban 20—21 frt, Görögországban 11—21 frt, Itáliában 20—21 frt, Spanyolországban 19—20 frt, Ausztria-Magyarországban 18—20 frt, Ausztriában magában 19—20 frt, Magyarországon magában 18—19 frt, Portugáliában 17—18 frt, Poroszországban 14—17 frt, Dániában 12—13 frt, Szászországban 10¹/₂—11 frt, Svéd-Norvégiában 10—11 frt, az északamerikai Unióban 10—11 frt, Oroszországban 9¹/₂—10¹/₂ frt, Svájcban 8—9 frt, Romániában 8—9 frt, Szerbiában 6 frt. Hazánkat illetőleg, ezen adatokból az tűnik ki, hogy e tekintetben is, mint oly sok más közgazdaságilag fontos viszony tekintetében, a két szélsőség között mintegy középállást foglalunk el. A tág értelemben vett kormányzati kiadások, beleértve a hadseregi költségeket, meg az államadóssági kamatterhet is, az összes kiadásoknak Angliában 90, Franciaországban 85, Oroszországban 84, Itáliában 80, Ausztriában 74, Magyarországon 71, Svájcban 70, Németországban 66, Belgiumban 60, Poroszországban 52, Bajorországban 44, s a kisebb német államokban 30 százalékát tették.

Az általános kiadási összegek igazi jelentősége csak akkor fogható föl teljesen, ha azok alkotó elemeik szerint vétetnek figyelembe. Ezen szempont szerint téve meg a számításokat, igen érdekes ered-

ményekre jutunk. Az udvartartási és a hasonjellegetű kiadások legmagasabbak voltak Oroszországban, 11 millió frt, legalacsonyabbak Svájcban, 6000 frt. Ausztria-Magyarország összes kiadása e czímen 9.300,000 frt, a melyet egyenlő részben visel, és külön-külön állapít meg Ausztria is, Magyarország is.

Az országgyűlési kiadások nagyságát tekintve, hazánk második helyen áll 1.200,000 forinttal, ezt csak Franciaország mulja felül 4.600,000 forinttal; a többi államok mind jóval kevesebbet költenek e czélra, nevezetesen Anglia 900,000 forintot, Ausztria 650,000 frtot, Itália 800,000 frtot, Poroszország magában 650,000 forintot stb.

A külügyi kormányzati kiadásokra legtöbbet költ Anglia 6.800,000 frtot, a második helyen áll Franciaország 5.200,000 frttal, monarchiánk a harmadik helyen áll 4 millió frttal, ugyanennyit költ Oroszország is, a német birodalom, mint ilyen, 3 millió 500,000 frtot.

A központi főhatóságok-, meg nyugdíjakra fordított kiadásoknak, a pénzügyi igazgatás költségeinek, az igazságszolgáltatási, az egyházügyi, közoktatási és művészeti, meg a közigazdasági érdekek előmozdítására czélzó kiadásoknak tárgyalása után, áttér fölolvásó a hadügyi és államadóssági kiadások elemzésére. A hadügyi kiadásokat két osztály alá különíti el, u. m. : a szárazföldi hadseregre és a tengerészetre fordított kiadásokra. Egybefoglalva e kétnemű kiadásokat, a következő számokat találjuk; tettek a hadügyi kiadások : Franciaországban 310 millió frtot, egy-egy lakosra esik 8 frt; Angliában 280 milliót, egy főre jut 8 frt; Oroszországban 252 milliót, fejenként $3\frac{2}{3}$ frt; a Németbirodalomban 215 milliót, fejenként $4\frac{3}{4}$ frtot; Ausztria-Magyarországban 121 millió forintot, egy-egy lakosra esik $3\frac{1}{6}$ frt; az északamerikai Unióban 100 millió frtot, fejenként $2\frac{1}{6}$ frtot; Itáliában 97 millió frtot, fejenként $3\frac{2}{3}$ frtot; Spanyolországban 62 millió frtot, fejenként $2\frac{3}{4}$ frtot; Hollandiában 32 millió frtot, fejenként $7\frac{1}{2}$ frtot; Belgiumban 17 milliót, fejenként 3 frtot; Svéd-Norvégiában 12 millió frtot, fejenként 2 frtot; Dániában 8 millió frtot, fejenként 4 frtot; Svájcban 6 millió frtot, egy-egy lakosra jut $2\frac{1}{6}$ frt.

A békelábon egy-egy katona eltartása legtöbbbe kerül Angliában, 700 forintba évenként, Franciaországban 460 frtba, Németországban 445 frtba, Oroszországban 275 frtba, Belgiumban 420

frtba. Ausztria-Magyarországban 365 frtba, Itáliában 350 frtba. A hadügyi költség az összes államkiadásnak : Angliában 30° o-át teszi, Oroszországban 32° o-át, Franciaországban 28° o-át, Spanyolországban 26° o-át, Ausztria-Magyarországban 18° o-át, Itáliában 20° o-át, Belgiumban 17° o-át.

Az államok költségvetésében majdnem mindenütt a legjelentékenyebb tételt az *államadósságok* kamataira, törlesztésére és igazgatására fordított összegek képezik. Az államadósságok általános állásának tüzetes kifejtésénél még fokozódnak az értekezés bevezetésében kifejtett nehézségek, mert az államadósság alkatelemei majdnem minden országban különbözők és az évi kamatteher egyik országban pusztán kamatokból, a másokban tőketörlesztési részletekből is áll. Az 1880—1881. évben az összes államadósság tett kerek számban : Franciaországban 10,500 mill. frtot, az évi kamatteher 480 millió frtot, ebből esik egy-egy lakosra 13 frt ; Angliában 7,500 millió frt, évi kamat 300 millió frt, fejenként 9 frt ; Spanyolországban 5,000 millió frt, évi kamat 100 millió frt, fejenként 6¹/₄ frt ; Oroszországban 4,600 millió frt, évi kamat 200 millió frt, fejenként 3 frt ; Itáliában 3,900 millió frt, évi kamat 190 millió frt, fejenként 7 frt ; Ausztriában, beleszámítva a függő államadósságnak is ²/₃-részét és a földtehermentesítési adósságot is 3,600 millió frt, évi kamat 166 millió frt, fejenként 5²/₃ frt ; Magyarországon, az Ausztriának fizetett 30 millió frt tőkésítése nélkül a földtehermentesítés és dézsmaváltság, meg a függő államadósság egy harmadrészének beszámításával 1,160 millió frt, évi kamat törlesztés nélkül 95 millió frt, fejenként 6 frt. Egész Németországban 2,500 millió frt ; Törökországban 2,800 millió frt, évi kamat 160 millió frt, fejenként 10 frt, Poroszországban 1000 millió frt, évi kamat 40 millió frt, fejenként 1¹/₂ frt ; Hollandiában 900 millió frt, évi kamatteher 30 mill. frt, fejenként 7¹/₂ frt ; Portugáliában 800 millió frt, évi kamat 40 millió frt, fejenként 9 frt ; Belgiumban 700 millió frt, évi kamat 34 millió frt, fejenként 6¹/₈ frt ; Bajorországban 600 millió frt, évi kamat 26 millió frt, fejenként 5 frt ; Rumániában 240 millió frt, évi kamat 18 mill. frt, fejenként 3¹/₈ frt ; Svéd-Norvégiában 128 mill. frt, évi kamat 10 millió frt, fejenként 1¹/₂ frt ; Dániában 100 mill. frt, évi kamat 4¹/₂ millió frt, fejenként 2¹/₈ frt ; az Északamerikai Unióban 4,000 millió frt, évi kamat 130 millió frt, fejenként 2²/₈ frt ; Görögországban 140 millió frt. Az adósságkamat és törlesztési

részletek a netto államkiadásuknak : Franciaországban 44—46%-át, Ausztriában, Magyarországon és Itáliában 42%-át, Spanyolországban 39%-át, Angliában 37%-át, Oroszországban 30%-át, a kisebb német királyságokban 32%-át és Poroszországban 12—14%-át képezték.

Az európai államok *bevételei* 1880—1882. költségvetések szerint a következőleg mutathatók ki : Angliában 840 mill. frt, fejenként 23·53 frt, Franciaországban 1,100 mill. frt, fejenként 30 frt, Ausztria-Magyarországon 660 millió frt, (kölcsonök nélkül), fejenként 17½ forint, ebből Ausztriában 380 millió frt, Magyarországon 270 millió frt ; Oroszországban 670 millió frt, fejenként 9 frt, Itáliában 520 millió frt, Poroszországban 450 millió frt, Spanyolországban 320 millió frt, fejenként 17 frt, Törökországban 225 millió frt, Belgiumban 113 millió frt, Hollandiában 85—100 millió frt, Svéd-Norvégiában 65 millió frt, Bajorországban 112 mill. frt, Romániában 48 millió frt, Szászországban 32 millió frt, Dániában 26 millió frt, Svájcban 25 millió frt, Görögországban 17 millió frt, Szerbiában 10½ millió frt, Bulgáriában 9 millió frt, az észak-amerikai Unióban 666 millió frt. Ezen bevételeket összehasonlítva a kiadásokkal, azt találjuk, hogy szükségleteinek fedezésére, Spanyolország, Oroszország, Ausztria, Magyarország rendszerint kölcsönökre szorul, a német államok, Belgium, Hollandia, a Skandináviai államok, Anglia, Svájc, Franciaország és Itália költségvetésében a kiadások és bevételek meglehetősen egyensúlyban vannak, az északamerikai Egyesült-államok bevételei pedig 160 millió frttal meghaladják a kiadásokat, úgy hogy ezen állam jelentékenyen törleszti adósságait.

Felolvasó ezután áttér az állami bevételek egyes nemeinek elemzésére, részletesen szól az állami vagyoni-, intézetek- és vállalatokból eredő bevételekről, a direkt és indirekt adókról, ezek viszonyait összehasonlítván az egyes államokban. Az indirekt adó tett az egész adóbevételeknek : Franciaországban 81½ %-át, Angliában 78 %-át. Oroszországban 74¾ %-át, Ausztriában 62 %-át, Németországban egészben 67½ %-át, Olaszországban 65 %-át, hazánkban 50 %-át. Hazánkra vonatkozólag különösen kiemeli : 1. *hogy nálunk az adóteher 1846 óta sokkal nagyobb emelkedést mutat, mint legtöbb egyéb államban,* 2. *hogy a viszonylagos adóteher igen súlyos,* 3. *hogy különösen az indirekt adók rendkívül*

tárgy progresszióban emelkedtek. Értekezése végén ujolag figyelmeztet fölolvadó, hogy a jelen munkálat csak kísérlet ezen rendkívül nehéz téren, a melynek tüzetesebb művelése igen fontos eredményeket szolgáltat, mert csak az összehasonlító pénzügyi statisztika alapján ítélhetni meg helyesen, az egyes államok pénzügyi helyzetét.

A tetszéssel fogadott értekezés után, gr. Lónyay elnök köszönetet mondott fölolvásónak becses, és legtöbb tekintetben uttörő értekezéseért.

A második tárgy Budapest községi háztartása volt. Előadta *Fenyvessy Adolf.*

Előadó sajnálja, hogy nálunk a községi pénzvviszonyokról nincs statisztika, mint Poroszországban, s így nem ítélhetünk a német irodalomban oly sokat vitatott kérdés felett, vajjon a községi terhek emelkedése már elviselhetlen-e s miként lehetne azon segíteni? Előadó a főváros 10 évi háztartása alapján (1874—81-ki zárszámadások 1881—2-ki költségvetések) igyekszik kimutatni, hogy nálunk is a főváros bevételei folyton apadnak s kiadásai állandóan gyarapodnak, s ezért sok kölcsönt kell felvenni. Magára az iskolai épületek állítására 2·7 milliót, a vízvezeteki műre 5 milliót, a közbiztonsági hidra 2·1 milliót, a csatornázásra majdnem 5 milliót költött. Igaz azonban, hogy az állam is sokat áldozott a magyar fővárosra, többet, mint más kormányok. Általában nehéz biztos határvonalat húzni, különösen a fővárosban, az állami s községi feladatok közt s a költségeket e szerint elkülöníteni. Így pl. az állami adók kezelési költségeit megállapítani csaknem lehetetlen. Ténynek veszi végül, hogy a törvényhozás s a kormány a főváros bevételeit jelentékenyen megszorította.

A tárgy fölött következő eszmecsere fejlődött :

Kőrössy : figyelmeztet a rendelkező pénzügy nehézségeire. Több városban a város kezelése alatt álló, különben önálló gazdasági vállalatok, mint bankok, takarékpénztárak s zálogházak forgalma benn tartalmazzatik. A főváros kedvezőtlen pénzügyi helyzetét annak tulajdonítja, hogy a fővárosról szóló törvény, 50 %-át a bevételeknek, a közmunkára rendeli fordítani. Ezen intézkedés különben azért sem volt helyes, mert nem igaz, hogy a fővárosban tehát Budán is, annyit fordítottak a közmunkára.

Fenyvessy : A törvény Budára is hivatkozván, az 50 %-nak helyesnek kell lenni. Különben Kőrössy tévedésben van, mivel ezen 50 %-ban a személyes kiadásoknak egy része is benne foglaltatik. Nem áll, hogy Budapest a közmunkára tulságos sokat fordít; nem is szoritkozik az 50 %-ra, hanem többet is fordít e célra.

Gr. *Lónyay* : A főváros érdekeit mindenki szívéen hordja: egy virágzó főváros nekünk igen fontos tényező. Nem is állithatni hogy akár a nemzet, akár a törvényhozás mostohán bánt volna a fővárossal. Ezt egy ténynyel is lehet bizonyítani, hogy az egészen közlekedési vonalok is összpontosulnak. Nagyon helyesnek találja, hogy a közmunkához 50 % fordítottatik. Midőn az ország 24 millió kölcsönt vett fel a főváros szépítésére, a fővárosnak is kell e kötelességet teljesíteni. Látjuk is ennek eredményét Milyen Budapest ma, összehasonlítva a 20 év előtti állapottal! Ha összehasonlítást teszünk más államokkal, az elért eredménnyel meg lehetünk elégedve. És mindezt elértük aránylag kevés megterheléssel. A mi az adóbehajtással járó terhet illeti, ugy nem szabad megfeledezni arról, hogy azelőtt Pest az adó-beszédést nem akarta kezéből kiengedni. Ezen teherben különben osztozkodik minden községgel. A községi adórendszer javítandó. Magyarország e tekintetben is a végletek országa. Városokkal szemben, melyekben alig van teher, találunk ismét olyanokat, hol a községi adó 100 %. Már pedig minden helyes adórendszernek egyik főelve az arányosság. Ezen kérdéssel is kell a törvényhozásnak foglalkozni. Kívánja, hogy a főváros a mostani alapon tovább is egészségesen fejlődjék.

Ezzel az érdekes eszmecsere véget ért.

A m. tud. akademia nemzetgazd. és statisztikai bizottságának, november hó 30-án tartott üléséből.

Elnök : gróf *Lónyay* Menyhért. — Jegyző : *Földes* Béla. -

Jelen voltak : gróf *Apponyi* Albert, *Fenyvessy* Adolf, *Kautz* Gyula, *Keleti* Károly, *Kőrösi* József, *Lukács* Béla bizottsági tagok.

Először Dr. *Jekelfalussy* József ismertette hazánk bűnügyi statisztikájának adatait. Adatai 1873. óta léteznek s így szerző már 8 évről tehetett összehasonlítást.

Az adatok részletes ismertetését szerző, a bűnvádi nyomozások alapjául szolgáló feljelentésekkel kezdi s itt constatálja ezek folytonos növekedését, miből azon következtetésre jut, hogy ez emelkedő számokban főleg a bíróság és a bírói eljárás iránti bizalom jut kifejezésre, és hogy azok fontos hivatásuk tudatában meg is felelnek a bennük helyezett bizalomnak, abból is kitűnik, miszerint a hátralékok folyton apadnak és csakis a két szélső évet hasonlítva össze, azt látjuk, hogy 1873-ban az összes feljelentéseknek 42·12 %-ka, 1880-ban ellenben csak 29·30 %-a maradt elintézetlenül.

A feljelentéseknek átlag csak 8%-a intéztetik el eljárás nélkül, míg 92 %-nál a vizsgálat rendeltetik el; a miből aztán 45 % vád alá, illetőleg tárgyalás alá kerül.

A rendelkezésünkre álló adatok megközelítő képet nyújtanak, úgy a vizsgálati fogságban letartóztatott egyének számáról, mint a vizsgálat menetéről és a vizsgálati fogságban töltött időről, mindenestre elég bő anyagot, hogy e tárgyban igazságos bírálatot mondhassunk.

E szerint volt :

	fogságban vizsgált személy	ezeknek vizsg. fogsága az év folytán	
		megszűnt	meg nem szűnt
1873.	23,487	81·93	18·07
1874.	24,702	84·36	15·64
1875.	22,432	86·52	13·48
1876.	19,981	84·40	15·60
1877.	22,147	84·94	15·06
1878.	22,515	87·32	12·68
1879.	21,623	86·68	13·32
1880.	23,364	87·19	12·81

Fenti számokból látjuk tehát, hogy a fogságban vizsgált személyek száma, csekély eltérésekkel ugyanaz marad, sőt egyes években határozott apadás is észlelhető.

Az eddigi felvételek alapjául szolgáló statisztikai kimutatásokból azonban sajnosan nem tűnik ki az egyes vádlott személyek

száma s így nem tudjuk, hogy ezeknek hány százalékát képezik a vizsgálati foglyok; jövőre nézve eziránt is tájékozva leszünk.

A vizsgálati fogság idejének tartamára nézve a javulás szembe-
szökő, mert míg az év végén fogságban maradtak száma 1873-
ban 18.07 %-ot tett, 1880-ban már 12.81 %-ra apad. — Egészen
alaptalan az a föltevés is, mintha az év végén fogságban maradt
személyek, ki tudja, mióta volnának már letartóztatva, mert köztu-
domásu dolog és nem csekély gondot ad igazságügyi kormányza-
tunknak azon körülmény, hogy míg fogházaink a nyári hónapokon
át majdnem üresek, a téli hónapokban annyira megtelnek, hogy
alig képes a foglyokat kellően elhelyezni. — A minek okát szintén
könnyen kitalálhatjuk, ha ugyan nem akarjuk, a vizsgálati foglyok
sorsát minden áron borzalmas színekben festeni, kitalálhatjuk ab-
ban, hogy ma még kiválóan földmivelő és munkás kezekben sze-
gény ország vagyunk, s így az év legtöbb szakában csak a nyomor-
rék, vagy munkakerülő nem talál foglalkozást, míg a tél beálltával
szünetelven a mezei munka, bárki is nehezebben talál keresetet. —
Beköszöntvén ezáltal sok helyütt a szükség és keresethiány, a bünt-
tett elkövetését e hathatósan előmozdító inger, misem természetese-
bb, minthogy épen az év utolsó hónapjaiban és így december
hó végével is, mikor a statisztikai kimutatások lezártnak, szá-
mos vádlott és így vizsgálati fogoly ügye még nem nyerhetett el-
intézését.

De emeli ezek számát végre népünk és különösen földmivelő
népünk azon, talán másutt alig észlelhető sajátsága is, hogy szá-
mos, még a nyári hónapokban elsőbíróságilag ugyan elítélt, de sza-
badlábon volt egyén, beadott felebbezését a tél beálltával vissza-
vonja és ha ez nem volna lehetséges, önként jelentkezik, hogy ki-
szenvedje az elsőbíróságilag reá mért börtönbüntetést, nehogy eset-
leg tavasszal, a mezei munkák megkezdtével legyen kénytelen
gazdaságát otthagyni, s a neki akkor oly drága és becses időt fog-
ságban tölteni.

Mindezen körülményeket ha figyelembe vesszük, nyilván va-
lótlannak kell tartanunk azon állítást, mintha számos egyén fel-
éven, sőt éven túl is fetrengne merőben vizsgálati fogságban.

Ugyaucsak a büntető jogszolgáltatás felismerésére jutunk,
ha a perbefogottak számát és az ezek ellen megindított tárgyalások
menetét és eredményét vesszük figyelembe. És itt azon körülmény,

hogy egy-két év kivételével folyton fogy a perbefogottak száma, mindenesetre bizonyítja, hogy bíróságaink igazságosan és lelkiismeretesen járnak el, mert habár a feljelentések legnagyobb részénél el is rendelik a vizsgálati eljárást, a perbefogatást mindazonáltal már csak bővebb megfontolás és legalább is alapos gyanúok alapján határozzák el. És ha daczára ennek, a perbefogottaknak mégis átlag 29%-a lesz felmentve és így messze elmaradunk Poroszországtól, hol a felmentések száma csak 13 %-ra rug, de legalább is majdnem egyformán állunk Belgiummal és Angliával, hol 25 illetve 28%-ra emelkedik a felmentések száma, miből kitűnik az is, hogy az annyi oldalról megtámadott és rossz hirbe hozott eljárási gyakorlatunkat párhuzamba állíthatjuk a külföld legmagasztaltabb eljárásaival.

Ezen főleg gyakorlati s kormányzati szempontból fontos adatok ismertetése után, áttér szerző a bűnügyi statisztika azon részére, mely társadalmi és morálstatisztikai szempontból van hivatva különös figyelmünket magára vonni.

Felemlíti, hogy átlag 23,044 egyén ítéltetett el bűntény miatt. És habár sajnosan tapasztaljuk, hogy a bűntény miatt elítéltek száma növekszik is, ezen tényből közerkölcsi állapotaink hanyatlására még nem következtethetünk, mert ennek megítélésére szükséges tudni azt is, vajjon az elkövetett bűntények a vagyon, emberi élet, közerkölcsiség stb. ellen vannak-e irányulva és vajjon a bűntények súlyosabb vagy enyhébb beszámítás alá eső nemei mutatnak-e emelkedést vagy kevesbedést.

E két viszony kutatása által szerző érdekesen kifejti, hogy a bűntények csekély növekedése daczára is, közerkölcsi állapotaink nem sülyedtek és e fejezetet így végzi: „De ha mindenkit komoly gondolkozásra utal is a bűntények és különösen egyes nemeinek növekedése, úgy másrészt csak megnyugvást meríthetünk abból, hogy a bűntényeknek inkább csak az enyhébb beszámítás alá eső nemei szaporodnak, míg a súlyosabbak, különösen a gyilkosság, rablás esetei folyton apadnak. Ez állításomat igazolják a közlött és közlendő számok, de igazolja ezt a mindennapi életből merített tapasztalás is, s csakis a vak elfogultság állíthatná, hogy hazánkban a személy- és vagyonbiztoság ma rosszabb lábon áll, mint állt akár csak egy pár évtized előtt, a mikor a gyilkosság, utonállás,

rablás napirenden voltak. Hiszen nemrég mult időkben Szegeden kir. biztosságot kellett felállítani, hogy a tömegesen fellépő rablóbandákat kézrekerítsük.“

Felette érdekes anyagot nyújt szerző értekezésének azon részében, mely az elítéltek személyi és társadalmi viszonyait tárgyalja. Csak mutatványképen közöljük szerzőnek a tisztviselőkről és a földhirtosokról szóló fejezetét :

„Felette kedvezőtlen arányokat mutatnak a tisztviselők s szinte megdöbbenünk, hogy míg a tisztviselők az összes népességnek csak 0·52%-át képezik, a büntetéseknél ez arány 1·46 %-ra emelkedik. Igaz ugyan, hogy e csoportba nemcsak az állami, megyei és községi tisztviselők soroltattak, hanem a közszolgálatban álló egyének is, mint rendőrök, pénzügyőrök, pandurok stb., kik legnagyobb részét nélkülözvén a kellő műveltséget, hivatalos hatalom birtokába jutva, igen is könnyen visszaélnék azzal s ez által a hivatalos hatalommal való visszaélés büntényének számarányát a tisztviselői kar rovására méltatlanul emelik ; mert helyesebben ezeknek a „közszolgák“ külön rovatába kellene soroztatniok. Mindamelllett tagadhatatlan, hogy a tisztviselők között is gyakoribb a büntények elkövetése, mint annak egészséges viszonyok mellett lenni kellene.“

Az egyetlen fénypont, a mely e sok árnyfolt között tündöklök, a földbirtokosok és tőkepénzeseknek mutatkozik. Ezek ugyanis, míg az összes népességnek 12·67%-át képezik, mégis a büntettek között csak 0·32%-kal részesek. Minthogy pedig a tőkepénzesek száma nálunk a földbirtokosokhoz képest elenyészőleg csekély, a kedvező arányokat csaknem kizárólag a földbirtokos osztálynak tudhatjuk be. És itt a legnagyobb örömmel constatálhatjuk, hogy ez osztály, a mely pedig nemzetünk magvát képezi, meg van a maga hagyományos becsületességében és romlatlan tisztaságában s a büntények tekintetében oly kedvező viszonyt tüntet fel, minél jobbat a legideálisabb álláspontra helyezkedve is, alig kívánhatunk.

Nem kevésbé érdekes szerzőnek a büntettek képzettségi fokáról, családi állapotáról, vallásáról stb. mondottak is. Értekezését azon forró óhajtással zárja, vajha az elmondottak „felkölténék jogászköreink figyelmét is, mert meg vagyok győződve, hogy ha

ezek, belátva a bűnügyi statisztika szükségét, annak pontosabb felvételét és gondos feldolgozását ajánlanák : bíróságaink is több kedvvel és buzgalommal állítanák össze a kívánt kimutatásokat és nem hallanánk többé annyi panaszt a „rőfszámra“ terjedő statisztikai tabellák ellen. Pedig megbízható statisztika nélkül egészséges igazságügyi politika nem képzelhető, a bíróságok hathatós támogatása és közreműködése nélkül, a statisztika ezen fontos ágának sikeres továbbfejlesztésére nem is gondolhatunk*.

Az érdekes előadás után dr. *Keleti Károly* a legutóbbi népszámlálás egyik fejezetét, a testi és lelki fogyatkozásban levők számát mutatja be. Adataiból kiveszszük a következőket : Mig a vakok, süketnémák, elmebetegek és hülyék száma 1870-ben 70,833-ra rugott, 1880-ban 72,194-et tett. 10,000 lélekre számítva esett vak 1870-ben 12, 1880-ban 13, süketnéma 1870-ben 13, 1880-ban 12, elmebeteg 1870-ben, 1880-ban is 8—8, hülye szintugy 1870-ben és 1880-ban 12—12. A nemzet tekintve változott a nőknél, ezek száma nagyon szaporodott. Vallás tekintetében legkedvezőbb az arányszám a katolikusoknál, legtöbb elmebeteg és legkevesebb hülye van a zsidók közt. A népesség betegségi állapota először lett a legutóbbi népszámlálás alkalmával kitüntetve. Az összes betegek száma 198,350 főre tehető. Ezek közül acut bajokban szenved 29%, chronikus bajokban 71%.

A bizottság ezután *Keleti Károly* tag ajánlatára elhatározta, hogy *Jekelfalussy Józsefet* az akademiának ajánlani fogja, hogy a bizottság tagjává választassék meg.

Ezzel az érdekes ülés véget ért.

Közli :

Dr. Földes Béla,
a bizottság jegyzője.

Kisebb dolgozatok az irodalom, közgazdaság és politika köréből. Irta : *Trefort Ágoston*. — Budapest, a Magyar Tudományos Akadémia könyvkiadó-hivatala 1882. Ára 1 forint 80 krajczár.

Hazánk ujjaalakulásának valódi történetét az uj nemzedék csak szerfölött hiányosan ismeri. Ez a kor annyira dicső, hogy nem esoda, ha történetiróink eddig, elvakítva a hősök fényes tulajdo-

naitól, csak eposokat irtak, a melyek sok tekintetben kitünők ugyan, de mégsem történeti könyvek, a szó újabb, helyes értelmében. Sokkal közelebb van hozzánk az a korszak, az általa előidézett viszonyok sokkal inkább befolyásolják a jelent, mintsem azt a szükséges távlatban szemlélhetnők. Eddig csak egyes kísérletek történtek ezen ujjaalakulás helyes föltüntetésére, a melyek között első helyen említendő Beksics Gusztáv kitünő tanulmánya „A magyar doctrinairek”-ről.

Az anyag azonban, melyre felépülhet egykor hazánk legújabb története, mindinkább gyűl. Kiváló szereplő egyéniségek, mint Pulszky Ferencz, Wirkner Lajos és mások közzétették emlékirataikat, a melyek már is észrevehető befolyást gyakoroltak a közvéleményre. A czimben irt kötet is Trefort mult évben közzétett tanulmányaiival együtt, ilyen becses anyag.

A magyar doctrinairek kis csapata — Szalay László, b. Eötvös József, Trefort Ágoston, kikhéz később Csengery Antal és b. Kemény Zsigmond csatlakoztak — a „Pesti Hirlap”-pal rendkívüli és szinte hihetetlen befolyást gyakorolt a magyar közvéleményre. Ujjáalakulásunknak ők adtak a 40-es évek közepén határozott irányt. Ők fejtették ki azon feltételeket, melyek szükségesek a rendi magyar államnak modern államná való alakulásához, ők ismertették meg Magyarországgal a modern, alkotmányos theoriákat, ők vitták a legdöntőbb harczt a régi Magyarország intézményei ellen, a mely azok megdőléséhez vezetett. A doctrinairek között is kiváló hely illeti meg Trefort Ágostont. Ő volt azok közzgazdája. Az ő feladata volt ezen harcztban a régi Magyarország gazdasági intézményeinek káros voltát kitüntetni, s így megdönteni az állami rend gazdasági alapjait, a melyek lehullásával önkényt romba dönt volna az egész állami rend.

Trefort Ágoston birt azon kellekekkel, a melyek e nagy feladat betöltéséhez szükségesek voltak. Az akkori nemzetgazdaságtanban annyira járatos volt, mint azon korban senki, saját tapasztalataiból ismerte a nyugat-intézményeit, és látta azok befolyását az államra és a nép jólétére, végül ismerte a hazai nyomoruságos viszonyokat, és a tudomány és a tapasztalás által megélesztett ítélőképesseggel ki tudta jelölni azon intézményeket, a melyek meghonosítására szükséges volt, hogy kibontakozhassunk azon

megkötöttségből, melyben hazánk közgazdasága évtizedeken, mondhatni évszázadokon át sinlődött.

Az előttünk fekvő kötet azon tanulmányok egy részét foglalja magában, melyek a fenti eredményt előidézték. Usalódnék azonban, a ki azt hinné, hogy ezen összegyűjtött tanulmányok csak történelmi érdekekkel bírnak, van sajtósági napi érdekességük is azoknak. Harmincz, sőt negyven évvel ezelőtt megjelent hírlapi czikkeknak, mert a kötet kevés kivétellel, csak ilyeneket tartalmaz, ki tulajdonitana actualis jelentőséget? S mégis, nagy azok napi érdekessége. A reactió készül előbujni rejtekeiből, a hová a doctrinairek is segítették azokat visszaüzni. Olvassuk végig az „Örökösödési jog”-ról ezelőtt harminczhét évvel irott cikket, s meg kell vallanunk, hogy szerző abban napi kérdést tárgyal. Egyes kihagyásokkal, bizonyára ma is úgy írná meg szerzője, mint 37 évvel ezelőtt. De nemesak az örökösödési jogról szóló tanulmányról áll ez, ugyanazt mondhatni az „Örökösödési jog és a conservativ lapok”, a „Birhatási jogról Magyarországbán” stb tanulmányokról. És ennél nagyobb dicsérettel alig illethetni ezen tanulmányokat. Az igazság ugyanaz marad mindig s egyenlő erővel hat a reactió változó jel-szavai ellen.

Az „Örökösödési jog és a conservativ lapok” czimű rövid, mindössze hat lapra terjedő cikk, egyike a legjelesebbeknek, a mit e nemben fölmutathatunk. A göny ereje, melylyel a „Nemzeti Ujság”- és a „Budapesti Híradó”-nak, az örökösödési jog kérdésében elfoglalt álláspontja nevetségessé tétetik, a meggyőző iraly is, melynek sulya alatt összeroskad az állítólagos nemzetiségi és állami érdekből fölépített reactionarius védvár, ma is változatlanul hatnak az olvasóra, ki ugyanazon kérdésben kénytelen állást foglalni, szemben azon állításokkal és követelésekkel, melyeknek alaptalanságát és hiábavalóságát Trefort harminczhét évvel ezelőtt mutatta ki.

Szerző az előttünk fekvő kötet tartalmát két részre osztja, u. m. : irodalmi meg közgazdasági s politikai jellegű dolgozatokra. E felosztás csak annyiban nem helyes, a mennyiben az irodalom rovat alá nem sorozott tanulmányokban is mindenütt előtérbe lép a politikus, az eszméi megvalósításáért küzdő államférfiu. Trefort ugyanis első sorban nem tudós, nem is nemzetgazda, hanem politikus, a ki, ha az akkori viszonyok következtében nem kényszerült

volna a sajtó útján kifejtteni nézeteit, talán nem is vált volna íróvá, pedig ennek, az eredmények után ítélve, nagy kárát vallotta volna a magyar publicistikai irodalom. Trefort Ágoston közgazdasági elvei műveltségét s elveit a szabadelvű angol és francia közgazdák tanaiból merítette, e tekintetben a németek, kik a nemzetgazdaságtant számbavehetőleg csak akkor kezdték művelni, nagyon csekély befolyást gyakoroltak reá. A magyar doctrinairek általában a francia doctrinairek befolyása alatt állottak, s azon eszmék ellen kellett küzdeniök, a melyek hazánkban, a német tanok alapján, a közvéleményben uralkodók voltak. A francia doctrinairek az akkori viszonyok következtében, első sorban alkotmányi és jogi teoriákat fejtegettek s így Trefortnak nemcsak ezek szolgáltatták a fegyvereket, hanem a közgazdák is, első sorban az angolok, azután a francziák. List Frigyes munkája „Das nationale System der politischen Oekonomie“, mely nagyobb figyelmet keltett hazánkban, mint bármely más nemzetgazdaságtani mű, Trefortot is befolyásolta, de nem úgy mint Kossuthot és a védegyelet többi megalkotóit. Ő nem rajongott a védegyeletért, a mely theoretikailag hibás fölfogás eredménye volt, a mit ő akkor is belátott, de mint gyakorlati politikus, méltányolta azt, mint az eszközt azon eredményekért, a melyek előidézésre alkalmasnak mutatkozott. Ezen fölfogásra találunk „Észrevételek“ czimű czikksorozatában, melyben Deák Ferencz hires zala-szt.-góthi beszédét védelmezi gróf Széchenyi István ellen, ki azt a „Jelenkor“-ban megtámadta. Ezen polemia hangja sok helyütt kiméletlen, de Széchenyi is ingerült volt, s félelmében, mert a védegyeletet főleg agitationalis eszköznek tekintette, oly álláspontra helyezkedett, melynek helytelen voltát nem volt nehéz Trefortnak kimutatni.

Tisztán közgazdasági tartalmu czikk, melyben a politikai illem inkább háttérbe szorul, csak kettő van e kötetben, a „Michel Chevalier“-ről és az „Anyagi érdek“-ről szóló, ezen utóbbi 1840-ben jelent meg a „Budapesti Szemlé“-ben, az előbbi, mely tulajdonképen három czikk, 1843-ban és 1844-ben a „Pesti Hírlap“-ban. A Michel Chevalier czimű czikkeken azon előadások gyűjteményéhez fűzi Trefort okoskodását, a melyeket ezen hires tanár a College de France-ban tartott; legterjedelmesebben a vasutakról szól, fejtegetve a vasutak és csatornák viszonyát, a különböző vasuti rendszereket, és kiemelve az állam nagy szerepét a közlekedésügy körül.

Chevalier álláspontja a Trefort álláspontja is, egyedül a kamatbiztosítás kérdésében nem csatlakozik feltétlenül hozzá, indoka, még pedig helyes indoka az, hogy ezen kérdést nem lehet elméletileg, hanem csak az egyes konkrét viszonyok alapján eldönteni. Az anyagi érdekről szóló cikket is Chevalier meg List Frigyes befolyásolták; ezen cikkben azt fejtegeti, mennyire előtérben állanak korunkban az anyagi érdekek, melyeknek ápolása utat nyit egy magasabb culturalis állapotához, a melyben a műveltség egyetemesebb, a nép jóléte arányosabb lesz. Nagy vonásokban festi a nyugati államok és Észak-Amerika helyzetét, ezen utóbbinál különösen kiemelve a népnevelés befolyását a közjólétre. Mint akkori actualis kérdéstről, kimerítően szól a vasutakról, helyesen fogva föl azok jelentőségét. Nem titkolja el, hogy az új gazdasági rend következtében a kisbirtokos, a kisgyáros, a kézműves a gyári munkás sorsára jut, ha az egyesülésben rejlő erőt nem fogják fölhasználni. Alkalmazva a cikk első részében kifejtett tanokat hazánk viszonyaira, azon következtetést vonja le, hogy meg kell szüntetnünk az urbéri tartozásokat, s erre nézve tervezetet is készít, el kell törölnünk az ősiséget, új perrendet kell behoznunk, a folyókat szabályoznunk kell, utakat és vasutakat kell építenünk. A papírpénz szerepét azonban helytelenül fogja föl, midőn azt állítja, hogy az állam, papírpénz kibocsátása által szerezheti be a vasutépítéshez szükséges tőkét, a melyek biztositásául szolgálhatna a kiépített vasut. Sürgeti a takarékpénztárak fölállítását, szól a Fáy-féle tervezetről, a melyről kiemeli, hogy azon az úton a takarékpénztárak szaporítására nem számíthatni. Ezen fejtegetéseinek végső pontja így hangzik: „mindezeknek, népnevelés nélkül, sikere nem lehet”. Ime az anyagi érdekekről szóló cikkben egy teljes közgazdasági program, a melynek egyes pontjai még most sincsenek egészen megvalósítva; a nemzetnek még most is megfeszített erővel kell munkálkodnia azon, hogy ezen negyvenkét év előtt kijelölt feladatokat végrehajtsa.

Trefortnak a vámügyről szóló cikkeiből ezen kötet mitsém tartalmaz, azt mondja azokról a szerző, hogy összegyűjtve, magukban képeznének egy testes kötetet. Ez remélhetőleg nem fogja visszatartani a nagyérdemű államférfiut attól, hogy összegyűjtve, közzétegye azokat; a vámkérdésben nemsokára meg fog ujulni a harez, s akkor az a gyűjtemény is jó szolgálatot tehet az ügynek. Azok a cikkek régen és más viszonyok között irattak ugyan, de a

bemők kifejtett eszmékkel hathatnak a jelenre is. Különbösen is közgazdasági irodalmunk oly szegény, hogy mindenki elismeréssel fogadná annak gyarapítását Trefort részéről, a kinek dolgozatai még ma is a legjelesebbek közé tartoznak, a mit közgazdasági publicistikai irodalmunk fölmutathat.

Heltai Ferencz.

Magyar vasuti évkönyv. 1881. Negyedik évfolyam. Szerkeszti *Vörös László*, közmunka- és közlekedési miniszteri titkár. Bolti ára 3 forint. Budapest, 1882.

Az ançiemítés, vagy ha úgy tetszik, az eredetiség kérdése sokszor előfordult a hasonló vállalatok történetében, sokszor szolgáltatott háládatlan anyagot keserű polemiákra, az érdekelt felek részéről. Épen azért elismerésre méltó önérzetre és páratlan higgadságra vall a „Magyar vasuti évkönyv“ szerkesztője részéről, hogy figyelem- és megjegyzés nélkül hagyta azon teljesen alaptalan s az irodalmi komolysággal alig megegyeztethető kritikát, melyet L. S. jegy alatt, valaki a fentnevezett évkönyvről, a „Centralblatt“ mult évi, 133. számában közzé tett. Bár a név signái — L. S. — könnyen ad azon gyanura alkalmat, mintha a kérdéses bírálatot maga a „Centralblatt“ érdemes szerkesztője, Lorenz Stein írta volna, mi azt feltételezni mégsem akarjuk; mert nem tehetjük fel e kiváló tudósról, nem a vasutügy és közgazdaság, hanem egészen más ágában a tudományoknak, hogy irt legyen egy bírálatot, melyből — és más egyéb körülményből is — kitünik, hogy az „Évkönyvet“ nem is olvasta, vagy nem értette meg. A bírálatban — mely egyéb-iránt a francia, belga, amerikai évkönyvekről is megemlékszük — s Lorenz Stein modorára csak merész általánosításával emlékeztet, a kritikus abból az alaptételből indulva ki, hogy a Kohn-féle „Eisenbahn Jahrbuch“, a világon a legjelesebb ilyenmü munka, nagyon természetesen arra a következtetésre jut, hogy minden más hasonló vállalat szerfölkött gyenge, s a magyar azonkívül még nem is egyéb, mint a Kohn-féle Jahrbuch egyszerű utáuzása.

Nem volna nehéz ezen odavetett állítást valódi értékére leszállítani nekünk, kik abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy mind a két müvet olvastuk, s így mindkettőről ítéletet mondhatunk, azonban elégségesnek tartjuk megjegyezni, hogy ilyenmü

vállalat, melynek keletkezése a viszonyok által feltételeztetik, mindenütt megindult és meg fog indulni, a hol a vasutügy és irodalom erőteljesen fejlődni kezd. Ezen fejlődés adja meg a magyarázatát annak, hogy maga a Kohn-féle Jahrbuch, mielőtt az évkönyv szerkesztetett volna, szives fogadtatásra talált Magyarországon. S ha a Jahrbuch csakugyan olyan kitünő munka volna, s különösen, ha a magyar vasutak dolgait oly derekasan adná elé, hogy a magyar „Évkönyv”-nek belőle kellene megérteni az anyagot : akkor nem volna érthető, hogy a „Magyar vasuti évkönyv” már negyedik évben áll fenn s a szakkörök részéről igen meleg fogadtatásban részesül. Az olyan bírálatra, mint az L. S.-féle, legtermészetesebb felelet volna megkérdezni, hogy vajjon a Kohn-féle vállalat bírja-e igazolni az eszme eredetiségét? nem előzte-e meg azt is a francia „*Annuaire officiel des chemins de fer*”, mely 1850. óta, tehát 31 év óta fennáll, míg Kohnnak csak 17 év múlva jutott eszébe, hihetőleg az *Annuaire* példájára, hogy a maga Jahrbuch-ját megindítsa. És mi még sem vádoljuk Kohn-t utánzással, mert azt hisszük, hogy a Jahrbuch létoka nem az *Annuaire*, nem az utánzás, hanem az, hogy 17 év múlva, a francia évkönyv megindulása után, az osztrák vasuti irodalom és vasuti ügy is fejlett annyira, hogy egy Jahrbuch szerkesztése életrevaló eszmévé vált. Az *Annuaire* és a Jahrbuch megjelenése közti korkülönbség, a francia és az osztrák vasutak fejlődésében rejlő korkülönbségre vezethető vissza.

A mi egyébiránt a kérdéses bírálat érdemét illeti, annak alaposága leginkább megítélhető azon állításból, hogy az évkönyv történeti közleményei a Kohn-féle Jahrbuch hasonló közleményeivel össze se hasonlíthatók. Elfogultság nélkül bátran kijelenthetjük, hogy a magyar „Évkönyv” történeti része nemcsak teljesebb, hanem alaposabb is, mint a Kohn Jahrbuchjáé, a magyar vasutakra vonatkozólag. E tekintetben a magyar Évkönyvre lehet azt igazán mondani, hogy páratlan, akár a bőséget, akár a pontosságot és az adatok újdonságát vesszük szemügyre.

Ha végre párhuzamot akarunk vonni a két Évkönyv között, a magyar „Vasuti évkönyv” általános része határozottan többet ér a Jahrbuch hasonló részénél. Az „Évkönyv” ugyanis tüzetesen ismerteti a vasuti ügyekre vonatkozó törvényeket és főbb fontosságú kormányhatósági rendeleteket. Kohn ezeket — legalább műve legújabb folyamában — csak felsorolja. Gyakorlati emberek minden-

esetre helyesebbnek fogják itélni az Évkönyv eljárását, mert gyakorlati szempontból — s az évkönyvnek hivatása első sorban ez — csakugyan többet ér, együtt birni a folytonosan alkalmazásban levő, legszükségesebb jogi és közigazgatási anyagot, mint olvasni vázlatot és inkább phrazisokban, mint eszmékben dús elmefuttatást a vasutak „fejlődéséről“, elmefuttatást, melyben annak írója iskolázott és szakszerű közigazdasági ismereteket épen nem árul el.

Előnye azonban a Kohn-féle műnek, hogy abban a statisztikai adatok kivehetőbben fel vannak dolgozva, a táblázatok áttekinthetőbbek, czélszerűbben csoportosítottak, mint az Évkönyvben; s különösen nagyon ügyesek Kohn Jahrbuchjában — értjük természetesen a legújabb folyamat — azon táblázatos kimutatások, melyekben évről-évre vannak összeállítva az illető vasut engedélyezésére, szabályozására vonatkozó törvények, okiratok, szerződések, s szintén nagyon érdekesek azon történeti táblázatok, melyekben a vasut építésére, az egyes vonalrészek megnyitására stb. vonatkozó adatok, könnyen áttekinthetőleg vannak feltüntetve. Megérdemelné e példa, hogy a „Vasuti Évkönyv“ szerkesztője, munkája legközelebbi folyamataiban figyelembe vegye.

A „Vasuti Évkönyv“ még becsesebbé volna tehető egy kimerítő alphabeticus tárgy- és személymutatóval. S mi meg is vagyunk győződve, hogy az „Évkönyv“ derék szerkesztője vállalatát fokozatosan jelesebbé fogja tenni, úgy annak beltartalmát, mint pontos megjelenését illetőleg.

M. L.

A debreczeni kereskedelmi és iparkamara jelentése a kerületét képező Hajdu-, Bihar-, Szilágy-, Szabolcs-, Szatmár-, Bereg-, Ugocsa-, Máramaros megyének és Debreczen sz. kir. városnak gazdasági, kereskedelmi, ipari és forgalmi viszonyairól az 1879. és 1880. években. A kereskedelmi és iparkamara kiadása. — Debreczen, 1882.

A jelen év folyamán több kereskedelmi és iparkamara bocsátotta a nyilvánosság elé jelentését, a kerületét képező törvényhatóságok közigazdasági viszonyairól; s ezek között igen kiváló helyet foglal el a debreczeni kamara jelentése, a hozzá tartozó kilencz törvényhatóság gazdasági, kereskedelmi, ipari és forgalmi viszonyairól, az 1879. és 1880. években. E jelentést évről-évre gondo-

sabban szerkesztik s reménylenünk lehet, hogy egykor nálunk is elfoglalják a kereskedelmi és iparkamarák dolgozatai azt a kiváló helyet, melylyel pl. a belga és a francia kamarák dolgozatai már régóta birnak a közgazdasági irodalomban.

A debreczeni és iparkamara jelentésének legérdekesebb része kétségkívül azok a táblázatos összeállítások, melyekben a kamara területének közgazdasági eredményei — e szónak legtágabb értelmében — előtüntették. E táblázatok kiválóan hálás anyagát képezhetik a beható tanulmányozásnak; s az esetben, ha az összeállítások adatai helyesek, a munka a forrás-munka igényére tarthat számot. Nem állnak rendelkezésünkre a megfelelő eszközök, melyekkel a *jelentés* adatainak hitelességét próbára tehetnők; a ki e munkára vállalkoznék, óriási munkába fogna. Részünkről az adatok hitelességét s azok helyes összeállítását illetőleg, megbizunk azon férfiak szakértelme- és lelkiismeretességében, a kiket a *jelentés* szerkesztésével a kamara megbizott. De nem hallgatjuk el, hogy a *jelentés* szerkesztői nagyban lekötelezték volna ennek olvasóit, s általában mindazokat, a kik tanulmányaik céljára, a kamarai jelentésekre rászorulnak, ha minden egyes fejezetnél megnevezték volna a forrást, melyből a felhasznált adatokat merítették, s tájékoztatást adtak volna azon eljárásról, melylyel a kamara adatait be szokta szerezni. Különösen megnyugtató lett volna, ha a felvilágosítás oly értelemben lett volna megadható, hogy a kamara az adatokat, kivétel nélkül, rendszeresen, folytonosan, szakszerűleg megállapított terv szerint gyűjti, nem pedig esetleg a *jelentés* szerkesztése alkalmával *ad hoc*, utólagosan szerzi meg. Csak amaz előbbi esetben válhatik a kamara a közgazdaság megbizható statisztikai szervévé.

Fides penes auctorem . . . mi egyelőre regisztráljuk a *jelentés* néhány főbb adatát, nem bocsátkozva ezuttal (hosszu tanulmányt feltételező) megjegyzésekbe, s lehetőleg tartózkodva a kamarának, a *jelentés* adataihoz fűzött megjegyzései bírálatába, bár ez nem volna épen hálátlan feladat, mivel a *jelentés* egy némely következtetései, nagyon is megkívánják a helyreigazítást.

A kamarai terület 7.314,740 kat. holdat tevő összes területből 92.02 % a termő, és 7.98 % a terméketlen terület; tehát a termő területnek e terméketlenhez való viszonya 0.18 %-al rosszabb, mint az átlagos viszony, melyet az egész országra kiszámítottak. Magyarországra ugyanis az egész terület 92.2 %-át képezi

a termő terület, s mindössze 7·8 %-ra becsülik a terméketlen, tehát gazdaságilag nem értékesített, vagy nem értékesíthető területet.

A fent kitüntetett összes területből 35·28 % szántóföld, tehát e kerületben az eke alá vett területet 2.375,000 katast. holdra becsülik.

Közelebbről szemlélve a már kimutatott termő területet, a debreczeni kamara területén a gazdasági termények nagyon változatos képe tárul elénk. Talán minden gazdasági termény honos e területen, a mely honos Magyarországon. Mégis, nem *absolute* — mert mint gabnatermő, nem a legelső e kamra területe az országban — de *relative*, a kerület többi terményeihez viszonyítva, e kerület legfontosabb terményei a kenyértermények. A felszántott területből rendes viszonyok között buzafélék termelésére használtatik 12-, kétszeres alá 4-, rozsvetés alá 15-, árpa alá 4-, zabvetésre 7-, repce alá 1·40-, köles alá 0·60-, borsó, lencse és babvetés alá 0·30-, tengeri termelésre 20-, burgonya alá 4-, répaneműek termelésére 0·40-, dohány alá 0·80-, len- és kender vetés alá 1-, tatárka és makkbükköny alá 0·50-, mesterséges takarmánytermelésre 2-, és végre ugarban marad a szántóföldek 27 százaléka. Ezek szerint — mint a jelentésben olvassuk — kenyértermények alá használtatik a kamara kerületében az összes szántóföldeknek körülbelől 31-, egyéb gabonaneműek alá 12·10-, kapás növények alá 25·50-, kereskedelmi növények alá 2·40-, mesterséges takarmánytermelésre 2 és ugarban marad 27 százalék. — Hozzá adhatjuk még ehhez, hogy e kamara területén, a legelterjedtebb terménynek látszik a *tengeri* (kukoricza, málé). 20 %-át a szántóföldnek tengeri vetések foglalják el, s valóban, e meglehetősen háládatos gazdasági növénynyel, a debreczeni kamara területének legszélsőbb zugában is találkozunk — egész a havasok aljáig.

De legfeltűnőbb, — mert kétségtelen jele a primitív gazdasági üzemnek, az *ugar-földek* rendkívül magas és *takarmány-növények* alacsony százaléke. Mindkét tekintetben hátramaradt a kamarai kerület az ország átlagához képest. Magyarországra a statisztika az ugar-földekre 17 %-ot számít, a debreczeni kamara területén évenként 27 %-a a szántóföldeknek marad ugar alatt. — Az egész országban a takarmány-termelésre szánják a szántóföldek 3·3 %-át, a kamara területén e célra 2 %-ot vesznek igénybe. Ez adatból a priori is a *baromtenyésztés* elhanyagoltságára lehet kö-

vetkeztetni. S később — fájdalom — alkalmunk lesz belátni, hogy e következtetésünk helyes volt; s e körülmény annál súlyosabban vád a debreczeni kerület gazdálkodására, mert — köztudomás szerint — e kerület egyes megyékben nagy kiterjedésű és jó minőségű természetadta legelőkkel rendelkezik,

Már ez a két, a számadatokból deducált észlelet jellemzéséül szolgálhat a debreczeni kamara vidékén általában dívó *háromnyomatú micelési* rendszernek. Kívánatos lett volna, ha kiterjedt volna a kamara figyelme arra, mely termények azok, a melyek legsikerebben ellenállanak az elemi csapásoknak, mely vidékek azok, melyek legkevésbé érzik meg termelésök eredményében az elemi csapások súlyát, habár azok objektive ép oly erővel lépnek is fel, mint más vidékeken. Ilyenmü tanulmányok méltó kiegészítései lettek volna azon sikerült leíráshoz, melyben az időjárás és a természeti viszonyok befolyása vázoltatik a vidék mezőgazdaságára.

Áttérve az egyes gabnafajok aratásának eredményeire, a kamarai jelentés mind az 1879., mind az 1880. években rossz termést konstatál. Az 1880. évi aratás mégsem volt egészen oly rossz, mint a megelőző évben. Számokban beszélve, 1880. évben ott, hol a buza legjobban eresztett, t. i. Hajdu megyében és Bihar északi részén, egy holdra 8, illetőleg 7 hektoliter buza termett; ellenben Szabolcsban 6, Szatmárban 4, Bereg-, Ugocsa- és Szilágy megyében pedig csak mintegy 3 hektoliterre tehető egy hold termése.

A termesztett buzafajok közül Bihar megyéről szólva, legelső helyre teszi a kamarai jelentés a forgalomban „békési“ név alatt ismeretes buzafajt, mely aczélossága- és sikerdusságánál fogva, a tiszai buzával vetekszik, s a műmalmok által nagyrabecsült exportképes árucikket képez. Következik aztán a *sárréti* és *érmelléki* buza, mely utóbbi, ugylátszik, hengerőrlésre még a sárrétinél is rozabb. Szatmár megyében N.-Károly környékén, az Ér és Kraszna mentén, továbbá a Szamos-közön terem jóminőségű piros. aczélos és sikerdus buza s hihetőleg itt is, mint másutt, nem mindig a föld termőségében és az égalji viszonyokban van a hiba, hanem a gyarló megművelésen kívül különösen abban, az általunk is már egyszer hangsúlyozott körülményben, hogy gazdáink a vetőmag megválasztásában és kezelésében, szertelen könnyelműséggel járnak el. S ha csakugyan a vetőmagnak oly nagy befolyást lehet tulajdonítani a termés minőségére nézve, ha bizonyos fokig a vetőmag jóságától

függ a vetés ellenálló ereje, az elemi csapások ellenében : akkor csakugyan helyén és idején volna módozatokról gondoskodni, melyekkel ezen, úgy hisszük, nagyobb nehézség nélkül elhárítható bajon, talán egyesületi uton segíteni lehetne.

A kétszeres termelése a kamara területén is veszt jelentőségéből. Kivéve Szilágy-, Bihar- és Szatmár megyéket, hol a szántóföldek 7, 6, 5 % -án termelnek kétszerest, — a többi e kamarához tartozó megyékben a kétszeres még csak 1—2 % -át tartja elfoglalva a szántás alá mivelt területnek. Ugy látszik, hogy a tiszta buza mellett legkedveltebb gabonafaj e vidéken a rozs. A szántóföldek 15% -át mivelik, holott az egész országban átlag 12% -on. A rozsnak egyébiránt van gazdasági jelentősége ; nemcsak a gazdaközönység személyes szükségletére szolgál, mint a kétszeres, de exportra is. Piacza Bécs, Cseh- és Szászország, a Rajna-vidék és Poroszország. Legtöbb rozst termel Szabolcs megye, a szántóföldek $\frac{1}{4}$ részén, azután Hajdu megye 20—22 % -al. Bihar (14%), Bereg (11%), Szilágy (10%), Szatmár (9%), Ugocea (7%) ezután következnek. Azonban itt is elmondhatjuk, a mi különben egyáltalában is áll, hogy termelési kalamitásoknak egyik oka a *magtermelés szerfeletti tulhajtása*, mely körülmény, a homokjairól amugy is nevezetes Nyírségen könnyen a talaj kimerülésére, s így a termő terület nagy részének elvesztésére vezethet. 1879-ben minőségileg és mennyiségileg egyaránt rosz aratása volt a rozsnak is ; 1880-ban az őszi rozs mennyiségileg gyenge, de minőségileg kielégítő volt ; a tavaszi rozs ellenben (kivált Bihar- és Hajdu megyékben, s Szatmár-megyének szalkai és nagykárolyi járásaiiban) jól fizetett.

Azt hiszem, az árpa-, zab- és kölestermelés ismertetését elhagyhatom. Mind e terményeknek nincs oly általános jelentőségük, mint a buzának, vagy a tengerinek, melyről megemlékezni épen szándékunk. Nem is mivelik azokat oly általánosan a kerületben ; a gazdák csakugy mellékesen termelik az árpát, a zabot s még inkább ugy a kölest, bár tagadni nem lehet, hogy az árpa- és zab termelése olykor spekulációból történik, mint akár a repceéé ; de épen ezen gyakran előforduló eset mutatja leginkább, hogy a gabonanövények rendszere és öntudatos termelésnek nem képezik tárgyát. Legtöbb árpát természetnek mégis Bihar-, Szabolcs-, Szatmár- és Hajdu megyékben, hol a szántóföldeknek mintegy 12 % -a kerül árpavetés alá. — *Zabot* legtöbbet Máramaros termel, hol a

szántóföldek 19 %-án zabot művelnek. Utána legtöbb zabot termelnek azon megyék, melyek a máramarosi hegyek szegélyén elterülnek : Bereg-, Szilágy-, Ugocsa- és Szatmár megyék.

Már említettük fentebb a *tengeri* természetűnek kiváló fontosságát e kamara területén. Átlag a szántóföldek 20 %-át tengeri vetések foglalják el, a minthogy e növény a zordon, hegyes vidékeket kivéve, mindenütt megterem. Hajdu megyében 28 %, Ugocsában 27 %, Bihar megyében 24 %, Szilágy megyében 23 %, Bereg-, Szatmár- és Máramaros megyékben 17—16 %-án a szántóföldeknek tengerit művelnek. Igazolja ez előszeretettel a tengeri iránt az, hogy némely vidéken fontos czikke a tengeri a fogyasztásnak, azonkívül sertés-hizlálásra s szemtermelésre nagyban használják. A kivételre az apró-, piros-, keményszemű. u. n. „oláh“ tengeri alkalmasabb, mint a Hajdu megyében termelt „magyar faj“. Fő fogyasztóink Cseh-, Morva- és Szászország, meg Szilézia.

A hiányos és nem okszerű gazdálkodáshoz újabb adatokat szolgáltat a *repeze*-termelés e kamara területén. A repeze-termeléssel e kamara területén nagy előszeretettel foglalkoznak. Aránylag e vidéken több területet művelnek repeze alá, mint bárhol széles e hazában. De ezen előszeretettel az elért eredmények sem minőségileg, sem mennyiségileg nem állanak arányban. Addig, míg pihent földek voltak, azokon a repeze jól fizetett, s ez csábítólag hatott még a kiscgazdákra is, mert a repeze magas áron elkel. De midőn magtermelés folytán elgyengült földeket használtak repeze alá, az eredmény messze maradt a várakozás megett; a termelés eredménye szegényes, a termelvény minősége gyenge volt. A terméshozás utmutatása ez : hogy a repezeművelés megfelelő gondos földjavítás és okszerű gazdálkodás nélkül, csak a föld termő erejének tönkretételére és gazdasági deficizitekre vezet. S ez utmutatás annál inkább megszívelendő, mert e kamara területén a munkás szorgalomnak még az éghajlat szabályaival is meg kell küzdeni.

A termelés e vázlatos rajzához méltó befejezésül szolgálna a termelvények piaci árának, azok hullámozásainak tüzetes tanulmányozása. De az idő előtti árak csak az 1879. és 1880. két év azeit tüntetik elő. Egy tekintetre szembe tűnik azonban, hogy pl. a buza ára a debreczeni piacon 1879. január havától, egészen a következő év április havaig folytonosan, visszaesés nélkül emelkedőben van, s ettől fogva 1880. évi november havaig regresszív esik,

s innen kezdve az év végéig — fluctuálva — majdnem ugyanazon ármagasságon marad. — Nem érdektelenek továbbá a hamara nevezetesebb piacain előfordult átlagos árakra vonatkozó táblázatok sem. Megjegyezzük, hogy az árucikkek súlya, melyre a közlött árak vonatkoznak, sehol sincs feltüntetve; pedig e körülmény önmagában is megérdemelte volna a megfigyelés fáradságát, mert a kereskedésben egyik főismérvet képez, melylyel a piacra került termelvények minősége meghatározható.

Ezzel bucsut veszünk a szoros értelemben vett mezőgazdasági termeléstől, elhagyva több igen fontos terményt (dohány, burgonya, répa stb.), elhagyva a *munkabér* (napszám) fontos kérdését; a napszámét, melynek magassága részben oka sok gazdasági bajnak, s mely megint a terület népességének, az egész ország átlagához képest mutatkozó kedvezőtlen arány-számára vezethető vissza.

A *barontenyésztés* igen fontos kérdésével a kamarai jelentés fonalán nem foglalkozhatunk, mert a jelentés az állattenyésztést, mint gazdasági tényezőt nem is veszi fel ismertetése tárgyául, s legfőlebb annyiban érinti, a mennyiben a *baromkereskedésről* szóló fejezetében ki nem kerülheti. De meg kell vallanunk, hogy a baromkereskedésről írott fejezetet sem találtuk kielégítőnek. Nincs is annyi tanulmánynyal írva, mint a gabonatermelésről szóló fejezet. Nincs megmondva, de e hiánynak talán az lehet az oka, hogy az idevágó adatok nem voltak oly könnyen egybegyűjthetők, mint a magtermelésre vonatkozók: és okadatolásul ez tagadhatlanul elégséges. A statisztikai érzék még nincs kifejlődve nálunk, s a mi közigazgatásunkat illeti, ez csak még ezután fog beletörődni a statisztikai anyagok gyűjtésének kényszerüségébe. Örömmel látjuk, hogy ott, a hol a kamara hivatalosan gyűjtött adatokat talált, (mint pl. az államerdőkre, a posta, távirda, bányászat és a vasutakra vonatkozólag) azokat fel is használta, s ily helyeken táblázatai részletesebbek, megbízhatóbbak.

A jelentés *ipari statisztikája* egészen a részletekbe megy s nagy gonddal van egybeállítva, bár némely fontos dolgoknak nem tulajdonítottak elég fontosságot, több mást pedig czélszerűbben rendezhettek volna el. Fájdalom, hogy szerkesztői nem vettek magoknak fáradságot egy fejezet írására, melyben az eredmények összegezve lennének. Így csak nagyon fárasztó tanulmányok alapján lehetne tájékoztató képét adni a kamarai kerület igazi viszo-

nyainak. A mennyire mi az adatokat összehasonlítottuk, látjuk, hogy a vidék iparviszonyainak állapotáról nem sok örvendetést jeggyezhetni fel. Legfeljebb annyit lehet mégis állítani, mikép a gazdasági hanyatlás, mely a közel multban sok iparágban érezhető volt, a kamara területén az 1879. és 1880. két évben megállt, legalább érezhető mértékben nem sülyedt alább. Az iparviszonyok járulá-ára vezető egyik eszköznök a kamara is az ipartörvény revisióját tekinti, ellenben konstatálja, mikép a kiállítási kedv az emberekben csökkenőben van, s mi hozzátehetjük, hogy ez a kedv a kamara területén nem is volt soha valami nagy.

Már az ipari viszonyok tárgyalásánál megjegyezte volt a kamarai jelentés, hogy azon körülmény, hogy a gazdasági hanyatlás nem fokozódott tovább, vagy jobban mondva, hogy az iparos és kereskedelmi életben némi elevenség volt a szóban levő két esztendőben észlelhető : hogy mondom. ezen körülmény főleg az európai pénzpiacz kedvező konjunkturáinak tulajdonítható. E felfogást ismételten és preczizebben találjuk kifejezve a forgalom, in specie a *bank- és hitelügyről* szóló fejezetben. „A tárgyalás alatt levő két évben“, — mondja a jelentés — „a pénz- és hitelviszonyok örvendetes módon javultak, noha ezen javulásra nem annyira közgazdasági viszonyaink általános jobbrafordulása, mint inkább a nyugati államok pénzbősége s a nálunk is elhelyezést vagy foglalkozást kereső idegen tőkek nagy mennyisége szolgáltatott okot és alkalmat.“ Midőn azonban azt állítja a jelentés, hogy „a pénznek ezen felhalmozódása és bősége csakis a nagyobb kereskedelmi és iparvállalatoknak vált *közvetlenül* hasznára, de a kézműves és kisbirtokos annak, ugyszólván, *semmi hasznát* se vette“, csak részben mond igazat. A dolog nem volt így, mert az közgazdaságilag lehetlen lett volna. Igaz, hogy a bennünket felkereső számnak *közvetlenül* a nagy ipar és kereskedelem s az ország fővárosa vette *közvetlenül* és legnagyobb részben hasznát, de e ténynek befolyása kiterjedt és ki kellett terjednie a kis iparra és kereskedésre, ki kellett terjednie a vidékre is, — csakhogy természetesen nem oly észrevehetőleg, épen úgy, mint a hogy gyengébbek a vízbe dobott kő által támasztott hullámok, mentül távolabbak azon középponttól, a hova a kő leesett. Ha ez nem volna közgazdaságilag így, akkor nem lehetne megérteni pl. egy krízis romboló hatását a gazdálkodó társadalom legalsóbb rétegeire is.

Egyébiránt kétségtelen, hogy a kisiparosnak és a földmivesnek, nálunk nagyon nehéz gazdasági hitel útján baján segíteni; s ez oka, hogy az uzsora minden tilalom daczára, is széltiben virágzik a vidéken. Az uzsora-törvény korlátozta ugyan némileg — legalább nyilvános formájában — az uzsorát a jelzálogi kölcsönöknel, de mit sem tehet a szaporodó váltó- és zálogkölcsönökkel szemben. A baj annyira meggyökerezett már, hogy vannak a kamarai területén még most is pénzintézetek, melyek 15—20, sőt nem ritkán még ennél is több százalékot szednek.

Közelebről szemlélve a hitelviszonyokat, legyen szabad a kamarai jelentésből átvennünk a következő adatokat. Volt összesen a debreczeni kereskedelmi és iparkamara területén 1880-ban :

	kereskedelmi és népbank	takarékpénztár	szövetkezet	részvény ipar- vállalat
Debreczenben	4	2	1	5
Hajdu megyében	—	4	—	1
Bihar „	2	7	2	3
Szilágy „	—	3	—	—
Szabolcs „	2	4	3	—
Szatmár „	3	4	1	2
Bereg „	2	1	—	1
Ugozca „	—	1	—	—
Máram. „	2	2	6	2
Összesen	15	28	13	14

Ezekhez hozzá kell még adnunk, mint a hitelügy egy nagyfontosságú tényezőjét, az osztrák-magyar bank debreczeni fiókintézetét.

A takarékpénztárak és szövetkezetek befizetett részvény- és alaptőkéje tett az 1880. évi deczember 31-ki állapot szerint együtt és összesen : 3.053,981 frtot; a tartalék tőke : 824,925 forintot; a takarékbetétek és kamataik : 22.297.052 frtot; a váltó tárcza, továbbá az előlegek és mindenféle kölcsönök együttesen : 24 millió 489,790 frtot.

Nem kerülheti ki a figyelmet (és örülünk, hogy a kamarai jelentés e körülményre nyíltan és erélyesen reá mutat) e pénzintézetek üzletvitelében mutatkozó azon anomalia, mely szerint a betétek összege nem áll arányban az intézetek alaptőkéivel. Így pl. a

takarékpénztáraknál 1880-ban 22.249,747 frt betéttel szemben, az intézetek jótállási alapja (részvény- és tartaléktőkéje) mindössze 3.791,657 frt volt, tehát alig 17 % a nálok elhelyezett betéteknek. Ha ehhez még hozzáadjuk, hogy e pénzüintézetek tőkei mintegy 2.887,593 frt erejéig jelzálogra voltak elhelyezve : nem mondhatjuk azok üzletvezetését közzgazdaságilag elég szolid és helyes alapon nyugóknak.

Csak így magyarázhatjuk meg magunknak aztán, hogy a takarékpénztárak és szövetkezetek, 3,878,956 frtot tevő alap- és tartaléktőkéikkel 639,414 frtot, vagyis 16.48 %-ot értek el. — Végre nem lesz érdektelen még ideigntatnunk, mikép a kamara területén minden lakosra 12 frt 50 kr takarékbetét esik ; váltókra és egyéb biztosítékokra felvett összesen 1880-ban 24.489.790 forintot tevő kölcsönökből pedig minden főre 13 forint 70 krajczár jut.

Bejezzük ismertetésünket. A kép, melyet a kamara jelentéséből magunknak szereztünk — bár a jelentés szelleme nem épen mondható optimistikusnak — nem ad okot a csüggedésre. Küzködést, kezdetlegességet, az átváltozás és fejlődés vajadásait látjuk és nem a hanyatlás betegségét. Kétségtelen, hogy az ily természetű művek közrebocsátása nagyban előmozdítja a helyzet felismerését, s mi épen azért nem is tagadjuk meg az azt megillető méltánylást a jelentéstől. Egy rossz szokásról azonban le kellene szokni az ilyen műveknek. A kamarai jelentés ugyanis nagyon szeret a közzgazdasági jelenségeknek széles háttérrel adni, azokat általános politikai és diplomaciai okokból magyarázni. Nem tagadjuk mind e tényezőknek a közzgazdasági életre való nagy befolyását, — de nem ennek kimutatása a feladat. Le kell szállani a legapróbb jelenségekig, gyökerén kutatni a bajt magokban a gazdasági viszonyokban és akkor könnyebben meg fogják találni az orvoslásra való eszközöket. Ez a kamara nemes feladata. Egy népes és gazdag magyar városban székel, mely nem véletlenül tétetett a kamara székhelyévé, hanem azért, hogy befolyást gyakoroljon a háttérrel képező gazdasági vidékre. Őszintén ki kell jelentenünk, hogy Debreczen város mindeddig nem gyakorolta azon kultur-befolyást vidékére — mely kiterjed egész a Királyhágóig — mint azt népessége és vagyonságáról méltán lehetett volna várni, s mint a minőt sokkal kisebb hazai városok a magok vidékére gyakoroltak ; remél-

jük azonban, hogyha erejének tudatára ébred, befolyását érvényesíteni tudja s erre gazdasági tekintetben egyik hivatott organuma a kereskedelmi és iparkamara.

Mándy Lajos.

Az orosz parasztbirtokok megváltása. Az 1861. február 19-ki törvény, mely az orosz parasztok megváltását rendelte el, mint később mindinkább kiviláglott, nagyon hiányos volt. Különösen kitűnt, hogy sok kormányzóságban a parasztok váltásdíja s váltáság fejében teljesített szolgálatai sokkal nagyobbak voltak, mint a parasztföld értékei. A többletet nem lehetett a jobbágyok szabaddá lételéért fizetendő kárpótlásnak tekinteni, mivel a törvény szavai s szelleme szerint a személyes jobbágyság kárpótlás igénye nélkül töröltetett el s a parasztok csak az ő kezeléseik alatt álló s addig a földesurak tulajdonát képezett földért tartoztak kárpótlást adni. Az orosz kormány különösen az által jött e bajok tudatára, hogy a hátralékok a váltásdíj-fizetésben évről-évre rendkívüli mértékben szaporodtak, — habár a lehető legszigorubb eszközöket alkalmazták azok behajtásánál. E hátralék-szaporodást még ott is tapasztalták, hol a parasztok nem voltak restek vagy részegesek, s hol különös kedvezőtlen viszonyokból (rosz termés, dögvész, fagy stb.) nem lehetett a paraszt-gazdaságok hanyatlását megmagyarázni.

Ez okokból az orosz kormány már a jobbágyság megszüntetését követő első évtizedben kényszerítve érezte magát arra, hogy esetről-esetre számos engedményt tegyen e váltásdíjakra nézve. De ha ez engedmények által némely helyen emelkedett is a parasztok jóléte, legtöbb esetben kitűnt, hogy a parasztok még a leszálított váltásösszeget sem voltak képesek fizetni. Mindinkább világosabb lesz tehát, hogy a hátralékok szaporodásának okai nem voltak esetlegesek s véletlenek, hanem állandók, azaz a váltásdíjak nem feleltek meg a parasztok jövedelmének. A török háboru egy időre felbeszakította az e tárgyban tett kutatásokat, mig végre 1882. január 1-én egy rendelet jelent meg, mely a bajon lehetőleg gyökeresen óhajtott segíteni.

Ez időben a váltásdíjban még érdekelt, azaz a földbirtokosok iránt még hátralékban levő parasztok száma 1.422,012 volt, kiknek az új törvény értelmében még ez év folyama alatt földbir-

tokaik szabad tulajdonainak kellett lenni. A még lekötelezett parasztok legnagyobb számmal voltak kiemelve, 155,656 lélek, vagyis 42·4 %-a a kormányzóság régi jobbágvainak s utána következtek Nisni-Novgorod 109,895 lélekkel (42 %) és Tuba 102,932 lélekkel (28·3 %). A kérdésbe jövő 37 kormányzóságban általában ez év elején így állottak a viszonyok :

kormányzóság	még lekötelezett parasztok	tulajdont nyert parasztok
Orenburg	271	26,835
Charkow	4,196	175,052
Cherson	5,118	111,975
Wjatka	1,373	22,998
Jekaterinoslaw	7,782	122,814
Jaroslaw	13,271	174,055
Tauria	1,224	14,349
Smolenszk	31,697	295,446
Csernigow	25,312	209,804
Kazan	10,809	81,824
Saratow	33,865	272,651
Samara	10,784	84,940
Ufa	9,920	68,465
Simbirszk	23,768	117,199
Moszkva	36,579	245,948
Nowgorod	25,921	157,550
Worones	31,984	191,008
Pensa	36,532	215,460
Doni kozákok területe	18,839	106,423
Kaluga	42,742	238,789
Pétervár	23,628	120,492
Twer	56,214	286,425
Tambow	61,818	275,189
Pszkow	37,357	135,747
Poltawa	61,744	222,334
Wladimir	72,003	239,291
Rjaesan	82,963	276,728
Orel	77,520	237,048
Perm	83,969	229,535
Tula	102,982	261,131
Kostromo	50,753	204,122
Nisni-Nowgorod	109,895	233,136
Wologda	31,338	65,237
Olonez	1,514	3,110
Kurszk	155,656	210,793
Astrachan	3,458	1,916
Stawropol	7,233	3,333

A régi 7.421,197 jobbágy közül tehát a fentebb említett ugynevezett benső kormányzóságban 5.999,187, azaz csaknem 81 % már megváltotta földjét. Az államkormányzatnak ebben igen nagy szerep jutott, a mi látszik abból is, hogy csak 644,094 jobbágy váltotta meg földjét 3912 direct a földesurakkal kötött szerződés által, míg 5.355,093 lélek 70,158 szerződésben államhitelt vett igénybe, azaz az állam előlegezte a tőkét a földbirtokosnak s a parasztok az államadósai levén, annak fizettek kamatot s törlesztést. A fentebbi számokhoz kapcsolhatjuk még, hogy a 9 ugynevezett nyugati kormányzóságban 2.716,529 volt jobbágyot ideszámítva, a 46 kormányzóságban 10.137,726 volt jobbágy közül 8,715,716, azaz 85,4 % váltotta ki a jobbágy-földet. A megváltás menetét a 38 ugynevezett benső kerületben a következő táblázat mutatja. Megváltotta földjét :

1861—3	1.240,170	1870	312,390	1876	111,810
1864	871,919	1871	334,448	1877	125,158
1865	541,924	1872	205,974	1878	105,010
1866	440,061	1873	186,169	1879	99,976
1867	336,029	1874	136,807	1880	114,307
1868	232,708	1875	133,270	1881	131,391
1869	330,662				

A fentemlített új évi törvény a parasztok váltságdíját igen lényegesen leszállította, egy „revisio-lélek“-re 1 rubelt, Kisorországban egy rubelre 16 kopeket véve, azaz az eddigi váltságösszeg egy hatodát; ezenkívül 1883. január elsejével mindenütt tulajdonává lesz a föld annak a parasztnak, ki még kötelezett viszonyban (bérlet, zsellérség) állott a földbirtokoshoz, feltéve, hogy a megváltás már a jelen év folyamában nem történt meg.

A lánczhajózás (touage) már a múlt század elején használatban volt részint a folyam sebességeknél, részint a tengeri hajók huzásánál a kikötőkben : nagyobb mértékben azonban csak 1854. óta használják s jelentőssé lett azáltal, hogy a régebbi rövid kenderkötél helyett hosszú vaslánczokat alkalmaznak. A hajó a víziút alján fekvő lánczban vagy kötélben erős vezetőt nyer s ezzel tovább mozdítható a nélkül, hogy ugynevezett visszamenés következne be. Ily módon a hajó mozgatására szolgáló erőt teljesen fellehet hasz-

nálni, a mennyiben nem semmisül meg a surlódási ellenállás, vagy a kötél vizirányos huzása által; míg ellenben az evező, kerék vagy csavar által a vizre gyakorolt nyomás ennek kitérését okozza, minek következtében az előhaladásra szükséges erő egy része ismét megsemmisül.

A lánczhajózást nagyobb mértékben először a francziák vizitakokon alkalmazták, később pedig más országokban is. Kötél gyanánt kezdetben a lánczot, később mintegy másfél évtized mulva a vassodronydrótot s később ismét az aczélsodrony-kötelet alkalmazták. Nem említve a legujabb tervezeteket, a fentebbi alapon két rendszer — a láncz- és kötélhajózás — fejlődött ki, mely rendszerek bizonyos tekintetben lényeges különbségeket mutatnak. Minden rendszernek különös előnyei s hátrányai vannak, melyekről azonban itt részletesen nem szólhatunk.

A német folyamhajózás emelése végett alakult központi egyesület nemrég általános kimutatást közlött a lánczhajózás jelenlegi elterjedéséről s bár e kimutatás adatainak nincs abszolút értékük, eléggé biztos képet nyerünk mégis belőlök a lánczhajózás elterjedéséről s arról, hogy e rendszerek, hiányaik daczára, a forgalomban eléggé czélszerűeknek bizonyultak. A közlött adatok szerint forgalomban vannak :

a) Lánczhajózás :

		hosszuság kilométerekben	
<i>Németországban :</i>	az Elbán a cseh határtól Magdeburgig	331	
	” ” Magdeburgtól Hamburgig	298	
	a Saaleon Barbytól Kalbeig	22	
	a Brahen a Brahe torkolattól Brombergig	13	
	a Neckaron Mannheimtől Heidelbergig	113	
<i>Ausztria- Magyarországban :</i>	} az Elbán Aussigtól a cseh határig	39	
		a Dunán Pozsonytól Bécsig	80
		” Béctől Steinig	80
<i>Franciaországban :</i>	a Szajnán Montereautól Párisig	105	
	” Páristól Conflansig	72	
	Conflanstól Rouenig	171	
	a Yonnen Larochetól Montereauig	93	
<i>Oroszországban :</i>	a Volgán Ribinszktől Twerig	375	
	a Secksznán a Volgától Pétervárig	167	

b) Kötélhajózás.

Németországban :	a Rajnán Bingenről Oberkasselig . . .	120
Ausztria- Magyarországban :	} a Dunacsatornában Nussdorftól Ebersdorfig	1755
Amerikában :		
	„ „ Lockporttól Rochesterig	

Az erős homoktorlaszok miatt a régi lánczhajózás Rouen és Havre közt, valamint a nagyon csekély esés miatt a Secksznán is 278 kilométer hosszúságban újabban megszűnt. A kötélhajózásnál a forgalom némely helyen kis ideig tartott, más helyeken lánczhajózást hoztak be helyette. Ezek közé tartozik a Dunán a pozsony-gönyöi rész is.

A közlött adatokból látható, hogy a lánczhajózás jelenleg sokkal elterjedtebb, mint a kötélhajózás, bár ez utóbbiak közt nincs itt felsorolva a belgiumi a Maason-, továbbá a Charleroi- és Terneuzecsatornán, továbbá az oroszországi a Neván Kronstadtól Szentpétervárig, melyek hossza biztosan nem állapítható meg. Franciaországban kötélhajózás nincs, Belgiumban pedig nincs lánczhajózás.

Orosz vasutak. Az orosz kormány Barnoff gróf elnöklete alatt bizottságot küldött ki, hogy a vasuttársaságok helyzetét megvizsgálja. A bizottság jelentése egyáltalán nem mondható kedvezőnek. Az állam által kamatbiztosítás czímen fizetett összegek évről-évre szaporodtak. 1877-ben ez összeg 34.232,800 rubelt tett, 1878-ban 38'5, 1879-ben 48'8, 1880-ban már 53 millió rubelt tett ki. E tekintetben az orosz vasutakat a következő 6 csoportra lehet osztani :

1. Oly vonalok, melyek sem a részvényekre, sem az obligatiókra nézve, nem kívánnak állami segítséget s ide tartoznak a nagyorosz vasuttársaság vonalai (nikolai vonal, szentpétervár-varsói s nisni-novgorodi vasutak), továbbá a moszkva-rjaezani, rjaezan-koszłowi, kursk-kiendi, dűnaburg-witebszki, moszkva-kurszki, moszkva-jaroslavi s varsó-terespoli vonalok.

2. Oly vonalok, melyek csak részvényeikre nézve nyernek állami gyámolítást, ilyenek a varsó-brombergi, lodzi-grjazi és grjazi-zarizyni vonalok.

3. Oly vonalok, melyek csak obligatiókra nézve nyernek államsegélyt. Ezek a libau-romnyi, charkow-nikolajewi, tambow-saratowi, jaroslaw-wologdni, nowgorodi s nowotorsoki vasutak.

4. Oly vasutak, melyek a részvények s obligatiók kamatainak fizetésére nézve kénytelenek az államsegélyt igénybe venni. Ezek a balti vasutak, a suja-iwanowo, Ural, Visztula, Kursk-Charkow-Azov, Moskva-Brest, Orel-Witebszk, Riga-Dünaburg, mitai délnyugoti, pastowoi vonalok, továbbá a koslow-worones-rostavi, rjask-mor-sauszki, orenburgi s transkaukázi vonalok.

5. Oly vonalok, melyek nemcsak a részvények s obligatiók kamatait nem képesek megfizetni, de még forgalmi költségeik fedezése végett is kénytelenek államsegélyt venni igénybe : ezek a rjask-wiasmei, losowo-sebastopoli s sostov-wladi-kaukasi vasutak.

6. Azok a vasutak, melyeknek nincs állami kamatbiztosítékuk, s kötelezettségüknek eleget tehetnek, a ribynszk-bologojei, riga-tukkumi s zarskoe-seloi vasutak ; azok ellenben, melyek kötelezettségeiknek eleget nem tehetnek : a dorowiesi-sestrorjetski és a konstantinovi vasutak.

Az állam gyámolítását tehát kevés vasuttársaság nélkülözheti. Ennek oka nem a mállhaszállítás hiányában van, nincsenek is párhuzamos vonalok, melyek egymásnak versenyt csinálnának ; a főök abban rejlik, hogy a legtöbb vasut egyáltalán nem felel meg a mállhaszállítás jogos követelményeinek, mivel némelyik nem képes szemet s marhát szállítani, másoknál pedig hiányzanak a szükséges intézkedések és eszközök, hogy a teherszállítás főrészt, a gabonát szállithassák.

Minő viszonyban vannak általában az orosz vasutak kiadásai a bevételekhez, látható abból, hogy a kiadások két vasutnál a bevételek 40%-át, háromnál 50-et, hétnél 60-at, hatnál 80-at teszik, 20-nál a kiadás és bevétel egyenlő, 7-nél végre valóságos deficit létezik. Legrosszabbul állanak e tekintetben a legutóbb épített s államgarantiát élvező vasutak.

Az említett bizottság még világosabban feltüntette ez arányt az által, hogy öt jól kezelt vasut bevételét összehasonlította öt más-sal, melynek kiadásai igen nagyok voltak. Az előbbi rovat alá eső öt vasutnál, melyek a moskva-kurski, rjaesan-koslowi, dünaburg-witebszki, moskva-jaroslawi s kurszk-kiewi vonalok, a tiszta bevé-

tel volt 13.511,519 rubel s a kamatbiztosítás 8.225,223 rubel : a másik ötnél pedig, ugymint a kurszk-charkow-asowinál, a grjazizarizyninél, a moskva-bresztinél, a charkow-nikolajewinél s a liban-romnyinál a tiszta bevétel csak 4.471,617 rubelt tett, a garancia ellenben 13.950,726 rubelt. A forgalmi költségek százalékaránya a brutto-bevételekhez képest a következő volt :

1. Az első öt vonalnál	‰	2. A másik öt vonalnál	‰
Moszkva-Kurszk	52·81	Kurszk-Charkow-Azow	81·77
Rjäsán-Koslow	52·74	Grjazizarizyn	80·49
Dünaburg-Witebszk	56·10	Libau-Romny	83·32
Moskva-Jaroslaw	36·67	Moskva-Breszt	90·89
Kurszk-Kiew	47·45	Charkow-Nikolajew	80·39

E kedvezőtlen adatok daczára, a vasutépítési láz Oroszországban még nem hanyatlik. Jelenlg is 16 terv fekszik a kormány előtt megerősítés végett; különben ezek közül több bizouyosan nem jó létre.

A földbirtokosok változása Oroszországban. Még csak rövid idővel ezelőtt is, rendesen több nemzedéken át, ugyanannak a családnak tulajdonában szokott maradni Oroszországban a földbirtok, az utóbbi években azonban feltűnő gyakran változnak a birtokosok. A kormány ez észrevehető változás okainak kikutatása végett az egyes kormányzóságokban adatokat gyűjtött be, különösen az ugynevezett iparüző kerületekben s olyanokban, hol jóformán csak földművelés van. Mindkét helyen feltűnő volt a nemesség birtokában levő földterület apadása ; a szentpétervári kerületben 1867-től 1876-ig a nemesi birtokok közül 636,000 desszjatin területűt adtak el s csak 256,000-nyit vásároltak, úgy hogy az apadás 19‰-ot tesz. Moszkva kormányzóságban a nemesség birtoka 1869-től 1876-ig 129,000 desszjatin, azaz 18‰-ot apadt. Hasonló, habár kisebb mértékű apadást látunk Pultawa kormányzóságban, hol 8 év alatt 78,0000 desszjatin, azaz 4·5‰ földbirtok veszett el a nemességre nézve.

Kikutatták a felvételnél többek közt azt is, hogy az egyes földbirtokok kiknek kezébe jutnak. S ez adatokból az tűnik ki, hogy különösen a szentpétervári s moszkvai kormányzóságokban, az „új földesurak“ nagyrészt a városi kereskedők s kispolgárok osz-

tályából kerülnek ki. E két osztályra esik a szentpétervári kormányzóságban 42·5, a moskvaiban 45⁰·0 (40% csak kereskedő), a vidéki lakosságra azonban az első kormányzóságban 15, az utóbbiban 12%. Míg a moskvai kormányzóságban 8 év alatt csak 36,000 desszjatin jutott a vidéki lakosság tulajdonába, a kereskedőosztályhoz tartozó lakosság birtoka 94,000 desszjatin-nyit gyarapodott. Pultawaban már eltérő viszonyok voltak. Az eladott birtokok új vevői közt 62% a nemességre, 15 a kozákokra s vidéki lakosságra, 8·3 a zsidókra, 7 nem zsidó kereskedőkre, 2·2 városi kispolgárokra s 5·3 más hivatású egyénekre esik. A kozákokra s vidéki lakosságra az utóbbi nyolcz év alatt 36,000, a kereskedőkre, illetőleg kispolgárokra ellenben csak 13,000, illetőleg 2600 desszjatin esik. Feltűnő még itt Pultawaban a zsidó lakosság kezébe jutott földek gyors gyarapodása. Az utolsó nyolcz év alatt a zsidók csak 6000 desszjatin földet adtak el, ellenben 32,000-et ujonnan vásároltak hozzá.

Az a körülmény, hogy a földbirtok mindinkább a tökebirtokos osztályok tulajdonába megy át, többször előidézte a kérdést, mint lehetne ezt a földhitelintézetek felállításával meggátolni, mivel az eddig tett tapasztalás szerint a birtokos gyakori változása folytán, igen csekély kivétellel, mindig csak szenved. A talaj, mely eddig a vele mintegy összenőtt nemesség birtokában volt, mihelyt a kereskedők tulajdonába jutott, legtöbbszörire speculatio tárgya lett, mely azzal végződött, hogy a termő talajt kimerítették, erdőit kipusztították s végül tulszigoru feltételek mellett bérbeadták.

A városi lakosság gyarapodásáról hazánkban Schwicker tanár a bécsi „Stat. Monatschrift“ legújabb füzetében, terjedelmesebb közleményt ad a Jekelfalussy által közlött népszámlálási adatok felhasználásával. Előreboesátva a városok- s általában a polgári elem keletkezésére vonatkozó főbb adatokat s megmagyarázva azt a sajtóságos viszonyt, mely nálunk az egyes városok társadalmi állapota közt van, számokban mutatja ki a városi lakosság emelkedését, úgy általában a városokban, mint különösen a szabad királyi városokban, melyek közé Szebent s Brassót is beveszi. Az adatok azt mutatják, hogy a városok lakossága általában jelenté-

kenyen gyarapodott, különösen a kisebb helyeken, az ország közepén s a dunántuli megyékben. A 143 város lakossága 1870-től 10·4°/_o-al emelkedett, tehát csaknem kilencszer oly gyorsan, mint Magyarország összes lakossága. Összehasonlítva a vidék lakosságával 1880-ban a városi lakók az összes lakosoknak már 15·6°/_o-át képezik s így egy városi lakosra 6·4 vidéki esik.

Fejtegetéseinek eredményét önmaga következőkép összegezi :

a) Magyarország városi 1857—1880 közt levő időben úgy pozitív, mint relatív értelemben gyarapodott, de e gyarapodás 1857—1869 közt sokkal gyorsabb volt, mint a legutóbbi évtizedben.

b) A népesedés gyarapodása a szabad királyi városokban csaknem háromszor oly nagy, mint az ország többi városaiban.

c) Legkedvezőbb az arány Magyarország nyugoti részében s az alföldi városokban ; a legtöbb „szenvető“ város Magyarország éjszaki s keleti részén s Erdélyben van (más vidékeken Szent-Endrén s Nagybecskereken mutatkozik a népesség apadása.)

d) Igen kevés város lakossága emelkedik folytonosan s kellő arányban, a legtöbb gyarapodása bizonytalan s ingadozó.

e) E jelenség oka lényegileg abban áll, hogy a városok népessége nagyrészt nem saját szaporodásuk által, hanem kívülről, bevándorlás által gyarapodik.

f) E vándorlások főképp az egyes városok közelebbi vagy távolabbi környezetéből történnek s különböző mezőgazdasági s ipari körülményektől függenek.

Magyarország városai tehát a vidéki lakosság rovására gyarapodnak s ezért a faluk népessége lassanként annyira gyengül, hogy 1880-ban már deficit mutatkozott. A falusi lakosoknak a városokba toldulása tehát már Magyarországra nézve is érezhető csapás, mert egyrészt vidéken rendkívül nagygyá teszi a munkáskéz hiányát, másrészt a városokban is nagyon szaporítja a proletár elemet.

UJ KÖNYVEK.

- Andree R., Geographisches Handbuch zu Andree's Handatlas mit besonderer Berücksichtigung der kommerziellen, statistischen und politischen Verhältnisse 6 frt 60 kr.
- Arnold M., Culture and Anarchy : an essay on political and social Criticism 5 frt.
- Aussichten des deutschen Parlamentarismus 84 kr.
- Bamberger L., Die Verschleppung der deutschen Münzreform 90 kr.
- Dahn F., Rechtsphilosophische Studien 3 frt.
- Egyházi törvények az evangéliom szerint reformált magyarországi ker. egyházban. Közzéteszi : Tóth S. 60 kr.
- Fränkel. Die tägliche Arbeitszeit in Industrie und Landwirthschaft 96 kr.
- Gerlóczy Gy., A nemzetgazdaság alyptana 3 frt 20 kr.
- Glasson E., Histoire an droit et des institutions politiques, civiles et judiciaires de l'Angleterre, comparés au droit et aux institutions de la France Tome IV. 4 frt 80 kr.
- Heinsheimer M., Die englische Wechselordnung vom Jahre 1882. 1 frt 68 kr.
- Hunfalvy P., Die Rumänen und ihre Ansprüche 5 frt.
- Kircher F., Der Zweck des Daseins in Hinblick auf die Mehrung des Selbstmordes 96 kr.
- Kretschmann F., Die Altersversorgung der Arbeiter in Deutschland 60 kr.
- Lebret G., Étude sur la propriété foncière en Angleterre 3 frt 60 kr.
- Madarassy P., A bélyeg- és illetékek lexicona kötve 5 frt.
- Louis Lucas P., Étude sur la vénalité es charges et fonctions publiques et sur celle des offices ministériels depuis l'antiquité romaine jusqu'à nos jours. Tomes I. et II. Prix de souscription pour 1 ouvrage complet en 3 volumes 30 frt.
- Müller W., Europäische Geschichte und Politik 1871—1881. 3 frt.
- Fekete Zs., Magyarország vizei multjának és vizépitkezésének történelme 1 frt 20 kr.
- Neuwirth F., Der Kampf um die Währung 1 frt 20 kr.
- Pacher G., Die chronische Finanznoth in Oesterreich 90 kr.
- Picé J. L., Der nationale Kampf gegen das ungarische Staatsrecht 3 frt 60 kr.

Pisztóry M. , Az osztrák-magyar monarchia statisztikája, I-ső füzet. Előfizetési ára az egész munkának	4 frt.
Russ V. , Ein Donau-Elbe-Kanal	20 kr.
Silberschlag C. , Die sociale Gesetzgebung und Armenpflege	1 frt 20 kr.
Steilberg A. F. , Das System der direkten Steuern	1 frt 20 kr.
Tsvett S. , L'Argent du XX. siècle; étude sur un nouvel étalon monétaire	60 kr.
Tangermann , Das liberale Princip	2 frt 40 kr.
Uffenheimer F. , Ein Wort über Lagerhäuser	40 kr.

(Közli Kilián Frigyes, magy. kir. egyetemi könyvtáros.)

A magyar tudományos akadémia könyvkiadó vállalatának jog- és államtudományi sorozatából megjelent újabban két kötet u. m. :

1. „Értekezések az angol és francia nemzetgazdaságtan köréből“. Fordította, részben átdolgozta és jegyzetekkel ellátta dr. *Pöhlcs* Béla. Tartalma : A tizenkilencedik század közlekedési eszközei Jovilletől. A közlekedés átalakulásának közvetett következményei Jovilletől. A bimetallismusról Giffentől. A nemzetgazdaságtan az amerikai Egyesült-Államokban s a nemzetgazdaságtan bölcséleti módszeréről Cliffe Leslietől. A nemzetgazdaságtan alapföltételei Stanley Jevonstól. A nemzetgazdaságtan alapvonalai Symetől. A nemzetközi kereskedelem s a nemzetgazdaságtan és a laissez-faire Cairnestől.

2. A jelenkori Franciaország átalakulása Tainetől. 2-ik kötet. Fordította dr. Toldy László.

E két kötet ára a vállalat előfizetőinek angol kötésben 3 frt 80 kr.